تۇيغۇر كتاب تۈر بېكتى
www.uyghurkitap.com

دۇنيا بېرنا ملىرى ئىز اهلىق لۇغىتى

شىنجالا خەلق نەشرىياتى

دۇنيا يەر ناملىرى ئىزاھاتلىق لۇغىتى

تۈزگۈچى: راخمان تۆمۈر شاھ

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر كتاب توربىكتى
www.uyghurkitap.com

نەشرىياتتىن

بۇ لۇغەت ئوتتۇرا تېخنىكۇم، ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ۋە كەڭ كىتابخانلارنىڭ دۇنيا يەر ناملىرى ھەم تارىخى توغرىسىدىكى بىلىمىنى ئاشۇرۇشىغا ياردەم بېرىش مەقسىتىدە نەشر قىلىندى.

بۇ لۇغەتكە دۇنيادىكى دۆلەتلەر، پايتەختلەر، شەھەرلەر، تاغ-دەريالار، ئاراللار، چۆللەر ھەم كۆللەر، دۇنيادىكى مەشھۇر يەر-لەر ۋە ئاسار-ئەتىقىلەردىن مىسىرنىڭ ئارتۇقى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇلارنىڭ تەبىئىي شارائىتى، ئىقتىسادىي ئەھۋالى، تارىخى، ئاھالىسى قاتارلىق مەزمۇنلار ئەڭ يېڭى ماتېرىياللاردىن پايدىلىنىپ قىسقىچە تونۇشتۇرۇلدى.

بۇ لۇغەت ئۇيغۇرچە ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى. ھەربىر يەر نامىنىڭ چەت ئەلچە يېزىلىشى ۋە ئۇنىڭ خەنزۇچە تەرجىمىسىمۇ بېرىلدى.

مؤنده رىجه

ئا

ئابادان..... 1
ئابباس پورتى 1
ئابغاز ئاپتونوم جۇمھۇ-
رىيىتى 2
ئابۇجا 3
ئابۇدەبى 3
ئابۇمۇسا ئارىلى 4
ئابدۇان 4
ئاپپالاچيه 5
ئاپپەننىنيەرىم ئارىلى... 6
ئاپىيه 7
ئاتاكاما چۆلى 7
ئاتتۇ ئارىلى 8
ئاتلاس تاغ تىزمىلىرى... 8
ئاتلانتا..... 9
ئاجار ئاپتونوم جۇمھۇ-
رىيىتى 9
ئاجمان 10
ئاچبن 11
ئاخۇبنانما تاقىم ئارال-
لىرى 12
ئادرىئاتىك دېڭىزى.... 13
ئادىلايدې..... 13
ئادېن 14
ئارال دېڭىزى..... 15
ئارگېنتىنا 16
ئاروبا ئارىلى 17
ئاريش 19
ئازور تاقىم ئارالىرى... 20
ئاسسېنسىئون ئارىلى ... 21
ئاسۇنسىئون 22
ئاسۋان..... 23
ئاسىيا ۋە ياۋروپا..... 24
ئاشخاباد 25
ئافرىقا..... 27
ئافغانىستان 29
ئافىنا 31
ئاقتۆپە شەھىرى 33
ئاق دېڭىز-بالتىق دېڭىز
زى قانىلى 33
ئا ق ش..... 33
ئا ق ش غا قاراشلىق

www.uyghurkitap.com

ۋىرگىن تاقىم ئارالـ
لىرى 37
ئاككرا 38
ئاگالېگاتاقىم ئاراللىرى... 38
ئاڭكور يادىكارلىقى ... 39
ئالبانىيە..... 39
ئالبېرت قانىلى 41
ئالجىر 42
ئالجىرىيە..... 43
ئالـمالىق 45
ئالمۇتا 46
ئالېكساندىر تاقىم ئارالـ
لىرى 46
ئالېكساندىر I يېرى..... 47
ئالېئوت تاقىم ئاراللـ
رى 47
ئالـپ تېغى..... 48
ئالياسكا..... 49
ئامازوناس..... 51
ئامبارچىك..... 51
ئامرىتسار 52
ئامستېردام..... 53
ئاممان 54
ئامۇ دەرياسى 55
ئامۇندسېن دېڭىزى..... 56
ئامىرانت ئاراللىرى ... 57
ئاناتولىيە 57
ئانتاركتىكا .....
ئانتۋېرپېن..... 60
ئانتىپودېس ئاراللىرى... 61
ئانتىگۇئا ۋە باربودا ... 62
ئانتىل ئاراللىرى 63
ئاندامان تاقىم ئاراللـ
رى 64
ئاندامان-نىكوبار ئارالـ
لىرى 65
ئاندالۇسىيە 67
ئانـدوررا 68
ئاندېس تاغلىرى..... 70
ئانژۇ تاقىم ئاراللىرى... 71
ئانگولا 71
ئاۋسترالىيە 74
ئاۋستريىيە 78
ئايال پادىشاھ ئېلىزا-
بېت تاقىم ئاراللىرى... 80
ئايۇئېن 81

ئە

ئەخمەدئاباد 81
ئەددىس-ئەبېبە..... 82
ئەرەب بىرلەشمە خەلـ
پىلىكى..... 83
ئەرەب دەرياسى..... 85
ئەرەب دېڭىزى 85

ئەرەب يېرىم ئارىلى... 86
ئەرمەنىستان 88
ئەزەربەيجان..... 89
ئەزھەر مەسچىتى 90
ئەقەبە 91
ئەقەبە قولتۇقى..... 92
ئەنجان 92
ئەنقەرە..... 93
ئەنگلىيە 95
ئەنگلىيىگەقاراشلىق ۋىز-
گىن تاقىم ئاراللىرى ... 97

ب

باتتامباك 98
باتۇمى 99
باربادوس 100
بارسېلونا 101
بارنائۇل..... 102
بارېنتس دېڭىزى... 103
باس بوغۇزى..... 104
باس-تېر شەھىرى..... 104
باسىل 104
باشقىرت ئاپتونوم جۇم-
ھۇرىيىتى 105
باغداد 106
باففىن قولتۇقى 107
باكۇ 108
باڭكوك 109
بالاتون كۆلى 111
بالتىمور 111
بالقان تاغلىرى 112
بالقان يېرىم ئارىلى... 113
باللېنى ئاراللىرى..... 113
بالېئارتاقىمئاراللىرى... 114
باماكو 115
بانجۇل 115
باندۇڭ 116
بانگالور 117
بانگى..... 118
باھاما..... 119
باۋارىيە 121
بايقال كۆلى 122
بەسرە 123
بەھرەيىن 124
براتسكى سۇ ئامبىرى... 125
براتىسلاۋا 126
براززاۋىل..... 127
برازىلىيە..... 127
براسوۋ 130
برنو 131
برۇنېي 131
بريتانىيە..... 133
بريست 135

بىرىسبان 135
بىرىۇسسىل 136
بوتسۋانا 137
بودىن كۆلى 139
بوردو 139
بوسپور بوغۇزى 140
بوستون 141
بوگوتا 142
بوگور 142
بولىۋىيە 143
بومباي 145
بونن 147
بوۋې ئارىلى 148
بۇتان 149
بۇجۇمبۇرا 150
بۇخارىست 151
بۇداپىشت 152
بۇركىنا فاسو 153
بۇرگان نېفىتلىكى 155
بۇرۇندى 155
بۇريات ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 157
بۇلغارىيە 158
بۇئېنوس ئايرىس 160
بېربېرا 162
بېرگېن شەھىرى 162
بېرلىن 163
بېرمۇداتاقىم ئاراللىرى 165
بېرن 166
بېرىنگ ئارىلى 167
بېرىنگ بوغۇزى 168
بېرىنگ دېڭىزى 169
بېلگراد 169
بېلگىيە 171
بېلموپان 173
بېلۇرۇسسىيە 173
بېلو گورىزونتى 175
بېلىز 175
بېنگازى 177
بېنگال 177
بېنىن 179
بېيرۇت 180
بېكا جىلغىسى 181
بىرما 182
بىرمىنگام 183
بىسساۋ 185
بىسمارك تاقىم ئاراللىرى 185
بىلبائو 186
بىللىنگسخاۋزېن دېڭىزى 188

پ

پاپۇئا يېڭى گۋېنىيىسى 188
پاپېت 190
پاتاگونىيە ئېگىزلىكى 191

پاراگۋاي 191
پارانا دەریاسی 193
پارىژ 194
پاسخا ئارىلى 195
پاكىستان 198
پالك بوغۇزى 200
پامپاس 201
پاناما 202
پاناما قانىلى 203
پەنجاپ 204
پلزېن 205
پلويېشتى 206
پراگا 207
پرژېۋالىسكى 208
پرېتورىيە 208
پرېسپا كۆلى 209
پوپو كۆلى 209
پوتسدام 210
پو دەریاسی 211
پورت لۇيىس 212
پورتو 212
پورت-ئو-پرىنس 213
پورتۇگالىيە 214
پورتونوۋو 216
پولشا 217
پۇسان 220
پېلاگېي تاقىم ئاراللىرى 220
پېرت 221
پېرسىيە قولتۇقى 221
پېرۇ 222
پېرىم ئارىلى 224
پېرمى شەھىرى 225
پېشاۋار 225
پېشت 226
پېمبا ئارىلى 227
پېنزا شەھىرى 228
پىتتىسبۇرگ 228
پىتكائىن ئارىلى 230
پيوڭياڭ 231

ت

تاتارىستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 232
تاجىكىستان 233
تاخو دەریاسی 234
تار قۇملۇقى 235
تارانتو 235
تاسمانىيە 236
تاشكەنت شەھىرى 237
تاللىن 237
تانا كۆلى 238
تاناناريۋ 239

تانزانىيە 240
تانگانىكا كۆلى 242
تايىتى ئارىلى 243
تايلاند 243
تايىف 246
تەبرىز 247
تبىلىس 247
تبېرى كۆلى 249
ترانسىلۋانىيە 249
ترونخېم 250
ترېر 250
ترىپولى 252
ترىنىداد ۋە توباگو 253
تورىن 255
تورونتو 256
توقماق 257
توكېلاۋتاقىم ئاراللىرى ... 257
توكيو 258
توگو 260
تونگا 262
تويوتا 263
تۇئاموتۇتاقىم ئاراللىرى ... 264
تۇلا شەھىرى 265
تۇنىس 266
تۈركمەنىستان 268
تۈركىيە 269
تۇلون 271
تۇۋالۇ 272
تېگۇسىگالپا 273
تېل ئاۋىۋ-جافقا 274
تېمزا دەرياسى 275
تېھران 275
تىبېستى ئېگىزلىكى ... 276
تىتوگراد 277
تىتىكاكا كۆلى 278
تىسا دەرياسى 278
تىرانا 279
تۇركىس ۋە كائىكوس تاقىم ئاراللىرى 280
تىمبۇ 281
تىنىئەن ئارىلى 282
تىيومېن 282

ج

جاكارتا 284
جامبۇل 285
جەمئىيەت تاقىم ئاراللىرى 286
جەبىلتارىق بوغۇزى ... 286
جەنۇبىي ئارال 287
جەنۇبىي ئاسىيا 288
جەنۇبىي ئافرىقا 289
جەنۇبىي چاۋشيەن 290

جەنۋە 291
جورجىتون 293
جونستون ئارىلى 293
جىبۇتى 294
جىددا 296

چ

چاد 297
چاد كۆلى 299
چاگوس تاقىم ئاراللىرى ... 300
چاۋشيەن 300
چاۋشيەن بوغۇزى 303
چوتاناگپۇر ئېگىزلىكى ... 304
چوڭ تۇزلۇق كۆل 305
چوڭجىن 305
چوڭ نافۇد قۇملۇقى ... 306
چوڭ ئېيىق كۆلى ... 306
چۇ دەريا سى 307
چۇكوتكا يېرىم ئارىلى 307
چوۋاش ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 308
چىچىنيا ـ ئىنگۇرش ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى ... 309
چىخ ۋە سلوۋاك 309
چىلىيا بىنسكى 311
چىنبا 312
چىنتىتاگوك پورتى 313
چىكاگو 313
چىلى 314

خ

خاباروۋسكى شەھىرى ... 315
خاپپومايسوشىما ئاراللىرى 316
خام خېئۇك 316
خارارىپ 317
خارتۇم 317
خارك ئارىلى 318
خاركوۋ 319
خاسا 319
خاسي رۇمبل 320
خاسسي مېسسائۇد 320
خانوي 321
خاۋ ئارىلى 321
خەيفا 322
خاي ـ پخوك شەھىرى ... 322
خولاندۋەبىك ئاراللىرى ... 323
خۇشمىن شەھىرى 323
خېلسىنكى 324
خىروشىما 325

د

دارئەلبەيدا 326
دارېسسالام 327

دارۋىن 327
داغىستان ئاپتونوم جۇمـ
ھۇرىيىتى 328
داكار 329
داللاس 330
دالماتسىيە 330
دالماتسىيە تاقىم ئاراللـ
رى 331
داممام 331
دانىيە 332
داۋوس شەھىرى 333
دنېپر دەرياسى 334
دنېپر سۇ ئامبىرى 334
دنېپرو پېتروۋسكى 335
دوخا 335
دودوما شەھىرى 336
دورتموند 336
دومىنىكا 337
دوناي دەرياسى 338
دونباس 339
دون دەرياسى 340
دونېسكى شەھىرى 341
دۇربان 341
دۇسسېل دورف 342
دۇنكېرىك 343
دۇبلىن 343
دۇيسبۇرگ 344
دۇشەنبە 345
دېتروئىت 345
دېرىن دەرياسى 346
دېژنېۋاتۇمشۇقى 346
دېنالى چوققىسى 347
دىبەي 347
دىپگوگارسىيە ئارىلى 348

ر

رابات 349
رانگون 349
روتتېردام 350
روژدېستۋو ئارىلى 351
روسارىئو 351
روستوۋ شەھىرى 352
روسسو شەھىرى 353
روسىيەفېدېراتسىيىسى 353
روكى تاغلىرى 355
رونا دەرياسى 356
رويال ئارىلىدىكى دۆلەتـ
لىك باغچا 356
رۇر دەرياسى 357
رۇمىنىيە 358
رېننېس 360
رېئۇنىئون 360
رېيكياۋىك 361
رېين دەرياسى 362

ریگ 363
ریم 363
ریئودې ژانیرو 365
ریباد 366

ز

زاپوروژې شەهری 367
زاگرېپ 367
زامبیه 368
زانزیبار 370
زایىر 371
زەمبزی دەریاسی ... 373
زومبا 374
زۇرىش 375
زىمبابۇې 375

ژ

ژدانوۋ 378

س

سابا 378
سار 380
ساراتوۋ 381
ساراتوۋ ئوبلاستی 381
ساراۋاك 382
سارايېۋو 383
سالۋادور 384
سالۋېمېن دەریاسی 386
ساموئا ئارالىرى 386
سانا 387
سان پاۋلو 388
سانت توماس ئاربلی ... 389
سانت جونسون ئاربلی ... 390
سانت خېلېنا 391
سانت كروكس ئاربلی ... 393
سانت گوتتارد تونېلی ... 394
سانت گېئورگىيه 394
سانت لاۋرېنسې دەریاسی ... 395
سانت لۇسيه 396
سانت لۇيىس 397
سانتوميې ئاربلی 398
سانت ۋىنسېنت ۋە گرېنا
دىنېس 399
سانت ئىسابېل ئاربلی ... 400
سانتياگو 401
سان سالۋادور 401
سان سالۋادور ئاربلی ... 402
سان فرانسسكو 403
سان فرانسسكو دەریاسی ... 404
سان مارىنو 405
سەمەرقەند 406

سەھرايى كەبىرقۇملىقى... 407
سەئۇدى ئەرەبىستان ... 408
سەئۇدى-بەھرەيىن كۆۋۈ-
رۈكى 410
سىپارتا..... 410
ستوكھولم 411
سرى لانكا..... 412
سكاندىناۋىيە تاغلىرى... 414
سكاندىناۋىيە يېرىم
ئارىلى..... 414
سۇازىلاند..... 415
سۇبردلوۋسكى 417
سوفىيە 418
سوكوترا ئارىلى..... 419
سولومون تاقىم ئارالـ
لىرى 420
سومالى..... 421
سۇبىك قولتۇقى 423
سۇپېرىئور كۆلى..... 424
سۇخۇمى 424
سۇدان 425
سۇرىنام 427
سۇرىيە..... 429
سۇلايمان تېغى 431
سۇماتىرا ئارىلى..... 431
سۇۋا 433
سۇۋەيىش قانىلى 433
سېئاتل 435
سېررالېئون 435
سېرى بېگاۋان پورتى... 436
سېلېنگا دەريا سى 437
سېلىنوگراد 437
سېنېگال 438
سېئۇل..... 439
سېۋاستوپول 440
سېيپان ئارىلى 440
سېيشېل..... 441
سېينا دەريا سى 442
سپرۇس 443
ستىسلىيە ئارىلى..... 444
سىدنېي 445
سىردەريا سى..... 446
سىككىم 447
سىمپلون تونېلى 448
سىۋا بوستانلىقى..... 448
سىملا..... 449
سىناي يېرىم ئارىلى... 450
سىنگاپور 451
سىكىكدا 452

ش

شارلوتتې ئامالىيا 453
شارى دەريا سى 454
شەرقىي ئافرىقا 454

شەرقىي ئافرىقا ئوزۇلمە
بەلبەغى 455
شەرقىي تىمور..... 456
شەرقىي ساموئا..... 457
شپىتسبېرگېن تاقىم ئا-
رالىرى 458
شتۇتگارت..... 459
شكودېر كۆلى..... 460
شۆبتسارىيە 460
شۆبتسيە 462
شوتلاندىيە..... 464
شېتلاندتاقىم ئارالىرى... 465
شېففېلد 466
شىمالىي ئارال..... 467
شىمالىي ئافرىقا..... 468
شىمالىي ئوسېنسكى ئاپ-
تونوم جۇمھۇرىيىتى... 469
شكوتان ئارلى..... 470
شىمالىي يەر تاقىم ئارال-
رى 471

غ

غەربىي ئاسىيا..... 471
غەربىي ئافرىقا..... 472
غەربىي سەھرا..... 473
غەربىي ھىندى تاقىم ئا-
رالىرى 474

ف

فائو..... 475
فائېر تاقىم ئارالىرى... 475
فەرغانە..... 476
فەرغانە چوڭ قانىلى.... 477
فرانسىيە قورغىنى..... 477
فرانسىيە..... 478
فرانسىيىگە قاراشلىق
پولىنېزىيە 481
فرانسىيىگە قاراشلىق
گۋىئانا 482
فرانكفورت..... 483
فرۇنزې 484
فرېتون 484
فلورىداتاقىم ئارالىرى... 485
فورتالېزا 486
فۇجىياما..... 487
فۇنشال..... 487
فىجى 488
فىلادېلفىيە 489
فىنلىپپىن 490
فىنلاندىيە 492
فىيېر دەرۋازىسى..... 495

www.uyghurkitap.com

ق

قاتار 495
قارا تۇمشۇق 496
قارا دېڭىز 497
قاراغاندا..... 497
قارا قالپاق ئاپتونوم
جۇمھۇرىيىتى..... 498
قارا قۇم لېنىن‌قانىلى... 499
قازاقىستان 499
قازان 501
قالماق ئاپتونوم جۇمـ
ھۇرىيىتى 501
قاھىرە 502
قىرىم يېرىم ئارىلى..... 503
قونجىراپ تاغ ئېغىزى... 504
قىرغىزىستان 505
قىزىل دېڭىز 506
قىزىل ئوردا 507
قىشىم ئارىلى..... 507

ك

كاباردا ـ بالكار ئاپتونوم
جۇمھۇرىيىتى 508
كابوراباسساسۇئامبىرى... 509
كابۇل 509
كابۇل دەريا سى 510
كاپىتوۋن 510
كاتماندۇ..... 511
كاتوۋىز 512
كاخوفكا سۇ ئامبىرى... 513
كاراچى 513
كاراكاس 514
كاراگىنسكى ئارىلى ... 515
كارپات تاغلىرى..... 515
كارناپۇلى سۇئامبىرى... 516
كارولىن‌تاقىم‌ئاراللىرى... 516
كارۇن دەريا سى..... 517
كارىلى ئاپتونوم جۇمـ
ھۇرىيىتى..... 517
كاربىا سۇ ئامبىرى..... 518
كارىب دېڭىزى 519
كاسپىي دېڭىزى 519
كاسكاد تاغلىرى..... 520
كالاخارى 520
كالىدونىيە قانىلى..... 521
كالىفورنىيە 521
كاما دەريا سى..... 523
كامبودژا 523
كامبرىج 524
كامپالا 525
كامران قولتۇقى..... 526
كامېرۇن 526

كانادا..... 529
كاناری تاقىم ئارالىرى... 531
كانبېررا..... 532
كاۋئەي ئارىلى 533
كاۋكاز..... 534
كانتېربۇرى تۈزلەڭلىكى.. 534
كائىنجى سۇ ئامبىرى... 535
كايما ئېگىزلىكى..... 535
كايمان تاقىم ئارالىرى... 536
كايېننا شەھىرى..... 537
كەشمىر 537
كەنداھار 539
كرا بوينى 540
كراسنودار شەھىرى ... 540
كراسنو يارىسكى..... 541
كراكېۋ 542
كروزېت تاقىم ئارالىرى... 543
كرۇگېر دۆلەت باغچىسى... 543
كرىت ئارىلى 544
كرېۋوي روگ..... 544
كىلۇز..... 545
كوبې..... 545
كوپېنھاگېن..... 546
كوتې دې ئىۋوئېر..... 548
كوتونۇ 549
كوستاريكا 550
كولىسكى يېرىم ئارىلى... 551
كولن 552
كولومبو 553
كولومبىيە 554
كۆلومبىيە ئالاھىدە رايۇ
يونى 556
كولۇمبىيە دەريا سى... 557
كولىما دەريا سى..... 558
كومانىدور تاقىم ئارالىرى... 558
كومسومول شەھىرى... 559
كومورو 560
كومونىي دۆلەت باغچىسى... 561
كومى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 561
كوناكرى 562
كونستانتسا..... 563
كونگو..... 564
كونگو دەريا سى..... 566
كونگو ئويمانلىقى..... 567
كۇئالا لۇمپۇر 568
كۇبا 569
كۇراسو ئارىلى 571
كۇرىل تاقىم ئارالىرى... 572
كۇزباس 572
كۇسكو 573
كۇك تاقىم ئارالىرى ... 574
كۇناشىرى ئارىلى 575
كۇۋەيت 576
كۇيبىشېۋ 578
كۇيبىشېۋ سۇ ئامبىرى... 579

كۆيبيك 579
كېرگۈلىن تاقىم ئاراللىرى 580
كېمېروۋو 581
كېنىيە 581
كىتو 583
كىچىك سۈنداتاقىم ئاراللىرى 584
كىرۇنا 584
كىرىباس 585
كىلىمانجارو تېغى 586
كىنگستون 586
كىنشاسا 587
كىشىنېۋ 588
كىۋۇ كۆلى 589
كىيېۋ 589
كيوتو 590
كيېلېر قانىلى 591

گ

گائاگا 592
گابون 593
گاتس تاغلىرى 594
گارامبادۆلەت باغچىسى 595
گالاپاگوس تاقىم ئاراللىرى 596
گالاتس شەھىرى 597
گام ئارىلى 598
گامبىيە 598
گانا 600
گانگ دەرياسى 602
گانگتوك 603
گايتى 603
گدانسكى 604
گدىنىيە 605
گراۋنېخرست 606
گرۇزىيە 607
گرېتسىيە 608
گرېنادا 610
گرېنلاندىيە 611
گرىنۋىچ 613
گلازگو 613
گوتا 614
گوتخوب 615
گوتېبورگ 615
گوللاندىيىگە قاراشلىق ئانتىل ئارىلى 616
گوركىي 617
گورى 618
گولان ئېگىزلىكى 619
گوندۇراس 619
گۇئام 621
گۋاتېمالا 622

گۋاتېمالا شەھىرى..... 623
گۋادالا خارا 624
گۋادېلۇپا 625
گۋانتانامو..... 626
گۋاياكىل 626
گۋىئانا 627
گۋىنېيە 629
گېرمانىيە 630
گېنۇيا..... 633
گىلگىت 635

ل

لاپاس 635
لاپلاتا دەرياسى 636
لاپېرۇز بوغۇزى 637
لاتۋىيە..... 637
لادوگا كۆلى 638
لاس پالماس 639
لاگوس 640
لاھور 640
لائوس..... 641
لايىن تاقىم ئاراللىرى... 643
لودز 643
لوس ئانگېلېس 644
لومبوك بوغۇزى 645
لومې..... 646
لوندون 647
لونگ ئارىلى..... 649
لۇئاڭپراباڭ..... 650
لۇئاندا..... 650
لۇئانگۋادۆلەت باغچىسى... 651
لۇپېمبادۆلەت باغچىسى... 651
لۇساكا 651
لۇسون ئارىلى 652
لېپسىگ..... 653
لېچتېنشتېن..... 654
لېسوتو 655
لېگاسپى..... 657
لېنا دەرياسى..... 658
لېنىنگراد..... 658
لىبرېۋىل..... 659
لىبېرىيە..... 660
لىتۋا..... 662
لىسبون..... 664
لىما 665
لىئون..... 666
لىۋان 666
لىۋوۋ 668
لىۋېرپول 669
لىۋىيە 670
ليۇكسېمبۇرگ 672

م

ماپۇتو..... 673

ماتادی..... 674
ماداغاسقار..... 675
مادراس..... 677
مادرید..... 678
مادۇرا ئارىلى..... 678
مادېيراتاقىم ئاراللىرى... 679
ماراكايبو..... 680
ماراكەش..... 681
مارتىنكا ئارىلى..... 683
مارسېل..... 684
مارشالل تاقىمئاراللىرى... 685
ماري ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى..... 685
مارىئانا ئارىلى..... 686
مارىئانا تاقىم ئاراللىرى.. 686
مارىئاناچۆكمىسى..... 687
ماسكات..... 687
ماسكارېن تاقىم ئاراللىرى..... 688
ماسېرۇ..... 689
ماسىراھ ئارىلى..... 690
ماكېيېۋكا..... 690
ماگادان شەھىرى..... 690
مالابو شەھىرى..... 691
مالاككا..... 691
مالاۋى..... 692
مالاۋى كۆلى..... 693
مالايا يېرىم ئارىلى..... 694
مالاي تاقىم ئاراللىرى... 695
مالايشىيا..... 695
ماگنىتوگورسكى..... 697
مالتا..... 698
مالدىۋې..... 699
مالۇيناس تاقىم ئاراللىرى..... 701
مالى..... 702
ماناگۇئا..... 704
مانامە..... 705
مانائۇس..... 705
مانچېستېر..... 706
مانغاتتان ئارىلى..... 707
ماندالاي..... 708
مانقىشلاق..... 709
مانىتوبا..... 709
مانىلا..... 710
ماۋرىتانىيە..... 711
ماۋرىتىئۇس..... 713
ماۋئى ئارىلى..... 715
مائىن ئارىلى..... 715
مەدىنە..... 716
مەشھەد..... 717
مەككە..... 718
مەندەب بوغۇزى..... 719
مىبابانې..... 720
مسايىد..... 720

موبوتو كۆلى..... 720
موردوڤا ئاپتونوم جۇمـ
ھۇرىيەتى 721
مورپسبي پورتى..... 722
موزامبيك 722
موسكۋا..... 724
موسكۋا قاندلى..... 725
موسى ئاۋتونيه شارقـ
راتمىسى..... 726
موگادشو..... 727
موڭغۇليه..... 727
مولداۋيه..... 729
مومباسا..... 730
موناكو..... 731
مونترېئال 732
مونتسېررات..... 733
مونتېررېي..... 734
مونتېۋدېئو..... 735
مونروۋيه..... 736
مۇررای دەريای..... 736
مۇرمانسكى..... 737
مېسوپوتاميه 738
مېكسكا..... 738
مېكونگ دەرياسى..... 741
مېلانېزيه..... 742
مېلبۇرن 742
مېنام دەرياسى..... 743
مىچىگان كۆلى..... 744
مىدۋاي ئاربلى..... 744
مىسسىسىپى دەرياسى... 745
مىسىر..... 746
مىكرونېزيه..... 749
مىلان شەھرى..... 749
مىنداناۋ ئاربلى..... 750
مىنسكى شەھرى 751
مىيۇنخېن 752

ن

نابلۇس..... 753
ناجىد..... 753
ناخا..... 754
ناخىچېۋان ئاپتونوم جۇم
ھۇرىيەتى..... 754
ناسسېر سۇ ئامبىرى..... 755
ناگويا..... 755
نامىبيه 757
نانت..... 759
ناسساۋ..... 759
ناۋرۇ..... 760
نايروبى..... 761
نەمەنگان 762
نجامېنا..... 762
نورفوك ئاربلى..... 763
نورۋېگيه..... 764
نوردلسكى 766

نوساتسنگارا تاقىم ئارالـ
لىرى 766
نوۋاكشوت 767
نۇكۇئالوفا..... 767
نۇمېئا..... 768
نېپال 769
نېۋادا تاغلىرى..... 770
نىئاپول..... 771
نىئامېي 772
نىكاراگۇئا 772
نىكوبارتاقىم ئاراللىرى... 773
نىكوپول 774
نىكوزىيە 775
نىكولايېۋ 776
نىگېر..... 776
نىگېر دەريا سى..... 778
نىگېرىيە 779
نىل دەريا سى 781
نىۋئې ئارىلى..... 782
نيو-يورك 783

ھ

ھامبۇرگ 785
ھاۋانا..... 787
ھاۋاي تاقىم ئاراللىرى... 788
ھورمۇز بوغۇزى..... 789
ھوستون شەھىرى..... 790
ھونولۇلۇ 791
ھۇدەيداھ..... 791
ھۇرون كۆلى 792
ھېجاز 793
ھېرات 793
ھىمالايا تېغى..... 794
ھىندۇنېزىيە 794
ھىندىچىنى يېرىم ئارىلى... 797
ھىندى دەريا سى..... 798
ھىندىستان 799

ئو

ئوب دەريا سى..... 802
ئوتتاۋا..... 803
ئوتتۇرا ئافرىقا..... 804
ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىـ
يىتى..... 804
ئوتتۇرا شەرق..... 806
ئوتلۇق يەر ئارىلى..... 807
ئوخرىد كۆلى..... 808
ئودېر دەريا سى..... 809
ئودېسسا..... 809
ئورخون دەريا سى..... 810
ئورېنبۇرگ..... 810
ئوردىنوكو دەريا سى..... 811

ئوساكا 812
ئوستراۋا 813
ئوسلو 813
ئوكلاند 814
ئوكسفورد 815
ئوكناۋا ئارىلى 816
ئولسپىيە 817
ئومان 817
ئومسكى‌شەھرى 819
ئونتارىئو كۆلى 820
ئونېگا كۆلى 821
ئووېن شارقىراتمىسى 821
ئويمياكون 822

ئۇ

ئۇدمۇرت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 822
ئۇرال تاغلىرى 823
ئۇرۇگۋاي 824
ئۇفا 825
ئۇكرائىنا 826
ئۇگاندا 827
ئۇلانباتور 829
ئۇلىيانۇۋسكى شەھرى 830

ئۆ

ئۆزبېكستان 830
ئۆلۈك دېڭىز 831
ئۆلۈم ۋادىسى 823

ئۈ

ئۈچمارىياس تاقىم ئارالـ
لىرى 833
ئۈممەت تۈمشۇقى 834

ۋ

ۋاتىكان 835
ۋاخو ئارىلى 836
ۋاراناسى 837
ۋارشاۋا 838
ۋاشىنگتون 840
ۋاگادۇگۇ 841
ۋالپارايسو 841
ۋاللېتتا 842
ۋالېس 843
ۋانكۇۋېر 844
ۋانكۇۋېر ئارىلى 845
ۋان كۆلى 845
ۋانۇئاتۇ 846
ۋايمگاچ ئارىلى 847
ۋرانگېل ئارىلى 848
ۋلادىۋوستوك 848
ۋلتاۋادەرياسى 849

ۋورونېژ 849
ۋولت سۇ ئامبىرى 850
ۋولگا-دون لېنىن قانىلى... 850
ۋولگاگراد سۇ ئامبىرى... 851
ۋولگاگراد شەھىرى..... 851
ۋونسان 852
ۋېراكروس..... 853
ۋېرسال 853
ۋېرسال ساراىيى..... 854
ۋېرخو يانسكى..... 854
ۋېللىنگتون..... 855
ۋېنا 855
ۋېنگرىيە..... 857
ۋېزبر دەريالىق 859
ۋېنېتسىيە 859
ۋېنېسۇئېلا 861
ۋىسۋا دەريالىق 862
ۋىك ئارىلى 863
ۋىكتورىيە كۆلى..... 863
ۋىلا پورتى 864
ۋىللېستاد 864
ۋېلنيۇس 865
ۋىننىدخۇك 866
ۋىننىپېگ شەھىرى..... 866
ۋىننىپېگ كۆلى..... 867
ۋېيېتنام 867
ۋېيېنتيان 869

ئې

ئېبرو دەريالىق 870
ئېدۋارد كۆلى..... 871
ئېلسې ئوردىسى..... 871
ئېدىنبۇرگ..... 871
ئېرتىش دەريالىق..... 872
ئېرفۇرت 873
ئېرې قانىلى..... 874
ئېرې كۆلى 874
ئېستونىيە 875
ئېسسېن..... 876
ئېفىئوپىيە ئېگىز تەكشىلىكى..... 877
ئېكسۇماتاقىم ئاراللىرى... 878
ئېكۋاتورگۋېنىيەسى... 878
ئېكۋادور 880
ئېلبا-خافىل قانىلى 881
ئېلزابېت پورتى..... 881
ئېيزېناخ..... 882

ئى

ئىبېرىيە يېرىم ئارىلى... 882
ئىتالىيە 884
ئىتاياپو سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى 886

ئىراق 887
ئىران 889
ئىران ئېگىزلىكى..... 891
ئىركۇتسكى شەھىرى.... 891
ئىرلاندىيە 892
ئىزمىر..... 894
ئىسپان پورتى..... 894
ئىسپانىيە..... 895
ئىستانبۇل..... 897
ئىسسىق كۆل 898
ئىسفاھان 899
ئىسكەندەرىيە 899
ئىسلام ئاباد 901
ئىسلاندىيە..... 902
ئىگۇا سۇ شارقىراتمىسى... 904
ئىكىتوس..... 904
ئىندىگىركا دەرياسى 905
ئىئوردان دەريا سىنىڭ
غەربىي ياقىسى..... 905
ئىئوردانىيە 906

ي

يابلانوۋى تېغى..... 908
ياپون دېڭىزى..... 908
ياپونىيە 909
يلسسي..... 912
ياقۇت ئاپتونوم جۇمھۇر-
ىيىتى 912
ياقۇتسكى..... 913
يالتا 914
يامايكا 915
يانبۇ..... 916
يائوندې..... 916
ياۋا ئارىلى 917
يەر ئوتتۇرا دېڭىزى... 918
يەمەن جۇمھۇرىيىتى..... 919
يوكوخاما..... 921
يوھانىسبۇرگ 922
يۇرا تېغى..... 923
يۇگوسلاۋىيە..... 923
يېرېۋان..... 925
يېشىل تۇمشۇق ۋە يې-
شىل تۇمشۇق جۇمھۇ-
رىيىتى..... 926
يېڭى برىتان ئارىلى... 927
يېڭى دېھلى..... 928
يېڭى زېلاندىيە 929
يېڭى سىبىرىيە..... 931
يېڭى كالېدونىيە تاقىم-
ئارالىرى 931
يېڭى كۇزنېتسكى..... 932
يېڭى يەر ئارىلى..... 933

تۇيغۇر كتاب تۈرى بىكىتى
تۇيغۇر كتابلىرىڭ بىكى ئىدىسى
www.uyghurkitap.com

ئا

ئابادان (阿巴丹 Abadan) ئىراننىڭ ئەڭ مۇھىم نېفىت سانائەت بازىسىنىڭ بىرى، ئەڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغان چوڭ پورتى. ئابادان شەھىرى پېرسىيە قولتۇقىنىڭ شىمالىدىكى ئابادان ئارىلى بىلەن ئەرەب دەرياسىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئۇ يەرنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان. شەھەر ئاھالىسى 310 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئابادان دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق نېفىت سانائەت مەركىزى. ئۇ جايدىكى نېفىت سانائەت ئورۇنلىرى 1913-يىلدىن باشلاپ قۇرۇلغان. ئابادان شەھىرى ئەتراپىدا نېفىت، تەبىئىي گاز مەنبەسى مول، سۇ قاتنىشى قولاي بولغانلىقتىن، نېفىت سانائىتىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا پايدىلىق. ئابادان نېفىت ئايرىش زاۋۇتلىرىنىڭ بىر يىللىق نېفىت ئايرىش ئىقتىدارى 30 مىليون توننىدىن ئاشىدۇ. نېفىت مەھسۇلاتلىرى تۇرۇبا ئارقىلىق ماشار پورتىغا يەتكۈزۈلۈپ ئاندىن پاراخوتقا قاچىلىنىپ چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئابادان نېفىت ئايرىش زاۋۇتلىرىنىڭ خام ئەشياسى ئابادانىنىڭ شىمالىدىكى ئاۋاز نېفىتلىقىدىن تۇرۇبا ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدۇ.

ئابباس پورتى (阿巴斯港 Bandar Abbas) ئىراننىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى مۇھىم پورت، دېڭىز قىرغاق ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، ھورمۇز بوغۇزىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن. شەھەر ئاھالىسى 45 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئابباس پورتىنى ھورموز بوغۇزىغا جايلاشقان كېشىم ئارىلى توسۇپ تۇرىدۇ.

يول، دېڭىز ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان. مۇھىم شەھەرلەردىن گاگرا، گۇلرىپىشى، گۇدائۇتا قاتارلىقلار بار.

ئابۇجا (阿布贾 Abuja) غەربىي ئافرىقىدىكى نېگىرىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، نېگىر، كاتونا، ئېگىزلىك ۋە كۋارادىن ئىبارەت تۆت ئۆلكىنىڭ تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقان شەھەر. ئۇنىڭ قاتناش-ترانسپورتتىكى ئورنى ناھايىتى مۇھىم. نېگىرىيە ھۆكۈمىتى ھازىرقى پايتەختى لاگوس شەھىرىنىڭ دۆلەتنىڭ بىر چېتىگە جايلاشقانلىقى، ئىچكى ئورۇنلار بىلەن بېرىپ-كېلىشكە قولايسىزلىقى، ئادەمنىڭ ھەددىدىن ئوشۇق كۆپ، زاۋۇت-فابرىكىلارنىڭ زىچ بولۇشىدەك ئەھۋالىغا قاراپ 1976-يىلى ئابۇجا شەھىرىنى دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىشنى قارار قىلدى. شۇنىڭدىن باشلاپ يېڭى پايتەختنىڭ لايىھىسى، ئۇنىڭ قۇرۇلۇشى رەسمىي كۈنتەرتىپكە قويۇلدى.

ئابۇدەبى (阿布扎比 AbuDhabi) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىدىكى پېرسىيە قولتۇقى بويىغا جايلاشقان ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ خەلىپىلىك. ئۇنىڭ مەيدانى 67 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 237 مىڭدىن ئۇشۇق (1978) بولۇپ، ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەرەب تىلىنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. ئابۇدەبى خەلقى تارىختىن بۇيان دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن، دېھقانچىلىق رايونى ئاساسەن دۆلەتنىڭ جەنۇبىدىكى بۇستانلىققا مەركەزلەشكەن. بۇ جايلاردا خورما، بۇغداي، ئارپا، مېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا تۆگە ئاساس قىلىنىدۇ. ئابۇدەبى خەلقى تارىختا مەرۋايىت ئېلىش بىلەن دۇنياغا داڭ چىقارغان. 60-يىللاردىن باشلاپ ئابۇدەبىدىكى نېفىت دۆلەتنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي جان تومۇرىغا ئايلانغان. ئابۇدەبى زور مىقداردىكى مالىيە كىرىمگە تايىنىپ، نېفىت ئايرىش زاۋۇتى، دېـ

ئابباس پورتىنىڭ سۈيى چوڭقۇر ئەمەس، شۇڭا چوڭ تىپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى بەۋاستە كېلەلمەيدۇ، ھازىر ئاب-باس پورتىنىڭ غەربىدە يېڭىدىن بىر پورت قۇرۇلماقتا. ئاببىاس پورتى ئارقىلىق ئاساسەن گىلەم، مېۋە-چېۋە قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ كونسېرۋا، توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچمەك سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان.

ئابخاز ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (阿布哈兹自治共和国 Абхазская АССР) سوۋېت ئىتتىپاقى گروزىيە سوۋېت سوتسىيالىس-تىك جۇمھۇرىيىتى تەركىبىدىكى بىر ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ، گرۇزىيىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. غەربىي جەنۇبىي تەرىپى قارا دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 8600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 526 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 80% تىن كۆپرەكىنى ئابخازلار تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلاردىن باشقا رۇس، گرۇزىن، ئەرمەن قاتارلىق مىل-لەتلەر ئولتۇراقلاشقان. 1921-يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بو-لۇپ قۇرۇلغان. مەركىزى سۇخومىي شەھىرى. ئابخاز ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۆپ قىسمىنى چوڭ كاۋكاز تاغلىرىنىڭ جەنۇ-بىي يانباغرلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ، قارا دېڭىز بويلىرىدا تار سورۇلغان تۆزلەڭلىكلەر بار. ئىقلىمى مۆتىدىل، نەم كېلىدۇ، دېڭىز قىرغاق رايونلىرى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىل-لىق ھاۋا-يېغىن مىقدارى 1300—1500 مىللىمېتىرغا يېتى-دۇ. دېڭىز يۈزىدىن 4000 مېتىردىن ئېگىز بولغان جايلىرى مەڭگۈ ئېرىمەس قار-مۇزلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. تۇرمانلىق-لار پۈتۈن يېرىنىڭ 50% نى ئىگىلەيدۇ. سانائەت-يېزا ئىگىلە-كى تەرەققىي قىلمىغان. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا لىمون ھەم چاي قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. كۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى قېزىپ ئېلىنىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تۆمۈرىول، تاش-

لسی ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇرۇن ئاران 22 مىڭ كىشى بولسا، 1975 - يىلى كۆپىيىپ 921 مىڭغا، 1980 - يىلى 1 مىليون 500 مىڭغا يېتىپ، غەربىي ئافرىقا بويىچە ئاھالىسى خېلى كۆپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلانغان. 1983 - يىلى 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى كوتى دې ئىۋوئىرنىڭ پايتەختى ئابىدژان شەھىرىدىن يېڭى پايتەخت — ياموسسوكرو شەھىرىگە كۆچكەن. ئابىدژان دۆلەتنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايدىكى ئىشچىلار پۈتۈن دۆلەتتىكى ئىشچىلارنىڭ 85% نى، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن دۆلەت سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 68% نى تەشكىل قىلىدۇ. ھازىر بۇ جايدا ياغ چىقىرىش، سوپۇن ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك، سېمونت، نېفىت ئايرىش، ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئابىدژان دۆلەتنىڭ مۇھىم پورتى، بۇ جايدا بىرلا ۋاقىتتا 74 پاراخوت توختىيالايدۇ. پورتنىڭ بىر يىللىق مال يۆتكەش ئىقتىدارى 8 مىليون 670 مىڭ تونناندىن ئاشىدۇ. بۇ پۈتۈن دۆلەت بويىچە دېڭىز ئارقىلىق سىرتقا چىقىرىلىدىغان مالالارنىڭ 90% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق مالى، يۇقىرى ۋولتلا قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ مالللىرىمۇ ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

ئاپپالاچىيە (阿巴拉契亚 Appalachian) شىمالىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى ئەڭ قەدىمىي تاغ، ئۇ شىمالدا نېۋفائوندلېندنىڭ غەربىدىن باشلىنىپ، كانادانىڭ شەرقىي دېڭىز قىرغاقلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، جەنۇبىي ئالاباما شتاتىغا قەدەر 2600 كىلومېتردىن ئۇزۇنراق سوزۇلىدۇ. كەڭلىكى 300 — 600 كىلومېتر كېلىدۇ. تاغ ئارىسىدا نۇرغۇنلىغان ئويمانلىقلار، دەريا ۋادىلىرى بار. ئەڭ ئېگىز بولغان مىتچېل چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2037 مېتر كېلىدۇ. ئاپپالاچىيە ئا ق ش نىڭ ئەڭ كونا ھەم

ئۇيغۇر كتاب تورىيىتى www.uyghurkitap.com

ئىز سۈيىنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش زاۋۇتى، قەغەز زاۋۇتى، يېمەك - ئىچمەك زاۋۇتى قاتارلىق زاۋۇتلارنى قۇردى. ئابۇدەبىنىڭ مەركىزى — ئابۇدەبى شەھىرىنىڭ كۆلىمىمۇ ئۈچ ھەسسە كېڭىيىپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلاندى. بۇ شەھەر جايلاشقان ئارال بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇق ئارىسىغا كۆۋرۈك سېلىندى. ئابۇدەبى خەلقىنىڭ تۇرمۇشىدىمۇ زور ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلدى.

ئابۇمۇسا ئارىلى (阿布穆萨岛 Abu Musa Island) پېرسىيە قولتۇقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ھورمۇز بوغۇزىنىڭ يېنىغا جايلاشقان ئارال. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 4.8 كىلومېتر، كەڭلىكى 2.4 — 3.2 كىلومېترغا يېتىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 11.52 — 15.36 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ ئۈستى قۇملۇق ھەم ئېدىرلىقلار بىلەن قاپلانغان. تاتلىق سۇ مەنبەسى، يېزا ئىگىلىك مەيدانلىرى بار. ئاھالىسى كۆپىنچە چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ھەم دېڭىزدىن مەرۋايىت ئېلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ ئارالنىڭ ئىگىدارچىلىق ھوقۇقى مەسىلىسىدە ئىران بىلەن ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىدىكى شاجا خەلىپىلىكى ئوتتۇرىسىدا تالاش - تارتىش بار.

ئابىدژان (阿比让 Abidjan) غەربىي ئافرىقىدىكى گۋىنىيە قولتۇق بويىغا جايلاشقان كوتى دې ئىۋوئىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونا پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورتى. بۇ شەھەر شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ 25 كىلومېتر، غەربتىن شەرققە 15 كىلومېتر سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. ئابىدژان كىچىك بىر ئورۇن بولۇپ، 1902 - يىلى ياۋروپالىق مۇستەملىكىچىلەر دېڭىز قىرغىقىدا پىرىستان قۇرغان، ئىچكى رايونلارغا تۇتاشتۇرۇپ تۆمۈريوللارنى سالغان، شۇنىڭدىن كېيىن بۇ شەھەرنىڭ دائىرىسى تېز كېڭىيىشكە باشلىغان. 1950 - يىلىغا كەلگەندە دۆلەتنىڭ مۇھىم سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ شەكىللەنگەن. شەھەر ئاھا-

ئاپىيە (Apia 阿皮亚) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىدىكى غەربىي ساموئانىڭ پايتەختى، مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر ئۇپولۇ ئارىلىدىكى شىمالىي دېڭىز قىرغىقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 34 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، شەھەر 1850 - يىلى دېڭىز قىرغاق لىنىيىسىنى بويلاپ سېلىنغان. 1966 - يىلى ئاپىيەنىڭ تۆت كىلومېتر شەرقىدە چوڭقۇر سۇلۇق پورتتان قۇرۇلغان، 40 كىلومېتر غەربىدە خەلقئارا ئايرودروم سېلىنغان. ئاپىيە — غەربىي ساموئانىڭ ئەڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۇنيانىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە قاتناپتىغان ھاۋا يوللىرى، سۇ يوللىرى، ئارالدىكى شەھەر - جەڭلارنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان قۇرۇقلۇق يوللىرى بار. شەھەرنىڭ 3 كىلومېتر غەربىي شىمالىدىكى مولىنو يېرىم ئارىلىدا رەسمىتخانا قۇرۇلغان. ئاپىيە پورتى ئارقىلىق پالما، بانان، كاكائو، كوفىي قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

ئاتاكاما چۆلى (Desierto be Atacama 阿塔卡马沙漠) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى چىلىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان. ئاتاكاما دېگەن سۆز ئىندىئانلار تىلىدا «سەھرا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نام شۇ جاينىڭ ئىقلىم شارائىتىغا ئاساسەن قويۇلغان بولۇپ، شۇ ئورۇنىنىڭ شارائىتىنى ئىنكاس قىلىدۇ. ئاتاكاما چۆلى تىنچ ئوكيان قىرغىقىنى بويلاپ جەنۇبىي كەڭلىك 22° بىلەن 27° ئارىلىقىدا (تەخمىنەن 1200 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا) سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. ئۇ شەرقتە كوردىلىر تاغلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن 3200 مېتر غەچە بولغان قىسمىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ جاي سۇبتروپىك ئانتى سىكلونىنىڭ شەرقىي چېتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ، پېرو سوغۇق ئېقىمىنىڭ كونترولىلۇقىدا بولىدۇ، شۇڭا ئىقلىمى سالقىن - قۇرغاق بولىدۇ، ئەڭ ئىسسىق يانۋار ئېيىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى

www.uyghurkitap.com

ئەڭ ئاساسىي كان‌رايونى، بۇ جايدا ئورمان كۆپ ، كۆمۈر دۆ-
لەت بويىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا تۆمۈر، نېفىت،
سىنك قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ مول. بۇ جايدىكى كان باي-
لىقلىرى ئا ق ش نىڭ تەرەققىياتىدا ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىماقتا.

ئاپپېنىن يېرىم ئارىلى (亚平宁半岛 Appennino) «ئىتا-
لىيە يېرىم ئارىلى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ئارال جەنۇبىي ياۋروپا-
دىكى ئۈچ چوڭ يېرىم ئارالنىڭ بىرسى بولۇپ، يەر ئوتتۇرا
دېڭىزنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن چىقىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىنى
ئادىرىياتىك دېڭىزى، جەنۇبىنى ئىئونىيە دېڭىزى، غەربىنى
تىررېن ھەم لىگۇرىيە دېڭىزلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. شىمالىي تەرىپى
ئالىپ تاغلىرى ئارقىلىق ئوتتۇرا ياۋروپا ھەم غەربىي ياۋروپا-
لاردىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 251 مىڭ كۋادرات كىلومېتر
كېلىدۇ. ئاپپېنىن تاغلىرى ئارالنى غەربىي شىمالدىن شەر-
قىي جەنۇبقا قاراپ كېسىپ ئۆتۈپ، ئارالنىڭ ئومۇرتقىسىنى ھا-
سىل قىلىدۇ. ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ،
قىشلىقى يامغۇرلۇق، يازلىقى قۇرغاق كېلىدۇ. دېڭىز قىرغاق لى-
نىيىلىرى ئەگرى-بۈگرى بولۇپ، قولاي پورتلار بار، كان باي-
لىقلىرىدىن سىماب، ئالىيۇمىن، ترىپى، تورف، تەبىئىي گاز، ئاش
تۇزى ھەم مەرمەر تاش ئېلىنىدۇ. ئارالدىكى دەريالارنىڭ سۇ
كۈچى بايلىقى مول. بولۇپمۇ ئالىپ تاغ ئېتەكلىرىدىن باشلىنىدىغان
دەريا بويلىرىغا نۇرغۇن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان.
يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، ياڭيۇ، شېكەر
قومۇشى ھەم ئۈزۈم، ئاپېلسىن، مايلىق زەيتۇن قاتارلىقلار ئۆستۈ-
رۈلىدۇ. ئارالنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى ئىتالىيە ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭ
ئوتتۇرا قىسمىدا سان مارىنو جۇمھۇرىيىتى، رىم شەھىرىنىڭ يېـ-
نىدا ۋاتىكان، ئارالنىڭ غەربىي شىمالىدا موناكو قاتارلىق دۆلەت-
لەر بار.

ئېگىز قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ئاتلاس تاغلىرى غەربتىن شەرقىتە تەدرىجىي پەسىيىپ بارىدۇ. ئاتلاس تاغلىرىنىڭ شەرقىي قىسمى تېللى ئاتلاس ۋە ئاتلاس سەھرا دەپ ئىككى تارماققا بۆلۈنىدۇ. بۇ قىسمىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1500 مېتر كېلىدۇ. ئاتلاس تاغلىرىدا فوسفور، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول.

ئاتلانتا (Atlanta 亚特兰大) ئا ق ش نىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم شەھەر، ئاتلانتا شەھىرى گېئورگىيە شتاتىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. بۇ ئورۇن شىمال، جەنۇب، شەرق، غەرب يۆنىلىنىشىدىكى تۆمۈريولىلارنىڭ ئۇچرىشىدىغان مۇھىم تۈگۈنى. شۇڭا «جەنۇبتىكى چوڭ دەرۋازا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئاتلانتا گېئورگىيە شتاتىنىڭ مۇھىم سودا-سانائەت، پۇل-مۇئامىلە مەركىزى. بۇ جايدا ئايروپىلان، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، سۈنئىي تالا، ماشىنىسازلىق، پولات-تۆمۈر، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان.

ئاجارئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (Аджарская 阿扎尔自治共和国 ACCP) سوۋېت ئىتتىپاقى گروزىيە جۇمھۇرىيىتىگە قاراشلىق بىر ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ، تاشقى كاۋكازنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. غەربىي تەرىپى قارا دېڭىز، جەنۇبىي تۈركىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 3000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 379 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسىنىڭ كۆپىنى ئاجارھەم گروزىن خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلاردىن باشقا يەنە رۇس، ئەرمەن، گرېك قاتارلىق مىللەتلەرمۇ ئولتۇراقلاشقان. بۇ جۇمھۇرىيەت 1921-يىلى قۇرۇلغان. مەركىزى باتۇمىي شەھىرى. ئاجار ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۆپ قىسىم

19°C تىن 20°C غىچە، ئىيۇل ئېيىنىڭ 13°C-14°Cغىچە بولىدۇ. سەھرا جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان جىلغىغا جايلاشقان، جىلغىنىڭ ئىككى تەرىپىنى تاغ قورشاپ تۇرىدۇ. جىلغىنىڭ ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 145 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ رايوندا مىس، سېلىترا بور، ئاش تۇزى قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. چىلىنىڭ ئاتاقلىق چوكىكاماتا مىس كېنى ئەنە شۇ جايغا جايلاشقان.

ئاتتۇ ئارىلى (阿图岛Attu Island) ئاقشۇ نىڭ ئالىي ئوت تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ غەربىگە جايلاشقان كىچىك ئارال. ئۇزۇنلۇقى 48 كىلومېتر، كەڭلىكى 12—24 كىلومېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىدىكى خولىز قولتۇق بويىدا ئارال بىلەن ئوخشاش نامدا ئاتلىدىغان ئاتتۇ قەبىلىسى بار. ئاھالىسى 10 نەچچىدىن ئاشىدۇ، ئۇلار ئۇۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇ ئارال كىچىك بولسىمۇ ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئارالدا ئاقشۇ نىڭ ھاۋا ئارمىيە بازىسى ۋە باشقا ھەربىي ئەسلىھەلىرى بار.

ئاتلاس تاغ تىزمىلىرى (阿特拉斯山脉Atlas Monts) ئافرىقىنىڭ غەربىي شىمال دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان. ئۇ شۇ جايدا جايلاشقان تۇنىس، ئالجىرىيە، ماراكەشتىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەت بىلەن چېگرىداش. ئاتلاس تېغى دېڭىز قىرغىقى بىلەن ئوخشاش يۆنىلىشتە بولۇپ، غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ تەخمىنەن 2400 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا، 450 كىلومېتر كەڭلىكتە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. تاغلىقىنىڭ غەربىي قىسمى ئېگىزرەك، تۇزۇلۇشىمۇ مۇرەككەپ، غەربىي ئاتلاس تاغلىرى رىف، ئاتلاس، ئوتتۇرا ئاتلاس، چوڭ ئاتلاس ۋە كىچىك ئاتلاس تاغلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. غەربىي ئاتلاس تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 2500 مېتر، ئەڭ ئېگىز توبكال چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 4165 مېتر بولۇپ، ئاتلاس تاغلىرىنىڭ ئەڭ

تۇتمايدۇ. مانامادا يېزا ئىگىلىك رايونلىرى بىلەن دۆلەت مۇداپىئە قىسملىرى تۇرۇشلۇق ئورۇنلار بار. ماسفوتىنىك يېزا ئىگىلىكى سۇغىرىدىشقا تايىنىلىدۇ. خورما، كۆمىمىقۇناق، تاماكا ئۆستۈرۈلىدۇ، مەرمەر تاش قېزىپ ئېلىنىدۇ.

ئاچېن (Aachen 亚琛) گېرمانىيە ئىتتىپاق جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم سودا-سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. بۇ شەھەرنىڭ مەركىزىي قىسمىدىن گول لاندىيە، بېلگىيە دۆلەتلىرىنىڭ چېگرىسى بىلەن بولغان ئارىلىق ئاران 5 كىلومېتر كېلىدۇ. شۇڭا بۇ جاي «ياۋروپانىڭ يۈرىكى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئاچېن ياۋروپادىكى مۇھىم يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول تۆگۈنى بىلەن شۇ جايدىن ئۆتىدىغان 75-قېتىملىق خەلقئارا پويىز يولىنىڭ ئوستىگە جايلاشقان. شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئورۇننىڭ خەلقئارا تاشيول، تۆمۈريول قاتنىشىدىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ھەر يىلى بۇ جايدىن ئۆتىدىغان يولۇچىلار 30 مىليوندىن ئاشىدۇ. شەھەرنىڭ ئاھالىسى 240 مىڭدىن ئاشىدۇ (1978)، ئاچېن كىچىك شەھەر بولسىمۇ گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتى بويىچە قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇ شەھەر 2000 يىللىق تارىخقا ئىگە. ئاچېن شەھىردە ماشىنىسازلىق، مېتاللورگىيە، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، نەشرىياتچىلىق، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. شەھەردە يەنە گېرمانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ ئومۇملاشقان سانائەت شۆيۈەنى (ئوقۇغۇچىسى 25 مىڭدىن ئاشىدۇ)، قاتارلىق بىر قانچە ئالىي مەكتەپلەر، قەدىمىي قۇرۇلۇشلار، 14-ئەسىردە سېلىنغان ھەر خىل شەكىللىك چېركاۋلار، مۇھىم ئاخبارات ئو-

جايلىرىنى تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرى بىلەن چوروق قاتارلىق دەريا بويلىرىدا تۆزلەڭلىكلەر بار. ئىقلىمى يەر ۋەزىيىتىنىڭ ۋېرتىكال يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ پەرقلىنىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرى مۆتىدىل ئىسسىق بەلباغ ئىقلىمى تىپىغا كىرىدۇ، ھۆل-يېغىنى مول بولۇپ، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 2500 — 3000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئورمانلىقلار يېرىنىڭ 50% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايلاردا چاي، لىمون قاتارلىق مۆتىدىل ئىسسىق بەلباغ مېۋە-چېۋىلىرىنى ئۆستۈرۈش ئاساس قىلىنىدۇ. سانائىتى نېفىت مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش بىلەن يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تۆمۈر يول ترانسپورتى بىلەن دېڭىز ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان.

ئاجمان (阿治曼 Ajman) ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك خەلىپىلىك. مەيدانى تەخمىنەن 260 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئۇچ قىسمىدىن تەركىب تاپقان. بىرسى، پېرسىيە قولتۇقىنىڭ جەنۇبىدىكى مەركىزى — ئاجمەن شەھىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى رايونلار، قالغان ئىككى قىسمى قۇرۇقلۇقىنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان. بۇنىڭ بىرسى، ئاجمەن شەھىرىنىڭ 60 كىلومېتر شەرقىدىكى مانامە، ئىككىنچىسى، ئاجمەن شەھىرىدىن 90 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبتىكى ماسفۇتتىن ئىبارەت. ئاھالىسى 216 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە بېلىقچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. 60-يىللاردىن بۇيان ھەر خىل پوچتا ماركىلىرىنى بېسىپ تارقىتىش بىلەن كۆپىلەپ سىرتقى پېيزېۋوت توپلىغان. يېزا ئىگىلىكى ئانچە مۇھىم ئورۇن

ئاخۇبىنانىما تاقىم ئارالىلىرىنىڭ مەركىزى — ماريىيە پورتى بولۇپ، ئۇ فىنلاندىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ پورت ھېسابلىنىدۇ. ئۇ يەرنىڭ ھاۋا كىلىماتى مۆتىدىل، دېھقانچىلىق زىراەتلىرىدىن ئاساسەن بۇغداي، ياڭيۇ، سەي، مېۋە-چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. بېلىقچىلىق بىلەن قاتناش تىرانسپورتى تەرەققي قىلغان.

ئادرىئاتىك دېڭىزى(亚得里亚海 Adriatic sea) ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان، ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ تارماق دېڭىزى. ئۇ ئاپسىنن يېرىم ئارىلى بىلەن بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. ئۇ ئوترانتو بوغۇزى ئارقىلىق ئىئونىيە دېڭىزى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 132 مىڭ كۋادرات كىلومېتر. ئادرىئاتىك دېڭىزنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 200 مېتر ئەتراپىدا، ئوترانتو بوغۇزى ئەتراپىدىكى ئەڭ چوڭقۇر جايىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 1589 مېتر كېلىدۇ. 1-ئايدىكى سۇيۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى شىمال قىسمىدا 7°C، جەنۇبىدا 13°C — 14°C، ئاۋغۇست ئايلىرىدا 24°C — 25°C كېلىدۇ. شورلىنىش دەرىجىسى شىمالىي قىسمىدا30% دىن 35%گە، شەرقىي جەنۇبىدا كۆپىيىپ 38% كە بارىدۇ. ئادرىئاتىك دېڭىزىدا بېلىقچىلىق ئىشلىرى تەرەققي قىلغان. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ۋېنىتسىيە، تىرېست، ئانكونا، بارى، بىرىندىزى (ئىتالىيىدە)، رىيېكا، سپىلىت (يۇگوسلاۋىيىدە)، دوررېس، ۋلورا (ئالبانىيىدە) قاتارلىق مۇھىم دېڭىز پورتلىرى بار.

ئادېلايدې (阿德莱德 Adelaide) ئاۋسترالىيىنىڭ جەنۇ-

www.uyghurkitap.com

رۇنلىرى، مۇزبيلار، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا نەشىر قىلىنغان ھەر خىل گېزىتلەر ساقلىنىۋاتقان كۈتۈپخانا قاتارلىق ئورۇنلار بار. شەھەرنىڭ ئالىي مائارىپى تەرەققىي قىلغان، شەھەر ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{8}$ نى ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ئىگىلەيدۇ. ئالىي مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ 12% نى چەت ئەللىك ئوقۇغۇچىلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاچىن گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى مۇھىم سودا مەركەزلىرىنىڭ بىرى. گېرمانىيە بىلەن بېلگىيە، گوللاندىيە ئالماشتۇرىدىغان مالالارنىڭ بىر قىسمى مۇشۇ يەر ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

ئاخۇبنانما تاقىم ئارالىرى (阿赫韦南马群岛Ahvenanmaa)

ئالاند تاقىم ئارالىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ئارالالار ياۋروپانىڭ شىمالىدىكى بالتىق دېڭىزىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، بالتىق دېڭىزىغا تەۋە بوتنىك قولتۇقىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان. بۇ ئارالالار سىياسىي جەھەتتىن فىنلاندىيىگە تەۋە بولۇپ، فىنلاندىيە قۇرۇقلۇقى بىلەن بولغان ئارىلىقى 70 كىلومېتر، غەربىتىكى شۋېتسىيە بىلەن بولغان ئارىلىقى 40 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئارالالار چوڭ-كىچىك 6500 دىن ئوشۇق ئارال ۋە خادا تاشلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭى ئالاند ئارىلى بولۇپ، ئۇنىڭ يەر مەيدانى 640 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. پۈتۈن تاقىم ئارالالارنىڭ مەيدانى 1481 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئارالالاردا ئولتۇراقلاشقان ئاھالە 22 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى شۋېتسىيىلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئارالالار ئىچىدىكى 80 گە يېقىن ئارالدا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان.

غەرب ئارىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولغان. ئادېن پور-
تى بىلەن مەندېب بوغۇزى ئارىلىقى 160 كىلومېتر
كېلىدۇ. ھىندى ئوكياندىن سۇۋەيىش قانىلىنى بېسىپ ئۆ-
تۈپ، شىمالىي ئافرىقا، ياۋروپاغا بارماقچى بولغان پاراخوتلار-
نىڭ ھەممىسى دېگۈدەك مۇشۇ پورتتا توختاپ ئۆتىدۇ. شۇڭا
ئۇنىڭ قاتناش ھەم ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايى-
تى چوڭ. بۇ جاينى 16 - ئەسىردە ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسى
كونترول قىلغان. 1802 - يىلى ئەنگلىيە بۇ جايدا پاراخوتقا كۆ-
مۈر قاچىلاش پونكىتى قۇرغان. 1839 - يىلدىن باشلاپ ئەنگ-
لىيە ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىسى قىلىپ، شەرققە قاراپ كېڭىيىشنىڭ
مۇھىم بازىسى قىلغان. 1968 - يىلدىن باشلاپ يەمەننىڭ پاي-
تەختى بولغان. ئادېننىڭ ئاھالىسى 330 مىڭدىن ئاشىدۇ. (1982)،
ئۇ جايغا يەمەننىڭ ئاساسىي سانائەتلىرى مەركەزلەشكەن. مۇھىم
سانائەت تارماقلىرىدىن سوپۇن، تاماكا، توقۇمىچىلىق، ياغ چىقى-
رىش، چوڭ تىپتىكى نېفىت ئايرىش، كېمىسازلىق قاتارلىق سا-
نائەت ئورۇنلىرى بار.

ئارال دېڭىزى(咸海 Аральксое Море)سوۋېت ئىتتىپاقى-
نىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا قىسمىغا جايلاشقان. كۆل، ئاراللىرى بىلەن
قوشۇپ ھېسابلىغاندا ئۇنىڭ ئومۇمىي مەيدانى 66 مىڭ 458 كۋاد-
رات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئۇنىڭدىكى 313 ئارالنىڭ مەيدانى
2345 كۋادرات كىلومېتر، كۆلنىڭ مەيدانى 940 مىڭ كۋاد-
رات كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ كۆپلىگەن جايلىرىنىڭ چوڭقۇر-
لۇقى 25 مېترغا يەتمەيدۇ. ئەڭ چوڭقۇر جايى 67 مېترغا
يېتىدۇ. كۆلنىڭ ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 53 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. قىر-
غاقلىرىنىڭ تۈزۈلۈشى بىردەك ئەمەس، شىمالىي تەرىپىدىكى قىر-
غاقلىرىنىڭ بەزىجايلىرى ئېگىز، بەزى جايلىرى تۈزلەڭلىك بولۇپ،
خېلىلاچوڭ ئۈزۈلگەن قولتۇقلارنى ھاسىل قىلغان. شەرقىي تەرەپتىكى

www.uyghurkitap.com

بىي قىسمىدىكى جەنۇبىي ئاۋسترالىيە شتاتىنىڭ مەركىزى، مۇ-
ھىم پورت شەھىرى، مۇھىم سودا-سانائەت مەركىزى. ئادېلاي-
دې شەھىرى لوفتې تېغى بىلەن سىنتۋىنىسىنت
قولتۇقى ئارىلىقىدىكى دېڭىز بويى تۈزلەڭلىكىگە
جايلاشقان، توررېنىس دەرياسى شەھەر رايونىنى كېسىپ ئۆتىدۇ.
ئادېلايدې پورتى شەھەر رايونىدىن 12 كىلومېتر يىراق بول-
غان غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان، شەھەر بىلەن پورت را-
يونى تۆمۈريول ئارقىلىق تۇتاشتۇرۇلغان. ئادېلايدې شەھەر
ئاھالىسى 900 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، پۈتۈن شتات ئاھالىسى-
نىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. ئادېلايدې شەھىرى 1836-يىلدىن
باشلاپ سېلىنغان، شەھەرنىڭ نامى پادىشاھ شاھزادىسى ئادېلاي-
دې (1792—1844-يىللىرى ياشىغان) نامىغا بېرىلگەن. ئادې-
لايدې ئاۋسترالىيىنىڭ مۇھىم ئىقتىساد، قاتناش ۋە مەدەنىيەت
مەركىزى. شەھەرنىڭ سانائەت-يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان.
ئۇنىڭ ئەتراپىدا بۇغداي، ئارپا، ئۈزۈم قاتارلىقلار
ئۆستۈرۈلىدۇ، كانچىلىق زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، شەھەر
ئەتراپىدا ئۆستۈرۈلىدىغان يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى. شەھەرگە
توپلىنىپ چەت ئەللەرگە چىقىرىلىدۇ. مېتاللۇگىيە، كېمىسازلىق،
ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، خىمىيە سانائەتلىرى قاتارلىقلار
ئاۋسترالىيە بويىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇلاردىن قالسا يېزا
ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى، توقۇمىچىلىق، يېمەك-
ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان.

ئادېن (亚丁Aden) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي
جەنۇبى دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان. يەمەن جۇم-
ھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي،
مەدەنىيەت مەركىزى. ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىي شى-
مالىدىكى ئەڭ چوڭ پورت. ئۇ تارىختىن بۇيان شەرق بىلەن

مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن لاپلاتا بىرلەشمە ئۆلكىسى دەپ ئاتالغان، 1826 - يىلى ئارگېنتىنا دەپ ئاتالغان، 1866 - يىلى ئارگېنتىنا جۇمھۇرىيىتى بولغان، 1972 - يىلى 2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئارگېنتىنا — جەنۇبىي ئامېرىكا بويىچە سانائەت، يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان دۆلەت. يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق ئاساس قىلىندۇ. قوي، كالا بېقىشتا ۋە كۆممىتوناق، بۇغداي، شەكەر قومۇشى ئۆستۈرۈشتە دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئارگېنتىنا دۇنيادا مۇھىم ئاشلىق، كالا گۆشى ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. كالا گۆشى ئېكسپورتى دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا، ئاشلىق ئېكسپورتى تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 75% نى گۆش، ئاشلىق، قوي يۇڭى قاتارلىقلار تەشكىل قىلىدۇ (1983). ئارگېنتىنا سانائەت جەھەتتە پولات - تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، نېفىت ئايرىش، چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئېلېكترون، كېمىسازلىق، توقۇمىچىلىق قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. ئارگېنتىنانىڭ قاتناش - تىرانسپورت ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان.

ئارۇبا ئارىلى (Aruba 阿鲁巴岛)جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شىمالىدىكى كارايىپ دېڭىزىدىغا جايلاشقان ئارال. مەيدانى 179 كۋادرات كىلومېتر، ئۆزۈنلۇقى 31 كىلومېتر، كەڭلىكى 8 كىلومېتر كېلىدۇ. ئارۇبا بىلەن ۋېنېسۇئېلانىڭ ئارىلىقى 28 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 270 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). كېيوراسو ئارىلىدا قارا ۋە ئاق تەنلىكلەردىن بولغان كىلىئور خەلقلىرى، ئارۇبا ئارىلىدا ھىندى - ياۋروپا ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكى خەلقلەر ئولتۇراقلاشقان. ئارۇبا 1499 - يىلىدىن باشلاپ ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1624 - يىلى گوللاندىيە مۇستەملىكىچىلىرى ئارۇبا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئارال-

قىسىرغاقلىرى تۈزلەڭلىك بولۇپ، بۇ جايدا قۇملۇقلار ۋە ئانچە-مۇنچە بولمىغان قولتۇقلار بار. كۆلنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدا ئامو دەرياسىنىڭ چۆكمىسىدىن ھاسىل بولغان، غەربىي تەرىپى ئانچە ئۇزۇلمىگەن بولۇپ، ئوستيورت دۆڭلۇكلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئارال دېڭىزىغا ئوتتۇرا ئاسىيا-دىكى ئەڭ چوڭ ئامو دەريا-سى قۇيۇلىدۇ. ئارال دېڭىز رايونىنىڭ ئىقلىمى ئىنتايىن قۇرغاق، يازلىق ئوتتۇرا ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C — 24°، قىشلىقى 7—13°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 100 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. سۇ يۈزىنىڭ ئۈستى قىسمى ئوخشاش بولمىغان دەرىجىدە مۇز قاتىدۇ. يىلنىڭ يەتتە ئېيىدا كېمە قاتنايدۇ. دېڭىز بويىدا ئارال-سكى (كۆلنىڭ شىمالىدا) ۋە موينا‌ق (جەنۇبىي قىرغىقىدا) قاتارلىق مۇھىم پورتلار بار.

ئارگېنتىنا(阿根廷 Argentina) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت. پۈتۈن دۆلەتنىڭ يەر كۆلىمى 2 مىليون 776 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 30 مىليون 330 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىسىنىڭ 97% نى ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ جەنۇبىي ئامېرىكا بويىچە ئاق تەنلىكلەرنىڭ نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى دۆلەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئىتالىيەلىكلەر بىلەن ئىسپانىيەلىكلەر كۆپ سانلىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاق تەنلىكلەردىن قالسا ئىندىئانلار ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا يەھۇدىلار، ئەرەبلەر بار. ئارگېنتىنا ئاھالىسىنىڭ 85% شەھەرلەرگە مەركەزلەشكەن. ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىسپان تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئارگېنتىنا 16-ئەسىردىن باشلاپ تاكى 1816-يىلىغىچە ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1816-يىلى

زاۋۇتى قاتارلىقلار ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئارۇبانىڭ ھاۋاسى يېقىملىق بولۇپ، يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C كېلىدۇ. ھەر يىلنىڭ 10 - 12 - ئايلىرىدا ھۆل - يېغىن كۆپ بولۇشتىن سىرت، قالغان ۋاقىتلىرىدا ھاۋا ناھايىتى ئوچۇق بولىدۇ. يىلىغا بۇ جايغا كېلىپ ساياھەت قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ سانى 200 مىڭ تادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ. ھازىر ئارۇبا خەلقىنىڭ ئۆزىنىڭ تەبىئىي جەھەتتىكى پايدىلىق شەرت - شارائىتىلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىپ ساياھەتچىلىك ئىشلىرىنى تېخىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا تىرىشماقتا.

ئارىش (Arish 阿里什) مىسىرنىڭ سىناي يېرىم ئارىلى مەمۇرىي رايونىنىڭ مەركىزى، سىناي يېرىم ئارىلىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، مۇھىم ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 35 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئارىش سىناي يېرىم ئارىلىنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىز يېقىنىغا جايلاشقان ئەڭ قەدىمىي شەھىرى. بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى مىلادىدىن بۇرۇنقى 1000 - يىللىدىن تارتىپ سېلىنغان بولۇپ، تارىختا مۇھىم ھەربىي ئورۇن بولغان. مىسىرنىڭ باشقا رايونلىرىغا ئوخشاشلا ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق تاجاۋۇزچىلارنىڭ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشىغا ئۇچرىغان. 1956 - يىلىدىكى ئىككىنچى قېتىملىق ئوتتۇرا شەرق ئۇرۇشىدا ئىسرائىلىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، كېيىن مىسىر خەلقىنىڭ قاتتىق قارشىلىقى ئارقىسىدا ئىسرائىلىيە بۇ شەھەردىن چېكىنىپ چىققان. 1967 - يىلى 6 - ئايدا ئىسرائىلىيە 3 - قېتىملىق ئوتتۇرا شەرق ئۇرۇشىدا قايتا ئىگىلەپ ئالغان. 1973 - يىلى 10 - ئايدا مىسىر خەلقى ئىسرائىلىيىگە قارشى ئۇرۇش قىلىپ، سىناي يېرىم ئارىلىنىڭ بىر قىسمىنى ئىگىلىدى. ئارىش مىسىر بىلەن ئىسرائىلىيە ئوتتۇرىسىدا 1974 - 1975 - يىللاردا بولغان ئىككى قېتىملىق كېلىشىمگە ئاساسەن مىسىر ھۆكۈمىتىگە تەدرىجىي قايتۇرۇپ

لارنى قوراللىق ئىگىلەپ ئىسپانىيىنىڭ ئورنىنى باسقان. 1807 - يىلى ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى بۇجاينى گوللاندىيىنىڭ قولىدىن تارتىۋالغان. 1814 - يىلى قايتىدىن گوللاندىيىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكەن. شۇ يىلى گوللاندىيە ئارۇبا، كيوراسو، بۇنېر، سېن - مارتېن، سابا قاتارلىق ئاراللارنى بىرلەشتۈرۈپ گوللاندىيىگە قاراشلىق ئانتىل ئاراللىرى قۇرۇپ چىققان. ئارۇبا خەلقلىرى گوللاندىيە مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى ئۇزۇن مۇددەت كۈرەش قىلغانلىقى ئۈچۈن، 1954 - يىلى گوللاندىيە ئارۇباغا ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقى بېرىشكە مەجبۇر بولغان. 1983 - يىلى گائاگادا ئېچىلغان يۇمىلاق ئۇستەل يىغىنىنىڭ روھى بويىچە گوللاندىيە 1986 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ ئارۇبانىڭ تولۇق مۇستەقىل بولۇشىغا قوشۇلغان. ئارۇبا غەربىي ياۋروپا بىلەن شىمالىي ئامېرىكا ۋە جەنۇبىي ئامېرىكىلار ئارىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، قاتناش ۋە ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ياۋروپادىن پاناما قانىلى ئارقىلىق ئۆتىدىغان پاراخوتلارنىڭ كۆپى ئارۇبا ئارىلىدا توختاپ ئۆتىدۇ. شۇڭا بۇ جايدىكى پورتتىن بولىدىغان كىرىمى پۈتۈن ئارالدىكى ئومۇمىي كىرىمدە ئۈچىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئارۇبانىڭ ئىقتىسادىدا 1929 - يىلى ئاق ش تەرىپىدىن قۇرۇلغان غايەت زور تىپتىكى نېفىت ئايرىش زاۋۇتى بىلەن گوللاندىيە تەرىپىدىن قۇرۇلغان نېفىت ئايرىش زاۋۇتى ناھايىتى مۇھىم نىسبەتنى ئىگىلەيدۇ، بۇ زاۋۇتلار كۈنىگە 400 مىڭ تۇڭ نېفىتنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. نېفىت سانائىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 40%نى ئىگىلەيدۇ. بۇ زاۋۇتقا ماسلاشقان ھالدا قۇرۇلغان ھەرخىل مۇلازىمەت ئورۇنلىرى، ئېلېكتر ئىستانىسىسى، سېسىق سۇنى بىر تەرەپ قىلىش زاۋۇتى، تۇزلۇق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش

كۆپ قىسىمى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. نانناناس، پالما، ئۈزۈم، بۇغداي، ئارپا قاتارلىق كۆپ خىل مېۋە ۋە زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا بېقىلىدۇ. ئازور ئارالىدىنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ساياھەتچىلىك كىرىمى ئۇنىڭ مۇھىم كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ، ھەر يىلى ياۋروپا ۋە باشقا جايلاردىن مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان ساياھەتچىلەر بۇجايغا كېلىپ سۇغا چۆمۈلىدۇ، ئاپتاپقا قاقلىنىدۇ، دەم ئالىدۇ. ئارالنىڭ ستراتېگىيە ۋە قاتناش جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئۇ ياۋروپا، ئامېرىكا، ئافرىقا ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم سۇ، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ.

ئاسىنسىئون ئارىلى (Assension Island 亚森松岛)جەنۇبىي ئاتلانتىك ئokيانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ۋولقان ئارىلى، ئۇ جەنۇبىي كەڭلىك 7°56 بىلەن غەربىي ئۇزۇنلۇق 14°22 نىڭ تۇتاشقان يېرىدىن ئورۇن ئالغان. يەرمەيدانى 88 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 1058 دىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئارىلاش قان سىنىتېمىسىدىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلاردىن قالسا ئىنگلىزلار، ئاسىيا، ئافرىقىلىقلار بار. خەلقىنىڭ كۆپ قىسمى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. مەركىزى ــ گېئورگې تاۋون شەھىرى، ئاسىنسىئون نىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى ئېچىلىپ قالغان تاشلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، ئۆسۈملۈكلەر شالاڭ، ئەڭ ئېگىز قىسمى دېڭىز يۈزىدىن 859 مېتر كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 500 مىللىمېتر غا يېتىدۇ. يەرلىك خەلق مېۋە ـ چېۋە، سەي ئۆستۈرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسەن قوي بېقىلىدۇ. بۇ ئارالار 1815 ـ يىلى ئەنگلىيە دائىرىسىگە كىر

ببرىلدى. شۇنىڭدىن تارتىپ مىسىر ھۆكۈمىتى ئارىش شەھىرىنى قايتا قۇرۇشقا باشلىدى. پىلان بويىچە بۇ جايدا نۇرغۇن سانائەت ئورۇنلىرى، ئاھالە تۇرار جايلىرى ۋە باشقا جامائەت ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. شەھەرنىڭ ھەممە جايلىرى ئېلېكتر لەشتۈرۈلدى. شەھەرنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك، بېلىقچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىدىمۇ يېڭى يۈكسىلىشلەر بارلىققا كەلدى. بۈگۈنكى ئارىش سىناينىڭ يېڭى سانائەت، مەدەنىيەت مەركىزىگە ئايلاندى.

ئازور تاقىم ئاراللىرى (Azores Islands亚速尔群岛)شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا شەرقىگە جايلاشقان ۋولقان ئاراللىرىدىن ئىبارەت. ئۇ ساۋۇ - مىگوئېل، فايى ئال، فىلورېس قاتارلىق توققۇز ئارالنى ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى يوشۇرۇن خاداتاش ئارالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى ئىگىز - پەس بولۇپ، ۋولقان دۆڭلىرى، ۋولقان ھەربكىتىدىن شەكىللەنگەن كۆللەر، ئارشاڭلار كۆپ. ئەڭ ئېگىز جايى دېڭىز يۈزىدىن 2320 مېتر كېلىدۇ. كىلىماتى يەر ئوتتۇرا دېڭىز نىڭكىگە ئوخشاپ كېتىدۇ، يازلىقى قۇرغاق ئىسسىق، قىشلىقى يىلىلىق، نەم يامغۇرلۇق كېلىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 750 — 1000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئازور ئاراللىرىغا ئوتتۇرا ئەسىردە نورمان خەلقلىرى بىلەن ئەرەبلەر كەلگەن، 1432 - يىلىدىن باشلاپ پورتوگالىيىلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان، 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە پورتوگالىيىنىڭ ئۇچ ئۆلكىسىنىڭ بىرى بولۇپ ئايرىلغان. ھەر بىر ئۆلكىنىڭ ئايرىم-ئايرىم مەركەزلىرى بار. 1976 - يىلى 4 - ئايدىن باشلاپ ئاپتونومىيە بولۇپ ئايرىلدى، ھازىر بۇ ئاراللار پورتوگالىيىگە قاراشلىق بىر ئاپتونومىيە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىسى300 مىڭدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ كۆپ قىسمىنى پورتوگالىيىلىكلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ

تامنىڭ ئەڭ ئاخىرقى ئاسۇنىسىئون سۆزىنى (ئاسمانغا چىققان كۈن) بۇ شەھەرنىڭ نامى قىلىپ قوللانغان. ئاسۇنىسىئون 1580 - يىلى جەنۇبىي لاپلاتا ۋالىيسىغا قاراشلىق رايوننىڭ مەركىزى بولغان. پاراگۋاي 1811 - يىلى 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئاسۇنىسىئون پاراگۋاينىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. شەھەرنىڭ سانائىتى، يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا توقۇمىچىلىق، تاماكا، ياغ چىقىرىش، شېكەر، ئۈن زاۋۇتلىرى، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. دۆلەتتىن سىرتقا چىقىرىلىدىغان پاختا، تاماكا، گۆش، چاي، ياغاچ قاتارلىق مەھسۇلاتلار مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىرتەرەپ قىلىنىدۇ. بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تۆتاشتۇرۇلغان نۇرغۇن تاشيول ھەم تۆمۈريوللار بار. شەھەرنىڭ يېنىدا خەلقارالىق ئايرودرومى بار.

ئاسۋان (阿斯旺 Aswan) مىسىرنىڭ جەنۇبىدىكى يېڭى سانائەت شەھىرى، ئاسۋان ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. قەدىمدە بۇ ئورۇن سوۋانۇ دەپ ئاتالغان، ئاسۋان مىسىرنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى يېڭىدىن كېڭىيىۋاتقان مۇھىم سانائەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 246 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايدا 1971 - يىلى ئاسۋان سۇ ئامبىرى (ناسىر سۇ ئامبىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 520 كىلومېتر، كەڭلىكى 12 كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇ دۇنيادىكى چوڭ سۇ ئامبارلىرىنىڭ بىرى، 16 مىليون 400 مىڭ كۇب مېتر سۇ ساقلىنىدۇ) ۋە ئاسۋان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن بۇيان سانائىتى، قاتناش ترانسپورت، يېزا - ئىگىلىك ئىش

www.uyghurkitap.com

گۈزۈلگەن، 1922 - يىلى ئەنگلىيە كونترولىلۇقىدىكى ھېلىنا ئارىلى بىلەن ئاسسېنسىئون ئارىلى (بۇ ئىككى ئارالنىڭ ئارىلىقى 1100 كىلومېتر كېلىدۇ) بىر رايون بولۇپ، ئەنگلىيىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ كەلمەكتە. ئاسسېنسىئون ئاتلانتىك ئوكىياندىكى مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئارال. ئۇنىڭ دېڭىز، ھاۋا قاتنىشىدىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ، بۇ جايدا ئەنگلىيە، ئاق ش نىڭ ھەربىي بازىسى، رادار، خەۋەرلىشىش پونكىتلىرى، كۆزىتىش ئورنى، ئايرودرومى، باشقۇرۇلىدىغان بومبا سىناق قىلىش مەيدانلىرى بار. بۇ جايدىن تارتىلغان دېڭىز ئاستى خەۋەرلىشىش سىملىرى سانت ھېلىنا ئارىلى، ئافرىقىدىكى سېردالىئون، جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى برازېلىيە، ئارگېنتىنالارغا تۇتىشىدۇ.

ئاسۇنسىئون (亚松森 Asuncion) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان پاراگۋاي جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، پاراگۋاينىڭ ئەڭ چوڭ دەريا پورتى. ئاسۇنسىئون پاراگۋاي دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا، پىكوما دەريا ئاغزىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 53 مېتر كېلىدۇ. شەھەر شەرققە قاراپ 20 كىلومېتر سوزۇلىدۇ. ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاسۇنسىئون 1537 - يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بىنا قىلىشقا باشلىغان. بۇ كۈن مەريەمئانىنىڭ ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن ئاسۇنسىئون بايرام كۈننى خاتىرىلەش ئۈچۈن بۇ شەھەرگە نۇ ئېستراسېندرادېلا ئاسۇنسىئون (مۇقەددەس ئانا ئاسمانغا چىقىپ كەتكەن كۈن) دەپ نام بەرگەن. كېيىن بۇ

بولسۇن ئۇچۇن كېيىنكى ۋاقىتلاردىكى كېڭىشىشلەر ئارقىلىق بۇ ئىككى قىتئەنىڭ چېگرىسىنى بەلگىلەپ چىقتى. بەلگىلىمە بويىچە ئاسىيا بىلەن ياۋروپانىڭ چېگرىسى — شىمالدا يېڭى يەر ئارىلىدىن باشلىنىپ جەنۇبقا قاراپ ئۇرال تاغلىرى، ئۇرال دەريا-سى، كاسپىي كۆلى، كاۋكاز تاغلىرى، قارا دېڭىز، بوسفۇر بوغۇزى، مەرمەر دېڭىزى، داردانىل بوغۇزى، ئېگەي دېڭىزلىرى ئارقىلىق ئايرىلىپ چىقتى. ھازىرقى ئاسىيا قىتئەسىدە 40 دۆلەت ۋە رايون بار، ئاھالىسى 2 مىليارد 800 مىليوندىن ئوشۇق (1985) بولۇپ، پۈتۈن دۇنيا ئاھالىسىنىڭ 56.9% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى سېرىق تەنلىكلەر-دىن بولغان خەنزۇ، موڭغۇل، خۇيزۇ، زاڭزۇ، تايلاند، ياپون، چاۋشيەن، كەمبۇر، مالاي، تۈركىي قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. بۇ خىل مىللەتلەر ئاسىيانىڭ شەرقىي، شەرقىي جەنۇبى قىسىملىرىغا جايلاشقان. سېرىق تەنلىكلەردىن قالسا ئاق تەنلىكلەر (ياۋروپا ئىرقىدىكىلەر) تۇرىدۇ، ئۇلار ئاساسەن ئاسىيانىڭ جەنۇبىي، غەر-بىي قىسمىغا ئولتۇراقلاشقان ھىندى، بېنگال، ئافغان، پارس، ئەرەب قاتارلىق مىللەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ياۋروپا قىتئەسىدە 32 دۆلەت بار، ئۇلارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەر، ئاھالىسى 770 مىليوندىن ئوشۇق (1985) بولۇپ، مۇتلەق كۆپ قىسمىنى سلاۋيان، گېرمان، لاتىن تىل سىستېمىسىدا سۆزلىشىدىغان ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئاز سانىدا سېرىق تەنلىكلەر بار. ياۋروپا دۇ-نيادا ئاھالىسى ئەڭ زىچ قىتئە ھېسابلىنىدۇ.

ئاشخاباد (阿什哈巴德 Ашхабад) سوۋېت ئىتتىپاقى تۈركمەنىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى. ئۇنى تۈركمەنچە «ئاشگابات» دەپ ئاتايدۇ. ئۇ 1919 - يىلغىچە

لىرى تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. بۇ جايدىكى ئېلېكتر ئىستانسىسى قاھىرە شەھىرىگە قەدەر بولغان ئورۇنلارنى ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى بىلەن تەمىنلەيدۇ (ئاسۋان ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ توك ئېنېرگىيىسى پۈتۈن مىسر توك ئېنېرگىيىسىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى تەشكىل قىلىدۇ). ئاسۋان مىسرنىڭ مۇھىم ئېنېرگىيە مەنبەسى. بۇ جايدا ھازىر توقۇمىچىلىق، شېكەر، خىمىيە، كۆن-خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئاسۋان شەھىرى ئەتراپىدا چوڭ تۆمۈر كانى بار. بۇ جايىنىڭ تۆمۈر رۇدىسى مىسرنىڭ خىلاۋان پولات - تۆمۈر زاۋۇتىغا يەتكۈزۈلىدۇ. ئاسۋان مىسرنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدا نىل دەرياسى ئارقىلىق قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. تۆمۈر-يول ئارقىلىق نىل دەريا دېلتىسىدىكى قاھىرە، ئالېكساندرىيە شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئاسۋان شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى غايەت زور سۇ ئامبىرىدا قاتناش قىلىشقا، بېلىقچىلىق قىلىشقا بولىدۇ. ئاسۋان سۇ ئامبىرى ئەتراپىدا قىشلىق دەم ئالىدىغان، ساياھەت قىلىدىغان ئورۇنلار ناھايىتى كۆپ.

ئاسىيا ۋە ياۋروپا (亚洲和欧洲 Asia and Europa) دۇنيادىكى ئالتە چوڭ ماتېرىك ئىچىدە يەر مەيدانى ئېڭ چوڭ ماتېرىك، ئۇنىڭ يەر مەيدانى (ئەتراپىدىكى ئاراللارنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا) 54 مىليون 200 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن دۇنيادىكى قۇرۇقلۇقلار مەيدانىنىڭ 36% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاسىيا، ياۋروپا ماتېرىكى تەبىئىي جەھەتتىن بىر پۈتۈن گەۋدە بولۇپ، قۇرۇقلۇقلار ئارقىلىق تۇتۇشۇپ تۇرىدۇ. گېئو-گرافلار بۇ ئىككى قىتئەنى ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىشقا قولاي

يېمەكلىكلەرگە ئىگە بولغان. ئۆز زامانىسىدىكى كىشىلەر يىراق يوللارنى بېسىپ ئۆتۈشتە بۇ شەھەرنىڭ ئۆزلىرىگە كەلتۈرگەن ياخشى شارائىتىغا، تۈركمەنىستاندىكى ئەڭ ياخشى بوستانلىق بولۇش شارائىتىغا قاراپ ئاشخاباد (ئاشخاباد سۆزىنىڭ ئاساسى) سۆيۈملۈك جاي دەپ ئاتىغان.

ئافرىقا (Africa 阿非利加洲〈非洲〉) دۇنيادىكى ئىككىنچى چوڭ قىتئە. يەر مەيدانى 30 مىليون 200 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 553 مىليوندىن ئاشىدۇ (1985)، پۈتۈن دۇنيا ئاھالىسىنىڭ 10.9% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ ئولتۇراقلىشىشىدىن قارىغاندا پۈتۈن سەھرايى كەبىر قۇملۇقىنىڭ شىمالىدىكى شىمالىي ئافرىقا ئەرەبلەر بىلەن بېربېرلار، سەھرايى كەبىر قۇملۇقىنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلارغا ئاساسەن نېگىرلار، ئۇلاردىن قالسا ئاز ساندا ياۋروپالىقلار ئولتۇراقلاشقان. ئافرىقا ئىقتىساد، مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغان رايونلارنىڭ بىرى، بۇندىن 6 مىڭ يىل ئىلگىرى نىل دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىم رايونلىرىغا ئولتۇراقلاشقان مىسىر خەلقلىرى نىل دەرياسىنىڭ سۈيىدىن پايدىلىنىپ تېرىقچىلىق ئىشلىرىنى ئېلىپ بارغان ھەمدە دۇنيادا بىرىنچى قېتىم مىلادىدىن بۇرۇنقى 3188 - يىلى بىرلىككە كەلگەن قۇللۇق تۈزۈمدىكى دۆلەتنى قۇرغان. ئۇلار يەنە شەكىللىك ھەرپ ئىجاد قىلغان، ئاسترونومىيە، قانۇنشۇناسلىق، ماتېماتىكا، سۇچىلىق، دوختۇرلۇق، قۇرۇلۇش- بىناكارلىق تېخنىكىسى جەھەتتەشانلىق تۆھپىلەرنى ياراتقان. نىل دەريا ۋادىسىدىن باشقا ئېفىئوپىيە ئېگىزلىكى، چادكۆل رايونلىرىدىمۇ قەدىمكى دۆلەتلەر مەيدانغا كەلگەن. ئافرىقا ئىنسانىيەتنىڭ ئەڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغان رايونلىرىدىن بىرى بولسىمۇ، 15 - ئەسىردىن باشلاپ تاكى 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىغا قەدەر بولغان 400 يىل

ئاشخاباد، 1927 - يىلغىچە بولتۇاتسكى دەپمۇ ئاتالغان. شەھەر ئاھالىسى 356 مىڭغا يېتىدۇ (1985). ئاشخاباد شەھىرى كوپىتداگ تاغلىرىنىڭ شىمالىي يان باغرىغا جايلاشقان. جەنۇبىقا جايلاشقان ئىران بىلەن بولغان ئارىلىقى 30 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. شەھەر تاشكەنت - كراسنوۋودسكى تۆمۈرىيول بويىغا جايلاشقان. ئاشخاباد 1881 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. ئۇ دەسلەپتە ئارقا كاسپىي رايونىنىڭ مەركىزى، كېيىنچە روسىيە بىلەن ئىران ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم سودا پونكىتى بولغان. ھازىرقى ئاشخاباد تۈركمەنىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئاساسىي قاتناش تۈگۈنى بولۇپ تۇرماقتا. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ پايتەختلىرى ئىچىدە ئەڭ جەنۇبقا جايلاشقان شەھەر. بۇ جايدىن موسكۋا، تاشكەنت، كاۋكاز ۋە باشقا جايلارغا باردىغان ھاۋا يوللىرى بار. شەھەرنىڭ يېمەك-ئىچمەك، پاختا توقۇمىچىلىق، ئەينەك ساناەتلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە يەنە ماشىنىسازلىق، مېتالچىلىق، (نېفىت ساناەت ئۈسكۈنىلىرى) ساناەتلىرىمۇ بار. ئاشخاباد يەر تەۋرەش بەلبېغىغا جايلاشقان شەھەر بولۇپ، 1948 - يىلى يۈزبەرگەن يەر تەۋرەشتە پۈتۈنلەي ۋەيران بولغان. ھازىرقى شەھەر قايتىدىن قۇرۇلغان ئاشخاباد شەھىرى قاتناش ئورنى جەھەتتىن ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ (بولۇپمۇ قەدىمكى دەۋردە)، بۇ شەھەر ئارقىلىق غەربتە ئىرانىنىڭ خۇراسان ئۆلكىسىگە ۋە قاراقۇم ئارقىلىق كاسپىي بويلىرىغا، شىمالىي رايونلارغا بارغىلى بولىدۇ. شۇ رايونلارغا بېرىشتا چۆللۈكلەردىن ئۆتۈشكە تۇغرا كەلگەن. باشقا رايونلاردىن ئاشخاباردقا كېلىدىغان كىشىلەرمۇ ئاشخابادتا تاتىلىق سۇ، ئوبدان تۇرار جايغا،

ئافغانستان (阿富汗Afghanistan) غەربىي ئاسىيانىڭ ئەڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. ئۇ جۇڭگو، سوۋېت ئىتتىپاقى، پاكىستان، ئىرانلار بىلەن چېگرىداش. ئافغانىستانىنىڭ يەر مەيدانى 647 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 17 مىليون 220 مىڭدىن ئوشۇق (1983 بولۇپ، 20 نەچچە مىللەتتىن تەركىب تاپقان. ئاھالىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئافغانلار (پوشتى مىللىتى) تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلار دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا، جەنۇبىي قىسمىغا (ھىندىقۇش تېغىنىڭ جەنۇبىغا)، چوڭ شەھەرلەرگە ئولتۇراقلاشقان. تاجىكلار ئاھالىنىڭ 30% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار ھىندىقۇش تېغىنىڭ شىمالىغا ئورۇنلاشقان بولۇپ، دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئافغان، تاجىك مىللەتلىرىدىن قالسا ئۆزبېكلار (5%)، ھەزرا، تۈركمەن، نولىستان، بىلوجى قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. پوشتى تىلى بىلەن پارس تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى ھېسابلىنىدۇ. ئافغانىستان تاغلىق دۆلەت، ئۇنىڭ تېررىتورىيىسىگە جايلاشقان ھىندىقۇش تاغلىرى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ پەسلەپ بارىدۇ، ئۇنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 4000 — 5000 مېتر بولۇپ، غەربىي جەنۇبىي قىسىملىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000 مېتر كېلىدۇ. ئافغانىستاندىكى تۆۋەنلىكلەر پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{1}{5}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ھىندىقۇش تاغلىرى ھىندى ئوكيانىدىن كېلىدىغان نەم مۇسسۇن شامالىرىنى توسۇپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن تاغلىقنىڭ جەنۇبىي باغرىنىڭ ھۆل - يېغىنى 400 — 500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەتنىڭ ئوتتۇرىچە ھۆل يېغىن مىقدارى 300 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئافغانىس-

ئىچىدە ياۋروپالىق مۇستەملىكىچىلەر ئافرىقىنىڭ مول كان بايلىقلىرىنى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى بۇلاڭ - تالاڭ قىلىپلا قالماي، بەلكى ئىنسانىيەت قېلىپىدىن چىققان ھالدا قەبىھ قۇل سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىپ، يەرلىك خەلقنى ھايۋان ئورنىدا كۆرۈپ دەھشەتلىك ئاياق ئاستى قىلغان، ئۆلتۈرگەن، باشقا جايلارغا ئاپىرىپ ساتقان. ئۇزۇنغا سوزۇلغان قۇل سودىسى جەريانىدا 100 مىليونغا يېقىن ئافرىقا خەلقى ئۆلتۈرۈلگەن، دېڭىز - ئوكيانلارغا تاشلانغان. ئافرىقا خەلقىنىڭ ئۆز ئىشىنى ئۆزى باشقۇرۇش ھوقۇقى بولمىغان، ئافرىقا قۇرۇقلۇقى پۈتۈنلەي ياۋروپالىق مۇستەملىكىچىلەر تەرىپىدىن بۆلۈۋېلىنغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىغا قەدەر بولغان ئارىلىقتا ئافرىقىدىكى لېبىرىيە، ئېفىئوپىيە، مىسىردىن باشقا ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى جاھانگىرلارنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ قالغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئافرىقا خەلقى ئويغاندى، مۇستەقىللىك، ئەركىنلىك ئۈچۈن بولغان كۈرەش دولقۇنى زور دەرىجىدە ئەۋجىگە كۆتۈرۈلۈپ، مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ھۆكۈمۈرانلىقىغا قاتتىق زەربە بېرىلدى، نۇرغۇنلىغان دۆلەتلەر ئارقا - ئارقىدىن مۇستەقىللىككە ئېرىشتى. 1945 - يىلدىن 1983 - يىلغىچە بولغان 38 يىل ئىچىدە ئافرىقىدا 47 دۆلەت مۇستەقىللىككە ئېرىشتى، شۇنىڭ بىلەن ئافرىقىدا مۇستەقىل بولغان دۆلەتلەر بۇرۇنقى ئۈچ دۆلەتتىن كۆپىيىپ 50 كە يەتتى، ئۇلارنىڭ ئاھالىسى ۋە يېرى پۈتۈن ئافرىقا ئاھالىسى بىلەن يېرىنىڭ 91% نى ئىگىلىدى. ھازىر ئافرىقىدا يەنىلا جەنۇبىي ئافرىقا (ئازانىيە)، نامبىيە، غەربىي سەھراسى، مادېرا، سان ھېلېنا، ئاسونسىئون، رىئونىئون قاتارلىق ئورۇنلار بىر قىسىم ئاق تەنلىك ئىرقچىلار بىلەن مۇستەملىكىچىلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا تۇرماقتا.

سانائەت تارماقلىرىدىن توتۇمىچلىق، سېمونت، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، كۆمۈر، تەبىئىي گاز، شېكەر، ماشىنا رېمونت قىلىش، ياغ چىقىرىش، سوپۇن ئىشلەش قاتارلىق سانائەتلىرى بار.

ئافېنا (Athenae 雅典) گرېتسىيىنىڭ پايتەختى، ياۋروپا دىكى بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ ئەڭ جەنۇبىي قىسمىغا، گرېتسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىدىكى ئاتتىكا يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىي دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ (پرېپىسى شەھىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان) 3 مىليون 16 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، شەھەرنىڭ ئۇچ تەرىپى ھاك تاشلىق تاغلار بىلەن قورشالغان. ئۇ قەدىمىي گرېك مەدەنىيىتىنىڭ شەكىللەنگەن مەنبەلىرىنىڭ بىرى. ئاتاقلىق تارىخى شەھەر. ئافېنا قەدىمدىنلا مەشھۇر قۇللۇق تۈزۈمىدىكى شەھەرنىڭ بىرلەشمىسى ئىدى. ردۋايەتلەرگە قارىغاندا شەھەرنىڭ نامى ئايال ئەۋلىيا ئافېنا نامىغا بېرىلگەنىكەن. ئافېنا شەھىرىنىڭ ئەتراپىدا مىلادىدىن بۇرۇنقى 447-يىللى سېلىنغان ئايال ئەۋلىيا ئافېنانىڭ قەبرىسى بار. ئافېنا مىلادىدىن بۇرۇنقى 4-ئەسىردىلا سەنئەت، رەسسامچىلىق، تارىخ، ئەدەبىيات، پەلسەپە ۋە مېتال ئېرىتىش، كېمىچىلىق، قورال ياساش، فار فور، قۇرۇلۇش بىناكارلىق قاتارلىق سانائەتلەر خېلى تەرەققىي قىلغان. قەدىمىي شەھەر ئەڭ دەسلەپ ئاكروپولس تېغىدا قۇرۇلغان، كېيىن تەدرىجىي كېڭەيگەن. ھازىر ئۇ گرېتسىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدىكى سانائەت مەھسۇلاتلىرى قىممىتى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 45% نى ئىگىلەيدۇ. دۆلەتنىڭ تاشقى سودىسىنىڭ خېلى بىر قىسمىنى

تان قۇرۇق خاراكتېرلىك ئىقلىمغا كىرىدۇ. يازلىقى قۇرغاق ئىسسىق بولىدۇ. 7 - ئايدىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C، قابۇل شەھىرىدە 24.8°C بولىدۇ. قىش پەسلى ھىندىكۇش تېغىنىڭ شىمالىي تەرەپلىرى. شىمالدىن كېلىدىغان سوغۇق ھاۋا ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدىغانلىقى ئۈچۈن تاغلىقنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىن سوغۇقراق بولىدۇ. ھىندىكۇش تېغىنىڭ ئېگىز قىسىملىرى دائىم قار - مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئافغانىستان قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى، ئافغانىستان بىلەن جۇڭگو ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت خېلى بۇرۇنلا باشلانغان. جاڭ چېن (مىلادىدىن بۇرۇنقى 126 - يىللاردا) دۆلىتىمىزدىن يولغا چىقىپ يېپەك يولىنى بويلاپ ئافغانىستان ئارقىلىق ئىرانغا قەدەر بارغان. ئافغانىستان 18 - ئەسىرگە كەلگەندە مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1838 - يىلىدىن 1919 - يىلىغىچە ئەنگلىيەنىڭ ئۇچ قېتىملىق تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان. 1919 - يىلى قايتا مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن، 1973 - يىلى 7 - ئايدا پادىشاھلىق تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ ئافغانىستان جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. 1978 - يىلى دۆلەت نامىنى ئافغانىستان دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. 1955 - يىلى 1 - ئاينىڭ 20 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئافغانىستان ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 71.6% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ (1983)، دېھقانچىلىقىدا بۇغداي، ئارپا، كوممىسقۇناق، پاختا، قىزىلچا، ھەرخىل مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. ئافغانىستاننىڭ چارۇىچىلىقى تەرەققىي قىلغان. چارۇىچىلىقىدا قوي ئاساس قىلىنىدۇ، ئومۇمىي چارۇسى 32 مىليوندىن ئاشىدۇ (1981)، ئۇندىن قالسا كالا، ئات، تۆگە بېقىلىدۇ. ئافغانىستان قول سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، مۇھىم

ئاقتۆپە شەھىرى (阿克纠宾斯克Актюбинск) سوۋېت قازاقستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئوبلاستىنىڭ مەركىزى، ئۇ ئورال دەريا سىنىڭ تارمىقى بولغان ئىلەك دەريا سىنىڭ سول قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 191 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). بۇ جاي 1869 - يىلىدا كىچىك بىر قىشلاق بولۇپ، شۇ ئاساستا تەرەققىي قىلىپ 1893 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 1932 - يىلى ئوبلاست بولۇپ قۇرۇلغان. ئاقتۆپە دېگەن نام شۇ جايىنىڭ تەبىئىي مەنزىرىسىگە ئاساسەن قويۇلغان. شەھەردە چوڭ تېپتىكى پولات - تۆمۈر بىرلەشمە كارخانىسى، ماشىنىسازلىق سانائەت ئورۇنلىرى، يېمەك - ئىچمەك زاۋۇتلىرى، ئالىي مەكتەپلەر، موزېيخانا، ئابىسىردۋاتورىيىلەر بار.

ئاق دېڭىز — بالتىق دېڭىزى قانىلى (白海—波罗的海运河 Беломорско Балтийский Канал) بۇرۇن «ئاق دېڭىز — بالتىق دېڭىز ستالىن قانىلى» دەپ ئاتالغان. بۇ قانال سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەربىي شىمالىي قىسمىدا بولۇپ، شىمالىي تەرىپى بېلومورسكىدىن پوۋېنېتسكىچە سوزۇلۇپ، ئاق دېڭىز بىلەن ئونىگا كۆلىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 227 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە قېزىلغان سۇ يولى ئاران 37 كىلومېتر كېلىدۇ، سۇئىر دەريا سىنى بېسىپ ئۆتۈپ لادوگا كۆلى، نېۋ دەريا سى ئارقىلىق لېنىنگراد ھەم بالتىق دېڭىزى بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ قانال 1930 - 1933 - يىللىرى قېزىلغان. قانالنىڭ قېزىلىشى لېنىنگراد بىلەن ئارخانگېلسكى ئارلىقىدىكى قاتناش مۇساپىسىنى 4000 كىلومېتر قىسقارتتى. داۋاملىق كېڭەيتىش ئارقىلىق 5200 تونناسلىق پاراخوتلار ھەم ھەرخىل تېپتىكى سۇ ئاستى پاراخوتلىرى قاتناشقا بولىدۇ.

ئ ا ق ش (美国 The United states of America) شىمالىي ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. غەربىي تىنچ ئوكيان، شەرقىي ئاتلانتىك ئوكيان سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. شىمالى

ئافېنا شەھىرىدە ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلار ئىگىلەيدۇ. شەھەرنىڭ كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، مېتاللۇرگىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچمەك، خىمىيە، تاماكا، فار فور قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققي قىلغان. پۈتۈن دۆلەتتىكى زاۋۇت-فابرىكىلارنىڭ تەخمىنەن يېرىمى دېگۈدەك ئافېنا شەھىرىگە مەركەزلەشكەن. ئافېنا گرېتسىيىنىڭ ئاتاقلىق مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ جايدا ئېسخىت سونكىلىسى، يېۋرىپىت، ئارىستوفىن، گرېدوت، فوكىدىت، فىدىياس، سوقرات، پلاتون، ئارىستوتىل قاتارلىق يازغۇچىلار، تارىخچىلار، ھەيكەلتىراشلار، پەيلاسوپلار ياشىغان. ئافىنادا ئەڭ قەدىمىي گرېك، رىم ۋە ۋىزانتىيە دەۋرلىرىدە قۇرۇلغان خارابىلار (ئافىنا قەبرىستانلىقى، قەدىمىي شەھەر)، دۆلەتلىك كۇتۇپخانا، كىچىك شەھەرلەر، مۇزېيى، دۆلەتلىك گۈزەل سەنئەت مۇزېيى، 1837-يىلى قۇرۇلغان ئافېنا داشۇسى، رەسسام، تىياتىر، مۇزىكا قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، نۇرغۇنلىغان پەن-تەتقىقات ئورۇنلىرى بار. ئافېنا گرېتسىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. شەھەرنىڭ يېنىدىكى پىرىئېس شەھىرى ئافېنانىڭ ئاتاقلىق سىرتقى پورتى ھېسابلىنىدۇ. ئافىنا شەھىرىدە دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان بىرقانچە تارماق تۆمۈر يول، تاشيولىلار بار. ئافېنا شەھىرى ھاۋا ئارقىلىق دۇنيادىكى چوڭ شەھەرلەر بىلەن بىرىش-كېلىش قىلىدۇ. شەھەر ئىچىنىڭ قاتناش ترانسپورتىمۇ تەرەققي قىلغان. ئافېنا شەھىرىدىكى يەر ئاستى تۆمۈر يولى 1925-يىلى يالغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 25.7 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ يەر ئۈستىدىكى قاتناش جىددىيلىكىنى ھەل قىلىشتا مۇھىم رول ئوينىماقتا.

دېڭىز - ئوكيان ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. ئا ق ش دا كان بايلىقى لىرىنىڭ تۈرى، زاپىسى ناھايىتى كۆپ، بۇنىڭ ئىچىدە كۆمۈر، نېفىت، تەبىئىي گاز، تۆمۈر رۇدىسى، مىس، ۋۇلفرام، مولىب دېن، كالىي تۇزى، گۈڭگۇرت، ئۇران، سىنىك، قوغۇشۇن قا تارلىقلار مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جاي ئەسلى ئىندىئان خەلق لىرىنىڭ ماكانى ئىدى. 16 - ئەسىردىن باشلاپ ئىسپانىيە، ئەنـ گلىيە، گوللاندىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر ئارقا - ئارقىدىن بىر سىپ كىرىشكە باشلىغان. 17 - ئەسىردىن 18 - ئەسىرنىڭ ئالدىنـ قى يېرىمىغىچە بولغان ئارىلىقتا ئەنگلىيە شىمالىي ئامېرىكىنىڭ ئاتلانتىك ئوكيان قىرغاقلىرىدا 13 مۇستەملىكە ئىگىلىگەن. 1775 - يىلى مۇستەملىكە ئورۇنلىرىدىكى خەلقلەر ئەنگلىيە مۇس تەملىكىچىلىرىگە قارشى مۇستەقىللىق ئۇرۇشىنى قوزغىغان. 1776 - يىلى 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى چوڭ قۇرۇلتاي يىغىنىدا «مۇستەقىللىق خىتابنامىسى» نى ماقۇللاپ، 13 مۇستەملىكىنىڭ ئەنگلىيىدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولغانلىقىنى ئېلان قىلىغان. 1783 - يىلى مۇستەقىللىق ئۇرۇشى ئاياغلىشىپ، ئەنگلىيە بىلەن ئا ق ش پارىژ كېلىشىمىنى ئىمزالىغان، بۇ كېلىشىم بويىچە ئەنـ گلىيە مىسسىسىپى دەريياسىنىڭ شەرقى ئا ق ش نىڭ يېرى ئىكەنـ لىكىنى رەسمىي ئېتىراپ قىلغان. 1787 - يىلى فېدېراتىپ جۇمھۇرىـ يىەت بولۇپ قۇرۇلغان، كېيىن سىڭىپ كىرىش، قوراللىق ئارىـ لىشىش، سېتىۋېلىش قاتارلىق ۋاستىلەر بىلەن يېرىنى تىنچ ئوكـ يان قىرغاقلىرىغا قەدەر كېڭەيتكەن. 1861 — 1865 - يىللاردىكى جەنۇب - شىمال ئۇرۇشىدىن كېيىن كاپىتالىزم تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى سانائەت ئىشلەپچىقـ رىش ئومۇمىي قىممىتى جەھەتتە دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئورۇنـ غا ئۆتكەن. 1898 - يىلى ئىسپانىيىگە قارشى ئۇرۇش ئېلان قىلىپ ئىسپانىيە قولىدىن پوئېرتوريكو، گۇئام، فىلىپپىن قاتار-

ئۇيغۇر كتاب تور بېكتى www.uyghurkitap.com

كانادا، جەنۇبى ھېكسكا بىلەن چېگرىداش. مەيدانى 9 مىليون 363 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، چوڭلۇقى جەھەتتە دۇنيادا سوۋېت ئىتتىپاقى، كانادا، جۇڭگودىن قالسا 4-ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاھالىسى 240 مىليون 468 مىڭدىن ئاشىدۇ (1986)، بۇنىڭ 80% نى ئاق تەنلىكلەر، 11.6% نى نېگىرلار، 3.1% ھېكسىكىلىقلارەقالغان قىسمىنى باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئا ق ش ئاھالىسىنىڭ مىللىي تەركىبى بەك مۇرەككەپ، بۇ جايدا ئولتۇراقلاشقان خەنزۇلارمۇ بىر مىليوندىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. كۆپ قىسمى خرىستىئان دىنىغا، ئۇنىڭدىن قالسا كاتولىك، يەھۇدى قاتارلىق دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئا ق ش دىكى ئەرەبلەرنىڭ سانىمۇ 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. ئا ق ش 50 شتات بىلەن قوشما شتاتلارغا بىۋاستە قاراشلىق كولۇمبىيە ئالاھىدە رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئا ق ش نى چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىنىڭ شەرق، غەربىدىن ئىبارەت ئىككى تەرەپى ئېگىز تاغلار، ئوتتۇرا قىسمى تۆزلەڭلىكلەر، غەربىي قىسمى شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان بىرنەچچە تارماق تاغلىقلار، تاغلىقلار ئارىلىقىدا ئېگىز تەكشىلىك ئويمانلىقلار ئۇراپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرا قىسمى كەڭ كەتكەن مۇنبەت تۆزلەڭلىك بولۇپ، ئا ق ش نىڭ ئەڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونى ھېسابلىنىدۇ. ئوتتۇرا قىسىم تۆزلەڭلىكىنىڭ غەربىدە مەشھۇر چوڭ يايلاق بەلبېغى بار. شەرقىي قىسمىدا ئەگرى-توقاي پەس ئاپپالاچ تاغلىرى، ئۇنىڭ شەرقىدە دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىك رايونى بار. مىسسىسىپى دەرياسى ئا ق ش نىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى شىمالدىن جەنۇبقا كېسىپ ئۆتىدۇ. كانادا بىلەن ئا ق ش چېگرىسىدا دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ بولغان بەش تاتلىق سۇلۇق كۆل رايونى بار. ئا ق ش نىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. جەنۇبتىكى ئازراق قىسمى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا، شىمالى سۇبتروپىك

ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىدۇ، نېفىت، كان مەھسۇلاتلىرى، كىيىم-كېچەك، تروپىك بەلباغ يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ.

ئ ا ق ش غاقاراشلىق ۋىرگىن تاقىم ئاراللىرى(岛群京维尔属美) (Virgin Islands of Tte United States) غەربىي ھىند دېڭىزىدىكى كىچىك ئانتىل ئاراللىرى گۇرۇپپىسىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. پوئېرتوريكو ئارىلىنىڭ 64 كىلومېتر شەرقىغە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئاراللار گۇرۇپپىسى سانېتاكروس، سېنت توماس، سېنت جونسون قاتارلىق 30 نەچچە كىچىك ئارال بىلەن مارجان ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 344 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسىنىڭ 80% تىن كۆپرەكى نېگىرلار ۋە نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئېنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. خرىستىئان ھەم كاتولىك دىنلىرىغا ئىتىقاد قىلىدۇ. شارلوتتېي ئامالىيە مەركىزىي شەھەر ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ يەر ۋەزىيىتى تەكشى، ئىقلىمى تروپىك ئوتلاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. بۇ ئاراللار 16-ئەسىردىن باشلاپ ئىسپانىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە ۋە دانىيىلەرنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1917-يىلى ئ ا ق ش 25 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا دانىيىدىن سېتىۋالغان. ساياھەتچىلىك بۇ ئاراللارنىڭ ئىقتىسادىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايغا يىلىغا كېلىدىغان ساياھەتچىلەر بىر مىليوندىن ئاشىدۇ. ساياھەت كىرىمى 240 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە شېكەر قومۇشى، سەي، مېۋە-چېۋە، تاماكا ئۆستۈرۈلىدۇ، كالا بېقىلىدۇ، ئەتراپىدىكى دېڭىزلاردىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. ھاراق ئىشلەش، شېكەر ئىشلەش، نېفىت ئايرىش، ئالىيۇمىن تاۋلاش ۋە توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلىرى بار.

لىق ئورۇنلارنى تارتىۋالغان ھەمدە ھاۋاي ئارالىلىرىنى ئىشغال قىلىۋالغان. 1903 - يىلى پاناما قانال رايونىنى ئىگىلىگەن. ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا كاپىتالىزم دۇنياسىدىكى ئۇستۇنلۇك ئورنىنى مۇستەھكەملىگەن. ئا ق ش نىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى ئاز سانىدىكى مونوپول كاپىتال گۇرۇھى كونترول قىلىدۇ. سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش، چەتكە كاپىتال چىقىرىش، سىرتقى سودا جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. پولات - تۆمۈر، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى بىلەن قۇرۇلۇش بىناكارلىق ئا ق ش نىڭ ئۇچ چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ. ھەربىي سانائەتمۇ ناھايىتى زور تارماقنى ئىگىلەيدۇ. سانائەت ئاساسەن دۆلەتنىڭ شىمال ھەم شەرقىي شىمال رايونىغا مەركەزلەشكەن. بۇنىڭ ئىچىدە نيو - يورك، فىلادېلفىيە، باستون، چىكاگو، دېترويت، پىتتسبۇرگ قاتارلىق شەھەرلەر ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. يېزا ئىگىلىكىنىڭ مەخسۇلىشىش سەۋىيىسى يۇقىرى. بۇ يېزا ئىگىلىك مەيدانلىرىنى باشقۇرۇشنى مەخسۇلاشتۇرۇش، ئىشلەپچىقىرىش جەريانىنى مەخسۇلاشتۇرۇش، يېزا ئىگىلىك رايونلىرىنى مەخسۇلاشتۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كۆممىقوناق، دادۇر، پاختا قاتارلىقلارنىڭ ئېكسپورتى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. چارۋىچىلىقمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. ئاساسلىقى كالا، ئۇندىن قالسا چوشقا، قوي بېقىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ ئۇنۇمدارلىقى يۇقىرى، بىر يېزا ئىگىلىك ئىشچىسى ئىشلەپچىقارغان مەھسۇلاتلار بىلەن 58 كىشىنى تەمىنلىيەلەيدۇ. قاتناش تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان. تۆمۈريول، تاشيوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقى جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. چەت ئەللەرگە ھەرخىل ماشىنا، ئىنمىيە - سانائەت مەھسۇلاتلىرى، ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، يېزا

قان، ئىككى ئارالنى قوملۇقلار تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. مەۋرىسي جەھەتتىن ماۋرىتىئۇس جۇمھۇرىيىتىگە قارايدۇ. مەيدانى 70 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 400 دىن ئاشىدۇ. بۇ جايدا ئاشلىق، پالما ئۆستۈرۈلىدۇ، پالما قۇرىتىدۇ، پالما يېغى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ ھەم ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سەي ئۆستۈرۈلىدۇ. كالا ھەم ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى جەنۇبىي ئارالنىڭ شىمالىدىكى سانت رېتاغا مەركەزلەشكەن.

ئاڭكور يادىكارلىقى (吴哥 Angkor) كامبودژىنىڭ كونا پايتەختى ھەم مۇھىم سايahەت رايونى. بۇ جاي شىيەنلى ئۆلكىسىدىكى تونلىسا كۆلى (جەنۇبىيەن كۆلى) نىڭ شىمالىغا جايلاشقان. مىلادى 9 - ئەسىردىن 15 - ئەسىرگىچە كامبودژىنىڭ پايتەختى بولغان. كونىشەھەر رايونىنىڭ يەر مەيدانى تەخمىنەن 15 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، تۆت ئەتراپى تام بىلەن قورشالغان، تامنىڭ ئىچكى قىسمىدا خان سارايلىرى، بۇتخانىلار، ھەيۋەتلىك مۇنارلار بار. جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان ئاڭكور بۇتخانىسى دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق بۇددا دىنى قۇرۇلۇش توپى بولۇپ، ھەممىسى ھەيۋەتلىك چوڭ تاشلار بىلەن سېلىنغان. تاملارغا ناھايىتى چىرايلىق نەقاشلار ئويۇلغان. بۇ ئورۇن كىخمېر خەلقىنىڭ قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، نەققاشچىلىق سەنئىتىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ.

ئالبانىيە (阿尔巴尼亚 Albania) ياۋروپانىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىگە، ئادرىئاتىك دېڭىزىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 28 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تاغلىق، ئېدىرلىقلار ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ ئادرىئاتىك دېڭىزى بويلىرىدا تار سوزۇلغان تۆزلەڭلىكلىرى بار. يەر شەكلى مۇرەككەپ، ھەرقايسى

ئاككرا (阿克拉 Accra) غەربىي ئافرىقىدىكى دۆلەت قولتۇق بويىغا جايلاشقان گانا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. ئاككرا رايونىغا 16 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيەلىكلەر بېسىپ كىرگەن. ئارقىدىنلا دانىيە، گوللاندىيەلىكلەر بېسىپ كىرگەن، 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى ئەنگلىيەلىكلەر قورال كۈچى بىلەن پورتۇگالىيە، دانىيە، گوللاندىيەلىكلەرنى قوغلاپ چىقىرىپ بۇ جايلارنى ئىگىلىۋالغان. 1874 - يىلى ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىك باش شتابىنى ئاككراغا يۆتكەپ كەلگەن. 1898 - يىلى بىرىنچى قېتىم شەھەرلىك ھۆكۈمەت قۇرۇلغان. 1909 - يىلى شەھەردە تۆمۈرىيوللار قۇرۇلغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. 1931 - يىلى شەھەر ئاھالىسى 70 مىڭغا، 1960 - يىلى 380 مىڭغا، 1970 - يىلى 738 مىڭغا يەتكەن. ھازىرقى ئاھالىسى 1 مىليوندىن ئوشۇق (1981) بولۇپ، غەربىي ئافرىقا بويىچە چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئاككرا گانانىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جايدا پولات - تۆمۈر، توقۇمىچىلىق، سېمونت، ياغاچچىلىق، مېتال ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىش، كاكائو پىششىقلاپ ئىشلەش، كاۋچۇك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. شەھەرنىڭ يېنىدىكى تېما ئەڭ چوڭ سىرتقى پورت بولۇپ، نۇرغۇن ماللار شۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ئۇ جايدا نېفىت ئايرىش، ئالىيۇمىن تاۋلاش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

ئاگالېگا تاقىم ئاراللىرى (阿加莱加群岛 Agalega Islands) ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. جەنۇبىي كەڭلىك 10°25′، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 56°40′ كېلىدۇ. بۇ ئاراللار شىمالىي ئارال ھەم جەنۇبىي ئارالدىن ئىبارەت ئىككى ئارالدىن تەركىب تاپ-

يە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1944 - يىلى 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئازادلىققا ئېرىشكەن. 1946 - يىلى 1 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئالبانىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1976 - يىلى 12 - ئايدا ئالبانىيە سوتسىيالىستىك خەلق جۇمھۇرىيىتى دەپ ئۆزگەرتكەن. 1949 - يىلى 11 - ئاينىڭ 23 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئالبانىيە ئىقتىسادىي جەھەتتىن تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيىسى ياۋروپا بويىچە ئارقىدا تۇرىدۇ. ئازادلىقتىن كېيىن، سانائەتنىڭ تەرەققىياتى خېلى تېز بولدى. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. سانائىتىدە كانچىلىق، پولات - تۆمۈر، نېفىت، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، يېمەك - ئىچمەك، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، توقۇمىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كۆممىقوناق، ياڭيۇ، تاماكا، قىزىلچا، پاختا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئالبانىيىدە تەبىئىي ئوتلاقلار كۆپ، چارۋىچىلىقى خېلى تەرەققىي قىلغان. چارۋىچىلىقتا كالا، قوي ئاساس قىلىنىدۇ. قاتناش ترانسپورتىدا تاشيولنى ئاساس قىلىدۇ. سىرتقى سودىسىدا نېفىت، تەبىئىي ئاسفالت، خۇرۇم، مىس، تاماكا، مېۋە - چېۋىلەرنى ئېكسپورت قىلىدۇ. سانائەت ئۈسكۈنىلىرى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ترانسپورت قوراللىرى، كۈندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

ئالبېرت قانىلى (阿尔贝特运河Albert) ياۋروپادىكى بېلگىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى قانال. ئۇغەربتە ماس دەريا بويىدىكى لېژ شەھىرىدىن باشلىنىپ، شەرقتە سخلېد دەريا بويىدىكى ئانتۋېرپېن شەھىرىگە قەدەر سوزۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 130 كىلومېترغا يېتىدۇ. ئەڭ تار يېرى 16.2 مېتر، ئەڭ تېيىز يېرى 5 مېتر

www.uyghurkitap.com

ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمىدا پەرق چوڭ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرى يىللىق نەمرەك بولۇپ، يەر ئوتتۇرا دېڭىز خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. بۇ رايون قىشلىقى يىلىق يامغۇرلۇق، يازلىقى ئىسسىق، ئاز يامغۇرلۇق كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى تاغلىقلارنىڭ ئىقلىمىنىڭ ماتېرىك خاراكتېرلىكى كۈچلۈك بولۇپ، يازلىقى سالقىن، قىشلىقى سوغۇق بولىدۇ، قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىك رايونلىرىدا ھۆل-يېغىن 1000-1400 مىللىمېتر، تاغلىق رايونلاردا 2600 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئالبانىيەنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى تاغلىقلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000-2000 مېتر كېلىدۇ. ئالبانىيەنىڭ يەر ۋەزىيىتى شەرقتىن غەربكە قاراپ پەسىيىپ بارغانلىقتىن دېرىن، ماتىي، ۋىئوسا، سكوب، سېمانى قاتارلىق دەريالىرىمۇ دۆلەتنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى تاغلىقلاردىن باشلىنىپ غەربكە قاراپ ئېقىپ ئادرىئاتىك دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. بۇ دەريالارنىڭ قاتناشتىكى ئەھمىيىتى چوڭ ئەمەس، بىراق سۇ ئېنېرگىيەسىگە باي. ئالبانىيەنىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 900 مىڭدىن ئوشۇق (1984)، بۇنىڭ 97% نى ئالبانلار، قالغىنىنى گرېكلار سىگانلار ۋە باشقا ئاز سانلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئالبان تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئالبانىيەلىكلەرنىڭ بۇرۇنقى ئاتاۋۇلىرى ئىللىيە خەلقلىرى بولۇپ، ئۇلار قەدىمدىن تارتىپ بالقان يېرىم ئارىلىدا ئولتۇراقلاشقان، مىلادىدىن بۇرۇنقى 2-ئەسىردە رىم ئىمپېرىيەسى ئالبانىيەنى ئىگىلىگەن، كېيىن شەرقىي رىم ئىمپېرىيەسى (ۋىزانتىيە ئىمپېرىيەسى) بىلەن يۇگوسلاۋىيىلىكلەرنىڭ ھۆكۈمدارلىقىدا بولغان. 15-ئەسىردىن باشلاپ 450 يىل ۋاقىت ئىچىدە ئوسمان ئىمپېرىيەسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1912-يىلى 11-ئاينىڭ 28-كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئىتالىيە ۋە گېرمانىيە

لاردىن باشلاپ نېفىت ھەم نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولىدى. ھازىر ئۇنىڭ سانائىتىدە نېفىت ئايرىش، نېفىت-خىمىيە، ماشىنىسازلىق، سېمونت، توقۇمىچىلىق، ھاراق ئىشلەش، كۆن-خۇرۇم ساناھەتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئالجىر شەھىرىنىڭ يېنىدا چوڭ تېپىتكى يۇك چۈشۈرۈش، يۇك قاچىلاش ئورنى، زامانىۋىلاشقان سودا پورتى، بېلىقچىلىق پورتى بار. ئالجىر ئالجىرىيىنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىدىكى ئاھالە ئىگ زىچ ئولتۇراقلاشقان، سانائەت، يېزا ئىگىلىك، مەدەنىيەت-مائارىپ، قاتناش تىرانسپورت ئەگ تەرەققىي قىلغان رايون. شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەر-قايسى چوڭ شەھەرلىرىگە، ماراكەش، تۇنىسلارغا بارىدىغان تۆمۈر يول، تاشيول، ھاۋا يوللىرى بار. شەھەرگە 20 كىلومېتر كېلىدىغان شەرقىي جەنۇبىي رايونىدا چوڭ تېپىتكى دارىسىدا خەلقئارا ئايرودروم بار. 1879 - يىلى قۇرۇلغان ئالجىر داشۆ-سى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئافرىقا مىللىي سەنئەت مۇزېيخانىسى، ئادەمزات مۇزېيخانىسى، ئاتاقلىق مەسچىتلەر، رىم دەۋرىدىكى قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلارمۇ بار.

ئالجىرىيە (阿尔及利亚 Algerie) ئافرىقىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. قۇرۇقلۇقتا تۇنىس، لىۋىيە، نىگىر، مالى، ماۋرىتانىيە، غەربىي سەھرا ۋە ماراكەشلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شىمالىي يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 2 مىليون 382 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 21 مىليون 510 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئەرەبلەر ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىدىن باشقا بېربېر، توئارېگ، مۇراب قاتارلىق مىللەتلەر بار. ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى، ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، فرانسۇز تىلىنى ئورتاق ئىشلىتىدۇ. پايتەختى ئالجىر شەھىرى. ئالجىرىيە

www.uyghurkitap.com

كېلىدۇ. بۇ قانال 1930 - يىلى قېزىلىشقا باشلىنىپ، 1939 - يىلى پۈتكەن. بۇ قانالدا 2000 توننىلىق دەريا پاراخوتلىرى قاتنىيالايدۇ. بۇ قانال لېژ ئانتۋېرپېندىن ئىبارەت ئىككى مۇھىم سانائەت شەھەرلىرىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدۇ. قانالنىڭ يۈك توشۇش جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور.

ئالجىر(阿尔及尔Algiers)شىمالىي ئافرىقىغا جايلاشقان ئالجىرىيە دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورتى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 2 مىليون 390 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ئالجىر شەھىرىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى قىسمى 935 - يىلى قۇرۇلغان. ئەرەبلەرنىڭ ئالدىن يۈرۈش قىلغان قىسىملىرى بۇ جايغا كەلگەندىن كېيىن بۇ جاينىڭ قايسى جاي ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن، بىراق دېڭىزدا ئۇششاق ئاراللارنىڭ بارلىقىنى كۆرگەن. شۇڭا بۇجايغا ئەرەبچە «ئەل - جەزائىر» (تاقىم ئاراللار دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) دەپ نام بەرگەن. مىلادى 935 - يىللىرى ئەتراپىدا دېڭىزدىكى تۆت ئارال ئۈستىگە قۇرۇلغان ئالجىر شەھىرىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى قىسمى 1525 - يىلىغا كەلگەندە دامبىلار ئارقىلىق چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. ھازىرقى ئالجىر شەھىرى يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىدىكى ئالجىر قولتۇقىنىڭ غەربىدە دېڭىز قىرغىقىنى بويلاپ 20 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. شەھەر نۇرغۇنلىغان ئېگىز - پەس ئېدىرلىقلار ئۈستىگە جايلاشقان. ئالجىر ئالجىرىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جايدىكى سانائەت پۈتۈن ئالجىرىيىدىكى سانائەتنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئالجىر شەھىرىدە ئالجىرىيە مۇستەقىل بولۇشتىن بۇرۇنلا بەلگىلىك سانائەت ئاساسى بار ئىدى. بۇ دۆلەت يېنىك سانائەتنى ئاساس قىلاتتى، 60 - يىل

پۈتۈنلەي بېسۇبلىنغان. 1954 - يىلى فرانسىيە مۇستەملىكىچە لىرىگە قارشى قوراللىق كۈرەش قىلىپ، 1958 - يىلى 9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئالجىرىيە جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. 1962 - يىلى 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى رەسمىي مۇستەقىل بولۇپ، دۆلەت نامىنى ئالجىرىيە دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. ئالجىرىيە تەرەققىي قىلۋاتقان دۆلەت، ئىقتىسادىي تارماقلىرىنى دۆلەت كونترول قىلىدۇ. سانائىتىدە نېفىت سانائىتى بىلەن تەبىئىي گاز سانائىتى ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇنىدىن باشقا پولات - تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل، تراكتور، توقۇمىچىلىق، ھاراق ئىشلەش، قەغەز، يېمەك - ئىچمەك، تېرە - خۇرۇم قاتار - لىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، ئارپا، ئۈزۈم، زەيتۇن دەرىخى، خورما، ماندارىن قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. قوي، ئۆچكە قاتارلىق چارۋا مالىلار بېقىلىدۇ. نېفىت، تەبىئىي گاز، تۆمۈر رۇدىسى، فوسفورلۇق تۇز، ئۈزۈم ھاردىقى، مېۋە - چېۋە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ماشىنا ئۈسكۈنىلىرى، پولات ماتېرىياللىرى، يېرىم پىششىقلانغان مەھسۇلاتلار، ئاشلىق، شېكەر قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئىمپورت قىلىنىدۇ.

ئالمالىق (阿尔马累克Алмалык) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆز - بېكىستان جۇمھۇرىيىتى تاشكەنت ئوبلاستىدىكى شەھەر. كۇرامىن تېغىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، سىر دەرياسىنىڭ تارمىقى ئانگرېن دەرياسىنىڭ سول ياقىسىغا جايلاشقان. تاشكەنت - ئالمالىق تاش يولىنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىسى 100 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979)، بۇ شەھەر 1951 - يىلى سېلىنغان، ھازىر ئۆزبېكىستاننىڭ مۇھىم رەڭلىك مېتاللورگىيە سانائەت مەركىزى، بۇ جايدا چوڭ تېپىلغان كان - سانائەت شىركىتى بار بولۇپ، مىس، سىنك، قوغۇشۇن، كىسلاتا، خىمىيەۋى ئوغۇت قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ، يەنە ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاپتوموبىل رېمونت

www.yoghurkitap.com

ىنىڭ شىمالىي قىسمىنى تېللى ئاتلاس، سەھرا ئاتلاس تاغلىرى بىلەن ئېگىز تەكشىلىكلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. تېللى ئاتلاس، سەھرا ئاتلاس تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا ئويمانلىقلار، تۇزلۇق كۆللەر جايلاشقان. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا، جەنۇب قىسمىنى سەھرا قۇملۇقى ئىگىلەيدۇ، قۇملۇقلار پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 85% نى تەشكىل قىلىدۇ. قۇملۇقلارنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىدا ئېگىز ھەم ئۆچكەن يانار تاغلار بىلەن نۇرغۇنلىغان بوستانلىق بار. دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان تاخات چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2918 مېتر كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىدىكى يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار تۈزلەڭلىك رايونلار بار. بۇ جايلاردا ئالجىرىيىنىڭ ئاھالىسى ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان، سانائەت، يېزا ئىگىلىكى ئەڭ تەرەققىي قىلغان رايون ھېسابلىنىدۇ. ئالجىرىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرىنىڭ يەر شەكلى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن ئىقلىمىدىمۇ پەرق بار. دېڭىز قىرغاق رايونلىرى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا، تاغلىرى يېرىم قۇرغاق ئىقلىم تىپىغا، قالغان قىسىملىرى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلار بىلەن تاغلاردا ھۆل - يېغىن 300 — 800 مىللىمېترغا يېتىدۇ. قۇملۇق رايونلاردا 200 مىللىمېترغا يەتمەيدۇ. ئالجىرىيىنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىغا مىلادىدىن بۇرۇنقى 12 - ئەسىردىن باشلاپ فىكىيىلىكلەر كەلگەن. مىلادىدىن بۇرۇنقى 9 - ئەسىردىن باشلاپ گارتاگېلىقلارنىڭ كونتروللۇقىدا بولغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 3 - ئەسىردە بېر - بېر خەلقلىرى بۇ جايدا دۆلەت قۇرغان. 6 - ئەسىردە ۋىزانتىيە ئىمپېرىيىسى ئىگىلىگەن. 7 - ئەسىردىن باشلاپ ئەرەب خەلقلىرى كۆچۈپ كېلىشكە باشلىغان. 16 - ئەسىردىن باشلاپ ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان. كېيىن ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1905 - يىلى فرانسىيە تەرىپىدىن

جايلاشقان ستىكا شەھىرى (بۇرۇن يېڭى ئارخانگېلسكىي دەپمۇ ئاتالغان) 1867 - يىلىغىچە چارروسىيىنىڭ شىمالىي ئامېرىكىدىكى مۇستەملىكىلىرىنىڭ مەركىزى بولغان. بۇ ئاراللار تىپىلىغاندىن كېيىن ئەينى ۋاقىتتىكى چارروسىيە پادىشاھى ئالېكساندىرنىڭ نامىغا ئالېكساندىر دەپ نام قويۇلغان.

ئالېكساندىر I يېرى (Alexander I Island 亚历山大一世地)
ئانتاركتىدانىڭ گېرلىيام يېنىدىكى بىللىنسكا ئۇزۇن دېڭىزىغا جايلاشقان ئارال بولۇپ، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 380 كىلومېتر، كەڭلىكى 80 كىلومېتردىن 240 كىلومېترغىچە كېلىدۇ. ئارالنىڭ ئىچكى قىسمى مۇزلۇق بولۇپ، ئېگىزلىكى 2940 مېترغا يېتىدۇ. بۇ ئارالنى 1821 - يىلى روسىيىلىك بىللىنسكا ئۇزۇن ۋە لازاردىف ئىكسپېدىتچىلىرى تەرىپىدىن تېپىلغان. ئارالغا شۇ ۋاقىتتىكى روسىيە پادىشاھى ئالېكساندىر I نىڭ نامىغا «ئالېكساندىر 1 - يېرى» دەپ نام قويۇلغان.

ئالېئوت تاقىم ئاراللىرى (Aleutian Islands 阿留申群岛)
شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئالياسكا يېرىم ئارىلىدىن شىمالىي تىنچ ئوكيانغا قاراپ سوزۇلغان تاقىم ئاراللار بولۇپ، بۇ ئاراللار برىڭ دېڭىزىنى تىنچ ئوكيانىدىن ئايرىپ تۇرىدۇ. زەنجىرسىمان سوزۇلغان بۇ ئاراللار ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2700 كىلومېتردىن ئاشىدۇ، ئۇ 14 چوڭ ئارال بىلەن نۇرغۇن ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەمۇرىي جەھەتتىن ئا ق ش نىڭ ئالياسكا شتاتىغا تەۋە. بۇ ئاراللار 1728 - يىلى روسىيىلىك ئىكسپېدىتچى بېرىنگ كەلگەن ۋە ئۇ جايغا ئالېئوت دەپ نام بەرگەن. 1867 - يىلى ئا ق ش ئالياسكا بىلەن بىللە چارروسىيە ھۆكۈمىتىدىن سېتىۋالغان. ئومۇمىي يەر مەيدانى 18 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 6000 دىن ئارتۇق بولۇپ، ئاساسەن ئالېئوت خەلقلىرى ئۇلتۇراقلاش-

قىلىش زاۋۇتى قاتارلىقلارمۇ بار.

ئالمۇتا (阿拉木图Алма - Ата) قازاقستان سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئالمۇتا ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. ئۇ ئالاتاۋ تاغلىرىنىڭ شىمالىي يان باغرىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 650 مېتردىن 950 مېترغىچە. بولۇپ چوڭ-كىچىك ئالمۇتا دەريالىرىنىڭ ئېقىتىپ كەلگەن چۆكمىلىرى ئۈستىگە جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 68 مىڭدىن ئوشۇق (1985) بولۇپ، قازاقستان بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. ئالمۇتا شەھىرى 1854-يىلى كونا قازاق يېزىسى ئالمۇتا (ئالمىلىق) ئورنىدا بەرپا بولغان. شەھەرنىڭ ئەتراپىدا ئالمىلىق ئورۇنلار ناھايىتى كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، شۇنىڭ ئاساسىغا 1921-يىلى ئالمۇتا دەپ نام بېرىلگەن. ئالمۇتا شەھىرى قازاقستاننىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. شەھەردە مېتالچىلىق، ئېلېكتر، ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچمەك، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى تەرەققىي قىلغان.

ئالېكساندىر تاقىم ئاراللىرى (亚历山大群岛 Alexander Archipelago) شىمالىي ئامېرىكىنىڭ غەربىدىكى تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان 1100 دىن ئارتۇق كىچىك ئارالدىن تەركىب تاپقان بولۇپ، شىمالىي كەڭلىك 54°40′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ئۇ ئاراللار سىياسىي جەھەتتىن ئامېرىكا قوشما شتاتلىرىنىڭ ئالياسكا شتاتىغا قارايدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 38 مىڭ800كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاراللاردىكى ئاھالە يەرلىك ئىندىئانلار بولۇپ، 50-يىللاردا بۇ ئاراللاردا ئولتۇراق 18 مىڭ ئاھالە ئىچىدە ئۇلارنىڭ سانى ئاران ئۇچ، تۆت مىڭلا بولغان. ئالېكساندىر تاقىم ئاراللىرى 1741-يىلى رۇس ئېكسپېدىتچىلىرى بېرىنگ ۋە چىرىكوۋلار تەرىپىدىن تېپىلغان. بۇ ئاراللارغا

تىن ئىيتقاندا ئەڭ يېڭى ئالىپ ھىمالايا تاغ ياساش ھەرىكىتى مەزگىلىدە كونا يەر ئوتتۇرا دېڭىزىنىڭ ئورنى ئاساسىدا كۆتۈرۈلگەن. ئۇنىڭدىن شەرق، جەنۇب، غەربكە قاراپ بىرقانچە تارماق تاغ تىزمىسى بۆلۈنۈپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىمە سوزۇلغان قىسمى كاراپات تېغى، شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلغان قىسمى ئاپسىنېن تېغى، غەربكە سوزۇلغان قىسمى پىرىنى تېغى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ تاغلارنىڭ ھەممىسى زەنجىرسىمان ھالەتتە ئاتلانتىك ئوكيان قىرغاقلىرىدىن ياۋروپانىڭ جەنۇبىي قىسمى ئارقىلىق تاكى دېڭىز قىرغاقلىرىغا قەدەر سوزۇلۇپ تۇرىدۇ.

ئالياسكا (阿拉斯加Alaska) شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ ئۇچ تەرىپى سۇ بىلەن، بىر تەرىپى كانادا بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. غەربىي شىمالىي 86 كىلومېتر كەڭلىكتىكى بېرىڭ بوغۇزى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئالياسكا بىلەن ئاق ش نىڭ چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمى دېڭىز ۋە ھاۋا يوللىرى يېكى كانادادىن ئۆتىدىغان تاشيوللار ئارقىلىق باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئالياسكىنىڭ يەر مەيدانى بىر مىليون 518 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئاق ش يەر مەيدانىنىڭ $\frac{1}{6}$ نى تەشكىل قىلىدۇ، ئالياسكا قۇرۇقلۇق قىسمىدىن سىرت، ئەتراپىدىكى بىرنەچچە مىڭ ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئالېئوت ئارالىرى بىلەن ئالېكساندىر ئارالىرى ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئالياسكا يەر شەكلى جەھەتتىن تاغلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تار كەتكەن تۆزلەڭلىكلەر بار. ئۇنىڭ يېرىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمى شىمالىي قۇتۇپ دائىرىسىگە جايلاشقان. ئالياسكىنىڭ شىمالىي تەرىپىدە برۇكس تېغى، ئوتتۇرا قىسمىدا يۇ-

قان. ئارالالارنىڭ نامىنىڭ شۇ جايدىكى خەلقىلەر نامىدىن «ئالىپىئوت ئارالىلىرى» دەپ نام بېرىلگەن. ئالپئوت ئاق ش نىڭ مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورنى بولۇپ، شىمالىي تىنچ ئوكيانىنى كونترول قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ جايدا ئا ق ش نىڭ مۇھىم دېڭىز، ھاۋا ئارمىيىسى بازىسى، مۇھىم ئوق-دورا ئىسكىلاتى، يەر ئاستى سىناق مەيدانلىرى بار. بۇ جايدىكى خەلقلەر ئاساسەن بېلىقچىلىق، ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ئالپ تېغى (阿尔卑斯山 Alps) غەربىي ياۋروپادىكى ئەڭ ئېگىز، ئەڭ چوڭ تاغ. ئۇ غەربتە فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن باشلىنىپ شەرقتە قاراپ شۇېتسارىيە، گېرمانىيىنىڭ جەنۇبىي، ئىتالىيىنىڭ شىمالىي ئارقىلىق ئاۋستىرىيىنىڭ پايتەختى ۋېنا شەھىرىگە قەدەر 1200 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ. تاغنىڭ شىمالدىن جەنۇبقا بولغان كەڭلىكى 120 كىلومېتردىن 200 كىلومېترغىچە، بەزى جايلىرى 300 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 3000 مېتردىن ئاشىدۇ. مون بالان چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 4810 مېتىر بولۇپ، ئۇ ئالپ تېغىنىڭ بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. تاغلىقنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولغانلىقى ئۈچۈن، تاغلىقتىكى ھاۋارايى دەۋر تاغ مۇزلۇقلىرىنىڭ مەيدانى 4000 كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. كىلىتچە ئالپ، نېمىسچە ئالپېن، فرانسۇزچە ئالپېس، ئىتالىيانچە ئالپى دېگەنلەرنىڭ ھەممىسى ئېگىز تاغ دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نام تاغنىڭ ئېگىز، ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشىگە قاراپ قويۇلغان. ئالپ تېغى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈش جەھەتتە

تىپاقنى كۆزىتىشتىكى مۇھىم ئالدىنقى پوست بولۇپ، ئاق ش نىڭ مۇھىم ھەربىي بازىلىرى، ھەربىي قورال-ياراقلارنى سىناق قىلىش ئورۇنلىرى ئالىپئوت ئاراللىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

ئامازوناس (亚马孙州 Amazonas) برازىلىيىنىڭ ئامازون دەريا‌سىنىڭ يۇقىرى ۋە ئوتتۇرا ئېقىمىغا جايلاشقان بىر شتات. يەر مەيدانى 1 مىليون 568 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، برازىلىيە بويىچە ئەڭ چوڭ شتات ھېسابلىنىدۇ. بىراق ئاھالىسى شتاتلار ئىچىدە ئەڭ ئاز. شتاتنىڭ مەركىزى مانائوس شەھىرى، ئۇ شتات بويىچە بىرىنچى چوڭ شەھەر، ئامازون دەريا بويىغا جايلاشقان چوڭ دەريا پورتى، بۇ شەھەرگە دەريا ئارقىلىق ئوكيان پاراخوتلىرى كىرەلەيدۇ. ئامازوناس شتاتىنىڭ ئاھالىسى بىر مىليون120 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى مېتىسلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇلارنى يەرلىك خەلق ئابوكـ لو دەپ ئاتايدۇ. مېتىسلاردىن باشقا ئىندىئانلارمۇ ياشايدۇ. شتاتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى تۈزلەڭلىك، پەقەت شىمالىي قىسمىدىلا گىۋىئانا ئېگىز تەكشىلىكىنىڭ بىر قىسىم تاغلىرى بار. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. شتاتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى تروپىك ئورمانلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئىقتىسادىدا ئورمانچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ئىنسىق بەلباغدا ئۆسىدىغان كاكاتو، شېكەر قومۇشى، بانان، مانىخوت، كاۋچۇك ئۆستۈرۈلىدۇ. ئامازوناس 1899-يىلى شتات بولۇپ قۇرۇلغان، ئۇنىڭ ئورنى ئامان دەريا‌سىنىڭ ئوتتۇرا يۇقىرى ئېقىمىغا توغرا كەلگەنلىكتىن ئامازوناس دەپ نام بېرىلگەن.

ئامبارچىك (安巴奇克Амбарчик) سوۋېت ئىتتىپاقى روسـ

www.uyghurkitap.com

كون دەريا ۋادىسى، جەنۇبىدىكى تىنچ ئوكيان تەرىپىدىكى تالياسكا تاغلىرى ئورۇن ئالغان. تالياسكا تاغلىرى ئىچىدىكى مەككىنلى چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 6194 مېتر بولۇپ، شىمالىي ئامېرىكا بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. تالياسكىنىڭ تىنچ ئوكيان ياقىسىدىكى تارالغاردا يەر پوستى ھەرىكىتى كۈچلۈك بولۇپ، دائىم يەر تەۋرەش، ۋولقان پارتلاش قاتارلىق ھادىسىلەر بولۇپ تۇرىدۇ. تالياسكىنىڭ ئىقلىمى سوغۇق بولىدۇ. ئۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى توندرا ئىقلىم بەلبېغىغا كىرىدۇ. تالياسكىنى ئەسلى چارروسىيە ئىگىلىگەن بولۇپ، 1867 - يىلى ئا ق ش غا 7 مىليون 200 مىڭ ئامېرىكا دولىرىغا سېتىۋەتكەن. 1950 - يىلى ئاق ش نىڭ 49 - شىتاتى بولۇپ قالغان، ئاھالىسى 38 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئەسلى ئاھالىسى ئىندىئانلار، ئالېئوتلار، ئېسكىموسلاردىن باشقا، ئامېرىكىلىقلارمۇ بار. تالياسكىنى يەرلىك خەلقلەر «ئالاشكا» دەپ ئاتايدۇ. بۇ «چوڭ قۇرۇقلۇق» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. تالياسكا ئىقتىسادىي جەھەتتىن كانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. يەرلىك خەلق تارىختىن بۇيان ئوۋچىلىق، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن بولسىمۇ، لېكىن ئۇ جايدا زامانىۋى ئۇسۇل بىلەن كان بايلىقلىرى ئېچىلىشقا باشلىغاندىن بۇيان كان سانائىتى مۇھىم ئىقتىسادىي تارمىقى بولۇپ قالدى، تالياسكىدا كان بايلىقلىرى مول، بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسلىقى نېفىت بىلەن تەبىئىي گاز ھېسابلىنىدۇ. تالياسكا كان سانائىتىدىن قالسا ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئورمانلىرى ئىچىدە يېڭىنە يوپۇرماقلىق ئورمان ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدىن كۆپ مىقداردا بېلىق چىقىدۇ. تالياكسا ئا ق ش ئۈچۈن مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن. ئۇ سوۋېت ئىتتە-

خەلقنى دەھشەتلىك قىرغىن قىلغانلىقىنى نۆچۈن 2000 دىن ئوشۇق كىشى ئۆلگەن ۋە ياردەمدار بولغان. بۇ تارىختا «ئامستېردام قىرغىنچىلىقى» دەپ ئاتالغان. شەھەر يېنىدا شىكخالارنىڭ «ئۆلمەس كۆل» دەپ ئاتالغان بىر كۆلى بار. شەھەر نامى 1577 - يىلى شۇ كۆل ئەترا-پىدا مەيدانغا كەلگەن كۆلنىڭ نامى بويىچە ئاتالغان. ئۇ ئەس-لىدىكى سانسكرىتچە ئامستېتا - ساراس سۆزىدىن ئۆزگەرگەن. شە-ھەر بىنا بولغاندىن كېيىن شىكخالارنىڭ مۇقەددەس شەھىرى — دىنىي، مەدەنىيەت مەركىزىگە ئايلانغان. بۇ يەردە 16 - 17 - ئەسىرلەردە سېلىنغان «ئالتۇن ساراي» دەپ ئاتالغان چوڭ ئىبادەتخانا بار. بۇ ئىبادەتخانا ئۆز نۆۋىتىدە شىكخالار-نىڭ ئالىي مەكتىپى ھېسابلىنىدۇ.

ئامستېردام (阿姆斯特丹 Amsterdam) گوللاندىيىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەتنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنى-يەت مەركىزى، دۆلەت بويىچە ئىككىنچى چوڭ پورت. شەھەر ئاھالىسى 994 مىڭ 62 كىشى (1984)، شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ بىرمىليون 20 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جاي 12 - ئەسىردە كىچىك بىر بېلىقچىلىق كەنتى بولۇپ، 1296 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان، 14 - 15 - ئەسىرلەردە شەرق بىلەن بولغان سودا ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ مۇھىم پورت بولۇپ شەكىل-لەنگەن. 17 - ئەسىردىن باشلاپ ياۋروپا بويىچە ئاتاقلىق پورت-لارنىڭ بىرسىگە ئايلانغان، 19 - ئەسىردە يېڭى گوللاندىيە پا-دىشاھلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. ئامستېردام شەھىرى 100 گە يېقىن ئوششاق ئارال ئۈستىگە جايلاشقان بولۇپ، 500 دىن ئوشۇق كۆۋرۈك، 50 دىن ئوشۇق قانال ئارقىلىق بىر-بىرىگە باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ قانال ئارقىلىق شىمالىي دېڭىز ھەم رېيىن دەريالىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. كۆتۈرۈش كۆچىسى

سیه فیدېراتسیسیگه قاراشلیق یاقوت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى كولېما دەريا سىنىڭ شەرقىي سىبىر دېڭىزىغا قۇيۇلىدىغان ئامبارچىك قولتۇقىغا جايلاشقان پورت شەھەر. ئامبارچىك تۈركى خەلقلىرى تىلىدىكى ئامبار سۆزىدىن كېلىپ چىققان. 1740 - يىلى د.لايتوۋلار شىمالىي مۇز ئوكيان ۋە سىبىرىيە رايونىغا قىلىغان سەپىرىدە بۇ جايدا بىر ئامبار قۇرغان. شۇندىن كېيىن بۇ ئورۇن تەرەققىي قىلىپ كىچىك شەھەرگە ئايلانغان. شۇ ۋاقىتتا قۇرغان ئامبارچىك ھازىرغىچە ساقلىنىپ قالغان. بۇ شەھەرنىڭ ئامبارلىق رولىغا ئاساسەن ياقۇتلار ئامبارچاق (كىچىك ئامبار) دەپ نام بېرىلگەن.

ئامرىتسار (阿姆利则 Amritsar) ھىندىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىدىكى پەنجاپ شتاتىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. ئۇ پاكىستاننىڭ لاھور شەھىرى بىلەن ئۈدۈلمۇ ئۈدۈل تۇرىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 458 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىسىنىڭ كۆپ قىسمىنى شىكخلار (ھىندىستاندىكى ئۇرۇشقا ماھىر خەلقلەرنىڭ بىرى) تەشكىل قىلىدۇ. ئامرىتسار ھىندىستاننىڭ شىمالى قىسمىدىكى مۇھىم سودا - سانائەت ۋە قاتناش مەركىزى. شەھەرگە پاختا، گۈرۈچ، ياغاچ، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى توپلىنىپ تارقىتىلىدۇ. شەھەرنىڭ پاختا، يۇڭ توقۇمچىلىق سانائىتى، ئىلمە توقۇلما سانائىتى، يېمەك - ئىچمەك توقۇمىچىلىق سانائەتلىرى خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ھىندىستان بويىچە خېلى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەردە يەنە ستانوك، دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ياساش، ئېلېكتر ئەسۋابلىرىنى ياساش، خىمىيە، گىلەمچىلىك ھەرخىل قول ھۈنەرۋەنچىلىك سانائەتلىرىمۇ خېلى تەرەققىي قىلغان. ئامرىتسار شىكخالارنىڭ دىنىي مەركىزى. بۇ شەھەردە 1919 - يىلى 13 - ئاپرىل ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرىگە قارشى نامايىش پارتلىغان، مۇستەملىكىچىلەر قورالسىز

بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن سىرتقى ئىشۇردانىيىسىنىڭ پايتەختى بولغان. 1946 - يىلى ئىشۇردانىيە پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئۇ ھازىر ئىشۇردانىيىنىڭ ئاتاقلىق سودا - سانائەت ۋە پۇل مۇئامىلە مەركىزى، غەربىي ياۋروپادىكى نۇرغۇنلىغان شىركەتلەرنىڭ ئوتتۇرا شەرقتىكى ئىش باشقۇرۇش ئورنى مۇشۇ شەھەرگە مەركەزلەشكەن. بۇ جايدا يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، قەغەز، نېفىت ئايرىش، سۇلياۋ، ئالىيۇمىن، سېمونت، فار - فۇر قاتارلىق سانائەتلەر بار. ئاممان مۇھىم تاشيول، تۆمۈريول، ھاۋا قاتناش مەركىزى. دۆلەتنىڭ شىمالىدىن جەنۇبىغا ئۆتىدىغان مۇھىم تۆمۈريول لىنىيىسى ئاممانىنى بېسىپ ئۆتىدۇ، دۆلەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا سالىمىغا بارىدىغان تاشيوللارمۇ ئاممان شەھىرىدىن باشلىنىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا ئالىيا ناملىق خەلقئارا ئايرودرومى، مۇھىم ھاۋا ئارمىيە بازىسى بار.

ئامۇ دەريا سى (阿姆河Amu Darya) ئوتتۇرا ئاسىيادىكى چوڭ دەريا. ئۇ تاجىكىستان، تۈركمەنستان ۋە ئۆزبېكستاندىكى قارا قالپاق ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ زېمىنلىرىدىن ئۆتۈپ، (بىر قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن ئافغانستان چېگرىسىنى بويلاپ ئاقىدۇ) ئارال دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇ ئافغانىستاندىكى ھىندىقۇش تاغلىرىدىن باشلىنىدۇ. باش ئېقىمى ۋاغجىر، ئۇنىڭ داۋامى ۋاھان دەريا سى دەپ ئاتىلىدۇ. پامىر - پەنجە دەريالىرى ۋاخش دەريا سى بىلەن قوشۇلغاندىن كېيىن ئامۇ دەريا سى دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ ۋانجىردىن ھېسابلانغان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2620 كىلومېتر كېلىدۇ. ئامۇ دەريا سىنىڭ باش ئېقىملىرىنىڭ ئېقىمى تېز بولۇپ، تېز ئېقىملىق دەريا دەپ ئاتىلىدۇ. دەريا ئېقىمى تۈزلەڭلىككە كەلگەندىن كېيىن ئاستىلىشىدۇ. دەريا تاغلىق رايونلىرىدا كۆپلىگەن تارماق دەريالارنى ئۆزىگە قوشىدۇ.

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

يۇز مىڭ تونىنىدىن تۆۋەن بولغان ئوكيان پاراخوتلىرى 20 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى قانال ئارقىلىق شىمالىي دېڭىزدىن ئامستېردام شەھرىگە كىرەلەيدۇ. شەھەرنىڭ سۇ قاتنىشى بەك تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ھەر تەرەپكە قېزىلغان قانالىلار ئارقىلىق باشقا چوڭ شەھەرلەر، قوشنا دۆلەتلەر بىلەن بېرىش-كېلىش قىلالايدۇ. ئامستېردام پورتى بىر يىلدا 17 مىليون تونىنىدىن ئارتۇق مالنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. ئامستېردام گوللاندىيىنىڭ ئەڭ چوڭ پۇل مۇئامىلە، سودا-سانائەت ۋە مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەرنىڭ كېمىسازلىق، پولات-تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون، خىمىيە، يېمەك-ئىچمەك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان.

ئاممان (Amman 安曼) غەربىي ئاسىيادىكى ئىئوردانىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. ئاممان شەھىرى ئاجىلون تېغىنىڭ شەرقىي تەرىپىدىكى يەتتە تاغنىڭ ئۈستىگە جايلاشقان. ھازىر ئۇ ئون تاغقا كېڭىيىپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلاندى. مەشھۇر تاغلاردىن ئاممان تېغى، ھۆسەين تېغى، لۇبېبرد تېغى قاتارلىق تاغلار بار. ئۆيلەر تاغ باغرىغا سېلىنغان بولۇپ، كوچىلىرى تاغ شارائىتىغا قاراپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئاممان شەھىرى يېڭىشەھەر، كونىشەھەر دەپ ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ، شەھەر ئاھالىسى 665 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). ئاممان ئەڭ قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئۇ جايدا مىلادىدىن بۇرۇنقى 3000-، 4000-يىللاردىكى خارابىلار تېپىلدى، ئۇ قەدىمىي مىسىر پادىشاھى پتولېمى I دەۋرىدە (مىلادىدىن بۇرۇنقى 309-، 246-يىللىرى ياشىغان) پىلازېفىيە دەپ ئاتالغان. بۇ جايدا ئاممون خەلقلىرى پايتەخت قۇرغان. كېيىنكى ئاممون دېگەن نام ئۆزگىرىپ ئاممان دەپ قوللىنىلغان. ئاممان

رىچە تېمپېراتۇرىسى 0°C دىن تۆۋەن. شورلۇق دەرىجىسى 33.5‰ (يازدا) ئەتراپىدا بولىدۇ. دېڭىزنىڭ ئۈستى قىسمىنى يىل بويى مۇز قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسىملىرىغا 1774 - يىلى ئەنگلىيەلىك دېڭىزچى جىمېس كۇك بارغان. لېكىن بۇ دېڭىزنىڭ نامى ئانتاركتىكانى تەكشۈرۈشتە ئالاھىدە خىزمەت كۆرسەتكەن نورۋېگىيەلىك قۇتۇپ ئەتىقاتچىسى ئاموندېسىن (1872 — 1928) نامىغا ئاموندېسىن دېڭىزى دەپ نام بېرىلگەن.

ئامىرانت ئاراللىرى (Amirante Islands 阿米兰特群岛) ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىگە، ماداگاسكار ئارىلىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، ئۇ 150 دىن ئوشۇق مارجان ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئومۇمىي يەر كۆلىمى 83 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئاراللار ئېكۋاتور سىزىقىنىڭ سەل جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقانلىقتىن ئىقلىمى يىل بويى ئىسسىق بولىدۇ. بۇ ئاراللاردا ئولتۇراقلاشقان خەلقلەر كوكوس پالمىسى ئۆستۈرۈش، بېلىقچىلىق، تاشپاقا تۇتۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئامىرانت ئاراللىرى 1502 - يىلى پورتۇگالىيەلىكلەر تەرىپىدىن تېپىلغان، بۇ ئاراللارنىڭ نامى ياۋروپادىن ھىندىستانغا بېرىش يولىنى ئىزدەش ئۈچۈن پورتۇگالىيە تەرىپىدىن ئۈيۇشتۇرۇلغان ئېكسپېدىتسىيە باشلىقلىرىدىن بولغان ۋاسكوداگامانىڭ شەرىپىگە «ئادىمىرال ئاراللىرى» دەپ نام بېرىلگەن.

ئاناتولىيە (Anatolia 亚纳托利) ئاسىيانىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاسىيا قىسمىنىڭ نامى. ئاناتولىيە قىسمى پۈتۈن تۈركىيە يەر مەيدانىنىڭ 96.9% نى تەشكىل قىلىدۇ (تۈركىيىنىڭ ياۋروپا قىسمى فراكىيە دەپ ئاتىلىدۇ). قەدىمكى زامانىدا ھازىرقى كىچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلى ئاناتولىيە دەپ ئاتالغان. ھازىر ئۇ تۈركىيىنىڭ ئاسىيا قىسمىنى

تۇران تۆزلەڭلىكىگە كىرگەندىن كېيىن قۇيۇلۇش ئاغزىدىن بولغان 1200 كىلومېتر ئارىلىقتا تارماق دەريالىرى يوق. تۆزلەڭلىككە كىرگەندىن كېيىن، ئۇ قاراقۇم، قىزىل قۇم قۇملۇقلىرىدىن ئۆتىدۇ. بۇ قىسىملاردا ئارال ۋە تارماقلارنى پەيدا قىلىدۇ. قۇيۇلۇش ئاغزىدا 10 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرلىق دېلتا ھاسىل قىلىدۇ. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا جىگدە، تېرەك قاتارلىق ئورمانزارلىقلار بار. دەريا ئەتراپىدا قۇرۇلغان قەدىمىي دۆلەتلەردىن خۇارەزىم، سوغدىيانا ۋە باكتىرىيىلەر ئانتىك دەۋرلىرىدىن باشلاپلا كىشىلەرگە مەلۇم بولغانىدى. ئوتتۇرا ئەسىرگە كەلگەندە روسىيىدىن خۇارەزىمغا، بۇخاراغا ۋە بۇ يەردىن ئارال دېڭىزىنى بويلاپ ئاستراخان، ئېمبا رايونلىرىغا بارىدىغان سودا يوللىرى ئېچىلدى. بۇ يول روسىيە بىلەن ھىندىستان ئوتتۇرىسىدىكى سودا يولىغىمۇ ئايلاندى. ئامو دەرياسىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىدىن يۇقىرى ئېقىمغا قاراپ تۈركمەنستانىنىڭ چارجاۋ شەھىرىگىچە كېمە قاتنايدۇ، چارجاۋدىن يۇقىرى ئېقىمغا قاراپ ئۆزبېكستانىنىڭ تېرمېز دېگەن يېرىگىچە ئارىلاپ كېمە قاتنايدۇ، دەريا بويىدىكى مۇھىم پورتلاردىن كېركىي، چارجاۋ، نۆكۈس قاتارلىقلار بار. دەريانىڭ نامى بۇرۇنقى دەۋردە دەريا بويىدا بىنا بولغان ئامو دېگەن شەھەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان، كېيىن بۇ شەھەرنىڭ ئىزى قالمىغان. دەريا يەنىلا شۇ شەھەرنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان. ئامۇنى قەدىمىي زامان جۇغراپىيە ئالىملىرى ئاقسۇس دەپمۇ ئاتىغان. بۇ تۈركى تىلىدىكى ئاقسۇ سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇشى كېرەك.

ئامۇندسېن دېڭىزى (Amundsen Sea 阿蒙森海) ئانتاركتىكانىڭ قىرغاق دېڭىزلىرىنىڭ بىرى. ئۇ غەربىي ئۇزۇنلۇق 110° — 115° لار ئارىلىقىغا جايلاشقان. دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 1000 مېتردىن ئاشىدۇ، سۈيىنىڭ يىللىق ئوتتۇ-

دائىرىدىكى مەيدانى 60 مىليون كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئۇ، ئىنسانلارغا ئەڭ كېيىن مەلۇم بولغان قىتئە، شۇڭا ئۇنى 7 - قىتئە دەپمۇ ئاتايدۇ. ئەمدى بىز ئانتاركتىكا، ئانتاركتىدا دېگەن ناملارنىڭ قانداق ئېتىلغانلىقى ھەققىدە توختىلىپ ئۆتەيلى. ئانتاركتىدا دېگىنىمىز — يەر شارىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىنى كۆرسىتىدۇ. ئۇ ئۆز ئىچىگە ئاراللارنى ئالمايدۇ. شۇڭا بۇنى خەنزۇچە ماتېرىياللاردا «نەنجى» يەنى «جەنۇبىي قۇتۇپ» دەپ ئاتايدۇ. ئانتاركتىكا دېگىنىمىز — جەنۇبىي قۇتۇبنىڭ چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىدىن باشقا يەنە ئەتراپىدىكى جەنۇبىي گېئورگىيە، جەنۇبىي سانىدىۋىچ، جەنۇبىي ئوركېنې ۋە جەنۇبىي شېتلاند قاتارلىق ئاراللارنى ھەم ئايىسبېرگلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئانتاركتىكانىڭ قۇرۇقلۇق مەيدانى تەخمىنەن 14 مىليون 50 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىنىڭ مەيدانى 12 مىليون 394 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، قۇرۇقلۇق ئەتراپىدىكى قىرغاق مۇزلۇقلىرىنىڭ مەيدانى 76 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا بېللىنىسكا ئوزىن، ئاموندسېن، روس، ۋىددىل قاتارلىق ئون نەچچە دېڭىز بار. دېڭىز قىرغاق لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 24 مىڭ كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ جەنۇبىي ئامېرىكىدىن 970 كىلومېتر كەكىلىكتىكى دېرىك بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئاۋسترالىيە بىلەن بولغان ئارىلىقى 4000 كىلومېتر كېلىدۇ. ئانتاركتىكا دۇنيادا يەر ۋەزىيىتى ئەڭ ئېگىز بىر قىتئە، ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى تەخمىنەن 2350 مېتر، ئىچكى قىسملىرىنىڭ ئېگىزلىكى 3700 مېترغا يېتىدۇ. ئەڭ ئېگىز ۋېينسىن چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 6096 مېترغا يېتىدۇ. ئانتاركتىكانىڭ 93% يېرىنى مۇز قاپلاپ تۇرىدۇ. مۇزلۇقلارنىڭ ئوتتۇرىچە قېلىنلىقى 1700 مېتر، ئەڭ

تەشكىل قىلىپ، ئاناتولىيە ئېگىزلىكى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئاناتولىيە-
نىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار قورشاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا
قىسمى ئويمانلىق شەكىلدىكى ئېگىز تەكشلىك بولۇپ، ئوتتۇرىچە
ئېگىزلىكى 900 — 1000 مېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ جەنۇبىي قىسمىنى
غەربتىن تاكى ئەرمىنىيە ئېگىز تەكشلىكىگە قەدەر سوزۇلغان
تاۋۇر تاغلىرى قورشاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىنىڭ
غەربىدە كىروگلو تېغى، شەرقىدە شەرقىي كادنىز (بۇرۇنقى
پونت تاغلىرى) تاغلىرى بار بولۇپ، ئۇلار شەرقىگە قاراپ
سوزۇلۇپ، ئەرمەنىيە ئېگىز تەكشلىكى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ
غەربى قىسمىنى پەسرەك تاغلار قورشاپ تۇرىدۇ. ئاناتولىيىنىڭ
يەر ۋەزىيىتىدىن قارىغاندا شەرقىي قىسمىدىكى ئەرمىنىيە ئېگىز
تەكشلىكى بىلەن تۇتاشقان قىسىملىرى ئېگىزرەك بولۇپ، غەربكە
قاراپ تەدرىجىي پەسلەپ بارىدۇ. شۇڭا ئاناتولىيىدىكى نۇرغۇن
دەريالارنىڭ باش قىسمى شەرقى قىسمىدىكى ئەرمىنىيە ئېگىز
تەكشلىكى بىلەن تۇتاشقان قىسىملىرىدىن باشلىنىپ ئالدى بىلەن
غەربكە، ئاندىن جەنۇبقا قاراپ ئاقىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربى قىس-
مىدىكى ساكارىيە، گېدىز، مىندىرس قاتارلىق دەريالارمۇ دۆلەت-
نىڭ غەربى قىسمىدىكى تاغلىقلاردىن باشلىنىپ غەربكە ياكى
شىمالغا قاراپ ئېقىپ مەرمەر ۋە ئېگەي دېڭىزلىرىغا قۇيۇلىدۇ.
ئاناتولىيىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق كېلىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ دېڭىز
قىرغاقلىرى بىلەن ئىچكى قىسمىنىڭ، غەربىي قىسمى بىلەن
شەرقى قىسمىنىڭ ئىقلىمىمۇ پەرقلىنىدۇ.

ئانتاركتىكا (Antarktika 南极洲) يەر شارىنىڭ جەنۇبىي
قىسمى بولۇپ، ئانتاركتىدا، ھىندى ئوكيان، ئاتلانتىك ئوكيان،
تىنچ ئوكيانلارنىڭ جەنۇبىي قىسمى ۋە ئەتراپىدىكى ئارالارنى
ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ سۇدىكى چېگرىسى جەنۇبىي كەڭلىك
48° بىلەن 60° كەڭلىكلەردىن باشلىنىدۇ. ئانتاركتىكانىڭ مۇشۇ

قىسمىدىكى مۇھىم سودا مەركىزى، چوڭ قاتناش تۈگۈنى. شەھەر دېڭىز ياقىسىدىن 88 كىلومېتر ئىچكى قۇرۇقلۇققا جايلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ دېڭىز قاتنىشى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. شېلىد دەريا ئېغىزىدىن يۇقىرى ئېقىمىغا قاراپ يولغا چىققان پاراخوتلار بىۋاسىتە ئانتۋېرپېن شەھىرىگە كېلەلەيدۇ. ئانتۋېرپېن پورتىنىڭ سۈيى كۆتۈرۈلگەندە، سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى 18.5 مېترغا يېتىدۇ. ئوكيان پاراخوتلىرى شەھەر ئىچىگە بىمالال كىرەلەيدۇ، پورت يىلىغا 72 مىليون توننا يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. شەھەردىن بېلگىيىنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان بىرنەچچە تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار بار. ئۇنىڭدىن سىرت ئانتۋېرپېن شەھىرىنىڭ يېنىدىكى شېلىد دەرياسى قانال ئارقىلىق شەرقتىكى لىژ شەھىرىگە، لىژ شەھىرى ئارقىلىق رېيىن دەرياسىنىڭ ماس تارمىقىغا چىققىلى بولىدۇ. ئانتۋېرپېن شەھىرىدىن غەربتىكى ئوستېندې شەھىرىگە، پاراخوت ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە، قوشنا دۆلەتلەردىن شىمالدا گوللاندىيە، شەرقتە گېرمانىيە، جەنۇبتا فرانسىيىلەرگە ئۆتكىلى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ، سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى بولۇپ تۇرماقتا.

ئانتىپودېس ئاراللىرى (安蒂波迪斯群岛 Antipodes Islands) جەنۇبىي تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان بولۇپ، جەنۇبىي كەڭلىك 49°41′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 178°43′ نىڭ تۇتاشقان ئورۇنغا توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ مەيدانى 62 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 400 مېتر كېلىدۇ. يېڭى زىلاندىيىگە قارايدۇ. مۇقىم ئولتۇراقلاشقان كىشى يوق. ئارالنىڭ نامى ئۇنىڭ جايلاشقان ئورنىغا ئاساسەن ئانتىپودېس دەپ ئاتالغان.

قبلىن جايى 4000 مېتردىن ئاشىدۇ. مۇزلۇقلارنىڭ ئومۇمىي ھەجمى 28 مىليون كۇب مېتر بولۇپ، يۈتۈن دۇنيادىكى مۇزلۇقلارنىڭ 85% شۇ جايغا توپلانغان. بۇ يۈتۈن دۇنيادىكى تاتلىق سۇلارنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. ئانتاركتىكا مۇزلۇقلىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولۇپ، ئەتراپىغا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا 300 دىن ئوشۇق قۇرۇقلۇق قىرغاق مۇزلۇقى بار. ئانتاركتىكانىڭ ئەتراپىدىكى سۇدا لەيلەپ يۈرىدىغان ئايسبېرگ (مۇز تاغلىرى) لارنىڭ سانى تەخمىنەن 220 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئەڭ چوڭ ئايسبېرگلارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 333 كىلومېتر، كەڭلىكى 96 كىلومېترغا يېتىدۇ.

ئانتۋېرپېن (Antwerpen 安特卫普) غەربىي ياۋروپادىكى بېلگىيىنىڭ مۇھىم پورت شەھىرى، ئاتاقلىق سانائەت مەركىزى. ئانتۋېرپېن شېلىد دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ شىمالىي دېڭىز بىلەن بولغان ئارىلىقى 88 كىلومېتر بولۇپ، شېلىد دەرياسى ئارقىلىق شىمالىي دېڭىزغا چىقىدۇ. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 700 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئانتۋېرپېن 13-ئەسىردە قۇرۇلغان، 1460-يىلى ياۋروپا بويىچە بىرىنچى سودا مەركىزىگە ئايلانغان ھەمدە ياۋروپانىڭ شىمالىي قىسمىدىكى سودا ۋە قاتناش مەركىزى بولغان، 16-ئەسىردە ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئاۋات سودا شەھىرى ھەم گۈزەل سەنئەت شەھىرى بولۇپ شەكىللەنگەن، ھازىر ئۇ دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق پورتلارنىڭ بىرى، بېلگىيىنىڭ ئىككىنچى چوڭ سانائەت مەركىزى. شەھەردە نېفىت ئايرىش، خىمىيە، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، ئاپتوموبىل، پولات-تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق، دورىگەرلىك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەر زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. بۇ شەھەردە يەنە ئىككى ئاتوم ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. ئانتۋېرپېن — ياۋروپانىڭ شىمالىي

يىللىرى ئىسپانىيە بىلەن فرانسىيە ئىلگىرى كېيىن بولۇپ بۇ ئاراللارغا بېسىپ كىرگەن. 1632 - يىلى ئەنگلىيە بۇ ئاراللارنى ئىگىلەپ يەرلىك خەلقلەرنى دەھشەتلىك قىرغان. 1667 - يىلىدىن تارتىپ 1981 - يىلى 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگە قەدەر ئەنگلىيىنىڭ بىرنەچچە يۈز يىللىق مۇستەملىكىسى بولغان. ئانتىگۇئا ۋە باربۇدا يېزا ئىگىلىكىنى ۋە ساياھەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن شېكەر قومۇشى، پاختا ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇ، دۆلەتنىڭ ئاساسىي كىرىم مەنبەسى (شېكەر ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ)، ئۇندىن قالسا مانىخوت، كۆممىقوناق، مېۋە - چېۋە، سەي ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە شېكەر سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كۈنىگە 2500 تونىنا نېفىتنى بىر تەرەپ قىلىدىغان نېفىت ئايرىش زاۋۇتى، هاراق زاۋۇتى، كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قاتارلىق زاۋۇتلار بار. ئانتىگۇئا ۋە باربودالارنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ ئاراللارنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا ناھايىتى گۈزەل مەنزىرىلىك ئورۇنلار، سۇغا چۆمۈلۈش مەيدانلىرى بار. ھەر يىلى چەت ئەللەردىن مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان كىشىلەر بۇ جايلارغا كېلىپ ساياھەت قىلىدۇ. ساياھەتچىلىك كىرىمى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ.

ئانتىل ئاراللىرى (Antilles Islands 安的列斯群岛) شىمالىي ئامېرىكا بىلەن جەنۇبىي ئامېرىكا ئارىلىقىدىكى كارايىب دېڭىز رايونىغا جايلاشقان، ئۇ چوڭ ئانتىل، كىچىك ئانتىل ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چوڭ ئانتىل ئاراللىرى — كۇبا، يامايكا، هايتى، پوئېرتورىكو ئاراللىرىنى، كىچىك ئانتىل ئاراللىرى — پوئېرتورىكو ئارىلىدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ تاكى

ئۇ گىرىكچە «ئۇدۇلدىكى نۇقتا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇ ئارالغا 1800 - يىلى بىرىنچى قېتىم ئەنگلىيەلىكلەر كەلگەن. ئۇ گەرچە جەنۇبىي تىنچ ئوكيانىدا بولسىمۇ، لېكىن ئورنى جەھەتتىن شىمالىي يېرىم شارىدىكى گىرىنۋىچ ئۇدۇلىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ئانتىپودېس ئارىلى دەپ نام بېرىلگەن.

ئانتىگۇئا ۋە باربودا(安提瓜和巴布达Antigua،barbuda)

لاتىن ئامېرىكىدىكى كارىب دېڭىزىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان لېۋارد ئارالار تەركىبىدىكى ئىككى ئارال. بۇ ئىككى ئارال ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى خەلقئارا 1981 - يىلى 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشىپ، لاتىن ئامېرىكىدا مۇستەقىل بولغان 32 - دۆلەت بولۇپ قالدى. دۆلەتنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 442 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 79 مىڭ5 يۈز بولۇپ (1983)، بۇنىڭ كۆپ قىسمىنىنېگىرلار، قارا تەنلىكلەر بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر ئىگە لەيدۇ، ئاھالىسى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئېنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. بۇ ئارالارنىڭ ئىچىدە ئانتىگۇئانىڭ يەر شەكلى تەكشۈرۈك بولۇپ، غەربىي جەنۇبىدا ئېدىرلىقلار، شەرقىي شىمالىدا تۆزلەڭلىكلەر بار. ئارالنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى دېڭىز يۈزىدىن 405 مېتر كېلىدۇ، ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى مول بولىدۇ. ئارالارنىڭ كۆپ قىسمىنى تروپىك ئورمانلىرى بىلەن ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. مەنزىرىسى گۈزەل. ئانتىگۇئا ئارالىدا قەدىمدە ئىندىئان خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان. 1493 - يىلى كولۇمبو ئامېرىكا قىتئەسىگە قىلغان ئىككىنچى قېتىملىق سەپىرىدە بۇ ئارالارنى تاپقان. 1520 - ۋە 1629 -

هەتتەن نىكوبار تاقىم ئاراللىرى بىلەن بىللە ھىندىستانىنىڭ مەركىزىگە بىۋاستە قاراشلىق رايونىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئاراللار جەمئىي 204 ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، شىمال، ئوتتۇرا، جەنۇبىدىكى كىچىك ئاندامان ئاراللار ئاساس قىلىنىدۇ، بەزى ئاراللاردا مۇقىم ئولتۇراقلاشقان ئاھالە يوق. مەيدانى 6461 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 93 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاراللارنىڭ كۆپ قىسمىنى يانار تاغلار بىلەن ئېدىرلىقلار ئىگىلەيدۇ. شىمالىي ئاندامان ئارىلىدىكى ساددىل چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 750 مېتىرغا يېتىدۇ. ئاندامان ئاراللىرى شىمالدىن جەنۇبقا زەنجىرسىمان ھالەتتە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 467 كىلومېتر كېلىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرى بەك ئەگرى-بۈگرى بولۇپ، سۇ يوللىرى بۆلۈنۈپ كەتكەن. مۇھىم شەھىرى ۋە پورتى — بلىئېرپورتى ھېسابلىنىدۇ، ئىقلىمى يىل بويى ئىسسىق، نەم كېلىدۇ، يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئارالدا دائىم ئېقىپ تۇرىدىغان دەريالار كەمچىل، سۇ بىلەن تەمىنلىنىش قىيىن. ئورمانلار پۈتۈن ئاراللار مەيدانىنىڭ 86% نى قاپلاپ تۇرىدۇ. يەرلىك مەھسۇلاتى — قىزىل دەرەخ ئۆسىدۇ. يەرلىك ئاھالىسى بويىچە پاكار نېگىرلاردىن ئىبارەت. بۇ ئاراللارنى 1789 - يىلى ئەنگلىيە ئىگىلىگەن. ئۇزۇن مۇددەت ئەنگلىيىنىڭ ھىندىستاندىن تۇتقان سىياسىي جىنايەتچىلەرنى سۈرگۈن قىلىدىغان ئورنى بولغان. كېيىن چوڭ قورۇقلۇقتىن كىشىلەر كۆپلەپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان.

ئاندامان-نىكوبار ئاراللىرى (安达曼—尼科巴群岛Andaman and Nicobar Islands) بېنگال قولتۇقىنى بىلەن ئاندامان دېڭىز ئارىلىقىغا جايلاشقان شىمال-جەنۇب يۆنىلىشىدە سوزۇلغان ئاراللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئاراللار ئىككى چوڭ گۇرۇپپىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ بىرى، ئاندامان ئاراللار

جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شىمالىغا قەدەر يېيىلىم ئايسمان ئاسمان لەتتە سوزۇلغان ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللار ئوندۇارد ئاراللار ۋە لېۋارد ئاراللار دەپ بۆلۈنىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 220 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى تەخمىنەن 28 مىليوندىن ئاشىدۇ. مىللىي تەركىبى بەك مۇرەككەپ بولۇپ، ئاھالىسىنىڭ كۆپ قىسمىنى نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەر (ياۋروپالىقلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى، ياۋروپالىقلار، ھىندىستانلىقلار) تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن قالسا ئىندىئانلار، خەنزۇلار بار. بۇ رايوندا ئولتۇراقلاشقان نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەرنىڭ ساندا ئانچە چوڭ پەرق يوق. بۇ ئاراللارنىڭ كۆپى شىمالىي ۋە جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى چوڭ كۆرىلىر تاغلىرىنىڭ دېڭىزغا چۆككەن پارچىلىرى بولۇپ، ئولقان، يەر تەۋرەش ھەرىكەتلىرى كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى ھايتى ئارىلىغا جايلاشقان تىنا چوققىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى 3140 مېتىرغا يېتىدۇ. ئاراللارنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمىغا خاس بولۇپ، يامغۇرى مول، ھاۋاسى يىل بويى ئىسسىق بولىدۇ. ئاراللارنى ياپيېشىل ئورمانلار، ئوت-چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. مەنزىرىسى گۈزەل، ساياھەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئىستىقبالى زور. ئانتىل ئاراللىرىنى غەربىي ھىندى ئاراللىرى دەپمۇ ئاتايدۇ.

ئانداماندا تاقىم ئاراللىرى (安达曼群岛Andaman Islands) ھىندىستاننىڭ بېنگال قولتۇقى بىلەن ئاندامان دېڭىزى ئارىلىقىغا جايلاشقان. شىمالدىكى پارېپاس بوغۇزى بىلەن چوڭ قۇرۇقلۇق تىكى ئارىلىقى 220 كىلومېتر كېلىدۇ. جەنۇبتىكى 10° بوغۇزى بىلەن ننكوبار تاقىم ئاراللىرى تۇتىشىپ تۇرىدۇ. مەمۇرىي جە-

ۋاقىتتا، ئەنگلىيەنىڭ مۇھىم ھەربىي بازىسىغا ئايلانغان. 1872 - يىلى ئەنگلىيە ئاندامان ــ نىكوبار ئاراللىرىنى بىرلەشتۈرۈپ بىر مەمۇرىي رايون قىلىپ قۇرغان. 1942 - يىلى بۇ ئاراللارنى ياپونىيە بېسىۋالغان، ئۇرۇشتىن كېيىن ھىندىستانغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. ئاندامان - نىكوبار ئاراللىرىنىڭ دېڭىز قاتنىشى ۋە ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئۇ تىنچ ئوكيان، ھىندى ئوكيان دېڭىز قاتنىشىدىكى مۇھىم تۈگۈن بولۇپ، مالاكا بوغۇزىنى كونترول قىلىشتا ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ھىندى ئوكيان بىلەن تىنچ ئوكيان ئارىلىقىدا قاتنايدىغان پاراخوتلارنىڭ كۆپى مۇشۇ ئاراللار ئارىلىقىدىكى سۇ يوللىرىدىن ئۆتىدۇ. ئاندامان - نىكوبار ئاراللىرىنىڭ مەركىزى بولغان بولېير پورتى مۇھىم سۇ قاتناش مەركىزى ۋە دېڭىز ئارمىيە بازىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايىنىڭ ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى مۇھىم بولغانلىقتىن ئۆز ۋاقتىدا ئا ق ش، ئەنگلىيە بۇ جايدا دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرىنى قۇرغان. ھازىر بۇ ئورۇنلاردىن ھىندىستان پايدىلانماقتا. ئاندامان - نىكوبار ئاراللىرىدىكى خەلق ئاساسلىق يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا كوكۇس پالمىسى، بانان، سىپارى، شېكەر قومۇشى، موكۋا قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. تروپىك مېۋىلىرى بىلەن ئېھتىياجنى تەمىنلەپ سىرتقا چىقىرىدۇ. ياغاچ ماتېرىيالىلىرىمۇ ئۇنىڭ مۇھىم ئېكسپورت ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ.

ئاندالۇسىيە (Andalucia 亚达卢西) ئىسپانىيەنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان رايون، ئۇ غەربىي جەنۇب تەرەپتە ئاتلانتىك ئوكيان، شەرقىي جەنۇب تەرەپتە يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۇلىرى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي جەبىلتارىق بوغۇزى ئارقىلىق ئافرىقا قىتئەسىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. بۇ رايونىنىڭ جەنۇبىدا ياۋروپانىڭ ئەڭ جەنۇبىي نۇقتىسى بولغان تارىغا تۇمە-

گۇرۇپپىسى، بۇ شىمالىي قىسمغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالىي ئاندامان، ئوتتۇرا ئاندامان، جەنۇبىي ئاندامانىنى ئاساس قىلغان 204 كىچىك ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئارالىلارنىڭ يەر مەيدانى 6461 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 90 مىڭدىن ئاشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا 467 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. يەنە بىرى، جەنۇبىي قىسمغا جايلاشقان نىكوبار ئارالىلار گۇرۇپپىسى ــ بۇ چوڭ ـ كىچىك 18 ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە 11 ئارالغا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. ئومۇمىي يەر مەيدانى 1831 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 22 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاندامان ـ نىكوبار ئارالىرى مەمۇرىي جەھەتتىن ھىند دىستانغا بىۋاستە قاراشلىق رايون ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئارالىلار بىلەن ھىندىستان قۇرۇقلۇقىنىڭ ئارىلىقى 1200 كىلومېتر، ھىندىستان زېمىنىڭ سوماترا ئارىلى بىلەن بولغان ئارىلىقى 160 كىلومېتر، بىرما دېڭىز قىرغاق رايونلىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 200 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاندامان ـ نىكوبار ئارالىرى تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. شۇڭا بۇ ئارالىلار ياپيېشىل ئورمان، ئوت ـ چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 86% گە يېتىدۇ. ئاندامان ــ نىكوبار ئارالىرى ئەسلىدە يەرلىك قارا تەنلىك ئاندامان خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان جاي بولۇپ، كېيىن ھىندىستانلىقلار كۆچۈپ كەلگەن. 1789 ـ يىلى ئەنگلىيە بۇ ئارالىلارنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، يەرلىك خەلقلەرنى دەھشەتلىك قىرغىنچىلىق قىلغان، شۇڭا ھازىر يەرلىك خەلقلەر ئازىيىپ بىرنەچچە يۈزلا كىشى قالغان. ئەنگلىيە بۇ جايىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن، سىياسىي جىنايەتچىلەرنى سۈرگۈن قىلدىغان مەيدانغا ئايلاندۇرغان. 1824 ـ يىلى ئەنگلىيە بېرمىغا تاجاۋۇز قىلدىغان

رانىك ئەسلى ئاھالىسى 7200 دىن ئوشۇق بولۇپ، 17% نى تەشكىل قىلىدۇ. فرانسۇزلار 2700، قالغىنىنى پورتۇگالىيەلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى كاتەيرونىيە تىلىنى قوللىنىلىدۇ. ئىسپان تىلى بىلەن فرانسۇز تىلىمۇ ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى رىم كاتولىك دىنىغا ئېتقاد قىلىدۇ. ئاندوررادا ۋە ئەسىردە كىنەزلىك دۆلەت قۇرۇلغان. 1278 - يىلى فرانسىيە بىلەن ئىسپانىيە ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن كېلىشىمگە ئاساسەن ئىككى دۆلەت ئاندوررانى ئورتاق باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئېرىشكەن. بۇ كېلىشىم بويىچە فرانسىيە ۋە ئىسپانىيەلەر ئاندوررادا دائىمىي تۇرۇشلۇق ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىپ باشقۇرۇش ھوقۇقىنى قولغا كەلتۈرگەن. ئۇنىڭ چەت ئەللەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى فرانسىيە ۋەكالىتەن باشقۇرىدۇ. قالغان سىياسىي، ئىقتىسادىي، قانۇن ساھەسىدىكى ئىشلىرىنى فرانسىيە، ئىسپانىيە بىرلىكتە باشقۇرىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئۇنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. ساياھەتچىلىكتىن كېلىدىغان كىرىمى پۈتۈن كىرىمىنىڭ 80% تىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. ھازىر ئاندوررا خەلقىنىڭ كۆپى ساياھەت ئىشلىرى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك بولغان ھەرقايسى ساھەلەردە ئىشلىمەكتە. بىر يىلدا ئاندوررا‌غا كېلىپ ساياھەت قىلىپ كېتىدىغانلار بىر مىليوندىن ئاشىدۇ. ئاندوررانى بېسىپ ئۆتۈپ فرانسىيە، ئىسپانىيەلەرگە بارىدىغانلار 10 مىليوندىن ئاشىدۇ. ئاندوررانىڭ يازلىق مەنزىرىسى گۈزەل، پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 37% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئاندوررادا قىشلىقى ھەر خىل مۇز ئۇستى پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا قولاي بولغانلىقتىن بۇ جايغا كېلىدىغان چەت ئەللىكلەر بارغانسېرى كۆپەيمەكتە. ئاندوررا دېھقانچىلىقىدا قارا بۇغداي، بۇغداي، يانچۇ، ئۈزۈم، تاماكا قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا،

شۇقى بار. ئاندالۇسىيە 1833 - يىلىدىن بۇرۇن بىر رايون بولۇپ، شۇ يىلدىن باشلاپ سەككىز ئۆلكىگە بۆلۈنگەن. ئۇلار ۋېلۋا، خائېن، ئالمېرىيە، كادىز، كاردوۋا، گىرانادا، مالاگا، سېۋىلىيالاردىن تۇبارەت. ئاندالۇسىيە رايونىنىڭ يەر مەيدانى 87مىڭ 3 يۈزكۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 10 مىليون ئەتراپىدا. ئۇ ئىسپانىيىنىڭ ئەڭ چوڭ رايونلىرىنىڭ بىرى. ئاندالۇسىيە مەملىكەت بويىچە ئەڭ چوڭ ئاندالۇسىيە تۈزلەڭلىك رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، مەملىكەتنىڭ مۇھىم دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا كوررىدا بۇقىلىرى، ۋالرىيە ئاتلىرى بېقىلىدۇ. تۈزلەڭلىكنىڭ جەنۇبىدا ئاندالۇسىيە تاغلىرى بار. بۇ تاغنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 600 كىلومېتر، شۇ تاغلىقتا جايلاشقان مولاسن چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3748 مېتر بولۇپ، ئىسپانىيە بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. ئاندالۇسىيە تېغى ئىسپانىيىنىڭ جەنۇبىدا يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىنى بويلاپ شەرقتىن غەربكە ئەگرى - توقاي ھالەتتە سوزۇلىدۇ.

ئاندوررا (Andorre 安道尔) غەربىي ياۋروپادىكى فرانسىيە بىلەن ئىسپانىيە چېگرىسىغا، پىرىنېئوس تاغلىقلىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى، ئۇنىڭ كۆپ قىسمى تاغلىق بولۇپ، يەر ۋەزىيىتى ئېگىز، ئەڭ ئېگىز كومې پېدروسا چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2975 مېتر كېلىدۇ. يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولغانلىقتىن قىشلىقى ئۇزۇن ھەم سوغۇق بولىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىدا ئۇزۇن مۇددەت قار ساقلىنىدۇ. ياز پەسلى قۇرغاق ئىسسىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ شىمالدىن باشلىنىپ جەنۇبقا قاراپ ئاقىدىغان ۋالىمرا دەرياسى ھەم ئۇنىڭ ئىككى تارمىقى بار. ئاندوررانىڭ يەر مەيدانى 465 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 41 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ ئىچىدە ئاندور-

لار، مۇزلۇق كۆللەر تەرەققي قىلغان. تاغنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئەڭ ئېگىز، تاغ ئارىسى ئېگىزلىكلەر بىلەن تاغ جىلغىلىرى ھىنگا مەدەنىيىتىنىڭ ماكانى ھېسابلىنىدۇ. شىمالدا تارماق تاغلار كۆپ، تاغ ئارىلىرىغا كەڭ ۋادىلار بىلەن پەس جايلار جايلاشقان. بۇ جايلاردا يانار تاغلار كۆپ بولۇپ، يەر تەۋرەش بولۇپ تۇرىدۇ. ئاندىن تېغىدىكى تۆپۈنگاتۇ يانار تېغىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 6800 مېتر بولۇپ، دۇنيادىكى ئەڭ ئېگىز تىرىك (ھەرىكەتتىكى) يانار تاغ ھېسابلىنىدۇ. ئاندىن تاغلىرى جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى نۇرغۇنلىغان دەريالارنىڭ باشلىنىش مەنبەسى بولۇپ، زىچ ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. نېفىت، مىس، قەلەي، ئالتۇن، كۈمۈش، پىلاتىنا، ئۇسموت، ۋانادىي، گۈڭگۈرت، سىلىترا قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول.

ئانژۇ تاقىم ئاراللىرى (安茹群岛 Анжу) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى شىمالىي مۇز ئوكيان ياقىسىغا جايلاشقان يېڭى سىبىر تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ تاقىم ئاراللار گۇرۇپپىسى. ئۇ شەرقتە شەرقىي سىبىرىيە دېڭىزى، غەربتە لابىتۇنخ دېڭىز سۇلىرى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي سانىنكوۋ بوغۇزى ئارقىلىق لياخوف ئاراللىرىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئانژۇ تاقىم ئاراللىرى كاتىل، فاددېۋىسكى، يېشىل بوتكى، يېڭى سىبىرىيە، بىلكوۋىسكى ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 31 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى بەك شالاڭ بولۇپ، ئووچىلىق ھەم بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ئانگولا (Angola 安哥拉) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ غەربىي جەنۇبىي دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان دۆلەت، يەر مەيدانى بىر مىليون 240 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. يېرىنىڭ كۆپ قىسمى ئېگىزلىك بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000 مېترغا يېتىدۇ. ئۇنىڭ ئاتلانتىك ئوكيان دېڭىز بويلىرىدا

قوي بېقلىدۇ. سانائىتىدە ئېلېكتر ئېنېرگىيە سانائىتى، ھارۋا زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، كۆن-خۇرۇم، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئاندوررا سىرتتىن يېمەكلىك، يېقىلغۇ، ماشىنا-ئۈسكۈنە، كىيىم-كېچەك قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ. ئاندوررا كىچىك دۆلەت بولسىمۇ، ئۇنىڭ قاتناش تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان، پۈتۈن دۆلەتتە ھەر تەرەپكە كەتكەن تاشيولىلار ناھايىتى كۆپ. دۆلەت ئىچىدە قاتنايدىغان ئاپتوموبىللار 23 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئاپتوموبىل دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇنىڭدىن سىرت ھەر يىلى فرانسىيە، ئىسپانىيە تەرەپلەردىن بىرنەچچە مىليون ئاپتوموبىل ئاندوررا‌غا كېلىپ قايتىدۇ، يالغۇز فرانسىيە تەرەپتىن كېلىدىغان ئاپتوموبىللارنىڭ سانىلا بىر مىليون 500 مىڭ قېتىمدىن ئاشىدۇ.

ئاندېس تاغلىرى (安第斯山脉 Andes) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى كوردىلېر تاغ سىستېمىسىدىكى ئاساسلىق تاغ ھېسابلىنىدۇ. بۇ تاغلار ئۆزئارا تەكشى ھەم دېگىز قىرغىقى بىلەن ئوخشاش يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي تەرىپىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. شەرقىي شىمالدىكى تىرىنىراد ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىپ جەنۇبىي ئوتتۇق يەر ئارىلىغا قەدەر 8900 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئەڭ كەڭ جاي 640 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ دېگىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3000 مېتىردىن ئاشىدۇ. خېلى بىر قىسىم تاغ چوققىلىرىنىڭ ئېگىزلىكى 6000 مېتىردىن ئاشىدۇ. تاغ چوققىلىرى يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئاكونكاگۇئا چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 6964 مېتر بولۇپ، ئامېرىكا قىتئەسى بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. تاغنىڭ جەنۇبىي قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەسرەك ھەم تار بولۇپ، مۇزلۇق-

باكونگو، روندا تىللىرىدىن تىبارەت. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى پورتۇگال تىلىنى قوللىنىدۇ. ئانگولا ئەسلى يەرلىك خەلقلەر ئولتۇراقلاشقان بىر ئورۇن بولۇپ، بۇ جايدا ئوۋىمبوندۇ خەلقلىرىدىن بولغان ئىنگولا دېگەن كىشى ئىندونگو كىنەزلىكىنى قۇرغان. 1482 - يىلى پورتۇگالىيلىكلەر ئانگولانى ئىگىلىگەندىن كېيىمن (1576 - يىلى) ئىنگولانى ئۆزگەرتىپ ئانگو دەپ قوللانغان. بۇ جاي ئۆز ۋاقتىدا دانگو ــ ئانگولا دەپ ئاتالغان. 1885 - يىلى پۈتۈن ئانگولا پورتۇگالىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1975 - يىلى 11 - ئاينىڭ 11 - كۈنى پورتۇگالىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ئانگولا يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، ئاھالىنىڭ %90ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يەردىن پايدىلىنىش ئۈنۈمى تۆۋەن، ئىشلەپچىقىرىش تېخنىكىسى قالاق. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق كوفې، تالالىق ئاگاۋى (ئافرىقا بويىچە ئىكىكىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ). پاختا، ياغلىق پالما، شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ، ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن كۆممىقوناق، شال، تېرىق، بۇغداي ئۆستۈرۈلىدۇ. ئېھتىياجلىق ئاشلىقنىڭ %50ى سىرتتىن ئېلىنىدۇ. چارۋىچىلىقتا كالا، قوي، چوشقا بېقىلىدۇ. ئانگولانىڭ كان بايلىقى مول، ھازىر ئاساسلىق نېفىت، تەبىئىي گاز، تۆمۈر، ئالماس رۇدىسى، مىس، مارگانتىس، ئالتۇن، ۋۇلفرام، ئۇران، قوغۇشۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرىنىڭ بارلىقى ئېنىقلاندى، پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىنىڭ ئاساسى ئاجىز، يېزا ئىگىلىك، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئانگولانىڭ پايتەختى لۇئاندا شەھىرىدە كۆلىمى خېلى چوڭ بولغان نېفىت ئايرىش سانائەتلىرى بار. بۇلاردىن باشقا مېتاللۇرگىيە،

تۇزلەڭلىكلەر جايلاشقان. بۇ تۇزلەڭلىكلەرنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىگى 200 مېتردىن يەتمەيدۇ. ئانگولا ئېكۋاتورغا يېقىن جايلاشقان، بىراق ئۇنىڭ ئاتلانتىك ئوكيان دېڭىز بويلىرى جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سوۋۇدىغان بەنگېل سوغۇق ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدىغان بولغانلىقتىن، ئىقلىمى يېللىقراق كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ساۋاننا ئىقلىمىغا كىرىدۇ. بۇخىل ئىقلىم رايونىدا ھۆلچىللىك پەسلى، قۇرغاق پەسلى ئېنىق بولىدۇ. ھۆلچىللىك پەسلىدە ئۆسۈملۈكلەر بۇك - باراقسان ئۆسۈپ ئەتراپنى ياپيېشىل مەنزىرە قاپلايدۇ، قۇرغاقچىلىق پەسلىگە كەلگەندە، ئوت - چۆپلەر سارغىيىدۇ، ھەتتا قۇرۇپ كېتىدۇ. دۆلەتنىڭ ھەر قايسى ئورۇنلىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 19°C — 28°C، ئەڭ تۆۋەن بولغاندا 13°C تىن چۈشۈپ كەتمەيدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 750—1500 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىي قىسىملىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى ئازراق بولىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئانگولادا ئۇششاق دەريالار كۆپ بولۇپ، دۆلەتنىڭ مەركىزىي قىسمىدىكى تاغلىقلاردىن باشلىنىپ شىمال، شەرق، جەنۇب، غەرب تەرەپلەرگە قاراپ ئاقىدىغان رادىئاتسىيە شەكلىدىكى ھالەتنى شەكىللەندۈرگەن. ئانگولانىڭ ئاھالىسى 8 مىليون 340 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ %95 نى بانتۇتىل سىستېمىسىدىكى ئۇۋۇمبوندۇ، بامبندۇ، باكۇنگو، زوندا قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە پورتۇگالىيەلىكلەر بىلەن ئارىلاش سىستېمىسىدىكى خەلقلەر ياشايدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئېتىقادىي دىنلارغا، قالغانلىرى كاتولىك، خرىستىئان دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئاساسىي تىللىرى ئۇۋۇمبوندۇ تىلى، بامبۇندۇ تىلى،

ئاۋستىرالىيەنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا تۇزلەڭلىك ۋە ئويمانلىقلار جايلاشقان، بۇ شىمالدا كارپېنتارىيە قولتۇقىدىن جەنۇبقا قاراپ تاكى جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە قولتۇقىغا قەدەر سوزۇلىدۇ، بۇ جايلارنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى دېڭىز يۈزىدىن 200 مېتىردىن تۆۋەن تۇرىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئېركولى ئەتراپى دېڭىز يۈزىدىن 12 - مېتر پەس تۇرىدۇ. ئاۋستىرالىيەدە دېڭىز يۈزىدىن 6000 مېتىردىن پەس بولغان ئورۇنلار پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 95% نى، دېڭىز يۈزىدىن 600 — 2000 مېتر غىچە ئورۇنلار 4.2% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاۋستىرالىيەنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى تروپىك، سۇبتروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ھاۋاسى ئىسسىق، كۆپ ئورۇنلىرى قۇرغاق كېلىدۇ. بىراق ئۇنىڭغا تەسىر قىلىدىغان ھاۋا ئېقىملىرىنىڭ خاراكتېرى، ھەر قايسى ئورۇنلارنىڭ يىل شەكلى پەرقلىق بولغانلىقتىن ئىقلىمىدىمۇ زور پەرق بار. ئۇنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئېگىزلىكلەر بىلەن ئىچكى قىسمىدىكى قۇملۇق رايونلار تروپىك قۇملۇق ئىقلىمىغا كىرىدۇ. بۇ ئورۇنلارنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىنى 100 — 300 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. شىمالدىكى يېرىم ئارال قىسمى بىلەن دېڭىز قىرغاق رايونلىرى تروپىك ساۋانىنا ئىقلىم بەلبېغىغا كىرىدۇ، بۇ جايلارنىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 — 2300 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، بۇ دۆلەت بويىچە ئەڭ كۆپ ھۆل - يېغىنلىق رايون ھېسابلىنىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئاۋستىرالىيە ئالىپ تاغلىرى بىلەن تاسمانىيە ئارىلى مۆتىدىل بەلباغ كەڭ يوپۇرماقلىق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بۇ جايلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 — 1200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، مۇرى دەريياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى يېرىم ئارال بىلەن ئاراللار ۋە ئاۋستىرالىيەنىڭ

كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، سېمونت، قەغەز قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. ئانىكسىز سىرتقى سودىسىدا نېفىت، كوفىي، ئالماس، تۆمۈر رۇدىسى، تالالىق ئاگاۋى، بېلىق مەھسۇلاتى، ياغاچ قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. ئېكسپورتنىڭ %90نى نېفىت ئىگىللەيدۇ. ئاپتوموبىل، ھەر خىل ماشىنا، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، يېمەك ـ ئىچمەك، كۇندىلىك ئىستېمال بۇيۇملىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ.

ئاۋسترالىيە (AuStralia 澳大利亚) جەنۇبىي يېرىم شارىنىڭ شەرقىگە، جەنۇبىي كەڭلىك 10°4′ بىلەن 43°39′ ئارىلىلىقىغا جايلاشقان دۆلەت. ئاۋسترالىيە چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن سىرت تاسمانىيە ئارىلى ۋە باشقا ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 7 مىليون 682 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، غەربتىن شەرققە ئۇزۇنلۇقى 4000 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 3150 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاۋسترالىيىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس، ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 350 مېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ. بىراق ھەر قايسى قىسىملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ. ئۇنىڭ شەرق، شەرقىي جەنۇبىنى تاغلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىقلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 800—1000 مېتر ئەتراپىدا، ئەڭ ئېگىز ئاۋسترالىيە ئالىپتېغىدىكى كوسىيوشكو چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2234 مېتر غايىپتىدۇ. ئاۋسترالىيەدە ئېگىزلىكى 2000 مېتردىن ئېگىز بولغان تاغلىقلار پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ %0.8 نى ئىگىللەيدۇ. ئاۋسترالىيىنىڭ غەربىي قىسمىغا ئېگىزلىكلەر، قۇملۇقلار، پاكار تاغلىقلا رجايلاشقان. بۇ ئورۇنلارنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى كۆپىنچە 200—500 مېتر غىچە كېلىدۇ، ئايرىم جايلىرى 1000 مېتر-غا يېتىدۇ. بۇ جايدا تاغلىقلارنى ئوراپ تۇرغان قۇملۇقلار بار.

شەرقىي قىرغاقلىرىنىڭ كۆپى بۇك-باراقسان ئورمانلار بىلەن قاپلانغانلىقى ئۈچۈن، بۇ جايغا ئورمانلىق قولتۇق دەپ نام بەرگەن. 1788-يىلى ئەنگلىيە بىرىنچى تۈركۈم ئېرلاند، شوتلاند، ئىنگلىز مىللەتلىرىدىن بولغان جىنايەتچىلەرنى ئاۋستىرالىيىنىڭ جاكسۇن قولتۇقى (ھازىرقى سىدنى شەھىرى يېنىدىكى قولتۇق)، ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇرغان. ئۇزاق ئۆتمەي بۇ جايدا ئاۋستىرالىيە بويىچە بىرىنچى شەھەر سىدنى شەھىرىنىڭ ئاساسى بارلىققا كەلگەن. 1851-يىلى مىلبورىن ئەتراپىدا ئالتۇن تېپىلغاندىن كېيىن ياۋروپالىقلار تېز كۆپىيىشكە باشلىغان. ئون يىلدىن كېيىن ئاۋستىرالىيىنىڭ ئاھالىسى كۆپىيىپ بىر مىليون 68 مىڭغا يەتكەن. 1900-يىلى 7-ئايغا كەلگەندە ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى قارار ماقۇللاپ ئاۋستىرالىيىدىكى ئالتە مۇستەملىكىنى بىرلەشتۈرۈپ ئاۋستىرالىيە بىرلەشمىسى قىلىپ قۇرۇپ چىققان. 1931-يىلى ئاۋستىرالىيىگە ئەنگلىيە دائىرىسىدە ئىچكى، تاشقى ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ھوقۇقىنى بەرگەن. 1972-يىلى 12-ئاينىڭ 21-كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئاۋستىرالىيە ئىقتىسادىي جەھەتتىن تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەت. ئىقتىسادىدا سانائەت، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئاۋستىرالىيىدە سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا زۆرۈر بولغان كان بايلىقلىرىنىڭ تۈرى، زاپىسى ناھايىتى مول. ئۇنىڭ تۆمۈر، ئالىيۇمىن توپىسى، مارگانتېس، نېكىل، ئۇران، كۆمۈر، مىس، قوغۇشۇن، سىنك قاتارلىقلار بايلىقلىرى دۇنيادا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائىتىدە پولات-تۆمۈر، مېتالۇرگىيە، ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، ماشىنىسازلىق، خىمىيە،

غەربىي جەنۇب بۇرجىكى قىشلىقى يىللىق، كۆپ يامغۇرلۇق يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بۇ جايلارنىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 — 1000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ئاۋستىرالىيىنىڭ ئاھالىسى 15 مىليون 507 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇنىڭ 95%نى ئاق تەنلىكلەر، (مۇتلەق كۆپ قىسمى ئەنگلىيىلىكلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى) تەشكىل قىلىدۇ، قالغىنىنى يەرلىك خەلقلەر (160 مىڭدىن ئاشىدۇ)، خەنزۇلار (150 مىڭدىن ئاشىدۇ) ۋە باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ، شەھەر ئاھالىسى $\frac{4}{5}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، ئاھالىنىڭ 98%ى خرىستىئان دىنىغا، ئاز قىسمى يەھۇدى، ئىسلام، بۇددا دىنلىرىغا ئىتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئاۋستىرالىيە مەمۇرىي جەھەتتىن يېڭى جەنۇبىي ئوئېلىس، كۋىسىلېند، جەنۇبىي ئاۋستىرالىيە، تاسمانىيە، ۋىكتورىيە، غەربىي ئاۋستىرالىيىدىن ئىبارەت ئالتە شتات ۋە شىمالدىكى ئاپتونومىيە رايونى بىلەن پايتەختكە بىۋاسىتە قاراشلىق رايونى ھەم تىنچ ئوكيان، ھىندى ئوكياندىكى بىرقانچە ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاۋستىرالىيە دۇنيادا كىشىلەرگە كېيىن مەلۇم بولغان قۇرۇقلۇق، 1605 - يىلى ئىسپانىيىلىك تورىس جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان پېرودىن غەربكە قاراپ يولغا چىقىپ، 1606 - يىلى ئاۋستىرالىيىنىڭ ھازىرقى يورك يېرىم ئارىلىغا كەلگەن. ئۇ بۇ جاينى «ئاۋستىرالىيە» دەپ ئاتىغان. 1606 - يىلى گوللاندىيىلىك ۋىللېم يانىس ئاۋستىرالىيە قۇرۇقلۇقىغا كېلىپ بۇ جايغا «يېڭى گوللاندىيە» دەپ نام بەرگەن. 1770 - يىلى ئەنگلىيىلىك كۇك يېڭى زېللاندىيىدىن يولغا چىقىپ، كۇك بوغۇزىنى بېسىپ ئۆتۈپ ئاۋستىرالىيىگە كەلگەن. ئاۋستىرالىيىنىڭ

ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. دۆلەتنىڭ قىشلىق ھاۋاسى يىلىق، ياز-لىقى سالقىن بولىدۇ. تاغلىق رايونلار سوغۇق بولىدۇ. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 1°C دىن 5°C قىچە، 7 - ئاي-لىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 17°C — 19°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 700 — 900 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئاۋسترىيىنىڭ يېرى تاغلىق، ھۆل - يېغىنى خېلى كۆپ بولغانلىقتىن، دەريا، كۆللەر خېلى كۆپ، سۇ كۆچى بايلىقى مول، ئاۋسترىيىنىڭ ئاھالىسى 7 مىليون 555 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، بۇنىڭ 99% نى ئاۋسترىيىلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەردىن سلوۋېنىيە، خورۋاتىيە، چېخ، سلوۋاك، ۋېنگر، ئىتالىيان قاتارلىق مىللەتلەر بار. ئاھالىنىڭ 88% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. نېمىس تىلى دۆلەت تىلى ھې-سابلىنىدۇ. پايتەختى ۋېنا شەھىرى. ئاۋستىرىيە 12 - ئەسىردىن باشلاپ كارولىلۇق دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان، 13 - ئەسىردىن 19 - ئەسىرگىچە خابوس پادىشاھلىقىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1867 - يىلى ۋېنگرىيە بىلەن بىرلىشىپ ئاۋستىرو - ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسى بولۇپ قۇرۇلغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئاۋس-تىرو — ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسى تارمار بولغاندىن كېيىن 1918 - يىلى ئاۋستىرىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1938 - يىلى گېرمانىيە فاشىستى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا گېرمانىيىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ ئۇرۇشقا قاتناشقان. 1945 - يىلى گېرمانىيە تەسلىم بولغاندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى، ئا ق ش، ئەنگلىيە، فرانسىيىلەردىن ئىبارەت تۆت دۆلەت بۆلۈپ ئىگىلىۋالغان. ئاۋستىرىيە 1955 - يىلى يۇقىرىقى تۆت دۆلەت بىلەن ئىمزالىغان كېلىشىم بويىچە

تروقۇمچىلىق، نېفىت ئايرىش، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئاۋسترالىيە دۇنياداقوي ئەڭ كۆپ بېقىلىدىغان، قوي يۇڭى ئەڭ كۆپ ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت. ئۇ جايدا بېقىلىۋاتقان كالىسى 30 مىليوندىن ئاشىدۇ، كالا گۆشى ئېكسپورتىدا دۇنياداً ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا چوشقا، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. ئاۋسترالىيىدە شۇ جايىنىڭ ئۆزىگە خاس خالىتىلىق ھايۋانلىرى كۆپ. تۇشقان يېزا ئىگىلىكىدىكى مۇھىم ئاپەت ھېسابلىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسلىق بۇغداي ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا شال، كۆممىقۇناق، ئارپا، قۇناق شېكەر قۇمۇشى، پاختا، ھەرخىل مېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاۋسترالىيە دۇنياداً ئاتاقلىق بۇغداي ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى، ئاۋسترالىيىنىڭ پەن-مەدەنىيەت، قاتناش، ترانسپورت، ساياھەتچىلىك ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان.

ئاۋستىرىيە (奥地利 Österreich) ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 83 مىڭ 850 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەرقىي ئالپ تاغلىرى دۆلەتنى غەربتىن شەرققە كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ تاغلىق پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. ئەڭ ئېگىز بولغان چوڭ گلوكنېر چوققىسى 3797 مېتىر كېلىدۇ. بۇ جايدىكى تاغ چوققىلىرى تىك بولۇپ، مۇزلۇقلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. دونای دەريا سى دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. ئۇ دۆلەتنىڭ مۇھىم قاتناش يولى ھېسابلىنىدۇ. دونای دەريا سى بويىدا ئاتاقلىق ۋېنا ئويمانلىقى بار. ئاۋستىرىيىنىڭ ئىقتىسادى سۇبتروپىك

تاقىم ئاراللار بولۇپ، ئېلىسمىر ئارىلى (ئەڭ چوڭ ئارال)، سۋېردروۋ تاقىم ئاراللىرى، پاررىي تاقىم ئاراللىرى قاتارلىق نۇرغۇن ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 414 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ ئاراللار ئۇچ بۇرجەك شەكىلدە بولۇپ، جەنۇبىي نەرىپى شىمالىي كەڭلىك 750 قا قەدەر كېلىدۇ، ئەڭ شىمالىنىڭ شىمالىي قۇتۇب بىلەن بولغان ئارىلىقى 800 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ ئاراللار كانادانىڭ غەربىي شىمال رايونىنىڭ فرانكلىن شۆبە رايونىغا تەۋە بولۇپ تۇرىدۇ.

ئايۇئېن (阿尤恩 El Aaiun) ئافرىقىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان غەربىي سەھرانىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى ۋە مەركىزى. بۇ شەھەر دۆلەتنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى ساگيائېل ھەمرا پەسىللىك دەريانىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى بوستانلىقتا جايلاشقان. غەربتە ئاتلانتىك ئوكيانغا بولغان ئارىلىقى 30 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئاھالىسى 98 مىڭ 875 كە يېتىدۇ (1982)، بۇ جاي ئۆز ۋاقتىدا ئىسپانىيە مۇستەملىكچىلىرىنىڭ مۇھىم بازىسى بولغان، شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپى سودا مەركىزى بولۇپ، شەھەردىن دۆلەتنىڭ باشقا شەھەرلىرىگە تۇتىشىدىغان تاشيول ھەم ئايرودرومى بار.

ئە

ئەخمەد ئاباد (艾哈迈德阿巴德 Ahmadabad) ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان گوجرات شتاتىنىڭ مەركىزى، ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىدىكى مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئەڭ قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇ شەھەرنى 15 - ئە-

مەڭگۇ بىتەرەپلىك سىياسىتىنى يۈرگۈزىدىغانلىقىنى قىلغان. 1971 - يىلى 5 - ئاينىڭ 28 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئاۋسترىيە ھازىر خەلقئارا ئىشلاردا بىتەرەپلىك سىياسەت يۈرگۈزىدۇ. ئاۋسترىيە خېلى تەرەقىقىي قىلغان سانائەت دۆلىتى، ئۇنىڭ مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، نېفىت خىمىيە، ئېلېكتر، توقۇمىچىلىق، قەغەز، ياغاچچىلىق سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئاۋسترىيە ئاھالىسىنىڭ 7.4% ى يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ (1983)، يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مۇھىم ئىككى تارماق ھېسابلىنىدۇ. بۇغداي، قارا بۇغداي، ئۇزۇم، ياڭيۇ، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېشىنىدۇ. چارۋىچىلىقىدا سۈتلۈك، گۆشلۈك كالا، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. ئاۋسترىيە تاغلىق دۆلەت. يېرىنىڭ 44.2% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ، ياز پەسلى ھەممە جايدا ياپيېشىل ئوت - چۆپلەر ئۆسىدۇ، شۇڭا بۇ جاي «ئوتتۇرا ياۋروپا باغچىسى، ئورمانلىق دۆلەت» دەپ نام ئالغان. ئاۋسترىيىنىڭ ساياھەتچىلىكى تەرەقىقىي قىلغان. ھەر يىلى بۇ جايدا ساياھەت قىلىدىغانلار (چەت ئەللىك) 14 مىليون ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ (1982)، ساياھەتچىلىك كىرىمى سىرتقى پېرېۋوتىنىڭ $\frac{1}{3}$ نى تەشكىل قىلىدۇ.

ئايال پادىشاھ ئېلزابىت تاقىم ئارالىرى (伊丽莎白女王群岛 Queen Elizabeth Islands) كانادانىڭ شىمالىي مۇز ئوكيان ئىچىگە جايلاشقان

دۆلەتتىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ 50% توپلانغان، بۇنىڭ ئىچىدە توقۇمىچىلىق، بىناكارلىق، ياغاچچىلىق، چاپلىما پەن ئىشلەپچىقىرىش، گۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، تېرە-خۇرۇم، مېتالچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئەددىس-ئەبەبەدۆلەتنىڭمۇھىم كوفې، ئاشلىق، تېرە-خۇرۇم قاتارلىق مەھسۇلاتلىرى سودا بازىرى. بۇ جايدا خەلقئارا ئايرودۇمى، ئافرىقا بىرلىكى تەشكىلاتىنىڭ باش ئىش باشقۇرۇش ئورنى بەن ب د ت نىڭ ئافرىقا ئىقتىسادىي كومىتېتى، دۆلەتنىڭ ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئارخېئولوگىيە مۇزېيى، چېركاۋلار ھەمدە مىللىرىك خان سارىيى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار. ئەددىس-ئەبەبە ئاخىرقى سۆز بولۇپ، «يېڭى گۈل» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. ئەددىس-ئەبەبە گەرچە تروپىك دائىرىسىگە جايلاشقان بولسىمۇ، لېكىن شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2450 مېتردىن يۇقىرى بولغانلىقتىن، ھاۋاسى بەك ئىسسىق بولمايدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى14°C—17°C ئارىلىقىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 1263 مىللىمېتر بولۇپ، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە گۈللەر قېپقىزىل ئېچىلىپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ شەھەرگە ئەددىس-ئەبەبە دەپ نام بەرگەن.

ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى (United Arab Emirates 阿拉伯联合酋长国) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، پېرسىيە (ئەرەپ) قولتۇقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ، ئابۇدەبى، فوجائىرا، دۇباي، كائىما تۇمشۇقى، شارجا، ئۇم كەيۋەن، ئاجماندىن ئىبارەت يەتتە كىنەزلىكنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ يەتتە كىنەزلىك 7-ئەسىردە ئەرەب ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولـ

سەردىكى گوجرات پادىشاھى سۇلتان ئەخمەد شاھ بۇرۇنقى ۋال شەھىرى ئاساسىدا كېيگەيتىپ قايتا سالدۇرغان (1411 — 1443 يىللىرى ياشىغان)، شەھەرنىڭ نامى شۇ كىشىنىڭ نامىغا ئەخمەد ئاباد دەپ نام بېرىلگەن. ئەخمەد ئاباد شەھىرى ئەرەب دېڭىزىغا تەۋە بولغان كامباي قولتۇقىنىڭ شىمالىي، سابار ماتى دەريا بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 1 مىليون 742 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر كونا شەھەر ھەم يېڭى شەھەر دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ، يېڭى شەھەر دەريانىڭ ئوڭ ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، بۇ جايدا ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، مەدەنىيەت ـ مائارىپ ئورۇنلىرى، ئاھالە ئولتۇراقلىق جايلار، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار. كونا شەھەر دەريانىڭ سول ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، بۇ جايدا سودا ماگىزىنلىرى، تۆمۈريول، قاتناش تۈگۈنى، زاۋۇتلار بار. ئەخمەد ئاباد ھىندىستاننىڭ بومباي شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى مۇھىم پاختا توقۇمىچىلىق سانائەت مەركىزى. ئۇ پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتى جەھەتتە ھىندىستاندا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا خىمىيە، نېفىت، ماشىنىسازلىق، ياغ چىقىرىش زاۋۇتى، ئۇن زاۋۇتى، يىپەك توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، گىلەم، توقۇش، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. ئۇنىڭ جەنۇبىدىكى دېڭىزدا نېفىت بارلىقى ئېنىقلانغاندىن كېيىن نېفىت سانائىتى تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى.

ئەددىس ـ ئەبەبە (Addis Ababa 亚的斯亚贝巴) ئېفىئوپىيەنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەرئاھالىسى بىر مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ(1984)، ئەددىس ـ ئەبەبە 1887 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. بۇ جايغا پۇتۇن

پورتىمۇ ناھايىتى كۆپ، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى دۇنيادا نېفىت ئېكسپورت قىلىدىغان مۇھىم دۆلەتلەرنىڭ بىرى. نېفىت ئېلىش سانائىتىدىن باشقا يەنە نېفىت ئايرىش، نېفىت خىمىيە، سېمونت، توقۇمىچىلىق، تاماكا، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى نېفىتتىن كەلگەن زور مالىيە ئاساسىغا تايىنىپ، دۆلەتنىڭ باشقا سانائەت تارماقلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش، پەن - مەدەنىيەن، سەھىيە ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا زور تىرىشچانلىق كۆرسەتمەكتە. يېزا ئىگىلىكىدە ئەنئەنىۋى زىرائەتلىرىدىن كۆممىقوناق، بۇغداي، ئارپا، تېرىق، پۇرچاق قاتارلىقلار، ئىقتىسادىي زىرائەتلىرىدىن كوفې، پاختا، تاماكا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتەلەيدۇ. كوفې، پاختا بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ سىرتقا ئېكسپورت قىلىدۇ، چارۋىچىلىقىدا ئاساسەن قوي، كالا، تۆگە بېقىلىدۇ.

ئەرەب دەرياسى (阿拉伯河 Shatt al Arab) غەربىي ئاسىيادىكى تىگىر ھەم ئېفرات دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنى كۆرسىتىدۇ. كونكرېت ئېيتقاندا، كورنادىن دەريا ئاغزىغا قەدەر بولغان 193 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى قىسمى ئەرەب دەرياسى دەپ ئاتىلىدۇ. دەريانىڭ بۇ قىسمىدا ئىراقنىڭ بەسرە، ئىراننىڭ خورام شاخر ۋە ئابادان شەھەرلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، فائونىڭ يېنىدا پېرسىيە قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىن قىسمى ئىراق بىلەن ئىراننىڭ چېگرىسى بولۇپ تۇرىدۇ. دەريا بويىدا سازلىقلار ناھايىتى كۆپ، ئىراننىڭ ئېقىپ كەلگەن كارون دەرياسى ئەرەب دەرياسىغانۇرغۇن مىقداردا لاي - لاتقىلارنى پۆتكەپ كېلىدۇ. شۇڭا پاراخوتلار بەسىرەگە قەدەر كىرەلەيدۇ.

ئەرەب دېڭىزى (阿拉伯海 Arabian Sea) ھىندى ئوكىياننىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئوممان قول-

غان. 16 - ئەسىردىن باشلاپ پورتوگالىيە، گوللاندىيە، فرانسىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەرنىڭ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشىغا ئۇچرىغان. 1820 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، كېيىن ئەنگلىيە بىلەن تۈزگەن كېلىشىم بويىچە ئەنگلىيىنىڭ قوغداش داائىرىسىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان. ئۇ ۋاقىتتا بۇ جايلار ماسكات ئومان، تىروشىر ئومان دەپ ئاتالغان. 1971 - يىلى 12 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئابۇدەبى، دوبەي، شارجا، ئاجمان، فوجائىدا، ئوم كەيۋەندىن ئىبارەت ئالتە كىنەزلىك بىرلىشىپ ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىنىڭ مۇستەقىل بولغانلىقىنى ئېلان قىلغان. 1972 - يىلى كائىما تۇمۇقى كىنەزلىكى ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىگە قاتنىشىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان، شۇنىڭ بىلەن يەتتە كىنەزلىكنىڭ بىرلەشمىسى بولغان ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى مەيدانغا كەلگەن. يەر مەيدانى 85 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىنىڭ ئۇچتىن ئىككى قىسمىنى چەت ئەللەردىن كەلگەن ئىشچىلار ئىگىلەيدۇ. يەرلىك ئاھالىنىڭ كۆپى ئەرەب بولۇپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەرەب تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، ئىنگلىز تىلىنمۇ ئىشلىتىدۇ. ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىنىڭ شەرقىي قىسمىنى ھەجەر تېغى ئىگىلەپ تۇرۇشتىن سىرت، قالغان قىسمىنى پاكار چۆللۈكلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرىدا بوستانلىقلار بار. ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق، يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 75 ملليمېتىرغا يېتىدۇ، تاغلىق رايونلىرىدا سەل كۆپرەك بولىدۇ. ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى ئىقتىسادىي جەھەتتىن نېفىت ۋە نېفىت سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ دۆلەتنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي جان تومۇرى ھېسابلىنىدۇ. دۆلەت مالىيىسىنىڭ 85% نى نېفىت كىرىمى ئىگىلەيدۇ (1983). ئۇنىڭ نېفىت زاپىسى مول، نېفىت ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى خېلى زور، نېفىت ئېكسپورتى

تارىلى گېئولوگىيىلىك تۈزۈلۈش جەھەتتىن ئافرىقا قالقىنى نىڭ بىر قىسمى بولۇپ، ئۇ پالېئوگېن ئېپوخاسىنىڭ ئاخىرى ۋە نېئوگېن ئېپوخاسىدا شەكىللەنگەن چوڭقۇر تۈزۈلمە-قىزىل دېڭىز تۈزۈلمىسى تارقىلىق ئافرىقىدىن ئايرىلغان. ئەرەب يېرىم تارىلىنىڭ غەربىي جەنۇب تەرەپلىرى ئېگىز تاغلىق بولۇپ، شەرقىي تەرىپى پەس، ئوتتۇرا قىسىملىرىدا پارچە تاغلىقلار، چوڭ دائىرىلىك سەھرالار بار. تارالنىڭ كەڭلىكى 1200 كىلومېتردىن 1900 كىلومېترغىچە كېلىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 2240 كىلومېترغا يېتىدۇ. يېرىم تارال شىمالدا نېفۇد چۆللۈكى بىلەن شىمالىي ئەرەب ئېگىزلىكىنى، غەربتىكى ئوتتۇرا ئەرەب ئېگىزلىكىنى، شەرقتىكى ئاھاك تاشلىق ئورۇنلار بىلەن تۈزلەڭلىكلەرنى، جەنۇبتىكى روب ئەل خالى قۇملۇقلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمىدىكى يەمەن تاغلىقلىرىنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمى 3760 مېتىر بولۇپ، ئەرەب يېرىم تارىلى بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. ئەرەب يېرىم تارىلىنىڭ غەربىدە قىزىل دېڭىزنى بويلاپ شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان تاغلىقلارنىڭ كۆپىنچە ئېگىزلىكى 1000 مېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. بۇ تاغلىقنىڭ قىزىل دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار كەتكەن تۈزلەڭلىك ئورۇنلار بار. ئەرەب يېرىم تارىلىنىڭ نامى قەدىمىي يەھۇدى تىلىدىكى «تارابا» يەنى «سەھرا» دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان. ئەرەب يېرىم تارىلى سىياسىي جەھەتتىن سەئۇدى ئەرەبستانى، يەمەن جۇمھۇرىيىتى، ئۇممان، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى، قاتار، بەھرەيىن، كۇۋەيت قاتارلىق يەتتە دۆلەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شەھەرلىرى بار. تارالدا ئولتۇراق ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئورۇندا نېفىت ناھايىتى

تۇقى بىلەن ئادىن قولتۇقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى مىليون 683 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 2734 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 5203 مېترغا يېتىدۇ. دېڭىزنىڭ ئىقلىمى تروپىك مۇسسۇنلۇق ئىقلىمىغا كىرىدۇ. تېمپېراتۇرىيىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ. دېڭىز سۈيىنىڭ فېۋرال ئېيىدىكى تېمپېراتۇرىسى 22°C تىن 27°C قىچە، 5 - ئايدىكى تېمپېراتۇرىسى 23°C تىن 29°C قىچە بولىدۇ، ھۆل يېغىن مىقدارى غەربىي تەرەپلەردە 25 دىن 125 مىللىمېتر غىچە، شەرق تەرەپتە مول بولۇپ، 3100 مىللىمېترغا يېتىدۇ. دېڭىزنىڭ غەربىي شىمال قىسىملىرىدا بېلىق كۆپ تۇتۇلىدۇ. دېڭىزنىڭ شورلۇق دەرىجىسى ‰ 35.8 دىن ‰ 365 گە يېتىدۇ پېرسىيە قولتۇقىدا 40% گە يېتىدۇ. ئەرەب دېڭىزى شەرقىي ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيا بىلەن غەربىي ئاسىيا، شەرقىي ئافرىقا ئارىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش يولى، پېرسىيە قولتۇقىدىن غەرب ھەم شەرق تەرەپلىرىگە توشۇلىدىغان نېفىت ۋە باشقا مالالارنىڭ كۆپىنچىسى ئەرەب دېڭىز سۇ يوللىرى ئارقىلىق توشۇلىدۇ، ئەرەب دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى ئاتاقلىق پورتلاردىن بومباي (ھىندىستاندا)، كاراچى(پاكىستاندا)، كولومبو (سىرىلانكىدا)، ئادىن (جەنۇبىي يەمەندە) قاتارلىق پورتلار بار. ئەرەب دېڭىزى ئەرەبىستانىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ئەرەب دېڭىزى نامىنى ئالغان.

ئەرەب يېرىم ئارىلى (阿拉伯半岛Arabian Peninsula) ئاسىيا قىتئەسىنىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان. ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئارال. مەيدانى 3 مىليون 220 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ غەربتە قىزىل دېڭىزى، جەنۇبتا ئادىن قولتۇقى، ئەرەب دېڭىزى، شەرقتە ئومان ۋە پارس (ئەرەب) قولتۇق سۇلىرى بىلەن يۈيۈلۇپ تۇرىدۇ. ئەرەب يېرىم

گەرتىلگەن. ئەرمەنىستان رەڭلىك مېتال (مىس، مولىبدىن، قوغۇشۇن) مېتاللۇرگىيە، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا كان سانائىتى، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. يېزا ئىگىلىكىنىڭ 50% سۇغىرىشقا تايىنىدۇ. ئارپا، بۇغداي، ئۈزۈم، تاماكا، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ترانسپورتتا تاشيولىنى ئاساس قىلىدۇ، سىرتقا مىس، مولىبدىن قاتارلىق كان بايلىقلىرى بىلەن ئۈزۈم ھاريقىنى چىقىرىدۇ. سىرتتىن ئاشلىق، ماشىنىسازلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئالىدۇ. لېنىنناكان، كروۋاكانلار مۇھىم شەھەرلىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئەزەربەيجان ① (Азербайджан 阿塞拜疆) سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، سىرتقى كاۋكازنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. شەرقىي كاسپى دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ، جەنۇبىي ئىران بىلەن، غەرب، شىمال تەرەپلىرى ئەرمەنىستان، گروزىيە رۇس فېدېراتسىيىسى بىلەن چېگرالىنىدۇ، مەيدانى 86 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 6 مىليون 614 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 60% تىن كۆپرەكىنى ئەزەر بەيجانلىقلار، قالغىنى رۇس، ئەرمەن قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى باكو شەھىرى. يېرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ، تاغلىقلار جۇمھۇرىيەتنىڭ شەرقىي شىمال ھەم غەرب تەرەپلىرىگە جايلاشقان، ئوتتۇرا قىسمىدا كۇرا دەريا بويى تۆزلەڭلىكىرى بىلەن پەسلىكلىرى بار. ئەزەر بەيجانىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق كېلىدۇ، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى تۆزلەڭلىك رايونلاردا 200 — 300 مىللىمېتر، تاغقىلاردا 600 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. شەرقىي جەنۇبتىكى لېنكوران پەسلىك رايونىنىڭ ئىقلىمى ئەم ۋە ئىسسىق بەلباغ ئىقلىم تى-

مول بولغانلىقتىن، بۇ ئارالدىكى دۆلەتلەر ئىچىدە يەمەنگە باشقا دۆلەتلەرنىڭ نىسبەت ئىشلەپچىقىرىشى شۇ دۆلەتلەرنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي جان تومۇرى ھېسابلىنىدۇ.

ئەرمەنىستان (亚美尼亚 Армения) سوۋېت سوتسىيالىستىك ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ بىرى. تاشى كاۋكاز كانزىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىغا جايلاشقان. شىمال، شەرق تەرەپلىرى گىرۇزىيە ۋە ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن، غەربىي تەرەپ ئىران ھەم تۈركىيىلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 298 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ كىچىك بىر ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى ھېسابلىنىدۇ ئاھالىسى 3 مىليون 320 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسىنىڭ 90% نى ئەرمەنلەر، قالغىنىنى ئەزەربەيجان، رۇس قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەمۇرىي مەركىزى يېرىۋان شەھىرى ئەرمەنىستاننىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ، 90% يېرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئىگىزلىكى 1000 مېتىردىن ئاشىدۇ. ئەڭ ئېگىز ئاراگاتىس چوققىسىنىڭ ئىگىزلىكى 4090 مېتىرغا يېتىدۇ. ئوتتۇرا قىسىمدا كاۋكاز بويىچە ئەڭ چوڭ كۆل — ئىۋان كۆلى بار. كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق كېلىدۇ، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 300 — 600 مىللىمېتر-غا يېتىدۇ. بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 0°C دىن 13°C —، 7-ئاينىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 24°C — 26°C غىچە بولىدۇ. ئەرمەنىستان 19-ئەسىردە چارروسىيىگە قوشۇلغان. 1920-يىلى سوۋېت ھۆكۈمىتى قۇرۇلغان، 1922-يىلى گىرۇزىيە، ئەزەربەيجانلار بىلەن بىللە سىرتقى كاۋكاز سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان، شۇ يىلى 12-ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەلىكىگە كىرگەن. 1936-يىلى ئەرمەنىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆز-

دىن باشلاپ تەدرىجىي ئىسلام دىنىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك بە-
لىم يۇرتى بولۇپ قالغان. ھازىر يىلىغا بىرنەچچە ئون مىڭ
ئادەم ئوقۇيدۇ. ئوقۇغۇچىلار مىسىر ۋە باشقا ئىسلام دۆلەتلىرى-
دىن كەلگەن. «قۇرئان» نى تەتقىق قىلىشتىن باشقا يەنە ئەرەب
ئەدەبىياتى، ئىسلام قانۇنى، لوگىكا، مۇھاكىمە، خەتتاتلىق ھەم
تەبىئىي پەنلەر دائىر بەزى دەرسلەرنى ئوقۇيدۇ. ئەزھەر مەس-
چىتى ئەزھەر داشۋىسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئەقەبە (Aqaba 亚喀巴) غەربىي ئاسىيادىكى ئىنىۋېرسىتى-
نىڭ قىزىل دېڭىز يېقىنىغا جايلاشقان مۇھىم بىر پورت. كۆپ
جايلىرى قۇرۇقلۇق ئارقىلىق قورشىلىپ تۇرغان ئىنىۋېر-
سىتىنىڭ پەقەت مۇشۇ پورت رايونى ئارقىلىقلا سىرتقى دېڭىز-
ئوكيانلارغا چىقالايدۇ. بۇ پورت ئىنىۋېرسىتېتنىڭ چەت ئەللەر
بىلەن ئىقتىسادىي جەھەتتىن مال ئالماشتۇرۇشتا ئىنتايىن مۇ-
ھىم رول ئوينايدۇ. ئەقەبە پورتى ئارقىلىق بىر يىلدا 3
مىليون تونىنا فوسفورلۇق تۇز چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ.
ھازىر بۇ جايدا 100 مىڭ تونناللىق پاراخوت توختاش ئورۇن-
لىرى، ئەقەبە بىلەن پايتەخت ئاممانىنى تۇتاشتۇرىدىغان ئىككىنچى
چى تاشيول ياسالماقتا. بۇ ئورۇن ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى-
دىن بۇرۇن كىچىك بىر بېلىقچىلىق كەنتى ئىدى. ئىككىنچى
دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، بولۇپمۇ 70-يىللاردىن كېيىن ئۇ
جايدىكى پورت تېز كېڭەيدى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا دېڭىز سۇيى-
نى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش زاۋۇتى، خىمىيىۋى ئوغۇت زا-
ۋۇتى، ئېلېكتر ئىستانسىسى، ياغاچچىلىق زاۋۇتى، كېمىسازلىق
زاۋۇتى قاتارلىق زاۋۇتلار قۇرۇلدى. شەھەر ئەتراپىدا يەنە ئى-
نىۋېرسىتېت بويىچە مۇھىم ساياھەت ئورۇنلىرى سېلىنىدى. ئىنىۋېر-
سىتېت ھۆكۈمىتى ئەقەبە قولتۇق رايونىدا 50 مىڭ كۋادرات
مېتر جايىنى ئىراقنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئىجارىگە بەردى. بۇ

پىنغا كىرىدۇ. كۇرا دەريا‌سى جۇمھۇرىيەتنى تۇغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. ئەزەربەيجان 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرى چارروسىيە ئىمپېرىيىسى بىلەن بىرلەشكەن. 1920 - يىلى سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلغان، 1922 - يىلى گروزىيە، ئەرمەنىستانلار بىلەن بىرلىشىپ سىرتقى كاۋكاز سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1936 - يىلى ئەزەربەيجان سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ئەزەربەيجاندا 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن تارتىپلا نېفىت سانائىتى بارلىققا كەلگەن، 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم نېفىت سانائىت بازىسىغا ئايلانغان. ھازىر نېفىت ئېلىش سانائىتىدىن سىرت نېفىت ئايرىش، خىمىيە، ماشىنىسازلىق سانائەتلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. 85% تىن ئارتۇق تېرىلغۇ يەرلىرى سۇغىرىشقا تايىنىدۇ. كېۋەز، بۇغداي، شال، تاماكا، ئۈزۈم، چاي، ھەرخىل مېۋە - چېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، پىلە بېقىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي بېقىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سىرتقى كاۋكاز تۆمۈر يولى جۇمھۇرىيەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ، سۇ، قۇرۇق لۇق قاتنىشى قولاي. بۇ جايدا باكودىن باشقا، سۇمگايىت، كەدوۋاباد، ناخىچىۋان قاتارلىق مۇھىم شەھەرلەر بار. ② (Azerbaijan) ئىرانىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى بىر مەمۇرىي رايونى بولۇپ، غەربىي ئەزەربەيجان، شەرقىي ئەزەربەيجاندىن ئىبارەت ئىككى ئۆلكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 109 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى تەخمىنەن 9 مىليون 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ ئاساسىنى ئەزەربەيجانلىقلار تەشكىل قىلىدۇ.

ئەزھەر مەسچىتى (爱资哈尔清真寺 Al Azhar Mospue) دۇنيا بويىچە مەشھۇر مەسچىت. بۇ مەسچىت مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدە بولۇپ، مىلادى 972 - يىلى سېلىنغان. 13 - ئەسىر -

بىرىگە ئايلانغان. تۆمۈريول، تاشيولىلار ئارقىلىق قىرغىزىستانىنىڭ قاراسۇ، ئۆزبېكىستانىنىڭ لېنىنسكى، نامانگان قاتارلىق شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئۆزبېكىستانىنىڭ مۇھىم ماشىنىسازلىق، مېتالچىلىق، سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە چىگىت ئايرىش، ئىلمە توقۇلما، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا نېفىت، تەبىئىي گاز ئىلىنىدۇ، تەزكىرى مۇزېيى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

ئەنقەرە (安卡拉 Ankara) تۈركىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەنقەرە ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، تۈركىيە بويىچە ئىستامبۇلدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھەر، ئەنقەرە ئاناتولىيە ئېگىزلىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ساكارىيە دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان ئەنقەرە دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان، شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 800 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئەنقەرە تۈركىيىنىڭ پايتەختى ھەم قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. تارىخىي ماتېرىياللارغا ئاساسلانغاندا مىلادىدىن بۇرۇنقى 13-ئەسىردىلا شۇ جايدا ئولتۇراقلاشقان خېتتى خەلقلىرى كېچىك شەھەرچىلەرنى قۇرغان، ئۇ ۋاقىتتا بۇ ئورۇننى «ئەنكۇۋا» ياكى «ئانگورا» دەپ ئاتىغان. يەنە بىر خىل ئىزاھ بويىچە بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى مىلادىدىن بۇرۇنقى 700-يىللاردا سېلىنغان. بۇ شەھەرنى ئۇ ۋاقىتتا بىرگىيە پادىشاھى مىداس سالدۇرغان. مىداس بۇ جايدا تۆمۈر ئىلمەكنى ئۇچراتقان، شۇڭا بۇ جايغا ئانكر دەپ نام قويغان بۇ نام ھىندى-ياۋروپا تىلىدىكى «ئانك» (ئىلمىكى بار، تۇمشۇقى بار دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇشى مۇمكىن. بۇ شەھەرنىڭ كونا نامى «ئانگورا» بىلەن ھازىرقى نامى «ئەنقەرە» نىڭ كېلىپ چىقىش ئاساسلىرى ئوخشايدۇ. ئەنقەرە شەھىرى رىم-ۋىزانتىيە، ئوسمان

جايدىن ئىراق ھۆكۈمىتى پايدىلىنىدۇ. ئەقەبە پورتى جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىزغا يۈزلەنگەن قىسمى تىك، سۈيى چوڭقۇر بولغانلىقتىن، بۇ جاينىڭ يەر ۋەزىيىتىگە ئاساسەن ئەرەبچە «ئەقەبە - تىك يار، ياكى يانتۇلۇق» دەپ نام بەرگەن. شەھەرنىڭ غەربىدە شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان يانتۇ ھالەتتىكى بىر جىلغا بار. مەككىگە بېرىپ ھەج قىلغۇچىلار مۇشۇ جىلغىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. ئەقەبە پورت شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 35 مىڭ، بىراق كۈندۈزدىكى ئادەم 100 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ سەۋەبى كۈندۈزى نۇرغۇن كىشىلەر چەت جايلاردىن بۇ جايغا كېلىپ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا ئاپتاپقا قاقلىنىدۇ، سۇغا چۈشىدۇ، دەم ئېلىپ تاماشا قىلىدۇ. شۇڭا شەھەرنىڭ كۈندۈزدىكى ئاھالىسى بەك كۆپىيىپ كېتىدۇ.

ئەقەبە قولتۇقى (Gulf of Aqaba 亚喀巴湾) غەربىي ئاسىيادىكى ئەرەب يېرىم ئارىلى بىلەن سىناي يېرىم ئارىلنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. ئۇزۇنلۇقى 160 كىلومېتر، كەڭلىكى 19—27 كىلومېتر كېلىدۇ. ئەقەبە قولتۇقى شەرقىي ئافرىقا چوڭ ئۈزۈلمىسىنىڭ شىمالغا سوزۇلغان داۋامى بولۇپ، قولتۇقنىڭ ئىككى قىرغىقىدا تەخمىنەن 600 مېتر ئېگىزلىكتىكى تىك يارلار بار. تۈزلەڭلىكلەر ناھايىتى ئاز. قولتۇقنىڭ شىمالىي قىسمىدا ئېلات (پەلەستىنگە تەۋە) ھەم ئەقەبە (ئىئوردانىيىنىڭ بىردىنبىر مۇھىم دېڭىز پورتى) دىن ئىبارەت ئىككى پورت بار.

ئەنجان (安集延 Андижан) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىدىكى شەھەر، ئەنجان ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر پەرغانە ئويمانلىقىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان. مىلادى 9 - ئەسىردىن باشلاپلا مەشھۇر ئورۇنغا ئايلانغان. 1902 - يىلى يەر تەۋرەشتە ۋەيران بولۇپ، كېيىن قايتا قۇرۇلغان. 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرى سودا - سانائەت مەركەزلىرىنىڭ

بار. ئەنقەرە دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم تۆمۈر يول، تاشيول، ھاۋا يول مەركىزى.

ئەنگلىيە (英国 Englan) ياۋروپانىڭ غەربىگە جايلاشقان، ئۇ شىمالىي دېڭىز، دوۋېر بوغۇزى (پا - دى كال بوغۇزى دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، ئەنگلىيە بوغۇزى (لامانشى بوغۇزى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئارقىلىق ياۋروپا قۇرۇقلۇقى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ تەبىئىي جەھەتتىن چوڭ بىرىتانىيە ئارىلى، ئىرلاندىيىنىڭ شىمالىي قىسمى، ئەتراپىدىكى گېبرىد، ئوركىن، سېتلاند ئارالـلىرى، فرانسىيە دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان نورماندسىن قاتارلىق ئارالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چوڭ بىرىتانىيە ئارىلى ئەنگلىيە، شوتلاندىيە، ئۇئېللىستىن ئىبارەت ئۈچ قىسمغا بۆلۈنىدۇ. ئەنگلىيە چوڭ بىرىتانى ۋە شىمالىي ئىرلاندىيە بىرلەشمە پادىشاھلىقى دەپ ئاتىلىدۇ. يەر مەيدانى 241 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 56 مىليون 340 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىنىڭ 83% نى ئىنگلىزلار، قالغىنىنى ئۇئېللىسلىقلار، شوتلاندىيلىكلەر ۋە ئىرلاندىيەلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى خرىستىئان دىنىغا، شىمالىي ئىرلاندىيەدىكى بىر قىسىم ئاھالە كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئۇئېللىستىكى بىر قىسىم خەلق ئۇئېللىس تىلىدا (كىلت تىلىدا)، شوتلاندىيە بىلەن شىمالىي ئىرلاندىيەدىكى بىر قىسىم خەلق گىل تىلىدا سۆزلىشىدۇ. پايتەختى لوندون شەھىرى. ئەنگلىيە ئىنگلاند (لاتىنچە ئانگلىيا، ئانلىي) سۆزىدىن كېلىپ چىقىقان. ئانگلىسي 430 - يىللىرى گېرمانىيىنىڭ شىمالىدىن ئۇلۇغ بىرتانىيە ئارالىرىغا كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان گېرمان قەبىلە سىنىڭ نامى. ئەنگلىيە دېگەن نامىمۇ شۇنىڭغا ئاساسەن قويۇلغان. ئەنگلىيىدە مىلادى 7 - ئەسىردە فېئودالىق تۈزۈمىدىكى

ئىمپېرىيىسى دەۋرىدە مۇھىم سىياسىي، سودا مەركىزى بولغان. بۇ شەھەرنى 1930 - يىلغىچە غەرب دۆلەتلىرى ئانگورا دەپ ئاتاپ كەلگەن. 1930 - يىلى تۈركىيە ھۆكۈمىتى شەھەر نامىنى «ئەنقەرە» غا ئۆزگەرتكەن. ئەنقەرە 1920 - يىلىدىن بۇرۇن كىچىك بىر شەھەر ئىدى. 1923 - يىلى دۆلەتنىڭ پايتەختى ئىستامبۇلدىن ئەنقەرەگە يۆتكەپ كېلىنگەندىن كېيىن، شەھەرنىڭ تەرەققىياتى ناھىتى تېز بولدى. 1960 - يىللاردا شەھەر ئاھالىسى 450 مىڭ ئەتراپىدا بولسا، ھازىر كۆپىيىپ 2 مىليون 800 مىڭدىن ئاشتى. ئەنقەرە شەھىرى ھازىر ئىستامبۇلدىن قالسا ئىككىنچى ئىقتىسادىي مەركىزگە ئايلاندى. شەھەر ئەتراپىدا بۇغداي، ئارپا، پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەر، ھەر خىل مېۋە، سەي، ئۈزۈم ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەت جەھەتتىن ئىستامبول، ئىزمىر، ئادانا قاتارلىق شەھەرلەردىن كېيىنكى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ جايدا ھاراق ئىشلەش زاۋۇتى، ئون زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى، سۈت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، سېمونت، يۇڭ توقۇمىچىلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەش قاتارلىق يېنىك سانائەتنى ئاساس قىلغان سانائەت تارماقلىرى بار. ئەنقەرە شەھىرى يېڭى ۋە كونىشەھەر دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. كونىشەھەر كىچىك ئېدىرلىقلار ئۈستىگە سېلىنغان، يېڭى شەھەر كونىشەھەرنىڭ شەرقى، جەنۇب، غەرب تەرەپلىرىگە سېلىنغان بولۇپ، بۇ قىسمىدا ئىمارەتلەر رەتلىك، ھەممە قۇرۇلۇشلار ياۋروپا پاسونىدا سېلىنغان. بۇ جايدىكى دۆلەتلىك كېڭەش بىناسى، ھۆكۈمەت بىناسى، باش ئەلچىخانىلار رايونى، پارلامېنت مەھكىمىسى قاتارلىق قۇرۇلۇشلار شەھەرنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ئاساسىي كوچىسى بولغان «ئاتا تۈرك» كوچىسىدا مىللەتلەر چوڭ مەيدانى، غالىبىيەت مەيدانى، قىزىل يېڭى ئاي مەيدانى قاتارلىق مەيدانلار

ئېلېكترون ۋە ئېلېكتر سانائىتىنى ئىككى چوڭ مالىيە گۇرۇھى. كېمىسازلىق سانائىتىنى يەتتە چوڭ مالىيە گۇرۇھى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. 13 ئائىلىدىن تەشكىللەنگەن ئەنگلىيە پولات - تۆمۈر شىركىتى پۈتۈن پولات ئىشلەپچىقىرىشنىڭ 90% نى كونترول قىلىدۇ. ئەنگلىيىنىڭ ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. تېرىقچىلىق زور دەرىجىدە ۋەيران بولغان، يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىشىدا تۇتقان نىسبىتى 2.5% نى تەشكىل قىلىدۇ (1982)، يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، ئارپا، ياڭيۇ قىزىلچا، ياغلىق زىرائەتلەر ئاستۇرۇلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئېھتىياجنىڭ ئاران 50% نى تەمىنلەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، قوي، ئۆي قۇشلىرى، چوشقا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. 1983 - يىلىق مەلۇمات بويىچە ئەنگلىيىدە بېقىلىۋاتقان كالا، قوي 47 مىليون، چوشقا 8 مىليوندىن ئوشۇق. گۆش بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنىڭ 98% نى تەمىنلەيدۇ. ئەنگلىيىنىڭ ئاساسىي سانائەت ئورۇنلىرى دۆلەتنىڭ جەنۇبىي ۋە ئوتتۇرا قىسىملىرىغا مەركەزلەشكەن. بولۇپمۇ چوڭ لوندون رايونى، بېرمىنگېم، مانچېستر، لىۋېرپول، گىلازگو شەھەرلىرى ئەڭ مۇھىم سانائەت رايونلىرى ھېسابلىنىدۇ. خەلقئارا دېڭىز قاتنىشىدا لوندۇن — لىۋېرپول، جەنۇبىي گىمپتون شەھەرلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئەنگلىيىگە قاراشلىق ۋىرگىن تاقىم ئاراللىرى (英属维尔京群岛 Birtish Virgin Islands) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنى تەركىبىدىكى كىچىك ئانتىل ئاراللىرىنىڭ شىمالىدىكى تاقىم ئاراللار. بۇلار تورتولا، ئانېگادا، ۋېرگىن گوردا، يوست ۋان دەيكې قاتارلىق تۆت چوڭ ئارال ھەم ئۇلار ئەتراپىدىكى 30 دىن ئوشۇق ئارال، مارجان رىغلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 153 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 120 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئاھالىسى ئاساسەن 16

دۆلەت شەكىللەنگەن. 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى كاپىتالىزمنىڭ ئېلىمېنتلىرى تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. بولۇپمۇ 1640 - يىلدىن 1660 - يىلغىچە بولغان بۇرژۇئا ئىنقىلابىدىن كېيىن، كاپىتالىزم تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. شۇنداق قىلىپ ئۇ 19 - ئەسىردە دۇنياداكۆچلۈك دۆلەت بولۇپ شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ شۇ ۋاقىتتا ئىگىلىگەن مۇستەملىكىلىرىنىڭ مەيدانى ئۆز تېررىتورىيىسىدىن 150 ھەسسە ئوشۇق بولۇپ، بۇيۈك بىرتانىيە ئىمپېرىيىسىنى شەكىللەندۈرگەن. ئۇ شۇ ۋاقىتلاردا، تېررىتورىيىسىدە قۇياش ئولتۇرماس ئىمپېرىيە دەپ ئاتالغان. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى 1870 - يىلدىن 1890 - يىلغىچە دۇنياداكى بىرىنچى ئورۇندا تۇرغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، كېيىن چىققان ئامېرىكا، گېرمانىيىلەر ئۇنىڭ ئورنىنى ئىگىلىگەن. ئەنگلىيە ئىقتىسادىدىكى جەھەتتىن تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەتلەر قاتاردا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى ئامېرىكا، ياپونىيە، گېرمانىيە، فرانسىيىلەردىن قالسا بەشىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئىقتىسادىدا سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تۇتقان سالمىقى ناھايىتى يۇقىرى. سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ساھەسىدىكى ئەمگەك كۈچى پۈتۈن ئەمگەك كۈچىنىڭ 48.7% دىنى ئىگىلەيدۇ. سانائىتىدە ئەنئەنىۋى سانائىتى بولغان توقۇمىچىلىق، كۆمۈر سانائىتى، كېمىسازلىقىلاردىن باشقا، يېڭىدىن تەرەققىي قىلغان ئاۋىئاتسىيە، ئېلېكتر، خىمىيە سانائەت، نېفىت، ئاپتوموبىل قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى خەلق ئارا ئاھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى برقانچە ئون مالىيە گۇرۇھى تەرىپىدىن كونترول قىلىنىدۇ. مەسىلەن، ئۇنىڭ ئېغىر سانائىتىنى ئۈچ چوڭ مالىيە گۇرۇھى، ئاپتوموبىل سانائىتىنى تۆت چوڭ مالىيە گۇرۇھى،

كۆپلەپ ئۆستۈرۈلىدۇ. شەھەردە گۈرۈچ ئاقلاش، ياغاچچىلىق، نوقۇمچىلىق، فوسفورلۇق تۇز قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. باتتامباك قەدىمدىن تارتىپ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدىن تۆمۈر يول، تاشيوللار كېسىشىپ ئۆتىدۇ، مۇھىم ئايرودرومى بار. ئۇ، تايلاندقا ئۆتىدىغان مۇھىم تۆمۈريول، تاشيول بېكىتى. باتتامباك شەھىرىدە مەشھۇر كىخمېر ئىبادەتخانىلىرى، قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار بار.

باتۇمى (Батуми 巴统) گرۇزىيە سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىدىكى قارا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا جايلاشقان مۇھىم شەھەر، ئاجار ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم سۇبترووپىك ئىقلىمغا ئىگە رايونى. ئۇ جايىنىڭ ھاۋاسى يىلىۋىي يىلىق تۇرىدۇ. تۆت پەسلىدە ئۆسۈملۈكلەر ياپيېشىل ئۆسۈپ تۇرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 14.4°C بولىدۇ. ئاۋغۇست ئېيىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23.3°C، يانۋار ئېيىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 6.4°C بولىدۇ. يىلىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ھۆل - يېغىن مول رايونلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. باتومى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارا دېڭىز بويىدىكى مۇھىم پورتى، دۆلەت بويىچە مۇھىم دەم ئېلىش ئورۇنلىرىنىڭ بىرى. ئۇ جايدا باكودىن تارتىلغان نېفىت ئاق قۇزۇش تورۇبىسى، باكودىن باتومىغا كېلىدىغان تۆمۈريوللار بار. باتومى ئارقىلىق سىرتقا ياغاچ ماتېرىياللىرى، بۇغداي، شېكەر، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، مېۋە ۋە باشقىلار چىقىرىلىدۇ. شەھەردە نېفىت ئايرىش، ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق ۋە باشقا خىلمۇ خىل سانائەت ئورۇنلىرى بار. باتومى گىرېكچە «Bathys» سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، چوڭقۇر قولتۇق

ئارالغا ئولتۇراقلاشقان. كۆپ قىسمىنى نېگىرلار ھەم ئاز بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. مەركىزى رۇس شەھىرى. ئارالالرنىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى تەكشى بولۇپ، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 543 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى تەخمىنەن 1200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ ئارالالرغا 1493 - يىلى كولومبو كەلگەن. 1666 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىپ ئېلىنغان، 1762 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. ئىقتىسادتا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن ساياھەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. شېكەر قومۇشى، كۆكتات، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، كان بايلىقلىرىدىن ئاھاك تېشى، مىس قاتارلىقلار بار. سانائىتىتە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ، يەنە سېمونت، ھاراق ئىشلەش زاۋۇتلىرى بار. سىرتقا توقۇلتىلىغان بېلىق، راك، چارۋا مەھسۇلاتلىرى، مېۋە ئېكسپورت قىلىدۇ، ئاشلىق، يېقىلغۇ ئىمپورت قىلىنىدۇ.

ب

باتتامباڭ (Battambang 马德望) كامبودژىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، باتتامباڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، مۇھىم ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ھەم قاتناش مەركىزى. باتتامباڭ مىلادىدىن بۇرۇنقى 9 - ئەسىردىن 15 - ئەسىرگىچە دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. ھازىر شەھەر ئاھالىسى 67 مىڭدىن ئاشىدۇ. باتتامباڭ شەھىرىنىڭ ئەتراپىدا شال، كۆممىقۇناق قاتارلىق زىرائەتلەر

ئاراللاردا نېفىت، ئالىيۇمىن توپىسى قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. ساياھەتچىلىك، پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى، شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈش بۇ جاينىڭ ئۈچ چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ. شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈلىدىغان يەر پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ 46% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا پاختا،سەي ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىنىڭ ئاساسىنى شېكەر زاۋۇتلىرى ئىگىلەيدۇ، ئۇندىن قالسا كىيىم - كېچەك فابرىكىسى، خىمىيە سانائىتى، ئېلېكترون، نېفىت ئايرىش، يېمەك - ئىچمەك سانائىتى قاتارلىق سانائەتلىرى بار. دۆلەت كىرىمىنىڭ ئاساسىنى شېكەر سانائىتى بىلەن ساياھەتچىلىك ئىگىلەيدۇ. بۇ جايغا يىلىغا سىرتتىن كېلىپ ساياھەت قىلىدىغان كىشىلەر 300 مىڭغا يېتىدۇ. ساياھەتچىلىكتىن كىرىدىغان كىرىم تاشقى پېرېۋوتىدا بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

بارسېلونا (巴塞罗那 Barcelona) ئىسپانىيىنىڭ شەرقىي شىمالى دېڭىز ياقىسىدىكى ئەڭ چوڭ سودا - سانائەت شەھىرى، ئەڭ چوڭ پورتى، مادرىد شەھىرىدىن قالسا ئىسپانىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ شەھەر. بارسېلونا — يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىغا، غەربتىكى تىبىدابو تېغىنىڭ شەرقىي يان باغرىغا، شەرقىي شىمالدىن ئېقىپ كېلىدىغان باسوس دەرياسى بىلەن غەربىي جەنۇبتىن ئېقىپ كېلىدىغان لىلىۋېرىگات دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 2 مىلىيوندىن ئاشىدۇ. بارسېلونا ئىسپانىيىنىڭ قەدىمىي شەھەرلىرىنىڭ بىرى، ئۇ قەدىمدا بارسېنو، بارسېنونا دەپ ئاتالغان. باسېلونا شەھىرى مىلادى 415 - يىلغا كەلگەندە كارتاكى شەھەرلىك كېنەزلىكىنىڭ مەركىزى بولغان. كېيىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ ئىسپانىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم شەھەرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ شەكىللەنگەن. ھازىرقى بارسېلونا شەھىرى ھەم ئۇنىڭ ئەترا-

دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. قارا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىسمى چوڭقۇرراق كېلىدۇ، باتومى جايلاشقان ئورۇندىكى دېڭىز چوڭقۇر كېلىدۇ، باتومى شەھىرىنىڭ ئەنە شۇ جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئۇنىڭغا «باتومى — چوڭقۇر قولتۇق» دەپ نام بېرىلگەن.

باربادوس (Barbados 巴巴多斯) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. يەر مەيدانى 431 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 250 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1983)، ھەر كۋادرات كىلومېترغا 600 كىشى توغرا كېلىپ، ئامېرىكا قىتئەسى بويىچە ئاھالىسى ئەڭ زىچ دۆلەت ھېسابلىنىدۇ، ئاھالىسىنىڭ 90%نى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان ھەم كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. پايتەختى بىرىگېتوۋ شەھىرى. باربادوس ئاراللىرىدا ئەسلىدىن تارتىپ ئىنىدىئان خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان. 1624 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. 1961 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئېرىشكەن. 1966 - يىلى 11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. بىراق ئۇ يەنىلا ئەنگلىيە ئىنتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى ھېسابلىنىدۇ. باربادوس تروپىك بەلباغقا، ئۇنىڭ ئۇستىگە دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت بولغانلىقتىن، ئىقلىمى نەم ئىسسىق بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 دىن 2000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. باربادوسنىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىلىنبويى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى ھول بولغانلىقتىن ھەممە ئېتراپ ياپيېشىل ئورمان، ئوت - چۆپ بىلەن قاپلانغان، مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى يېقىملىق، ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. شۇڭا «غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنىڭ ساناتوريىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ

مەركىزىگە، كېيىن تەرەققىي قىلىپ سودا مەركىزىگە ئايلانغان. شەھەر ئاھالىسى 577 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بارنائۇل جەنۇبىي سېبىرىيەدىكى مۇھىم تۆمۈرىيول، سۇيول، ھاۋايولى تۇگۇنى. سانائەتتە ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك - تەچمەك سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەردە سانائەت، يېزا ئىگىلىك، مېدىتسىنا قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار. بارنائۇل دەرياسىنىڭ قارشى تەرىپىدىكى يېڭى ئالتاي مۇھىم تۆمۈرىيول تۇگۇنى بولۇپ، چوڭ تىپتىكى پاراۋۇز زاۋۇتى بار.

بارېنتس دېڭىزى (巴伦支海 Barents Sea) شىمالىي مۇز ئوكيانىدىكى ۋايگاچ، يېڭى يەر، فرانتس — ئىئوسف يېرى، شىپىتسبېرگىن ۋە ئېيىق ئاراللىرى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. ئۇ جەنۇبتا ئاق دېڭىزدىن كانېن تۇمشۇقىنى لىنىيە قىلىغان ھالدا ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئومۇمىي مەيدانى 1 مىليون 405 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ دېڭىزغا پېچورا قاتارلىق بىر قانچە دەريالار قۇيۇلىدۇ. دېڭىزنىڭ ئىقلىمى ئانتاركتىكا ئىقلىمىغا كىرىدۇ. لېكىن مېكسكا يىللىق ئېقىمىنىڭ تەسىرى تۈپەيلىدىن قىشلىق ھاۋاسى يىللىق بولىدۇ. ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالىي قىسمىدا 20°C — دىن 25°C — قىچە بولسا، غەربىي جەنۇبقا بارغانسېرى 5°C — دىن 5°C قىچە بولىدۇ. ئاۋغۇست ئايلىرىدا شىمالدا 0°C بولسا، غەربىي جەنۇبى قىسىملىرىدا 10°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شىمالىي قىسمىدا 250 مىللىمېتر، غەربىي جەنۇبتا 500 مىللىمېتر بولىدۇ. سۇ ئۈستى ئېقىمى سائەت ستىرىلكىسىنىڭ يۆنىلىشىگە قارشى ھالەتتە ئايلىنىدۇ. دېڭىز سۇيىنىڭ شورلىنىش مىقدارى 34‰ كە توغرا كېلىدۇ. دېڭىزنىڭ گولفستىرم تەسىرىگە ئۇچرىمايدىغان شەرق، شەرقىي شىمال قىسىملىرىنىڭ ھاۋا تېمپېرا-

www.uyghurkitap.com

پىدىكى بادالونا، سابادىل، ئوسپىتالىت، تاراسا شەھەرچىلىرى بىرلىشىپ ئىسپانىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت رايونىنى شەكىللەندۈرگەن. بۇنىڭ ئىچىدە بارسېلونا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جاي ئىسپانىيىنىڭ ئومۇملاشقان سانائەت مەركىزى بولۇپ، توقۇمىچىلىق، نەشرىياتچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، ماشىنىسازلىقتىن باشقا، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، نازۇك ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىش، خىمىيە سانائەت، ئايروپىلان ئىشلەپچىقىرىش، كېمىسازلىق، سۇلياۋ قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. بارسېلونا ئىسپانىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ جايدا ئوتتۇرا ئەسىردە سېلىنغان ھەر خىل شەكىلدىكى ھەشىمەتلىك چېركاۋلار، 1430 - يىلى سېلىنغان بارسېلونا داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزىكا - سەنئەت ئورۇنلىرى بار. بارسېلونا شەھىرىنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى يىللىق بولغانلىقى ئۈچۈن ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەر رايونىدا سېلىنغان مېھمانخانا، دەم ئېلىش، ساياھەت ئورۇنلىرى ناھايىتى كۆپ. بارسېلونا پورتى ئىسپانىيىنىڭ چەت ئەللەر ئارا بولىدىغان سودا ئالاقىسىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئىسپانىيىنىڭ جەنۇبىي ياۋرۇپا، شىمالىي ئافرىقا دۆلەتلىرىگە چىقىرىلىدىغان سانائەت مەھسۇلاتلىرى، سىرتتىن ئالىدىغان ماللارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى بارسېلونا پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

بارنائۇل (巴尔瑙尔 Барнаул)غەربىي سېبىرىيىنىڭ جەنۇبىغا، ئوب دەرياسى يۇقىرى ئېقىمىنىڭ غەربىي ياقىسىغا، بارنائۇل دەرياسىنىڭ ئوب دەرياسىغا قۇيۇلىدىغان يېرىگە جايلاشقان. بارنائۇلنىڭ ئاساسى 1730 - يىلى سېلىنغان. 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرى ئالتاي چېگرا رايونىنىڭ رەڭلىك مېتال قېزىش ۋە تاۋلاش

گېرمانىيە، فرانسىيىلەرنىڭ تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقان. شەھەر-
نىڭ ئىككى تەرىپى رېين دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا سېلىن-
غان ئالتە چوڭ كۆۋرۈك ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەر
ئاھالىسى 400 مىڭدىن ئاشىدۇ. باسېل ئوتتۇرا ئەسىردە ياۋ-
روپانىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرى بىلەن بولىدىغان سودا يولىدىكى
مۇھىم پونكىت بولغان، كېيىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ زا-
مانىۋى شەھەرگە ئايلانغان، ھازىر ئۇ سودا - سانائەتتە شۋېتسا-
رىيە بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ خىمىيە سانائەت
مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىممىتىنىڭ 20% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇ-
نىڭدىن سىرت يىپەك توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ما-
شىنىلىرى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلەرمۇ زور دەرىجىدە
تەرەققىي قىلغان. باسېل شۋېتسارىيىنىڭ مۇھىم تۆمۈريول
تۈگۈنى، مۇھىم خەلقئارا ئاۋىئاتسىيە پونكىتى، ئەڭ چوڭ دەر-
يا پورتى. ئۇ شۋېتسارىيىنىڭ تاشقى سودىسىدا ئالاھىدە مۇھىم
ئورۇن تۇتىدۇ. چەت ئەللەر بىلەن بولىدىغان سىرتقى سودىنىڭ
$\frac{2}{5}$ قىسمى باسېل پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. بۇ جاي-
غا رېين دەرياسى ئارقىلىق 1500 توننىلىق دەريا پاراخوتلىرى
كېلەلەيدۇ. باسېل پورتىدىن يولغا چىققان دەريا پاراخوتلىرى
رېين دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا قاراپ يۈرسە فرانسىيە،
گېرمانىيە، گوللاندىيىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئاتلانتىك ئوك-
يان دېڭىزلىرىغا چىقالايدۇ. بۇ پورتقا بىر يىلدا كېلىپ - كېتىـ
دىغان پاراخوتلار 9690 دىن ئاشىدۇ. بىر يىلدا بىر تەرەپ
قىلىدىغان يۈكى 8 مىليون 700 مىڭ توننىدىن ئاشىدۇ. ئۇ
شۋېتسارىيە، غەربىي گېرمانىيە، فرانسىيىلەر چېگرىسىدىكى مۇ-
ھىم تۆمۈر يول، تاشيول تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ.

باشقىرت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (巴什基尔自治共和国)

تۇرىسى تەۋەن بولۇپ، دائىم مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدىغان رېنتىس دېڭىزى يىللىق گولفىستىرمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن ئۇچۇن دېڭىز قىرغىقىدا سۇيى تۇتۇلمايدىغان پورتلار بار.

باس بوغۇزى (巴斯海峡 Bass Strait) ئاۋستىرالىيە قۇرۇقلۇقى بىلەن تاسمانىيە ئارىلى ئارىلىقىدىكى بوغۇز بولۇپ، تاسمان دېڭىزى بىلەن ھىندى ئوكيان ئارىلىقىدىكى مۇھىم سۇ يولى. بوغۇزنىڭ غەربىدىن شەرققە بولغان ئۇزۇنلۇقى 300 كىلومېتر، جەنۇبتىن شىمالغا بولغان كەڭلىكى 128 كىلومېتردىن 280 كىلومېترغىچە كېلىدۇ. ئۇنىڭ مەيدانى 78 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 70 مېتر كېلىدۇ. بوغۇزنىڭ شەرقىي نۇقتىسىدا فېرنو تاقىم ئاراللىرى، غەربىي نۇقتىسىدا كىڭ تاقىم ئاراللىرى جايلاشقان.

باس - تېر شەھىرى (巴斯特尔市 Basse Terre) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى گۋادېلوپا ئارىلىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئارالنىڭ غەربىي جەنۇبى دېڭىز ياقىسىغا، سۇ فىدىئېر يانار تېغىنىڭ ئېتىكىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 13 مىڭ 656 (1981) گە يېتىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىنى نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكى خەلقلەر بىلەن نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇ شەھەر 1643 - يىلى سېلىنغان. شەھەرگە كوفې، كاكائو، پۇراقلىق ماتېرىياللار يېغىلىپ تارقىتىلىدۇ، پورت ئارقىلىق كوفې، كاكائو، پۇراقلىق ماتېرىياللار، شېكەر، بانان، لائور دەرىخى قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سىرتقى سودىدا فرانسىيە، ئا ق ش مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

باسېل (巴塞尔Basel) شۋېتسارىيىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. بۇ شەھەر رېين دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا، شۋېتسارىيە،

تېگىر دەريالسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. تېگىر دەريالسى شەھىرىنى ئىككى قىسىمغا ئايرىپ تۇرىدۇ. دەريانىڭ شەرقىدىكى قىسمى ئەل روساپاھ، غەربىدىكى قىسمى ئەلكارھ دەپ ئاتىلىدۇ. باغداد شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 5 مىليون 100 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، ئۇ ئىراق بويىچىلا ئەمەس، غەربىي ئاسىيا بويىچىمۇ قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 18 - ئەسىردىكى «ھەمرابى قانۇنى» دا باغداد دېگەن شەھەر تىلغا ئېلىنغان. پېرسىيە ساسانىي پادىشاھلىقى دەۋرىدە مەركەز بولغان. مىلادى 754 - 755 - يىللىرى يېڭى شەھەر قۇرۇلغان. 762 - يىلى پايتەخت بولۇپ، «مەدىنە - ئەس-سالام» دەپ نام بېرىلگەن. بىراق ئادەتتە يەنىلا باغداد دەپ ئاتالغان. 9 - ئەسىردە ئىسلام دىنىنىڭ مەركىزى بولغان. 1921 - يىلىدىن باشلاپ ئىراقنىڭ پايتەختى بولغان. باغداد ئىراقنىڭ مۇھىم سودا - سانائەت مەركىزى، بۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك توپلانغان. شەھەردە توقۇمىچىلىق، نېفىت ئايرىش، كۆن - خۇرۇم، سېمونت، دورىگەرچىلىك، ماشىنىسازلىق، پولات - تۆمۈر، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. باغداد ئىراقنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، شەھەرنىڭ قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. باغداد شەھىرىنى ياۋروپادىن تۇرکىيە ئارقىلىق پېرسىيە قولتۇق بويىغا قەدەر سوزۇلغان خەلقئارا تۆمۈريول لىنىيىسى كېسىپ ئۆتىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا چوڭ تىپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى بار.

باففىن قولتۇقى (巴芬湾 Baffin Bay) شىمالىي مۇز ئوكيانىدىكى يېرىم يېپىق دېڭىز، ئۇ گرېنلاندىيە، باففىن، ئەل-

ئۇيغۇر كتاب توربېتى www.uyghurkitap.com

Башкиртская АССР) سوۋېت رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى بولۇپ، ئۇرال تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي قىسمى دىكى غەربىي يان باغرى ھەم كاما دەريياسىنىڭ بېلايا تارمىقى دىكى باسىن رايونىغا جايلاشقان. مەيدانى 14 مىڭ 360 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 853 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسىنىڭ 37% رۇسلار، 20% نى تاتارلار، 19% نى باشقىرلا تەشكىل قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا چۇۋاش قاتارلىق مىللەتلەرمۇ ياشايدۇ. مەركىزى — ئۇفا شەھىرى. باشقىرتستاننىڭ شەرقىي ھەم شەرقىي جەنۇبىنى ئۇرال تاغلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ، بۇ تاغلارنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1000 — 1500 مېتر كېلىدۇ. غەربىي شىمالىدا ئېگىزلىكلەر، قالغان قىسمىدا ئېدىرلىق ھەم دولقۇنسىمان تۈزلەڭلىكلەر ئورۇن ئالغان. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى — 14°C — — 17°C ، 7 - ئايلىقى 16.5°C — 20.5°C قا يېتىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 — 500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن نېفىت، تەبىئىي گاز ناھايىتى مول، ئۇنىڭدىن باشقا كۆمۈر، تاشتۇز قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ بار. باشقىرىستان سوۋېتنىڭ مۇھىم نېفىت ئىشلەپچىقىرىش رايونلىرىنىڭ بىرى. سانائىتىدە نېفىت ئايرىش، نېفىت خىمىيە سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا ماشىنىسازلىق، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەز سانائەتلىرىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، قارا بۇغداي ئۆسۈتۈرۈلىدۇ، چارۋىلىقىدا قويچىلىق ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

باغداد (巴格达 Baghdad) ئىراقنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر مىسوپوتامىيە تۈزلەڭلىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا،

دۇنيا تۇرۇشى مەزگىلىدە زور كۆچ بىلەن بۇ شەھەرنى قوغدىدى. ئۇنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىنى نېفىت يېقىلغۇسى بىلەن تەمىنلەشتىكى ئەھمىيىتىمۇ ناھايىتى زور بولىدى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ۋولگا، ئۇرال ۋە غەربىي سىبىرىيە دىكى چوڭ نېفىتلىكلەر تېپىلىپ ئېچىلىشقا باشلىغاندىن بۇيان ئۇنىڭ ئورنى زور دەرىجىدە تۆۋەنلىدى. شۇنداقتىمۇ ئۇ يەنىلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم نېفىت سانائەت رايونلىرىنىڭ بىرى بولۇپ تۇرماقتا. ئۇنىڭ سانائىتى نېفىت ئېلىش ۋە نېفىت ئېلىش ئۇسكۇنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ، بۇلاردىن باشقا ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، خىمىيە سانائىتى، ماشىنىسازلىق سانائىتى، يېمەك - ئىچمەك سانائىتى قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ بار. شەھەردە يەنە نۇرغۇنلىغان ئالىي مەكتەپلەر، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق تارىخىي ئورۇنلار بار. باكۇنىڭ قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ئۇ كاۋكاز تۆمۈريولىنىڭ مۇھىم باش بېكىتى، شەھەردىن ئەتراپقا قاراپ سوزۇلىدىغان نۇرغۇن تۆمۈريول، تاشيول لىنىيىلىرى بار، باكۇدىن دېڭىز ئارقىلىق ئاستراخان، گورىيېف، ماخاچكارا شەھەرلىرى بىلەن ئىرانىنىڭ شىمالىدىكى پەھلىۋى قاتارلىق پورتلارغا بارغىلى بولىدۇ. شەھەردە يەر ئاستى تۆمۈريوللىرى بار.

باڭكوك (曼谷 Bangkok) تايلاندنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، دۇنيا بويىچە گۈرۈچ ئىشلەپچىقىرىدىغان شەھەر. باڭكوك شەھىرى تايلاندنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مىنىم دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ تىكىكى ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، مىنىم دەرياسىنىڭ ئۇششاق تارماقلىرى ئارقىلىق بۆلۈنۈپ تۇرىدۇ. تايلاندنىڭ بۇرۇنقى پايتەختى 1767 - يىلىدىن

سمىر ئارالىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. داۋىسى ئارقىلىق ئاتلانتىك ئوكيان بىلەن، روبېسون ۋە سىمىت قىلىق شىمالىي مۇز ئوكيان بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 689 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 861 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 2744 مېتر كېلىدۇ. سۇ يۈزىنىڭ فېۋرال ئېيىدىكى تېمپېراتۇرىسى 0°C دىن 5°C غىچە بولىدۇ. بافىنن قولتۇقى بىلەن شۇ جايدىكى بافىنن ئارىلىنىڭ نامى 1616 - يىلى شۇ رايونغا بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان ئىنگلىز قۇتۇپ ساياھەتچىسى بافىننىڭ خاتىرىلەش ئۇچۇن بېرىلگەن.

باكۇ (巴库 Баку) سوۋېت ئىتتىپاقى ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، كاۋكاز رايونىدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر، كاسپى دېڭىزىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى ئەڭ چوڭ پورت، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ دەسلەپ تەرەققىي قىلغان مۇھىم نېفىت سانائەت مەركىزى. باكۇ شەھىرى ئاپشىرون يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 693 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، چوڭ باكۇ شەھىرىنىڭ مەيدانى 2200 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئەترابىدىكى 50 كە يېقىن شەھەر - جىڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئومۇمىي ئاھالىسى 2 مىليون 797 مىڭ (1985)، باكۇ 19 - ئەسىردە شۇ جايدىكى نېفىتنىڭ ئېلىنىشى ئاساسىدا تەرەققىي قىلغان زامانىۋى نېفىت سانائەت شەھىرى، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنى نېفىت يېقىلغۇسى بىلەن تەمىنلەش جەھەتتە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ناھايىتى مۇھىم رول ئويناغان. ئۇنى ئاساس قىلغان كاۋكاز رايونىنىڭ نېفىت مەھسۇلاتى 1940 - يىللار ئەترافىدا پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى نېفىت مەھسۇلاتىنىڭ 81% نى ئىگىلىدى. شۇڭا، سوۋېت ئىتتىپاقى ئىككىنچى

بالاتون كۆلى (巴拉顿湖Balaton) ئوتتۇرا ياۋروپادا كى ئەڭ چوڭ كۆل. ئۇ ۋېنگرىيەگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ۋېنگرىيە دېگەندە دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ باكۇنى تاغلىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبى ئېتىكىگە جايلاشقان. ئوتتكتونىكالىق ھەرىكەت نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 78 كىلومېتر، كەڭلىكى 1.5 — 15 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلىمى 596 كۇبادرات كىلومېتر غا يېتىدۇ. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 4 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 11 مېتر كېلىدۇ. كۆلگە نۇرغۇن دەريالار قۇيۇلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە چوڭراقلىرىدىن زالا دەريا سى بار. بالاتون كۆلى شىمالىدا دەريا سى ۋە قانالار ئارقىلىق دونايى دەريا سى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، دونايى دەريا سىدىن يۇلغا چىققان كېمىلەر پاراخوتلار دەريا ھەم قانالار ئارقىلىق بالاتون كۆلىگە كېلەلەيدۇ. كۆلنىڭ ئەتراپىنىڭ مەنزىرىسى بەك گۈزەل، كۆل ئەتراپىدا ۋېنگرىيە بويىچە مەشھۇر ساناتورىيىلەر، ئارشاق، قۇدۇقلار كۆپ بولۇپ، ۋېنگرىيىنىڭ مۇھىم سايا ھەت رايونى ھېسابلىنىدۇ. كۆلدە بېلىق كۆپ بولۇپ، بېلىقنىڭ تۈرى 40 نەچچە خىلغا يېتىدۇ. كۆل ئەتراپىدا يەنە ئۈزۈمزارلىقلار، مېۋىلىك باغلار بار. بالاتون كۆلىنىڭ غەربىي شىمالىي قىسىملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى تىكرەك بولۇپ، قاتتىق جىنسلاردىن تۈزۈلگەن بولسىمۇ، قالغان قىسىملىرى پەسرەك، ئارىلاپ قۇملۇق ۋە پاتقاقلىقلارمۇ بار، كۆلنىڭ شەرقىي تەرىپىنىڭ بۇ خىل پاتقاقلىق ھالىتى كىشىلەرگە خېلى بۇرۇنلا مەلۇم بولغان. كىشىلەر پاتقاقلىق جايلار ئارقىلىق كۆلگە كېلىپ ـ كېتىپ يۈرگەن. شۇڭا كۆلنىڭ بۇ خىل تەبىئىي ئەھۋالىغا ئاساسەن «بالاتون ـ پاتقاقلىق» دەپ نام بېرىلگەن.

بالتىمور (巴尔的摩Baltimore) ئا ق ش نىڭ شەرقىدىكى مارىلاند شتاتىنىڭ مۇھىم پورت شەھىرى بولۇپ، چېسانىكى

بۇرۇن دەريانىڭ غەربىدىكى تىئۇنرى شەھىرىدە بولۇپ، 1789-
يىلى باڭكوك پادىشاھى لاما I پايتەختنى دەريانىڭ شەرقىي
غىقىدىكى باڭكوكقا يۆتكىگەن. ھازىرقى باڭكوك شەھىرى دەر-
يانىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى تىئۇنرى شەھىرىنى ئۆز ئىچىگە
ئالغان ھالدا چوڭ باڭكوك دەپ ئاتىلىدۇ. باڭكوك شەھىرىنىڭ
ئاھالىسى 5 مىليون 530 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئۇ شەرقىي
جەنۇبى ئاسىيا بويىچە چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.
شەھەرنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى تىئۇنرى رايونى دۆلەت بويىچە
ئەڭ چوڭ پورت بولۇپ، 10 مىڭ توننىلىق ئوكيان پاراخوت-
لىرى توختىيالايدۇ. ئىمپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ 95% ى، ئېـ
كسپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ 75%ى تىئۇنرى پورتى ئارقىلىق
بىر تەرەپ قىلىندۇ. باڭكوك پورتى يىلىغا 15 مىليون توننـ
دىن ئوشۇق يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. ئۇنىڭ 100 دىن
ئوشۇق پاراخوت توختاش ئورۇنلىرى بار. باڭكوك تايلاندنىڭ
مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇ جايدا گۈرۈچ ئاقلاش، ياغاچچىلىق،
توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، قۇرۇلۇش بىناكارلىق، تاماكا، يېـ
مەك - ئىچمەك، خىمىيە قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. باڭـ
كوك تايلاندنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت ھەم قاتناش مەركىزى،
شەھەردىن دۆلەتنىڭ شىمال، شەرق، جەنۇب تەرەپلىرىگە بارىـ
دىغان تۆمۈريوللار، شەھەرنىڭ شىمالىدا شەرقىي جەنۇبى ئا-
سىيا بويىچە ئەڭ چوڭ زامانىۋى لاڭمەن خەلقئارا ئايرودرومى
قاتارلىق ئورۇنلار بار. شەھەردە يەنە ئاتاقلىق ئالىي بىلىم يۇرتـ
لىرى، چوڭ خان سارىيى (چوڭ خان سارىيىنىڭ مەيـ
دانى 218 مىڭ 400 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئۇنىڭ ئەتراپى
1900 مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى ئېگىز تام بىلەن قورشالغان)، بۇتـ
خانىلار، مېھمانخانىلار، ساياھەت ئورۇنلىرى بار. بۇ جايغا ھەر
يىلى چەت ئەللەردىن ساياھەتكە كېلىدىغانلار بىر مىليون 500
مىڭدىن ئاشىدۇ.

بۆلۈنىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى ئېگىز بولۇپ، بوتىنى چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2376 مېتر كېلىدۇ. تاغلىقنىڭ شىمالىي باغرى يانتۇراق بولۇپ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن، ھاۋاسى نەم كېلىدۇ، ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، جەنۇبىي باغرىدا قۇياشنىڭ يورۇتۇشى كۈچلۈك، قۇرغاق، شالاڭ ئورمانلىق كېلىدۇ. تاغدىن ئېقىدىغان دەريالارنىڭ سۇ ئېنېرگىيىسى زاپاس مول. تاغلىقتا كۆمۈر، گېپىس، قوغۇشۇن، سىنك، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى، تاغ ئۆڭكۈرلىرى، ئارشاڭلار، مىنېرال بۇلاقلار كۆپ. شۇڭا بۇ جاي بۇلغارىيىنىڭ مۇھىم سایاھەت ھەم دەم ئېلىش رايونى ھېسابلىنىدۇ.

بالقان يېرىم ئارىلى (Balkan Peninsula 巴尔干半岛) ياۋروپادىكى ئۇچ چوڭ يېرىم ئارالنىڭ بىرى بولۇپ، ستىراتېگىيەلىك ئورنى ناھايىتى مۇھىم. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىنى ئادرىئاتىك دېڭىزى، ئىئونىيە دېڭىزى، جەنۇبىنى ئېگەي دېڭىزى، شەرقىي تەرىپىنى قارا دېڭىز، بوسفور بوغۇزى، مەرمەر دېڭىزى، دارداناللى بوغۇزىنىڭ سۈيى يۇيۇپ تۇرىدۇ. پۈتۈن بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ يەر مەيدانى 500 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئالبانىيە، گرېتسىيە، يۇگوسلاۋىيە، بۇلغارىيە، تۈركىيىنىڭ بىر قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 50 مىليوندىن ئۈشۈق بولۇپ، مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ، بۇ رايوندا دۆمىن، سىربىيە، گرېك، خوراۋات، ئالبان، سىلوۋېنىيە، ماكىدونىيە، قارا تاغ، تۈرك، ۋېنگىر، نېمىس، يەھۇدى قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان.

باللېنى ئارالىرى (Balleny Islands 巴勒尼群岛) تىنچ ئوكيانىنىڭ جەنۇبىي، ئانتاركتىداغا يېقىن ئورۇنغا جايلاشقان ئۇششاق ۋولقان ئارالىردىن ئىبارەت. ئۇ جەنۇبىي كەڭلىك 66° 15′ — 67° 40′ بىلەن شەرقىي

قولتۇقىنىڭ شىمالىي تەرىپىدىكى پاتاپوس دەريا بويىدىن باشلىنىپ قان. شەھەر ئاھالىسى 800 مىڭغا يېتىدۇ، شەھەر رايونى نوپ لەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 200 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، ئاھالىسىنىڭ 40% نى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇ شەھەر 1729-يىلى سېلىنغان. ھازىر ئا ق ش بويىچە مۇھىم شەھەرلەرنىڭ بىرى، پورتنىڭ مالالارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىقتىدارىدىن قارىغاندا ئا ق ش بويىچە ئىككىنچى، ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بالتىمور پورتى ئارقىلىق كۆمۈر، كوكس، ئاشلىق، پولات ماتېرىياللىرى، يەم - خەشەك، مىس قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. تۆمۈر رۇدىسى، نېفىت، شېكەر، گۈڭگۈرت، خام ئەشيا قاتارلىقلار ئىمپورت قىلىنىدۇ. بالتىمور شەھىرىنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە چوڭ تېپتىكى پولات - تۆمۈر، رەڭلىك مېتال، كېمىسازلىق، ئېلېكتىر ماشىنىلىرى، خىمىيە، نېفىت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار. بۇنىڭ ئىچىدە 1876 - يىلى قۇرۇلغان خوپكىنىسكى داشۆسى بىلەن ماريلاند داشۆسى مەشھۇر ئورۇندا تۇرىدۇ.

بالقان تاغلىرى (巴尔干山脉 Балканы) بالقان يېرىم ئارىلىدىكى ئاساسىي تاغ بولۇپ، ئالىپ - كارپات تاغلىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلغان داۋامى ھېسابلىنىدۇ. بالقان تېغىنى بۇلغارىيىلىكلەر «ستاپاپلانىنا» تېغى دەپ ئاتايدۇ. ئۇ غەربتە يۇگوسلاۋىيە چېگرىسىدىكى تىموك دەريا بويىدىن باشلىنىپ، بۇلغارىيىنىڭ ئوتتۇرىسىنى توغرىسىغا كېسىپ، شەرقتە قارا دېڭىزغا قەدەر 555 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 50 مېترغا يېتىدۇ. تاغ ئومۇرتقىسى دەريالار بىلەن كېسىلگەن بولۇپ، ئىسكى دەريا بويى ۋە كامچىيا دەريا بويى يوللىرى شەكىللەنگەن. تاغلىقتا يەنە مەشھۇر شىپوكا جىلغىسى بار. بالقان تېغى غەرب، ئوتتۇرا، شەرق دەپ ئۈچ قىسىمغا

هاك تاش ۋە سىلانېتىس جىنسلىرىدىن تۈزۈلگەن، ئاراللارنىڭ ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 — 600 ملليمېتىرغا يېتىدۇ، ئۆسۈملۈك قاپلىمى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، چۆپلىكى، ئورمانزارلىقلىرى بار. ئارالنىڭ يېرى مۇنبەت، دېھقانچىلىق تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا بۇغداي، ياڭيۇ، ياغلىق زەيتۇن، ئۈزۈم، ئۈرۈك، ئەنجۈر قاتارلىق زىرائەتلەر، مېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇ ئىسپانىيىنىڭ مۇھىم سایاھەت رايونلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سایاھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

باماكو (巴马科 Bamako) مالى جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. باماكو شەھىرى نىگىر دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، شەھەر ئاھالىسى 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، شەھەرنىڭ ھېنىغا كېرۇبا تېغى جايلاشقان، شەھەر كوچىلىرىنىڭ ئىككى تەرىپىگە ماڭگو دەرىخى ئۆستۈرۈلگەن. شەھەردە ماشىنا رېمونت قىلىش، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، نەققاشچىلىق، پەرداز بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. باماكو شەھىرىگە مالىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى يىغىلىپ باشقا ئورۇنلارغا تارقىتىلىدۇ. باماكو شەھىرى تۆمۈرىيول ئارقىلىق سېنېگالنىڭ پايتەختى داكار شەھىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. تاشيولار ئارقىلىق ماۋرىتانىيە، بۇركىنافاسو، گۋېنىيىلەر بىلەن تۇتىشىدۇ.

بانجۇل (班珠尔 Banjul) گامبىيىنىڭ پايتەختى ۋە ئەڭ چوڭ پورتى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بانجۇل شەھىرى گامبىيە دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدىكى سان ماردىيە ئارىلىنىڭ شەرقىي

ئۇزۇنلۇق 162°15′ — 164°45′ لارنىڭ تۇتاشقان جىلىنغا توغرا كېلىدۇ. ئۇ ئاراللار شەرقىي جەنۇبتىن غەربىي شىمالىغا قاراپ زەنجىرسىمان ھالەتتە 160 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمى دېڭىز يۈزىدىن 3660 مېترئىگىز تۇرىدۇ. ئاراللارنىڭ يەر ئۈستى مۇزلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئارالدا ئولتۇراقلاشقان ئاھالە يوق. باللېنى ئاراللىرىنى 1839 - يىلى ئەنگلىيىلىك دېڭىز ساياھەتچىسى جى باللېنى تاپقانلىقى ئۈچۈن بۇ ئاراللارنىڭ نامى شۇنىڭ نامىغا بېرىلگەن.

بالېئار تاقىم ئاراللىرى (巴利阿利群岛 Baleares) يەر ئوتتۇرا دېڭىزىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان، ئۇ، مالىئوركا، مېنوركا، ئىۋيسادىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ ئارالنى ۋە ئۇلار ئەتراپىدىكى نۇرغۇن ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللار سىياسىي جەھەتتىن ئىسپانىيىگە قارايدۇ، ئاراللارنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 5014 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 558 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ ئاراللاردا قەدىمدىن باشلاپلا پىنكىيە، كاتالون خەلقلىرى ياشاپ كەلگەن. بالېئار ئاراللىرىنىڭ نامى قەدىمىي گرېكچە بالېئارېس سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، «تاش قوراللارنى ئىشلەتكۈچى كىشىلەر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بالېئار ئاراللىرىدىكى يەرلىك خەلق قەدىمىي زاماندىن تارتىپلا ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىپ كەلگەن. شۇڭا ئۇلار كىشىلەر ئارىسىدا ماھىر پالاخمانلار سۈپىتىدە تونۇلغان. يەرلىك خەلقنىڭ بۇ ئالاھىدىلىكى ئاراللارنىڭ نامى بولۇپ قالغان. بالېئار ئاراللىرىنىڭ بەزى جايلىرى تۈزلەڭلىك، بەزى جايلىرى دۆڭلۈكلەردىن ئىبارەت. مالېئوركا ئارىلىدا ئېگىزلىكى 1400 مېتر كېلىدىغان تاغلىقلار بار. بۇ تاغلىقلار ئالىپ تاغ ياساش ھەرىكىتىدە شەكىللەنگەن. تۈزۈلۈشى مۇرەككەپ بولۇپ

ئىشلەپچىقىرىش (پاراۋۇز قاتارلىقلار)، مېتاللۇرگىيە، تايروپىللان، كونسېرۋا زاۋۇتى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. باندۇك ھىندۇنېزىيىنىڭ مۇھىم تۆمۈرىيول، تاشيول، ھاۋايول قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە قاراپ سوزۇلغان نۇرغۇن تاشيوللار، بىرقانچە تارماق تۆمۈرىيول، ھاۋا قاتناش لىنىيىلىرى بار. شەھەردە يانار تاغ مۇزېيى، رەسىمتىخانا، باسمىخانا، شۆيۈەنى ھەم باشقا نۇرغۇنلىغان دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار. باندۇك خەلقئارا غا خېلى تونۇش ئورۇن. بۇ جايدا 1955 - يىلى ئاسىيا، ئافرىقا دۆلەت، ھۆكۈمەت باشلىقلىرى يىغىنى (باندۇك يىغىنى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) ئېچىلغان.

بانگالور (班加罗尔 Bangalore) ھىندىستانىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان يېڭى سانائەت مەركىزى، كارناتاكا بىرلەشمىسىنىڭ مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليوندىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر ھىندىستانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى دىكان ئېگىزلىكىنىڭ جەنۇبىدىكى دېڭىز يۈزىدىن 900 مېتر ئېگىز بولغان ئورۇنغا جايلاشقان. بانگالور شەھىرى تۆۋەن كەڭلىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ، قىش بولمايدۇ. بانگالور ھىندىستانىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئەڭ مۇھىم ئىقتىساد، مەدەنىيەت، قاتناش مەركىزى. شەھەر ئۆز ئىچىدىن كونا شەھەر (سودا رايونى) ۋە يېڭىشەھەر (سانائەت رايونى) دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ. شەھەر ئەتراپىدا يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، كەۋەز، شال، ياغلىق زىرائەتلەر، تاماكا، چاي قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. بانگالورنىڭ سانائىتى ھىندىستان بويىچە خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ ھىندىستانىنىڭ يېڭىدىن تەرەققىي قىلغان مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇنىڭ

قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 46 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بانجۇل گامبىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، چوڭ پورتى، بۇ جايدا چوڭ تىپتىكى ياغ زاۋۇتى، بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، توقۇمىچىلىق فابرىكىسى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بانجۇل پورتىنىڭ سۈيى چوڭقۇر بولۇپ، ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ. گامبىيە دەرياسى ئارقىلىق يۇقىرى ئېقىمغا قاراپ يۈرگەن دەريا پاراخوتلىرى دەريانىڭ ئوتتۇا ئېقىم رايونلىرىغا بارالايدۇ. بانجۇل پورتى ئارقىلىق خاسىڭ، پالما مېغىزى، تېرە قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ ھاۋاسى مۆتىدىل، مەنزىرىسى گۈزەل، ئۇنىڭ 20 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى يۇندۇم دېگەن جايدا خەلقئارا ئايردرودمى بار. شەھەرنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

باندۇڭ (万隆 Bandung) ھىندۇنېزىيىنىڭ ياۋا ئارىلىغا جايلاشقان بىر چوڭ سانائەت شەھىرى، ياۋا ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 583 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇ شەھەر ياۋا ئارىلىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى يانار تاغلار بىلەن قورشالغان بىر ئويمانلىققا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ھېندۇنېزىيە تىلىدا «باندۇڭ» (تاغلار بىلەن تۇتاشقان جاي) دەپ نام بېرىلگەن. بۇ جاينىڭ يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى (قىش-بولمايدۇ)، ھۆل - يېغىنى مول بولغانلىقتىن، يىل بويى ياپيېشىل تۇرىدۇ. بۇ جايدا كەڭ كەتكەن چايزارلىقلار، خېنىن دەرەخ ئۆستۈرۈش مەيدانلىرى بار. باندۇڭ ھىندۇنېزىيىنىڭ مۇھىم سانائەت ھەم مەدەنىيەت مەركىزى، ئۇ جاينىڭ توقۇمىچىلىق سانائىتى دۆلەت بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇخىل سانائەت تارمىقىدىن باشقا يەنە كاۋچۇك، چاي، خېنىن (مەھسۇلاتى پۈتۈن دۆلەتنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ)، ماشىنا

براززاۋىل بىلەن زايىرىنىڭ پايتەختى كىنشاساغا قەدەر كېلەلەيدۇ. ئوتتۇرا ئافرىقىنىڭ سىرتقى دۆلەتلەرگە چىقىرىلىدىغان مال-لىرىنىڭ خېلى بىر قىسمى بانگى پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىشتىن سىرت، چادنىڭ بىر قىسىم مالليرىمۇ بانگى شەھىرى ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئۇبانگى دەرياسىدا يىل بويى قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. بانگى شەھىرى تاشيولىلار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەر-نىڭ يېنىدا خەلقئارا ئايرودرومى بار.

باھاما (Bahamas 巴哈马) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇ 30 چوڭ ئارال، 700 دىن ئوشۇق كىچىك ئارال ۋە 2400 دىن ئارتۇق مارجان ئاراللىرىدىن تەركىب تاپقان. يەر مەيدانى 13 مىڭ 950 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 220 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 80% نى نېگىرلار، قالغىنىنى ئەنگلىيە، كانادا ۋە ئافرىقا قىتئەسىنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، ئاھالىنىڭ 50% ى پروۋىدىنس ئارىلىغا، 20% ى چوڭ باھاما ئارىلىغا مەركەزلەشكەن، قالغانلىرى يەنە 28 ئارالغا بۆلۈنۈپ ئولتۇراقلاشقان. پايتەختى ناسساۋ شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 58 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئۇ دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. باھاما ئاراللىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى تەكشى بولۇپ، ئۇنىڭدا ھەيۋەتلىك ئېگىز تاغلار يوق. ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 40 — 60 مېتر، ئەڭ ئېگىز جايى دېڭىز يۈزىدىن 125 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ ئورۇنلىرىغا سازلىقلار، تېمىز كۆللەر ئورۇنلاشقان. شۇڭا بۇ ئورۇنغا ئىسپانچە باھاما — سازلىق ئورۇن دەپ نام بېرىلگەن. باھاما ئاراللىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن شىمالىي تروپىك سىزى-

ئايروپىلان سانائىتى ھىندىستان بويىچە ئالاھىدە مۇھىم تۇتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، خىمىيە سانائىتى، توقۇمىچىلىق قاتارلىق چوڭ تېپتىكى سانائەت ئورۇنلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. بۇلاردىن سىرت يەنە شال ئاقلاش، ئۇن زاۋۇتى، شېكەر، ياغ چىقىرىش، قەغەزچىلىك، يىپەك، گىلەم توقۇش سانائەت ئورۇنلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ. بانگالور ھىندىستانىنىڭ جەنۇبىدىكى مادراش — بانگالور — قىيىمباتور سانائەت رايونىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق مەركىزى شۇنداقلا جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدىن مادراس، بومباي، مەيسور قاتارلىق شەھەرلەرگە بارىدىغان مۇھىم تاشيول، تۆمۈريول تورلىرى بار.

بانگى (Bangui 班吉) ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتى بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. بانگى شەھىرى زايىر دەرياسىنىڭ مۇھىم تارمىقى بولغان ئوبانگى دەرياسىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان. بۇ شەھەر 1890 - يىلى قۇرۇلغان، 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى مۇستەقىل بولغاندا دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. شەھەر ئاھالىسى 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، شەھەردە دائىرىسى خېلى چوڭ بولغان پاختا توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، قۇشخانا، ئۇن زاۋۇتى، ياغ زاۋۇتى، كۆن - خۇرۇم، ياغاچچىلىق كارخانىسى، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان خىمىيە سانائەت ئورۇنلىرى بار. بانگى ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، مۇھىم دەريا پورتى، شەھەر بىلەن دەريانىڭ نامى شۇ جايدا ياشىغان بۇبانگى قەبىلىسىنىڭ نامىغا بېرىلگەن. بانگى شەھىرىدىن يولغا چىققان پاراخوت ئوبانگى دەرياسى ئارقىلىق كونگونىڭ پايتەختى

مۇھىم ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى بولۇپ، پۈتۈن باھاما ئەمگەك كۈچىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى سايahەتچىلىك ساھەسىدە ئىشلەيدۇ. سايahەت كىرىمى پۈتۈن دۆلەت ئومۇمىي كىرىمىنىڭ تەخمىنەن 60% نى تەشكىل قىلىدۇ. باھاماغا سايahەت قىلىپ كېلىدىغان كىشىلەر 2 مىليون 500 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ (1982)، سايahەت كىرىمى بىر مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. باھاما ئاق ش ئۈچۈن مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن، ئۇنىڭ بىلەن ئاق ش نىڭ فلورىدا ئارىلىنىڭ ئارىلىقى 96 كىلومېتر كېلىدۇ. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئاق ش بۇ جايدا دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرىنى قۇرغان. 60 - يىللاردىن باشلاپ ئاق ش بۇ جايدا يېڭىدىن ھەرخىل زامانىۋى قۇرۇلۇشلارنى كۆپەيتتى. باھاماغا كىرگۈزۈلىدىغان مالىلارنىڭ 75% نى ئاق ش مالىلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاق ش نىڭ باھاما بانكىلىرىغا قوشقان كاپىتالى 88 مىليارد 600 مىليون دوللىرىغا يېتىدۇ.

باۋارىيە (Bayria 巴伐利亚) بايېرن (Bayern 拜恩) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. گېرمانىيەنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى تاغلىق ۋە مەمۇرىي رايون. ئۇ ئالىپ تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان بولۇپ، گېرمانىيە بويىچە يەر ۋەزىيىتى ئەڭ ئېگىز رايون، ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى دېڭىز يۈزىدىن 2963 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. باۋارىيە 9 - ئەسىردە كارىل ئىمپېرىيىسى تارمار بولغاندىن كېيىن قۇرۇلغان مۇستەقىل تۆت كىنەزلىكنىڭ بىرى بولۇپ، 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا پادىشاھلىق دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان، 1815 - يىلدىكى ۋېنا يىغىنىدىن كېيىن گېرمانىيەنىڭ بىر ئەزاسى بولغان. 1871 - يىلى پرۇسسىيە - فرانسىيە ئۇرۇشىدا

قى كېسىپ ئۆتىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يەل بويىى نۆل
ھۆل - يېغىنى مول بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېرا-
تۇرىسى 23°C، ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېتر-
دىن ئاشىدۇ. ئارالىارنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى ياپيېشىل
ئورمانلار، ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ مەنزىرىسى بەك
گۈزەل. باھاما ئاراللىرى 1492 - يىلى كولۇمبۇسنىڭ ئامېرىكا
قىتئەسىگە قىلغان بىرىنچى قېتىملىق سەپىرىدە تېپىلغان. كولۇم-
بو بۇ ئاراللار ئىچىدىكى سان سالۋادور (خاتلىن ئارىلى دەپ-
مۇ ئاتىلىدۇ) ئارىلىغا كەلگەن. 1513 - يىلى ئىسپانىيەنىڭ
پوئېرتو - رىكودا تۇرۇشلۇق باش ۋالىيسى شىمالغا قىلغان بىر
قېتىملىق سەپىرىدە بۇ ئاراللارنى يەنە بىر قېتىم ئۇچراتقان ھەم بۇ
ئاراللارغا «باھاما» دەپ نام بەرگەن. 17 - ئەسىردىن تاكى 1973-يى-
لى 7- ئاينىڭ 10 - كۈنى رەسمىي مۇستەقىللىققە ئېرىشكەنگە قەدەر
ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. باھاما كارايىپ رايونى
بويىچە باي دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ساياھەتچىلىك، پۇل - مۇئامىلە
ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. يېزا ئىگىلىكىدە تروپىك مېۋىلىرىنى
(ئاناناس، بانان، ئاپېلسىن قاتارلىقلارنى) ئۆستۈرۈشنى ئاساس
قىلىدۇ. بۇخىل مېۋىلەرنى ئا ق ش، كانادالارغا ئېكسپورت قىلىدۇ.
ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن كۆممىقوناق، پۇرچاق تېپتىكى زىرا-
ئەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. 80% ئاشلىقنى ئىمپورت قىلىدۇ. ئەتراپ-
دىكى دېڭىزلاردىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. سانائەتتە نېفىت
ئايرىش، كونسېرۋا، شېكەر، ھاراق، سېمونت، كېمىسازلىق قاتار-
لىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇنىڭ ئا ق ش كاپىتالى بىلەن
قۇرۇلغان نېفىت ئايرىش زاۋۇتى كۈنىگە 70 مىڭ تونىنا نېفىت-
نى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. ئۇ نېفىت ئىمپورت قىلىپ، نېفىت
مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. ساياھەتچىلىك باھامانىڭ

ئۇنىڭ سۈيى مول بولۇپ، پۈتۈن دۇنيادىكى تاتلىق سۇلۇق كۆللەر ئومۇمىي سۇ مىقدارىنىڭ $\frac{1}{5}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. بايقال كۆلىنىڭ ئەتراپى قېلىن يېڭنە يوپۇرماقلىق ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ جايدا ئورمانىدىن باشقا يەنە كۆمۈر، تۆمۈر، ئالتۇن، چىرىمتال، تەبىئىي گاز قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ مول. كۆلدىكى ئارالىلاردا 1600 خىلدىن ئوشۇق ئۆسۈملۈك ئۆسىدۇ. كۆلدە ۋە كۆلدىكى ئاراللاردا 200 خىلدىن ئارتۇق هايۋان ياشايدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە 708 خىلى بايقالنىڭ ئۆزىگە خاس هايۋاناتلىرى هېسابلىنىدۇ. كۆلدە بېلىقنىڭ تۇرىمۇ ناهايىتى كۆپ بولۇپ، يىلىغا كۆپ مىقدارda بېلىق تۇتۇلىدۇ. بۇ جايدا ياشىغۇچى ياقۇت خەلقلىرى كۆل رايونىدىكى ۋە كۆل ئىچىدىكى تەبىئىي بايلىقلارنىڭ كۆپلۈكىگە قاراپ «بايكۆل» (بايقال) دەپ نام بەرگەن

بەسرە (巴士拉 Basrah) ئىراقتىكى ئەڭ چوڭ پورت، بەسرە ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. ئۇ ئەرەب دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئەرەب قولتۇقى (پېرسىيە قولتۇقى) دىن 120 كىلومېتر ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى دەريا بويىغا جايلاشقان بولۇپ، چوڭ تىپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا قاراپ بەسرە شەھىرىگە كېلەلەيدۇ. بۇ جايدا بىرلا ۋاقىتتا 20 دىن ئارتۇق ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدىغان پىرىستانلار بار. ئىراقنىڭ چەت ئەللەرگە چىقىرىدىغان نېفىت ۋە باشقا مالىلىرى، نېفىت تۇرۇبىلىرى پويىز ئارقىلىق بۇ جايغا كەلتۈرۈلۈپ، ئاندىن پاراخوتلارغا قاچىلىنىپ چەت ئەللەرگە چىقىرىلىدۇ. بەسرە پورتىدىن ئىراقنىڭ پايتەختى باغدات ۋە باشقا نېفىت رايونلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان نېفىت تۇرۇبىلىرى،

پرۇسىيە بىلەن فرانسىيىگە قارشى ئۇرۇشقا قاتناشقان. ئۇرۇشتىن كېيىن گېرمانىيە فېدېراتسىيىسىگە قاتناشقان. باۋارىيىنىڭ گېرمانىيىنىڭ مۇھىم سانائەت، يېزا ئىگىلىك رايونى، بۇ جايدا ئېلېكترون، ئېلېكتر، نازۇك ئەسۋابلار، ھەربىي سانائەت مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يېمەك - ئىچمەك، ئەنئەنىۋى فارفور بۇيۇملىرى، كان سانائەت مەھسۇلاتلىرىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ رايوندىكى ميۇنخېن شەھىرى گېرمانىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر ھەرخىل ھەربىي قورال - ياراق ئىشلەپچىقىرىشتا گېرمانىيە بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇندىن باشقا يەنە ئاۋگسبۇرگ، نيورنبېرگ، رېگېنىسبۇرگ قاتارلىق مۇھىم سانائەت مەركەزلىرى بار.

بايقال كۆلى (贝加尔湖 Байкал) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا سىبىرنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان كۆل. ئۇ چوڭقۇرلۇقى جەھەتتىن دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپى دېڭىز يۈزىدىن 2000 مېتر ئېگىزلىكتىكى تاغلار بىلەن ئورىلىپ تۇرىدۇ. كۆل شەرقىي شىمال، غەربىي جەنۇب يۆنىلىشىدە سوزۇلغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 636 كىلومېترغا يېتىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 730 مېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 48 كىلومېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 1620 مېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 456 مېتر كېلىدۇ. بايقال كۆلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا ئوركان ناملىق بىر ئارال بار. بۇ ئارالنىڭ يەر مەيدانى 730 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئارالدىن باشقا يەنە 26 كىچىك ئارال بار. بايقال كۆلى بۇنىڭدىن 20 يىل ئىلگىرى يەر پوستىنىڭ يېرىلىپ چۆكۈشى، سۇلارنىڭ يىغىلىشى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن. كۆلنىڭ مەيدانى 31 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولسىمۇ، لېكىن

مەھەللىگە يەتتىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ ئېگىز جاي 135 مېتر كېلىدۇ. بەھرەيمن پېرسىيە قولتۇقىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولغانلىقتىن، تارىختىن بۇيان مۇھىم ھەربىي بازا بولۇپ كەلگەن. بەھرەيمن مۇستەقىل بولغانغا قەدەر ئەنگلىيە بۇ جايدا ئۆزىنىڭ دېڭىز، ھاۋا ئارمىيىسىنى تۇرغۇزۇپ قولتۇق رايونىنى كونترول قىلغان. بەھرەيمن ئىقتىسادىي جەھەتتە نېفىت ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت. ئۇ جايدا 1932 - يىلى نېفىت تېپىلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى تېز بولىدى. ئۇ نېفىت، تەبىئىي گازدىن قىلغان كىرىمىگە تايىنىپ مەكتەپ، دوختۇرخانا، زاۋۇت - فابرىكا، ئولتۇراق ئۆي - جاي، تاشيول، پرىستان، ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە باشقا قۇرۇلۇشلارنى سالدى، ئۇنىڭ يېرى كىچىك بولسىمۇ نېفىت زاپىسى مول. 1984 - يىلى ئېنىقلانغان نېفىت زاپىسى 23 مىليون تونىنا، 1984 - يىلى ئىشلەپچىقارغان نېفىت مەھسۇلاتى 2 مىليون 50 مىڭ تونىنغا يەتكەن. ئۇ 1978 - يىلىدىن باشلاپ چەت ئەللەرنىڭ بەھرەيمن نېفىت شىركىتىگە قوشقان پاينى ئۆتكۈزۈۋالدى ھەمدە ئوتتۇرا شەرق بويىچە ئەڭ چوڭ نېفىت ئايرىش سانائەت ئورۇنلىرىنى قۇردى. يېزا ئىگىلىكىدە پايدىلىنىۋاتقان يەر پۈتۈن يېرىنىڭ 8.8% نى تەشكىل قىلىدۇ، خورما، كۆكتات، بۇغداي، شال، مېۋە ئۆسۈملۈكلىرى بەھرەيمن ئۆزىنىڭ سۇ قاتنىشى جەھەتتىكى قولايلىق ئورنىدىن پايدىلىنىپ چوڭ تىپتىكى پاراخوتلارنى رېمونت قىلىش قاتارلىق كېمىسازلىق سانائەت ئورۇنلىرىنى قۇردى. ئۇنىڭدىن باشقا تۈزلۈق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش، ئالىيۇمىن تاۋلاش، نېفىت خىمىيە، قۇرۇلۇش بىناكارلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىنى قۇرۇپ چىقتى.

براتسكى سۇ ئامبىرى(布拉茨克水库БратскоеВодохра-нилше)

تۆمۈريوللار بار. بەسرە ئىراق ئۇچۇن مەيلى چەت ئەللەر بولغان سودا ئالاقە جەھەتتىن بولسۇن، مەيلى سانائەت جەھەتتىن بولسۇن ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە شەھەر. بۇ جاي ئۆزىنىڭ ھەرخىل تىپتىكى نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى بىلەن ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايدا چوڭ تىپتىكى نېفىت ئايرىش زاۋۇتلىرى، پولات - تۆمۈر، قەغەز، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى ۋە خەلقئارا ئايرودرومى بار.

بەھرەيىن (Bahrain 巴林) ئەرەب قولتۇقى (پېرسىيە قولتۇقى) نىڭ غەربىي ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇنىڭ قاتار، سەئۇدى ئەرەبىستانلار بىلەن بولغان ئارىلىقى 660 كۆۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 397 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىسىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، ئىنگلىزچىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بەھرەيىن كىچىك ئارال دۆلەت بولسىمۇ، لېكىن بۇندىن 4000 يىل بۇرۇنلا كىشىلەر بۇ جايدا ئولتۇراقلاشقان. 7 - ئەسىرگە كەلگەندە ئىسلام ئېمپېرىيىسى تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلغان. 1507 - يىلدىن 1602 - يىلغىچە بولغان 100 يىل ئىچىدە پورتۇگالىيە ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1602 - يىلدىن 1783 - يىلغىچە پېرسىيە (ئىران) لىقلارنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1820 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنىپ ئەنگلىيەنىڭ ھامىيلىقىدىكى ئورۇنغا ئايلانغان. 1971 - يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئەنگلىيەنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. بەھرەيىن دېڭىز ئىچىگە جايلاشقان ئارال دۆلەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق، يېرى تاشلىق، قۇملۇق كېلىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 75 مىللە-

براتسلاۋا چېخۇەسلوۋاكىيىنىڭ مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى. چېخۇەسلوۋاكىيىنىڭ دونای دەريا بويىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ دەريا پورتى. ئۇ تۆمۈر يول ئارقىلىق بورنو، پراگا، ئوستراۋا، كوشتىسى قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن تۇتىشىدۇ. دونای دەريا‌سى ئارقىلىق ۋېنا، بۇدا پېشت قاتارلىق شەھەرلەرگە بارغىلى ھەم قارا دېڭىز، شىمالىي دېڭىزلارغا چىققىلى بولىدۇ. براتسلاۋا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن باشلىنىپ پراگاغا بارىدىغان مۇھىم نېفىت تۇرۇبا قاتنىشىنىڭ تۈگۈنى. چېخۇەسلوۋاكىيىنىڭ چەت ئەللەر بىلەن ئالماشتۇرىدىغان مالىلىرىنىڭ بىر قىسمى براتسلاۋا پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

براززاۋىل (Brazzaville 布拉柴维尔) كونگو جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى. براززاۋىل شەھىرى كونگو دەريا‌سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئوڭ قىرغىقىغا جايلاشقان بولۇپ، زايىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى كىنىشاشا بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى500مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، شەھەردە توقۇمىچىلىق، سېمونت، شېكەر، ياغ چىقىرىش، ياغاچچىلىق، مېتال چىلىق، تاماكا، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ غەربىي تەرىپىدە سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. براززاۋىل شەھىرى تۆمۈر يول ئارقىلىق كونگو جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى قارا تۇمشۇق بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. براززاۋىل كونگو دەريا بويىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان.

برازىلىيە (Brasil 巴西) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا، شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 8 مىليون 511 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە ئەڭ چوڭ دۆلەت، دۇنيادىمۇ سوۋېت ئىتتىپاقى، كانادا،

سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى يېنسېي دەريا سىستېمىسىنىڭ تارمىقى ئالگارا دەريا-سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا قۇرۇلغان، ئىركۇتسكى ئوبلاستىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. بۇ سۇ ئامبىرى 1954 - يىلى براتسكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. توسمىنىڭ ئېگىزلىكى 124.5 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 924 مېتر كېلىدۇ. كۆل رايونى براتسكى شەھىرىنىڭ يۇقىرى تەرىپىدىكى ئانگارا دەريا-سى ھەم ئۇنىڭ تارمىقى ئوكا، ئىيا دەريا ياقىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 5470 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سۇيىنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 31 مېتر-غا يېتىدۇ. ئومۇمىي سىغىمچانلىقى 50 مىليارد كۇبىمېتر-غا يېتىدۇ. بۇ سۇ ئامبىرى يېنسېي دەريا-سىنىڭ سۇيىنى نەزىرەش رولىنى ئويناپ، توك ئېلىش، سۇ قاتنىشى ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ.

براتسلاۋا (Bratislava 布拉迪斯拉发) چېخ-ۋاكىيەنىڭ شەرقىي جەنۇبى چېگرىسىدىكى مۇھىم شەھەر، چېخ-ۋاكىيە-نىڭ پىراگا، بورنولاردىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھەر. سانائەت رايونىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، مۇھىم سودا-سانائەت قاتناش مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 350 مىڭدىن ئاشىدۇ. براتسلاۋا چېخ-ۋاكىيەنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇنىڭ سانائىتى كۆمۈر سانائىتى بىلەن مېتاللۇرگىيە سانائىتىنى ئاساسىدا تەرەققىي قىلغان ئېغىر تېپتىكى ماشىنىسازلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا نېفىت ئايرىش، خىمىيە سانائەت، كېمە-سازلىق، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، ستانوك، نازۇك ماشىنىسازلىق مەھسۇلاتلىرى، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، ئەينەك قاتارلىق كۆپ خىل سانائەت ئورۇنلىرى بار. براتسلاۋا دۆلەتنىڭ شەر-قىدىكى مۇھىم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن دېھقانچىلىق ھەم چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىمۇ ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

لەرگە مەركەزلەشكەن، كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئاھالىنىڭ 88.7% نى تەشكىل قىلىدۇ. پورتۇگال تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. برازىلىيە 16 - ئەسىردىن باشلاپ تاكى 1822 - يىلغىچە پورتۇگالىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1822 - يىلى 9- ئايىنىڭ 7 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1974 - يىلى 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. برازىلىيە ئۇچىنچى دۇنيا ئەللىرى ئىچىدە ئىقتىسادى تەرەققىي قىلغان دۆلەت. ئۇنى غەربتىكى تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا ئومۇمىي ئىقتىسادىي كۆچى ئا ق ش، ياپونىيە، گېرمانىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيە، ئىتالىيە، كانادالاردىن قالسا سەككىزىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. برازىلىيەدە سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا تېگىشلىك بولغان كان بايلىقى، تېرىلغۇ يېرى، ئورمان، سۇ ۋە باشقا شارائىتلار تولۇق. ئۇ جايدا تېرىشقا بولىدىغان 290 مىليون گېكتار يەر بار. بۇنىڭ ئىچىدە ھازىر تېرىلىۋاتقىنى ئاران 50 مىليون گېكتارغا يېتىدۇ. برازىلىيە يېزا ئىگىلىكىدە ئىقتىسادىي زىرائەتلەر بىلەن ئاشلىق زىرائەتلىرى ئاساس قىلىنىدۇ. بولۇپمۇ ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ دۇنيادا شېكەر، كوفې ئىشلەپچىقىرىشتا بىرىنچى ئورۇندا، كاكائو ئىشلەپچىقىرىشتا ئىككىنچى ئورۇندا، دادۇر ئىشلەپچىقىرىشتا كاپىتالىزم دۇنياسى بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. يۇقىرىقى زىرائەتلەردىن باشقا كېۋەز، كۆمىمقوناق، شال، بۇغداي، ياڭيۇ قاتارلىق زىرائەتلەرمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ. برازىلىيەنىڭ چارۇچىلىقى تەرەققىي قىلغان، ئۇ كالا، چوشقا، ئات بېقىشتا لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. برازىلىيە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتىدا ئا ق ش دىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. برازىلىيە لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە سانائەت تەرەققىيات

جۇڭگو،ئا ق ش لاردىن قالسا بەشىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. برازىلىيە مۇتلەق كۆپ قىسمى ئېكۋاتور بىلەن جەنۇبىي تروپىك سرتىغى دائىرىسىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى مول بولىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىدىكى ئامازون دەريا بويلىرى دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ تروپىك ئورمان رايونى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 400 — 900 مېتر غىچە كېلىدۇ. بۇ جايلار تروپىك ئوتلاقلىرى بىلەن قاپلانغان. برازىلىيە ئېگىزلىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي دېڭىز بويلىرىدا كەڭلىكى 50—100 كىلومېتر كېلىدىغان دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى ئورۇن ئالغان. دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپى پەسلەپ پاراگۋاي ئويمانلىقلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. برازىلىيە دائىرىسىدە ئامازون، سان فرانسىسكو، پارانا قاتارلىق ئۇچ چوڭ دەريا بار بولۇپ، سۇ كۆچى ئېنېرگىيىسى ناھايىتى مول، كان بايلىقلىرىنىڭ تۈرى، زاپىسى ناھايىتى مول بولۇپ، دۇنيادا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. برازىلىيەنىڭ 60% يېرى ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، ئۇ دۇنيادا سۇ ۋىت ئىتتىپاقىدىن قالسا ئورمان كۆلىمى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ جايدىن قىممەت باھالىق ئېسىل ياغاچ ماتېرىياللىرى چىقىدۇ. برازىلىيە ئاھالىسى 131 مىليوندىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 55% نى ئاق ەنلىكلەر، 6% نى نېگىرلار، 38% نى ئاق تەنلىكلەر بىلەن قارا تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، ھىندىلار بىلەن ياۋرو-پالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، 0.2% نى ئىندىئانلار تەشكىل قىلىدۇ، خەنزۇلار (1982 - يىللىق مەلۇمات بويىچە) 60 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ 70% دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇب دېڭىز قىرغاقلىرىغا ئولتۇراقلاشقان. 63% ئاھالە شەھەر-

ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايدىكى تراكتور زاۋۇتلىرى 35 ئات كۈچىگە ئىگە چوڭ تىپتىكى تراكتورلار بىلەن 320 ۋە 360 ئات كۈچىگە ئىگە غايەت چوڭ تىپتىكى تراكتورلارنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. براسوۋ شەھىرىدە ماشىنىسازلىق سانائىتىدىن باشقا يەنە خىمىيە، توقۇمىچىلىق، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. براسوۋ شەھىرىنىڭ ھاۋاسى سالقىن، مەنزىرىسى گۈزەل بولغانلىقتىن ساياھەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

برنو (布尔诺 Brno) چېخ ۋەسلوۋاكىيىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، جەنۇبىي موراۋىيە ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر چېخ - موراۋا ئېگىزلىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبى تەرىپىگە، سىۋراتكا دەرياسى بىلەن سىۋىتاۋا دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، بۇ جاي 9 - 10 - ئەسىردە قەلئە بولغاندىن كېيىن تەدرىجىي كېڭىيىشكە باشلىغان. 1243 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 1526 - يىللىرىدىن 1918 - يىلىغىچە موراۋىيىنىڭ ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى بولغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئىشچىلار ھەرىكىتىنىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر چېخ ۋەسلوۋاكىيىنىڭ مۇھىم تۆمۈريول قاتناش تۈگۈنى. برنو شەھىرى ماشىنىسازلىق سانائىتى جەھەتتە پراگادىن قالسا دۆلەت بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ئېلېكتر ماشىنىلىرى، خىمىيە سانائەت ئۈسكۈنىلىرى، ستانوك، چىشلىق ئوق، تراكتور ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، شەھەردە مېتاللۇرگىيە، ھېسابلاش ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، خىمىيە، نازۇك ئەسۋابلارنى ئىشلەش، يۇڭ توقۇمىچىلىق، نەشرىياتچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

برۇنېي (文莱 Brunei) شەرقىي جەنۇبى ئاسىيادىكى

سەۋبىسى ئەڭ يۇقىرى دۆلەت، ئۇ پولات ـ تۆمۇر، ئايرىش، كېمىسازلىق، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، توقۇمىچىلىق، شېكەر، كان مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىشتا لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. برازىلىيە دۇنياداسكى 30 نەچچە دۆلەتكە ئايروپىلان، تانكا، بىرونېۋىك ۋە باشقا ھەربىي قورال ـ ياراقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ، ئۇ ھازىر قورال ـ ياراق ئېكسپورت قىلىش جەھەتتەدۇنياداتالتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. برا ـ زىلىيەنىڭ قاتناش ترانسپورتىمۇ تەرەققىي قىلغان بولۇپ، پۈتۈن دۆلەتتە 30 مىڭ كىلومېتردىن ئوشۇق تۆمۈرىيول، بىر مىليون 500 مىڭ كىلومېتر تاشيول، 36 مىڭ كىلومېتردىن ئوشۇق ئىچكى دەريا قاتناش لىنىيىسى بار.

براسوۋ (布拉索夫 Brasov) رۇمىنىيەنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، جەنۇبىي كاراپات تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە جايلاشقان شەھەر. بۇ شەھەر 1950 ـ يىللىدىن 1960 ـ يىللىغىچە ستالىن شەھىرى دەپ ئاتالغان. ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). براسوۋ 800 يىللىق تارىخقا ئىگە قەدىمىي شەھەر. ئۇنىڭ ئاـ ساسى 13 ـ ئەسىردە سېلىنغان، 14 ـ، 15 ـ ئەسىرلەردە قول سانائەت ۋە سودا ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان بىر شەھەرگە ئايلانغان، 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مۇھىم ئېغىر سانا ـ ئەت ئورۇنلىرى قۇرۇلۇشقا باشلىغان، ئىكىكىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىللىرىدە بۇ جايدا ئايروپىلان ياساش، ئايروپىلان ماتورى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلىرى قۇرۇل ـ غان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا بۇ خىل سانائەت ئورۇنلىرى پۈتۈنلەي ۋەيران بولغان. رۇمىنىيە ئازاد بولغاندىن كېيىن قايتا قۇرۇپ چىققان. ھازىر ئۇ رۇمىنىيەنىڭ ئىككىنچى چوڭ سانائەت شەھىرى، مۇھىم ماشىنىسازلىق سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر تراكتور، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش بىلەن رۇمىنىيەدە

پۈتۈنلەي ئىچكى مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. 1984 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى تولۇق مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. ئۇ شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادا ھىندونېزىيە، مالايشيادىن كېيىنكى 3 - مۇسۇلمان دۆلىتى ھېسابلىنىدۇ. بروۇنېي ئىقتىسادىدا نېفىت، تەبىئىي گاز، كاۋچۇك ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. بولۇپمۇ نېفىت بىلەن تەبىئىي گاز ئۇنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي جان تومۇرى بولۇپ، خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 75% نى، ئېكسپورتىنىڭ 99% نى تەشكىل قىلىدۇ. بروۇنېي نېفىت ۋە تەبىئىي گازدىن قىلغان كىرىمى ھېسابىغا چوڭ تېپىتكى نېفىت سانائىت ئورۇنلىرىنى قۇردى. شۇنداقلا دۆلەتنىڭ يېزا ئىگىلىك، پەن - تېخنىكا، مەدەنىيەت - مائارىپ ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا زور ئاساس سېلىۋالدى. بروۇنېي يېزا ئىگىلىكىدە كاۋچۇك، شال ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇندىن باشقا كوكۇس پالمىسى، ئىسسىق بەلباغ مېۋىلىرىنى ئۆستۈرىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ.

بريتانې (Bretagne 布列塔尼) فرانسىيەنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ئاتلانتىك ئوكيانىدىن چىقىپ تۇرغان بىر يېرىم ئارال، ئۇنىڭ ئاساسىي قىسمىنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 300 مېتر ئەتراپىدا بولغان ئىككى كونا تاغ تىزمىسى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ تاغلىقلار تەدرىجىي ھالدا دېڭىز قىرغاق تەرىپىگە قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. بۇ جايىنىڭ ئىقلىمى قىشتا يىللىق، يازدا سالقىن بولىدۇ، يىل بويى نەم، كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ. بولۇپمۇ كۈز پەسلى يامغۇر كۆپ بولىدۇ. تۇمانلىق كۈنلەر كۆپ، ھاۋا ئوچۇق كۈنلەر ئاز بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 800 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بېرىتانىيەنىڭ يەر مەيدانى 27 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 2 مىليون 595 مىڭدىن ئاشىدۇ، بريتانىيەنىڭ يەر مەيدانى پۈتۈن فرانسىيە يەر

كالىمانتان ئاردىلىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي قىسمى جۇڭگو دېگىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. شەرقىي جەنۇب، غەرب تەرەپلىرى مالايشىيانىڭ سارلۇاك رايونى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 5765 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 192 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ئاھالىنىڭ 65.2% نى مالاي مىللىتى، 20.4% نى خەنزۇلار، 3.1% نى ھىندىلار، قالغىنىنى دايا‌ك قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. مالاي تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، ئىنگلىز تىلى بىلەن خەنزۇ تىلىمۇ ئورتاق قوللىنىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پايتەختى باندار سېرى بېگاۋان شەھىرى. بروۇنېينىڭ جەنۇبىي ئېگىز، شىمالىي پەسرەك بولۇپ، ئېگىز نۇقتىسى 1808 مېتىرغا يېتىدۇ، دېگىز قىرغاقلىرىدا سازلىق، تۆزلەڭلىكلەر جايلاشقان. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C — 32°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2500 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. دۆلەتنىڭ ھەممە يېرىنى ياپيېشىل ئۆت - چۆپلەر، ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 76% گە يېتىدۇ. بروۇنېيغا ياۋروپا مۇستەملىكىچىلىرى بېسىپ كىرىشتىن بۇرۇن بروۇنېي كىنىزى ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن. 15 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ ئىسلام دىنى تارقىلىشقا باشلىغان. 1521 - يىلى ئىسپانىيەلىك ماگېللان دۇنيانى ئايلىنىش سەپىرىدە بۇ جايغا كەلگەن. 16 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، ئىسپانىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1888 - يىلى ئەنگلىيەنىڭ ھامىيلىقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان. 1941 - يىلى 12 - ئايدىن 1945 - يىلى 8 - ئايغىچە ياپونىيەنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1946 - يىلى 7 - ئايدىن باشلاپ قايتىدىن ئەنگلىيەنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن. 1971 - يىلى

ۋۇزىدىن قېچىپ بۇ جايغا كېلىپ ئورۇنلاشقان. بۇ جايىنى بوغۇز-
لىك قارشى تەرىپىدىكى چوڭ بريتانىيدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن
بۇ جايغا كىچىك بريتانىيە دەپ نام بەرگەن، كېيىن بريتانىيە-
لىكلەر ئولتۇراقلاشقان پورت دەپ ئاتالغان.

بريست (布列斯特 Брест) سوۋېت بېلورۇسىيە جۇمھۇ-
رىيىتىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان شەھەر، بريست ئوبلاس-
تىنىڭ مەركىزى. بريست شەھىرى غەربىي بوگ دەرياسى بىلەن
موخاۋېتس دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان جايىدىكى مۇھىم دەريا
پورتى، پولشىنىڭ چېگرىسىغا يېقىن جايلاشقان شەھەر، مۇھىم
تۆمۈرىيول تۈگۈنى. بريست شەھىرى 1017 - يىلدىن باشلاپ
بىنا قىلىنغان. 1795 - يىلى چارروسىيە ئىمپېرىيەسى
ئىگىلىگەن. 19- ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن كېيىن مۇھىم ھەر-
بىي ئورۇن بولۇپ شەكىللەنگەن، 1918 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى
بىلەن گېرمانىيە، ئاۋسترو - ۋېنگرىيە ئىمپېرىيەسى، بۇلغارىيە،
تۈركىيىلەر بۇ جايدا «بريست كېلىشىمى» نى ئىمزالىغان.
1919 - يىلىدىن 1939 - يىلىغىچە پولشا تەۋەلىكىدە بولغان،
1939 - يىلىدىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئايرىلغان. شەھەر-
نىڭ ھازىرقى ئاھالىسى 177 مىڭدىن ئاشىدۇ، شەھەردە ھەر
خىل ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش، توقۇما-
چىلىق، يېمەك - تېچمەك سانائەت ئورۇنلىرى بار.

بريسبان (布里斯班 Brisbane) ئاۋستىرالىيەنىڭ شەرقىي
دېڭىز قىرغىقىغا، بريسبان دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان شەھەر،
ئاۋستىرالىيەنىڭ كۆنىسلېند شتاتىنىڭ مەركىزى، دۆلەت بويىچە
ئەڭ چوڭ دەريا پورتى. شەھەر بىلەن شەرقتىكى دېڭىز ئارىلىقى

مەيدانىنىڭ $\frac{1}{5}$ نى، ئاھالىسى پۈتۈن فرانسىيە ئاھالىسىنىڭ 5% نى تەشكىل قىلىدۇ. برېتانىي فرانسىيىنىڭ مۇھىم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونى، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۇ جاينىڭ يېزا ئىگىلىكى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. بۇ جايدىكى يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى پۈتۈن فرانسىيە يېزا ئىگىلىك ئاھالىسىنىڭ 11% نى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن فرانسىيە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 12% نى ئىگىلەيدۇ. برېتانىدىكى سۈت مەھسۇلاتى پۈتۈن دۇنيادىكى سۈت مەھسۇلاتىنىڭ 20% نى، كالا گۆشىنىڭ 18% نى، سۇرلەنگەن چوشقا گۆشىنىڭ 50% نى، ئۇي قۇشلىرىنىڭ 60% نى، تۇخۇمنىڭ 50% نى، توخۇ ئېكسپورتىنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىق بىلەن ئۇي قۇشلىرىنى بېقىش يېزا ئىگىلىكىدە مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ قىممىتى پۈتۈن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ. پۈتۈن رايون بويىچە گۆشلۈك ھەم سۈتلۈك كالا 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. برېتانىي فرانسىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ سەي ئۆستۈرۈش ھەم بېلىقچىلىق مەيدانى بولۇپ، ھەر خىل سەيلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، دېگىز قىرغاقلىرىدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. بۇ جاينىڭ سانائىتى يېزا ئىگىلىك، چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. پۈتۈن رايون بويىچە 40 دىن ئوشۇق سۈت پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، 75 چوڭ تېپىتكى زاۋۇتى گۆش پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى بار. بۇ زاۋۇتلار بۇ جايدىكى 87 مىڭ چارۋىچىلىق مەيدانىدىن كەلتۈرۈلگەن سۈت ھەم گۆشنى پىششىقلاپ ئىشلەيدۇ. برېتانىي ئارىلىدىكى برېتانىي خەلقلىرى مىلادى 5 ـ 6 ـ ئەسىردە بوغۇزنىڭ قارشى تەرىپىدىن (ئەنگلىيە تەرىپىدىن) ئانگلو ساكسونلار بىلەن جوت خەلقلىرىنىڭ تاجا-

خمىيسه قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى زور دەرىجىدە تەرەققي قىلغان. ئۇنىڭدىن باشقا كىيىم - كېچەك، گىلەمچىلىك، زىننەت بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىگە باردىغان تۆمۈريول، سۇيوللىرى بار. بريۇسسېلدىن ھەرقايسى شەھەرلەرگە، خەلقئارادىكى چوڭ شەھەرلەرگە باردىغان مۇھىم ھاۋا قاتناش لىنىيىلىرى بار. بربۇسسېل مۇھىم خەلقئارا شەھەر، بۇ جايدا ياۋروپا ئىقتىسادىي ئورتاق گەۋدىسى بىلەن شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتىنىڭ باش ئىش باشقۇرۇش ئورنى قاتارلىق خەلقئارا تەشكىلاتلار بار. شۇڭا بۇ شەھەر «ياۋروپانىڭ پايتەختى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شەھەر ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى چەت ئەللىكلەر تەشكىل قىلىدۇ.

بوتسۋانا (博茨瓦纳 Botswana) ئافرىقىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 570 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، يەر شەكلى جەھەتتىن قارىغاندا كۆپ قىسمىنى كالاخارى قۇملۇقلىرى ئىگىلەيدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي قىسملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز، غەربىي پەس بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 800 — 1000 مېتر كېلىدۇ، دۆلەتنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا ئۇچ بۇرجەك شەكىلدىكى سازلىقلار، شەرقىي جەنۇبىغا ئېدىرلىقلار جايلاشقان. ئىقلىمى سۇبتروپىك قۇرغاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 — 750 مىللىمېترغا يېتىدۇ. بوتسۋانانىڭ ئاھالىسى بىرمىليون 7000 دىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى بەچۇ ئانالىنىدىلقلار (سۋانا خەلقلىرى) تەشكىل قىلىدۇ. بۇلار سەككىز چوڭ قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

22 كىلومېتر كېلىدۇ، تاسمان دېڭىزىنىڭ مورېتون قورغىنى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 958 مىڭدىن تۈزۈلۈپ، ئاۋسترالىيە بويىچە سىيدنىي ۋە مېلبورىن شەھەرلىرىدىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدۇ. بۇ شەھەر 1824 - يىلى قۇرۇلغان، شەھەر بولۇشتىن ئىلگىرى سىياسىي جىنايەتچىلەرنى ئۆزگەرتىدىغان بىر جاي بولغان. ھازىر ئاۋستىرالىيەنىڭ مۇھىم سودا ھەم قاتناش مەركىزىگە ئايلاندى، شەھەردە شېكەر سانائىتى، يۇڭ توقۇمىچىلىق، گۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كونسېرۋا، ماشىنا قۇراشتۇرۇش، ياغاچ ماتېرىياللارنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ جاي ئارقىلىق قوي يۇڭى، گۆش، شېكەر، مىس ۋە قەلەي قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

بريۇسسېل (布鲁塞尔 Brussel) بېلگىيە پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر سىخرد دەريا سىنىڭ تارمىقى بولغان سېننې دەريا بويىغا جايلاشقان. قانال ئارقىلىق سىخرد ۋە سېننې دەريالىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 982 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇ جايغا جايلاشقان دەريا ئوتتۇرىسىدىكى ئارالغا 979 - يىلى مەھەللە، پىرىستان سېلىنغان بولۇپ، كېيىن مۇھىم قەلئەگە ئايلانغان. بريۇسسېل شەھىرى ئوتتۇرا ئەسىرگە كەلگەندە ئاۋات سانائەت مەركىزىگە ئايلانغان. 18 - ئەسىرگە كەلگەندە تەرەققىي قىلىپ خېلى چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرىگە ئايلانغان. 1830 - يىلى بېلگىيە پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى قىلىپ بېكىتىلگەن. ھازىر بۇ شەھەر ياۋروپا بويىچە زامانىۋى، ۋە تەرەققىي قىلغان شەھەرلەرنىڭ بىرى. شەھەردە ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل، ئېلېكترۇن ئەسۋابلىرى،

دۆلەت يېرىنىڭ 68% تىنى چارۋىچىلىق مەيدانلىرى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسەن كالا بېقىلىدۇ. ھەربىر كىشىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئۇچتىن ئارتۇقراق كالا توغرا كېلىدۇ، بۇ جەھەتتىن ئافرىقا بويىچە مۇھىم چارۋىچىلىق دۆلىتى. دېھقانچىلىقىدا كۆممىتۇناق، قوناق، تېرىق، خاسىك، بۇغداي، پۇرچاق قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلەيدۇ. سانائىتىدە كان سانائىتى، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا قۇرۇلۇش بىناكارلىق، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش، فىلىم فۇر، تېرە - خۇرۇم، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار.

بودېن كۆلى (Boden See 博登湖) كونستانتس كۆلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كۆل غەربىي ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ چىگرا كۆللىرىنىڭ بىرى بولۇپ، شۋېتسارىيەنىڭ غەربىي شىمالىغا، ئاۋستىرىيەنىڭ غەربىي شىمالىغا، گېرمانىيەنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. كۆل دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 396 مېتر كېلىدۇ، ئەڭ چوڭقۇر يېرى 252 مېتردىن يېتىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 66 كىلومېتر، كەڭلىكى 14 كىلومېتردىن يېتىدۇ، مەيدانى 541 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ قىرغاقلىرى تۈز، شەرقىي جەنۇبىي تەك ھەم ئېگىز كېلىدۇ. بودېن كۆلى رېيىن دەريا-سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى تەبىئىي سۇ ئامبىرى ھېسابلىنىدۇ. قىش پەسلىدە سۈيى سەل توڭلايدۇ. كۆلدە ھەرخىل قىممەت باھالىق بېلىقلار ياشايدۇ. كۆل ئارقىلىق شۋېتسارىيە، ئاۋستىرىيە، گېرمانىيەدىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەتكە بارغىلى بولىدۇ.

بوردو (Bordeaux 波尔多) فرانسىيەنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمىغا جايلاشقان پورت شەھىرى. ژىروندا ئۆلكىسىنىڭ

بۇلاردىن باشقا ياۋروپالىقلار بىلەن ئاسىيالىقلار 10 مىڭدىن ئاشىدۇ، يەرلىك ئافرىقا خەلقلىرى خرىستىئان دىنىغا، بىر قىسمى ئىسپىتدائىي دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. سۇئانا تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. بوتسۋانا مۇستەقىل بولۇشتىن ئىلگىرى بىچو ئانالىنىد دەپ ئاتىلاتتى، بۇ نام شۇ دۆلەتتىكى ئاساسىي خەلق بىچو ئانالىنىدلىقلار نامىغا بېرىلگەن. بىچو ئانالىنىدلىقلار 13 — 14 - ئەسىرلەردە شىمال تەرەپتىن كېلىپ ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، ئاساسەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان. 19 - ئەسىرگە كەلگەندە ئەنگلىيە ئافرىقىنىڭ جەنۇبىنى (كېيىنچىتائون رايونىنى) بېسىۋالغاندىن كېيىين، شىمالىي ئافرىقا بىلەن جەنۇبىي ئافرىقىنى بىرلەشتۈرۈش پىلانىنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن داۋاملىق شىمالغا قاراپ كېڭەيىپ، 1885 - يىلى بوتسۋانانى بېسىۋالدى. 1910 - يىلىغا كەلگەندە بوتسۋانا بىلەن كېيىنچىتائون رايونىنى جەنۇبىي ئافرىقا ئىتتىپاقى بىلەن بىرلەشتۈرگەن. بوتسۋانا خەلقى ئەنگلىيە جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇزۇن مۇددەت كۈرەش قىلىش ئارقىلىق 1965 - يىلى 3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئىچكى ئاپتونومىيىە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1966 - يىلى 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مۇستەقىللىك ئېلان قىلىپ، دۆلەت نامىنى «بوتسۋانا جۇمھۇرىيىتى» گە ئۆزگەرتكەن. بوتسۋانا يەرلىك تىلدا «سۇئانالىقلار ئولتۇراقلاشقان جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نامنىڭ ئالدىغا قويۇلغان «بۇ» يەرلىك تىلدا «ئورۇن، جاي» دۆلەت» دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. بوتسۋانا ئىقتىسادىي جەھەتتىن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، پۈتۈن دۆلەت خەلقىنىڭ 75% تى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 50% نى، ئېكسپورتىنىڭ 60% تىنى تەشكىل قىلىدۇ. پۈتۈن

نۇرغۇن دۆلەتلەر شۇ بوغۇز ئارقىلىق دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىغا بارالايدۇ. ئۇنىڭ ستراتېگىيە ۋە قاتناشتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى مۇھىم. شۇڭا تاريختىن بۇيان نۇرغۇنلىغان دۆلەتلەر بۇ جايىنى كونترول قىلىش يولىدا قاتتىق ئۇرۇش قىلغان. بۇ بوغۇزنىڭ ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتر، كەڭلىكى 750 مېتردىن 2400 مېتر كېلىدۇ، چوڭقۇرلۇقى 27.5 مېتردىن 80 مېترغىچە بولۇپ ھەرخىل تىپتىكى چوڭ پاراخوتلار ئۆتەلەيدۇ. بوغۇزنىڭ ئىككى تەرىپىگە تۈركىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى ــ ئىستامبول جايلاشقان. ئۇ خۇددى بوغۇزنىڭ ئىككى تەرىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان مۇداپىئە ئاكوپىدەك قاتناش لىنىيىسىنى كونترول قىلىپ تۇرىدۇ. 1973 ـ يىلى سېلىنغان چوڭ ئاسما كۆۋرۈك بوغۇزنىڭ ئىككى تەرىپىنى بىر ـ بىرىگە باغلاپ تۇرىدۇ.

بوستون (Boston 波士顿) ئا ق ش نىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ماساچوسېتىس شىتاتىنىڭ مەركىزى، يېڭى ئەنگلىيە رايونىدىكى ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى. بۇ شەھەر چارلېس، مىستى دەريالىرىنىڭ بوستون قولتۇقىغا قۇيۇلۇش ئاغزىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 3 مىليون 898 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بوستون ئا ق ش نىڭ ئەڭ قەدىمىي پورت شەھەرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، 1630 ـ يىلى قۇرۇلغان. ئۆز ۋاقتىدا ئەنگلىيىگە قارشى پائالىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولغان. كونىشەھەر قىسمى ئوتتۇرا ئەسىردىكى ئەنگلىيە قۇرۇلۇش بىناكارلىق ئۇسلۇبى بويىچە سېلىنغان. پورتنىڭ كۆلىمى چوڭ، سۈيى چوڭقۇر بولۇپ، قىشتا سۈيى مۇزلىمايدۇ. يا‌ۋروپا بىلەن بولغان ئارىلىقى ئەڭ يېقىن تۇرىدۇ. ئۇچ تارماق تۆمۈريول ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ئىچكى قىسىملىرى بىلەن باغلىنىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئالغاندا نيۇ ـ يورك بىلەن رىقابەتلىشىدۇ، ھازىر يېڭى ئەنگلىيەنىڭ مۇھىم پۇل ـ مۇئامىلە،

مەركىزى. فرانسىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى مۇھىم ساناەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. بوردوگارونىا دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاتلانتىك ئوكيانىدىن 98 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئىچكى قۇرۇقلۇقتا ئورۇن ئالغان. ئاھالىسى 222 مىڭدىن ئاشىدۇ. بوردو ئەڭ دەسلەپ كىرىت خەلقى ئىبرى قەبىلىسى بىتۇرىگىلارنىڭ ئولتۇراقلاشقان جايى بولۇپ، بۇردىگالا دەپ ئاتالغان. بۇردىگالا «بېھلىق كۆلچىكى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بوردو شەھىرى دېڭىز قىرغىقىدا 98 كىلومېتر يىراقلىققا جايلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ فرانسىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، ئاتاقلىق سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. گارونىا دەريا سىنى بويلاپ ھەرخىل تېپىكى پاراخوتلار بوردو شەھىرىگە كېلەلەيدۇ. بوردو شەھىرىدىن دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا قاراپ يولغا چىققان دەريا پاراخوتلىرى گارونىا ـ رونا دەريا سىنى تۇتاشتۇرىدىغان قانالىلار ئارقىلىق فرانسىيىنىڭ پايتەختى پارىژغا، گېرمانىيە، گوللاندىيە، بېلگىيەلەرگە بارغىلى بولىدۇ. بوردو شەھىرىدىن ھەر تەرەپكە كەتكەن بىرنەچچە تارماق تۆمۈرىيول، تاشيولىلار بار. بوردو شەھىرىنىڭ نېفىت ئايرىش، كېمىسازلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، ياغاچچىلىق، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. بوردو فرانسىيىنىڭ مۇھىم ئۇزۇم ھاربقى ئىشلەپچىقىرىش مەركىزى. شەھەر ئەتراپىدا كۆپلەپ ئۇزۇم ئۆستۈرۈلىدىغان بولغانلىقتىن، ئۇزۇم ھاربقى ئىشلەشتە شەرت ـ شارائىت تولۇق. شۇڭا ئۇزۇم ھاربقى بىلەن دۇنياغا تونۇلغان.

بوسپور بوغۇزى (博斯普鲁斯海峡 Strait of Bosporus) كىچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلى بىلەن بالقان يېرىم ئارىلى ئارىسىغا جايلاشقان بوغۇز بولۇپ، قارا دېڭىز بىلەن يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئارىلىقىدىكى مۇھىم سۇ يولى. قارا دېڭىز بويىدىكى

شەھەرنىڭ ئارىلىقى 56 كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇ ئوللقان ئاتقىنىدىلىرى بىلەن قاپلانغان ئېگىزلىكنىڭ ئېتىكىگە جايلاشقانلىقتىن ئۇچۇن تۆپرىقى مۇنبەت، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 4618 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇلۇتلۇق، يامغۇرلۇق كۈنلەر 330 كۈنگە يېتىدۇ. بۇ جايدا كۆپىنچە گۈلدۈرمامىلىق يامغۇر ياغىدۇ. شەھەرنىڭ ھاۋاسى سالقىن، شەھەر ئەتراپىدا پەلەمپەي ھالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇلغان جايىزارلىقلار، كوفې، كاۋچۇك، خېنىن، شال، شېكەر قومۇشى، مېۋىلىك باغ ۋە سەيلىگاھلار بار. شەھەر ئاھالىسى 183 مىڭدىن ئاشىدۇ. بوگۇر شەھىرىدە چارۋىچىلىق ۋە يېزا ئىگىلىك شۆبۈەنى، ھايۋانات مۇزېيخانىسى، دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، كاۋچۇك تەقسىقات ئورنى، 1817 - يىلى 5 - ئايىنىڭ 18 - كۈنى قۇرۇلغان تىروپىك ئۆسۈملۈك باغچىسى بار. بۇ باغچىنىڭ مەيدانى 1650 مو، باغ چىدا ئۆستۈرۈلۈۋاتقان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرى 10 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئۆسۈملۈك كوللېگىيسى 500 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايىنىڭ سانائىتىدە دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ بالون زاۋۇتى ھەمدە سېمونت، ئايناغ كېسىم، قەغەز، ئۈيۈنچۇق ياساش ئورۇنلىرى، شەھەر رايونىدا ئاتاقلىق مىنېرال بۇلاقلار بار. بوگۇر شەھىرى پايتەخت جاكارتا بىلەن ئېلېكتىرلەشتۈرۈلگەن تۆمۈرىيول ۋە يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللار ئارقىلىق باغلىنىپ تۇرىدۇ.

بولىۋىيە (Bolivia 玻利维亚) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپىگە ئامازون دەريا تۈزلەڭلىكىنىڭ بىر قىسمى بىلەن لاپلاتا دەريا بويى تۈزلەڭلىكىنىڭ بىر قىسمى جايلاشقان بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت يەرىنىڭ تەخمىنەن 70% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىگە ئاندېس تاغلىقلىرى جايلاشقان. ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 3800 مېتردىن ئاشىدۇ. غەربىي

سودا - سائەت مەركىزى، ئاتاقلىق بېلىقچىلىق ھەم قوي سودا بازىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۆزۋاقتىدا ئۇنىڭ يۇڭ توقۇمىچىلىق. تېرە - خۇرۇم، ئاياغ كىيىم، كېمىسازلىق سانائەتلىرى خېلى تەرەققىي قىلغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن يېڭىدىن ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى سانائىتى، ئېلېكترون ئۇسكۇنىلىرى سانائىتى، سۇلياۋ، خىمىيە قاتارلىق ھەرخىل سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان.

بوگوتا (波哥达Bogota) كولومبىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى. بوگوتا شەھىرى شەرقىي كوردېللېرا تېغى بىلەن ئوتتۇرا كوردېلېلرا تېغى ئارىسىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2640 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى سالقىن بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا يېمپېراتۇرىسى 14°C كېلىدۇ، ئاھالىسى 4 مىليون 293 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). بوگوتا كولومبىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇ جايدا توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە، مېتاللورگىيە، پاراۋۇز، ئەينەك، كاۋچوق، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بوگوتا كولومبىيىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ جايدا دۆلەتنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرىغا بارىدىغان تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋا يوللىرى، 16 - 17 - ئەسىرلەردە قۇرۇلغان ئالىي مەكتەپلەر، مۇزېيخانىلار، رەسەتخانا، چېركاۋلار، قەدىمىي مەشھۇر قۇرۇلۇشلار، گۈزەل مەنزىرىلىك ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

بوگور (茂物 Bogor) ھىندۇنېزىيىنىڭ ياۋا ئارىلىغا جايلاشقان مۇھىم سانائەت شەھىرى. بۇ جايدا خەلقئاراغا مەشھۇر بولغان ئۆسۈملۈك باغچىسى ۋە دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ يېزا ئىگىلىك تەجرىبە باش پونكىتى بار. بوگور بىلەن جاكارتا

چىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ جايدا قەلەي، كۆمۈش، ۋىسموت، سۇرمە، ۋۇلفرام، قوغۇشۇن، سىنك، تۆمۈر، نىيفىت، تەبىئىي گاز قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. بولۇپمۇ قەلەي ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنيادا مالايشىيادىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بولۇنمىنىك كان مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 95% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە قەلەي 55% نى ئىگىلەيدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تەبىئىي گاز ئېكسپورتى زور مىقداردا ئاشماقتا. يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقتىكى ئەمگەك كۈچى پۈتۈن ئەمگەك كۈچىلىرىنىڭ $\frac{2}{3}$ سىنى تەشكىل قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا كۆممىقوناق، ياڭيۇ، بۇغداي، كوفې، كاكاۋ، شال، شېكەر قومۇشى، تاماكا ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، قوي ئاساس قىلىنىدۇ.

بومباي (Bombay 孟买) ھىندىستانىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بومباي ئارىلىدىكى چوڭ شەھەر، بۇ ئارال چوڭ قۇرۇقلۇقتىن 16 كىلومېتر يىراق تۇرىدۇ. ھازىر بومباي ئارىلىغا جايلاشقان بومباي شەھىرى كۆۋرۈك ھەم توسما ئارقىلىق چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن تۇتاشتۇرۇلدى. بومباي ھىندىستانىنىڭ ئەڭ مۇھىم سودا-سانائەت شەھىرى، مەدەنىيەت مەركىزى، ھىندىستانىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى. بومباي شەھىرى ئەسلىدە بومباي، پىل قاتارلىق يەتتە ئارالدىن تەركىب تاپقان، كېيىن سانائەتنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ يەتتە ئارال ئۆزئارا تۇتاشتۇرۇلۇپ ھازىرقى قۇرۇقلۇقنىڭ بىر يېرىم ئارىلىغا ئايلانغان، شەھەرنىڭ كونا قىسمىنىڭ مەيدانى 58 كۋادرات كىلومېتر بولغان بولسا، يېڭى كېڭەيگەن قىسمىنىڭ مەيدانى 603 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 9 مىليوندىن ئاشىدۇ (1981). بومبايىنىڭ

قسم تاغلىق رايوندا دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېگىز تاغلىق كۆل تىتكاكا كۆلى جايلاشقان. بۇ كۆلدە يىل بويى ناش قىلىشقا بولىدۇ. ئىقلىمى يەر ۋەزىيىتىگە قاراپ پەرقلىنىدۇ. ئېگىز تاغلىقلارنىڭ ئىقلىمى سوغۇق، تاغ ۋادىلىرىنىڭ يىللىق، تۆۋەنكىلەرنىڭ قاتتىق ئىسسىق كېلىدۇ. ھۆل - يېغىنى شەرقىي قىسىملىرىدىكى 2000 ملىلىمېتردىن غەربكە قاراپ ئازلاپ 100 ملىلىمېترغا چۈشىدۇ. پۈتۈن دۆلەتنىڭ 50% يېرىنى ئورمانلىقلار قاپلاپ تۇرىدۇ. بولۇپمۇ نىڭ يەر مەيدانى بىر مىليون 98 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 6 مىليون 80 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ 54% دىن كۆپرەكىنى ئىندىئانلار تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە ئىندىئانلارنىڭ نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى دۆلەت ھېسابلىنىدۇ. ئىندىئانلاردىن قالسا ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان مېتىسلار (چولو) 31% نى، كېرىئولاد (ئاق تەنلىكلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى)، ئاق تەنلىكلەر 15% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 95% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئىسپان تىلى، ئاھالىنىڭ كۆپىسى كېچۇيا، ئائىمارا قاتارلىق ئىندىئان قەبىلىلىرى تىلىدا سۆزلىشىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 41.8% نى تەشكىل قىلىدۇ. بولۇپمۇ قەدىمىي ھىندىگا ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، 1538 - يىلى ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرى تەرىپىدىن بېسۇبلىنغان. 1825 - يىلى 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. بولۇپمۇ دۇنيا بويىچە سىياسىي ئۆزگىرىش كۆپ بولۇپ، رەھبەرلىكى مۇقىم بولماي كېلىۋاتقان دۆلەت، ئۇ مۇستەقىل بولغان 146 يىل ئىچىدە 185 قېتىم سىياسىي ئۆزگىرىش بولغان، بۇ جەريانىدا 85 پېرىزىدېنت ئالماشقان. بولۇپمۇ ئىقتىسادىي جەھەتتە كان مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپ

يول، ھاۋا يوللىرى بار. شەھەرنىڭ ئىچكى قاتناش ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان.

بونن (Bonn 波恩) گېرمانىيەنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى. بونن شەھىرى رېين دەريياسىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ شىمالىدىكى كېلىن شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 21 كىلومېتىر كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 290 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بونن شەھىرى رېين دەريياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى تاغلىقلار بىلەن تۆۋەن ئېقىمىدىكى تۆزلەڭلىكلەر ئارىلىقىدىكى مۇھىم ئۆتكەل، ئۇنىڭ ئورنى ناھايىتى مۇھىم بولۇپ، تارىختا مۇھىم قورغان بولغان. بۇ جايدا مىلادى 1 - ئەسىردە قەدىمىي رىم ئىمپېرىيىسى كاسىتىرا بوننېنسىيە نامىلىق بىر ھەربىي گازارما قۇرغان. شەھەرنىڭ ھازىرقى نامى شۇ نامنىڭ قىسقارتىلىشى. بونن كىلىت تىلىدا شەھەر دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ جاي 13 - ئەسىردىن 18 - ئەسىرگىچە كېلىن كۈنسەزلىكىنىڭ مەركىزى بولغان. بونن مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدا تۆمۈريول، تاشيول تورلىرىدىن سىرت، يەر ئاستى تۆمۈريوللىرىمۇ بار. بونن مۇھىم دەريا پورتى. بۇ جايدىن يولغا چىققان پاراخوتلار رېين دەريياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا قاراپ يۈرسە شۇپتسارىيەنىڭ بازىل شەھىرىگە، تۆۋەن ئېقىمىغا قاراپ يۈرسە گوللاندىيە، بېلگىيىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ چوڭ دېڭىزغا چىقالايدۇ. بونن شەھىرىنىڭ سانائىتى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. سانائەتتە رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، خەۋەرلىشىش ئۈسكۈنىلىرى، قۇرۇلۇش بىناكارلىق ماتېرىياللىرى، ئۆي جاھازلىرى، مۇزىكا، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. بونن گېرمانىيەنىڭ مۇ-

تاريخى ئۇزۇن ئەسىر، ئۇ 11 - ئەسىردە بىر بىلەن جەنۇبىي ئا
سى بولغان. 1534 - يىلى پورتۇگالىيەلىكلەر تەرىپىدىن بەس
لىنغان. 1664 - يىلى پورتۇگالىيە مەلىكىسى كاتىلىن ئەنگلىيە
پادىشاھى كارىل I گە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. 19 - ئەسىرگە كەل
گەندە تەرەققىي قىلىپ چوڭ شەھەرگە ئايلانغان. 1838 - يىلى
بىرىنچى قېتىم بومبايدىن ئەنگلىيىگە بارىدىغان ھاۋايولى
ئېچىلغان. 1857 - يىلى پۈتۈن ھىندىستان بويىچە بىرىنچى
زامانىۋى پاختا توقۇمچىلىق فابرىكىسى بومبايدا قۇرۇلغان.
ھازىرقى بومباي شەھىرى ھىندىستاننىڭ ئەڭ چوڭ غەربىي
دەرۋازىسى ھېسابلىنىدۇ. بومباي پورتىنىڭ سۈيى چوڭقۇر،
ئۇسكۇنىلىرى خېلى زامانىۋى بولۇپ، ھەر خىل ئوكيان پارا
خوتلىرى توختىيالايدۇ. بومبايدا ھىندىستاننىڭ ئەڭ چوڭ پاختا
توقۇمچىلىق، تېرە - خۇرۇم، خىمىيە سانائەت، نېفىت، دورىگەر
لىك، ماشىنىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك، كىنو ستودىيىسى قاتارلىق
ئورۇنلار بار. بومباينىڭ نېفىت، خىمىيە، خىمىيىۋى ئوغۇت،
ئاتوم ئېلېكتر قۇۋىتى قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ تېز تەرەققىي
قىلماقتا. بومباي ھىندىستان ئىقتىسادىدا ناھايىتى مۇھىم ئورۇن
تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئاھالىسى پۈتۈن ھىندىستان ئاھالىسىنىڭ 1.2%
نى تەشكىل قىلىدۇ. بومباي ھىندىستاننىڭ ئەڭ چوڭ دېڭىز
قورۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. ئۇ 50 - يىللارنىڭ ئوتتۇرى
لىرىدىن باشلاپ دۆلەتنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى بولۇپ كەلمەكتە.
بۇ پورت ئارقىلىق پاختا، پاختا مەھسۇلاتلىرى، ئۇن، خاسىك،
كەندىر، يۇڭ، تېرە، شېكەر قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ.
بومباي پورتى ئارقىلىق بىر يىلدا بىر تەرەپ قىلىنىدىغان مال
لار 17 مىليون تونىنىدىن ئارتۇق بولۇپ، دۆلەت بويىچە بىرىنچى
ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. بومبايدا دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ
شەھەرلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان نۇرغۇن تارماق تۆمۈريول، تاش

رئتنى باشلاپ كەلگەن. ئارالنىڭ نامى شۇ كىشىنىڭ نامىغا بوۋي ئاردلى دەپ نام بېرىلگەن. بۇ ئارالالارغا 1927 - يىلى نورۋېگىيىلىكلەر كەلگەن. ھازىر بۇ ئارالالارغا نورۋېگىيە ئىگە دارچىلىق قىلىدۇ.

بۇتان (Bhutan 不丹) ھىمالايا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان تاغلىق دۆلەت. ئۇنىڭ شىمال تەرىپى دۆلىتىمىزنىڭ شىزاڭ ئاپتونوم رايونى بىلەن، غەربى سىككىم، جەنۇبى ھىندىستان بىلەن چېگرالىنىدۇ. يەر مەيدانى 46 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يېرىنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يەر ۋەزىيىتى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. شىمالدىكى ھىمالايا تاغلىرى يىل بويى قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدىكى دەريا ۋادىلىرى بىلەن جەنۇبىي قىسمىنىڭ ئېقىلمى يىللىق - نەم بولۇپ، قېلىن ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 71% گە يېتىدۇ. ئۇنىڭ يېرى تاغلىق، مەنزىرىسى گۈزەل بولغانلىقتىن «شەرقتىكى شۋېتسارىيە» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇتاننىڭ ئاھالىسى بىر مىليون 450 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 80% نى بۇتانلىقلار، قالغىنىنى نېپاللىقلار ئىگىلەيدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپىلاما دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇتان تىلى بىلەن نېپال تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ئىنگلىز تىلىنمۇ قوللىنىدۇ. بۇتان بۇرۇن كىنەزلىك دۆلەت ئىدى. 18 - ئەسىردىن باشلاپ ئەنگلىيىلىكلەر بۇتانغا بېسىپ كىرىشكە باشلىدى. 1910 - يىلى بۇتان بىلەن ئەنگلىيە ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن كېلىشىم بويىچە بۇتان تاشقى ئىشلار جەھەتتە ئەنگلىيىنىڭ باشقۇرۇشىغا بويسۇنۇشقا مەجبۇر بولدى. 1949 - يىلى 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ھىندىستان بىلەن بۇتان ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن شەرتنامە بويىچە تاشقى ئىشلار جەھەتتە ھىندىستاننىڭ باشقۇرۇشىغا بوي سۇنىدىغان بولدى. 1971 -

هم نەشرىياتچىلىق، سانائەت مەركىزى. بۇنىڭ سانائىتىمىزنىڭ

قىسمى شەھەر رايونىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. شەھەر ئىچىدە نۇرغۇنلىغان مۇزېيخانىلار، مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، قەدىمىي قۇرۇلۇشلار، 1786 - يىلى قۇرۇلغان بۇنىڭ داشۆسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا گېرمانىيە بىرلەشمىسىنىڭ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى جايلاشقان. بۇنىڭ داشۆسىدە پروفېسسورلار ئىتتىپاقىنىڭ ئۇلۇغ ئۇستازى ماركس 1835 - يىلىدىن 1836 - يىللىرى ئوقۇغان. ئاتاقلىق مۇزىكانت بېتھوفېن بۇنىڭدا تۇغۇلغان.

بوۋې ئارىلى (Bouvet Island 布维岛) ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا، شىمالدىن جەنۇبقا «S» شەكىلدە سوزۇلغان ئاتلانتىك ئوكيان سۇ ئاستى تاغ ئومۇرتقىسىنىڭ ئەڭ جەنۇبىدىكى يانار تاغ ئارىلى، بۇ ئارال جەنۇبىي كەڭلىك 54°26′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 3°24′ نىڭ كېسىشكەن يېرىگە توغرا كېلىدۇ. ئارالنىڭ شەرقتىن غەربكە بولغان ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا بولغان كەڭلىكى 6.4 كىلومېتر، مەيدانى 58 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمى دېڭىز يۈزىدىن 945 مېتر ئېگىز كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. بوۋې ئارىلى يۇقىرى كەڭلىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى، غەرب تەرەپتىن كېلىدىغان سوغۇق ھاۋا ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرىدىغانلىقى ئۈچۈن، ھاۋاسى سوغۇق كېلىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ قىسمى مۇزلۇقلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. شىمالىي تەرىپىدە مۇخ، لىشاينىڭ تېپىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ. بۇ ئارالدا مۇقىم ئولتۇراقلاشقان ئاھالە يوق. كېمە ئۇۋلايدىغان پاراخوتلار بەكمۇ بار. بۇ ئارالنى 1739 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى فرانسىيەلىك بوۋې بىرىنچى قېتىم تەكشۈرۈش ئەتـ

دۆلەتلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. بۇرۇنقىنىڭ چەتكە چىقىرىلىدىغان مەسئۇلاتلىرى تانگانىكا كۆلىدىكى سۇ يولى ئارقىلىق تانزانىيىنىڭ پورت شەھىرى — كىگوماغا يەتكۈزۈلۈپ، ئۇ جايدىن تۆمۈر يول ئارقىلىق چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەر-دە خەلقئارا ئايرودرومى بار.

بۇخارېست (布加勒斯特 Bucureşti) رۇمىنىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. بۇخارېست شەھىرى ۋالاخىيە تۈزلەڭلىكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، دوناي دەرياسىنىڭ تارمىقى — دىمبوۋىتسا دەريا-سىنىڭ بويىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 897 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، شەھەر رايونى بىلەن قوشۇپ بىر مىليون 820 مىڭدىن ئاشىدۇ(1980)·1659 - يىلى ۋالاخىيەكىنەز لىكىنىڭ مەركىزى بولغان. 1862 - يىلىدىن باشلاپ رۇمىنىيە-نىڭ پايتەختى بولغان. بۇخارېست رۇمىنىيىنىڭ ئەڭ چوڭ ئو-مۇملاشقان سانائەت شەھىرى. شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق، خىمىيە، نېفىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، نەشرىيات، مېتاللۇرگىيە قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇخارېست شەھىرىگە شىمالدىكى تىرانسىلۋانىيە رايونىدىن نېف-تىنغان تەبىئىي گاز تۇرۇبا ئارقىلىق يەتكۈزۈلىدۇ. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى زامانىۋى ھەم كۆركەم، مەنزىرىسى گۈزەل، ئىقلىمى يىللىق كېلىدۇ. قىشتا قاتتىق سوغۇق بولمايدۇ. بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەر قايسى ئورۇنلىرىغا سوزۇلغان تۆمۈر يول، تاش-يول، ھاۋا يولى تورلىرى بار. شەھەرده 1864 - يىلى قۇرۇلغان ئاتاغلىق بۇخارېست داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، باشقا پەن تەتقى

www.uyghurkitap.com

يىلى 9 - ئايدا بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا، 1973 - يىلى ئىتتىپاق تۈزمىگەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىغا ئەزا بولدى. بۇتان دېگەن نامغا كەلسەك، ئۇ سانسىكرت تىلىدىكى بۇتانتا دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، شىزاڭنىڭ ئاخىرىغا ياكى شىزاڭنىڭ چېتىگە جايلاشقان دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نام شۇ ئورۇننىڭ جۇغراپىيىلىك ئورنىغا ئاساسەن قويۇلغان. بۇتان يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، ئاھالىنىڭ 93% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىنىڭ تەرەققىيات سەۋىيىسى تۆۋەن. يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا شال، بۇغداي، كۆممىقۇناق، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوتاز، كالا، ئات بېقىلىدۇ. سانائىتىدىن ياغاچچىلىق، توقۇمىچىلىق، قەغەز، سېمونت، ئېلېكتر، قول ھۈنەرۋەنچىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئاساسىي قاتناش ۋاسىتىسى قوتاز، ئىشەك، ماشىنا ھېسابلىنىدۇ.

بۇجۇمبۇرا (布琼布拉Bujum bura) بۇرۇندى جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھەم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر تانگانىكا كۆلىنىڭ شىمالىي ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 172 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇ جاي ئۆز ۋاقتىدا گېرمانىيىنىڭ ھەربىي بازىسى ھەم رۇئاندا، بۇرۇندىلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان پونكىت بولغان. ھازىر بۇرۇندىنىڭ چارۋا، كوفې، پاختا قاتارلىق مەھسۇلاتلار سودا بازىرى، يېمەك - ئىچمەك، سېمونت، توقۇمىچىلىق، تاماكا ئوراش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەتلەر توپلانغان ئورۇن. كۆلىنىڭ قىرغاق رايونلىرىدا بېلىق تۇتۇلىدۇ، تاشيول ئارقىلىق باشقا شەھەر - بازالار ھەم ھوۋاندا قاتارلىق

زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. بۇداپېشت ۋېنگرىيىنىڭ ئاتاق-لىق مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشلىرى رەتلىك ھەم كۆركەم بولۇپ، ياۋروپا بويىچە مەنزىرىسى گۈزەل شەھەر-لەرنىڭ بىرى. شەھەردە قەدىمىي خان سارايلىرى، قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى، 13 - 14 - ئەسىرلەردە سېلىنغان كونىشە-ھەر، نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، 1840 - يىلى قۇرۇلغان دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، كۈتۈپخانىلار، 1837 - يىلى سېلىنغان پارلامېنت بىناسى قاتارلىق ھەشىمەتلىك، كۆركەم قۇرۇلۇشلار، ئاتاقلىق سايا‌ھەت قىلىش، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار. بۇداپېشت دونايى دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى مۇھىم پورت. ۋېنگرىيىنىڭ سىرتقا چىقىرىلىدىغان بىر قىسىم مالىلىرى بۇداپېشت پورتى ئارقىلىق دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى يو-گوسلاۋىيە، رۇمىنىيە، بۇلغارىيە، سوۋېت ئىتتىپاقىغا توشۇلىدۇ. بۇداپېشت شەھىرىدىن دونايى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا قاراپ يۇرسە ئاۋستىرىيە، چېخ ۋەسلوۋاكىيە، گېرمانىيە-لەرگە، ھەتتا دونايى - رېين قانىلى ئارقىلىق گوللاندىيە ۋە باشقا شىمالىي ياۋروپا دۆلەتلىرىگە بارغىلى بولىدۇ. ئۇ دونايى دەريا-سىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىغا جايلاشقان مۇھىم خەلقئارا سۇ قاتناش تۈگۈنى. بۇداپېشت شەھىرىنىڭ يەر ئاستى قاتلىنىشى تەرەققىي قىلغان. ئۇنىڭ يەر ئاستى تۆمۈرىولى 1896 - يىلى سېلىنغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 13.8 كىلومېتر كېلىدۇ. ۋېنگرىيە ھۆكۈمىتى 1970 - يىلى بۇداپېشت شەھىرى-دە ئىككى قەۋەت يەر ئاستى تۆمۈرىولىنى سالدى. بۇ تۆمۈر يول دەريا ئاستىدىن شەھەرنىڭ ئىككى تەرىپىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

بۇركىنا فاسو (Burkina Faso 布基纳法索) غەربىي ئافرىقىغا جايلاشقان ئىنچكە قۇرۇقلۇق دۆلەت، يەر مەيدانى 27

www.uyghurkitap.com

قات ئورۇنلىرى، 17 -، 18 - ئەسىرلەردە قۇرۇلغان مۇھىم كىلىسىخىي ئورۇنلار، مۇزېيخانىلار بار.

بۇداپېشت (布达佩斯 Budapest) ۋېنگرىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر، دوناي دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى مۇھىم دەريا پورتى. يەر مەيدانى 529 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 2 مىليون 72 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ جايغا مىلادى 9 - ئەسىرلەردە مازار خەلقلىرى كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقاندىن كېيىن تەدرىجىي ھالدا بۇدا ۋە پېشىتتىن ئىبارەت ئىككى ئاھالە ئولتۇراقلاشقان. بۇ ئورۇنلار كېيىنچە كېڭىيىپ دەريانىڭ ئوڭ قىرغىقىدا بۇدا، سول قىرغىقىدا پېشت شەھەرلىرى بارلىققا كەلگەن. 1872 - يىلى دەريانىڭ ئوڭ قىرغىقىدىكى قەدىمىي شەھەر بۇدا ۋە سول قىرغىقىدىكى سودا رايونى پېشت، دەريانىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان مارگىت ئارىلى، كونا يېزا ئىگىلىك بازىرى چىبودادىن ئىبارەت تۆت جاي بىرلەشتۈرۈلۈپ، ھازىرقى بۇداپېشت شەھىرىنىڭ ئاساسى سېلىنغان. دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى شەھەر رايونى سەككىز چوڭ كۆۋرۈك ئارقىلىق باغلىنىپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرىدىن كەلگەن توقۇز تارماق تۆمۈريول بىلەن سەككىز تارماق تاشيول مۇشۇ شەھەردە مەركەزلىشىدۇ. بۇداپېشت ئوتتۇرا ياۋروپا ۋە جەنۇبىي ياۋروپانىڭ مۇھىم قۇرۇقلۇق، ھاۋا، سۇ قاتناش تۈگۈنى. بۇداپېشت ۋېنگرىيىنىڭ ئەڭ تەرەققىي قىلغان سودا - سانائەت مەركىزى. بۇ جايدىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 50% نى ئىگىلەيدۇ، شەھەردە ماشىنىسازلىق، مېتاللۇرگىيە، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى

قۇناق، كۆممىقۇناق، شال قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالايدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلەر دىن كېۋەز، كوفې، چاي، خاسىك ئاساسىي ئورۇنىدا تۇرىدۇ. پاختا ئاساسىي ئېكسپورت ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. چارۋىچىلىق دا كالا، قوي بېقىلىدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىن دۇ. سانائىتى تەرەققي قىلمىغان. ئۇ جايدا 1972 - يىلى 16 زاۋۇت - فابرىكا بار ئىدى. 1982 - يىلى كۆپىيىپ 60 تىن ئاشتى، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپ چىقىرىش قىممىتىنىڭ ئاران 7% نى تەشكىل قىلىدۇ (1984)، بۇركىنا فاسو دۇنيادىكى ئەڭ ئارقىدا قالغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. 1982 - يىلى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى كىشى بېشىغا ئاران 260 ئامېرىكا دوللىرى تەقسىم قىلىنغان.

بۇرگان نېفىتلىكى (布尔干油田 Burgan Oilfield) كۇۋەيتنىڭ ئەڭ چوڭ نېفىتلىكى، شۇنداقلا دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ نېفىتلىكلەرنىڭ بىرى. بۇ نېفىتلىك 1938 - يىلى تېپىل غان، ئومۇمىي نېفىت زاپىسى تەخمىنەن 8 مىليارد 130 مىليون تونىنا بولۇپ، 1976 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگە قەدەر بۇنىڭ 22% نېفىتى ئېلىنغان، قالغىنى 6 مىليارد 340 مىليون تونىنىغا يېتىدۇ. نېفىت قاتلىمىنىڭ چوڭقۇرلۇقى تەخمىنەن 1600 مېتىرغا يېتىدۇ. 330 دەك نېفىت قۇدۇقىدىن نېفىت ئۆزلۈكىدىن ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ جايدىن ئېلىنغان نېفىت تۇرۇبا ئارقىلىق كۇۋەيتنىڭ مىنا ئەخمەد پورتىغا يەتكۈزۈلۈپ پاراخوتلارغا قاچىلىنىپ چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

بۇرۇندى (布隆迪 Burundi) شەرقىي ئافرىقىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى. يەر مەيدانى 27 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 4 مىليون 600 مىڭدىن

مىك كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ يېرىدە قىرغىز ئاق ۋولت، قارا ۋولتتىن ئىبارەت ئۈچ ۋولت دەريا بار. دۆلەتنىڭ نامىنى 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى شۇ دۆلەتتىكى ئاساسىي دەريا نامىغا ۋولت جۇمھۇرىيىتى دەپ نام بەرگەن. «ۋولت» ئەگرى - توقاي يۆنىلىش بويىچە ئاققان دەريا دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. 1984 - يىلى 8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى دۆلەت نامى بۇرکىنا فاسوغا ئۆزگەرتىلگەن. بۇرکىنا فاسونىڭ كۆپ جايلىرىنىڭ ئېگىزلىكى دېگىز يۈزىدىن 200 مېتردىن 500 مېترغىچە بولۇپ، ئومۇمىي يەر ۋەزىيىتى بىر قەدەر تەكشى، دۆلەتنىڭ غەربىي تەرىپىدە ئېگىزلىكى 500 مېتردىن ئۇشۇق بولغان سۇ بۆلگۈچ تاغلار بار. بۇ جايدىكى ئەڭ ئېگىز ناقۇرو چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 749 مېترغا يېتىدۇ. بۇرکىنا فاسونىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى ساۋانىنا ئىقلىم بەلبېغىغا، شىمالىي تەرىپى تروپىك چۆللۈك ئىقلىم بەلبېغىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C قا يېقىن بولۇپ، پايتەختى ئۇۋاگادوگۇنىڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 41°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 800 - 1200 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. بۇرکىنا فاسونىڭ ئاھالىسى 6 مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ كۆپىنى موشى خەلقلىرى، ئۇنىڭدىن قالسا گۇدوشى، فولبى قاتارلىق خەلقلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ 65% ى ئېتىقادىي دىنلارغا، 20% ى ئىسلام دىنىغا، 10% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. فرانسۇز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، يەرلىك خەلق ئۆز تىلىنى قوللىنىدۇ. بۇرکىنا فاسو يېزا ئىگىلىك دۆلىتى بولۇپ، ئاھالىنىڭ 90% ى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 75% (1984) نى تەشكىل قىلىدۇ. يېرىنىڭ 90% دە تېرىق،

يىنىك ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدا بولغان. 1962 - يىلى 7 - ئاينىك 1 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1966 - يىلى 11 - ئايدا بۇرۇندى جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. بۇرۇندى ئىقتىسادى جەھەتتىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلمىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 75% تىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسەن قوناق، كۆممىقوناق، كوفې، پاختا، چاي، شال ئۆسۈتۈرۈلىدۇ. كوفې ئۇنىڭ مۇھىم كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدايدۇ. چارۋىچىلىقى خېلى تەرەققىي قىلغان. ئاساسەن كالا، قوي بېقىلىدۇ، ئۇندىن قالسا ئاز ساندا چوشقىمۇ بېقىلىدۇ. چارۋىچىلىق مەيدانلىرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 30% تىنى تەشكىل قىلىدۇ. سانائىتىدە ئاساسەن دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك، ئاپتوموبىل ۋە باشقا ماشىنىلارنى رېمونت قىلىش قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇرۇندى كوفې، پاختا، قەلەي قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، يېمەك - ئىچمەك، ئاپتوموبىل، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، يېقىلغۇ قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

بۇرىيات ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (布里亚特自治共和国 Бурятская АССР) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ بىر مەمۇرىي رايونى بولۇپ، شەرقىي سىبىرىيىنىڭ جەنۇبى، بايقال كۆلىنىڭ جەنۇبىي ھەم شەرقىگە جايلاشقان. مەيدانى 351 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 62% تى رۇسلار، 17% تى بۇرياتلار، قالغىنى ئۇكرائىن، تاتار قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ.

ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىنىڭ 85% تىنى بانتۇ تىل سىستېمىلىرىكى خوتو خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا نىلوت تىلىنى سۆزلىشىدىغان توشى خەلقلىرى (13%)، توۋا مىللىتى (2%)، ياۋروپالىقلار (ئاساسلىق بېلگىيىلىكلەر، ئىتالىيانلار، گرېكلەر)، ھىندىستان، پاكىستانلىقلار ياشايدۇ. خوتو خەلقلىرى دېھقانچىلىق بىلەن، توشى خەلقلىرى چارۋىچىلىق بىلەن، توۋا خەلقلىرى ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى ئىپتىدائىي دىنلار بىلەن كاتولىك دىنىغا، ئاز قىسمى خرىستىئان، ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى بۇرۇندى تىلى بىلەن فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. بۇرۇندى دۈلىتىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئېگىزلىك، تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپى شەرقىي ئافرىقا چوڭ ئۈزۈلمىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، بۇ ئۈزۈلمە بەلباغ دائىرىسىدە تانگانىكا كۆلى ۋە روزىزى دەريا ۋادىلىرى شەكىللەنگەن، دۆلەتنىڭ تاغلىق، ئېگىزلىكنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1500 دىن 2000 مېترغا يېتىدۇ. ئىقلىمى تروپىك ئوتلاق (ساۋاننا) ئىقلىم بەلباغقا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل-يىغىن مىقدارى 1200 — 1600 مىللىمېترغا يېتىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20°C — 25°C ئارىلىقىدا بولۇپ، يىل بويى ئىسسىق بولىدۇ. پەقەت قۇرغاق پەسلى بىلەن ھۆلچىلىك پەسلىلا بولىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربىي قىسىملىرىنى تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇرۇندى ئۆز ۋاقىتدا شۇ جايلاردا ئولتۇراقلاشقان بۇرۇندى خەلقلىرى نامىغا بېرىلگەن. بۇرۇندىدا 16 - ئەسىردە پادىشاھلىق دۆلەت قۇرۇلغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدا بۇ جايلارغا گېرمانىيە، ئەنگلىيىلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1890 - يىلى بۇرۇندى بىلەن ھوۋاندا گېرمانىيىنىڭ شەرقىي ئافرىقىدىكى مۇستەملىكىلىرىنىڭ بىر قىسمى بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن بېلگىـ

ۋادىسى پەسىلكىلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بالقان تېغىنىڭ ئەڭ ئېگىز موسالا چوققىسى 2925 مېتر كېلىدۇ. بالقان تېغىنىڭ شىمالىي قىسمىلىرىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل قۇرۇقلۇق خاراكتېرلىك ئىقلىمغا، جەنۇبى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمىغا كىرىدۇ. قىشلىقى يىللىق بولىدۇ، ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 10°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 700 مىللىمېتر بولۇپ، دۆلەتنىڭ 30% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇلغارىيىنىڭ ئاھالىسى 8 مىليون 972 مىڭدىن ئوشۇق (1984)، بۇنىڭ ئىچىدە بۇلغارلار 86%، تۈركلەر 9% نى ئىگىلەيدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە ماكېدون، سىگان، رۇمېن، يەھۇدى، ئەرمەن، رۇس، تاتار، گرېك قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى پرۇۋوسلاۋ دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇلغار تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. بۇلغارىيىدە مىلادىدىن بۇرۇنقى 2000 - يىللار ئەتراپىدا سىرىسى خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان. مىلادى 7 - ئەسرىنىڭ ئاخىرى كاۋكاز رايونىنىڭ غەربىدە ئولتۇراقلاشقان تۈرك خەلقلىرى ئىچىدىكى بۇلغارلار ھازىرقى بۇلغارىيىگە كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ، بۇلغارىيە پادىشاھلىقىنى قۇرغان (681 - يىلىدىن 1018 - يىلىغىچە)، بۇلغارلار يەرلىك خەلقلەرنى ئاستىمىلياتسىيە قىلىش ئاساسىدا ھازىرقى بۇلغار خەلقلىرى مەيدانغا كەلگەن. بۇلغارىيە 1018 - يىلىدىن باشلاپ ۋىزانتىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان، 1187 - يىلىدىن باشلاپ قايتىدىن تېرنوۋ پادىشاھلىقى بولۇپ قۇرۇلغان. 1396 - يىلىدىن 1878 - يىلىغىچە ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1878 - يىلى تۈركىيە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن مۇستەقىل بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە گېرمانىيىنىڭ بېقىندىسى بولغان، 1946 - يىلى 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بۇلغارىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. بۇلغارىيىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى خېلىلا تەرەققىي

بۇريات ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۆپ قىسمىنى دېڭىز يۈزىدىن 1000 مېتىر ئېگىز بولغان تاغلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. تاغ ئارىلىرىدا كەڭ تاغ ۋادىلىرى بار. شەرقىنى ۋېتىم ئېگىزلىكى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى -24°C — -25°C ، 7 - ئايدا 17°C — 18°C كېلىدۇ. يىغىلىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 — 500 ملليمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جايدا ۋۇلفرام، مولىبدېن، ئالتۇن، كۆمۈر، تۆمۈر قاتارلىق ھەرخىل كان بايلىقلىرى بار. بۇريات ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 1923 - يىلى قۇرۇلغان. كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا ماشىنىسازلىق، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، يېمەك - ئىچمەك، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. چارۋىچىلىقى يېزا ئىگىلىك ئىشلىرىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، قويچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. تۆمۈرىيول، سۇيول قاتنىشى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىغا مەركەزلەشكەن. مۇھىم شەھەرلىرى مەركىزى ئۇلان - ئۇد بىلەن كياختا، گۇسىنو ئوزېرىسكىيلاردىن ئىبارەت.

بۇلغارىيە (Bulgaria 保加利亚) شەرقىي جەنۇبىي ياۋروپادىكى بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، قارا دېڭىزنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 110 مىڭ كۋادرات كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربتىن شەرققە ئۇزۇنلۇقى 520 كىلومېتىر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 330 كىلومېتىر كېلىدۇ. تاغلىقنىڭ شىمالىنى كەڭ كەتكەن دونايى دەريا بويى تۆزەڭلىكلىرى، جەنۇبىنى رودوپ تاغلىقلىرى بىلەن مارىتسا دەريا

چىلىرى لاپلاتا دەريياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىدا ياشىغان ئاھالە پونكتى ئاساسىدا تەرەققىي قىلىغان. 16 - ئەسىردە ئىسپانىيە تەكشۈرگۈچىلىرى جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ شەرقىي قىرغاقلىرىنى بويلاپ جەنۇبقا قاراپ يۈرۈپ بۇ جايغا كەلگەندە، قۇياشنىڭ ھەممە جايىنى يورۇتۇپ تۇرغان مەنزىرىسىنى كۆرۈپ، «بۇئىنوس ئايرېس» (ساپ ھاۋا، ساپ ھاۋالىق ئورۇن دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) دەپ ۋارقىراشقان. شۇڭا بۇ جايىنىڭ نامى ھازىر بۇئىنوس ئايرېس دەپ ئاتىلىدۇ. بۇئىنوس ئايرېس ئۇرۇش جەريانىدا ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغاندىن كېيىن، 1580 - يىلى قايتا قۇرۇلغان. 1776 - يىلى لاپلاتا باش ۋالىيسىغا قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ مەركىزى بولغان. 1880 - يىلى ئارگېنتىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەڭگۈلۈك پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. بۇئىنوس ئايرېس ئارگېنتىنانىڭ ئەڭ چوڭ سودا سانائەت شەھىرى، بۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئىشچىلىرىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك توپلانغان، بۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان سانائەت مەھسۇلاتلىرى پۈتۈن دۆلەت بويىچە ئىشلەپچىقىرىلغان سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ يېرىمىنى، سانائەت كاپىتالى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت كاپىتالىنىڭ 80% تىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جايدا كۆلىمى ناھايىتى چوڭ بولغان گۆش مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى، كۆن - خۇرۇم سانائىتى بار. ئۇنىڭدىن باشقا ئون زاۋۇتى، توقۇمىچىلىق زاۋۇتى، ھاراق ئىشلەش زاۋۇتى، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، مېتالچىلىق، نېفىت ئايرىش، نەشرىياتچىلىق، قەغەز، خىمىيە، كېمىسازلىق سانائەتلىرىمۇ خېلى تەرەققىي قىلغان. بۇئىنوس ئايرېس ئارگېنتىنا بويىچە ئەڭ چوڭ قاتناش

تۈگۈنى. ئارگېنتىنادىن ئېكسپورت قىلىنىدىغان مالنىڭ $\frac{3}{4}$

قىلغان. سانائەتتىدە ماشىنىسازلىق، مېتاللۇرگىيە، كىمىيەسازلىق، يېنىك ئايرىش، خىمىيە ۋە يېمەك - ئىچىمەك، توقۇمىچىلىق سانائەتلىرى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، تاماكا، كۆممىقوناق، ئاپتاپپەرەس، قىزىلچا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالايدۇ. بۇلغارىيە سەي، ھەرخىل مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈشتە داڭلىق بولۇپ، شەرقىي ياۋروپا دۆلەتلىرىنى سەي، مېۋە - چېۋە بىلەن تەمىنلەيدۇ. بۇلغارىيە ئەتىرگۈل مېيى مەھسۇلاتى ۋە ئېكسپورتى جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، چوشقا، قوي، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. بۇلغارىيىنىڭ سايياھەتچىلىك ئىشلىرىمۇ خېلى تەرەققىي قىلغان. سايياھەتچىلىك بۇلغارىيە خەلق ئىگىلىكىدە بارغانچە مۇھىم رول ئوينىماقتا. بۇلغارىيىنىڭ قاتناش تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، دۆلەت ئىچىدە تۆمۈريول، تاشيولىنى ئاساس قىلىدۇ. ھازىر دۆلەتتە بار تۆمۈريوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 7000 كىلومېتردىن، تاشيوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 36 مىڭ كىلومېتردىن ئاشىدۇ. چەت ئەللەر ئارا بولغان سودىسىدا دېڭىز تىرانسپورتىنى ئاساس قىلىدۇ. دېڭىز تىرانسپورتىدا ۋارنا، بۇرگاس پورتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

بۇئېنوس ئايرېس (布宜诺斯艾利斯 Buenos Aires) ئارگېنتىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. جەنۇبىي يېرىم شار بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇئېنوس ئايرېس لاپلاتا دەرياسىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا جايلاشقان، ئۇ ئەتراپىتىكى 22 كىچىك شەھەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چوڭ بۇئېنوس ئايرېسنىڭ يەر مەيدانى 3885 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 9 مىليون 700 مىڭغا يېتىدۇ (1981). بۇئېنوس ئايرېس شەھىرىنىڭ ئاساسى 1536 - يىلى 1 - ئايدا ئىسپانىيە تەكشۈرگۈ-

جايلاشقان بولسىمۇ. لېكىن بۇ جايغا ئاتلانتىك ئوكياندىن سو-
قۇپ تۇرىدىغان يىللىق ئېقىم تەسىر قىلىپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن،
ئۇ ئاڭ سۈيى توڭلىمايدۇ. شەھەرنىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى ئۆزى
بىلەن تەڭ كەڭلىكتىكى ياۋروپانىڭ باشقا ئورۇنلىرىدىن يىللىق-
راق بولىدۇ. بېرگېن شەھىرى 1070 - يىلى قۇرۇلغان. 14-
16 - ئەسىرلەردە شىمالىي ياۋروپادىكى گانزىيە ئىتتىپاقىنىڭ
مۇھىم سودا مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولغان. ھازىر ئۇ نورۋېگىيى-
نىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى بولۇپ تۇرماقتا. شەھەرنىڭ زور
سودا پاراخوت ئەترىتى بىلەن بېلىقچىلىق ئەترىتى بار. بۇ
ئورۇن ئارقىلىق نورۋېگىيىدىن سىرتقا چىقىرىدىغان ماللارنىڭ
خېلى كۆپ قىسمى بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. دۆلەت بويىچە تۇتۇلغان
بېلىق ۋە بېلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى مۇشۇ
شەھەر ئارقىلىق سىرتقا توشۇلىدۇ. شەھەرنىڭ كېمىسازلىق، بېلىق
مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، خىمىيە سا-
نائەت، مېتاللۇرگىيە ۋە ماشىنىسازلىق سانائەتلىرى تەرەققىي
قىلغان، شەھەرنىڭ قۇرۇقلۇق سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان.
تۆمۈريول ئارقىلىق پايتەختى ئوسلو بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.
بېرلىن (Berlin 柏林) ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ شە-
ھەرلەرنىڭ بىرى، مۇھىم خەلقئارا قاتناش تۈگۈنى. بۇ شەھەر
گېرمانىيىنىڭ شەرقىي قىسمىغا، شىپرى دەرياسى بىلەن خاۋېل
دەرياسىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىغا جايلاشقان. شەھەردىن قاناللار ئار-
قىلىق شىمالىي دېڭىز ۋە باشقا دېڭىزلارغا بارغىلى بولىدۇ.
شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 883 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 3
مىليون 50 مىڭدىن ئاشىدۇ. (1984). بېرلىن 13 - ئەسىردىن
ئىلگىرى سلاۋىيانلار ئولتۇرۇشلۇق ئورۇن ئىدى. شەھەر
1415 - يىلى بېرىندېنبورگ كىنەزلىكىنىڭ مەركىزى بولغان.
1701 - يىلى پرۇسىيە پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزى بولغان. 1871-

قسمى بۇنىوس ئايرىس پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ
بۇ جاي ئارقىلىق سىرتقا گۆش، ئاشلىق، تېرە، ياغاچ چىقىرىدۇ
ئۇ جەنۇبىي ئامېرىكا بويىچە مۇھىم تۆمۈرىيول تۇگۈنى. ب
جايدىكى يەتتە تارماق تۆمۈرىيول باشقا شەھەرلىرى بىلەن
قوشنا دۆلەتلەرگە تۇتىشىدۇ، يەر ئاستىدا بەش تارماق مېتروسى
شەھەر رايونىدىكى ئېزىيېزا دېگەن جايدا چوڭ تېپتىكى خەلق
ئارا ئايرودرومى بار. بۇنىوس ئايرىستىن يولغا چىققان پارا
خوتلار لاپلاتا دەرياسىنى بويلاپ ئۇنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىلىرىدىكى
شەھەرلەرگە بارالايدۇ.

بېربېرا (伯尔拉 Berbera) سومالى جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىي دېڭىز ياقىسىدىكى مۇھىم پورت شەھىرى. پورتنىڭ سۇيى چوڭقۇر، ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. بۇ جايغا ھەرخىل تېپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى كېلەلەيدۇ. ئاھالىسى 50 مىڭدىن ئاشىدۇ. ھازىر ئۇ، سومالىنىڭ مۇھىم سودا مەركىزى. بۇ جايدا ھەرخىل چارۋا مەھسۇلاتلىرى سېتىلىدۇ، دۆلەت بويىچە سىرتقا چىقىرىدىغان تېرىك چارۋىنىڭ كۆپ قىسمى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. يەنە تېرە، ئەرەب كاۋچۇكى قاتارلىق مەھسۇلاتلارمۇ سىرتقا چىقىرىلىدۇ. بېربېرانىڭ بېلىقچىلىق ئىشلىرى راۋاجلانغان. تاشيول ئارقىلىق بورا ۋە خارگېسا قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن تۇتىشىدۇ.

بېرگېن شەھىرى (卑尔根市 Bergen) نورۋېگىيىنىڭ غەربىي جەنۇبى دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان چوڭ پورتى، مۇھىم دېڭىز قاتناش ھەم سودا مەركىزى. شەھەرنىڭ ئالدىدىكى ئۇششاق ئارالار ئارىلىقىدا ۋاگېن ھەم پۇددى بوغۇزلىرى جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 213 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئۇ چوڭلۇق جەھەتتە ئوسلودىن قالسا دۆلەت بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، شەھەر شىمالىي كەڭلىك 60° تىن يۇقىرى ئورۇنغا

زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. بېرلىن شەھىرىنىڭ قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتنىشىمۇ تەرەققىي قىلغان، شەھەردە يەنە يەر ئاستى تۆمۈريولىلىرى بار. بۇ شەھەر تۆمۈرىيول، تاشيول، ھاۋايوللىرى ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرى بىلەن، خەلقئارادىكى چوڭ شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. بېرلىن شەھىرىدە ئاتاقلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، دۆلەتلىك مۇزېيخانا قاتارلىق پەن-مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق باغ-چىلار بار. شەھەرنىڭ سايامەتچىلىك ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان.

بېرمۇدا تاقىم ئاراللىرى (Bermuda 百慕大群岛) شىمالى ئاتلانتىك ئokيانىنىڭ ئوتتۇرا غەربىي قىسمىغا جايلاشقان مارجان ئاراللىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، چوڭ-كىچىك 360 دىن ئوشۇق ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، كۆلىمى 53.3 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە بېرمۇدا ئارىلى ئەڭ چوڭ ئارال ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ 20 سىدە كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. بۇ ئاراللار ئىچىدىكى 11 ئارال كۆۋرۈك ياكى توسمىلار ئارقىلىق بىر-بىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى 50 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 60% نى نېگىرلار، قالغىنى ياۋروپالىق ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى ھامىلتون شەھىرى. بېرمۇدا تاقىم ئاراللىرىغا بىرىنچى قېتىم 1503-يىلى ئىسپانىيەلىك ھوپان-دې بېرمۇدېز دېگەن كىشى كەلگەن. بۇ ئاراللارنىڭ نامىمۇ شۇنىڭ نامىغا «بېرمۇدا ئاراللىرى» دەپ نام بېرىلگەن. بۇ ئاراللارغا 1609-يىلى ئەنگلىيەلىكلەر بېسىپ كىرگەن. 1684-يىلى رەسمىي ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1940-، 1941-يىللىردا ئەنگلىيە بىلەن ئا ق ش ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىم بويىچە بۇ ئاراللار ئىچىدىكى مورگان قاتارلىق ئۇچ ئارالنى ئا ق ش غا 99 يىللىق مۇددەت بىلەن ئىجارىگە بەرگەن. بۇ ئاراللار ئىچىدىكى گېئۇر-

www.uyghurkitap.com

يىلىدىن باشلاپ گېرمانىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى بېرلىن 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ تېز تارەققىي قىلغان، ئاھالىسىمۇ كۆپەيگەن، 1877 - يىلى شەھەر ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشقان، 1905 - يىلى 2 مىليون 40 مىڭدىن ئاشقان، 1939 - يىلى ئاھالىسى كۆپىيىپ 4 مىليون 839 مىڭدىن ئېشىپ، ياۋروپا بويىچە سانائىتى، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان چوڭ شەھەر بولۇپ شەكىللەنگەن. 1945 - يىلى گېرمانىيە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن «قىرىم ئاخباراتى» «پوتىسدام كېلىشىمى» بويىچە بېرلىن شەھىرى سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيىلەر تەرىپىدىن بۆلۈپ ئىگىلىۋېلىنغان. 1949 - يىلى ئۆكتەبردە شەرقىي گېرمانىيە دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سوۋېت ئىتتىپاقى ئىگىلىگەن شەرقىي بېرلىن دېموكراتىك گېرمانىيىنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. بېرلىن شەھىرىنىڭ غەربىي قىسمىنى ئىگىلىگەن ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسىيە دۆلەتلىرى 1948 - يىلىغا كەلگەندە ئۆزلىرى ئىگىلىگەن ئورۇنلارنى بىرلەشتۈرۈپ غەربىي بېرلىن شەھىرىنى قۇرغان. 1990 - يىلى 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنى شەرقىي ھەم غەربىي گېرمانىيىلەر بىرلەشكەندىن كېيىن، بېرلىن شەھىرى قايتىدىن پۈتۈن گېرمانىيىنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئىككى گېرمانىيە بىرلەشكەندىن كېيىنكى «بەش يىلدىن ئون يىلغىچە» ھۆكۈمەت بىلەن پارلامېنتنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى بونن بولىدۇ. ئىتتىپاق ھۆكۈمىتىنىڭ ھەرقايسى مىنىستىرلىرى بېرلىندا تارماق ئاپپارات تەسىس قىلىدۇ دەپ قارار چىقىرىلغان. بېرلىن گېرمانىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەتنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، شەھەردە ئېلېكتر ماشىنىلىرى، خىمىيە، نازۇك ئەسۋاب - ئۇسكۇنە، مېتاللورگىيە، ماشىنىسازلىق، نەشرىياتچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى

ياقسىغا جايلاشقان. بۇ شەھەر كونىشەھەر ھەم يېڭىشەھەر دەپ ئىكىكى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. يېڭىشەھەر دەريانىڭ ئوڭ ياقسىغا، كونىشەھەر دەريانىڭ سول ياقسىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 143 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، نېمىس تىلىدا سۆز-لىشىدۇ. بۇ جاي 11-ئەسىردىن بۇرۇن قاقاس بىر جاي بولۇپ، 11-ئەسىردىن كېيىن بۇ جايدا بېرى شەھىرى بىنا قىلىنىشقا باشلىغان، بىرىن 1218-يىلى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بىرلەشمە بولۇپ قۇرۇلغان، 1353-يىلى شۇبىتسارىيە بىرلەشمىسىگە قاتناشقان، 1848-يىلىدىن باشلاپ شۇبىتسارىيىنىڭ پايتەختى بولغان. شەھەرنىڭ ئېلېكتر ماشىنىلىرى، نازۇك ماشىنا، توقۇمە چىلىق، خىمىيە، دورا ياساش، يېمەك-ئىچمەك، ھەرخىل ئائىلە جاھازلىرىنى ياساش سانائىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. بولۇپ-مۇ ئۇ ئۆزىنىڭ سائەت ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىنىڭ ئالاھىدىلىكى بىلەن «سائەت پايتەختى» دەپ نام ئېلىپ دۇنياغا تونۇلغان. شەھەرنىڭ سانائىتىنى ئەمەس، يېزا ئىگىلىكىمۇ تەرەققىي قىلغان. نۇرغۇن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى مۇشۇ شەھەرگە توپلىنىدۇ. بىرن مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، ئاتاقلىق مەدەنىيەت مەركىزى. بىرن مۇھىم خەلقئارا شەھەرنىڭ بىرى، بۇ جايدا نۇرغۇنلىغان خەلقئارا تەشكىلاتلار، مەسىلەن، خەلقئارا پوچتا-تېلېگراف بىرلەشمىسى، خەلقئارا تۆمۈريول بىرلەشمىسى، خەلق-ئارا نەشرىيات بىرلەشمىسى قاتارلىق تەشكىلاتلار بار.

بېرىنگ ئارىلى (Bering 白令岛) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئەڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان، بېرىنىگ دېڭىزىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى كوماندىر ئاراللىرى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئارال. ئۇ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كامچاتكا ئوبلاستىنىڭ بىر قىسمى، مەيدا-نى 1660 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئارالنىڭ شىمالىي قىسمى تۈزلەڭلىك، جەنۇبىي قىسمى تاغلىق كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىز نۇقتە-

گېس ئارىلىدا ئا ق ش نىڭ مۇھىم ھاۋا ئارمىيە بازىسى بار. بۇ جايدىكى كىندلىي ئايرودرومى مۇھىم ھەربىي ۋە خەلقئارا قاتناش پونكىتى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا 1960-يىلى ئا ق ش ھۆكۈمىتى سۈنئىي ھەمرادىن خەۋەر ئېلىش پونكىتى قۇرغان، 1957-يىلى بېرمۇدا ئاراللىرىدا تۇرۇشلۇق ئەنگلىيە قوشۇنلىرى ئاخىرقى قېتىم بۇ جايدىن چېكىنىپ چىققان. 1968-يىلى بېرمۇدا ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. بېرمۇدا شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانىدىكى مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن، مۇھىم دېڭىز، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى، ياۋروپا بىلەن شىمالىي ئامېرىكا ئارىلىقىدا قاتنايدىغان ئايروپىلان، پاراخوتلار بېرمۇدادا توختاپ ئۆتىدۇ. ئۇ شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانىنى كونترول قىلىشتا ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. بېرمۇدا ئىقتىسادتا ساياھەتچىلىك، بېلىقچىلىق، باغۋەنچىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. يىللىق ساياھەتچىلىك كىرىمى 300 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ، ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ 65%ى بىۋاسىتە ھەم ۋاسىتىلىك ھالدا ساياھەتچىلىك ساھەسىدە ئىشلەيدۇ. ھەر يىلى ساياھەت قىلىپ كېتىدىغانلار 567 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى چەت ئەل مونوپول كاپىتالىستلىرى كونترول قىلىدۇ. بۇ جايدا چەت ئەللەرنىڭ 3270 دىن ئوشۇق شىركىتى بار. ئەتراپىدىكى دېڭىزدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. ياڭيۇ، مېۋە، سەي، ئاپېلسىن، ماندارىن قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە كېمىسازلىق، دورىگەرلىك ۋە قول سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ.

بېرن (伯尔尼 Bern) شۋېتسارىيە بىرلەشمىسىنىڭ پايتەختى، بېرن ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بېرن شەھىرى رېين دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان ئارې دەرياسىنىڭ ئىككى

بېرىنگ دېڭىزى (白令海 Bering sea) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئەڭ شىمالىغا جايلاشقان دېڭىز بولۇپ، ئۇ بېرىنگ بوغۇزى ئارقىلىق شىمالىي مۇز ئوكيانىدىكى چۇكوتكا دېڭىزى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ جەنۇبىي ئالئوت ئاراللىرى ھەم كومانـدىر ئاراللىرى ئارقىلىق تىنچ ئوكيانىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىدە ئا ق ش نىڭ ئالياسكا شتاتى، غەربىدە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كامچاتكا ئوبلاستى بار. دېڭىزنىڭ شەرقتىن غەربـكە بولغان ئۇزۇنلۇقى 200 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭـلىكى 1500 كىلومېتر كېلىدۇ. يەر مەيدانى 2 مىليون 262 كۋادرات كىلومېتر، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 1598 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 4773 مېترغا يېتىدۇ. ئۇنىڭ غەربىدە ئانادىرون، كاراگىنن، شەرقىدە نورتون، بېرىستول قولتۇقلىرى بار. دېڭىز ـ دىكى چوڭراق ئاراللاردىن مۇقەددەس لاۋرېنتىيە، پىرىپلوۋا، نونىۋاك (يۇقىرىقى ئۈچ ئارال ئا ق ش غا قارايدۇ) ئاراللىرى بار. بۇ دېڭىزغا قۇيۇلىدىغان چوڭراق دەريالاردىن يوكون، ئانا ـ دىر دەريالىرى بار. بېرىنگ دېڭىزىنىڭ شىمالىي قىسمىنىڭ ئىقلىمى سۇبئارىتكىسكا ئىقلىمىغا، جەنۇبى مۆتىدىل ئىقلىمغا كىرىدۇ. شىمالىي قىسمىدا فېۋرال ئىيىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23°C ـــ، جەنۇبىدا 0°C دىن 4°C ـــ قا يېتىدۇ. ئاۋغۇست ئىيىدا 5°C دىن 10°C قىچە بولىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى شىمالدا 200 ـــ 400 مىللىمېتىرغىچە، جەنۇبىدا 1500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ دېڭىزدا قاتناش ئەھمىيىتى چوڭراق بولغان پورتلاردىن سوۋېت ئىتتىپاقىدا پروۋىدېنىيە، ئا ق ش دا نوم قاتارلىق پورتلار بار. دېڭىزنىڭ نامى دېڭىزدا بېرىنىچى قېتىم تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان بېرىنگنىڭ نامىغا قويۇلغان.

بېلگراد (贝尔格莱德 Beograd) يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاق

سی دېگىز يۈزىدىن 751 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى سوۋ
كا ئىقلىمىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 500
للىمېتردىن ئاشىدۇ، ئارال تۈۋىدىكى ئۆسۈملۈكلىرى بىلەن قاپلا
غان، جىلغىلاردا پاكار قېيىن دەرىخى، تال قاتارلىقلار ئۆسىدۇ
ئارالدا ئولتۇرۇشلۇق ئاھالە يەك شالاڭ بولۇپ، ئاھالىسى يەر-
لىك ئالىئوت خەلقلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇلار بېلىقچىلىق ھە
ئۈچىلىق بىلەن تۇرمۇش كۆچۈرىدۇ.

بېرىنگ بوغۇزى (Bering Serait 白令海峡) شىمالىي مۇ
ئوكيان بىلەن تىنچ ئوكيانىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، ئاسىيا
قىتئەسىنىڭ ئەڭ شەرقىي شىمال بۇرجىكى دېژنوف تۇمشۇقى
بىلەن ئامېرىكىنىڭ غەربىي شىمال بۇرجىكى ئۇئېللىس تۇمشۇ-
قىنى ئايرىپ تۇرىدۇ. بوغۇزنىڭ كەڭلىكى 35 كىلومېتردىن 86
كىلومېترغىچە، چوڭقۇرلۇقى 30 — 50 مېتر كېلىدۇ. بوغۇزدا
ئوتتۇرا قىسىمغا جايلاشقان ئۇمىد ئارىلى ئا ق ش بىلەن
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چېگرا سىزىقلىرىنى ئايرىپ تۇرىدۇ.
بېرىنگ بوغۇزىنىڭ ئۇستى قىسمىدىكى يىللىق تىنچ ئوكيان
سۇلىرى شىمالىي مۇز ئوكيانغا، شىمالىي مۇز ئوكيانىنىڭ سوغۇق
سۇيى ئاستى قىسمىدىن تىنچ ئوكيانغا ئۆتۈشۈپ تۇرىدۇ. بوغۇز-
دا ھەر يىلى ئۆكسىتەبردىن ئىككىنچى يىلىنىڭ 4-ئىيىغا قەدەر
مۇز قاتىدۇ. يازلىقى كۆپ تۇمانلىق بولۇپ، قاتناشقا دەخلى
يېتىدۇ. بېرىنگ بوغۇزىغا تۇنجى قېتىم 1648-يىلى كازاك
س. دېژنوف، س. ئاپوپوۋلار بارغان. بۇ ئېكسپېدىتسىيىنىڭ
كەسپىي ھۈنەرۋەنچىلىك ئېكسپېدىتسىيىسى ئىدى. 1728-يىلى
بېرىنگ باشچىلىقىدىكى رۇس ئېكسپېدىتسىيىسى بۇ جايغا كەل-
گەن. بۇ ئېكسپېدىتسىيىنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ بولغانلىقى ئۈچۈن
بوغۇزنىڭ نامى بېرىنگ نامىغا بېرىلگەن. 1732-يىلى فېدو-
روۋ، گۇزدېۋلار بۇ بوغۇزنى تۇنجى قېتىم خەرىتىگە چۈشۈرگەن.

سۇ قاتنىشى تۆلايلىق، ساۋا، دونياي دەريالىرى ئارقىلىق دەريا-
لىك تۆۋەن ئېقىمىدىكى رۇمىنيە، بۇلغارىيىلەرگە، يۇقىرى
ئېقىمىغا قاراپ يۇرسە ۋېنگرىيە، ئاۋستىرىيە، چېخ ۋەسلوۋاكىيە،
گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە بارغىلى بولىدۇ. ئۇ
يۇگوسلاۋىيىنىڭ مۇھىم دەريا پورتى ھېسابلىنىدۇ.

بېلگىيە (比利时 Belgique) ياۋروپانىڭ غەربىگە جايلاش-
قان دۆلەت. مەيدانى 30 مىڭ 513 كۋادرات كىلومېتر كېلى-
دۇ. ئاھالىسى 9 مىليون 853 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)،
59.3% نى گېرمان تىل سىستېمىسىدىكى فېلىماچلار، 40.1% نى
لاتىن تىل سىستېمىسىدىكى ۋاللۇن خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ.
فېلىماچلار فېلىماچە تىلدا، ۋاللۇنلار فرانسۇز تىلىدا سۆزلىشىدۇ.
بۇلاردىن قالسا ئاز سانىدىكى گېرمانلار نېمىس تىلىدا سۆزلىشىدۇ.
ئاھالىنىڭ 90% دىن كۆپرەكى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.
فېلىماچ تىلى بىلەن فرانسۇز تىلى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى
قوللىنىدىغان تىل ھېسابلىنىدۇ. بېلگىيە يەر شەكلىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمى
ىنى تۆزلەڭلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا
ئېدىرلىقلار بار. ئېدىرلىقلارنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمىمۇ 694 مېتر-
دىن ئاشمايدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ دېڭىز ئوكيان خاراك-
تېرلىك ئىقلىم بولۇپ، قىشلىقى قاتتىق سوغۇق بولمايدۇ، ياز-
لىقى سالقىن بولىدۇ. 1-ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى
0°C — 4°C ئارىلىقىدا، 7-ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېرا-
تۇرىسى 15°C — 18°C ئارىلىقىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن
مىقدارى مول بولۇپ، تۆزلەڭلىكلەردە 750 دىن 900 مىللى-
مېتىرغا، ئېدىرلىقلاردا 900 — 1200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ.
پۈتۈن دۆلەت يېرىمنىڭ $\frac{1}{5}$ قىسمىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. بېلى-

جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي
مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. شۇنداقلا سىربىيە جۇمھۇر
يىتىنىڭمۇ مەركىزىي شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. بېلگراد ساۋا دەري
سى بىلەن دوناي دەرياسىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان
ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ بىر مىليون 70
مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ئۇ يۇگوسلاۋىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھ
رى ھېسابلىنىدۇ. بېلگراد شەھىرى جايلاشقان ئورۇندا مىلاد
دىن بۇرۇنقى 4 - ئەسىرلەردە كىلىت خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان
مىلادىدىن بۇرۇنقى 1 - ئەسىردىكى رىم ئىمپېرىيىسى مەزگىلىد
«سىنگىدۇنۇم» دەپ ئاتالغان. مىلادى 4 -، 5 - ئەسىرلەردە سلا
ۋىيان خەلقلىرى تەرىپىدىن قايتا قۇرۇلغان، بۇ جايغا سېلىنغا
ئۆيلەرنىڭ كۆپىنچىسى ئاق رەڭدە ئاقارتىلغانلىقى ئۈچۈن سلا
ۋىيان تىلىدا «بېلگراد» دەپ ئاتالغان (ئاق تۈسـ
كىرگەن شەھەر دېگەن مەنىنى بىلدۇرىدۇ). 1882 - يىلى سىر
بىيە پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. بېلگراد يۇگوسلاۋىيىنىڭ
ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايدا ماشىنىسازلىق سانائىتى
ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ھازىر بېلگراد شەھىرىد
دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، ئېلېكېتـ
ئېنېرگىيە ئۈسكۈنىلىرى، دەريا پاراخوتلىرى، ستانوك قاتارلىق
لار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە خىمىيە، توقۇمىچىلىق
يېمەك - ئىچمەك، نەشرىيات قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار
بېلگراد شەھىرىنىڭ قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي
قىلغان. ئۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىـ
دىغان نۇرغۇن تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار بار. ياۋروپادىن
ئىستامبول ئارقىلىق كىچىك ئاسىياغا (تۈركىيىگە) ئۆتىدىغان
مۇھىم خەلقئارا تۆمۈريولمۇ بېلگراد شەھىرىنى كېسىپ ئۆتىدۇ.
بېلگراد ئىككى دەريانىڭ تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن

ئاھايىتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، توشۇلىدىغان يۈكنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمى دەريا ترانسپورتى ئارقىلىق بولىدۇ. سىرتقى سودىسى ئالاھىدە مۇھىم بولۇپ، خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 50% نى ئىگىلەيدۇ. چەت ئەللەرگە پوليات، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، ماشىنا، ئاپتوموبىل ئېكسپورت قىلىدۇ. نېفىت، كۆمۈر، سانائەت خام ئەشياسى، ئاشلىق ئىمپورت قىلىدۇ. ئانتۇبرېن شەھىرى ئەڭ مۇھىم پورتى ھېسابلىنىدۇ.

بېلموپان (贝尔莫潘 Belmopan) ئوتتۇرا ئامېرىكىدىكى بېلىز جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، بېلىزنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. شەھەر ئاھالىسى 4500 دىن ئاشىدۇ (1983)، بېلىزنىڭ بۈرۈنقى مەركىزى 1961 - يىلىدىكى قاتتىق بوران ھەم تاشقىن ئاپىتى سەۋەبىدىن ۋەيران بولغان، ھازىرقى پايتەخت 1966 - يىلى سېلىنغان، 1970 - يىلى ھۆكۈمەت ئىدارىلىرى تۇرۇشلۇق ئورۇن بولغان، 1972 - يىلى پايتەخت رەسمىي بۇ جايغا كۆچۈرۈپ كېلىنگەن. شەھەردە پارلامېنت بىناسى، ھۆكۈمەت ئىشخانا بىنالىرى، ئاھالە ئولتۇراق ئىمارەتلىرى، سودا بازارلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى بار. بېلموپان شەھىرى تاشيول ئارقىلىق بېلىز شەھىرى، سىتەنلى شەھىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

بېلورۇسسىيە (白俄罗斯 Белоруссия) سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى ئىتتىپاقى دائىرىسىدىكى بىر جۇمھۇرىيەت. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپى پولشا بىلەن، قالغان تەرەپلىرى روسىيە فېدېراتسىيىسى، ئوكرائىنا، لىتۋا، لاتۋىيە قاتارلىق ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 207 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 9 مىليون

www.uyghurkitap.com

گىيە 1830 - يىلى گرللاندىيەدىن ئايرىلىپ مۇستەقىل بولغان
چى ۋە ئىككىنچى دۇنيائۇرۇشىداگىرمانىيە تەرىپىدىن بەسۇبلىغان
ئۇرۇشتىن كېيىن قايتا مۇستەقىل بولغان. بېلگىيە سانائەت
يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەت. سانائەت
پولات - تۆمۇر، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، ئايتومۇبىل
نېفىت ئايرىش، خىمىيە، توقۇمىچىلىق سانائەتلىرىنى ئاساس
قىلىدۇ. بىراق سانائەت خام ئەشيا سىنىڭ 80% ى ئىمپورت قىلىنى
دۇ. سانائەت مەھسۇلاتىنىڭ 50% ى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سانائەت
مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 89.2% نى
تەشكىل قىلىدۇ. سانائەت خەلق ئىگىلىكىدە ناھايىتى مۇھىم
ئورۇن تۇتىدۇ. سانائەت بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەك كۈچى
پۈتۈن ئەمگەك كۈچىنىڭ 31.4% نى تەشكىل قىلىدۇ (1982)
بېلگىيىنىڭ چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، يېزا ئىگىلىك
ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاساسەن
كالا، چوشقا بېقىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى
يۇقىرى، تېرىلغۇ يېرى، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى، ئورمان مەيـ
دانى ھەرقايسى دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{1}{3}$ نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلـ
كىدە ئاساسەن بۇغداي ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا يەم-خەـ
شەك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. قىزىلچا، ياڭيۇ تېرىلىدىغان
مەيدانىمۇ خېلى چوڭ نىسبەتنى ئىگىلەيدۇ. بېلگىيە ئاشلىق
بىلەن ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. بېلگىيىنىڭ قاتناش -
ترانسپورتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، تۆمۇر يوللىرىنىڭ
ئۇزۇنلۇقى 3900 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ (1983)، پايتەختتى
بريۇسسېل شەھىرىنى مەركەز قىلغان يۇقىرى سۈرئەتلىك تاش -
يوللار تەرەپ - تەرەپلەرگە سوزۇلغان. ئىچكى دەريا قاتنىشىمۇ

يېمەك - ئىچمەك، سانائەت، موتسېكلىت قاتارلىق سانائەت مەھ-
سۇلاتلىرىنى ئىشلەشتىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بېلوروسىيىنىڭ
يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان. ئاسىيا كەندىرى، ياڭيۇ، كۈز-
لۈك بۇغداي، كۆممىقۇناق، قارا بۇغداي قاتارلىق زىرائەتلەر
بىلەن سۈتلۈك كالا، چوشقا بېقىشتا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە
مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بېلوروسىيە سىرتتىن ھەرخىل مېتال،
ماشىنا ئۈسكۈنىلىرى، كۆمۈر، نېفىت قاتارلىقلارنى ئالىدۇ،
سىرتقا تراكتور، ئاپتوموبىل، خىمىيىۋى ئوغۇت قاتارلىقلارنى
چىقىرىدۇ. بېلوروسىيە بويىچە ۋىتېبسىك، گومېلې، بوبرويسىك،
برېست شەھەرلىرى مۇھىم شەھەرلىرى ھېسابلىنىدۇ.

بېلوگورىزونتى (贝洛奥里藏特 Belo Horizonte) برازىلىـ
يە ئېگىز تەكشىلىكىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئېسپىنياسۇ تېغىـ
نىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان شەھەر. مىناس - ژىراس شتا-
تىنىڭ مەركىزى، برازىلىيە بويىچە سانپاۋلو، رىئو - دېي - جانېـ
رو شەھەرلىرىدىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھەر. شەھەر ئاھا-
لىسى بىر مىليون 560 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر 1895 -
يىلى قۇرۇلغان. 1897 - يىلى شتات مەركىزى بولغان. بېلو-
گورىزونتى شەھىرى برازىلىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركەز-
لىرىنىڭ بىرى. سانائىتىدە كان سانائىتى، پولات - تۆمۈر، توقۇ-
مىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا
سېمونت، پاراۋۇز، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى
بار. شەھەر ئەتراپىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققىي قىلـ
غان. كۆمۈر، مارگانىتېس، ئالتۇن، ئالماس قاتارلىق كان باي-
لىقلىرى مول. شەھەردە يەنە ئاتوم ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئاي-
رودرومى، ھەرخىل ئالىي مەكتەپلەر، تارىخىي ئورۇنلار بار.

بېلىز (伯利兹 Belize) مېكسىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا،
كارىپ دېڭىز بويىغا جايلاشقان دۆلەت. بۇ ئورۇن 1973 - يىلـ

941 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىنى بىلورۇس مىللىتى، قالغانلىرىنى رۇس، پولەك قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى مىنسكى شەھىرى. بېلورۇسىيىنىڭ كۆپ قىسىم يېرىنى دنېپر دەريا بويلىرىدىكى تۆزلەڭلىكلەر ئىگىلەيدۇ. غەربىي شىمال بىلەن شەرقىي شىمالدا پەس ئېدىرلىقلار بار بولۇپ، غەربىي دۆنىنىيە، نېمان دەريالىرى ئېقىپ ئۆتىدۇ، جەنۇبىي قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس بولۇپ، سازلىقلار كۆپرەك جايلاشقان. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمان ئىقلىمى تىپىغا كىرىدۇ. بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 4.5°C دىن 8°C قىچە، 7 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 18C ئەتراپىدا بولىدۇ. ھاۋاسى نەم بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 550 — 700 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جايدا نېفىت، تەبىئىي گاز، تورف، كالىي تۈزى قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. پۈتۈن جۇمھۇرىيەتنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. بېلورۇسىيە 18 - ئەسىردە چارروسىيىگە قوشۇلغان. 1919 - يىلىنىڭ بېشىدا بېلورۇسىيە سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1922 - يىلى 12 - ئايدا روسىيە فېدېراتسىيىسى بىلەن بىرلىشىپ سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەت ئىتتىپاقى بولۇپ ئۆيۇشقان. بېلورۇسىيە سوۋېت ئىتتىپاقىدا سانائىتى تەرەققىي قىلغان جۇمھۇرىيەتنىڭ بىرى، بولۇپمۇ ماشىنىسازلىق سانائىتىدە ستانوك، تراكتور، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىشتا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. چوڭ تىپتىكى ھەتتا دەرىجىدىن تاشقىرى چوڭ تىپتىكى يۈك ماشىنىلىرى، كومبايىن ئىشلەپچىقىرىشتا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا خىمىيە، توقۇمىچىلىق،

ئاساسلىق شەكەر ۋە ئورمانچىلىق سانائىتى بار. شەكەر سانائىتى ئەنگلىيە كاپىتالىستلىرىنىڭ كونترول‌لۇقىدا بولىدۇ.

بېنگازى (Benghazi 班加西) لۇئىيىنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، مۇھىم پورتى. شەھەر ئاھالىسى 279 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر مىلادىدىن بۇرۇنقى 5 - ئەسىردە قۇرۇلغان بولۇپ، ئافرىقىنىڭ ئىچكى قىسمىغا باردىغان مۇھىم سودا رايونىدىكى پونكىت بولغان. لۇئىيە مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، دۆلەتنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىقتىسادىي ھەم قاتناش مەركىزىگە ئايلانغان. بېنگازى شەھىرى يېڭىشەھەر، كونىشەھەر دەپ ئىككى قىسمىغا، ئىچكى پورت، سىرتقى پورت دەپ ئىككى پورتقا بۆلۈنىدۇ. بېنگازى لۇئىيىنىڭ مۇھىم سانائەت شەھىرى، بۇ جايدا توقۇمىچىلىق، بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سېمونت، پولات - تۆمۈر، خىمىيە، تاماكا قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، لۇئىيە بويىچە ئاتاقلىق گىلەمچىلىك كارخانىلىرى بار. لۇئىيىنىڭ شىمالىدا يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىنى بويلاپ غەربتىن شەرققە سوزۇلغان مۇھىم تاشيول بېنگازى شەھىرىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ جايدا يەنە بېنگازى شەھىرىدىن باشلىنىپ غەربىي جەنۇبتىكى سولۇق شەھىرىگە باردىغان، شەرقىي شىمالغا قاراپ مارجى شەھەرلىرىگە باردىغان ئىككى تارماق تۆمۈرىيول بار. ئۇنىڭدىن سىرت خەلقئارا ئايرودرومى، قىشلىق دەم ئېلىش، سايا‌ھەت ئورۇنلىرى بار.

بېنگال (Bengal 孟加拉) جەنۇبىي ئاسىيادىكى ئىككىنچى قۇرۇقلۇقىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ 1972 - يىلى پاكىستاندىن ئايرىلىپ چىققاندىن كېيىن بېنگال خەلق جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. يەر مەيدانى 140 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، مۇتلەق كۆپ قىسمىنى تۈزلەڭلىك -

دىن ئىلگىرى ئەنگلىيىگە قاراشلىق گوندوراس دەپ ئاتالغان. 1980 - يىلى 9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەت نامىنى بېلىز جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. بىراق ئۇ يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. بېلىز دېگەن نام شۇ دۆلەتتىكى ۋاللىس دېگەن دەريانىڭ نامىغا ئاساسەن قويۇلغان. بېلىزنىڭ يەر مەيدانى 22 مىڭ 965 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، دۆلەتنىڭ شىمال قىسمىنى تۆزلەڭلىك، سازلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. جەنۇبىدا مايا تاغلىرى جايلاشقان. دۆلەتنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى دېڭىزدا قۇرۇقلۇق دېڭىز قىرغىقى بىلەن تەكشى سوزۇلغان دۇنيا بويىچە ئىككىنچى چوڭ مارجان ئارال لىرى بار. بېلىزنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C — 27°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتر، جەنۇبىي قىسمىدا 4000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ھاۋاسى ئىسسىق، ھۆل - يېغىنى مول بولغانلىقتىن دۆلەتنىڭ 70% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي تەرەپتىكى دېڭىز قىرغاقلىرىدا مول نېفىت بايلىقى بار. بېلىزنىڭ ئاھالىسى 160 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ يېرىمىدىن كۆپىنى قارا ۋە ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكى خەلقلەر، قالغىنىنى ئىنىدىئانلار، نېگىرلار، ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلى بىلەن ئىسپان تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. بېلىز ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. 60% تىن كۆپرەك ئەمگەك كۈچى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا شېكەر قومۇشى، ئاپېلسىن، بانان، پالما، شال، كۆمىقوناق، پۇرچاق قاتارلىق زىرائەت ۋە مېۋىلەر ئاستۇرۇلىدۇ. چەت ئەللەرگە شېكەر ئېكسپورت قىلىدۇ. ئۇنىڭ سانائەت ئاساسى ئانچە،

دا تۇرىدۇ. پۇتۇن دۆلەتتە 77 سەرىق كەندىر توقۇمىچىلىق فابـ
رىكىسى، قەغەز زاۋۇتى، شېكەر زاۋۇتى، چاي، گۈرۈچ ئاقلاش زاۋۇـ
تى قاتارلىق زاۋۇتلار بار. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ماشىنسازلىق،
پولات ـ تۆمۈر، نېفىت ئايرىش، سېمونت قاتارلىق ئېغىر سانا ـ
ئەت ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. بېنگال گانگى دەريياسىنىڭ دېلتىسـ
ىغا جايلاشقانلىقتىن تارماق دەريالار ناھايىتى كۆپ. سۇ قاتنىشى
دۆلەتتە ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. سۇ قاتناش يولىنىڭ
ئۇزۇنلۇقى 13 مىڭ كىلومېتردىن ئاشىدۇ (1984)، دەريالاردا
قاتنايدىغان 500 دىن ئوشۇق پاراخوت ـ قېيىقلار بار.

بېنىن (贝宁 Benin) غەربىي ئافرىقىنىڭ ئوتتۇرا
جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت. ئىلگىرى ئۇ «داخومېي» دەپ
ئاتالغان. بېنىن قۇرۇقلۇقتا نېگىرىيە، نېگىر، بۇركىنا سوفا
(يۇقىرى ۋولىت)، توگولار بىلەن چېگرىلىنىدۇ. جەنۇبتا گۋى
نىيە قولتۇق سۈيى بىلەن يۈيۈلۈپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى
112 مىڭ 622 كۋادىرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى
3 مىليون 720 مىڭدىن ئوشۇق (1983) بولۇپ، كۆپ قىسمى
ىنى ئېۋې، ئاجا، يورۇبا، سومبا خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ.
ئاھالىنىڭ 65% ى ئېتىمدائىي دىنلارغا، قالغانلىرى ئىسلام دىنى
(15%) بىلەن كاتولىك دىنى (12%) گە ئېتىقاد قىلىدۇ.
ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى ئىشلىتىدۇ. پايتەختى
پورتو ـ نوۋو شەھىرى. بېنىن شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇن سو ـ
زۇلغان دۆلەت. ئۇنىڭ جەنۇبىي قىسمى دېگىز قىرغاقلىرىدا
تۆزلەڭلىكلەر، كۆل ھەم سازلىقلار بار، ئوتتۇرا ۋە شىمالىدا
دېگىز يۈزىدىن 200 ـ 500 مېتىر ئېگىز كېلىدىغان
دولقۇنسىمان ئېگىزلىكلەر، غەربىي شىمالدا تاغلىقلار بار.
بۇ جايدىكى ئاتاكورا تېغىنىڭ ئەڭ ئېگىز جايى 641 مېتىر
كېلىدۇ. ئېگىزلىك ۋە تاغلىق رايونلاردا خروم، تۆمۈر، ئالماس،

له‌ر ئىگىلەيدۇ. تۆزلەڭلىكلەرنىڭ دېڭىز يۈزىدىن تېگىش 10 مېتر كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىدا ئېدىر-لىقلار، پەس تاغلىقلار بولۇپ، ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. بېنگالنىڭ ئىقلىمى تروپىك مۇسسۇنلۇق ئىقلىمغا كىرىدۇ. **هاۋا** تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، كۆپ يامغۇرلۇق، نەم كېلىدۇ، كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى 2000 — 3000 مىللىمېتر، شەرقىدىكى ئېدىرلىق، تاغلىقلاردا 5000 — 6000 **غا** يېتىدۇ، ھۆل - يېغىننىڭ %80 ى 7 - ئايدىن 10 - ئايغىچە بولغان ھۆل - يېغىن پەسلىگە مەركەزلەشكەن. بېنگالنىڭ ئاھالىسى 101 مىليون 366 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئۇ دۇنيادا ئاھالىسى زىچ دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ھەر كۋادرات كىلومېتر-غا 600 دىن كۆپرەك كىشى توغرا كېلىدۇ. ئاھالىنىڭ %98 نى بېنگال مىللىتى ئىگىلەيدۇ. ئۇلاردىن باشقا بىھار، چالما، كالې، سەنتار، دولان، راجبەنجىكو، كاجىس قاتارلىق 20 نەچچە ئاز سانلىق مىللەت ئولتۇراقلاشقان. ئاھالىنىڭ %87 ى ئىسلام دىنىغا، %12 ى ھىندى دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بېنگال تەرەققىي قىلغان-قان يېزا ئىگىلىك دۆلىتى. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى پۈتۈن دۆلەت خەلقىنىڭ %80 نى تەشكىل قىلىدۇ. %80 يەردە شال ئۆستۈ-رۈلىدۇ. ئۇ بېنگال خەلقىنىڭ ئاساسىي يېمەكلىكى ھېسابلىنىدۇ. سېرىق كەندىر بېنگالنىڭ ئەڭ مۇھىم ئېكسپورت ماتېرىيالى. ئۇ سېرىق كەندىر مەھسۇلاتى جەھەتتە دۇنيادا ئالدىنقى قاتار-دا تۇرىدۇ. سېرىق كەندىر ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ %80 نى ئىگىلەيدۇ. شال، سېرىق كەندىردىن باشقا يەنە بۇغداي، شېكەر قومۇشى، تاماكا، خاسىڭ، يانچۇ، قىچا، پۇراقلىق ماتېرىياللار ۋە ئەنبەھ، پالما قاتارلىق ھەرخىل مېۋىلەر ئۆس-تۈرۈلىدۇ. بېنگال ئاشلىق بىلەن ئۆز - ئۆزىنى قامدىيالمايدۇ. بېنگال سانائىتىدە سېرىق كەندىر توقۇمىچىلىقى ئاساسىي ئورۇن-

دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئوتتۇرا شەرقتىكى مۇھىم پورتلارنىڭ بىرى، شۇنداقلا مۇھىم خەلقئارا پۇل مۇئامىلە ھەم سودا بازارلىرىنىڭ بىرى. پورتقا چوڭ تىپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى كىرىپ توختىيالايدۇ، شەھەردە توقۇمىچىلىق، كىيىم-كېچەك، تېرە-خۇرۇم، يېمەك-ئىچمەك، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە يەنە ئاتاقلىق تارىخىي ئورۇنلار، سايا‌ھەت ئورۇنلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى بار. بېيرۇتنىڭ ئاھالىسى بىر مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بېيرۇت دېگەن نام قەدىمىي فىنكىيەلىكلەرنىڭ Peroth ياكى گىرېكلارنىڭ berytos سۆزىدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، قۇدۇق، بۇلاق دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. قەدىمدە ھازىرقى بېيرۇت شەھىرى جايلاشقان ئورۇندا قۇدۇقلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، يەرلىك خەلق قۇدۇق سۈيىدىن تېرىقچىلىق ۋە تۇرمۇش ئېھتىياجى ئۈچۈن پايدىلانغان.

بېكا جىلغىسى (Bekaa贝卡谷地) لىۋانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى جىلغا، ئۇنىڭ شىمالدىن جەنۇبقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 120 كىلومېتىر، شەرقتىن غەربكە بولغان كەڭلىكى 8 — 14 كىلومېتىر كېلىدۇ. غەربىنى لىۋان تېغى، شەرقىنى سىرتقى لىۋان تېغى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئورانتىس دەريا‌سى بىلەن تانې دەريالىرى مۇشۇ جايدىن باشلىنىپ ئايرىم-ئايرىم شىمال ھەم جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ جىلغىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ جايدىكى تېرىلغۇ ئېتىزلىرى لىۋان تېرىلغۇ يېرىنىڭ تەخمىنەن يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرىدىن كۆكتات، كۆممىقوناق، ئالما، ئاپېلسىن، نەشپۈت، ئۈزۈم، كېۋەز، بۇغداي، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، پىلە بېقىلىدۇ. بۇ جايدا زالې، بالىبىك شەھەرلىرى بار.

تىتان، ئالتۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. يىلىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ساۋاننا ئىقلىمىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 22°C — 32° بولىدۇ، ھۆل-يېغىن مىقدارى 900 — 1400 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 38% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. بېنىن دېڭىز قىرغاق رايونلىرىغا 15 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيەلىكلەر بېسىپ كىرىپ قۇل سودىسى بىلەن شۇغۇللانغان. 17 - ئەسىردىن باشلاپ جەنۇبىي قىسىملىرىدا بېنىن قاتارلىق كىنەزلىكلەر قۇرۇلغان. 1851 - يىلىدىن باشلاپ فرانسىيە تەدرىجىي ئىگىلەشكە باشلىغان، 1894 - يىلى فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1904 - يىلى فرانسىيىگە قاراشلىق غەربىي ئافرىقىغا قوشۇۋېتىلگەن، 1958 - يىلى فرانسىيە ئورتاق گەۋدىسى دائىرىسىدىكى ئاپتونومىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1960 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى داخومېي (بېنىن) جۇمھۇرىيىتى مۇستەقىل بولغان. 1975 - يىلى 11 - ئايدا دۆلەت نامى بېنىن جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. بېنىن ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 90% ى يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن پالما دەرىخى، خاسىك، كېۋەز، كوكۇس پالمىسى، كوفې، مانىخوت، كۆممىقۇناق، قۇناق، تېرىق، تىپىدىكى زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە ياغ چىقىرىش، ياغاچچىلىق، توقۇمىچىلىق، تاغار توقۇش، يېمەك - ئىچمەك، كۈندىلىك خىمىيە سانائىتى مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، كان مەھسۇلاتلىرىنى قېزىش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. چەت ئەللەرگە ياغلىق پالما مەھسۇلاتى (70% نى ئىگەللەيدۇ)، پاختا، خاسىك، كوفې، پالما قېقى، ئالماس قاتارلىقلارنى ئىكسپورت قىلىدۇ. توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، ئاشلىق، ماشىنا، يېقىلغۇ قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

بېيرۇت (贝鲁特 Beirut) لىۋان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى،

برما 19 - ئەسىرگە كەلگەندە ئەنگلىيە بىلەن ئۇچ قېتىملىق ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان، 1879 - يىلى ئەنگلىينىڭ بىر ئۆلكىسىگە ئايلانغان، 1937 - يىلى ھىندىستاندىن ئايرىلىپ، بىۋاستە ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن. 1942 - يىلدىن 1945 - يىلغىچە ياپونىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1948 - يىلى 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. برما يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلغان دۆلەت. ئاھالىنىڭ تەخمىنەن 70% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن شال ئۆستۈرۈلىدۇ. شال ئۆستۈرۈلىدىغان يەر پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. برما تارختىن بۇيان سىرتقا گۈرۈچ مەھسۇلاتى ئېكسپورت قىلىش بىلەن داڭلىق، ئۇنىڭ گۈرۈچ ئېكسپورتى ھازىرمۇ پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 40% — 50% نى ئىگىلەيدۇ. شالدىن باشقا خاسىڭ، كېۋەز، كۈنجۈت، شېكەر قومۇشى، پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەر ئۆسۈتۈرۈلىدۇ. برمىنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلمىغان، گۈرۈچ ئاقلاش بىلەن ياغاچ ماتېرىياللىرى سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇلار- دىن قالسا توقۇمىچىلىق، خىمىيىۋى ئوغۇت، پولات پروكاتلاش، شېكەر، ياغ چىقىرىش، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەتلىرى بار، بۇ خىل سانائەت ئورۇنلىرى دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسىمىدىكى ئىراۋادى ۋە چىتاڭ دەريا بويلىرىدىكى رانگون، ماندالاي، ماۋدەنمېيەن قاتارلىق شەھەرلەرگە مەركەزلەشكەن.

بىرمىنگام (伯明翰Birmingham) ئەنگلىيىنىڭ لوندون شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، لوندون بىلەن لىۋېرپول تۆمۈريولى بويىدىكى مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا برقانچىلىغان كىچىك شەھەرچىلەر بار، ئاھالىسى 1 مىليون 58 مىڭدىن ئاشىدۇ، شەھەر ئەتراپىدا كۆمۈر، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول.

بىرما (Burma 缅甸) ئاسىيانىڭ جەنۇبىي قىسمىدا
كى ھىندىچىنى يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقا
دۆلەت. يەر مەيدانى 670 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ
ھىندىچىنى يېرىم ئارىلىدىكى دۆلەتلەر ئىچىدە يەر مەيدانى جە
چوڭ دۆلەت ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىسى 36 مىليون 390 مىڭدە
ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ ئىچىدە بىرما مىللىتى ئومۇمىي ئاھ
لىنىڭ 65% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا دەن، كىمكە
كىلون، دوكەي قاتارلىق 50 نەچچە مىللەت بار، يەنە جۇ
گولۇقلارمۇ بار. ئاھالىسىنىڭ 80% ى بۇددا دىنىغا، 8% ئىسلام دىنى
ئېتىقاد قىلىدۇ، دۆلەت تىلى بىرما تىلى ھېسابلىنىدۇ. بىرما يەر شەكلى
جەھەتتىن تاغلىق، ئېگىز تەكشىلىكلەرنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭ
شىمالى ئېگىز بولۇپ، جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ
شەرقىي قىسمىدا كونا دەنباك ئېگىزلىكى بار. تاغلىق، ئېگىز
تەكشىلىكلەرنى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئاققان دەريالار نۇرغۇن
دەريا ۋادىلىرىغا ئايرىپ تۇرىدۇ. بىرما ئىقتىسادى تەرەققىي
قىلغان، ئاھالىسى ئەڭ زىچ ئولتۇراقلاشقان دۆلەتلەر
بىرىنىڭ ئىقتىسادى تىروپىك مۇسسونلۇق ئىقلىمىغا
خاس بولۇپ، يازلىقى ئىسسىق، كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ، ئۇنىڭ
دېگىز ئېقىملىرىغا يۆزلەنگەن دەننا سالقىن
قىرغاقلىرى بىلەن ئاراكان تېغىنىڭ ھۆل-يېغىنى
كۆپ بولۇپ، 3000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئىچكى قىسمىدىكى
ئىراۋادى دەريا قىرغاقلىرىدا 400 — 1000 مىللىمېتر يېغىن
دۇ. بىرىنىڭ ھاۋاسى يىل بويى يىللىق، يامغۇرى كۆپ بولغانلى
قتىن، دۆلەتنىڭ 60% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ، ئورمان ئۇنىڭ مۇھىم ئېكس
سپورت ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. بىرما دۆلىتىمىزنىڭ ئەڭ قەدىمىي
قوشنا دۆلەتلىرىدىن بىرى، مىلادى 9 — ئەسىردىن باشلاپلا دۆلى
تىمىز بىلەن بىرما ئوتتۇرىسىدا بەرىش-كېلىش باشلانغان.

باشقا دۆلەتلەرنىڭ پورتلىرىغا بارغىلى بولىدۇ. شەھەردىن تەرەپ - تەرەپكە كەتكەن نۇرغۇن تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار ئاھايىتى كۆپ. يەر ئاستى تۆمۈريولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4300 مېتر كېلىدۇ.

بىسساۋ (比绍 Bissau) گۋېنىيە بىسساۋ جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، چوڭ پورت شەھىرى. شەھەر ئافرىقىنىڭ غەربىدىكى گىببا دەرياسىنىڭ بىسساۋ ئارىلىغا جايلاشقان. بۇ ئارال توسما ئارقىلىق چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. شەھەر ئاھالىسى 120 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بىسساۋ رايونىغا 1446 - يىلى پورتۇگالىيىلىكلەر بېسىپ كىرىپ، مۇستەملىكىچىلىك پونكىت ۋە قۇل سودا بازارلىرىنى قۇرغان. بىسساۋ پورتى 1869 - يىلى ئەركىن پورت بولۇپ ئېچىلغان. 1941 - يىلىدىن باشلاپ شۇ رايوننىڭ مەركىزى بولغان، ھازىر گۋېنىيە بىسساۋ جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى. شەھەردە ياغ چىقىرىش، گۇرۇچ ئاقلاش، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ جايدىن سىرتقا خاسلىق، قۇرۇتىلغان، پالىما، پالما يېغى، ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بىلىقچىلىقى خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ يېنىدا خەلقئارا ئايرودرومى بار.

بىسمارك تاقىم ئارالىرى (Bismarck Archipelago 俾斯麦群岛) ئېرىنىان ئارىلى (يېڭى گۋېنىيە ئارىلى) نىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان. ئۇ، تىنچ ئوكيانىدىكى مېلانېزىيە ئارالىلار گۇرۇپپىسىغا كىرىدۇ. يېڭى بېرىتان ئارىلى، يېڭى ئېرلاندىيە ئارىلى، ئادمىرالتىي تاقىم ئارالىرى قاتارلىق 200 دىن ئوشۇق چوڭ - كىچىك ئارالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى تەخمىنەن 50 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى تەخمىنەن 315 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، مېلانېزىيىلىكلەر بىلەن

بىرمىنىگام 12 - ئەسىردىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ
شەھىرىگە ئايلانغان، 16 - ئەسىردىن باشلاپ سانائىتى
رەققىي قىلىپ، ئەنگلىيىنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى سانائەت مەركە
دىن بىرى بولۇپ شەكىللەنگەن. ئۇنىڭ كۆمۈر، مېتاللورگ
سانائىتى ئەڭ بۇرۇن تەرەققىي قىلغانلىقى ئۈچۈن «قارا يې
«دۇنيانىڭ سېخى» دەپ نام ئالغان، ھازىر بىرمىنگام ئ
گلىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ سانائەت رايونى بولۇپ ھېسا
نىدۇ. شەھەر ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{2}$ قىسمىنى سانائەت ئاھالىسى تە
كىل قىلىدۇ. بۇ جايدا مېتاللۇرگىيە، ئاپتوموبىل، ئايروپىلا
ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، ھەرخىل ستانوك، پاراۋوز، ھەربىي ق
رال - ياراغ، خىمىيە، ھەرخىل مېتال، قورال - جابدۇق ئىشلەپچ
قىرىش سانائىتى تەرەققىي قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە ئاپتوموب
سانائىتىنىڭ كۆلىمى ناھايىتى چوڭ. بىرمىنگامنىڭ شەرقى
جەنۇبىغا جايلاشقان كېۋېنېرى ئەڭ چوڭ ئاپتوموبىل، ئايروپ
لان ياساش سانائەت مەركىزى. بىرمىنگام ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{4}$ قى
مى ئاپتوموبىل سانائىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك ساھەدە ئىشلەي
دۇ، بىرمىنگام ئەنگلىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت ۋ
قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر ئالتۇن، كۈمۈشتىن ھەرخىل زە
بۇ - زىننەت بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش بىلەن داڭلىق. شە
ھەردە يەنە مۇزىكىخانىلار، گۈزەل سەنئەت ئۇرۇنلىرى، 1900 -
يىلى قۇرۇلغان بىرمىنگام داشۆسى، شەھەر مەركىزىدە ئاتاق
لىق جومبس، ۋات خاتىرە ئورنى ۋە باشقا مەشھۇر ئورۇنلار
بار. شەھەرنىڭ قۇرۇقلۇق، سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، بىر-
مىنگام شەھىرىدىن قانالىلار ئارقىلىق غەربىي شىمالغا
قاراپ يۇرسە ئېرلاندىيە دېڭىزىغا، شەرقىي جەنۇبقا قاراپ يۇر-
سە تېمىزا دەرياسى ئارقىلىق لوندون ۋە غەربىي ياۋروپادىكى

نىڭ دەريادىن ئۆتىدىغان مۇھىم بىر جايى بولغان. شۇڭا بۇ جايىنى باسكىچە «گۈزەل كېچىك» دەپ ئاتىغان. بىلبائو شەھىرى 1300 - يىللاردىن باشلاپ قۇرۇلغان، شەھەرنىڭ ئەتراپىدا تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى ناھايىتى مول بولغانلىقتىن، شەھەر ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلغان. 1872 - يىلى شەھەرنىڭ پورت قۇرۇلۇشى باشلىنىپ دەريا ئېقىمىنى بويلاپ پاراخوتلارنىڭ شەھەر رايونىغا قاتناپ كىرىشىگە شارائىت يارىتىلغان. ھازىر بىلبائو شەھىرىنىڭ پاراخوت توختايدىغان پرىستانلىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تۆت كىلومېترغا يېتىدۇ، شەھەر ئاھالىسى 472 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر تارىختىن بۇيان پولات - تۆمۈر سانائىتى بىلەن داڭلىق بولۇپ، ئۇ دەسلەپكى دەۋرلەردە تۆمۈر رۇدىسى، پولاتتىن ياسالغان قورال - ياراقلارنى سىرتقا چىقىرىش بىلەن داڭقى چىقارغان. 14 - ئەسىرگە كەلگەندە قوي يۇڭى ئېكسپورت قىلىش مەركىزىگە ئايلانغان. 18 - ئەسىرگە كەلگەندە ئىسپانىيىنىڭ ئامېرىكا قىتئەسىدىكى مۇستەملىكىلىرى بىلەن بولغان سودا ئاساسىدا تېخىمۇ گۈللەنگەن. ھازىر ئۇ ئىسپانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ پولات - تۆمۈر، خىمىيە سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. بۇنىڭدىن باشقا كېمىسازلىق، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى سانائىتى، توقۇمىچىلىق، خىمىيە سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ كونا قىسمىدا قەدىمكى قۇرۇلۇشلار، تار كوچىلار ساقلىنىپ قالغان. شەھەرنىڭ يېڭى قىسمى رەتلىك بولۇپ، زامانىۋى ئېگىز قەۋەتلىك بىنالار قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ئىككى تەرىپىنى (شىمال بىلەن جەنۇب) تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان چوڭ كۆۋرۈكلەر بار. ھازىرقى بىلبائو شەھىرى ئىسپانىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ تۇرماقتا. بۇ شەھەر ئارقىلىق ئىسپانىيىنىڭ ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىدىغان ماللىرىنىڭ خېلى

پاپوئاسلار كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ئاراللار ئىچىدىكى ئاراللارنىڭ يەر شەكلى كۆپىنچە تاغلىق بولۇپ، يېڭى بربان ئارىلىنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 2300 مېترغا يېتىدۇ. كىچىك ئاراللارنىڭ بىر قىسمى ژولقان ۋە مارجان ئاراللىرىدىن ئىبارەت. ئىقلىمى يۇقىرى تېمپېراتۇرىلىق، كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2500 — 3000 مىللىمېتر غايېتىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى كۆپ بولغانلىقتىن ئاراللار ياپيېشىل ئورمان ۋە ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. بىسمارك ئاراللىرى 1844 - يىلى گېرمانىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان بولۇپ، گېرمانىيىگە قاراشلىق يېڭى گىۋىنىيىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1914 - يىلىدىن كېيىن ئاۋستىرالىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپونىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان، 1944 - يىلى ئاۋستىرالىيە ۋەكالىتەن باشقۇرىدىغان ئورۇنلارنىڭ بىر قىسمى بولغان. ھازىر بۇ ئاراللار پاپوئا — يېڭى گىۋىنىيىگە قارايدۇ. بۇ ئاراللاردا ئولتۇرۇشلۇق خەلقلەر يېزا ئىگىلىك ۋە بېلىقچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە كۆممەتوناق، كاكائۇ، بانان، كوكوس پالمىسى ئاۋستۇرۇلىدۇ. دېڭىزدا ياقۇت ئېلىش، بېلىقچىلىق راۋاجلانغان. ئورمانچىلىق ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

بىلبائو (Bilbao 毕尔巴鄂) ئىسپانىيىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ پورت. ئۇ ئىسپانىيىنىڭ بارسېلونا شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ پورت ھېسابلىنىدۇ. شەھەرنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن نېرۋىئون دەرياسى ئېقىپ ئۆتۈپ بېسكەي قولتۇقىغا قويۇلىدۇ. شەھەرنىڭ بېسكەي قولتۇقى بىلەن بولغان ئارىلىقى 12 كىلومېتر كېلىدۇ. بىلبائو بېسكەي ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، باسىك خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان جاي. بۇ جاي قەدىمىي دەۋرلەردە دەريانىڭ شىمالى ۋە جەنۇبىدىكى خەلقلەر-

ئارال قىسمىدىن باشقا يەنە ئەتراپىدىكى بوگىنۇبل، يېڭى برىتانىيە، يېڭى ئېرلاندىيە قاتارلىق 600 دىن ئوشۇق ئارال نىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 461 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يېرمىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىق، ئېگىز تەكشىلىكلەر ئىگىلەيدۇ، مەركىزىي تاغ سىستېمىسى دۆلەتنى غەربتىن شەرقىقە كېسىپ ئۆتىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇبىغا يەر ۋەزىيىتى پەس بولغان سازلىقلار جايلاشقان. دۆلەتتە يانار تاغلار، ئارشاڭ بۇلاقلار كۆپ تارقالغان. پاپۇئا — يېڭى گۋېنىيەسىنىڭ ئېگىز تاغلىق رايونلىرىدىن سىرت، باشقا جايلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 21°C تىن 32.2°C قىچە بولىدۇ، تاغلىق رايونلارنىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى سەل سالقىنراق بولىدۇ، يېتىۋن دۆلەتنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە يامغۇر مىقدارى 2500 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ. يېتىۋن دۆلەتنىڭ 87% يېرىنى ئېپتىدائىي ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. پاپۇئا — يېڭى گۋېنىيەسىنىڭ ئاھالىسى 3 مىليون 611 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى پاپۇئا - يېڭى گۋېنىيەسى خەلقلىرى بىلەن مېلانىزىيە خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە مىكرونېزىيە، پولىنېزىيىلىكلەر، ئاۋسترالىيىلىكلەر ۋە جۇڭگولۇقلار بار. ئاھالىنىڭ كۆپى ئېپتىدائىي دىنلارغا، بىر قىسمى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پاپۇئا — يېڭى گۋېنىيەسى جايلاشقان ئىرىئان ئارىلىنى 1512 - يىلى پورتۇگالىيىلىكلەر تاپقان، 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىغا كەلگەندە گولاندىيە، ئەنگلىيە، گېرمانىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان، 1884 - يىلى ئەتە گلىيە، گېرمانىيىلەر ئارالنىڭ شىمال ۋە جەنۇبىنى ئايرىدم - ئايرىدم ئىگىلىگەن. 1920 - يىلى ئاۋسترالىيىنىڭ ۋەكالىتەن

كۆپ قىسمى بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

بېللىنگسخاۇزېن دېڭىزى (Bellingshausen Sea 别林斯高晋海) ئانتاركتىكانىڭ قىرغاق دېڭىزى بولۇپ، جەنۇبىي تىنچ ئوكيانىنىڭ بىر قىسمى، ئۇ ئالېكساندىرا يېرى بىلەن تۇستۇن تارىلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 1804 مېتردىن 4532 مېتر كېلىدۇ. شىمالدىكى كەڭرىش ئاغزىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 5318 مېترغا يېتىدۇ. دېڭىز سۇيى سائەت سترېلكىسىنىڭ يۆنىلىشى بويىچە ئېقىم ھاسىل قىلىدۇ. دېڭىز رايونىنىڭ ھاۋاسى سوغۇق، كۈندۈزلىرىمۇ گۈگۈم ھالەتتە تۇرىدۇ. يازلىقى سۇ تېمپېراتۇرىسى 0°C، جەنۇبىدا 1°C — تىن تۆۋەن بولىدۇ. بىر يىلدا قاتتىق شامال سوقىدىغان ياكى قارائغۇ تۇمانلىق كۈنلەر 250 كۈنگە يېتىدۇ. سۇيىنىڭ شورلىنىش دەرىجىسى تەخمىنەن 33.5‰ گە يېتىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرىدا لەيلىمە مۇز ۋە ئايسبېرگلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۇلار قىش ۋە كۈزدە پۈتۈن دېڭىز يۈزىنى قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇ دېڭىز 1819 - 1821 — يىللىرى رۇس دېڭىز ساياھەتچىسى ف. ف بېللىنگسخاۇزېن تەرىپىدىن تېپىلغان. بۇ دېڭىز شۇ كىشىنىڭ نامىغا بېللىنگسخاۇزېن دەپ ئاتالغان.

پ

پاپۇئا يېڭى گۋېنىيەسى (Papua New Guinea 巴布亚新几内亚) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئارال دۆلەت بولۇپ، يېڭى گۋېنىيە ئارىلىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان. ئۇ غەربتە ھىندونېزىيىنىڭ ئىرىئان چايا رايونى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، جەنۇبتا تورېس بوغۇزى ئارقىلىق ئاۋستىرالىيىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. پاپۇئا — يېڭى گۋېنىيە چوڭ

پۇراقلىق ماتېرىياللار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سانائەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

پاتاگونىيە ئېگىزلىكى (Paragonia 巴塔哥尼亚高原)تارگېنتىنانىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان ئېگىز تەكشىلىك بولۇپ، ئۇ شىمالدا كولورادو دەرياسىدىن تارتىپ جەنۇبتا ماگاللان بوغۇزىغا سوزۇلىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي قىسمىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000 مېتر ئەتراپىدا كېلىدىغان ئاندىس (پاتاگونىيە تاغلىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) تاغلىرى بىلەن تۇتۇشىدۇ. شەرقىگە قاراپ پەلەمپەي شەكلىدە تەدرىجىي پەسلەپ ئاتلانتىك ئوكيان دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىكلىرى بىلەن تۇتۇشىدۇ. پاتاگونىيەنىڭ ئىقلىمى سالقىن خاراكتېرلىك قۇرغاق ئىقلىم بولۇپ، كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. بۇ ئارگېنتىنانىڭ مۇھىم چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. شەرقىدىكى رېۋاداۋىيە رايونى ئارگېنتىنانىڭ مۇھىم نېفىت رايونى ھېسابلىنىدۇ.

پاراگۋاي (Paraguay 巴拉圭) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت، يەر مەيدانى 406 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، پاراگۋاي دەرياسى دۆلەتنىڭ شەرق، غەرب دەپ ئىككىگە ئايرىدۇ. شەرقىي تەرىپىدە ئېدىرلىق، سازلىق، دولقۇنسىمان ھالەتتە جايلاشقان تۆزلەڭلىكلەر كۆپرەك بولۇپ، بۇ جايلارنىڭ ھاۋاسى ياخشى، تۇپراقى مۇنبەت بولۇپ، پاراگۋاي ئاھالىسىنىڭ 90% تى مۇشۇ ئۇرۇنلارغا ئولتۇراقلاشقان. پاراگۋاي دەرياسىنىڭ غەربىگە گرانىتاكو چوڭ ئوتلىقىنىڭ بىر قىسمى جايلاشقان بولۇپ، قەدىمىي ئورمانلىق ۋە ئېرت - چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. پاراگۋاينىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا، شىمالى سۇبتروپىك ئوتلاق ئىقلىم

باشقۇرۇشىغا تۆتكەن. 1975 - يىلى 9 - ئاينىڭ كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىمپېرىيىسىگە بىر ئەزاسى. پاپۇئا — يېڭى گىۋىنىيىسى يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە قالاق، تارقاق يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. تېخنىكا سەۋىيىسى تۆۋەن، ئاھالىنىڭ 87% تى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ (1984)، يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن شېكەر قومۇچى، كۆمەتسوناق، شال، كوكۇس پالمىسى، چاي كاكائو، كاۋچۇك، كوفې قاتارلىق زىرائەتلەر تۆستۇرۇلىدۇ. ياغاچ ماتېرىيالىرى بىلەن مەس قاتارلىق بايلىقلىرى مۇھىم ئېكسپورت ماتېرىيالىرى ھېسابلىنىدۇ. پاپۇئا - يېڭى گىۋىنىيىسىنىڭ سانائەت ئاساسىي ئاجىز بولۇپ، يېغاچ ماتېرىيالىرى بىلەن سۇ مەھسۇلاتلىرىنى پىشىقلاپ ئىشلەش، كان بايلىقلىرىنى ئېلىش سانائىتى ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا يېمەك - ئىچمەك، قۇرۇلۇش بىناكارلىق، تاماكا ئوراش، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار.

پاپېت (PaPeete 帕皮提) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىدىكى فرانسىيىگە قاراشلىق پولىنزىيىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر تايتى ئارىلىنىڭ غەربىي شىمالى قىرغىقىغا ماتاۋى قولتۇق بويىغا جايلاشقان. پاپېت تىنچ ئوكيانىدىكى ئەڭ تەبىئىي پورتلارنىڭ بىرى، پورتقا 35 مىڭ تونناللىق پاراخوتلار كېلىپ توختىيالايدۇ. بۇ شەھەر 1818 - يىلى دېڭىز قىرغاق لىنىيىسى بويلاپ سېلىنغان. شەھەرنىڭ 5 كىلومېتر غەربىدە خەلقئارا ئايرودرومى بار. شەھەر ئاھالىسى 40 مىڭدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇلار 10 مىڭغا يېتىدۇ (1981)، قالغىنى پولىنزىيىلىكلەر، فرانسۇزلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. پورت ئارقىلىق سىرتقا پالما يېغى،

1983 - يىلى پۈتۈپ توك تارقىتىشقا باشلىدى.

پارانا دەرياسى (巴拉那河 Rio Parana) جەنۇبىي ئامېرىرىكىدىكى ئىككىنچى چوڭ دەريا. باش مەنبەسى برازېلىيە ئېگىزلىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى پارانايبا دەرياسى بىلەن گراندې دەريالىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان. بۇ ئىككى تارماق دەريا قوشۇلغاندىن كېيىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ برازېلىيە، پاراگۋايلارنى بېسىپ ئۆتۈپ ئارگېنتىنانىڭ روسارىئو شەھىرىگە بارىدۇ، ئاندىن شەرقىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ لاپلاتا دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 4000 كىلومېترغا يېتىدۇ، ئەگەر گراندې دەرياسىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا ئۇزۇنلۇقى 5290 كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاساسىي تارماقلىرى پاراگۋاي، پىكومايو، بېرموخو، سالادو قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. مەيدانى 2 مىليون 800 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سۇ مىقدارى ناھايىتى مول، دەريا ئاغزىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 17 مىڭ 400 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ، دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىنىڭ ئېقىم يانتۇلۇقى چوڭ، سۈيى تېز، شارقىراتمىلار كۆپ، سۇ كۈچى بايلىقى مول. بۇنىڭ ئىچىدە ئىگۇئاسۇ، كۋائىرا قاتارلىق شارقىراتمىلار ئالاھىدە مەشھۇر. دەريانىڭ ئوتتۇرا ئېقىمى كەڭ، دەريا قىنىدا ئاراللار بار، تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئىككى ياقىسىغا سازلىقلار كەڭ تارقالغان، دىئامانتنىڭ تۆۋەن تەرىپىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا نۇرغۇن ئېقىنلار بار بولۇپ، كەڭ دائىرىلىك دېلتا شەكىللەندۈرگەن. سانتافې شەھىرىدىن تۆۋەن قىسمىدا ئوكيان پاراخۇتلىرى قاتنىيالايدۇ. ئارگېنتىنا سىرتقى سودىسىنىڭ 30% تى بىلەن پاراگۋاي سىرتقى سودىسىنىڭ 90% تى دەريا قاتنىشى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، بۇ ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدىكى

تىپىغا، جەنۇبى سۇبتروپىك ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ.
يازلىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى (10 - ئايدىن ئىككىنچى يىلى
3 - ئايغىچە) 25°C تىن 40°C قا، قىشلىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى
(3 - ئايدىن 9 - ئايغىچە)، 10°C تىن 20°C قا يېتىدۇ. يىللىق
ھۆل - يىغىن مىقدارى شەرقىي تەرەپتە 800 مىللىمېتر-
دىن غەربىدە 1200 مىللىمېتر بولىدۇ. پۈتۈن
دۆلەت يېرىنىڭ 54% تىنى ھەر خىل قىممەتلىك ئورمانلار قاپلاپ
تۇرىدۇ. پاراگۋاينىڭ ئاھالىسى 3 مىليون 470 مىڭدىن ئاشىدى
(1983)، بۇنىڭ 95% تى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن
بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلار-
دىن باشقا يەنە ئاق تەنلىكلەر، ئىندىئانلار (5%) بار. ئاھالى-
نىڭ 95%ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، دۆلەت تىلى ئىسپان
تىلى، پايتەختى ئاسۇنسىئون شەھىرى. پاراگۋاي 1535- يى-
لىدىن باشلاپ ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1811 -
يىلى 5 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ
ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ئۇ ئىقتى-
سادىتا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ۋە ئورمانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ.
دېھقانچىلىقىدا شال، كۆممىقۇناق، كېۋەز، دادۇر، بۇغداي،
تاماكا، كوفې، شېكەر قومۇشى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.
ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا
ئاساسەن كالا، ئۇنىڭدىن قالسا قوي بېقىلىدۇ. سانائىتىدە گۆش
ۋە ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ياغاچ چىقىرىش،
شېكەر، توقۇمچىلىق، سېمونت، تاماكا، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى
قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. برازېلىيە بىلەن پاراگۋاي
ئوتتۇرىسىدىكى كېلىشىم بويىچە قۇرۇلۇۋاتقان 12 مىليون 600
مىڭ كىلوۋات سائەت توك تارقىتىش ئىقتىدارىغا ئىگە
دۇنيا بويىچە بىرىنچى چوڭ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىمۇ

مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئىشچىلىرىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمى توپلانغان. شەھەرنىڭ ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، ئېلېكترون، مېتال تاۋلاش، خىمىيە سانائىتى، ماشىنىسازلىق سانائىتى، توقۇمىچىلىق سانائىتى، پەرداز بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى تەرەققىي قىلغان. پارىژنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن فرانسىيەنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى تەشكىل قىلىدۇ. پارىژ فرانسىيەنىڭ ئاتاقلىق پەن-مەدەنىيەت مەركىزى. ئۇ جايدا ئاتاقلىق ئېغىل تۆمۈر مۇنارىسى، ئاتاقلىق ئېلىسې سارىيى، چېركاۋلار، پارىژ داشۆسى، فرانسىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە باشقا گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى، تىياتىرخانىلار بار. پارىژ فرانسىيەنىڭ ئەڭ مۇھىم قاتناش مەركىزى. بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە باردىغان نۇرغۇن تۆمۈرىيول، تاشيول، ھاۋايولى ۋە سۇيولىرى بار. شەھەر رايونى بىلەن شەھەر ئىچىدە ھەر كۈنى 6 مىليون 500 مىڭ ئادەم قېتىم كىشى يۆتكىلىپ تۇرىدۇ. پارىژنىڭ يەر ئاستى تۆمۈريولى 1900-يىلى قۇرۇلغان، لىنىيىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 276 كىلومېتر كېلىدۇ. پارىژدا يەنە نۇرغۇن يەر ئاستى ماشىنا توختاش مەيدانلىرى، 220 دىن ئوشۇق سودا ماگىزىنى، كۆڭۈل ئېچىش ئورۇنلىرى بار.

پاسخا ئارىلى (复活节岛 Islade Pascua) تىنچ ئوكيانىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، جەنۇبىي كەڭلىك '27°10 بىلەن غەربىي ئۇزۇنلۇق '109°31 نىڭ تۇتاشقان يېرىغا جايلاشقان پاسخا ئارىلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

مۇھىم سۇ قاتناش يولى ھېسابلىنىدۇ.

پارىژ (Paris) فىرانسىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، دۇنيادىكى ئاتاقلىق زامانىۋى چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. پارىژ دۆلەتنىڭ شىمالىدىكى پارىژ ئويمانلىقىنىڭ مەركىزىي قىسمىغا سىنا دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. پارىژ شەھىرىنىڭ مەيدانى 105 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 2 مىليون 176 مىڭ، چوڭ پارىژنىڭ مەيدانى 12 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 8 مىليون 706 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985) پارىژ 2000 يىلدىن كۆپرەك تارىختا ئىگە قەدىمىي شەھەر. ئۇ دەسلەپ سىنا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كىتىي ئارىلىنى ئاساس قىلغان بىر بېلىقچىلىق يېزىسى ئىدى. كېيىنكى ۋاقىتلاردا دەريانىڭ ئىككى ياقىسىغا كېڭىيىپ تەدرىجىي ھازىرقى پارىژ شەھىرى مەيدانىغا كەلگەن. مىلادىدىن بۇرۇنقى 1 — 2 - ئەسىرلەردە پارىس دەپ ئاتالغان، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بىر قەبىلە بۇ ئارالغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان، ئۇلار بۇ ئارالنى «لۇتېتىئا» دەپ ئاتىغان. بۇ نامىدىكى «لۇت» سۆزى كىلت تىلىدا «سازلىق ئورۇن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئارالنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس، سازلىق بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق نام بەرگەن. كېيىنكى ۋاقىتتا لۇتېتىئا دەريانىڭ ئىككى تەرىپىگە كېڭەيتىلىپ پارىس قەبىلىسىنىڭ مەركىزىگە ئايلانغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 58 - يىلى رىم ئىمپېراتورى كائېسار تەرىپىدىن بېسۇۋېلىنغان. 508 - يىلى فرانكى پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. 1871 - يىلى 3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى فرانسىيە ئىشچىلىرى دۇنيادا بىرىنچى پرولېتارىيات ھاكىمىيىتى پارىژ كوممۇنىسىنى مۇشۇ شەھەردە قۇرغان. شۇڭا ئۇ ناھايىتى مۇھىم تارىخىي ئەھمىيەتلىك شەھەر. پارىژ فرانسىيىنىڭ ئەڭ

كەللەرنىڭ ئېگىزلىكى 22 مېتر، ئېغىرلىقى 400 توننىدىن ئاشىدۇ. بېشىدىكى بۆكسىنىڭ ئېغىرلىقى 30 توننا، بۇرنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4 مېتر كېلىدۇ. بۇنداق چوڭ ھەيكەللەرنى دۇنيا - نىڭ باشقا جايلىرىدا ئۇچرىتىش مۇمكىن ئەمەس. رىۋايەتلەرگە قارىغاندا بۇ جاي ناھايىتى ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەردە قۇرۇق - لۇق بىلەن بىر تۇتاش بولۇپ، كېيىن ئوتۇك ئىسىملىك بىر پالۋان قولىدىكى ھاسىسى بىلەن بۇ جايىنى پارە - پارە قىلىۋېتىپتىكەن. بۇ جايدا بۇرۇن «كاخۇتوبو ئوكانو» دەپ ئاتالغان بىر مەملىكەت بولغانىكەن. 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرى ئەنگلىيىلىك جېمىس «غەرق بولۇپ كەتكەن مەملىكەت» نامىلىق بىر كىتاب نەشىر قىلدۇرغان. بۇ كىتابتا ئىلگىرى تىنچ ئوكيانىدا چۆكۈپ كەتكەن بىر قۇرۇق - لۇق ھەققىدە ئىسپاتلار كەلتۈرۈلگەن. كىتابتا يېزىلىشىچە بۇ ئەلدە 64 مىليون ئاھالە ياشىغان بولۇپ، بۇ ئەلنىڭ كىشىلىرى ئامېرىكا قىتئەلىرىگىمۇ بارغان. ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت تارىخى ھىندىستان، بابىلون، ئىران، مىسىر ۋە يۇكاتان يېرىم ئارىلى - دىكى دۆلەتلەردىنمۇ ئۇزۇن بولغان. مايا كىشىلىرى تەرىپىدىن يېزىلغان بىر قول يازمىدا بۇ مەملىكەتنىڭ تىنچ ئوكيانىنىڭ دەھ - شەتلىك دولقۇنلىرى تەرىپىدىن دېڭىز ئاستىغا چۆكۈپ كەتكەن پاجىئەئېنىق خاتىرىلەنگەن. بۇلارنىڭ ھەممىسى گېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشلەر ئاساسىدا قولغا كەلتۈرۈلگەن. تىنچ ئوكيانىنىڭ ئورنىدا دەسلەپ ئەڭ قەدىمىي بىر قۇرۇقلۇق بار بولۇپ، كېيىن يەر پوستى ھەرىكىتىنىڭ تەسىرىدە يەر ئاستىغا چۆكۈپ كەتكەن، دېگەن قاراشقا تامامەن ئوخشايدۇ. ھازىر كىشىلەر پاسىخا ئارىلى -

بۇ ئاراللارنىڭ مەيدانى 117 كۋادرات كىلومېتىرىدۇ. ئاھالىسى 1800 دىن ئاشىدۇ، ئاھالىسى پولېننىزىيىلىكلەر تېپىغا كىرىدۇ. ئۇنىڭ مەركىزى خانگاروئا شەھىرى. پاسخا مەمۇرىي جەھەتتىن جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى چىلىنىڭ ۋالىپارايىز ئۆلكىسىگە تەۋە. ئۇ دۇنيادىكى ئارخېئولوگلار، ئانتىروپولوگلار گېئولوگلار ۋە پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ دىققەت-ئېتىبارىنى قوزغاۋاتقان، نەچچە يۈز يىلدىن بۇيان كىشىلەر تاۋاپ قىلىپ كېلىۋاتقان «مۇقەددەس جاي». بۇ جايغا 1686-يىلى ئەنگلىيىلىك ئېدۋارددېۋىس بىرىنچى قېتىم كەلگەن. كۆك دېگەن كىشى بۇ جايغا «داۋىس لېند» دەپ نام بەرگەن. بۇ جاينى يەرلىك خەلقلەر پولنېنزىيىلىكلەر تىلىدا راپانوئى دەپ ئاتايدۇ. راپانوئى يەرلىك خەلقلەرتىلىدا «كىندىك ياكى دۇنيانىڭ مەركىزى» «تاش ھەيكەللەر ماكانى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ ئارالغا 1722-يىلى 4-ئاينىڭ 6-كۈنى يەنى خرىستىئان دىنىنىڭ پاسخا بايرام كۈنى گوللاندىيىلىك ئېكسپېدىتچى ياگوپ. روگگېۋىن كەلگەن. شۇڭا بۇ ئارالغا خرىستىئان دىنىنىڭ بايرام كۈنىنى ئارالنىڭ نامى قىلىپ قويغان. بۇ ئارال شۇنىڭدىن باشلاپ شۇ نام بىلەن ئاتىلىپ كەلمەكتە. پاسخا ئارىلى كىچىك ئارال بولسىمۇ، لېكىن بۇ ئارالدا دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدا كۆرگىلى بولمايدىغان مەنزىرىلەرنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. ئۇ، بۇ ئارالدىكى ھەيۋەتلىك چوڭ تاش ھەيكەللەرنىڭ كۆپلۈكى ھەم چوڭلۇقىدىن ئىبارەت. بۇ ئارالدا ۋولقان لاۋا جىنسلىرىغا ئويۇپ ياسىغان يېرىم گەۋدىلىك تاش ھەيكەللەردىن 900 دىن كۆپرەكى بار. بۇنىڭ 600 ى دېڭىز بويىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. قالغان 300 ى تېخى پۈتتۈرۈلمىگەن بولۇپ، تاش قېزىش مەيدانىدا شۇ پېتى ياتقۇزۇپ قويۇلغان. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ ھەي-

سى شەرقىي جەنۇب، جەنۇب يۇنىلىشىدە ئېقىپ ئاخىرى ھىندى دەريا سۇ سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرۈپ ئەرەب دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى سۇبترووپىك دالا ئىقلىمى بىلەن سۇبترۇپىك چۆل ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. كۆپ قىسىم جايلىرى قۇرغاق ئىسسىق بولىدۇ. ھۆل - يېغىنى جەنۇبتىكى 100 مىللىمېتردىن شىمالدىكى 700 — 1000 مىللىمېترغىچە ئارتىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ شىمالدىكى تاغ باغرىلىرى ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. پاكىستانىنىڭ ئاھالىسى 100 مىليون 11 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئاھالىنىڭ كۆپىنى پەنجاپ، سىند، پاتان، بەلوجى قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ، 97% ى ئىسلام دىنىغا، قالغىنى ھىندى دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئوردو تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. پاكىستان ئوردوچە سۆز بولۇپ، «پاك ماكان، پاك جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. پاكىستان ئەسلى ھىندىستان بىلەن بىر دۆلەت بولۇپ، 1757 - يىلدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1947 - يىلى ئەنگلىيە ھۆكۈمىتى ئەنگلىيىگە قاراشلىق ھىندىستاننى دىنىي ئېتىقادىغا قاراپ پاكىستان ۋە ھىندىستان دەپ ئىككى دۆلەتكە ئايرىپ، ئۇلارغا ئاپتونومىيە ھوقۇقىي بېرىشكە مەجبۇر بولغان. بۇ بەلگىلىمە بويىچە پاكىستان شەرقىي پاكىستان، غەربىي پاكىستان دەپ ئىككىگە ئايرىلغان. 1947 - يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى پاكىستان مۇستەقىل بولغانلىقىنى ئېلان قىلغان. شەرقىي پاكىستان 1971 - يىلى 3 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بېنگال دۆلىتى بولۇپ قۇرۇلغان. پاكىستان 1956 - يىلى 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى دۆلەت ناملىنى پاكىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. 1951 - يىلى 5 - ئاينىڭ 21 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. پاكىستان يېڭا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلغان دۆلەت. ئاھا -

www.uyghurkitap.com

دىكى بۇ سىرنى ئېچىش يولىدا داۋاملىق تەتقىقات بارماقتا.

پاكىستان (巴基斯坦 Pakistan) جەنۇبىي ئاسىيانىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 803 مىڭ 944 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، مەمۇرىي جەھەتتىن بەلوجىستان، غەربىي شىمال چېگرا ئۆلكىسى، پەنجاپ، سىنددىن ئىبارەت تۆت ئۆلكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. پاكىستاننىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى مۇرەككەپ بولۇپ، كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ شىمالىدا قاراقۇرۇم، ھىمالايا تاغلىرى، غەربىي شىمالىدا ھىندىقۇش تاغلىرى ئورۇن ئالغان. ھىندىقۇش تېغىدا ئافغانىستان بىلەن پاكىستاننى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدىغان بىرقانچە مۇھىم تاغ ئېغىزلىرى بار. بۇلارنىڭ قاتناش ۋە ستراتېگىيە جەھەتتىكى رولى ناھايىتى چوڭ. پاكىستاننىڭ پېشاۋار شەھىرى پاكىستان بىلەن ئافغانىستان ئارىلىقىدىكى كېبېر تاغ ئېغىزىغا 16 كىلومېترلا كېلىدۇ. بۇ شەھەر تاشيول ئارقىلىق ئافغانىستاننىڭ پايتەختى كابول شەھىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. پاكىستاننىڭ پۈتۈن غەربىي قىسمىنى بەلوجىستان ئېگىزلىكلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدا شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ سوزۇلغان سۇلايمان تاغلىرى دۆلەتنى شەرق، غەرب دەپ ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىقنىڭ غەربىي ۋە غەربىي جەنۇبىي قىسىملىرىنى ئاساسەن تاغلىق ۋە ئېگىزلىكلەر، شەرقىي ۋە شەرقىي جەنۇبى قىسىملىرىنى ھىندى دەريا بويى تۈزلەڭلىكلىرى، قۇملوقلار قاپلاپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشىنىڭ بىر ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئۇنىڭ شىمال، غەربىي شىمال قىسىملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى سەل ئېگىز بولۇپ، شەرقىي جەنۇب ۋە جەنۇبقا قاراپ تەدرىجىي پەسىيىپ بارىدۇ. شۇڭا قاراقۇرۇم، ھىمالايا، ھىندىقۇش تاغلىرىدىن باشلانغان دەريالارنىڭ ھەممە-

پامپاس (潘帕斯 Pampas) ئارگېنتىنانىڭ شەرقىي شىمالىدىكى چوڭ ئوتلاق (چوڭ تۈزلەڭلىك دەپمۇ ئاتىلىدۇ.) ئۇ غەربتە ئاندېس تاغلىرىدىن شەرقتە ئاتلانتىك ئوكيانىغا قەدەر، شىمالدا گران‌چاكو ئوتلىقىدىن جەنۇبتا پاتاگونىيە ئېگىزلىكىگە قەدەر بولغان ئورۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ جايىنىڭ يەر مەيدانى 760 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. پامپاسنىڭ يەر ۋەزىيىتى ناھايىتى تەكشى، كۆپ ئورۇنلىرى غەربتىن شەرققە قاراپ پەسەيگەن تۈزلەڭلىكتىن ئىبارەت. بۇ جايىنىڭ ئىقلىمى قىشتا يېللىق، يازلىقى ئىسسىق بولىدۇ. يېللىق ھۆل-يېغىنى 250 دىن 1000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. غەربىي شىمال قىسمىنىڭ ئىقلىمى سەل قۇرغاق ئىسسىق كېلىدۇ. قالغان جايلىرىنىڭ ئىقلىمى يېللىق بولۇپ، يامغۇرى مول، مۇتلەق كۆپ ئورۇنلىرىنى قېلىن ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. تۈپرىقى مۇنبەت بولغان قارا تۈپراقنى ئاساس قىلىدۇ. پامپاس ئارگېنتىنانىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك، قاتناش - تىرانسپورت ئەڭ تەرەققىي قىلغان بىر رايونى، بۇ جايدا بېقىلىۋاتقان كالا پۈتۈن دۆلەتتە بېقىلىۋاتقان كالىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى، قوينىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جاي پۈتۈت ئارگېنتىنا ئومۇمىي يەر مەيدانىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلسىمۇ، لېكىن ئاھالىسى پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى، بۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان كۆممىقۇناق، بۇغداي پۈتۈن دۆلەت بويىچە ئىشلەپ چىقىرىلىدىغان كۆممىقۇناق، بۇغداينىڭ 90% نى، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ 50% نى، سانائەت بىلەن سانائەت ئىشچىلىرىنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايغا ماشىنسازلىق، نېفىت

لىسىنك 72% تى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 36% نى، ئېكسپورتىنىڭ 45% نى ئىگىلەيدۇ (1984). دېھقانچىلىقىدا ئاساسەن بۇغداي ئىشلەپچىقىرىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا كېۋەز، ئارپا، شال، كۆممىقۇناق، شېكەر قومۇشى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ، ئېكسپورت قىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق قوي، ئۇنىڭدىن قالسا تۆگە، كالا بېقىلىدۇ. سانائىتىدە توقۇمىچىلىق مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا پولات ـ تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، خىمىيە، تېرە ـ خۇرۇم، قەغەز، خىمىيەۋى ئوغۇت، سېمونت، كان مەھسۇلاتلىرىنى قېزىش، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرى بار. ئۇنىڭ ئاساسىي سانائەتلىرى كاراچى، لاھور، ھەيدەر ئاباد، ئىسلام ئاباد، كېۋېتتا، مولتان، سوككور قاتارلىق شەھەرلەرگە مەركەزلەشكەن.

پالك بوغۇزى (保克海峡 Strait fo palk) ھىندىستاننىڭ جەنۇبىي قىسمى بىلەن سىرىلانكىنىڭ غەربىي شىمال قىسمى ئارىلىقىغا جايلاشقان بولۇپ، بېنگال قولتۇقىدىن مانار قولتۇقىغا ئۆتۈشتىكى مۇھىم سۇ يولى، ئۇزۇنلۇقى 137 كىلومېتر، كەڭلىكى 64 — 137 كىلومېتر كېلىدۇ. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 2 — 3 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 9 مېترغا يېتىدۇ. بوغۇزدا نۇرغۇن ئۇششاق ئاراللار زەنجىرسىمان ھالەتتە سوزۇلغان. سىرىلانكىنىڭ شىمالىي دېڭىز قىرغىقىدىكى جافنا پورتىدىن ھىندىستانىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى پورتلارغا كېلىدىغان پاراخوت، قېيىقلار پالك بوغۇزىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. بوغۇزنىڭ سۈيى چوڭقۇر بولمىغانلىقتىن، چوڭ تىپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى ئۆتەلمەيدۇ. كىچىكرەك پاراخوتلار بىلەن قېيىقلار قاتناپ تۇرىدۇ.

(1983)، بۇنىڭ 65% ى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، قالغىنىنى نېگىرلار (13%)، ئاق تەنلىكلەر (11%)، ئىندىئانلار (10%) تەشكىل قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىسپان تىلىدۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. پاناماغا بىرىنچى قېتىم 1500 - يىلى 10 - ئايدا ئىسپانىيىلىك مۇستەملىكىچى باسىدىسى كېلىشتىن بۇرۇنلا يەرلىك ئىندىئان قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، دېھقانچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان، 16 - ئەسىردىن باشلاپ ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1821 - يىلى 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. پاناما يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە ئاپېلسىن، كاكائو، شېكەر قۇمۇشى، مانىلا كەندىرى، شال، كۆممىقۇناق، دادۇر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان قانالدىن قىلغان كىرىمى بىلەن مۇلازىمەت ساھەسىدىكى كىرىم پۈتۈن كىرىمىنىڭ 50% نى ئىگىلەشكە باشلىدى. سانائەتتە ئاساسەن يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇندىن قالسا نېفىت ئايرىش، قەغەز، تېرە - خۇرۇم، ياغاچچىلىق، توقۇمۇچىلىق، سېمونت قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. پانامانىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، ھەر يىلى بۇ جايغا كېلىپ ساياھەت قىلىدىغان كىشىلەر 410 مىڭ (1980) ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ، بىر يىللىق ساياھەتچىلىك كىرىمى 200 مىليۇن ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ، بۇ پانامانىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

پاناما قانىلى (巴拿马运河 panama canal) تىنچ ئوكيان بىلەن ئاتلانتىك ئوكياننى تۇتاشتۇرىدىغان خەلقئارا سۇ قاتناش يولى بولۇپ، پاناما جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. ئۇزۇنلۇقى 81.3 كىلومېتر، كەڭلىكى 150 دىن

ئايرىش، خىمىيە سانائەت، نېفىت - خۇرۇم، پولات
ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، ئېلېكترون، كېمىسازلىق، گۆش
لاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، قەغەز قاتارلى
ئۇرغۇن سانائەت تارماقلىرى تۇپلانغان. بۇ جايدا ئارگېنتىنا
بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەرلەردىن بۇئېنوس - ئايرېس، روسارى
لاپلاتا، سېنتا - فې، پارانا، سلانكا قاتارلىق شەھەرلەر با
بۇ رايون ئارگېنتىنا بويىچە قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋا قاتنى
ئەڭ تەرەققىي قىلغان رايون، بۇ جايدىكى تۆمۈرىيوللار پۈتۈ
ئارگېنتىنادىكى تۆمۈرىيوللارنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ.

پاناما (panama 巴拿马) ئوتتۇرا ئامېرىكىنىڭ شەرقى
جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپىنى كارى
دېڭىز سۈيى، غەربىي تەرىپىنى تىنچ ئوكيان سۈيى يۇيۇ
تۇرىدۇ. پاناما ئەسلى شىمالىي ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدى
جەنۇبىي ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىغا ئوتتىدىغان مۇھىم قۇرۇقلۇ
كۆۋرۈكى ئىدى. پاناما قانىلى قېزىلغاندىن كېيىن ئاتلانتى
ئوكيان بىلەن تىنچ ئوكيانىنى تۇتاشتۇرىدىغان كۆۋرۈككە ئايلا
دى. بىر دۆلەت ئىككى قىتئەگە بۆلۈنگەن ھالەت شەكىللەندى
ھازىر ئۇ دۇنيادىكى ئىككى قىتئەدىن ئورۇن ئالغان دۆلەتلە
نىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن قېزىلغا
پاناما قانىلى رايونىنى ھازىرغىچە ئا ق ش كونترول قىلماقتا
پاناما تار، ئۇزۇن سوزۇلغان بويۇن بولسىمۇ، ئۇ جايدا 00
دىن ئارتۇق كېچىك دەريا بار، ئۇلار دۆلەتنىڭ ھەممە جايلىرى
نى خۇددى ئادەم تېنىدىكى قان تومۇرلىرىدەك قاپلاپ تۇرىدۇ
پاناماننىڭ يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل - يېغىن
مول بولغانلىقتىن دۆلەتنىڭ 70% نى ئورمانلار، ياپيېشىل ئوت
چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. پاناماننىڭ يەر مەيدانى 77 مىڭ كۋاد
رات كىلومېتر، ئاھالىسى 2 مىليون 90 مىڭدىن ئاشىدۇ

دۆلەتتە پەنجاب شتاتى ھەم تۆلكىسى بارلىقتا كەلدى. بۇ ئىككى ئورۇن جايلاشقان تۇزلەڭلىكمۇ پەنجاب تۇزلەڭلىكى دەپ ئاتىلىدۇ. «پەنجاب» دېگەن نام پارسچە «پەنج» (بەش دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) ۋە «ئاب» (سۇ، دەريا دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) سۆزلىرىدىن تۇزۇلگەن بولۇپ، «بەش دەريا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. تارىخىي خاتىرىلەرگە قارىغاندا ھىندى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى ساتلىج، چېناب، راۋى، بېئاس، جېھلىمدىن ئىبارەت بەش تارماق دەريا رايونى «بەنجاب» دەپ ئاتالغان. بۇ بەش دەريا ئېقىپ ئۆتكەن رايونلارمۇ پەنجاب دەپ ئاتالغان.

پلزېن (Plzen 比尔森) چېخ ۋەسلاۋاكىيەنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان غەربىي چېخ ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر بىلىتاۋا دەرياسىنىڭ بىرنەچچە كىچىك تارمىقى قوشۇلغان پلزېن ئويمانلىقىغا جايلاشقان. پلزېن چېخ تىلىدا «مۇنبەت جاي» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 200 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). پلزېن شەھىرىنىڭ ئاساسى 1292 - يىلى سېلىنغان، 14 - 15 - ئەسىرلەرگە كەلگەندە مۇھىم قول سانائەت ۋە سودا رايونىغا ئايلانغان. 17 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى چېخ مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ مۇھىم مەركەزلىرىدىن بىرى بولۇپ شەكىللەنگەن. پلزېن چېخوسلوۋاكىيەنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. ئۇ چېخوسلوۋاكىيە ئۇچۇن ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى بىلەن ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جەھەتتىن ئۇ چېخوسلوۋاكىيەنىڭ «ئاپتوموبىل پايتەختى» دەپ ئاتىلىشقا مۇناسىپ. چېخوسلوۋاكىيەدە ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئاپتوموبىلنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى مۇشۇ شەھەردە ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئۇ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنياغا داڭلىق شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئاپتوموبىل سانائىتىدىن باشقا يەنە ئېنېرگىيە ماشىنىلىرىنى

204 مېتر كېلىدۇ، سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 135 مېترغا
دۇ. قانالدىن ئۆتىدىغان پاراخوتلار ئۈچىنچى دەرىجىلىك
لوك ئارقىلىق دېڭىز يۈزىدىن 26 مېتر ئېگىز بولغان
كاتۇن كۆلىگە ئۆتىدۇ، ئاندىن تەدرىجي تۆۋەنلەپ
دېڭىزغا تۇتىشىدۇ. قانالدىن 40 مىڭدىن 45 مىڭ توننىلىق پارا
خوتلار ئۆتەلەيدۇ. قانالدىن ئۆتۈش ئۈچۈن 8 - 9 سائەت
ۋاقىت كېتىدۇ. پاناما قانىلى 1881 - يىلى فرانسىيە تەرىپىدىن
قېزىلىشقا باشلىغان، بىراق بۇ قانال قېزىشنى ئۈستىگە ئالغان
شىركەت ۋەيران بولغانلىقى ئۈچۈن توختاپ قالغان. 1904
يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى قايتا ئا ق ش تەرىپىدىن قېزى
لىشقا باشلاپ، 1914 - يىلى تاماملانغان. 1920 - يىلى رەسمىي
قاتناش باشلانغان. بۇ قانال قېزىلغاندىن كېيىن ئىككى ئوكيا
ئارىلىقىدىكى قاتناش مۇساپىسى 5 مىڭدىن 10 مىڭ كىلومېتىر
قىسقاردى. ھازىر يىلىغا قانالدىن 15 مىڭدىن ئارتۇق پاراخوت
ئۆتەلەيدۇ. توشۇلىدىغان يۈك 100 مىليون توننىدىن ئاشىدى
قانالنىڭ ئىككى تەرىپىدە ئومۇمىي كەڭلىكى 16 كىلومېتىر
كېلىدىغان قانال رايونى بار، مەيدانى 1432 كۋادرات كىلو
مېتر كېلىدۇ. ھازىرغا قەدەر قانال بىلەن قانال رايونىنى
ئا ق ش كونترول قىلىپ كەلمەكتە. ئا ق ش بىلەن پانا
ھۆكۈمىتى ئوتتۇرىسىدا بولغان 20 يىللىق كىلىشىم (1979 -
1999 - يىلغىچە) بويىچە 1999 - يىلدىن كېيىن پاناما قانىلى
پۈتۈنلەي پاناما ھۆكۈمىتىگە ئۆتكۈزۈلۈپ بېرىلمەكچى.

پەنجاب (旁遮普 punjab) ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىي
جايلاشقان پەنجاب شىتاتى بىلەن پاكىستاننىڭ شەرقىي شىما
قىسمىغا جايلاشقان پەنجاب ئۆلكىسىنىڭ نامى. بۇ جايلار ئەسلى
بىر پۈتۈن پەنجاب نامى بىلەن ئاتىلاتتى. ھىندىستان بىلەن
پاكىستان ئايرىلىپ ئايرىم دۆلەت بولغاندىن كېيىن، ئىككىسى

خىمىيە سانائىتى. نېفىت ماشىنىلىرى زاۋۇتى بار. ئۇنىڭدىن سىرت توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. پلويېشتى دۆلەت بويىچە مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. ئۇ جايدىن جەنۇبتىكى بوخارېستقا، شەرقتىكى پولات شەھىرى گالاتىسقا، غەربىي كرايىۋاغا، شىمالدىكى براسوف شەھەرلىرىگە بارىدىغان مۇھىم تۆمۈريول لىنىيىلىرى بار. ئۇندىن سىرت پلويېشتىدىن باشلىنىپ جەنۇبتىكى بۇخارېست، جورغا، غەربتىكى كىرايىۋا، تۇرنو سېۋېرنىغا، شەرقتىكى گالاتىس، كونىستانتىسا شەھىرىگە، شىمالىي بىراسوف شەھىرىگە تۇتىشىدىغان نېفىت ئاققۇزۇش تۇرۇبىسى بار. ئۇ قۇرۇقلۇق قاتنىشىنىڭ، تۇرۇبا ترانسپورتىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە نېفىت شۆيۈەنى، نېفىت خىمىيە تەتقىقات ئورنى، نېفىت مۇزېيى ۋە باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار.

پراگا (布拉格 praha) چېخ ۋەسلوۋاكىيەفېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ،دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر ئېلىسبا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىم تارمىقى بولغان بىلتاۋا دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 200 - 300 مېتر كېلىدۇ. يەر مەيدانى 496 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى بىر مىليون 186 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). پراگا 928 - يىلدىن باشلاپ بىنا قىلىشقا باشلانغان. 14 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئوتتۇرا ياۋروپادىكى مۇھىم ئىقتىسادىي مەركەز بولۇپ شەكىللەنگەن، 1928 - يىلىدىن باشلاپ پايتەخت بولغان. پراگا دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارادىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. چېخ ۋەسلوۋاكىيىنىڭ ئەڭ چوڭ، ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بولۇپمۇ ئۇ ماشىنىسازلىق سانائىتى جەھەتتە دۆلەت بويىچىلا ئەمەس، ياۋروپا بويىچىمۇ ئاتاقلىق شەھەر، بۇ جاي ئاپتوموبىل،

ئىشلەپچىقىرىش، مېتاللۇرگىيە سانائەت ئۈسكۈنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكترون، ئاتوم سانائەت ئۈسكۈنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك ـ ئىچمەك، قەغەز ياساش، فارفۇر، ئەينەك، تېرەخۇرۇم قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. ئۇنىڭ پىۋا ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى چېخوسلوۋاكىيە بويىچە ئالاھىدە داڭلىق. پلزېن چېخوسلوۋاكىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى. چوڭ قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدا نۇرغۇن شۆيۈەنلەر، ئوتتۇرا ئەسىردە قۇرۇلغان قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار ۋە باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە، گېرمانىيە، ئاۋستىرىيىلەرگە بارىدىغان بىر نەچچە تارماق تاشيول، تۆمۈريول لىنىيىلىرى بار. ئۇ غەربىي چېخ ئوبلاستىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

پلويېشتى (普洛耶什蒂 ploesti) رۇمىنىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان نېفىت شەھىرى. رۇمىنىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. پلو يېشتى كارپات تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 254 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايغا 14 ـ ئەسىردە رومىنىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ترانسىلۋانىيىدىن قېچىپ كەلگەن دېھقانلار ئولتۇراقلاشقان. 1545 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شەھەرنىڭ نامى ترانسىلۋانىيىدىن قېچىپ كەلگەن بىر پېشقەدەم «پلويې» دېگەن كىشى نامىغا بېرىلگەن، كېيىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ ھازىرقى شەھەرنىڭ ئاساسى شەكىللەنگەن. پلويېشتى شەھىرى رۇمىنىيە بويىچىلا ئەمەس، ياۋروپا بويىچىمۇ ئاتاقلىق «نېفىت شەھىرى». ئۇ ئۆزىنىڭ نېفىت سانائىتى بىلەن رۇمىنىيىدە ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايدا دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ تىپتىكى نېفىت ئايرىش زاۋۇتى، نېفىت

شۇ شەھەرنى سالدۇرغان بىرىنچى زۇكتۇك ماتىنوس - ۋىسى - پرېتورىئوس ھەم ئۇنىك ئاتىسى ئاندرېس - پرېتورىئوس لار- نىڭ نامىغا بېرىلگەن. ئاندرېس - پرېتورىئوس بولسا بۇ جايغا بېسىپ كىرىپ ئولتۇراقلاشقان گوللاندىيەلىكلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ 1838 - يىلى تاجاۋۇزچى ئەسكەرلەرگە رەھبەرلىك قىلىپ كېپىتاۋوندىن شىمالغا قاراپ پرېتورىيە ئەتراپلىرىنى ئىگىلەپ ترانسۋال جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. پرېتورىيە جەنۇبىي ئافرىقا بويىچە سانائىتى تەرەققىي قىلغان شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇ جايدا چوڭ تېپتىكى پولات زاۋۇتى، ماشىنىسازلىق زاۋۇتى، خىمىيە سانائىتى، توقۇمىچىلىق، ئوغۇت سانائىتى، قەغەز سانائىتى، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. شەھەر ئەتراپىدا ئالماس، پىلاتىنا، ئالتۇن، خروم، تۆمۇر قاتارلىق كان بايلىقلىرى ناھايىتى مول.

پرېسپا كۆلى (普雷斯帕湖 Prespa lake) ئالبانىيە، يۇگوسلاۋىيە، گرېتسىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەت چېگرىسىغا جايلاشقان. ئۇزۇنلۇقى 23 كىلومېتر، كەڭلىكى 16 كىلومېتر، مەيدانى 285 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. پرېسپا كۆلى دۇنيا بويىچە كىچىك كۆللەرنىڭ بىرى بولسىمۇ، لېكىن بالقان يېرىم ئارىلى بويىچە ئەڭ چوڭ كۆللەرنىڭ بىرى. پرېسپا كۆلىنىڭ سۈيى يەر ئاستى ئۆڭكۈرى ئارقىلىق ئوخرىد كۆلىگە قۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. كۆلنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 20 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 54 مېتر، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 853 مېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ قىرغاقلىرى ئەگرى - بۈگرى بولۇپ، مەنزىرىسى گۈزەل. كۆل ئەتراپىدا نۇرغۇن دەم ئېلىش ئورۇنلىرى سېلىنغان.

پوپو كۆلى (波波湖Lago PooPo) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى بولىۋىيە ئېگىز تەكشىلىكىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بولۇپ، بولىۋىيە

ئايروپىلان، ستانوك، ئىچىدىن يانىدىغان دۋىگاتىل دىكان ماشىنىلىرى، ۋاگون قاتارلىق ئېغىر تىپتىكى ماشىنىسازلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىشتا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇلاردىن سىرت ئوپتىكىلىق ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، تېرە - خۇرۇم، نەشرىياتچىلىق جەھەتتىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەردە يەنە دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، 1348 - يىلى قۇرۇلغان پراگا داشۆسى ۋە باشقا كۆپلىگەن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزېي، خان سارايلىرى ھەم باشقا ئاتاغلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، 20 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى يەر ئاستى تۆمۈريول لىنىيىسى بار.

پرژېۋالىسكى (普尔热瓦尔斯克 ПРжевальск) سوۋېت ئىتتىپاقى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان شەھەر، ئىسسىق كۆل ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. ئىسسىق كۆلنىڭ شەرقىي ياقىسىغا جايلاشقان. بۇ شەھەر 1889 - يىلدىن ئىلگىرى ھەم 1921 - يىلدىن 1939 - يىلغىچە «قاراكۆل» دەپ ئاتالغان- ئاھالىسى 51 مىڭدىن ئاشىدۇ. پرژېۋالىسكى ئىسسىق كۆلنىڭ شەرقىدىكى مۇھىم تاشيول قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدىن شەرققە قاراپ جىرغالاڭغا، شىمالغا قاراپ تىيوپقا، غەربىي جەنۇبقا قاراپ پاكراۋغا تۇتىشىدىغان يوللار بار. شەھەردە مېۋە - چېۋە، پىۋا، سۈت مەھسۇلاتلىرى، بولكا، كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم، ئېلېكتر قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

پرېتورىيە (比勒陀利亚 pretoria) جەنۇبىي ئافرىقا (ئازانىيە) نىڭ مەركىزى، شۇنداقلا ترانسۋال ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى شەھىرى. شەھەر لىمپوپو دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان ئاپئېس دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. شەھەر دېڭىز يۈزىدىن 1378 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. ئاھالىسى 758 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). بۇ شەھەرنىڭ نامى 1885 - يىلى

باشقا يەنە نەشرىياتچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. شەھەردە ھەرخىل ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، كىنو ستوديىسى، رەسەتخانا، ھاۋارايى ئىستانسىسى، 18 ـ ئەسىردە قۇرۇلغان خان سارايلىرى، چېركاۋلار ۋە باشقا قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار بار.

پو دەريا (Po 波河) ئىتالىيىنىڭ ئەڭ چوڭ دەريا سى. ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى ئالىپ تاغلىرىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ۋېسو (دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3841 مېتر كېلىدۇ) تېغىنىڭ شىمالىي قىسمىدىن باشلىنىپ، دۆلەتنىڭ شىمالىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، ئادرىئاتىك دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 652 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. كۆلىمى 75 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريا ئاغزىدىكى ئېقىن مىقدارى 1400 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. دەريا ئېقىش يولىدا تۇرىن، پىياچىنتسا قاتارلىق شەھەرلەرنى كېسىپ ئۆتىدۇ. پو دەريا سى ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدا مۇنبەت چۆكمە جىنسلىق تۇزلەڭلىكنى شەكىللەندۈرگەن. بۇ ئىتالىيىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان، ئاھالىسى ئەڭ زىچ ئولتۇراقلاشقان رايونى ھېسابلىنىدۇ. دەريا سۈيى ھەددىدىن ئارتۇق كۆپەيگەندە، دائىم تاشقىن بولۇپ تۇرىدۇ. 1961 ـ يىلى ئىككى قېتىم بولغان تاشقىن ئاپىتى ئىتالىيىگە ناھايىتى چوڭ زىيان سالدى. دەريا دېلتىسى يىلىغا سىرتقا قاراپ كېڭىيىپ 65 گېكتار قۇرۇقلۇق شەكىللەندۈرىدۇ. پو دەريا سى رىم دەۋرىدىن ھازىرغىچە سىرتقا قاراپ 25 كىلومېتر كېڭەيگەن. دەريانىڭ مۇھىم تارماقلىرى تېكنو، ئادىدا، ئولىئو قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. تارماق دەريالار تاغلاردىن باشلانغانلىقتىن سۇ ئېنېرگىيىسى مول. شۇڭا ئىتالىيە ھۆكۈمىتى تاغ باغرىلىرىدا نۇرغۇن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرىنى قۇرغان. پو دەريا سىنىڭ پاۋىيا شەھىرىدىن

بويىچە ئىككىنچى چوڭ كۆل ھېسابلىنىدۇ. مەيدانى 2800 كىلومېتر-رات كىلومېتر كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3690 مېتىر ئۇزۇنلۇقى 90 كىلومېتر، كەڭلىكى 32 كىلومېتر، ئوتتۇرىسىچە چوڭقۇرلۇقى بىر مېتىر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 3 مېتىر كېلىدۇ. كۆلنىڭ سۇ بىلەن تەمىنلىنىش مەنبەسى - تىتىسكاكا كۆلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىن ئېقىپ چىقىپ پوپو كۆلىگە قۇيۇلىدىغان دە-ساگۇادېرو دەرياسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ دەريا ئىككى چوڭ كۆلنى بىر-بىرسىگە باغلاپ تۇرىدۇ. كۆلنىڭ سۇيى سىرتقا ئېقىپ چىقىپ كېتەلمىگەنلىكتىن تۇزلۇق كېلىدۇ، پەقەت يامغۇر پەسلىدە لاكاخاۋىرا دەرياسى ئارقىلىق كوئىپاسا سازلىق رايونىغا ئېقىپ چىقىدۇ.

پوتسدام (Potsdam波茨坦) گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان شەھەر، پوتسدام رايونىنىڭ مەركىزى. پوتسدام بېرلىن شەھىرىنىڭ 27 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىدىكى خافىل دەريا بويىغا جايلاشقان، ئاھالىسى 121 مىڭدىن ئاشىدۇ. پوتسدام 993 - يىلى قۇرۇلغان بىر كەنت بولۇپ، ئۇ ۋاقىتتا بوز تۈپىسى دەپ ئاتالغان. پوتسدام 14 - ئەسىرگە كەلگەندە شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 18 - ئەسىردىن 19 - ئەسىر-گىچە پروسىيە پادىشاھلىقىنىڭ يازلىق سارىيى بولغان. 1945 - يىلى 7 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 8 - ئاينىڭ 2 - كۈنىگىچە سوۋېت ئىتتىپاقى، ئا ق ش، ئەنگلىيەدىن ئىبارەت ئۈچ دۆ-لەت رەھبەرلىرى بۇ جايدا يىغىن ئۆتكۈزۈپ، ئۇرۇشتا يېڭىل-گەن گېرمانىيە مەسىلىسىنى ھەل قىلىشقا دائىر «پوتسدام كېلىشىمى» نى ئىمزالىغان. پوتسدام مۇھىم تۆمۈر، تاشيول قاتناش تۈگۈنى، مۇھىم دەريا پورتى. شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق، ئېلېكتروۋوز، سوستاپ، كىمىسازلىق، نارۇك ماشىنىسازلىق، دور-گەرلىك، توقۇمىچىلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇلاردىن

پورتۇس كالې «يىللىق پورت» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. پورتو شەھىرى يىللىق نەم مېكسىكا ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۈرىدىغان دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقانلىقتىن ئۇچۇن قىشلىقى پورتنىڭ سۇيى توڭلىمايدۇ، ھاۋاسى يىللىق بولىدۇ، شۇڭا بۇ جايغا «يىللىق پورت» دەپ نام بەرگەن. كېيىن پورتۇگالىيە بۇ جايىنى ئوپورتو دەپ ئاتىغان. بۇ نامنى كېيىن قىسقارتىپ «پورتو» دەپ قوللانغان. «پورتو» پورتۇگالىيە تىلىدا «پورت» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. پورتو شەھىرى كونىشەھەر، يېڭىشەھەر دەپ ئىككى كىگە بۆلۈنىدۇ. كونىشەھەر ئېگىز-پەس ئېدىرلىق ئورۇنغا جايلاشقان. ئۇ دوئېرو دەرياسىغا سېلىنغان چوڭ تۆمۈرىيول كۆۋرۈكى ئارقىلىق دەريانىڭ ئىككى ياقىسى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. پورتو پورتۇگالىيىنىڭ شىمالىدىكى مۇھىم ئىقتىسادىي مەركىزى. بۇ جاي توقۇمىچىلىق، تېرە-خۇرۇم، پولات-تۆمۈر، ئەينەك، فارفور، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. پورتو پورتۇگالىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم تۆمۈريول، تاشيول قاتناش تۈگۈنى. بۇ جاي ئارقىلىق ئۇزۇم ھارىقى، زەيتۇن يېغى، مېۋە-چېۋە قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. دەريا يادا قۇم-لاتقىلار كۆپ بولغانلىقتىن، دەريا ئېقىنىنىڭ پەسلىك ئۆزگىرىشى چوڭ، شۇڭا 1890-يىلى شەھەرنىڭ غەربىي-شىمال دېڭىز قىرغىقىدا رايىسىس سىرتقى پورتى قۇرۇلدى.

پورت-ئو-پرىنس (Port-au-Prince 太子港) گايتى جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر گايتى ئارىلىدىكى گونافى قولتۇقىنىڭ شەرقىي شىمال ياقىسىدىكى گۈل دې ساك تۈزلەڭلىكىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 719 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇ شەھەر 1749-يىلى سېلىنغان. كېيىنكى مەزگىللەردە يەر تەۋرەش، ئورۇش سەۋەبىدىن زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان. 1770-يىلى

تارتىپ دېگىزغىچە بولغان ئارىلىقتىدا قاتناش قىلىشقا بو

پورت لۇيىس (路易港 Port Louis) ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئارال دۆلەت ماۋرىتىئوسنىڭ پايتەختى. ئەڭ چوڭ پورتى. شەھەر ئاھالىسى 148 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). ئاھالىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، ئاساسلىق ھىندىستان ھەم پاكىستانلىقلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كرىئور خەلقلىرى، ياۋروپالىقلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى، خەنزۇلار ئولتۇراقلاشقان. پورت لۇيىس 1735 — يىلى سېلىنغان بولۇپ، ئۇ ۋەيمش قانىلى قېزىلمىشتىن بۇرۇن ئاسىيادىن ياۋروپاغا بارىدىغان پاراخوتلار بۇ جايىنى بېسىپ ئۆتەتتى. ھازىرمۇ ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى دېگىز ئاستى سىم يولىنىڭ مۇھىم پونكىتى ھەم خەلقئارا قاتناش بېكىتى ھېسابلىنىدۇ. پورت لۇيىس دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. سانائەتتەشبكەر سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ماشىنا رېمونت قىلىش، تاماكا ئوراش، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. قاتناش تىرانسپورتىدا تاشيولنى ئاساس قىلىدۇ. دۆلەت بويىچە ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىدىغان مالىارنىڭ كۆپى مۇشۇ جاي ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. سىرتقا شېكەر، چاي قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىدۇ.

پورتو (波尔图 Porto) پورتۇگالىيەنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، پورتو ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، پورتۇگالىيەنىڭ مۇھىم پورتى. پورتو شەھىرى دوئېرو دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا، ئاتلانتىك ئوكيانىدىن 5 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئىچكى قۇرۇقلۇققا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 336 مىڭدىن ئاشىدۇ. پورتو شەھىرى مىلادى 5-ئەسىردە قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ ۋاقىتتا رىملىقلار «پورتۇس كالې» دەپ نام بەرگەن.

11 - ئەسىرگە كەلگەندە دوئېرو دەريا سىنىڭ ئىگىسىدىكى ئورۇنلار پورتۇگالەي رايونى (ھازىرقى پورتو شەھىرى ئەتراپى) دەپ ئاتالغان. بۇگۈنكى پورتۇگالىيە دېگەن نام پورتۇگالىنىس دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىقىقان. ئۇ لاتىنچە «يىللىق پورت، سۈيى توشلىماس پورت» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. پورتۇگالىيە تارىختا رىم، گېرمان، مور (ئەرەب) خەلقلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1143 - يىلى پورتۇگالىيە چەت مىللەتلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1415 - يىلغا كەلگەندە چەتكە قاراپ كېڭىيىشنى باشلىغان. 15 - ، 16 - ئەسىرلەردە دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا نۇرغۇن ئورۇنلارنى بېسىۋېلىپ، دۇنيادا ئەڭ بۈرۈنقى مۇستەملىكىچى ئىمپېرىيە بولغان. 1581 - يىلى ئىسپانىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1640 - يىلى ئىسپانىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن ئايرىلغان، 1891 - يىلى بىرىنچى جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان، 1910 - يىلى 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىككىنچى جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغان، 1949 - يىلى شىمالىي ئاتلانتىك ئەھدى تەشكىلاتىغا قاتناشقان. پورتۇگالىيە تاغلىق دۆلەت بولۇپ، شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس، دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۆزلەڭلىكلەر بار. ئۇنىڭ شىمالىي مۆتىدىل بەلباغ كەڭ يوپۇرماقلىق ئېقىلمىغا، جەنۇبى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئېقىلمىغا كىرىدۇ. ئەڭ سوغۇق بولغان 1 - ، 2 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 11℃، 7 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20℃ — 26℃، ھۆل - يېغىنى 500 — 1000 مىللىمېتر كېلىدۇ. غەربىي شىمال قىسىملىرىدا 1500 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئورمان مەيدانى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 28% نى ئىگىلەيدۇ. پورتۇگالىيىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتى غەربىي ياۋروپادىكى باشقا دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا قالاق راق. بىراق دۇنيادىكى باشقا دۆلەتلەر بىلەن سېلىشتۇرغاندا

www.uyghurkitap.com

مەركەز بولغان. پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر، دائىرىسى كەڭ تەرىپىنى گونائى ئارىلى توسۇپ تۇرىدۇ، ئۇ غەربىي تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئاتاقلىق تەبىئىي پورت. پۈتۈن دۆلەت بويىچە ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىنىدىغان مالالارنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. شەھەردە شېكەر، سېمونت، توقۇمىچىلىق، ئۈن ئارتىش، ھاراق چىقىرىش، سوپۇن ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ پورت ئارقىلىق شېكەر، كوفې، كاكاۋ، پاختا، تېرە، ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، ماشىنا، ئاپتوموبىل قاتارلىقلار ئىمپورت قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ قاتناش ترانسپورتى، ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدىن كارايېپ دېڭىز رايونىدىكى ھەرقايسى ئاراللارغا بارىدىغان ئاۋتۇماتسىيە يولى بار. گايتى داشۆسى ۋە باشقا سایاھەت ـ ئېكسكۇرسىيە ئورۇنلىرى بار.

پورتۇگالىيە (Portugal 葡萄牙)ياۋروپادىكى ئىبېرىيان يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىگە جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 91 مىڭ 943 كۋادرات كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدىكى چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىنىڭ يەر مەيدانى 87 مىڭ 740 كۋادرات كىلومېتر، ئاتلانتىك ئوكيانىدىكى ئازور ۋە مادىرا تاقىم ئاراللىرىنىڭ مەيدانى 3203 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 10 مىليون 100 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 99% دىنى پورتۇگال مىللىتى. قالغىنىنى ئىسپان قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىسىنىڭ 90% تىن كۆپرەكى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پورتۇگال تىلىنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. پايتەختى ـ لىسسبون شەھىرى. پورتۇگالىيەنىڭ ئوتتۇرا قىسمى بىلەن ئىسپانىيەنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا قەدىمكى دەۋردە لۇزىتان خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقانلىقتىن ئۇچۇن، بۇ جايلار شۇ خەلقلەر نامىغا لۇزىتانىيە دەپ ئاتالغان.

ئورۇنلىرى جايلاشقان. ئاھالىسى 330 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، پورتونوۋو تارىختا پورتونوۋو پادىشاھلىقىنىڭ مۇھىم جايى بولغان. 1752 - يىلى پورتۇگالىيە مۇستەملىكىچىلىرى مۇھىم سودا ئورنى قىلغان. ھازىر كوتونو بىلەن دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايغا ھۆكۈمەت ئىدارىلىرى، پارلامېنت بىناسى، تاشقى ئىشلار مىنىستىرلىكى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان. شەھەردە ياغاچچىلىق، ماي چىقىرىش، يېمەكلىك ئىچىمەك، سوپۇن ئىشلەش قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. تۆمۈريول ئارقىلىق سىرتقى پورتى كوتونو بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. كوتونو ئارقىلىق پالىما مېغىزى، پالما يېغى، كوفې، پاختا قاتارلىق زىرائەتلەر ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەر ئەتراپىدا نېفىت زاپىسى مول.

پولشا (Polska 波兰) ئوتتۇرا ياۋروپانىڭ شىمالىغا، بالتىق دېڭىزىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 312 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. پولشىنىڭ جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس بولۇپ، جەنۇبتىكى تاغلىق، ئېدىرلىقلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 500 دىن 1500 مېترغىچە كېلىدۇ. ئوتتۇرا شىمالىي قىسىملىرى تۆزلەڭلىك بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 200 مېتردىن تۆۋەن تۇرىدۇ. پولشىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىمغا كىرىدۇ. قىشتا بەك سوغۇق ئەمەس، يازلىقى يېللىق كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئىقلىمى غەربىي ياۋروپانىڭ مۆتىدىل بەلباغ دېڭىز - ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىمىدىن، شەرقىي ياۋروپانىڭ مۆتىدىل ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم ئارىلىقىدىكى ئۆتكۈنچى خاراكتېرلىك ئىقلىم بولۇپ، كۆپ ئورۇنلىرىنىڭ 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 1°C - دىن 5°C - قىچە، 7 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 17°C دىن 19°C قىچە بولىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى يىل بويى تەكشى

خېلى تەرەققىي قىلغان. سانائىتىدە كان سانائىتى، نېفىت ... توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە، قەغەز، ئاپتوموبىل كېمىسازلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. بولۇپمۇ سۇ ئېنېرگىيە ماشىنىلىرى، چوڭ تىپتىكى كران، دېڭىزدا نېفىت ئېلىش ئۈسكۈنىلىرى دۇنيادا ئىلغار سەۋىيىگە ئىگە، ئۇنىڭ كېمىسازلىقى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ 300 مىڭدىن 700 مىڭ توننىلىق نېفىت پاراخوتلىرىنى ياسىيالايدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي كۆممىقۇناق، ئۈزۈم، ياغلىق زەيتۇن، ئاپېلسىن، سەي قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. پورتۇگالىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى يېزا ئىگىلىك رايونلىرىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. ئېھتىياجلىق ئاشلىقنىڭ يېرىمىنى سىرتتىن ئالىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ ئاران 17.8% ىنى تەشكىل قىلىدۇ. سىرتتىن ئاشلىق، گۆش، نېفىت، ماشىنا، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، يۇڭ، پاختا ئالىدۇ. سىرتقا پاختا توقۇمىچىلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى، بېلىق كونسېرۋاسى، ئۈزۈم، ھارىقى، زەيتۇن يېغى، ۋولفرام، ياغاچ، پۇرۇپكا دەرىخى مەھسۇلاتلىرى چىقىرىلىدۇ. پورتۇگالىيىنىڭ ھاۋاسى يىللىق، مەنزىرىسى گۈزەل بولغانلىقتىن ساياھەتچىلىك ئىشلىرى راۋاجلانغان. ھەر يىلى بۇ جايغا كېلىپ ساياھەت قىلىدىغانلار 9 مىليوندىن ئاشىدۇ (1984). يىللىق ساياھەتچىلىك كىرىمى 767 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ.

پورتونوۋو (波多诺伏 Porto Novo) بېنىن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەت بويىچە ئىككىنچى چوڭ شەھەر. بۇ شەھەر دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبى دېڭىز قىرغىقىدىكى نوكوي قولتۇقىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، غەربىي جەنۇبتىكى سىرتقى پورتى كوتونودىن 35 كىلومېتىر يىراق تۇرىدۇ. كوتونوغا ھۆكۈمەت

قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى ئىگىلەيدۇ. ئۇ، پۇتۇن سانائەتنىڭ يادروسى، ما-

شىنىسازلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ $\frac{2}{5}$ قىسمى ئېكسپورت قىلى-

نىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە پاراخوت، پاراۋوز ئاساس قىلىنىدۇ. ئىشلەپ-
چىقارغان پاراخوتنىڭ كۆپىنى سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئېكسپورت
قىلىدۇ، پاراۋوز ئېكسپورتى دۇنيادا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.
ئۇندىن باشقا ئايتوموبىل، ئايروپىلان، كان ماشىنىلىرى، يېزا
ئىگىلىك ماشىنىلىرى قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچى-
قىرىدۇ. ماشىنىسازلىق سانائىتىدىن باشقا پولات ـ تۆمۈر، خىمىيە،
توقۇمىچىلىق سانائەتلىرىمۇ ئالاھىدە تەرەققي قىلغان. پولشىنىڭ
يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى بەك يۇقىرى ئەمەس،
يېزا ئىگىلىكىدە يەككە ئىگىلىكتىكى يەر $\frac{4}{5}$ نى ئىگىلەيدۇ. دۆلەت
ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بىلەن كوپىراتىپ ئىگىلى-
كىدىكى يەر ئاز. ئاشلىق بىلەن ئۆز ـ ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتەل-
مەيدۇ. دېھقانچىلىدا ئەڭ ئاساسلىقى قارا بۇغداي ئۆستۈرۈلىدۇ.
مەھسۇلاتى دۇنيادا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ پولشا خەلقى-
نىڭ ئاساسي ئوزۇقلۇقى ھېسابلىنىدۇ. ئۇندىن قالسا بۇغداي،
ئارپا، ياڭيۇ، قىزىلچا ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، قوي،
چوشقا ئاساس قىلىنىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالى، ئوتتۇرا قىسىملىرىدا
كالا، جەنۇبىدىكى تاغلىق رايونلاردا قوي، غەربىي شىمالى قىسىم-
لىرىدا چوشقا بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. پولشىنىڭ قاتناش ـ تىرا-
سپورتى تەرەققي قىلغان، دۆلەتنىڭ ھەممە چوڭ شەھەرلىرى
24 مىڭ كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى تۆمۈر يول ۋە 220 مىڭ
كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى تاش يوللار ئارقىلىق بىر بىرىگە باغلى-
نىپ تۇرىدۇ. دۆلەت ئىچىدە قاتناش قىلىشقا بولىدىغان دەريا،

بولغانلىقتىن، ئۆسۈملۈكلەرنىڭ ئۆسۈشىگە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى پايدىلىق. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 27.5% نى ئورمان-قاپلاپ تۇرىدۇ. پولشىنىڭ كان بايلىقلىرى خېلى مول. بۇنىڭ ئىچىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدىغىنى كۆمۈر، ئۇنىڭ ئومۇمىي زاپىسى 150 مىليارد تونىنا بولۇپ، دۇنيادا 6-ئورۇندا تۇرىدۇ. كۆمۈر ئاساسەن يۇقىرى سىلىزىيە رايونىغا مەركەزلەشكەن. پولشانىڭ ئاھالىسى 37 مىليون 100 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 98% نى پولەك مىللىتى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئوكرائىن، بېلوروس، لىتۋا، نېمىس، يەھۇدى قاتارلىق مىللەتلەر بار. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى پولەك تىلى، پايتەختى ۋارشاۋا شەھىرى. پولشا 965-يىلى دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان، 1025-يىلى بىرلىككە كەلگەن پولشا پادىشاھلىقى شەكىللەنگەن. 1569-يىلى لىتۋا بىلەن بىرلىشىپ بالتىق دېڭىزىدىن قارا دېڭىزغا قەدەر بولغان كەڭ ئورۇنلارنى ئىگىلىگەن. 18-ئەسىرنىڭ ئاخىرى پروسىيە، ئاۋستىرىيە ۋە چارروسىيە تەرىپىدىن ئۈچ قېتىم بۆلۈپ ئېلىنىغان، 1918-يىلى قايتا مۇستەقىل بولغان. 1939-يىلى فاشىست گېرمانىيىسى تەرىپىدىن بېسۋېلىنىغان. 1944-يىلى گېرمانىيە تەسلىم بولغاندىن كېيىن، شۇ يىلى 7-ئايىنىڭ 22-كۈنى پولشا خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇلغان. پولشا تەرەققىي قىلغان سانائەت، يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىدە سانائەت $\frac{4}{5}$ نى ئىگىلەپ ياۋروپا بويىچە 6-ئورۇندا تۇرىدۇ. بولۇپمۇ ماشىنىسازلىق سانائىتى تەرەققىي قىلغان، ئۇنىڭ قىممىتى پۈتۈن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش

توسۇپ تۇرىدۇ.

پېرت (佩思 Perth) ئاۋسترالىيىنىڭ غەربىي دېڭىز ياقا-سىغا جايلاشقان چوڭ شەھەر، غەربىي ئاۋسترالىيە شتاتىنىڭ مەركە-زى. ئاھالىسى 900 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). شەھەرنىڭ ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، خىمىيە، ياغاچچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ سىرتقى پورتى فىرمانتلە-نىڭ كېمىسازلىق سانائىتى تەرەققىي قىلغان، شەھەرنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان كېۋىنانا غەربىي ئاۋسترالىيە بويىچە مۇھىم پولات-تۆمۈر سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ھەيۋەتلىك قۇرۇلۇشلار، چوڭ تېپتىكى ئايرودروم قاتارلىق ئورۇنلار بار.

پېرسىيە قولتۇقى (波斯湾 Persian Gulf) ھىندى ئوكيانىنىڭ بىر چەت دېڭىزى بولۇپ، ئەرەبلەر «ئەرەب قولتۇقى» دەپ ئاتايدۇ. بۇ قولتۇق ئەرەب يېرىم ئارىلى بىلەن ئىران ئېگىز تەكشلىكى ئارىسىغا جايلاشقان، غەربىي شىمالى ئەرەب دەريا ئاغزىدىن شەرقىي جەنۇبتا ھورمۇز بوغۇزىغا قەدەر 970 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ؛ كەڭلىكى 56 — 338 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 240 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. سۇيىنىڭ ئادەتتىكى چوڭقۇرلۇقى 100 مېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ. شەرقىي جەنۇبى بۆلىكىدىكى ئايرىم جايلارنىڭ چوڭقۇر-لۇقى 120 مېتردىن ئاشىدۇ. قولتۇق ئىچىدە ئاراللار ناھايىتى كۆپ، بۇنىڭ كۆپى مارجان ئارالسىردىن ئىبارەت. پېرسىيە قولتۇقىنىڭ ئەتراپى ھەم سۇ ئاستى قىسمى دۇنيا بويىچە نېفىت زاپىسى ئەڭ كۆپ رايون ھېسابلىنىدۇ. پېرسىيە قولتۇقى ئەتە-راپىنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق ئىسسىق، قولتۇقتا قۇيۇلدىغان تاتلىق سۇ غەربىي شىمال تەرەپتىكى ئەرەب دەرياسى بىلەن كارۇن دەرياسىدىن كېلىدۇ. سۇيىنىڭ پارغا ئايلىنىشى كۈچلۈك بولىدۇ.

قاناللارنىڭ مۇساپىسى خېلى ئۇزۇن. پولشا دېڭىز تراسپورتىدا گىدانسكى، كىدىنىيە ۋە شىتتسىن پورتلىرى ئاساسىي ئورۇنغا تۇرىدۇ.

پۇسان (Pusan 釜山) چاۋشيەنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى پورت شەھىرى. جەنۇبىي چاۋشيەنىڭ سىيۇل شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھەر. بۇ شەھەر چاۋشيەن يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى چاۋشيەن بوغىزى بىلەن دۇيسما بوغۇزى ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 3 مىليون 122 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇ جاي ئەسلى بېلىقچىلىق يېزىسى بولۇپ، 1443 - يىلى پورت بولۇپ ئېچىلغان. 1876 - يىلى سودا پورتى بولغان. 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرى سىيۇل - پۇسان، سىيۇل - سىنىۇجۇ تۆمۈر يوللىرىدا قاتناش باشلانغاندىن كېيىن تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولغان. 1929 - يىلى كيوڭسانگ - نامدۇ ئوللكىسىنىڭ مەركىزى بولغان. پۇسان جەنۇبىي چاۋشيەنىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، توقۇمىچىلىق، نېفىت ئايرىش، خىمىيە، كېمىسازلىق، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، مېتالچىلىق سانائەتلىرى خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەر ئەتراپىدا شال، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈش ھەم چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. پۇسان جەنۇبىي چاۋشيەنىنىڭ دېڭىز، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. شەھەر ئەتراپىدا ئارشاك بولاقلار، مۇھىم سايا‌ھەت، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار.

پېلاگىي تاقىم ئارالىرى (Isole Pelagia 岛群拉杰佩) يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئارالار. بۇ ئارالار لامپىدوسا، لىنوسا، لامپىئونېدىن ئىبارەت ئۈچ كىچىك ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئارالارنىڭ مەيدانى چوڭ بولمىسىمۇ ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئۇ مەۋرىي جەھەتتىن ئىتالىيىگە قارايدۇ. بۇ ئارالار ئىتالىيىنىڭ سېبلىسىيە ئارىلى بىلەن ئافرىقىدىكى تۇنىس ئارىلىقىدىكى سۇ يولىنى

سىق، نەم كېلىدۇ، ئاھالە بەك شالاڭ ئولتۇراقلاشقان. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تاغلىقلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 4300 مېتر كېلىدۇ. پېرۇ يېرىنىڭ 62% دىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. پېرۇلنىڭ يەر مەيدانى 1 مىليون 285 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 19 مىليون 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 41% دىنى ئىندىئانلار، 39% دىنى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، 19% دىنى ئاق تەنلىكلەر، قالغىنىنى باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جايدا ئولتۇراقلاشقان خەنزۇلار 30 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە خەنزۇلار بىرقەدەر كۆپ دۆلەتنىڭ بىرى، پېرۇنىڭ شەھەر ئاھالىسى 61.8% نى ئىگىلەيدۇ، ئۇ لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە ئىندىئانلارنىڭ نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، ئاھالىنىڭ 95% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، يەرلىك خەلق گېچىيا تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ئىسپان تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. پېرۇ خەلقى 10 - ئەسىردىن باشلاپ كوسكو شەھىرىنى مەركەز قىلغان ھالدا «ھىنگا ئىمپېرىيىسى» نى قۇرغان. 1531 - يىلىدىن 1821 - يىلغىچە ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1821 - يىلى 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1825 - يىلى پېرۇ جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان، 1971 - يىلى 11 - ئاينىڭ 2 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. پېرو كان سانائىتى بىلەن بىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ جايدا ھەرخىل رەڭلىك مېتال كان بايلىقلىرى مول، بۇنىڭ ئىچىدە مىس، قوغۇشۇن، سىنىك، ۋىسموت، كۈمۈش قاتارلىقلارنىڭ قېزىلىشى جەھەتتە دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا نېفىت، تۆمۈر، ئۇران قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ خېلى مول. پېرۇنىڭ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى

شۇڭا سۇيىنىڭ تۈز تەركىبى يۇقىرى بولىدۇ. دېڭىز سۈيى
تېمپېراتۇرىسى غەربىي شىمالدا 16°C — 32°C، شەرقىي جەنۇ
بىدا 24°C — 32°C قا يېتىدۇ. پېرسىيە قولتۇقى ئەتراپى
جايلاشقان ئىران، ئىراق، كۇۋەيت، سەئۇدى ئەرەبىستان، قاتار
بەھرەيىن، ئۇمان، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى قاتارلىق دۆلەت
لەرنىڭ ئاساسىي نېفىتلىكلىرى قولتۇق رايونىغا مەركەزلەشكەن
بۇ جايلاردىن يىلىغا بىر مىليارد تونىنا ئەتراپىدا نېفىت ئىش
لەپچىقىرىلىدۇ. دۇنيادىكى نېفىت ئېكسپورتىنىڭ مۇتلەق كۆپ
قىسمىنى پېرسىيە قولتۇقى رايونى تەمىنلەيدۇ. بۇ جاي قەدىم
دىن تارتىپ ھازىرغىچە مۇھىم قۇرۇقلۇق، دېڭىز قاتناش يولى
بولۇپ كەلمەكتە. پېرسىيە قولتۇقى ئەتراپىدىكى دۆلەتلەر نېفىت
ئىشلەپچىقىرىشتىن سىرت بۇغداي، ئارپا، شال، خورما، ئۈزۈم
كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. چارۋىچىلىقتا قوي
ئۆچكە، تۆگە بېقىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكىدە ئانچە
مۇھىم ئورۇن تۇتمايدۇ. پېرسىيە قولتۇقى بويىدىكى خارك پور
تى، ئابادان پورتى (ئىران)، بەسرە، ئۇفا (ئىراق)، مىنائەخمەد
(كۇۋەيت)، ساپانىيە، راستازورا (سەئۇدى ئەرەبىستان)، ئابۇدەبى
دەبەي (ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى) پورتلىرى نېفىت ئايرىش
ۇە نېفىت ئېكسپورتىدا ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

پېرۇ (Peru 秘鲁) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي شىمالى
غا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ غەرب تەرەپلىرى تىنچ ئوكيان سۈيى
بىلەن يۈزلۈپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن شىمالدىن
جەنۇبقا قاراپ سوزۇلغان ئاندىس تاغلىرى كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ
تاغلىقنىڭ تىنچ ئوكيان قىرغاق بويلىرىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل
ھەم قۇرغاق كېلىدۇ، تاغنىڭ شەرقىي تەرەپلىرىنىڭ ئىقلىمى
تروپىك ئورمان ئىقلىمىغا كىرىدۇ، بۇ جايلاردا ئامازون دەريا
سىنىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى قەدىمىي ئورمانلار بار. بۇ جايلار ئىس

رالنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى پورتتا كۆمۈر قاچىلاش پونكتى قۇرغان، كېيىن شىمالىي دېڭىز قىرغىقىدا ئايرودروم قۇرغان. 1936 - يىلى كۆمۈر قاچىلاش پونكتى ئىشلىتىلىشتىن توختىغان. 1937 - يىلى بۇ ئارال ئادىن تەۋەلىكىگە قوشۇلغان. 1967 - يىلى يەمەن مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن، يەمەنگە تەۋە بولغان. ھازىر ئارالدا بىرنەچچە يۈز كىشى بېلىقچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

پېرمى شەھىرى (彼尔姆市 Пермь) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرال رايونىدىكى مۇھىم شەھەر، پېرمى ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر كاما دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى كاماسۇ ئامبىرىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 1 مىليون 56 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). پېرىمى 1781 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 1940 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە «موـلوتوۋ» نامى بىلەن ئاتالغان. پېرمى ئۇرال رايونىدىكى مۇھىم نېفىت خىمىيە، ماشىنىسازلىق، نېفىت ئايرىش، ياغاچ ماتېرىيالىلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەز سانائىتى مەركىزى. بولۇپمۇ نېفىت خىمىيە سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. يېنىڭ سانائىتىمۇ تەرەققىي قىلغان. پېرمى ئۇرال رايونىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناشى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ شىمالىدا سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، سوۋېت پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ ئۇرال پەن - تەتقىقات مەركىزى ئورۇنلىرى، كۆپلىگەن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

پېشاۋار (白沙瓦 Peshawar) پاكىستانىنىڭ غەربىي شىمال چېگرىسىغا جايلاشقان قەدىمىي شەھەر، غەربىي شىمال ئوللىكىسى بىلەن پېشاۋار ۋىلايىتىنىڭ مەركىزى، پېشاۋار پاكىستانىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىدىكى مۇھىم سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەـ

يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىدىن بىر ھەسسىگە يېقىن كۆپ
تۇرىدۇ. پېرۇ دۇنياديكى ئاتاقلىق مىس ئىشلەپچىقىرىدىغان دۆلەت
لەرنىڭ بىرى. كان سانائىتىدىن باشقا پولات ـ تۆمۈر، توقۇمىچى
لىق، شېكەر ئىشلەپچىقىرىش، نېفىت، بېلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن
يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائى
ئىتىمۇ خېلى تەرەققىي قىلغان. پېرۇ يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچى
لىق، بېلىقچىلىق، ئورمانچىلىقلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاھا
لىنىڭ 45% يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. پېرۇدا قەدىمدىن
تارتىپ كۆممىقۇناق ئۆستۇرۇلۇپ كەلگەن، شۇڭا بۇ جايغا يەرلىك
ئىندىئان خەلقلىرى پېروغا «كۆممىقوناق ئامبىرى» دەپ
نام بەرگەن. ھازىر دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدا ئۆستۈرۈلۈۋاتقان
كۆممىقۇناق لاتىن ئامېرىكىسىدىن تارقالغان. پېرو يېزا ئىگىلىكىدە
دە ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن شېكەر قۇمۇشى، كېۋەز، كوفە،
قاتارلىقلارنى ئۆستۈرىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن كۆممىقوناق،
بۇغداي، شال قاتارلىقلارنى ئۆستۈرىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزى
ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. پېرو دۇنيا بويىچە بېلىق مەھ
سۇلاتى، بېلىق پاراشوكىنى كۆپ ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت.

پېرىم ئارىلى(Perim Island 丕林岛) قىزىل دېڭىز ئاغزىدە
كى مەندەب بوغۇزىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كىچىك ئارال
ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن بەش كىلومېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن ئۈچ
كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 13 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ.
پېرىم قاقاس يانار تاغ ئارىلىدىن ئىبارەت. بۇ ئارال قاقاس،
كىچىك ئارال بولىمۇ، لېكىن ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھا
يىتى زور. قىزىل دېڭىزدىن ھىندى ئوكيانىغا ئۆتۈدىغان مۇ
يولىنى كونترول قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ ئارالنى 1738-
يىلى فرانسىيە ئىگىلىگەن. 1799 ـ يىلى ئەنگلىيە ۋاقتىلىق ئى
گىلىگەن، 1857 ـ يىلى فرانسىيە قايتا ئىگىلىگەن. فرانسىيە ئا

تۇرىدۇ، غەربىدە تاغلىقلار بار. كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل ماترىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى تاغلىقلاردىن باشقا كۆپ قىسىم جايلىرىدا 500 - 550 مىللىمېترغا يېتىدۇ. يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرىدىن بۇغداي، قارا بۇغداي، كۆممىقوناق، ياڭيۇ، كۆكتات قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئوبلاستنىڭ ئاھالىسى زىچ، تۆمۈريول، سۇيول قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. سانائىتى ئاساسەن پايتەختى بودا - پېشتقا مەركەزلەشكەن، سانائەت مەھسۇلات قىممىتى تەخمىنەن پۈتۈن دۆلەت سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 50%تىنى تەشكىل قىلىدۇ. ماشىنىسازلىق، مېتاللورگىيە، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. بودا پېشتتىن باشقا ۋاس سېگلېد، ناگىگۆرۆش، ئېرىد قاتارلىق شەھەرلەردىمۇ سانائەت ئورۇنلىرى بار.

پېمبا ئارىلى (奔巴岛 Pemba Island) ھىندى ئوكياننىڭ غەربىي قىسمىدىكى مارجان ئارال، تانزانىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى ئىككىچوڭ ئارالنىڭ بىرى. پېمبا ئارىلى بىلەن ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقىنى 57 كىلومېتر كەڭلىكتىكى پېمبا بوغۇزى ئايرىپ تۇرىدۇ، جەنۇبتىكى زانزىبار ئارىلىدىن دېڭىز ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 984 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 235 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئارالنىڭ غەربىي قىسمىنى ئېدىرلىقلار، شەرقىي قىسمىنى تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى ئىسسىق نەم، ھۆل - يېغىن مىقدارى تەخمىنەن 2000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. بۇ ئارالنىڭ ئۆزىگە خاس زىرائىتى قەلەمپۇر بولۇپ، 3 مىليون تۈپتىن ئوشۇق قەلەمپۇر دەرىخى بار. مەھسۇلاتى پۈتۈن دۇنيا قەلەمپۇر مەھسۇلاتىنىڭ 60% تىن كۆپىنى تەشكىل قىلىدۇ، كۆپىنى زانزىبار شەھرىگە ئاپىرىپ پىششىقلاپ ئىشلىگەندىن كېيىن ئېكسپورت قىلىدۇ. يەنە پالما يېغى، پالما قېقى ئىشلەيـ

نىيەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، بۇ شەھەر مەربىتىن
ئېقىپ كېلىدىغان قابول دەرياسىنىڭ بارا تارمىقىنىڭ غەربىي
قىرغىقىغا، پاكىستان بىلەن ئافغانىستان چېگرىسىغا جايلاشقان
مۇھىم كېبىر تاغ ئاغزىنىڭ 16 كىلومېتىر شەرقىي تەرىپىگ
جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 273 مىڭدىن ئاشىدۇ. پېشاۋار قە
دىمدىن تارتىپ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولغان، دۆلىتىمىزنىڭ
قەدىمىي ساياھەتچىلىرىدىن فاشەن بىلەن شۈەن زاڭلار شۇ جاي
غا بارغان. ھازىر پاكىستان بىلەن ئافغانىستان ئارىلىقىدىكى تاش
يول قاتنىشى ئاساسەن پېشاۋار - كېبىر تاغ ئاغزى ئارقىلىق ئې
لىپ بېرىلىدۇ. تاشيول، تۆمۈريول ئارقىلىق پاكىستاننىڭ
پايتەختى ئىسلام ئاباد، لاھورلار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ
ھازىر بۇ شەھەردە توقۇمىچىلىق، شېكەر، مېۋە كونسېرۋاسى
ئاياق كىيىم، گىلەم توقۇش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، پې
شاۋار يېزا ئىگىلىك تەتقىقات ئورنى، دۆلەتلىك ئورمان تەتقى
قات ئورنى، مال دوختۇرلۇق تەتقىقات ئورنى، پېشاۋار داشۆسى
يېزا ئىگىلىك شۆيۈەنى قاتارلىق مەدەنىيەت - مائارىپ ئورۇنلىرى
قەدىمىي قۇرۇلۇشلار، مەشھۇر پېشاۋار مۇزېيى قاتارلىق تارىخى
ئورۇنلار بار.

پېشت (佩斯 Pest) ۋېنگرىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بۇ
ئوبلاست. شىمالىي چېخوسلاۋاكىيە بىلەن چېگرىلىندۇ. مەيدانى
6393 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 960 مىڭدىن ئا
شىدۇ. مەركىزى بوداپېشت شەھىرى. ئوبلاستنىڭ شىمالىدا ش
مال - جەنۇب يۆنىلىشىدە سوزۇلغان بورژونى تېخى بار، ئۇنىڭ
ئەڭ ئېگىز چوۋانيوس چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 939 مېتر
ئېگىز كېلىدۇ، بۇ قىشلىق چانا تېيىلىش مەيدانى ھېسابلى
نىدۇ. دوناي دەرياسى ئوبلاستىنىڭ غەربىي تەرىپىنى كېسىپ ئۇ
تىدۇ، يىرىنىڭ كۆپ قىسمىنى تۈزلەڭلىك، ئېدىرلىقلار ئىگىلە

ۋىللىيام. پىتت نامسغا (1708—1778 - يىللىرى ياشىغان) پىت-
سبورگ دەپ ئۆزگەرتكەن. بۇ «پىتتىنىڭ شەھىرى» دېگەن مە-
نىنى بىلدۈرىدۇ. ۋىللىيام. پىتت 1768 - يىلى ئەنگلىيە باش
مىنىستىرى ۋاقتىدا فرانسىيىنىڭ شىمالىي ئامېرىكىدىكى مۇستەملە-
كىلىرىنى (بۈگۈنكى كانادانى) قولغا كىرگۈزۈۋالغان. پىتتسبۇرگ
شەھىرى تۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆز ئەتراپىدىكى كۆمۈر، ھاك
تېشى، تۆمۈر رۇدىسى، نېفىت قاتارلىق پايدىلىق شارائىتلار-
دىن پايدىلىنىپ، ئالدى بىلەن پولات - تۆمۈر سانائىتىنى تەرەق-
قىي قىلدۇردى. ئۇ 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن 20 - ئەسىر
نىڭ 50 - يىللىرىغىچە پولات - تۆمۈر ساھەسىدە ئاقىش دا مۇتە-
لەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەپ «ئا ق ش نىڭ پولات پايتەختى» دەپ
نام ئالدى. ئۇ ۋاقتلاردا ئا ق ش بويىچە ئىشلەپچىقىرىلغان پو-
لاتنىڭ كۆپ قىسمى پىتتسبورگدىكى پولات - تۆمۈر شىركەت-
لىرىدە ئىشلەپچىقىرىلدى. كېيىن بۇ جاي پولات - تۆمۈر سانا-
ئەت ئاساسدا ئېغىر تېپتىكى ماشىنىسازلىق سانائىتىنى تەرەققىي
قىلدۇردى. 20 - ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدىن كېيىن ئا ق ش نىڭ
باشقا ئورۇنلىرىدىكى پولات - تۆمۈر سانائەت ئورۇنلىرى تەرەق-
قىي قىلدى. بۇ جايدا يەنە نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ
ئىشلەش، ئالىيۇمىن، ئەينەك، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، كان ما-
شىنلىرى، خىمىيە، ھەربىي قورال - ياراغ قاتارلىق سانائەتلەر
يۇقىرى دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. پىتتسبورگنىڭ قۇرۇلۇق،
سۇ، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ئۇ ئا ق ش نىڭ شەرقىي شىمالدە-
كى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، تۆمۈريول ئارقىلىق شەرقىگە قاراپ
يۈرسە، ئاقىش نىڭ ئاتلانتىك ئوكيان قىرغىقىدىكى پىلادېلفىيە
پورتىغا، شىمالغا قاراپ يۈرسە ئېرى كۆلى ئارقىلىق بەش چوڭ
كۆل رايونىغا، غەربكە قاراپ يۈرسە ئوگايىئو ۋە مىسسىسىپى سۇ
سىستېمىسى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭغا زۆرۈر بولغان سانا-

www.uyghurkitap.com

دۇ. مۇھىم شەھەرلىرى چاك - چاك، ۋىتلاردىن ئىبارەت.

پېنزا شەھىرى (奔萨 Пенза) سوۋېت ئىتتىپاقى ياۋروپا بۇ لىكىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان شەھەر، پېنز ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ۋولگا دەرياسىنىڭ تارمىقى سورا دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 526 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1985). بۇ شەھەر 1663 - يىلى سېلىنغان. سا نائىتىدە خىسمىيە، توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سا نائەتلىرى مەشھور بولۇپ، ئۇندىن باشقا دېزىل ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىلىرىنى ئىشلەش ياغاچچىلىق، قەغەز قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پېنزا شەھىرى رۇس مىللىتىنىڭ قەدىمىي مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. شەھەرنىڭ تۆمۈريول قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە خىسمىيە سانائەت ئۈسكۈنىلىرى بىلەن توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ياساش تەتقىقات ئورنى، قۇرۇلۇش بىناكارلىق شۆيۈەنى، چوڭ تىپتىكى مۇزېيخانا بار.

پىتتسبۇرگ (匹兹堡 Pittisburgh) ئاق ش نىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان مۇھىم سانائەت شەھىرى پېنسىلۋانىيە شتاتىنىڭ غەربىدىكى ئوگايىۋ دەرياسىنىڭ شىمال - جەنۇبتىن ئېقىپ كەلگەن ئىككى تارمىقىنىڭ بىرلەشكەن جايىغا جايلاشقان مۇھىم دەريا پورتى. پىتتسبۇرگ شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونلىرى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 306 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر 1754 - يىلى فرانسىيە مۇستەملىكىچىلىرى سالغان قەلئە ئاساسىدا تەرەققىي قىلغان، ئۇ ۋاقىتتا بۇ جاينى فرانسىيىنىڭ كانادادا تۇرۇشلۇق باش ۋالىيسى دىچېسنى نامىغا دىچېسنېبۇرگ دەپ ئاتىغان. 1758 - يىلى بۇ جاينى ئەنگلىيىلىكلەر ئىگىلىگەندىن كېيىن، بۇ جاينىڭ نامىنى ئەنگلىيىلىك سىياسىئون (سىياسەتچى)

تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، ھازىر بۇئارالارنى ئەنگلىيە باشقۇرىدۇ.بۇ ئارالدا 10 كىشىدىن تەشكىللەنگەن ئاپتونوم ھۆكۈمەت بار.بۇھۆكۈمەت ئارالنى باشقۇرىدۇ. ئومۇمىي جەھەتتىن ئەنگلىيىنىڭ يېڭى زېلاندىيىدە تۇرۇشلۇق ۋالىيسى بۇ ئارالارنى باشقۇرىدۇ. بۇ ئارالدىكى ھۆكۈمەت ئۆز ئالدىغا پوچتا ماركىسى باسىدۇ، چەتكە چىقىرىدۇ. ئارالدا ئولتۇراقلاشقان خەلقلەر ئىنگلىز ھەم تايىتى خەلقلىرىنىڭ ئارىلاش بىر خىل تىلىدا سۆزلىشىدۇ، خىرىتىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

پيوڭيانگ(平壤 Pyongyang) چاۋشيەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 2000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 2 مىليوندىن ئاشىدۇ (1984). پيوڭيانگ داتۇڭجاڭ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى تۆزلەڭلىككە جايلاشقان. شەھەر بىلەن دېڭىز ئارىلىقى 100 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ قەدىمىي شەھەر، مىلادى 427 - يىلى گاۋگۈلى كېنەزلىكى بۇ جاينى مەركەز قىلغان. 1945 - يىلى چاۋشيەن ئازاد بولغاندىن كېيىن جۇمھۇرىيەتنىڭ پايتەختى بولغان. 1950 - يىلى ئامېرىكا جاھانگىرلىكى چاۋشيەنگە تاجاۋۇز قىلغان مەزگىلدە زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان، ئۇرۇشتىن كېيىن چاۋشيەن خەلقى پۈتۈن كۈچ بىلەن پايتەختنى يېڭىدىن ئاۋات، گۈزەل شەھەر قىلىپ قۇرۇپ چىقتى. ھازىر ئۇ شىمالىي چاۋشيەن بويىچە ئەڭ چوڭ زاۋۇت-ئاپتوموبىل، ماشىنا، ئېلېكترونىك ئەسۋابلىرى، ئېلېكتر ماشىنىلىرى قاتارلىق زور دەرىجىدە راۋاجلانغان. بۇنىڭ ئىچىدە ماشىنىسازلىق، پولات-تۆمۈر، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، ئېلېكتر ماشىنىلىرى

ئەت خام ئەشياسى يۇقىرىقى لىنىيىلەر ئارقىلىق توسۇلۇپ شە-
ھەر ئىچىدە دەريا سۇيوللىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇ لار-
يالارغا سېلىنغان كۆۋرۈكلەر 200 دىن ئاشىدۇ. پىتتسبورگ
شەھرى ئا ق ش ئۇچۇن ئېيتقاندا پولات ـ تۆمۈر، ئېغىر تېپتىكى
ماشىنىسازلىق سانائەتلىرى جەھەتتە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

پىتكائىن ئارىلى (Pitcairn Island 皮特克恩岛) تىنچ
ئوكيانىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى پولىنېزىيە تاقىم ئارالىرى كۈ-
رۈپپىسىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان ئارال. بۇ ئارال جەنۇبىي
كەڭلىك 25°4′ بىلەن غەربىي ئۇزۇنلۇق 130°6′ نىڭ تۇتاشقان
يېرىگە جايلاشقان. بۇ ئارال ئۆز دائىرىسىگە پىتكائىن ئارىلىدىن
باشقا يەنە ئۈچ خادا تاشلىق ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ
ئاراللار ئىچىدە پىتكائىن ئارىلىنىڭ يېر مەيدانى 4.6 كۋادرات
كىلومېتر، ئۇچ كىچىك ئارال بىلەن قوشۇلۇپ 5 كۋادرات كى-
لومېتر كېلىدۇ. ئاراللارنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك ئىقلىم بەل-
بېغىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 18°C—24°C، يىل-
لىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ، تۆپە-
رىقى مۇنبەت، مەركىزى ئادامستون شەھىرى. پىتكائىن ئاراللا-
رىدا ئولتۇراقلىق ئاھالە مۇقىم ئەمەس، 1934 ـ يىلى 251 كىشى
بولسا، 1976 ـ يىلى دۆلەتتىكى چەت ئەللىك سەكىكىز ئوقۇ-
قۇچى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان
ھالدا 82 كىشىگە چۈشۈپ قالغان. 1790 ـ يىلى ئەنگلىيىنىڭ
«بېنت» ناملىق ھەربىي پاراخوتىدىكى ماتروسلار تايىتى ئارىلى-
دا ئىسيان كۆتۈرۈپ پاراخوتتىكى و ئەنگلىيىلىك ماتروس
يەرلىك 6 ئەر، 12 ئايالنى بىركىچىك قېيىققا سېلىپ قېچىپ
يۈرۈپ، بۇ ئارالغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىپ قالغان. ئۇلار 200
يىلغا يېقىن ئارىلىقتا بۇ ئارالدا ئېپتىدائىي تۇرمۇش كەچۈرۈپ
كەلگەن، ئاھالىسى 200 دىن ئاشقان. 1839 ـ يىلى ئەنگلىيە

كىرىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 360 — 510 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. تاتارىستاننىڭ سانائىتى، سۇ، قۇرقلۇق قاتتىشى تەرەققىي قىلغان، سانائەتتىدە نېفىت سانائىتى ئاساسىي ئورۇننى ئىگىللەيدۇ. نېفىت تۇرۇبا ئارقىلىق موسكۋا، كورگ ھەم شەرقىي ياۋروپا دۆلەتلىرىگە تارقىلىدۇ. قازان شەھرىنى مەركەز قىلغان تۆمۇر يۆل، تاش يوللار دۆلەتنىڭ ھەر قايسى چوڭ شەھەرلىرىگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ۋولگا دەرياسىدا قاتناپ نۇرىدىغان پاراخوتلار قازان پورتىدا توختاپ ئۆتىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىدە نېفىت خىمىيە، نېفىت ماشىنىلىرىنى ئىشلەش، تېرە-يۇڭ قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، قارا بۇغداي، ياڭيۇ، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۈستۈرۈلىدۇ. بۇ جايدا ھەر خىل ياۋايى ھاۋانلارنى بېقىش تەرەققىي قىلغان. مۇھىم شەھەرلىرى ئالمىمېۋىسكى، بۇگۇلما، تۆۋەندىكى كامالكى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

تاجىكىستان (塔吉克Таджикста$_{н}$) سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيا سىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. غەربىي شىمال قىسىملىرى ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستانلار بىلەن، شەرقىي قىسمى دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونى بىلەن، جەنۇبىي قىسمى ئافغانىستان بىلەن چېگرالىنىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 100 مىڭ كۋادىرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 4 مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسىنىڭ 58% نى تاجىكلار، قالغىنىنى ئۆزبېك، رۇس قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى دۇشەنبە شەھىرى. تاجىكىستان تاغلىق جاي بولۇپ، $\frac{9}{10}$ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ، يېرىنىڭ $\frac{1}{2}$ قىسمىنىڭ ئېگىزلىكى دېڭىز يۈزىدىن 3000 مېتىردىن ئاشىدۇ. شىمالدا پەرغانە ۋادىسىنىڭ

ری، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر ئالاھىدە
ھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پيوڭياڭنىڭ ئەتراپى چاۋشيەن بويىچە يېز
ئىگىلىك تەرەققىي قىلغان رايون. بۇ جايلاردا ئاساسلىق شال
پاختا، مېۋە - چىۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. پيوڭياڭ چاۋشيەننىڭ مۇھىم
مەدەنىيەت، قاتناش مەركىزى. ئۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايى
جايلىرىغا سوزۇلغان بىرقانچە تارماق تۆمۈريول، تاشيوللا
بار، سۇ قاتنىشىمۇ ئوڭاي، ئۇنىڭ سىرتقى پورتى نەنپۇغا چو
ئوكيان پاراخوتلىرى كېلىپ توختىيالايدۇ. ئۇنىڭدىن سىرت يەن
30 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا يەر ئاستى تۆمۈريولىمۇ بار بولۇپ
كىشىلەرنىڭ 60%تى يەر ئاستى تۆمۈريولى ئارقىلىق يۆتكىلىدۇ

ت

تاتارىستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (鞑靼自治共和国
ТатарскаяАССР) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ بىر مەمۇ-
رىي رايونى بولۇپ، ۋولگا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمى بىلەن كاما دەر-
ياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىم بويلىرىغا جايلاشقان. مەيدانى 68 مىڭ كۋادرات
كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 3 مىليون 513 مىڭدىن ئوشۇق (1985)
بولۇپ، يېرىمىنى تاتارلار تەشكىل قىلىدۇ. قالغىنىنى رۇس،
چوۋاش، موردوۋا قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. مەركىزى قازان
شەھىرى. تاتارىستان 1920 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ
قۇرۇلغان. يېرىنىڭ 90%نى تۈزلەڭلىك ئورۇنلار ئىگىلەيدۇ.
شەرقىي جەنۇب قىسمىدا يەر ۋەزىيىتى ئانچە ئېگىز بولمىغان
ئېدىرلىق رايونلار بار. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ «ئىككىنچى باكو»
نېفىتلىكى دەپ ئاتالغان رايوننىڭ بىرقىسمى تاتارىستانغا جاي-
لاشقان. بۇ جايلاردا نېفىتتىن باشقا، مايلىق سلانتىس، تورف،
گىپىس، فوسفورلۇق كان بايلىقلىرى بار. ئىقلىمى سۇبترو-
پىك بەلباغ ماتېرىك خاركتېرلىك ئىقلىم تىپىغا

ئەتراپىدا ئاتلانتىك ئوكيانغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1100 كىلومېتر كېلىدۇ، تارماقلىرى خېلى كۆپ بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە تېتار دەريالىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پورتۇگالىيە چېگرىسى ئىچىدە زېزېرى دەريالىرى بار. كۆلىمى 81 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ ئېقىنى تېز، سۇغدرىش، ئېلېكتر قۇۋۋىتى ئېلىش ئىشلىرىدا پايدىلىنىدۇ. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمىدىكى 200 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى قىسمىدىلا قاتناش ئىشلىرى ئۇچۇن پايدىلىنىلىدۇ.

تار قۇملۇقى(塔尔沙漠 Thar Desert) پاكىستاننىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمى بىلەن ھىندىستاننىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 200 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، بارخانلىرىنىڭ ئېگىزلىكى 30 — 90 مېتر كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىزلىرى 150 مېترغا يېتىدۇ. ھاۋاسى قۇرغاق بولۇپ، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 100 مىللىمېترغا يەتمەيدۇ، ئەڭ ئىسسىق ئاينىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 48°C — 51°C قا يېتىدۇ. بۇجايدا پەسىللىك، تۇزلۇق كۆللەر بىلەن قۇرغاق دەريا يوللىرى بار، بۇ جايدىكى خەلقلەر يەر قاتلىمىنىڭ چوڭقۇر قىسمىلىرىدىن سۇ چىقىرىپ چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، بۇغداي، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ.

تارانتو (塔兰托 Taranto) ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىدىكى مۇھىم سانائەت شەھىرى. ئۇ ئىئونىيە دېڭىزىنىڭ تارانتو قولتۇق بويىدىكى سالېنتىن يېرىم ئارىلى بىلەن ئۇ ئارالغا يېقىن بولغان بىر كىچىك ئارالغا جايلاشقان مۇھىم پورت شەھىرى. شەھەرنىڭ ئاھالىسى 240 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئۇ ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىدىكى ئەڭ چوڭ، ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ ئۇزۇنىڭ پولات-تۆمۇر سانائىتى بىلەن داڭلىق. بۇ جايدا ئىتالىيە بويىچە ئەڭ چوڭ پولات-تۆمۇر سانائەت بازىسى بار. ئۇ جايدىكى پولات-تۆمۇر

غەربىي بۇرجىكى ئورۇن ئالغان. ئوتتۇرا قىسمىدا جىساد
تاغلىرى، غەربىي جەنۇبىدا جىساد - ۋاخىش ۋادىسى، شەرقىدە پا
ئېگىز تەكشىلىكىنىڭ بىر قىسمى بار. ئېگىز تاغلىقلار يىل بويى قارمۇز
لار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى ماتېرىك خاراكتېلىك ئىقلى
تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 150 — 00
مىللىمېترغا يېتىدۇ. تاجىكىستاندا كۆمۈر، نېفىت، تەبىئىي
گاز، قوغۇشۇن، سىنىك، ۋولفرام، سۈرمە، سىماب قاتار
لىق كان بايلىقىلىرى بار. تاجىكىستاننىڭ كۆپ قىسمى بۇرۇن بۇ
خارا خانلىقىغا تەۋە بولغان، 19- ئەسىرنىڭ 60- يىللىرى چارروسى
يە بىلەن بىرلەشكەن. 1924 - يىلى ئاپتونۇم جۇمھۇرىيەت بولۇ
قۇرۇلۇپ، ئۆزبېكىستانغا تەۋە بولغان 1929 - يىلى تاجىك سوۋېت
سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. تاجىكىستا
يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىقى كېۋەز ئۆستۈرۈلىدۇ، كېۋە
ئۆستۈرۈلىدىغان يېرى پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ
$\frac{1}{3}$ نى تەشكىل قىلىدۇ، كېۋەزدىن باشقا، بۇغداي، ئارپا، شا
قاتارلىق زىرائەتلەرمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ. باغۋەنچىلىك، پىلە بېقىشمۇ خ
لى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائەتتە يېنىك سانائەتنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ
نىڭ ئىچىدە توقۇمىچىلىق، گىلەم توقۇش، يېمەك - ئىچمەك سانائەتلىر
ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا ماشىنىسازلىق، ئالىيۇم
تاۋلاش قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ بار. كان سانائىتىدە كۆمۈر، ن
فىت، تەبىئىي گاز، رەڭلىك مېتال سانائەتلىرى مۇھىم ئورۇ
تۇتىدۇ.

تاخو دەرياسى (塔霍河 Tajo) ياۋروپادىكى ئىبېرىيە يېر
ئارىلىدىكى ئەڭ چوڭ دەريا. ئۇنىڭ باش مەنبەسى ئىسپانىيىنى
شەرقىي قىسمىدىكى ئالبارراسىن تېغىدىن باشلىنىپ، غەربكە
راپ ئېقىپ پورتۇگالىيىگە كىرىپ تې خو دەپ ئاتىلىدۇ، لىسابى

لۇرگىيە، سۇ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، قەغەز، سېمونت، يۇڭ توقۇمىچىلىق، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىشقىلاپ ئىشلەش، خىمىيە قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

تاشكەنت شەھىرى (塔什干市 Ташкент) سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىياسىدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر، ئۆزبېكستاننىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، تاشكەنت ئوبلاستىنىڭ مەمۇرىي مەركىزى. بۇ شەھەر ئۆزبېكستاننىڭ شەرقىي شىمالىدىكى سىر دەرياسىنىڭ تارمىقى چىرچىق دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 2 مىليون 30 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). تاشكەنتئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. مىلادىدىن بۇرۇنقى 2 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىلا بازار بولۇپ قۇرۇلغان. مىلادى 6 - ئەسىردە سودا ھەم قول سانائىتى خېلى تەرەققىي قىلىپ، شەرق - غەرب ئوتتۇرىسىدىكى سودا ھەم قاتناش تۈگۈنى بولغان، كۆپ قېتىم يەر تەۋرەشنىڭ ۋەيرانچىلىقىغا ئۇچرىغان. 1966 - يىلدىكى چوڭ يەر تەۋرەشتە ۋەيران بولغاندىن كېيىن قايتىدىن قۇرۇلغان، ھازىر سوۋېت ئۆزبېكستاننىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ يېنىدا چوڭ تېپتىكى ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. شەھەرنىڭ تۆمۈريول، تاشيول قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، خەلقئارا ئايرودرومى، يەر ئاستى تۆمۈريولى بار. تاشكەنت ئۆزبېكستاننىڭ ئەڭ ئاتاغلىق مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەردە ئۆزبېكستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئوتتۇرا ئاسىيا داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، 12 —، 16 - ئەسىرلەردە سېلىنغان ئاتاقلىق قەدىمىي قۇرۇلۇشلار، مۇزېيخانىلار، مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق باغچىلار، سايا‌ھەت ئورۇنلىرى، تىياتىرخانىلار بار.

تاللىن (塔林 Таллин) سوۋېت ئىتتىپاقىي ئېستونىيە

زاۋۇتلىرى يەللىغا 10 مىليون تونىنا ئەتراپىدا پولات چىقىرالايدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كېمەسازلىق سانائىتىمۇ ئىتالىيە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ ئىككى چوڭ سانائەت تارمىقىدىن باشقا ماشىنىسازلىق، كونسېرۋا، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇ ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ھەم پورت بولۇپ، پولات سانائىتىگە كېرەكلىك تۆمۈر رۇدىسى شىمالىي ئافرىقا دۆلەتلىرىدىن، كوكىس ئاق شىن دىن ئېلىنىدۇ. شەھەردە دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرى، دۆلەتلىك مۇزېيخانا، قەدىمى ھەيكەلتىراشلىق بۇيۇملىرى، يۇمىلاق شەكىللىك ئۇستى ئوچۇق مەيدانلار، ردم دەۋرىدىن قالغان قەدىمىي خارابىلار ناھايىتى كۆپ.

تاسمانىيە (塔斯马尼亚 Tasmania) ئاۋستىرالىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان بىر ئارال، ئوماس بوغۇزى ئارقىلىق ئاۋستىرالىيەدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مەمۇرىي جەھەتتىن ئاۋستىرالىيىنىڭ بىر شتاتى ھېسابلىنىدۇ. يەر مەيدانى 67 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 407 مىڭدىن ئاشىدۇ. شتات مەركىزى خوبارت شەھرى. تاسمانىيە دېگەن نام تاسمانىيەگە بىرىنچى قېتىم 1642 - 1643 - يىللار ئەتراپىدا كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان گوللاندىيەلىك تاسمان دېگەن كىشىنىڭ ئىسمىگە ئاساسەن قويۇلغان. بۇ جايغا 1803 - يىلدىن باشلاپ ئەنگلىيە كۆچمەنلىرى كۆچۈپ كېلىشكە باشلىغان، ئەنگلىيە 1876 - يىلغىچە بولغان ئارلىقتا يەرلىك خەلقلەرنى قىرىپ پۈتۈنلەي ئېگىلەپ ئالغان. 1901 - يىلى ئەنگلىيە ئېگىلىگەن ئالتە مۇستەملىكىنىڭ بىرى بولۇپ، ئاۋستىرالىيە ئېتتىپاقىنىڭ تەركىبىگە قوشۇلغان. تاسمانىيە ئاۋستىرالىيىنىڭ مۇھىم چارۋىچىلىق، مېۋىچىلىك رايونلىرىنىڭ بىرى، ئۇ جايدا ئاساسلىق كالا، قوي قاتارلىق چارۋا مالالار بېقىلىدۇ، مۆتىدىل بەلباغ مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە رەڭلىك مېتال

سۇ ئورنى بەك تۆۋەنلەيدۇ، 9-ئايدا ئەڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ، سۇيىنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 14 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 72 مېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئۇششاق ئېقىنلىرى بار. كۆلدە دېڭ قاتارلىق ئاراللار بار. كۆلدىن بېلىق تۇتۇش، سۇ قاتناش ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىلىدۇ. سۇ چىقىش ئاغزىدىكى يىلىق ئېقىم مىقدارى 4 مىليارد كۆپ مېترغا يېتىدۇ.

تاناناريۋ (塔那那利佛 Tananarive) ماداغاسقار دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. تاناناريۋ شەھىرى ماداغاسقار ئارىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى دېڭىز يۈزىدىن 1470 مېتر ئېگىز بولغان ئېگىز تەكشىلىككە جايلاشقان. 17-ئەسىردىن باشلاپ شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شەھەرنىڭ يېنىدىكى تاغدا ئىمىرىن پادىشاھلىقى دەۋرىدىكى خان سارايلىرى بار، ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، پۇل-مۇئامىلە ئورگانلىرى شەھەرنىڭ سەل پەسرەك بولغان يەرلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئۇنىڭدىنمۇ پەس ئورۇنلارغا سودا رايونلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. شەھەر ئاھالىسى 900 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). تاناناريۋ ماداغاسقارنىڭ مۇھىم سانائەت رايونى، ئۇ جايدا كۆلىمى چوڭراق بولغان توقۇمىچىلىق، سېمونت زاۋۇتلىرى، يېمەك-ئىچمەك، ياغاچ ماتېرىياللىرى زاۋۇتى، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش زاۋۇتى، كۆن-خۇرۇم، خىمىيە قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ يېنىدا خەلقئارا ئايرودرومى، شەھەر ئىچىدە ئابسىرىۋاتورىيە، ھايۋانات، ئۆسۈملۈك باغچىسى، گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى، ئارخېئولوگىيە مۇزېيى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار. تاناناريۋ شەھىرى تۆمۈريول ئارقىلىق شەرقتىكى پورت شەھىرى تاماتاۋې، جەنۇبتىكى ئانتسىرابى شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. تاشيول ئارقىلىق دۆلەتنىڭ غەربىي شىمالىدىكى پورت شەھىرى موللىنگا، غەربىي جەنۇبتىكى پورت

جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر بالتىق دېڭىزىدىكى فىن مۇزلۇقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان، قەدىمدە «كولىۋام» دەپ ئاتالغان، كېيىن «رېۋېل» گە ئۆزگەرتىلگەن، شەھەر ئاھالىسى 464 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). تاللىن ئېستونچە سۆز بولۇپ، تاتارچا (دانىيىنىڭ ھەم لىننا (قەلئە، شەھەر دېگەن مەنىدە) دېگەن سۆزلەردىن تۈزۈلگەن بولۇپ، دانىيىنىڭ شەھىرى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى، بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1219 - يىلى دانىيىلىكلەر تەرىپىدىن سېلىنغان، 1227 - يىلدىن 1346 - يىلغىچە دانىيىنىڭ مۇكۇمرانلىقىدا بولغان. 1917 - يىلدىن ئىلگىرى رۇسچە رېۋېل دەپ ئاتالغان. تاللىن شەھىرى بالتىق دېڭىز بويىدىكى چوڭ تېپتىكى دېڭىز پورتى. تۆمۈرىيول ئارقىلىق موسكۋا، لېنىنگراد، رىگا شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. سانائىتى ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق، نېفىت سانائىتى ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت تۈقۇمىچىلىق سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ، بۇلاردىن باشقا، قەغەز، بېلىق مەھسۇلاتى بىلەن يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە ئېستونىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، 13 - 14 - ئەسىرلەردە سېلىنغان قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى، چېركاۋ قاتارلىق ئورۇنلار بار.

تانا كۆلى (塔纳湖 Lake Tana) ئېفىئوپىيەدىكى ئەڭ چوڭ كۆل، ئابائىي دەرياسىنىڭ (كۆك نىل) باش مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ كۆل دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا غەربىي قىسمىدىكى يانار تاغ لاۋىلىرىنىڭ دەريا ۋادىسىنى توسۇۋېلىشى نەتىجىسىدە شەكىللەنگەن، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1830 مېتر كېلىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 75 كىلومېتر، كەڭلىكى 70 كىلومېترغا يېتىدۇ، مەيدانى پەسىللەرنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ 3100 — 3600 كۋادرات كىلومېتر دائىرىسىدە ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. 5 - 6 - ئايلاردا

بولۇپ، 130 دىن ئوشۇق مىللەت قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەرلىك خەلقلەردىن باشقا ھىندىستان بىلەن پاكىستانلىقلار 100 مىڭ- دىن، ئەرەبلەر 30 مىڭدىن ئاشىدۇ. يېزا ئاھالىسىنىڭ كۆپى ئىپ- تىدائىي دىنلارغا، دېگىز قىرغاق رايوندىكى خەلقلەرنىڭ كۆپى ئىسلام دىنىغا، شەھەر ئاھالىسىنىڭ كۆپى خرىستىئان ۋە كاتولىك دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. زانزىبار ئاھالىسىنىڭ 95% ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. سۇاخىل تىلى دۆلەت تىلى بولۇپ، ئەرەب تىلى بىلەن ئىنگلىز تىللىرىنىمۇ ئورتاق قوللىنىدۇ. تانزانىيە يېزا ئىگىلىك دۆلەت، ئاھالىنىڭ 90%ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپ- چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 70% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە كوفې، كېۋەز، تالالىق ئاگاۋى، قەلەمپۇر، چاي، شېكەر قۇمۇشى قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنىڭ سالمىقى چوڭ. قەلەمپۇر مۇھىم پۇراقلىق ماتېرىيال. ئۇ زانزىبار ئاراللىرىدا كۆپ- لەپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ مەھسۇلاتى پۈتۈن دۇنيادىكى قەلەم- پۇر مەھسۇلاتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. قەلەم- پۇردىن ئىسسل پۇراقلىق ماي ئالىدۇ. مېدىتسىنا، يېمەك - ئىچمەك، پەرداز بۇيۇملىرى ساھەلىرىدە كەڭ ئىشلىتىلىدۇ. تانزانىيە دۇنيادا تالالىق ئاگاۋى ئۆستۈرۈش بىلەن ئالاھىدە مەشھۇر. ئۇنى توقۇ- مىچىلىق سانائىتى ساھەسىدە كۆپ ئىشلىتىدۇ. تاغار، ئارقان تو- قۇيدۇ، ئۇنىڭدىن توقۇلغان تاغار، ئارقانلار چىداملىق بولۇپ، سۇ- دا چىرىمەيدىغان ئالاھىدىلىككە ئىگە. تانزانىيە ئاشلىق زىرائەت- لىرىدىن كۆممىقۇناق، قوناق، پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. سانائەتتە يېنىك سانائەت بىلەن توقۇمىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ جايدا توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، شېكەر، تاماكا قاتارلىق يېنىك سانائەت ئورۇنلىرى ۋە يېگىدىن قۇرۇلغان پو- لات - تۆمۈر، نېفىت ئايرىش، نېفت خىمىيە، ماشىنىسازلىق ۋە

شەھىرى تولۇمبىتار قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

تانزانىيە (Tanzania 坦桑尼亚) ئافرىقىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شىمالى كېنىيە، ئۇگاندا، غەربىي شىمالىنىڭ غەربىي تەرەپلىرى رۋاندا، بۇرۇندى، زايىر بىلەن غەربىي جەنۇبىنىڭ جەنۇب تەرەپلىرى زامبىيە، مۇزامبىكلار بىلەن چېگرالىنىدۇ. شەرقىي تەرىپى ھىندى ئوكيان سۈيى بىلەن يۆنۈلۈپ تۇرىدۇ. تانزانىيىنىڭ يەر مەيدانى 939 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. تانزانىيە ئەسلى تانگانىكا ۋە زانزىبار دۆلىتى ئىككى دۆلەت بولۇپ، 1964 - يىلى 4 - ئاينىڭ 24 كۈنى ئىككى دۆلەت بىرلىشىپ تانگانىكا — زانزىبار بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1964 - يىلى 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى دۆلەت نامىنى تانزانىيىگە ئۆزگەرتكەن. تانزانىيىنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرى تۆزلەكلىك، ئىچكى قىسىملىرى ئېگىز تەكشىلىكتىن ئىبارەت ئوخشاش بولمىغان ئىككى قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تۆزلەكلىكلەر دېڭىز قىرغاق رايونىدا شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ سوزۇلغان بولۇپ، كەڭلىكى 15 — 60 كىلومېتر كېلىدۇ. ئىچكى قىسمىدىكى ئېگىزلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1200 مېتر بولۇپ، شەرقىي ئافرىقا ئۆزۈلمىسىنىڭ شەرقىي تارمىقى ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. تانزانىيە تىروپىك بەلباغقا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرى ئىسسىق، كۆپ يامغۇرلۇق كېلىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 22°C — 30°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئىچكى قۇرۇقلۇق قىسىملىرىنىڭ ھاۋاسى سالقىنراق كېلىدۇ. تانزانىيىنىڭ ئاھالىسى 19 مىليون 230 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، بۇنىڭ ئىچىدە زانزىبارنىڭ ئاھالىسى 460 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپىي بانتو تىل سىستېمىسىدىكى نېگىرلاردىن ئىبارەت

تايتى ئارىلى (塔布提岛 Taiti) تىنچ ئوكيانىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان فرانسىيىگە قاراشلىق پولىنېزىيە ئاراللىرى سىستېمىسى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئارال. بۇ ئارالنىڭ يەر مەيدانى 1042 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 92 مىڭدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە كۆپىنى پولىنىزسلىكلەر ئىگىلەيدۇ. ئۇلار- دىن باشقا يەنە خەنزۇلار بار. تايىتى ئارىلىنىڭ مەركىزى پالپت شەھىرى. بۇ جايىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ھاۋاسى يىل بويى ئىسسىق، ھۆل - يېغىنى مول بولىدۇ. تايىتى ئاراللىرىدا يەرلىك خەلق پادىشاھلىق تۈزۈمىدىكى دۆلەت قۇرغان. 1606 - يىلى بىرىنچى بولۇپ كىروس دېگەن كىشى كېلىپ، بۇ ئارالغا «ئىسلاساگىتارىيە» دەپ نام بەرگەن (بۇ نام مەرگەن ئاراللىرى دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ). 1767 - يىلى ئەنگلىيىلىك دېڭىزچى سوۋورفولىس بۇ جايغا يەنە بىر قېتىم كېلىپ، گېئورگى II ئارىلى دەپ نام بەرگەن. 1842 - يىلغا كەلگەندە فرانسىيىنىڭ ھامىيلىقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان، 1880 - يىلىدىن باشلاپ فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1958 - يىلى فرانسىيىنىڭ سىرتقى ئۆلكىسى بولۇپ ئايرىلغان. ھازىر بۇ جايدا فرانسىيىنىڭ ھەربىي بازىلىرى، رادار پونكىت- لىرى، شۇنداقلا ئەڭ مۇھىم ئاتوم قوراللىرىنى سىناق قىلىش مەيدانلىرى بار. فرانسىيە ئۆزۈن يىللاردىن بۇيان بۇ جايدا ئاتوم قوراللىرىنى سىناق قىلىپ كەلمەكتە. يەرلىك خەلق كو- كۇس پالمىسى، شېكەر قۇمۇشى، ئاپېلسىن قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. فوسفورلۇق مىنېرال ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

تايلاند (泰国 Thailand) شەرقىي جەنۇبى ئاسىيا- دىكى ھىندىچىن يېرىم ئارىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 514 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. يەر ۋەزىمېتى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، ئۇنىڭ

ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق ئېغىر سانائەت ئورۇنلىرى بىلەن تانزان
سانائىتىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك دار - ئېس- سالام شەھرىگە، تۇنىد
قالسا تانگا، ئارۇشا، مورۇگورو قاتارلىق شەھەرلەرگە مەركەزلە
كەن. تانزانىيە سىرتقى سودىسىدا پاختا، كوفې، تالالىق ئاگاۋ
قەلەمپۇر، ئالماس قاتارلىقلارنى ئىكسپورت قىلىدۇ. ماشىنا ئۇ
كۈنە، ئاپتوموبىل، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، نېفىت ئىـ
پورت قىلىنىدۇ.

تانگانىكا كۆلى (塔噶尼喀湖 Tanganyika) ئافرىقىدىكى
تاتلىق سۇلۇق چوڭ كۆل، زايىر، تانزانىيە، بۇرۇندى، زا
بىيىلەرنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان. يەر قاتلاملىرىنىڭ ئۈزۈلۈ
چۆكۈشىدىن شەكىللەنگەن. بۇ كۆل دېڭىز يۈزىدىـ
ئېگىزلىكى 773 مېتر، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 720 كـ
لومېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 48 — 70 كىلومېتر كېلىـ
دۇ. ئەڭ چوڭقۇر جايى 1435 مېتر بولۇپ، چوڭقۇرلۇقى
جەھەتتە بايقال كۆلىدىن قالسا دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئورۇند
تۇرىدۇ. مەيدانى 32 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. كۆل
ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. كۆلگە مالاگاراسى
دەرياسى، روزيىزي دەرياسى ۋە باشقا ئۇششاق ئېقىنلار قۇ
يۇلىدۇ. كۆل سۈيى غەربكە قاراپ ئېقىپ كونگو (زايىر) دەر-
ياسىغا قۇيۇلىدۇ. كۆلدە بېلىق، تىمساھ، بېگېموت ۋە ئۇچار
قاناتلار ناھايىتى كۆپ. كۆلدە سۇ قاتناش ئىشلىرى تەرەققىي
قىلغان. بۇرۇندىنىڭ كۆپ قىسىم ماللىرى بىلەن زايىرنىڭ بىر
قىسىم سىرتقا چىقىرىلىدىغان ماللىرى كۆلنى بېسىپ ئۆتۈپ،
تانزانىيە تۆمۈريولى ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدۇ. كۆل بويىدىكى
بۇرۇندى، زايىر، تانزانىيە، زامبىيە دۆلەتلىرىنىڭ ئالماشتۇرىدىـ
غان ماللىرىمۇ كۆل بويىدىكى كالېمبا، كىگوما (تانزانىيە)، بۇجۇم
بۇرا (بۇرۇندى) قاتارلىق پورتلار ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

ياپونىيە مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئامېرىكا تەدرىجىي بېسىپ كىرىپ تايلاندتا كۆپلىگەن ھەربىي بازىلارنى قۇرغان. تايلاند 1939 - يىلىغىچە سىئام دەپ ئاتالغان. 1939 - يىلى 5 - ئايدا دۆلەت نامىنى تايلاندقا ئۆزگەرتكەن. 1975 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. تايلاند ئىقتىسادىي جەھەتتىن يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 80% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسلىق شال ئۆستۈرۈلىدۇ، شال تېرىلىدىغان يەر پۈتۈن دۆلەتتىكى تېرىلغۇ يەرنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. تايلاند دۇنيادا مەشھۇر گۈرۈچ ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت. شالدىن قالسا كۆممىقۇناق، شېكەر قۇمۇشى، كاۋچۇك، كوكۇس پالمىسى، كېۋەز، تاماكا، سېرىق كەندىر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. تايلاند كاۋچۇك ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنيادا 3 - ئورۇندا، شېكەر ئېكسپورتىدا دۇنيادا 5 - ئورۇندا تۇرىدۇ. تايلاند ئۆزى ئىشلەپچىقارغان ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ سىرتقا ئاشلىق ئېكسپورت قىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، چوشقا، ئات، پىل بېقىلىدۇ. ياغاچ ماتېرىياللىرى ئۇنىڭ مۇھىم ئېكسپورت ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. سانائەتتە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، كاۋچۇك، شېكەر، كونسېرۋا، سېمونت، يېمەك - ئىچمەك، نېفىت ئايرىش، ماشىنسازلىق، پولات - تۆمۈر، خىمىيە، ئېلېكترون قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. ئۇنىڭ ئېغىر سانائىتىنىڭ تەرەققىياتى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان خېلى تېز بولۇپ، ھازىر ئۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىش قىم-

شىمالىي ۋە غەربىي تەرەپلىرىدە تاغلىقلار، شەرقىي شىمالىدە
كېلى ئېگىزلىكى، ئوتتۇرا قىسمىدا مىنەم دەريا بويى تۈزلەڭ
كلىرى بار. ئىقلىمى تروپىك مۇسسۇنلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ.
ھەر يىلى 5 - ئايدىن 10 - ئايغىچە ھۆل - يېغىن پەسلى، 11
ئايدىن ئىككىنچى يىلىنىڭ 4 - ئايغىچە قۇرغاق پەسلى بولىدۇ.
يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 — 3000 مىللىمېتىر
يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 22°C — 28°C ئارە
لىقىدا بولىدۇ، پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 58% نى ئورمان قاپلا
تۇرىدۇ. تايلاندنىڭ ئاھالىسى 52 مىليون 456 مىڭدىن ئاشىد
(1985). 40 نەچچە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ
ئىچىدە تايلاند مىللىتىنىڭ نوپۇسى ئەڭ كۆپ بولۇپ، ئاھالىـ
نىڭ 40% تىنى تەشكىل قىلىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىـ
ئولتۇراقلاشقان لائوس مىللىتى 35% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ
لاردىن باشقا يەنە مالاتى مىللىتى، كېخمىر مىللىتى ۋە خەنـ
زۇلار بار. تايلاند ئاھالىسىنىڭ 90% نى بۇددا دىنىغا، ئاز قىسمى
ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇددا دىنى دۆلەت دىنى ھېـ
لىنىدۇ. پۈتۈن دۆلەتتە 24 مىڭدىن ئارتۇق بۇتخانا بار. يـ
بۇدخىنلار دۆلەتنىڭ ھەممە جايلىرىغا تارقالغان بولۇپ، بۇ بۇتـ
خانىلاردا 400 مىڭدىن 500 مىڭغىچە بۇددىستلار بار. تايلانـ
قەدىمىي تارىخقا ئىگە دۆلەت. تايلاندتا 1238 - يىلى تايلانـ
پادىشاھلىقى قۇرۇلغان، 16 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ
ياۋروپالىق مۇستەملىكىچى دۆلەتلەردىن پورتۇگالىيە، گوللاندىـ
يىلەر، ئۇلارنىڭ ئارقىسىدىن ئەنگلىيە، فرانسىيىلەر بېسىپ
كىرگەن. 1904 - يىلى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە ئوتتۇرىـ
سىدا بولغان كېلىشىم بويىچە مىنەم دەرياسىنىڭ غەربى ئەنـ
گىلىيىگە، شەرقى فرانسىيىگە تەۋە دەپ ئايرىلغان. 1941- يىلى
بۇ جايلارنى ياپونىيە بېسىۋالغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا

تەبرىز (大不里士 Tabriz) ئىرانىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان شەرقىي ئەزەربەيجان ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى بۇ جاي 3 - ئەسىردە شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 14 - ئەسىردە پېرسىيىنىڭ پايتەختى بولغان، شەھەر ئاھالىسى. 600 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئۇ ئىرانىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى مۇھىم ستراتېگىيە ۋە قاتناش ئەھمىيىتىگە ئىگە شەھەر، شەھەرنىڭ سانائىتى خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە ئېغىر تېپتىكى ماشىنا سازلىق، نېفىت ئايرىش، يۇڭ توقۇمىچىلىق، پاختا توقۇمىچىلىق، تاماكا، ھاراق، تېرە - خۇرۇم، ئون، سوپۇن، سەرەڭگە ۋە باشقا يېمەك - ئىچمەك سانائەت ئورۇنلىرى بار. تەبرىزنىڭ گىلەم ئىشلەپچىقىرىشى داڭلىق. شەھەردە ئاتاقلىق مەسچىتلەر، مەشھۇر تارىخىي ئورۇنلار، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار. تەبرىز شەھىرى ئەرمىنىيە ئېغىزلىكىدىكى زېزاي كۆلىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى تاغنىڭ ئۈستىگە جايلاشقان. شەھەر دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1367 مېتر كېلىدۇ. شەھەر جايلاشقان ئورۇن گېئولوگىيىلىك جەھەتتىن يەر پوستى داۋاملىق ھەرىكەت قىلىپ تۇرىدىغان بەلباغقا كىرىدۇ. شۇڭا بۇ جايدا يەر تەۋرەش، ۋولقان پارتلاش قارتالىق ھەرىكەتلەر كۆپ بولىدۇ. بۇ جايدا ۋولقان ۋە يەر پوستى ھەرىكىتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان نۇرغۇن ئارشاڭلار بولغانلىقتىن شۇنداق نام قويۇلغان. شۇڭا بۇ جاي ئىرانىنىڭ مۇھىم داۋالىنىش ھەم دەم ئېلىش رايونى ھېسابلىنىدۇ.

تبىلىسى (第比利斯 Тбилиси) سوۋېت ئىتتىپاقى گرۇزىيىنىڭ پايتەختى ۋە سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كاۋكاز رايونىدىكى مۇھىم قاتار

www.uyghurkitap.com

مىتى پۈتۈن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ دىن كۆپ-
رەكىنى ئىگىلەيدۇ.

تايىف (塔伊夫 Taif) سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ غەربىدىكى سىرات تېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان يازلىق پايتەخت. بۇ جاي دېڭىز يۈزىدىن 1500 مېتر ئېگىز بولغان ئورۇنغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ھاۋاسى يازدا بەك سالقىن. شۇڭا ئۇ يازدا ئىستىراھەت قىلىدىغان مۇھىم مەنزىرىلىك جاي بولۇپ قالغان. تايىف شەھرىنىڭ ئەتراپىدا مول سۇ بايلىقى، ئوغۇتلۇق تۇپراقلىق ئورۇنلار كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن، مۇھىم تېرىقچىلىق مەيدانىغا ئايلانغان، بۇ جايدا ھەرخىل مېۋە - چېۋە، بۇغداي، ئارپا، سەي قاتارلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ خىل زىرائەتلەر بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ، ئاشقىنى بىلەن مەككە قاتارلىق شەھەرلەرنى تەمىنلەيدۇ. تايىف شەھىرىدە ھازىر 100 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالە ياشايدۇ. شەھەردە يەنە ھەيۋەتلىك ئاھالە ئولتۇراقلىق بىنالار، خان سارايلىرى، شەھەرنىڭ شىمالىدىكى ئەل خاۋساھ دېگەن ئورۇندا ئايرودروم قاتارلىق مەشھۇر ئورۇنلار بار. تايىف شەھىرىدە يازلىقى پادىشاھ ھەم ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى دەم ئالىدۇ. ئۇ جايدا ھۆكۈمەتنىڭ يازلىق ئىش باشقۇرۇش ئورۇنلىرى جايلاشقان. تايىفقا مۇسۇلمان بولمىغان كىشىلەر كىرىش ئۈچۈن ئالىي ھوقۇقلۇق ئورۇننىڭ رۇخسىتىنى ئېلىش كېرەك. بولمىسا كىرگۈزۈلمەيدۇ. تايىف مەككە، مەدىنىگە ئوخشاش مۇھىم شەھەرچىنىڭ بىرى، ھەج قىلىپ سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ مەككە ۋە مەدىنە شەھەرلىرىگە كەلگەن كىشىلەر تايىفقا بارماي قايتمايدۇ. ئۇنىڭ ھەج قىلغۇچىلار نەزەرىدىكى ئورنى ناھايىتى مۇھىم.

رايونلار يەر پوستىنىڭ ئەڭ ياش، ھەربىرىدىكى ئالىبىغى بولـ غانلىقتىن، بۇ جايدا ئىسسىق سۇلۇق مىنېرال بۇلاقلار ناھايىتى كۆپ، شۇڭا بۇ جايغا ئەنە شۇنداق نام بېرىلگەن.

تىبېرى كۆلى (太巴列湖 Tiberias) غەربىي ئاسىيـ دىكى پەلەستىننىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان كۆل. بۇ كۆل ئىئوردان دەرياسىنىڭ بىر بۆلۈكى بولۇپ، كاللىپ دېگىزى ياكى كىننېرېت كۆلى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ كۆلگە لۇئان تاغلىرىنىڭ جەـ نۇبىدىن ئېقىپ كەلگەن ئىئوردان دەرياسى قۇيۇلىدۇ، بۇ كۆلـ دىن ئېقىپ چىققان سۇ ئۆلۈك دېگىزغا قۇيۇلىدۇ. كۆلنىڭ شـ مالىدىن جەنۇبىغا ئۇزۇنلۇقى 21 كىلومېتر، كەڭلىكى 8 — 18 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 166 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. سۇ يۈزى دېگىز يۈزىدىن 210 مېتر پەس تۇرىدۇ. ئەڭ چوڭـ قۇر جايى 44 مېترغا يېتىدۇ، سۇ مىقدارى 4 مىليارد 240 مىليون كۇب مېترغا يېتىدۇ. بۇ كۆل پەلەستىن رايونىدىكى ئەڭ چوڭ سۇلۇق كۆل بولۇپ، گور رايونىنى سۇغىرىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ھازىر كۆلنىڭ سۇيى پەلەستىنىڭ غەربىي رايونلىرىغا باشلاپ بېرىلىپ سۇغىرىش ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشـ لىتىلمەكتە. كۆلنىڭ ئەتراپىدا نۇرغۇنلىغان تارىخىي ئورۇنلار، ساياھەت ئورۇنلىرى بار. بۇ رايون پەلەستىننىڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونى بولۇپ، بانان، پەمىدۇر، ئۈزۈم، خورما قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۆي قۇشلىرى، سۈتلۈك چارۋا بېقىلىدۇ، بېلىق تۇتۇلىدۇ. كۆلنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ئەترا- پىدا مىنېرال بۇلاقلار كۆپ بولۇپ، ساياھەتچىلەر ئۈزۈلمەي كېلىپ تۇرىدۇ.

ترانسىلۋانىيە (特兰西瓦尼亚 Transilvania) ياۋرو- پانىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، شەرقىي كارپات تېغىنىڭ غەربىي، دونايى دەرياسىنىڭ تارمىقى تىسسا دەريا بويىغا جايلاشقان

ئاش تۇگۈنى، باكو رايونى بىلەن قارا دېڭىز رايونى ئارلىقىدىكى چوڭ تۆمۈريول، تاشيول ئاچىلى. بۇ جايىنىڭ قاتناش ترانسپورت ۋە ستراتېگىيىدە تۇتقان ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. تبىلىس شەھىرى چوڭ كاۋكاز تاغلىرى بىلەن كەچىك كاۋكاز تاغلىرى ئارىلىقىدىكى كەڭ كەتكەن ۋادىغا، كارا دەريا بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 158 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). تبىلىس مىلادى 4 - ئەسىردە قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 19 - ئەسىردە روسىيىدىن تۆركىيىگە بېرىشتىكى مۇھىم قاتناش تۇگۈنىگە ئايلانغان. تبىلىس گرزۇىيە بويىچە مەشھۇر ماشىنىسازلىق سانائەت مەركىزى. بۇ جاي ئېلېكترلىك پاراۋوز ئىشلەپچىقىرىشتا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇندىن باشقا يەنە ئايروپىلان، مېتال قېرىش ستانوكى، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، نازۇك - ئىنچىكە ئەسۋاب، يېمەك - ئىچمەك، يېپەك توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ جايدا يەنە گرۇزىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسى، تاغلىق رايون، يېزا ئىگىلىكى ۋە سوۋېتروپىك زىرائەتلىرىنى تەرىش، ماشىنىسازلىق تەتقىقات ئورنى، يېزا ئىگىلىكىنى ماشىنىلاشتۇرۇش، ئېلېكترلەشتۈرۈش تەتقىقات ئورنى ۋە ئۆسۈملۈك باغچىسى بار. ئۇندىن باشقا يەنە ئوتتۇرا ئەسىردە سېلىنغان قەدىمىي قۇرۇلۇشلار، چېركاۋلار بار. تبىلىس 1936 - يىلدىن بۇرۇن «تىفلىس» دەپ ئاتالغان، 1936 - يىلدىن كېيىن «تبىلىس» دەپ ئۆزگەرتىلدى. تبىلىس گرۇزىيە تىلىدىكى «تبىلىي» (ئىلما، ئىسسىق) دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان بولۇپ، تبىلىس دېگەن «ئىسسىق بۇلاقلىق ئورۇن» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. تبىلىس جايلاشقان تاغلىق ھەم ئېگىز تەكشىلىك

گۈزەل، ماۋاسى يېقىملىق بولۇپ، دەم ئېلىش، ساياھەت قىلىش ئورۇنلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا شارائىتى تولۇق. شەھەر ئاھالىسى 97 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەرنىڭ نامى قەدىمىي گېرمان قەبىلىسى تربۈيرو سوك نامىنىڭ قىسقارتىلمىسى بولىدۇ. بۇ ئورۇن مىلادى 3 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى غەربىي رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ مەركىزى بولغان ھەم تەرەققىي قىلىپ خرىستىئان دىنىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولۇپ شەكىللەنگەن. بۇ ئورۇن تارىختا فرانسىيىگىمۇ تەۋە بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن تەرەققىي قىلىپ غەربتىكى رايونلارنىڭ سودا، سۇ ۋە قۇرۇقلۇق قاتنىشىنىڭ مەركىزى بولغان. شەھەرنىڭ ئەتراپىدا ئۈزۈم كۆپلەپ ئۆستۈرۈلىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ ئۈزۈم ھاربىقى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى تەرەققىي قىلغان. ئۇندىن باشقا تاماكا، توقۇمىچىلىق، كۆن - خۇرۇم، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. تربر مۇھىم تارىخىي شەھەر، شەھەردە قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار ناھايىتى كۆپ. بۇ جايدا پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ ئۇستازى ماركس 1818 - يىلى 5 - ئايىنىڭ 5 - كۈنى دۇنياغا كەلگەن. بۇ شەھەردىكى ماركس تۇغۇلۇپ چوڭ بولغان ئىككى قەۋەتلىك بىنانى 1828 - يىلى گېرمانىيە سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيىسى 93مىڭ739 گېرمانىيە ماركىغا سېتىۋېلىپ، 1931 - يىلى 5 - ئايىنىڭ 5 - كۈنى رەسمىي مۇزېيخانا قىلىپ ئاچقاچى بولغان. بىراق ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق، سىياسىي جەھەتتىكى قالايمىقانچىلىق تۈپەيلىدىن ۋاقتىدا ئېچىلمىدى. 1947 - يىلى 5 - ئايىنىڭ 5 - كۈنى رەسمىي مۇزېيخانا بولۇپ ئېچىلدى. شۇندىن باشلاپ ھەر يىلى مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان گېرمانىيە ۋە چەت ئەللىك كىشىلەر بۇ جايغا كېلىپ زىيارەت قىلمىغان بولدى. 1967 - يىلى بۇ جايدا ماركس، ئېنگېلس

www.uyghurkitap.com

ئورۇن. بۇ جايدا رۇمنىيەلىكلەردىن باشقا مازار قىلىش ئولتۇراقلاشقان. 11 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ۋېنگرىيە پادىشاھلىقى تەركىبىگە قوشۇلغان. 1867 - يىلدىن كېيىن ئاۋسترو - ۋېنگرىيە ئىگىدارچىلىقىدا بولغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئاۋسترو - ۋېنگرىيە پارچىلانغاندىن كېيىن، «ۋېرسال كېلىشىمى» گە ئاساسەن رۇمنىيە ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن.

تروندخېم (特隆赫姆 Trondheim) نورۋېگىيەنىڭ غەربىي دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئاتاقلىق ھەربىي پورتى. بۇ شەھەر تروندخېم قولتۇقىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان. بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 996 - يىلى سېلىنغان بولۇپ، نىداروس دەپ ئاتالغان. 1380 - يىلىدىن بۇرۇن نورۋېگىيەنىڭ پايتەختى بولغان. 1931 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. شەھەر ئاھالىسى 136 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەرنىڭ كېمىسازلىق، بېلىق كونسېرۋا ئىشلەش، ياغاچ، قەغەز، مېتاللۇرگىيە، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. تروندخېم شەھىرىنىڭ دېڭىز ترانسپورتى، قۇرۇقلۇق قاتناشى تەرەققىي قىلغان، تۆمۈريوللار ئارقىلىق شىمالدا فائوسك، بودا شەھەرلىرى بىلەن، شەرقتە شۋېتسىيە بىلەن، جەنۇبتا ئوسلو سلو قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. تروندخېم شەھىرىنىڭ يېنىدا زامانىۋىلاشقان نېفىت ۋە سودا پورتى بار بولۇپ، سىرتقى سودىسى تەرەققىي قىلغان.

تىرېر (特里尔 Trier) گېرمانىيەنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، موسېل دەرياسىنىڭ شەرقىي ياقىسىغا جايلاشقان مۇھىم تارىخىي شەھەر. تىرېر شەھىرى لىيۇكسېمبۇرگ پادىشاھلىقىدىن 30 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. بۇ شەھەرگە جايلاشقان تاغ - دەريالارنىڭ مەنزىرىسى

سانائستىنىڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلىدۇ. شەھەردە ئالىي مەكتەپ-لەر، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى، ئاتاقلىق مەسچىتلەر، تارىخىي ئورۇنلار بار.

ترىنىدادۇە توباگو(特立尼达和多巴哥Trinidad and Tobago) لاتىن ئامېرىكىسىدىكى غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئارىسىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. يەر مەيدانى 5128 كۋادرات كىلو-مېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 150 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ 42.8% نى نېگىرلار، 40.1% نى ھىندىس تانلىقلار، 14.2% نى ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، قالغىنىنى ئاق تەنلىكلەر بىلەن خەنزۇلار تەشكىل قىلىدۇ (خەنزولار ئا-ھالىسىنىڭ 1% نى تەشكىل قىلىدۇ). ئاھالىسىنىڭ كۆپى خرىس-تىئان، كاتولىك دىنىلرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدار-لىرى ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدۇ، يەرلىك خەلقلەر ئۆز تىلىنى قوللىنىدۇ، پايتەختى ئىسپانىيە پورتى شەھىرى. ترىنىداد 1532 - يىلىدىن باشلاپ ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، كېيىن گوللاندىيە، فرانسىيەلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان، 1802 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. توباگو 1532 - يىلىدىن 1662 - يىلىغىچە گوللاندىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1814 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەم-لىكىسى بولغان. 1888 - يىلى ترىنىداد بىلەن توباگولار بىر-لەشكەن. 1962 - يىلى 8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى مۇستەقىل-لىككە ئېرىشكەن، 1974 - يىلى 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى دۆ-لىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ترىنىداد ۋە توباگو كىچىك ئارال دۆلەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ بايلىقى مول، دۆلەتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ تەبىئىي ئاسفالتى دۇنياغا داڭلىق، ئۇ-نىڭ نېفىت زاپىسى 358 مىليون تونىنا بولۇپ، لاتىن ئامې-

تەتقىقات ئورنى ۋە مەخسۇس كۈتۈپخانا قۇرۇلدى. بۇ كۈتۈپخانىدا 200 مىڭ نۇسخىدىن ئارتۇق ھەرخىل ژۇرنال، قىممەتلىك ماتېرىياللار ساقلانماقتا. بۇ جايدىكى ھەر زىيخانا بىلەن كۈتۈپخانىدا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى كەلگەن كىشىلەر ئوقۇيدۇ ھەم مەخسۇس تەتقىقات ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

تىرىپولى (的黎波里 Tripoli) ھەرىمى ئاسىيادىكى يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان لىۋانىنىڭ كىچىك كىنچى چوڭ شەھىرى ۋە مۇھىم پورت شەھىرى ئۇ، تارابۇلۇس (Tarabulus) دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ ئاھالىسى 160 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر مىلادىدىن بۇرۇنقى 700 - يىلى قۇرۇلغان. 1909 - يىلى سۇرىيىنىڭ خومس شەھىرىگە بارىدىغان تۆمۈرىيول قۇرۇلغاندىن بۇيان شەھەرنىڭ تەرەققىياتى تېز بولغان. بۇ پورت ئارقىلىق سۇرىيەنىڭ بىر قىسىم مالىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇ جايغا ئىراقنىڭ كىركوك نېفىتلىكىدىن تارتىلغان نېفىت تۇرۇبىسى تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئىراقنىڭ بىر قىسىم نېفىتى بۇ پورت ئارقىلىق سىرتقا چىقىرىلىدۇ. بۇ شەھەر لىۋاننىڭ مۇھىم سودا، سانائەت ۋە ساياھەت مەركىزى بولۇپ، نېفىت ئايرىش، سوپۇن، تېرە خۇرۇم، پاختا تازىلاش، ئىلمە توقۇمىچىلىق، تاماكا، كونسېرۋا قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. يەنە بىرى لىۋىيەنىڭ سىياسىي، ئېقتىسادىي، قاتناش مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 150 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). بۇ شەھەردە يېمەك - ئىچمەك سېمونت، گىلەم، كۆن - خۇرۇم، توقۇمىچىلىق، خىمىيە قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ جايدىكى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنىڭ قىممىتى پۈتۈن دۆلەتتىكى پىششىقلاپ ئىشلەش

200 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. ترىنىداد ۋە توباگو خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا تەقسىم قىلىنىشى 2200 ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. بۇ جەھەتتىن لاتىن ئامېرىكىسى دۆلەتلىرى ئىچىدە خېلى ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

تورىن (都灵 Torino) ئىتالىيىنىڭ شىمالىدىكى پو دەرياسىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان شەھەر. ئۇ پېمونت رايونىنىڭ مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 243 مېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 200 مىڭدىن ئاشىدۇ. تورىن شەھىرى 1720 - يىلى ساردىن پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزى بولغان. 1861 - يىلىدىن 1865 - يىلىغىچە ئىتالىيە پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. ھازىر ئۇ ئىتالىيە بويىچە ئەڭ زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، سودا - سانائەت جەھەتتە مىلان شەھىرىدىن قالسا دۆلەت بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ سودا - سانائىتى بەك تەرەققىي قىلغان. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئاپتوموبىل سانائىتى ئىتالىيە بويىچىلا ئەمەس، ياۋروپا بويىچىمۇ ناھايىتى ئاتاقلىق. ئۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان ئاپتوموبىل پۈتۈن ئىتالىيە بويىچە ئىشلەپچىقىرىلغان ئاپتوموبىللارنىڭ 90%تىنى ئىگىلەيدۇ. شۇڭا ئۇ ئىتالىيىنىڭ ئاپتوموبىل پايتەختى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان «فىيات» ماركىلىق ئاپتوموبىل دۇنيا بويىچە داڭلىق بولغانلىقتىن «فىيات ماركىلىق ئاپتوموبىل شەھىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تورىن شەھىرىدە ئاپتوموبىل سانائىتىدىن باشقا يەنە ئايروپىلان، تراكتور، پولات - تۆمۈر، ستانوك، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. تورىن ئىتالىيىنىڭ شىمالىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، مۇھىم مەدەنىيەت

www.uyghurkitap.com

رىكىسى بويىچە ۋېنسىۇئېلا، مېكسىكىلاردىن قالسا ئۇچىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. نېفىتنىڭ 75%نى دېڭىز ئاستىدىن ئېلىنىدۇ. ترىنىداد ۋە توباگو ئىقتىسادتا كان بايلىقلىرى ئاساسىي ئورۇن تۇتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە نېفىت بىلەن تەبىئىي گاز ئالاھىدە مۇھىم، ئۇنىڭ يىللىق نېفىت مەھسۇلاتى 10 مىليون توننىدىن ئاشىدۇ. نېفىت ۋە تەبىئىي گاز ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ. نېفىت ۋە تەبىئىي گاز ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 50% نى تەشكىل قىلىدۇ. ترىنىداد ۋە توباگو نېفىت ۋە تەبىئىي گازدىن قىلغان زور مالىيە كىرىمى ھېابىغا خېلى زور كۆلەملىك سانائەت ئورۇنلىرىنى قۇرۇۋالدى. بۇنىڭ ئىچىدە نېفىت ئايرىش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، پولات زاۋۇتى، چوڭ تىپتىكى تەبىئىي گازنى سۇيۇقلاندۇرۇش زاۋۇتى، ئالىيۇمىن زاۋۇتى، شېكەر زاۋۇتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى زاۋۇتى، كىيىم - كېچەك، تېرە - خۇرۇم، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرمۇ بار. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق شېكەر قۇمۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ. ترىنىداد ۋە توباگودا ئىشلەپچىقىرىدىغان شېكەر خەلق ئىگىلىكىدە نېفىتتىن قالسا ئىككىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. يىلىغا ئىشلەپچىقىرىدىغان شېكەر 230 مىڭ توننىدىن ئاشىدۇ. شېكەر قۇمۇشىدىن قالسا ئاپېلىسىن، كاكائۇ، پالما، تاماكا، شال قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. ترىنىداد ۋە توباگونىڭ يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى ياخشى بولغانلىقى ئۈچۈن ساياھەتچىلىك ئىشلىرى راۋاجلانغان. ھەر يىلى بۇ جايغا كېلىپ - كېتىدىغان ساياھەتچىلەر 200 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ساياھەتچىلىكتىن قىلىدىغان كىرىمى

ياساش، دېهقانچىلىق ماشىنىلىرىنى ياساش، نەشرىياتچىلىق، ئېلېكتىر ئەسۋابلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققي قىلغان. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش سەۋىيىسى مونتىرىئالدىن قېلىشمايدۇ. تورونتو شەھىرىدە چېركاۋلار ناھايىتى كۆپ. شۇڭا چېركاۋلار شەھىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شەھەردە ئاتاقلىق تورونتو داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزېيخانىلار، گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى بار.

توقماق (托克马克 Tokmak) سوۋېت ئىتتىپاقى قىرغىزىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىغا، چو دەريا ۋادىسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان مۇھىم ئىقتىسادىي مەركىزى. غەربتە فرونزې بىلەن بولغان ئارىلىقى 60 كىلومېتر كېلىدۇ. تۆمۈرىول ئارقىلىق شەرقتە ئىسسىق كۆل بويىدىكى رېبا چې، غەربتە فرونزې شەھىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. توقماق ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمىي شەھەر، شەھەر يېنىدىكى شەھىرى سۈياب تاغ دەۋرىدىكى شائىرلىرى لى بەينىڭ تۇغۇلغان يۇرتى. شەھەردە ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، كونسېرۋا ئىشلەش، شېكەر، ئەينەك ھەم گۆش مەھسۇلاتىنى پىشىشقىلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

توكېلاۋ تاقىم ئاللىرى(托克劳群岛 Tokelau Islands) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىدىكى تاقىم ئاراللار بولۇپ، جەنۇبىي كەڭلىك 8° — 10°، غەربىي ئۇزۇنلۇق 171° — 173° ئارىلىقىغا جايلاشقان. بۇ ئاراللار ئاتافو، نۇكۇنونۇ، فاكاۋفو قاتارلىق ئۈچ مارجان ئاراللىرىدىن تۈزۈلگەن. قۇرۇقلۇق مەيدانى 10 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى يېقىنقى 10 يىلدىن بۇيان يېڭى زېلاندىيىگە كۆچۈپ كەتكەچتى، 1980 - يىللىق مەلۇمات بويىچە بۇ جايدىكى ئاھالە 1600 دىن ئوشۇق بولۇپ، پولىنېزىيىلىك لەر كۆپ سانلىق تەشكىل قىلىدۇ. ئاز ساندا ياۋروپالىقلارمۇ بار.

مەركىزى. بۇ جايدىن مىلان، گېنويا، رىم شەھەرلىرىگە
دىغان تۆمۈريول، تاشيوللار بار. ئىتالىيە بىلەن فرانسىيە چېگ-
دىكى چوڭ مۇقەددەس برنانىد تۆمۈريول تونىلى بۇ شەھەر-
دىكى يوللار بىلەن تۇتىشىدۇ. تورىندا قەدىمىي بارك شەكلىدىكى
چېركاۋلار، قەدىمىي ھەشەمەتلىك قۇرۇلۇشلار، 1404 - يىلى
قۇرۇلغان داشۇ ھەم شۆيۈەنلەر بار.

تورونتو (Toronto 多伦多) كانادانىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى-
ئونتارىئو ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. ئونتارىئو كۆلىنىڭ شىمالىي ياقىسىغا
جايلاشقان مۇھىم پورت. شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونلى-
رى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)-
بۇ شەھەر 1794 - يىلىدىن باشلاپ بىنا قىلىنغان. شەھەر-
نىڭ بۇرۇنقى نامى ئۆز ۋاقتىدىكى ئەنگلىيە پادىشاھى
گېئورگى I نىڭ ئوغلى يورك نامىغا «يورك» دەپ نام بېرىل-
گەن. 1834 - يىلىدىن باشلاپ تورونتو دەپ ئاتالغان-
1867 - يىلى ئونتارىئو ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى بولغان. تورونتو
كانادانىڭ مۇھىم سانائەت، قاتناش مەركىزى. بۇ جايدا
خەلقئارا ئايرودرومى، دۆلەتنىڭ باشقا جايلىرىغا باردىغان
بىرقانچە تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار بار. تورونتو
شەھىرى ئونتارىئو كۆلىنىڭ شىمالىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن
شۇ ئەتراپتىكى سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى مۇشۇ
شەھەرگە توپلىنىپ، بۇ جايدىن پويىز، ماشىنا، پاراخوتلار ئارقى-
لىق دۆلەتنىڭ باشقا جايلىرىغا، باشقا دۆلەتلەرگە توشۇلىدۇ.
پاراخوت بۇ شەھەردىن ئونتارىئو كۆلى، لاۋرېنتىيە دەريا-
ئارقىلىق كانادانىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى مۇنتىرىئال، كېبۇيېبېك
قاتارلىق شەھەرلەرگە بارالايدۇ. تورونتو كانادانىڭ مۇھىم
پۇل - مۇئامىلە، سودا - سانائەت شەھىرى، مەدەنىي - مائارىپ
مەركىزى. بۇ جاينىڭ گۈش پىششىقلاپ ئىشلەش، ئايروپىلان

گىتتىدىن كېيىن توكيو (دۇڭجىڭ) دەپ ئاتالغان. 1869 - يىلى ياپونىيىنىڭ پايتەختى بولغان. شەھەرنى غەربتىكى كىئوتو (جىڭ دۇ) شەھىرىدىن پەرقلەندۈرۈش ئۈچۈن توكيو دەپ نام بەرگەن. توكيو 1943 - يىلى توكيو مەمۇرىي مەھكىمىسى (دۇڭجىڭ دۇ) بولۇپ قۇرۇلغان. بۇ شەھەر 1923 - يىلدىكى قاتتىق يەر تەۋرەشكە، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچراپ ۋەيران بولغان. ئۇرۇشتىن كېيىن تېزلىكتە قۇرۇلۇپ ياپونىيە بويىچىلا ئەمەس، دۇنيا بويىچىمۇ ئاتاقلىق زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرىگە ئايلانغان. ھازىر ياپونىيىنىڭ ئەڭ چوڭ ئومۇملاشقان سانائەت مەركىزى. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى دۆلەتتىكى چوڭ شەھەرلەر ئىچىدە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى 760 مىڭ چوڭ مالىيە كارخانىسىنىڭ 23%، كاپىتالى 5 مىليارد ياپونىيە پۇلىدىن ئارتۇق بولغان چوڭ شىركەتلەرنىڭ 90% توپلانغان. توكيو سانائەت رايونى كېڭىيىپ ئەتراپىدىكى ئىئوكوگاما (خىنگ بىنگ)، تىبا (چەنيې) قاتارلىق سانائەت شەھەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ ياپونىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت رايونىنى تەشكىل قىلىدۇ. توكيو سانائىتىدە پولات - تۆمۈر، كېمە سازلىق، نەشرىياتچىلىق، باسمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، خىمىيە - سانائەت، ئېلېكتر ماشىنىلىرى سانائىتى، سۈنئي تالا، نېفىت ئايرىش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. توكيو ياپونىيىنىڭ قاتناش ترانسپورتى ئەڭ تېز تەرەققىي قىلغان شەھىرى، شەھەردە چوڭ تېپىتكى خەلقئارا ئايرودرومى، يۇقىرى سۈرئەتلىك، ئېگىز جازىلىق تۆمۈريوللار بار، تاشيول لىنىيىلىرى ناھايىتى كۆپ، پۈتۈن شەھەر دائىرىسىدە قاتنايدىغان چوڭ - كىچىك ئاپتوموبىللار 3 مىليونىدىن ئاشىدۇ. شەھەرنىڭ ھاۋا، قۇرۇقلۇق، سۇ قاتنىشلا تەرەققىي

ئاھالىسى ساموئا تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. 1877 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ، 1916 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1926 - يىلىدىن 1948 - يىلغىچە غەربىي ساموئاغا تەۋە بولغان، 1949 - يىلى يېڭى زېلاندىيىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكەن، 1965 - يىلى 8 - ئايدا ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. مەركىزى فاكاۋفو شەھىرى بولۇپ، فاكاۋفو ئارىلىغا جايلاشقان. بۇ جايدا پالما، كاكائو، بانان قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. دېڭىزلىرىدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ.

توكيو (Tokyo 东京) ياپونىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، خەلقئارادىكى ئاتاقلىق چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇ شەھەر خونسيو ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى توكيو قولتۇقىنىڭ شىمالىغا دۆلەتتىكى ئەڭ چوڭ گۈھ ندۇڭ تۈزلەڭلىكىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ غەربتىن شەرققە بولغان ئۇزۇنلۇقى 90 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا بولغان كەڭلىكى 25 كىلومېتر كېلىدۇ. توكيو دۆلەت بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك مەمۇرىي رايون. ئۇ 23 رايون، 26 شەھەر، بىر خاس مەمۇرىي رايونى ھەم دېڭىزدىكى ئىرو قاتارلىق تاقىم ئاراللارنى ئۆز ئىچىگەئالىدۇ. يەر مەيدانى 2145.5 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، شەھەر ئاھالىسى 9 مىليون 42 مىڭ 600 يۇزدىن ئاشىدۇ، ئۇنىڭغا شەھەر رايونىنىڭ ئاھالىسىنى قوشقاندا 11 مىليون 822 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). توكيودا يازلىقى ھاۋا ئىسسىق، كۆپ يامغۇرلۇق، قىشلىقى سوغۇقراق، قۇرغاق بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 14°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1500 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. توكيو 1457 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ ئىېرو (جاڭفۇ) دەپ ئاتالغان. 1868 - يىلىدىكى مىڭجى يېڭىلىقىغا كۆچۈش ھەر-

كۆادرات كىلومېتر بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇن سوزۇلغان، ئۇنىڭ جەنۇبىي دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۆزلەڭلىك، سازلىقلار، ئوتتۇرا قىسىمدا دېڭىز يۈزىدىن 200 — 500 مېتر‌غىچە ئېگىز-لىكتىكى ئېگىزلىكلەر بار. بۇ جايدىكى ئەڭ ئېگىز باۋمەن چوق-قىسى 986 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمى بىلەن تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 800 — 1800 ملليمېتر‌غا يېتىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى دېڭىز قىرغاقلىرىدا 27°C، شىما-لىي قىسىملىرىدا 30°C قا يېتىدۇ. ئاھالىسى 2 مىليون 760 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ كۆپ قىسمىنى بانتوتىل سىس-تېمىسىدىكى كابىرى، ئېۋى، مىنا قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئېپتىدائىي دىنلارغا، ئاز قىسمى كاتولىك دىنى، ئىسلام دىنى، خرىستىئان دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئېۋى تىلى بىلەن داگومبا تىلى كۆپ قوللىنىلىدۇ. ھۆ-كۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. قەدىمكى دەۋرلەردىكى توگو يېرىدە نۇرغۇن مۇستەقىل بولغان قەبىلىلەر بىلەن كىچىك كىنەزلىكلەر قۇرۇلغان. 15 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيىلىكلەر بېسىپ كىرىپ قەبىە قۇل سودىسى بىلەن شۇغۇللانغان. شۇڭا بۇ جاي بىر مەزگىل «قۇل قىرغىقى» دەپمۇ ئاتالغان. 1856 - يىلى گېرمانىيە تەرىپى-دىن بېسۋېلىنغان، 1884 - يىلى گېرمانىيىنىڭ رەسمىي مۇستەملە-كىسى بولغان، 1957- يىلى توگونىڭ غەربىي قىسمى گانا بىلەن بىر-لەشكەن. 1960 - يىلى 4 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ، توگو جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. 1972 - يىلى 9 - ئاينىڭ 19 - كۈنى دۆلەتلەر بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. توگو يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، ئاھالىسىنىڭ 80% تى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي

www.uyghurkitap.com

قىلىپ قالماستىن، ئۇنىڭ يەر ئاستى قاتناش ترانسپورتى يەر ئاستى شەھەر قۇرۇلۇشىمۇ تەرەققىي قىلغان. توكيونىڭ بىرىنچى تارماق يەر ئاستى تۆمۈريولى 1939 - يىلى 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى پۈتۈپ ئىشقا چۈشكەن. ھازىر (1984) ئۇنىڭ 13 تارماق يەر ئاستى تۆمۈريولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 203.6 كىلومېتر كېلىدۇ. يەر ئاستى تۆمۈريولىدا بىر كۈندە قاتنايدىغان كىشىلەر 10 مىليون ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ يەر ئاستىدا ئۈچ قەۋەت يەر ئاستى كوچىسى، 350 تىن ئوشۇق ھەر خىل يەر ئاستى ماگىزىنلىرى، كىتابخانا، مېھمانخانا، ساتىراشخانا، چايخانا، ھاۋا تەڭشەش ئۈسكۈنلىرى، ماشىنا توختاش ئورۇنلىرى بار بولۇپ، كۈنىگە بىر مىليوندىن ئوشۇق كىشى يەر ئاستىدا پائالىيەت قىلالايدۇ. توكيو پورتى ياپونىيە بويىچە 4 - چوڭ پورت بولۇپ، يىلىغا 40 مىليون تونىنا يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. توكيو ياپونىيىنىڭ ئەڭ چوڭ پەن - مەدەنىيەت مەركىزى. ئۇ جايدا توكيو داشۆسى قاتارلىق 100 دىن ئوشۇق ئالىي بىلىم يۇرتى بار، ئۇلار پۈتۈن دۆلەتتىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ 30% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جايدا يەنە باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى توپلانغان، بۇ جايدىكى نەشرىيات ئورۇنلىرى پۈتۈن دۆلەتتىكى نەشرىيات ئورۇنلىرىنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. توكيودا يەنە كۆلىمى ناھايىتى چوڭ بولغان كۇتۇپخانا، دۆلەتلىك مۇزېيخانا، غەربىي تىنچ ئوكيان گۈزەل سەنئەت سارىيى، ياۋايى ھايۋاناتلار باغچىسى قاتارلىق ئورۇنلار بار. شەھەردە يەنە ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، خان سارايلىرى، چوڭ بانكىلار، چوڭ ھەم ھەشىمەتلىك مېھمانخانىلار، ئاتاقلىق سودا رايونلىرى، مەشھۇر ساياھەت ھەم دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار.

توگو (多哥 Togo) ئافرىقىنىڭ غەربىدىكى گۋېنىيە قولتۇق بويىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 56 مىڭ 600

مەتر ئەتراپىدا بولىدۇ. ھەر يىلى 11 - ئايدىن ئىككىنچى يىلى 3 - ئايغىچە قاتتىق بوران سوقۇپ تۇرىدۇ. تونگا پادىشاھلىقى تىنچ ئوكيانىدىكى خېلى ئۇزاق تارىخقا ئىگە دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، 1000 يىلدىن ئوشۇق تارىخقا ئىگە. ھازىرقى تونگا پادىشاھلىقى 1845 - يىلى قۇرۇلغان، 1900 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ ھامىيلىقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان. 1970 - يىلى 6 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. بىراق ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىنتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. تونگا ئىقتىسادىتا يېزا ئىگىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق كوكۇس پالمىسى، ئاپېلسىن، بانان، ئاناناس (بولو) قاتارلىق مېۋىلەر، كۆممىقۇناق ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامداپ كېتەلمەيدۇ. ئۇنىڭ بېلىقچىلىق، ساياھەت ئىشلىرى خېلى راۋاجلانغان. سانائىتىدە كوكۇس، پالما مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئوندىن قالسا كېمىسازلىق، قول ھۈنەر سانائىتى، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەتلىرى بار. 1917 - يىلى باشلاپ تونگا ئارىلىغا يېقىن دېڭىزدا نېفىت بارلىقى مەلۇم بولدى. تونگا تاشقى سودىسىدا ئاۋستىرالىيە، يېڭى زېلاندىيە، فىجى، ئەنگلىيە، ياپونلار ئاساسىي ئورۇننى تۇتىدۇ. تونگانىڭ 300 كىشىدىن تەشكىللەنگەن دۆلەت ئارمىيىسى، 50 كىشىدىن تەشكىللەنگەن پادىشاھنى مۇھاپىزەت قىلىش قوشۇنى، 200 كىشىلىك ساقچى قوشۇنى بار.

تويوتا (丰田 Toyota) ياپونىيىنىڭ خونسىيو ئارىلىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىدىكى ئايچى ناھىيىسى تەۋەسىگە جايلاشقان شەھەر، ياپونىيىنىڭ ئەڭ چوڭ ئاپتوموبىل سانائەت مەركىزى، ياپونىيىنىڭ «ئاپتوموبىل پايتەختى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. تويوتا ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى ئارانلا 20 مىڭ ئاھالە

قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. مانىخوت، ياڭيۇتىپىدىكى زىرائەتلەر، كۆممىقوناق، تېرىق، قۇناق، شال ئۆستۈرۈلىدۇ. ئىقتىلادىي زىرائەتلەردىن كاكائو، كوفې ئۆستۈرۈش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا خاسىڭ، ياغلىق پالما قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتەلمەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسەن قوي، كالا بېقىلىدۇ. سانائەتتە كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ جايدا 40 نەچچە كان سانائەت ئورنى بار. سانائەت مەھسۇلات قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 30% تىنى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇنىڭ فوسفور كېنى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەتلىرىدىن توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، پولات - تۆمۈر، نېفىت ئايرىش، ئېلېكتىر، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

تونگا (汤加 Tonga) تىنچ ئوكياننىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئارال دۆلەت. ئۇ تونگاتاپۇ، خاپەي، ۋاۋائو قاتارلىق ئۈچ ئارال ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى 150 دىن ئوشۇق ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلار ئىچىدىكى 45 ئارالغا كىشىلەر مۇقىم ئولتۇراقلاشقان. پۈتۈن دۆلەتنىڭ يەر مەيدانى 679 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 108 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 97%تى پولىنىزىيە تىل سىستېمىسىدىكى تونگالىقلار، ئۇلاردىن قالسا ياۋروپالىقلار ۋە باشقا خەلقلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. تونگا تىلى بىلەن ئېنگلىز تىلىنى ئورتاق قولىلىنىدۇ. تونگا ئاراللىرى جەنۇبىي كەڭلىك 15° بىلەن 30°30′ ئارىلىقىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C — 30°C ئارىلىقىدا، ھۆل - يېغىن مىقدارى 1500 مىللىـ

دىكروس دېگەن كىشى بىرىنچى قېتىم كەلگەن. 1844 - يىلى فرانسىيە ئىگىلىگەن. ھازىرمۇ فرانسىيىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ كەلمەكتە. بۇ ئارالارنىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى تەكشى بولۇپ، خۇددى مەرۋايىت تاشلىرى سۇغا چۆكۈپ تۇرغاندەك كۆرۈنىدۇ، شۇنىڭ ئۈچۈن بۇ ئارالار پەس ئارالـلار، خەتەرلىك ئارالار، مەرۋايىت ئارالىرى دېگەن ناملاردا ئاتىلىدۇ. بۇ جايـ دىكى خەلق كوكۇس پالمىسى، سەي، ھەر خىل مېۋە ئۆستۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. كالا، چوشقا باقىدۇ. فوسفورلۇق مېنېرال قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېلىنىدۇ. تاشقى سودىسىدا فرانسىيە، ئا ق ش قاتارلىق دۆلەتلەر ئاساسىي ئورۇنـدا تۇرىدۇ. بۇ ئارالـ لاردىمۇ فرانسىيىنىڭ مۇھىم ھەربىي قوراللىرىنى سىناق قىلىش مەيدانلىرى بار.

تۇلا شەھىرى (图拉 Тула) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىدىكى شەھەر، تۇلا ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەـ ھەر كاما دەريـاسىنىڭ تارمىقى ئوپا دەريـاسى بويىغا جايلاشقان. شىمالدىكى موسكۋا بىلەن بولغان ئارىلىقى 180 كىلومېتر كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 532 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). تۇلا شەھىرىنىڭ ئاساسى 12 - ئەسىردىن باشلاپ بىنا قىلىنىشقا باشلانغان. 17 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ چويۇن ئېـ رىتىش سانائىتى مەركىزى بولغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقى مەركىزىي ياۋروپا قىسمىدىكى مۇھىم پولات - تۆمۈر سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەرنىڭ پولات سانائىتى تورسكى تۆمۈر كېنىنىڭ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ تېز تەرەققىي قىلىشقا باشـ لىغان. ھازىر بۇ شەھەردىكى پولات - تۆمۈر سانائەت ئورۇنلىرى يىلىغا 3 مىليون تونـنىغا يېقىن پولات ئىشلەپچىقىرالايدۇ. پو- لات سانائىتىدىن باشقا ماشىنسازلىق، كۆمۈر قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، كان - مېتاللۇرگىيە شۆيۈەنى، 16 — 18 - ئەسىرلەر-

سى بار بىر شەھەر ئىدى، كېيىن ئاپتوموبىل سانائىتىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ شەھەر كېڭەيدى، ئاھالىسىمۇ كۆپىيىپ 283 مىڭدىن ئاشتى (1981). بۇ شەھەردىكى ئاپتوموبىل زاۋۇتى 1938 - يىلى قۇرۇلغان. ھازىر ياپونىيىنىڭ ئەڭ چوڭ ئاپتوموبىل سانائەت مەركىزىگە ئايلاندى. ھازىر پۈتۈن شەھەردىكى ئاپتوموبىل سانائەت كارخانىلىرى پۈتۈن شەھەردىكى زاۋوتلارنىڭ $\frac{1}{4}$ نى تەشكىل قىلىدۇ، سانائەت ئىشچىلىرىنىڭ 80% تى ئاپتوموبىل سانائىتىگە بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك سانائەت ئورۇنلىرىدا ئىشلەيدۇ. پۈتۈن شەھەردىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 92% ىنى ئاپتوموبىل سانائىتى تەشكىل قىلىدۇ. تويوتا دۇنيادا ئا ق ش نىڭ «تۇڭيۇڭ» ئاپتوموبىل شىركىتىدىن قالسا چوڭلۇقى جەھەتتە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ھازىر ئىشلەپچىقىرىۋاتقان ئاپتوموبىل پۈتۈن ياپونىيە بويىچە ئىشلەپچىقىرىلىۋاتقان ئاپتوموبىلنىڭ $\frac{1}{3}$ نى تەشكىل قىلىدۇ (ياپونىيە 1981 - يىلى 11 مىليون 180 مىڭ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقارغان). تويوتا ئاپتوموبىل زاۋوتلىرىدا ئىشلەپچىقىرىلغان «تويوتا» ماركىلىق ئاپتوموبىل دۇنيانىڭ ھەممىلا يەرلىرىدە قاتناپ يۈرمەكتە.

تۇئامۇتۇ تاقىم ئاراللىرى (土阿莫土群岛 Iles Tuamotu) تىنچ ئوكياندىكى پولىنىزىيە ئاراللىرى سىستېمىسىنىڭ ئەڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئاراللار گۇرۇپپىسى. ئۇ چوڭ - كىچىك 80 دىن ئوشۇق ھالقىسىمان مارجان ئاراللاردىن تەشكىل تاپقان. يەر كۆلىمى 885 كۋادرات كىلۇمېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 6664 تىن ئۇشۇق بولۇپ، كۆپىنى پولىنىزىيىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئاراللارغا 1606 - يىلى ئىسپانىيىلىك دېڭىزچى

تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر فرانسۇز تىلىنىمۇ قوللىنىدۇ. قەدىمدە تۇنىستا ئولتۇراقلاشقان بىر-بىر خەلقلىرى ئەڭ دەسلەپكى مەدەنىيەتنى ياراتقان، مىلادىدىن بۇرۇنقى 814 - يىلى فىنكىيىلىكلەر تۇنىس شەھىرىنىڭ يېنىدىكى دېڭىز ياقىسىدا كاتاگى شەھەرچىسىنى قۇرغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 2 - ئەسىردە رىم ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن بېسۇۋېلىنغان. مىلادى 6 - ئەسىردە ۋەنزالىتىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 7 - ئەسىردە ئەرەبلەر كۆچۈپ كەلگەن. 11 - ئەسىردە مۇستەقىل كىنەزلىك بولۇپ قۇرۇلغان. 16 - ئەسىردە ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1837 - يىلى فرانسىيىلىكلەر بېسىپ كىرگەن. 1881 - يىلى فرانسىيەنىڭ ھامىيلىقىدىكى دۆلەت بولغان. 1956 - يىلى 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى مۇستەقىل پادىشاھلىق دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1957 - يىلى پادىشاھلىق تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ، تۇنىس جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. تۇنىس ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىسىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، ئارپا، ياغلىق زەيتۇن، ئۈزۈم، خورما قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. تۇنىس ئاھالىسىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك بىۋاستە ياكى ۋاستىلىك ھالدا زەيتۇن دەرىخى ئۆستۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. زەيتۇن مەھسۇلاتى دۇنيادا تۆتىنچى ئورۇندا، ئېكسپورتى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. زەيتۇن دەرىخىدىن ياغ چىقىرىدۇ. تۇنىس چارۋىچىلىقىدا كالا، ئۆچكە، تۆگە قاتارلىقلار ئاساس قىلىنىدۇ. تۇنىسنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىدىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. تۇنىسنىڭ كان سانائىتى 60 - يىللاردىن بۇيان خېلى چوڭ تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. ئۇ فوسفات تۈزى ئىشلەپچىقىرىشتا ئافرىقا بويىچە

www.uyghurkitap.com

ده سېلىنغان تارىخىي ئورۇنلار شۇنداقلا مەشھۇر يازغۇچىلىق تولىستوينىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئولتۇرغان خاتىرە سارىيى قاتارلىق ئورۇنلار بار. شەھەرنىڭ نامى ئۇپا دەرياسىنىڭ كىچىك تارمىقى تۇلتىسا دەرياسى نامىغا بېرىلگەن. تۇلتىسا دېگەن رۇسچە «يوشۇرۇنماق، يوشۇرۇنۇش» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. چۈنكى بۇ كىچىك دەريا سۈيى زىچ ئورمانلىق رايونلارغا ئېقىپ كىرىپ ئوت - چوپلۇك ئورمانلىقلار ئىچىدە يوقىلىپ كېتىدۇ. ئاخىرى ئۇپا دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ.

تۇنىس (突尼斯 Tunis) شىمالىي ئافرىقىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شىمالىي تەرىپى يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 164 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. تۇنىسنىڭ كۆپ قىسىم يەرلىرى ئېگىزلىك، تاغلىقلار بولۇپ، ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۈزلەڭلىكلەر بار. بۇ جايلارنىڭ ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 14°C — 18°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 مىللىمېتر، ئوتتۇرا قىسىملىرىنىڭ ھۆل - يېغىن مىقدارى 200 — 400 مىللىمېترغا يېتىدۇ. جەنۇبىي قىسمىنىڭ ئىقلىمى سەھرايى كەبىر ئىقلىمىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 200 مىللىمېتر ئەتراپىدا، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20°C دىن يۇقىرى بولىدۇ. تۇنىسنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى ماجردا دەرياسى تۇنىسنىڭ ئاساسىي دەرياسى بولۇپ، شىمالدىكى تاغلىقلارنى شىمال، جەنۇب دەپ ئىككىگە ئايرىپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىقلارنىڭ شىمالىي تەرەپلىرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. تۇنىسنىڭ ئاھالىسى 6 مىليون 966 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇنىڭ 90% تىن كۆپرەكىنى ئەرەبلەر ئىگىلەيدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەردىن بېر - بېرلار، يەھۇدىلار ياشايدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەرەب

غان. ئۆكتەبر ئىنقىلابىدىن كېيىن ئەترابىدىكى ئورۇنلار بىلەن تۈركمەنستان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان، ئۇ ۋاقىتتا رۇس فېدېراتسىيىسى تەركىبىدە بولغان. 1925-يىلى تۈركمەنستان جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. تۈركمەنستانىنىڭ يېزا ئىگىلىك رايونلىرى ئامۇ دەريا قاتارلىق دەريالارنىڭ ۋادىلىرى بىلەن كوپىتداگ تېغىنىڭ ئېتەك قىسىملىرىغا تارقالغان. كېۋەز تېرىلىدىغان يەر پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ 50% دىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى پۈتۈن يېرىنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. قوي، تۆگە، ئات بېقىلىدۇ. سانائەت تارماقلىرىدا تەبىئىي گاز، نېفىت، مرابلت ئېلىش، خىمىيە، چىگىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. مرابلت مەھسۇلاتى پۈتۈن سوۋېتنىڭ مرابلت مەھسۇلاتىنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ.

تۈركىيە (土耳其 Turkey) ئاسىيا قىتئەسىنىڭ ئەڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 781 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ 97%ى كېچىك ئاسىيا يېرىم ئارىلىغا (ئانا تۇلىيە دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، 3%ى ياۋروپادىكى بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. ئۇ، دۇنيادىكى ئىككى قىتئەگە بۆلۈنگەن دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ياۋروپا — ئاسىيا ئارىلىقىنى بوسفور بوغۇزى، مەرمەر دېڭىزى، داردانىل بوغۇزلىرى ئايرىپ تۇرىدۇ. تۈركىيە تۆت ئەترابى تاغلار بىلەن قورشالغان دۆلەت. يەر ۋەزىيىتىنىڭ شەرقىي قىسمى ئېگىز بولۇپ، غەربكە قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپىنى ئەرمەن تاغ ئومۇرتقىسىنىڭ بىر قىسمى، جەنۇبنى تاۋار تاغلىرى، شىمالىنى كېروگلو تېغى بىلەن شەرقىي كادىنىز تېغى، غەربنى دېڭىز قىرغاق تاغلىرى قورشاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ مەركىزىي قىسمى ئاناتولى ئېگىز تەكشىلىكى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئېگىزلىكنىڭ دېڭىز

ماراكەشتىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. فوسفات قالسا نېفىت، تۆمۈر، قوغۇشۇن، سېنىك قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى، يېمەك ئىچمەك، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ خىل سانائەتلەردىن باشقا يەنە نېفىت ئايرىش، خىمىيە سانائىتى، پولات تۆمۈر، قۇرۇلۇش بىناكارلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بىلەن تۇنىس فرانسىيە بىلەن بولغان سودا ئالاقىسىنى ئاساس قىلىدۇ. سىرتقا فوسفات تۇزى، نېفىت ھەم نېفىت مەھسۇلاتلىرى تۆمۈر رۇدىسى، ئۇزۇم ھارىقى، زەيتۇن يېغى ئېكسپورت قىلىدۇ. خام ئەشيا، ماشىنا ئۈسكۈنە، ئاشلىق قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

تۈركمەنىستان (土库曼 Туркмения) سوۋېت ئىتتىپاقى دىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلىنىڭ بىرى بولۇپ، سوۋېت تۇتۇرا ئاسىياسىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. غەربىي كاسپىي دېڭىز سۈيى بىلەن، جەنۇبىي ئىران، ئافغانىستانلار بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 488 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 3 مىليون 197 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 68.7% نى تۈركمەنلەر، قالغىنىنى رۇس، ئۇزبېك قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى ئاشخاباد شەھىرى. تۈركمەنىستاننىڭ 80% نى چۆللۈكلەر ئىگىلەيدۇ، جەنۇبىي تەرىپىنى كوپېتداغ تېغى ھەم ئۇنىڭ تاغ ئېتەك بەلباغلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى قۇرغاق، يازلىقى قاتتىق ئىسسىق بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 80 — 300 مىللىمېتر ئارىلىقىدا بولىدۇ. تۈركمەنىستاندا دەريالار كۆپ ئەمەس، شەرقىي شىمالدىكى ئامۇ دەريا سى بىلەن قاراقۇم قانىلىنىڭ سۇغىرىش ئىشلىرىدىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ. تۈركمەنىستاندا بۇرۇن كىنەزلىكلەر قۇرۇلغان، 19 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرى چارروسىيىسىگە قوشۇل-

يىلدىن بۇيان تەرەققي قىلىشقا باشلىغان نېفىت خىمىيە، پولات-تۆمۈر، خىمىيە، ماشىنىسازلىق، سېمونت قاتارلىق سانائەت تار-ماقلىرىمۇ خېلى زور دەرىجىدە تەرەققي قىلغان. يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكىدە خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. دېھقانچىلىقى تارقاق دېھقان ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. تېرىلغۇ يېرىنىڭ 65% تىن كۆپرەكى تراكتور ئارقىلىق تېرىلىدۇ. ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى. دېھقانچىلىقىدا بۇغداينى ئاساس قىلغان تېرىلغۇ مەيدانى پۈتۈن تېرىلغۇ مەيدانىنىڭ 90% نى ئىگە-لەيدۇ. بۇغدايدىن باشقا ئارپا، كۆممىقوناق، پۇرچاق تېمىدىكى زىرائەتلەر، ياڭيۇ، سەي، زەيتۇن، كېۋەز، تاماكا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئوزۇقلۇق تەمىنلەپ سىرتقا چىقىرى-دۇ. ئېكسپورتىدا پاختا، تاماكا، ھۆل مېۋە (ئاساسلىق ئۇزۇم)نى ئاساس قىلغان يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى پۈتۈن ئېكسپورتى-نىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي، ئۆچكە، كالا ئاساس قىلىنىدۇ. تۈركىيىنىڭ ئوتتۇرا شەرق دۆلەتلىرىگە قىلغان ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپىنى تەشكىل قىلىدۇ. تۈركىيىنىڭ ئەرەب دۆلەتلىرى بىلەن بولغان ئىقتىسادىي ۋە ھەربىي جەھەتتىكى مۇناسىۋىتى يېقىن. تۈركىيە ئوتتۇرا شەرقتە نۇرغۇن قۇرۇلۇش تۈرلىرىنى ئۈستىگە ئالغان دۆلەتلەر-نىڭ بىرى.

تۇلون (Toulon 土伦) فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبى ۋە يەر ئوتتۇرا دېڭىز ياقىسىدىكى مۇھىم پورت شەھىرى، فرانسە-يىنىڭ ئەڭ چوڭ ھەربىي پورتى. بۇ شەھەر يەر ئوتتۇرا دېڭىز زىغا سوزۇلۇپ چىققان يېرىم ئارال ئارقىلىق قورشىلىپ تۇرىدە-غان تۇلون قولتۇقى بويىغا جايلاشقان، ئاھالىسى 182 مىڭدىن ئاشىدۇ. تۇلون شەھىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدا زاپىسى مول بول-

یۇزدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 800 — 1200 مېتر كېلىدىغان تۈركىيىنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىنىڭ ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمى بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 600 — 1000 مىللىمېتر، ئايرىم جايلىرىدا 1000 مىللىمېتردىنمۇ ئاشىدۇ. قىشلىقى يىللىق، كۆپ يامغۇرلۇق كېلىدۇ. ئاناتولى ئېگىزلىكىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل ئوتلاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 200 — 600 مىللىمېتر كېلىدۇ. تۈركىيىنىڭ ئاھالىسى 53 مىليوندىن ئاشىدۇ (1985). غەربىي ئاسىيا بويىچە ئاھالىسى ئەڭ كۆپ دۆلەت ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىنىڭ 70% تىن كۆپرەكىنى تۈركلەر ئىگىلەيدۇ. تۈركلەردىن قالغان كۇرد (10 مىليونغا يېتىدۇ)، ئەرەب، ئەرمەن، گىرىك قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. پايتەختى ئەنقەرە شەھىرى. تۈركىيىدە مىلادىدىن بۇرۇنقى 1000 - يىللار ئەتراپىدا شەھەرلىك دۆلەتلەر قۇرۇلغان. 11 - ئەسىردە تۈرك خەلقلىرى كۆچۈپ كەلگەن. 16 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئوسمان ئىمپېرىيىسى چۆشكۈنلىشىشكە باشلىغان. تۈركىيە بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئىتتىپاقچىلار بلەن بىللە ئۇرۇشقا قاتناشقان. ئۇرۇشتىن كېيىن ئىمپېرىيە ۋەيران بولغان. 1919 — يىلى بۇرژۇئا دېموكراتىك ئىنقىلابى پارتلاپ 1923 - يىلى 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى تۈركىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. تۈركىيە ئىقتىسادتا سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. مۇسۇلمان دۆلەتلىرى ئىچىدە ئۇنىڭ سانائەت ئاساسى خېلى كۈچلۈك، يېزا ئىگىلىكىمۇ خەلق ئىگىلىكىدە خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. 60% ئەمگەك كۈچى يېزا ئىگىلىكى بلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ ئېكسپورت قىممىتى پۈتۈن ئېكسپورت قىممىتىنىڭ 65% نى تەشكىل قىلىدۇ. تۈركىيە سانائەتتە يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، تاماكا، كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇندىن باشقا 60 —

ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. تۆۋالۇ ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق پالما، بانان، مېۋە ـ چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىقىنى سىرتتىن ئالىدۇ. بېلىقچىلىقى خېلى تەرەققىي قىلغان. سانائەتنىڭ تايىنى يوق. سايامەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. تۆۋالۇنىڭ ئاۋسترالىيە، يېڭى زېلاندىيە، ئەنگلىيىلەر بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى زىچ، چەت ئەللەرگە قۇرۇق پالما ئېكسپورت قىلىدۇ. پوچتا ماركىسى مۇھىم مالىيە كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىمپورت قىلىدۇ.

تېگۇسىگالپا (Tegucigalpa 特古西加尔巴) ئوتتۇرا ئامېرىكىدىكى گوندۇراس جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، فرانسىسكو ـ موراسان ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. تېگۇسىگالپا شەھىرى نۇرغۇن تاغلار بىلەن ئورىلىپ تۇرغان چولوتكا دەرىيا ۋادىسىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 975 مېتىر كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 533 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). بۇ شەھەر 1579 ـ يىلى قۇرۇلغان. شەھەر نامى ئىنىدىئانچە بولۇپ «كۆمۈش تاغ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا كۆمۈش، ئالتۇن چىقىدىغان تاغ بولغانلىقى ئۈچۈن شۇنداق نام بېرىلگەن. 1880 ـ يىلىدىن باشلاپ پايتەخت بولغان. شەھەردە توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، ئاياغ كىيىم، ياغاچ مامتېرىيالىلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سوپۇن قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر تاشيول ئارقىلىق تىنچ ئوكيان ھەم ئاتلانتىك ئوكيان قىرغاق بويىدىكى شەھەرلەر بىلەن تۇتىشىدۇ. شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى، قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار، «زامورانو» ناملىق يېزا ئىگىلىك داشۇسى قاتارلىق بىلىم يۇرتلىرى بار.

غان ئالیۇمىن توپىسى كېنى جايلاشقانلىقتىن، ئالیۇمىن
تىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا پايدىلىق شارائىتلار بىلەن تەمى
دى. شۇڭا بۇ جاينىڭ ئالیۇمىن سانائىتى، كېمىسازلىق سانائىتى
ماشىنىسازلىق سانائىتى، ھەربىي سانائىتى تەرەققىي قىلغان. تۇلو
پورتىنىڭ يېنىدا يەنە مېھمان توشۇش پورتى بار. بۇ جايدە
ھەر يىلى فرانسىيە ھەم چەت ئەللەردىن كەلگەن مېھما
لار پاراخوتقا ئولتۇرۇپ ئوتتۇرا دېڭىز ئىچىگە جايلاشقان كود
سىكا، ساردىنىيە ئاراللىرىغا بېرىپ ئېكسكۇرسىيە قىلىپ قايتىدۇ
تۇلون شەھىرى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ۋەيرانچ
لىققا ئۇچراپ كېيىن قايتا قۇرۇلغان.

تۇۋالۇ (Tuvalu 图瓦卢) جەنۇبىي تىنچ ئوكيانىدىكى تا
رال دۆلەت. ئۇ جەنۇبىي كەڭلىك 5°39′ بىلەن 10°45′ ئارا
لىقىغا جايلاشقان فونافۇتى، ۋايتوپۇ، نانومېئا قاتارلىق توققۇ
مارجان تاقىم ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ توققۇز ئاراللىق
سەككىزىدە ئاھالە ئولتۇراقلاشقان. تۇۋالۇ تاقىم ئاراللىرىدا ئەڭ
دەسلەپ ئولتۇراقلاشقان خەلقلەر تۇۋالۇ خەلقلىرى بولۇپ، ئۇ
لارنىڭ ئاتا-بوۋىلىرى ئەڭ بۇرۇن ساموئا ۋە تانگا ئاراللىرىدىن
كەلگەن. بۇ جاينى 16-ئەسىردە ئىسپانىيەلىكلەر تاپقان. 18-
ئەسىردە ياۋروپالىق سودىگەرلەر سودا قىلىش ۋە كىت ئوۋلاش
ئۈچۈن بۇ جايلارغا كەلگەن. 19-ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ياۋ-
روپالىق مۇستەملىكىچىلەر يەرلىك خەلقلەرنى تۇتۇپ قۇل ئورنىدا
پېرۇ، ئاۋسترالىيە، فىجى، ھاۋايى قاتارلىق ئورۇنلارغا ئاپىرىپ
ساتقان. 1892-يىلى ئەنگلىيە ھامىيلىقىدىكى ئورۇنغا ئايلاق
غان. 1978-يىلى 10-ئاينىڭ 1-كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشى
كەن. يەر مەيدانى 25.9 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى
10 مىڭغا يېقىن بولۇپ (1980)، كۆپ قىسمى پولىنېزىيە ئىر-
قىغا كىرىدۇ. خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. تۇۋالۇ تىلى بىلەن

دائىردىسى ئەڭ كەڭ، ئاھالىسى ئەڭ كۆپ، سانائەت تەرەققىيات سەۋىيىسى ئەڭ يۇقىرى بىر رايونى ھېسابلىنىدۇ.

تېمزا دەرياسى (泰晤士河Thames) ئەنگلىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ دەريا. ئەنگلىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمىدىكى كوتسۋولد تاغلىرىدىن باشلىنىپ، ئوكسفورد، لوندون قاتارلىق شەھەرلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، شەرقتىكى شىمالىي دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. باش مەنبەسىدىن لوندون كۆۋرۈكىگىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 259 كىلومېتىرغا يېتىدۇ، لوندون كۆۋرۈكىدىن نوز ئارىلىقىغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 77 كىلومېتىر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 336 كىلومېتىر كېلىدۇ. كۆلىمى 11 مىڭ 400 كۇبادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، دەريا قىنىنىڭ يانتۇلۇقى چوڭ ئەمەس، سۇ ئورنى مۇقىم، قىش پەسلىدىكى سۈيى كۆپرەك، ناھايىتى ئاز ھاللاردا سۈيى مۇزلايدۇ. ئوكسفوردتىن تۆۋەن ئېقىمىنىڭ دەريا قىنى كېڭىيىپ بارىدۇ، ئوكسفوردتا دەريانىڭ كەڭلىكى 46 مېتر، لوندون كۆۋرۈكىدە 229 مېتر، گىراۋسېندتا 640 مېترغا يېتىدۇ. قاتناش مۇساپىسى 280 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. لوندوندىن تۆۋەن قىسمىدا ئوكيان پاراخوتلىرى سۇ كۆتۈرۈلگەن ۋاقىتتىن پايدىلىنىپ لوندونغا كېلەلەيدۇ، لوندون مۇنارا كۆۋرۈكىدىن دەريا ئاغزىغا قەدەر بولغان ئارىلىقتا 4 تارماق ئاپتوموبىل تۇنىلى بار. مۇنارا كۆۋرۈكىنىڭ يۇقىرى ئېقىم دەريا يولىدا نۇرغۇنلىغان تاشيول، تۆمۈريول كۆۋرۈكلىرى ھەم باشقا دەريالار بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان قانالىلار بار. تېمزا دەريا سۈيى لوندون شەھىرى پايدىلىنىدىغان مۇھىم سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

تېھران (德黑兰Tehran) ئىرانىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. غەربىي ئاسىيا بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. تېھران ئىلبورس

تېل ئاۋىۋ - جاففا (Tel Aviv - jaffa 雅法—) ج
لەستىننىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىدىكى ئەڭ چوڭ
سانائەت مەركىزى، مۇھىم پورت شەھىرى (ھازىر ئىسرائىلىيە
نىڭ كونترول‌لۇقىدا). شەھەر شىمالدا يارگون دەريا‌سىنىڭ
ۋەن ئېقىمىدىن جەنۇبىي جاففا قولتۇقىغا سوزۇلىدۇ. شەھەر
مەيدانى 50 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 349 مىڭدىن ئا
دۇ. شەھەر يېنىدىكى جاففا 3000 يىللىق تارىخقا ئىگە قە
مىي پورت شەھىرى. تېل ئاۋىۋ ئەسلى 1909 - يىلى قۇرۇلغ
يەھۇدىلار مەھەللىسى بولۇپ، كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ 1950
يىلى جەنۇبىدىكى جاففا بىلەن بىرلەشتى. 1965 - يىلى تې
ئاۋىۋ شەھىرىنىڭ جەنۇبىدا ئاشدۇد پورتى قۇرۇلدى. شۇنىڭ بى
لەن جاففا پورتى ئىشتىن توختىدى. ھازىر ئاشدود پورتى پ
ەستىن بويىچە ئىككىنچى چوڭ پورتقا ئايلاندى. تېل ئاۋ
شەھىرى يېنىك سانائەتنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ جايدا توقۇمىچ
لىق، ئىلمە توقۇلما، يېمەك - ئىچمەك، تاماكا، خىمىيەۋى دو
قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. تېل ئاۋىۋ — جاففا ئە
ئەتراپىدىكى شەھەرچىلەر پەلەستىن بويىچە دائىرىسى ئەڭ چوڭ
سانائىتى ئەڭ تەرەققىي قىلغان شەھەر توپىغا ئايلاندى. بۇ ش
ەھەر توپىنىڭ مەيدانى 300 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ، ئا
ھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ، بۇ جايغا پۈتۈن پەلەستىن سا
نائىتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى توپلانغان بولۇپ، توقۇمىچىلىق
كىيىم - كېچەك، مېتالچىلىق، ترانسپورت قوراللىرىنى ئىشلەپ
چىقىرىش، ھەر خىل ئائىلە جاھازلىرىنى ياساش، نەشرىياتچى
لىق، ئېلېكترون قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. تېل
ئاۋىۋنىڭ ئەتراپىدىكى لىددا، راملا، رىخوۋوت شەھەرچىلىرى
ئەھمىيەتتە تېل ئاۋىۋ - جاففا شەھەر رايونىنىڭ بىر تەركىبىي
قىسمىغا ئايلاندى. بۇ چوڭ شەھەر رايونى پەلەستىن بويىچە

رنقەدىكى سەھرايى كەبىر قۇملۇقنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان لاۋائېگىز تەكشىلىك. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 480 كىلومېتر، كەڭلىكى 280 كىلومېتر. بۇ ئېگىز تەكشىلىكتە دېگىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3000 مېتر كېلىدىغان 5 يانار تاغ بار. بۇنىڭ ئىچىدە تۇسىمىر ھەرىكەتچان يانار تېغىنىڭ ئېگىزلىكى 3265 مېتىر، كۇسسى ئەڭ ئېگىز ئۆڭچەن يانار تاغ بولۇپ 3415 مېتر كېلىدۇ. بۇ ئېگىز تەكشىلىكنىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 100 مىللىمېترغا يەتمەيدۇ. يازلىق پەسلى كۆپىنچە گولدۇرمامىلىق يامغۇر ياغىدۇ. بۇ جايدا پەسىللىك دەريالار خېلى كۆپ. بۇ جايدىكى خەلقلەر يېرىم كۆچمەن ھالەتتە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، تۆگە، ئېشەك، قوي قاتارلىقلارنى باقىدۇ. ئايرىم جايلاردا خورما، ئارپا، تېرىق، تاۋۇز، تاماكا قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. ياۋايى ھايۋانلاردىن تاغ ئۆچكىسى، ياۋا كالا، ياۋا ئىت، بۆرە، چۆل تۈلكىسى، ياۋا مۇشۇك، شىر قاتارلىلار ياشايدۇ. بۇ جاي چادىنىڭ مۇھىم سايامەت، ئوۋچىلىق رايونى بولۇپ، تاشيول غەربىي تەرەپتە رانوغا قەدەر بارىدۇ. ئىدرالىيدا ئايرودرومى بار.

تىتوگراد (Titograd铁托格勒) يۇگوسلاۋىيىنىڭ قارا تاغ جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى. بۇ جايدا رىملىقلار مىلادى 2 - ئەسىردە ئاھالە پونكىتى قۇرغان بولۇپ، بۇنى دۇكلىيا دەپ ئاتىغان، كېيىن سلاۋىيانلار بۇ جايغا كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇرا قىلاشقاندىن كېيىن پودگورىتسا دەپ نام قويغان، بۇ «تاغنىڭ تۆۋەن تەرىپىدىكى شەھەر» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ شەھەر ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن يۇگوسلاۋىيە زۇڭتۇڭى تىتونىڭ رەھبەرلىكىدە قايتا قۇرۇلغان. شەھەر نامى

تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1220 مېتىر كېلىدۇ. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 8 مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). تېبەران ئەڭ قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. مىلادى 9 - ئەسىردە «رەي» شەھەرلىك بىرلەشمىسى بولۇپ قۇرۇلغان. 1788 - يىلى كاجار پادىشاھلىقى بۇ جايىنى پايتەخت قىلىپ «تېبەران» دەپ نام بەرگەن. تېبەران پارسچىدا پاك جاي، پاكىز شەھەر دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. شەھەردە كاجار پادىشاھلىقى دەۋرىدە قۇرۇلغان قەدىمىي ئورۇنلار ناھايىتى كۆپ. تېبەران ئىرانىنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئىشچىلىرىنىڭ يېرىمى توپلانغان، ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايغا توقۇمچىلىق، شېكەر، تاماكا، ئەينەك، فارفور، سېمونت، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل، نېفىت ئايرىش، ھەربىي قورال - ياراق ياساش، گىلەم توقۇش، يېپەكچىلىك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى مەركەزلەشكەن. ئىران ھۆكۈمىتى تېبەران شەھىرىگە سانائەتنىڭ ھەددىدىن ئارتۇق مەركەزلىشىپ ئېغىر بۇلغىنىش كېلىپ چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تېبەران شەھىرىنىڭ 120 كىلومېتر دائىرىسى ئىچىدە زاۋۇت - فابرىكا قۇرۇشنى چەكلىدى. تېبەران ئاسىيا، ئافرىقا، ياۋروپا ئارىلىقىدىكى مۇھىم ئاۋىئاتسىيە نۇقتىسى، ئىراننىڭ تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايول تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە سوزۇلغان تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايوللىرى بار. شەھەردە يەنە چوڭ خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

تەبېستى ئېگىزلىكى (Tibesti Massif 提贝斯提高原) ئاف

ئىقتىسادىنىڭ سول ياقىسىدىكى بىر تارمىقى. باش مەنبەسى سوۋېت ئوكرائىناسىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى شەرقىي كارپات تاغلىرىدىن باشلىنىپ، ۋېنگرىيەنىڭ شەرقىي قىسمىنى شىمالدىن جەنۇبقا توغرىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، يۇگوسلاۋىيەنىڭ پايتەختى بېلگراد شەھرىنىڭ غەربىي شىمالىغا تەخمىنەن 42 كىلومېتر كېلىدىغان جايدا دونايى دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. بۇ تېپىك پەس تۈزلەڭلىكتىكى دەريا بولۇپ، دەريا يولى بەك ئەگرى - بۈگرى، بۇرۇنقى ئۇزۇنلۇقى 1400 كىلومېتر ئىدى، دەريا يوللىرى تۈزلەنگەندىن كېيىنكى ئۇزۇنلۇقى 980 كىلومېترغا قىسقاردى. كۆلىمى 157 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. تۆۋەن ئېقىمىدىكى يۇگوسلاۋىيەنىڭ سېنتا ئەتراپىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 810 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. دەريانىڭ ئىككى قىرغىقىغا تاشقىندىن مۇداپىئە قىلىش قاشىلىرى ياسالغان. دەريادىن ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېقىتىش، سۇغىرىش ئۈچۈن پايدىلىنىلىدۇ. ۋېنگرىيەنىڭ سولنوك شەھىرىدىن تۆۋەن قىسمىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىدىكى تىسالىك ئەتراپىغا توسما ھەم ئېلېكتر ئىستانسىسى سېلىنغان.

تىرانا (Tirana 地拉那) ئالبانىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. ئالبانىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. تىرانا ئالبانىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تىرانا ئويمانلىقىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 210 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). تىرانا ئالبانىيىنىڭ قەدىمكى شەھەرلىرىنىڭ بىرى. 1614 - يىلى شەھەرچە بولۇپ قۇرۇلغان، تىرانا 1920 - يىلىدىن باشلاپ ئالبانىيىنىڭ پايتەختى بولغان، ھازىر ئۇ ئالبانىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت شەھىرى، ئالبانىيە ئازاد بولغاندىن كېيىن شە-

1941 - يىلى تىتوگراد (تىتو شەھىرى) دەپ ئۆزگەرتىلگەن هازىر بۇ شەھەر خەلق زامانىۋى سانائەت شەھىرىگە ئايلانغان شەھەردە 100 مىڭدىن ئوشۇق ئاھالە بار. شەھەردە ئالىيۇمىن تاۋلاش، توقۇمىچىلىق، تاماكا، مېتالچىلىق، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە يەنە ئالىي مەكتەپ لەر، مۇزېيخانىلار، چېركاۋلار، قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

تىتىكاكا كۆلى (Lago Titicaca的的喀喀湖) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى بولۇۋىيە بىلەن پېرونىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان كۆل. ئۇ مەيدانىنىڭ چوڭلۇقى جەھەتتە جەنۇبىي ئامېرىكا بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇكۆل دېڭىز يۈزىدىن 3812 مېتر ئېگىز بولۇپ، دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېگىز تاتلىق سۇلۇق كۆللەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. كۆلنىڭ مەيدانى 330 كۋادرات كىلومېتر، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 100 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 273 مېترغا يېتىدۇ. كۆل سۇيىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 13°C. كۆل سۇيى كۆلنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دېساگۇئادېرو دەرياسى ئارقىلىق پوپو كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. كۆلدە بېلىق ۋە باشقا جانىۋارلار ناھايىتى كۆپ تىتىكاكا كۆلى بولۇۋىيە بىلەن پېرۇ ئارىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش يولى بولۇپ، بولۇۋىيىنىڭ كۇاكى شەھىرى بىلەن پېرۇنىڭ پۇنو شەھىرى ئارىلىقىدا يىل بويى قېيىقلار قاتناپ تۇرىدۇ، تىتىكاكا كۆلىدە كۇن ئارىلى، ئاي ئارىلى قاتارلىق كىچىك ئاراللار بار. بۇنىڭ ئىچىدىكى تىتىكاكا ئارىلى ھىنگە دەۋرىدە مۇقەددەس جاي بولغان. بۇ جايدا ھازىرغىچە ئۆتمۈشتىكى ئىبادەتخانىلار، خان سارايلىرىنىڭ قالدۇقلىرى ساقلانماقتا.

تىسا دەرياسى (Tisza蒂萨河) دوناي دەرياسىنىڭ ئوتتۇر

يېتىدۇ. يەر مەيدانى 430 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 7436 (1980) كىشى بولۇپ، نېگىرلار %90 نى، قالغىنىنى نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، ياۋروپالىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. مەركىزى كوبۇرىن شەھىرى. بۇ ئاراللار 1766 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1799 - يىلى باھاماغا تەۋە بولغان، 1873 - يىلى يامايكانىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن، 1959 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان، 1962 - يىلى يامايكا مۇستەقىللىككە ئېرىشكەندىن كېيىن، بۇ ئاراللار يەنە ئەنگلىيەگە بېۋاستە قاراشلىق ئورۇن بولغان، ھازىرمۇ ئەنگلىيە تەۋەسىدە بولۇپ، باش ۋالىيىنى ئەنگلىيەنىڭ ئايال پادىشاھى تەيىنلەيدۇ. بۇ ئاراللار ئىچىدىكى تورکس ۋە كائىكوس ئاراللىرىدا ئاق شىنىڭ ھەربىي بازىلىرى بار. بۇ ئاراللاردىكى خەلقلەر بىلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، بىلىقچىلىق، سايا‌ھەتچىلىك، پۇل - مۇئامىلە ئىشلىرىدىن كىرىدىغان كىرىم بۇ ئاراللارنىڭ ئوچ چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ. 1983 - يىلى بۇ ئاراللارغا كەلگەن سايا‌ھەتچىلەر 14 مىڭدىن ئاشقان. ئاراللاردا سايا‌ھەت ئىشلىرى ئوچۇن خىزمەت قىلىدىغان نۇرغۇن ئورۇنلار قۇرۇلغان.

تىمبۇ (廷布 Thimbu) ھىمالايا تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان بۇتاننىڭ پايتەختى، دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ شەھىرى. بۇ شەھەر دۆلەتنىڭ غەربىدىكى ۋاڭ چۇ دەريا بويىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى تەخمىنەن 2700 مېترغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 20 مىڭغا يېتىدۇ (1979). تىمبۇ شەھىرى تاشيول ئارقىلىق ھىندىستان ھەم دۆلەتنىڭ باشقا شەھەرلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شال، كۆممىسقۇناق، تېرىق،

www.uyghurkitap.com

هەرىنىڭ دائىرىسى كېڭەيدى. زامانىۋى زاۋۇت ـ ھ ـ لا قۇرۇلدى. بۇ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى جەھەتتە ئالبانىيە بىلەن چە ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ سانائەت تارماقلىرى دىن توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، مېتاللۇرگىيە، يېقىلغۇ ـ ئېنېرگىيە، ياغاچچىلىق، خىمىيە، نەشرىيات، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەردە يەنە كۆلىمى چوڭ سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى، تىرانا داشۆسى، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، كۇتۇپخانا، مۇزېيخانا، ئىسكەندەربەگ نامىدىكى مەيدان، لېنىن خاتىرە مۇنارىسى، پارتىزانلار خاتىرە مۇنارىسى نۇرغۇنلىغان باغچىلار، گۈللۈك مەيدانلار ۋە باشقا تارىخىي ئورۇنلار بار. تىرانا ئالبانىيىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. شەھەردە چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى بار. تىرانا تۆمۈر يول ئارقىلىق غەربتە ئادرىياتىك بويىدىكى دۇررېس پورتى بىلەن، شىمالدا داچى شەھىرى بىلەن، جەنۇبتا ئېلباسان پىرىي شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. تاشيول ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەر قايسى چوڭ شەھەرلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئالبانىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مۇھىم قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ.

تۈركس ۋە كائىكوس تاقىم ئارالىرى (特克斯和凯科群岛 Turks and Caicos Islnds) شىمالىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى باھاما تاقىم ئاراللىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، جەنۇبتىكى گايتى بىلەن بولغان ئارىلىقى 145 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئاراللار تۈركس ۋە كائىكوستىن ئىبارەت ئىككى ئاراللار گۇرۇپپىسىدىكى 30 دىن ئوشۇق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە سەككىز ئارالغا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. ئاراللارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27C°، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 530 — 1000 مىللىمېتر غا

هۆل - يېغىن مىقدارى 220 — 570 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئوب-لاستنىڭ مەركىزى تيومېن شەھىرى. بۇ شەھەر 1580 - يىلى سىبىرنىڭ، شەھەر بىلەن ئوبلاستنىڭ نامى تاتار، موڭغۇل تىلى-دىكى «تۈمەن» (10.000) دېگەن سۆزدىن كېلىپ چىققان، بۇ نامنى رۇسلار تيۇمېن دەپ قوللانغان. تيۇمېن شەھىرى جايلاشقان بۇ ئورۇندا ئۆز ۋاقتىدا چىڭگىزخان غەربكە يۈرۈش قىلغان مەزگىلدە 10.000 كىشىلىك ئەسكەر تۇرغۇزغان. كېيىن بۇ جايدا شەكىللەنگەن شەھەرنىڭ نامىمۇ تۈمەن نامىنى ئاساس قىلىپ قوللىنىلغان. تيومېن ئوبلاستى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ، ئەڭ مۇھىم نېفىت رايونى، بۇ جايدا نېفىت، تەبىئىي گاز قاتارلىق كان بايلىقلىرى ناھايىتى كۆپ. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچىنچى باكۇسى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ جايدىكى نېفىت زاپىسى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بەرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە نېفىت زاپىسى 100 مىليون تونىنىدىن يۇقىرى بولغان 10 چوڭ نېفىتلىكنىڭ ئالتىسى تيومېن ئوبلاستىغا جايلاشقان. بۇ-نىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭى ساموتلور نېفىتلىكى، ئۇنىڭدىن قالسا شايىم، ئۇستى بالىق قاتارلىق نېفىتلىكلەردىن ئىبارەت. ھازىر بۇ جايدا ئېلىنىۋاتقان نېفىت پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئېلىنىۋاتقان نېفىتنىڭ (1979 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقىدا 585 مىليون تونىنا، 1983 - يىلى 616 مىليون تونىنا نېفىت ئېلىنغان) 50% كە يېقىنىنى ئىگىلەيدۇ. تيومېن رايونىدىن ئېلىنغان نېفىت، تەبىئىي گاز تۇرۇبىلىرى ئارقىلىق سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپا قىسمىغا، شەرقىي ياۋروپا ھەم غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىگە تارتىلىدۇ. ئوبلاستنىڭ مەركىزى بولغان تيومېن شەھىرى غەربىي سىبىرىيىنىڭ مۇھىم سودا، سانائەت،

ياڭيۇ قاتارلىق مەھسۇلاتلار بۇ جايغا توپلىنىپ تارقىلىد
شەھەردە ياغاچ مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سېمونت
ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، ھاراق، خىمىيە، يېمەك-ئىچمە
قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە يەنە لاما ئىبادەت
خانىسى ھەم راھىبلار تۇرۇشلۇق ئورۇنلار، ھەيۋەتلىك خا
ئوردىسى ھەم ھەربىي ئورۇنلار بار.

تەمىنئەن ئارىلى (Tinian Island 提尼安岛) تىنچ ئوك
يانىنىڭغەربىدىكى مارىئانا تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئەڭ چوا
ئارال. شىمالىي كەڭلىك 15° بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 38′ 45°
ئارىلىقىغا جايلاشقان. قۇرۇقلۇق مەيدانى 101 كۋادرات كىلو
مېتر، ئاھالىسى 714 كىشى. ئاراللىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىد
تىنىئەن پورتى بار. بۇ جايدا ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگى
لىدە ياپونىيە بىلەن ئا ق ش قاتتىق ئۇرۇش قىلغان. ھازىر
بۇ جايدا ئا ق ش نىڭ مۇھىم ھەربىي بازىسى بار. ئارالدىكى
خەلق شېكەر قۇمۇشى، ئاناناس قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ

تيومېن (秋明 Тюменская) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ روسىيە
فېدېراتسىيىسىگە قاراشلىق بىر ئوبلاستى، ئۇ ئورال دەرياسىنىڭ
شەرقىگە، غەربىي سىبىرىيىنىڭ ئوتتۇرا شىمالىي قىسمىغا جايە
لاشقان. يەر مەيدانى بىر مىليون 435 مىڭ كۋادرات كىلو
مېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليون 887 مىڭدىن ئاشىدۇ
ئاھالىنىڭ 80% نى رۇسلار، قالغىنىنى تاتار، ئوكرائىن قاتارلىق
مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. تيومېن ئوبلاستىنىڭ كۆپ قىسمىنى سازـ
لىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىدا تۇندرا بەلبېغى، ئۇنىڭ
جەنۇبىدا ئورمان توندر، ئورمان ياپلاق بەلباغلىرى جايلاشقان.
ئىقلىمى ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. 1 - ئاي
لىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 17°C — 29°C ، 7 -
ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 15°C — 19°C، يىللىق

جاكارتا شەھىرى ئوچ قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. بىرى، ئۇنىڭ سىرتقى تەرىپىدىكى بۇرۇنقى سودا پورتى باتاۋىيە، ھازىر ئۇ دېڭىز قىرغىقىدىن 1.5 كىلومېتر ئىچكى قۇرۇقلۇقتا تۇرىدۇ. يەنە بىرى شەھەرنىڭ 9.5 كىلومېتر شەرقىي شىمالىدىكى تانجۇڭ پروك چوڭقۇر سۇلۇق پورتى. ئۇ قانال ھەم تۆمۈريوللار ئارقىلىق شەھەر ئىچى بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ پورتنىڭ ئىمپورتى پۈتۈن دۆلەت ئىمپورتىنىڭ $\frac{1}{3}$ نى ئىگىلەيدۇ. ئۇچىنچىسى شەھەر مەركىزى رايونى، بۇ جاي دېڭىز قىرغىقىدىن 5 كىلومېتر يىراق تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ئاساسلىق سودا ـ سانائەت رايونى مۇشۇ جايغا توپلانغان. جاكارتا شەھىرىدە كېمىسازلىق، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى، توقۇمىچىلىق، بالون، خىمىيە ئوغۇت، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. جاكارتا دۆلەت ئىچىدىكى مۇھىم قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان تۆمۈريول، تاش يول، سۇ يوللىرى، ھاۋا يوللىرى بار. قەرەللىك ھالدا شەرقىي جەنۇب ئاسىيا دۆلەتلىرى بىلەن ئاۋسترالىيىگە بارىدىغان ھاۋا يوللىرى بار. جاكارتا پورتىدىن سىرتقا كاۋچۇك، كوفې، چاي قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە نۇرغۇنلىغان مۇزېيلار، نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، تەتقىقات ئورۇنلىرى، ھايۋانات باغچىلىرى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

جامبۇل (江布尔 Джамбул) سوۋېت قازاقىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىدىكى شەھەر، جامبۇل ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر تالاس دەرياسىنىڭ سول ياقىسىغا، تورکمەنىستان ـ سىبىرىيە تۆمۈريولىنىڭ تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 264 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). جامبۇل

قاتناش مەركىزى. شەھەرنىڭ ئاھالىسى 359 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايدىن ئىككىنچى باكۇ رايونىغا (ئورال، ۋولگا دەريا بويى لىرىغا) باردىغان نېفىت تۇرۇبىلىرى ئۆتىدۇ. تيومېن شەھىرى ئوب دەريا سىنىڭ مۇھىم تارمىقى بولغان تىربول دەريا بويىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ياز پەسلى شەھەردىن يولغا چىققان دەريا پاراخوتلىرى شىمالىي مۇز ئوكيان قىرغاقلىرىغا قەدەر بارالايدۇ. شەھەردە ماشىنىسازلىق، ياغاچچىلىق، خىمىيە، قاتار-لىق سانائەت تارماقلىرى تەرەققىي قىلغان.

ج

جاكارتا (Jakarta 雅加达) شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى ئەڭ چوڭ شەھەر. ھىندونېزىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىيا-سىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. جاكارتا ياۋا ئارىلىنىڭ غەربىي شىمال قىرغىقىغا، جاكارتا قولتۇق بويىغا، گىلئوۋ دەريا سىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقان. مەيدانى 577 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 7 مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). جاكارتا 14 - ئەسىردە مەشھۇر قارامۇچ ئېكسپورت قىلىدىغان پورت بولۇپ، سۇندا كېلاپا دەپ ئاتالغان. 1527 - يىلى جاكارتا دەپ ئۆزگەرتىلگەن. 1618 - يىلى گوللاندىيە مۇستەملىكىچىلىرى بۇ جايدا بىر قورغان قۇرۇپ بۇنى «باتاۋىيە» دەپ ئاتىغان. گوللاندىيىلىكلەر بۇ نامنى رېئىن دەريا دېلتىسىدىكى ئۆز يۇرتى باتاۋىيە نامىغا باتاۋىيە دەپ نام قويغان. 1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ھىندونېزىيە مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن شەھەر نامىنى قايتا جاكارتاغا ئۆزگەرتكەن.

ئوكيان بىلەن يەر ئوتتۇرا دېڭىزنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان بوغۇز ــ جەبىلتاردىق بوغۇزى دەپ ئاتىلىدۇ. جەبىلتاردىق بوغۇزىنىڭ شىمالىدا گىبرالتار تاغلىقى، جەنۇبىدا ئوسسا تاغلىقى بار. بۇ تاغلار بوغۇزنىڭ ئىككى قانىتىدا قەد كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. جەبىلتاردىق بوغۇزى ئاتلانتىك ئوكيان بىلەن يەر ئوتتۇرا دېڭىزنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان مۇھىم سۇ يولى. بوغۇزنىڭ ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. جەبىلتاردىق بوغۇزىنىڭ غەربىي تەرىپىنىڭ شىمالىدا ئىسپانىيىنىڭ تارىغا پورتى، جەنۇبىدا ماراكەشنىڭ تانژىر پورتى بار. بوغۇزنىڭ شەرقىي قىسمىنىڭ شىمالىدا جەبىلتارىق شەھىرى، جەنۇبىدا ماراكەشنىڭ سېئوتا پورتى بار. جەبىلتاردىق بوغۇزىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 65 كىلومېتر، ئەڭ تار جايى 14 كىلومېتردىن 44 كىلومېترغىچە كېلىدۇ. ئەڭ كەڭ يېرى 90 كىلومېتر كېلىدۇ. ھاۋا ئوچۇق كۈنلەردە بوغۇزنىڭ بىر تەرىپىدە تۇرۇپ ئىككىنچى تەرىپىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بوغۇز سۈيىنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 366 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 1181 مېتر، ئەڭ تېيىز جايى 150 مېتر كېلىدۇ. بوغۇزنىڭ ئاستىنقى قىسمىدىن يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۈيى ئاتلانتىك ئوكيانغا، ئۇستۈنكى قىسمىدىن ئاتلانتىك ئوكيان سۈيى دېڭىزغا قاراپ ئېقىپ تۇرىدۇ. شورلىنىش دەرىجىسى ‰36 دىن ‰38 كىچە كېلىدۇ.

جەنۇبىي ئاراڵ (南岛 South Island) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان يېڭى زېلاندىيەدىكى ئىككى چوڭ ئارالنىڭ بىرى. شىمالىدا كۆك بوغۇزى ئارقىلىق شىمالىي ئاراڵدىن، جەنۇبتا فوۋ بوغۇزى ئارقىلىق ستورت ئاراڵىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. شىمالىدىكى فېرۇېل تۇمشۇقىدىن جەنۇبتىكى بولاق تۇمشۇقىغىچە بولغان ئۇزۇنلۇقى 840 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە بولغان ئەڭ كەڭ جايى 336 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 150 مىڭ 70 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ، ئاھالىسى 86

ئاتاقلىق قەدىمىي شەھەر، «يېپەك يولى» دىكى مۇھىم سودا مەركىزى. مىلادى 10 - ئەسىردىن 12 - ئەسىرگىچە قاراخانىي خانلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. 1938 - يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرگەن. شەھەردە خىمىيە، قوي يۇڭىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، تېرە - خۇرۇم، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە ماشىنىسازلىق، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. شەھەر- دە چوڭ تېپتىكى ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئالىي بىلىم يۇرت- لىرى، تەزكىرى مۇزېيى بار.

جەمئىيەت تاقىم ئاراللىرى (社会群岛 Iles de la societe)

تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىغا جايلاشقان، فرانسىيىگە قاراش- لىق پولىنزىيە ئاراللىرى ئىچىدىكى ئاساسىي تاقىم ئاراللار بولۇپ، جەنۇبىي كەڭلىك 16° — 19°، غەربىي ئۇزۇنلۇق 147° — 156° ئارىلىقىغا جايلاشقان. بۇ ئاراللار تايتى ئارىلى، مۇرېئا، خاشنى قاتارلىق 15 يانار تاغ ئارىلىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، ۋىندۋارد ئاراللار ۋە لېۋارد ئاراللار دەپ ئىككى گۇرۇپپىغا بۆلۈنىدۇ. قۇرۇقلۇق مەيدانى 1647 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 99 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ ئاساسىنى پولىنزىيىلىكلەر، قالغان قىسمىنى فرانسۇزلار، ئىنگلىزلار، خەنزۇلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئاراللار 1880 - يىلىدىن باشلاپ فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. ئارالدا پالما يېغى، پۇراقلىق ماتېرىياللار، قۇرۇق پالما، شېكەر، قۇلۇله قېپى ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ، فوسفورلۇق مىنېرال كانى بار. پايتەخت مۇھىم شەھىرى ھەم پورتى ھېسابلىنىدۇ.

جەبەلتارىق بوغۇزى (直布罗陀海峡 Strait of Gibraltar)

جەنۇبىي ياۋروپادىكى ئېيبېرىيە يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىي قىسمى بىلەن غەربىي شىمال ئافرىقا ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان، ئاتلانتىك

دى ئوكيان ئوراپ تۇردۇ. شۇڭا بۇ جاي جۇغراپىسيه جەھەتتىن ئۆز ئالدىغا ئالاھىده مۇستەقىل بىر رايون. گەرچه مەيدانى ماتىرىكىدىن كىچىك بولسىمۇ، ئۆزىگه خاس تەبىئىي جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىكلەرگه ئىگه بولغانلىقى ئۈچۈن «جەنۇبىي ئاسىيا ئىككىنچى ماتېرىكى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ جاي مەمەۋرىي جەھەتتىن پاگىستان، ھىندىستان، مالدىۋې، بېنگال، نېپال، سىككىم، بۇتان ۋە سىرىلانكىلارنى ئۆز ئىچىگه ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىده سىككىمنى ھىندىستان ئىگىلەپ ئالغاندىن باشقا، قالغان ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل دۆلەت ھېسابلىنىدۇ.

جەنۇبىي ئافرىقا (South Africa 南部非洲) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ رايونىنىڭ شەرق، غەرب، جەنۇب تەرەپلىرى ھىندى ئوكيان ھەم ئاتلانتىك ئوكيان بىلەن ئورۇلۇپ تۇردۇ، ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. بۇ رايوندىكى موزامبىكنىڭ شىمالىي قىسمى چوڭ، شەرقى ئافرىقا ئېگىز رايونىغا تەۋە بولۇشتىن سىرت، قالغان قىسمىنى ئاساسىي جەھەتتىن كېمبىرىي دەۋرىنىڭ كرىستال جىنىسلىرىدىن تۈزۈلگەن جەنۇبىي ئافرىقا ئېگىزلىكى ئىگىلەپ تۇردۇ. بۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا ئالاخادىي ئويمانلىقى جايلاشقان، تۆت ئەتراپى ئېگىزلىك ھەم تاغلىقلار بىلەن قورشىلىپ تۇردۇ. جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ ئىقلىمى بىلەن ئۆسۈملۈكلىرىنىڭ تارقىلىشى خېلىلا مۇرەككەپ. چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن ماداغاسقارنىڭ شەرقىي تەرەپلىرى يىللىق ئوكيان ئىقلىملىرىنىڭ تەسىرىگه ئۇچراپ تۇردىغان بولغانلىقتىن، ھاۋاسى نەم يىللىق كېلىدۇ. بۇ جايلار تروپىك ھەم سۇبتروپىك ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. دېراكون تاغلىرىنىڭ غەربىي يان باغىرلىرىنىڭ ھۆل-يېغىنى ئاز، قۇرغاق كېلىدۇ، جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ شەرقىي يېرىمىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. زىمە

www.uyghurkitap.com

مىڭدىن ئوشۇق (1979) بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ 27% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئارالنىڭ غەربىنى شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان جەنۇبىي ئالىپ تېغى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بۇ تاغدىكى كۆك چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3764 مېتر بولۇپ، يېڭى زېلاندىيە بويىچە ئەڭ ئېگىز نۇقتا ھېسابلىنىدۇ. ئېگىز تاغلىق رايونلاردا مۇزلۇقلار، كۆللەر كۆپ، ئارالنىڭ شەرقىگە تار، ئۇزۇن كەتكەن دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى جايلاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە كانتېربىرى تۈزلەڭلىكى ئەڭ چوڭ بولۇپ، 12400 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريالىرىنىڭ كۆپىنچىسى غەربتىكى تاغلىقلاردىن باشلىنىپ شەرقىي جەنۇبتىكى تۈزلەڭلىكلەرنى كېسىپ ئۆتۈپ جەنۇبىي تىنچ ئوكيانغا قۇيۇلىدۇ. كلۇسا، ۋاتاكى دەريالىرى مۇھىم دەريالىرى ھېسابلىنىدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ دېڭىز - ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 600 — 1000 مىللىمېتر كېلىدۇ. تاغلىقنىڭ غەربىي جەنۇبىدا 6000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. جەنۇبىي ئارال ئىقتىسادىي جەھەتتىن بۇغداي ئۆستۈرۈش بىلەن قوي بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. كانتېر بىرى تۈزلەڭلىكى يېڭى زېلاندىيىنىڭ «ئاشلىق ئامبىرى» دەپ ئاتىلىدۇ. تېرىلغۇ مەيدانى پۈتۈن دۆلەت تېرىلغۇ مەيدانىنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئارالدا چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، خىمىيە، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. كرستچورچ، دۇنېدىن، ئىنۋېركارگىل، نارسىن، تىمارو قاتارلىق شەھەرلىرى بار.

جەنۇبىي ئاسىيا(南亚 South Asia) ئاسىيانىڭ جەنۇبىدىكى شەرقىي جەنۇبى ئاسىيا بىلەن غەربىي ئاسىيانى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىنى ھىمالايا تاغلىرى ئاسىيانىڭ باشقا رايونلىرىدىن ئايرىپ تۇرىدۇ. شەرق، جەنۇب، غەرب ئۈچ تەرىپىنى بېنگال قولتۇقى، ئەرەب دېڭىزى ۋە ھېنـ

جەنۇبىي چاۋشيەنىڭ ھاكىمىيىتىنى قۇرۇپ چىققان. جەنۇبىي چاۋشيەن 1962-يىلدىن باشلاپ ئىمپورت قىلىنغان مەھسۇلاتلارنى دەسلەپكى قەدەمدە پىششىقلاپ ئىشلەپ ئېكسپورت قىلىدىغان سانائەت ئورۇنلىرىنى قۇرغان. بۇ خىل سانائەت ئىچىدە توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەش، يېمەك-ئىچمەكنى ئاساس قىلغان يېنىك سانائەت ئاساسىي ئورۇننى (60%) ئىگىلەيدۇ. يېقىنقى يىللاردىن باشلاپ ئېلېكترون، نېفىت-خىمىيە، پولات-تۆمۈر، كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلىرى تېز تەرەققىي قىلدى. بىراق سانائىتىنىڭ 80% نى ئا ق ش، ياپونىيە كاپىتالى كونترول قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئۇشتاق تارماق ئىگىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى يۇقىرى ئەمەس. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق شال ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇندىن قالسا بۇغداي، دادۇر، كېۋەز، كەندىر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. پىلىچىلىكى بىلەن بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. خان-گاك، راكدوك-گاك، كۇم-گاك دەريالىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمى مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونلىرى ھېسابلىنىدۇ. جەنۇبىي چاۋشيەن چەت ئەللەرگە توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، ئايا غ كىيىم، باسما تاختا، ئاپتوموبىل، پاراخوت قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. نېفىت، بۇغداي، يا غاچ، توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرى، كېرەكسىز پولات ماتېرىياللىرى ئىمپورت قىلىدۇ. ئاساسىي سانائەت ئورۇنلىرى سېئۇل، پۇسان قاتارلىق جايلارغا مەركەزلەشكەن.

جەنۋە (日内瓦 Geneve) شۋېيتسارىيەنىڭ غەربىي جەنۇبقا جايلاشقان خەلقئارالىق شەھەر. جەنۋە شەھىرى جەنۋە كۆلىنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىرغىقىغا، دونايى دەرياسىنىڭ كۆلىدىن

بابوۋى، مالاۋىي هەم زامبىيەلەرنىڭ كەڭلىكتىكى ئورنى تۆ-
وەن بولغانلىقتىن، بۇ جايلارنىڭ ئىقلىمى تروپىك ساۋانا ئىقـ
لىم تىپىغا كىرىدۇ. قالغان قىسمى قۇرغاق يېرىم چۆل هەم
چۆل ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ئۇمۇمەن تۇمشۇقى رايونى يەر ئوتـ
تۇرا دېگىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ يەر
مەيدانى 5 مىليون 330 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ.
زامبىيە، مالاۋىي، بوتسۋانا، زىمبابۋەي، ماۋرىتسىۋس، مۇزامبىك،
ئازانىيە، لېسوتو، ستىرىزالىد، ماداغاسقار، كومورو، نامىبىيە (غەرـ
بىي جەنۇبىي ئافرىقا)، رېئونىئون (فرانسىيە)، سانت-ھېلېنـا
ۋە ئاسونسىئون (ئەنگلىيە) قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 73 مىليون 680 مىڭدىن ئاشىدۇ
(1983)، ئاھالىنىڭ تەخمىنەن 75% نى نېگىرلار، 7%نى ئاق
تەنلىكلەر، قالغان قىسمىنى ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر
بىلەن ئاسىيالىقلار ئىگىلەيدۇ.

جەنۇبىي چاۋشىيەن (南朝鲜 "Republic of Korea")
چاۋشىيەن يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. ئۇ شىمالىي
كەڭلىك °30 ئەتراپىدىكى ۋاقىتلىق هەربىي چېگرا سىزىقىنىڭ
جەنۇبىدىكى جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 98 مىڭ
كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 40 مىليون 890 مىڭـ
دىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى چاۋشىيەن
مىللىتى تەشكىل قىلىدۇ، چاۋشىيەن تىلىنى ئورتاق ئىشلىتىدۇ.
جەنۇبىي چاۋشىيەنىنىڭ شەرقىي تاغلىق، دېگىز قىرغاقلىرى
ئۆز، غەربىي جەنۇبى ئېدىرلىق هەم ئۆزلەڭلىك، دېگىز قىرـ
غاقلىرى بەك كېسىلگەن، ئۇششاق ئارالار كۆپ. دەريا ئىورلـ
رى زىچ، ئىقلىمى سۇبترۇپىك مۇسسۇنلۇق ئىقلىم تىپىغا
كىرىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 1000 — 1500 مىللىمېـ
تىرغا يېتىدۇ. جەنۇبىي چاۋشىيەنگە 1945-يىلى ئا ق ش بېـ
سىپ كىرگەن. 1948-يىلى يەككە سايلام ئۆتكۈزۈپ قورچاق

مەرۋايىت سانائىتىدىن ئىبارەت. جەنۇبىدە 1587 - يىلدىن باشلاپ سائەت ئىشلەپچىقىرىلىشقا باشلىغان. ھازىر ئىشلەپچىقارغان سائەتنىڭ 95% تى چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىدۇ. بۇلار- دىن باشقا نازۇك ئەسۋابلار، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، پەرداز بۇيۇملىرى، ئەشرىياتچىلىق، خىمىيە، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. شەھەر رايونىدا ئۇزۇنچىلىك ۋە ھاراق ئىشلەش مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

جورجتون (乔治敦Georgetown) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شەر- قىي شىمالىغا جايلاشقان گۇئىئانا ھەمكارلىق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەخ- تى، ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ شەھەر ئاتلانتىك ئوكيان ياقىسىدىكى دېمېرارا دەرياسىنىڭ ئوڭ ياقىسىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 200 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). بۇ شەھەر 1630 - يىلى قۇرۇلغان، 1784 - يىلدىن 1812 - يىل- غىچە گوللاندىيەلىكلەر تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان، 1812 - يىلى بۇ جاينى ئەنگلىيەلىكلەر ئىگىلىگەن، شەھەر نامىنى جورجتون دەپ قويغان. جورجتون گۇئىئانانىڭ مۇھىم سودا، سانائەت شەھىرى، بۇ جايدا شېكەر زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى، كىيىم - كېچەك، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش زاۋۇتى، قۇرۇلۇش- بىناكارلىق، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. پۈتۈن دۆلەت بويىچە ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىنغان مالىارنىڭ كۆپ قىسمى جورجتون پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ قاتناش ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، تۆمۈريول، تاشيول ئارقىلىق دېڭىز قىرغاق شەھەرلىرى، ئىچكى قىسىمدە- كى ئورۇنلار بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەردە مۇزېيخانا، ئۆ- سۈملۈكلەر باغچىسى، گۇئىئانا داشۆسى قاتارلىق مەشھۇر ئورۇن- لار بار.

جونستون ئارىلى (约翰斯顿岛 johnston Atoll) تىنچ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئېقىپ چىقىش ئاغزىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، تەبىئىي مەنزىرىسى بەك گۈزەل، ھاۋاسى يېقىملىق بولۇپ، «ساياھەتچىلەرنىڭ ئەڭ غايىلىك جايى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ جايغا ھەر يىلى چەت ئەلـ لەردىن ساياھەتكە كېلىدىغانلار ئىككى مىليوندىن ئاشىدۇ. شەـ ھەر ئاھالىسى 323 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، شۋېيتسارىيە بويـ چە سيورىخ، بازىل شەھەرلىرىدىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدۇ. جەنۋە شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇشى بەك رەتلىك ھەم چىرايلىق بولۇپ، تاغ شەھىرىگە بىر خىل يېڭى ھۆسن كىرـ گۈزۈپ تۇرىدۇ. جەنۋە قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. مىلادىدىن بۇرۇنقى بىرىنچى ئەسىردە ئاساس سېلىنغان، 1815 - يىلى شۋېيتسارىيە بىرلەشمىسىگە قوشۇلغان. 1945 - يىلى شەھەرنىڭ دائىرىسى كېڭىيىپ ھازىرقى ئاساس بارلىققا كەلگەن. جەنۋە شۋېيتسارىيە بويىچىلا ئەمەس، دۇنيا بويىچىمۇ ئاتاقلىق پۇل مۇئامىلە، مەدەنىيەت ۋە سانائەت مەركىزى. شەھەردە نۇرغۇنلىـ غان ھەرخىل تىپتىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئاتاقلىق ئەدەبىي سەنئەت ئورۇنلىرى، نۇرغۇنلىغان زامانىۋى مېھمانخانىلار، مۇزېيـ لار، چېركاۋلار بار. بۇ جايدا قۇرۇلغان تەرجىمانلارنى تەربىيـ لەش شۆيۈەنىدە 26 خىل تىلدا دەرس ئۆتۈلىدۇ، بۇ مەكتەپ خەلقئارا تەشكىلاتلار، خەلقئارا يىغىنلار ئۈچۈن تەرجىمان تەربىيلەيدۇ. جەنۋە مۇھىم جەلقئارالىق شەھەر. بۇ جايدا ب. د. ت نىڭ مۇھىم خەلقئارا يىغىنلىرى ئۆتكۈزۈلىدۇ. بۇ شەھەردە يەنە خەلقئارا قىزىل كرېست جەمىئىيىتى، ب. د. ت نىڭ ياۋـ روپا ئىش باشقۇرۇش ئورنى، ياۋروپا ئاتوم ئېنېرگىيە مەركىزى، خەلقئارا ئەمگەكچىلەر تەشكىلاتى، خەلقئارا سەھىيە تەشكىلاتى، خەلقئارا تېلېگراف بىرلەشمىسى، خەلقئارا مېترولوگىيە تەشكـ لاتى قاتارلىق 100 دىن ئوشۇق تەشكىلات بار. جەنۋە شەھىرىـ نىڭ ئەنئەنىۋى سانائەت تارمىقى سائەتچىلىك ۋە ئۈنچە-

سۇز تىللىرىنى قوللىنىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. جىبۇتى يەر شەكلى جەھەتتىن ئېگىزلىكلەرنى ئاساس قىلىدۇ، دۆلەتنىڭ يەر ۋەزىيىتى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ پەسلەپ بارىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا ئاسسال كۆلى جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ سۇ يۈزى ئەتراپىدىكى دېڭىزلار سۇ يۈزىدىن 150 مېتر پەس تۇرىدۇ. (بەزى ماتېرىياللاردا 173 مېتر پەس تۇرىدۇ دەپمۇ يازىدۇ)، بۇ ئافرىقا بويىچە يەر ۋەزىيىتى ئەڭ پەس جاي ھېسابلىنىدۇ. پۈتۈن دۆلەتنىڭ 90% تىنى قۇملۇقلار قاپلاپ تۇرىدۇ، قالغان 9% نى چارۋىچىلىق مەيدانلىرى، 1% نى ئورمانلار ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز قىرغاق لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 370 كىلومېتر كېلىدۇ. جىبۇتى 18 - ئەسىرنىڭ 50- يىللىرىدىن ئىلگىرى تارقاق سۇلتانلىقلار قۇرۇلغان بىر ئورۇن ئىدى. 1859 - يىلى فرانسىيىلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1888 - يىلى فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. 1946 - يىلى فرانسىيىنىڭ سىرتقى ئۆلكىسىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1967 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان، 1977 - يىلى 6 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ دۆلەت نامىنى «جىبۇتى جۇمھۇرىيىتى» گە ئۆزگەرتكەن. 1979- يىلى 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. جىبۇتى فرانسىيىنىڭ 115 يىللىق ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن بولسىمۇ، بۇ جايدا فرانسىيىنىڭ دائىمىي تۇرۇشلۇق 4000 دىن ئوشۇق ھەربىي قوشۇنى بار. فرانسىيە مۇشۇ قوشۇنغا تايىنىپ شۇ ئەتراپ بىلەن ھىندى ئوكيانىنى قوغدىماقتا، جىبۇتى ئىقتىسادىتا يېزا ئىگىلىك بىلەن ئالماشتۇرۇش سودىسىنى ئاساس قىلىدۇ. دېھقانچىلىق قىلىدىغان تېرىلغۇ يېرى ئاز، پەقەت دۆلەتنىڭ پايتەختى جىبۇتى شەھىرى ئەتراپىدىلا ئاشلىق زىرائەتلىرى بىلەن كۆكتات

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ئوكيانديكى پولىنېزىيە تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى بىر ئارال. شىمالىي كەڭلىك 16°44′، غەربىي ئۇزۇنلۇق 169°17′ ئارىلىقتىكى جۇنستون. ۋە ساداۋ قاتارلىق ئۇچ ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 1.5 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئاراللاردا دائىم ئولتۇرۇشلۇق ئاھالە يوق. 1898 - يىلى بۇ ئاراللارنى ئا ق ش ئىگىلىگەن. 1934 - يىلى ئا ق ش دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. شۇنداىن كېيىن ئارالدا ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ بازىسى قۇرۇلغان، 1948 - يىلى ئا ق ش ھاۋا ئارمىيىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. ھازىر بۇ ئارالدا ئا ق ش نىڭ ئاتوم قورالىرىنى سىناق قىلىش، ئايروپىلانغا ماي قاچىلاش ئورۇنلىرى بار.

جىبۇتى (Djibouti 吉布提) ئافرىقىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان كىچىك بىر دۆلەت. ئۇ ئاسىيا، ئافرىقا، ياۋروپا ئاربىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ، ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. ئوتتۇرا شەرقتىن ياۋروپاغا، شىمالىي ئافرىقىدىن ئوتتۇرا شەرق ۋە شەرقىي ئافرىقىغا، جەنۇبىي، شەرقىي ئاسىيالارغا قاتنايدىغان پاراخوتلارنىڭ كۆپىنچىسى جىبۇتىدا توختاپ ماي قاچىلايدۇ، ئېپوپىيىنىڭ ئېكسپورت قىلىدىغان، ئېمپورت قىلىدىغان ماللىرىنىڭ خېلى كۆپ بىر قىسمى ئەددىس - ئەبەبە جىبۇتى تۆمۈرىيولى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شۇڭا ئۇ ئېپوپىيە ئۈچۈن ئېيتقاندىمۇ ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. جىبۇتىنىڭ يەر مەيدانى 21 مىڭ 873 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 450 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئاھالىنىڭ كۆپىنى ئاپار، ئىسا (سومالى) دىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مىللەت تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن قالسا ئەرەبلەر، ياۋروپالىقلار، ھىندىلار، ھەبەشلەر ياشايدۇ. ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى ھېسابلىنىدۇ، ئاپار تىلى، سومالى، ئەرەب تىلى ۋە فرانـ

ھۆ ئالاھىدە چوڭ رول ئويناپدۇ. جىددا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مۇھىم دىپلوماتىيە شەھىرى. بۇ جايدا چەت ئەللەرنىڭ سەئۇدى ئەرەبىستاندا تۇرۇشلۇق باش ئەلچىلىرى، سودا ۋەكالەتخانىلىرى قاتارلىق ئورۇنلار بار. جىددا شەھىرىنىڭ سانائىتى يېقىنقى بىرقانچە 10 يىلدىن بۇيان ناھايىتى تېز تەرەققىي قىلغان، ھازىر سەئۇدى ئەرەبىستان جىددا شەھىرىدىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ جىددىي كېڭەيتىپ تولۇقلاپ قۇرماقتا. بۇ جايدا پولات پروكاتلاش، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، نېفىت ئايرىش، سېمونت، كېيىم ـ كېچەك، سوپۇن ئىشلەپچىقىرىش، مېۋە كونسېرۋاسى تەييارلاش، كۆن ـ خۇرۇم، گىلەم توقۇش، فار فۇر قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى تەرەققىي قىلغان. جىددا پورتىنىڭ ئۇسكۇنىلىرى زامانىۋى بولۇپ، چەت ئەللەر ئارا مال ئالماشتۇرۇشتا ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پورت داۋاملىق كېڭەيتىپ قۇرۇلماقتا، شەھەرنىڭ يېنىدا دۇنياغا داڭلىق چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق زامانىۋى قۇرۇلۇشلار بار.

چ

چاد (Tchad 乍得) ئوتتۇرا ئافرىقىدىكى ئىچكى قۇرۇقلۇققا جايلاشقان دۆلەت، دېڭىز بىلەن ئەڭ يېقىن ئارىلىقى 1500 كىلومېتىردىن ئاشىدۇ. ئەتراپىدا ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتى، سۇدان، لىۋىيە، نىگېرىيە، كامېرون قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى بىر مىليون 284 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 4 مىليون 680 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، بۇنىڭ ئاساسلىقىنى ئەرەب، باكىرمىي، مابا قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىسلام دىنى بىلەن

ئۇيغۇر كتاب تورىيكىنى www.uyghurkitap.com

ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. جىبۇتىنىڭ چارۋا مەيدانلىرى 200 مىڭ گېكتارغا يېتىدۇ. چارۋۇىچىلىقىدا ئاساسلىق قوي، ئۆچكە، كالا تۆگە قاتارلىقلار بېقىلىدۇ (1982). سانائىتىدە تۇز ئېلىش سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، زامانىۋى سانائەتلەرنىڭ كۆپى پايتەختكە مەركەزلەشكەن. بۇ جايدا پاراخوت رېمونت قىلىش زاۋۇتى، تۆمۈريول زاۋۇتى، نېفىت ئايرىش، تېرە - خۇرۇم، ئېلېكتر ئىستانىسى، يېمەك - ئىچمەك، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

جىددا (吉达Jiddah) غەربىي ئاسىيادىكى سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ قىزىل دېڭىز بويىغا جايلاشقان يېڭى سانائەت شەھىرى، دۆلەتنىڭ بىرىنچى چوڭ پورتى. بۇ شەھەر مىلادى 647 - يىلى سېلىنغان. جىددا ئەرەب تىلىدا «داغدام يول بويىدىكى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ مەككە شەھىرىنىڭ غەربىدىكى دېڭىز قىرغاق رايونلىرىمۇ جىددا دەپ ئاتىلىدۇ. جىددا شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 1 مىليون 44 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). دۆلەت بويىچە ئىككىنچى چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدۇ. جىددا سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ مۇھىم سودا-سانائەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. ئۇ قەدىمدىن تارتىپ شەرق بىلەن غەرب ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ كەلمەكتە. بۇ شەھەر ئاتاقلىق دىنىي شەھىرى مەككىگە يېقىن (70 كىلومېتر كېلىدۇ) بولغانلىقتىن، ھەج قىلىش ئۈچۈن پاراخوت ئارقىلىق سەئۇدى ئەرەبىستانغا بارماقچى بولغان كىشىلەر ئالدى بىلەن جىددا پورتىدا توختاپ ئاندىن ماشىنا بىلەن مەككە، مەدىنىلەرگە بارىدۇ. شۇڭا بۇ شەھەر چەت ئەللەر بىلەن سودا - ئالاقە جەھەتتىنلا ئەمەس، سىرتتىن كېلىدىغان مېھمانلارنى كۈتۈۋېلىشتىـ

لەقچىلىق مۇھىم ئۇرۇن تۇتىدۇ. بېقىلىۋاتقان ھەر خىل چارۋا 10 مىليوندىن ئاشىدۇ، چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 25% نى تەشكىل قىلىدۇ. ساناشتى يېمەكلىكى ساناشتى بىلەن چېگىت ئايرىش ساناشنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇندىن باشقا تۇز، شۇلتا ئېلىش، ۋولفرام، تىتان، تورىي قاتارلىق كان بايلىقلىرىنى قېزىش ساناشتلىرى بار. چاد چەت ئەللەرگە پاختا (ئېكسپورت قىممىتىنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ) گۆش، چارۋا، تېرە، ئەرەب كاۋچۇكى قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ، ماشىنا، يېمەك ـ ئىچمەك، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، مېتال بۇيۇملارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

چاد كۆلى (乍得湖 Chad Lake) ئافرىقىنىڭ ئىچكى قىسمىغا جايلاشقان كۆل بولۇپ، ئەتراپىدا چاد، نېگىر، نېگېرىيە، كامېرون قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. بۇ كۆل ئىچكى دېڭىزنىڭ قالدۇقى ھېسابلىنىدۇ. كۆل سۇ يۈزىدىن 243 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. يەر مەيدانى پەسلەرنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. يامغۇر پەسلىدە مەيدانى 27 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ، قۇرغاق پەسلىدە مەيدانى بىر ھەسسە دېگۈدەك كىچىكلەپ كېتىدۇ. سۇ يوللىرى كۆلنىڭ شەرقىي تەرىپىنى نۇرغۇن ئارالالرغا بۆلۈپ تاشلىغان. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 1.5 مېتر، شەرقىي قىسمى چوڭقۇرراق بولۇپ، 12 مېترغا يېتىدۇ. كۆلگە شادى دەرياسى قۇيۇلىدۇ، بۇ دەريا كۆل سۇيىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تەمىنلەيدۇ. كۆل بويلىرىنىڭ يەر ۈزىيىتى پەس بولۇپ، سازلىقلار، قومۇشلۇقلار تارقالغان. سۇيى تاتلىق، ئايرىم جايلىرى تۇزلۇق كېلىدۇ. بېلىق تۇتۇلىدۇ، ئاشـ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئىپتىدائىي دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئەرەب تىلى بىلەن فرانسۇز تىلىنى ئىشلىتىدۇ. پايتەختى نجامېنا شەھىرى. چادنىڭ كۆپ قىسىم جايىنى دېگىز يۈزىدىن 250 — 400 مېتىر ئېگىز بولغان چاد ئويمانلىقى ئىگىلەيدۇ، بۇ جايلاردا سازلىقلار، ئويپات جايلار خېلى كۆپ. دۆلەتنىڭ شەرقىي ۋە شىمالىدا دېگىز يۈزىدىن 1000 — 1500 مېتر ئېگىز بولغان تاغلار، سەھرايى كەبىر قۇملۇقى داىرىسىدە دېگىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3415 مېتر كېلىدىغان ئەڭ ئېگىز كوسسى چوققىسى بار. دۆلەتنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق بولۇپ، دائىم شەرقىي شىمال پاسسات شامالىرى سوقۇپ تۇرىدۇ، ھۆل-يېغىن مىقدارى جەنۇبىي قىسمىدىكى 900 مىللىمېتىردىن شىمالغا قاراپ تەدرىجىي ئازىيىپ 50 مىللىمېترغا چۈشىدۇ. شىمالىنى سەھرايى كەبىر قۇملۇقى، جەنۇبىنى تروپىك ساۋانناىلىرى بەلبېغى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. شارى، لوگون دەريا باسسېينلىرى چادنىڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونلىرى ھېسابلىنىدۇ. چاد مەملادى و-ئەسىردىن باشلاپ قەبىلىلەرنى ئاساس قىلغان كىشىلىك شەكىللەنگەن. و-ئەسىرنىڭ 80-يىللىرىدىن باشلاپ فرانسىيەلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1910-يىلى فرانسىيەگە قاراشلىق ئېكۋاتور ئافرىقىسىغا قوشۇلغان. 1958-يىلى فرانسىيە ئورتاق گەۋدىسى دائىرىسىدىكى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولغان. 1960-يىلى 8-ئاينىڭ 11-كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشىپ دۆلەت نامىنى چاد جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. چاد يېزا ئىگىلىك دۆلەت. ئاھالىنىڭ 90% تى (1984) دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. كۆپ قىسىم دېھقانچىلىق رايونلىرىدا تېرىق، قۇناق قاتارلىق ئاشلىق زىرائەتلىرى، ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن پاختا، ئۇرۇكدىن قالسا خاسكا، ئەرەب كاۋچۇكى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق، تاتلىق سۇلۇق بې-

بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 220 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئوشۇق (بۇنىڭ ئىچىدە جەنۇبىي چاۋشيەننىڭ يەر مەيدانى 98 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ) بولۇپ، ئەتراپىدىكى 3300 دىن ئوشۇق چوڭ - كىچىك ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېرىم ئارال قىسمى پۈتۈن چاۋشيەن يەر مەيدانىنىڭ 97% تىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاراللار ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئارال جىجۇ ئارىلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چاۋشيەننىڭ شىمالدىن جەنۇبقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 840 كىلومېتر، غەربتىن شەرقىگە بولغان كەڭلىكى 360 كىلومېتر، دېڭىز قىرغاق لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 17 مىڭ 269 كىلومېتر (ئاراللارنىڭ دېڭىز قىرغاق سىزىقلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) كېلىدۇ. چاۋشيەننىڭ كۆپ قىسمى تاغلىق بولۇپ، تاغلىقلار بىلەن ئېگىز تەكشىلىكلەر پۈتۈن چاۋشيەن يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. يەر ۋەزىيىتى شىمالدىن جەنۇبقا، شەرقتىن غەربكە قاراپ پەسىيىپ دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىغا جايلاشقان كائېما ئېگىز تەكشىلىكىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1000 — 1500 مېتر ئىچىگە كېلىدۇ. دۆلىتىمىزنىڭ غەربىي، جەنۇبىي تەرەپلىرىدە تۈزلەڭلىكلەر بار. بۇنىڭ ئىچىدە داتۇڭجياڭ، خەنجياڭ، لوروڭجياڭ دەريا بويى تۈزلەڭلىكلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. چاۋشيەننىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل، دېڭىز - ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىمدىن قۇرۇقلۇق خاراكتېرلىك ئىقلىمغا ئۆتۈش ئارىلىقىدىكى ئۆتكۈنچى خاراكتېرلىك ئىقلىم ھېسابلىنىدۇ. شىمالىي قىسمى بىلەن جەنۇبىي قىسمىنىڭ تاغلىقلىرى بىلەن تۈزلەڭلىكلىرىنىڭ ئىقلىم پەرقى چوڭ بولىدۇ. قىش پەسلى دۆلەتلىك

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇزى ئېلىنىدۇ، يامغۇر پەسلىدە قاتناش قىلىشقا بولىدۇ.

چاگوس تاقىمى ئارالىدىكى (Chagos 查戈斯群岛) ھىندىئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان تاقىم ئارالدار بولۇپ، چوڭراق بەش ئارال ۋە باشقا ئۇششاق ئارالدارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئورنى جەنۇبىي كەڭلىك °5 — °8 بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق °71 — °73 لار ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. شىمالى قىسمى مالدىۋېپس بىلەن بولغان ئارىلىقى تەخمىنەن 400 كىلومېتر كېلىدۇ. قۇرۇقلۇق مەيدانى 110 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 1600 دىن ئوشۇق بولۇپ، نېگىرلار ئاساسىي ئۇرۇندا تۇرىدۇ. ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپى دىگوگاتسىيە، بىروس بانە غۇس، سالومېن قاتارلىق ئۇچ ئارالغا ئولتۇراقلاشقان. بۇ ئارال-لار تىنچ ئوكيان بىلەن ئاتلانتىك ئوكيانىنى باغلاپ تۇرىدى-غان مۇھىم سۇ يولى ئۇستىگە جايلاشقانلىقتىن ستراتېگىيەلىك ئورنى ناھايىتى مۇھىم. 1836 - يىلى دارۋىن بۇ جايغا كېلىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بارغان. 1810 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسۋالىنىپ، ئەنگلىيىگە قاراشلىق ماۋرىتسىئوسنىڭ بىر قىسمى بولغان، 1965 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ ھىندى ئوكيانى دىكى يېرى قىلىپ ئايرىلغان. ھازىر بۇ جايدا ئاق شىنىڭ ئالاقىلىشىش مەركىزى، مۇھىم دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرى، ئوكيان پاراخوتلىرىنى يېقىلغۇ بىلەن تەمىنلەش ئورۇنلىرى بار. بۇ جايدىن پالما يېغى، پالما قۇرۇقى، سۇ مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلمىدۇ.

چاۋشىيەن (朝鲜 Choson)ئاسىيانىڭ شەرقىي شىمالىدىكى جەنۇبىغا ئۇسۇپ چىققان يېرىم ئارالغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ شى-مالدىن يالۇجياڭ، تۇمىنجياڭ دەريالىرى ئارقىلىق دۆلىتىمىز

نسك $\frac{3}{4}$ قسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ پولات ـ تۆمۈر، ماشىنا سازلىق، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، توقۇمىچىلىقنى ئاساس قىلغان سانائەت سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈرگەن. ھەر خىل سانائەت مەھسۇلاتلىرى جەھەتتىن ئۆز ئېھتىياجىنى قامداش دەرىجىسى گە يەتتى. يېزا ئىگىلىكىدە سۇ ئىنشائاتلاشتۇرۇش، ئېلېكتىرلەشتۈرۈش، ماشىنىلاشتۇرۇش، خىمىيىۋى ئوغۇتلاشتۇرۇشنى ئىشقا ئاشۇردى. ئىشلەپچىقارغان ئاشلىق كىشى بېشىغا 1000 جىڭدىن ئېشىپ، ئۆز ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان بولدى. چاۋشيەن يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق شال ئۆستۈرۈلىدۇ. گۈرۈچ چاۋشيەن خەلقىنىڭ ئاساسىي يېمەكلىكى، ئۇندىن قالسا كۆمۈستۆناق، بۇغداي، دادۇر، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چاۋشيەنىنىڭ بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق گۆشلۈك كالا، قوي بېقىلىدۇ. باغۋەنچىلىك ئىسلىرى تەرەققىي قىلغان، مېۋە بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېكسپورت قىلىدۇ. چاۋشيەن بۇرۇندىن تارتىپ پىلىچىلىك تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. چاۋشيەن ترانسپورت جەھەتتىن تۆمۈريولىنى ئاساس قىلىدۇ. تۆمۈريول ئارقىلىق توشۇلىدىغان يۈك 90%، يۆتكىلىدىغان ئادەم 70% بولۇپ، تۆمۈريوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4000 كىلومېتردىن ئوشۇق، يۇنىڭ 30% تى ئېلېكتىرلەشكەن تۆمۈريوللاردىن ئىبارەت.

چاۋشيەن بوغۇزى (朝鲜海峡Choson-haehyop) چاۋشيەن يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىي بىلەن ياپونىيەنىڭ كيوسيو ئارىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. بۇ ياپون دېڭىزى بىلەن شەرقىي دېڭىز ئارىلىقىدىكى مۇھىم سۇ يولى ھېسابلىنىدۇ. كەڭلىكى تەخمىنەن 180 كىلومېتر كېلىدۇ. ئەڭ چوڭقۇر جايى تەخمىنەن 210 مېتىرغا يېتىدۇ. بوغۇزنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قۇرۇقلۇقتا چۆكـ

www.uyghurkitap.com

نىڭ شىمالىي ئوتتۇرا قىسىملىرىدا بىر ئايدىن بەش ئايغىچە مۇز قاتىدۇ. جەنۇبىي تەرەپلىرىدە يىل بويى مۇز توڭلىمايدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىنى مول. شەرقىي جەنۇب تەرەپلىرىدە 1500 مىللىمېتر، ئوتتۇرا قىسىملىرىدا 1000 مىللىمېتر، شىمالدىكى قۇرۇقلۇق ئىچكى قىسىملىرىدا 650 مىللىمېترغا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەتنىڭ 73% تېنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. چاۋشيەننىڭ يېرى تاغلىق، يامغۇر مىقدارى مول بولغانلىقتىن سۇ ئېنېرگىيىسىگە باي. چاۋشيەننىڭ ئاھالىسى 61 مىليون 865 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇنىڭ ئىچىدە جەنۇبىي چاۋشيەن ئاھالىسى 41 مىليون 783 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى چاۋشيەن مىللىتى تەشكىل قىلىدۇ، چاۋشيەن تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. چاۋشيەن ئۇزۇن تارىختا ئۆگە قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى. 7 - ئەسىردە مەركەزلەشتۈرگەن فېئودالىق دۆلەت قۇرۇلغان. 10 - ئەسىردە گاۋلى دۆلىتى قۇرۇلغان. 14 - ئەسىردە لى چىڭگۈي پادىشاھلىقى گاۋلى پادىشاھلىقىنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ دۆلەت نامىنى چاۋشيەنگە ئۆزگەرتكەن. چاۋشيەننى 1910 - يىلى ياپونىيە بېسىۋالغان، 1945 - يىلى 8 - ئايدا شىمالىي چاۋشيەن ئازاد بولۇپ، 1948 - يىلى 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى چاۋشيەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. 1950 - يىلى 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئامېرىكا جاھانگىرلىكى شىمالىي چاۋشيەنگە تاجاۋۇزچىلىق ئۇرۇشىنى قوزغىغان. 1953 - يىلى 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئامېرىكا ئۇرۇش توختىتىش كېلىشىمىگە ئىمزا قويۇشقا مەجبۇر بولغان. چاۋشيەننىڭ سانائىتى، يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان. سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى

چولا تۇزلۇق كۆل (Great salt lake 大盐湖) ئا ق ش نىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان تۇزلۇق كۆل. ئۇ گېئولوگىيە-لىك تارىخىي دەۋرلەردىن قالغان بۇننېۋىللىي كۆلىنىڭ قالدۇ-قى ھېسابلىنىدۇ. كۆلنىڭ دائىرىسى، سۇ يۈزى، تۇز تەركىبى پەسىللەرنىڭ، ئىقلىمنىڭ ئۆزگىرىشىگە قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. سۇ يۈزى ئەڭ يۇقىرى كۆتۈرۈلگەندە، كۆل يۈزى 6200 كۋادرات كىلومېتر بولىدۇ، سۇ يۈزى ئەڭ تۆۋەن چۈشكەندە كۆل يۈزى تەخمىنەن 2460 كۋادرات كىلومېترغا چۈشۈپ قالىدۇ. كۆلنىڭ چوڭقۇرلۇقى 15 مېتردىن 105 مېتر دائىرىسىدە ئۆز-گىرىپ تۇرىدۇ. 20 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرىدىن بۇيان كۆل يۈزى 4100 كۋادرات كىلومېتر دائىرىسىدە بولماقتا. كۆل سۈيىنىڭ تۇز تەركىبى ناھايىتى يۇقىرى بولۇپ، 150‰ — 288 گە يېتىدۇ. شۇڭا بۇ كۆلنى چوڭ تۇزلۇق كۆل دەپ ئاتىغان. كۆلدە ئاساسلىق ئاشتۇزى ئېلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا سۇرگە تۇزى ئېلىنىدۇ. كۆلدىكى تۇز 4 مىليارد تونىنا ئەتراپىدا بولۇپ، كۆلنىڭ شەرقىي قىرغىقىدا تۇز زاۋۇتى قۇرۇلغان، كۆل-نىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا ئۇششاق ئارالىلار بولۇپ، بۇ ئارالىلاردا چارۋا بېقىلىدۇ. كۆلنىڭ ئەتراپىدا ساياھەت ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان مېھمانخانا، سۇ ئۈزۈش مەيدانلىرى قۇرۇلغان. كۆلنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىدا يۇتا شتاتىنىڭ مەركىزى تۇزلۇق كۆل شەھىرى جايلاشقان.

چوڭجىن (清津 Chong'jin) چاۋشيەننىڭ شەرقىي شىمالىدىكى مۇھىم سانائەت شەھىرى، شىمالىي خامگيوڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. شەھەر ياپون دېڭىزى بويىغا جايلاشقان، سۇيى قىش پەسلىمۇ توڭلىمايدۇ، يىل بويى قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. بۇ شەھەرگە 1960 - يىلى پۈتۈك، رونامىلاز قوشۇلۇپ، مەركەزگە بىۋاسىتە قاراشلىق شەھەر بولۇپ قۇرۇلدى. ئاھالىسى 700 مىڭ

كەن ئورۇنلار كۆپ بولۇپ، قولايلىق پورتلار كۆپ. بەلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. بوغۇزدا تسۇشىما ئارىلى بار.

چوتاناگپۇر ئېگىزلىكى (乔塔纳格普尔高原 Chotanagpur Plateau) ھىندىستان يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالغا جايلاشقان بولۇپ، بىخار شتاتى، مەركىزىي شتات ۋە ئۇرىسا شتاتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 600 — 1100 مېتىرغىچە كېلىدۇ. ئېگىز تەكشىلىك گانگى دەرياسى بىلەن بېنگال قولتۇقى ۋە باشقا دەريالارنىڭ (مەسىلەن، دامۇدار دەرياسى، سوبارانىكا دەرياسى) سۇ بۆلىگۈچىسى ھېسابلىنىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 — 1500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، توپىسى قىزىل توپا بىلەن خىش رەڭلىك قىزىل توپىلارنى ئاساس قىلىدۇ. كۆپ قىسىم يەرلىرىنى ئوت - چۆپلەر بىلەن ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان يار يېلىمنىڭ 41% نى تەشكىل قىلىدۇ. چوتاناگپۇر ھىندىستانىنىڭ ئەڭ مۇھىم كان سانائەت ۋە مېتاللۇرگىيە سانائەت رايونى، كوكس كۆيدۈرىدىغان كۆمۈر بىلەن مىس، فوسفورلۇق مىنېرال لارنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك شۇ رايوندىن ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. كۆك كرىستاللىق تاشنىڭ 95%، كۆمۈرنىڭ 80%، چىرىمتال، ئالىيۇمىن توپىسىنىڭ 50%، تۆمۈر رۇدىسىنىڭ 40%ى مۇشۇ جايدا ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. بۇنىدىن باشقا تاشپاختا، ھاك تېشى، خرومىلۇق تۆمۈر، ئۇران، ئالماس قاتارلىقلارمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايدا نۇرغۇن سانائەت شەھەرلىرى بار. تاتا پولات - تۆمۈر شىركىتى بۇ رايونىنىڭ جەنۇبىدىكى جەمشىپور شەھىرىگە جايلاشقان.

نىڭ بويىغا جايلاشقان بولۇپ، چوڭ ئېيىق كۆلى بىلەن ماكېنزى دەرياسى تۇتىشىپ تۇرىدۇ. كۆلنىڭ مەيدانى 31 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. چوڭ ئېيىق كۆلى شىمالىي قۇتۇپ دائىرىسىگە جايلاشقانلىقتىن، قىشلىقى قاتتىق سوغۇق بولىدۇ، كۆل سۇيى 8، 9 ئاي مۇز قاتىدۇ، ھەر يىلى 7 ـ ئايلاردىن كېيىن قاتناش قىلمىشقا بولىدۇ.

چۇ دەرياسى (楚河 Чу) تىيانشان تاغلىرىدىكى سۇ‌ئېت قىسمىنىڭ شىمالىي يان باغرىدىن باشلىنىپ قىرغىزىستاننى بېسىپ ئۆتۈپ، قازاقىستانىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى چۆللۈكلەرگە قەدەر ئېقىپ كېلىدىغان دەريا. باش قىسمى جۇڭارىك بىلەن كوچكىرىدىن ئىبارەت ئىككى تارماقتىن تەشكىل تاپقان. ئۇزۇنلۇقى 1067 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. كۆلەمى 62 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. دەريانىڭ باش قىسمىنىڭ ۋادىسى چوڭقۇر، ئېقىنى تېز، ئىسسىق كۆل ئويمانلىقىدىن ئېقىپ چىقىقاندىن كېيىن دەريا ۋادىسى كېڭىيىشكە باشلايدۇ. بوتامىسكى ۋادىسىدىن چىققاندىن كېيىن، غەربىي شىمالغا قاراپ بۇرۇلۇپ، چۇ دەريا ئويمانلىقىدىن «چىقىپ» قۇملۇققا تەدرىجىي سىڭىپ كېتىدۇ. تاغدىن چىقىش ئاغزىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 130 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. دەريا بويىدا ئورت ـ توكوي سۇ ئامبىرى قۇرۇلغان. بۇ سۇ ئامبىرىدىن سۇغىرىش ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ، قاتناش قىلىشقا بولمايدۇ. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ تېڭىلاش مەزگىلى تۆت ئايغا يېتىدۇ.

چۇكوتكا يېرىم ئارىلى (楚科奇半岛 Чукотский полуостров) سۇ‌ئېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان. شىمالىي چۇكوتكا دېڭىزى، جەنۇبىي برېنگ دېڭىزىنىڭ ئانادىر قولتۇق سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ، شەرقىي برېنگ بو-

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

دىن ئاشىدۇ. چوڭچىن ئەسلى بىر كەچىك بېلىقچىلىق كەنتى بولۇپ، 1908 - يىلى سودا پورتى بولۇپ ئېچىلىغان، ھازىر ئۇ شىمالىي چاۋشيەننىڭ ئەڭ چوڭ پولات سانائەت بازىسى، ئۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلغان پولات پۈتۈن چاۋشيەن بويىچە ئىشلەپچىقىرىلغان پولاتنىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك تەشكىل قىلىدۇ، شۇڭا بۇ شەھەر چاۋشيەننىڭ «پولات پايتەختى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. پولات سانائىتىدىن باشقا كېمىسازلىق، كان ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، خىمىيىۋى تالا ئىشلەش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ بېلىقچىلىق ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، مېلىبكتىرلەشكەن تۆمۈرىيول ئارقىلىق شىمالدا روجەن شەھىرى بىلەن غەربىي جەنۇبتا پايتەخت - پىيوڭيراڭ بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. دېڭىز ئارقىلىق چەت ئەللەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىدۇ، شەھەردە ھەرخىل تېپتىكى ئالىي مەكتەپلەر، سۇ مەھسۇلاتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئورۇنلىرى بار.

چوڭ نافۇد قۇملۇقى (大内夫得沙漠 An Nafud) ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان چوڭ قۇملۇق، مەيدانى 57 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ غەربتىن شەرققە ئۇزۇنلۇقى 450 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 250 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ مۇقىم بولمىغان ھەرىكەتچان قۇملۇق بولۇپ، شامال ھەرىكىتى بىلەن يۆتكىلىپ تۇرىدۇ. بۇ قۇملۇق ئاساسەن ئاق ھەم قىزىل قۇم جىنسلىرىدىن تۈزۈلگەن. قىزىل قۇملۇق ئورۇنلاردا قىش، ئەتىياز پەسسىللىرى يامغۇرىدىن كېيىن ئوت - چۆپ ئۆسىدۇ. بۇ جايلاردا چارۋا بېقىشقا بولىدۇ. ئاق قۇملۇق جايلارنىڭ ھاۋاسى بەك قۇرغاق، ئۆسىمىك بولۇپ ئوت - چۆپ ئۆسمەيدۇ.

چوڭ ئېيىق كۆلى (大熊湖 Great Bear Lake) كانادانىڭ ئەڭ چوڭ تاتلىق سۇلۇق كۆلى. ئۇ ماكېنزى دەريا-

سوزولغان تۆمۈرىول بۇ شەھەرنى تۇغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. تاش-
يول ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان. چېبۇكسارى ژولىگا دەريا
بويىدىكى مۇھىم پورت بولۇپ، دەريا پاراخوتلىرى ئارقىلىق
موسكۋا ھەم كاسپىي دېڭىزلىرىغا چىققىلى بولىدۇ.

چېچېنىو - ئىنگۇرىش ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى
(切切诺 - 印古什自治共和国 Че - Чено - ИнгурщскаяАССР)
سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ تەركى-
بىدىكى بىر مەمۇرىي رايون بولۇپ، شىمالىي كاۋكازنىڭ
شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىگە جايلاشقان. يەرمەيدانى 19 مىڭ
300 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىرمىليون 213
مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئاھالىسىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى چېچېن
ئىنگۇرىش ھەم رۇس خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى گروز-
نىي شەھىرى. چېچېنىو - ئىنگۇرىش ئاپتونوم جۇمھۇرى-
يىتى 1936 - يىلى قۇرۇلغان. ئۇنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى چوڭ
كاۋكاز تاغلىرىغا جايلاشقان، يەر ۋەزىيىتى جەنۇبتىن شىمالغا
قاراپ تەدرىجىي پەسىيىپ كاسپى دېڭىز بويى پەسلىكلىرى بىلەن
تۇتىشىدۇ. ئىقلىمى قۇرغاق ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تېپى-
غا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 — 450 مىلـ
لىمېتىرغا يېتىدۇ، شىمالىي تەرەپلىرىدە چۆللۈكلەر بار. كان بايـ
لىقلىرىدىن نېفىت، تەبىئىي گاز ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ
جاي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ كونا نېفىت رايونلىرى ھېسابلىنىدۇ.
نېفىت سانائىتىدىن باشقا ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇن-
لىرى بار. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق بۇغداي، كۆممىقۇناق قا-
تارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، چارۋىچىلىقىدا ئىنچىكە يۇڭلۇق
قوي بېقىلىدۇ. جۇمھۇرىيەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن روستوف - با-
كو تۆمۈرىولى كېسىپ ئۆتىدۇ.

چېخ ۋەسلوۋاك(Československo捷克和斯洛伐克)ئوتتۇرا
ياۋروپاغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ چېخ ۋە سلوۋاك دىن ئىبارەت

غۇزى تارقىلىق ئالياسكىدەن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. يېرىم تارالىنىڭ دېڭىز قىرغاق لىنىيىسى بەك كېسىلگەن بولۇپ، يەر ئۇستىنىڭ ئېگىز ـ پەسلىك پەرقى چوڭ، كۆپ قىسمىنى چۆكوتسكى تاغلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ، تاغلىقىنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 1158 مېترغا يېتىدۇ. شىمالى بىلەن دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار تۈزلەڭلىكلەر جايلاشقان. تارالنىڭ شەرقىدىكى دۈڭنوف تۈمشۇقى ئاسىيا ھەم سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ شەرقىي نۇقتىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا قەلەي، ۋولفرام، ئالتون قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار.

چۇۋاش ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (楚瓦什自治共和国 Чувашская АССР) ۋولگا دەريياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىغا جايلاشقان سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ بىر مەمۇرىي رايونى. مەيدانى 18 مىڭ 300 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 312 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى چۇۋاشلار تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن باشقا يەنە رۇس، تاتار، مولداۋىيە قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. چۇۋاش 1920 ـ يىلى ئوبلاست بولۇپ قۇرۇلغان. 1925 ـ يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەتكە ئۆزگەرتىلگەن، مەركىزى چېبوكسارى شەھىرى. جۇۋاشنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى ئانچە تەكشى بولمىغان تۈزلەڭلىكلەردىن ئىبارەت، شەرقىي قىسمىدىكى ۋولگا دەريا بويىدا ئېدىرلىقلار بار. ئۇيەردە يەنە تورف، مايلىق سىلانېس، فوسفورلۇق مىنېرال قاتارلىقلار بار. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 450 مىللىمېتردىن يېتىدۇ. سانائەت جەھەتتە ماشىنىسازلىق سانائىتىنى (تراكتور، ئېلېكتر ماشىنىلىرى)، خىمىيە ۋە ياغاچ مەھسۇلاتلىرىدىن پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، قارا بۇغداي، كەندىر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. موسكۋادىن ئۇرالغا

سانائتىسىدە بولۇپمۇ ماشىنىسازلىق سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ، پۈتۈن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{1}{3}$ دىن كۆپرەكنى، ئېكسپورتنىڭ $\frac{1}{2}$ نى ئىگىلەيدۇ. چېخ ۋەسلوۋاك ياۋروپا بويىچە مۇھىم ماشىنىسازلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت. ئۇ مۇرەككەپ، نازۇك ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنە، ئېغىر تېپىتىكى ماشىنىسازلىق، ئۈسكۈنىلىرى، ستانوك، پاراۋوز، ئاپتومۇبىل قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىشتا داڭلىق. بۇلاردىن باشقا يەنە پولات ـ تۆمۈر سانائىتى، خىمىيە سانائىتى، كۆمۈر سانائىتى ۋە توقۇمىچىلىق، ئايغ كىيىم، ئەينەك، پىۋا ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلغان يېنىك سانائىتىمۇ تەرەققىي قىلغان. چېخ ۋەسلوۋاكىنىڭ يېزا ئىگىلىكى ماشىنىلاشقان. چارۋىچىلىقىدا كالا، چوشقا بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ خىل چارۋا چېخ رايونى بىلەن موراۋىيە رايونىدا بېقىلىدۇ، قوي شەرقتىكى تاغلىق سلوۋاك رايونىدا بېقىلىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي قىسىملىرىنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتى سەل تۆۋەنرەك. يېقىنقىي يىللاردىن بۇيان بۇ جاي نۇقتىلىق تەرەققىي قىلدۇرۇلماقتا.

چېلىيابىنسكى (车里雅宾斯克 Челябинск) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرال رايونىدىكى ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، ئەڭ چوڭ ئېغىر سانائەت مەركىزى، چېلىيابىنسكى ئوبلاستىنىڭ مەركىزىي شەھىرى. بۇ شەھەر ئۇرال تاغلىرىنىڭ شەرقىي يان باغرىغا، مىئاسىس دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 96 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). 1736 ـ يىلى بۇ جايدا مۇھىم بىر قەلئە قۇرۇلغان، 19 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرى سىبىرىيىگە ئۆتە-

ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

ئىككى مىللەت ئولتۇراقلاشقان ئورۇندىن تەشكىل تاپقانلىقى ئۈچۈن، شۇ ئىككى مىللەت نامى بىلەن چېخ ۋەسلوۋاك دەپ ئاتالغان. يەر مەيدانى 127 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە چېخلار ئولتۇراقلاشقان رايوننىڭ مەيدانى 78 مىڭ كۋادرات كىلومېتر، سىلوۋاكلار ئولتۇراقلاشقان رايوننىڭ يەر مەيدانى 49 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئومۇمىي ئاھالىسى 15 مىليون 480 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇنىڭ 64% نى چېخلار، 31% نى سىلوۋاكلار ئىگىلەيدۇ. بۇلاردىن باشقا يەنە ئوكرايىن، پولەك، ۋېنگر، رۇس، نېمىس، سىگان، يەھۇدى قاتارلىق مىللەتلەر بار. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى چېخ بىلەن سىلوۋاك تىلى ھېسابلىنىدۇ. پايتەختى پراگا شەھىرى. چېخ ۋەسلوۋاك ئېگىزلىك، تاغلىقلارنى ئاساس قىلغان دۆلەت، ئۇنىڭ غەربىدە چېخ ئېگىزلىكى، شەرقىدە سىلوۋاك تاغلىقى بار. تاغلىق، ئېگىزلىكلەر ئارىسىدىكى بېلىتاۋا، موراۋا، دوناي دەريا بويلىرىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئۈچۈن قولاي دەريا ۋادا تۈزلەڭلىكلىرى بار. چېخ ۋەسلوۋاكنىڭ ئىقلىمى يىللىق ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، كۆپ قىسىم جايلىرى ياز پەسلى ئىسسىق بولىدۇ، قىش پەسلى بەك سوغۇق بولمايدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى تۈزلەڭلىك رايونلاردا 450 — 800 مىللىمېتر، تاغلىق رايونلاردا 800 — 1300 مىللىمېترغا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 35% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. چېخ ۋەسلوۋاك دۇنيادا سانائىتى تەرەققىي قىلغان دۆلەت، ئىقتىسادتا سانائەت مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭ قىممىتى پۈتۈن سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ.

نېفىت، تەبىئىي گاز، تۆمۈر رۇدىسى، كۆمۈر قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئىمپورت قىلىنىدۇ، ئاپتوموبىل، پولات، ماشىنا مېيى قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

چىتتاگۇڭ پورتى (吉大港 Chittagong) بېنگال جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ پورتى، مۇھىم سانائەت مەركىزى، چىتتاگۇڭ پورت ۋىلايىتى، ناھىيىسىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى. بۇ شەھەركانافورى دەرياسىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان، شەھەر بىلەن دېڭىز قىرغىقىنىڭ ئارىلىقى 16 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 889 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر 16 ـ ئەسىردە قۇرۇلغان. بۇ پورتتا 17 پرىستان بار. سۈيى چوڭقۇر، قاتناش يولىنىڭ كەڭلىكى 198 — 274 مېتر بولۇپ، دەريا ئاغزىدىن يۇقىرى ئېقىمغا قاراپ يولغا چىققان پاراخوتلار بىۋاسىتە شەھەر ئىچىگە كىرەلەيدۇ. پورتنىڭ يۇك قاچىلاش، يۇك چۈشۈرۈش ئۈسكۈنىلىرى زامانىۋى بولۇپ، يىلىغا 3 مىليون 700 مىڭ توننىدىن ئوشۇق يۇكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. چىتتاگۇڭ پورتى بېنگالنىڭ مۇھىم ئېغىر سانائەت بازىسى. ئۇ جايغا نۇرغۇن ئېغىر، يېنىك سانائەت ئورۇنلىرى جايلاشقان. بۇنىڭ ئىچىدە نېفىت ئايرىش، خىمىيە ۋە توقۇمىچىلىق، چاي، ئەينەك، خىمىيىۋى ئوغۇت قاتارلىق سانائەتلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

چىكاگو (芝加哥 chicago) ئا ق ش نىڭ ئىللىنوس شتاتىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان چوڭ سودا ـ سانائەت شەھىرى. ئا ق ش بويىچە نيو ـ يوركتىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھەر. مۇھىم پۇل مۇئامىلە، سودا، مەدەنىيەت مەركىزى، چوڭ قاتناش تۈگۈنى. شەھەرنىڭ ئاھالىسى 8 مىليون 314 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). چىكاگو 1834 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شۇندىن كېيىن ئۇنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى

ئۇيغۇر كتاب تۈرى بىكىتى www.uyghurkitap.com

دىغان مۇھىم ئۆتەڭ ھەم ئاشلىق سودا مەركىزىگە ئايلانغان، شەھەرنىڭ سانائىتى، قاتناش - ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان، شەھەردىن ھەرقايسى چوڭ شەھەرلەرگە بارىدىغان تۆمۈريول، تاشيوللار، تيومىندىن باشلانغان گاز تۇرۇبىلىرى بار. سانائىتىدە پولات - تۆمۈر (يىلىغا 6 مىليون 500 مىڭ توننىدىن ئوشۇق پولات ئىشلەپچىقىرىدۇ)، سېنك تاۋلاش، ماشىنىسازلىق، خىمىيە سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ ئورۇن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم پولات - تۆمۈر سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

چىبا (千叶 Chiba) ياپونىيىدىكى توكىئۇ قولتوقىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان چىبا ناھىيىسىنىڭ مەركىزى، ياپونىيىنىڭ يېڭى سانائەت شەھىرى، مۇھىم پورتى. چىبا بىلەن توكىئونىڭ ئارىلىقى 43 كىلومېتر كېلىدۇ، شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 270 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى 790 مىڭدىن ئاشىدۇ (1987). چىبا شەھىرى شەرقىي شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ياي شەكلىدە 40 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. چىبا پورتى يىلىغا 100 مىليون توننىدىن كۆپرەك يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ، چوڭلوقى جەھەتتە ئىئوكوگاما، كوبى، ناگويالاردىن قالسا ياپونىيە بويىچە تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. پورتتا 300 دىن ئوشۇق پاراخوت توختاش ئورنى بار. چىبا شەھىرىنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان. ئېغىر سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 68.1% نى تەشكىل قىلىدۇ (1985)، سانائىتى پولات - تۆمۈر سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇ پۈتۈن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 45.7% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا، ماشىنىسازلىق، نېفىت، خىمىيە، مېتالچىلىق، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. چىبا پورتى ئارقىلىق

سستېمىسىدىكىلەر، 5% نى ئىندىئانلار ئىگىلەيدۇ. شەھەر ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىنىڭ 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىسى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئىسپان تىلى ھېسابلىنىدۇ. چىلى 1541 - يىلىدىن باشلاپ تاكى 1810 - يىلغا قەدەر ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1810 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1818 - يىلى 2 - ئايىنىڭ 12 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1970 - يىلى 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. چىلى ئىقتىسادىي جەھەتتە كان مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ تەبىئىي كالىي سېلىترا ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنياغا مەشھۇر. مىس ئىشلەپچىقىرىش ئۇنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كۆممە قۇناق، تاماكا، قىزىلچا، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. ھەرخىل چارۋا بېقىلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. چىلىنىڭ بىرلىتچىلىقى تەرەققىي قىلغان. چىلى سىرتقى سودىسىنىڭ 70% نى كان مەھسۇلاتلىرى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە مىس (54%)، تۆمۈر رۇدىسى، كالىي سېلىترالار ئاساس قىلىنىدۇ. سىرتتىن نېفىت، ماشىنا ئۈسكۈنە، سانائەت خامئەشياسى، ئاشلىق ئىمپورت قىلىدۇ.

خ

خاباروۋسكى شەھىرى (哈巴罗夫斯克市Хабаровск) سوۋېت ئىتتىپاقى يىراق شەرق رايونىدىكى خاباروۋسكى چېگرا رايونىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئۇسسۇرى ھەم خېيلۇڭ جىياڭ دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 574 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). مۇھىم تۆمۈريول، سۇيول، ھاۋايول تۈگۈنى. شەھەردە ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان، بۇلاردىن باشقا يەنە

تېز بولغان. بۇ جاي دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ تۆمۈرىيول توقۇ- نى بولۇپ، 32 تارماق تۆمۈرىيول چىكاگو شەھىرىگە تۇتىشىدۇ. ئۇندىن باشقا كۆل ھەم قانالـلار ئارقىلىق ئا ق ش نىڭ بەش چوڭ كۆل رايونىدىكى شەھەرلەر بىلەن تۇتىشىدۇ. چىكـاگونىڭ پولات ـ تۆمۈر، مېتاللۇرگىيە، گۆش مەھسۇلاتـلىرىنى پىششىق- لاپ ئىشلەش، خىمىيە سانائىتى، قاتناش ماشىنىلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئايروپىلان، ئېلېكترون، يېمەك ـ ئىچمـەك، نەشرىيـات قاتارلىق سانائەتـلىرى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. چىكاگو شەھـىرى ھەم ئۇنىڭ ئەتراپى ئا ق ش بويىچە شەرقىي شىمالدىكى دېڭىز قىرغاق رايـونىدىن قالـا ئىككىنچى چـوڭ سانائەت رايـونى، بۇ جايـدا ئاتاقـلىق چـوڭ بانـكىلار، ئا ق ش بويىچـە ئەڭ ئاتاقـلىق سودا دۇكانـلىرى، چىكـاگـو داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالـىي بىلىم يۇرتـلـىرى، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، مۇزېيلار، ئاتاقلىق خاتىرە ئورۇنلىرى بار.

چىلى (chile 智利) جەنۇبـىي ئامېرىـكىنىڭ غـەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شىمالـدىن جەنۇبـقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 4300 كىلومېتر، غەربتىن شەرققە بولغان كەڭلىكى 90 كىلومېتردىن 400 كىلومېترغا يېتىدۇ. يەر مەيدانى 741 مىڭ 700 كىلومېتر كېلىدۇ. چىلىنىڭ شەرقىي تەرىپىدە شـ- مالـدىن جەنۇبقا سوزۇلغان ئاندېس تاغـلىرى، ئوتتۇرا قىسمىدا كەڭلىكى تەخمىنەن 30 ــ 50 كىلومېتر كېلىدىغان ئۇزۇن ۋا- دا، غـەربىي تەرىپىدە دېڭىز قىرغاق تاغـلىرى بىلەن ئارالـلار ئورۇن ئالغان. ئۇنىڭ يېرىدە يانار تاغـلار كۆپ بولۇپ، دائىم يەر تەۋرەپ تۇرىدۇ. چىلىنىڭ ئاھالىسى 11 مىليون 100مىڭ- دىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ 20% نى ئاق تەنـلىكلەر، 75% نى ئىندىئانـلار بىلەن ياۋروپالىقـلاردىن بولغان ئارىلاش قان

ياساش، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى، قوڭۇر كۆمۈر كان رايونلىرى بار. شەھەرنىڭ قۇرۇقلۇق، دېڭىز قاتنىشى خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە يەنە مەدەنىيەت، خەلقىيە سانائەت ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەنلەر ئاكادېمىيەسىنىڭ شۆبىسى قاتارلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار.

خارارې (哈拉雷 Harare) ئافرىقىدىكى زىمبابۋېنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. دۆلەت بويىچە گەك چوڭ شەھەر، ئافرىقا بويىچە زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئاھالىسى 656 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). خارارې دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئېلىگىزلىككە جايلاشقان بولۇپ، شەھەرنىڭ ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1472 مېتر ئېگىزلىكتە تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ھاۋاسى يىللىق نەم كېلىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 18°C ئەتراپىدا بولىدۇ. يىل بويى گۈللەر ئېچىلىپ تۇرىدۇ. خارارې شەھىرىنىڭ ئەسلى نامى سالىسبورى بولۇپ، 1982 - يىلى خارارېغا ئۆزگەرتىلگەن. شەھەرنىڭ ئەتراپىدا خروم، ئالتۇن كانلىرى بولغانلىقتىن شەھەرنىڭ تەرەققىياتىمۇ تېز بولغان. خارارې شەھەر ئەتراپى زىمبابۋېنىڭ دېھقانچىلىق، جارۇنچىلىق ئەڭ تەرەققىي قىلغان رايونلىرىنىڭ بىرى. ئۇ، دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق تاماكا تارقىلىدىغان ئورۇنلىرىنىڭ بىرى. شەھەردە چوڭ تېپىتىكى تاماكا زاۋۇتى، نېفىت ئايرىش، خىمىيەۋى ئوغۇت، توقۇمىچىلىق زاۋۇتلىرى بار. يەنە قەغەز، شال، كاۋچۇك، يېمەك - ئىچىمەك، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. شەھەرنىڭ قاتناش ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. تۆمۈر يول ئارقىلىق ھەرقايسى چوڭ دۆلەتلەرگە، موزامبىك، بوتسۋانا، ئازانىيەلەرگە بارغىلى بولىدۇ.

خارتۇم (喀土穆 Khartoum) سۇدان دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ۋە ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر كۆك نىل دەر-

www.uyghurkitap.com

نېفىت ئايرىش، ياغاچ ماتېرىياللارنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېنىك سانائەت ئورۇنلىرى بار. يىراق شەرقنىڭ مەدەنىي - مائارىپ، ئىلمىي تەتقىقات مەركىزى. بۇ جاي ئەسلى جۇڭگوغاتەۋە ئىدى. 1860 - يىلىدىكى جۇڭگو چارروسىيە ئوتتۇرىسىدىكى «بېيجىڭ كېلىشىمى» دىن كېيىن، بۇ جاينى چارروسىيە ئىگىلىۋالغان.

خاپومايسوشىما ئاراللىرى (齿舞诸岛 Hapomai Soshima) غەربىي شىمالى تىنچ ئوكياندىكى ياپونىيىنىڭ خوككايدۇ ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالىغا، گىنشى يېرىم ئارىلىدىكى تاشابو تۇمشۇقىدىن 7 كىلومېتر يىراقلىقتىكى دېڭىزغا جايلاشقان. سۇيشوتو، ئالىيۇرىتو، يورىتو، شىبوتسۇجىما، تاراكوتو قاتارلىق ئاراللار بىلەن ئەتراپىدىكى مارجان ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، مەيدانى 100 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاراللارنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەسرەك. بەزى جايلىرى ئېگىز - پەس كېلىدۇ. ئاراللار ئىچىدە شىبوتسۇجىما ئارىلىنىڭ مەيدانى چوڭراق بولۇپ، 45 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. جەنۇبىي تەرىپىنىڭ ئېگىزلىكى 30 مېتر، شىمالىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 9 مېترغا يېتىدۇ. ئاراللار ئەتراپىدا مارجان ئاراللىرى كۆپ بولۇپ، قاتناش ئىشلىرىغا زور توسالغۇ بولۇپ تۇرىدۇ. ئاراللار ئەتراپىدا سۇ مەھسۇلاتلىرى كۆپ.

خام خېئۇڭ (咸兴Hamheung) چاۋشەننىڭ شەرقىي شىمالىدىكى خاميوڭ نامدو ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، مەركەزگە بىۋاسىتە قاراشلىق شەھەرلەرنىڭ بىرى، مۇھىم ئېغىر سانائەت شەھرى. شەھەر ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايدا ئازاتلىقتىن بۇرۇن خىمىيىۋى ئوغۇت، مىلتىق دورىسى ئىشلەپ چىقىرىلاتتى، ئازادلىقتىن كېيىن نۇقتىلىق خىمىيە سانائىتى تەرەققىي قىلدۇرۇلدى. ھازىر ئۇ چاۋشەننىڭ مۇھىم خىمىيىۋى ئوغۇت، سۇنئىي ئىلمەتالا ئىشلەش، مېتالچىلىق سانائەتلىرىنىڭ مەركىزى. مەشھۇر «2.8» نېلون ئىشلەش زاۋۇتى، خوڭنام خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، پۇنگۇڭ خىمىيىۋى زاۋۇتى، ئېغىر تىپتىكى ماشىنىسازلىق زاۋۇتى، توقۇمىچىلىق زاۋۇتى، ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنى

رۇلغان نېفىت گاز قاتارلىق نېفىت-خىمىيە سانائىتى ئورۇنلىرى بار.

خاركوۋ (哈尔科夫 Харьков) سوۋېت ئوكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، مۇھىم قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر خاركوۋ دەريا‌سى، لوپان دەريا‌سى ۋە ئودا دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 554 دىن ئاشىدۇ (1985). بۇ جايدا 1656-يىلى كىچىك بىر شەھەرچە سېلىنغان. 18-ئەسىرگە كەلگەندە تەرەققىي قىلىپ، مۇھىم سودا مەركىزىگە ئايلانغان. 19-ئەسىرنىڭ ئاخىرى بۇ جايدا تۆمۈريوللارنىڭ سېلىنىشىغا ئەگىشىپ تېز تەرەققىي قىلىپ مۇھىم سانائەت مەركىزى بولۇپ شەكىللەنگەن. 1917-يىلدىن 1934-يىلغىچە ئوكرائىنانىڭ پايتەختى بولغان. ھازىر ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم چوڭ سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. ماشىنىسازلىق سانائىتى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە موسكۋا، لېنىنگراد شەھەرلىرىدىن قالسا ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە يېمەك-ئىچمەك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. خاركوۋنىڭ قاتناش تراناسپورتى، مەدەنىيەت-مائارىپ ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا 1805-يىلى سېلىنغان ئەڭ كونا ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، يەنە تەتقىقات ئورۇنلىرى بار.

خاسا (哈萨 Hasa) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان ئۆلكە، ئۇ شىمالدا كوۋەيتتىن تارتىپ جەنۇبىي قاتارغا قەدەر، غەربكە دېھنا قۇملۇقىدىن شەرقىتە ئەرەب (پېرسىيە) قولتۇقىغا بولغان ئارىلىقىنى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 10 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. خاسانىڭ غەربىنى سامان ئېگىزلىكى، شەرقىنى كەڭلىكى 80 كىلومېتر كېلىدىغان خاسا تۆزلەڭلىكى ئىگىلەيدۇ. ئاھالىسى 40 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. خاسا

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ياسىنىڭ سول قىرغىقىغا، كۆك نىل، ئاق نىل دەريالىرىنىڭ قو-
شۇلغان يېرىگە جايلاشقان. كۆۋرۈك ئارقىلىق كۆك نىل دەريا-
سىنىڭ ئوڭ ياقىسىدىكى شىمالىي خارتۇم، ئاق نىل دەرياسىنىڭ
سول ياقىسىدىكى ئومدورمان قاتارلىقلار بىرلىشىپ چوڭ خارتۇم
شەھىرىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 210 مىڭدىن
ئاشىدۇ (1984). بۇ شەھەر 1822 - يىلى قۇرۇلغان، 1884 - يى-
لىدىن 1885 - يىلغىچە بولغان ئەنگلىيىگە قارشى ئۇرۇشتا ۋەي-
ران بولغان. 1894 - يىلىدىن باشلاپ قايتىدىن قۇرۇلغان. ھازىر
ئۇ سۇداننىڭ مۇھىم سانائەت، يېزا ئىگىلىك مەركەزلىرىنىڭ بىرى.
بۇ جايغا ئاشلىق، پاختا قاتارلىق مەھسۇلاتلار توپلىنىپ باشقا
جايلارغا تارقىلىدۇ. شەھەردە توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، كۆن-
خرۇم، سېمونت، مېتال ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىش، كۈندىلىك
تۇرمۇشقا لازىملىق خىمىيىۋى سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپ-
چىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. خارتۇم سۇداننىڭ
مۇھىم تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايول، سۇيول تۈگۈنى. بۇ
جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان بىرنەچ-
چە تارماق تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايوللىرى بار. خارتۇم
شەھىرىنىڭ يېنىدىكى خەلقئارا ئايرودرومى ئارقىلىق باشقا دۆ-
لەتلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلالايدۇ.

خارك ئارىلى (哈尔克岛 Kharg Island) پېرسىيە
(ئەرەب) قولتۇقىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان تاشلىق كىچىك ئارال.
ئۇ ئىرانغا تەۋە بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 64 كىلومېتر، كەڭلىكى 3.2
كىلومېتر، يەر مەيدانى 49 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، دېڭىز
يۈزىدىن ئەڭ ئېگىز يېرى 87 مېترغا يېتىدۇ. ئىران دېڭىز
قىرغىقىدىن خارك ئارىلىغىچە بولغان ئارىلىقى 40 كىلومېتر
كېلىدۇ، بۇ ئارالدا دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ نېفىت پورتى بار،
نېفىت دېڭىز ئاستى تۇرۇبا ئارقىلىق مۇشۇ پورتقا يەتكۈزۈپ
بېرىلىدۇ. بۇ پورت يىلىغا 200 مىليون توننا نېفىتنى ئېكس-
پورت قىلالايدۇ، ئارالدا خىمىيىۋى ئوغۇت ئىشلەش، سۇيۇقلاندۇ-

ئالجىرىيىنىڭ ئەڭ چوڭ نېفىتلىكى، ئافرىقا بويىچە ئەڭ چوڭ نېفىتلىكلەرنىڭ بىرى. ئالجىرىيىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى قۇملۇقنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. بۇ نېفىتلىك 1956 - يىلى تېپىلغان. 1977 - يىلىغا قەدەر نېفىت زاپىسى 630 مىليون تونىنا بولۇپ، بىر يىللىق نېفىت مەھسۇلاتى 29 مىليون تونىندىن ئاشىدۇ. خاسسىي مېسسائۇدنىڭ ئەتراپىدا يەنە جاشىتېۋېل، رووردىي باگېل، مەيېسدار، گاسسىي، ئاگرېپ قاتارلىق نېفىتلىكلەر بار. خاسسىي مېسسائۇد نېفىتلىكىدىن ئېلىنغان نېفىت تۇرۇبىلار ئارقىلىق ئارىز، سكىكدا، بىجايا قاتارلىق نېفىت سانائەت مەركەزلىرىگە ۋە پورتلارغا يەتكۈزۈلىدۇ.

خانوي (河内 Hanoi) ۋيېتنامنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى قىزىل دەريا دېلتىسىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان شەھەر، دۆلەتنىڭ پايتەختى ۋە سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. مەيدانى 597 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 570 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). خانوي، قەدىمكى تارىخىي شەھەر بولۇپ، ئەسلىدە دالۇ شەھىرى دەپ ئاتالغان. 1010 - يىلى مەركەز بولغان. 1831 - يىلى خانويغا ئۆزگەرتىلگەن. 16 - ئەسىردىن باشلاپ تەرەققىي قىلىپ مۇھىم سودا پورتى بولغان. ھازىر ۋيېتنامنىڭ مۇھىم سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى، ئۇ جايدا ماشىنىسازلىق، خىمىيە سانائەت، توقۇمىچىلىق، شېكەر، تاماكا ئۇراش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تەييارلاش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا شالنى ئاساس قىلغان ھەر خىل يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ.

خاۋ ئارىلى (豪岛 Hao) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىدىكى تۈۋامۇتو تاقىم ئاراللىرىنىڭ بۇتتۇرا قىسمىدىكى ئارال. ئورنى جەنۇبىي كەڭلىك 18°13′ بىلەن غەربىي ئۇزۇن-

قۇمسۇغۇ جاي بولۇپ، توپا قاتلىمى چىڭ، بۇ ئەھۋال يەر ئاسـ
تى قىسمىدىكى سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشىنى توسۇيدۇ. شۇڭا، بۇ جايـ
نىڭ يەر ئاستى سۇيى مول، مەلۇم بىر جايىنى ئازراق كولىسىلا
سۇ چىقىدۇ. شۇڭا بۇ جايغا خاسا (سازلىق جاي، كىچىك بۇلاق
سۇيى بار جاي) دەپ نام بەرگەن. خاسا ئۇلكسىنىڭ يەر ئاستى
سۇيى مول بولغانلىقتىن، ئۇ سەئۇدى ئەرەبىستان بويىچە ئەڭ
مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونى بولۇپ شەكىللەنگەن. بۇ جايدا 60
دىن ئوشۇق بۇلاق بار. خاسا تۇزلەڭلىكى دۆلەت بويىچە مۇھىم
دېھقانچىلىق رايونلىرىدىن بىرى. بۇ جايدا 12 مىڭ گېكتاردىن
ئوشۇق تېرىلغۇ يەر بار. خاسا ئۆزىنىڭ بۇغداي، ئارپا، مېۋە-
چېۋە، سەي، شال قاتارلىق زىرائەتلىرى بىلەن سەئۇدى ئەرە-
بىستان بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. دېگىز قىرغاق
رايونلىرىدىن مەرۋايىت ئېلىنىدۇ. خاسا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ
مۇھىم نېفىت سانائەت ۋەنبېفىت رايونى بولۇپ، بۇ جايدا يەنە ئون
نەچچە چوڭ تېپتىكى نېفىتلىك بار.

خاسسي رۇمىل (哈西鲁迈勒 Hassi-R'mel) ئالجىرىيىنىڭ
ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ تەبىئىي گاز رايونى،
شۇنداقلا دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ تەبىئىي گاز رايونلىرىنىڭ
بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ رايوننىڭ شىمالىدىكى ئالجىر شەھىرى
بىلەن بولغان ئارىلىقى 450 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ جاي 1956-
يىلى تېپىلغان. 70-يىللارنىڭ باشلىرىدا ئېنىقلانغان تەبىئىي
گاز زاپىسى 15 تىرىلىيون كۇب مېتر بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت تە-
بىئىي گاز زاپىسىنىڭ 50% نى تەشكىل قىلغان. 1975-يىلى
بىر يىلدا ئالغان تەبىئىي گازى 5 مىليارد 600 مىليون
كۇب مېتر‌غا يەتكەن. تەبىئىي گاز تۇرۇبىلار ئارقىلىق ئارزىۋ،
سىكىكدادىكى تەبىئىي گازنى سۇيۇقلاندۇرۇش زاۋۇتلىرىغا يەتـ
كۈزۈلۈپ چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

خاسسەي مېسائۇد (哈西迈斯乌德 Hassi-Messaoud)

لىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش بازىسى. سانائەتتىدە سېمونت، ماشىنازلىق ،كېمىنسازلىق، خىمىيە، فارفور، شال ئاخلاش، كونا سېرۋا، ئەينەك قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. تۆمۈريول، تاشيوللار ئارقىلىق خانوي دىلەن بىۋاستە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. پورتتىكى سۇنىك چوڭقۇرلۇقى 13 - 15 مېتر كېلىدۇ، ئوكيان پاراخوتلىرى كېلىپ توختىيالايدۇ.

خولاندۇە بىك ئارالىرى(霍兰岛和培克岛 HoIand and Bik)

بۇ ئارالىلار كىرىسبىاسىنىك 1100 كىلومېتر شەرقىگە جايلاشقان. يەر مەيدانى تەخمىنەن 4 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. مۇقىم ئولتۇراقلاشقان ئاھالىسى يوق. بۇ ئىككى ئارالنىك ئارىلىقى 56 كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ ئارالىلارنى 1825 - 1828 - يىللىرى ئاق شىلىقلار تاپقان، 1935 - يىلدىن باشلاپ ئاق شىلىقلىكىگە ئۆتكەن، شۇ يىلى 4 - 5 - ئايلاردا ئاق شىلار بۇ ئارالىلارغا ئادەم يۆتكىگەن، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە قايتۇرۇپ كەتكەن. بۇ ئارالىلار ئىچىدىكى بىك ئارىلىدا بىر ماياك بار. خولاند ئارىلىدا ئاق شىلىق بىر ۋاقىتلىق ئايرودرومى، بىر مايىاك بار. ئاق شىلار دېڭىز چارلاش قىسىملىرى يىلدا بىرقېتىم بۇ جايغا كېلىپ چارلاش قىلىپ تۇرىدۇ.

خۇشىمىن شەھىرى (胡志明市 Hochi Minh city) ۋىيېتنامنىك ئەڭ چوڭ شەھىرى، ئاتاقلىق سانائەت مەركىزى. سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۇگۇنى. خۇشىمىن شەھىرى مېكوڭ دېلتىسىنىك شەرقىي شىمالىدىكى سايگۇن دەرياسىنىك ئوڭ ياقا سىغا جايلاشقان. شەھەر بىلەن دېڭىزنىك ئارىلىقى 80 كىلومېتردىن ئاشىدۇ. يەر مەيدانى 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 460 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). خۇشىمىن شەھەر رايونى بۇندىن 300 يىل ئىلگىرى كىچىك بىر

لۇق 140°54′ ئاردىلىقىدا بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 50 كىلومېتىر كېلىدۇ. بۇ ئارالدا فرانسىيىنىڭ ئاتوم قوراللىرىنى سىناق قىلىش بازىسى بار. ئاھالىنىڭ كۆپەيمىشى ناھايىتى تېز، 1962 - يىلى ئاھالىسى 194 كىشى بولغان بولسا، 1971 - يىلى كۆپەيىپ 1268 گە يەتكەن. ئارالدا چوڭ تېپتىكى ئايرودرومى بار.

خەيفا (海法 Haifa) پەلەستىننىڭ شىمالىدىكى قاتناش تۈگۈنى، ئەڭ چوڭ پورتى ۋە سانائەت مەركىزى، مۇھىم سايا-ھەت شەھىرى. ئاھالىسى 228 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايدا نېفت ئايرىش، خىمىيىۋى دورا ئىشلەش، خىمىيىۋى ئوغۇت، سۇلياۋ، كاۋچۇك مەھسۇلاتلىرى ئىشلەش، مەربىي قورال - ياراق، كېمىسازلىق، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، ئېلېكتر ئۈسكۈنىلىرى، سىمسىز رادىئو، قۇرۇلۇش بىناكارلىق، سېمونت، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئۈچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. پەلەستىننىڭ ئۈچكى رايونلىرىدىن نۇرغۇنلىغان ئىشچىلار بۇ جايغا كېلىپ ئىشلەپ قايتىدۇ. پەلەستىننىڭ جەنۇبىي قىسمىدىن ئېلىنىدىغان كان بايلىقلىرى بۇ جاي ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

خاي-پخوڭ شەھىرى (海防市 Hai-Phong) ۋىيېتنامنىڭ شى-مالىدىكى ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى. بۇ شەھەر قىزىل دەريا دېلتىسىنىڭ شەرقىي شىمال، جەنۇبىي دەريا سىنىڭ تۆۋەن ئېقى-مى، شىمالىي قولتۇقىنىڭ بويىغا جايلاشقان. مەيدانى 1515 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ بىر مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇ جاي ئەسلى كىچىك بىر بېلىقچىلىق يېزىسى بولۇپ، 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇ-رىلىرى فېئودال خانلار بۇ جايدا «دېڭىزدىن كىرىشنى قوغ-داش» چېگرا پونكتى قۇرغان. شەھەر جەنۇبىي دەريا سىنىڭ ئېكى ياقىسىغا سوزۇلغان بولۇپ، ۋىيېتنامنىڭ مۇھىم مەربىي ستراـ تېگىيىلىك ئورنى ھەم دېڭىزدىكى ئىشكى، دېڭىز مەھسۇلاتـ

تىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورتى. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. مۇھىم دېڭىز ئارمىيە بازىسى، شەھەر فىنلاندىيە قولتۇقىنىڭ شىمالىدىكى ۋىروئېنمى يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 484 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). خېلسىنكى شەھىرى 1550 - يىلى شۋېتسىيىنىڭ شىمالىغا سېلىنىغان بولۇپ، 1640 - يىلى بۇ شەھەر ھازىرقى ئورنىغا كۆچۈرۈلگەن. 1812 - يىلىدىن باشلاپ فىنلاندىيىنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. خېلسىنكى فىنلاندىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى. ئۇ جايدا كېمىسازلىق، مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، خىمىيە، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. فىنلاندىيىنىڭ سىرت بىلەن بولىدىغان سودىسىنىڭ يېرىمى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. خېلسىنكى فىنلاندىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى. چوڭ قاتناش تۈگۈنى. شەھەردە ئاتاقلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، فىنلاندىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزېيلار بار. شەھەر تۆمۈرىيول، تاشيولالار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ چوڭ شەھەرلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ.

خىروشىما (Hiroshima 廣島) ياپونىيىنىڭ خونسيو ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبىي دېڭىز قىرغىقىدىكى پورت شەھىرى. خىروشىما ناھىيىسىنىڭ مەركىزى. چوڭاكۇ، شىكوكۇ رايونلىرىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر سېتو ئىچكى دېڭىزدىكى خىروشىما قولتۇقىنىڭ بويىغا، ئوتاكاۋا دەريا ئېغزىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 899 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1589 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان، 1889 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شەھەردە ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، كېمىسازلىق، سىتانوك ياساش قاتارلىق سانائەتلەر زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، ئۇندىن باشقا يېڭى

كەنت بولۇپ «سايگون» دەپ ئاتالغان. 1946 - يىلى 11 - ئايدا ۋيېتنام ھۆكۈمىتى شەھەر نامىنى ۋيېتنام خەلقىنىڭ داھىيسى خۇشمىننىڭ نامىغا «خۇشمىن شەھىرى» دەپ ئاتاشنى قارار قىلغان. 1976 - يىلى 7 - ئايدا شىمال بىلەن جەنۇب بىرلەشكەندىن كېيىن خۇشمىن دېگەن نام رەسمىي قوللىنىلىشقا باشلاندى. خۇشمىن شەھىرى 18 - ئەسىردىن باشلاپلا شەرقىي جەنۇب ئاسىيادىكى مۇھىم پورت ۋە گۈرۈچ بازىرى بولۇپ شەكىللەنگەن. 1932 - يىلى بۇرۇنقى سايگۇن بىلەن تىئەن شەھەرلىرى بىرلىشىپ «سايگۇن - تىئەن بىرلەشمە رايونى» بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن يەنە جادىك شەھىرى قوشۇلۇپ، سايگۇن - تىئەن - جادىك بىرلەشمە رايونى ياكى چوڭ سايگۇن بولۇپ قالدى. شەھەرنىڭ ھازىرقى ئاھالىسى چوڭ سايگۇن رايونىنىڭ ئاھالىسىنى كۆرسىتىدۇ. خۇشمىن شەھىرى ۋيېتنامنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن ۋيېتنام سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{1}{5}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ ۋيېتنامنىڭ مەركىزىگە بىۋاستە قاراشلىق شەھەر. بۇ جايدا ماشىنىسازلىق، سېمونت، كېمىسازلىق، شېكەر، توقۇمىچىلىق، تاماكا، شال ئاقلاش، خىش زاۋۇتى، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. خۇشمىن شەھىرى ۋيېتنامنىڭ مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. دەريا سۈيى كۆتۈرۈلگەندە 20 مىڭ تونناللىق پاراخوتلار شەھەر ئىچىگە كىرەلەيدۇ. خۇشمىن شەھىرىدىن مېكوڭ دەرياسىنى تۇتاشتۇرىدىغان قانالىلار ئارقىلىق مېكوڭ دەرياسىغا تۈتكىلى بولىدۇ. خۇشمىن شەھىرىدىن ھەر تەرەپكە كەتكەن سۇ يوللىرى، تۆمۈريول، تاشيوللار بار.

خېلسىنكى (赫尔辛基 HeIsinki) فىنلاندىيە جۇمھۇرىنىڭ

قىلىندىغان ماللارنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى دارۋىل بەيدا پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

دارېسسالام (Dares saIaam 达累斯萨拉姆) تانزانىيەنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. تانزانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ پورت. ئاھالىسى 820 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). بۇ جاي ئەسلى كىچىك بىر بېلىقچى يېزىسى بولغان. 1862 - يىلدىن كېيىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، شەرقىي ئافرىقا بويىچە چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرىگە ئايلاندى. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن تانزانىيە سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلىدۇ. تانزانىيە بويىچە ئاساسىي سانائەت ئورۇنلىرى دارېسسالام شەھىرىگە مەركەزلەشكەن، شەھەردە نېفىت ئايرىش، سېمونت، پاراۋوز رېمونت قىلىش، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى ياساش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. دارېسسالام تانزانىيەنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. ئۇ تانزانىيە-زامبىيە تۆمۈريولىنىڭ باش بېكىتى، بۇ جايدىن پاختا، كوفى، تالالىق ئاگاۋى ۋە باشقا دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق يەنە زامبىيە، زايىر، بۇرۇندى قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ بىر قىسىم مالليرىمۇ ئېكسپورت قىلىنىدۇ. تانزانىيە-زامبىيە تۆمۈريولى پۈتكەندىن كېيىن دارېسسالام پورتىنىڭ ئورنى تېخىمۇ كۆتۈرۈلدى. شەھەرنىڭ يېنىدا خەلقئارا ئايرودروملۇق، دارېسسالام داشۆسى، تېخنىكا شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئىسىق بەلباغ ئۆسۈملۈك باغچىسى قاتارلىق ئاتاقلىق ئورۇنلار بار.

دارۋىن (Darwin 达尔文) ئاۋسترالىيەنىڭ ئەڭ شىمالىدىكى دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان مۇھىم پورت شەھىرى، شەھەر

مەك ـ ئىچمەك، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ بار. شەھەرنىڭ قاتناش ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئاتومنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچراپ ۋەيران بولغان خارابىلارنىڭ بىر قىسمى ساقلاپ قېلىنغان.

د

دار ئەل بەيدا (达尔贝达 Dar el beida) ماراكەشنىڭ ئاتلانتىك ئوكيان ياقىسىدىكى ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، ئەڭ مۇھىم سودا ـ سانائەت مەركىزى. ئۇ دۆلەتنىڭ پايتەختىي رابات شەھىرىدىن 88 كىلومېتر غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 3 مىليوندىن ئوشۇق بولۇپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئوخشاش بولمىغان ئىرقتىكى 150 دىن ئوشۇق مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دارئەل بەيدا شەھىرى ماراكەشنىڭ ئەڭ ئاتاقلىق سودا ـ سانائەت مەركىزى. بۇ جايدا 58 مىڭ 900 دىن ئوشۇق سودا ـ سانائەت كارخانىسى، 150 دىن ئوشۇق يېمەك ـ ئىچمەك سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇنىڭدىن باشقا توقۇمىچىلىق سانائىتى، خىمىيە سانائىتى، نەپئەت ئايرىش، ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى، كاۋچۇك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. دارئەل بەيدا ماراكەشنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى، تانجىر شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ سايا‌ھەت شەھىرى، بۇ جايدىكى پورتتا بىرلا ۋاقىتتا 24 چوڭ تىپتىكى پاراخوت توختىيالايدۇ. يىلىغا 20 مىليون تونىنا يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. بۇ شەھەرنىڭ شىمالىدا كېڭەيتىپ قۇرۇلۇۋاتقان مۇھەممەدىيە پورتىغا 100 مىڭ تونناىلىق غايەت زور تىپتىكى پاراخوتلار كېلەلەيدۇ. ماراكەش بويىچە ئېكسپورت

سم يېرىنى ئىگىلەيدۇ، ئەڭ ئېگىز بولغان بازاردىيوز چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4480 مېتىرغا يېتىدۇ. شىمالىدىكى كاسپىي دېڭىز قىرغاقلىرىنى تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەيدۇ. كان بايلىقلىرىدىن نېفىت، تەبىئىي گاز، كۆمۈر، گۈڭگۇرت قاتارلىقلار بار. تاغلىق رايونلىرىدا مىنېرال بۇلاقلار كۆپ، ئىقلىمى قۇرغاق بولۇپ، شىمالىي تەرىپىنى يېرىم چۆل ھەم ئوتلاقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بۇ جايدىكى كۆما، تېرىك، سۇلاك قاتارلىق دەريالار يېزا ئىگىلىكى ئۈچۈن زور ئەھمىيەتكە ئىگە. تېرىقچىلىق ئىشلىرى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان. چارۋىچىلىقىدا قوي بېقىش مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. مۇھىم شەھەرلىرىدىن دېربېنت، خاساۋيورت قاتارلىق شەھەرلەر بار.

داكار (达喀尔 Dakar) سېنېگال جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، غەربىي ئافرىقا بويىچە مۇھىم پورتلارنىڭ بىرى. داكار شەھرىنىڭ خەلقئارا دېڭىز، ھاۋا قاتنىشىدىكى رولى ناھايىتى مۇھىم. ئۇ غەربىي ئافرىقىنىڭ ئاتلانتىك ئokيانىغا ئۇسۇپ چىققان يېشىل تۇمشۇق يېرىم ئارىلى (پىر يېرىم ئارىلى) غا جايلاشقان بولۇپ، ياۋروپادىن جەنۇبىي ئامېرىكىلارغا بارىدىغان مۇھىم دېڭىز، ھاۋا قاتناش يولى. بۇ پورتنىڭ ئۇسكۇنىلىرى خېلى زامانىۋى بولۇپ، يىلىغا 5 مىليون 500 مىڭ تونىنا يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. داكار پورتى 1861 - يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، بىرلا ۋاقىتتا چوڭ تېپىتكى ئokيان پاراخوتلىرىدىن 40 دىن ئارتۇقى كېرىپ توختىيالايدۇ. داكار خەلقئارا ئايرودرومى ئارقىلىق دۇنياىنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرى بىلەن بېرىش - كېلىش قىلغىلى بولىدۇ. داكار شەھىرىنىڭ ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ (1984)، ئۇ جايدا چوڭ تېپىتكى ياغ زاۋۇتى، نېفىت ئايرىش زاۋۇتى،

ئاھالىسى 43 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەر ئاھالىسى ئىچىدە خەنزۇ-
لار بىلەن جۇڭگولۇق مۇھاجىرلىرى خېلى كۆپ سانىنى ئىگىلەي-
دۇ. داڑۇن ئاۋسترالىيەنىڭ شىمالىدىكى مۇھىم سودا پورتى،
ئاتاقلىق ھەربىي بازىسى. بۇ جايدا ئاۋسترالىيەنىڭ مۇھىم دې-
ڭىز، قۇرۇقلۇق ھەربىي بازىلىرى، ئاۋسترالىيەدىن ئاسىيا، ياۋ-
روپا قىتئەلىرىگە بارىدىغان مۇھىم ئايرودرومى بار. داڑۇن شە-
ھىرى تۆمۈرىيول ئارقىلىق جەنۇبتىكى بىردۇم شەھىرى ۋە دۆلەت-
لىك شەرقىي جەنۇبىدىكى چوڭ شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇ-
رىدۇ. سۇ ئاستى تېلېگراف لىنىيىسى ئارقىلىق ھىندۇنېزىيەنىڭ
ياۋا ئارىلى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. داڑۇن پورتى ئارقىلىق
ئاۋستراليەنىڭ شىمالىي قىسمىدىن ئېلىنىدىغان كان بايلىقلىرى
ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە ئۇششى مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ
ئىشلەش سانائىتى تەرەققىي قىلغان.

داغستان ئاپتونوم جۇمھۇرىتى (达格斯坦自治共和国 ACCP Дагестанская) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسى
تەركىبىدىكى بىر مەمۇرىي رايون بولۇپ، چوڭ كاۋكاز تاغلىرى-
نىڭ شەرقىي بۆلۈكى بىلەن كاسپىي دېڭىز ئارىلىقىغا جايلاشقان.
يېرىنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ
جايغا داغستان (تاغلىق جاي) دەپ نام بېرىلگەن. داغستاننىڭ
يەر مەيدانى 50 مىڭ 300 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھا-
لىسى بىر مىليون 734 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئاھالىسىنىڭ
مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، ئاۋار، دارگىن، لېزگىن،
لاك قاتارلىق تۈركىي خەلقلىرى ۋە ئىرانلىقلار ياشايدۇ. داغىس-
تان 1921 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان، مەر-
كىزى ماخاچكالا شەھىرى. داغستاننىڭ جەنۇبىنى كاۋكاز تاغ-
لىرى، شىمالىنى تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ، تاغلىقلار $\frac{3}{4}$ قې-

قىلدۇ. دالماتسىيە رايونىنىڭ ھاۋاسى يىللىق، تەبىئىي مەنزىرىسى گۈزەل بولغانلىقتىن، ساياھەتچىلىك ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا ياخشى شارائىت يارىتىلغان. يېزا ئىگىلىكىدە ئۈزۈم، زەيتۇن دەرىخى، كېۋەز، تاماكا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ رايوننىڭ بېلىقچىلىق ئىشلىرى بىلەن كېمىسازلىق سانائىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا يۇگوسلاۋىيە بويىچە ئاتاقلىق كېمىسازلىق سانائەت ئورۇنلىرىدىن سپىلت ۋە دۇبرونىك قاتارلىق چوڭ پورتلار بار.

دالماتسىيە تاقىم ئارىلى (达尔马提岛亚群 Dalmacija) يۇگوسلاۋىيىنىڭ غەربىدىكى ئادرىياتىك دېڭىزىدىكى كۆپ تاغلىق تاقىم ئارالار بولۇپ، 1000 دىن ئارتۇق تاقىم ئارىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى تەخمىنەن 2500 كۋادرات كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. چوڭراق ئارالاردىن براچى ئارىلى، خۋاردو ئارىلى، كورچولا ئارىلى قاتارلىق ئارالار بار. بۇ ئارالاردىكى تاغ تىزمىلىرى دېڭىز قىرغاق لىنىيىلىرى بىلەن تەكشى سوزۇلغان. ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. قىش پەسلى يىللىق كېلىدۇ. كارستلىق يەر شەكىللىرى كەڭ تارقالغان. بۇ ئارالاردا لىمون، ياغلىق زەيتۇن، ئۈزۈم قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئەتراپىدىكى دېڭىزدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا ساياھەتچىلىك راۋاجلانغان.

داممام (达曼 Ad Dammam) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئەرەب قولتۇقى بويىدىكى ئەڭ چوڭ پورتى، خاۋسا ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، مۇھىم نېفىت سانائەت ئورنى. ئاھالىسى 100 مىڭدىن ئاشىدۇ. داممام پورتى 1940 - يىللىرى نېفىت ئېلىش سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ بارلىققا كەلگەن. شەھەردە ئاساسلىق خىمىيىۋى ئوغۇت زاۋۇتى، نېفىت - خىمىيە سانائەت

بەلىق كونسېرۋا زاۋۇتى، بويياقچىلىق، كېمىسازلىق، خىمىيە، ماكا، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. داكار شەھىرى قۇرۇقلۇقتا تۆمۈريول ئارقىلىق شىمالدىكى سېن-لۇي شەھىرى، شەرقتە كىدىرا شەھىرى ئارقىلىق مالىنىڭ پايتەختى باماكۇلار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. مالى، ماۋرىتانىيەلەرنىڭ بىر قىسىم مالليرى داكار پورتى ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

دالاس (Dallas 达拉斯) ئا ق ش نىڭ تېكساس شتاتىدىكى ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، مۇھىم سودا-سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر شتاتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى تىرىنىتى دەريا بويىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 901 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، بۇ شەھەر 1841 - يىلى قۇرۇلغان، بۇ شەھەر نېفىت، پاختا، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تېز تەرەققىي قىلغان. 1900 - يىلدىن كېيىن جەنۇبتىكى نېفىت مونوپول كاپىتالىستلىرىنىڭ مەركىزىگە ئايلانغان. شەھەرنىڭ تۆمۈريول تاشيول، ئاۋىئاتسىيە ترانسپورتى، سودىسى، پۇل - مۇئامىلە ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. سانائىتىدە ئايروپىلان ياساش سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىدىن باشقا نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، نېفىت ئېلىش ئۈسكۇنىلىرىنى ياساش، توقۇمىچىلىق، توقۇمىچىلىق ماشىنلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكترون، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان.

دالماتسىيە (Dalmacija 达尔马提亚) يۇگوسلاۋىيەنىڭ گېيرتسېگوۋىنىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر ئۆلكىسى. ئۇ يۇگوسلاۋىيەنىڭ ئادرىئاتىك دېڭىز قىرغىقى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى 1000 دىن ئوشۇق ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 13 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 750 مىڭدىن ئاشىدۇ. دالماتسىيە ئىقتىسادىدىي جەھەتتىن ساياھەتچىلىكنى ئاساس

ئۇرۇشىدىن كېيىن دانىيىنىڭ سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكى تېز تەرەققىي قىلغان. سانائىتىدە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى، كېمىسازلىق، نېفىت ئايرىش، خىمىيە، ئېلېكترون قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ $\frac{3}{4}$ نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. كالا، چوشقا، ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش، بېلىقچىلىق تەرەققىي قىلغان. سۈت، سېرىق ماي، ئېرىمچىك، توخۇم قاتارلىق مەھسۇلاتلىرى دۇنيادا ئەڭ ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. چوشقا گۆشى ئېكسپورتىدا دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. تېرىقچىلىقىدا بۇغداي، قارا بۇغداي، ياڭيۇ قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورت قىممىتىنىڭ 31% نى تەشكىل قىلىدۇ. دانىيىنىڭ قاتناش تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان. ھەرقايسى ئاراللار تۆمۈرىيول كۆۋرۈكلىرى ئارقىلىق بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇلۇپ تۇرىدۇ. دانىيىدە پاراخوت، سېمونت، ئېلېكتىر سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سانائەت خام ئەشيالىرى ئىمپورت قىلىندۇ. ئۇنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى بەك تەرەققىي قىلغان. يىلىغا دانىيىگە كېلىپ ساياھەت قىلىدىغان كىشىلەر 16 مىليون ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ.

داۋوس شەھىرى (达沃斯市Davos) شۋېتسارىيىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بىر كىچىك شەھەر. ئۇ لاندۋاسسېر دەريا سىي بويىغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 1560 مېتىر ئېگىز تۇرىدۇ. ئاھالىسى تەخمىنەن 10 مىڭدىن ئاشىدۇ (1987)، ئاساسەن نېمىسچە سۆزلىشىدۇ، يېڭى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. داۋوس شەھىرىنىڭ بىنالىرى 17 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقىدا

www.uyghurkitap.com

ئورۇنلىرى، يېمەك - ئىچمەك سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، خورما، بۇغداي، قوناق، كوفى ئاپېلسىن قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، چارۋا بېقىلىدۇ، بۇ جايدا يەنە سۇت فېرمىسى، ئەرەب دېڭىز ئارمىيە شۆيۈەنى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

دانىيە (丹麦 Danmark) شىمالىي ياۋروپاغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ ئاساسىي قىسمى يونلاندىيە يېرىم ئارىلىنى ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى زېلاندىيە، لولاند، فىئون، بورنى قاتارلىق 483 ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇ ئۆزىگە قاراشلىق گېرىنلاندىيە بىلەن ئاتلانتىك ئوكيانىدىكى فارىر ئاراللىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دانىيىنىڭ يېرىم ئارال ۋە ئەتراپىدىكى ئاراللىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس بولۇپ، ئەڭ ئېگىز جايى دېڭىز يۈزىدىن 173 مېتر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 30 مېتر كېلىدۇ. يەر مەيدانى 43 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. (گېرىنلاندىيە بىلەن فارىر بۇنىڭ سىرتىدا). دانىيىنىڭ ئاھالىسى 5 مىليون 112 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ 96% نى دانىيىلىكلەر، قالغان قىسمىنى چەت ئەللىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. خرىستىئان دىنىنىڭ بىر مەزھىپىگە ئېتىقاد قىلىدۇ. دانىيە تېلى دۆلەت تېلى ھېسابلىنىدۇ. پايتەختى كوپېنھاگېن شەھىرى. دانىيە 9 - ئەسىردىن باشلاپ ياۋروپا بويىچە كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ شەكىللەنگەن. 9 - ئەسىردە ئىمپېرىيە بولۇپ قۇرۇلغان. 1397 - يىلى نورۋېگىيە ۋە شۋېتسىيە بىلەن بىرلىشىپ خامار بىرلەشمىسى بولغان، 16 - ۋە 19 - ئەسىرلەردە نورۋېگىيە ۋە شۋېتسىيە بۇ بىرلەشمىدىن ئايرىلىپ چىققان. 1940 - يىلى 4 - ئايدا گېرمانىيە فاشىستلىرى دانىيىگە بېسىپ كىرگەن، 1945 - يىلى 5 - ئايدا دانىيىدە تۇرۇشلۇق گېرمانىيە ئەسكەرلىرى تەسلىم بولغان. ئىككىنچى دۇنيا

مىليارد 300 مىليون كۇب مېتر سۇ سىغىدۇ. بۇ سۇ ئامبارـ
نىڭ توسمىسى 1927 - يىلىدىن باشلاپ قۇرۇلغان. ئۇزۇنلۇقى
760 مېتر، ئېگىزلىكى 60 مېتر كېلىدۇ. 1932 - يىلى توك
تارقىتىشقا باشلىغان. سۇ ئامبىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن دنېپر
دەرياسىنىڭ قاتناش شارائىتىنى ياخشىلاشقا زور ياردىمى بولدى،
بۇنىڭ بىلەن لىيېنى شەھىرىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىدا پاراخوت قاتـ
ناش شارائىتى ياخشىلاندى.

دنېپروپېتروۋسكى(第聂伯罗彼得罗夫斯克Днепропетровск)
سوۋېت ئۇكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى دنېپرو
پېتروۋسكى ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر دنېپر دەرياسـ
نىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. 1926 - يىلـ
دىن ئىلگىرى «ئىكاتېرىنوسلاۋ» دەپ ئاتالغان. شەھەرنىڭ
ئاساسى 1783 - يىلى سېلىنغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى دوڭـ
باس - كريوۋبروگ تۆمۈريولى سېلىنغاندىن كېيىن تېز تەرەقـ
قىي قىلىپ مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنىگە ئايلانغان.
شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 153 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985).
دنېپرو پېتروۋسكى شەھىرىنىڭ ماشىنىسازلىق، پولات - تۆمۈر،
كوكس كۆيدۈرۈش، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي
قىلغان. شەھەردە بىرقانچىلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن
تەتقىقات، مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار.

دوخا (Doha 多哈) قاتار نىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ
سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، قاتارنىڭ ئەڭ
چوڭ پورتى. ئاھالىسى 180 مىڭدىن ئوشۇق (1980) بولۇپ،
پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ $\frac{3}{4}$ دىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ جاي ئەسـ
لى كىچىك بىر بېلىقچىلىق پورتى بولۇپ، مەرۋايىت سۈزۈش
بىلەن شوغۇللىنىدىغان پاراخوتلار توپلىنىدىغان ئورۇن ئىدى. ئېكـ

تىكى بىر جىلغىدا بولۇپ، تاغ بىلەن ئورالغان، ھاۋاسى ساپ، مەنزىرىسى گۈزەل. شۇڭا بۇ يەر مەشھۇر دەم ئېلىش ۋە سايا-ھەت قىلىش ئورنىغا ئايلاندى.

دنېپر دەرياسى (第聂伯河 Днепр) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپا قىسمىدىكى ئىككىنچى چوڭ دەريا بولۇپ، شەرقىي ياۋروپا تۈزلەڭلىكىدىكى ۋالداي ئېدىرلىقىدىن باشلىنىپ، جەنۇبقا قاراپ بلاروسىيە، ئوكرائىنالارنى بېسىپ ئۆتۈپ قارا دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 2201 كىلومېتىرغا يېتىدۇ، كۆلىمى 504 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى 1700 كۇب مېتر سېكۇنت، يىللىق ئومۇمىي ئېقىم مىقدارى 53 كۇب كىلومېتر كېلىدۇ. ئاساسىي تارماقلىرىدىن دېسنا دەرياسى، سۇلا دەرياسى، پرىپىيات دەريا-سى قاتارلىق دەريالىرى بار. دنېپر دەرياسى يۇقىرى ئېقىمىدا قاناللار ئارقىلىق نېمان دەرياسى، غەربىي بۇگ دەرياسى (پول-شا)، غەربىي دىۋىنيا دەريالىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. دەريا يولىدا كېيېۋ، دنېپر، كاخوپكا قاتارلىق ئالتە سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. دەريانىڭ دوروكوبۇژدىن تۆۋەن قىسمىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ، قاتناش مۇساپىسى 1990 كىلومېترغا يېتىدۇ. ھەر يىلى 3 - 4 ئاي مۇز توڭلايدۇ. دەريا بويىدا كېيېف، كرېمېنچوگ، دنېپر پېتروۋوسكى، زاپوروژې، خېرسون قاتارلىق دەريا پورتلىرى بار.

دنېپر سۇئامبىرى (第聂伯水库 Днепровское Водохранилище) «لېنىن كۆلى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ كۆل دنېپر دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا تۆۋەن ئېقىمىدا سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ئاساسداشەكىلەنگەن. ئۇزۇنلۇقى 170 كىلومېتر، ئەڭ كەڭ جايى 3.5 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 420 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 8.2 مېترغا يېتىدۇ. 3

تەرەققي قىلىشقا باشلىغان. ھازىر بۇ شەھەر گېرمانىيە بويىچە كۆمۈر ئىلىش، كوكس تاۋلاش، پولات ـ تۆمۈر، ئېغىر تېپتىكى ماشىنىسازلىق، خىمىيە، پېۋا ئىشلەش، ھەربىي سانائەت جەھەتتە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پېۋا ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئېكسپورتىدا دۇنيادا ئالدىنقى قاتارا تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇق، سۇ قاتنىشى تەرەققي قىلغان. بولۇپمۇ رېين ـ ئېمىس قانىلى قېزىلغاندىن كېيىن شەھەرنىڭ سۇ قاتنىشىدىكى ئورنى تېخىمۇ ئۆستى. ھازىر مۇھىم دەريا پورتى ھېسابلىنىدۇ. بۇ شەھەردىن يولغا چىققان پاراخوتلار قانال ھەم دەريالار ئار ـ قىلىق شىمالىي دېڭىز يانىدىكى ئومدېن پورتىغا چىقالايدۇ. رېين ـ خىرنا قانىلى ئارقىلىق رېين دەرياسىغا ئۆتكىلى بولىدۇ.

دومىنىكا (多米尼加Dominica) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ھايتى ئارىلىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاش ـ قان دۆلەت. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپى ھايتى جۇمھۇرىيىستى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، يەر مەيدانى 48 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئۇنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ غەر ـ بىي قىسمىنى ئوتتۇرا كوردىلىر تاغلىرى كېسىپ ئۆتىدۇ. ئەڭ ئېگىز دوئارت چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3175 مېترغا يېتىدۇ. دومىنىكانىڭ شىمالىي تەرىپىدە تۆزلەڭلىكلەر، شەرقىدە ئېدىر ـ لىقلار، شەرقىي جەنۇبىدا تۆزلەڭلىكلەر جايلاشقان. دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئېنروكللو كۆلى ئەتراپى لاتىن ئامېر ـ كىسى بويىچە ئەڭ پەس يەر بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 44 مېتر تۆۋەن تۇرىدۇ. دومىنىكانىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ئۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C — 26°C، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 1000 — 2000 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. دومىنىكانىڭ ئاھالىسى 6 مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ 70% دىنى نېگىرلار

كىنىچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن قاتاردا نەپىت تېپىلغاندىن كېيىن نەپىتنىڭ ئېلىنىشىغا ئەگىشىپ خېلى زامانىۋىلاشقان پورت شەھىرىگە ئايلاندى. شەھەردە دېڭىز سۈيىنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش زاۋۇتى، سۇلياۋ مەھسۇلاتلىرى زاۋۇتى، پولات ـ تۆمۈر زاۋۇتى، ئېلېكتر ئىستانسىسى، نەپىت ئايرىش زاۋۇتى، ئوغۇت زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى، ئالىيۇمىن تاۋلاش زاۋۇتى قاتارلىق زاۋۇتلار ۋە خەلقئارا ئايرودرومى بار.

دودوما شەھىرى (多多马市DoDoma) تانزانىيە بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتىنىڭ بولغۇسى پايتەختى، بۇ جاي دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. 1973 ـ يىلى 9 ـ ئايدا 1973 ـ يىلىدىن باشلاپ 10 يىل ئىچىدە دودوما شەھىرىدە يېڭى پايتەختنى قۇرۇپ چىقىش قارار قىلىندى، شۇ پىلان بويىچە شەھەر قۇرۇلۇشى باشلاندى. دودوما شەھىرى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان تۆمۈرىول بىلەن شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان تاشيوللارنىڭ كېسىشكەن جايىغا جايلاشقان. شەھەرنىڭ سانائەت،يېزا ئىگىلىك،قاتناش ـ ترانسپورت جەھەتتىكى تەرەققىيات ئىستىقبالى زور. شەھەردە ھەر خىل سانائەت ئورۇنلىرى، دۆلەتلىك ئىدارىلەر، مەكتەپلەر، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ شەھەرنىڭ كۆلىمى تەدرىجىي كېڭەيمەكتە.

دورتمۇند (多特蒙德Dortmund) گېرمانىيەنىڭ دۇر رايونىدىكى ئەڭ مۇھىم سانائەت ـ كان رايونىنىڭ بىرى. بۇ شەھەر رېبىن دەرياسىنىڭ تارمىقى ئېمسچېر دەريا بويىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇ جاي 9 ـ ئەسىردىن باشلاپ خاتىرىگە ئېلىنغان. ئوتتۇرا ئەسىردە خانسا ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى، شىمالىي گېرمانىيىنىڭ سودا شەھىرى بولغان. 19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ كۆمۈر، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرىنىڭ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ

تە قاراپ ئېقىپ ئاۋستىرىيە، چېخوسلوۋاكىيە، ۋېنگرىيە، يۇگوسـ
لاۋىيە، رۇمىنىيە، بۇلغارىيە، سوۋېت ئىتتىپاقىنى بېسىپ ئۆتۈپ،
رۇمىنىيىنىڭ سۇلىنا ئەتراپىدا قارا دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى
2850 كىلومېتىر كېلىدۇ. كۆلىمى 817 مىڭ كۋادرات
كىلومېترغا يېتىدۇ. دونای دەرياسىنىڭ 300 دىن ئارتۇق
تارمىقى بار، بۇنىڭ ئىچىدە سول تەرەپتىن قۇيۇلىدىغان پاگ،
تىسا، ئولت، پروت دەريالىرى بىلەن ئوڭ تەرەپتىن قۇيۇلىدىغان
ئىن، دىراۋا، ساۋا، موراۋا، ئىسكې دەريالىرى مۇھىم ئورۇندا
تۇرىدۇ. دەيانىڭ ئوتتۇرا ۋە تۆۋەن ئېقىن رايونىغا كەڭ دائىرە
لىك تۆزلەڭلىكلەر جايلاشقان. دەريانىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش
ئاغزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 6430 كۇب مېتر سې-
كونتقا، سۇ ئېنېرگىيە زاپىسى 35 مىليون كىلوۋات سائەتكە
يېتىدۇ. دونای دەرياسى مۇھىم خەلقئارا قاتناش يولى، قارا
دېڭىزدىن دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمىغا قاراپ يولغا چىققان پا-
راخوت سوۋېت ئىتتىپاقى، رۇمىنىيە، بۇلغارىيە، ۋېنگرىيە، يۇ-
گوسلاۋىيە، چېخوسلوۋاكىيە، ئاۋستىرىيىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ،
گېرمانىيىگە ھەتتا دونای دەرياسى بىلەن رېينىن دەياسىنى
تۇتاشتۇرىدىغان دونای ـ مەين قانىلى ئارقىلىق داۋاملىق غەربـ
كە قاراپ يۈرۈپ گوللاندىيىنى كېسىپ ئۆتۈپ شىمالىي دېڭىزغا
ئۆتەلەيدۇ.

دونباس (顿巴斯 Донбасс) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ
كۆمۈر كان بازىسى. دونباس دونبىسكى كۆمۈرلۈكىنىڭ قىسـ
مارتىپ ئاتىلىشى. بۇجاي دون دەريا تۆۋەن ئېقىمىنىڭ، غەر-
بىي تەرىپىگە جايلاشقان، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 620
كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 70 — 170 كىلومېترغا
يېتىدۇ. ئومۇمىي مەيدانى 60 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ.
ئومۇمىي كۆمۈر زاپىسى 128 مىليارد تونىا، بۇنىڭ ئىچىدە

بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر ۋە ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلارنىڭ ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، 15% دىن ئاق تەنلىكلەر، 10% دىن نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 90%ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىسپان تىلىنى قوللىنىدۇ. يەنە فرانسۇز تىلى تەلەپپۇزىدىكى بىر خىل يەرلىك تىل ئۇمۇمىيۈزلۈك قوللىنىلىدۇ. دومىنىكا 1492 - يىلىدىن باشلاپ ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1795 - يىلى فرانسىيە مۇستەملىكە قىلۋالغان، 1808 - يىلىدىن 1821 - يىلىغىچە ئىسپانىيىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. 1844 - يىلى 2 - ئايىنىڭ 27 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ، دومىنىكا جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. دومىنىكا ئىقتىسادىي جەھەتتىن يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى 50% نى تەشكىل قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن شېكەر قومۇشى، ئۇنىڭدىن قالسا كوفې، كاكاتۇ، تاماكا، شال، كېۋەز، ئاپېلسىن قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە شېكەر سانائىتى بىلەن تاماكا سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇلار - دىن باشقا كان، سېمونت، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇنىڭ يىللىق شېكەر مەھسۇلاتى 900 مىڭ تونىنىدىن ئارتۇق بولۇپ، سىرتقى پېرىۋۇتىدا بىرىنچى ئورۇننى، سايامەتچىلىك كىرىمى ئىككىنچىسى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايغا ھەر يىلى سايامەت قىلىپ كېلىدىغانلار سانى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ. سىرتتىن ئاپتوموبىل، ماشىنا - ئۇسكۇنە، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى، نېفىت قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

دوناي دەريا سى (Dunaj 多瑙河)ياۋروپا بويىچە ئىككىنچى چوڭ دەريا، بۇ دەريا گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىدىكى شۋارتسۋالد تېغىنىڭ شەرقىي يان باغرىدىن باشلىنىپ شەرق

دونېسكى شەھىرى (顿涅茨克市Донецк) ئوكرائىنانىڭ دونباس رايونىدىكى ئەڭ چوڭ شەھىرى، مۇھىم پەن - تېخنىكا مەركىزى، دونېسكى ئوبلاستىنىڭ پايتەختى. بۇ شەھەر كالمىئوس دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغاجايلاشقان،قانال ئارقىلىق شىمالىي دونېسكى دەرياسى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. 1924 - يىلدىن ئىلگىرى «يوزوفكا» دەپ ئاتالغان. 1924 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە «ستالىنو» دەپ ئاتالغان. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 73 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1985). شەھەر ئەتراپىدا كۆمۈر زاپىسى ناھايىتى مول. بۇ جاي 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدىن باشلاپ تۆمۈريوللارنىڭ قوۋۇلۇشى، كۆمۈر كېنىنىڭ ئېچىلىشى، پولات - تۆمۈر سانائىتى ئورۇنلىرىنىڭ قوۋۇلۇشىغا ئەگىشىپ تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. ھازىر بۇ جاي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم كۆمۈر سانائىتى بازىلىرىنىڭ بىرى. شەھەرنىڭ پولات - تۆمۈر، خىمىيە، كان ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن - تەتقىقات ئورگانلىرى بار.

دۇربان (Durban 德班) ئازانىيە (جەنۇبىي ئافرىقا) نىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، مۇھىم سانائەت مەركىزى، چوڭ قاتناش تۈگۈنى. بۇ شەھەر 1824 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان. ئەسلى نامى ناتال بولۇپ، 1835 - يىلى دۇربان دەپ ئۆزگەرتىلگەن. دۇربان ئازانىيىنىڭ ھىندى ئوكيان قىرغىقىدىكى مۇھىم پورتى، ئاتاقلىق سانائەت مەركىزى، ئاھالىسى شەھەر رايونلىرى بىلەن قوشۇلۇپ 874 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاسىيادىن كەلگەن كۆچمەنلەر ھەم ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى 36% نى تەشكىل قىلىدۇ. دۇربان پۈتۈن ئازانىيە بويىچە ئېكسپورت قىلىدىغان، ئىمپورت قىلىدىغان مالىلارنىڭ يېرىمىنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. ئۇ ئازانىيە بويىچىلا ئەمەس، ئافرە-

ئۇيغۇرچە كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

كوكس كۆيدۈرۈشكە بولىدىغان كۆمۈر مىقدارى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى شۇ خىل كۆمۈر مىقدارىنىڭ 28% دىن ئىگىلەيدۇ. 19 - ئەسىردىن باشلاپ ئېچىلىشقا باشلىغان، ھازىرقى كۆمۈر مەھسۇلاتى 200 مىليون تونىدىن ئوشۇق بولۇپ، پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى كۆمۈر مەھسۇلاتىنىڭ $\frac{1}{3}$ دىن تەشكىل قىلىدۇ. غەربتىكى كرىۋوبروگ شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 400 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ جايدا كۆمۈر ساناشتىدىن باشقا مېتاللۇرگىيە، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، خىمىيە سانائەت، ماشىنىسازلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا دونېسكى، ۋورسىلوۋ گراد، مايكېيفكا قاتارلىق مۇھىم شەھەرلەر بار.

دون دەريا سى (顿河Дон) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ياۋروپا قىسمىدىكى ئۇچىنچى چوڭ دەريا. رۇس ئېدىرلىقىنىڭ شەرقىي يان باغرىدىن باشلىنىپ ئەگرى - بۈگرى ھالدا شەرقىي جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ، يەنە غەربىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ، ئورمان - يايلاق ۋە يايلاق، بەلباغلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئازوۋ دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1870 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلىمى 422 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. دەريا ئاغزىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 935 كۇب مېتر سېكۇنت، يىللىق سۇ مىقدارى تەخمىنەن 30 كۇب كىلومېترغا يېتىدۇ، سۇ يولى بىرقەدەر تۆز. ئاساسىي تارماقلىرى خوپېر، شىمالىي دونېسكى دەريالىرىدىن ئىبارەت. دەريانىڭ غول ئېقىنى ۋولگا - لېنىن قانىلى ئارقىلىق ۋولگا دەريا سى، كاسپىي دېڭىزى، بالتىق دېڭىزى، ئاق دېڭىزلار بىلەن تۇتىشىدۇ. سۇ قاتناش لىنىيىسى 1590 كىلومېتر كېلىدۇ. مۇز توڭلاش مەزگىلى تەخمىنەن تۆت ئايغا سوزۇلىدۇ. كۆمۈر، ئاشلىق، ياغاچ، مېتاللار توشۇلىدۇ. روستوف، ئازوف شەھەرلىرى مۇھىم پورتلىرى ھېسابلىنىدۇ.

دۇنكېرك(Dunkerque敦刻尔克) فرانسىيىنىڭ شىمالىدىكى پورت شەھىرى، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 186 مىڭدىن ئاشىدۇ. تۆمۈرىيول سالى ئارقىلىق ئەنگلىيىنىڭ دۆبر پورتى بىلەن تۇتىشىدۇ. تۆمۈرىيول ھەم قاناللار ئارقىلىق بېلگىيە بىلەن تۇتىشىدۇ. دۇنكېرك فرانسىيىنىڭ مۇھىم بېلىقچىلىق، ھەربىي ھەم سودا پورتى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جاي ئارقىلىق تۆمۈر رۇدىسى، نېفىت، خىمىيىۋى ئوغۇت، قوي يۇڭى، پاختا ئىمپورت قىلىنىدۇ؛ سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن نېفىت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. دۇنكېرك فرانسىيىنىڭ مۇھىم پولات ـ تۆمۈر سانائەت بازىسىنىڭ بىرى، ئۇنىڭدىن باشقا يەنە كېمىسازلىق، نېفىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەر بار. 1940 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئەنگلىيە ئارمىيىسى بىلەن بىر قىسىم فرانسىيە ئارمىيىسى گېرمانىيە ئارمىيىسى تەرىپىدىن مەغلۇپ قىلىنغاندىن كېيىن دۇنكېركىگە چېكىنگەن، كېيىن بۇ جاي ئارقىلىق ئەنگلىيىگە چېكىنگەن. شۇڭا تارىختا «دۇنكېرك چېكىنىشى»دەپ ئاتىلىدۇ. 1944 ـ يىلى 9 ـ ئايدا ئىتتىپاقچىلار ئارمىيىسى ھۇجۇم قىلغانلىقتىن شەھەرنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسىم قۇرۇلۇشى ۋەيران بولغان، ئۇرۇشتىن كېيىن قايتا كېڭەيتىپ قۇرۇلغان.

دۇبلىن (Dublin都柏林) غەربىي ياۋروپادىكى ئېرلاندىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ (1981). دۇبلىن شەھىرى لىف دەريا ئېغىزىدىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان. بۇ جايىنىڭ ئاساسى ۋەسىرە سكاندىناۋىيىلىكلەر تەرىپىدىن سېلىنغان، كېيىن بۇ جايدا دانىيىلىكلەر سودا ـ سېپتىق قىلغان. 1170 ـ يىلى ئالگلو ساكسونلار بىلەن نورماندى خەلقلىرى دۇبلىن قەلئەسىنى قۇر-

قا بويىچىمۇ چوڭ ئومۇملاشقان پورتلارنىڭ بىرى. بۇ پورت ئارقىلىق ئازانىيەنىڭ مۇھىم كان بايلىقلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە بولۇپمۇ كۆمۈر، مارگانېتس، خروم، شېكەر، ئاشلىق قاتارلىقلار ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

دوسسېلدورف (Düsseldorf 杜塞尔多夫) گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ رېين دەريا بويىدىكى رۇر رايونىنىڭ مۇھىم سانائەت شەھىرى، ئاتاقلىق دەريا پورتى، شىمالىي رېين ۋېستفالىيە ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 608 مىڭ دىن ئاشىدۇ. دوسسېلدورف گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇھىم پۇل مۇئامىلە مەركىزى. گېرمانىيە مونوپول كاپىتالىستلىرىنىڭ باشقۇرۇش ئورۇنلىرىنىڭ كۆپىنچىسى مۇشۇ شەھەرگە جايلاشقان. بۇ شەھەردە ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، خىمىيە، پولات ـ تۆمۈر، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، نازۇك ئەسۋاب ـ ئۈسكۈنە، ئەينەك، توقۇمىچىلىق، قەغەزچىلىك، كۆمۈركان قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ماشىنىسازلىق ۋە مېتالچىلىق سانائەتلىرى گېرمانىيە بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. دوسسېلدورف شەھىرىنىڭ سۇ، قۇرۇقلىق، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، دەريا پاراخوتلىرى شەھەردىن دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا قاراپ گوللاندىيىنى بېسىپ ئۆتۈپ شىمالىي دېڭىزغا چىقالايدۇ. يۇقىرى ئېقىمغا قاراپ يۈرسە، كىلېن، مانگىم شەھەرلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ شۋېتسارىيەنىڭ بازىل شەھىرىگە قەدەر بارالايدۇ، رېين دەريا سى بىلەن باشقا دەريالارنى تۇتاشتۇرىدىغان قانالالار ئارقىلىق فرانسىيەگە، گېرمانىيەنىڭ شىمالغا ھەتتا بېرلىن شەھىرىگە كېلەلەيدۇ. ئۇنىڭ سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، شەھەردىن ئەتراپقا تارقالغان نۇرغۇن تارماق تۆمۈر يول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

1908 - يىلى شىمالىي قىسمىدىكى رۇرئوت دۇيسبۇرگنىڭ بىر - قىسمى بولۇپ قوشۇلدى.

دۇشەنبە (杜尚别 Душанбе) سوۋېت ئىتتىپاقى تاجىكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھەم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر تاجىكستاننىڭ غەربىدىكى گىسار ئويمانلىقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. 1929 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە «ستالىن ئاباد» دەپ ئاتالغان. ئاھالىسى 552 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1985). بۇ جاي ئەسلى كىچىك بىر يېزا بولۇپ، 1925 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. ھازىر تاجىكستانىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايول تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە پاختا توقۇمىچىلىق، يىپەك تارتىش، يېمەك - ئىچمەك ۋە پاختا توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، تاجىكستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە باشقا ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

دېترويت (Detroit 底特律) ئا ق ش نىڭ شىمالىدىكى مىچىگان شتاتىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ سودا - سانائەت شەھىرى، دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق ئاپتوموبىل سانائەت مەركىزى. دېترويت شەھىرى دېترويت دەرياسىنىڭ غەربىگە، سېنت كىلار كۆلىنىڭ بويىغا جايلاشقان مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ شەھەر كانادانىڭ مۇھىم ئاپتوموبىل سانائەت شەھىرى ئوينسور بىلەن كۆۋرۈك ھەم يەر ئاستى تونىلى ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ. چوڭ دېترويت شەھرىنىڭ ئاھالىسى 4 مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). 1701 - يىلى فرانسىيە دېترويت ئىتنى مۇھىم مال ئالماشتۇرۇش پونكتى قىلغان. 1825 - يىلى ئېرى قانىلى قېزىلغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ سانائەت شەھىرىگە ئايلانغان. 1899 - يىلى شەھەر ئەتراپىدىكى ماشىنىسازلىق، پولات - تۆمۈر، كۆمۈردىن ئىبارەت سانائەت

غان. 1841 - يىلى پايتەختى بولغان. دۇبلىن ئېرلاندىيەنىڭ ئەڭ ئاساسىي سانائەت مەركىزى، شەھەرنىڭ مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، خىمىيە قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا 1591-يىلى قۇرۇلغان تىلىتان داشۇسى قاتارلىق برقانچە ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، رەسسامچىلىق ئورۇنلىرى، كۈتۈپخانىلار، ياۋروپا بويىچە چوڭ ھايۋانات ۋە ئۆسۈملۈك باغچىلىرى بار.

دۇيسبۇرگ (杜伊斯堡Duisburg) گېرمانىيەدىكى رېين دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا جايلاشقان ئەڭ مۇھىم سانائەت ھەم قاتناش مەركىزى، ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر ئوتتۇرا ئەسىردە مۇھىم سودا شەھىرى بولغان. ھازىر گېرمانىيە بويىچە يىلىغا 4 مىليون توننا پولات ئىشلەپچىقىرالايدىغان چوڭ تېپتىكى يەتتە پولات - تۆمۈر زاۋۇتىنىڭ بەشى بۇ شەھەرگە جايلاشقان. ئۇندىن باشقا كېمىسازلىق، كوكس، كۆيدۇرۇش، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، ئېغىر تېپتىكى ماشىنىسازلىق، نېفىت ئايرىش، خىمىيە، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. دۇيسبۇرگ گېرمانىيەنىڭ رېين رايونىدىكى ئەڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، غەربىي ياۋروپا بويىچە بىرىنچى چوڭ دەريا پورتى. بۇ جايغا رېين دەرياسى ئارقىلىق 5000 تونناتلىق ئوكيان پاراخوتلىرى كېلەلەيدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق سىرتتىن ئېلىنىدىغان تۆمۈر رۇدىسى، نېفىت، ياغاچ ماتېرىياللىرى، كۆمۈر قاتارلىق خام ئەشيالار سانائەت ئورۇنلىرىغا يەتكۈزۈلىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەنگەن سانائەت مەھسۇلاتلىرى چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. دۇيسبۇرگ شەھىرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ئۇنىڭ دائىرىسىمۇ زور دەرىجىدە كېڭەيدى.

دېنالى چوققىسى (Denali 德纳里峰) شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسنىڭ شىمالىدىكى ئالياسكىغا جايلاشقان ئەڭ ئېگىز تاغ چوققىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ئېگىزلىكى 6193 مېتر كېلىدۇ. بۇ شىمالىي ئامېرىكا بويىچە ئەڭ ئېگىز نۇقتا ھېسابلىنىدۇ. دېنالى رايونىنىڭ ئىقلىمى سوغۇق، قىش پەسلى ئۇزۇن، بىراق بۇ تاغ چوققىسىنىڭ ئەتراپىدا ئۆسۈملۈكلەر مول، ھايۋاناتلار كۆپ بولغاچقا، 1917 - يىلى ئا ق ش ھۆكۈمىتى بۇ تاغ چوققىسىنىڭ ئەتراپىدىكى 6800 كۋادرات كىلومېتردىن ئوشۇق يەرنى دېنالى دۆلەت باغچىسى قىلىپ ئايرىدى. بۇ ئا ق ش تىكى‌دۆلەتلىك‌سېرىق تاش‌باغچىسىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندىكى چوڭ دۆلەت باغچىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا مۇزلۇق تۆپراقلارنى، ئېگىز تاغ ئىقلىمىنى، ئېكولوگىيىنى تەتقىق قىلىش ئورۇنلىرى، شۇنداقلا يەر شارى فىزىكىسى (قۇتۇپ نۇرىنى، ماگنىت مەيدانلىرىنى) تەتقىق قىلىش ئورۇنلىرى بار. دېنالى مۇھىم سایاھەت رايونى، بۇ جايغا سایاھەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان نۇرغۇن مېھمانخانىلار، تاغقا چىقىش ئورۇنلىرى تەييارلانغان. ئالياسكا داشۆسىنىڭ ئوقۇغۇچىلىرى دائىم بۇ جايغا كېلىپ دالا پراكتىكىسى ۋە تاغقا چىقىش پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

دوبەي (Dubai 迪拜) (1) ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكىنىڭ بىر ئەزاسى، مەيدانى تەخمىنەن 3900 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاساسىي قىسمى پېرسىيە قولتۇقىغا جايلاشقان خاجار تاغ لىقىنىڭ بىر رايونىدىن ئىبارەت. ئاھالىسى 207 مىڭدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ 90% تىن كۆپرەكى دوبەي ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىغا مەركەزلەشكەن. ئىقتىسادتا نېفىت بىلەن سودىنى ئاساس قىلىدۇ، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان زور مىقداردا نېفىت زاپىسى تېپىلدى. دېڭىز رايونلىرىدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ، مەرۋايىت سۈزۈپ ئېلىنىدۇ، دېھقانچىلىقى ئانچە مۇھىم ئورۇندا تۇرمايدۇ. (2) دو-

تارماقلىرى ئاساسىغا ئاپتوموبىل سانائىتى قۇرۇلغان. شۇنىڭ بىلەن تەدرىجىي ھالدا ئاق شىنىڭ ئاپتوموبىل سانائەت مونوپول كاپىتالىستلىرىنىڭ ۋە ئاپتوموبىل سانائىستىنىڭ مەركىزىگە ئايلانغان. بۇلاردىن باشقا يەنە ئايروپىلان ياساش، ئېلېكتر ماشىنىلىرىنى ياساش، پولات - تۆمۈر، ئالیۇمىن، خىمىيە، دورا، كاۋچۇك، ھېسابلاش ماشىنىسى قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ ئاق شىن بويىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

دېرىن دەرياسى (得林河 Deryn) ئالبانىيىدىكى بىرىنچى چوڭ دەريا. ئۇنىڭ باش مەنبەسى يۇگوسلاۋىيىدىكى مۇكىر-گور تېغىدىن باشلىنىدىغان ئاق دېرىن دەرياسى ۋە ئالبانىيە - يۇگوسلاۋىيە چېگرىسىدىكى ئوخرىد كۆلىدىن باشلىنىدىغان قارا دېرىن دەريالىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن تەشكىل تاپىدۇ، بۇ ئىككى دەريا كۆكپىس شەھىرىگە كەلگەندە قوشۇلۇپ دېرىن دەرياسىنىڭ ئاساسىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 281 كىلومېتر، كۆلىمى 5817 كۇبات كىلومېتر، دېرىن دەرياسى ئالبانىيە قىسمىدا 1000 مېتر چوڭقۇر تاغ جىرالىرىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، دەريانىڭ ئېقىنى تېز، قاتناش قىلىشقا قولايسىز. بىراق سۇ ئېنېرگىيىسى مول بولۇپ، پۈتۈن ئالبانىيا سۇ ئېنېرگىيە زاپىسىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ھازىر بۇ دەريانىڭ ئالبانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ تېپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى سېلىنغان. دەريا سۇيىدىن يېزا ئىگىلىك شەھەرلەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ.

دېژنېۋا تۇمشۇقى (迭日涅夫角 Дежнева) ئاسىيە قىتئەسىنىڭ ئەڭ شەرقىدىكى تۇمشۇق. غەربىي ئۇزۇنلۇق 169°40′ بىلەن شىمالىي كەڭلىك 66°0.5′ نىڭ تۇتاشقان يېرىگە تۇغرا كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 850 مېتر كېلىدۇ.

ر

رابات (拉巴特Rabat) ماراكەشنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 893 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1982). 1912 - يىلى فرانسىيە مۇستەملىكىچىلىرى ماراكەشنىڭ كونا پايتەختى فېس شەھىرىنى بېسۋالغاندىن كېيىن پايتەختنى رابات شەھىرىگە يۆتكەپ كەلگەن. رابات قەدىمىي شەھەر بولۇپ، 1150 - يىلى ماراكەشنىڭ مۇۋاشىد پادىشاھلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى ئابدۇللا مۇمىن ئالجىرىيە بىلەن تۇنىسقا ئەسكەر يۆتكەش ھەمدە دېڭىزنى بېسىپ ئۆتۈپ ئىسپانىيىگە بېرىش ئۈچۈن قەدىمىي شەھەر سالىنىڭ ئەتراپىدا «رىبات پاتىخ» دېگەن بىر ھەربىي پونكىت قۇرغان، بۇ پونكىتنىڭ خارابىلىرى ھازىرغىچە ساقلىنىپ تۇرماقتا. رابات شۇ ھەربىي پونكىت ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. رابات ماراكەشنىڭ سودا - سانائەت مەركىزى. ئۇ جايدا يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، گىلەم توقۇش، تېرە - خۇرۇم، فار فور قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

رانگون (仰光Rangoon) بىرمىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورتى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر رانگون دەريا بويىغا جايلاشقان بولۇپ، چوڭ دېڭىزدىن 35 كىلومېتر ئىچكى قۇرۇقلۇقتا تۇرىدۇ. رانگون جەنۇبىي ئاسىيا بويىچە چوڭ پورتلارنىڭ بىرى. شەھەر ئاھالىسى 2 مىليون 450 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). رانگون 1852 - يىلى تۆۋەنكى بىرمىنىڭ مەركىزى بولغان. بىرما مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن (1948 - يىلى 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى) دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. شەھەردە توقۇمىچىلىق، خىمىيە، كېمىسازلىق، قۇرۇ-

بەي خەلىملىكىنىڭ پايتەختى، مۇھىم پورتى، مۇھىم سودا سانائەت مەركىزى. شەھەر رايونى تەخمىنەن 11 كىلومېتر تۆۋزۇنلۇقتىكى قولتۇقنىڭ ئىكىكى ياقىسىغا جايلاشقان. ھازىر بۇ قولتۇقنىڭ غەربىي قىرغىقىدا يېڭىدىن راشىد پورتى قۇرۇلدى. شەھەردە يېڭىدىن نېفىت ئايرىش، ياغاچچىلىق، سۇلياۋ تۇرۇبا ياساش، بېلىق كونسېرۋاسى ئىشلەش، ئالىيۇمىن تاۋلاش، ئېمىرگىيە، توزلۇق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش، پولات ماتېرىياللىرى تەييارلاش، ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى قۇرۇلدى.

دىيېگو گارسىيە ئارىلى (迪戈加西亚岛Diego Garcia) ھىندى ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان چاگوس تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئارال. ئۇنىڭ ئورنى جەنۇبىي كەڭلىك 7°20′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 72°25′ نىڭ تۇتاشقان يېرىگە توغرا كېلىدۇ. يەر مەيدانى 27 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ ھىندىستاندىن 1700 كىلومېتر، ئەرەب يېرىم ئارىلىدىن 3700 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. بۇ ئارالدا ئەسلىدە 1400 دەك كىشى ئولتۇراقلاشقان، كېيىنكى ۋاقىتلاردا بىر قىسمى ماۋرىتىئوس، ئەنگلىيەلەرگە كۆچۈپ كەتكەن. ھازىرقى ئاھالىسى 600 دىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىنى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئارالدا ئاق ش نىڭ 1800 دىن ئوشۇق ھەربىي خادىمى بار. بۇ ئاراللارغا 1532 - يىلى پورتۇگالىيەلىك دىيېگوگارسىيە دېگەن كىشى كەلگەنلىكى ئۈچۈن ئارالنىڭ نامى شۇ كىشىنىڭ نامىغا بېرىلگەن. 1810 - يىلى باشلاپ ئەنگلىيە نىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1966 - يىلى ئاق ش بىلەن ئەنگلىيە تىمزالىغان كېلىشىمگە ئاساسەن ئاق ش بۇ ئارالدىن 50 يىل پايدىلىنىش ھوقوقىغا ئىگە بولغان.

نىلرى زامانىۋى، شۇڭا بۇ جايدا ئىشلەيدىغان ئىشچىلار 16 مىڭدىن ئاشمايدۇ. شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى بەك تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا گېرمانىيەنىڭ جەنۇبىي رايونلىرى بىلەن تۇتىشىدىغان نېفىت تۇرۇبىسى بار. بۇلاردىن باشقا نېفىت سانائىتى، خىمىيە سانائىتى، كېمىسازلىق، پولات-تۆمۈر قاتارلىق چوڭ زاۋۇتلار ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. روتتېردام يەنە مۇھىم سودا، پۇل مۇئامىلە مەركىزى، شەھەردە نۇرغۇنلىغان سودا سارايلىرى، چوڭ بانكىلار، ئاتاقلىق ئالىي مەكتەپلەر، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، مەشھۇر مۇزېيلار بار.

روژدېستۋو ئارىلى (Chrismas Island 圣诞岛) ھىندى ئوكيانىنىڭ شەرقىي شىمالىغا، ھىندونېزىيەنىڭ ياۋا ئارىلىدىن 360 كىلومېتر جەنۇبقا جايلاشقان. جەنۇبىي كەڭلىك 10°36′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 105°40′ ئارىلىغا توغرا كېلىدۇ. مەيدانى 135 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3000 دىن ئاشىدۇ، بۇلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى خەنزۇلار، قالغىنىنى مالاي مىللىتى، ياۋروپالىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئارالنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرى تىك، پەقەت ئۇچار بېلىق قولتۇقى بويىدىلا پارا-خوتلار توختىيالايدىغان ئورۇن بار. ئارالنى قېلىن ئورمان قاپ-لاپ تۇرىدۇ. بۇ ئارالنى 1888 - يىلى ئەنگلىيلىكلەر ئىگىلە-گەن، 1900 - يىلى سىنگاپور تەركىبىگە قوشۇلغان. 1958 - يىلى ئاۋستىرالىيەگە قايتۇرۇلغان. ھازىر ئاۋستىرالىيەنىڭ سىرتقى ئۆلكىسى ھېسابلىنىدۇ. ئارالدا فوسفورلۇق مېنېرال كان بايلىقى مول. ئاۋستىرالىيە بىلەن يېڭى زېلاندىيە بىرلىشىپ زور كۆچ بىلەن ئېچىپ پايدىلانماقتا.

روسارىئو (Rosario 罗萨里奥) ئارگېنتىنانىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر پارانا دەريا-سىنىڭ قۇيۇلۇش ئېغىزىدىن 300 كىلومېتر يۇقىرىدىكى دەريا

لۇش ـ بىناكارلىق، ياغاچچىلىق قاتارلىق زاۋۇت ـ فابرىكىلار بار. شەھەرنىڭ يېنىدىكى سىرىگەندە چوڭ تېپتىكى نېفىت ئايرىش زاۋۇتى بار. بۇ زاۋۇتنىڭ مەھسۇلاتى پۈتۈن دۆلەت بويىچە پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىلىدىغان نېفىت مەھسۇلاتلىرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. رانگون بىرمىنىڭ مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى، چوڭ پورتى. پۈتۈن دۆلەتنىڭ ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىنىدىغان مالالرنىڭ 98% تى رانگون پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەر قانالالار ئارقىلىق ئېراۋادي، شتاك دەريالىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. رانگون شەھىرىنىڭ يېنىدىكى رانگون دەريابىسىنىڭ سۈيى مول، ئېقىنى كەڭ ھەم چوڭقۇر بولغانلىقتىن، ئوكيان پاراخوتلىرى دەريا بويلاپ رانگون شەھىرىگە كېلەلەيدۇ. تۆمۈريول، تاشيوللار ئارقىلىق شىمالدىكى ماندالاي ۋە مىچىنا شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەرده چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى بار.

روتتېردام (鹿特丹 Rotterdam) گوللاندىيىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى، مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇ يالغۇز گوللاندىيە بويىچىلا ئەمەس، دۇنيا بويىچىمۇ ئەڭ چوڭ پورت. بۇ جاي 13 ـ ئەسىرده كىچىك بىر شەھەرچە بولۇپ قۇرۇلغان. 1600 ـ يىلغا كەلگەندە تەرەققي قىلىپ گوللاندىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ پورتقا ئايلانغان. 1870 ـ يىلى پورت بۇاستە شىمالىي دېڭىز بىلەن تۇتاشقاندىن كېيىن، دۇنيا خاراكتېرلىك چوڭ پورتقا ئايلانغان. ھازىر شەھەر ئاھالىسى 579 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). ھازىر بۇ پورتقا 545 مىك تونناملىق غايەت زور تېپتىكى نېفىت پاراخوتلىرى كىرىپ توختىيالايدۇ. پاراخوت توختاش ئورۇنلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 37 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ جايدا نۇرغۇن مەخسۇسلاشقان پرىستانلار بار. پورتنىڭ ئۇسكۇ-

نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى بار.

روسسو شەھىرى (Rosso 罗索市) غەربىي ھىندى تاقىم ئاللىرى ئىچىدىكى دوسىنكا ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم پورت شەھىرى. بۇ شەھەر دوسىنكا ئارلىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى روسسو دەريا-سىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىنىڭ يېنىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 18 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). بۇ شەھەر 1750 - يىلى سېلىنغان، 1805 - يىلى فرانسىيىلىكلەر تەرىپىدىن ۋەيران قىلىنغان، كېيىن قايتا سېلىنغان. پورتنىڭ ئۇسكۇنىلىرى ياخشى، سۇيى چوڭقۇر، بانان، پالما، كاكاتۇ، پۇراقلىق ماتېرىياللار، ياغاچ قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە رىم كاتولىك دىنى چېركاۋى، مۇقەددەس گېئورگىيە چېركاۋى، مۇزېيلار، ئۆسۈملۈك باغچىلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا شارقىراتمىلار، سايا‌ھەت ئورۇنلىرى بار.

روسىيە فېدېراتسىيىسى (俄罗斯联邦PCΦCP) سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى مەيدانى ئەڭ چوڭ، ئاھالىسى ئەڭ كۆپ بىر جۇمھۇرىيەت. ئۇ شىمالىي مۇز ئوكيان، شەرقىي تىنچ ئوكيان سۇلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. قۇرۇقلۇقتا ئىستونىيە، لاتۋىيە، لىتۋا، بېئىلو روسىيە، ئوكرائىنا، گرۇزىيە، ئەزەربەيجان، قازاقستان ھەم نورۋېگىيە، فىنلاندىيە، پولشا، جۇڭگو، موڭغۇلىيىلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 17 مىليون 75 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 143 مىليون 78 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، رۇسلار 82.8% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلاردىن باشقا تاتار، ئوكرائىن، چۇۋاش قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. ئاھالىسى 10 مىڭدىن كۆپ بولغان مىللەتلەر 50 تىن ئاشىدۇ، مەركىزى موسكۋا. روسىيە فېدېراتسىيىسىنىڭ غەربىي قىسمى پۈتۈنلەي دېگۈدەك تۈزلەڭلىك بولۇپ، شەرقىي يۇرگەنسېرى ئورال تاغلىرى،

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بويىغا جايلاشقان، شەھەر دېڭىزدىن 300 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئىچكى قۇرۇقلۇققا جايلاشقان بولسىمۇ، لېكىن 10 مىڭ تونناسلىق كۆتۈرۈش كۈچىگە ئىگە ئوكيان پارلاخوتلىرى دەريا بويى بويلاپ بىۋاستە شەھەر رايونىغا كىرەلەيدۇ. شەھەر ئاھالىسى 800 مىڭدىن ئاشىدۇ. روسارىئو شەھىرى تاشيول، تۆمۈريوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ باشقا چوڭ شەھەرلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەر ئەتراپىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە ھەر خىل يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش، تراكتور ئىشلەپچىقىرىش، نېفىت ئايرىش، خىمىيە، تېرە - خۇرۇم، قەغەز ئىشلەش قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى تەرەققىي قىلغان.

روستوۋ شەھىرى (罗斯托夫市 Ростов-на-дону) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىي كاۋكازدىكى مۇھىم ئىقتىساد، مەدەنىيەت ھەم قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر دون دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ ئوڭ ياقىسىغا جايلاشقان. غەربتىكى ئازوۋ دېڭىزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 46 كىلومېتر كېلىدۇ، دون دەرياسى بويلاپ ئوكيان پاراخوتلىرى شەھەر ئىچىگە كىرەلەيدۇ. شەھەر ئاھالىسى 987 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ شەھەر 1761 - يىلى مۇھىم بىر قەلئە بولۇپ قۇرۇلغان. 19 - ئەسىردىن باشلاپ روسىيىنىڭ جەنۇبتىكى مۇھىم چوڭ پورتىغا ئايلانغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىي كاۋكاز رايونىدىكى مۇھىم سانائەت، يېزا ئىگىلىك رايونى، بۇ شەھەردە ئىشلەپچىقىرىلغان يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بولۇپمۇ كومبايىن ئىشلەپچىقىرىش ئالاھىدە داڭلىق. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائەت ئورۇنلىرىدىن باشقا يەنە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش، خىمىيە سانائەت قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. شەھەردە

تىپىاقنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تىگىلەيدۇ. يېزا تىگىلىكىدە ئاساسلىق بۇغداي، كۆممىقۇناق، ياڭيۇ، ئاسىيا كەندىرى، قىزىلچا، ئاپتاپپەرەس ئۆستۈرۈلىدۇ. چوشقا، كالا، قوي قاتارلىق چارۋىلار بېقىلىدۇ. ئورال تاغلىرىنىڭ غەربىدە ئاھالە زىچ بولۇپ، ئىقتىسادىي زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. ئورالنىڭ شەرقىدە ئاھالە شالاڭ بولۇپ، ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيىسى بىرقەدەر تۆۋەن. شەرقىي قىسمى ھازىر داۋاملىق ئېچىلىۋاتقان چوڭ رايون ھېسابلىنىدۇ.

روكى تاغلىرى (落基山脉 Rocky Mountains) شىمالىي ئامېرىكىدىكى كوردىلىر تاغ سىستېمىسىنىڭ شەرقىدىكى تاغلىق. ئۇنىڭ شىمالىي ئالياسكىنىڭ شىمالىدىكى بىروكىس تاغلىرىدىن تارتىپ جەنۇبىي گراندى دەريا ۋادىسى بىلەن مېكسىكىنىڭ شەرقىي مادېرا تېغىغىچە سوزۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4500 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ تاغلىق شىمالدىن جەنۇبقا تەكشى سوزۇلغان بىرقانچە تارماق تاغنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، تاغلىقلار ئارىلىقىدا ئويمانلىق، ئېگىز تەكشىلىكلەر بار. ئاق ش چېگرىسى ئىچىدىكى ئېلبېرت چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 4399 مېتر بولۇپ، روكى تېغى بويىچە ئەڭ ئېگىز جاي ھېسابلىنىدۇ. بۇندىن باشقا بالانكا (4365 مېتر)، لوس (4346 مېتر)، كانت (4202 مېتر) قاتارلىق چوققىلىرىنىڭ ئېگىزلىكىمۇ 4000 مېتىردىن ئاشىدۇ. بۇ تاغنىڭ ئا ق ش چېگرىسىغا جايلاشقان قىسمى قۇرغاق ئىقلىملىق ئورۇنغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، تاغلىقنىڭ بۇ قىسمىدا مۇزلۇقلار يوق. كانادا قىسمىدا مۇزلۇقلار تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا ئاجايىپ شەكىلدىكى مۇزلۇق چوققىلار بار. روكى تاغلىقلىرى كېيىن ئېچىلغان. 19 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرلىرىدىن كېيىن تاغلىقنى تۇغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدىغان تۆمۈريول سېلىنـ

غەربىي سىبىرىيە تۈزلەڭلىكى، ئوتتۇرا سىبىرىيە ئېگىز تەكشى-لىكى ۋە ۋېرخويانسكى تاغلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. غەربتىن شەرققە قاراپ ئىقلىمنىڭ ماتېرىك خاراكتېرلىكى ئېشىپ بارىدۇ. قىشلىقى سوغۇق، ئۇزۇن بولىدۇ، شىمالىي مۇز ئوكيان قىرغاقلىرى تۈندرا ئىقلىم تېپىغا، تىنچ ئوكيان قىرغاقلىرى مۇسسونلۇق ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ تەرتىپ بويىچە قۇتۇپ، تۈندرا، ئورمان تۈندرا، ئورمان ئوتلاق، ئوتلاق بەلباغلىرى جايلاشقان. چوڭ دەريالاردىن ۋولگا، ئوب، يېنسەي، لېنا قاتارلىق دەريالار بار. تەبىئىي بايلىقلىرىدىن كۆمۈر، تۆمۈر، نېفىت، تەبىئىي گاز، رەڭلىك مېتال، تاشپاختا، گەچ، چىرىمتال، ئورمان ۋە سۇ كۈچى بايلىقى ناھايىتى مول. روسىيە فېدېراتسىيىسى دائىرىسىدە 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى موسكۋانى مەركەز قىلغان مەركىزىي دۆلەت قۇرۇلغان. 1547 - يىلى چارروسىيىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1721 - يىلى رۇس ئىمپېرىيىسى دەپ ئېلان قىلىنغان. 1917 - يىلى 10 - ئايدىكى ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن روسىيە سوۋېت فېدېراتىپ جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. 1922 - يىلى 12 - ئايدا ئوكرائىنا قاتارلىق جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن بىرلىشىپ سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەتلەر ئىتتىپاقى بولۇپ تەشكىللەنگەن. سانائەت - يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك قىممىتىنىڭ $\frac{2}{3}$ ، $\frac{1}{3}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، ماشىنىسازلىق، پولات - تۆمۈر، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، نېفىت، كۆمۈر قاتارلىق ئېغىر سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. پاختا، يىپەك، كەندىر، يۇڭ توقۇمىچىلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىمۇ پۈتۈن سوۋېت ئى-

IsleRoyale NationalPark) ئا ق ش بىلەن كانادا چېگرىسىنىڭ سەل جەنۇبىغا، سۇبىلىر كۆلىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. ئۇ، كۆلنىڭ ئەڭ چوڭ رويال ئارىلى ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى 200 دىن ئوشۇق قولتۇقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. باغچىنىڭ مەيدانى 2183 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. كىشىلەر بۇ باغچىغا كىچىك قېيىق ھەم سۇ ئۈستى ئايروپىلانى ئارقىلىق كېلەلەيدۇ. ئارالنىڭ كەڭلىكى 14 كىلومېتر، ئۇزۇنلۇقى 72 كىلومېتر، مەيدانى 545 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئارال يېرىم ئېيتىمدائىي ئورمانلىقلار بىلەن قاپلانغان بولۇپ، يوللار ۋە ئولتۇراقلىق كىشىلەر يوق. پەقەت كىشىلەرنىڭ ساياھەتتە يېتىشى ئۈچۈن پايدىلىنىشقا چېدىر ئۆيلەر تەييارلانغان. ئارالنىڭ ئەگرى - بۈگرى دېڭىز قىرغاقلىرىنىڭ مەنزىرىسى بەك گۈزەل، ئارالدا بىرنەچچە تەكشى سوزۇلغان تاغلار بار. ئارالدىكى مىس كاندىن ئىندىئانلار مىس تاۋلىغان. ئارالدا 700 خىلدىن ئوشۇق ئۇچار قاناتلار ھەم بۆرە، بۇغا قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار. بۇ ئارال 1940 - يىلى باغچا قىلىپ ئېچىلغان. ھازىر ئا ق ش نىڭ مۇھىم ساياھەت، دەم ئېلىش رايونى ھېسابلىنىدۇ.

رۇر دەريا‌سى (鲁尔河 Ruhr) گېرمانىيەنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى رەين دەريا‌سىنىڭ ئوڭ تارمىقى. يۇقىرى ئېقىنى زوئىلاند تېغىنىڭ ۋىنتېربېرگ چوققىسىنىڭ شىمالىي يان باغرىدىن باشلىنىپ، ئەگرى - بۈگرى غەربكە قاراپ ئېقىپ، تۆۋەن ئېقىنى خاگېن، ئېسىن شەھەرلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، دويسبۇرگ يېنىدا رەين دەريا‌سىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 235 كىلومېتر، كۆلىمى 4500 كۋادرات كىلومېتر، دەريا ئاغزىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى تەخمىنەن 70 كۇب مېتر سېكۇنت كېلىدۇ. دەريانىڭ ۋىنتىنى

www.uyghurkitap.com

دی. بۇنىڭ بىلەن كان بايلىقلىرى كۆپلەپ قېزىلىشقا باشلىدى. بۇ جايدا كان سانائىتى خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

رونا دەرياسى (罗纳湖 Rhöne) فرانسىيىدىكى ئىككىنچى چوڭ دەريا. باش قىسمى شۋېتسارىيىنىڭ جەنۇبىدىكى ئالىپ تاغلىرىنىڭ سىنگوتارد چوققىسىدىن باشلىنىپ، فرانسىيە - شۋېتسارىيە چېگرىسىدىكى جەنۋە كۆلىگە قۇيۇلۇپ، ئاندىن فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىنى بېسىپ ئۆتۈپ، ئوتتۇرا ئېقىنىدا سۇنا دەرياسى بىلەن قوشۇلۇپ جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ ئوتتۇرا دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 812 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلۈمى 99 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. سۈيى مول، ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 1700 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. سۇ ئېنېرگىيە بايلىقى مول، يۇقىرى ئېقىنىدا نۇرغۇن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان. رونا دەريا دېلتىسىنىڭ كۆلۈمى 750 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، دەريا يىلىغا 20 مىليون تونىنا ھەر خىل كېرەكسىز ماددىلارنى يەر ئوتتۇرا دېڭىزغا ئېلىپ كېلىپ تاشلايدۇ. دەريانىڭ ئىككى ياقىسىدا سانائەت رايونلىرى ناھايىتى كۆپ. يېزا ئىگىلىكىدە ئۈزۈم كۆپلەپ ئۆستۈرۈلىدۇ. فرانسىيىنىڭ نېفىت ئاققۇزۇش تۇرۇبا لىنىيىلىرى دەريا بويىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. رونا دەرياسىنىڭ قاتناش ئەھمىيىتىمۇ زور. دەريا يۇقىرى ئېقىنىدا تارماق دەريالار ئارقىلىق لوئارا، سىنا ھەم رېين دەريالىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. شۇڭا رونا دەرياسىدىن يولغا چىققان دەريا پاراخوتلىرى ئاتلانتىك ئوكياننىڭ بېسكەي قولتۇقىغا، ئەنگلىيە بوغۇزى بىلەن گېرمانىيە ھەم گوللاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە بارالايدۇ. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىن قېزىلغان قاناللار مارسېل شەھىرىگە، گاروننا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا تۇتاشتۇرۇلغان.

رويال ئارىلىدىكى دۆلەتلىك باغچا (罗亚尔岛国家公园

رؤمن مىللتى شەكىللەنگەن. رؤمنىيە پادىشاھلىقى 1877 - يىلى 5 - ئاينىڭ 9 - كۈنى مۇستەقىل بولغانلىقىنى ئېلان قىلغان. 1918 - يىلى ترانسىلۋانىيە قاتارلىق ئورۇنلار رؤمنىيە بىلەن بىرلەشكەن. 1940 - يىلى گېرمانىيە، ئىتالىيە فاشىستلىرى بىلەن بىللە ئۇرۇشقا قاتناشقان. 1944 - يىلى رؤمنىيە خەلقى ئىنقىلاب قىلىپ شۇ يىلى 8 - ئايدا دۆلەتنى ئازاد قىلغان. 1947 - يىلى 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى رؤمنىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1965 - يىلى رؤمنىيە سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. 1990 - يىلى رؤمنىيە دەپ ئۆزگەرتىلدى. رؤمنىيە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇرۇن قالاق دۆلەت ئىدى. ئازاد بولغاندىن كېيىن ئىقتىسادىي قۇرۇلمىسىدا زور ئۆزگىرىش بولدى. ھازىر خېلى تەرەققىي قىلغان سانائەت، يېزا ئىگىلىك دۆلىتى بولۇپ قۇرۇلدى. سانائىتىدە ئېغىر سانائەت ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە نېفىت سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ نېفىت زاپىسى مول، نېفىت مەھسۇلاتىمۇ خېلى يۇقىرى. شۇڭا ئۇنىڭ نېفىت ئايرىش، نېفىت - خىمىيە قاتارلىق سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. رؤمنىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكىمۇ تەرەققىي قىلغان، يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. چارۋىچىلىق يېزا ئىگىلىكىنىڭ مۇھىم بىر تارمىقى بولۇپ، ئاساسەن كالا، چوشقا، قوي بېقىلىدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆپ بېشىغا تەقسىم قىلىنىشى جەھەتتىمۇ تەرەققىي قىلغان دۆلەتلەر سەۋىيىسىگە يەتكەن. ئۇنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. رؤمنىيە سەرتقى سودىسىدا دېڭىز ترانسپورتىنى ئاساس قىلىدۇ. دېڭىز سودىسىدا كونستانتسا پورتى ئاساسىي ئورۇننى تۇتىدۇ. نېفىت، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، نېفىت ئۇسكۇنىلىرى، تراكتور، ئاپتوموبىل، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى

دىن تۆۋەن قىسمىدا 2000 تونناسلىق يۇك پاراخوتلىرى تاشىيالايدۇ. تۆۋەن ئېقىن ئەتراپىدا كۆمۈر بايلىقى ناھايىتى مول. دەريا ياقىسىدا سۇ ئامبارلىرى كۆپ بولۇپ، ئەتراپىدىكى شەھەر زاۋۇتلارنى سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ. قانال ئارقىلىق ئېمىس دەريا سۇ بىلەن تۇتىشىدۇ.

رۇمىنىيە (罗马尼亚 Romania) ياۋروپادىكى بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپى قارا دېڭىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 230 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئارتۇق بولۇپ، يەر شەكلى جەھەتتە تاغلىق، ئېگىز تەكشىلىك، تۆزلەڭلىكلەرنىڭ ھەرقايسى $\frac{1}{3}$ نى ئىگىللەيدۇ. رۇمىنىيە تاغلىرىنىڭ ئاساسىي گەۋدىسىنى كارپات تاغلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ دۆلەتنىڭ شىمالىدىن شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلۇپ، براسوۋ شەھىرىنىڭ يېنىغا كەلگەندە غەربكە بۇرۇلۇپ دونای دەريا بويىغا قەدەر كېلىدۇ. كارپات تېغىنىڭ ئىچكى قىسمىغا ئېدىرلىق ۋە كەڭ دەريا ۋادىلىرى ئارىلاش جايلاشقان ترانسۋاۋانىيە ئېگىزلىكى، شەرقىغە مولداۋىيە ئېدىرلىقلىرى، جەنۇبىغا ۋالاخىيە تۆزلەڭلىكى، شەرقىي جەنۇبىغا دوبروجا ئېدىرلىقلىرى جايلاشقان. رۇمىنىيىنىڭ ئاھالىسى 22 مىليون 100 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇنىڭ 88.1% نى رۇمىنلار ئىگىلەيدۇ. ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ۋېنگىرلار 7.9% نى، نېمىسلار 1.6% نى، قالغىنىنى رۇسلار، ئوكرائىنلار، يەھۇدىلار، تاتار، سىگانلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى پراۋوسلاۋىيە دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. رۇمىنىيىلىكلەرنىڭ بۇرۇنقى ئاتا - بوۋىلىرى داچىيا خەلقلىرى بولۇپ، كېيىن بۇ جايلارنى (مىلادى 106 - يىلى) رىم ئىمپېرىيىسى ئىگىلىگەندىن كېيىن، يەرلىك خەلقلەر بىلەن رىملىقلار ئارىلىشىپ ھازىرقى

1000 مىللىمېتردىن تۆۋەن بولىدۇ. رېئو نىسبىتى دۇنيادا گۈل-دۇرمامىلىق يامغۇر كۆپ بولىدىغان رايون. 1952 - يىلى 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 19 - كۈنىگىچە بولغان سەككىز سوتكىدا 4130 مىللىمېتر يامغۇر ياغقان. رېئۇنىئوننىڭ ئاھالىسى 490 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى فرانسۇزلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى، ئۇندىن قالسا مالگاشلار، ھىندىستانلىقلار، پاكىستانلىقلار، ياۋروپالىقلار، جۇڭگولۇقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىي كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. يەرلىك لەشكەن فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. مەركىزى سېنت دىنى شەھىرى. رېئۇنىئون خەلقىي ئىقتىسادىتا ئاساسەن شېكەر قۇمۇشى ئۆستۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شېكەر قۇمۇشى ئۆستۈرۈلىدىغان يەر پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ 60% نى تەشكىل قىلىدۇ. شېكەر قۇمۇشىدىن باشقا كۆممىقۇناق، چاي، تاماكا ئۆستۈرۈلىدۇ. شۇ ئارالغا خاس خوشلا مېۋىسى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائىتىدە شېكەر ئىشلەپچىقىرىش ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئۇندىن قالسا پۇراقلىق مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر بار. رېئۇنىئوننىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى فرانسۇز كاپىتالىستلىرى كونترول قىلىدۇ.

رېيكياۋىك (Reykjavik 雷克雅未克) ئىسلاندىيەنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى. ئىسلاندىيەدە يانار تاغلار، ئارشاڭلار، ئېتىلىپ چىقىپ تۇرىدىغان بۇلاقلار ناھايىتى كۆپ بولغانلىقتىن، نۇرغۇن ئورۇنلاردا يەر ئاستىدىن ھور چىقىپ تۇرىدۇ. رېيكياۋىك شەھىرى جايلاشقان ئورۇندىمۇ بۇنداق ئورۇنلار كۆپ، ئىسلاندىيە ھۆكۈمىتى بۇخىل يەرئاستى ئىسسىقلىقىدىن پايدىلىنىپ ئولتۇراق جايلارنى ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىنلەيدۇ. رېيكياۋىك رايونىدا مىلادى 874 - يىللىرىدىن باشلاپ

ئېكسپورت قىلىدۇ. ماشىنا ئۇسكۇنىلەر، توقۇر رۇدىسى، تەبىئىي كاۋچۇك، كوكۇس، رەڭلىك مېتال قاتارلىق سانائەت خام ئەشيالىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ.

رېننېس (雷恩 Rennes) فرانسىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى شەھەر، ئىل - ۋىلايىن ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئىل ھەم ۋىلايىن دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىدىكە جايلاشقان. ئاھالىسى 200 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر 1720 - يىلى ئوت ئاپىتىدە ۋەيران بولۇپ، كېيىن قايتا قۇرۇلغان. ھازىر شەھەردە 14 - ئەسىردىن 19 - ئەسىرگىچە ئارىلىقتا سېلىنغان چېركاۋلار، قەدىمىي خان سارايلىرىنىڭ قالدۇقلىرى ساقلىنىپ قالغان. رېننېس فرانسىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى مۇھىم سودا ھەم يېزا ئىگىلىك مەركىزى بولۇپلا قالماي، يەنە مەشھۇر ئاپتوموبىل، ئېلېكترون سانائەت بازىسى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە ئاپتوموبىل ھەم ئېلېكترون سانائەتلىرىدىن باشقا يەنە ماشىنىسازلىق، نەشرىياتچىلىق، ئۇي جاھازلىرىنى ياساش، كىيىم - كېچەك، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، رېننېس داشۇسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

رېئۇنىئون (留尼汪 Re,union) ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىدىكى ماسكىدىن تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى بىر يانارتاغ ئارىلى. ئۇ ئافرىقىنىڭ شەرقىدىكى ماداغاسقاردىن 680 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. يەرمەيدانى 2510 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، تاغلىق ۋە ئېگىزلىكلەر ئاساسىي قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، ئەڭ ئېگىز بىر ھەرىكەتتىكى ۋولقانىنىڭ دېڭىزا يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3069 مېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك نەم ئىقلىمغا، تاغلىق رايونلىرى مۆتىدىل - سالقىن ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شەرقىي تاغ باغرىلىرىدا 2000 — 3000 مىللىمېتر، غەربىي تاغ باغرىلىرىدا

گېرمانىيە، فرانسىيە، گوللاندىيە، بېلگىيە ئۈچۈن قاتناش جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور . دەريادىن يۆتكىلىدىغان يۈك مىقدارى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. رېين دەرياسى قاناللار ئارقىلىق دوناي، سىنا، رونا، مايىن، ئېمىس، ۋېزېر ھەم ئېلبا دەريالىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇلۇپ، چوڭ سۇ قاتناش تورىنى شەكىللەندۈرگەن. دەريانىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىنلىرىدا سانائەت شەھەرلىرى زىچ جايلاشقان، مۇھىم دەريا پورتلىرىدىن روتتېردام (گوللاندىيە)، دۇيسبۇرگ، كۇلىن، ماينىتس، لىيودتوسخافېن (گېرمانىيە)، ستتراسبۇرگ (فرانسىيە)، بازىل (شۋېتسارىيە) قاتارلىق مۇھىم پورتلار بار. كولىن پورتىغا قەدەر ئوكيان پاراخوتلىرى كېلەلەيدۇ.

رىگا (里加 Рига) سوۋېت ئىتتىپاقى لاتۋىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بالتىق دېڭىزى رىگا قولتۇقىنىڭ جەنۇبىدىكى چوڭ پورت. بۇ شەھەر داۋگاۋا دەرياسىنىڭ دېڭىز ئاغزىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان. دېڭىز بىلەن بولغان ئارىلىقى تەخمىنەن 15 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 883 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ جايدا 1201 - يىلى بىر قورغان سېلىنغان. 18 - ئەسىردە چوڭ دېڭىز پورتى بولۇپ قۇرۇلغان. پورت ئارقىلىق كان رۇدىسى، كوكۇس، كۆمۈر، ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سانائىتى ماشىنىسازلىق (پاراۋوز، پاراخوت، ئېنېرگىيە ماشىنىلىرى، سىمسىز رادىئو، ئەسۋاب) سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، خىمىيە، توقۇمىچىلىق سانائەتلىرىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. رىگا مۇھىم تۆمۈريول، تاشيول، سۇيول قاتناش تۈگۈنى. شەھەردىن تەرەپ - تەرەپكە كەتكەن تۆمۈريول، تاشيول لىنىيىلىرى بار. رىگا دەرياسىنى بويلاپ ئوكيان پاراخوتلىرى بىۋاسىتە شەھەر رايوننىغا كىرەلەيدۇ.

رىم (罗马 Roma) ئىتالىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىـ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

لاپ كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. 1944 - يىلى پايتەخت قىلىپ بەلىـ
لەنگەن. شەھەر ئاھالىسى 87 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇ پۈتۈن
دۆلەت خەلقىنىڭ $\frac{1}{3}$ دىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. شەھەردە
بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئالىيۇمىن تاۋلاش،
كېمىسازلىق، خىمىيە، سىمونت، توقۇلمىچىلىق، نەشرىياتچىلىق
قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە يەنە ئالىي مەكتەپلەر،
كۇتۇپخانىلار، مۇزېيلار ۋە باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار.

رېين دەرياسى (莱茵河Rhein) غەربىي ياۋروپادىكى
بىرىنچى چوڭ دەريا. ئۇ شۋېتسارىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبى
قىسمىدىكى ئالىپ تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتەكلىرىدىن باشلىنىپ،
غەربىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ لېختىنىشتىن، ئاۋسىترىيە، فرانـ
سىيە، گېرمانىيە، گوللاندىيىلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ روتـ
تېردام ئەتراپىدا شىمالىي دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇـ
قى 1320 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلۈمى 250 مىڭ كۋدا-
رات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئۇنىڭ ئارىي، موزېل، مايىن، رور
قاتارلىق مۇھىم تارماقلىرى بار. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىمى قار،
مۇز سۈيىدىن تەمىنلىنىدۇ، ياز پەسلىدىكى سۈيى ئەڭ كۆپ
بولىدۇ، ئوتتۇرا ئېقىمى قار ھەم يامغۇر سۈيى بىلەن تەمىنلـ
نىدۇ، ئەتىياز پەسلىدە سۈيى كۆپ بولىدۇ، تۆۋەن ئېقىمى يىل
بويى يامغۇر سۈيى بىلەن تەمىنلىنىدۇ، كۈز، قىش پەسلىدە
سۈيى ئەڭ كۆپ بولىدۇ. دەريانىڭ سۈيى يىل بويى دېگۈدەك
مول بولىدۇ. دەريا ئاغزىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىم مىقدارى
2500 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ، دېڭىزغا قۇيۇلىدىغان سۇ
مىقدارى 79 كۇب كىلومېترغا يېتىدۇ. شۋېتسارىيىنىڭ بازىل
شەھىرىدىن تارتىپ دېڭىزغا قەدەر بولغان 886 كىلومېتر لىنـ
يىسىدە قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. دەريانىڭ شۋېتسارىيە،

دىن ئاشىدۇ. بىر يىللىق ساياھەت كىرىمى 960 مىليون ئامېـ
رىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ.

رىئودې ژانېيرو (里约热内卢 Riode Janeiro) برا-
زىلىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى گۇئانابارا قولتۇق بويىغا جايـ
لاشقان ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، ئەڭ چوڭ پورتى. شەھەرنىڭ
مەيدانى 730 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن
قوشۇلۇپ 10 مىليون 700 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). رىئودې
ژانېيرو شەھىرى 1565 - يىلىدىن باشلاپ سېلىنغان. 1763 -
يىلى برازىلىيىنىڭ مەركىزى بولغان، 1834 - يىلىدىن 1960 -
يىلىغىچە برازىلىيىنىڭ پايتەختى بولغان. رىئودې ژانېيرو برا-
زىلىيىنىڭ ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى. ئۇنىڭ توقۇمىچىلىق،
خىمىيە، پولات - تۆمۈر، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، نەشرىياتـ
چىلىق، ماشىنىسازلىق، نېفىت ئايرىش، نېفىت - خىمىيە، يېمەكـ
ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. ئۇ سانائەت
ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە سان پاۋلو شەھىرىدىن قالسا
ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەردە چوڭ بانكىلار، مو-
نوپول تەشكىلاتلارنىڭ ئىش باشقۇرۇش ئورۇنلىرى، نۇرغۇن
ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، دۆلەت بويـ
چە مەشھۇر مۇزېيلار، كۇتۇپخانىلار، ئاتاقلىق باغچىلار، ساياھەت
ۋە دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار. رىئودې ژانېيرو برازىلىيىنىڭ
ئەڭ چوڭ پورتى، برازىلىيىدىن ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىنىدىـ
غان ماللارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى شۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ
قىلىنىدۇ. بۇ جايغا غايەت چوڭ تىپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى
كېلىپ توختىيالايدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق كوفى، شېكەر، تېرە،
تۆمۈر، مارگانېتس رۇدىلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ، يېقىلغۇ،
ماشىنا، مېتالچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ. شەھەردىن
دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە سوزۇلغان تۆمۈريول،

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

ياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، قاتناش مەركىزى، ئىتالىيەنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. شەھەر ئاھالىسى 2 مىليون 828 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). رىم شەھىرى تېببىر دەريا سىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدىكى تۆزلەڭلىك رايونىغا جايلاشقان. شەھەردىن تىررېن دېڭىزىغىچە بولغان ئارىلىقى 25 كىلومېتر كېلىدۇ. شەھەر دەريانىڭ ئىككى تەرىپىدىن ئورۇن ئالغان بولۇپ، 24 كۆۋرۈك بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەر ئىچىنىڭ قاتناش تراڭسپورتى تەرەققىي قىلغان. ئۇ جايدا 1955 - يىلى يەر ئاستى تۆمۈرىولى سېلىنغان، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 11 كىلومېتر كېلىدۇ. رىم ئىچىپرىيىسى مۇشۇ شەھەردە بارلىققا كەلگەن، مىلادىدىن بۇرۇنقى 2000 - يىللارنىڭ باشلىرىدا رىم خەلقلىرى شەرقىي شىمال رايونلاردىن بۇ جايغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان، مىلادىدىن بۇرۇنقى 8 - ئەسىردىن (مىلادىدىن بۇرۇنقى 758 - يىلى) 4 - ئەسىرگىچە بۇ جايلاردا قەلئەلەر قۇرۇلۇپ تەدرىجىي ھالدا ئەڭ دەسلەپكى رىمنىڭ ئاساسىي سېلىنغان. مىلادى 756 - يىلىدىن 1870 - يىلىغىچە كاتولىك دىنىنىڭ مەركىزى بولغان، 1870 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھى ئىتالىيىنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، ئىتالىيىنىڭ پايتەختى بولغان. كاتولىك دىنىنىڭ پوپى ۋاتىكانغا كۆچكەن. رىم ئىتالىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايدا ماشىنىسازلىق، پاراۋوز، قاتناش ئۇسكۇنىلىرى، كېيىم - كېچەك، تېرە - خۇرۇم، قەغەز، نەشرىيات قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا ئىتالىيىنىڭ كىنو سانائەت مەركىزى بار. شەھەرنىڭ غەربىي شىمالىدىكى چىۋىتا - ۋىككىيا پورتى ئۇنىڭ مۇھىم پورتى ھېسابلىنىدۇ. رىم ئىتالىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى ۋە مۇھىم ساياھەت رايونى، ھەر يىلى دۆلەت ئىچى ۋە چەت ئەللەردىن رىم شەھىرىگە ساياھەت ئۈچۈن كېلىدىغان كىشىلەر 3 مىليون 680 مىڭ

رىياد شەھىرى سەئۇدى زەئەبىستانىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەر-
كىزى. سەئۇدى ئەدەبىياتىنىڭ بىردىنبىر مۇھىم تۆۋرىيولى
رىياد شەھىرىدىن باشلىنىپ پېرسىيە قولتۇقى بويىدىكى دامماھ
شەھىرىگە بارىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا رىياد شەھىرىدىن باشلىنىپ دۆ-
لەتنىڭ باشقا چوڭ شەھەرلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان زامانىۋى تاش
يوللار، ھاۋا قاتناش لىنىيىلىرى بار.

ز

زاپوروژې شەھىرى (扎波罗热市 Запорожье) سوۋېت
ئۇكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى دنېپر دەريا-
سىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ سول ياقىسىغا جايلاشقان. 1921- يىل-
دىن بۇرۇن «ئالېكساندروۋسكى» دەپ ئاتالغان. ھازىر زاپورو-
ژې ئوبلاستىنىڭ مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 852
مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ جاي 1770- يىلى كەچىك بىر
قەلئە ئىدى، 20- ئەسىرنىڭ 30- يىللىرى كاخوبكا سۇ ئېلېك-
تېر ئىستانسىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ مۇ-
ھىم سانائەت شەھىرىگە ئايلاندى. شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق
قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ھازىر دنېپر دەريا بويىدىكى مۇھىم
دەريا پورتى ھېسابلىنىدۇ. شەھەزنىڭ مېتاللۇرگىيە، ئالاھىدە
سۈپەتلىك پولات، بىرىكمە پولات، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش،
ئايروپىلان ياساش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، خىمىيە قاتارلىق
سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان.

زاگرېپ (萨格勒市 Zagreb) يۇگوسلاۋىيىنىڭ ئىككىنچى
چوڭ شەھىرى، ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش
تۈگۈنى. خورۋاتىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ساۋا
دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى شەھەر رايونى

www.uyghurkitap.com

تاشيوللار بار. رىئودې ژانېيرو شەھىرىدىكى يەرئاستى تۇمۇر يولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 12.8 كىلومېتردىن ئاشىدۇ.

رىياد (利雅得 Riyadh) سەئۇدى ئەدەبىستانىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، سودا، مائارىپ مەركىزى، سەئۇدى ئەدەبىستان بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر، شەھەر ئاھالىسى بىرمىليون 500 مىڭغا يېتىدۇ. (1986). رىياد شەھىرى ناجىد ئېگىزلىكىنىڭ شەرقىدىكى خەنىفە ۋادىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 520 مېتر كېلىدۇ. بۇ شەھەر ئەتراپىدىكى جايلارغا قارىغاندا ئاز دېگەندە 30 مېتر پەس تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ جايغا ئەرەبچە «رىياد» دەپ نام بەرگەن. بۇ، كەڭ ۋادا ياكى ياخشى ئوت - چۆپلۈك جاي دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نام رىياد شەھىرى جايلاشقان ئورۇننىڭ يەر شەكلى ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن قويۇلغان. رىياد شەھىرى 1818- يىلىدىن باشلاپ سەئۇدى پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزى بولغان. 1832- يىلىدىن باشلاپ سەئۇدى ئەرەبىستان پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. بۇ شەھەر سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ نېفتتىن قىلغان كىرىمىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلانغان. شەھەرنىڭ مەركىزىدە 8 كۋادرات كىلومېترلىق ئالاھىدە رايون بار بولۇپ، بۇ جايدا خان ۋە خان جەمەتى تۇرىدۇ. بۇ جايدا نەچچە ئونلىغان كۆپ قەۋەتلىك بىنا، نەچچە يۈزلىگەن گۈللۈكلەر بار. رىيادشەھىرىنىڭ ئەتراپىدا يەر ئۈستى ئېقىن سۈيى يوق. تېرىقچىلىق بىلەن خەلق تۇرمۇشىغا لازىملىق سۇ يەر ئاستىدىن چىقىرىلىدۇ. بۇ جايدىن چىقىرىلىدىغان يەر ئاستى سۈيى رىياد رايونىنى تەمىنلەپ كېتەلمەيدۇ. شۇڭا كېرەكلىك سۇنىڭ بىر قىسمى رىياد شەھىرىدىن 32 كىلومېتر جەنۇبقا جايلاشقان خەر رايونىنىڭ بۇلاقلىرىدىن كەلتۈرۈلىدۇ.

جەنۇبىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ جايدا مەشھۇر موسى ئوتونېيا شارقىراتمىسى بار. يەنە چوڭ تېپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلدى. زامبېيىنىڭ ئاھالىسى 6 مىليون 242 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ 98% نى بانتۇ تىل سىستېمىسىدىكى خەلقلەر ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە كۆپ قىسمىنى پېمبا، مالاۋى مىللەتلىرى، ئاز قىسمىنى ياۋروپا ۋە ئاسىيادىن كەلگەن خەلقلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئېپتىدائىي دىنلارغا، ياۋروپالىقلار خرىستىئان دىنىغا، ئاسىيالىقلارنىڭ كۆپى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. زامبېيە مۇستەقىل بولۇشتىن ئىلگىرى شىمالىي رودېزىيە دەپ ئاتالغان. 1964 - يىلى 10- ئاينىڭ 24 - كۈنى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەت نامىنى زامبېيىگە ئۆزگەرتكەن. 1964- يىلى 10 - ئاينىڭ 29 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. زامبېيە ئىقتىسادتا كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭ يەر ئاستى بايلىقلىرى مول، بولۇپمۇ مىس ناھايىتى مول. شۇنىڭ ئۈچۈن زامبېيىنى «مىس دۆلىتى» دەپمۇ ئاتايدۇ. ئۇنىڭ شىمالىدىكى مىس كان بەلبېغىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 220 كىلومېتر، كەڭلىكى 65 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ مىس رۇدىسى ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنياغا بەشىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. مىس رۇدىسى ئېكسپورت قىلىشتا دۇنياغا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. مىستىن باشقا ئالماس، كوبالت، كۆمۈر، قوغۇشۇن، سىنىك، مارگانېتىس قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. كان سانائىتىدىن باشقا توقۇمىچىلىق، نېفىت ئايرىش ئېلېكتر سىمى ئىشلەپچىقىرىش، بالون ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكتر ئېنېرگىيە قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. زامبېيە ئاھالىسىنىڭ 60% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە كۆممە قۇناق، ماتىخوت، پاختا، شېكەر قۇمۇشى، خاسىڭ، تاماكا، كۆكتات،

بىلەن قوشۇلۇپ 668 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر سېلىم دەپ ئاتىلىدىغان بىر تاغنىڭ ئارقىسىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن زاگرېپ دەپ ئاتالغان. زاگرېپ 1093- يىلى سېلىنغان، 19- ئەسىردە شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. ھازىر ئۇ يۇگوسلاۋىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، ئۇنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى (ئېنېرگىيە ماشىنىلىرى، ستانوك ئىشلەپچىقىرىش) دۆلەت بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇندىن باشقا مېتاللۇرگىيە، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، نەشرىيات، تېرە - خۇرۇم قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. زاگرېپ يۇگوسلاۋىيىنىڭ مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. بۇ جايدا 1669- يىلى سېلىنغان نۇرغۇن مەشھۇر مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار. ھەرىيىلنىڭ 4-،9- ئايلىرىدا بۇ جايدا خەلقئارا كۆرگەزمە ئېچىلىپ تۇرىدۇ. زاگرېپ - يۇگوسلاۋىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدىن تارقالغان بىر قانىچە تارماق تۆمۈرىيول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىگە، ئىتالىيە، ئاۋستىرىيە، ۋېنگرىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە بارغىلى بولىدۇ.

زامبىيە (Zambia 赞亚比) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان ئېچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. مەيدانى 752 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، كۆپ قىسىم يېرىنى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000-1500 مېتر غىچە بولغان ئېگىز تەكشىلىكلەر ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپىدە ئۇزۇلمە ۋادىلار خېلى كۆپ. ئىقلىمى تروپىك ساۋانناغا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھەر ئاينىڭ ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 16°C-24°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى جەنۇبتا 600 مىللىمېتردىن شىمالدا 1500 مىللىمېترغا يېتىدۇ. دۆلەتتە دەريا تورلىرى، كۆللەر ناھايىتى كۆپ. ئافرىقا بويىچە ئاتاقلىق دەريانىڭ بىرى بولغان زەمبېزى دەرياسى دۆلەتنىڭ

ھالىزىسىمار، ئىقتىسادىغا ئىسسىق بەلىباغ زىمرائەتلىرىنى تۆستۇرۇشنى ئاساس قىلىدۇ. ھولۇپمۇ قەلەمپۇر تۆستۇرۇش ئالاھىدە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا كوكۇس پالمىسى، ھەرخىل مېۋە، شال قاتارلىقلارنى ئۆستۇرىدۇ. سانائەتتە كىچىك تېپتىكى دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى ياساش، قەلەمپۇر، كوكۇس پالمىسىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش، شېكەرە تاماكا، تېرە-خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

زايىر (扎伊尔 zaire) ئافرىقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ قۇرۇقلۇقتا توقۇز دۆلەت بىلەن چېگرىلىنىپ تۇرىدۇ. پەقەت زايىر (كونگو) دەريا ئاغزىدىكى 40 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى دېڭىز قىرغاق لىنىيىسى ئاتلانتىك ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. زايىر جايلاشقان ئورنىغا ئاساسەن ئافرىقىنىڭ «يۇرىكى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 2 مىليون 345 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئارتۇق بولۇپ، ئافرىقا بويىچە چوڭلۇقى جەھەتتە سۇدان، ئالجىرىيەدىن قالسا ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. زايىر ئېتراپى تاغلىقلار، ئېگىز تەكشىلىكلەر بىلەن قورشالغان ئويمانلىق شەكلىدىكى دۆلەت. ئۇ كونگو (زايىر) ئويمانلىقىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا، غەربىي قىسىملىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 400 مېتر كېلىدۇ. غەربىي قىسمىغا جايلاشقان دونبا كۆلىنىڭ ئېتراپلىرى ئەڭ پەس بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى ئاران 30 مېتر-غا يېتىدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىي، شەرقىي قىسىملىرىنى ئېگىزلىكى 1500 مېتردىن يۇقىرى بولغان تاغلار قورشاپ تۇرىدۇ. يۇنىڭ ئىچىدە شەرقىي ئافرىقا ئۇزۇلمە بەلبېغىغا جايلاشقان روۋېنزورى چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 5119 مېترغا يېتىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىدا ئوتتۇرا ئافرىقا ئېگىزلىكىنىڭ بىر قىسمى ئورۇن ئالغان. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى نەچچە يۈزلىگەن تارماق دەريانى

مېۋە - چېۋە قاتارلىقلار ئۆستۈرىلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۇز ئېھتىياجىنى قامدايدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، قوي، ئۆچكە، چوشقا، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ.

زانزىباز (桑给巴尔 Zanzibar) تانزانىيە بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر قىسمى. ئۇ ھىندى ئوكياننىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان زانزىبار، پىمىبا ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى نۇرغۇن ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 2642 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئاقرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن 36 كىلومېتر كەڭلىكتىكى زانزىبار بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. كىشىلەر ئۇنى «ھىندى ئوكياندىكى مەرۋايىت» دەپ ئاتايدۇ. زانزىبارنىڭ ئاھالىسى 470 مىڭ بولۇپ، ئاساسىي قىسمىنى بانتو تىل سىستېمىسىدىكى شىۋاخىل خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن باشقا يەنە ئەرەبلەر، ھىندىلار، پاكىستانلىقلار بار. ئاھالىسىنىڭ 95% ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. شىۋاخىل تىلىنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى شەھەرلەردە ئىشلىتىدۇ. زانزىبار يەرلىك شىۋاخىل خەلقلىرىنىڭ كونا ماكانى، ئۇ جايغا 1503- يىلى پورتۇگالىيىلىكلەر بېسىپ كىرگەن. 17- ئەسىردە مەسقات سۇلتانلىقىنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىدە بولغان. 1856- يىلى مۇستەقىل زانزىبار سۇلتانلىقى بولۇپ قۇرۇلغان. 1890- يىلى ئەنگلىيىنىڭ ھامىيلىقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان. 1964- يىلى 1- ئاينىڭ 12- كۈنى زانزىبار خەلق جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1964- يىلى 4- ئاينىڭ 24- كۈنى تانگانىكا بىلەن زانزىبار بىرلىشىپ تانزانىيە بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. تانزانىيە يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى ھېسابلىنىدۇ. زانزىبارنىڭ ئىقلىمى يىل بويى ئىسسىق، نەم بولىدۇ. تۆت پەسىل ئېنىق بىلىنمەيدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1400—2000 مىللىمېترغىچە بولىدۇ.

لام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى لىنكارا تىلى، كۇ-
كونگو تىلى، چولوبا تىلى، سۇاھىلى تىلى قاتارلىق يەرلىك تىللار-
نى قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللى-
نىدۇ. 10 - ئەسىردىن باشلاپ زايىر دەريا بويلىرىدا
كىنەزلىك دۆلەتلەر قۇرۇلغان. 13- ئەسىردىن 14- ئەسىرگىچە
كونگو پادىشاھلىقىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 15- ئەسىرنىڭ ئا-
خىرىدىن باشلاپ پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، بېلگىيە
قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر ئارقا - ئارقىدىن بېسىپ كىرىشكە باش-
لىغان. 1908- يىلى بۇ جايلار بېلگىيىنىڭ مۇستەملىكىسى
بولغان (بۇ ۋاقىتتا بېلگىيىنگە قاراشلىق كونگو دەپ ئاتىلاتتى).
1960- يىلى 6 - ئاينىڭ 30- كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن.
1964- يىلى كونگو جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1971-
يىلى 10- ئاينىڭ 27- كۈنى دۆلەت نامىنى زايىر جۇمھۇرى-
يىتىگە ئۆزگەرتكەن. 1961- يىلى 2- ئاينىڭ 20- كۈنى دۆ-
لىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان.

زەمبىزى دەرياسى (Zambezi River 赞比西河) ئافرىقا-
نىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى چوڭ دەريا. باش مەنبەسى ئانگولانىڭ
شەرقىي قىسمى بىلەن زامبىيىنىڭ غەربىدىكى ئېگىزلىكلەردىن
باشلىنىپ، ئانگولا، زامبىيە، نامىبىيە، بوتسۋانا، زىمبابۋې،
موزامبىك قاتارلىق دۆلەتلەرنى بېسىپ ئۆتۈپ، موزامبىك بوغۇزىغا
قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 2660 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلىمى بىر
مىليون 350 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاساسىي تار-
ماقلىرى كافۇئې، شېرى، لۇئانگۋالاردىن ئىبارەت. دەريانىڭ
سۇيى ناھايىتى مول. دەريا ئېغىزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىم مىق-
دارى 16 مىڭ كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ، ئېقىن مىقدارى
جەھەتتە ئافرىقا بويىچە كونگو دەرياسىدىن قالسا ئىككىنچى
ئورۇندا تۇرىدۇ. كۆپ قىسىم دەريا ئېقىنلىرى دېگىز يۈزىدىن

www.uyghurkitap.com

ئۆز ئىچىگە قالغان زايىر دەريا سۇ سىستېمىسى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىدە شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ مومبوتو كۆلى، ئىدى كۆلى، دادا كۆلى، كيوۋ كۆلى، تانگانىكا كۆلى ۋە مېۋيېرى كۆللىرى ئورۇن ئالغان. زايىر تروپىك ئىقلىم تىپىغا ئىگە دۆلەت. ئۇنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسىم يېرى ئېكۋاتور سىزىقىنىڭ شىمالىغا، $\frac{2}{3}$ قىسمى جەنۇبىغا جايلاشقان. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولۇپ، ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرا 24°C دىن 27°C قا يېتىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان رايونى بىلەن تروپىك ساۋاننا بەلبېغى ئىگىلەيدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1500—2000 مىللىمېتر، جەنۇبىي كەڭلىك 5° نىڭ جەنۇبىدىكى تروپىك ساۋاننا رايونىنىڭ ھۆل يېغىنى 1000—1500 مىللىمېتر كېلىدۇ. زايىر دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق تروپىك ئورمانلىرى بىلەن قاپلانغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ يېرىنىڭ 50% نى ئورمان، 10% نى تروپىك ساۋاننا ئوتلاقلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئورمان بايلىقى مول بولسىمۇ تولۇق ئېچىلغىنى يوق. ئۇ جايدا قىممەت باھالىق ئورمانلار ناھايىتى كۆپ. ئۇ تروپىك ئورمان بايلىقى جەھەتتە برازىلىيىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. زايىر ئاھالىسى 30 مىليوندىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 84% نى بانتو تىل سىستېمىسىدىكى كونگو، ئىنكارا، سۇبا، خاۋسا خەلقلىرى ئىگىلەيدۇ. بۇندىن باشقا يەنە سۇدان تىل سىستېمىسىدىكى ئازاندى خەلقلىرىمۇ بار. ئاھالىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، پۇتۇن دۆلەت بويىچە چوڭ - كىچىك 250 تىن ئوشۇق مىللەت - قەبىلە بار. ئاھالىسىنىڭ يېرىمى ئىپتىدائىي دىنلارغا، قالغانلىرى كاتولىك، خرىستىئان ۋە ئىس-

شەھەرنىڭ يېنىدا ئايرودروم بار.

زۇرىش (苏黎世 Zürich) شۋېتسارىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، ئەڭ چوڭ سودا ـ سانائەت، مەدەنىيەت مەركىزى.ـ زۇرىش شەھىرى زۇرشى كۆلىنىڭ غەربىي شىمال ياقىسىغا، لىممات دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقان، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 700 مىڭدىن ئاشىدۇ. زۇرشى شەھىرى ئوتتۇرا ئەسىرگە كەلگەندە تەرەققىي قىلىپ سودا ۋە مەمۇرىي مەركەزگە ئايلانغان. 1218- يىلى شەھەرلىك بىرلەشمە بولۇپ قۇرۇلغان. 1351- يىلى شۋېتسارىيە بىرلەشمىسىگە قوشۇلغان. ھازىر ئۇ، خەلقئارا ئەھمىيەتكە ئىگە سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ. ئۇ شۋېتسارىيە بويىچە ئالاھىدە مۇھىم سانائەت مەركىزى، ياۋروپا بويىچە لوندۇندىن قالسا ئىككىنچى چوڭ پۇل ـ مۇئامىلە مەركىزى. ئۇنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى دۆلەتتىكى ماشىنىسازلىق سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى ئىگىلەيدۇ. ئۇندىن باشقا يۇڭ، يىپەك توقۇمىچىلىق، خىمىيە، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، قەغەز، نەشرىياتچىلىق، سانائەت ئورۇنلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. زۇرىشتا 1833- يىلى قۇرۇلغان زۇرىش داشۆسى، شۋېتسارىيە بىرلەشمىسىنىڭ ئومۇملاشقان سانائەت شۆيۈەنى، كۇتۇپخانا، 1898 - يىلى قۇرۇلغان مۇزېي قاتارلىق ئورۇنلار بار. زۇرىشنىڭ قۇرۇلۇشى رەتلىك، مەنزىرىسى گۈزەل بولۇپ، ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا خەلقئارا يىغىنلار كۆپ ئېچىلىدۇ. شەھەر ئىچىدە يەنە ئوتتۇرا ئەسىردە قۇرۇلغان چېركاۋلار، كونا قەلئەلەر، فونتان بۇلاقلار ۋە باشقا تارىخىي يادىكارلىق ئورۇنلىرى ناھايىتى كۆپ.

زىمبابۋې (津巴布韦 Zimbabwe) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ

ئېگىزلىكى 500—1500 مېتر كېلىدىغان ئورۇنلاردىن ئېتىز ئۆتىدۇ. دەريا بويلىدا جىلغىلار، تېز ئېقىنلىق ئورۇنلار كۆپ، شارقىراتمىلار 72 گە يېتىدۇ، يۇقىرى ھەم ئوتتۇرا ئېقىن ئارىلىقىدىكى موسى ئوتاتېنيا شارقىراتمىسى ناھايىتى مەشھۇر. دەريانىڭ سۇ ئېنېرگىيە زاپىسى ناھايىتى كۆپ. دەريانىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىنىڭ ئىككى ياقىسىدىكى كالىبا بىلەن كابورا باسسىدىن ئىبارەت ئىككى توسما قۇرۇلغان، مەيدانى 2260 كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان چوڭ سۇ ئامبىرى ياسالغان، بىر مىليون 200 مىڭ كىلوۋات سائەت توك تارقىتالايدىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىندىكى موزامبىك نىڭ تېپتې رايونىدىن دەريا ئاغزىغا قەدەر بولغان 460 كىلومېتر لىنىيىسى بىلەن دەريانىڭ يۇقىرى ھەم ئوتتۇرا ئېقىمىنىڭ ئايرىم بۆلەكلىرى بىلەن سۇ ئامبار قىسىملىرىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ.

زومبا (松巴 Zomba) مالاۋى جۇمھۇرىيىتىنىڭ كونا پايتەختى، مۇھىم ئىقتىسادىي مەركىزى. زومبا شەھىرى مالاۋى كۆلىنىڭ جەنۇبىدىكى تاغ ئېتىكىگە جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 960 مېتردىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى 20 مىڭغا يېتىدۇ. بۇ ئورۇنغا 1885 - يىلى ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى بىر پونكىت قۇرغان. شەھەر شۇ ئاساستا شەكىللەنگەن. 1964- يىلى مالاۋى مۇستەقىل بولغاندىن تارتىپ 1975- يىلغىچە دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. شەھەردە كۈندىلىك تۇرمۇشقا ئېھتىياجلىق خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان سانائەت ئورۇنلىرى بىلەن يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، ياغاچچىلىق، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. زومبا شەھىرى تاشيولىلار ئارقىلىق ئەڭ چوڭ شەھىرى كاپىنى، مەركىزى لىلونگۋىلار بىلەن تۇتىشىدۇ.

بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. زىمبابۋې ئافرىقا بو-
يىچە كان بايلىقى مول، كان سانائىتىنى ئاساس قىلدىغان
دۆلەتلەرنىڭ بىرى، ئۇنىڭ ئىقتىسادىدا كان سانائىتى ئالاھىدە
مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئىقتىسادىي كۆچى جەھەتتە جەنۇبىي ئاف-
رىقىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ كۆمۈر، تۆمۈر،
خروم، ئالتۇن، تاشپاختا، لىتىي، ۋولفرام، مىس، ئۇران قاتارلىق
كان بايلىقلىرى مول. بۇنىڭ ئىچىدە كۆمۈر بىلەن تۆمۈرنىڭ
زاپىسى ئەڭ كۆپ. دۇنيا بويىچە تاشپاختا مەھسۇلاتى بىرىنچى
ئورۇندا، ئالتۇن مەھسۇلاتى 6- ئورۇندا، خروم مەھسۇلاتى 5-
ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ كان سانائىتى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى
پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ
$\frac{3}{10}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. كان مەھسۇلاتىنىڭ 90% نى ئېكس-
پورت قىلىدۇ. زىمبابۋېنىڭ باشقا خىل سانائەتلىرىمۇ ئافرىقا
بويىچە خېلى تەرەققىي قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدە پولات - تۆمۈر،
ماشىنىسازلىق، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، يېمەك-ئىچمەك، توقۇما-
چىلىق، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇندا
تۇرىدۇ. زىمبابۋېنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي
قىممىتى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ
يېرىمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي يېزا ئىگىلىك
مەيدانلىرىنى ئاق تەنلىكلەر كونترول قىلىۋالغان. يېزا ئىگىلىك
كىدە ئاساسلىق تاماكا، كۆممىقۇناق، تېرىق، بۇغداي، چاي، شە-
كەر قۇمۇشى، خاسلىق، كېۋەز قاتارلىقلار ئاساس قىلىنىدۇ. بۇنىڭ
ئىچىدە تاماكا، كۆممىقۇناق ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئاشلىق بە-
لەن ئۆز ئېھتىياجىنى ئاساسىي جەھەتتىن قامدىيالايدۇ.

شەرقىي جەنۇب قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. يەر مەيدانى 389 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، 80% يېرى دېڭىز يۈزىدىن 600 مېتردىن ئېگىز بولغان ئېگىزلىكلەردىن ئىبارەت. دۆلەتنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى دېڭىز يۈزىدىن 2592 مېتر كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسمىدىن زەمبەزى دەريا سى، جەنۇبىدىن لىمپو دەريا سى بىلەن سابى دەريالىرى ئېقىپ ئۆتىدۇ. ئىقلىمى تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھۆل-يېغىنى غەربىي جەنۇب قىسمىدىكى 300 مىللىمېتردىن شەرقىي شىمالغا قاراپ كۆپىيىپ 1250 مىللىمېترغا يېتىدۇ. بىر-يىلدا سالقىن پەسلى، ئىسسىق پەسلى، ھۆل-يېغىن پەسلى دەپ ئۈچ پەسلىگە بۆلۈنىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 27°C قا يېتىدۇ. زەمبابۋېنىڭ ئاھالىسى 7 مىليون 730 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ 95% نى بانتو تىل سىستېمىسىدىكى ماشونا، ماتابېلى مىللەتلىرى، 4.5% نى ئاق تەنلىكلەر، قالغىنىنى ئاسىيالىقلار تەشكىل قىلىدۇ. خەلقئارا كۆپى ئىپتىدائىي دىنلارغا، ئاز قىسمى كاتولىك ۋە خرىستىئىان دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. زەمبابۋې رايونىغا ياۋروپالىق مۇستەملىكىچىلەر بېسىپ كىرىشتىن ئىلگىرى يەرلىك بانتو خەلقلىرى شۇ جايلارنى دۆلەت قۇرغان. 1890 - يىلى ئەنگلىيىلىكلەر بېسىپ كىرگەندىن كېيىن بۇ جايىنىڭ نامىنى «جەنۇبىي رودېزىيە» دەپ ئۆزگەرتكەن. 1923 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ بىۋاستە ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئاپتونومىيە بولغان. 1953 - يىلى «ئوتتۇرا ئافرىقا ئىتتىپاقى» نىڭ بىر قىسمى بولغان. 1965 - يىلى يەرلىك ئاق تەنلىكلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1980 - يىلى 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى زەمبابۋې جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1980 - يىلى 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى دۆلىتىمىز

دېڭىزى ھەم سېلىشپس دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 76 مىڭ 115 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 900 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ 64%نى يەرلىك مىللەتلەر (كاداسەن، بايائو، مۇلى قاتارلىق)، 20% نى خەنزۇلار، 2% مالاي مىللىتى، قالغان 12% نى باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى كاتا كىنابالۇ شەھىرى. سابانىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى غەربتىن شەرققە قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، تاغ تىزمىلىرى غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ سوزۇلغان. يۇ جايدا شەرقىي جەنۇب ئاسىيا بويىچە ئەڭ ئېگىز كىنابالۇ تېغى (ئېگىزلىكى 4101 مېتر)، دۆلەت بويىچە ئەڭ ئۇزۇن دەريا ــ كىناباتانگان دەرياسى بار. كان بايلىقلىرىدىن مىس، خروم، تۆمۈر، نېكىل، مارگانېتس قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا نېفىت، تەبىئىي گاز زاپىسى مول. تاغ ۋادىلىرىنىڭ توپىسى مۇنبەت بولۇپ، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان. ھاۋاسى يىل بويى ئىسسىق، ھۆل - يېغىنى مول بولىدۇ. پۈتۈن ئۆلكىنىڭ 82% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. سابا 1888 - يىلدىن باشلاپ ئەنگلىيەنىڭ قوغداش دائىرىسىدىكى دۆلەت بولغان، 1941 - يىلدىن 1945 - يىلغىچە ياپونىيە ئىگىلىگەن. 1946 - يىلى ئەنگلىيەگە بىۋاستە قاراشلىق مۇستەملىكە بولغان. 1963 - يىلى مالايسىيانىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان. سابانىڭ ياغاچ ئېكسپورتى پۈتۈن ئۆلكە ئومۇمىي ئېكسپورتىنىڭ 50% تىن كۆپىنى ئىگىلەيدۇ. پۈتۈن دۆلەت ياغاچ ئېكسپورتىنىڭ 80%نى تەشكىل قىلىدۇ. تېرىلغۇ مەيدانى ئاز، ئاساسەن كاۋچۇك، كوكوس پالمىسى، ياغلىق پالما، كاكائو قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. دېڭىز بايلىقى مول، بېلىق، تىرىپانگا، مەرۋايىت، راك قاتارلىقلار چىقىدۇ. تۆمۈرىيولى پايتەخت بىلەن باۋفور شەھىرىنى تۇتاشتۇرۇپ، ئاندىن مېلالاپ

ژ

ژدانوۋ (Жданов 日丹诺夫) سوۋېت ئىتتىپاقى ئوك-رائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، ئازوۋ دېڭىزىنىڭ شىمالىي قىرغىقى بىلەن كالمىئۇس دەريا ئاغزىغا جايلاشقان مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئوكرائىنانىڭ ئىككىنچى چوڭ پورتى. بۇ شەھەر 1948- يىللىدىن ئىلگىرى «ماريئۇپول» دەپ ئاتالغان. شەھەر ئاھالىسى 522 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ژدانوۋ 1779- يىلى سېلىنغان. 19- ئەسىرنىڭ ئاخىرى كۆ-مۈر، ئاشلىق ئېكسپورت قىلىش پورتىغا ئايلانغان. ھازىر ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ پولات سانائەت بازىلىرىنىڭ بىرى. بۇ جايدىكى پولات سانائەت ئورۇنلىرى يىلىغا 15 مىليون 500 مىڭ تونىنا (1980) پولات ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە. پولات سانائەت ئورۇنلىرىدىن باشقا يەنە ماشىنا-سازلىق (مېتاللۇرگىيە ھەم كان ماشىنىلىرى، كېمىسازلىق)، خىمىيە، يېمەك-ئىچمەك سانائەتلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. شەھەر-دە پولات-تۆمۈر شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا نۇرغۇنلىغان ساناتوريىلەر ۋە باشقا ساياھەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ قۇرۇقلۇق، سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. شەھەردىن باشقا رايونلارغا تارقالغان تۆمۈر-يول، تاشيوللار بار. دېڭىز ئارقىلىق ئازوۋ دېڭىزى، قارا دېڭىز بويىدىكى شەھەرلەر بىلەن بېرىش-كېلىش قىلغىلى بولىدۇ.

س

سابا (Sabah 沙巴) مالايسىيانىڭ بىر ئۆلكىسى. جە-نۇبىي تەرەپ ھىندونېزىيىنىڭ كالىمانتان ئۆلكىسى بىلەن، غەربىي تەرەپ مالايسىيانىڭ سارۋاك ئۆلكىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربىي جەنۇب تەرەپ جۇڭگو دېڭىزى، شەرقىي تەرەپ سۇلۇ

ئىقتىسادىي جەھەتتىن (1959 - يىلىنىڭ ئاخىرى) گېرمانىيە بىلەن بىرلىشىدۇ. فرانسىيە 25 يىل ئىچىدە سار رايونىدىن 90 مىليون تونىنا كۆمۈر ئالىدۇ، گېرمانىيە فرانسىيە نىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن موزىل قانىلىنى قېزىپ بېرىدۇ دەپ بەلگىلەنگەن. ھازىر بۇ رايون پۈتۈنلەي گېرمانىيىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتتى.

ساراتوۋ (萨拉托夫 Саратов) سوۋېت ئىتتىپاقى ۋولگا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا جايلاشقان شەھەر. ساراتوۋ ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر 1590 - يىلى سېلىنغان. 1780 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. ساراتوۋ تاتارچە «سارىي تاۋ» دېگەن سۆزنىڭ رۇسچە تەلەپپۇزى بولۇپ، تاتارچە «سېرىق تاغ» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ جاي چارروسىيە دەۋرىدە مۇھىم ئاشلىق، ياغاچ مەھسۇلاتلىرى سانائىتىنىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋولگا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى مۇھىم سانائەت مەركىزى، چوڭ دەريا پورتىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 899 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق (ستانوك، دىزىل ماشىنىلىرى، ئايروپىلان، نېفىت - خىمىيە سانائىتى ئۈسكۈنىلىرى قاتارلىق)، يېمەك - ئىچمەك سانائىتى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ يېنىدىن نېفىت، تەبىئىي گاز ئېلىنىدۇ. بۇ جايدا چوڭ تېپىتسكى نېفىت خىمىيە سانائەت بىرلەشمە كارخانىسى بار، شەھەردە يەنە ئاشلىق تەتقىقات ئورنى، كورنىۋىيىسكى مۇزېيى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

سارا托夫 ئوبلاستى (萨拉托夫 Саратовская Область) سوۋېت ئىتتىپاقى ۋولگا دەياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىن رايونىغا جايلاشقان. مەيدانى 10 مىڭ 200 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 2 مىليون 560 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979)، رۇسلار

شەھىرىگە بارىدۇ. تۆمۈريولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 140 مېتىرغا يېتىدۇ. تاشيول غەربىي دېڭىز قىرغىقىدىكى ھەر قايسى شەھەر - جىڭلار بىلەن شەرقىي دېڭىز ياقىسىدىكى سانائەت كان شەھىرىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. تاشيولنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6586 كىلومېتىرغا يېتىدۇ (1982). دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا دېڭىز تىرانسپورتى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

سار (萨尔 Saarland) گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى بىر ئوبلاست. مەيدانى 2569 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 85 مىڭدىن ئاشىدۇ. مەركىزى ساربر يوككېن شەھىرى. سار رايونى يەر شەكلى جەھەتتىن ئېدىرلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. سار دەريا‌سى رايونىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ. ھاۋاسى يازدا يىلىق، قىشتا سوغۇق، ھۆل - يېغىنى مول بولىدۇ. كۆمۈر بايلىقى مول. سانائىتى كۆمۈر قېزىش، پولات - تۆمۈر، مېتالچىلىق، ماشىنىسازلىق، خىمىيە سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ، فار فور سانائىتى تەرەققىي قىلغان. ئورمان $\frac{1}{3}$ قىسىم يېرىنى ئىگىلەيدۇ. تاغ ۋادىلىرىدا ئۈزۈم، ئۇندىن قالسا ئاشلىق زىرائەتلىرى، يانغۇ، كۆكتات، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقمۇ سۈتلۈك چارۋىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ جايىنى ئۇزۇندىن بۇيان فرانسىيە، گېرمانىيە دۆلەتلىرى تالىشىپ كەلگەن. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن «ۋېرسال كېلىشىمى» گە ئاساسەن خەلقئارا ئىتتىپاق بۇ جايىنى فرانسىيىنىڭ 15 يىل ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا تاپشۇرغان. 1935 - يىلى پۈتۈن خەلق بىلەت تاشلاش ئۇسۇلى بويىچە گېرمانىيىگە قايتۇرۇپ بەرگەن. 1956 - يىلى گېرمانىيە بىلەن فرانسىيە ئوتتۇرىسىدىكى «سار كېلىشىمى» گە ئاساسەن سار سىياسىي جەھەتتىن (1957 - يىلى)

دەریالىرى كىچىك، سۇ ئىنىرگىيە زاپىسى مول، ئىقلىمى تروپىك موسسونلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ، ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 22°C — 31°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 3000 — 4000 مىللىمېتر، شەرقىي جەنۇبتىكى تاغلىقلاردا 5000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن نېفىت، تەبىئىي گاز ھەم ئالىيۇمىن توپىسى، ئالتۇننى ئاساس قىلىدۇ. ساراۋاك 1868 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ قوغداش دائىرىسىدىكى دۆلەت بولغان. 1941 - يىلدىن 1945 - يىلغىچە ياپون تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1946 - يىلى ئەنگلىيىگە بىۋاسىتە قاراشلىق مۇستەملىكىگە ئايلانغان. 1963 - يىلى مالايسىيانىڭ بىر ئۆلكىسى بولۇپ قوشۇلغان. بۇ جايدا ئورمان بايلىقى مول، يېزا ئىگىلىكىدە كاۋچۇك، كاۋاۋىچىن، شىگو، شال، ياغلىق پالما ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە نېفىت ئايرىش، ئالىيۇمىن، ياغاچچىلىق، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. ئەتراپىدىكى دېڭىزدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. قاتناش ترانسپورتىدا دېڭىز ترانسپورتىنى ئاساس قىلىدۇ، تاشيوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 5423 كىلومېترغا يېتىدۇ (1983). چەت ئەللەرگە نېفىت، نېفىت مەھسۇلاتلىرى، ياغاچ، كاۋچۇك، كاۋاۋىچىن قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ، ماشىنا، قاتناش ئۇسكۇنىلىرى، يېمەكلىك ھەم خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىمپورت قىلىدۇ.

سارايېۋو (萨拉热窝 Sarajevo) يۇگوسلاۋىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى مۇھىم شەھەر، بوسنىيە گېرىسېگوۋىنىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى. گېرمانىيە فاشىستلىرىغا قارشى ئۇرۇشتا ھەل قىلغۇچ جەڭ بولغان قەھرىمان شەھەر. بۇ جاي 1263 - يىلى سېلىنغان. سارايېۋو - ساۋا دەرياسىنىڭ مۇھىم تارمىقى بوسنا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى تاغلاردىن ئىبارەت

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

مىللىمېترغا يېتىدۇ. سالـۋادورنىڭ ئاھالىسى 4 مىليون 998 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). ئۇ ئوتتۇرا ئامېرىكا بويىچە ئاھالىسى ئەڭ زىچ دۆلەت ھېسابلىنىدۇ (ھەر كۋادرات كىلومېتر ئورۇنغا 200 دىن ئوشۇق ئادەم توغرا كېلىدۇ). ئاھالىسىنىڭ 84% نى ئىندېئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىڭمىسىدىكىلەر، 5% نى ئىندېئانلار، قالغىنىنى ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 88% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىسپان تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. سالۋادور ئەسلى ئىندىئانلارنىڭ مايا مەدەنىيىتىنىڭ كېلىپ چىقىقان مەنبەلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، 1524 - يىلدىن باشلاپ ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1821 - يىلى 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1841 - يىلى جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. سالۋادور ئىقتىسادىي جەھەتتىن يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 60.8% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئۇمۇمىي قىممىتىنىڭ 25% نى، سانائەت 14.5% نى تەشكىل قىلىدۇ (1980). يېزا ئىگىلىكىدە ئەڭ ئاساسلىقى كوفى بىلەن كېۋەز، ئۇلاردىن قالسا كۆممىقۇناق، شال، شېكەر قۇمۇشى، كاكائۇ، تالالىق ئاگاۋى ئۆستۈرۈلىدۇ، سالۋادور ئېكسپورتىنىڭ 65% نى كوفى، 13% نى پاختا ئىگىلەيدۇ. سالـۋادونىڭ سانائىتى ئوتتۇرا ئامېرىكا بويىچە خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىقتىن ئىبارەت ئىككى تارماقنى ئاساس قىلىدۇ. پۈتۈن سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئۇمۇمىي قىممىتىنىڭ 25% نى يېمەك - ئىچمەك، 11.5% نى توقۇمىچىلىق سانائىتى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلاردىن قالسا سېمونت، تاماكا، كىنە - كېچەك، نېفىت ئايرىش، ماشىنىسازلىق، تېرە -

گۈزەل مەنزىرىلىك ئورۇنغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 2 مىڭدىن ئاشىدۇ. سارايبۇيۇ جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ جايدا ئىنىۋېرسىتېت ئۇسكۇنىلىرى، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، مېتالىچىلىق، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. شەھەر-نىڭ كونا قىسمىدا مىس، كۈمۈشتىن شەرق ئۇسلۇبى بويىچە ياسالغان ھەرخىل قول - ھۈنەر مەھسۇلاتلىرى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سارايبۇيۇ دۇنيا خەلقىغە تونۇش مۇھىم تارىخىي شەھەر. بۇ جايدا 1914 - يىلى 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاۋستىرىيە پادىشاھى سەربىنيە ۋەتەنپەرۋەرلىرىنى قىرىش بىلەن بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنى قوزغىغان. ئۇ يۇگوسلاۋىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى.

سالۋادور (El Salvador 萨尔瓦多) ئوتتۇرا ئامېرىكىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 21 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئوتتۇرا ئامېرىكا دۆلەتلىرى ئىچىدە ئەڭ كىچىك دۆلەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ جەنۇبىي تەرىپى تىنچ ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. قالغان تەرىپى قۇرۇقلۇق بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. سالۋادورنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى ۋولقان لاۋىلىرى بىلەن پەس پەلەمپەيي ئورۇنلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇ ۋولقان بەلبېغىغا جايلاشقانلىقتىن ئۇچۇن يەر تەۋرەش، ۋولقان پارتلاش ھەرىكەتلىرى بولۇپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇنى «ياناز تاغ دۆلتى» دەپمۇ ئاتايدۇ. بۇ جايدىكى مۇقەددەس ئانىنا ھەرىكەتتىكى ۋولقانىنىڭ ئېگىزلىكى 2385 مېتر كېلىدۇ. سالۋادورنىڭ ئېقىلمى تروپىك ئېقىلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 25°C — 28°C ئەتراپىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى تاغلىقلاردا 1800 مىللىمېتر، دېڭىز قىرغاقلىرىدا 1000

ئارال. بۇ ئاراللارنىڭ يەر مەيدانى تەخمىنەن 3150 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 180 مىڭغا يېتىدۇ. بۇ ئاراللار ئۆزىنىڭ جايلاشقان ئورنىغا قاراپ غەربىي ساموئا، شەرقىي ساموئا دەپ ئىككىگە بۆلۈنىدۇ، بۇ ئاراللاردا ياشاۋاتقان خەلقلەرنىڭ كۆپىنى پولىنېزىيە تىل سىستېمىسىدىكى ساموئا خەلقلىرى، ئۇنىدىن قالسا ياۋروپالىقلار ھەم ئۇلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى، جۇڭگولۇقلار، چاۋشيەنلىكلەر، ئامېرىكىلىقلار، ئاۋستىرالىيەلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ساموئا تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنى بىلەن خىرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ساموئا خەلقلىرى ئىقتىسادىي جەھەتتىن كوكۇس پالمىسى، بانان، شېكەر مۇقوشى، ئاناناس قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، چوشقا، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. ئۇنىڭ بېلىقچىلىق ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

سانا (萨那 Sana) ئەرەب يەمەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە قاتناش مەركىزى. ئەرەب يەمەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. شەھەر ئاھالىسى 277 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). سانا 4 - ئەسىردىن باشلاپ يەمەننىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، دىنىي مەركىزى بولغان. 1918 - يىلى يەمەن مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. 1948 - يىلى دۆلەتنىڭ پايتەختى جەنۇبتىكى تائىز شەھىرىگە كۆچكەن. 1962 - يىلى ئەرەب يەمەن جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن قايتا دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. سانا شەھىرى دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى قاتمۇ قات تاغلار بىلەن قورشالغان مۇنبەت تۈپراقلىق ئورۇنغا جايلاشقان. شەھەرنىڭ جايلاشقان ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 2350 مېتر ئېگىز بولغانلىقتىن، ئۇ جاي تروپىك بەلباغقا توغرا كەلسىمۇ، ئىقـ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

خۇرۇم قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار.

سالۋېئېن دەرياسى (萨尔温江 Salween) ھىندىچە نى يېردىم ئاربلىدىكى چوڭ دەريا بولۇپ، جۇڭگونىڭ شىزاڭ رايونىدىكى تاڭگولا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىن باشلىنىدۇ. ئالدى بىلەن شەرقىي جەنۇبقا، ئاندىن كېيىن جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ دۆلىتىمىزنىڭ يۇننەن ئۆلكىسىنى بېسىپ ئۆتۈپ بىرما چېگرىسىغا كىرىدۇ، دەريانىڭ دۆلىتىمىزدىكى قىسمى نۇجيانىڭ، بىرمىدىكى قىسمى سالۋېئېن دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ دەريا شىمالدىن ئېگىزلىكىنى كېسىپ ئۆتۈپ مولۇمېن شەھىرى ئەتراپىدىكى ئاندامان دېڭىزىنىڭ مارتابان قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1660 كىلومېتر، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3200 كىلومېتردىن يېتىدۇ. كۆلىمى 325 مىڭ كۋادرات كىلومېتر (40% جۇڭگو چېگرىسىدا، 60% گە يېقىنراقى بىرما چېگرىسىغا، ئاز قىسمى تايلاند چېگرىسىغا توغرا كېلىدۇ)، دەريانىڭ تۆۋەن قىسمى بىرما بىلەن تايلاندنىڭ تەبىئىي چېگرىسى بولۇپ، تارماق ئېقىنلىرى ئاز، كۆپ قىسمى چوڭقۇر جىلغا ئىچىدە ئاقىدۇ، ئېقىن يانتۇلۇقى چوڭ، سۇيى تېز، شارقىراتمىلار كۆپ. دەريانىڭ ئوتتۇرا ئېقىنى بىلەن تۆۋەن ئېقىنىدىكى 100 كىلومېتر ئاردلىقتا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. سالۋېئېن دەريا شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئېگىز تاغ ئاربلىقىدىكى جىلغىدىن ئېقىپ ئۆتۈدىغان بولغانلىقى ئۈچۈن بىرمىنىڭ شەرق، غەرب ئاربلىقىدىكى مۇھىم قاتناش توسالغۇسى بولۇپ تۇرىدۇ، بىراق سۇ ئېنېرگىيىسى مول، ياغاچ ماتېرىيالىلار دەريا سۈيىدە لەيلىتىپ ئېقىتىلىدۇ.

ساموئا ئاراللىرى (萨摩亚群岛 Samoa) تىنچ ئokيانىدىكى پولىنزىيە ئاراللىرى سىستېمىسىنىڭ ئەڭ جەنۇبىي قىسمىغا، نۇرغۇن ئارالىلار گۇرۇپپىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان

شەھەرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ قەدىمىي سانائەت تارمىقى توقۇمىچىلىق بولۇپ، سان پاۋلو ئۆلكىسىدە ئىشلەپچىقىرىلغان پاختىنى خام ئەشيا قىلىش ئاساسىدا تەرەققىي قىلغان، 60 - يىللاردىن باشلاپ شەھەرنىڭ باشقا خىل سانائەتلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە پولات - تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، بالون ئىشلەش، ئايروپىلان ياساش، ھەر خىل ھەربىي قورال - ياراق ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكتر، نېفىت - خىمىيە، يېمەك - ئىچمەك، قەغەز، تاماكا قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سان پاۋلودا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئاپتوموبىل پۈتۈن برازىلىيىدە ئىشلەپچىقىرىلىدىغان ئاپتوموبىللارنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ. برازىلىيە بويىچە ئەڭ چوڭ تېپتىكى نېفىت ئايرىش زاۋۇتى سان پاۋلو شەھىرىدە قۇرۇلغان. ھازىر سان پاۋلو شەھىرىدىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە بىرىنچى دەرىجىلىك سانائەت شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. شەھەرنىڭ مالىيە كىرىمى پۈتۈن دۆلەت مالىيە كىرىمىنىڭ 35% نى تەشكىل قىلىدۇ. سان پاۋلو شەھىرىنىڭ قۇرۇقلۇق، ھاۋا، سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى، 27 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى يەر ئاستى تۆمۈريولى، 4 مىليوندىن ئوشۇق چوڭ - كىچىك ئاپتوموبىل بار. ھازىر سان پاۋلو شەھىرىدە چۆكگولۇقلار ۋە ئۇلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى 100 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، ئۇلار 1810 - يىلدىن باشلاپ بۇ جايغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىشقا باشلىغان، ئۇلار شەھەر مەركىزىگە يېقىن «شەرقىلىكلەر رايونى» دا ئولتۇراقلاشقان.

سانت توماس ئارىلى (圣托马斯岛 Saint Thomas Island)

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

لمسى يىللىق بولىدۇ. شەھەر ئەتراپىدا ھەرخىل مېۋە-چ
سەي، گۈل ئۆستۈرۈلىدۇ. شەھەردە توقۇمىچىلىق، بوياقچىلىق،
ئالتۇن، كۈمۈشتىن ياسالغان بۇيۇملارنى ئىشلەش، يېمەك - ئىچ
مەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. سانا شەھىرىنىڭ شەر-
قىگە ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، سودا رايونى ئورۇنلاشتۇرۇلغان،
غەربىگە ئولتۇراق جايلار بىلەن گۈللۈكلەر ئورۇنلاشتۇرۇلغان.
سانا شەھرىنى زامانىۋى تاشيول خورايدا پورتى بىلەن باغلاپ
تۇرىدۇ.

سان پاۋلو (Sanpawlo 圣保罗城) برازىلىيەنىڭ شەرقىي
جەنۇب دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ شەھىرى، شۇنداقلا دۇنيا
بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. شەھەرنىڭ مەيدانى
1600 كۋادرات كىلومېتر، شەھەر ئاھالىسى 8 مىليون 630
مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 12
مىليون 78 مىڭغا يېتىدۇ (1980). بۇ شەھەر دېڭىز يۈزىدىن
ئېگىزلىكى 900 مېتر كېلىدىغان ئورۇنغا جايلاشقانلىقتىن ئۇچۇن
ھەممە ۋاقتى باھارەك يىللىق تۇرىدۇ. شەھەر بىلەن ئۇنىڭ
سىرتقى پورتى سانتوس ئارىلىقى 63 كىلومېتر كېلىدۇ.
سانتوس برازىلىيەنىڭ ئەڭ چوڭ ئېكسپورت شەھىرى. سان پاۋلو
جايلاشقان ئورۇنغا 1554 - يىلى 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى
پورتۇگالىيەلىكلەر يېپسپ كىرىپ شۇ جايدا كىچىك مەھەللە
قۇرغان. 1822 - يىلى برازىلىيە مۇشۇ شەھەردە مۇستەقىللىككە
ئېرىشكەنلىكىنى ئېلان قىلغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن باش-
لاپ شەھەرنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى تېز تەرەققىي قىلىپ
برازىلىيە بويىچە چوڭ سانائەت شەھىرىگە ئايلانغان. ھازىر
يۇ جايدا چوڭ - كىچىك 65 مىڭدىن ئارتۇق زاۋۇت - فابرىكا
بار. شەھەردىكى ئىشچىلار سانى 2 مىليوندىن ئوشۇق بولۇپ،
برازىلىيە بويىچە سانائەت ئىشچىلىرى ئەڭ كۆپ مەركەزلەشكەن

لى سانتوماس ئارىلىدىن دەل 5 كىلومېتر شەرققە توغرا كېـ
لىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 14 كىلومېتر، كەڭلىكى 8 كىلومېتر كېلىـ
دۇ. مەيدانى 50 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 3000
دىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىنى نېگىرلار، نېگىرلار بىلەن ئاق
تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر تەشكىل
قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئارالنىڭ شەرقىي دېڭىز ياقىسىدىكى
مەركىزىي كروزباي شەھرىگە مەركەزلەشكەن. ئارالنىڭ يەر
شەكلى تاغلىق بولۇپ، ياخشى پورتلار كۆپ. ئورمان بايلىقى
مول. ئىقتىسادىدا ساياھەتچىلىك ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ،
ئارالدىكى يەرلەرنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمى باغلارغا ئايلاندۇرۇلغان.
ساياھەتچىلىكتىن قالسا چارۋىچىلىق، لائور دەرىخىنىڭ يوپۇر-
مىقىنى يىغىش مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. لائور دەرىخىنىڭ يوپۇر-
مىقى سانتوماس ئارىلىغا چىقىرىلىپ ئەتىر زاۋۇتلىرىغا خام
ئەشيا قىلىنىدۇ.

سانت خېلېنا (圣赫勒拿 Saint Helena) ئاتلانتىك
ئوكياننىڭ جەنۇبىي قىسمىغا، جەنۇبىي كەڭلىكى 17° بىلەن
غەربىي ئۇزۇنلۇقى 6° سىزىقلىرىنىڭ كېسىشكەن نۇقتىسىغا جاي-
لاشقان ۋولقان ئارىلىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئافرىقىنىڭ غەربىي
قىرغىقى بىلەن بولغان ئارىلىقى 1800 كىلومېتردىن ئاشىدۇ.
يەر مەيدانى 122 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 16.8
كىلومېتر، كەڭلىكى 10.4 كىلومېتر، دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ ئېـ
گىز جايى 823.5 مېتر كېلىدۇ. سانت خېلېنا ئارىلىنىڭ ئاھا-
لىسى 5499 غا يېتىدۇ (1982)، بۇنىڭ ئاساسىنى ھىندىستان-
لىقلار بىلەن ئافرىقىلىقلار ۋە ئىنگلىز، گوللان، پورتۇگاللار-
نىڭ ئارىلىشىشىدىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر
تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدۇ،

غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى تەركىبىدىكى ئا ق ش غا قارا-
شلىق ئوبرگىن تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى بىر ئازال بولۇپ، پوئىر
توربكودىن 64 كىلومېتر شەرققە جايلاشقان. ئۇزۇنلۇقى 19
كىلومېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن 5 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى
83 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 48 مىڭدىن ئو-
شۇق بولۇپ، بۇنىڭ كۆپ قىسمىنى نېگىرلار، نېگىرلار بىلەن
ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر ئە
ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ،
بىر قىسمى فرانسۇز ئە ئىسپان تىلىنى قوللىنىدۇ. مەركىزى
شارلوتتېتې - ئامالې شەھىرى بولۇپ، ئاھالىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمى شۇ
جايغا ئولتۇراقلاشقان. ئارالنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى پەس
ئېدىرلىق بولۇپ، شەرقتىن غەربكە قاراپ سوزۇلۇپ تۇرىدۇ.
ئەڭ ئېگىز چوققىسى 474 مېتر كېلىدۇ. دېڭىز قىرغاق لىنىە-
يىلىرى ئەگرى - بۈگرى بولۇپ، قۇملۇق قىرغاقلار بىلەن ياخ-
شى پورتلار بار. دېڭىز قىرغاق بويلىرىدا ئۇششاق ئاراللار
بىلەن مارجان تاشلىرى كۆپ. ئىقلىمى تروپىك ساۋانىنا ئىقلىم
تېپىغا كىرىدۇ. ئارالدا غەربىي يېرىم شار بوينچە بىرىنچى ئۇز-
لۇق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش ئەسلىھەلىرى بار. ئىقتە-
سادىدا ساياھەتچىلىك، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مۇھىم ئورۇننى
ئىگىلەيدۇ. سانائىتىدە شېكەر زاۋۇتى، ھاراق زاۋۇتى، سېمونت،
ئەتىر ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق ئورۇنلار بار. ئاراللىدا ئاق ش
ئىك دېڭىز ئارمىيە بازىسى قاتارلىق ھەربىي ئەسلىھەلەر جايە-
لاشقان.

سانت جونسون ئارىلى (圣约翰岛 Saint John Islad)
غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى تەركىبىدىكى ئا ق ش غا قارا-
شلىق ئوبرگىن تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى بىر ئازال. ئۇنىڭ ئور-

ۋىچىلىقىدا كالا، قوي ئاساس قىلىندۇ. سانت خېلېنا ئاردىلىنىڭ ستراتېگىيەلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ ئاتلانتىك ئوكيان، ھىندى ئوكيان سۇ قاتنىشىنىڭ، جەنۇبىي ئامېرىكا بىلەن جەنۇبىي ئافرىقا سۇ، ھاۋا قاتنىشىنىڭ مۇھىم توڭۇنى. بۇ جاي ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى ۋاقتىدا ئەنگلىيە دېگىز ئارمىيىسىنىڭ بازىسى بولغان. 60 - يىللاردىن كېيىن تېلېۋىدزور، رادىئو خەۋەرلىرىنى قوبۇل قىلىش، تارقىتىش مەركىزىگە ئايلانغان. سانت خېلېنا ئاردىلى بىلەن ئاسونسون ئارالىرى بىرلىكتە ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولۇپ كەلمەكتە. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئارالدىكى خەلق مىللىي مۇستەقىللىك ھەرىكەتلىرىنى قانات يايدۇرماقتا. 1977 - يىلى 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ب د ت قارار ماقۇللاپ سانت خېلېنا خەلقلىرىنىڭ كۈرىشىنى مۇقىملاشتۇردى. سانت خېلېنا خەلقلىرىنىڭ مۇستەقىللىك ئارزۇسى ئاخىرى بىر كۈنى ئەمەلگە ئاشىدۇ.

سانت كورىكس ئارىلى (Saint Crox Island 圣克罗伊斯岛)

غەربىي ھىندى ئاقىم ئارالىرى تەركىبىدىكى ئاق شا قاراشلىق ۋېرگىن ئاقىم ئارالىرى ئىچىدىكى بىر ئارال. سانت توماس ئاردىلىدىن 64 كىلومېتر جەنۇبقا جايلاشقان. ئۇزۇنلۇقى 37 كىلومېتر، ئەڭ كەڭ يېرى 10 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 218 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ، ئاھالىسى 49 مىڭ دىن ئاشىدۇ، ئاھالىسىنىڭ كۆپىنى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى كرىس تىستېد شەھىرى. ئارالنىڭ شىمالىغا ئېدىرلىقلار جايلاشقان، ئەڭ ئېگىز نۇقتا بولغان ئېگىلىپ تېغى دېگىز يۈزىدىن 355 مېتر ئېگىز، جەنۇبىي تەرىپىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس، تۆزلەڭلىكلەردىن ئىبارەت، دېگىز قىرغاقلىرىدا چوڭ دېگىزدىن ئايرىلىپ تۇرىدىغان تېينز كۆللەر بار. ئىقلىمى تروپ-

خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئارالنىڭ مەركىزى — جامېستاۋن شەھىرى. سانت خېلېنا ئوكيان ئارىسىغا جايلاشقان كىچىك ئارال بولسىمۇ، لېكىن ئۇ ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەردىن بۇيان كىشىلەرگە تونۇش بولغان ئاتاقلىق ئارال. بۇ ئارالنى 1502 — يىلى 5 — ئاينىڭ 21 — كۈنى پورتۇگالىيەلىكلەر ئىگىلىگەن. پورتۇگالىيەلىكلەر بۇ ئارالنى ئىگىلىگەن كۈنى قەدىمىي رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ ئىمپېراتورى كونىستانتىننىڭ ئانىسى سانت خېلېنانىڭ تۇغۇلغان خاتىرە كۈنى بولغانلىقتىن، بۇ ئارالغا «سانت خېلېنا» دەپ نام بەرگەن. 1633 — يىلدىن كېيىن سانت خېلېنا ئارىلى گوللاندىيەلىكلەر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1659 — يىلى ئەنگلىيەنىڭ شەرقىي ھىندىستان شىركىتىنىڭ كونترول‌لۇقىغا ئۆتكەن. 1834 — يىلى 4 — ئايدىن باشلاپ ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. بۇ ئارالغا 1815 — يىلى 6 — ئاينىڭ 15 — كۈنى فرانسىيەلىك ناپالېئون سۇرگۈن قىلىنغان. 1821 — يىلى ناپالېئون شۇ ئارالدا كېسەل بولۇپ ئۆلگەن (1815 — يىلى 6 — ئاينىڭ 15 — كۈنى ناپالېئون ئەنگلىيە، رۇسىيە، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە، شۋېتسىيە قاتارلىق دۆلەتلەر تەرىپىدىن ئۇرۇشتا مەغلۇپ قىلىنىپ قولغا چۈشكەن ھەم شۇ ئارالغا سۇرگۈن قىلىنغان). بۇ ئارالدا ناپالېئون ئولتۇرغان جايلار، ئىشلەتكەن ئۈي سايمانلىرى، كىتابلىرى شۇ جايدىكى مۇزېيدا ساقلانماقتا. شۇڭا بۇ جاي مۇھىم تارىخىي ئورۇن ھېسابلىنىدۇ. سانت خېلېنا ئارىلىنىڭ ھاۋاسى ياخشى، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 21°C ئەتراپىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل — يېغىن مىقدارى 1270 مىللىمېتردىن يېتىدۇ. يەرلىك خەلق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا كەندىر تېسىدىكى زىرائەتلەر، يا‌ڭيۇ، بانان، سەي قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋا-

پورتى. بۇ شەھەر گرېنادا ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبىنىڭ دېڭىز ياقىسىدىكى سانت گېئورگېيە دەريياسىنىڭ ئوڭ ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى تەخمىنەن 12 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇ شەھەر 1650 - يىلى سېلىنغان. ئۇز ۋاقتىدا ئەنگلىيىگە قاراشلىق ۋىندۋارد ئاراللارنىڭ مەركىزى بولغان. سانت گېئورگېمىيە كارايىپ دېڭىزى رايونىدىكى ياخشى پورتلارنىڭ بىرى. بۇ پورت ئىچكى پورت ھەم سىرتقى پورت دەپ ئىككى قىسمغا بۆلۈنىدۇ. پورت ئارقىلىق مۇسكات، كاكائو، بانان قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە شېكەر، ھاراق زاۋۇتى، پالما پىششىقلاپ ئىشلەش، تاماكا ئوراش، قەغەز ئىشلەش، كېمە رېمونت قىلىش قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ سايادە تېچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. خەلقئارا ھاۋا قاتناش لىنىيىسى ئارقىلىق ئاق ش، ئەنگلىيە، ياۋروپا، غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىدىكى دۆلەتلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىدۇ.

سانت لاۋرېنسىي دەريياسى (圣劳伦斯河 Saint Lawrence) شىمالىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى خەلقئارا دەريا. باش ئېقىنى ئونتارىئو كۆلىدىن چىقىپ شەرقىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ سانت لاۋرېنسىي قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 960 كىلومېتر كېلىدۇ. ئەگەر بەش كۆل سۇ يولىنى ھەم سانت لۇيىس دەريياسىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا ئۇزۇنلۇقى 3100 كىلومېترغا يېتىدۇ، كۆلىمى بىر مىليون 26 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنى ئاق ش بىلەن كانادانىڭ تەبىئىي چېگرىسىنى ھاسىل قىلىدۇ، ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىنى كانادا چېگرىسى ئىچىگە جايلاشقان. دەريانىڭ سۇيى مول، پەسللىك ئۆزگىرىشى كىچىك،

پىنك ساۋاتنا ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. كۆپ قىسىم جايلىرىدا ئىقچىلىق قىلىشقا بولىدۇ. بىراق قۇرۇقلۇقتا ئېھتىمال سۇيى تاتلىق سۇ مەنبەسى كەمچىل. تۇزلۇق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش ئۈسكۈنىلىرىگە تايىنىپ تەمىنلىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە شېكەر قۇمۇشى، لىمون، ماڭگو قاتارلىق زىرائەت ھەم مېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئارالدا زامانىۋى كالا بېقىش، ئائىلە قۇشلىرىنى يېتىشتۈرۈش مەيدانلىرى بار. سانائىتى شېكەر، ھاراق، ئالىيۇمىن، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. سىرتقا شېكەر، ھاراق ئېكسپورت قىلىدۇ. غەربىي دېڭىز قىرغىقىدىكى فرېدېرىكستېد مۇھىم سودا پورتى ھېسابلىنىدۇ. ئارالنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

سانت گوتتارد تونىلى (Sant Gttard 圣哥大隧道) ئوتتۇرا ياۋروپادىكى شۇېتسارىيە بىلەن جەنۇبىي ياۋروپاغا جايلاشقان ئىتالىيە چېگرىسىدىكى ئالىپ تېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مۇھىم تونىل، بۇ جايدىكى تاغ ئاغزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2112 مېتر بولۇپ، قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە ئوتتۇرا ياۋروپا بىلەن جەنۇبىي ياۋروپا ئارىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ كەلمەكتە. بۇ جايدىكى تۆمۈرىول تونىلى دېڭىز يۈزىدىن 1100 مېتر ئېگىزلىكتىن ئۆتىدۇ. بۇ تونىل 1872 - يىلدىن 1882 - يىلغىچە قېزىلغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 14.9 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ تونىل قېزىلغاندىن كېيىن شۇېتسارىيىنىڭ شىمالىدىكى بازىل شەھىرىدىن يولغا چىققان پويىز بىۋاستە ئىتالىيىنىڭ شىمالىدىكى پىياۋسۇ دېگەن ئورۇنغا كېلەلەيدىغان بولدى، شۇنداق قىلىپ بۇ ئورۇن مۇھىم خەلقئارا قاتناش لىنىيىسىگە ئايلاندى.

سانت گېئورگىيە (Saint Georgies 圣乔治) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىدىكى گرېنادانىڭ پايتەختى ھەم مۇھىم

مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. بىراق ئۇ يەنىلا ئەنگلىيە ئىستېتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. سانت لۇسىيە تروپىك بەلباغقا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 21°C—31°C بولىدۇ، ھۆل - يېغىنى 1400 — 3500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. شۇڭا ھەممە جايىنى ياپيېشىل ئوت - چۆپلەر، ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. تەبىئىي مەنزىرىسى گۈزەل. ئارالدا ژوللىقان كۆپ بولغانلىقتىن ئارشاڭلار، سايياھەت ئورۇنلىرى كۆپ. دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇب دېڭىز قىرغىقىدىكى سۇفرېرې ئاتاقلىق دەم ئېلىش ئورنى ھېسابلىنىدۇ. سانت لۇسىيە ئىقتىسادىدا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئۈچۈن پايدىلىنىدىغان يېرى پۈتۈن دۆلەت مەيدانىنىڭ $\frac{1}{3}$ نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن بانان ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا پالما، كاكاتو، شېكەر قومۇشى، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنىڭ كۆپى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. سايياھەتچىلىك مۇھىم ئىقتىسادىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ، ھەر يىلى بۇ جايغا سایاھەت ئۇچۇن كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ سانى 165 مىڭدىن ئاشىدۇ. سانائەتتە ھاراق ئىشلەش، ياغ چىقىرىش، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش، كېيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق يېنىك سانائەت ئورۇنلىرى بار.

سانت لۇيىس (圣路易斯 Saint Louis) ئامېرىكىدىكى مىسسورى شتاتىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ شەھەر. ئۇ مىسسىسىپى دەرياسىنىڭ قىرغىقىدىن ئورۇن ئالغان، ئامېرىكىنىڭ غەرب، شەرق، شىمال، جەنۇب ئارىلىقىدىكى نۇرغۇن تۆمۈر-يول، تاشيوللار سانت لويىس شەھىرىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. مىسسىسىپى دەرياسىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىدىن يۇقىرى ئېقىمغا قاراپ

مۇزلاش ۋاقتى تۆت ئايغا يېتىدۇ. دەريانىڭ مونترىئال يۇقىرى قىسمىنىڭ ئېقىنى تېز، سۇ كۆچى بايلىقى مول. سانت لاۋرېنسې دەرياسى شىمالىي ئامېرىكىدىكى مۇھىم سۇ قاتناش تومۇرى، لاۋرېنسې دەرياسى ھەم دەريا يېقىسىغا قېزىلغان قانال ئارقىلىق پاراخوتلار بەش كۆل رايونىدىكى پورتلارغا بىۋاستە بارالايدۇ. لاۋرېنسې دەرياسىنىڭ كانادا ھەم ئا ق ش ئۇچۇن سۇ قاتناش جەھەتتە ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. دەريانىڭ ئوتتاۋا، رىچىلې، ساگىنا قاتارلىق مۇھىم تارماقلىرى بار. دەريا بويىدا يەنەچوڭ تېپتىمكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، 1800 دىن ئوشۇق چوڭ - كىچىك ئارال بار.

سانت لۇسىيە (圣卢西亚 Saint Lucia) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ۋىندۋارد ئاراللىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت، ئۇنىڭ جەنۇبىي قىسمى سىنتۇىنىسېنت ئارىلى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. شىمالىي قىسمى ماتىنىك ئارىلىدىن 40 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا تۇرىدۇ. سانت لۇسىيېنىڭ مەيدانى 616 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 125 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ 90% نى نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكى خەلقلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن باشقا ئاق تەنلىكلەر، ھىندىستانلىقلار بار. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. كرېئول تىلىدا سۆزلىشىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىزچىلىنى قوللىنىدۇ. سانت لۇسىيە ئارىلىدا قەدىمدىن تارتىپ ئىندىئان خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان. 1639 - يىلى ئەنگلىيە بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1814 - يىلى رەسمىي ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1967 - يىلى 3 - ئايدا ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1979 - يىلى 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى رەسمىي

لىق كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىز نۇقتا بولغان سانتومې چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2204 مېتر كېلىدۇ، تارالىنىڭ ئورنى ئېكۋاتور بەلبېغىغا يېقىن بولغانلىقتىن، ئىقلىمى يىل بويى ئىسسىق، كۆپ يامغۇرلۇق كېلىدۇ. جەنۇبتىكى ۋىنىدۋارد يان باغىرلىرىدا ھۆل-يېغىن مىقدارى 7000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جاي ئافرىقا بويىچە ئەڭ كۆپ يامغۇرلۇق ئورۇنلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ھەممە جايلىرىنى دېگۈدەك ئورمان، ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. كاكائو، كوفى، ياغلىق پالما، پالما قاتارلىق تروپىك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. ئەتراپىدىكى دېڭىزلاردىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. سانائىتىدىن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سوپۇن ئىشلەش، بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

圣文森特和格林纳丁斯 (Saint Vincent and Grenadines) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ۋىنىدۋارد ئاراللىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان ئارال دۆلىتى. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمى دېڭىز ئارقىلىق سانت لۇسىيە، جەنۇبىي قىسمى گرېنادا دۆلەتلىرى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئارال دۆلەت سانت ۋىنسېنت ئارىلى، گرېنادىنېس ئارىلى ھەم ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى بەش كىچىك ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 389 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سانت ۋىنسېنت ۋە گرېنادىنېس ئاراللىرى تاغلار بىلەن قاپلانغان ۋولقانلىق ئاراللاردىن بولۇپ، ئەڭ ئېگىز سوپىر ئىد چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1234 مېتر كېلىدۇ. ئاراللارنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23°C — 31°C، ھۆل-يېغىن مىقدارى 2500 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ. تروپىك ئورمانلىرى پۈتۈن دۆلەتنىڭ 50% يېرىنى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئاھالە

يۇرگەن دەريا پاراخوتلىرى سانت لۇيىس شەھىرىنى بېسىپ تۇپ، قانال ئارقىلىق چىكاگو شەھىرىگە بارالايدۇ. ئامېرىكىدىكى مۇھىم قاتناش تۆگۈنى ھېسابلىنىدۇ. سانت لۇيىس شەھىرىنىڭ مەيدانى 158 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى (شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ) 2 مىليون 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). سانت لۇيىس شەھىرى 1764 - يىلى فرانسىيەلىكلەر تەرىپىدىن سېلىنغان. ئامېرىكىدا مۇستەقىللىق ئۇرۇشى غەلبە قىلغاندىن كېيىن، 1803 - يىلى فرانسىيە قولىدىن 15 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا سانت لۇيىس شەھىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان لۇيىس ئانا رايونىنى سېتىۋالغان. سانت لۇيىس ئامېرىكىنىڭ ئەڭ مۇھىم سودا، سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى، ئۇنىڭ ھەر خىل سانائەت تارماقلىرى ئاق ش بويىچە خىلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ، ئا ق ش بويىچە دېترويت شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش مەركىزى. باستون شەھىرىدىن قالسا ئا ق ش بويىچە ئىككىنچى چوڭ ئاياغ كىيىم ئىشلەپچىقىرىش سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە ئايروپىلان ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكترون، مېتاللۇرگىيە، نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، خىمىيە سانائەت، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان.

سانتومې ئارىلى (圣多美岛 Ilha Sao Tome) ئافرىقىدىكى گۋېنىيە قولتۇقىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى يانار تاغ ئارىلى، سانتومې ۋە پرىنسىپىدىن ئىبارەت ئىككى ئارال ئىچىدىكى ئاساسلىق ئارال. شەرقىتە ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن 240 كىلومېتر، شەرقىي شىمال پرىنسىپى ئارىلىدىن 128 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. مەيدانى 836 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى تەخمىنەن 70 مىڭدىن ئاشىدۇ. سانتومې ئارىلىنىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى ئېگىز - پەس، تاغ

ئۇزۇنلۇق 8°47′ دىكى گۋاتامال كانال ئارىلىنىڭ 80 كىلومېتر غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. قۇرۇقلۇق مەيدانى 3781 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 10 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەكلى ئۇزۇن يانار تاغ ئارىلى بولۇپ، ئارالدا پالما ئۆستۈرۈش مەيدانلىرى بار. چەت ئەللەرگە پالما، كوفى ۋە ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېكسپورت قىلىدۇ. نىكېل، كوبالت قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار.

سانتىياگو (圣地亚哥 Santiago) چىلى جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. ئۇ دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ماپوچۇ دەريا بويىغا جايلاشقان. غەربىي قىسمى چىلىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى ۋالپارايسو بىلەن بولغان ئارىلىقى 100 كىلومېتر كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 4 مىليون 294 مىڭ دىن ئوشۇق (1982). سانتىياگو شەھىرى 1541 - يىلى سېلىنىشقا باشلىغان. 1818 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. سانتىياگو دۆلەتنىڭ مۇھىم سانائەت بازىسى، بۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ 54% ى توپلانغان. ئاساسىي سانائەت تارماقلىرىدىن مېتاللۇرگىيە، ئېلېكتر ئېنېرگىيەسى، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، ماشىنىسازلىق، قەغەز ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ مەركىزىدىكى سانت لۇسىيە تېغىغا چىقىپ تۆۋەنگە قارىسا پۈتۈن شەھەرنىڭ مەنزىرىسىنى ئوچۇق كۆرگىلى بولىدۇ. سانتىياگو شەھىرى تۆمۈريول، تاشيولار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ باشقا چوڭ شەھەرلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەردە تەرەپ - تەرەپكە كەتكەن تاشيوللار ناھايىتى كۆپ.

سان سالۋادور (圣萨尔瓦多 San salvador) ئوتتۇرا

www.uyghurkitap.com

لىسى 113 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇنىڭ 65.5% نى ئىنگىلار، 19% نى نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاشقان سىستېمىسىدىكىلەر، 3.5% نى ئاق تەنلىكلەر، 5.5% نى ھىندىلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك ھەم خىرىستىئان دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگىلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. پايتەختى — كىنگىستون شەھىرى. بۇ ئاراللارنى 1763 - يىلى ئەنگلىيە ئىگىلىگەن. 1779 - يىلى فرانسىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1783 - يىلى ۋېرسال كېلىشىمىگە ئاساسەن ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى قىلىپ بەلگىلەنگەن. 1958 - يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئەنگلىيە بۇ ئاراللارنى غەربىي ھىندى بىرلەشمىسى دائىرىسىگە كىرگۈزگەن. 1969 - يىلى 10 - ئايدا بۇ ئىككى ئارال ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1979 - يىلى 10 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. سانت ۋىنسېنت ۋە گرېنادىنېس ئىقتىسادىي جەھەتتە بانان، شېكەر قومۇشى، كوكۇس پالمىسى، پاختا قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. بولۇپمۇ بانان ئۇنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي مەنبەسى بولۇپ، ئېكسپورتىنىڭ 58% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا چارۋىچىلىق ھەم بېلىقچىلىق بىلەنمۇ شۇغۇللىنىدۇ. سانائىتىدە پالما يېغى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك، تاماكا، كىيىم - كېچەك، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سانت ۋىنسېنت ۋە گرېنادىنېس ئاراللىرىنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى يېقىملىق بولغانلىقتىن، ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ھەر يىلى بۇ جايغا ساياھەت ئۈچۈن كېلىدىغان كىشىلەر 50 مىڭغا يېتىدۇ (1982).

سانت ئىسابېل ئارىلى (圣伊萨贝尔岛 Santa Isabel Island) غەربىي جەنۇب تىنچ ئوكياندىكى سولومون تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى چوڭ ئارال. شىمالىي كەڭلىك 3°45′ بىلەن شەرقىي

ئارالنىڭ يەر ۋەزىيىتى تەكشى، سازلىقلار، ئۇششاق كۆللەر كۆپ. ئىقلىمى مۆتىدىل كېلىدۇ، بۇ ئارال بۇرۇن «گۋاناخانى» دەپ ئاتالغان. 1492 - يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى كولۇمبو ئامېرىكا قىتئەسىدىكى بۇ ئارالغا بىرىنچى بولۇپ چىققان، كېيىن بۇ ئارالنىڭ نامىنى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتكەن. 18 - ئەسىردە ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، ھازىر باھاما جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە ساياھەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە كۆكتات، تروپىك مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ، قوي، ئۆچكە قاتارلىق چارۋا بېقىلىدۇ، ئەتراپىدىكى دېڭىزلاردىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. بۇ ئارالدا باشقا ئاراللار بىلەن بېرىپ كېلىشتە پايدىلىنىدىغان ئايرودروم، ئاق ش نىڭ باشقۇرۇلىدىغان سىنارەد بىلەن ئىز قوغلاش پونكىتى قاتارلىق ئەسلىھەلىرى، شەرقىي شىمال تەرەپتە 1887- يىلى قۇرۇلغان يول كۆرسىتىش چىرىغى بار.

سان فرانسىسكو (圣弗兰西斯科San Francisco) ئا ق ش نىڭ تىنچ ئوكيان قىرغىقىدىكى ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، مۇھىم سودا - سانائەت، پۇل - مۇئامىلە، مەدەنىيەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ شەھەر سان فرانسىسكو قولتۇقىنىڭ شىمالىدىكى كىچىك بىر يېرىم ئارالغا جايلاشقان. شەھەر ئىچىنىڭ مەيدانى 116 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 681 مىڭدىن ئاشىدۇ، شەھەر رايونىنى قوشقاندا 3 مىليون 159 مىڭغا يېتىدۇ (1981). سان - فرانسىسكو رايونىنى 16 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئىسپانىيىلىكلەر كېلىپ قۇرغان. 1578 - يىلى ئەنگلىيلىك دېڭىزچى فرانس دراكى بۇ جايدىن قۇرۇقلۇققا چىققان. بۇ جاينى 1821 - يىلى ئا ق ش ئۆتكۈزۈۋالغان. بۇ جايدا 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئالتۇن كان تېپىلغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. بۇ ئورۇننى

ئامېرىكىدىكى سالۋادور جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەت سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. سان سالۋادور شەھىرى سالۋادور جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى سان سالۋادور يانار تېغىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئوماكاس دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 680 مېتر كېلىدۇ، شەھەر ئاھالىسى 437 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). سان سالۋادور شەھىرى 1525 - يىلى قۇرۇلغان. 1834 - يىلىدىن 1839 - يىلىغىچە ئوتتۇرا ئامېرىكا بىرلەشمىسىنىڭ پايتەختى بولغان. 1840 - يىلىدىن باشلاپ سالۋادور جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بولغان. شەھەر كۆپ قېتىملىق يەر تەۋرەشنىڭ بۈزغۇنچىلىقىغا ئۇچراپ ۋەيران بولغان. كېيىن قايتا قۇرۇلۇپ تەدرىجىي زامانىۋى شەھەرگە ئايلانغان. سان سالۋادور دۆلەتنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. شەھەردە تېۋىقۇ مىچىلىق، تاماكا، شېكەر، يېمەك - ئىچمەك، كۆن - خۇرۇم، قەغەز، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاساسەن كوفې، شېكەر قامۇشى، شال قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سان سالۋادور ئوتتۇرا ئامېرىكىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدىن ئوتتۇرا ئامېرىكا دۆلەتلىرىگە بارىدىغان خەلقئارا تۆمۈريول، تاشيول لىنىيىلىرى بار. شەھەردە ئالىي مەكتەپلەر، موزېيخانىلار، 18 - ئەسىردە قۇرۇلغان قەدىمىي قۇرۇلۇشلار، دەم ئېلىش، سایاھەت ئورۇنلىرى بار.

سان سالۋادور ئارىلى (San Salwador Island 圣萨尔瓦多岛) ۋاتلىلىن ئارىلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. غەربىي ھىندى ئاقىم ئارالىلىرى باھاما ئاقىم ئارالىلىرى ئىچىدىكى بىر كىچىك ئارال. ئۇزۇنلۇقى 21 كىلومېتر، كەڭلىكى 8 كىلومېتر، مەيدانى 155 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 1000 دىن ئاشىدۇ.

دىكى كاناستىرا تېغىنىڭ شىمالىغا قاراپ ئېقىپ مەركىزىي ئېگىز تەكشىلىكنى كېسىپ ئۆتۈپ كابروبو ئەترابىدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ بۇرۇلۇپ ئاتلانتىك ئوكيانىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 2900 كىلومېتر، كۆلىمى 631 مىڭ كۇبات كىلومېتر كېلىدۇ. يۇقىرى ئېقىنى تاغ جىلغىلىرىدىن ئۆتىدۇ، ئېقىنى تېز بولىدۇ؛ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ پېترولىنا ئەتراپىدا 500 كىلو-مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى جىددىي ئېقىن ۋە شارقىراتمىلار بار، سۇ ئېنېرگىيە زاپىسى مول بولۇپ، ئومۇمىي ئېنېرگىيە زاپىسى تەخمىنەن 520 مىليون كىلوۋات سائەتكە يېتىدۇ. تۆۋەن ئېقىندىكى پاۋلو ئافونسو شارقىراتمىسىدا چوڭ تىپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان. شارقىراتمىنىڭ يۇقىرىسىدىن تاكى پرابوردا شەھىرىگىچە بولغان 1600 كىلومېتر ئارىلىقىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ، دەريانىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىدىكى قۇرغاق رايونلار دەريا سۈيىدىن پايدىلىنىپ سۇغىرىلىدۇ، بۇ جايلاردا نۇرغۇن سۇ ئامبارلىرى ياسالغان.

سان مارىنو (圣马力诺Sau Marino) ياۋروپانىڭ جە-نۇبىدىكى ئاپېنىن يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالىغا، تىتا-نو تېغىنىڭ باغرىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ ئەترابى ئىتالىيە بىلەن قورشىلىپ تۇرىدۇ. تىتانو تېغىنىڭ ئېگىزلىكى 738 مېتىر بولۇپ، سان مارىنو جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى سان مارى-نو شەھىرى ئەنە شۇ تاغنىڭ غەربىي باغرىغا جايلاشقان. سان مارىنونىڭ يەر مەيدانى 61 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئىقتىسادى سۈبتروپىك يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يازلىقى قۇرغاق ئىسسىق، قىشلىقى يىللىق، كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ. ئۇنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى ياخشى. سان مارىنونىڭ ئاھالىسى 22 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983).

www.uyghurkitap.com

خەنزۇچە «جۇجىڭسەن» (كونا ئالتۇن تېغى) دەپ ئاتايدۇ. سان فرانسىسكودا ئالتۇن كانى تېپىلغاندىن كېيىن جۇڭگودىن زور تۈركۈمدىكى ئىشچىلارنى بۇ جايغا يۆتكەپ بارغان. شۇڭا بۇ شەھەر ئا ق ش بويىچە جۇڭگو مۇھاجىرلىرى ۋە جۇڭگولۇق لارنىڭ ئەۋلادلىرى ئەڭ كۆپ شەھەر ھېسابلىنىدۇ. سان فرانسىسكو 1906 - يىلدىكى يەر تەۋرەشتە زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچراپ كېيىن قايتا قۇرۇلغان. سان فرانسىسكو قولتۇقىنىڭ مەيدانى 1126 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، پەقەت 1200 مېتر كەڭلىكتىكى جىڭمېڭ بوغۇزى ئارقىلىق تىنچ ئوكيان بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئا ق ش نىڭ غەربىي قىسمىدىكى مۇھىم ھەربىي ۋە ئاتاقلىق سودا پورتى. سان فرانسىسكونىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان، ئۇ جايدا ئايروپىلان ياساش، راكېتا زاپچاسلىرىنى ياساش، ئېلېكترون ئۈسكۈنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك، نېفىت خىمىيە، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىدا جۇڭگولۇقلار كۆپ ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، بۇ جايىنى «جۇڭگولۇقلار شەھىرى» دەپمۇ ئاتايدۇ. سان‌فرانسىسكو شەھىرىنىڭ ھاۋاسى يېللىق، مەنزىرىسى گۈزەل بولۇپ، سایاھەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە زامانىۋى جىڭمېڭ كۆۋرۈكى، دېڭىز قولتۇق كۆۋرۈكى قاتارلىق كۆۋرۈكلەر، 1855 - يىلى قۇرۇلغان سان‌فرانسىسكو داشۆسى، 1899 - يىلى قۇرۇلغان سان فرانسىسكو شۆيۈەنى، 1921 - يىلى قۇرۇلغان سان‌فرانسىسكو ئايالار شۆيۈەنى، كالىفورنىيە داشۆسى قاتارلىق 18 ئالىي مەكتەپ، 45 رادىئو ئىستانسىسى، 7 تېلېۋىزور نومۇرلىرىنى قوبۇل قىلىش ئورنى ۋە تەتقىقات ئورۇنلىرى بار.

سان فرانسىسكو دەرياسى (圣弗朗西斯科河Rio SanFrancisco) برازىلىيىنىڭ مىناس - گېرائىس شتاتىنىڭ غەربىي جەنۇبىـ

بار. بۇ جاي قەدىمدە سوغدى، تۆمۇر ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى بولغان. 1868 - يىلى روسىيە بىلەن بىرلەشكەن. 1924 — 1930 - يىللاردا ئۆزبېكىستاننىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر ئۆزبېكىستاننىڭ مۇھىم تۆمۇر يول، تاشيول قاتناش تۈگۈنى. مۇھىم سانائەت مەركىزى. شەھەردە چىگىت ئايرىش، يېپەك توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيىۋى ئوغۇت، كىنو ئاپپاراتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. سەمەرقەند ئۆزبېكىستاننىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، شەھەردە بىر قانچە ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئارخېئولوگىيە تەتقىقات ئورنى، 14 —، 17 - ئەسىرلەردە سېلىنغان ئاتاقلىق مەسچىتلەر، قەبرىلەر قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

سەھرايى كەبىر قۇملۇقى (Sahara 撒哈拉沙漠) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شىمالىنى ئىگىلەپ تۇرىدىغان چوڭ قۇملۇق. ئۇ شىمالدا ئاتلاس تېغىنىڭ جەنۇبى، شەرققىتە قىزىل دېڭىز، جەنۇبتا سۇدان دالالىرى بىلەن گۆھىنىيە ئېگىزلىكى ئارىسىغا جايلاشقان بولۇپ، مىسىر، سۇدان، لىۋىيە، چاد، تۇنىس، ئالجىرىيە، نىگىر، مالىي، ماۋرىتانىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ نۇرغۇن جايلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ يەر كۆلىمى 8 مىليون كۋادرات كىلومېتردىن ئوشۇق بولۇپ، غەربتىن شەرقىقە بولغان ئۇزۇنلۇقى 5600 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا بولغان كەڭلىكى 1600 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئومۇمىي مەيدانى پۈتۈن ئافرىقا مەيدانىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى دېگۈدەك تەشكىل قىلىدۇ. سەھرايى كەبىر چۆلىنىڭ يەر ۋەزىيىتى تەكشى، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 250 — 500 مېتر غىچە كېلىدۇ، ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىدا ئاخاگار، تېبىستى قاتارلىق تاغلار بار. ئۇلارنىڭ يەزى قىسىملىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىز

ئۇيغۇر كتاب توربېكىتى www.uyghurkitap.com

بۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان چەت ئەللىكلەرمۇ 13 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئىتالىيىلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئىتالىيە تىلى ھېسابلىنىدۇ. سان مارىنو ياۋروپادىكى ئەڭ كىچىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى، شۇنداقلا ئۇ ئەڭ قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئۇ مىلادى 301 - يىلى دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1263 - يىلى جۇمھۇرىيەت قانۇنىنى تۈزۈپ، جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. ئۇ ياۋروپادىكى ئەڭ كونا جۇمھۇرىيەت. سان مارىنو ئىقتىسادىدا ئاساسەن سایاھەتچىلىك بىلەن پوچتا ماركىسى ئىگىلەيدۇ. ھەر يىلى سان مارىنوغا سایاھەت ئۈچۈن كېلىدىغان چەت ئەللىكلەر 3 مىليوندىن 3 مىليون 500 مىڭغا يېتىدۇ. بۇنىڭدىن كىرىدىغان كىرىم پۈتۈن دۆلەت كىرىمىنىڭ 50% نى ئىگىللەيدۇ. ئۇندىن قالسا پوچتا ماركىسى داڭلىق بولۇپ، كىرىمى پۈتۈن دۆلەت كىرىمىنىڭ 20% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي ئارپا، ئۈزۈم، كۆممىقۇناق ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋا بېقىلىدۇ. سانائىتىدە توقۇمىچىلىق، فارفور، قەغەز، كىيىم - كېچەك، سىمونت، تېرە خۇرۇم، ئېلكتر ئېنېرگىيىسى، سۈنئىي كاۋچۇك، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش سانائەتلىرىمۇ بار. سان مارىنونىڭ مۇنتىزىم ئارمىيىسى يوق، 80 كىشىلىك خەلق ئەسكەرلىرى، 68 كىشىلىك پارات قوشۇنى، 12 كىشىلىك قوغداش قىسمى، 51 كىشىلىك ھەربىي ئورکېستىر، 31 كىشىلىك ساقچى قوشۇنى بار.

سەمەرقەند (撒马尔罕 Самарканд) سوۋېت ئۆزبېكستانىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى. سەمەرقەند ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر زەرەپشان دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 476 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). سەمەرقەند ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، 2500 يىللىق تارىخى

تەشكىل قىلىدۇ. يەنە 2 مىليوندىن ئوشۇق چەت‌ئەللىكلەر بار. بۇنىڭ 900 مىڭىنى ئاسىيالىقلار، 100 مىڭىنى ياۋروپالىقلار، ئامېرىكىلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئەرەب تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، پايتەختى رىياد شەھىرى. سەئۇدى ئەرەبىستان ئىسلام دىنىنىڭ شەكىللەنگەن جايى، ئۇ جايدا ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس شەھەرلىرى مەككە ۋە مەدىنىلەر بار. سەئۇدى ئەرەبىستاندا 7 - ئەسىردە ئەرەب ئىمپېرىيىسى قۇرۇلغان. 8 - ئەسىردە بۇ ئىمپېرىيە ئەرەب يېرىم ئارىلىدىن شىمالىي ئافرىقا، جەنۇبىي ياۋروپاغا كېڭىيىپ، چوڭ ئىمپېرىيە بولۇپ شەكىللەنگەن. 11 - ئەسىردىن باشلاپ ئەرەب ئىمپېرىيىسى ئاجىزلىشىشقا باشلىغان. 16 - ئەسىرگە كەلگەندە ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئەنگلىيلىكلەر بىھىسپ كىرىشكە باشلىغان. 1924 - يىلى ناجىدنىڭ ھۆكۈمرانى ئىبىن سەئۇدى ھىجازنى ئۆزىگە قوشۇپ ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىنى بىرلىككە كەلتۈرگەن. 1932 - يىلى دۆلەت نامىنى «سەئۇدى ئەرەبىستان»دەپ ئاتىغان. سەئۇدى ئەرەبىستان تاريخىدا يېزا ئىگىلىك، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلاتتى. ئەرەبىستاندا نېفىت، تەبىئىي گاز كۆپ مىقداردا ئىچىلىشقا باشلىغاندىن بۇيان، يېزا ئىگىلىكىنىڭ خەلق ئىگىلىكىدە تۇتقان سالمىقى بەك تۆۋەنلەپ كەتتى. ھازىر ئاھالىنىڭ يېرىمى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بىراق يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ ئاران 1.2% نى تەشكىل قىلىدۇ. نېفىت سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جان تومۇرى، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ نېفىت زاپىسى دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ نېفىت ئىلىش، نېفىت ئايرىش سانائىتى تەرەققىي قىلغان. ئۇنىڭ پېرسىنىيە قولتۇق بويىغا جايلاشقان

مزلىكى 3415 مېتىر بولۇپ، سەھرايى كەبىر بويىچە ئاق ئېگىز نۇقتا ھېسابلىنىدۇ. سەھرايى كەبىرنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن شىمالىي تروپىك سىزىقى كېسىپ ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىغا قۇياش نۇرى تىك چۈشكەچكە، ئىقلىمى ئىسسىق، قۇرغاق كېلىدۇ. كۈندۈزلۈك تېمپېراتۇرىسى 30°C ــ 40°C، ئايرىم جايلىرىدا ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 58°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى كۆپ قىسىم جايلىرىدا 50 مىللىمېتر، بەزى جايلىرىدا يىل بويى يامغۇر ياغمايدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئېگىزلىكلەردە گۈلدۈرمامىلىق يامغۇر ياغىدۇ. بۇ رايونلارنىڭ ھۆل ـ يېغىنى نىسبەتەن كۆپ-رەك بولىدۇ. سەھرايى كەبىرنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق بولغانلىقتىن، بۇ جايدا ئۆسىدىغان ئۆسۈملۈكلەرنىڭ تۈرى كۆپ ئەمەس، پەقەت ئىسسىققا چىداملىق، ئۇزۇن يىلتىزلىق چاتقال تېمىدەكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ. ھايۋاناتلىرىدىن تۆگە-قۇش، تۆگە، كىيىك، يىلان قاتارلىقلار كۆپ ياشايدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئالاھىدىسى تۆگىقۇش بىلەن تۆگە ھېسابلىنىدۇ.

سەئۇدى ئەرەبىستان(沙特阿拉伯Saudi Arabia) غەربىي ئاسىيادىكى ئەرەب يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى تەخمىنەن 2 مىليون 400 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئارتۇق بولۇپ، پۈتۈن يېرىم ئارالنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپى قىزىل دېڭىز، شەرقىي تەرىپى پېرسىيە قولتۇق سۇلىرى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەمۇرىي جەھەتتىن ناجىد، ھىجاز، ئاسىر ۋە شەرقىي رايوندىن ئىبارەت تۆت چوڭ رايونغا ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئاھالىسى 9 مىليون 750 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر

لەنگەن. ھازىرقى سپارتا شەھىرى 1834 - يىلى سېلىنغان. سپارتا شەھىرى پېلو پونېنىس يېرىم ئارىلىدىكى ئېغرودېس (Efrodes) دەريا بويىدىكى تۆزلەڭلىك ئورۇنغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ئۇنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى خېلى تەرەققي قىلغان. بۇ جايدا مېۋە - چېۋە، ئاشلىق، زەيتۇن يېغى، ئۈزۈم ھارىقى قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 13 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەردە قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار، ئاتاقلىق سايامەت ئورۇنلىرى ناھايىتى كۆپ، ھەر يىلى گىرېتسىيىگە كەلگەن سايياھەتچىلەر بۇ تارىخىي شەھەرلەرنى كۆرمەي قايتمايدۇ.

ستوكھولم (斯德哥尔摩 Stokholm) شىمالىي ياۋروپاغا جايلاشقان سۆھبتسىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر بالتىق دېڭىز قىرغىقىدىكى مېلارىن كۆلىنىڭ دېڭىزغا چېقىش ئاغزىغا جايلاشقان 14 چوڭ - كىچىك ئارال ۋە قۇرۇقلۇقتىن ئىبارەت. شەھەر جايلاشقان ئارال - لار سۇ يوللىرى ئارقىلىق بىر - بىرىگە باغلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئارال - لارنى بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرىدىغان 70 دىن ئوشۇق كۆۋرۈك بار. شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 1425 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليون 360 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). ستوكگولم قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى، بۇ شەھەر مىلادى 1250 - يىلى بارلىققا كەلگەن، 14 - 15 - ئەسىرلەردە تېز كېڭەيگەن، 16 - ئەسىرگە كەلگەندە ئاھالىسى 50 مىڭغا يەتكەن. 1636 - يىلىغا كەلگەندە پايتەخت بولۇپ بېكىتىلگەن. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى بۇ جايدا تۆمۈر يول سېلىنغاندىن كېيىن شەھەر ئاھالىسى 200 مىڭدىن ئاشقان. 20 - ئەسىردىن باشلاپ شەھەرنىڭ سانائەت، قاتناش - تىرانسپورت، مەدەنىي - مائارىپ ئىشلىرى تېز تەرەققي قىلىپ، زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ شەكىللەنگەن. ھا-

زاستانورا پورتى دۇنيادىكى 10 چوڭ نېفىت ئايرىش سانائىتى مەركىزىنىڭ بىرى بولۇپ، بۇ جايدىكى زاۋۇتلار يىلىغا 30 مىليون تونناددىن ئارتۇق نېفىتنى بىر تەرەپ قىلىدۇ.

سەئۇدى - بەھرەيىن كۆۋرۈكى (沙特巴林大桥 Sandi – Bahrainbridge) سەئۇدى ئەرەبىستان بىلەن پېرسىيە قولتۇقىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت بەھرەيىننى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇكۆۋرۈك 1982 - يىلى11 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن باشلاپ ياسىلىپ، 1987 - يىل11 - ئاينىڭ 26 - كۈنى پۈتكەن. كۆۋرۈكنىڭئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 25 كىلومېتر، كەڭلىكى 20 مېتر كېلىدۇ، كۆۋرۈكنىڭ چوڭقۇر سۇلۇق قىسمىدا 536 سېمونت تۈۋرۈك ئورنىتىلغان. ئىككى دۆلەتنىڭ سۇ چېگرىسى قىسمىدا 650 مىڭ كۋادرات مېترلىق سۈنئىي ئارال ياسالغان. بۇ ئارال ئىككى دۆلەتنىڭ سۈدىكى چېگرىسى بولۇپ، ئىككى دۆلەتكە تەۋە بولغان قىسىمغا چېگرا مۇداپىئە پوسلىرى، تاموژنا ئورۇنلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان، كۆۋرۈكنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئايرىم كۆۋرۈك تۈۋرۈكلىرىنىڭ ئارىلىقى 150 مېتر، ئېگىزلىكى 28.5 مېتر كېلىدۇ. بۇ جايلاردىن ھەر خىل تىپتىكى پاراخوتلار بىمالال ئۆتەلەيدۇ. ھازىر كۆۋرۈكتىن كۈنىگە قاتناپ ئۆتۈۋاتقان ئاپتوموبىل 2500 دىن ئاشىدۇ، مۆلچەر بويىچە مۇشۇ ئەسىرنىڭ ئاخىرى ھەر كۈنى قاتنايدىغان ئاپتوموبىل 26 مىڭغا يېتىشى مۇمكىن. بۇ كۆۋرۈك «20 - ئەسىردىكى چوڭ مۆجىزە» دەپ تونۇلماقتا.

سپارتا (斯巴达Sparta) گرېتسىيىنىڭ ئەڭ قەدىمىي شەھەر-لىرىنىڭ بىرى، بۇ جايدا مىلادىدىن بۇرۇنقى 6 - ئەسىردىلا قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەت قۇرۇلغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 450 - يىلى ئافىنا بىلەن بولغان ئۇرۇشتا ئافىنانى مەغلۇپ قىلىپ گرېتسىيە بويىچە ئاتاقلىق شەھەرلىك بىرلەشمە بولۇپ شەكىل-

ئارىلىقىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شەرقىي شىمال قىسىملىرىدا 1000 مىللىمېتىر، غەربىي جەنۇب تەرەپلىرىدە 2000 — 3000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. سىرى لانكىنىڭ يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى مول بولغانلىقتىن 45% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. سىرى لانكىنىڭ يەر مەيدانى 65 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 16 مىليون 423 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 72%نى سىنگالو مىللىتى، 20.5%نى تايمىل مىللىتى، قالغىنىنى مور، مالاي قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 67.3% ى بۇددا دىنىغا، قالغىنى ھىندى دىنى، ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى سىنگالو تىلىنى قوللىنىدۇ، ئىنگلىز تىلىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىلىدۇ. سىرى لانكا 1972 - يىلىدىن ئىلگىرى «سەيلون» دەپ ئاتالغان. بۇ جايدا مىلادىدىن بۇرۇنقى 5 - ئەسىرلەردە ۋىيېيە پادىشاھلىقى قۇرۇلغان، مىلادىدىن بۇرۇنقى 3 - ئەسىرلەردە بۇددا دىنىنىڭ مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولغان. مىلادى 4 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى دۆلتىمىز بىلەن مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇش قىلغان، 1505 - يىلى ۋە 1640 - يىللىرى پورتۇگالىيە، گوللاندىيىلىكلەر بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشقا ئۇچرىغان، 1795 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيىلىكلەر بېسىپ كىرگەن، 1815 - يىلىغا كەلگەندە پۈتۈنلەي ئەنگلىيىنىڭ كونترولىغا ئۆتكەن. 1940 - يىلى 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1972 - يىلى 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان، دۆلەت نامىنى سىرى لانكىغا ئۆزگەرتكەن، 1957 - يىلى 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى دۆلتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان، ئۇ ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. سىرى لانكا ئىقتىسادىي جەھەتتە ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭ چاي، كاۋچۇك، كوكۇس پالمىسى ئۇچ چوڭ گۆ-

زىر ئۇ شمالىي ياۋروپادىكى تەرەققىي قىلغان زامانىۋى چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇ جايدا پولات - تۆمۈر، ئېلېكتىر، كېمە-سازلىق، پاراۋوز، خىمىيە، نېفىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. شەھەردە يەنە دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئاتاقلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئاتوم ئېنېرگىيىسى تەتقىقات ئورنى، ھەر خىل مۇزېيلار، ھەشەمەتلىك چېركاۋلار بار. ئاتاقلىق نوبېل مۇكاپاتى (ئەدەبىيات، مېدىتسىنا، فىزىكا، خىمىيە، ئىقتىسادىي پەنلەر مۇكاپاتى) مۇشۇ ئورۇندا تارقىتىلىدۇ. ستوككولم مۇھىم خەلقئارا پائالىيەت شەھرى بولۇپ، بۇ جايدا مۇھىم خەلقئارا يىغىنلار ئۆتكۈزۈلىدۇ. شەھەرنىڭ قاتناش تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە ھەر ئۇچ كىشىگە بىردىن ماشىنا توغرا كېلىدۇ. شەھەردە زامانىۋى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللار، ئېگىز جاھازلانغان يوللار بار بولۇشتىن سىرت، 1950 - يىلىدىن بۇيان سېلىنغان 76.1 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى 10 لىنىيىلىك يەر ئاستى تۆمۈريوللىرى بار.

سرى لانكا(斯里兰卡 Srilanka) جەنۇبىي ئاسىيادىكى ھىندىستان يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت، ئۇ پولىك بوغۇزى ئارقىلىق ھىندىستاندىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىنى ئېگىزلىك، تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 300 مېتر كېلىدۇ، ئەڭ ئېگىز پېتروتالاگالا چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2538 مېترغا يېتىدۇ. ئارالنىڭ شىمال، شەرقىي شىمال تەرەپلىرىنى دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىكلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شىمالى تروپىك ئوتلاق ئىقلىم تىپىغا، جەنۇبى، ئوتتۇرا قىسىملىرى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىكلىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C — 28°C، جەنۇبىدىكى تاغلىقلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 15°C — 25°C

Peninsula) ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ يېرىم ئارال بولۇپ، شىمالىي ياۋروپادىكى بارلىق دېڭىزى، نورۋېگىيە دېڭىزى، شىمالىي دېڭىز، بالتىق دېڭىزلىرى ئارىلىقىغا جايلاشقان. ئۇزۇنلۇقى 1850 كىلومېتر كېلىدۇ، ئەڭ كەڭ جايى 700 كىلومېتردىن يېتىدۇ. مەيدانى 750 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. نورۋېگىيە، شۋېتسىيە بىلەن فىنلاندىيىنىڭ غەربىي شىمالىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 17 مىليون 322 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). يېرىم ئارالنىڭ غەربىنى سكاندىناۋىيە تاغلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ، شەرقىي جەنۇب قىسمىلىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەسىرەك كېلىدۇ، نورۋېگىيە دېڭىز قىرغاقلىرى بەك كېسىلگەن بولۇپ، ئارالالار تىك، يارلىق قولتۇقلار ناھايىتى كۆپ. ئىقلىمى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان يېللىق ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرىدىغانلىقتىن، قىش پەسلى يېلىلىق بولىدۇ؛ شۋېتسىيىنىڭ شىمالىدا قىش پەسلى سوغۇقراق بولىدۇ. كۆللەر ناھايىتى كۆپ، دەريالىرى قىسقا، سۈيى تېز ئاقىدۇ، سۇ ئېنېرگىيىسى مول. ئارالنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىدا يىگىنە يوپۇرماقلىق ئورمانلار ئۆسىدۇ. جەنۇبتا ئارىلاش ئورمانلار ئۆسىدۇ. كان بايلىقلىرى مول. ئىقتىسادتا ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق، سۇ ئېنېرگىيىسى، تۆمۈر رۇدىسى قېزىش ۋە كېمىسازلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. جەنۇبىدا يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان. ئارالنىڭ غەربىدىكى دېڭىز رايونى دۇنيا بويىچە ئۇچ چوڭ بېلىقچىلىق رايونىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ.

سۋازىلاند (Swaziland 斯威士兰) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان ئەڭ كىچىك ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. ئۇنىڭ جەنۇبىي، شىمالىي، غەربىي تەرىپى جەنۇبىي ئافرىقا (ئازانىيە) بىلەن، شەرقىي تەرىپى موزامبىك بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر ئۈستى تۈزۈلۈشى جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ سوزۇلغان

www.uyghurkitap.com

هىرى ھېسابلىنىدۇ. سرى لانكاچاي ئۆستۈرۈشتەكاپىتالىزم دۇنيا سىدا
ھىندىستاندىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا، تەبىئىي كاۋچۇك ئۆستۈرۈش-
تەمالايشيا، ھىدۇنېزىيىلەردىن قالسا دۇنيادا ئۇچىنچى ئورۇندا، كوكۇس
پالمىسى ئىشلەپچىقىرىشتىمۇ دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.
يۇقىرىقى ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن باشقا يەنە كوفى، كاكائۇ،
ياغلىق پالما، سىپارى، شال قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، چاي،
كوكۇس، كاۋچۇك، پالما ئىكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 80% ىنى
تەشكىل قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 77.6% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇل-
لىنىدۇ. سانائەتتە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىش-
شىقلاپ ئىشلەش سانائىتى بىلەن كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ.
ئۇلاردىن باشقا يەنە سېمونت، خىمىيىۋى ئوغۇت، پولات پرو-
كاتلاش، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش قاتارلىق ئېغىر سانائەتلىرىمۇ
بار.

سكاندىناۋىيە تاغلىرى (Scandinavian 斯堪的纳维亚山脉 Mountains) «كىئالېن تاغلىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ تاغ
شىمالىي ياۋروپادىكى سىكاندىناۋىيە يېرىم ئارىلىنى ئۇزۇنىسىغا
كېسىپ ئۆتىدۇ. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1700 كىلومېتر، كەڭلى-
كى تەخمىنەن 200 — 600 كىلومېتر كېلىدۇ. ئوتتۇرا ئىگىـ-
لىكتىكى قەدىمىي پىلاتفورمىلىق تاغلىق بولۇپ، غەربىي يان باغ-
رى تىك، شەرقىي يان باغرى يانتۇ كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن
ئادەتتىكى ئېگىزلىكى 1000 مېتر كېلىدۇ. ئايرىم جايلىرى مۇز-
لۇقلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئەڭ ئېگىز گالخپىگگېن چوققى-
سىنىڭ ئېگىزلىكى 2468 مېترغا يېتىدۇ. تاغلىقنىڭ ئېتىكىدىن
يۇقىرىغا قاراپ كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمان، يىڭنە يوپۇرماقلىق
ئورمان، ئېگىز تاغ ئوتلاق بەلباغلىرى تارقالغان. كان بايلىق-
لىرىدىن تۆمۈر، مىس، تىتان قاتارلىق كان بايلىقلىرى خېلى مول.

سكاندىناۋىيە يېرىم ئارىلى (Scandinavian 斯堪的纳维亚半岛

بىراق ئۇ يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى ھېسابلىنىدۇ. سۇئازىلاندنىڭ تۇپرىقى ئۇنۇملۇك، ئورمان ۋە كان بايلىقى مول، ئىقتىسادتا دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن قالسا كانچىلىق بىلەن پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى تۇرىدۇ. ئاھالىنىڭ 70% ى دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقتا كۆممىقۇناق، قوناق، شال، شېكەر قۇمۇشى، مېۋە-چېۋە، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئاستۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭ چارۋىچىلىق مەيدانى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىقتا كالا بىلەن ئۆچكە ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇ جايدا بېقىلىۋاتقان كالا 630 مىڭدىن، ئۆچكە 377 مىڭدىن، قوي 34 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئېكسپورتنىڭ 80% ى شېكەر، تۆمۈر رۇدىسى، قەغەز، تاشپاختا قاتارلىقلار ئىگىلەيدۇ. سانائەتتە ئاساسەن كان سانائىتى بىلەن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن قالسا توقۇمىچىلىق، ئېلېكتر، تېلېۋىزور قۇراشتۇرۇش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. سۇئازىلاندنىڭ پايتەختى تۆمۈرىيول ئارقىلىق موزامبىكنىڭ پايتەختى ماپوتو بىلەن تۇتىشىدۇ. سۇئازىلاندنىڭ ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىدىغان ماللىرىنىڭ كۆپ قىسمى ماپوتو پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ.

سۋېردلوۋسكى (斯维尔德洛夫斯克 Свердловск) بۇرۇن يېكاتېرىنبورگ دەپ ئاتالغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرال رايونىدىكى ئەڭ چوڭ شەھىرى، سانائەت، قاتناش، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر ئۇرال تاغلىرىنىڭ شەرقىي ئېتىكىدىكى ئىسېت دەريا بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ جايدا 1723 - يىلى مېتالچىلىق سانائەت كارخانىسى قۇرۇلغان. 19 - ئەسىرنىڭ

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇچ دەرىجىلىك پەلەمپەي تۈزۈلۈشىدىكى ئېگىز تەكشىلىكتىن ئىبارەت. ئېگىز تەكشىلىك غەربتىن شەرققە قاراپ دېڭىز يۈزىدىن 1500 مېتر ئېگىز بولغان ئېگىز تەكشىلىكتىن پەسلەپ دېڭىز يۈزىدىن 300 مېتر ئەتراپىدىكى ئورۇنلارغا قەدەر تۆۋەنلەيدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي چېگرىسىدا دىراكون تاغلىقلىرىنىڭ بىر قىسمى ئورۇن ئالغان. دۆلەتنىڭ شىمالىدا كوماتى، مىبوروجى دەريالىرى، ئوتتۇرا قىسمىدا ئوسوتو دەرياسى، جەنۇبىدا ئىنگوۋائوما قارلىق دەريالار بار. سۋازىلاندىنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك ئىقلىمغا خاس بولۇپ، ھۆل - يېغىنى مول، يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى خېلى يۇقىرى، دۆلەتنىڭ غەربىي قىسىملىرىنىڭ ئىقلىمى نەم، سالقىن بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1400 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. شەرقىي قىسمىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق - ئىسسىق بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىنى 500 مىللىمېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. سۋازىلاندنىڭ يەر مەيدانى 17 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، ئاھالىسى 610 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىسىنىڭ كۆپى بانتوتىل سىستېمىسىدىكى سۋازى خەلقلىرىدىن ئىبارەت. ئۇلاردىن قالسا زۇلۇ، تۇنگا، سەنگەن قاتارلىق مىللەتلەر بىلەن 2% ئەتراپىدا ياۋروپالىقلار بار. ئاھالىسىنىڭ 60% ى خرىستىئان دىنىغا، ئاز بىر قىسمى ئىسلام دىنىغا، قالغىنى ئەنئەنىۋى دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئاھالىسى سۋازى تىلىدا سۆزلىشىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگىلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. پايتەختى مىبابانى شەھرى. سۋازىلاندقا ياۋروپالىقلار بېسىپ كىرىشتىن ئىلگىرى بۇ جايلاردا يەرلىك سۋازى خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان. 1879 - يىلى بۇ جايدا ئالتۇن تېپىلغاندىن كېيىن ياۋروپالىقلار ئارقا - ئارقىدىن بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1906 - يىلى ئەنگلىيە ئۆز باشقۇرۇشىدىكى ئورۇنغا ئايلاندۇرۇۋالغان. 1968 - يىلى 9 - ئاينىڭ 6 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن.

شەھەرنىڭ ھاۋا قاتلىنىشى تەرەققىي قىلغان. ئوتتۇرا ياۋروپادىن غەربىي ئاسىياغا ئۆتۈش يولىدىكى مۇھىم ھاۋا قاتلىنىش تۈگۈنى. شەھەردە سوفىيە داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، بۇلغارىيە پەنلەر ئاكادېمىيىسى، مۇزېيخانىلار، مەشھۇر مەيدانلار، ئاتاقلىق سايا‌ھەت ھەم دەم ئېلىش ئورۇنلىرى، مەنزىرىسى گۈزەل باغچىلار ناھايىتى كۆپ. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى رەتلىك، مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى يېقىملىق بولۇپ، سايا‌ھەت ئىشلىرى راۋاجلانغان.

سوكوترا ئارىلى (索科特拉岛 Socotra Island) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى ئەرەب دېڭىزىنىڭ غەربىگە، سومالى يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دېڭىز ئىچىگە جايلاشقان ئارال. ئۇ قەدىمدىن تارتىپ ھىندىستان، غەربىي ئاسىيا، ئافرىقا ئارىلىقىدىكى مۇھىم سودا ـ قاتناش تۈگۈنى بولغان. ئۇ مەمۇرىي جەھەتتىن ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان يەمەن خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئارال ئەرەب يېرىم ئارىلىدىن 290 كىلومېتر، سومالى يېرىم ئارىلىدىن 241 كىلومېتر يىراق تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 3576 كۋادرات كىلومېتر، ئۇزۇنلۇقى 137 كىلومېتر، كەڭلىكى تەخمىنەن 40 كىلومېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ. ئاھالىسى 12 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئەرەبلەر بىلەن نېگىرلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىدىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكى خەلقلەر بولۇپ، ئەرەب شۇڭىسىدا سۆزلىشىدۇ. سوكوترا ئارىلىنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى، ئىچكى قىسمىدا ئېگىزلىكى تەخمىنەن 200—800 مېتر كېلىدىغان خاڭگېر تېغى بار. بۇنىڭ ئەڭ ئېگىز چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1372 مېتر كېلىدۇ. تاغ رايونلىرىدا تېرىقچىلىق قىلىشقا قولاي جىلغىلار بار. بۇ ئارالدىكى

ئاخىرى، 20 - ئەسىرنىڭ باشلىرى ئورال رايونىنىڭ ئىقتىسادىي ھەم ئىنقىلاب مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولغان. ھازىر ئورال رايونىدىكى مۇھىم تۆمۇريول، تاشيول قاتناش تۈگۈنى، مۇھىم ماشىنىسازلىق سانائەت مەركىزى. بۇ جايدا خىمىيە، مېتاللۇرگىيە قاتارلىق سانائەتلەرمۇ خېلىلا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەردە ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەنلەر ئاكادېمىيىلىرى بار.

سوفىيە (索非亚 Sofia) بۇلغارىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، بولغارىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. سوفىيە شەھىرى بالقان تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى سوفىيە ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ بىر مىليون 184 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇ جايلاردا مىلادىدىن بۇرۇنقى 7 -، 8 - ئەسىرلەردە سېرىس خەلقلىرىنىڭ قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقانلىقى ئۈچۈن «سېردىكا» دەپ ئاتالغان. 9 - ئەسىردىن باشلاپ بۇلغارىيىگە تەۋە بولغان. سوفىيە 1879 - يىلى بۇلغارىيىنىڭ پايتەختى بولغان. ھازىر ئۇ بۇلغارىيىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي مەركىزى. پۈتۈن دۆلەتتىكى $\frac{1}{6}$ قىسىم چوڭ سانائەت ئورۇنلىرى مۇشۇ جايغا مەركەزلەشكەن. بۇنىڭ ئىچىدە پولات - تۆمۇر، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، مېتالچىلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىقلار ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سوفىيە بۇلغارىيىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە، يۇگوسلاۋىيىنىڭ پايتەختى بېلگرادقا، جەنۇبتا گرېتسىيىگە، شەرقىي جەنۇبتا تۈركىيىگە، شىمالدا رۇمىنىيىلەرگە تۇتىشىدىغان بىرقانچە تارماق تۆمۇريوللار بار.

ئىگىلىكىدە كوكۇس پالمىسى، ياغاچ ماتېرىياللىرى، بېلىق، ياغلىق پالما ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە شال، كاكائو، شېكەر قۇمۇشى، بانان، ئاناناس، كاۋچۇك ئۆستۈرۈلىدۇ. ئالتۇن، ئالیۇمىن توپىسى، مىس، نىكېل قاتارلىق كان بايلىقلىرى قېزىپ ئېلىنىدۇ. سانائەتتە بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىشىشقىلاپ ئىشلەش، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش، كان بايلىقلىرىنى قېزىش، كىيىم ـ كېچەك، كېچىك قېيىقلارنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك ـ ئىچمەك، پۇراقلىق ماتېرىياللارنى تەييارلاش سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ.

سومالى (索马里 Somali) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى سومالى يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 637 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىي دېڭىز قىرغاقلىرىنى تۆزلەڭلىك، قالغان كۆپ قىسىم جايلىرىنى ئېگىزلىكلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇ ئېگىزلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 500—1500 مېتر ئەتراپىدا بولۇپ، شىمالدىن جەنۇپ، شەرقىي جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. ئېگىزلىكنىڭ شىمالىدىكى ئارېن قولتۇق بويلىرىدا تار تۆزلەڭلىكلەر بىلەن پارچە تاغلىقلار ئارىلاش جايلاشقان. سومالىنىڭ جۇبا، شەبېلى دەريالىرى ئېپوپىيە ئېگىز تەكشىلىكىدىن باشلىنىپ، جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ سومالىنى كېسىپ ئۆتۈپ ھىندى ئوكيانىغا قۇيۇلىدۇ. سومالىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق بولۇپ، ھۆل ـ يېغىن جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ 500—600 مىللىمېتردىن يېتىدۇ ھەتتا بەزى جايلىرىدا 100 مىللىمېترغىمۇ يەتمەيدۇ. سومالىدا چۆللۈكلەر، تروپىك ئوتلاقلىرى كەڭ تارقالغان. ھەر يىلى 3 ـ ئايدىن 5 ـ ئايغىچە ئەڭ ئىسسىق پەسىل بولۇپ، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20°C دىن يۇقىرى بولىدۇ. يىلدا ھۆل ـ يېغىن پەسلى

خەلق بېلىقچىلىق، چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق ۋە مەرۋايىت تېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا كاۋچۇك، خورما، كېۋەز، تاماكا، پۇراقلىق ماتېرىيالىلار، تاشلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. چەتكە سېرىق ماي، قۇرۇتۇلغان بېلىق گۆشى، پۇراقلىق ماتېرىياللار ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

سولومون تاقىم ئاراللىرى (所罗门群岛 Solomon Islands)

غەربىي تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان بولۇپ، گوگادال كانال، يېڭى گېئورگىيە، مالاتيا، سان - كرىستوبال، شوتاز يول، سان-تائىسابىل قاتارلىق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللار 1400 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا زەنجىرسىمان ھالەتتە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ كۆپى يانار تاغ ئاراللىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، يەر مەيدانى 31 مىڭ 100 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 257 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ ئاساسىنى ھىلانېزىيىلىكلەر، ئۇندىن قالسا پولىنېزىيە، مىكرونېزىيىلىكلەر، ياۋروپالىقلار، جۇڭگو مۇھاجىرلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار پىكەن تىلىدا سۆزلىشىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. پايتەختى خونىيادا شەھىرى. سولومون ئاراللىرى 1976 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1978 - يىلى 7 - ئايىنىڭ 7 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. سولومون ئاراللىرىدا ھەرىكەتتىكى يانار تاغلار، يەر تەۋرەشلەر كۆپ بولىدۇ. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 3000 مىللىمېتر، كۈندۈزلىك ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C قا يېتىدۇ. ھاۋا - يېغىنى مول، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى بولغانلىقتىن، پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 90% نى ئورمانلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. سولومون ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 90% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا

راتىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. سومالى ئىقتىسادىدا چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ ئافرىقا بويىچە مۇھىم چارۋىچىلىق دۆلىتى ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىسىنىڭ 50% ى چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. چارۋىچىلىق مەھسۇلات قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى تېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 50% دىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ (1983). شۇڭا دۆلەتنىڭ نامىمۇ سومالى تىلىدا «سومار» (سۈتلۈك كالا ياكى ئۆچكە سۈتى دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ) دېگەن سۆزگە ئاساسەن سومالى دەپ ئاتالغان. چارۋىچىلىقتا ئاساسلىق تۆگە، كالا، ئۆچكە قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. 1983 - يىللىق ئومۇمىي چارۋىسى 47 مىليوندىن ئاشقان. سومالىنىڭ دېھقانچىلىقى تەرەققىي قىلمىغان. دېھقانچىلىق مەھسۇلات قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 8% نى تەشكىل قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسەن ئاپېلسىن، بانان، شېكەر قومۇشى، كېۋەز، قوناق، كۈنجۈت، كۆممەقوناق، كەندىر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. سومالىنىڭ سانائىتىمۇ ئانچە تەرەققىي قىلمىغان، ھازىر پۈتۈن دۆلەتتىكى چوڭ - كىچىك زاۋۇت - فابرىكا 300 دىن، ئىشچىسى 10 مىڭدىن ئاشىدۇ. زاۋۇتلارنىڭ كۆپىنچىسى كىچىك بولۇپ، توقۇمىچىلىق، ئۇن، سۈت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، بېلىق گۆشى كونسېرۋاسى ئىشلەش، سەرەڭگە، تاماكا، سېمونت، نەشرىيات، پولات - تۆمۈر قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

سۇبىك قولتۇقى (苏比克湾 Subic Bay) فىلىپپىندىكى لوسۇن ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، جەنۇبىي جۇڭگو دېڭىزىنىڭ

(7 ـ 8 ـ ئايلار) بىلەن قۇرغاق پەسلى (10 ـ 12 ـ ئايلار) بولىدۇ. سومالىنىڭ ئاھالىسى 5 مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى سوماللىقلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇلار ساماللى ۋە سابو دەپ ئىككى چوڭ مىللەتكە بۆلۈنىدۇ. ساماللى مىللىتى پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلار ئۆز ئىچىدىن نۇرغۇن قەبىلىلەرگە بۆلۈنىدۇ. سابو مىللىتىمۇ ئىككى قەبىلىگە بۆلۈنىدۇ. سومالى تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئەرەب تىلىنىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. يۇقىرى تەبىقىدىكىلەر ئىنگلىز تىلى بىلەن ئىتالىيە تىلىنى ئىشلىتىدۇ. ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى ھېسابلىنىدۇ. ئوتتۇرا ئەسىردىن باشلاپ ئەرەبلەر بۇ جايلارنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىغا كۆچۈپ كېلىپ يەرلىك خەلقلەر بىلەن ئارىلىشىپ بىرقانچىلىغان كىنەزلىكلەرنى قۇرغان. 16 ـ ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، ئەنگلىيە، ئىتالىيەلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1840 ـ يىلى ئەنگلىيە سومالىنىڭ شىمالىنى ئىگىلىگەن. 1887 ـ يىلىغا كەلگەندە بۇ جايىنى ئەنگلىيە دائىرىسىدىكى ئورۇن دەپ ئېلان قىلغان. 1885 ـ يىلى ئىتالىيە سومالىنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىنى ئىگىلەشكە باشلىغان. 1925 ـ يىلىغا كەلگەندە سومالىنىڭ ئوتتۇرا، جەنۇبىي قىسمى ئىتالىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئەنگلىيە ئىتالىيە ئىگىلىگەن ئورۇنلارنى ئىگىلىۋالغان. 1949 ـ يىلى ب د ت نىڭ قارارى بويىچە بۇرۇن ئىتالىيە ئىگىلىگەن ئورۇنلارنى ئىتالىيەنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. 1960 ـ يىلىغا كەلگەندە سومالىنىڭ ئەنگلىيە ئىگىلىگەن قىسمى بىلەن ئىتالىيە ئىگىلىگەن قىسىملىرى ئىلگىرى ـ ئاخىر بولۇپ مۇستەقىللىك ئېلان قىلغان. شۇ يىلى 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئىككىسى بىرلىشىپ سومالى جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. 1969 ـ يىلى 10 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى سومالى دېموكـ

دىدىن بۇرۇنقى 6 - ئەسىردىن باشلاپلا ئاھالە ئولتۇراقلاشقان. 16 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىغا كەلگەندە مۇھىم قورغان بولغان. بۇ جايىنىڭ ھاۋاسى ياخشى، مەنزىرىسى گۈزەل. 1 - ئاينىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 5°C - 6°C، 7 - ئايلىرى 24°C بولىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1400 مىللىمېتردىن يېتىدۇ. سۇخۇمىي قارا دېڭىزنىڭ شەرقىدىكى مۇھىم ساياھەت، دەم ئېلىش ئورنى، سۇ ۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم ساناتوريىلىرى شەھەر ئەتراپىدىكى مەنزىرىلىك ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان. سانائەتتە يېڭا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئوندىن قالسا پاراخوت رېمونت قىلىش، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. شەھەردە ئابىخاز تارىخى، تىلى، ئەدەبىياتىنى تەتقىق قىلىش ئورنى، چاي ھەم سۇب تروپىك بەلباغ زىرائەتلىرىنى تەتقىق قىلىش ئورنى، ئۆسۈملۈك باغچىلىرى (1840 - يىلى قۇرۇلغان) ۋە باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار.

سۇدان (Sudan 苏丹) ئافرىقىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 2 مىليون 550 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، يەر مەيدانىنىڭ چوڭلۇقى جەھەتتە ئافرىقا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ شىمالىي كەڭلىك 4° بىلەن 22° ئارىلىقىدىكى تروپىك بەلباغقا جايلاشقان. ئۇنىڭ شەرق، جەنۇب غەرب تەرەپلىرىنى تاغلار، ئېگىز تەكشىلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ، ئوتتۇرا قىسمىدىن نىل دەرياسىنىڭ نۇرغۇن تارماقلىرى كېسىپ ئۆتىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىغا قۇملۇقلار، قىزىل دېڭىز بويىغا تۆزلەڭلىكلەر جايلاشقان. بۇ جايلارنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 38°C دىن ئاشىدۇ. دۆلەتنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ. شىمالىدىكى

شەرقىي قىرغىقىغا جايلاشقان مۇھىم پورت قولتۇق. شەرقىي مايا‌گائو، غەربى بىنكتىكان تۇمشۇقىغىچە سوزۇلىدۇ. ئۇزۇللۇقى 14 كىلومېتر، كەڭلىكى 8—13 كىلومېتر كېلىدۇ. سۇيىنىك چوڭقۇرلۇقى 24—50 مېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جايدا ئا ق ش 1901 - يىلى چوڭ تېپىتكى دېڭىز ئارمىيە بازىسى قۇرغان. فىلىپپىن ھۆكۈمىتى كېيىن بۇ بازىنى ئۆتكۈزۈۋالغان.

سۇپېرىئور كۆلى (Lake Superior 苏必利尔湖) شىمالىي ئامېرىكىدىكى بەش چوڭ كۆلنىڭ بىرى بولۇپ، ئا ق ش بىلەن كانادانىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان، ئىككى دۆلەت ئورتاق پايدىلىنىدۇ. شىمالىي ئامېرىكىدىكى بەش چوڭ كۆل ئىچىدە ئەڭ غەربكە جايلاشقان. كۆلىمى 82 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ تاتلىق سۇلۇق كۆل ھېسابلىنىدۇ. سۇيىنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 148.4 مېتىر كېلىدۇ، ئەڭ چوڭقۇر جايى 406 مېتىر كېلىدۇ، سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 183 مېتىر ئېگىز كېلىدۇ. ئۇ بەش كۆل ئىچىدە دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ ئېگىز كۆل ھېسابلىنىدۇ. كۆل سۇيى سوسىت ماري دەريا‌سى ئارقىلىق گورۇن كۆلىگە ئۆتىدۇ. ئىككى كۆلنىڭ سۇ يۈزى پەرقى 6 مېتر كېلىدۇ. كۆل ئەتراپىدا قېلىن ئورمانلار بىلەن ھەر خىل كان بايلىقلىرى (تۆمۈر، مىس، ھاك تېشى قاتارلىق) ھەمدە سۇ مەھسۇلاتلىرى، ياۋايى ھايۋانلار ناھايىتى كۆپ. كۆل ئەتراپىدا دۆلۈت (ئا ق ش)، سانىدى بې (كانادا) قاتارلىق پورتلار بار.

سۇخۇمى (Сухуми 苏呼米) سوۋېت گىروزىيە ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر قارا دېڭىزنىڭ شەرقىي ياقىسىغا جايلاشقان مۇھىم پورت ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىسى 114 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). بۇ جايدا مىلا-

ئالالىق ئاگاۋى، پاختا، ئەرەب كاۋچۇكى، كۆممىقۇناق، قۇناق، ئاسلىك، كۇنجۇت، چاي، خۇرما، بۇغداي، تېرىق ئۆستۈرۈلىدۇ. پاختا ئېكسپورتى سىرتقى كىرىمنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي، كالا، تۆگە بېقىلىدۇ. چارۋىچىلىق يېزا ئىگىلىكىنىڭ مۇھىم تارمىقى ھېسابلىنىدۇ. سانائەتتە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى بىلەن توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا نېفىت ئايرىش، شېكەر، توقۇمىچىلىق، تېرە - خۇرۇم، تاماكا، سېمونت، سۈلياۋ مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

سۇرىنام (苏里南 Suriname) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي شىمال دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 142 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ جەنۇبى ئېگىز، شىمالى پەس بولۇپ، شىمالىي، ئوتتۇرا قىسىملىرىدا دېڭىز قىرغاق ئويمانلىقلىرى بىلەن تۆزلەڭلىكلەر جايلاشقان. جەنۇبتىكى تاغلىقلار بىلەن ئېگىزلىكلەر پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 1286 مېتىر (ۋىلھېلمىنا چوققىسى) كېلىدۇ. سۇرىنام تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ئىقلىمى تروپىك كۆپ يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمىغا كىرىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى مول بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. سۇرىنامنىڭ ئوتتۇرا، شىمالىي قىسىملىرىدا تۆزلەڭلىك، ئويمانلىقلار كۆپ بولغانلىقتىن ئۇششاق كۆللەر، دەريالار، سازلىقلار ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ ئىچىدە سۇرىنام دەرياسى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سۇرىنام دۆلىتىنىڭ

قۇملۇقلار، تروپىك قۇرغاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق
ھۆل - يېغىن مىقدارى 25 مىللىمېتىرغا يەتمەيدۇ. خارتومنىڭ
جەنۇبى تروپىك ساۋانىنا ئىقلىم تىپىغا، ئەڭ جەنۇبى تروپىك
يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىگە كىرىدۇ، بۇ جايلاردا يىللىق
ھۆل - يېغىن مىقدارى 1400 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. سۇدانىنىڭ
ئاھالىسى 23 مىليون 250 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالە
نىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، 570 دىن ئوشۇق
قەبىلە ۋە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي،
ئوتتۇرا قىسىملىرىغا ئەرەبلەر (ئاھالىنىڭ 39% نى تەشكىل
قىلىدۇ)، جەنۇبىغا نېگىرلار (ئاھالىنىڭ 30% نى تەشكىل قىلىدۇ)،
شەرقىي شىمال تەرەپلىرىگە بېرجان خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان.
ئاھالىنىڭ كۆپىنى ئىسلام دىنىغا، بىر قىسمى خرىستىئان، كاتو
لىك دىنلىرىغا، يەرلىك خەلق ئىپتىدائىي دىنلارغا ئېتىقاد
قىلىدۇ. ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى
ئورتاق قوللىنىدۇ. سۇدان قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ،
3000 يىللىق تارىخقا ئىگە. مىلادىدىن بۇرۇنقى 8- ئەسىرلەر-
دىلا شىمالدىكى نوميىلىكلەر قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەت قۇر-
غان. 7- ئەسىرگە كەلگەندە شىمالدىكى ئەرەبلەر يۆتكىلىپ كېلىشكە
باشلىغان. 16 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا (1504 - يىلى) مۇستەقىل
ئىسلام دۆلىتىنى قۇرغان. 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مىسىرنىڭ
ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرى ئەنگلە -
يىلىكلەر شىمالدىن بېسىپ كىرگەن. 1956 - يىلى 1 - ئاينىڭ
1 - كۈنى ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ سۇدان
جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. 1959 - يىلى 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى
دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. سۇدان
ئىقتىسادىتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ
80% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئۈزۈن

تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق شال ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇندىن قالسا بانان، شېكەر قومۇشى، كوفې، كاكائو، كۆمىقوناق، پالما قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە ئالىيۇمىن توپىسىنى ئېلىش، تاۋلاش ئاساسىي ئورۇنىنى ئىگىلەيدۇ. ئۇ دۇنيادىكى ئالىيۇمىن توپىسى ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئالىيۇمىن مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 85% نى ئىگىلەيدۇ، شال ۋە باشقا يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى 13% نى ئىگىلەيدۇ. ئالىيۇمىن سانائىتىدىن قالسا ياغاچچىلىق سانائىتىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇندىن باشقا كېچىك تېپتىكى يېنىك سانائەت ئورۇنلىرى بار. سىرتتىن ئىستېمال بۇيۇملىرى، ماشىنا، نېفىت مەھسۇلاتلىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ. قاتناش تىرانسپورتىدا سۇيول قاتنىشى ئاساس قىلىنىدۇ.

سۇرىيە (叙利亚 Syria) غەربىي ئاسىيانىڭ غەربىگە، يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 187 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي دېڭىز قىرغاق رايونلىرىنى تۆزلەڭلىكلەر ئىگىلەيدۇ. بۇ جايلارنىڭ تۇپرىقى مۇنبەت، ئىقلىمى ياخشى بولۇپ، سۇرىيىنىڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونى ھېسابلىنىدۇ. غەربىي قىسىم تۆزلەڭلىكلىرىنىڭ شەرقىدە يەر شەكلى مۇرەككەپ بولغان غەربىي ئاسىيا بۇزۇلمە بەلباغ رايونى بار. ئۇ ئۇزۇلمە بەلباغ جەنۇبتىن سوزۇلغان شەرقىي ئافرىقا قىزىل دېڭىز ئۇزۇلمىسىنىڭ شىمالىدىكى داۋامى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا ئاراۋۇت تېغى، ئاشى دەريا ۋادىسى، ئۇلارنىڭ شەرقىدە شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان تۆت تارماق ئۇزۇلمە بەلباغ بار. شەرقىي تەرىپىدىكى سۇرىيە، لىۋان چېگرىسىدىكى سىرتقى لىۋان تاغلىرىنىڭ شەرقى كەتكەن ئېگىزلىكلەردىن ئىبارەت. سۇرىيىنىڭ دېڭىز

نامىمۇ شۇ دەريانىڭ نامىغا بېرىلگەن. سۇرىنامىنىڭ ئورمان مەيدانى ناھايىتى كەڭ، پۈتۈن دۆلەتنىڭ 90% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇ دۇنيادا ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى ئەڭ يۇقىرى دۆلەتلەرنىڭ بىرى. سۇرىنام سۇ كۆچى بايلىقى، ئالىيۇمىن، تۆمۈر، ئالتۇن قاتارلىق تەبىئىي بايلىقلىرى مول دۆلەت. سۇرىنام ئەسلى ھىندىئان قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقان جاي، 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى بۇ جايلارغا ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرى، ئۇنىڭ ئارقىسىدىن ئەنگلىيە، فرانسىيە، گوللاندىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر ئارقا - ئارقىدىن بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1891 - يىلى گوللاندىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. ئۇ ۋاقىتتا گوللاندىيىگە قاراشلىق گۋىئانا دەپ ئاتالغان، گوللاندىيە 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ھىندىستان، ھىندونېزىيە - لەردىن كۆپلەپ ئاھالە يۆتكىگەن. 1948 - يىلى سۇرىنامغا ئۆزگەرتىلگەن. 1954 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1975 - يىلى 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. 1980 - يىلى 6 - ئاينىڭ 14 - كۈنى دۆلەت نامىنى سۇرىنام جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن، سۇرىنامنىڭ ئاھالىسى 364 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). بۇنىڭ 30.8% نى كىرىئول خەلقلىرى، 37% نى ھىندىستانلىقلار، 15.3% نى ھىندونېزىيىلىك ياۋا مىللىتى، 10.3% نى نېگىرلار، 2.7% نى ئىندىئانلار، 1.7% نى خەنزۇلار تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جايدىكى گوللاندىيىلىكلەر 180 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىي خرىستىيان دىنىغا، ئۇندىن قالسا ھىندى دىنى، ئىسلام دىنى لىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى گوللاندىيە تىلىنى قوللىنىدۇ. ئېنگلىز تىلىمۇ ئومۇميۈزلۈك قوللىنىلىدۇ. پايتەختى پارامارىبو شەھىرى. سۇرىنام ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى 75% نى

سۇلايمان تېغى (苏莱曼山 Sulaiman) پاكىستاننىڭ ئوتتۇرا-راقسىمى بىلەن ئافغانىستاننىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئۇ ياي شەكلىدىكى تاغ بولۇپ، شىمالدا ھىندى دەرياسىنىڭ غەربتىن كېلىدىغان تارمىقى گومالې دەريا بويىدىن باشلىنىپ، جەنۇبقا قاراپ جاتۇب ئاباد شەھىرىگە قەدەر 450 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ. سۇلايمان تېغىنىڭ شىمالىي تەرىپى ئېگىز بولۇپ جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، شەرقىدە قاراپ پەسىيىپ ھىندى دەريا بويى تۆزلەڭلىكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. تاغلىقىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1800 مېتردىن 2100 مېتىرغا قەدەر كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىز تاكىت - ئى - سۇلايمان چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3374 مېتىرغا يېتىدۇ. سۇلايمان تېغىدا خروم، كۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى قېزىپ ئېلىنىدۇ.

سۇماترا ئارىلى (苏门答腊岛 Pulau Sumatera) ھىندۇ-نېزىيىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ ئارال. ئۇنىڭ غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبتىكى ئۇزۇنلۇقى 2600 كىلومېتر كېلىدۇ. غەربتىن شەرقىگە بولغان كەڭلىكى 400 كىلومېتر-دىن ئاشىدۇ. يەر مەيدانى 433 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن ھىندۇنېزىيە يېرىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئارال-نىڭ غەربىي تەرىپىگە يانار تاغ ئېگىزلىكلىرى بىلەن تاغلىقلار جايلاشقان. تاغلىقلار ئارالنىڭ يۆنىلىشىنى بويلاپ غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. تاغلارنىڭ غەربىي تەرىپى تىك بولۇپ، چوڭقۇر جىرالار ناھايىتى كۆپ. تاغلىقلاردا 100 دىن ئوشۇق ئۆچكەن ۋە ھەرىكەتتىكى يانار تاغلار بار، ئەڭ ئېگىز (دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3805 مېتر) كرېنىچ يانار تېغىمۇ ھەرىكەتتىكى يانار تاغ ھېسابلىنىدۇ. ئارالنىڭ شەرقىي تەرىپىگە تۆزلەڭلىكلەر، سازلىقلار جايلاشقان. تۆزلەڭلىك

قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى بىلەن ئۈزۈلمە بەلباغ رايوننىڭ ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمىغا خاس بولۇپ، قىشلىقى يىللىق يامغۇرلۇق، يازلىقى ئىسسىق، قۇرغاق كېلىدۇ. شەرقىي قىسمىدىكى ئېگىزلىك، جەنۇبىدىكى قۇملۇق، شىمالدىكى ئىفرات دەريا بويلىرىنىڭ ئىقلىمى غەربىي دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدىن پەرقلىنىدۇ. سۈرىيىنىڭ ئاھالىسى 10 مىليون 792 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىنى ئەرەبلەر ئىگىلەيدۇ. ئەرەبلەردىن باشقا يەنە كورد، ئەرمەن، تۈركمەن، بەدەۋىي قاتارلىق مىللەتلەر بار. سۈرىيىدىكى پەلەستىنلىكلەر 250 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ 85% دىن كۆپرەكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەرەب تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. سۈرىيە 4000 يىللىق تارىخقا ئىگە قەدىمىي دۆلەت. ئۇ ئىلگىرى - ئاخىرى بولۇپ رىم، ئەرەب، تۈرك ئىمپىرىيىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن فرانسىيىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. 1946 - يىلى 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. 1958 - يىلى 2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى مىسىر بىلەن بىرلىشىپ، ئەرەب بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1961 - يىلى 9 - ئاينىڭ 28 كۈنى ئەرەب بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتىدىن چېكىنىپ چىقىپ ئەرەب سۈرىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن بۇغداي، ئارپا، كېۋەز، ئۈزۈم، تاماكا، ياغلىق زەيتۇن، ئەنجۇر، نەشپۈت قاتارلىق زىرائەتلەر بىلەن مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. پاختا، بۇغداي، ئارپىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. سانائىتىدە كان سانائىتى، نېفىت ئايرىش، نېفىت - خىمىيە، پولات - تۆمۈر، سىمونت، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، تېرە - خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇنىڭ ئىچىدە نېفىت سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

سۇۋا (Suva 苏瓦) جەنۇبىي تىنچ ئوكيانىدىكى ئارال دۆلەت فىجىنىڭ پايتەختى، مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر ۋىت ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى سۇۋا قولتۇق بويىغا جايلاشقان. پورتنىڭ سۇيى چوڭقۇر، 40 مىڭ تونناملىق پاراخوتلار كىرىپ توختىيالايدۇ. پورتنىڭ سىرتىنى مارجان ئاراللىرى قورشاپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى 68 مىڭ 200 دىن ئاشىدۇ (1982). سۇۋا 1880 - يىلى قۇرۇلغان، 1882 - يىلى مەركەز بولغان. 1910 - يىلى فىجى مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. ھازىر ئۇ فىجىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى بولۇپ، شېكەر، سوپۇن، تاماكا، كېمىسازلىق، بىناكارلىق ماتېرىياللىرىنى تەييارلاش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. سۇۋا شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا 20 كىلومېتر كېلىدىغان جايغا ناۋاسورىي رايونى جايلاشقان. بۇ ئىككى ئورۇن قوشۇلۇپ چوڭ سۇۋا شەھىرى دەپ ئاتىلىدۇ. ناۋاسورىيدا ھەرخىل مەكتەپلەر، دۆلەت بويىچە ئاتاقلىق ئۆسۈملۈك باغچىسى، موزېي بار. سۇۋا شەھىرىنىڭ سايا‌ھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، يىلىغا بۇ جايغا كېلىدىغان سايا‌ھەتچىلەر 200 مىڭدىن ئاشىدۇ.

سۇۋەيىش قانىلى (Suez Canal 苏伊士运河) مىسىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ تېررىتورىيىسىدە قىزىلدېڭىز مۇھىم سۇ قاتناش يولى. بۇ قانال 1859 - يىلىدىن 1869 - يىلغىچە بولغان 10 يىل ئارىلىقتا قىزىلدېڭىز بولۇپ، يەر ئوتتۇرا دېڭىز بىلەن قىزىل دېڭىزنى توتاشتۇرىدۇ، ئۇ ئاسىيا بىلەن ئافرىقا ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم چېگرا ھېسابلىنىدۇ. بۇ قانالنىڭ شىمالىدىكى سەئىد پورت شەھىرىدىن جەنۇبتىكى تاۋفىك پورتىغا بولغان ئۇزۇنلۇقى 162.5 كىلومېتر كېلىدۇ، يەر ئوتتۇرا دېڭىز بىلەن قىزىل دېڭىزدىكى قىسمىنى قوشقاندا ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 174.5 كىلومېترغا يېتىدۇ. كېڭەيتىپ قۇرۇلغاندىن بۇيانقى سۇ يۇزىنىڭ كەڭلىكى

www.uyghurkitap.com

لەرنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 30 مېتردىن ئاشمايدۇ. سوماتېرا ئارىلىنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمى بولۇپ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، يىللىق ھۆل - يىغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن يۇقىرى بولىدۇ. شۇڭا ئۇ ھېندۇنېزىيىنىڭ ئەڭ چوڭ تروپىك ئۆسۈملۈك رايونى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدىكى ئۆسۈملۈك باغچىلىرىنىڭ مەيدانى پۈتۈن دۆلەتتىكى ئۆسۈملۈك باغچىلىرى مەيدانىنىڭ 60%نى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايدىكى ئىگىزلىكلەر، تاغلىقلار ياپيېشىل ئورمانلار بىلەن قاپلانغان. بۇ جايدىكى كاۋچۇك ۋە پالما مەيدانلىرى دۆلەت بويىچە ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئورمان مەيدانى پۈتۈن ئارالنىڭ 60% نى ئىگىلەيدۇ. سوماتېرا ھىندۇنېزىيىنىڭ ياۋا ئارىلىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ ئىقتىسادىي رايونى، ئۇنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى پۈتۈن دۆلەتنىڭ پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىنىڭ 10% نى ئىگىلەيدۇ. سوماتېرادا كان بايلىقلىرى مول، يەر كۆپ، ئورمان مەيدانى كەڭ، ئىقتىسادنى تەرەققىي قىلدۇرۇشنىڭ پايدىلىق شارائىتلىرى تولۇق. سۇماتېرا ئارىلىنىڭ شەرقىدىكى تۈزلەڭلىكلەر بىلەن دېڭىزدا نېفىت، قەلەي قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. ئۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان نېفىت، قەلەي، كاۋچۇك، پالما، تاماكا، قارامۇچ، پالماقېقى، تالالىق ئاگاۋى، دېڭىز مەھسۇلاتلىرى مىقدارى ۋە ئېكسپورتى دۆلەت بويىچە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. بۇلاردىن قالسا كۆمۈر، ۋولفرام،كوبالت، شال، كوفى، چاي، ياغاچ ماتېرىياللىرى چىقىدۇ. سانائىتىدە نېفىت ئايرىش، قەلەي سانائىتى، ماشىنىسازلىق، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ خىل سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ كۆپى پالېمبانگ، جەمبىي، مىدان، پارانگ قاتارلىق شەھەرلەرگە مەركەزلەشكەن.

ئاتوم سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى، بۇ جايدا ئا ق ش نىڭ مۇھىم دېڭىز ئارمىيە بازىسى، بېلىقچىلىق ئەتىرىتى قاتارلىق ئورۇنلار بار. شەھەرنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى يىللىق، شۇڭا سایاھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

سېررالېئون (塞拉利昂 Serraleone) غەربىي ئافرىقىنىڭ دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 72 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 500 مىڭدىن ئوشۇق (1980) بولۇپ، 20 دىن ئوشۇق قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ماندىي، تەيمونەي قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. كىلىئور مىللىتى پۈتۈن ئاھالىنىڭ 2% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىپتىدائىي دىنلارغا، ئاز قىسمى ئىسلام دىنى بىلەن خرىستىئان دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. يەرلىك خەلقى كىلىئور تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئېنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. سېررالېئون يەر شەكلى جەھەتتىن شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، دۆلەتنىڭ ئىچكى قىسىملىرى گېۋېنىيە ئېگىزلىكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 450 مېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ، ئەڭ ئېگىز لوما چوققىسى 1984 مېترغا يېتىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تۈزلەڭلىكلەر، تۈزلەڭلىكلەردە كىچىك دەريا تۈرلىرى، سازلىقلار، قۇملۇق قىرغاقلار، تېپىز كۆللەر بار. سېررالېئوننىڭ ئىقلىمى تروپىك موسسونلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى ئىچكى قىسىملىرىدا 1000 مىللىمېتر، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا 3000 — 4000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. كۆپ قىسىم رايونلىرىنى تروپىك ئوتلاقلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. سېررالېئون 1462 ـ يىلىدىن باشلاپ پورتۇگالىيە، فرانسىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە قاتارلىقلارنىڭ قۇل سودىسى بىلەن

300 — 350 مېتر، سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى 19.5 مېترغا يېتىدۇ. يۇك بېسىلغان 150 مىڭ تونناملىق پاراخوتلار ئۆتەلەيدۇ. سۇۋەيىش قانىلى خەلقئارادىكى ئەڭ مۇھىم سۇ قاتناش يولى بولۇپ، ئاسىيانىڭ ھەرقايسى جايلىرى بىلەن غەربىي ياۋروپا ئارىلىقىدىكى سۇ يولىنى، ئومۇمەت تۇمشۇقىنى بېسىپ ئۆتكەن ئارىلىقنى قاريغاندا 5500 دىن 8000 كىلومېترغىچە قىسقارتتى.

سېئاتل (Seattle 西雅图) ئا ق ش نىڭ غەربىي شىمال قىسمىدىكى تىنچ ئوكيان ياقىسىغا جايلاشقان مۇھىم سودا سانائەت شەھىرى، ئاتاقلىق ھەربىي پورت. ئۇ تىنچ ئوكيانىغا تۇتىشىپ تۇرىدىغان پۈگېت قولتۇق بويىغا جايلاشقان. ئا ق ش نىڭ ئال ياسكا رايونى ۋە ئاسيانىڭ يىراق شەرق رايونلىرى بىلەن بولغان سودا ئالاقىسىدا ئىنتايىن مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ شەھەر 1852 - يىلى قۇرۇلغان. شەھەر ئاھالىسى 500 مىڭدىن ئاشىدۇ، شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلغاندا بىر مىليون 420 مىڭغا يېتىدۇ (1981). سېئاتل ئا ق ش نىڭ ئەڭ مۇھىم ئاۋىئاتسىيە سانائەت مەركىزى. ئۇنىڭ ئايروپىلان سانائىتى ئا ق ش بويىچىلا ئەمەس، دۇنيا بويىچىمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئايروپىلان ئىشلەشتە مۇھىم ئورۇندا تۇتىدۇ. ئا ق ش نىڭ دۇنياغا داڭلىق «بوئىڭ 737، 747، 757، 767» ماركىلىق ئايروپىلانلىرى مۇشۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. بۇ جايدا بوئىڭ ئايروپىلان باش شىركىتىنىڭ ئىش باشقۇرۇش ئورنى بار. مۇھىم زاۋۇتلار، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى قاتارلىقلار بار. بۇنىڭدىن باشقا يەنە پولات - تۆمۇر، ئالىيومىن، كىيىم - كېچەك، ياغاچ، ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەز، كونسېرۋا، كېمە سازلىق، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ يېنىدىكى كولۇمبىيە دەرياسىغا چوڭ تېپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان. سېئاتل ئا ق ش نىڭ مۇھىم

لىق شەھەرلەر بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا زامانىۋى خەلقئارا ئايرودرومى بار. بۇ جايدىن شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى دۆلەتلەر بىلەن ئايروپىلان قاتناپ تۇرىدۇ.

سېلېنگا دەريياسى (色楞格河 Сэлэнгэгол) موڭغۇلىيەدىكى خاڭاي تاغلىرىنىڭ شىمالىي يانباغرىدىن باشلىنىپ شىمالغا قاراپ ئېقىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ بايقال كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 992 كىلومېتر كېلىدۇ، موڭغۇلىيە قىسمىدىكى ئۇزۇنلۇقى 593 كىلومېترغا يېتىدۇ. ئومۇمىي كۆلىمى 425 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريا ياغا ئوڭ تەرەپتىن خانۇيى، ئورخون دەريالىرى، سول تەرەپتىن دېلگېر مورۇن، ئېگىن دەريالىرى قوشۇلىدۇ. سۇيىنىڭ ئېقىشى تېز، دەريا قىسمىنىڭ تۆۋەنلەش دەرىجىسى چوڭ. دەريانىڭ كۆلگە قويۇلۇش ئاغزىدىن تارتىپ سۇخا باتۇر شەھىرىگە قەدەر قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. ھەر يىلى 10 ـ 11 ـ ئايلىرىدىن باشلاپ ئىككىنچى يىلنىڭ 4 ـ 5 ـ ئايلىرىغىچە دەريا سۇيى توڭلايدۇ. دەريا بويلىرىدىكى جايلار موڭغۇلىيە بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تەرەققىي قىلغان رايونلار ھېسابلىنىدۇ.

سېلىنگراد (切利诺格勒 Целиноград) سوۋېت ئىتتىپاقى قازاقىستانىدىكى سېلىنوگراد ئوبلاستىنىڭ مەركىزى، سېلىنوگراد 1939 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان، ئۇ، ئىشىم دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئەتراپىدا بۇرۇن ئاق گۈمبەز ياكى مازارلار كۆپ بولغانلىقى ئۈچۈن شەھەرنىڭ بۇ خىل قىياپىتىگە ئاساسەن قازاقچە «ئاقمولا» يەنى «ئاق گۈمبەز» دەپ ئاتالغان. بۇ نام رۇس تەلەپپۇزىچە ئۆزگىرىپ 1832 ـ يىلدىن 1961 ـ يىلغىچە «ئاكمولىنسكى» دەپ ئاتالغان. سېلىنوگراد شەھىرى بۇرۇن ئوتتۇرا ئاسىيادىن سىبىرىيىگە بارىدىغان كارۋان يوللىرىنىڭ مۇھىم ئۆتەڭلىرىدىن بىرى بولغان بولسا،

شۇغۇللىنىدىغان جايى بولغان. 1787 - يىلى ئەنگلىيە سېررا-لېئونغا تاجاۋۇز قىلىپ فرىتاۋون رايونىنى ئىگىلىگەن. 1896 - يىلىغا كەلگەندە پۈتۈن سېررالېئوننى بېسىۋالغان. 1961 - يىلى 4 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ئۇ ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. 1971 - يىلى 7 - ئاينىڭ 29 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. سېررالېئون تەرەققىي قىلىۋاتقان يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، ئاھالىنىڭ 75% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق پالما مېغىزى، كوفى، كاكائو، شال، كۆممىقۇناق قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە كان مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئالماس، تۆمۈر، ئالیۇمىن توپىسى، خروم قاتارلىقلار ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىدىن يېمەك - ئىچمەك، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. سېررالېئون ئېكسپورتىنىڭ 80% نى كان مەھسۇلاتلىرى، قالغىنىنى كوفى، كاكائو، پالما قاتارلىقلار ئىگىلەيدۇ.

سېرى بېگاۋان پورتى (Bandar Sesi Begawan) 斯里巴加湾港 شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى بىرونېئىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھەم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر بىرونى قولتۇقىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، بىرونى دەريا ئاغزىدىن 14.5 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئورۇنغا جايلاشقان. ئاھالىسى 50 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇ جاي ئەسلى دەريا بويىنى بويلاپ تارقالغان 10 نەچچە كەنتتىن ئىبارەت بولۇپ، ھازىر تەرەققىي قىلىپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلاندى، بۇ جايدا كاۋچۇك پىششىقلاپ ئىشلەش، ياغاچچىلىق، سانائەت كارخانىلىرى بار. تاشيوللار ئارقىلىق تۆتۈك، چىلىيا، بېلايى، مۇئارا، ۋەنكا قاتار-

يېزا ئىگىلىكىدە ئەڭ ئاساسلىق خاسلىق تېرىلىدۇ، ئۇ سېنېگالـ
نىڭ ئەڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك زىرائىتى بولۇپ، ئۇنىڭ تېرىلغۇ
مەيدانى پۈتۈن تېرىلغۇ مەيدانىنىڭ 50% دىن كۆپىنى ئىگىلەيـ
دۇ، ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئاتاقلىق خاسلىق ئىشلەپچىقىرىدىغان
دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئۇندىن باشقا تېرىق، قۇناق، شېكەر قۇمۇشى،
شال، مانىخوت، كېۋەز، كۆمىمقۇناق ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن
ئۆز ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق قوي، كالا
بېقىلىدۇ. سېنېگالنىڭ بېلىقچىلىقى تەرەققي قىلغان. داكار سېـ
نېگالنىڭ پايتەختى ھەم مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن
باشلانغان تۆمۈرىيول سېنېگالنى بېسىپ ئۆتۈپ، مالى پايتەختى
باماكو شەھىرىگە قەدەر سوزۇلىدۇ. بۇ غول لىنىيە ئارقىلىق مالى،
سېنېگالنىڭ ئېكسپورت قىلىدىغان ماللىرى تۇشۇلىدۇ.

سېئۇل (汉城 Seoul) چاۋشيەننىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئەڭ
چوڭ شەھەر، مۇھىم سانائەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 9 مىلـ
يون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئۇ چاۋشەننىڭ كونا پايتەختى،
بۇ شەھەر خەنجياڭ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىنىڭ شىمالىي ياقـ
سىغا جايلاشقان. دېڭىز قىرغىقى بىلەن بولغان ئارىلىقى 30 كىـ
لومېتر كېلىدۇ. شەھەر دەريا بويىدىكى بىر ئويمانلىققا جايـ
لاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەڭ پاسىنى كىچىك تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. سېئۇل
چاۋشيەننىڭ قەدىمىي شەھىرى، 1394 - يىلى لى خاندانلىقى
پايتەختىنى بۇ جايغا يۆتكەپ كېلىپ، بۇ جاينى سېئۇل (خەنچىك)
دەپ ئاتىغان. 1913 - يىلى جىگدو دەپ ئاتالغان. 1945 -
يىلى قايتا «سېئۇل» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. سېئۇل جەنۇبىي چاۋـ
شيەننىڭ مۇھىم سىياسىي ۋە سانائەت مەركىزى. ئۇ ھەرخىل
سانائەت تارماقلىرى بىلەن جەنۇبىي چاۋشيەن بويىچە ئالاھىدە
مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك،
نەشرىياتچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، ماشىنىسازلىق، نەپىت، خىمىيە،

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

هازىر قازاقىستاندىكى مۇھىم سانائەت ـ قاتناش مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولۇپ قالدى.

سېنېگال (塞内加尔 Senegal) غەربىي ئافرىقىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ غەربىي دېڭىز قىرغىقى ئاتلانتىك ئوكيان سۇلىرى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 129 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سېنېگال تروپىك بەلباغقا جايلاشقان، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 29°C، ھۆل-يېغىنى دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ 400 مىللىمېتردىن 1600 مىللىمېترغىچە كۆتۈرۈلىدۇ. يامغۇر پەسلى 3 ـ ئايدىن 5 ـ ئايغىچە داۋاملىشىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمىلىرىنى قېلىن ئورمانلىق قاپلاپ تۇرىدۇ. قالغان ئورۇنلار تروپىك ساۋاننا بەلبېغىدىن ئىبارەت. سېنېگالنىڭ ئاھالىسى 6 مىليون 38 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ ئىچىدە يەرلىك ۋولوف، فولبې، ماندىنگو، تۇكۇلېر، سېدىر ۋە سىيلىلى قاتارلىق مىللەتلەر 89% نى ئىگىلەيدۇ. قالغىنىنى ياۋروپالىقلار (ئاساسلىقى فرانسۇزلار)، لىۋان، سۇرىيىلىكلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ 80% ى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز تىلى بار، فولوف تىلىنى ئورتاق ئىشلىتىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. سېنېگال 14 ـ، 16 ـ ئەسىرلەردە مالې ئىمپېرىيىسى بىلەن سانگاي ئىمپېرىيىسى دائىرىسىدە بولغان. 1659 ـ يىلى فرانسىيلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان، 1895 ـ يىلى پۈتۈن سېنېگال فرانسىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن، 1958 ـ يىلى فرانسىيە ئورتاق گەۋدىسى دائىرىسىدە جۇمھۇرىيەت بولغان. 1960 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى سېنېگال جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. سېنېگال ئىقتىسادىسى جەھەتتىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى 70% دىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ.

قولتۇق كۆل بار. تاغ تىزمىلىرى جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان بولۇپ، ئارالنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئىگىلەپ تۇرىدۇ، ئەڭ ئېگىز تاڭ-پوچا چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 479 مېترغا يېتىدۇ. بۇ ئاراللارنى 1865 —، 1899 - يىلغىچە ئىسپانىيە ئىگىلىگەن. 1899 - يىلى گېرمانىيە بېسىۋالغان، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ياپونىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىكى ئورۇنغا ئايلانغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپونىيە بىلەن ئا ق ش بۇ جايدا قاتتىق ئۇرۇشقان، ئۇرۇشتىن كېيىن ئا ق ش نىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. ئارالنىڭ جەنۇبىدا ئايرودروم بار. بۇ جايدا شېكەر قۇمۇشى، پالما، بانان، مانىخوت، فوسفورلۇق مېنېرال ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

سېيشېل (塞舌尔 Seychelles) ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىدىكى 42 ئارالدىن تەشكىل تاپقان ئارال دۆلەت. يەر مەيدانى 404 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ شەرقىي قىسمىغا بولغان ئارىلىقى 1500 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 64 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى بانتو تىل سىستېمىسىدىكى نېگىرلار ئىگىلەيدۇ. بۇلاردىن باشقا فرانسۇزلار، ھىندىلار، پاكىستانلىقلار، خەنزۇلار ئولتۇراقلاشقان. ئاھالىنىڭ 90% ى كاتولىك دىنىغا، ئاز قىسمى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىدا، ئاھالىنىڭ كۆپى كىرىئور تىلىدا سۆزلىشىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. پايتەختى ۋىكتورىيە شەھىرى. سېيشېل تروپىك بەلباغقا (جەنۇبىي كەڭلىك 4° بىلەن 5° ئارىلىقىغا) جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ئىقلىمى يىل بويى ئىسسىق، ھۆل - يىغىن كۆپ بولىدۇ. ئۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C، يىللىق ھۆل - يىغىن مىقدارى 2000 دىن 4000

قەغەز قاتارلىق سانائەتلىرى خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەر ئەتـ
راپىدىكى يېزا ئىگىلىكىدە سەي، مېۋە، چارۋىچىلىقىدا ئۆزى
قۇشلىرى، كالا ئاساس قىلىنىدۇ. سېئۇل جەنۇبىي چاۋشيەننىڭ
قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. شەھەرنىڭ يېنىدىكى
جىڭبۇدا مۇھىم خەلقئارا ئايرودرومى بار. شەھەردە يەنە دۆكسۇ
قاتارلىق سارايلار ۋە باشقا مەشھۇر ئورۇنلار، مۇزېيلار، ئالىي
بىلىم يۇرتلىرى بار.

سېۋاستوپول (塞瓦斯托波尔 Севастополь) سوۋېت
ئىتتىپاقىنىڭ ئوكرائىنىغا قاراشلىق قىرىم ئوبلاستىنىڭ غەربىي
جەنۇبىغا جايلاشقان پورت شەھىرى، ئۇ قارا دېڭىزنىڭ شىمالـ
دىكى مۇھىم پورتلارنىڭ بىرى، شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 770
كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 301 مىڭدىن ئاشىدۇ. سېـ
ۋاستوپول سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جەنۇبىي دەرۋازىسىنى قوغداپ
تۇرىدىغان مۇھىم قورغان. ئۇنىڭ ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنـ
تايىن مۇھىم. بۇ جايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارا دېڭىز ئېسـ
كادراسىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى، شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدا مىنا
تازىلاش تېز قوغلىغۇچى پاراخوتلىرى بىلەن سۇ ئاستى پاراخوت
بازىسى بار. شەھەردە يەنە ھەربىي مۇزېيى، تارىخىي مۇزېيى
قاتارلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار. سېۋاستوپول شەھىرىنىڭ
كېمىسازلىق، ئەسۋاب ـ ئۈسكۇنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك ـ
ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى تەرەققىي قىلغان.

سېيپىان ئارىلى (塞班岛 Saipan Island) تىنچ ئوكـ
يانىنىڭ غەربىدىكى مارىئانا تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئاساسىي ئارىلى
شۇنداقلا مەمۇرىي مەركىزى تۇرۇشلۇق جاي. شىمالىي كەڭلىك
51°12′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 145°43′ ئارىلىقىغا تـوغـرا
كېلىدۇ، قۇرۇقلۇق مەيدانى 122 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ.
ئاھالىسى 12 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئارالنىڭ شەرقىي ياقىسىدا

مۇساپىسى 560 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ دەريا قاناللار ئارقىلىق كېين دەريا، دوناي دەريا سىنىڭ تارمىقى سونا دەريا، لوئارا دەريا قاتارلىق دەريالار بىلەن تۇتاشتۇرۇلۇپ، فرانسىيىنىڭ ھەممە قىسىملىرىنى باغلاپ تۇرىدىغان چوڭ سۇ قاتناش توزىنى شەكىللەندۈرگەن. سېينا دەريا سىدىن يولغا چىققان پاراخوتلار قاناللار ئارقىلىق يەر ئوتتۇرا دېڭىز تەرەپكە چىقالايدۇ. دەريا سۇيى كۆتۈرۈلگەن ۋاقىتلاردا ئوكيان پاراخوتلىرى روئان پورتىغا قەدەر كېلەلەيدۇ. سېينا دەريا سى توشۇلىدىغان يۇك مىقدارى جەھەتتە فرانسىيە بويىچە 1 - ئورۇندا تۇرىدۇ. دەريا نىڭ باش ئېقىمىدا نۇرغۇن سۇ ئېلىكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان، دەريانىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىم رايونىغا فرانسىيىنىڭ مۇھىم سانائەت ھەم يېزا ئىگىلىك رايونلىرى جايلاشقان. دەريا بويىدا گاۋىر، روئان، پارىژ قاتارلىق پورتلار بار.

سىپرۇس (塞浦路斯 Syprus) ئاسىيانىڭ غەربىدىكى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىچىگە جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇ خەلقئارا قاتناش ۋە ستراتېگىيە جەھەتتە زور ئەھمىيەتكە ئىگە. يەر مەيدانى 9251 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 653 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). ئاھالىنىڭ 80% نى گرېكلار، 18% نى تۈركلەر، قالغىنىنى ئەرمەن، ئەرەب قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. گرېكلار پىراۋوسلاۋىيە دىنىغا، تۈركلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. گرېك ۋە تۈرك تىلىدا سۆزلىشىدۇ. پايتەختى نىكوزىيە شەھىرى. سىپرۇس مىلادىدىن بۇرۇنقى 16 - ئەسىردىن باشلاپ ئوتتۇرا يەر دېڭىزىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى مۇھىم سودا مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 1400 - 1500 - يىللار ئارىلىقىدا گرېكلار بۇ جايىغا كېلىپ ئولتۇراقلىشىشقا باشلىغان. 1571 - يىلدىن 1874 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا

مىللىمېترغا يېتىدۇ. سېيشېل ئاراللىرىغا 1504 - يىلى پورتۇ گالىيىلىكلەر كەلگەن. 1770 - يىلى فرانسىيە بۇ جاينى مۇستەملىكە قىلغاندىن كېيىن، فرانسىيىلىكلەر ئاسىيا - ئافرىقىدىن كىشىلەرنى يۆتكەپ كېلىپ قەلەمپۇر، قارامۇچ قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرگەن. 1794 - يىلى ئەنگلىيىلىكلەر قوشۇن ئەۋەتىپ بۇ جاينى بېسىۋالغان. 1814 - يىلىدىكى پارىژ كېلىشىمى بويىچە فرانسىيە بۇ ئاراللارنى رەسمىي ئەنگلىيىگە بەرگەن. 1976 - يىلى 6 - ئاينىڭ 29 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ سېيشېل جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. سېيشېل ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. سېيشېل ئىقتىسادىي جەھەتتە دېھقانچىلىق، بېلىقچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسلىق پالما، پۇراقلىق ماتېرىياللار، چاي، كوفى، ئاشلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. بېلىقچىلىق جەھەتتىن ئۆزىنى تەمىنلەپ، ئېكسپورت قىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، ئۆي قۇشلىرى، چوشقا بېقىلىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ساياھەتچىلىك تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىدى. ساياھەتچىلىكتىن كېلىدىغان كىرىمى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 50% دىن ئارتۇقىنى تەشكىل قىلىدۇ.

سېينا دەرياسى (塞纳河 Seine) فرانسىيىنىڭ شىمالىدىكى چوڭ دەريا. ئۇنىڭ باش مەنبەسى فرانسىيىنىڭ شەرقىدىكى لانگرې ئېگىزلىكىدىن باشلىنىپ، غەربىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ، پارىژ ئويمانلىقىنى كېسىپ ئۆتۈپ، گاۋىر شەھىرىنىڭ يېنىدا ئەنگلىيە بوغۇزىنىڭ سېينا قولتۇقىغا قويۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 776 كىلومېتر، كۆلىمى 78 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سېينا دەرياسىنىڭ سۈيى مول بولۇپ، فرانسىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم سۇ قاتناش تورى ھېسابلىنىدۇ، قاتناش

كېيىن ۋاندار، ۋىزانتىيە، نورمان خەلقلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1442 - يىلى ستسلىيە پادىشاھلىقىغا قوشۇلغان، ئۇزۇن ئۆتمەي قايتا بۆلۈنۈپ ئىسپانىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1861 - يىلى ئىتالىيە تەركىبىگە قوشۇلغان. ئارالنىڭ يەر شەكلى تاغلىق، ئېدىرلىق بولۇپ، دېڭىز قىرغاق بويلىرىدا بىر نەچچە پارچە تۆزلەڭلىك بار. شەرقىي قىرغىقىدا ئېتنا يانار تېغى (3263 مېتر) بار، بۇ پۈتۈن ئارالدىكى ئەڭ ئېگىز جاي ھېسابلىنىدۇ. ئارالدا يانار تاغ ھەرىكىتى، يەر تەۋرەش كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، شىمالىي، غەربىنىڭ ھاۋاسى نەمرەك، جەنۇبىي قۇرغاقراق كېلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كېۋەز ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىدۇ. ئوندىن باشقا لىمون، ئاپېلسىن قاتارلىق سۇب تروپىك بەلباغ مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. نېفىت، گۈگۈرت، ئاشتۇزى قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. ئاساسىي پورتلىرى پالېرمو، مېسنا، كاتانىيە، گراپانى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

سىدنېي (Sydney 悉尼) ئاۋسترالىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، مۇھىم پورتى، دۆلەتنىڭ ئەڭ چوڭ ئىقتىساد، قاتناش ۋە سودا مەركىزى. بۇ شەھەر قۇرۇقلۇققا 20 كىلومېتر ئىچكىرىلەپ كىرگەن جېكسون قولتۇقىنىڭ ئىككى تەرىپىگە جايلاشقان، 1150 مېتر ئۇزۇنلۇقتىكى تۆمۈرىيول كۆۋرۈكى ئارقىلىق قولتۇقنىڭ ئىككى تەرىپى بىر - بىرىگە تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەر مەيدانى 1735 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى شەھەر رايونلىرى بىلەن قوشۇلۇپ 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. سىدنېي شەھىرى ئاۋسترالىيىنىڭ ئىقتىسادىدا ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئاساسەن پاراۋوز، سوستاپ، پاراخوت، ئاپتومو-

بولغان. 1878 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1925 - يىلى رەسمىي ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن، بىراق ئۇ يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. 1971 - يىلى 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى دۆلتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. سىپرۇس ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك يېرى پۈتۈن يېرىنىڭ 50% — 60% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن مال-چارۋا، ئۈزۈم، زەيتۇن دەرىخى قاتارلىقلار ئىۋستۇرۇلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا بۇغداي، ئارپا، ياڭيۇ قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سىپرۇس ئېكسپورتىنىڭ 80% نى يېزا ئىگىلىك ۋە كان مەھسۇلاتلىرى ئىگىلەيدۇ. پۈتۈن كان مەھسۇلاتلىرىنىڭ 60% نى مىس تەشكىل قىلىدۇ. مىس كېنىنىڭ ئېچىلىشى تارىخى ئۇزۇن بولۇپ، بىرنەچچە يۈز يىلغا يېتىدۇ، سىپرۇس تارىختا مىس رۇدىسى ئېلىش، مىستىن ياسالغان مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشتا داڭلىق بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ جاي «سىپرۇس مىس كانى» دەپ ئاتالغان.

سىتسىلىيە ئارىلى (Sicilia 西西里岛) ئىتالىيىنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىزىدىكى ئەڭ چوڭ ئارىلى. بۇ ئارال ئاپپېننىن يېرىم ئارىلى بىلەن ئافرىقىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. شەرقتە ئاپپېننىن يېرىم ئارىلىدىن 3 كىلومېتر كەڭلىكتىكى مېسىنا بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 25 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 4 مىليون 902 مىڭدىن ئاشىدۇ. مەركىزى پالېرمو شەھىرى. مىلادىدىن بۇرۇنقى 8 - ئەسىردىن 6 - ئەسىرگىچە بولغان مەزگىلدە گرېك خەلقلىرى ئارالنىڭ شەرقىدە مۇستەملىكىچىلىك ئورۇن قۇرغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 241 - يىلى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان.

تۆت ئايغا يېتىدۇ. دەريانىڭ ئايرىم بۆلەكلىرىدىلا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. غول، تارماق دەريالاردا نۇرغۇن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى بىلەن سۇ ئامبارلىرى قۇرۇلغان. دەريا ئەتراپىدا سۇغىرىلىدىغان يەر 2 مىليون 200 گېكتارغا يېتىدۇ.

سىككىم (Sikkim 锡金) ئاسىيانىڭ جەنۇبىدىكى ھىمالايا تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي يانباغرىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. شىمالدا دۆلىتىمىزنىڭ شىزاڭ رايونى بىلەن، شەرقتە بۇتان، غەربتە نېپال، جەنۇبتا ھىندىستان بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 7100 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 320 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ئاھالىنىڭ كۆپىسى سىككىمگە ئولتۇراقلاشقان نېپاللىقلاردىن ئىبارەت. ئاھالىسى لاما دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، مەركىزى گانتوك، سىككىم تاغلىق دۆلەت بولۇپ، يېرىنىڭ كۆپ قىسمىنى دېگىدەك يۇزىدىن 1500 مېتردىن ئېگىز بولغان تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ. يەر ۋەزنىيىتى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ پەسلەپ بارىدۇ. ئىقلىمى سۇبترووپىك بەلباغ تاغلىق مۇسسۇنلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ھۆل-يېغىنى مول، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 3000 — 4000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. 6—9-ئايلىرى ھۆل-يېغىن پەسلى دەپ ئاتىلىدۇ. كۆپ قىسمى ياپيېشىل ئورمان ھەم ئوتلاقلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 30% دىن ئاشىدۇ. تاغلىقلاردا يىلپىز، بۇغا، تاغ ئۆچكىسى قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار ياشايدۇ. سىككىم ئەسلى كېنەزلىك دۆلەت بولۇپ، 19-ئەسىردىن باشلاپ ئەنگلىيەلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1890-يىلى ئەنگلىيەنىڭ قوغداش دائىرىسىدىكى ئورۇن بولغان. 1950-يىلى ھىندىستان ھامىيلىقىدىكى دۆلەت بولغان. 1974-يىلى ھىندىستان بىلەن باغلىنىشلىق شتات بولغان. 1975-يىلى 4-

www.uyghurkitap.com

بىل، ئايروپىلان، گېنېراتور ۋە ھەرخىل يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. نېفىت ئايرىش، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرمۇ ناھايىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. سىدنېي ئاۋسترالىيىنىڭ ئەڭ چوڭ قاتناش تۈگۈنى، ئاتاقلىق مەدەنىيەت مەركىزى. سىدنېي شەھىرى تۆمۈريول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ باشقا شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. قەرەللىك ھالدا دېڭىز، ھاۋا قاتنىشى ئارقىلىق ئەنگلىيە، ئا ق ش، يېڭى زېللاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىدۇ. سىدنېي پورتى ئارقىلىق بۇغداي، قوي يۇڭى، گۆش، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ، سىدنېي پورتىنىڭ يۈك توشۇش ئىقتىدارى دۆلەت بويىچە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

سىر دەرياسى (Сыр — дарья 锡尔河) سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىيادىكى چوڭ دەريا. باش مەنبەسى پەرغانە ئويمانلىقىنىڭ شەرقىدىكى تىيانشاندىن باشلىنىدىغان نارېن قارا دەريالىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان. بۇ ئىككى دەريا قوشۇلغاندىن كېيىن پەرغانە ۋادىسىنىڭ شىمالىنى بويلاپ غەربكە قاراپ ئاقىدۇ. تاشكەنتنىڭ غەربىي جەنۇبىغا كەلگەندە چىرچىق دەرياسى بىلەن قوشۇلغاندىن كېيىن، قىزىل قۇم چۆللۈكىنىڭ شەرقىنى بويلاپ ئېقىپ ئارال دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. دەريا ئاغزىدا دېلتا تۈزلەڭلىك ھاسىل بولغان. دەريانىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 3019 كىلومېتر، باش ئېقىنىدىكى ئىككى دەريا قوشۇلغان يېرىدىن ھېسابلىغاندا 2212 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلىمى 219 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دېلتا رايونىدىكى كازالىنىسكى يېنىدىكى ئوتتۇرىچە يىللىق ئېقىن مىقدارى 446 كۇپ مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ، يىللىق ئومۇمىي ئېقىن مىقدارى 14.1 كۇب كىلومېتر كېلىدۇ. دەريا سۈيىنىڭ مۇزلاش ۋاقتى

كېلىدۇ. ھاۋاسى قۇرغاق ئىسسىق بولۇپ، تېمپېراتۇرىسى يەزـ
ھە 50°C قا يېتىدۇ. بۇ جايدا بۇلاقلار كـۆپ بولۇپ، 2000
دىن ئاشىدۇ. زەيتۇن دەرىخى، خورما، ئۈزۈم، لىمـون، ئاپېلـ
سىن، ئەنجۈر قاتارلىق مېۋىلەر، ئۇنىدىن باشـقا يەنە بۇغـداي،
پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتـلەر ئۆستـۈرۈلىـدۇ. يىللىـق خورما
مەھسۇلاتى 45 مىڭ تونىنىدىن ئاشىدۇ. تاشيول ئارقىلىق ماتېرۇ
بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، بىرنەچچە تارماق سۇ يولـى ئارقىلـىق
ئوتتۇرا يەر دېڭىز بويىدىكى ئورۇنلار بىلەن بېرىش - كېلىش
قىلىدۇ. ماتېرۇ - سۇدا تاشـيـولىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ تېلېـ
ۋىزىيە، رادىئو ئىستانسىسى تورى بارلىققا كېلىشكە باشلىـدى.
سۇدا بوستانلىقىنىڭ يەر ئاستىدا 28 كىـلـومېـتر ئۇزۇنلۇقـتا
يەر ئاستى دەريـاسى تېپىلدى، بۇنىڭ سۈيى بىلەن 250 مىڭ مو
يەرنى سۇغارغىـلى بولىـدۇ. سـۇدا يەنە تولومـى كـىنەزلىكى
بىلەن رىم ئىمپېرىيىسى دەۋرىدە سېلىنـغان دىنـىـي پائالىيەت
ئورۇنلىرى بىلەن تاش قەبرىلەر بار.

سىملا (西姆拉 Simla) ھـىـنـدىـسـتـانـنـىڭ شـىـمـالـىـي
قىسمىغا جايلاشقان شەھەر، ھىماچان بىرلەشمىسىنىڭ مەركىزىـي
شەھىرى. شەھەر ئاھالىسى 55 مىڭدىن ئاشىدۇ. سىملا ھـىـمـا-
لايا تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي باغرىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشـقان
ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2205 مېتردىـن يۇقىرى
بولۇپ، قىشلىقى سوغۇق، يازلىقى سالقىن بولىدۇ. شۇڭا بۇ جاي
ئەنگلىيە ھىندىستانىنى مۇستەملىكە قىلىپ تۇرغان مەزگىللەردە
ھۆكۈمەتنىڭ يازلىق پايتەختى بولغان. بۇ شەھەر 1819 - يىلى
قۇرۇلغان. ھازىر ھىندىستانىنىڭ مۇھىـم سايـاھەت رايونى. شەـ
ھەر ئەتراپىدا بۇغـداي، كۆممىقـۇناق، ئارپا، ياڭىـۇ قاتارلىـق
يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. شەھەردە مېۋە كونـ
سېرۋا ئىشلەش، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، ئۈي جاھازلىرىنى

ئايدىن باشلاپ ھىندىستان ئوۋزىنىڭ بىر شىتاتى قىلىۋالغان ئامېلىنىڭ كۆپى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، شال، كۆممىقوناق، تېرىق قاتارلىق زىرائەتلەر، لېمون، ئالما قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە يەنە چاي ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوتاز، كالا قاتارلىق چارۋىلار بېقىلىدۇ. سانائەتتە مېۋە كونسېرۋاسى ئىشلەش، ھاراق، كېيىم - كېچەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. قول ھۈنەرۋەنچىلىكىدە گىلەم توقۇش، قەغەز ياساش، ياغاچ ئويمىچىلىق قاتارلىقلار مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. تاشيول ئار-قىلىق ھىندىستان بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. سودا - سېتىق ئىشلىرىدا پۈتۈنلەي ھىندىستاننىڭ پۇلىنى ئىشلىتىدۇ.

سىمپلون تۇنىلى (辛普朗隧道 SimPlon Tunnel) شۋېتسارىيە بىلەن ئىتالىيىنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان. ئىتالىيىدىكى ئىسىلدىن شۋېتسارىيىدىكى بىرىگكە قەدەر سوزۇلىدۇ. 13 - ئەسىردىن باشلاپ شىمالىي ياۋروپا بىلەن جەنۇبىي ياۋروپا ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم سودا يولى بولغان. بۇ تۇنىل 1905 - يىلى ياسالغان، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ۋەيران بولغان. 1921 - يىلى قايتا رېمونت قىلىنغان. تاغ ئېغىزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2700 مېتىر، تۇنىل قىزىلغان يېرىنىڭ ئېگىزلىكى 700 مېتىر كېلىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 19.8 كىلو-مېتىر بولۇپ، دۇنيادا ئەڭ ئۇزۇن تۇنىللارنىڭ بىرى ھېسابلى-نىدۇ. شۋېتسارىيىنىڭ پايتەختى بېرىندىن ئىتالىيىنىڭ مىلان شەھىرىگە تۇتىشىدىغان تۆمۈريول مۇشۇ جايدىن ئۆتىدۇ.

سىۋا بوستانلىقى (锡瓦绿洲 Siwa oasis) مىسىر-نىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. بۇ جايىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 20 — 30 مېتىر پەس تۇرىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 10 كىلومېتىر، كەڭلىكى 6.5 — 8 كىلومېتىر

يېزا ئىگىلىكىنى يەنىمۇ تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا تىرىشماقتا.

سىنگاپور (Singapore 新加坡) ئاسىيانىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى سىنگاپور ئارىلى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى 54 كىچىك ئارالدىن تەشكىل تاپقان ئارال دۆلەت. سىنگاپور تىنچ ئوكيان بىلەن ھىندى ئوكيان ئارىلىقىدىكى مۇھىم سۇ قاتناش يولى بولغان مالاككا بوغۇزىنىڭ چىقىش ئاغزىغا جايلاشقان بولۇپ، ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ. بۇ شەھەر 1200 مېتىر كەڭلىكتىكى جوخور بوغۇزى ئارقىلىق مالايا يېرىم ئارىلىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. كېيىنكى دەۋرلەردە سىنگاپور ئارىلى بىلەن مالايا يېرىم ئارىلىنى تۇتاشتۇرۇش ئۈچۈن بوغۇزغا توسما سېلىنىپ سىنگاپوردىن ماشىنا ياكى پويىز ئارقىلىق مالايشىيانىڭ باشقا جايلىرىغا بېرىش ئىمكانىيىتى يارىتىلدى. سىنگاپورنىڭ يەر مەيدانى 616 كۋادرات كىلومېتىر بولۇپ، ئېگىز تاغلىقلار يوق، ئايرىم جايلىرىدا پەس ئېدىرلىقلار بار. ئۇنىڭ ئىقلىمى تروپىك كۆپ يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C — 27°C، ھۆل - يېغىن مىقدارى 2400 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. سىنگاپورنىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 553 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 76% نى خەنزۇلار، 15% نى مالايا مىللىتى، 7% نى ھىندىستان، پاكىستان، سىرىلانكىلىقلار، 2% نى باشقا مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. مالايا تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلى دۆلەت تىلى بولۇپ، خەنزۇ تىلى بىلەن تامىل تىلىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىلىدۇ. سىنگاپور ئەسلى مالايا پادىشاھلىقىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، 1819 - يىلى ئەنگلىيە بېسۇالغان، 1821 - يىلى رەسمىي ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ، ئەنگلىيىنىڭ يىراق شەرقتىكى رايونلارغا تاجاۋۇز قىلىشتىكى مۇھىم ھەربىي

www.uyghurkitap.com

ياساش، چاي ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. سىنا شەھىرى تۆمۈريول ئارقىلىق جەنۇبىتىكى چاندىگار شەھىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ.

سىناي يېرىم ئارىلى(西奈半岛 Sinaipen) مىسىرنىڭ ئاسىيا قىتئەسىگە جايلاشقان بىر قىسمى، ئۇ ئەقەبە قولتۇقى بىلەن سۇۋەيش قولتۇقى ئارىلىقىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ جەنۇب تەرىپى قىزىل دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 60 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 220 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ مەركىزى ئارىش شەھىرى. سىناي يېرىم ئارىلىنىڭ شىمالىي قىسىملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى تەكشى بولۇپ، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تۈزلەڭلىكلەر بار. ئوتتۇرا قىسمىدىكى تېھ رايونى تاشلىق، شېغىللىقلارنى ئاساس قىلىدىغان چۆللۈكلەردىن ئىبارەت. ئارالنىڭ جەنۇبىدىكى تور رايونىغا تاغلىقلار جايلاشقان. بۇ جايدىكى كاتېرىنا چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2637 مېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى سۇۋەيىش قولتۇق بويلىرىغىمۇ تۈزلەڭلىكلەر جايلاشقان. سىناينىڭ ئىقلىمى قۇرغاق خاراكتېرلىك چۆل ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھاۋاسى ئىسسىق، ھۆل - يېغىنى ئاز بولىدۇ. ئۇ جاينىڭ ئۆسۈملۈكلەر بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى تۆۋەن. سىناي يېرىم ئارىلىنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى تۈزلەڭلىك رايونلاردا ئاھالە بىرقەدەر زىچ بولۇپ، ئۈزۈم، ئانار، ئۈرۈك، ئەنجۈر، قوغۇن، تاۋۇز، ئارپا، بۇغداي، تېرىق، ھەرخىل سەي، خورما قاتارلىق ھەرخىل زىرئەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي، ئۆچكىنى ئاساس قىلىدۇ. سانائەت جەھەتتە يەر ئاستى بايلىقلىرىنى زور كۆلەمدە ئېچىش پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ماگارادا رايونىدا يىلىغا 600 مىڭ توننا كۆمۈر ئىشلەپچىقىرىدىغان بىر كۆمۈرلۈك ئاچتى. مىسىر ھۆكۈمىتى زور مالىيە كۈچىنى سەرپ قىلىپ سىناينىڭ سانائەت،

ئوتتۇرا دېڭىزلىك ستورا قولتۇقلىنىڭ جەنۇبىدىكى قىرغىقىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 128 مىڭدىن ئاشىدۇ. رىم دەۋرىدىكى قەدىمىي شەھەر رۇسكادانىڭ كونا جايى، بۇ جايدا شۇ دەۋر-دىكى تىياتىر خانىلارنىڭ قالدۇقلىرى ساقلىنىپ قالغان. ھازىرقى شەھەر 1838 - يىلى سېلىنغان. قوي يۇڭى، تېرە ۋە چارۋا سودىسى راۋاجلانغان، ھاراق ئىشلەش، تېرە - خۇرۇم قاتار-لىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. 20 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىر-ىدىن باشلاپ زامانىۋىلاشقان نېفىت ئايرىش، تەبىئىي گازنى سۈيۇقلاندۇرۇش، نېفىت - خىمىيە سانائەت بىرلەشمە كارخانىسى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بارلىققا كەلگەن. نېفىت تۇرۇبىسى بىلەن تەبىئىي گاز تۇرۇبىلىرى ئايرىم - ئايرىم ھالدا مېسىدار، خاسسىي رومېل پورتلىرىغا تۇتاشتۇرۇلىدۇ. پورت رايونىغا 50 مىڭ تونناىلىق ئوكيان پاراخوتلىرى كىرىپ توختىيالايدۇ، بۇ پورتتىن نېفىت مەھسۇلاتلىرى، سۈيۇقلاندۇرۇلغان تەبىئىي گاز، تۇمۇر رۇدىسى، چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

ش

شارلوتتې ئامالىيا (夏洛特阿马利亚 Charlotte Amalie) ئا ق ش غا قاراشلىق ۋىرگىن تاقىم ئاراللىرىنىڭ مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى ھەم پورتى. بۇ شەھەر سانت توماس ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى سانت توماس قولتۇق بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 11 مىڭ 756 كىشى (1980). بۇ شەھەر 1691 - يىلى سېلىنغان، 18 - ئەسىردە غەربىي ئېۋروپا شاردىكى ئەڭ چوڭ قۇل يۆتكەش پورتى بولغان. پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر، شارائىتى ياخشى، ئېكسپورت قىلىنىدىغان ھەم ئىمپورت قىلىنىدىغان مالىار-نىڭ كۆپىي بۇ جايغا توپلىنىدۇ. شەھەردە ھاراق ئىشلەش،

بازىسى بولغان، 1942 - يىلدىن 1945 - يىلىغىچە ياپونىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1959 - يىلى سىنگاپور ئاپتونوم ئىتتىپاقى بولۇپ قۇرۇلغان. 1963 - يىلى مالايسىيا ئىتتىپاقىغا قاتناشقان، 1965 - يىلى 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنى مالايسىيا ئىتتىپاقىدىن چېكىنىپ سىنگاپور جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. سىنگاپورنىڭ يېرى ئاز، بايلىقى كەمچىل بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيىسى ئاسىيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئۇ ئىقتىسادىي ئالماشتۇرۇش سودىسىنى ئاساس قىلغان ھالدا تەرەققىي قىلغان، ھازىر ئۇ ئالماشتۇرۇش سودىسى، پۇل - مۇئامىلە، دېڭىز قاتنىشىدىن سىرت نېفىت ئايرىش، ئېلېكترون، كېمىسازلىق، پولات، نېفىت، خىمىيە، ماشىنىسازلىق، نازۇك ئەسۋاب قاتارلىق سانائەت تەرمىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان مۇرەككەپ سانائەت سىستېمىسىنى بارلىققا كەلتۈردى. ئۇنىڭ نېفىت ئايرىش، نېفىت بۇرغىلاش ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىنى دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. سىنگاپورنىڭ يېزا ئىگىلىك يېرى پۈتۈن يېرىنىڭ 17% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىنىڭ 2.26% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن كۆكتات ئۆستۈرۈلىدۇ، چوشقا، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. توخۇ گۆشى، تۇخۇم بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلەيدۇ. سىنگاپور خەلقئارادىكى مۇھىم پۇل - مۇئامىلە مەركەزلىرىنىڭ بىرى. سىنگاپورنىڭ سايامەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، بۇ جايغا ھەر يىلى چەت ئەللەردىن سايامەت ئۈچۈن كېلىدىغان كىشىلەر 990 مىڭدىن ئاشىدۇ.

سكيكدا (斯基克达 Skikda) ئالجىرىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى پورت شەھىرى، يېڭى سانائەت مەركىزى، مۇھىم نېفىت، تەبىئىي گاز ئېكسپورت قىلىدىغان پورت. شەھەر

كەڭلىك°12 تىن شىمالىي كەڭلىك °17 قىچە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. شەرقىي قىسمىدىكى سومالى يېرىم ئارىلى «ئافرىقىنىڭ تۇمشۇقى» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ رايوننىڭ شىمالىي قىسمى قىزىل دېڭىز ھەم ئادېن قولتۇق سۇيى بىلەن، شەرقىي قىسمى ھىندى ئوكيان سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. غەربىي تەرىپى ئېپئوپىيە ئېگىزلىكىنىڭ غەربى بىلەن، شەرقى ئافرىقا چوڭ ئۆزۈلمە بەلبېغىغا قەدەر سوزۇلىدۇ. مەيدانى 3 مىليون 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ رايوننىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئېپئوپىيە ئېگىزلىكى بىلەن شەرقىي ئافرىقا چوڭ ئۆزۈلمىسى ئىگىلەپ تۇرىدۇ، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى ئافرىقىنىڭ ھەرقانداق رايونىدىن ئېگىز تۇرىدۇ. «ئافرىقىنىڭ ئۆگزىسى» دەپ ئاتالغان ئېپئوپىيە ئېگىز تەكشىلىكى شۇ رايونغا جايلاشقان. شەرقىي ئافرىقا ئېپئوپىيە، جىبوتى، سومالى، كېنىيە، ئۇگاندا، ھۆۋاندا، بورونىدى، تانزانىيە ۋە ھىندى ئوكيانىدىكى سېيشېلدىن ئىبارەت توققۇز دۆلەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 100 مىليوندىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى نېگىرلار، قالغان قىسمىنى ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر بىلەن سومالىلىق تەشكىل قىلىدۇ. شەرقىي ئافرىقىنىڭ كۆپ قىسىم ئىچكى رايونلىرى ساۋاننا ئېقلىم تىپىغا كىرىدۇ. چۆللۈك ئېقلىم رايونى بىلەن يامغۇرلۇق ئورمان ئېقلىم رايونىمۇ بەلگىلىك سالماقنى ئىگىلەيدۇ. ئېقلىمى بىلەن تەبىئىي بەلباغلىرى يەر شەكلىنىڭ ۋېرتىكال كۆتۈرۈلۈشىگە ئەگىشىپ پەرقلىنىدۇ.

شەرقىي ئافرىقا ئۆزۈلمە بەلبېغى (东非大裂谷 Great Rife Valley) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شەرقىدىكى شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان ئۆزۈلمە بەلباغنى كۆرسىتىدۇ. بۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئاتاقلىق چوڭ ئۆزۈلمە بەلباغ بولۇپ، جەنۇبىي تەرىپى

ئەتمە تەييارلاش، يىمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەت تۈرۈلىرى بار. 1666 - يىلى قۇرۇلغان لود چېركاۋسى، 1671 - يىلى سېلىنغان خرىستىئانبۇرگ قەدىمىي قۇرۇلۇشى قاتارلىق تارىخىي تۈرۈنلار، قىشلىق سايامەت ھەم دەم ئېلىش تۈرنى بار.

شارى دەرياسى (Riviere Chari 沙里河) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ ئوچۇق قىسمىدىكى مۇھىم ئوچۇق دەريا. باش مەنبەسى ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىدىن باشلىنىدىغان ئاۋك دەريالىرىدىن تەشكىل تاپقان. بۇ ئىككى دەريا قوشۇلۇپ چاد تېررىتورىيىسىگە ئېقىپ كىرگەندىن كېيىن سارىخ ئەترابىدا ناۋام، سالامات دەريالىرى بىلەن قوشۇلۇپ داۋاملىق غەربىي شىمالغا ئېقىپ ئىنجامىنا شەھىرىنىڭ يېنىدا لوگون دەريالىرى بىلەن قوشۇلۇپ چاد، كامېرون دۆلەتلىرىنىڭ چېگرىسىنى بويلاپ شىمالغا قارىپ ئېقىپ چاد كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. چاد كۆلىگە قۇيۇلۇش رايونىدا دېلتا تۈزلەڭلىك شەكىللەندۇرگەن. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1400 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلىمى 650 مىڭ كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ. دەريا ئاغزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 1222 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ (يۇنىڭ 45% ى لوگون دەريالىرىدىن تەمىنلەيدۇ) چاد كۆلى سۇ مەنبەسىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ.

دەريا ئاغزىدىن يۇقىرى ئېقىمغا قاراپ 800 كىلومېتىرغىچە بولغان ئارىلىقتا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. دەريا ئەترابىدا يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان، پاختا، ئاشلىق زىرائەتلىرى ئۆسۈپ تۇرۇلىدۇ.

شەرقىي ئافرىقا (East Africa 东非) ئافرىقىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى رايونلارنى كۆرسىتىدۇ. ئۇنىڭ جەنۇب تەرىپى جەنۇبىي

جەنۇبىي ئاسىيادىكى نوساتسىنىكارا تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ شەرقىدىكى تېمور ئارىلىنىڭ شەرقىي ھەم غەربىي قىسمىنىڭ شىمالىي دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت. مەيدانى 14 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 740 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى مېلانېزىيىلىكلەر، مالاي مىللىتى، پاپۇ ئالىقلار تەشكىل قىلىدۇ، ئۇندىن باشقا خەنزۇلارمۇ بار. پايتەختى دىلى شەھىرى، شەرقىي تېمورنىڭ يېرى تاغلىق، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تۆزلەڭلىك ھەم رىزوفۇرا ئورمانلىقى، سازلىقلار بار. ۋادىلار بىلەن تۆزلەڭلىك رايونلارنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئوتلاق ئىقلىم تېپىغا، قالغان رايونلىرىنىڭ تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. تاغلىق رايونلىرىنى زىچ ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن نېفىت، مىس، ۋۇلفرام، ئالتۇن قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. شەرقىي تېمور 1859 - يىلىدىن باشلاپ پورتۇگالىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1975 - يىلى 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى پورتۇگالىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىكىنى ئېرىشكەن. 1976 - يىلى 7- ئايدا شەرقىي تېمور دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. بىراق ئۇزۇن ئۆتمەيلا ھىندونېزىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان. ھازىرمۇ ھىندونېزىيە ئىگىلەپ تۇرماقتا. شەرقىي تېمور ئىقتىسادىي جەھەتتە دېھقانچىلىق ھەم چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسمىلىرىنىڭ يېزا ئىگىلىكى بىرقەدەر تەرەققىي قىلغان. ئاساسەن شال، كۆممىقۇناق، پالما، كوفې، تاماكا، كاۋچۇك قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئات، كالا، قوي قاتارلىق چارۋىلار بېقىلىدۇ.

شەرقىي ساموئا (东萨摩亚 Eastern Samoa) تىنچ ئوكيانىدىكى ساموئا تاقىم ئاراللىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان بەش يانار تاغ ئارىلى بىلەن مارجان ئاراللىرىنى ئۆز

www.uyghurkitap.com

زەمبەزىي دەريا سىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدىن باشلىنىپ شىمالغا قاراپ مالاۋى كۆلىنىڭ شىمالىغا كەلگەندە شەرق ھەم غەربتىن ئىبارەت ئىككى تارماققا بۆلۈنىدۇ. شەرقىي تارمىقى ۋىكتورىيە كۆلىنىڭ شەرقىي تەرىپىنى بويلاپ سوزۇلۇپ تانزانىيە، ئوگاندا دالار ئارقىلىق ئىپپوپىمىيە ئېگىز تەكشىلىكىنى كېسىپ ئۆتۈپ قىزىل دېڭىز بىلەن تۇتىشىدۇ، ئۇ جايدىن يەنە داۋاملىق شىمالغا سوزۇلۇپ ئەقەبە قولتۇقى ھەم ئىئوردانىيە ۋادىسىغا قەدەر سوزۇلىدۇ. شەرقىي تارماقنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 5800 كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. غەربىي تارمىقى ۋىكتورىيە كۆلىنىڭ غەربىنى بويلاپ زائىر چېگرىسى ئارقىلىق ئوگاندانىڭ شىمالىغا قەدەر بارىدۇ. غەربىي تارماق بۇ جەريانىدا تانگانىكا، ۋىكتورىيە، كىيىۋ، ئامىن، مويۇتۇ كۆللىرى بىلەن ئالبېرت، نىل دەريا ۋادىلىرىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1700 كىلومېتردىن ئاشىدۇ، شەرقىي ئافرىقا ئۇزۇلمە بەلبېغىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6000 كىلومېتردىن ئاشىدۇ، كەڭلىكى 50 — 80 كىلومېتر كېلىدۇ، ئەڭ كەڭ جايى 100 كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. ئۇزۇلمە ۋادىنىڭ ئىككى تەرىپى تىك تاغلىق بولۇپ، ۋادا يۈزىدىن ئەتراپىدىكى تاغ ئۈستىگە قەدەر بولغان ئېگىزلىك پەرقى 400 — 1400 مېتر‌غا قەدەر كېلىدۇ. بۇ كەڭ سوزۇلغان ئۇزۇلمە ۋادىدا بىر-بىرىگە يانداش سوزۇلغان چوڭ-كىچىك 30 غا يېقىن كۆل بار. ئۇزۇلمە بەلبېغى ئەتراپى ئافرىقا بويىچە يانار تاغ ھەرىكىتى تۈز بولىدىغان رايون بولۇپ، بۇ جايدا ئافرىقا بويىچە ئەڭ ئېگىز كىلىمانجارو يانار-تېغى (5895m)، كېنىيە يانار تېغى (5199m)، رۇۋۇ نېزورو يانار تېغى (5119m) ۋە نىدا كونگو ھەرىكەتچىكى يانار تېغى بار.

شەرقىي تىمور (东帝汶 East Timor) شەرقىي

جايلىرىنى مۇز - قار قاپلاپ تۇرىدۇ، شۇڭا سوغۇق قىرغاق دەپ ئاتالغان. بۇ ئاراللاردا كۆمۈر، فوسفورلۇق مىنېرال، تۆمۈر، نېفىت، تەبىئىي گاز قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار.

شتۇتگارت (斯图加特 Stuttgart) گېرمانىيە-نىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان بادېن ۋۈيور تېمبېرگ ئوبلاستىنىڭ مەركىزى، گېرمانىيەنىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمىدىكى مۇھىم ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ شەھەر رېين دەريياسىنىڭ تارمىقى بولغان فىكا دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان، شەھەر ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ. شتۇتگارت شەھىرى 1229 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن بۇجايىئات باقىدىغان مۇھىم چارۋا مەيدانى بولغان. شەھەرنىڭ بۇرۇنقى نامى شتۇتېنگارتېن بولۇپ، «ئات باقىدىغان مەيدان» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. كېيىنچە «شتۇتگارت» دەپ ئۆزگەرتىلگەن. شتۇتگارت گېرمانىيەنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم سانائەت رايونى، ئۇ شۇ رايوندىكى مېۇنخېن شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ جايدا ئېلېكترون، ئاپتوموبىل، ماشىنىسازلىق، نازۇك ئەسۋاب ئىشلەپچىقىرىش، ئوپتىكا ئەسۋابلىرىنى ياساش، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. شتۇتگارت — غەربىي گېرمانىيەنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بارىدىغان بىرقانچە تارماق تۆمۈريول، تاشيول تورلىرى، ئايرودرومى بار. شتۇتگارت مۇھىم دەريا پورتى. ئىكا دەرياسىدىن يولغا چىقالايدۇ. دەريا پاراخوتلىرى رېين دەرياسى ئارقىلىق دېڭىزغا چىقالايدۇ. شەھەردە نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزېيخانىلار ھەم نۇرغۇنلىغان ئۈزۈملۈك باغلار، ئارشاك بۇلاقلىرى بار. بۇ جايدا ئۈزۈم ھارىقى ئىشلەپچىقىرىش غەربىي گېرمانىيە بويىچە

ئۇچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 197 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. شەكلى ئېگىز-پەس بولۇپ، ئەڭ ئېگىز ماتافائو چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 702 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 21°C—32°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 5000 مىللىمېتردىن يېتىدۇ. مەركىزى پاگو-پاگو شەھىرى. ئاھالىسى 34 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ كۆپىنى پولىنېزىيەلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇندىن باشقا تونگالىقلار، ئا ق ش لىقلار، خەنزۇلار، چاۋشيەنلىكلەرمۇ بار. 1899 - يىلى ئا ق ش، ئەنگلىيە، فرانسىيەدىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەت كېلىشىمىگە ئاساسەن شەرقىي ساموئا ئارال‌لىرى ئۇمۇمىي ساموئا ئارال‌لىرىدىن بۆلۈپ ئېلىنىپ ئا ق ش نىڭ رەسمىي مۇستەملىكىسى بولغان. 1953-يىلدىن ئىلگىرى ئا ق ش نىڭ دېڭىز ئارمىيە بازىسى بولغان. 1954 - يىلدىن ھازىرغىچە ئاق ش ئېچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ كەلمەكتە. شەرقىي ساموئا ئىقتىسادىي جەھەتتە بانان قاتارلىق تروپىك مېۋىلىرى، كۆكتات ئۆستۈرۈلىدۇ، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاشلىق، بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ.

شپىتسبېرگېن تاقىم ئارال‌لىرى(斯匹茨卑尔根群岛Spitsbergen)

شىمالىي مۇز ئوكيانىغا جايلاشقان غەربىي شپىتسبېرگېن، شەرقىي شىمال يەر ئارىلى، ئېۋى ئارىلى، بارېنتىس ئارىلى قاتارلىق ئارال‌لاردىن تەشكىل تاپقان. يەر مەيدانى 61 مىڭ 229 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى تەخمىنەن 4500 دىن ئاشىدۇ. مەركىزى لانگىرشەھىرى. شپىتسبېرگېن مەمۇرىي جەھەتتىن نورۋېگىيەگە قارايدۇ. بۇ ئارال‌لارغا نورۋېگىيەلىكلەر بىرىنچى قېتىم 1194 - يىلى كەلگەن. بۇ ئارال‌لارنىڭ ھاۋاسى يىل بويى سوغۇق بولۇپ ھەممە

ئاھالىسى ئىچىدە چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنىڭ سانى 956 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ 49% كاتولك دىنىغا، 48% خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. نېمىس تىلى، فرانسۇزتىلى، ئىتالىيەتىلى ۋە لاتىن تىلى رەسمىي دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. شۋېتسارىيە 11 - ئەسىردىن باشلاپ رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان. 1291 - يىلى بىر نەچچە ئوبلاست بىرلىشىپ ئۆز ۋاقتىدىكى خابۇس پادىشاھغا قارشى ئىتتىپاق بولۇپ ئۇيۇشقان. بۇ ئىتتىپاق ھازىرقى شۋېتسارىيە بىرلەشمىسىنىڭ ئاساسى بولۇپ شەكىللەنگەن، 1648 - يىلى مۇستەقىل بولغان. شۋېتسارىيە 16 - ئەسىردىن باشلاپ خەلقئارا ئىشلاردا بىتەرەپلىك سىياسەتنى ئىجرا قىلىپ كەلدى. 1815 - يىلى ۋېينا يىغىنىدا شۋېتسارىيىنىڭ مەڭگۈ بىتەرەپلىك ئورنى ئېتىراپ قىلىندى، كېيىنكى ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا بىتەرەپلىك سىياسەتنى يۈرگۈزدى. شۋېتسارىيە تەرەققىي قىلغان سانائەت دۆلىتى، ئۇ خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا تەقسىم قىلىنىشى جەھەتتە خېلى يىللاردىن بۇيان دۇنيادا بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەپ كەلمەكتە. شۋېتسارىيە سانائىتى خەلق ئىگىلىكىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. كاپىتال مەركەزلەشكەن. سانائىتىدە بولۇپمۇ ماشىنىسازلىق، ھەر خىل نازۇك ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىش، خىمىيە سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سائەت ياساش سانائىتى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان، شۇڭا ئۇنى «سائەت دۆلىتى» دەپمۇ ئاتايدۇ. شۋېتسارىيە تاغلىق دۆلەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان، يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 75% نى ئىگىلەيدۇ، دېھقانچىلىقىدا بۇغداي، ئارپا، قارا بۇغداي، ياڭيۇ،

ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ: پەيلاسوپ گېگىل مۇشۇ شەھەر دۇنياغا كەلگەن.

شكودېر كۆلى (斯库台湖 Shokder) بالىقان يېرىم ئارىلىدىكى ئالبانىيە بىلەن يۇگوسلاۋىيە چېگرىسىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ كۆل. بۇ كۆل ئەسلى دېڭىز ياقىسىدىكى تېمىز كۆل بولۇپ، كېيىن كۆل رايونى چۆكۈپ كېتىپ شەكىللەنگەن. كۆل بىلەن ئادرىئاتىك دېڭىزىنىڭ ئارىلىقى 12 كىلومېتر كېلىدۇ، سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 12 مېتر كېلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 40 كىلومېتر، كەڭلىكى 6.4—12 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 370 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ (بۇنىڭ 222 كۋادرات كىلومېتر يېرى يۇگوسلاۋىيىگە تەۋە). كۆل دەريا سۇيى ھەم ئاز مىقداردىكى يەر ئاستى سۇيى بىلەن تەمىنلىنىدۇ. قىش پەسلى سۇيى ئولغىيىپ مەيدانى $\frac{1}{3}$ ھەسسە كېڭىيىدۇ، كۆل سۇيى بونې دەريا سى ئارقىلىق ئادرىئاتىك دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. كۆلدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ، قاتناش قىلىشقا بولىدۇ، كۆل بويىدا سىگودېر (ئالبانىيە)، ۋېر پازار (يۇگوسلاۋىيە) قاتارلىق شەھەرلەر بار.

شۋېتسارىيە (瑞士 Schweiz) ئوتتۇرا ياۋروپانىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت، ئۇنىڭ يېرىنىڭ كۆپىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ، پەقەت دەريا، كۆل بويلىرىدىلا تار تۈزلەڭلىكلەر بار. ئۇنىڭ ئىچىدە 28 دەريا، چوڭ ـ كىچىك 100 دىن ئارتۇق كۆل بار. يەرمەيدانى 41 مىڭ 300 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 6 مىليون 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ 65% ى نېمىس تىلىدا، 18% ى فرانسۇز تىلىدا، 12% ى ئىتالىيە تىلىدا، 1% لاتىن رىم تىلىدا سۆزلەيدۇ، 4% خەلق باشقا خىل تىللارنى قوللىنىدۇ. شۋېتسارىيە

كۆچمەنلىرى بار. ئاھالىنىڭ 5% دىن خىرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى شۇۋىت تىلى ھېسابلىنىدۇ. پايتەختى ستوكگولم شەھىرى. شۇۋىتسىيە سكاندىناۋىيە تاغلىرىنىڭ شەرقىي يان باغرىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، يەر ۋەزىيىتى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىدا نۇرلاند ئېگىزلىكى، بالتىق دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۆزلەڭلىك لەر بار. شۇۋىتسىيىدە مۇزلۇقلارنىڭ ھەرىكىتىدىن شەكىللەنگەن كۆللەر 92 مىڭ بولۇپ، كۆللەر بىلەن كىچىك دەريالار تۇتۇشۇپ كەتكەن. شۇۋىتسىيىنىڭ 15% يېرى شىمالىي قۇتۇپ چەمبىرى دائىرىسىدە بولسىمۇ، لېكىن كۆچلۈك شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان يىللىق ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن ئىقلىمى بەك سوغۇق ئەمەس، يامغۇرى مول. بىرىنچى ئايدا شىمالىي قىسىملىرىدىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 16°C-، جەنۇبىدا 1°C، 7 - ئايدا شىمالىدا 12°C، جەنۇبىدا 16°C بولىدۇ. ئىقلىمى ئوخشاش كەلكىتىكى باشقا ئورۇنلارغا سېلىشتۇرغاندا 10°C تىن 13°C قىچە يۇقىرى بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 450 — 1000 مىللىمېتىرغىچە. تاغلىق رايونلاردا 1500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. قىش پەسلىدە قېلىن قار ياغىدۇ. ئورمان پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 57% نى ئىگىلەيدۇ. شۇڭا شۇۋىتسىيە «ئورمان پادىشاھى» دەپ نام ئالغان. شۇۋىتسىيە ياۋروپادىكى قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى، مىلادى 1000 - يىللاردا ئۇ جايدا دۆلەت بارلىققا كەلگەن. 12 - ئەسىردە فىنلاندىيىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغان، 1397 - يىلى دانىيىنىڭ كونترولىغا قىدىكى خامار ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى بولغان. 1523 - يىلى قايتا مۇستەقىل بولغان. ئىككىلا قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا بىتەرەپلىك سىياسىتىنى يۈرگۈزگەن. شۇۋىتسىيە ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەت. سانائەتتىدە پولات - تۆمۈر،

قىزىلچا، ئۇزۇم قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. شۋېتسارىيە ئىشلەپچىقارغان ساناتەت مەھسۇلاتىنىڭ 90% نى ئېكسپورت قىلىدۇ، سىرتتىن خام ئەشيا، يېقىلغۇ، ئاشلىق قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ. شۋېتسارىيىنىڭ ھاۋاسى يىللىق، مەنزىرىسى گۈزەل بولغانلىقتىن ساياھەت، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى ناھايىتى كۆپ. ئۇنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ئاھالىنىڭ خېلى بىر قىسمى ساياھەتچىلىك ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شۋېتسارىيىنىڭ پۇل - مۇئامىلە ئىشلىرى ناھايىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئاتاقلىق پۇل - مۇئامىلە دۆلىتىنىڭ بىرى. شۋېتسارىيىنىڭ قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى بەك تەرەققىي قىلغان. پۈتۈن دۆلەت بويىچە 62 مىڭ كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا تاشيول، 5000 كىلومېتر تۆمۈريول، 2 مىليوندىن ئوشۇق ھەر خىل قاتناش ۋاسىتىسىبار. تۆمۈريوللىرىنىڭ ھەممىسى ئېلېكترلەشكەن.

شۋېتسىيە (瑞典 Schweden) شىمالىي ياۋروپادىكى سكاندىناۋىيە يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ ئارالنىڭ 60% نى ئىگىلەيدۇ. شۋېتسىيە شىمالىي ياۋروپادىكى نورۋېگىيە، فىنلاندىيە، دانىيە، ئىسلاندىيىدىن ئىبارەت بەش دۆلەت ئىچىدە يەرمەيدانى، ئاھالىسى، خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا تەقسىم قىلىنىشى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاھالىسى 8 مىليون 342 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ 90% نى شۋېتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن قالسا فىلان، راپو (15 مىڭ) قاتارلىق مىللەتلەر ۋە 800 مىڭدىن ئوشۇق چەت ئەل

دەريا ۋادىلىرى جايلاشقان، شىمالىي دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار كەتكەن دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى بار. شوتلاندىيىنىڭ ئاھالىسى 5 مىليون 180 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981) بۇنىڭ كۆپ قىسمىنى شوتلاندىيە خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، مەركىزى ئېدىنبۇرگ شەھىرى. شوتلاندىيە ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل مەمۇرىي رايون، ئۆزىنىڭ قانۇنى، مائارىپ، يېزا ئىگىلىك، بېلىقچىلىق ۋە باشقا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئورگانلىرى بار. شوتلاندىيە يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ ئەنگلىيىنىڭ مۇھىم چارۋىچىلىق رايونى، چارۋىچىلىق زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. ئاساسەن كالا، قوي، چوشقا بېقىلىدۇ. دېھقانچىلىقى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان، ئاساسەن يەم-خەشەك، بۇغداي، قارا بۇغداي، ئارپا ئۆستۈرۈلىدۇ. سانا ئىتىدە كۆمۈر، كان، مېتاللۇرگىيە، كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. 70-يىللاردىن بۇيان شىمالىي دېڭىز نېفىتلىكىنىڭ كۆپلەپ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ بۇ جاينىڭ نېفىت ئايرىش، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلىرى ئەڭ ئاساسىي سانائەت تارماقلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى.

شېتلاند تاقىم ئارالىرى (设得兰群岛 Shetland Islands)

بىرتانىيە تاقىم ئارالىرىنىڭ ئەڭ شىمالىغا جايلاشقان. جەنۇبىتىكى شوتلاندىيە بىلەن يولغان ئارىلىقى 209 كىلومېتىر كېلىدۇ. 100 دىن ئوشۇق تاشلىق ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىدا ئاھالە ئولتۇراقلاشمىغان. ئاساسەن ئوسست، مەينىلاند، فۇلا، يېل ئارالىرىدىن ئىبارەت. مەيدانى 1429.8

ماشىنىسازلىق، قاتناش ئۇسكۇنىلىرى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق ئېغىر سانائەتنىڭ قىممىتى پۈتۈن سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. پولات سانائىتىدە ئەلا سۈپەتلىك پولات بىلەن ئالاھىدە سۈپەتلىك پولات ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ماشىنىسازلىقىدا بۇرغىلاش ماشىنىسى، پار ماشىنىلىرى، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، ستانوك ئالاھىدە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا ئاپتوموبىل، ئايروپىلان قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىدۇ. كېمىسازلىق سانائىتىدە دۇنياداً ياپونىيە، جەنۇبىي چاۋشيەدىن قالسا 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىكى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا بولۇپ، ئاساسەن سۈتلۈك كالا بېقىلىدۇ، چارۋىچىلىق كىرىمى پۈتۈن يېزا ئىگىلىك كىرىمىنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئوزۇقلىنىدىغان، بىرتقا سېرىق ماي، ئىرىمچىك ۋە باشقا ھەر خىل سۈت مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا بۇغداي، قىزىلچا، قارا بۇغداي، ئارپا، ياڭيۇ قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سىرتتىن شېكەر، مېۋە، سەي قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ. شۆبتسىيىنىڭ قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋاقاتنىشى تەرەققىي قىلغان. قۇرۇقلۇقتا زىچ تۆمۈر يول، تاشيول توري شەكىللەنگەن.

شوتلاندىيە (Scotland 苏格兰) ياۋروپانىڭ غەربىي شىمالىدىكى چوڭ بېرىتانىيە ئارىلىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان ئۆزىگە خاس ئالاھىدىلىككە ئىگە بىر جوغراپىيىلىك رايون. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 78 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. شىمالىي قىسمىدا ئېگىزلىكلەر، گرامپيان قاتارلىق تاغلىقلار، ئوتتۇرا قىسمىدا ئويمانلىقلار بار. بۇ جايدىكى نېۋىس چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1343 مېتر بولۇپ، ئەنگلىيە بويىچە ئەڭ ئېگىز نۇقتا ھېسابلىنىدۇ. شوتلاندىيىنىڭ جەنۇبىدا تېپىتىسى، كىلايد

شمالي ئارال (North Island 北岛) يېڭى زېلاندىيە-
نىڭ شمالدىكى چوڭ ئارال. غەربىي جەنۇبتا كۈك بوغۇزى ئار-
قىلىق جەنۇبىي ئارالدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. شمالدىكى شمالي
تۈمشۇقتىن جەنۇبىدىكى پاللىسېر تۈمشۇقىغىچە بولغان ئارىلىقى
816 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 320 كىلومېترغا
يېتىدۇ. مەيدانى 11 مىڭ 450 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ.
ئاھالىسى 2 مىليون 280 مىڭدىن ئوشۇق (1979) بولۇپ، پۈ-
تۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ 72% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جاي ماۋرى
خەلقلىرىنىڭ ئولتۇراقلاشقان جايى ھېسابلىنىدۇ. پايتەختى ۋېل-
لىنگتون ئارىلىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. ئارالنىڭ دېڭىز
قىرغاقلىرى بەك كېسىلگەن بولۇپ، يېرىم ئارال، قولتۇقلار كۆپ.
دېڭىز قىرغاقلىرىدا مۇنبەت تۈزلەڭلىكلەر بار. ئارالنىڭ ئوتتۇرا
قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بۇ جايدا روتاپېخو، ئىنگ-
مانت، تاراۋېرا قاتارلىق مەشھۇر يانار تاغلار بار. ئارالدىكى
ئاتاقلىق تاۋېبۇ كۆلىنىڭ ئەتراپىدا قەۋەت ـ قەۋەت ۋولقان لاۋ-
لىرى شەكىللەنگەن، ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 400 —
700 مېترغا يېتىدۇ. ئارالنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ دېڭىز
ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا ـ يېغىن
مىقدارى 1000 — 1500 مىللىمېترغا يېتىدۇ، تاغلارنى قېلىن
ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ، مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل. بۇ يەردە
دۆلەت باغچىلىرى بار، سايامەت قىلىش ئورۇنلىرىمۇ ناھايىتى كۆپ.
شمالي ئارال يېڭى زېلاندىيەنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي رايونى،
سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن دۆلەت سانائەت ئىشلەپ-

كۆاەرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 19 مىڭدىن ئاشىدۇ مەركىزى لېرىيۇك. ئىقتىسادتا بېلىقچىلىق، چارۋىچىلىق (كالا، قوي، ئات بېقىش) مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇندىن باشقا قوي يۇڭ توقۇلمىلىرى، يىڭنە توقۇلما سانائىتىمۇ بار. ئارال ئەتراپىدىكى برېنت نىنئان قاتارلىق شىمالىي دېڭىز نېفىتلىكلىرى ئېچىلغاندىن كېيىن، ئىككى جۈپ دېڭىز ئاستى نېفىت تۇرۇبىسى شېتلاند تاقىم ئاراللىرىغا تۇتاشتۇرۇلدى. مەينىلاند ئارىلىدىكى سىلوندا 1978 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ شىمالى قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ نېفىت پورتى ھەم نېفىت ئاققۇزۇش تۇرۇبىسىنىڭ ئاخىرقى پونكىتى قۇرۇلدى.

شېففېلد (设菲尔德 Sheffield) ئەنگلىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم پولات - تۆمۈر سانائەت مەركىزى، بۇ شەھەر پىنىن تاغلىرىنىڭ شەرقىي ئېتىكىدىكى يۇروكشا شەھەر رايونلىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 544 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). شەھەرنىڭ تۆمۈريول، تاشيول ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان. ئەتراپىدا تۆمۈر، كۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول بولغانلىقتىن، ئوتتۇرا ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ تۆمۈر تاۋلاش، مېتالچىلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. 16 - ئەسىردىن 18 - ئەسىرگىچە بولغان ئارىلىقتا قىلىچ، نەيزە ياساشتا داڭق چىقارغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ مۇھىم پولات - تۆمۈر سانائەت بازىسىغا ئايلانغان. ھازىر ئەلا سۈپەتلىك پولات بىلەن ئالاھىدە پولات مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىدۇ، بۇندىن باشقا يېمەك - ئىچمەك، قەغەز، ئوپتىكا ئەسۋابلىرى، خىمىيە، ھەربىي قورال - ياراق، ماشىنىسازلىق سانائىتىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

كۆادرات كىلومېتىر بولۇپ، ماراكەش، تالجېرىيە، تۇنىسلار يەر مەيدانىنىڭ $\frac{3}{4}$، $\frac{5}{6}$ ۋە $\frac{1}{2}$ قىسىم يېرىنى ئىگىلەيدۇ. ئاتلاس تاغلىق رايونىنىڭ ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېگىز ئىقلىم تەركىبىگە كىرىدۇ. بىراق تاغلىقنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولغان ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ، بۇنداق جايلاردا قىش پەسلى سوغۇق بولىدۇ. ماراكەشنىڭ ئىغران رايونىنىڭ ئەڭ تۆۋەن ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23.9°C — قا چۈشكەن. سەھرايى رايونى شىمالىي قىسىم ئافرىقىنىڭ قالغان رايونلىرىنى (سۇدانىدىن باشقا) ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بۇ جايلارنىڭ ھاۋاسى ناھايىتى قۇرغاق بولۇپ، كەڭ دائىرىلىك قۇملۇقلار تارقالغان. نىل دەريا ۋادىسى بىلەن ئۇششاق، تارقاق بوستانلىقتا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان.

شىمالىي ئوسېتىنسكى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (北奥塞梯自治共和国 Северо Осетинская АССР) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىگە قارىشىلىق بىر مەمۇرىي رايون بولۇپ، شىمالىي كاۋكازنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. مەيدانى 8000 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، ئاھالىسى 613 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى ئۇسكى خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن باشقا يەنە رۇس، ئەرمەن، گىروزىن قاتارلىق مىللەتلەر بار. ئوسېتىنسكى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 1936 - يىلى قۇرۇلغان. مەركىزى ئورد ژونىكىدزې شەھىرى. ئاپتونوم جۇمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىي تەرىپىنى دېگىز يۈزىدىن 4000 مېتىردىن ئېگىز بولغان كاۋگاز تاغلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىقتا مۇزلۇقلىرى تەرەققىي قىلغان. ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى

چىقىرىش قىسمىتىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كانچىلىق، مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، نېفىت خىمىيە، ياغاچچىلىق، قەغەز قاتارلىق سانائەت تۈرۈملىرى بار. چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان، سۈتلۈك كالا، قوي بېقىش ئاساسىي تۈرۈندا تۇرىدۇ. چەت‌ئەللەرگە گۆش، سۈت مەھسۇلاتلىرى، قوي يۇڭى، ياغاچ قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شىمالىي ئافرىقا ئالدىكى ئوكيانىدا يېڭى زېلاندىيەنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى ھەم مۇھىم پورتى.

شىمالىي ئافرىقا (北部非洲 North Africa) سەھرايى كەبىر قۇملۇقىنىڭ شىمالدىكى كۆپ قىسىم تۈرۈملارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ رايوننىڭ شەرقىي قىزىل دېڭىز، شىمالىي يەر ئوتتۇرا دېڭىز، غەربىي ئاتلانتىك ئوكيان سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 8 مىليون 270 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. مىسىر، سۇدان، لىۋىيە، تۇنس، ئالجىرىيە، ماراكەشتىن ئىبارەت ئالتە دۆلەت بىلەن ئاتلانتىك ئوكيانىدىكى ئازور، مادېرا تاقىم ئارال‌لىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 120 مىليون 900 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىسىنىڭ 80% نى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇندىن قالسا بېبر - بېبر خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان (بېبر - بېبرلار شۇ جايىنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى يەرلىك ئاھالىسى ھېسابلىنىدۇ). ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. شىمالىي ئافرىقا تەبىئىي جۇغراپىيىلىك ئالاھىدىلىككە ئاساسەن ئاتلاس ۋە سەھرادىن ئىبارەت ئىككى چوڭ تەبىئىي جۇغراپىيىلىك رايونغا ئايرىلىدۇ. ئاتلاس تاغلىق رايوننىڭ مەيدانى 800 مىڭ

شىمالىي يەر تاقىم ئاراللىرى (北地群岛 Северная Земля) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىي مۇزئوكيان ياقىسىدىكى كارسكى دېڭىزى بىلەن لاتتۇنخ دېڭىزى ئارىسىغا جايلاشقان. بۇتاقىم ئاراللار ئۆكتەبر، بولشېۋىك، كومموۇنىستىك ئىتتىپاق ئەزاسى ھەم پىئونىرلەر دىن ئىبارەت تۆت چوڭ ئارال ھەم نۇغۇن ئۇششاق ئاراللاردىن تەشكىللەنگەن. مەيدانى 37 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى ئېدىرلىق، تۈزلەڭلىك، تاغلىقلاردىن ئىبارەت. ئەڭ ئېگىز يېرى 965 مېتر كېلىدۇ. ھاۋاسى سوغۇق، يېرىنىڭ يېرىمىنى دېگۈدەك مۇزلۇقلار قاپلاپ تۇرىدۇ، ئاھالىسى شالاڭ بولۇپ، ئاساسەن بېلىقچىلىق، ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

غ

غەربىي ئاسىيا (西亚 West Asia) ئاسىيانىڭ غەربىي جەنۇبى رايونىنى كۆرسىتىدۇ، شۇڭا غەربىي جەنۇبىي ئاسىيا دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ رايون كاسپىي دېڭىزى، قارا دېڭىز، يەر ئوتتۇرا دېڭىزى، قىزىل دېڭىز، ئەرەب دېڭىزىدىن ئىبارەت بەش دېڭىز ئارىلىقىدىن ئورۇن ئالغان، شۇڭا «بەش دېڭىز ئارىلىقىدىكى جاي» دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ جاي مەمۇرىي جەھەتتىن ئافغانىستان، ئىران، تۈركىيە، سىپرۇس، سۇرىيە، لىۋان، پەلەستىن، ئىئوردانىيە، ئىراق، كۇۋەيت، سەئۇدى ئەرەبىستان، يەمەن جۇمھۇرىيىتى، ئۇممان، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى، قاتار، بەھرەيىن، ئىسرائىلىيىدىن ئىبارەت 18 دۆلەت ۋە رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى تەخمىنەن 170 مىليوندىن ئوشۇق (1984) بولۇپ، ئاھالىسىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇندىن قالسا تۈرك، پارس، ئىلىشتى، كۇرد، ئەزەربەيجان، يەھۇدى، تاجىك، ئەرمەن، ئۆزبېك، تۈركمەن، ئىرغىز، (لېۋاندا 30 مىڭدىن ئوشۇق ئىرغىز بار)، بەختىيار، بىلوجى قاتارلىق مىللەتلە-

ئۇيغۇر كىتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

نىڭ شىمالىي تەرىپىنى تۇزلەڭلىكلەر قاپلاپ تۇرمدۇ. بۇ جايلار- دا نېفىت، قوغۇشۇن، سىنىك، سۇرمە، كۇمۇش قاتارلىق كان بايلىقلىرى، مىنېرال بۇلاقلار بار. ئىقلىمى ماتېرىك خاراكتېر- لىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ئوتتۇرا قىسىم تاغ ئالدى بەلباغلىرى- نىڭ 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 44°C - ، 7 - ئايلىقى 20.4°Cقا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 600دىن 900 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. كۆپ قىسىم جايلىرىنى ئوتلاقلار، كەڭ يوپۇرماقلىق ھەم يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. سانائەتتە رەڭلىك مېتاللارنى، يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە كۆممىقوناق، بۇغداي، ئاپتاپپەرەس قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

شىكوتان ئارىلى (色丹島 Shikotan-to) غەربىي شىمال تىنچ ئوكيانىدىكى ياپونىيىنىڭ خوككايدو ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالىغا، گىنشى يېرىم ئارىلىنىڭ ناسابو تۇمشۇقىدىن تەخمىنەن 73 كىلومېتىر شەرقتىكى دېڭىزغا جايلاشقان. بۇ ئارال شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇب يۆنىلىشىدە 28 كىلومې- تىر ئۇزۇنلۇقتا، 9 كىلومېتر كەڭلىكتە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 255 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. يەر شەكلى ئېدىرلىق شەكلىدىكى تاغلىقلاردىن ئىبارەت بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 200 - 350 مېتىر كېلىدۇ. يانار تاغلار كۆپ، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 714 مېتىرغا يېتىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا قولتۇقلار كۆپ. شىمالىي قىرغىقىدىكى شىكوتون بىلەن جەنۇبىي قىرغىق- تىكى سۇكىسكىلار تەبىئىي پورتلار ھېسابلىنىدۇ. ئارالدىكى خەلق- لەر دېڭىزدىن خەيدەي ئېلىش، بېلىق تۇتۇش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، ئارالنىڭ مەركىزى بولغان شىكوتان مۇھىم بېلىق- چىلىق بازىسى، شۇنداقلا سۇ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەي- دىغان سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ.

قاراپ يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمى، ساۋانت بەلبېغى ۋە چۆللۈك ئىقلىمىدىن ئىبارەت ئۈچ خىل ئىقلىم بەلبېغىغا بۆلۈنىدۇ.

غەربىي سەھرا (Western Sahara 西撒哈拉) ئافرىقىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. غەربتە ئاتلانتىك ئوكيان بىلەن، قۇرۇقلۇقتا ماراكەش، ئالجىرىيە، ماۋرىتانىيە بىلەن چېگرالىنىدۇ. مەيدانى 266 مىڭ كۋادرات كېلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 163 مىڭ 868 كىشىگە يېتىدۇ (1982)، ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر بىلەن بېبر - بېبرلار تەشكىل قىلىدۇ، ئەرەب تىلى بىلەن ئىسپان تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. غەربىي سەھرانىڭ شەرقىي قىسمىلىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىزرەك بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن تەخمىنەن 300 مېتر كېلىدىغان ئېگىزلىكلەردىن ئىبارەت. غەربىي تەرىپىدە دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىكلىرى بار، قالغان قىسمىلىرىنى ئېگىز - پەس قۇم بارخانلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ھاۋاسى قۇرغاق، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 50 — 200 ملليمېتىرغا يېتىدۇ، ئىچكى قىسمىنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىنىڭ ھاۋاسى نەمرەك كېلىدۇ. ئۆسۈملۈكلىرى شالاڭ، دائىم ئېقىپ تۇرىدىغان دەريالار يوق. غەربىي سەھرا‌غا 7 - ئەسىردە ئەرەبلەر كۆچۈپ كەلگەن. 15 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى پورتۇگالىيەلىكلەر تاجاۋۇز قىلغان، 1884 - يىلى ئىسپانىيەلىكلەر بېسىپ كىرگەن، 1886 - يىلى ئىسپانىيە بۇ جايىنى ئۆزىنىڭ «قوغداش دائىرىسىدىكى ئورۇن» دەپ ئايرىغان. 1958 - يىلى 1 - ئايدا ئىسپانىيىنىڭ بىر ئۆلكىسى دەپ ئايرىغان. ماراكەش بىلەن ماۋرىتانىيە مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن ئىسپانىيىدىن غەربىي سەھرانى قايتۇرۇۋېلىش تەلىپىنى ئوتتۇرىغا قويغان. 1976 - يىلى 2 - ئايىنىڭ 26 - كۈنى ئىسپانىيە غەربىي سەھرادىن چېكىنىپ چىققان. شۇنىدىن كېيىن غەربىي سەھرانىڭ ئىگىدارچىلىق مەسىلىسىدە تالاش -

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

لەر بار. ئاھالىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ. ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى (تەخمىنەن 90% دىن كۆپى) ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

غەربىي ئافرىقا (West Africa 西非) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان. شىمالىي تەرىپى سەھرايى كەبىر قۇملۇقى، شەرقىي چاد كۆلى، جەنۇبىي گۋېنىيە قولتۇقىغا قەدەر سوزۇلىدۇ، غەربىي تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ رايون ئافرىقا بويىچە ئاھالىسى ئەڭ كۆپ ۋە ئەڭ زىچ ئولتۇراقلاشقان رايون. ئاھالىنىڭ ئىرقىي تۈزۈلۈشى بىرقەدەر ئاددىي بولۇپ، نېگىرلار پۈتۈن ئاھالىنىڭ 85% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىسى تەخمىنەن 160 مىليوندىن ئاشىدۇ (1983). غەربىي ئافرىقا ماۋرىتانىيە، غەربىي سەھرا، كانار، سېررالىئون، گامبىيە، يېشىل تۇمشۇق، مالى، نېگىر، نېگىرىيە، بوركىنافاسو، بىنىك، توگو، گانا، كوتى دې ئىۋوئىر، لىبېرىيە، سېنېگال، گۋېنىيە، گۋېنىيە بىساۋ قاتارلىق دۆلەت ۋە رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. غەربىي ئافرىقا گېئولوگىيىلىك جەھەتتىن لىبېرىيە قالقىنىنى يادرو قىلىدۇ، يەر ئۇستى تەكشۈرۈك، دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرىنى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغان ئورۇنلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 200 — 500 مېتىر ئاردىلىقىدا كېلىدۇ، يەر ۋەزىيىتى ئېگىزرەك بولغان گۋېنىيە ئېگىزلىكىدىكى ئايرىم تاغ چوققىلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1700 مېتىردىن ئاشىدۇ. غەربىي ئافرىقىنىڭ كۆپ قىسمى تروپىك بەلباغىقا جايلاشقانلىقتىن، ھاۋاسى ئۇمۇمىيۈزلۈك ئىسسىق بولىدۇ. بىراق ھەرقايسى ئورۇنلىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى ئوخشاش بولمايدۇ. گۋېنىيە قولتۇق بويىلىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى 2000 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ. گۋېنىيە ئېگىزلىكىنىڭ شىمالىي قىسمىنىڭ ھۆل - يېغىنى 100 مىللىمېتىرغا يەتمەيدۇ. غەربىي ئافرىقا جەنۇبتىن شىمالغا

لاشقان خەلقلەرنى ھىندىستانلىقلار دەپ پەرەز قىلغان، كېيىنكى قېتىملىق تەكشۈرۈشلەردە كولۇمبو بارغان جاي ھىندىستان ئەمەسلىكى ئىسپاتلانغاندىن كېيىن، بۇ ئاراللارنىڭ جايلاشقان ئورنىغا قاراپ غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى دەپ نام بېرىلگەن.

ف

فائو (Fao 法奥) ئىراقنىڭ پېرسىيە قولتۇق بويىغا، ئەرەب دەريا ئاغزىغا يېقىن جايلاشقان ئەڭ چوڭ نېفىت پورتى، ئىراقنىڭ جەنۇبىدىكى زوبەر قاتارلىق نېفىت رايونلىرىدىن ئېلىنغان نېفىت تۇرۇبىلار ئارقىلىق بۇ جايغا يەتكۈزۈلۈپ ئېكسپورت قىلىنىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بۇ جاي ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدىغان نېفىت كىرىكوكتىن تۇرکىيىنىڭ ئىسكەندورون پورتى ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدىغان نېفىتتىن ئېشىپ كەتتى.

فائېر تاقىم ئاراللىرى (Faererne 法罗群岛) ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ شىمالىدىكى ئىسلاندىيە بىلەن نورۋېگىيە، ئەنگلىيەلەرنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان 22 كىچىك ئاراللىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ 17 سىدە كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. بۇ ئاراللار غەربىي شىمالىي ياۋروپا بىلەن ئىسلاندىيە ئارىلىقىدىكى مۇھىم ئاۋىئاتسىيە قاتناش لىنىيىسىگە جايلاشقانلىقتىن ئۇچۇن، ئۇنىڭ دېڭىز، ھاۋا قاتناش ۋە ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور، ئاراللارنىڭ ئومۇمىي مەيدانى 1399 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ستېرومى، فوسدىل، سودېرى قاتارلىق ئاراللارنىڭ مەيدانى سەل چوڭراق، فائېر تاقىم ئاراللىرى شىمالىي كەڭلىك 61°25′ بىلەن 62°25′ ئارىلىقىغا جايلاشقان، لېكىن ئۇ شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان يىلىلىق ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن، ئىقلىمى دېڭىز - ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىمىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يازلىقى سالقىن بولىدۇ، 7 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 10C° قايىتىدۇ. قىش

تارتىش قىلماقتا. غەربىي سەھرا ئاھالىسىنىڭ كۆپىسى كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، قوي، تۆگە باقىدۇ، بوستانلىق جايلاردا ئارپا، بۇغداي، كۆممىقۇناق قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ؛ دېڭىز قىرغاقلىرىدا بېلىق تۇتۇلىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن فوسفورلۇق مىنېرالنىڭ زاپىسى مول، يىللىق مەھسۇلاتى 3 مىليون تونناغا يېقىن ئاساسى ئېكسپورت ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. ئوندىن باشقا كالىي تۇزى، مىس، نېفىت، تۆمۈر، سىنىك قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. ئەڭ چوڭ شەھىرى — ئابۇتىن.

غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى (西印度群岛West Indies) شىمالىي ئامېرىكا بىلەن جەنۇبىي ئامېرىكا ئارىلىقىغا جايلاشقان مېكسىكا قولتۇقى ۋە كارىب دېڭىزى ئارىلىقىدا، غەربتىن شەرققە يېرىم چەمبەر شەكىلدە سوزۇلغان، 2000 دىن ئوشۇق چوڭ - كىچىك ئاراللار گۇرۇپپىسى بار. بۇ ئاراللار غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئايلانما ئۇزۇنلۇقى 3500 كىلومېتردىن ئاشىدۇ، يەر مەيدانى 236 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، تۆت چوڭ ئاراللار گۇرۇپپىسىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ تۆت چوڭ ئاراللار گۇرۇپپىسىنىڭ ئاھالىسى 26 مىليون 979 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). ئۇمۇمىي ئاھالىسى 26 مىليون 979 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983).

بۇنىڭ $\frac{2}{5}$ قىسمىنى نېگىرلار، $\frac{2}{5}$ قىسمىنى ئاق تەنلىكلەر، قالغىنىنى ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر بىلەن باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئاراللار گۇرۇپپىسى ئېچىلىشىدىن ئىلگىرى (سان - سالۋادور) ئارىلىغا 1492 - يىلى كولۇمبو كەلگەن، كېيىنكى قېتىملىق سەپەرلىرىدە كۇبا، گايىتى قاتارلىق ئاراللار بىلەن جەنۇبىي ئامېرىكا قىرغاقلىرىغا كەلگەن، كولۇمبو گايىتى ئارىلىنى ياپونىيە، كۇبانى جۇڭگو، جەنۇبىي ئامېرىكا قىرغاقلىرىنى ھىندىستان دەپ خاتا تونۇپ، بۇ جايدىكى ئاراللاردا ئولتۇراق-

فەرغانە چوڭ قانىلى(Большой Ферганский канал 费尔干纳大运河) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ چوڭ تېپتىكى سۇغۇرۇش ئىنشائاتلىرىنىڭ بىرى. بۇ قانال ئوتتۇرا ئاسىيادىكى فەرغانە ۋادىسىدا بولۇپ، ئۆزبېكىستان(ئۇزۇنلۇقى283كىلومېتر) ۋە تاجىكىستان (ئۇزۇنلۇقى 62كىلومېتر) بىلەن چېگرىلىنىدۇ. ئۇ ئۇچقۇرغان شەھرىنىڭ يېنىدىكى سىر دەرياسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدىكى تارمىقى نارىن دەرىسىدىن باشلىنىپ، قارا دەريانى كېسىپ ئۆتۈپ، فەرغانە ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىدا غەربكە قاراپ ئېقىپ، لېنىنئاباد شەھرىنىڭ يېنىدا سىر دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 345 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ قانال 1939 - يىلىدىن 1940 - يىلغىچە قېزىلغان بولۇپ، 1000 دىن ئارتۇق سوۋېت قۇرۇلۇشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. نارىن، قارا دەريا سۇيى بىلەن تەمىنلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكى ئۈچۈن ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ.

فرانسىيە قورغىنى (法兰西堡 Fort - de - France) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان مارتىنىك ئارىلىنىڭ مەركىزى ھەم مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر شۇ ئارالنىڭ غەربىي جەنۇب دېڭىز ياقىسىدىكى فرانسۇزبۇرگ قولتۇق بويىغا، مادام دەريا سۇيىنىڭ ئېغىزىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 99 مىڭ 844 دىن ئاشىدۇ (1982 -يىل 3 - ئاي). بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1638 - يىلى سېلىنغان بولۇپ، رويالبۇرگ دەپ ئاتالغان، 1680 - يىلى مەركەز بولغان، 1681 - يىلىدىن باشلاپ فرانسىيىگە قاراشلىق غەربىي ھىندى تاقىم ئارىلىنىڭ مەركىزى بولغان. 1890 - يىلى چوڭ ئوت ئاپىتىدە ۋەيران بولغاندىن كېيىن قايتا قۇرۇلغان. ھازىر ئۇ فرانسىيىگە قاراشلىق غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ چوڭ سودا ھەم سانائەت مەركىزى، پورتنىڭ سۇيى چوڭقۇر، دائىرىسى كەڭ، دېڭىزغا چىقىش ئاغزى تار. بۇ جايغا ئېكسپورت ھەم ئىمپورت

لىقى بەك قاتتىق سوغۇق بولمايدۇ. تۇمانلىق كۈنلەر 200 كۈن گە يېتىدۇ، فائېر تاقىم ئاراللىرىنىڭ كۆپ قىسمى تاغلىق بولۇپ، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 882 مېتر كېلىدۇ. فائېر تاقىم ئاراللىرى دانىيىلگە قاراشلىق ئاپتونومىيە بولۇپ، ئۇنىڭ دۆلەت مۇداپىئە دىپلوماتىيە ئىشلىرىنى دانىيە باشقۇرىدۇ. ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى تورسىخاۋېن شەھىرىگە مەركەزلەشكەن، فائېر تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئاھالىسى 44 مىڭ 732 گە يېتىدۇ (1984)، ئاھالىنىڭ كۆپىسى فائېر مىللىتىدىن تەشكىل تاپقان، بۇ ئاراللار 1025 — 1380 يىللاردا نورۋېگىيە تەرىپىدىن باشقۇرۇلغان، كېيىن دانىيىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكەن، 1948 - يىلى ئاپتونومىيە بولۇپ قۇرۇلغان، فائېر خەلقلىرى ئاساسەن بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، قوشۇمچە چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭ 60 مىڭ تونا بېلىق كۆتۈرۈش كۈچىگە ئىگە بېلىقچىلىق پاراخوتى بار، يىلىق بېلىق مەھسۇلاتى 300 مىڭ تونناغا يېتىدۇ. بۇ جايدا بېقىلىۋاتقان قوي 700 مىڭدىن ئاشىدۇ. چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇشقا، سايا‌ھەت ئىشلىرىنى كەڭ دائىرىدە يولغا قويۇشقا شارائىتى تولۇق.

فەرغانە (Фергана 费尔干纳) سوۋېت ئۆزبېكىستانىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى فەرغانە ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر فەرغانە ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىي، ئالاي تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتىكىگە، ئىسفىرام دەريا بويىدىكى بوستانلىققا جايلاشقان. ئاھالىسى 176 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979)، فەرغانە 1877 - يىلى ھەربىي ھەم مەمۇرىي مەركەز بولغان، ھازىر ئۆزبېكىستانىنىڭ مۇھىم شەھەرلىرىنىڭ بىرى. شەھەردە چوڭ تېپتىكى توقۇمچىلىق بىرلەشمە كارخانىسى، چىگىت ئايرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت، يېغ چىقىرىش، ئېلېكتىر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت بۇرۇنلىرى بار. شەھەردە يەنە ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزېيخانىلار بار.

فرانسیینىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى دېڭىز ـ ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىمغا، شەرقىدىكى تاغلار ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىمغا، يەر ئوتتۇرا دېڭىز بويلىرى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمغا كىرىدۇ. فرانسىيىنىڭ شىمالىي، شەرقىي، جەنۇبىي قىسىملىرىنىڭ ئىقلىمى خېلىلا زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ. بۇ ھەرخىل يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرىنى ئۆستۈرۈشتە، سايامەت ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە. غەربىي جەنۇب بىلەن جەنۇب تەرەپلىرىدە بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 4°C—7°C، شەرقىي بىلەن شىمالدا 1°C—3°C بولىدۇ. 7 ـ ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالىيۋە غەربىدە 16°C—18°C، جەنۇب بىلەن شەرقىدە 21°C—24°C قايېتىدۇ. يىلىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 600—800 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. فرانسىيىنىڭ تاغلىق رايونلاردا 1500 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. فرانسىيىنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ھۆل ـ يېغىنى تەكشى، بىراق كۈز ۋە قىش پەسلى سەل ئۇزۇنراق بولىدۇ. جەنۇبىدا قىشتا ھۆل ـ يېغىن كۆپ بولىدۇ. فرانسىيىنىڭ ھۆل ـ يېغىن مىقدارى مول بولغانلىقتىن 27.6% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. فرانسىيىنىڭ ئاھالىسى 55 مىليون 761 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 90% نى فرانسۇزلار ئىگىلەيدۇ. چېگرا رايونلاردا ئىلزاس، بىلىتۇن، كورسكا، باسكى، فراگمان قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. فرانسۇز تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. فرانسىيىدىكى چەت ئەل مۇھاجىرلىرى 4 مىليوندىن ئوشۇق بولۇپ، ئاھالىنىڭ 8% نى تەشكىل قىلىدۇ. چەت ئەل مۇھاجىرلىرى ئىچىدە ئىتالىيە، ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە، ئالجىرىيە، بېلگىيە، ۋېيتنام، كامبودژا قاتارلىق دۆلەتلەردىن كەلگەنلەر بار. فرانسىيىنىڭ ھازىرقى يېرىدە مىلادىدىن بۇرۇنقى 5 ـ ئەسىردە فرانكلىقلار كېلىپ ئولتۇراق

ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى www.uyghurkitap.com

قىلىنىدىغان ماللار توپلىنىپ بىر تەرەپ قىلىندۇ. شېكەر، بانان، ئاتاناس، كاكائو، كوفى، تاتلىق هاراق قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە شېكەر زاۋۇتى، هاراق زاۋۇتى، نېفىت ئايرىش سانائەت ئورۇنلىرى، خىمىيىۋى ئوغۇت زۋۇتى، كونسېرۋا زاۋۇتى، سېمونت زاۋۇتى، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق ئورۇنلىرى بار. شەھەردە يەنە ئالىي مەكتەپلەر، كۇتۇپخانىلار، موزېي، شەھەر ئەتراپىدا مېنېرال بۇلاقلار، خەلقئارا ئايرودرومى، فرانسىيىنىڭ دېڭىز ئارمىيە بازىلىرى بار.

فرانسىيە (法国 France) غەربىي ياۋروپاغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇ يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىچىگە جايلاشقان كورسىكا ئارىلىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇنىڭ شىمال، غەرب تەرىپى ئەنگلىيە بوغۇزى، بېسكەي قولتۇق سۇلىرى بىلەن، جەنۇب تەرىپى يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. شەرق، شەرقىي شىمال تەرىپى ئىتالىيە، شۋېتسارىيە، گېرمانىيە، ليۇكسېمبۇرگ، بېلگىيە بىلەن، غەربىي جەنۇب تەرىپى ئىسپانىيە، ئاندورالار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 550 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ياۋروپادا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپىنى ئالىپ ۋە يورا تاغلىرى، غەربىي جەنۇبىنى پېرنى تاغلىرى، جەنۇبىي ئوتتۇرا قىسمىنى مەركىزىي ئېگىز تەكشىلىك ئىگىلەپ تۇرىدۇ. يەر ۋەزىيىتى شەرقىي جەنۇبتىن غەربىي شىمالغا قاراپ پەسلەپ بارىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىنى تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەيدۇ، يەر شەكلى جەھەتتە تۈزلەڭلىكلەرنى ئاساس قىلغان تۈزلەڭلىك، ئىدىرلىقلار $\frac{4}{5}$ نى ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 250 مېترغا يەتمەيدىغان تۈزلەڭلىكلەر 60% نى ئىگىلەيدۇ.

بەك قولاي، تۆمۇريول، تاشيولىلارمۇ زور دەرىجىدە زامانىۋىلاشقان بولۇپ، ماشىنا، پويىزلارنىڭ قاتناش سۈرئىتى تېز. فرانسىيىنىڭ چەت ئەللەر ئارا بولغان ئالاقىسىدە دېڭىز ترانسپورتى ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. دۆلەت ئىچىدە تۆمۇريول ترانسپورتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

法属波利尼西亚 Polynesie (Française) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىدىكى تاقىم ئاراللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ تاقىم ئاراللار جەنۇبىي كەڭلىك 7°—29° بىلەن غەربىي ئۇزۇنلۇق 131°—156° ئارىلىقىدىكى جەمئىيەت ئاراللىرى، توئاموتو ئاراللىرى، گامبېر ئاراللىرى، ئۇستورا ئاراللىرى ۋە ماركىز تاقىم ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمىي مەيدانى 4000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئاراللار ئىچىدە جەمئىيەت ئاراللىرى ئىچىدىكى تايىتى ئارىلىنىڭ مەيدانى ئەڭ چوڭ بولۇپ، 1042 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. مەركىزى پاپېت شەھىرى. ئاراللارنىڭ كۆپى تاغلىق بولۇپ، يانار تاغلار كۆپ، ئەڭ ئېگىز ئورۇخنا چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2241 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى تروپىك دېڭىز ـ ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C، مەركىزي پاپېتىنىڭ يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 1750 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ، ياپېشىل ئورمانلار ئاراللارنى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى 164 مىڭدىن ئوشۇق (1983) بولۇپ، پولىنېزىيىلىكلەر 70%نى، 23% ياۋرو پالىقلارھەم ئارىلاش قانسىستېمىسىدىكىلەر، 7% نى خەنزۇلار تەشكىل قىلىدۇ. تايىتى تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ.

ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان دىنىغا، $\frac{1}{3}$ قىسمى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ ئاراللار مىلادى 300 ـ يىللاردا يەرلىك

لاشقان. 843 - يىلى مۇستەقىل دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 15 - 16-
ئەسىرگىچە ھوقۇقنى مەركەزلەشتۈرگەن مەركىزىي ھۆكۈمەت
بارلىققا كەلگەن. 1789 - يىلى بۇرژۇئا ئىنقىلابىي پارتىلاپ
فېئودالىلىق تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ، ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ 1958-
يىلغىچە بەش قېتىملىق جۇمھۇرىيەت قۇرۇلغان. فرانسىيە ئىق-
تىسادتا تەرەققىي قىلغان سانائەت، يېزا ئىگىلىك دۆلىتى. ئۇ
ئا ق ش، ياپونىيە، گېرمانىيەدىن قالسا تۆتىنچى ئورۇندا
تۇرىدۇ. فرانسىيىنىڭ سانائىتى كونا ۋە يېڭى دەپ ئىككى تار-
ماققا بۆلۈنىدۇ، كونا سانائەت تارمىقى توقۇمىچىلىق، كىيىم -
كېچەك، پەرداز بۇيۇملىرىنى ئىشلەش، يېمەك - ئىچىمەك قاتار-
لىقلارنى كۆرسىتىدۇ. يېڭى سانائەت تارمىقى بىرىنچى ۋە ئىك-
كىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن تەرەققىي قىلغان. مېتاللۇرگە-
يە، ماشىنىسازلىق، خىمىيە، ئېلېكترون، ئاتوم، ئاۋىئاتسىيە ۋە
ئالەم بوشلۇقى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىدىن ئىبارەت. يېزا
ئىگىلىكىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. فرانسىيە دۇنيادا
مۇھىم يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدىغان دۆ-
لەت. ئۇ دۇنيادا ئاشلىق مەھسۇلاتى جەھەتتە ئالتىنچى ئورۇندا،
ئارپا، سېرىق ماي، ئۈزۈم ھارىقى ئېكسپورتىدا بىرىنچى ئو-
رۇندا، بۇغداي ئېكسپورتىدا ئا ق ش، كانادادىن قالسا ئۇچىنچى ئورۇن-
دا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى تولۇق، دېھقانچىلىقىدا بۇغ-
داي، ئارپا، كۆممىقۇناق، قارا بۇغداي، قىزىلچا ئۆستۈرۈلىدۇ.

چارۋىچىلىق يېزا ئىگىلىك ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئە-
گىلەيدۇ. سۈت مەھسۇلاتى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى، ئا ق ش
دىن قالسا ئۈچىنچى ئورۇندا، گۆش مەھسۇلاتى جەھەت-
تە غەربىي ياۋروپا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. فرانسىيە-
نىڭ سايامەت ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. ئۇنىڭ سۈ قاتنىشى

ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايونلىرى يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26C°—25C° بولىدۇ، ھۆل-يېغىن مىقدارى 2000—3500 غا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 90% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئالىيۇمىن توپىسى، ئال-تۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېلىنىدۇ. فرانسىيىگە قاراشلىق گۋىئاناغا 1616 - يىلى فرانسىيلىكلەر ئالدى بىلەن بېسىپ كىرگەن، كېيىن ئەنگلىيە، گوللاندىيلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1676 - يىلى فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ، فرانسىيىگە قا-راشلىق گۋىئانا دەپ ئاتالغان. 1946 - يىلى فرانسىيىنىڭ سىرت-قى ئۆلكىسى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. فرانسىيە گۋىئاناسىنىڭ ئىچ-كى قىسمىلىرى تېخى تولۇق ئېچىلمىغان. ئىقتىسادىي رايونلىرى ئاساسلىق دېڭىز قىرغاق رايونلىرىغا مەركەزلەشكەن. بۇ جايلاردا مانىخوت، شال، كۆممىقۇناق، شېكەر قۇمۇشى، بانان، كاكائۇ قاتار-لىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە شېكەر ئىشلەپچىقىرىش، ھاراق ئىشلەش، ئېلېكتر، ئورمانچىلىق، كانچىلىق سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. چەت ئەللەرگە ياغاچ ماتېرىياللىرى، ئالتۇن، تاتلىق ھاراق، دېڭىز مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىدۇ. ئاشلىق، نېفىت مەھسۇلاتلىرى، سېمونت، پولات، سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئىمپورت قىلىدۇ.

فرانكفۇرت (法兰克福 Frankfurt) دۇنيادا فرانكفۇرت نامى بىلەن ئاتىلىدىغان ئۈچ شەھەر بار. ئۇنىڭ بىرى گېرمانىيىنىڭ جەنۇبىدىكى مېيىن دەريا بويىغا جايلاشقان، يەنە بىرى گېرمانىيىنىڭ شەرقىدىكى ئودېرا دەريا بويىغا جايلاشقان، ئۈچىنچىسى ئاق ش نىڭ كىنتاكى شتاتىنىڭ ئوتتۇرا شىمال قىسمىغا جايلاشقان. بىز گېرمانىيىنىڭ جەنۇبىدىكى فرانكفۇرت شەھرىنى تونۇشتۇرىمىز. فرانكفۇرت غەربىي گېرمانىيىنىڭ غەربىي جەنۇبى رايونىدىكى

پوماری كىنەزلىكىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1521 - يىلى ماگېللان بۇ جايغا كەلگەن. 1842 - يىلى فرانسىيىنىڭ قوغداش دائىرىسىدىكى ئورۇن بولغان. 1958 - يىلى فرانسىيىنىڭ سىرتقى ئۆلكىسى بولغان. ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. پالما قۇرۇقى، پالما يېغى، پۇراقلىق ماتېرىياللار، كوفې، بانان قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، چوشقا بېقىلىدۇ، ئەترابىدىكى دېڭىزلاردىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەيدۇ. سايا‌ھەتچىلىك، ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. دېڭىز، ھاۋا يوللىرى ھەرقايسى ئاراللا ھەم دۆلەتلەرگە باردۇ. بۇ ئاراللاردا فرانسىيىنىڭ دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرى، ئاتوم قورالىرىنى سىناق قىلىش مەيدانلىرى بار.

فرانسىيىگە قاراشلىق گۇيئانا (Guyane Française) 法属圭亚那 جەنۇبىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان، غەربىي قىسمى سۇرىنام بىلەن، شەرقىي جەنۇبى قىسمى برازىلىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. شىمالىي تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 90 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 73 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، كۆپ قىسمىنى ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، نېگىرلار، ياۋروپالىقلار، ئىندىئانلار ھەمدە ۋىيېتنامىلىقلار بىلەن جۇڭگولۇقلار (خەنزۇلار) تەشكىل قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. مەركىزى كايېنىنا شەھىرى. فرانسىيىگە قاراشلىق گۇيئانانىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىغا كەڭلىكى 16—48 كىلومېتر كېلىدىغان تۈزلەڭلىك، سازلىق رايونلار جايلاشقان، پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ 90% مۇشۇ رايونغا ئولتۇراقلاشقان. ئىچكى رايونلىرىنىڭ كۆپى ئېگىزلىك، ئېدىرلىق بولۇپ، ئورمانلار بىلەن قاپلانغان. فرانسىيىگە قاراشلىق گۇيئانانىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق

يىتتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى. بۇ شەھەر دۆلەتنىڭ غەربىدىكى سېردالېئون يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). فرېتون 1787 - يىلى قۇرۇلغان. ئەنگلىيىلىكلەر شۇ يىللاردا نېگىرلارنى لوندۇندىن يۆتكەپ كېلىپ فرېتون رايونىغا ئورۇنلاشتۇرغان. فرېتون شەھىرى شۇ ئاساستا كېڭىيىپ بارلىققا كەلگەن. شۇڭا بۇ شەھەرنىڭ نامىنى ئىنگلىزچە «فرېتون—نەركىن شەھەر» دەپ ئاتىغان. فرېتون 19 - ئەسىردە ئەنگلىيىنىڭ غەربىي ئافرىقىنى كونترول قىلىشتىكى مۇھىم پونكىتى بولغان. ئەنگلىيىلىكلەر فرېتون رايونىنى ئىگىلىگەندىن كېيىن. تەدرىجىي باشقا ئوروپىلارغا قاراپ كېڭىيىپ غەربىي ئافرىقىدا ئورغۇن ئورۇنلارنى ئىگىلىگەن. سېررالېئون 1961 - يىلى 4 - ئايىنىڭ 27 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. ھازىر ئۇ سېررالېئوننىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ جايدا خىمىيە، نېفىت ئايرىش، ياغ چىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، 1827 - يىلى قۇرۇلغان فورا قولىتۇق شۆيۈەنى، سېررالېئون داشۆسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇھىم سايامەت ئورۇنلىرى بار. فرېتون غەربىي ئافرىقىدىكى مۇھىم پورت، بۇ جايدا ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە بىر ۋاقىتتا 250 ئوكيان پاراخوتى توختىغان. بۇ پورت ئارقىلىق پالما مېغىزى، پالما يېغى، كوفى، تۆمۈر رۇدىسى قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. تۆمۈريول ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ماكېنى شەھىرى ۋە شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان پېنىدېنبو شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا خەلقئارا ئايرودرومى بار.

فلوريدا تاقىم ئاراللىرى (佛罗里达群岛 Flroida Keys)

ئا ق ش نىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى فلوريدا يېرىم ئارىلىنىڭ

ئەڭ چوڭ ئىقتىساد، پۈل موئامىلە ھەم قاتناش مەركىزى، ئاھالىسى 630 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، ئۇ گېرمانىيەنىڭكى قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى بولۇپ، 14 - ئەسىردىن 18 - ئەسىرگىچە گېرمانىيە پادىشاھلىرى تاج كىيىدىغان جاي بولغان. شەھەر مۇنبەت تۇپراقلىق مېيىن دەريا ۋادىسىغا جايلاشقانلىقتىن، ئىقتىسادىي ھەم سۇ، ھاۋا، قۇرۇقلۇق قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. سانائەتتە خىمىيە سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، ئېلېكترون، ئاپتوموبىل، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. شەھەردە گېرمانىيە بانكىلىرىنىڭ ئومۇمىي ئىش باشقۇرۇش ئورنى، چەت ئەل شۆبە بانكىلىرى، ئالىي مەكتەپلەر، ماتارىپ ئورۇنلىرى بار.

فرۇنزې (Фрунзе 伏龙芝) سوۋېت قىرغىزستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ جاي ئەسلىدە قوقان بەگلىكىگە تەئەللۇق مۇھىم بىر ئورۇن بولغان، 1878 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 1926 - يىلىدىن ئىلگىرى «پىشپېك» دەپ ئاتالغان. شەھەر جايلاشقان چۇ دەريا ۋادىسى بىلەن قىرغىز تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتەكلىرى يۇزدىن 750—900 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 603 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). شەھەرنىڭ سانائىتى خىلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ماشىنىسازلىق (يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش)، يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش (گۆش، ئۈزۈم ھارىقى)، يۇڭ توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەردە قىرغىزستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى، نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، فرۇنزې مۇزېيى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

فرېتون (Freetown 弗里敦) سېرالېئون جۇمھۇرىيىتىنىڭ

فۇجىياما (Fujiyama 富士山) ياپونىيەندىكى ئاتاقلىق ياناردىغ. ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3776 مېتر بولۇپ، ئېگىزلىك جەھەتتە ياپونىيە بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ ياپونىيىنىڭ پايتەختى توكيو شەھىرىدىن 80 كىلومېتر غەربىي جەنۇبقا جايلاشقان. فۇجىياما تېغىنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل بولۇپ، تاغ چوققىسىدىن باشقا ئورۇنلىرى ياپيېشىل ئورمان، ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. تاغنىڭ ئېگىز قىسمىنى يىل بويى ئاپئاق قار-مۇز قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇ تاغ چوققىسىدىن ئەتراپقا قاراپ ئاققان كىچىك تارماق دەريالار ھەيۋەتلىك شارقىراتمىلارنى پەيدا قىلىدۇ. فۇجىياما ياپونىيىنىڭ مۇھىم سايالىمەت رايونى. ھاۋا ئوچۇق كۈنلىرى تاغ چوققىسىدا پارقىراپ تۇرغان ئاپئاق قار - مۇزلارنى كۆرۈشكە بولىدۇ. تاغنىڭ ئېگىز قىسمىدىكى ۋولقان ئاغزىدا كىچىك بىر كۆل بار. فۇجىياما ياپونىيە بويىچىلا ئەمەس، دۇنيا بويىچىمۇ مەشھۇر يانار تاغ ھېسابلىنىدۇ. مىلادى 781 - يىلىدىن بۇيان خاتىرىلەنگەن ماتېرىياللاردىن قارىغاندا بۇ جايدا ئون نەچچە قېتىم چوڭ پارتلاش يۈز بەرگەن. ھازىرمۇ ئۇنىڭدىن داۋاملىق ئىس - تۈتەك چىقىپ تۇرىدۇ. بۇ جايدا دۆلەت باغچىسى، ھاۋا رايىنى كۆزىتىش پونكىتى، ئاتاقلىق سايahەت، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار.

فۇنشال (Funchal 丰沙尔) شىمالىي ئاتلانتىك ئokيانىدىكى مادېرا تاقىم ئاراللىرىنىڭ مەركىزى، مۇھىم پورت شەھىرى. بۇ شەھەر ئاساسى 1421 - يىلى سېلىنغان. ئاھالىسى 34 مىڭدىن ئاشىدۇ. ھازىر يەنىلا پورتۇگالىيەنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ كەلمەكتە. خەلقئارا ھاۋا، دېڭىز ۋە باشقا ئالاقە ئىشلىرىدىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. شەھەردە شېكەر، ھاراق، كونسېرۋا ئىشلەش ۋە باشقا قول ھۈنەر سانائەت ئورۇنلىرى بار. بولۇپمۇ مادېرا ھارىقى (ئۈزۈم ھارىقى) ئىشلەشتە بەك داڭلىق

www.uyghurkitap.com

جەنۇبىدىكى ئاراللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئاراللار كېلارگو ئارىلىدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ زەنجىرسىمان سوزولغان ئاراللارنىڭ ئومۇمىي نامىدىن ئىبارەت. بۇ ئاراللار مارجان رىفلىرىدىن تۈزۈلگەن. يېرىم ئارالدىكى خومېستېدىن تارتىپ تاقىم ئاراللارنىڭ ئەڭ غەربىي جەنۇبىدىكى كېۋېست ئارىلىغىچە بولغان ئاراللارنىڭ ئارىلىقى كۆۋرۈك ئارقىلىق بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 11 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاراللار ئۈستىگە كۆۋرۈكلەر بىلەن قوشۇلۇپ دېڭىز ئۈستى يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللىرى سېلىنغان. ئا ق ش نىڭ مېئامې شەھىرىدىن ماشىنا بىلەن كېۋېست شەھىرىگە بارغىلى بولىدۇ. بۇ جاي ئا ق ش نىڭ مۇھىم ساياھەت رايونلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئاراللاردا ياز، كۈز پەسىللىرىدە قارا بوران كۆپ چىقىپ تۇرىدۇ.

فورتالېزا (福塔莱萨 Fortaleza) برازېلىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئاتلانتىك ئوكيان بويىدىكى پورت شەھەر، سېئارا شتاتىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر پارنايىبو دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ بىر مىليون 900 مىڭدىن ئاشىدۇ. فورتالېزا 1611 - يىلى سېلىنغان، 1823 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 19 - ئەسىردىن باشلاپ تاشيول ھەم تۆمۈريوللارنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، زامانىۋى پورت شەھىرىگە ئايلانغان. ئىقتىسادىي جەھەتتە پورت سودىسىنى ئاساس قىلىدۇ. سانائىتى جەھەتتە توقۇمىچىلىق، تېرە - خۇرۇم، ھەر خىل يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. برازېلىيىنىڭ شەرقىي شىمالى رايونى بويىچە مۇھىم بېلىقچىلىق ھەم بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. شەھەرنىڭ ھەر خىل قول سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىمۇ تەرەققىي قىلغان.

تىلى، ئىنگلىز تىلى ۋە ھىندى تىلىنى قوللىنىدۇ. فىجى خەلقى لىرى خېلى بۇرۇنلا فىجى ئاراللىرىدا ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، 2000 يىللىق تارىخقا ئىگە. 1874 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1970 - يىلى 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. ئۇ ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. 1975 - يىلى 11 - ئاينىڭ 5 - كۈنى دۆلەتسىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. فىجى تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت. ئۇ يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئەڭ ئاساسلىق شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىدىن قالسا ياغلىق پالما، بانان، شال، كۆممىقوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. سانائەتتە شېكەر سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا ياغاچچىلىق، ئالتۇن قېزىش، سېمونت، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

فىلادېلفىيە (费拉德尔菲亚 Philadelphia) ئا ق ش نىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى پېنسىلۋانىيە شتاتىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمىدىكى چوڭ سودا - سانائەت شەھىرى. فىلادېلفىيە يە دېلاۋېر دەريا بويىغا جايلاشقان. شەھەر بىلەن ئاتلانتىك ئوكيان ئارىلىقى 153 كىلومېتر كېلىدۇ. يىراق ئوكيان پاراخوتلىرى دېلاۋېر قولتۇقى ھەم دېلاۋېر دەريالىرى بويلاپ شەھەر ئىچگە كىرەلەيدۇ. ئۇ ئا ق ش بويىچە ئاتاقلىق دەريا پورتى، ئاتاقلىق كېمە ياسىلىق، نېفىت سانائىتى مەركەزلىرىنىڭ بىرى. شەھەر ئاھالىسى 4 مىليون 890 مىڭدىن ئوشۇق (1981) بولۇپ، ئا ق ش بويىچە 4 - چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدۇ. فىلادېلفىيە شەھىرىدە يەنە كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، نەشرىياتچىلىق، ئېغىر تېپتىكى ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ماشىنىلىرى ئىشلەپچىقىرىش، ئاپتوموبىل، خىمىيە سانائەت، نېفىت، خىمىيە قاتارلىق سا-

بولۇپ، ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەشتىن سىرت، كۆپلەپ سىرتقا چىقىرىدۇ. شەھەرنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى يېقىملىق، سان ياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەر ئەتراپىدا مېۋە-چېۋە، كۆكتات ئۆستۈرۈلىدۇ. دېڭىزدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. شەھەرده 15 - ئەسىرده سېلىنغان چېركاۋلار، قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى بار.

فىجى (Fiji 斐济) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، ھىلانېزىيە تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان (جەنۇبىي كەڭلىك 15°—22° بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 175° بىلەن غەربىي ئۇزۇنلۇق 177° ئارىلىقىغا) دۆلەت. ئۇ، ۋىت، نىۋاۋا، تافىئونى، كەندائو، رومىۋىتى، لاۋ، ئاسوۋا قاتارلىق چوڭ - كىچىك 300 دىن كۆپرەك ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ 106 ئارىلىدا ئاھالە ئولتۇراقلاشقان، دۆلەتنىڭ قۇرۇقلۇق يەر مەيدانى 18 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئاراللارنىڭ كۆپىنچىسى مارجان ئاراللىرى بىلەن ئورىلىپ تۇرغان يانار تاغ ئاراللىرىدىن ئىبارەت. بۇ ئاراللارنىڭ تۈپرىقى مۇنبەت، ئىقلىمى تروپىك بەلباغ ئىقلىمى بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1800—3500 مىللىمېتر‌غا يېتىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى مول بولغانلىقتىن ئاراللارنىڭ كۆپ قىسمىنى قېلىن ئورمانلار، ئوت-چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى بولغان ۋىكتورىيە چوققىسىنىڭ دېڭىزيۈزىدىن ئېگىزلىكى 1322 مېتر غا يېتىدۇ. فىجىنىڭ ئاھالىسى 714 مىڭدىن ئاشىدۇ (1986)، بۇنىڭ 46.2% نى فىجى خەلقلىرى، 48.6% نى ھىندىستانلىقلار، 5.2% نى ياۋروپالىقلار بىلەن جۇڭگولۇقلار (4000 دىن ئوشۇق خەنزۇلار بار) تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىسى خرىستىئان (51%)، ھىندى (40%)، ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فىجى

دۆلەتتە يەر پوستى ھەرىكتى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان ئارىشاقلار، رەڭلىك مېتاللار ئاھايىتى كۆپ. بۇ جايدىن ئېلىنىدىغان مىس، ئالتۇن، خروم، نىكېل قاتارلىق كان بايلىقلىرى قىممىتى پۈتۈن دۆلەتتىكى كان بايلىقلىرى قىممىتىنىڭ 98% نى تەشكىل قىلىدۇ. فىلىپپىننىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ھاۋاسى ئىسسىق، نەم كېلىدۇ. يىل، كۈز پەسىللىرى تەيفىڭ بورىنىنىڭ تەسىرىگە كۆپ ئۇچرايدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C ئەترапىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 — 3500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى مول بولغانلىقتىن دۆلەتنىڭ ھەممە يېرىنى يىل بويى ياپيېشىل ئورمان، ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 42% دىن ئاشىدۇ. فىلىپپىننىڭ ئاھالىسى 55 مىليون 963 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 90% نى مالاي تىل سىستېمىسىدىكى تاكالىي، مىسيان، ئىروكەنىنو، بان ئاشىنا، مىگو خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، يەنە جۇڭگو قان سىستېمىسىدىكى فىلىپپىنلىقلار، جۇڭگو مۇھاجىرلىرى بار. ئاھالىنىڭ 90% تى كاتولىك دىنىغا، ئاز قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. فىلىپپىن يىراق شەرق بويىچە كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان خەلقلەر ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان دۆلەت. خەلقنىڭ كۆپى تاكالې تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى ئومۇميۈزلۈك قوللىنىدۇ. 1565 - يىلى پۈتۈن فىلىپپىن ئىسپانىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. فىلىپپىن خەلقى 1896 - يىلى ئىسپانىيەگە قارشى ئومۇميۈزلۈك قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ، 1898 - يىلى 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. بىراق شۇ يىلى ئا ق ش بىلەن ئىسپانىيە ئوتتۇرىسىدا بولغان ئۇرۇشتا ئىسپانىيە يېڭىلگەنلىكتىن،

نائەتلەرمۇ مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا توقۇمىچىلىق ۋە باشقا يېنىك سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. فىلادېلفىيە ئا ق ش نىڭ مۇھىم تارىخىي شەھىرى بولۇپ، 1681 - يىلى قۇرۇلغان. 1776 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ شىمالىي ئامېرىكىنىڭ ئاتلانتىك ئوكيان بويىدىكى 13 مۇستەملىكىسى بۇ جايدا مۇستەقىللىق ئېلان قىلغان. 1787 - يىلى ئامېرىكىنىڭ بىرلەشمە ئاساسىي قانۇنى بۇ جايدا تۈزۈلگەن. 1790 - يىلدىن 1800 - يىلغىچە ئا ق ش نىڭ پايتەختى بولغان. شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. شەھەردىن ئا ق ش نىڭ نيۇ - يورك، ۋاشىنگتون، پىتتسبورگ شەھەرلىرىگە باردىغان نۇرغۇن تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار، ھاۋا يولىرى بار. فىلادېلفىيە شەھىرىدىكى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1907 - يىلى سېلىنغان، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 47 كىلومېتر كېلىدۇ.

فىلىپپىن (菲律宾 Philippines) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىدىكى جايلاشقان ئارال دۆلەت، يەر مەيدانى 299 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، 7107 ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللار ئىچىدە 2400 ئارالنىڭ ئىسمى بار. 1000 دىن ئارتۇق ئارالدا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. بۇ ئاراللار جايلاشقان ئورنىغا قاراپ لوسون ئارىلى، مىيسايان تاقىم ئاراللىرى، مىندانائو ئارىلى، دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان پالاۋان ئارىلى، دۆلەتنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان سۇلۇ تاقىم ئاراللىرىدىن ئىبارەت بەش گۇرۇپپىغا بۆلۈنىدۇ. فىلىپپىن ئاراللىرى يەر پوستىنىڭ ئەڭ ھەرىكەتچان بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن يەر تەۋرەش، يانار تاغ ھەرىكەتلىرى كۆچلۈك بولىدۇ. پۈتۈن دۆلەتتە 52 يانار تاغ بار. ئاراللارنىڭ كۆپ قىسمىنى (پۈتۈن دۆلەتنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى) تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ.

لەڭلىكلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 50 مېتىرغا يەتمەيدۇ. قالغان كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 200 — 500 مېتىرغا يېتىدۇ. فىنلاندىيەنىڭ غەربىي شىمالىدا ئېگىزلىكى 1000 مېتىردىن ئاشىدىغان تاغلار بار. فىنلاندىيە دە كۆل، سازلىقلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، چوڭ - كىچىك كۆللەر 60 مىڭدىن ئاشىدۇ. كۆللەرنىڭ مەيدانى پۈتۈن فىنلاندىيە مەيدانىنىڭ 8% نى ئىگىلەيدۇ. شۇڭا ئۇ «مىڭ كۆللەر دۆلىتى» دەپ نام ئالغان. فىنلاندىيە يېرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى شىمالىي كەڭلىك 60° نىڭ شىمالىغا، $\frac{1}{3}$ قىسمى شىمالىي قۇتۇپ دائىرىسىگە جايلاشقان. شۇڭا ئىقلىمى نورۋېگىيە، شۋېتسىيەگە قارىغاندا سوغۇق بولىدۇ. ئىقلىمنىڭ ماتېرىك خاراكتېرى كۈچلۈك بولىدۇ. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 4°C — 16°C ، 7 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 13°C — 16°C ئارىلىقىدا بولىدۇ. فىنلاندىيەنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ھەر يىلى 9 - ئايدىن باشلاپ ئىككىنچى يىلى 5 - ئايغىچە مۇز قاتىدۇ. بۇ جايلاردا قىراۋسىز مەزگىللەر 100 كۈندىن ئاشمايدۇ. شۇڭا فىنلاندىيىدە ھەر خىل دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى ئۆستۈرۈشنىڭ شەرتى تولۇق ئەمەس. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 — 600 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. قىشلىقى قېلىن قار ياغىدۇ. ياز پەسلىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە ھۆل - يېغىن كۆپرەك بولىدۇ. فىنلاندىيەنىڭ ئورمان بايلىقى ناھايىتى مول. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 71% نى يىگىنە يوپۇرماقلىق ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ئورمان ئۈنۈمى مۇھىم ئىقتىسادىي تارمىقى ھېسابلىنىدۇ. فىنلاندىيەنىڭ ئاھالىسى 4 مىليون 860 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىسىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى دۆلەتنىڭ جەنۇبىدىكى دېڭىز قىرغاق رايونلىرىغا

فىلىپپىنغا ئا ق ش بەسىمپ كىرگەن. 1942 - يىلدىن 1945 - يىلىغىچە ياپونىيە تەرىپىدىن بەسىۋېلىنغان، 1946 - يىلى 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئىككىنچى قېتىم مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. فىلىپپىن ئىقتىسادىتا يېزا ئىگىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىنىڭ 60% — 70% نى ئىگىلەيدۇ (1984)، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 28% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن ئاساسەن شال ئۆستۈرۈلىدۇ. شال بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدايدۇ، شالدىن قالسا كۆمىقوۇقاق ئۆستۈرۈلىدۇ. كوكوس پالمىسى، شېكەرقومۇشى، تاماكا، مانىلا كەندىرى ئۇنىڭ تۆت چوڭ ئىقتىسادىي زىرائىتى ھېسابلىنىدۇ، فىلىپپىن دۇنيادا كوكوس پالمىسىنى ئەڭ كۆپ ئىشلەپچىقىرىدىغان ۋە ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت. بۇلاردىن قالسا بانان، ئاناناس، كېۋەز، كاۋچۇك قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە كان سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىدىن يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، پولات - تۆمۈر، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، خىمىيە، تاماكا، ياغ چىقىرىش، سېمونت، ئېلېكترون، ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. فىلىپپىنىڭ سانائەت تەرەققىيات سەۋىيىسى شەرقىي جەنۇب ئاسىيا بويىچە بىرقەدەر يۇقىرى تۇرىدۇ.

فىنلاندىيە (芬兰 Finland) ياۋروپاغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 337 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يەرنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى پەس تاغلىقلار بىلەن ئېدىرلىقلار ئىگىلەيدۇ. يەر ۋەزىيىتى شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ پەسلەپ بارىدۇ. غەربىي جەنۇبتىكى دېڭىز قىرغاق تۈز-

فيېر دەرۋازىسى (铁门 Portile de Fier) دونای دەريا-سىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىدىكى دەريا يولىنىڭ تار سايدىن ئىبارەت. بۇ ئورۇن رۇمىنىيەدىكى تۇرنۇ - سېۋېرىن بىلەن يۇگوسلاۋىيە-نىڭ كىلادوۋو يېزىسى ئارىلىقىغا جايلاشقان. فيېر دەرۋازا دونای دەريا سىنىڭ كارپات تېغى بىلەن بالقان تېغىنى كېسىپ ئۆتۈش جەريانىدا شەكىللەنگەن، ئۇزۇنلۇقى 15 كىلو-مېتر، دەريانىڭ بۇ لىنىيىسىدە سۇ بۆلگۈچلەر كۆپ، سۇنىڭ ئېقىمى تېز، سۇ ئېنېرگىسىيە بايلىقى ناھايىتى مول. قاتناش-قا قولاي ئەمەس. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى يۇگوسلاۋىيە تەرە-پىدە 2.5 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا قانال قېزىلدى. 1964 — 1972-يىللىرى رۇمىنىيە، يۇگوسلاۋىيە دۆلەتلىرى بىرلىشىپ فيېر دەرۋازا رايونىدا سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە قاتناش تورىنى شەكىللەندۈردى. بۇ دەريا قىنىنى توسۇش توسمىسىنى، ئىككى تەرەپتە بىردىن چۈشۈرگىنى ۋە ئېلېكتر ئىستانسىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئومۇمىي توك تارقىتىش ئىقتىدارى 2 مىل-يون 100 مىڭ كىلوۋات سائەتكە يېتىدۇ.

ق

قاتار (Qatar 卡塔尔) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى پېرسىيە قولتۇق قىرغىنقىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ يېرىم ئارال قىسمى بىلەن دېڭىزدىكى ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 11 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. قاتار يېرىنىڭ كۆپ قىسمىنى يەر ۋەزىيىتى تەكشى بولۇ-غان بوز يەرلەر بىلەن قۇملۇقلار ئىگىلەيدۇ، جەنۇبىي قىسمىدا قۇملۇق بارخانلار بار. ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق، يامغۇرى ئاز، شىمالىي قىسمىدا يامغۇر كۆپرەك بولىدۇ. قاتارنىڭ ئاھالىسى 270 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر، قالغىنىنى پارس، ئوردو، ھىندى، بىلوجى قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

ئولتۇراقلاشقان، ئاھالىنىڭ 93% نى فىن خەلقلىرى، قالغىنى راپو خەلقلىرى، شۋېتسىيىلىكلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ 92% خرېستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. فىنلاندىيە تىلى بىلەن شۋېتسىيە تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. فىنلاندىيىدە ئەڭ دەسلەپ راپو خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان، كېيىن فىن خەلقلىرى كۆچۈپ كېلىپ فىنلاندىيە دۆلىتىنى قۇرغان. 12 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى شۋېتسىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1809 - يىلدىكى روسىيە - شۋېتسىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن چارروسىيە دائىرىسىگە قوشۇلغان. 1917 - يىلى 12 - ئايدا فىنلاندىيە جۇمھۇرىيىتى مۇستەقىل بولغان. فىنلاندىيە ئىقتىسادىي جەھەتتە تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ سانائىتىدە ئورمان سانائىتى بىلەن قەغەز سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇندىن قالسا نېفىت ئايرىش، ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق، پولات - تۆمۈر، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. فىنلاندىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكى، چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان. پۈتۈن دۆلەت تېرىلغۇ يېرىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىدا يەم - خەشەك ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا گۆشلۈك، سۈتلۈك كالا ئاساس قىلىنىدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامداپ ئېكسپورت قىلىدۇ. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن بۇغداي، ئارپا، ياڭيۇ، قىزىلچا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتىدۇ. فىنلاندىيىنىڭ قاتناش - ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان. تۆمۈر يول، تاشيوللاردىن باشقا ئۇنىڭ پۈتۈن كۆل، دەريالىرى ئۆزئارا تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، سۇقاتىنىشى بەك قولاي. سۇقاتناش مۇساپىسى 6600 كىلومېتركېلىدۇ.

قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

قارا دېڭىز (Карское Море 喀拉海) شىمالىي مۇز ئوكيانىنىڭ قىرغاق دېڭىزى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يېڭى يەر ئارىلى، ۋاگاچى ئارىلى بىلەن شىمالىي يەر تاقىم ئاراللىرى ئارىسىغا جايلاشقان. شەرق، غەرب تەرەپلىرى ئايرىم-ئايرىم بوغۇز ئارقىلىق لاپتېۋنچ، بارېنتىس دېڭىزلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، مەيدانى 883 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 127 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 620 مېترغا يېتىدۇ. ئوب، يېنىسەي قاتارلىق دەريالار قۇيۇلىدۇ. تۇز تەركىبى 20% — 35% گە، دېڭىز قىرغاقلىرىدا 10% — 12% گە يېتىدۇ. ھاۋاسى قاتتىق سوغۇق، قىشلىقى ئۇزۇنغا سوزۇلغان كېچە بولىدۇ. قار-شۇرغانلىق كۈنلەر كۆپ بولىدۇ، يازلىقى ئۇزۇنغا سوزۇلغان كۈندۈزى ھەم تۇمانلىق بولىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرىنى لەيلىمە مۇزلار قاپلاپ تۇرىدۇ. 7 — 10 - ئايلار ئارىلىقىدا مۇز يارغۇچ پاراخوتلارنىڭ ياردىمى بىلەنلا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. بۇ جايلاردا شىمالىي ياۋروپا تېيۇلدىنى، ئاق كىت، شىمالىي قۇتۇپ ئېيىقى قاتارلىق ھايۋانلار ياشايدۇ. مۇھىم پورتلىرىدىن دېكسۇن، ئوب دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىندىكى نوۋىي پورت قاتارلىقلار بار.

قاراغاندا (Караганда 卡拉干达) سوۋېت قازاقىستانىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، قاراغاندا ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. قاراغاندا 1930 - يىللاردىن باشلاپ ئۆز رايونىدىكى مول تۆمۈر، كۆمۈر بايلىقى ئاساسىدا تەرەققىي قىلىۋاتقان پولات-تۆمۈر، كۆمۈر سانائەت مەركىزى، ئۇ ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە 5 - چوڭ پولات سانائەت بازىسى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە پولات-تۆمۈر، كۆمۈر، ماشىنىسازلىق، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئاھالىسى 617 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ جايدىكى كۆمۈر سانائەت ئورۇنلىرى يىلىغا 60

ئەرەب تەلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، ئىنگلىز تىلىمۇ ئورتاق قوللىنىدۇ. قاتار كىچىك دۆلەت بولسىمۇ، ئۇنىڭ تارىخى ئۇزۇن. مىلادى 7 - ئەسىردە ئەرەب ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1871 - يىلى ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1882 - يىلى ئەنگلىيە بېسىپ كىرگەن، 1916 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ كونترولۇقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان. 1971 - يىلى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن. قاتار ئىقتىسادىي جەھەتتە نېفىتنى ئاساس قىلىدۇ. قاتار نېفىتتىن قىلىنغان مالىيە كىرىمىگە تايىنىپ سېلىنغان نېفىت ئايرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت، پولات - تۆمۈر، سېمونت، ئالىيو-مىن قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. قاتار يېزا ئىگىلىكىدە كۆكتات، خورما، قارا ئاشلىق ئۆستۈرىدۇ. بېلىقچىلىقى بىلەن مەشھۇر. مەرۋايىت ئېلىش ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. مەرۋايىت ئېلىش مەزگىلى يېتىپ كەلگەندە نەچچە يۈزلىگەن قېيىق، نەچچە مىڭ ئادەم مەرۋايىت ئېلىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

قارا تۇمشۇق (黑角 Pointe-Noire) كونگو جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى، دۆلەتنىڭ مەشھۇر سانائەت ۋە سودا مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 142 مىڭدىن ئاشىدۇ. قارا تۇمشۇق 1934 - يىلدىن 1943 - يىلغىچە سېلىنغان سۇنئىي پورت بولۇپ، كونگو جۇمھۇرىيىتىدىن ئېكسپورت قىلىنىدىغان مالىلار مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىپلا قالماستىن، چاد، ئوتتۇرا ئافرىقا، گابون قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ ئېكسپورت - ئىمپورت قىلىدىغان مالىلىرىمۇ قارا تۇمشۇق پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. بىر يىلدا پورتقا كېلىپ - كېتىپ تۇرىدىغان پاراخوتلار 110 مىڭغا يېتىدۇ. بۇ شەھەردە نېفىت ئايرىش، سېمونت، كېمىسازلىق، شېكەر ئىشلەپچىقىرىش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، مېتالچىلىق، يېمەك - ئىچمەك

سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئارال دېڭىزىدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ.

قاراقۇم لېنىن قانىلى (卡拉库姆列宁运河 Каракумский Канал им.В.И.Ленина) سوۋېت ئىتتىپاقى تۈركمەنىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىدىكى قانال. بۇ قانال ئامو دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىنىڭ سول ياقىسىدىكى بوساغادىن باشلىنىپ، غەربكە قاراپ مۇرگاب ۋە تېجېن بوستانلىقلارنى بېسىپ ئۆتۈپ، نېبىتە ئېقىنىنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى تۈزلەڭلىكنى بويلاپ گېئۇك - تېپە قەدەر بارىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1445 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ قانال 1954 - يىلى قېزىلىشقا باشلىنىپ، 1975 - يىلدىن ئىلگىرى 3 - قارارلىق قۇرۇلۇش (ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 837 كىلومېتر) تاماملانغان. 1974 - يىلى 4 - قارارلىق قۇرۇلۇش باشلانغان. ئامۇ دەرياسىدىن باشلىنىدىغان سۇنىڭ ئېقىش مىقدارى سېكۇنتىغا 300 كۇب مېتردىن يېتىدۇ. ئامۇ دەرياسىدىن مورگاب دەرياسى ئارىلىقىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. سۇغېرىش ئۈچۈن پايدىلىنىلىدۇ. قانالنىڭ ئىككى تەرىپىگە تۈركمەنىستاننىڭ مۇھىم پاختىزارلىقلىرى تارقالغان.

قازاقىستان (哈萨克 Казакстан) سوۋېت سوتسىيالىستىك ئىتتىپاق جۇمھۇرىيىتى تەركىبىدىكى بىر جۇمھۇرىيەت. ئۇ، سوۋېتنىڭ ئاسىيا قىسمىدىكى غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان، ئۇ روسىيە فېدېراتسىيىسى، تۈركمەنىستان، ئۆزبېكىستان، قىرغىزىستانىنىڭ ئارىلىقىدا بولۇپ، شەرقىي قىسمى دۆلىتىمىزنىڭ شىمالىي جايىونى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 2 مىليون 700 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە روسىيە فېدېراتسىيىسىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاھالىسى 15 مىليون 857 مىڭدىن ئوشۇق (1985) بولۇپ، بۇنىڭ 36% نى قازاقلار، 40% گە يېقىنىنى رۇسلار، قالغىنىنى ئوكرائىن قاتارلىق باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ، پايىتەختى

مىليون تونندىن ئارتۇق كۆمۈر، 6 مىليون تونندىن ئارتۇق پولات ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. قاراغاندا شەھىردە يۇقىرىقى سانائەت ئورۇنلىرىدىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزىيلار، مەدەنىيەت، سەنئەت ئورۇنلىرى، ئۆسۈملۈك باغچىسى قاتارلىق دەم ئېلىش - سايامەت قىلىش ئورۇنلىرى بار.

قاراقالپاق ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (国卡拉卡尔帕克自治共和国) (Каракалпакская АССР) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزبېكىستانىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 166 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىرمىليون 80 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسىنىڭ 60% نى قاراقالپاق مىللىتى بىلەن ئۆزبېكلەر (ھەرقايىسى 30% نى تەشكىل قىلىدۇ) ئىگىلەيدۇ، ئۇندىن باشقا قازاق (26%)، رۇس قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان. مەركىزى نۆكۈس شەھىرى. قاراقالپاق ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي قىسمى قىزىل قۇم چۆلى بىلەن، غەربىي قىسمى ئۇستيورت ئېگىزلىكى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى ئويمانلىق بولۇپ، ئامۇ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىم دېلتىسى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ، ھاۋاسى قۇرغاق بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 110 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن ئاشتۇزى، شور قاتارلىقلار ئېلىنىدۇ. قاراقالپاق 16 - ئەسىردە بۇ خارا خانلىقىنىڭ دائىرىسىدە بولغان. 1873 - يىلى چارروسىيە تەرىكىبىگە قوشۇلغان. 1925 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاست بولۇپ قۇرۇلغان، 1936 - يىلى ئۆزبېكىستانغا قوشۇلغان. ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسەن كېۋەر، شال، بېدە ئۆستۈرۈلىدۇ. قوي، كالا، ئات، تۆگە قاتارلىق چارۋىلار بېقىلىدۇ. سانائىتىتە چىگىت ئايرىش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇندىن باشقا ياغ تارتىش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، مېتالچىلىق قاتارلىق

تۇتىدۇ. تېرىلغۇ يەرلەرنىڭ كۆپىمدە يازلىق بۇغداي تېرىلىدۇ، ئۇندىن باشقا كېيىۋەز، قىزىلچا، تاماكا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان. چارۋىچىلىق مەيدانلىرى يېزا ئىگىلىك يېرىنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. قوي سانى، قوي يۇڭى مەھسۇلاتى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

قازان (喀山 Казань) سوۋېت رۇس فېدېراتسىيىسىدىكى تاتار ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر ۋولگا دەريا سانىنىڭ تۆۋەن ئېقىمىغا، كۇيبىشېۋ سۇ ئامبىرىنىڭ غەربىي شىمال ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئاتاقلىق دەريا پورتى ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 47 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). قازان 13 - ئەسىرنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا سېلىنغان، 15 -، 16 - ئەسىرلەردە قازان خانلىقىنىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم سانائەت، قاتناش مەركەزلىرىنىڭ بىرى. شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، سانائىتىدە ئايروپىلان، ستانوك، ئەسۋاب - ئۈسكۈنە، خىمىيە سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ جايدا 1804 - يىلى قۇرۇلغان قازان داشۋىسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار. تولستوي بىلەن لېنىن ئۆز ۋاقتىدا قازان داشۋىسىدە ئوقۇغان، شۇڭا شەھەردە لېنىن مۇزېيى، سوۋېت پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شۆبىسى، پۈتۈن سوۋېت داڭ-ۋالاش ئۈسكۈنىلىرىنى تەتقىق قىلىش ئورنى، يەنە 16 —، 18 - ئەسىرلەردە قۇرۇلغان قەدىمىي شەھەر مۇنارىلىرى، چېركاۋ قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

قالماق ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (国自治共和梅茨克尔卡 Калмыцкая АССР) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ بىر مەمۇرىي رايونى بولۇپ، ۋولگا دەريا سانىنىڭ ئوڭ ياقى-

www.uyghurkitap.com

ئالىۋتا شەھىرى، قازاقىستاننىڭ غەربىي جەنۇبىنى تۇران تۈز-
لەڭلىكى بىلەن كاسپىي كۆلى بويى پەسلىكلىرى، ئوتتۇرا، شەر-
قىنى قازاقىستان ئېدىرلىقلىرى، شەرقىي تەرىپىنى تاغلىقلار
ئىگىلەپ تۇرىدۇ. يېرىم چۆل، چۆللۈكلىرى مەيدانى 60% نى
ئىگىلەيدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ماتېرىك خاراكتېرلىك
ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 100 —300
مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. قازاقىستاندا كان بايلىقلىرى مول،
مىس، قوغۇشۇن، سىنىك، خروم قاتارلىق كان بايلىقلىرىنىڭ
زاپىسى جەھەتتە پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى
ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. كۆمۈر، تۆمۈر، نېفىت، تەبىئىي گاز، ئال-
ماس قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ
خېلى مول. بۇ جايىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئەسلى قازاق خانلىقى
ئىگىلەپ تۇرغان. 19 - ئەسىرنىڭ دەسلەپكى يېرىمىدا چارروسىيە
ئىگىلىگەن. شەرقتە بالقاش كۆلىنىڭ شەرقى بىلەن زايسان
كۆل ئەتراپلىرى ئەسلى جۇڭگونىڭ يېرى ئىدى. 19 - ئەسىر-
نىڭ ئاخىرى چارروسىيە تەرىپىدىن مەجبۇرىي كېسىۋېلىنغان.
قازاقىستان 1920 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇ-
لۇپ، روسىيە فېدېراتسىيىسىگە تەۋە بولغان. 1936 - يىلى
قازاقىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىل-
گەن. قازاقىستان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم رەڭلىك مېتال-
لۇرگىيە بازىسى. سانائەتتە مېتاللۇرگىيە، كۆمۈر، نېفىت
ئېلىش، ماشىنىسازلىق سانائەتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.
مىس، قوغۇشۇن، سىنىك مەھسۇلاتى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى
بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. سوۋېتنىڭ 4 - چوڭ كۆمۈر
كان بازىسى، مۇھىم تۆمۈر رۇدىسى ئىشلەپچىقىرىدىغان ئورنى
ھېسابلىنىدۇ. قازاقىستان سوۋېتنىڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونـ
لىرىنىڭ بىرى. تاۋار ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشتا مۇھىم ئورۇن

يىلى ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1798 - يىلى فرانسىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1801 - يىلى فرانسىيىلىك ناپالىئون ئارمىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى تارمار قىلغاندىن كېيىن، تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلانغان. قاھىرە ھازىر ئافرىقا بويىچە ئەڭ زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرى. قاھىرە شەھىرى شىمالىي رايون، جەنۇبىي رايون، شەرقىي رايون، پويىز ئىستانسىسى دەپ بىرقانچە سانائەت رايونلىرىغا بۆلۈنىدۇ. شەھەردە توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، پولات - تۆمۈر، خىمىيە، نېفىت ئايرىش، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. قاھىرە مىسرنىڭ ئەڭ چوڭ قاتناش تۈگۈنى، ئۇنىڭ قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. تۆمۈريول ئارقىلىق ئىسكەندەرىيە، ئاسۋان، سۇۋەيىش شەھەرلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەر شىمالىي تەرەپتىن ئىسمائىلىيە قانىلى ئارقىلىق سۇۋەيىش قانىلى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەردىن دۆلەتنىڭ باشقا شەھەرلىرىگە بارىدىغان تاشيول، ھاۋا يوللىرى بار. قاھىرە خەلقئارادىكى مۇھىم ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. ئاسىيا، ئافرىقا، ياۋروپا ئارلىقىدىكى مۇھىم ھاۋا يوللىرى قاھىرەنى بېسىپ ئۆتىدۇ.

قرىم يېرىم ئارىلى (克里木半岛 КрымскийПолустров) سوۋېت ئىتتىپاقى ياۋروپا قىسمىنىڭ جەنۇبىغا، ئازوۋ ۋە قارا دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. شىمالىي تەرىپى 18 كىلومېتر كەڭلىكتىكى پېرېكوپ بوغۇزى ئارقىلىق چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 26 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىنى تۈزلەڭلىكلەر تەشكىل

سىغا جايلاشقان. شەرقىي جەنۇب تەرىپى كاسپىي دېڭىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 75 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 320 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ ئاساسىنى رۇس ھەم كالمېتس خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى ئېلىستا شەھىرى. جۇمھۇرىيەتنىڭ كۆپ قىسىم يەرلىرىنى كاسپىي دېڭىزى بويىدىكى پەسلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ، شىمالىي قىسمىدا يەر ۋەزىيىتى ئانچە ئېگىز بولمىغان ئېدىرلىقلار بار. نېفىت، تەبىئىي گاز، كۆمۈر، ئاشىتۇزى قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. ئىقلىمى قۇرغاق، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى تەخمىنەن 400 مىللىمېتر كېلىدۇ، شەرقىي جەنۇب قىسمىنىڭ 180 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولۇپ، يېرىم چۆللۈكتىن ئىبارەت. ئىقتىسادىي جەھەتتە چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. دېھقانچىلىق ئىشلىرى سۇغىرىشقا تايىنىدۇ، مېۋىچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. سانائىتىدە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى بىلەن بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. شەرقىي جەنۇب رايونلىرىدىن تەبىئىي گاز ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

قاھىرە (开罗 Cairo) مىسىرنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، پۇل مۇئامىلە، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، ئافرىقا بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر، دۇنيا بويىچە مەشھور شەھەرلەرنىڭ بىرى. قاھىرە شەھىرى نىل دەرياسىنىڭ دېلتىسىدىكى دەريانىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، چوڭ كۆۋرۈك ئارقىلىق بىر - بىرىگە باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 9 مىليون 700 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). قاھىرە شەھىرى 642 - يىلدىن باشلاپ سېلىنغان، بۇ شەھەر سېلىنغاندىن كېيىن بىر نەچچە قېتىملىق ئۇرۇشتا زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان، 13 - ئەسىردە تەرەققىي قىلىپ مۇھىم سودا، مەدەنىيەت مەركىزىگە ئايلانغان، 1517 -

ئۇچۇنمۇ زور ئەھمىيەتلىك بولماقتا.

قىرغىزستان (吉尔吉斯 Киргизия) سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەتلەر ئىتتىپاقى تەركىبىدىكى بىر جۇمھۇرىيەت بولۇپ، سوۋېت ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. شىمال، غەرب، جەنۇب تەرەپلىرى قازاقىستان، ئۆزبېكستان، تاجىكىستان بىلەن، شەرقىي قىسمى دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 198 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 976 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، 48% دىن كۆپرەكىنى قىرغىزلار، تەخمىنەن 30% نى روسلار، قالغىنىنى ئۆزبېك، ئوكرائىن، ئۇيغۇر قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى فرۇنزې شەھىرى. قىرغىزستان تاغلىق جاي بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 500 مېتردىن يۇقىرى تۇرىدۇ. يېرىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3000 — 4000 مېترغىچە كېلىدۇ. تىيانشان تاغلىرىنىڭ غەربىي بۆلىكى جۇمھۇرىيەتنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىنى ئىگىلەپ تۇرىدۇ، غەربىي جەنۇبىنى پامىرئالاي تاغلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئېگىز تاغلار يىل بويى قار-مۇزلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئوتلاقلار پۈتۈن يېرىنىڭ 50% نى ئىگىلەپدۇ. قىرغىزستاننىڭ ئىقلىمى ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 200 — 800 مىللىمېتر كېلىدۇ، ئېگىز تاغلىقلارنىڭ 1000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. سىر دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىندىكى نارىن دەرياسى دۆلەتنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، سۇ بايلىقى مول. قىرغىزستاننىڭ كۆمۈر، سىماب، سۈرمە قاتارلىق كان بايلىقلىرى بىرقەدەر كۆپ. قىرغىزستانىنىڭ غەربىي قىسمى بۈرۈن قوقان خانلىقىغا تەۋە بولغان، 1876 - يىلى چارروسىيە

قىلدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ يايلاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. شەرقتىكى كىرىچ يېرىم ئارىسىدا يەر ۋەزىيىتى ئانچە ئېگىز بولمىغان ئېدىرلىقلار بار، بۇ جايىنىڭ تۆۋۈر بايلىقى ناھايىتى مول. ئارالنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا غەربىي جەبۇبتىن شەرقىي شىمالغا سوزۇلغان قىرىم تاغلىقلىرى جايلاشقان، بۇ تاغلىقنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 1545 مېتر كېلىدۇ. تاغلىقنىڭ جەنۇبىي ئېتەكلىرىنىڭ كەڭلىكى 2 — 8 كىلومېتر بولۇپ، ئىقلىمى يىلىمىق، مۆتىدىل كېلىدۇ. بۇ جايلار پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ مۇھىم دەم ئالىدىغان ساناتوريىيە رايونى ھېسابلىنىدۇ. تاغلىقلار ھەرخىل تۇرمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. تاغ ۋادىلىرى بىلەن دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا كۆپلەپ ئۈزۈم ۋە سۇبتروپىك بەلباغ مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ جايلار قىرىم تەبىئىي قوغداش رايونى قىلىپ ئايرىلغان. قىرىمدىكى مۇھىم شەھەرلەر سىمفېروپول، يېۋپاتورىيە، سېۋاستوپول، پالتا ھەم كىرىچلاردىن ئىبارەت.

قونجىراپ تاغ ئېغىزى (红其拉甫山口 Khanjerabpass) دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونى بىلەن كەشمىر ئارىلىقىدىكى تاغ ئېغىزى، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4700 مېتر كېلىدۇ. قەدىمكى «يىپەك يولى» مۇشۇ جايدىن ئۆتكەن، شۇنداقلا جۇڭگو بىلەن جەنۇبىي ئاسىيا، غەربىي ئاسىيادىكى ھەرقايسى دۆلەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى قۇرۇقلۇق يولىنىڭ مۇھىم بىر ئۆتكىلى بولغان. 1978 - يىلى ياسالغان قاراقۇرۇم تاشيولى بۇ جايىنى بېسىپ ئۆتۈپ پاكىستانغا تۇتىشىدۇ. قونجىراپ تاغ ئېغىزى يالغۇز جۇڭگو بىلەن پاكىستان ئارىلىقىدىكى مال ئالماشتۇرۇش، بېرىپ - كېلىش ئىشلىرى ئۈچۈنلا زور ئەھمىيەتلىك بولۇپ قالماي، بەلكى جەنۇبىي ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا ھەم دۇنيانىڭ باشقا جايلىرىدىكى 3 - دۆلەت خەلقلىرىنىڭ بېرىپ - كېلىشى

لىقتىن ھۆل ـ يېغىن تاز (100 — 200 مىللىمېتر ئەتراپىدا) بولۇپ، دېڭىزغا قۇيۇلىدىغان چوڭ دەريالار يوق. سۇنىڭ پارغا ئايلىنىشى كۈچلۈك، شۇڭا سۇنىڭ تەركىبىدە تۇز مىقدارى كۆپ بولۇپ، 40% ۋە 42% كە يېتىدۇ.

قىزىل ـ ئوردا (克孜尔—奥尔达Кзыл-Орда) سوۋېت قازاقستانىنىڭ جەنۇبىدىكى شەھەر، قىزىل ـ ئوردا ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر سىر دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ ئوڭ ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 156 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). بۇ جاي 1820 ـ يىللارنىڭ ئالدى ـ كەينىدە مۇھىم قورغان بولغان. 1925، — 1929 ـ يىللىرى قازاقستانىنىڭ مەمۇرىي مەركىزى بولغان. ھازىر قازاقستانىنىڭ مۇھىم شەھەرلىرىنىڭ بىرى. سانائەتتە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى بىلەن يېنىك سانائەتنى ئاساس قىلىدۇ. يەنە قەغەز مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەش بىرلەشمە كارخانىسى بار. شەھەر يېنىدىكى سىر دەريا بويىغا سۇغىرىش ئىنشائاتلىرى قۇرۇلغان. شەھەر رايونىدا شال قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

قىشىم ئارىلى (格什姆岛 Qishm Island) ھورمۇز بوغۇزىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ئارال، ئۇ پېرسىيە قولتۇقىدىكى ئەڭ چوڭ ئارال ھېسابلىنىدۇ. ئىران ئىگىدارچىلىق قىلىدۇ. كۆرۈنۈشى تار ـ ئۇزۇن بولۇپ، چوڭ قۇرۇقلۇق قىرغىقى بىلەن تەكشى سوزۇلىدۇ. چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن ئارالنى قۇران بوغۇزى ئايرىپ تۇرىدۇ، ئۇزۇنلۇقى 112 كىلومېتر، كەڭلىكى 11 — 32 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 1336 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ ئېگىز جايى 406 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى قۇرغاق. ئايرىم جايلىرىدا ئاشلىق زىرائەتلىرى بىلەن كۆكتات، خورما ئۆستۈرۈلىدۇ. تۇز قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئىشلەپ چىقىرىلىدۇ. قىشىم ئارىلى ستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە، ئۇ ھورمۇز ھەم

بىلەن بىرلەشكەن، ئوتتۇرا شەرق قىسىملىرى جۇڭگونىڭ يېرى بولۇپ، 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى چارروسىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1926 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1936 - يىلى قىرغىزىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. ئىقتىسادتا چارۋىچىلىق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئاساسەن قوي، كالا، ئات بېقىلىدۇ، قوي بىلەن قوي يۇڭى مەھسۇلاتىدا روسىيە سوۋېت سوتسىيالىستىك فېدېراتسىيىسى، قازاقىستاندىن قالسا 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسلىق بۇغداي، كېۋەز، قىزىلچا، كۆممىقوناق، تاماكا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. باغۋەنچىلىكى تەرەققىي قىلغان، ھەرخىل مېۋە - چېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە كان سانائىتى، ماشىنىسازلىق سانائىتى، چىگىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك سانائەتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. قاتناش تىرانسپورتىدا تاشيولنى ئاساس قىلىدۇ.

قىزىل دېڭىز (红海 RedSea) قىزىل دېڭىز ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقى بىلەن ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا 1932 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. شىمالدا سۇۋەيىش قانىلى ئارقىلىق ئوتتۇرا يەر دېڭىزى بىلەن تۇتىشىدۇ، جەنۇبىي تەرىپى 26 كىلومېتر كەڭلىكتىكى باب - ئەل - مەندەب بوغۇزى ئارقىلىق ئادەن قولتۇقى بىلەن تۇتىشىدۇ. دېڭىزنىڭ ئومۇمىي مەيدانى 450 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئەڭ كەڭ جايى 306 كىلومېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 3600 مېترغا يېتىدۇ. قىزىل دېڭىز دۇنيا بويىچە ئىككى چوڭ قىتئە ئارىسىدىكى قۇرغاق ئىستىسق سۇبتروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقتىن، سۇ يۈزىنىڭ تېمپېراتۇرىسى 32°C بولسا، 200 مېتر چوڭقۇرلۇقتىكى سۇنىڭ تېمپېراتۇرىسى 21°C قا يېتىدۇ. كىلىماتى قۇرغاق بولغا-

لىرنى ئىشلەپچىقىرىش ھەمدە كۆرسەتكۈچلۈك ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسىي شەھەرلىرى پروخلادنى ھەم دوكشۇكنولاردىن ئىبارەت.

كابورا باسسا سۇ ئامبىرى (卡布拉巴萨水库Cabora Bassa) ئافرىقىدىكى موزامبىكنىڭ غەربىي شىمالىدىكى زەمبىزى دەريا بويىغا سېلىنغان چوڭ تىپتىكى سۇ قۇرۇلۇشلىرىنىڭ بىرى. 1975 - يىلى قۇرۇلغان. توسمىنىڭ ئېگىزلىكى 168 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 330 مېتر كېلىدۇ. سۇ ئامبىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 240 كىلومېتر، مەيدانى 2660 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سۇ ئامبىرىدىن تۆۋەن ئېلىش، سۇغىرىش، قاتناش ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ. توسمىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا قۇرۇلغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بىر مىليون 200 مىڭ كىلوۋات سائەت توك تارقىتالايدۇ، موزامبىك ھۆكۈمىتى بۇ توك بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامداشتىن سىرت كۆپلەپ چەت دۆلەتلەرگە توك تارقىتىدۇ.

كابۇل (喀布尔 Kabul) ئافغانىستانىنىڭ پايتەختى. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. ئافغانىستاننىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. بۇ شەھەر دېڭىز يۈزىدىن 1950 مېتر ئېگىز بولغان تەكشىلىككە جايلاشقان، شەھەرنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يېنىدىن ھىندى دەرياسىنىڭ باش ئېقىنى بولغان كابۇل دەرياسى ئېقىپ ئۆتىدۇ. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليونغا يېتىدۇ (1984)، كابۇل 3000 يىللىق تارىخقا ئىگە قەدىمىي شەھەر. بۇ شەھەر 16 - ئەسىردىن باشلاپلا سىياسىي مەركەز بولغان. 1773 - يىلدىن باشلاپ ئافغانىستاننىڭ مەركىزى بولغان. كابۇل شەھىرى ئافغانىستان مۇستەقىللىككە ئېرىشكەندىن كېيىن كېڭەيدى، شەھەردە زامانىۋى قۇرۇلۇشلار قۇرۇلدى. ھازىر بۇ جايدا ھەربىي قورال-

پەرسىيە قولتۇق ئاغرىنى كونترول قىلىشتا ناھايىتى مۇھىم رول ئوينايدۇ. ئۇ ئىرانىنىڭ ئابباس پورتىنى قوغداپ تۇرىدىغان تەبىئىي توسۇق ھېسابلىنىدۇ.

ك

كاباردا - بالكار ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى(卡巴尔达—巴尔卡尔自治共和国Кабардино-БалкарскаяACCP) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ بىر مەمۇرىي رايونى بولۇپ، شىمالىي كاۋكازنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. مەيدانى 12 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 716 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ كۆپىنى كاباردا ھەم بالكار خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇندىن قالسا رۇس، ئوكرائىن قاتارلىق مىللەتلەرمۇ بار. كاباردا - بالكار ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 1936 - يىلى 12 - ئايدا ئوبلاست بولۇپ قۇرۇلغان. مەركىزى نالچىك شەھىرى. جۇمھۇرىيەتنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار تەشكىل قىلىدۇ، جەنۇبىي قىسمىنى چوڭ كاۋكاز تاغلىرىنىڭ ئىلبورس چوققىسى (5633 مېتر) ھەم ئۇندىن باشقا ئېگىزلىكى 5000 مېتردىن يۇقىرى بولغان بىر قانچە تاغ چوققىلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. يەر ئاستى بايلىقلىرىدىن مولىبدېن، ۋۇلفرام، سۇرمە، قوغۇشۇن، ئالىيۇمىن، ۋىسمۇت، قەلەي قاتارلىق رەڭلىك مېتال لارنىڭ زاپىسى مول، مىنېرال بۇلاقلارمۇ كۆپ. ئىقلىمى ما- تېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل- يېغىن مىقدارى 800 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ، تاغ ئېتەكلىرىدە 500 — 600 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇغداي، كۆمىمىقوناق، ئاپتاپپەرەس، كەندىر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقى تە- رەققىي قىلغان. رەڭلىك مېتاللارنى قېزىش، نېفىت ئوسكۇنە-

دەسلەپ قۇرغان مۇستەملىكىچىلىك پونكتى. گوللاندىيە ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى ئىچكى قىسىملارغا كېڭەيتىشتە بۇ جايىنى ئۆزىنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك بازىسى قىلىغان. شەھەردە چوڭ تېپتىكى توقۇمىچىلىق، ھاراق ئىشلەش، تاماكا، نېفىت ئايرىش كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇلاردىن باشقا يېمەك ـ ئىچمەك، خىمىيە، كۆن ـ خۇرۇم، قەغەز قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. كاپىتوۋۇن شەھىرى ئاتلانتىك ئوكيانغا يۆزلەنگەن تابىل قولتۇق بويىغا جايلاشقان، ئۇ جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ ئەڭ مۇھىم پورتلىرىدىن بولۇپ، بىرلا ۋاقىتتا 40 تىن ئوشۇق چوڭ تېپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ. شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزېيلار، گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى، ئۆسۈملۈك باغچىلىرى بار. بۇ جاينىڭ قاتناش ۋە ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ بولۇپ، ئوتتۇرا شەرقتىن ياۋروپاغا ماڭغان غايەت زور تېپتىكى نېفىت پاراخوتلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك بۇ جايىنى بېسىپ ئۆتىدۇ.

كاتماندۇ (加德满都 Katmandu) نېپالنىڭ پايتەختى. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەر باگمات دەرياسى بىلەن بىشمات دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان ۋادىسىغا جايلاشقان. شەھەرنىڭ شىمالىدىكى ھىمالايا تاغلىرى شىمالدىن كېلىدىغان سوغۇق ھاۋا ئېقىمىنى توسۇپ تۇرىدۇ. ھىندى ئوكيانىدىن كېلىدىغان نەم، يىللىق ھاۋا ئېقىملىرى شەھەرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن ئۇرۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ھاۋاسى يىللىق، تۆت پەسىل خۇددى باھاردەك ياپيېشىل تۇرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20°C ئەتراپىدا بولىدۇ. ھاۋاسى بەك يېقىملىق. شۇڭا بۇ شەھەر دۆلەتنىڭ «باھار پايتەختى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. كاتماندۇ قەدىمىي شەھەر

www.uyghurkitap.com

ياراق زاۋۇتى، سۈنئىي ئىلمە - تۇقۇلما زاۋۇتى، سۇلياۋ، پاخىلىق يۇڭ توقۇمىچىلىق فابرىكىسى، ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش زاۋۇتى، ئەينەك زاۋۇتى، يېمەك - ئىچمەك زاۋۇتلىرى بارلىققا كەلدى. كابۇل ئافغانىستاننىڭ ئەڭ چوڭ مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ جايدا كابۇل داشۆسى قاتارلىق بىرقانچە ئالىي مەكتەپ، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، مۇھىم تارىخىي ئورۇنلار، ئاتاقلىق مەسچىتلەر بار.

كابۇل دەرياسى (喀布尔河 Kabul River) ئافغانىستاندىكى دەريا. ئۇزۇنلۇقى 700 كىلومېتر، بۇنىڭ ئىچىدە تەخمىنەن 560 كىلومېتر ئافغانىستانغا، قالغان قىسمى پاكىستانغا توغرا كېلىدۇ. باش قىسمى ھىندىقۇش تاغلىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن باشلىنىپ ئافغانىستاننىڭ قابۇل، جالالئاباد شەھەرلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، كېبىر تاغ ئېغىزىنىڭ شىمالىدىكى تاغ ۋادىسى ئارقىلىق پاكىستانغا ئېقىپ كىرىدۇ، پېشاۋار، ئىسلامئابادنىڭ غەربىنى بېسىپ ئۆتۈپ ھىندى دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. دەريا سۈيى جالالئاباد بىلەن پېشاۋار قاتارلىق جايلاردا سۇغىرىش ئىشلىرىغا ئىشلىتىلىدۇ. دەريا ۋادىسى مۇھىم قاتناش يولى ھېسابلىنىدۇ. دەريانىڭ قابۇل شەھىرىدىن تۆۋەن قىسمىدا قېيىق بىلەن قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. مۇھىم تارماقلىرى لاۋگار، پەنجە، سېرلاردىن ئىبارەت.

كاپېتوۋن (开普敦 Cape Town) جەنۇبىي ئافرىقا (ئازانىيە) نىڭ جەنۇبىي دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان ئىككىنچى چوڭ شەھەر. مۇھىم پورتى، كاپېتوۋن ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ جايدا جەنۇبىي ئافرىقا ئاق تەنلىك ئىرىقچىلارنىڭ قانۇن چىقىرىش ئورگانلىرى بار. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 476 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، كاپېتوۋن 1652 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇ غەرب مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ جەنۇبىي قىسىم ئافرىقىدا ئەڭ

بىرلىشىپ چوڭ كاتتوۋىز بىرلەشمە شەھىرىنى ھاسىل قىلىدۇ، شەھەردە يۇقىرى دەرىجىلىك ئىقتىسادىي مەكتەپلەر، كۆمۈر كان تەتقىقات ئورۇنلىرى بار.

كاخوفكا سۇ ئامبىرى (Каховское 卡霍夫卡水库) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇكرائىن جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىدىكى دنېپر دەريا‌سىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا جايلاشقان. كاخوفكا سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇرۇش ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن. ئۇزۇنلۇقى 230 كىلومېتر، ئەڭ كەڭ يېرى 25 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 2155 كۋادرات كىلومېتر‌غا يېتىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 8.4 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر يېرى 36 مېتر‌غا يېتىدۇ. 18 مىليارد 200 مىليون كۆب مېتر سۇ سىغىدۇ. بۇ سۇ ئامبىرى 1950 - يىلى قۇرۇلغان، توسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 3.8 كىلومېتر، ئېگىزلىكى 20 مېتر كېلىدۇ. بۇ جايدا قۇرۇلغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى يىلىغا بىر مىليارد 410 مىليون كىلوۋات توك تارقىتالايدۇ. كۆل سۈيىدىن سۇغىرىش، قاتناش، بېلىقچىلىق ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىلىدۇ. سۇ ئامبىرى بويىدا زاۋوروۋىي، نېكوپول قاتارلىق شەھەرلەر بار.

كاراچى (Karachi 卡拉奇) پاكىستان ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، ئەڭ چوڭ پورتى. بۇ شەھەر ھىندى دەريا دېلتىسىنىڭ غەربىگە، ئەرەب دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەرنىڭ مەيدانى 1450 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 5 مىليوندىن ئاشىدۇ (1980). كاراچى جەنۇبىي ئاسىيا بويىچە ئاتاقلىق چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. بۇ جاي 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرا لىرىدا 1400 دەك ئاھالىسى بار بىر كىچىك بېلىقچىلىق يېزىسى ئىدى، 1941 - يىلىغىچە كېڭىيىپ ئاھالىسى 440 مىڭدىن ئوشۇق بىر شەھەرگە ئايلاندى. 1947 - يىلىدىن 1959 - يىلىغىچە پاكىستاننىڭ پايتەختى بولدى. كاراچى شەھىرى

بولۇپ، 723 - يىلى قۇرۇلغان، 1768 - يىلى سائا خانلىقىنىڭ هەم كېيىنكى خانلارنىڭ مەركىزى بولغان، بۇ شەهەردە كونا خارابىلار، كونا قۇرۇلۇشلار ناهايىستى كۆپ، شۇڭا «ئۇستى ئوچۇق مۇزېي» دەپمۇ ئاتىلىدۇ، كونىشەهەر قىسمى هازىر مۇهىم ساياهەت مەركىزىگە ئايلاندى، يىلىغا نەچچە يۈزمىڭ ساياهەتچى كېلىپ قايتىدۇ. كاتماندۇ شەهىرىنىڭ كۆلىمى كىچىك بولسىمۇ، لېكىن بۇ جايدىكى بۇتخانىلار، دىنى قۇرۇلۇشلار 250 دىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە دۇنياغا داڭلىق بۇددا دىنى ئىبادەتخانىلىرى بار. يەنگىشەهەر قىسمى 50 - يىللاردىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلغان. كاتماندۇ شەهىرىنىڭ ئەتراپىدا يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، گىلەم توقۇش، تېرە - خۇرۇم، قول هۈنەرۋەنچىلىك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەهەردە يەنە خەلقئارا ئايرودرومى، چوڭ بانكىلار، سودا ماگىزىنلىرى، 1959 - يىلى قۇرۇلغان ئۇنىۋېرسال ئالىي مەكتەپ هەم ئۇنىڭغا تەۋە ئون نەچچە شۆبە مەكتەپ بار.

كاتوۋىز (Katowice 卡托维兹) پولشىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان شەهەر، كاتوۋىز ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، يۇقىرى سىلىزىيىدىكى ئەڭ چوڭ شەهەر، مۇهىم سانائەت، قاتناش - تىرانسپورت هەم ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت مەركىزى، ئاهالىسى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، كاتوۋىز 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى كىچىك بىر يېزا ئىدى، كېيىن كۆمۈر سانائىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. هازىر پولشىنىڭ ئەڭ چوڭ تۆمۈرىيول تۈگۈنى، مۇهىم كۆمۈر، سانائەت مەركىزى، شەهەردە كۆمۈر سانائىتىدىن باشقا پولات - تۆمۈر، سىنىك تاۋلاش، ئېغىر ماشىنىسازلىق، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. شەهەر ئەتراپىدىكى كىچىك شەهەرلەر بىلەن

ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، قۇرۇلۇش، بىناكارلىق قاتارلىق سانائەت-لەرنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەرنىڭ ئەتراپىدا يېزا ئىگىلىك تەرەققىي قىلغان. كاراكاس شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇشى زامانىۋى، شەھەردە ئاتاقلىق مەيدانلار، باغچىلار، مۇزېيلار، 1721 - يىلى قۇرۇلغان ۋېنېسۇئېلا مەركىزىي داشۆسى قاتارلىق ئالىي مەكتەپلەر، خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

كاراگېنسكى ئارىلى (卡拉金岛 Карагинский Остров)
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقىدىكى كامچاتكا يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىغا، كاراگىنسكى قولتۇقىغا جايلاشقان ئارال. بۇ ئارال كامچاتكا يېرىم ئارىلىدىن لىتكىي بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 2000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ شەرقىي ئوتتۇرا قىسمىدا تاغلىقلار كۆپرەك بولۇپ، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 912 مېتر كېلىدۇ، ئارال-نىڭ غەربىي قىسمى پەسرەك، شەرقىي تەرىپى تىك كېلىدۇ. ئارالدا چاتقال ھەم تايىگا بەلباغ ئۆسۈملۈكلىرى ئۆسىدۇ. ئارالنىڭ ئەتراپىدىكى دېڭىزدا بېلىق قاتارلىق دېڭىز بايلىقى ناھايىتى مول.

كارپات تاغلىرى (喀尔巴阡山脉 Carpathian Mountains)
ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان تاغلىق بولۇپ، ئالىپ تاغ ئومۇرتقىسىنىڭ شەرقە سوزۇلغان بۆلىكى ھېسابلىنىدۇ. بۇ تاغلىق چېخوسلوۋاكىيىنىڭ براتسلاۋا شەھىرى-نىڭ يېنىدىن باشلىنىپ، پولشا، سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىنى بېسىپ ئۆتۈپ، رۇمىنىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى تۆمۈر دەرۋا-زىغا قەدەر يېرىم چەمبەر شەكلىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1500 كىلومېتر بولۇپ، غەربىي كارپات، شەرقىي كارپات ھەم جەنۇبىي كارپاتتىن ئىبارەت ئۈچ قىسمغا بۆلۈنىدۇ. غەربىي كارپات تېغىدىكى گېرلاخوق چوققىسىنىڭ

www.uyghurkitap.com

ىنىڭ سانائىتى خېلى تەرەققىي قىلغان، ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن پاكىستان سانائەت ئىشلەپ چىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، شەھەردە كېمىسازلىق سىتانوك، پولات تۆمۈر، سېمونت، كەندىر، پاختا، يىپەك توقۇمىچىلىق، ئەينەك، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. كاراچى پاكىستاننىڭ مۇھىم قاتناش مەركىزى، بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بارىدىغان تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايوللىرى بار. كاراچى پورتى يىلىغا 10 مىليون توننىدىن ئوشۇق مالنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. پاكىستاندىن ئېكسپورت قىلىنىدىغان ۋە ئىمپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ كۆپى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ھازىر كاراچىنىڭ يېنىدىكى كاشىم دېگەن ئورۇندا ئىككىنچى بىر دېڭىز پورتى قۇرۇلماقتا. كاراچى ئايرودرومى دۇنيادىكى چوڭ خەلقئارا ئايرودرومىنىڭ بىرى. بۇ جايدا يەنە ئاتوم ئېنېرگىيىسىنى تەتقىق قىلىش مەركىزى، نۇرغۇن ئالىي مەكتەپلەر، باشقا پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق مەسچىتلەر بار.

كاراكاس (加拉加斯 Caracas) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان ۋېنېسۇئېلا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى. دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر دېڭىز قىرغاق تاغ تىزمىلىرىنىڭ كاراكاس ۋادىسىغا، ئاۋىلا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان. كاراكاس شەھىرى بىلەن ئۇنىڭ سىرتقى پورتى لاگوئايرانىڭ ئارىلىقى 11 كىلومېتر كېلىدۇ. كاراكاس شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 4 مىليون 237 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇ شەھەر ۋېنېسۇئېلانىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت ھەم يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش رايونى بولۇپ، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، مېتاللۇرگىيە،

كىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئا ق ش نىڭ ۋەكالىتەن باش قۇرۇشىغا ئۆتكەن. كارولىن تاقىم ئاراللىرىدا قۇرۇق پالما، شېكەر قۇمۇشى، كۆممىقۇناق ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئەتراپىدىكى دېڭىزلار- دىن بېلىق تۇتۇلىدۇ، فوسفورلۇق تاش قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېلىنىدۇ. قۇرۇق پالمىنى كۆپلەپ ئېكسپورت قىلىدۇ.

كارۇن دەرياسى (卡仑河 Karun River) ئىرانىنىڭ ئەڭ چوڭ دەرياسى. دەريانىڭ باش مەنبەسى زاگروس تاغلىرىنىڭ غەربىي ئېتەكلىرىدىن باشلىنىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 850 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلىمى 50 مىڭ كۇبادرات كىلومېتر- غا يېتىدۇ. دەريا سۇيى زاگروس تېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئاخىرى پېرسىيە قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ، كارۇن دەرياسىنىڭ باش ئېقىنىنىڭ سۇيى ۋە سۇ ئېنېرگىيىسى مول، دەريانىڭ قۇيۇلۇش ئېغىزىدىن تاكى خوررام شاخىر شەھىرىگە قەدەر بول- غان ئارىلىقتا 1000 تونناغا دەريا پاراخوتلىرى قاتنىيالايدۇ. ئۇ ئىران بويىچە مۇھىم قاتناش ئەھمىيىتىگە ئىگە دەريا.

كارېلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (卡累利阿自治共和国 Карельская АССР)سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، غەربىي تەرىپى فىنلاندىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ، شەرقىي شىمال تەرىپى ئاق دېڭىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 17 مىڭ 240 كۇادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 778 مىڭدىن ئاشىدۇ(1985)، بۇنىڭ كۆپىنى رۇس ھەم كارېلى مىللەتلىرى تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى پېتروزاۋۇد- دىسكى. كارېلى ئاپتونوم خۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي پەس ھەم تەكشى، غەربىي ئېدىرلىق تاغلىقلاردىن ئىبارەت. شىمالىي ئورمان تايگا بەلبېغىغا، جەنۇبىي ئورمان ئوتلاق بەلبېغىغا كىرىدۇ. ئورمانلىقلار پۈتۈن يېرىنىڭ 50% نى تەشكىل قىلىدۇ. سازلىقلار 18% نى تەشكىل قىلىدۇ. قىراۋسىز مەزگىلى جەنۇبتا 120 كۈن،

ئېگىزلىكى 2655 مېتر بولۇپ، كارپات تاغلىرىنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى ھېسابلىنىدۇ، بۇ تاغلىقتىن ئودرا ۋىسۇا قاتارلىق دەريالار باشلىنىدۇ، ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، تاغ ئىچىدە مېنرال بۇلاقلار، نېفىت، تەبىئىي گاز، كۆمۈر، تۇز، سىماب قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار.

كارناپۇلى سۇ ئامبىرى (卡尔纳普利水库 Karnaphuli Reservoir) بېنگال دۆلىتىنىڭ ئەڭ چوڭ سۇ ئامبىرى. بۇ سۇ ئامبىرى دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى كارناپۇلى دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا سېلىنغان، 1962 - يىلى پۈتكەن. مەيدانى 658 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، توسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 640 مېتر، ئېگىزلىكى 40 مېترغا يېتىدۇ، تاشقىن سۇيىنى چىقىرىۋېتىش ئېرىقلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 227 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆل سۇيىدىن سۇغۇرىش، قاتناش، توك ئېلىش ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ. كۆل سۇيى بىلەن 400 مىڭ گېكتار يەر سۇغۇرىلىدۇ، 120 كىلوۋات توك ئېلىنىدۇ.

كارولىن تاقىم ئارالىرى (加罗林群岛 Caroline Islands) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. شىمالىي كەڭلىك تەخمىنەن 5° — 11°، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 131° — 163° ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ ئارالار يابو ئارىلى، پېلىۋ تاقىم ئارالىرى، تروك تاقىم ئارالىرى، پوناپې ئارىلى قاتارلىق 963 يانار تاغ ئارىلى ھەم مارجان ئارالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، قۇرۇقلۇق مەيدانى 1165 كۋادرات كىلومېتر. ئاھالىسى 77 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئاھالىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى مىكرونېزىيەلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئىنگلىزچە تروپىك ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 3000 — 5000 غا يېتىدۇ. بۇ ئارالار بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى گېرمانىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. ئۇرۇشتىن كېيىن ياپونىيىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدا بولغان. ئىك-

توك تارقىتىدىغان بىر ئېلېكتر ئىستانسىسى، جەنۇبىي قىرغىقىدا 700 مېتر كىلوۋات سائەت توك تارقىتىدىغان بىر ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان.

كارىب دېڭىزى (Caribbean sea 加勒比海) جەنۇبىي ئامېرىكا، ئوتتۇرا ئامېرىكا ۋە غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئارىسىغا جايلاشقان دېڭىز، ئۇنى مېكسىكا قولتۇقى بىلەن قوشۇپ ئامېرىكا قىتئەسىدىكى يەر ئوتتۇرا دېڭىز دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەر مەيدانى 2 مىليون 754 مېڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 2491 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 7680 مېتر كېلىدۇ. كارىب دېڭىزىنىڭ ئەتراپىدىكى رايونلار-دا (ۋېنېسۇئېلا) كۆپ مىقداردا نېفىت ۋە تەبىئىي گاز بايلىقى بار بولۇپ، ھازىر كۆپلەپ قېزىلماقتا. جەنۇبىي ئامېرىكا بويىچە ئاتاقلىق دېڭىز ئاستى نېفىتلىكى بولغان ماراكايىبو كۆلىنىڭ سۇيى كارىب دېڭىزىنىڭ سۇيى بىلەن ئالمىشىپ تۇرىدۇ. ئاتاقلىق ساياھەتچى كولومبو 1498 - يىلى ئاتلانتىك ئوكيانىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئامېرىكىغا قىلغان ئۇچىنچى قېتىملىق سەپىرىدە بۇ دېڭىز رايونىدىكى ئورۇنلارنى تەكشۈرگەن. 1914-يىلى پاناما قانىلىدا قاتناش باشلانغاندىن كېيىن بۇ دېڭىز تىنچ ئوكيان بىلەن ئاتلانتىك ئوكيان، جەنۇبىي ئامېرىكا بىلەن شىمالىي ئامېرىكا ئارىلىقىدىكى مۇھىم سۇ قاتناش يولىغا ئايلاندى.

كاسپىي دېڭىزى (Каспийское Море 里海) ئاسىيا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىنىڭ تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقان بولۇپ، دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ تۇزلۇق كۆل. يەر مەيدانى 371 مېڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقىغا، قالغان قىسمى ئىرانغا تەۋە. كاسپىي كۆل سۇيىنىڭ چوڭقۇر-

شمالدا ئاران 90 كۈنگە يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400—600 ملليمېتىرغا يېتىدۇ، بۇ جايلاردا قەدىمدە ننلاندىيىلىكلەر ئولتۇراقلاشقان، 12 - ئەسىردىن 15 - ئەسىرگىچە نوۋوگورد كىنەزلىكىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 17 - ئەسىرنىڭ بېشىدا شۇبتسىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1809 - يىلى چار-روسىيە - شۇبتسىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن چارروسىيە تەركىبىگە قوشۇلغان. 1923 - يىلى 7 - ئايدا ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1940 - يىلى 3 - ئايدا كارېلوفىن ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1956 - يىلى 7 - ئايدا رۇس فېدېراتسىيىسىگە قاراشلىق ئاپتونوم جۇمھۇرىيەتكە ئۆزگەرتىلگەن. ئورمان كېسىش سانائىتى بىلەن ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئوندىن قالسا كان سانائىتى (چىرىمتال، تۆمۈر رۇدىسى قاتارلىقلار) ۋە بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، تېرىلغۇ يەرلىرى پۈتۈن جۇبھۇرىيەت يېرىنىڭ ئاران 1% نى تەشكىل قىلىدۇ. مۇھىم شەھەرلىرى كاندو پوگا، بېلورسكى قاتارلىقلار-دىن ئىبارەت.

كارىبا سۇ ئامبىرى (Lake Kariba 卡里巴水库)

ئافرىقىدىكى زەمبېزى دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمى بىلەن زامبىيە ھەم زىمبابۋې دۆلەتلىرىنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان، ئافرىقا بويىچە چوڭ تىپتىكى سۇ قۇرۇلۇشىنىڭ بىرى. بۇ ئامبار 1960-يىلى قۇرۇلغان. توسمىنىڭ ئېگىزلىكى 128 مېتىر، ئۇزۇنلۇقى 579 مېتىر كېلىدۇ. بۇ سۇنئىي كۆلنىڭ ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 19 كىلومېتىر، مەيدانى 5180 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. سۇ ئامبىرىدىن توك ئېلىش، بېلىقچىلىق، سايا ھەتچىلىك ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىلىدۇ. كۆلنىڭ شىمالىي قىرغىقىدا 900 مىڭ كىلوۋات سائەت

قىي شىمال قىسىملىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى كۆپرەك بولغانلىقتىن، ئوت - چۆپلەر بىلەن شالاڭ ئورمانلار ئۆسىدۇ. ئوت - چۆپلۈكلەر- دە ئىسسىق پەلباغ ھايۋاناتلىرى ياشايدۇ. بۇ جايدا ئالماس، مىس، قوغۇشۇن، سىنىك، نىكىل، ۋانادىي قاتارلىق كان بايلىق- لىرى مول.

كالېدونىيە قانىلى (Caledonian Canal 喀利多尼亚运河) ئەنگلىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى شوتلاندىيىگە جايلاشقان قانال. بولۇپ، شوتلاندىيىنىڭ غەربىي قىرغىقىدىكى لوئىن قولتۇقىدىن شەرقىي قىرغىقىدىكى موراي قولتۇقىغا قەدەر سوزۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇن- لۇقى 100 كىلومېتر غا يېتىدۇ. بۇ قانال 1773 - يىلىدىن باشلاپ قېزىلىپ، 1822 - يىلى قاتناش باشلانغان، 1847 - يىلى پۈتۈنلەي قۇرۇلۇپ بولغان. بۇ قانال قۇرۇقلۇق قىسمىدا قېزىلغان 35 كىلومېتر ئارىلىقىدىكى 29 چۆشۈرگىنى ئۆز ئىچى- گە ئالىدۇ. قانالدىن ئوكيان پاراخوتلىرى ئۆتەلمەيدۇ، شۇڭا ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ئەھمىيىتى بەكمۇ چوڭ ئەمەس.

كالىفورنىيە (California 加利福尼亚) ئا ق ش نىڭ تىنچ ئوكيان بويىغا جايلاشقان بىر شىتات، ئۇنىڭ جەنۇب تەرىپى مېكسىكا بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 411 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 23 مىليون 668 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). مەركىزى ساكرامېنتو شەھىرى. كالىفورنىيىنىڭ تەبىئىي شارائىتى مۇرەككەپ، شەرقىگە ئېگىز نۇادا تېغى جاي- لاشقان، ئاساسلىق چوققىسى بولغان ئوتنى چوققىسىنىڭ ئېگىزلى- كى 4418 مېتر بولۇپ، ئا ق ش چوڭ قۇرۇقلۇقى بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. غەربىگە دېڭىز قىرغاق تاغلىرى جايلاشقان، ئۇنىڭ ئارىلىقىدا كالىفورنىيە ۋادىسى بار. نۇادا تاغلىرىنىڭ شەرقىدە شىمالىي ئامېرىكا بويىچە ئەڭ پەس ئوڭلم ۋادىسى جايلاشقان. بۇ ۋادا دېڭىز يۈزىدىن 85 مېتر پەس تۇرىدۇ. شتاتنىڭ جەنۇبىدىكى نېپلېر ۋادىسى دېڭىز يۈزىدىن

لۇقى ھەممە يېرىدە بىردەك ئەمەس، شىمالىي قىسىملىرى تېيىز بولۇپ، 4 — 8 مېتر، ئوتتۇرا قىسىملىرى 170 — 788 مېتر، جەنۇبىي قىسىملىرىنىڭ سۇيى چوڭقۇر بولۇپ، 1025 مېترغا يېتىدۇ. كاسپىي دېڭىزدا جەمئىي 50 دىن ئوشۇق ئارال بار، ئەڭ چوڭ ئارالنىڭ مەيدانى 350 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. كاسپىي دېڭىز دۇنيا بويىچە ئەڭ مۇھىم نېفىت رايونلىرىنىڭ بىرى، دېڭىزنىڭ غەربىگە جايلاشقان باكۇ رايونى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ بۇرۇن ئېچىلغان نېفىت رايونى ھېسابلىنىدۇ. كاسپىي كۆلىنىڭ سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، كۆل ئەتراپىدا سوۋېتنىڭ باكو، ئاستراخان، كراسنوۋدىسىك پورتلىرى بىلەن ئىراننىڭ پەھلىۋى، بېندىر شاھ پورتلىرى بار.

كاسكاد تاغلىرى (喀斯喀特山脉 Cascade Range) ئا ق ش نىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، بۇ تاغلىق كالفورنىيىنىڭ شىمالىدىكى لاسسېن چوققىسىدىن باشلىنىپ، شىمالغا قاراپ ئورېگون شتاتى ۋە ۋاشېنگتون شتاتىنى بېسىپ ئۆتۈپ، كانادانىڭ برشان، كولۇمبىيە ئۆلكىسىنىڭ جەنۇبىغا قەدەر كېلىدۇ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1100 كىلومېترغا يېتىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1500 — 2600 مېترغا يېتىدۇ. بۇ تاغلىقتا دۈگىلەك شەكىللىك يانار تاغلار كۆپ، بۇنىڭ ئىچىدە رائىنېر چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4391 مېتر كېلىدۇ. تاغلىقنىڭ غەربىي يانباغرىنىڭ ھاۋاسى نەم بولۇپ، قېلىن ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. تاغلىقنىڭ شىمالىي بۆلىكىدىكى تاغ چوققىلىرىدا ھازىرقى زامان مۇزلۇقلىرى بار.

كالاخارى (卡拉哈里 Kalahari) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان قۇملۇق، ئۇنىڭ كۆپ قىسمى بوتسىۋانا، نامېيىگە توغرا كېلىدۇ. مەيدانى 630 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇ ئافرىقا كونا قالقىنى دائىرىسىدىكى چۆككەن ئويمانلىق بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 700 — 1000 مېتر كېلىدۇ، ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق. شىمالىي، شەر-

كاما دەرياسى (卡马河 Kama) سوۋېت ئىتتىپاقى ۋولگا دەرياسىنىڭ سول ياقىسىدىكى ئەڭ چوڭ تارمىقى. باش مەنبەسى كاما ئېگىزلىكىدىن باشلىنىدۇ، ئوتتۇرا ئېقىمى ئۇرال تاغلىرىنىڭ غەربىي باغرىنى بېسىپ ئۆتۈپ، غەربىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ غول لىنىيە - كۆيبىشېۋ سۇ ئامبىرىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1805 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلىمى 507 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاساسىي تارماقلىرى بېلايا، ۋاتكالاردىن ئىبارەت. دەريا ئاغزىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى سېكۇنتىغا 3500 كۇب مېتر بولىدۇ. سۇ ئېنېرگىيىسى زاپىسى ناھايىتى مول، يۇقىرى ئېقىمىدىن تۆۋەن ئېقىمىغا قاراپ نۇرغۇن سۇ ئامبارلىرى، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان. دەريانىڭ كېرچىۋىسكىدىن تۆۋەنكى 966 كىلومېتر لىنىيىسىدە قاتناش قىلىشقا بولىدۇ، يېرىمىدىن تۆۋەن قىسمىدا قەرەللىك هالدا موسكۋا، گوركى، ئاستراخان، ئوفا شەهەرلىرىگە پاساژىر پاراخوتى قاتنايدۇ.

كامبودژا (柬埔寨 Cambodia) شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى ھىندىنىچىنى يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت. شەرق ۋە شەرقىي جەنۇبى ۋىيېتنام بىلەن، شەرقىي شىمالىي لائوس بىلەن، غەرب ۋە غەربىي شىمالىي تايلاند بىلەن چېگرىلىنىدۇ. غەربىي جەنۇب سىئام قولتۇق سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 181 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 8 مىليون 872 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، بۇنىڭ 80%ى كخمېر خەلقلىرى، قالغان قىسمىنى جەن، پونۇك، لائوس قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. بۇلاردىن باشقا خەنزۇلار ۋە جۇڭگو قان سىستېمىسىدىكى كامبودژالىقلار بار. كخمېر تىلى دۆلەت تىلى بولۇپ، پايتەختى پنوم‌پېن شەھىرى. كامبودژىنىڭ شەرق، شىمال، غەرب تەرەپلىرىنى ئېگىزلىكلەر بىلەن تاغ

73 مېتر پەس تۇرىدۇ. كالىفورنىيىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى ئېگىز ئېگىز ئېگىز

جەنۇبىي قىسمىدىكى خەلقئاراغا مەشھۇر ئالىي مەكتەپ شەھىرى، كامبرىج ۋىلايىتىنىڭ مەركىزى. كامبرىج شەھىرى لوندوندىن 90 كىلومېتر شىمالدىكى كام دەريا بويىغا جايلاشقانلىقتىن ئۇ-چۇن كامبرىج دەپ ئاتالغان. كامبرىج شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 106 مىڭدىن ئاشىدۇ. (1976)، شەھەردىكى ئۆي ئىمارەتلەر، چېركاۋلار كونا پوسۇندا سېلىنغان، ئالاھىدىسى كامبرىج دا-شۆسى 1209 - يىلى سېلىنغان بولۇپ، بۇنىڭ 10 مىڭدىن ئوشۇق ئوقۇغۇچىسى، 2000 دىن ئوشۇق تەتقىقاتچىسى، 3 مىليون نۇسخا كىتابى بار كۇتۇپخانىسى، مۇزېيى، ھەر خىل تەتقىقات ئورۇنلىرى بار. بۇنىڭدىن باشقا 1284 - يىلى قۇرۇل-غان سىفېن شۆيۈەنى، 1546 - يىلى قۇرۇلغان تىرنىد شۆيۈەنى، دارۋىن داشۆسى، چېرچىل شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي مەكتەپلەرمۇ بار. دۇنياغا مەشھۇر پەن ئالىملىرىدىن نيۇتون، دارۋىن قاتار-لىق كىشىلەر كامبرىج شەھىرىدىكى ئالىي مەكتەپلەردە ئوقۇغان ھەم شۇ جايدىكى مەكتەپلەردە ئوقۇتقۇچىلىق قىلغان. كامبرىج شەھىرى ئىچىدە پەن، مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، تارىخىي ئورۇن-لار، قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى، ئاتاقلىق چېركاۋلار بار. شەھەر رايونىدا قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، نەشرىياتچىلىق، ھەرخىل ئوقۇتۇش ئەسۋابلىرىنى ياساش، ئۇن، سېمونت زاۋۇتى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

كامپالا (Kampala 坎帕拉) شەرقىي ئافرىقىدىكى ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى، ئوگاندانىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى. كامپالا ۋىكتورىيە كۆلىنىڭ شىمالىي قىرغىقىدىكى يەتتە كىچىك ئېدىر-لىق ئۇستىگە جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1190 مېتر كېلىدۇ، شەھەرنىڭ كوچىلىرى ئېگىزلىكتىن پەسكە قاراپ پەلەمپەي ھالەتتە ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

www.uyghurkitap.com

لىقلار، ئوتتۇرا قىسمى بىلەن جەنۇبىنى مىكونگ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىن تۈزلەڭلىكلىرى بىلەن توڭلىسا كۆلى تۈزلەڭلىكلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى تروپىك موسسونلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24C° بولىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتر، غەربىي جەنۇبىدىكى تاغلىقلاردا 5000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 74% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ھەرخىل چىداملىق ياغاچ ماتېرىياللىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. گۆھەر، ئالتۇن، تۆمۈر، ۋولفروم، قەلەي، سىنىك قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. كامبودژا مىلادى 1 - ئەسىردىلا دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1863 - يىلى فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپون تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. ئۇرۇشتىن كېيىن فرانسىيە قايتا ئىگىلىگەن. 1953 - يىلى مۇستەقىل بولغان. 1976 - يىلى ئاساسىي قانۇننىڭ روھىغا ئاساسەن دۆلەت نامىنى دېموكراتىك كامبودژىغا ئۆزگەرتكەن. كامبودژا ئاھالىسىنىڭ 90% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شال ئەڭ ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك زىرائىتى، ئۇندىن قالسا كاۋچۇك، كۆممىقوناق، قارامۇچ، قاقىلە، كېۋەز، سېرىق كەندىر، كوفې، شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، چوشقا، پىل بېقىلىدۇ، سانائىتىدە شال ئاقلاش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك، سېمونت، توقۇمىچىلىق، كاۋچۇك، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. قاتناش ترانسپورتىدا تاشيولنى ئاساس قىلىدۇ، مىكونگ دەرياسى بىلەن توڭلىسا كۆلىدە قاتناش قىلىشقا بولىدۇ، باڭسون پورتى ئەڭ مۇھىم پورتى ھېسابلىنىدۇ.

كامبرىج (剑桥Cambridge) ئەنگلىيىنىڭ شەرقىي

تۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپى گۈبىنىيە قولتۇق سۇيى بىلەن يۈيۈلۈپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 474 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇبى دېڭىز قىرغاقلىرى بىلەن شىمالىدىكى چاد كۆل بويلىرىغا تۇتۇ-لەشكىلەر جايلاشقان. قالغان ئورۇنلىرىنى دېڭىز يۈزىدىن 1000 — 2000 مېتىرغىچە بولغان ئېگىزلىكلەر، تاغلىقلار ئىگە-لەپ تۇرىدۇ، ئەڭ ئېگىز كامېرون چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4070 مېتىرغا يېتىدۇ. كامېرونىنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بىراق دۆلەتنىڭ شىمالى بىلەن جەنۇبىي قىسمىنىڭ ئىقلىمىدا پەرق بار. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىسمۇ، لېكىن ھۆل - يېغىن مىقدارى زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسمى تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بۇ جايلاردا قۇرغاق پەسلى بىلەن ھۆلچىلىك پەسلى ئېنىق بولىدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىي تەرەپلىرى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان تىپىغا كىرىدۇ، بۇ جايلاردا ھۆل - يېغىن يىل بويى مول بولـ-دۇ، پۈتۈن كامېرون بويىچە يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شىمال تەرەپلىرىدە 1000 مىللىمېتر ئەتراپلىرىدا بولسا، جە-نۇب تەرەپلىرىدە 4000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ، بەزى جايلىرـ-دا (كامېرون تېغىنىڭ غەربىي ئېتەكلىرىدە) 11 مىڭ مىللىمې-تىرغا يېتىدۇ. بۇ جايلار دۇنيا بويىچە ئەڭ كۆپ يامغۇرلۇق رايونلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 40% نى تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ، كامېروننىڭ ئاھالىسى 9 مىليون 160 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئۇلار ئىككى خىل تىل سىستېمىسىدا سۆزلىشىدۇ. 200 دىن ئوشۇق قەبىلە بار. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسىملىرىغا ئولتۇراقلاشقان فىلابى مىللىتى سۇدان تىل سىستېمىسىدا سۆزلىشىدۇ) ئاساسىي

www.uyghurkitap.com

كامپالا شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 450 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، كامپالا تارىخىي شەھەر، ئۇ، ئۆز ۋاقتىدا ئۇگاندا پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزى بولغان. 1890 — 1905 - يىللىرى ئەنگلىيىنىڭ مۇھىم مۇستەملىكىچىلىك پونكىتى بولغان، 1962 - يىلى 10- ئاينىڭ 9 - كۈنى ئۇگاندا موستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. كامپالا ئۇگاندانىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇ جايغا توقۇمىچىلىق، سېمونت، شېكەر، ماشىنا رېمونت قىلىش، خىمىيە قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى توپلانغان. پاختا، كوفى قاتارلىق مەھسۇلاتلار بۇ جايغا توپلىنىپ تۆمۈر يول ئارقىلىق كىنىيىنىڭ مومباسا پورتىغا يەتكۈزۈلۈپ ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى، 1922 - يىلى قۇرۇلغان ماكلىلى داشۆسى، سانائەت شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مۇزېيلار، خان سارايلىرى، مەشھۇر ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

كامران قولتۇقى (金兰湾 Vinh Cam Ranh) ۋيېتىنامنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىدىكى مۇھىم ھەربىي پورتى. ئاھالىسى 118 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ قولتۇق قۇرۇقلۇققا 17 كىلومېتر ئىچكىرىلەپ كىرگەن بولۇپ، شىمالىدىكى كامران يېرىم ئارىلى بىلەن جەنۇبىدىكى يەنە بىر يېرىم ئارال خۇددى چوڭ ئامبۇر شەكلىدە ئىككى تەرەپتىن قولتۇقنى قورشاپ تۇرىدۇ. كامران قولتۇقى ئەڭ مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنىڭ ئالدى - كەينىدە ئا ق ش بۇ جايدا چوڭ تىپتىكى دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرى، زامانىۋى خەۋەرلىشىش ئورۇنلىرى، نۇرغۇن ھەربىي قۇرۇلۇشلارنى قىلىپ پايدىلانغان. بۇ ئورۇن ئۆز ۋاقتىدا شەرقىي جەنۇبى ئاسىيادىكى مۇھىم دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىسىغا ئايلانغان.

كامېرۇن (喀麦隆 Cameroun) ئافرىقىنىڭ غەربىي ئوتـ

ئايرىش قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

كانادا (Canada 加拿大) شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 9 مىليون 956 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، يەر مەيدانىنىڭ چوڭلۇقى جەھەتتە دۇنيادا سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ 10 ئۆلكە، ئىككى رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كانادانىڭ ئاھالىسى 25 مىليون 213 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىسىدە ئىنگلىزلارنىڭ ئەۋلادلىرى 40.2% نى، فرانسۇزلارنىڭ ئەۋلادلىرى 26.7% نى، يەرلىك ئىنديانلار بىلەن ئېسكىموسلار 5% نى، قالغان قىسمىنى ئىتالىيان، نېمىس، ئوكرائىن قاتارلىق ياۋروپانىڭ باشقا جايلىرىدىن كەلگەن خەلقلەرنىڭ ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. كانادادىكى خەنزۇلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). ئاھالىنىڭ 47.3% تى كاتولىك دىنىغا، 41.2% تى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز، فرانسۇز تىللىرىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدىغانلار 67% نى، فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدىغانلار 25.5% نى ئىگىلەيدۇ. كانادا يۇقىرى كەڭلىككە جايلاشقانلىقى، ئۇنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭ جەنۇبىي قىسمى بىلەن شىمالىنىڭ كەڭلىكلىرىدە تۇتقان ئورنىدىمۇ زور پەرق بولغانلىقى، ئۇنىڭ ھەرقايسى قىسملىرىغا تەسىر قىلىدىغان ھاۋا ئېقىملىرىنىڭ تەسىرى ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، شىمال بىلەن جەنۇبنىڭ، غەرب بىلەن شەرقنىڭ ئىقلىمىمۇ ئوخشمايدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمى سوغۇق تۇندرا بەلبېغىغا، جەنۇبى سوغۇقراق مۆتەدىل بەلباغقا، توغرا كېلىدۇ. غەربتىكى ئالياسكا قولتۇق بويلىرىدا يىللىق، ئالياسكا ئېقىمىنىڭ تەسىرى بولغانلىقتىن، ئىقلىمى يىللىق نەم بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 — 2700

ئۇيغۇر كتاب تۈر بىكىتى www.uyghurkitap.com

ئورۇندا تۇرىدۇ، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇلار 21 ئەسىردە مالىيدىن كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان بولۇپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. كامېرۇننىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ئولتۇراقلاشقان بامىلىك، دۇئالا، فاتگى، تىق، باموڭ قاتارلىق مىللەتلەر بانتۇ تىل سىستېمىسىدا سۆزلىشىدۇ. ئېپتىدائىي دىنلارغا، خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. باموڭ مىللىتى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئۆز ئالدىغا تىلى بار. ھۆكۈمەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. كامېرونىدا 5 - ئەسىردىن باشلاپ قەبىلە ئاساسىدىكى كىنەزلىك دۆلەتلەر قۇرۇلغان. 1472 - يىلى پورتۇگالىيىلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان، ئۇننىڭ ئارقىدىن ئىسپانىيە، فرانسىيە، ئا ق ش، گېرمانىيە قاتارلىق دۆلەتلەر كامېرۇننى 300 يىلغا يېقىن بۇلاڭ-تالاڭ قىلغان. 1960 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ كامېرون جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان، 1971 - يىلى 3 - ئاينىڭ 26 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. كامېرون ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن تېرىق، قىزىل قوناق، مانىخوت، شال، كۆممىقوناق قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ، ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن كاكائو، كوفى، كېۋەز، كاۋچۇك، خاسىڭ قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. بولۇپمۇ كاكائو ئىشلەپچىقىرىش ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ، پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ، كوفى ئۆستۈرۈش ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ ئېشىنالايدۇ. سانائىتىدە كان سانائىتى، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، كۆن - خۇرۇم، ياغاچچىلىق، ئالىيۇمىن تاۋلاش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، نېفىت

ئىشلەپچىقىرىشىدا ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، ئۇندىن قالسا قەغەز، گۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىشـ شىقلاپ ئىشلەش، نېفېت، پولات ـ تۆمۈر، سۈت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، ئېلېكترون، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەتلەرمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. كانادانىڭ يېزا ئىگىلىكى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق بۇغداي ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇندىن قالسا قارا بۇغداي، ئارپا، كۆممىقوناق ئۆستۈرۈلىدۇ. كانادانىڭ چارۋىچىلىقىمۇ تەرەققىي قىلغان. ئۇ دۇنيا چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدىغان ئاتاقلىق دۆلەتنىڭ بىرى. چارۋا مەھسۇلاتلىرى قىممىتى دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى قىممىتىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسەن گۆشلۈك ـ سۈتلۈك كالا، چوشقا، قوي، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ، بېلىقچىلىق ئىشلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، بېلىق مەھسۇلاتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئېكسپورت قىلىدۇ.

كانارى تاقىم ئاراللىرى (加那利群岛 Islas Canarias)

شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ شەرقىگە، ئافرىقا قىتئەسىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى دېڭىز ئىچىگە جايلاشقان يانار تاغ ئاراللىرىدىن ئىبارەت. بۇ ئاراللار 1497 ـ يىلىدىن باشلاپ ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1927 ـ يىلى ئىككى ئۆلكىگە ئايرىلىپ ئىسپانىيىگە قوشۇلغان. بۇ ئاراللارنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 7273 كۋادرات كلومېتر بولۇپ، تېنېرىقې، چوڭ كانارى. فوئېرتى، ۋېنتورا قاتارلىق يەتتە چوڭ ئارال بىلەن ئەتراپىدىكى ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقى بىلەن بولغان ئارىلىقى 130 كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 138 مىڭدىن ئوشۇق

مىللىمېترغا يېتىدۇ. كانادانىڭ ئوتتۇرا قىسمىلىرى قىشىدىن سوغۇق، يازدا سالقىن بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 250 — 500 مىللىمېترغا يېتىدۇ. شەرقىدىكى دېڭىز ياقىلىرىنىڭ 400 — 1000 مىللىمېتر، شىمالىي قىسمىنىڭ 100 — 200 مىللىمېتر بولىدۇ. كانادا ئاھالىسىنىڭ كۆپ قىسمى دۆلەتنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى سانائەت، يېزا ئىگىلىك رايونلىرىغا مەركەزلەشكەن. كانادا ئەسلى ئىندىئانلار بىلەن ئېسكىموسلارنىڭ ئولتۇراقلاشقان ماكانى ئىدى. 1497 - يىلى ئەنگلىيىلىكلەر نېۋفا ئوندېند ئارىلىنى تاپقاندىن كېيىن، بۇ جايىنى ئەنگلىيىنىڭ يېرى دەپ ئېلان قىلدى، 16 - ئەسىردىن باشلاپ فرانسىيە بىلەن ئەنگلىيىلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىدى. 1756 - يىلى فرانسىيە بىلەن ئەنگلىيە ئوتتۇرىسىدا يەتتە يىل ئۇرۇش بولدى، ئۇرۇشتا فرانسىيە يېڭىلىپ 1763 - يىلىدىكى «پارىژ شەرتنامىسى» غا ئاساسەن كانادا ئەنگلىيىگە مۇستەملىكە قىلىپ بېرىلدى. 1867 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئەنگلىيە پارلامېنتى «بىرىتان شىمالىي ئامېرىكا لايىھىسى» نى ئېلان قىلىپ، شىمالىي ئامېرىكىدىكى تارقاق مۇستەملىكىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ ئەنگلىيە ھۆكۈمرانلىقىدىكى كانادا قىلىپ قۇرۇپ چىقتى. 1926 - يىلى ئەنگلىيە پارلامېنتى يىغىنى كانادانىڭ ئەنگلىيە بىلەن تەڭ ئورۇندا بولىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى. شۇندىن باشلاپ كانادا دىپلوماتىيە ھوقۇقىغا ئېرىشتى. كانادا ھازىر ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. كانادا ئىقتىسادىي جەھەتتە تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەت، ئۇنىڭ ئومۇمىي ئىقتىسادىي كۈچى كاپىتالىزم دۇنياسىدا 8 - ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يەر ئاستى، يەر ئۈستى بايلىقى مول، سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنىڭ 80% تى دۆلەتنىڭ جەنۇبىدىكى غەربتىن شەرققە سوزۇلغان تار بەلباغقا مەركەزلەشكەن. سانائەت

500 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. بۇ جاي ئەسلى ئادەمزات يوق دالا بولۇپ، مال بېقىلاتتى، 1909 - يىلىغا كەلگەندە بۇ يەر پايتەخت قىلىپ بېكىتىلدى. 1913 - يىلى شەھەر قۇرۇلۇشى باشلانغان، 1927 - يىلى دۆلەتنىڭ پايتەختى مېلبۇرن شەھىرىدىن بۇ جايغا كۆچۈرۈلگەن. كانبېررا شەھىرى 20 نەچچە يىل تۇقتىلىق قۇرۇلۇش جەريانىدا قۇرۇلۇشى رەتلىك، مەنزىرىسى گۈزەل زامانىۋى شەھەرگە ئايلانىدى. كانبېررا شەھىرى كۆكەرتىش جەھەتتە ۋارشاۋادىن قالسا دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ئەتراپىدا يەنە بىر نەچچە كىچىك شەھەرچىلەر قۇرۇلدى. ئەسلى ئادەمزات يوق بۇ دالىدا ھازىر 210 مىڭدىن ئوشۇق ئاھالە بار. شەھەردە يېنىسك سانائەت ئورۇنلىرى، دۆلەتلىك داشۆ، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، رەسەتخانا، دۆلەتلىك كۈتۈپخانا، چوڭ بانكىلار، ئاتاقلىق مېھمانخانىلار بار.

كاۋئەي ئارىلى (Kauai Island 考爱岛) شىمالىي تىنچ ئوكيانىدىكى گاۋاي تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ شىمالغا جايلاشقان يانارتاغ ئارىلى. مەيدانى 1430 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 30 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئارالدا تاغلىقلار كۆپ، كاۋايكىنى چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1576 مېتر، ۋەي ئالىلې چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1539 مېتر كېلىدۇ. ھۆل - يېغىنى مول بولۇپ، تاغلىقلارنىڭ شەرقىي شىمال يانباغرىدا ھۆل - يېغىن 10 مىڭ مىللىمېتردىن ئاشقان خاتىرىلەرمۇ بار. تاغلار چوڭقۇر كېسىلگەن بولۇپ، ئاتاغلىق تاغ ۋادىلىرىمۇ بار. ئىقتىسادىي جەھەتتە شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىدۇ. مەمۇرىي مەركىزى لىخۇئېي شەھىرى، مۇھىم پورتى خانالېئي. بۇ ئارال ئىكسپېدىتسىيىچى كېرىنىڭ گاۋاي تاقىم ئاراللىرىغا بارغاندىن كېيىن ئەڭ ئالدى بىلەن قۇرۇقلۇققا چىققان ئارال ھېسابلىنىدۇ.

بولۇپ، كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىسپانىيە تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. مەركىزى لاس ـ پالماس شەھىرى. كانارى تاغلىقلارنى ئاساس قىلغان بولۇپ، يەر شەكلى بەك ئېگىز ـ پەستۇ. تېنېرىفى ئارىلىدىكى تېدى ھەربكەتتىكى يانار تېغىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3707 مېتر كېلىدۇ. ئارالالارنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ قۇرغاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل يېغىن مىقدارى 200 — 400 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يېزا ئىگىلىكى سۇغىرىش ئىشلىرىغا تايىنىدۇ. شېكەر قۇمۇشى، بانان، ئۈزۈم قاتارلىق مېۋىلەر، ئاشلىق زىرائەتلىرى، تاماكا ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. سانائەتتە ئۈزۈم ھارىقى ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا يەنە نېفىت ئايرىش، بېلىق گۆشىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. كانارى ئارالىرىنىڭ ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ ياۋروپا، ئافرىقا، جەنۇبىي ئامېرىكا ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم ئاۋىئاتسىيە لىنىيىسىنىڭ تۈگۈنى، مۇھىم سۇ قاتناش تۈگۈنى. ئارالالارنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، يىل بويى سىرتقى دۆلەتلەردىن مىڭلىغان، ئونمىڭلىغان ساياھەتچىلەر كېلىپ ساياھەت قىلىدۇ. ساياھەت ئىشلىرى قىش پەسلى تېخىمۇ جانلىنىپ كېتىدۇ.

كانبېررا (堪培拉 Canberra) ئاۋسترالىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي مەركىزى، كانبېررا شەھىرى يېڭى جەنۇبىي ۋېلىس شتاتىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى «پايتەختتىكە بېۋاستە قاراشلىق رايون» غا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان مولونگلو دەريا ۋادىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 760 مېتر كېلىدۇ. كانبېررا شەھىرى شەرقىي شىمالىدىكى سىدنى شەھىرىدىن 240 كىلومېتر، غەربىي جەنۇبىدىكى مېلبۇرن شەھىرىدىن

لمك غەربىتىن شەرقىقە قاراپ تەدرىجىي پەسلەپ باردۇ. بۇ جاي يېڭى زېلاندىيەنىڭ مۇھىم دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ، بۇغدايدىن باشقا يەنە قوي، كالا گۆشى، يۇڭ، سۈت قاتارلىق مەھسۇلارتلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. كرايىست چېرىچ بۇ جايدىكى ئەڭ چوڭ شەھەرى، لېتتېرتون مۇھىم پورتى ھېسابلىنىدۇ.

كائىنجى سۇ ئامبىرى (Kainji Reservoir 卡因吉水库) غەربىي ئافرىقىدىكى نېگىر دەريا بويىغا سېلىنغان چوڭ تېپىتكى سۇ ئامبىرى. بۇ سۇ ئامبىرى 1968 - يىلى نېگىرىيە تېررېتورىيىسىدە نېگىر دەريا ئېقىنىنى توسۇش ئاساسىدا شەكىللەنگەن. ئۇزۇنلۇقى 136 كىلومېتر، ئەڭ كەڭ يېرى 24 كىلومېتر، توسمىنىڭ ئېگىزلىكى 70 مېتر، سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 60 مېتر كېلىدۇ. مەيدانى 1270 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. بىر مىليارد 500 مىليون كۇب مېتر سۇ سىغىدۇ، دەريا بويىدا 980 مىك كىلوۋات سائەت توك تارقىتالايدىغان ئېلېكتر ئىستانسىسى بار.

كايما ئېگىزلىكى (Kaema — gowon 盖马高原) چاۋشيەننىڭ شەرقىي شىمالىدىكى بازالىت جىنسلىق پلاتىفورمىدىن ئىبارەت. دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى تەخمىنەن 1200 مېتر بولۇپ، «چاۋشيەننىڭ ئۆگزىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكىنىڭ شەرقى ئېگىز، غەربى پەسرەك كېلىدۇ، ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىشۇي بەيسەن چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2522 مېترغا يېتىدۇ. ھاۋاسى سوغۇق، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 1°C — 2°C، بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇ-

كاۋكاز (高加索 Кавказ) سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسىدىكى قارا دېڭىز، ئازوف دېڭىز ۋە كاسپىي دېڭىزى ئوتتۇرىسىدىكى كەڭ جايلارنى كۆرسىتىدۇ. شىمالى كوم ـ مانچ پەسلىكىدىن جەنۇبىي دۆلەت چېگرىسىغا قەدەر سوزۇلىدۇ. مەيدانى 440 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، چوڭ كاۋكاز تاغلىرى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ بۇ رايونىنى ئوتتۇرىسىدىن كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇنىڭ شىمال تەرىپى شىمالىي كاۋكاز ياكى ئالدىنقى كاۋكاز دەپ ئاتىلىپ روسىيە فېدېراتسىيە تەركىبىگە كىرىدۇ؛ جەنۇب تەرىپى جەنۇبىي كاۋكاز ياكى سىرتقى كاۋكاز دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ قىسمى گرۇزىيە، ئەرمەنىستان، ئەزەربەيجاندىن ئىبارەت ئۈچ جۇمھۇرىيەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر شەكلىدە تاغلىق (ئىلبورس چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 5642 مېترغا يېتىدۇ)، ئېگىز تەكشىلىك، تۆزلەڭلىك، پەسلىكلەر ئارىلاش تارقالغان. ئۇقۇلمىدا قۇرغاق نەم، مۆتىدىل، سۇبتروپىك قاتارلىق ھەر خىل ئۇقۇلمى بەلباغلىرى ئۇچرايدۇ. كۇرا، كۇبان، كۇما، تېرېك قاتارلىق دەريالار مۇشۇ تاغلاردىن باشلىنىدۇ. تاغلىقلاردا مۇزلۇقلار، ئارشاك بۇلاقلار خېلى كۆپ. بۇ جايدا سۇبتروپىك كەڭ يوپۇرماقلىق ئورمانلار، ئورمانلىق ئوتلاقلار، ئوتلاقلار ھەمدە يېرىم چۆل بەلباغلىرى بار. كان بايلىقلىرىدىن نېفىت، تەبىئىي گاز، مارگانتېس، قوغۇشۇن، سىنىك قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئاساسىي ئورۇنلىنى ئىگىلەيدۇ. كاۋكاز رايونىدا نۇرغۇنلىغان تەبىئىي قوغداش رايونلىرى بار.

كانتېربۇرى تۆزلەڭلىكى (坎特伯里平原Canterbury Plain)

يېڭى زېلاندىيە جەنۇبىي ئارىلىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان. شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى تەخمىنەن 70 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 240 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى تەخمىنەن 12 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. تۆزلەڭ

سایاهەتچىلىكىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئاز قىسىم جايلىرىدا تروپىك مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ.

كايېننا شەھىرى (卡宴市 Cayenne) فرانسىيىگە قاراشلىق گۋىئانانىڭ مەركىزى، مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر شەرقىي شىمال دېڭىز ياقىسىدىكى كايېننا دەرياسىنىڭ دېڭىز ئاغزىغا يېقىن كايېننا ئارىلىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 38 مىڭ 135 كىشى (1982). كايېننا 1643 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1777 - يىلى كايېننا شەھىرى دەپ ئاتالغان. 1949 - يىلىدىن ئىلگىرى فرانسىيىنىڭ سىياسىي جەنايەتچىلەر بىلەن مەھبۇسلارنى قامايدىغان جايى بولغان. ھازىر شەھەر ئەتراپىدا شېكەر قۇمۇشى، كوفې، ئاناناس، شال قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە ياغاچچىلىق، ھاراق ئىشلەش، يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. پورتقا سۇ كۆتۈرۈلگەن ۋاقىتتا ئوكيان پاراخوتلىرى كىرەلەيدۇ. پۈتۈن گۋىئانا بويىچە ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىنىدىغان مالالارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى كايېننا پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ياغاچ، شېكەر، ھاراق، ئالتۇن، تېرە - خۇرۇم قاتارلىق مەھسۇلاتلارنىڭ كۆپىي فرانسىيە، ئا ق ش غا ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەر رايونىغا 13 كىلومېتر كېلىدىغان جايدا خەلقئارا ئايرودرومى بار. كايېننا شەھىرى تاش يول ئارقىلىق كورۇ، دۇرا شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

كەشمىر (克什米尔 Kashmir) جەنۇبىي ئاسىيا ئىنكىسىنچى چوڭ قۇرۇقلۇقىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان تاغلىق رايون، يەر مەيدانى 190 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ، تاغلىقلارنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 4000 مېتردىن ئاشىدۇ، ئۇنىڭ شىمالىغا جايلاشقان قاراقۇرۇم تېغىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئۇرۇچە ئەڭ تۆۋەن ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C - قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 580 — 750 مىللىمېتر، سۇ كۆچى بايلىقى ناھايىتى مول. مىس، گۈڭگۇرت، تۆمۈر، كۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. بۇغداي، كۆمىمىقۇناق، ياڭيۇ، ئاسىيا كەندىرى، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

كايمان تاقىم ئاراللىرى (Cayman Islands 开曼群岛)

كارايىب دېڭىزىنىڭ غەربىي شىمالى بىلەن يامايكىنىڭ 290 كىلومېتر غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ئاراللارنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ئاراللار چوڭ كايمان، كايمان براك، كىچىك كايمان قاتارلىق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 259 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 18 مىڭ 750 كىشى (1983). بۇنىڭ ئىچىدە نېگىرلار 25% نى، ئاق تەنلىكلەر 20% نى، ئارىلاش قان سىمىدە تېمىسىددىكلەر 55% نى، قالغىنىنى باشقىلار تەشكىل قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، خىرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. مەركىزى گېئورگىس تاۋون شەھىرى. كايمان ئاراللىرى تروپىك دائىرىسىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C ئەتراپىدا بولىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1400 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. كايمان ئاراللىرى 1503 - يىلى كولۇمبو كەلگەن، كېيىنكى خېلى ئۇزۇن مەزگىلگىچە بۇ ئاراللارغا كىشىلەر ئولتۇراقلاشمىغان. 1670 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، ئەمما يامايكا باش ۋالىيسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. 1962 - يىلى 8 - ئايدا يامايكا مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن كايمان ئاراللىرى يەنىلا ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ قېلىۋەرگەن. ھازىر ئەنگلىيىنىڭ ئايال پادىشاھى تەيىنلىگەن باش ۋالى بۇ ئاراللارنى باشقۇرىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە بېلىقچىلىق ئاساسىي ئورۇنغا ئىگىلەيدۇ، ئوندىن قالسا پۇل - مۇئامىلە ئىشلىرى بىلەن

بويىچە پاكىستان كەشمىرنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى (كەشمىرنىڭ غەربىي شىمال قىسمىنى) ئىگىلىدى. بۇ جايدىكى ئاھالە يۇتۇن كەشمىر ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. 1965 - يىلى 9 - ئايدا، 1971 - يىلى 11 - ئايدا بولغان ئىككى قېتىملىق ئۇرۇشتا ھىندىستان ئۇرۇش توختىتىش لىنىيىسىنىڭ غەربىدىكى بىر قىسىم ئورۇنلارنى ئىگىلىدى. كەشمىرده تەبىئىي بايلىق كۆپ، ئۇنىڭ $\frac{1}{8}$ قىسمىنى ئورمان ئىگىلەپ تۇرىدۇ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىدىن شال، كۆممىقوناق، بۇغداي، قىچا، ئالما ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇنىڭ قوي يۇڭى خېلى داڭلىق. سانائىتىده يۇڭ ھەم يىپەك توقۇمىچىلىق، گىلەم ۋە باشقا قول سانائەت ئورۇنلىرى بار.

كەندىاھار (坎大哈 Kandahar) ئافغانىستانىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر، مۇھىم سودا - سانائەت، قاتناش مەركىزى، كەندىاھار ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 200 مىڭدىن ئاشىدۇ. كەندىاھار ھىندىقۇش تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىگە جايلاشقان، شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1000 مېتردىن ئاشىدۇ، شەھەرنىڭ يېنىدىن گېلمەند دەرياسىنىڭ مۇھىم تارمىقى ئارگھەنداپ دەرياسى ئېقىپ تۇرىدۇ. ئارگھەنداب دەرياسى شۇ ئەتراپتىكى يېزا ئىگىلىك ئۈچۈن ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە. كەندىاھار ئەتراپىدا بۇغداي، شال، كېۋەز، شېكەر قومۇشى، كۈنجۈت، تاماكا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇ ئافغانىستاننىڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونى، كەندىاھار ئافغانىستان بويىچە ھەر خىل مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈشتە داڭلىق بولۇپ، «مېۋە ماكانى» دەپ نام ئالغان، بۇ جايدا ئانار، شاپتۇل، ئالما، ئاپېلسىن قاتارلىق مېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

6000 مېتر كېلىدۇ، بۇ تاغلىقتا ئېگىزلىكى 8000 مېتر-دىن ئوشۇق بولغان تۆت تاغ چوققىسى بار، ئېگىزلىكى 7500 مېتر-دىن ئېگىز بولغىنى سەككىزگە يېتىدۇ. جۈملىدىن بىلەن كەشمىر ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان چاۋگۆرى چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 8611 مېتر بولۇپ، دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. كەشمىرنىڭ جەنۇبىدىكى جام ئىدارىلىقلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1200 مېتر كېلىدۇ. بۇ رايونلاردىن ھىندى دەريالىرى ۋە ئۇنىڭ تارماق ئېقىنلىرى جېلام، چىنام، شايېسىك دەريالىرى ئېقىپ ئۆتىدۇ. كەشمىرنىڭ شىمالىي قىسمى بىلەن جەنۇبىي قىسمىنىڭ ئىقلىمى ئوخشاش ئەمەس، ھۆل-يېغىنى غەربىي جەنۇبىتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ ئازىيىپ بارىدۇ. جەنۇبتىكى جاممو رايونىدا يىللىق ھۆل-يېغىن 1150 مىللىمېتر بولسا، شەرقىي شىمالدا 50 — 80 مىللىمېترغا چۈشىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ كۆتۈرۈلىدۇ. جەنۇبتىكى جاممو رايونىدا 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 14°C، كەشمىرنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان لېخ شەھىرىدە 0°C بولىدۇ. كەشمىرنىڭ ئاھالىسى 5 مىليوندىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ 77% ى ئىسلام دىنىغا، 20% ى ھىندىدىنىغا، ئاز قىسمى شىك، بۇددا دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. كەشمىر 1947 - يىلىدىن بۇرۇن ئەنگلىيىگە قاراشلىق ھىندىستاننىڭ بىر قىسمى ئىدى، ئۇ ۋاقىتتا ھازىرقى ھىندىستان، پاكىستان، كەشمىرلەر ئومۇملاشتۇرۇلۇپ ھىندىستان دەپ ئاتىلاتتى. 1947 - يىلى 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ھىندىستان بىلەن پاكىستان بۆلۈنگەن ۋاقىتتا كەشمىرنىڭ قايسى دۆلەتكە تەۋە بولۇش مەسىلىسى ھەل بولمىغان، 1947 - يىلى 10 - ئايدا ھىندىستان بىلەن پاكىستان كەشمىرنى ئىگىلەش مەسىلىسىدە قورالىق توقۇنۇش قىلدى. 1949 - يىلى ئىككى تەرەپ ئۇرۇش توختىتىپ، ئۇرۇش توختىتىش لىنىيىسىنى بەلگىلىدى، بۇ بەلگىلىمە

ری یېكاتېرىنودار دەپ ئاتالغان. بۇ شەھەر غەربىي سىبىرىيىنىڭ جەنۇبىغا، كوبان دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ ئوڭ ياقىسىغا جايلاشقان. ئۇ، يېنسەي دەريا باسسېپىنىرىدىكى مۇھىم دەريا پورتى ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 609 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). كراسنودار شەھىرىنىڭ ئاساسى 1793-يىلى سېلىنغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەربىي سىبىرىيىدىكى مۇھىم ماشىنىسازلىق ۋە نېفىت خىمىيە سانائىتىنىڭ مەركىزىي شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە يەنە توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بىلەن يېزا ئىگىلىك، نېفىت، تەبىئىي گاز قاتارلىق ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى بار.

كراسنويارسكى (克拉斯诺亚尔斯克 Красноярск) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي سىبىرىيىسىگە جايلاشقان ئەڭ چوڭ شەھەر، مۇھىم سانائەت، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، كراسنويارسكى رايونىنىڭ مەركىزى. كراسنويارسكى شەھىرى سىبىرىيە چوڭ تۆمۇريولى بىلەن يېنسەي دەرياسىنىڭ كېسىشكەن يېرىگە جايلاشقان. بۇ جاي 1628-يىلى كىچىك بىر ئورۇن ئىدى. ھازىرقى ئاھالىسى 871 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). كراسنويارسكى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي سىبىرىيىدىكى ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، بۇ جايدا ئېغىر تىپتىكى ماشىنىسازلىق، خىمىيە، پولات-تۆمۇر، دەريا پاراخوتلىرىنى ياساش قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا قۇرۇلغان كراسنويارسكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ھازىرغا قەدەر سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئەڭ چوڭ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى بولۇپ، 6 مىليون كىلوۋات سائەت توك تارقىتىدۇ. شەھەرنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان كراسنويارسكى سۇ ئامبىرىنىڭ مەيدانى 2000 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئۇ بىر سۈنئىي كۆل ھېسابلىنىدۇ. بۇ كۆلدە 733 مىليون كۇب مېتر سۇ ساقلىغىلى بولىدۇ. بۇ كۆل

بۇ جايدا ئۆستۈرۈلىدىغان ئانار ناھايىتى يوغان بولۇپ، ھەر بىرسىنىڭ ئېغىرلىقى بىر كىلوگرامدىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ سانائىتى كونسېرۋا، يېمەك - ئىچمەك، پاختا توقۇمىچىلىق، يۇڭ توقۇمىچىلىق، يىپەك توقۇمىچىلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. كەنداھار قەدىمدىن تارتىپلا مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولغان، ئۇنىڭ ستراتېگىيىلىك ئورنى ناھايىتى مۇھىم. ئۇ غەربتە ھىرات شەھىرى، شىمالدا كابول شەھىرى، جەنۇبتا پاكىستان بىلەن تاشيوللار ئارقىلىق باغلىنىپ تۇرىدۇ.

كرا بوينى (克拉地峡 Isthmus of kra) مالايا يېرىم ئارىلىنىڭ ئەڭ تار جايى بولۇپ، شىمالىي كەڭلىك 10° نىڭ ئەتراپىغا جايلاشقان. كەڭلىكى 56 كىلومېتر كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ ئىگىز جايى 75 مېترغا يېتىدۇ. شەرقىي تەرىپى سىئام قولتۇق سۈيى بىلەن، غەربىي تەرىپى ئاندامان دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. قەدىمدە شەرق، غەرب ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم سودا يولى بولغان. ھازىر بۇ جايدا قانال قېزىش مەسىلىسى دۇنيا جامائەتچىلىكىنىڭ دىققىتىنى قوزغىماقتا. ئەگەر بۇ جايدىن قانال قېزىلىدىغان بولسا ھىندى ئوكيان بىلەن تىنچ ئوكيان ئارىلىقىدىكى سۇ قاتناش مۇساپىسى زور دەرىجىدە قىسقارغان بولاتتى. كرابوينى رايونى قېلىن تروپىك ئورمانلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. قەلەي، ۋولفرام، كاۋچۇكقا ئوخشاش كان ھەم يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

كراسنودارشەھىرى (克拉斯诺达尔市 Краснодар) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فىدېراتسىيىسىگە قاراشلىق كراسنودار چېگرا رايونىنىڭ مەركىزىي شەھىرى. بۇ شەھەر 1920 - يىلىدىن ئىلگىـ

ئاتوم فىزىكىسى تەتقىقات ئورنى، ئوبسېرۋاتورىيسە، رەسەتخانا، مۇزېي، ۋاۋېر ساربيى (قەدىمىي گۈزەل سەنئەت بۇيۇملىرى ساقلىنىدۇ)، كونىشەھەر خارابىلىرى، چېركاۋلار ۋە قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار بار. بۇ جايدا 1966 - يىلدىن باشلاپ قەرەللىك هالدا گۈزەل سەنئەت كۆرگەزمىسى ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدىغان بولدى.

كروزېت تاقىم ئاراللىرى (Crozet Islands 克罗泽群岛) ھىندى ئوكيانىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. جەنۇبىي كەڭلىك 46°، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 50° — 52° ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. فرانسىيىنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولۇپ كەلمەكتە. كروزېت تاقىم ئاراللىرى بەش يانار تاغ ئارىلىدىن تەشكىللەنگەن، مەيدانى 500 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. 1772 - يىلى تېپىلغان، بۇ ئاراللار ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئارال — بوس ئارىلىنىڭ مەيدانى تەخمىنەن 150 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يەر ئۈستى تىك تاغلىق بولۇپ، ئېگىزلىكى 1500 مېترغا يېتىدۇ، تاغلىقلار مۇزلۇقلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ھاۋاسى سوغۇق، قاتتىق شىۋىرغان بولۇپ تۇرىدۇ، ئۆسۈملۈك، ھايۋاناتلىرى ئانتاركتىكا بىلەن ئوخشايدۇ. ئارالدا مۇقىم ئولتۇراقلاشقان ئاھالە يوق.

كرۇگېر دۆلەت باغچىسى (Kruger National Park 克鲁格尔国家公园) جەنۇبىي ئافرىقا (ئازانىيە) نىڭ مۇھىم سايەھەت مەركىزى. بۇ باغچا جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ ترانسۋال ئۆلكىسىنىڭ شەرقىي شىمالى بىلەن زىمبابۋې، موزامبىكلارنىڭ چېگرىداش يېرىگە جايلاشقان. مەيدانى 20 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ جاي 1898 - يىلى ياۋايى ھايۋانلارنى قوغداش ئورنى قىلىپ ئېچىلغان. 1928 - يىلى دۆلەت باغچىسىغا ئۆزگەرتىلگەن. بۇ باغچىدا شىر، پىل، ياۋا كالا، يىلپىز، نوسروگ، زىراپە، بېگېموت (دەريا ئېتى)، تاغ ئۆچكىسى ۋە مايمۇن، ھەر خىل ئۇچار قاناتلار بار.

قاتناش ۋە ئەتراپتىكى تەبىئىي شارائىتنى تەڭشەشتە چوڭ رول ئويناپدۇ. كراسنويارسكى شەھىردە 20 نەچچە پەن تەتقىقات ئورنى، نۇرغۇن ئالىي مەكتەپلەر، شەھەر ئىچىدە ئۆز ۋاقتىدا لېنىن تۇرغان مۇزېي قاتارلىق ئورۇنلار بار. كراسنويارسكى مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى، ياز پەسلى كراسنويارسكىدىن دەريا ئارقىلىق يولغا چىققان پاراخوتلار دەريا بويىغا جايلاشقان ھەرقايسى شەھەرلەرگە بارالايدۇ. تۆمۈرىيول، تاشيول، نېفىت تۇرۇبىلىرى شەھەرنى شەرقىي ۋە غەربىدىكى رايونلار بىلەن باغلاپ تۇرىدۇ.

كراكوۋ (克拉科夫 Krakow) پولشىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم سانائەت شەھىرى، كراكوۋ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، مەركەزگە بىۋاستە قاراشلىق شەھەرنىڭ بىرى. كراكوۋ ۋىسۋا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىن بويىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 700 مىڭدىن ئاشىدۇ. كراكوۋ 14 - ئەسىردىن 17 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە پولشىنىڭ پايتەختى بولغان. ھازىر پولشىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايدىكى پولات - تۆمۈر سانائىتى پولشا بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەرنىڭ شەرقىدىكى يېڭى گوتا رايونىدا پولشا بويىچە كۆلىمى ئەڭ چوڭ پولات - تۆمۈر بىرلەشمە كارخانىسى بار. پولات - تۆمۈر سانائىتىدىن باشقا ماشىنىسازلىق، پاراۋوز، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى سانائىتى (سېمونت، ئوتقا چىدامليق ماتېرىياللار، پولات - سېمونت بىلەن قاتۇرۇلغان ماتېرىياللار)، كۆمۈركان سانائىتى، يېمەك - ئىچىمەك سانائىتى، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. كراكوۋ ۋارشاۋادىن قالسا دۆلەت بويىچە ئىككىنچى مەدەنىيەت مەركىزى. ئۇ جايدا 1364 - يىلى قۇرۇلغان ئالىي مەكتەپ، ئۇنىۋېرسال سانائەت داشۆسى، سەنئەت شۆيۈەنى، كان - مېتاللۇرگىيە شۆيۈەنى،

لمشغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. سانائەتتە پولات سانائىتىدىن باشقا كان ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، رۇدا قېزىش، كوكس كۆيدۈرۈش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، تېرە-خرۇۇم، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. شەھەردە كان سانائەت شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

كلوژ (Cluj 日鲁) ياۋروپادىكى رۇمىنىيىنىڭ غەربىي شىمالىغا، سومىش دەرياسىنىڭ باش ئېقىنىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 260 مىڭدىن ئاشىدۇ. كلوژدا مىلادى 10 ـ ئەسىردىلا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان مەھەللەر بارلىققا كەلگەن بولۇپ، قول سانائىتى تەرەققىي قىلغان. 16 ـ ئەسىردە ھېتالچىلىق سانائەت ئورۇنلىرى بارلىققا كەلگەن، بۇ ۋاقىتتا كلوژ «گۈھەر شەھىرى» دەپ ئاتالغان. ھازىرمۇ شەھەرنىڭ ئايرىم جايلىرىدا كونىشە-ھەر خارابىلىرى ساقلانماقتا. كلوژ رۇمىنىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇنىڭ خىمىيە سانائىتى رۇمىنىيە بويىچە خېلى مۇ-ھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىدا خىمىيە سانائىتىگە زۆرۈر بولغان تەبىئىي گاز، ئاشتۇزى قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. كلوژ شەھىردە خىمىيە سانائىتىدىن باشقا ماشىنىسازلىق، توقۇما-چىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، ئاياغ كىيىم، فارفور قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. كلوژ رۇمىنىيىنىڭ مۇھىم مەدە-نىيەت مەركىزى. بۇ جايدا نۇرغۇن يەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، 1872 ـ يىلى قۇرۇلغان كلوژ داشۆسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرت-لىرى، ئاتاقلىق دوختۇرخانىلار، تېياتىرخانىلار، تراسلۇانىيە مۇزېيخانىسى، ئۆسۈملۈك باغچىسى، 15ـ ئەسىردە سېلىنغان گات شەكىللىك چېركاۋلار بار.

كوبې (Kobe 神户) ياپونىيىنىڭ خەلقئارا سودا پورتى، ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزىنىڭ بىرى. بۇ شەھەر خۇنـ شيۇ ئارىلىنىڭ ئوساكا قولتۇق بويىغا جايلاشقان. ئوساكا

كرىت ئارىلى (克里特岛 Kriti) گرېتسىيەنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىزدىكى ئەڭ چوڭ ئارىلى. مەيدانى 8336 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 456 مىڭدىن ئاشىدۇ. كرىت ئارىلى ئەترابىدىكى گاردوس، دىيا ئاراللىرى بىلەن قوشۇلۇپ گرېتسىيەنىڭ بىر مەمۇرىي رايونىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەڭ چوڭ شەھىرى ئىراكلىن، مەركىزى كانىيە شەھىرى. كرىت تاغلىق ئارال، شىمالىي دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۈزلەڭلىكلەر بار. ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ياغلىق زەيتۇن، ئۈزۈم، ئاپېلسىن قاتارلىق مېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

كرىت ئارىلىنىڭ شىمالىدىكى كنوسسوس شەھىرىدە مىلادىدىن بۇرۇنقى 2000 - يىللار ئەترابىدا قۇللۇق تۈزۈمىدىكى دۆلەت قۇرۇلغان. 16 -، 17 - ئەسىرلەردە دېھقانچىلىق، قول ھۈنەرۋەنچىلىك خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقىلار بىلەن قويۇق سودا مۇناسىۋىتى ئورناتقان. ئارخېئولوگىيىلىك تەكشۈرۈشلەردىن قارىغاندا كنوسوس ئوردا قالدۇقلىرىنىڭ قۇرۇلۇش سەنئىتى بەك نەپىس بولۇپ، ئەڭ قەدىمكى ئايگېئان مەدەنىيىتىنىڭ كېلىپ چىقىش مەنبەسى بىكەن.

كرىۋوي روگ (克里沃罗格 Кривой Рог) ئۇكرائىنىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىغا جايلاشقان مۇھىم پولات سانائەت مەركىزى. يىلىغا پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە پولات ئىشلەپچىقىرىشتا ماگنىتو گورسكى، ژدانوۋلاردىن قالسا 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 684 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). شەھەر ئەترابىدا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ چوڭ تۆمۇر كانلىرى جايلاشقان. دونباس كۆمۈرلۈكى بىلەن بولغان ئارىلىقىمۇ 400 كىلومېتر كېلىدۇ. كرىۋوي روگ 17 - ئەسىردە قۇرۇلغان، 19 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرى ئەترابىدىكى تۆمۇر كانلىرىنىڭ ئېچىـ

دانىيىنىڭ زېلاند ئارىلىنىڭ شەرقىي دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئېرى بوغۇزى ئارقىلىق شۆبتسىيىنىڭ مالمې شەھىرى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. كوپېنھاگېن شەھىرىنىڭ ئورنى ناھايىتى مۇھىم بولغانلىقتىن، 11 - ئەسىردىكى كىچىك بىر بېلىقچى يېزىسى 15 - ئەسىرگىچە تېز تەرەققىي قىلىپ، دانىيە پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزىگە ئايلانغان. ھازىر ئۇنىڭ ئاھالىسى بىر مىليون 372 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى پۈتۈن دانىيە ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. كوپېنھاگېن شەھىرىنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان. بولۇپمۇ كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق خىمىيە، ئېلېكتر، ئېلېكترون سانائىتى، يېمەك - ئىچىمەك سانائىتى، توقۇمىچىلىق سانائىتى قاتارلىق سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، بۇ جايدىكى سانائەت ئورۇنلىرى پۈتۈن دانىيىدىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. كوپېنھاگېن دانىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ جايدا ئاتاقلىق ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، 1478 - يىلى قۇرۇلغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئاتاقلىق تىياتىرخانىلار، مۇزېيلار، شىمالىي ياۋروپا بويىچە ئەڭ چوڭ ھايۋانات باغچىسى، سۇ مەھسۇلاتلىرى مۇزېيى، مەنزىرىسى گۈزەل ساياھەت قىلىش، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار، شۇڭا شەھەرنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ھەر يىلى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كېلىدىغان ساياھەتچىلەر 10 مىليوندىن ئاشىدۇ. ساياھەتچىلىك كىرىمى مۇھىم مالىيە كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 30 كىلومېتر كېلىدۇ. يا-پونىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ پورت ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 367 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). كوبې دۇنيادىكى چوڭ پورتلارنىڭ بىرى بولۇپ، يىلىغا 100 مىليون توننىدىن ئوشۇق يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. بىرلا ۋاقىتتا 100دىن ئوشۇق ئوكيان پاراخوتلىرى پورتتا توختىيالايدۇ. كوبې ئەسلىدە مۇھىم ھەربىي قەلئە بولۇپ، 1867 - يىلى دېڭىز قىرغىقى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. 1889 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شەھەردە قاتناش ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، پولات - تۆمۈر، كاۋچۇك، ئېلېكتر ماشىنىلىرى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. بۇ پورت ئارقىلىق چەت ئەللەرگە پولات ھەم پولات ماتېرىياللىرى، پاراخوت، توقۇمىچىلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ، رۇدا، يېقىلغۇ، تەبىئىي كاۋچۇك قاتارلىق سانائەت خام ئەشيالىرى، يېمەكلىكلەر ئىمپورت قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋا قاتنىشى، ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، بۇ شەھەردىكى بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈر يولى 1968 - يىلى سېلىنىغان بولۇپ، ھازىرقى ئۇزۇنلۇقى 13.6 كىلومېتردىن ئاشىدۇ.

كوپېنھاگېن (哥本哈根 Koben havn) دانىيە پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش-مەركىزى، شىمالىي ياۋروپادىكى ئەڭ چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئۇ دانىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى، دانىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سودا پورتى. پورتتا يىلىغا توختاپ ئۆتىدىغان پاراخوتلار 35 مىڭدىن ئاشىدۇ، دانىيىنىڭ سىرتقى دۆلەتلەر ئارا بولىدىغان سودىسىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى شۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. كوپېنھاگېن شەھىرى

كوفې، كاكائو، ياغلىق پالما ئۆسۈملۈكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا ئاناناس، كېۋەز، كاۋچۇك، شېكەر قۇمۇش ئۆسۈملۈكىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن مانىخوت، شال، كۆممىقوناق، تېرىق، قوناق قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆسۈملۈكىدۇ. توتې دې ئىۋوئىر قىرغىقىدا جەمئىي 727 زاۋۇت ـ فابرىكا بار (1983). بۇنىڭ ئىچىدە 25 نىڭ كۆلىمى خېلى چوڭ. سانائىتىنىڭ كۆپىي دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، كىيىم ـ كېچەك، شېكەر، تاماكا، خىمىيە، ياغاچچىلىق، مېتالچىلىق سانائەتلىرىدىن ئىبارەت. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان توقۇمىچىلىق، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. توتې دې ئىۋوئىر قىرغىقى ئېكسپورتىنىڭ %70تىنى ياغاچ ماتېرىياللىرى، كوفې، كاكائو ئىگىلەيدۇ. بۇ ئۇچ خىل مەھسۇلات كوتې دې ئىۋوئىر قىرغىقىنىڭ مۇھىم ئۇچ چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا باناناۋ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سىرتتىن ئاشلىق، ماشىنا، ئۇسكۇنە قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ. ئېكسپورت سودىسىدا فرانسىيە ئاساسىي ئورۇن تۇتىدۇ.

كوتونۇ (Cotonou 科托努) بېنىن جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى ۋە پورتى. شەرقىي شىمال تەرەپى پايتەختى پوتو-نوۋو بىلەن بولغان ئارىلىقى 35 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جاي19 ـ ئەسىردە فرانسىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ مۇھىم ھەربىي لاگېرى بولغان، 1890 ـ يىلى ئوت ئاپىتىدە ۋەيران بولغان. 1864 ـ يىلى پورت بولۇپ قۇرۇلغان. ھازىر دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى، دۆلەتنىڭ ھاكىمىيەت ئورگانلىرى تۇرۇشلۇق جاي. بۇ جايدا ماشىنىسازلىق

كوتې دې ئىۋوئىر (科特迪瓦 Côte-d'Ivoire) ئافرىقىنىڭ غەربىدىكى گۋېنىيە قولتۇق بويىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 332 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 9 مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، تەخمىنەن 60دىن ئۇشۇق قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ جايدا ئاگۇنى، بائورې كىرومەن، كۇئا، دەنگورو، سىنوپى قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. ئاھالىنىڭ 60% تى ئېتىقادائىي دىنلارغا، 23% تى ئىسلام دىنىغا، 14% تى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. پايتەختى ئابىدژان شەھىرى. كوتې دې ئىۋوئىر قىرغىزىستاننىڭ شىمالىي تەرەپلىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىزبولۇپ، گۋېنىيە ئېگىزلىكىنىڭ بىر قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، جەنۇبقا بارغانچە پەسلەپ، گۋېنىيە قولتۇق بويى تۆزلەڭلىكلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. بۇ جايلارنىڭ يېرى تۆز، ھاۋاسى نەم، تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C—27°C قايېتىدۇ، قىش بولمايدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسىملىرىنى چاتقال تېپىدىكى ئۆسۈملۈكلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. جەنۇبقا قارىغاندا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى ئازراق، قۇرغاق ۋە ھۆلچىلىك پەسلى ئېنىق كۆرۈلىدۇ. دۆلەتنىڭ 50% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇجايلار داقەدىمدىن تارتىپ پىل، بېكېموت ئادەمسىمان مايمۇنلار كۆپ ياشىغان. كوتې دې ئىۋوئىر قىرغىقىيىزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت، ئاھالىسىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى دېھقانچىلىق، بېلىقچىلىق، ئورمانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭ خەلق ئىگىلىكى 1960 - يىللىردىن بۇيان خېلى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلىدى. ئاساسلىق

دىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، قالغىنىنى نېگىرلار (3%)، ئىندىئانلار (2%) تەشكىل قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 95% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، دۆلەت تىلى ئىسپان تىلى ھېسابلىنىدۇ. كوستارىكا 16 - ئەسىردىن باشلاپ ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1821 - يىلى 9 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى ئىسپانىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. كوستارىكا ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا-ئىگىلىكىدە ئاساسلىق كوفى، بانان، شېكەر قۇمۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ ئۈچ خىل زىرائەت ئۇنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ. ئۇندىن قالسا تاماكا، كاكائو، كېۋەز، شال، كۆممە قۇناق، پۇرچاق قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقتىدا كالا، چوشقا، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. ئېكسپورتىنىڭ 50% نى كوفى، قالغىنىنى بانان، كاكائو، شېكەر ئىگىلەيدۇ. ئاشلىق بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدايدۇ. سانائىتى ئوتتۇرا ئامېرىكا دۆلەتلىرى ئىچىدە خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، شېكەر، تاماكا، كۆن - خۇرۇم قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ.

كولىسكى يېرىم ئارىلى (科拉半岛Кольский Полуостров) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان يېرىم ئارال، سىياسىي جەھەتتىن روسىيە فېدېراتسىپ جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇرمانسكى ئوبلاستىغا قارايدۇ، شىمالىي تەرەپ بارېنتس دېڭىزى بىلەن، جەنۇبىي تەرەپ ئاق دېڭىز سۇلىرى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. غەربىي تەرەپ كولىسكى دەرياسى، ئىمانداررا كۆلى ھەم نىۋا دەرياسى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 100 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ شىمالىي ھەم

لىق، سېمونت، ياغ چىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، كۆندىلىك خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. تۆمۈرىيول ئارقىلىق شىمالدا پاراكو شەھىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. نېگىرىيىنىڭ بىر قىسىم ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىدىغان مالىلىرى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. پالما مېغىزى، پالما يېغى، خاسىڭ، پاختا قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى بار.

كوستارىكا (Costa Rica 加 哥斯达黎) ئوتتۇرا ئامېرىكىنىڭ جەنۇبىغا، پاناما بىلەن نىكاراگۇئانىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 50 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇ جايدا تاغلىقلار ناھايىتى كۆپ، ئوتتۇرا قىسمىدىكى بوۋاس يانار تېغى دۇنيادا ئەڭ چوڭ ھەرىكەتتىكى يانار تاغ ھېسابلىنىدۇ. كوستارىكانىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 16°C — 19°C قا يېتىدۇ. ئۇنىڭ كارىب دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى تۆزلەڭلىك رايونلىرىنىڭ ئىقلىمى نەم كېلىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 3000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. غەربىدىكى تىنچ ئوكيان قىرغاق تۆزلەڭلىك رايونلىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23°C — 25°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1500 مىللىمېتىر، غەربىي شىمال قىسىملىرىنىڭ 1000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئورمانلىقلار پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 58% نى ئىگىلەيدۇ. كوستارىكانىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 460 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 97.6% نى ئاق تەنلىكلەر بىلەن ئىندىئانلار-

شەھەرلىرىدىن قالسا ئۇچىنچى چوڭ شەھىرى. شەھەر ئاھالىسى 976 مىڭدىن ئاشىدۇ. كولون ئوتتۇرا ئەسىردىن باشلاپ ئىقتىسادى خېلى تەرەققىي قىلغان رايونلىرىنىڭ بىرى بولۇپ شەكىللەنگەن، 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ رۇدا، كۆمۈر كانلارنىڭ ئېچىلىشى ۋە تۆمۈريوللىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ تەرەققىياتى تېخىمۇ تېز بولغان. ھازىر گېرمانىيەنىڭ رېين دەريا بويىدىكى ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ. كولون - بونن ئايرو دروملى شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان، شەھەر ئىچىدە بريۇسسېل، بونن قاتارلىق شەھەرلەرگە قاتنايدىغان تېمىر ئۇچار ئايرودرومى بار. كولون شەھىرىدىن يولغا چىقىقان پاراخوتلار رېين دەرياسىنىڭ تۆۋەن ۋە يۇقىرى ئېقىن رايونلىرىغا بىمالال بارالايدۇ. كولون ماشىنىسازلىق ۋە خىمىيە سانائىتى بىلەن گېرمانىيىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايدا گېرمانىيە بويىچە ئاتاقلىق فوت ئاپتوموبىل زاۋۇتى بار. بۇ- نىڭدىن سىرت كۆمۈر، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، مېتاللۇرگىيىسى، نېفىت ئايرىش، ھەربىي قورال - ياراق ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، دورىگەرلىك سانائەتلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. كولون گېرمانىيە بويىچە چوڭ پۇل مۇئامىلە مەركىزى، شەھەردە چوڭ بانكىلار، چوڭ سودا ماگىـ- زىنلىرى، قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار، ئاتاقلىق كولون چېر- كاۋسى (ئەڭ ئېگىز مۇنارىسى 161 مېتر كېلىدۇ)، رىم دەۋرى- دىكى يەر ئاستى مەيدانلىرى ۋە باشقا تارىخىي ئورۇنلار بار. ماركس بىلەن ئېنگېلس ئۆز ۋاقتىدا بۇ جايدا «يېڭى رېين گېزىتى» نى باشقۇرغان.

كولومبو (Colombo 科伦坡) سىرىلانكىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى،

ئوتتۇرا قىسىملىرى پەس تاغلىق، جەنۇبىي قىسمى سازلىق ھەم كۆل بويى تۆزلەڭلىكلىرىدىن ئىبارەت. غەربىي چېگرىسىدا 1000 مېتردىن ئېگىز بولغان تاغلىقلار بار. كان بايلىقلىرىدىن مىس، نېكىل، تۆمۈر قاتارلىقلار بار. كولىسكى يېرىم ئارىلىنىڭ كۆپ قىسمى شىمالىي قۇتۇپ دائىرىسىگە توغرا كېلىدۇ، 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 8°C — 13°C، 7 - ئايلىقى 8°C — 14°C كېلىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 — 750 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يازلىقى ئۇزۇنلىغا سوزۇلغان كۈندۈز، قىشلىقى ئۇزۇنلىغا سوزۇلغان كېچە بولىدۇ. دەريالىرى قىسقا، سۇ كۆچى بايلىقى مول، بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. كان سانائىتى بىلەن مېتاللۇرگىيە سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. يېڭا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرىدا قولتۇقلار ناھايىتى كۆپ. بۇنىڭ ئىچىدە كولىسكى قولتۇقى ئەڭ چوڭ. كولىسكى يېرىم ئارىلىنىڭ شىمالىي قىرغاقلىرى شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيان يىللىق ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن قىشلىقى دېڭىز قىرغاق سۈلىرى توڭلىمايدۇ. كولىسكى قولتۇقى ئاغزىغا جايلاشقان مورمانسكى پورتى قىشتا سۈيى توڭلىمايدىغان مۇھىم سودا، ھەربىي پورت ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە سۇنىڭ كۆتۈرۈلۈش، چۆكۈش كۈچىدىن پايدىلىنىپ توك ئالىدىغان بىرىنچى ئېلېكتر ئىستانسىسى بار.

كولن (Coln 科隆) گېرمانىيەنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى رېين دەريا بويىغا جايلاشقان مەشھۇر شەھەر. مۇھىم سانائەت مەركىزى، گېرمانىيەنىڭ ھامبۇرگ، مىيۇنخېن

غەربى بىلەن شەرقنى دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى بىلەن ئامازون ۋەئۇرىنوكو دەريا بويى چۆكمە جىنسلىق تۈزلەڭلىك-لىرى قاپلاپ تۇرىدۇ، ئوتتۇرا قىسىمدا شىمالدىن جەنۇبقا پاراللېل هالدا سوزۇلغان غەربىي كوردېلىر، ئوتتۇرا كوردېلىر، شەرقىي كوردېلىر تاغلىرى بار، ئۇ تاغلىقلار ئارىلىقلىرىدا تاغ ۋادىلىرى جايلاشقان. دۆلەتنىڭ غەربىي شىمالىدا ماگىدا لېنا دەرياسى بار. ئېكۋاتور سىزىقى كولومبىيەنىڭ جەنۇبىي قىسمى-دىن كېسىپ ئۆتىدۇ، ئۇنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. هاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ. كولوم-بىيەنىڭ پايتەختى ئېگىز تاغلىق ئورۇنغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن هاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى مۆتىدىل بولىدۇ. كولومبىيەنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ يىللىق هۆل-يېغىن مىقدارى 1000 — 2000 مىللىمېتر بولىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ 50% يېرىدىن تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. كولومبىيەنىڭ يەر مەي-دانى بىر مىليون 138 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاهالىسى 28 مىليون 479 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 57% نى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، 20% نى ئاق تەنلىكلەر، 14% نى قارا تەنلىكلەر بىلەن ياۋروپالىقلارنىڭ ئارىلاش قان سىستېمە-سىدىكىلەر، 4% نى نېگىرلار، 1% نى ئىندىئانلار، قالغىنىنى باشقا مىللەتلەر تەسكىل قىلىدۇ، كولۇمبىيە ئاهالىسىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ، پۈتۈن دۆلەت ئاهالىسىنىڭ 64.3% ى شەهەرلەرگە ئولتۇراقلاشقان، ئاهالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىسپات تىلى دۆلەت تىلى بولىدۇ، پايتەختى بوگوتا شەهىرى. كولومبىيە 1525 - يىلدىن باشلاپ ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1810 - يىلى 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئىسپانىيەنىڭ هۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىل بولغان.

سىرىلانكا بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر، دۇنيا بويىچە مەشھۇر سودا پورت. شەھەر ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر سىرىلانكىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى كېلانى دەريا سىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. كولومبو شەھىرى 17 - ئەسىرگە كەلگەندە تەرەققىي قىلىپ مۇھىم سودا مەركىزىگە ئايلانىدى. ھازىر ئۇ سىرىلانكىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى، بۇ پورت ئارقىلىق پۈتۈن دۆلەتتىكى ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىدىغان مالىلارنىڭ 90% ى بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. كولومبو شەھرىدە توقۇمىچىلىق، نەپىسات ئايرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت، بالون، ماشىنىسازلىق، پوسلات - تۆمۈر قاتارلىق چوڭ ۋە ئوتتۇرا تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە يەنە دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرى بىلەن ئوتتۇشۇپ تۇرىدىغان تۆمۈريول، تاشيولىلار، خەلقئارا ئايرودرومى، مەشھۇر خەلقئارا يىغىن بىناسى، سىرىلانكا داشۆسىنىڭ شۆبىسى، دۆلەتلىك مۇزەيي قاتارلىق ئورۇنلار بار. كېلانى دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا سېلىنغان توپ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى پۈتۈن شەھەرنى توك بىلەن تەمىنلەيدۇ. شەھەرنىڭ ئەتراپىدا دېھقانچىلىق، مانت لايۇنىيە، راتمالانا، كېلانىيە قاتارلىق كەچلىك شەھەرچىلەر بار.

كولومبىيە (哥伦比亚 Colombia) دۇنيادا كولومبىيە نامى بىلەن ئاتىلىدىغان نۇرغۇن ئورۇنلار بار. مەسىلەن، جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى كولومبىيە دۆلىتى، ئاق ش دىكى جەنۇبىي كارولىنا شتاتىنىڭ مەركىزى بولغان كولومبىيە شەھىرى، ئاق ش نىڭ مىسسىسىپى شتاتىنىڭ جەنۇبىدىكى كولومبىيە شەھىرى، ئاق ش نىڭ مىسسورى شتاتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى كولومبىيە شەھىرى قاتارلىقلار. بىز جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى كولومبىيە دۆلىتىنىڭ ئەھۋالىنى قىسقىچە تونۇشتۇرىمىز. كولومبىيە جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت، دۆلەتنىڭ

ئېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. 1790 - يىلى ئاق ش دۆلەت مەجلىسىدە بىرىنچى زۇكۇتۇك ۋاشىنگتوننىڭ تەكلىپى بويىچە مادىلانىد شتاتى بىلەن ۋىرگىنىيە شتاتلىرىدىن بىر پارچە يەرنى بۆلۈپ ئېلىپ ئاق ش نىڭ پايتەختى تۇرۇشلۇق ئورۇن قىلىشنى بەلگىلىگەن. ھۆكۈمەت ئورگانلىرى 1800 - يىلى ۋاقىتلىق پايتەختى فىلادېلفىيەدىن بۇ جايغا كۆچكەن. شەھەر رايونى ئىچىدىكى مەمۇرىي ئورۇنلار زۇكۇتۇك بەلگىلىگەن ئالاھىدە كومېتىت تەرىپىدىن باشقۇرۇلىدۇ.

كولۇمبىيە دەرياسى (哥伦比亚河 Columbia River) شىمالىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى چوڭ دەريالارنىڭ بىرى. بۇ دەريا كانادانىڭ جەنۇبىدىكى روكى تاغلىرىدىن باشلىنىپ، غەربىي جەنۇبقا قاراپ ئاق ش دىن ئۆتۈپ تىنچ ئوكيانغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1954 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. كۆلىمى 668 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. سىناكى دەريالىرىنىڭ چوڭ تارمىقى ھېسابلىنىدۇ. دەريا ئاغزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 7000 كۇب مېتىر سېكونتقا يېتىدۇ. ئەتىياز، ياز پەسللىرى ئېگىز تاغلاردىكى قار - مۇزلار ئېرىگەن مەزگىلدە سۇيى ئەڭ كۆپ بولىدۇ، قىش پەسلى ئەڭ ئاز بولىدۇ. 1000 كلومېتىر ئۇزۇنلۇقتىكى غول ھەم تارماق ئېقىنلىرىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ، چوڭ ئوكيان پاراخوتلىرى دەريا ئاغزىدىن 150 كىلومېتىر يىراق ئورۇنغا جايلاشقان پورتلىنىڭ شەھىرىگىچە كېلەلەيدۇ. دەريانىڭ سۇ ئېنېرگىيىسى زاپىسى ناھايىتى مول، غول ھەم تارماق ئېقىنلىرىدا نۇرغۇنلىغان چوڭ - كىچىك سۇ قۇرۇلۇشلىرى بار، بۇ جايلاردا ھەرخىل تىپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان. چوڭ گۇرۇپ سۇ قۇرۇلۇشى بەك مەشھۇر بولۇپ، سۇ ئامبىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 233 كىلومېتىر كېلىدۇ، سۇغىرىش ھەم توك ئېلىش ئۈچۈن

1980 - يىلى 2 - ئايىنىڭ 7 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. كولومبىيە ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسەن كوفې ئۆستۈرۈلىدۇ. كوفې مەھسۇلاتى برازىلىيىدىن قالسا دۇنيادا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇندىن باشقا شال، كۆممىقوناق، گۈنجۈت، خاسىك، ئاپېلسىن، شېكەر قومۇشى، كېۋەز، تاماكا، ياڭيۇ، بۇغداي قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزىنى تەمىنلەيدۇ. كولومبىيىنىڭ يەر ئاستى بايلىقلىرى مول بولۇپ، نېفىت، كۆمۈر، ئالتۇن، پىلاتىنا، تەبىئىي گاز، تۆمۈر، مولىبدىن قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېلىنىدۇ. سانائەتتە شېكەر، كوفې ۋە توقۇمىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا. مېتاللۇگىيە، ماشىنىسازلىق، خىمىيە، نېفىت ئايرىش، نېفىت خىمىيە، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. تاشقى سودىسىدا كوفې، نېفىت، ئاپېلسىن، قىممەت باھالىق مېتاللار بىلەن توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ، ماشىنا ئۈسكۈنىلەر بىلەن ئاپتوموبىل، سانائەت خام ئەشياسى، يېمەك - ئىچمەكنىڭ بىر قىسمىنى ئىمپورت قىلىدۇ. قاتناش ترانسپورتىدا تاشيولنى ئاساس قىلىدۇ. پۈتۈن دۆلەتتىكى تاشيول ئۇزۇنلۇقى 100 مىڭ كىلومېتردىن ئاشىدۇ.

كولۇمبىيە ئالاھىدە رايونى (District of Columbia) ئا ق ش نىڭ پايتەختى ۋاشىنگتونغا جايلاشقان ئالاھىدە رايون بولۇپ، قوشما شتاتلىرى بىۋاستە باشقۇرىدىغان رايوندۇر. ئۇنىڭ دائىرىسى ۋاشىنگتون بىلەن ئوخشاش. مەيدانى 180 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 637 مىڭ (1983) دىن ئوشۇق، شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 3 مىليون 30 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىسىنىڭ 72% نى

لاشقان يانار تاغ تاقىم ئارالىلىرىدىن ئىبارەت. ئۇ بېرىنگ ئارىلى، ماندىنى ئارىلى، توپورکوف ئارىلى ھەم ئارىخادا تاشلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 1848 كۋدرات كىلومېتر كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئەڭ ئېگىز جايى 751 مېترغا يېتىدۇ. ئىقلىمى دېڭىز ئوكيان ئىقلىم تىپغا كىرىدۇ، كۆپ جايلىرى ئوتلاق ۋە ئېگىز تاغ توندىرا بەلبېغى بىلەن قاپلانغان. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا خىلمۇ خىل يۇسۇنلار ۋە دېڭىز ئېتى، قۇندۇز، قاما قاتارلىق ھايۋانلار ياشايدۇ. بۇ ئاراللار سىياسىي جەھەتتىن سوۋېت ئىتتىپاقىغا قارايدۇ، بېرىنگ ئارىلى بىلەن ماندىنى ئارىلىدا ئاھالە ئۇلتۇراقلاشقان بولۇپ، بېلىقچىلىق ھەم ئوۋچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

كومسومول شەھىرى (共青团城 Комсомольск _На_Амуре)

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقتىكى ئەڭ چوڭ ئېغىر سانائەت شەھىرى. بۇ شەھەر خېيلۇڭجياڭ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا جايلاشقان، شەرق بىلەن دەريا ئاغزىنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 700 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 264 مىڭ (1979). 1932-يىلى كوممۇنىستىك ئىتتىپاق ئەزالىرىنىڭ شەھەر قۇرۇلۇشىغا قاتناشقانلىقىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن كومسومول شەھىرى دەپ نام بېرىلگەن. شەھەر تارماق تۆمۈريوللار ئارقىلىق شەرقىي دېڭىز قىرغىقىدىكى سوۋېت پورتى، خاباروۋسكى قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق (كېمىسازلىق، ئايروپىلان، كىران ماشىنىلىرى ...)، پولات - تۆمۈر، مېتالچىلىق، نېفىت ئايرىش سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە يىلىغا بىر مىليون توننىدىن ئارتۇق پولات ئىشلەپچىقىرىدىغان چوڭ تىپتىكى پولات زاۋوتى بار. بۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقتىكى ئەڭ چوڭ پولات سانائەت شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. كومسومول شەھىرىنىڭ سۇ قاتنىشىمۇ تەرەققىي قىلغان،

پايدىلىنىدۇ. سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ تۇك تارقىتىش ئىقتىدارى بىر مىليون 960 مىڭ كىلۋات سائەتكە يېتىدۇ. ئېلېكتر قۇۋۋىتى، ئاليۇمىن تاۋلاش، كېمىسازلىق، ئاتوم ئېنېرگىيىسى بىرلەشمە كارخانىلىرى، ھەربىي ئىشلار بىلەن مۇناسىۋەتلىك ئىشلار ئۈچۈن ئىشلىتىلىدۇ. دەريادا تېز ئېقىنلىق ئورۇنلار، شارقىراتمىلار ھەم تار جىلغىلار ناھايىتى كۆپ. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىدا بېلىق تۇتۇلىدۇ.

كولىما دەرياسى (科累马河 Колыма) سوۋېت ئىتتىپاقى سىبىرىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ياقۇت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى ۋە ماگادان ئوبلاستى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. باش مەنبەسى خالكانىسكى تاغلىرىدىن باشلىنىدىغان ئايان - يورياخ دەرياسى بىلەن كۇلۇ دەريالىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن. بۇ دەريا شەرقىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ شىمالىي مۇز ئوكياننىڭ شەرقىي سىبىرىيە دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 2600 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلىمى 644 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. يۇقىرى ئېقىنى مەشھۇر ئالتۇن كان رايونلىرىدىن ئېقىپ ئۆتىدۇ، بۇ جايدىكى دەريا ۋادىسى چوڭقۇر، ئېقىنى تېز، خەتەرلىك ئورۇنلار كۆپ، ئوتتۇرا ئېقىننىڭ دەريا ۋادىسى كەڭ، سۈيى ئاستا، دەريا ئاغزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 3900 كۇب مېتر سېكونتقا يېتىدۇ، يىللىق سۇ مىقدارى 123 كۇب كىلومېتر كېلىدۇ. باخاچاپ دەريا ئېغىزىنىڭ تۆۋەندىكى 2000 كىلومېتر قىسمىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ، ئۆستى سىرېنېكاننىڭ تۆۋەن قىسمىدا قەرەللىك قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. دەريانىڭ توڭلاش ۋاقتى 7 ئايدىن كۆپرەك بولىدۇ.

كوماندور تاقىم ئارالىرى (科曼多尔群岛 Командорские Острова) تىنچ ئوكياننىڭ شىمالىي، سوۋېت ئىتتىپاقى كامچاتكا ئارىلىنىڭ 200 كىلومېتر شەرقىدىكى دېڭىزغا جاي-

نى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 80% ى پېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاساسلىق كوكۇس پالمىسى ئۆستۈرۈلىدۇ، ئاندىن باشقا تالالىق ئاگاۋدى، ئاپېلسىن، كوفې، كاكائو ۋە ھەرخىل دورا ماتېرىيالىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. كومورو ئىلەن-ئىلەن ۋە خۇۋنىڭ ئۆستۈرۈشتە دۇنياغا مەشھور، ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن شال، كۆممىقۇناق قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ.

科莫埃国家公园 (Parc National de la Komoe) ئافرىقىدىكى كوتې دې ئىۋوئىر (بۇرۇنقى پىل چىشى قىرغىقى) جۇمھۇرىيىتىدىكى ئەڭ چوڭ تەبىئىي قوغداش رايونى، دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى كوموئې دەريا-سىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. مەيدانى 950 مىڭ گېكتار كېلىدۇ. باغچىنىڭ سىرتىدىكى ۋانگو-فىتىنى بىلەن تېخىنىلار ئۆۋ قىلىش مەركەزلىرى ھېسابلىنىدۇ. كوموئې باغچىسىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا خاس بولغانلىقتىن، ئېگىز ئوت-چۆپ-لۈكلەر بىلەن قاپلانغان، بۇ جايدا مايمۇن، بۆكەن، ياۋا كالا، پىل، شىر ۋە ياۋا چوشقا قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار ناھايىتى كۆپ.

كومى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (科米自治共和国 Коми АССР) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسى تەركىبىدىكى بىر مەمۇرىي رايون. يەر مەيدانى 415 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليون 213 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسىنىڭ ئاساسىنى كومى خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلارىدىن باشقا رۇس، ئوكرائىن قاتارلىق مىللەتلەرمۇ ئولتۇراقلاشقان، مەركىزى سېك تېفكار شەھىرى. كومى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقى ئورال تاغلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، غەربى تىمان تاغلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئوتتۇرا قىسمى پېچورا دەريا

پاراخوت ئارقىلىق تۆۋەن ئېقىنغا قاراپ يۇرسە دەريانىڭ ئۆن ئېقىنىدىكى نىكولايېۋسكى شەھىرىگە ۋە باشقا دېڭىز قىرغاق شەھەرلىرىگە بارغىلى بولىدۇ.

كومورو (Comores 科摩罗) ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىگە جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇ موزامبىك بوغۇزىنىڭ شىمالىدىكى كومورو تاقىم ئاراللىرىغا جايلاشقان، ماداغاسقار بىلەن بولغان ئارىلىقى 500 كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇ چوڭ كومورو، ئانجوئان، موئېلى ۋە مايىتى قاتارلىق تۆت چوڭ ئارال ھەم ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 2236 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 346 مىڭ 992 (1982)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى يەرلىك ماداغاسقار خەلقلىرى ئىگىلەيدۇ، ئۇلاردىن باشقا ئەرەبلەر، پېرسىيىلىكلەر، بانتو تىل سىستېمىسىدىكى نېگىرلار، مالگاشلار، مالايالىقلار، ھىندىستانلىقلار ئولتۇراقلاشقان، ئاھالىنىڭ 95% ى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ، يەرلىك خەلق سۆزلىشىدىغان تىلى بىلەن ئەرەب تىلىنى ئىشلىتىدۇ. كومورو ئاراللىرىدا قەدىمدىن تارتىپ ئانتالائوترا خەلقلىرى تېرىقچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان، ئوتتۇرا ئەسىرگە كەلگەندە ئەرەب مەدەنىيىتىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان، ئۇ جايغا بىرىنچى قېتىم 1598 - يىلى گوللاندىيىلىك خوتمان كەلگەن، 1841 - يىلى فرانسىيىلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان، 1912 - يىلىغا كەلگەندە فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. 1961 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان، 1975 - يىلى 7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى فرانسىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ، كومورو ئىسلام بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. 1975 - يىلى 11 - ئاينىڭ 13 - كۈنى دۆلتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان، كومورو ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكى

تاماكا ئوراش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار، كالوم يېرىم ئارىلىدا چوڭ تۆمۈر كانىنى، ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. كوناكرى پورتىنىڭ سۈيى چوڭقۇر، پورتنىڭ پاراخوت توختاش ئورنىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1900 مېتر كېلىدۇ. پورتقا ئون مىڭ توننىلىق ئوكيان پاراخوتلىرى كىرەلەيدۇ. كوناكرى شەھىرىدە ئالىي مەكتەپلەر بار، ئۆسۈملۈك باغچىلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار. كوناكرى شەھىرى تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتتىكى ھەرقايسى چوڭ شەھەرلەر بىلەن مالى، سېنىگال، كوتىدىۋا قاتارلىق قوشنا دۆلەتلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ، تۆمۈريول كوناكرى شەھىرىدىن چىقىپ شىمالدىكى پىرىيا ۋە شەرقتىكى كانكان شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. كوناكرى پورتى ئارقىلىق ئاپېلسىن، كوفى قاتارلىق مېۋە-چېۋىلەر، ئالىيۇمىن توپىسى، تۆمۈر رۇدىسى قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

كونستانتسا (康斯坦察 Constantsa) رۇمىنىيىنىڭ قارا دېڭىز قىرغىقىدىكى ئەڭ چوڭ پورتى، كونستانتسا ناھىيىسىنىڭ مەركىزى. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). مىلادىدىن بۇرۇنقى 6-ئەسىردە گرېكلار بۇ پورتنى قۇرغان بولۇپ، تومى دەپ ئاتالغان. مىلادى 4-ئەسىردە ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. كونستانتسا رۇمىنىيىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى بولۇپ، سىرتقى سودىنىڭ يېرىمى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ كېمىسازلىق، نېفىت خىمىيە، يېمەك-ئىچمەك سانائەتلىرى خېلى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. كونستانتسا رۇمىنىيىنىڭ مۇھىم بېلىقچىلىق بازىسى بولۇپ، قارا دېڭىزدىن تۇتۇلغان بېلىقلار مۇشۇ جايغا توپلىنىپ بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەر تۆمۈريول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ئىچكى رايونلىرى بىلەن باغلىنىپ

ۋادىلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن كۆمۈر، نېفت، تەبىئىي گاز قاتارلىق بايلىقلار مول. يېرىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. كومى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى شىمالىي كەڭلىك 60° نىڭ شىمالىي قىسمىدىكى سوغۇق بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ئىقلىمى تۇندىرا ھەم ئورمان تۇندىرا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. كومى رايونى 1921 - يىلى ئوبلاست بولۇپ قۇرۇلغان، 1936 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەتكە ئۆزگەرتىلگەن. سانائىتى كۆمۈر ئېلىش، نېفت، تەبىئىي گاز ئىشلەپچىقىرىش، ئورمان كېسىش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان، مۇھىم شەھەرلىرىدىن ژورکۇتا، ئىنتا قاتارلىق شەھەرلىرى بار.

كوناكرى (Conakry 科纳克里) گۋېنىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورتى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. يۇ شەھەر دېڭىز قىرغىقىدىكى كالوم يېرىم ئارىلى بىلەن توممبو ئارىلىغا جايلاشقان. ئارال بىلەن يېرىم ئارال ئەسلى تۇتاشمايتتى، كېيىن توسما، تۆمۈر-يول سېلىنىپ تۇتاشتۇرۇلدى. كوناكرى 1884 - يىلى فرانسىيىلىكلەر تەرىپىدىن سېلىنغان. 1958 - يىلى 10 - ئاينىڭ 2 - كۈنى گۋېنىيە مۇستەقىل بولغاندا دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. كوناكرى غەربىي ئافرىقىدىكى چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئاھالىسى 700 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). گۋېنىيىنىڭ ئاساسىي سانائەتلىرى مۇشۇ شەھەرگە مەركەزلەشكەن، بۇ جايدا ماشىنا رېمونت قىلىش، نېفت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، مېۋە كونسېرۋاسى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن سىرت يەنە قۇشخانا، ياغ چىقىرىش،

كونگو دەرياسىنىڭ تارماقلىرى ئېقىپ ئۆتىدۇ. پۈتۈن دۆلەتنىڭ 55% ى تروپىك ئورمانلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. كونگونىڭ ئاھالىسى بىر مىليون 910 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسى 100 دىن ئارتۇق قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپىنى بانتۇ تىل سىستېمىسىدىكى باكونگو، باتىكى خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىپتىدائىي دىنلارغا، قالغىنى كاتولىك ۋە ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. كونگودا ئولتۇراقلاشقان بانتو خەلقلىرى 13 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى، 14 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا كونگو پادىشاھلىقىنى قۇرغان، 15 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، فرانسىيىلەرنىڭ قوراللىق تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان، 1884 - يىلىدىن 1960 - يىلىغىچە فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ كونگو جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. 1964 - يىلى 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. كونگو ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 70% تىن كۆپى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئورمانچىلىق كونگو ئىقتىسادىدا ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن ئاساسلىق مانىخوت، شال، كۆممىقۇناق، شېكەر قۇمۇشى، خاسىڭ، ياغلىق پالما، كاكائو، كوفى، تاماكا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە كان سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇ جايدا كالىي تۇزى، ئالماس، نېفىت، ئالتۇن، قوغۇشۇن، سېنىك، مىس قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ، ئورمانچىلىق سانائىتىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىدىن نېفىت ئايرىش، شېكەر، سېمونت، توقۇمىچىلىق، كونسېرۋا قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. كونگو ئىشلەپچىقارغان نېفىت

تۇرىدۇ. پىلويېشتى شەھىرىدىن تارتىلغان نېفىت تورۇبى كونستانتسا شەھىرىگە تۇتىشىدۇ، 1975 - يىلى باشلىغان 64 كىلومېتر تۇزۇنلۇقتىكى قارا دېڭىز قانىلى پۇتكەندىن كېيىن، كونستانتسا پورتىدىن يولغا چىققان پاراخوت غەربكە قاراپ يۈرۈپ دوناي دەرياسىغا چىقالايدىغان بولدى. كونستانتسا رۇمىنىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت سايامەت رايونى. بۇ جايدا دېڭىز ترانسپورتى شۆيۈەنى، ئارخېئولوگىيە مۇزېيى، دېڭىز قىرغاق ساناتورىيىسى قاتارلىق نۇرغۇن سايامەت ئورۇنلىرى بار. ھەر يىلى رۇمىنىيىنىڭ ھەرقايسى جايلىرى بىلەن چەت ئەللەردىن كەلگەن مىڭلىغان، ئون مىڭلىغان سايامەتچىلەر بۇ جايغا سايامەت ئۈچۈن كېلىدۇ.

كونگو (刚果 Congo) ئوتتۇرا ئافرىقىدىكى ئوتتۇرا غەربى قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ غەربىي جەنۇب تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 342 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىي قىسمىنى تاغلار، ئېدىرلىقلار ۋە ئېگىزلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 500 — 1000 مېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىغا كونگو دەريا بويى ئويمانلىقلىرى جايلاشقان، شەرقىي شىمالدىكى تۇزلەڭلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 300 مېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ. كونگونىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن تروپىك سىزىقى كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ جايلارغا قۇياش نۇرى يىل بويى چۈشۈپ تۇرىدۇ. شۇڭا ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ، ئەڭ ئىسسىق ئېيىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C، ئەڭ سوغۇق ئېيىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 22°C قا يېتىدۇ. كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000—1600 ملىلىمېتىرغا يېتىدۇ، دۆلەتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىدىن

ئەڭ كۆپ بولغاندا 80 مىڭ كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. ئېقىن مىقدارى جەھەتتە دۇنيادا ئامازون دەرياسىدىن قالسا ئىككىنچى‌ئورۇندا تۇرىدۇ. دەريانىڭ سۇ كۆچى بايلىقى مول بولۇپ، مۆلچەر بويىچە 100 مىليون كىلوۋات سائەتكە يېتىدۇ، دەريانىڭ غول ۋە تارماق لىنىيىلىرىدە 43 شارقىراتما بار، دەريانىڭ غول لىنىيىسى بىلەن ئۇنىڭ 39 تارماق لىنىيىسىدە پارا‌خوتلار قاتنىيالايدۇ. سۇ قاتناش لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 20 مىڭ كىلومېتردىن ئاشىدۇ. شارقىراتما لىنىيىلىرىدە تۆمۈرىيول تۆتاشتۇرۇلغان.

كونگو ئويمانلىقى (刚果盆地 Congo Basin) زايىر، كونگو، ئوتتۇرا ئافرىقىدىن ئىبارەت ئۇچ دۆلەتنىڭ دائىرىسىگە جايلاشقان. ئۇ ئافرىقىدىكى بىر تەبىئىي جۇغراپىيىلىك رايون بولۇپ، زايىر ئويمانلىقى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 3 مىليون 370 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى تەكشى بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى دېگىز يۈزىدىن 400 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. ئويمانلىقتا كەڭ دائىرىلىك سازلىقلار بار. ئويمانلىقنىڭ ئەتراپىنى قورشاپ تۇرغان تاغلىقلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 100 مېتىردىن ئاشىدۇ. ئويمانلىقتا يايمىسىمان تارماق دەريالارنىڭ ھەممىسى كونگو (زايىر) دەرياسىغا قۇيۇلۇپ چوڭ سۇ سىستېمىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ، ئويمانلىقنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئېكۋاتور سىزىقى كېسىپ ئۆتىدۇ، ئىقلىم تروپىك بەلباغ نەم ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C — 27°C ئەتراپىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 1500 — 2000 مىللىمېتردىن يۇقىرى بولۇپ، پەسىللىك تارقىلىشى تەكشى كېلىدۇ. ئويمانلىقنى قېلىن ھەم قىممەت باھالىق تروپىك ئورمانلىقى قاپلاپ تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك رايونلىرىدا كوفى، ياغلىق پالـ

بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ ئېكسپورت قىلىدۇ. نېفت ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 90% نى، مالىيە كىرىمىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ (1983). كونگونىڭ تاشقى سودىسىدا نېفىت، ياغاچ ماتېرىياللىرى، تۆز، شېكەر، كوفې، كاكائو ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، سىرتتىن ماشىنا-ئۈسكۈنە، كۆندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، يېمەكلىكلەرنى ئىمپورت قىلىدۇ. دۆلەتنىڭ نامى شۇ جايدىكى ئەڭ چوڭ كونگو دەريانىڭ نامىغا بېرىلگەن. كونگو يەرلىك خەلقلەر تىلىدا «دەريا» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ.

كونگو دەرياسى (Congo River 刚果河) ئافرىقا بويىچە نىل دەرياسىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ دەريا بولۇپ، زايىر دەرياسى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. دەريانىڭ باش مەنبەسى زامبىيەنىڭ شىمالىدىكى چامبېزى دەرياسى بولۇپ، بۇيۇما شارقىراتمىدىن ئۆتكەندىن كېيىن زايىر دەرياسى دەپ ئاتىلىدۇ. كونگو دەريانىڭ غول ئېقىنى كونگو ئويمانلىقىنى كېسىپ ئۆتۈپ ئاتلانتىك ئوكيانغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4640 كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ تارماقلىرى ناھايىتى زىچ بولۇپ، ئاساسلىقى ئۇبانگى، سانگا، كاساي قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. كونگو دەريانىڭ تارماقلىرى زەمبىيە، زايىر، ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتى، كونگو، كامېرون قاتارلىق دۆلەتلەرنى كېسىپ ئۆتىدۇ، كۆلىمى 3 مىليون 690 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئافرىقا بويىچە بىرىنچى، دۇنيا بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. كونگو دەريانىڭ تارماقلىرى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم رايونلىرىدىن باشلانغانلىقتىن، دەريانىڭ ئېقىن مىقدارى ناھايىتى مول، دەريانىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدىكى ئېقىن مىقدارى 40 مىڭ كۇب مېتر سېكۇنت كېلىدۇ،

قاتناش - ترانسپورتى تەرەققي قىلغان، ئۇ تۆمۈريول، تاش يوللار ئارقىلىق دۆلەتتىكى ھەرقايسى چوڭ شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدىكى خەلقئارا ئايرودرومى ئارقىلىق شەرقي جەنۇبى ئاسىيا دۆلەتلىرى بىلەن بىرىش - كېلىش قىلىدۇ. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى رەتلىك، ئۇ جايدا 400 مېتىردىن ئارتۇق ھەر خىل ماشىنا قاتنايدۇ. شەھەرگە ھەر يىلى چەت ئەللەردىن كېلىپ سایاھەت قىلىدىغان كىشىلەرمۇ بىر مىليون 280 مېتىردىن ئاشىدۇ. شەھەردە مالايشيا داشۆسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دۆلەتلىك پارلامېنت بىناسى، چوڭ ماگازىنلار، مېھمانخانىلار، چوڭ بانكىلار، ھەر خىل سایاھەت ئورۇنلىرى بار.

كۇبا (Cuba 古巴) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ ئارالغا جايلاشقان دۆلەت، شىمالدا ئاقشىنىڭ فلوريدا يېرىم ئارىلى بىلەن بولغان ئارىلىقى 180 كىلومېتر كېلىدۇ. يەر مەيدانى 114 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر (بۇنىڭ 94% نى كۇبا ئارىلى ئىگىلەيدۇ) بولۇپ، پىنۇس قاتارلىق 1600 دىن ئوشۇق ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كۇبانىڭ كۆپ ئورۇنلىرى پەس بولغان تۆزلەڭلىكلەردىن ئىبارەت، غەربىي تەرىپىدە ئېدىرلىقلار، شەرقي تەرىپىدە مائىسترا قاتارلىق تاغلىقلار بار. بۇ جايدىكى تورکىنو چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2005 مېترغا يېتىدۇ، كۇبادا چوڭراق دەريا، كۆللەر يوق، ئۇنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25.5°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 — 1500 مىللىمېترغا يېتىدۇ، كۇبانىڭ ئاھالىسى 9 مىليون 983 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 66% ى ئاق تەنلىكلەر، 12% ى نېگىرلار، قالغىنىنى ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ. كۇبادىكى

ما، تاماكا، پالما قاتارلىق تروپىك بەلباغ ئېقتىسادىي زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ، چەت رايونلىرىدا كان بايلىقلىرىدىن ئالماس، مىس، گېرمانىي، كوبالت، قەلەي، ئۇران، مارگانېتس، تىتان قاتارلىقلارنىڭ زاپىسى دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

كۇئالا لۇمپۇر (Kuala lumpur 吉隆坡) شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى مالايشىيا بىرلەشمىسىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى. شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 243 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ (1980). ئۇلارنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى جۇڭگو قان سىستېمىسىدىكى مالايشىيالىقلار، جۇڭگو مۇھاجىرلىرى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ شەھەر مالايشىيانىڭ غەربىدىكى كىلاڭ ۋە گامباك دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان، ئەتراپىنى ئېگىز - پەس تاغلىقلار قورشاپ تۇرغان بولۇپ، مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل. بۇ جاي ئەسلىدە ئىسسىق بەلباغ قەدىمىي ئورمانلىقلىرى بىلەن قاپلانغان ئورمانلىق بولۇپ، ئورمانلىقلاردا ياۋايى ھايۋانلار، ئىسسىق بەلباغ ھاشاراتلىرى بەك كۆپ بولغان، 1857 - يىلى جۇڭگولۇق 87 نەپەر ئىشچى بۇ جايدا قەلەي رۇدىسىنى ئۇچرىتىپ ئۇنى پالما يوپۇرمىقى بىلەن ياسالغان ئۆي ئىچىگە يوشۇرۇپ ساقلىغان، كېيىنكى ۋاقىتلاردا قەلەي رۇدىسىنىڭ كۆپلەپ قېزىلىشىغا ئەگىشىپ بۇ جاينىڭ قۇرۇلۇشى تېز كېڭىيىشكە باشلىغان، شۇنىدىن تارتىپ تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، ھازىرقى زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرىگە ئايلانىدى. كۇئالا لۇمپۇر شەھىرىدە كاۋچۇك سانائىتى، ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى، ماشىنىسازلىق، پولات پروكاتلاش، ئاپتوموبىل، سېمونت، خىمىيە قاتارلىق سانائەت تۈرلىرى بار. كۇئالالۇمپۇر شەھىرىنىڭ

دۆلەتلەر ئىچىدە تەرەققىي قىلغان.

كۇراسو ئارىلى (库拉索岛 Curacao) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئاساسىي ئارال ۋېنېسۇئېلانىڭ 100 كىلومېتر غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، ئۇزۇنلۇقى 58 كىلومېتر، كەڭلىكى 12 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 443 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 161 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، قارا ھەم ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكى كىرىئول خەلقلىرى ئاساسىي قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى گوللاندىيە تىلىنى قوللىنىدۇ، پاپىمەندو تىلىنى ئورتاق ئىشلىتىدۇ. ئاھالىنىڭ 82% ى كاتولىك دىنغا، قالغىنى خىرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. مەركىزى ۋىللېمستاد شەھىرى. ئارالنىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى تەكشى، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 200 مېترغا يەتمەيدۇ، ئارىلاپ ئېدىرلىقلار ئۇچرايدۇ. ئارالنىڭ جەنۇبىي دېڭىز قىرغاقلىرى ئەگىرى-بۈگرى بولۇپ، تەبىئىي پورتلار كۆپ، غەربىي تەرىپىگە مارجان ئارالار جايلاشقان. ئىقلىمى تروپىك قۇرغاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ھەر ئاينىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C - 28°C ئارىلىقىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 560 مىللىمېترغا يېتىدۇ، ھۆل-يېغىنى 10 - 11 - ئايلارغا مەركەزلەشكەن، ئارالدا تاتلىق سۇ كەمچىل، كۇراسۇ ئارىلىغا 1499 - يىلى ئىسپانىيىلىكلەر كەلگەن، 1634 - يىلى گوللاندىيە ئىگىلىگەن، 18 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەنگلىيە ئىگىلىگەن، 1816 - يىلى قايتا گوللاندىيە ئىگىلىگەن. ئىقتىسادتا نېفىت سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، بۇ ئارالدا گوللاندىيە ھەم ئا ق ش كاپىتالى بىلەن قۇرۇلغان چوڭ تىپتىكى نېفىت ئايرىش زاۋۇتلىرى بار. يېزا ئىگىلىكىدە تالالىق ئاگاۋى ھەم ئاپېلسىن قاتارلىق مېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. يېمەك - ئىچمەك بىلەن سانائەت مەھسۇلاتلىرى

خەنزۇلار 20 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىسىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىسپان تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىسىنىڭ 60% دىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. كۇبا كولۇمبوندىك 1492 - يىلى 27 - ئۆكتەبر كۈنى ئامېرىكا قىتئەسىگە قىلغان بىرىنچى قېتىملىق سەپىرىدە تاپقان ئارال. بۇ جايغا 16 - ئەسىردە ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرى بېسىپ كىرىپ ئۆزىنىڭ مۇستەملىكىسى قىلۋالغان. 1898 - يىلدىكى ئىسپانىيە - ئا ق ش ئۇرۇشىدىن كېيىن ئا ق ش نىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن. 1902 - يىلى 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ، كۇبا جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان، 1959 - يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى باتىستا ھاكىمىيىتى ئاغدۇرۇلۇپ ھازىرقى كۇبا سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. 1960 - يىلى 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان، كۇبا ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە ئەڭ ئاساسلىق شەكىل قۇمۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ، ھازىر كۇبا بويىچە پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ 56% دە شەكىل قۇمۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ شەكىل ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى، پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 88% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇ تارىختىن بۇيان «دۇنيا شەكىل ئامبىرى» دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. شەكىل قۇمۇشدىن باشقا تاماكا، كوفى، شال، ھەر خىل تروپىك مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ، چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق سۈتلۈك كالا بېقىلىدۇ. سانائەتتە شەكىل سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئوندىن قالسا كان سانائىتى، ئېلېكتر ئېنېرگىيە سانائىتى، ماشىنىسازلىق، تاماكا، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرى غەربىي ھىندى تاقىم ئارالىدىكى

غەربىي سىبىرىيەنىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان چوڭ كۆمۈر كان رايونى، كۆمۈر زاپىسى سۇۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا، كۆمۈر مەھسۇلاتى ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. كۇزباس كۇزنېتسكى تاغلىقى بىلەن سالايىر تېغىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان، مەيدانى 26 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. كۆمۈر زاپىسى 300 مىليارد تونىنا بولۇپ، پۈتۈن سۇۋېت ئىتتىپاقى كۆمۈر زاپىسىنىڭ 20% نى ئىگىلەيدۇ. كۆمۈرنىڭ سۈپىتى ياخشى، قاتلىمى قېلىن بولۇپ، كۆپىنچىسى كوكىس تاۋلاشقا بولىدۇ. بۇ كۆمۈرلۈك 1851 - يىلى ئېچىلىشقا باشلىغان. 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرى ئورال، كۇزباس مېتاللۇرگىيە بازىسىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ تېز تەرەققىي قىلغان. هازىر بۇ رايون سۇۋېت ئىتتىپاقى ئورال - نىڭ شەرقىدىكى ئەڭ مۇھىم سانائەت رايونى ھېسابلىنىدۇ، بۇ جايدا پولات - تۆمۈر، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، كوكس تاۋلاش، ماشىنىسازلىق، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە قاتارلىق ئېغىر سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ كۆپى يېڭى كۇزنېتسكى، كېمېروۋ قاتارلىق شەھەرلەرگە مەركەزلەشكەن.

كۇزسكو (Cuzco 科斯科) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى پېرونىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان تاغلىق شەھەر، كۇزسكو ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر دېڭىز يۈزىدىن 3616 مېتر ئېگىزلىكتىكى ۋاتائى دەريا ۋادىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ئەترا - پىنى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولغانلىقتىن ھاۋاسى يېل بويى سالقىن كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 121 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەر ئاھالىسىنىڭ كۆپىنى ئىنديانلار تەشكىل قىلىدۇ. كۇسكو ئامېرىكا بويىچە ئەڭ قەدىمىي شەھەر - لەرنىڭ بىرى، ئۇ 11 - ئەسىردىن باشلاپ تاكى 16 - ئەسىرگىچە ھىنگا ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى بولغان، 16 - ئەسىردىن

ئىمپورت قىلىندۇ. ئارالنىڭ تاشيول، سۇ، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. خەلقئارا ئايرودرومى بار. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تېز تەرەققىي قىلماقتا. كۇراسو ئارىلى 1956 - يىلىدىن باشلاپ ئەركىن سودا رايونى قىلىپ ئېچىلغان.

كۇرىل تاقىم ئارالىرى (千岛群岛 Курильские Острова) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرق رايونىدىكى كامچاتكا يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىدا، شىمالىدىن جەنۇبقا تۇزۇن سوزۇلغان ئارالار گۇرۇپپىسىدىن ئىبارەت. بۇ ئارالار تۇخوت دېڭىزىنى تىنچ ئوكيانىدىن ئايرىپ تۇرىدۇ. بۇ ئارالار گۇرۇپىسى شۇمشۇ، پارا مۇشۇر، ئونېكوتان، شۇئاشكوتان، شۇمۇشۇر، ئوروپ قاتارلىق نۇرغۇن ئارالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئارالارنىڭ كۆپىنى تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ، تاغلارنىڭ ئېگىزلىكى 500 — 1000 مېتر بولۇپ، ۋولقان جىنسلىرىدىن تۇزۇلگەن. بۇ جايدا ھەرىكەتتىكى ۋولقانلار خېلى كۆپ، ئارالارنىڭ ئىقلىمى نەم بولۇپ، قىشلىقى سوغۇق، يازلىقى سالقىن كېلىدۇ، كۆپ تۇمانلىق بولىدۇ. بۇ جايدا تۆمۇر، مىس، ئالتۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. ئاھالىنىڭ كۆپى ھاۋاي خەلقلىرى بولۇپ، بېلىقچىلىق، ئورمانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاھالە ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان جاي شىمالىدىكى شىمالىي كۇرىلسكى شەھرىچىسىدىن ئىبارەت. 1875 - يىلى چارروسىيە بىلەن ياپونىيە ئوتتۇرىسىدا ئىمزالانغان كورىل ۋە ساخالىن ئارالىرىنى ئۆزئارا ئالماشتۇرۇش كېلىشىمىنىڭ روھى بويىچە ساخالىن چارروسىيىگە، كورىل ئارالىرى ياپونىيىگە قايتۇرۇلماقچى ئىدى. ئىنكىچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن كورىل ئارالىرى پۈتۈنلەي سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن بېسۋېلىندى.

كۇزباس (库兹巴斯 Кузбасс) سوۋېت ئىتتىپاقى

يېنىك باشقۇرۇشىدا بولۇۋاتىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە پومىلئون، باناپ، كوكۇس پالمىسى، كوفى، مانىخوت، ئاناناس قاتارلىق تروپىك بەلباغ مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئۆچكە، چوشقا، كالا بېقىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائەتتە كىچىك تىپتىكى مېۋە كونسېرۋا زاۋۇتى، كىيىم - كېچەك كارخانىلىرى بىلەن قول سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. مېۋە - چېۋە، كىيىم - كېچەك ئېكسپورت قىلىدۇ. ئاشلىق، يېقىلغۇ، توقۇمىچىلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى، ياغاچ، تاماكا، ئاپتوموبىل قاتارلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىمپورت قىلىدۇ. ئاۋستىرالىيە پۇلى بىلەن يەرلىك پۇلنى ئوخشاش ئىشلىتىدۇ.

كۇناشىرى ئارىلى (Kunashiri — to 国后岛) ياپونىيەنىڭ خوككايدو ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. شىمالىي كەڭلىك 44°5′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 146° ئارىلىغا توغرا كېلىدۇ. جەنۇبتا گىنشىشى بوغۇزى ئارقىلىق خوككايدو ئارىلىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ، شەرقىي شىمال كوناشىرى بوغۇزى ئارقىلىق ئىتۇروپ ئارىلىدىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئارال شەرقىي شىمال - غەربىي جەنۇب يۆنىلىشىدە 100 كىلومېتر سوزۇلىدۇ، كەڭلىكى 5 — 26 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 1500 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. يەر ئۈستى تاغلىق بولۇپ، يانار تاغلار كۆپ، ساسا چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1822 مېتر بولۇپ، ئارالنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا 1973 - يىلى 7 - ئايدا بىر قېتىم يانار تاغ پارتلىغان. ئارالدا ئىپتىدائىي ئورمانلىقلار كۆپ، ئەتراپىدا بېلىق بايلىقى ناھايىتى مول. بۇئارالدا ئولتۇراقلاشقان خەلق ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى دېڭىزدىن خەيدەي ئېلىش، بېلىقچىلىق، ئورمانچىلىق، ياۋايىي ھايۋانلارنى بېقىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىناتتى. بۇ ئارالالرنىڭ

باشلاپ ئىسپانىيەلىكلەر ئىگىلەپ ئالغان. كۈسكو مەشھۇر تارىخ ئۇلوگىيە ۋە مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ جايدا نۇرغۇنلىغان خان ئوردىلىرى، بۇتخانىلار، قەلئەلەر، تاش تاملارنىڭ قالدۇقلىرى، چېركاۋلار، شۇنداقلا تارىخىئولوگىيە مۇزېيى، 1692 - يىلى قۇرۇلغان داشۆسى بار. كۈسكو شەھىرى ئەتراپىدا ئالتۇن، كۆمۈش قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئىلىنىدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرى شەھەرگە توپلىنىپ تارقىتىلىدۇ. بۇ جايدا توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچمەك، مېتاللۇرگىيە، كۆن - خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى بار.

كۇك تاقىم ئاراللىرى (Cook Islands 库克群岛) جەنۇبىي تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان تاقىم ئاراللار بولۇپ، ئۇ چوڭ-كىچىك 15 ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئارالىلار شىمالىي ئارال، جەنۇبىي ئارال دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ، ئومۇمىي يەر مەيدانى 230 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 19 مىڭ 600 دىن ئاشىدۇ (1982)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى يەرلىك ماۋرى خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، ئۇندىن قالسا ئاربلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، ياۋروپالىقلار بار. پولىنېزىيە تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، شۇنداقلا ئىنگلىز تىلىنىمۇ قوللىنىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان دىنىغا، ئاز قىسمى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. مەركىزى ئاۋارونا شەھىرى، كۇك تاقىم ئاراللىرىغا 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا ئەنگلىيە دېڭىزچىسى جېمىس كۇك بارغانلىقى ئۈچۈن، بۇ ئاراللارنىڭ نامىمۇ شۇ دېڭىزچىنىڭ نامىغا كۇك تاقىم ئاراللىرى دەپ نام قويۇلغان، بۇ ئاراللار 1888 - يىلدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ ھامىيلىقىدىكى يەر بولۇپ، 1901 - يىلدىن باشلاپ يېڭى زېلاندىيىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. 1965 - يىلدىن باشلاپ، ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقى بېرىلگەن. بىراق ھازىر يەنىلا يېڭى زېلاندىـ

كىل قىلىدۇ. ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق بولۇپ، يەر يۈزىدە دائىم ئېقىپ تۇرىدىغان دەريالار يوق، تاتلىق سۇ كەمچىل، ئىچىدىغان سۇنى ئىراقتىن، يەر ئاستى قىسمىدىن ئالىدۇ. تۈزلۈق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش زاۋۇتلىرى ئارقىلىق سۇ مەسىلىسىنى ھەل قىلىدۇ. كۈۋەيت 7 - ئەسىردىن باشلاپ ئەرەب ئېمپېرىيىسىنىڭ دائىرىسىدە بولغان، 1756 - يىلدىن باشلاپ ساباھ ئائىلىسىدىكىلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان، 1765 - يىلى كۈۋەيتنىڭ ئاھالىسى تەخمىنەن 10 مىڭ ئەتراپىدا بولۇپ، ئاساسلىق سودا - سېتىق، بېلىقچىلىق، مەرۋايىت ئېلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 1871 - يىلى تۈرك ئىمپېرىيىسىگە قاراشلىق بەسرە ئۆلكىسىنىڭ بىر ناھىيىسى بولغان، 1899 - يىلى باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1961 - يىلى 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1971 - يىلى 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. كۈۋەيت ئىقتىسادىتا نېفىتنى ئاساس قىلىدىغان ھەم نېفىت ئاساسدا بېيىۋاتقان دۆلەت. ئۇنىڭ بىر يىللىق نېفىت كىرىمى 10 مىليارد ئامېرىكا دوللىرى ئەتراپىدا بولۇپ، پۈتۈن مالىيە كىرىمىنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ، كۈيۈەت سانائىتىنىڭ ئاساسىي قىسمىمۇ نېفىت ئايرىش، نېفىت خىمىيە سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇندىن باشقا قۇرۇلۇش ماتېرىيالىرى سانائىتى، سېمونت، مېتالچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، تۈزلۈق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. كۈۋەيتنىڭ يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلمىغان، ئۇنىڭ تېرىلغۇ يېرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ ئاران 1% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئاشلىق، كۆكتات، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئات، قوي، تۆگە بېقىلىدۇ، ئاشلىقنى ئىمپورت قىلىدۇ.

قاتناش هەم ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور ئارالنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى قولتۇقىغا غايەت زور تېپتېكى پاراخوتلار كېلىپ توختىيالايدۇ. شەرقىي قىرغىقىدىكى كوكېمبتو پورتىنىڭ سۇيى توڭلىماس پورت ھېسابلىنىدۇ، بۇ جايدا سو-ۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى، سۇ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ ئارال ئەسلىدە ياپونىيەنىڭ يېرى ئىدى، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا سوۋېت ئىتتىپاقى ئىگىلىگەن. ھازىر ئارالدا رادار پونكىتى، دورا ئامبارلىرى، ئايرودرومى ۋە باشقا ھەربىي ئەسلىھەلەر بار. ياپونىيە بۇ ئارالالرنى قايتۇرۇپ بېرىشنى تەلەپ قىلماقتا.

كۇۋەيت (Kuwait 科威特) غەربىي ئاسىيادىكى ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپى ئىراق (پېرسىيە)قولتۇق سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. قۇرۇقلۇقتا ئىراق، سەئۇدى ئەرەبىستان بىلەن چېگرىلىنىدۇ.يەر مەيدانى 18 مىڭ كۋادرات كىلومېتر (ئەتراپىدىكى بوبتىن، فاراكا قاتارلىق ئارالالرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 695 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 60% تىن كۆپرەكىنى چەت ئەللەردىن كەلگەن ئىشچىلار، 40%نى كۇۋەيتتىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ. چەت ئەللىكلەر ئىچىدە پەلەستىنلىكلەر 400 مىڭ، مىسىرلىقلار 150 مىڭ، ھىندىستانلىقلار 130 مىڭغا يېتىدۇ، قالغىنىنى ئىران، پاكىستان ۋە باشقا ئەرەب دۆلەتلەر-دىن كەلگەنلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى، ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىنىڭ 95% تى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. كۇۋەيتنىڭ يەر ۋەزىيىتى تۆۋەرەك كېلىدۇ، ئۇ جايدا ئېگىز تاغلار يوق. يېرىنىڭ كۆپ قىسمىنى چۆللۈكلەر تەش-

1586 - يىلى سېلىنغان. سوۋېت ئىتتىپاقى ۋولگا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىدىكى مۇھىم شەھەر، كۇيبىشېۋ ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. سامارا دەرياسىنىڭ ۋولگا دەرياسىغا قۇيۇلۇش ئاغزىغا جايلاشقان، شەھەر رايونى كويبىشېۋ سۇ ئامبىرىنى بويلاپ 35 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 257 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. سانائىتىدە نېفىت ئايرىش، نېفىت خىمىيە، ماشىنىسازلىق (نېفىت، تەبىئىي گاز، ئۈسكۈنىلەر، نازۇك سىتانۇك، كۆرسەتكۈچ ئەسۋاب، ئاپتوموبىل، پاراخوت، ئايروپىلان) سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەرنىڭ 80 كىلومېتر غەربىي شىمالىغا ۋولگا لېنىن سۇ ئېلېكتر ئىستانىسىسى قۇرۇلغان. بۇ جايدا لېنىن ئۆز ۋاقتىدا ئولتۇرغان جايلار، دۆلەتلىك مۇزىكا مۇزېيي قاتارلىق ئورۇنلار بار.

كۇيبىشېۋ سۇ ئامبىرى (古比雪夫水库 Куйбышевское Водохранилище) سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ۋولگا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ سۇ ئامبىرى بۇ سۇ ئامبىرى. كۇيبىشېۋ شەھىرىنىڭ يېنىغا سۇ ئېلېكتر ئىستانىسىسى قۇرۇش ئاساسىدا شەكىللەنگەن. توسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4400 مېتر، ئېگىزلىكى 80 مېتر كېلىدۇ، مەيدانى 6500 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ، سىغىمچانلىقى 58 مىليارد كۇب مېتر، ئەمەلىي سىغىمچانلىقى 34 مىليارد كۇب مېترغا يېتىدۇ. بۇ سۇ ئامبىرى 1950 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىنىپ، 1955 - يىلى سۇ قاچىلىنىپ توك تارقىتىشقا باشلىغان، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئورال، ۋولگا دەريا ھەم موسكوللارنى تەمىنلەيدۇ، سۇ ئامبىرى يېنىدا ئۇليانوۋىسكى، قازان قاتارلىق شەھەرلەر بار.

كۋېبېك (魁比克 Quebec) كانادانىڭ شەرقىي قىسىمىدىكى لاۋرىنىتيە دەرياسى بىلەن سانت چارلىس دەريالىرىنىڭ قوشۇ-

ئۇيغۇر كتاب تۈرى بىكىتى www.uyghurkitap.com

① (古比雷夫 Куйбышевская Область) كۇيبىشېۋ ئوبلاست. سوۋېت ئىتتىپاقى ۋولگا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىغا جايلاشقان. 1928 — 1936، - يىللىرىدا «ئوتتۇرا ۋولگا ئوبلاستى» دەپ ئاتالغان. مەيدانى 53 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 3 مىليون 93 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). 1928 - يىلى ئوبلاست بولۇپ قۇرۇلغان. مەركىزى كۇيبىشېۋ شەھىرى. كۇيبىشېۋ ئوبلاستىنىڭ يەر ۋەزىيىتى شەرقى ئېگىز، غەربى پەس بولۇپ، تۈزلەڭلىك بىلەن ئېدىرلىقلار ئۆزئارا كىرىشىپ كەتكەن. كان بايلىقلىرىدىن نېفىت ناھايىتى كۆپ، ئۇندىن باشقا تەبىئىي گاز، مايلىق سىلانېتس، گۈڭگۈرت قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ بار. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 300 — 450 مىللىمېترغا يېتىدۇ. نۇرغۇن يەرلىرىنى ئورمانلار، ئوتلاقلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ۋولگا دەرياسى ئوبلاستىنىڭ غەربىي تەرىپىنى كېسىپ ئۆتىدۇ، دەريا بويىدا كۇيبىشېۋ سۇ ئامبىرى، ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرولغان. بۇ رايوننىڭ ئىككىنچى باكو مۇھىم نېفىت ئېلىنىدىغان رايونلىرىنىڭ بىرى. سانائىتىدە نېفىت ئايرىش، نېفىت خىمىيە، ماشىنىسازلىق (نېفىت ئۈسكۈنىلىرى، نازۇك ستانوك، ئاپتوموبىل، پاراخوت، ئايروپىلان) سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، ئاپتاپپەرەس، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا گۆشلۈك، سۈتلۈك كالا بېقىش تەرەققىي قىلغان. سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. مۇھىم شەھەرلىرى يېڭى كۇبېشۋىسكى، ژىكۇلېياۋىسكى، تولىيات شەھەرلىرىدىن ئىبارەت.

② (Куйбышев) — شەھەر نامى، 1935 - يىلدىن ئىلگىرى «سامارا» دەپ ئاتالغان. كويبىشېۋنىڭ ئاساسىي

كاپوستا ئۆسۈملۈكى ئۇسسىدۇ، دېڭىزدا پىنگۋىن، تيۇلېن، كىت قاتارلىق هايۋانلار ياشايدۇ. قوڭۇر كۆمۈر كان بايلىقى بار. 1772 - يىلى فرانسىيلىك كېرگۇلىن بۇ ئارالغا بارغاندىن كېيىن فرانسىيە ئىگىلىگەن، 1950 - يىلى ئاساسىي ئارالدىكى فرانسو پورتىدا دائىملىق بازا هەم ئىلمىي تەتقىقات بازىسى قۇرۇلغان. بۇ جايدىكى ئاهالە 90 دىن ئاشىدۇ (1972-يىل).

كېمېروۋو (克麦罗沃 Кемерово) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىگە قاراشلىق كېمېدوۋو ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەهەر 1918 - يىلى شېگلوۋ بىلەن كېمېروۋودىن ئىبارەت ئىككى جەڭنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن، 1932 - يىلغىچە شېگلوۋسكى دەپ ئاتالغان، 1932 - يىلدىن بۇيان هازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. كېمېروۋو شەهىرى كوزنېتسكى ئويمانلىقىنىڭ شىمالىدىكى توم دەريا بويىغا جايلاشقان. ئاهالىسى 507 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). كېمېروۋو شەهىرى تارماق تۆمۈر يول ئارقىلىق چوڭ سىبىرىيە تۆمۈر يولى بىلەن تۇتىشىدۇ، ئەتراپىدا مول كۆمۈر بايلىقى بار. بۇ شەهەر 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرى كوزنېتسكى (كۇز باس) كۆمۈرلۈكىنىڭ كۆپلەپ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ تېز تەرەققىي قىلغان، شەهەردە كوكۇس كۆيدۈرۈش، خىمىيە، كۆمۈر قېزىش، ماشىنىسازلىقنى ئاساس قىلغان سانائەت ئورۇنلىرى، سانائەت، مېدىتسىنا، سەۋەن قاتارلىق هەر خىل بىلىم يۇرتلىرى بار.

كېنىيە (肯尼亚 Kenya) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. دۆلەتنىڭ كۆپ قىسىمىنى ئېگىز تەكشىلىكلەر، تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ، ئېگىز تەكشىلىكلەرنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 2000 — 3000 مېتر كېلىدۇ، ئەڭ ئېگىز كېنىيە چوققىسى 5199 مېتردىن يېتىدۇ. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى نىكا ئېگىزلىكىنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 500 — 700 مېتر كېلىدۇ،

لغان يەرنىگە جايلاشقان مۇھىم پورت شەھىرى، كۆپ-
ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. ئەسلىدىكى ئىندىئانلار مەھەللىلىرى ئاسا-
سىدا كېڭەيگەن. ھازىر بۇ شەھەر كانادانىڭ شەرقىدىكى مۇھىم
ئىقتىسادىي مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 77
مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇنىڭ 94%نى فرانسىيەلىكلەرنىڭ كېيىنكى
ئەۋلادلىرى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايدا كېمىسازلىق، قەغەز، ماشىنىساز-
لىق، ياغاچچىلىق، خۇرۇم قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىل-
غان. شەھەردە ئەڭ قەدىمى كاتولىك دىنى چېركاۋلىرى بار.
كۆپىنچە شىمالىي ئامېرىكا بويىچە ئەڭ كونا رىم كاتولىك
دىنىي شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. شەھەرنىڭ قاتناش تىرانسپورتى
تەرەققىي قىلغان.

克尔格伦群岛 Iles de) كېرگۈلىن تاقىم ئارالىرى
(Kerguelen ھىندى ئوكيانىنىڭ جەنۇبىدىكى تاقىم ئارالىلاردىن
ئىبارەت. بۇ ئارالىلار جەنۇبىي كەڭلىك 48°30′ — 49°30′، شەرق-
قىي ئۇزۇنلۇق 68°42′ — 70°35′ ئارىلىقىدىكى ئاساسىي ئارال
كېرگۈلىن ۋە باشقا 300 دىن ئوشۇق ئۇششاق ئارالىلاردىن
تەشكىل تاپقان. قۇرۇقلۇق مەيدانى 6129 كۋادرات كىلومېتر
كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسىي ئارالنىڭ مەيدانى 5732
كۋادرات كىلومېتر غايىپتىدۇ. يەرشەكلى ئېگىزلىك، تاغلىقلارنى ئاساس
قىلىدۇ، يانار تاغلار ئاتقىنىدىلىرىدىن شەكىللەنگەن ئارالىلار
تىپىغا كىرىدۇ. ئاساسىي ئارالدىكى روس چوققىسىنىڭ دېڭىز
يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1670 مېتر غا يېتىدۇ. تاغلىقلارنىڭ ئۈس-
تى قىسمى مۇزلۇقلار بىلەن قاپلانغان. دېڭىز غا يېقىن
قىرغاق بويلىرىدا سازلىق كۆللەر كۆپ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا
تىك قولتۇقلار بار. ھاۋاسى نەم، بەك سوغۇق بولىدۇ، قاتتىق
بوران چىقىپ تۇرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى
4°C بولىدۇ. قۇرۇقلۇقتا توك تۇپراق ئۆسۈملۈكلىرى، كېرگۈلىن

بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمى قىممىتىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەيدۇ. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتىنىڭ 70% نى تەشكىل قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا تېرىق، شال، بۇغداي، كۆممىقوناق ئۆستۈرىدۇ، ئىقتىسادىي زىرائەتلىرىدىن كوفې ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇندىن قالسا چاي (كېنىيە چاي ئۆستۈرۈشتە ئافرىقا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ)، تالالىق ئاگاۋى، كېۋەز، شېكەر قومۇشى قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقى خېلى تەرەققىي قىلغان. ئاساسەن گۆشلۈك كالا، قوي بېقىلىدۇ. سانائەت جەھەتتە توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، سېمونت، نېفىت ئايرىش، ماشىنىسازلىق، كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. كېنىيىنىڭ سانائىتى شەرقىي ئافرىقا دۆلەتلىرى ئىچىدە بىر قەدەر تەرەققىي قىلغان. سانائەتنىڭ كۆپى پايتەختى نايروبى شەھىرى بىلەن مومباسا شەھىرىگە توپلانغان.

كىتو (Quito 基多) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ئېكۋادۇر جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. كىتو شەھىرى ئېكۋاتورنىڭ جەنۇبىدىكى پىچىنچا يانار تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى ۋادىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2850 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى يىللىق كېلىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 13°C تىن 14°C قىچە بولۇپ، دۇنيا دا تېمپېراتۇرىنىڭ يىللىق پەرقى ئەڭ كىچىك (0.6°C) ئورۇننىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ، ئاھالىسى 880 مىڭدىن ئاشىدۇ

ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى www.uyghurkitap.com

دۆلەتنىڭ شەرققىي قىسىمىدا تۈزلەڭلىكلەر ئورۇن ئالغان، كېنىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسىمىدىن ئېكۋاتور سىزىقى كېسىپ ئۆتكەنلىكتىن يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپىراتۇرىسى يۇقىرى بولىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسىمى قۇملۇق ئىقلىمىغا، جەنۇبىي تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ئېگىز تاغلىقلاردا بەزىدە قار ياغىدۇ، ئادەتتىكى تاغلارنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل، پەس جايلارنىڭ ئىقلىمى ئىسسىق، نەم بولىدۇ. كېنىيىنىڭ يەر مەيدانى 582 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 19 مىليون 540 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىنىڭ 98%نى يەرلىك ئافرىقىلىقلار ئىگىلەيدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسىي مىللەتلەردىن كىكويىيو، بالوخىيە، لوئو، ماسەي، كامبا، لوخىيە قاتارلىق مىللەتلەر بار. ئۇندىن باشقا ھىندىستانلىقلار بىلەن پاكىستانلىقلار 200 مىڭ، ياۋروپالىقلار 40 مىڭ، ئەرەبلەر 30 مىڭغا يېتىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىپتىدائىي دىنلارغا، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا ئولتۇراقلاشقان بىر قىسىم خەلق ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى سىۋاخىلى تىلى ھېسابلىنىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئېنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. كېنىيەگە 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ پورتۇگالىيە، ئەنگلىيىلىكلەر ئارقا - ئارقىدىن بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1895 - يىلدىن باشلاپ «ئەنگلىيىنىڭ ھامىيلىقىدىكى يەر»گە ئايلانغان، 1920 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1963 - يىلى 12 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن. 1963 - يىلى 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان، كېنىيە ھازىر يەنە ئەنگلىيە ئىتىتپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. كېنىيە ئىقتىسادىي جەھەتتە دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت. پۈتۈن دۆلەت خەلقىنىڭ 85%تى يېزا ئىگىلىك

لىدىكى كۆمۈر كان سانائەت شەھىرى. بۇ شەھەر لوس كۆلىنىك شەرقىي قىرغىقىغا جايلاشقان، 1900 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1948 - يىلى ئەتراپىدىكى كان سانائەت رايونلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ ھازىرقى كىرونا شەھىرىنىڭ ئاساسىنى سالغان. ھازىر كىرونا ئاھالىسى 35 مىڭدىن ئاشقان زامانىۋى كان سانائەت شەھىرىگە ئايلاندى. بۇ جايدا سوغاققا بەرداشلىق بېرەلەيدىغان ئالاھىدە لايىھىلەنگەن قۇرۇلۇشلار كۆپ.

كىرىباس (Kiribasi 基里巴斯) غەربىي تىنچ ئوكيانىدىكى ئارال دۆلەت. بۇ ئورۇن 1979 - يىلى 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. ئىلگىرى گېللىبېرت تاقىم ئارالىرى دەپ ئاتالغان. كىرىباس تروپىك بەلبېغىغا (شىمالىي كەڭلىك 4°40′ بىلەن جەنۇبىي كەڭلىك 11°25′ ئارىلىقىغا) جايلاشقانلىقتىن، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C دىن 32°C قىچە بولىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. كىرىباسنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 684 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ گىلبېرت تاقىم ئارالىرىنى، چوڭ ئوكيان ئارىلىنى، فىنىكس ئارالىرىنىڭ بۇرۇن ئەنگلىيىگە تەۋە قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 63 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى گىلبېرت خەلقلىرى بىلەن پولىنېزىيە خەلقلىرى ئىگىلەيدۇ. گىلبېرت تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. كىرىباس ئارالىرىنى 1606 - يىلى ئىسپانىيىلىكلەر تاپقان. 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئەنگلىيىلىكلەر بۇ ئارالار ئىچىدىكى رۇجىستۇا ئارىلىنى ئىگەللەشكە باشلىغان. 1892 - يىلى ئەنگلىيە ئۇنى ئۆز كونترولىۇقىدىكى ئورۇن دەپ ئېلان قىلغان، 1900 - يىلى چوڭ ئوكيان ئارى-

(1982). كىتو ئەسلىدە ئىندىئان قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقان جاي بولۇپ، 1553 - يىلى بۇ جايىنى ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرى بېسىۋالغان. 1830 - يىلى ئېكۇادور مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەتنىڭ پايتەختتى بولغان. كىتو كۆپ قېتىملىق يەر تەۋرەشكە ئۇچراپ ۋەيران بولغاندىن كېيىن، قايتا قۇرۇلۇپ هازىرقى هالەتكە كەلگەن. شەهەردە توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچىمەك، كۆن - خۇرۇم، نېفىت خىمىيە، مېتالچىلىق، ياغاچچىلىق، ئويمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەهەر يېنىدا خەلقئارا ئايرودرومى، نۇرغۇنلىغان چېركاۋلار، خەلقئارا بانكىلار، چوڭ مېھمانخانىلار، مەيدانلار، خاتىرە ئورۇنلىرى، مۇزېي، رەسىتخانا، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى بار. شەهەردىن 24 كىلومېتر غەربىي شىمالغا جايلاشقان ئورۇندا ئېكۋاتور خاتىرە تېشى بار.

كىچىك سۇندا تاقىم ئارالىرى (Kepulauan 小巽他群岛 Sunda Kecil) شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى سۇندا ئارالىرىنىڭ بىر قىسمى. بۇ ئارالار «نوساتىنكارا تاقىم ئارالىرى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ ئارالار ياۋا ئارىلىنىڭ شەرقىدىكى دېڭىز ئىچىدىكى بايى، لومبوك، سۇمبەۋە، كومودو، فلورېس، سولور، لومبلېن، ئالور، سۇمبە، سائوروتى، تىمور قاتارلىق ئارالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئارالارنىڭ شىمالىي تارمىقىدا يانار تاغلار كۆپ، جەنۇبىي تارمىقىدا يانار تاغلار يوق. بۇ ئارالار تروپىك بەلبېغىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن هاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ. تۆت پەسىل كۆرۈلمەيدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 — 3000 ملىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئارالارنىڭ كۆپ قىسمىنى تروپىك ئورمانلىرى، ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ.

كىرۇنا (Kiruna 基吕纳) شۋېتسىيەنىڭ ئەڭ شىما-

بۇ شەھەر يامايكا ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى قولتۇق بويىغا جايلاشقان. شەھەر ئەتراپىدا تۇپراقلىق مۇنبەت بولغان لىگۇانىيە تۈزلەڭلىكى بار. شەھەر ئاھالىسى 650 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇ شەھەر 1692 - يىلى سېلىنغان، 1872 - يىلى ئىسپان بازىرى ئورنىغا يامايكىنىڭ مەركىزى بولغان. كېيىن بىر نەچچە قېتىملىق ئوت ئاپىتىدە ۋەيران بولغان. 1907 - يىلىدىكى چوڭ يەر تەۋرەشتىن كېيىن قايتىدىن سېلىنغان. سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ كۆپىي شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىي ياقىسىدىكى سازلىق ئورۇنلارغا سېلىنغان بولۇپ، ئاساسەن يېمەك - ئىچمەك، قەغەز، ماشىنا رېمونت قىلىش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تەييارلاش، تاماكا، مېتاللورگىيە، خىمىيە، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. پورتنىڭ شارائىتى ياخشى بولۇپ، چوڭ تېپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ. شەھەردە 1699 - يىلى سېلىنغان سانت توماس چېركاۋىسى، كۇتۇپخانىلار، مۇزېي ۋە ئالىي مەكتەپلەر بار. شەھەرنىڭ سايامەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى بار. كىنگستون شەھىرى تۆمۈر يول، تاشيوللار ئارقىلىق باشقا شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ.

كىنشاسا (Kinshasa 萨沙金) ئوتتۇرا ئافرىقىدىكى زايىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، مۇھىم دەريا پورتى. كىنشاسا زايىر (كونگو) دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ سول قىرغىقىغا جايلاشقان بولۇپ، كونگو جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى بىرازاۋىل شەھىرى بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. بۇ شەھەر 1881 - يىلى قۇرۇلۇپ، «لېئو پولدىۋىل» دەپ ئاتالغان. بۇ نام 1966 - يىلى كىنشاساغا ئۆزگەرتىلگەن.

لىنى ئىگىلىگەن. 1916 - يىلى ئېللىس ئاراللىرى بىلەن ئەنگلىيىگە قاراشلىق گىلبېرت ــ ئېللىس مۇستەملىكىسىنى قۇرغان، 1937 - يىلى فىنىكس ئاراللىرىنىمۇ بىرلەشتۈرگەن، 1972 - يىلى جەنۇبىي لەيىن تاقىم ئاراللىرى گىلبېرت ــ ئېللىسنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەن، 1975 - يىلى 10 - ئايدا ئېللىس تاقىم ئاراللىرى مۇستەقىل بولۇپ دۆلەت نامىنى «تۇۋالو» دەپ ئۆزگەرتكەن. 1979 - يىلى گىلبېرت مۇستەقىل بولۇپ دۆلەت نامىنى «كىرىباس جۇمھۇرىيىتى» غا ئۆزگەرتكەن. كىرىباس مەمۇرى جەھەتتىن ئالتە رايونغا ئايرىلىدۇ. كىرىباس ئاراللىرىدا پالما، بولكا دەرىخى، بانان قاتارلىق مۇۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چوڭ ئوكيان ئارىلىدىن فوسفات تۇزى ئېلىنىدۇ. ئاھالىسىنىڭ خېلى بىر قىسمى بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. چەت ئەللەرگە پالما قۇرۇقى، فوسفات تۇزى، مېۋە، بېلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىدۇ. فوسفات تۇزى كىرىمى ئۇنىڭ ئاساسىي مالىيە كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

كىلىمانجارو تېغى(乞力马扎罗山 Mount Kilimanjaro) ئافرىقا بويىچە ئەڭ ئېگىز تاغ چوققىسى بولۇپ، تانزانىيىنىڭ شىمالىي، كېنىيىنىڭ جەنۇبىي چېگرىسىغا جايلاشقان، ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 5895 مېتر كېلىدۇ. كىلىمانجارو چوققىسى گەرچە قويۇق نۇرى دائىم تىنىك چۈشۈپ تۇرىدىغان ئېكۋاتور سىزىقى ئۈستىگە جايلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ چوققىسى مەڭگۈ ئاپئاق قار بىلەن قاپلىنىپ ئاجايىپ بىر خىل چىرايلىق مەنزىرىنى ھاسىل قىلىدۇ.

كىنگىستون(金斯敦 KingSton) لاتىن ئامېرىكىسىدىكى كارايىپ دېڭىزىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان يامايكىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھەم مەدەنىيەت مەركىزى.

رومىنىيەگە ئايرىلغان. 1940 - يىلى بىسسارابىيە بىلەن بىلە له يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىغا ئايرىلغان. كىشىنېۋ شەھىرىنىڭ شەھەر رايونىدا باغۇەنچىلىك تەرەققي قىلغان بولۇپ، كۆپلەپ ئۈزۈم ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۈزۈم ھارىقى، ئۈزۈم كونسېرۋاسى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە داڭلىق. شەھەردە باغۇەنچىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، نازۇك ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنى ئىشلەش، بىرىكمە كاۋچۇك ئىشلەش ھەم سۈنئي خۇرۇم ئىشلەش قاتارلىق سانائەتلەر بار. تۇپراقچىلىق، ئۈزۈم ھارىقى ئىشلەش، باغۇەنچىلىك قاتارلىق تەتقىقات ئورۇنلىرى بار.

كەۋۇ كۆلى (LaKe Kivu 基伍湖) ئافرىقىدىكى زايىر، ھوۋاندا دۆلەتلىرى چېگرىسىغا جايلاشقان تاتلىق سۇلۇق كۆل. يەر قاتلىمىنىڭ ئۈزۈلۈپ ئولتۇرۇشىدىن شەكىللەنگەن. سۇ يۈزىنىڭ ئېگىزلىكى 1460 مېتر كېلىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 96 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 48 كىلومېترغا يېتىدۇ، كۆلىمى 2816 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 240 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 488 مېترغا يېتىدۇ. كۆل سۈيى جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ رۇزىزى دەريا‌سى ئارقىلىق تانگانىكا كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. كۆلدە بېلىق ۋە سۇ قۇشلىرى ناھايىتى كۆپ. كۆلنى ئېگىز تاغلار قورشاپ تۇرغانلىقتىن كۆلنىڭ قىرغاقلىرى ناھايىتى تىك، كۆلدە ئۇششاق ئاراللار خېلى كۆپ بولۇپ، مۇھىم دەم ئېلىش ئورۇنلىرى ھېسابلىنىدۇ. كۆل ياقىسىدا بۇكاۋۇ، كىسېنىي قاتارلىق پورتلار بار.

كىيېۋ (Киев 基辅) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇچىنچى چوڭ شەھىرى، ئوكرائىنا سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ۋە ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. كىيېۋ شەھىرى شەرقىي ياۋروپا تۈزلەڭلىكىدىكى دىنىپر دەريا‌سى

كىشىناسا شۇ جايدىكى بىر قەبىلىنىڭ نامى بولۇپ، شەھەر نامىمۇ شۇ جايدىكى قەبىلە باشلىقى نامىغا بېرىلگەن. كىشىناسا ئوتتۇرا ئافرىقىدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر، زايىرنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 250 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 3 مىليوندىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ جايدا ياغ چىقىرىش، يېمەك ـ ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، ياغاچچىلىق، كېمە ـ سازلىق، ماشىنا رېمونت قىلىش، خىمىيە، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. كونگو دەريا باسسېينىدىكى يېڭى ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بۇ جايغا توپلىنىپ سىرتلارغا تارقايدۇ. كىشىناسا شەھىرىدىن زايىرنىڭ مۇھىم پورتى ماتادى ئارىلىقىغا تۆمۈر يول ۋە نېفىت تۇرۇبىسى ياسالغان. كىشاسادىن دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا قاراپ كېمە بىلەن ئوتتۇرا ئافرىقىنىڭ پايتەختى بانگى شەھىرىگە قەدەر قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. زايىر دەرياسىنىڭ كىشىناسادىن ماتادى پورتىغا قەدەر بولغان ئارىلىقتا 32 چوڭ شارقىراتما بار. بۇ ئورۇننىڭ سۇ ئېنېرگىيە زاپىسى ناھايىتى مول، بۇ جايدا چوڭ تېپتىكى نېفىت ئىستانسىلىرى داۋاملىق قۇرۇلماقتا. كىشىناسا زايىرنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ جايدا ئاتاقلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، زەھەرلىك ھاشاراتلارنى تەتقىق قىلىش ئورنى، مۇزېي، كۆلىمى چوڭ بولغان ھايۋانات باغچىسى، خەلقئارا ئايرودرومى، مەشھۇر ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

كىشىنېۋ (Кишинев 基什尼奥夫) سوۋېت ئىتتىپاقى مولداۋىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھەم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر دېنېستى دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان بېك دەريا بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 624 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1466 ـ يىلى سېلىنغان. 1812 ـ يىلى چار روسىيىگە قوشۇلغان، 1918 ـ يىلى

شەھىرى دوست شەھەرلىك ئالاقىسىنى ئورناتىقان. شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 610 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 449 مىڭدىن ئاشىدۇ (1978). كيوتو 1889 - يىلى رەسمىي شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان، سانائەتتە توقۇمىچىلىق ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئوندىن باشقا يېمەك - ئىچمەك، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، دورىگەرلىك، بوياقچىلىق، فارفۇر، هاراق ئىشلەپچىقىرىش، سىر ئىشلەپچىقىرىش، يېپەك توقۇمىچىلىق، خىمىيە سانائەت، سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى تەرەققي قىلغان. كيوتو مۇھىم مەدەنىيەت، سايامەت مەركىزى، بۇ جايدا قەدىمىي خان سارايلىرى، مۇھىم تارىخىي ئورۇنلار، ئاتاقلىق دىنىي ئورۇنلار، مەنزىرىسى گۈزەل سايامەت ئورۇنلىرى ناھايىتى كۆپ. كيوتودا دۆلەتنىڭ كيوتو داشۋىسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، مەشھۇر باغچىلار بار. شەھەرنىڭ غەربىي شىمالىدىكى «تاشپاقا» ناملىق باغچىغا، 1979 - يىلى جۇئېنلەيزۇڭلىنىڭ خاتىرە مۇنارىسى ئورنىتىلغان.

كيېلبېر قانىلى (基尔运河 Kieler Kanal) گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان بولۇپ، يوتلاند دېيىم يېرىم ئارىلىنى غەربتىن شەرققە كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ قانال «شىمالىي دېڭىز — بالتىق دېڭىز قانىلى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئېلبا دەريا ئاغزىدىكى برونسبوكتىلكودىن باشلىنىپ، كيېلبېر قولتۇقى بويىدىكى خولتىنوغا قەدەر سوزۇلىدۇ. بالتىق دېڭىزى بىلەن شىمالىي دېڭىزنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇ قانال قېزىلغاندىن كېيىن قاتناش مۇساپىسى 685 كىلومېتر قىسقىراپ خەلقئارا-دىكى مۇھىم سۇ قاتناش يولىغا ئايلاندى. بۇ قانال 1887 - يىلىدىن 1895 - يىلىغىچە قېزىلغان، 1907 - يىلىدىن 1914 - يىللىرى كېڭەيتىپ قېزىلغان. ئۇزۇنلۇقى 98.7 كىلومېتر، سۇ

ئۇيغۇر كتاب خانىسى www.uyghurkitap.com

نىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 2 مىليون 448 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ (1985)، سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە موسكۋا، لېنىنگراداردىن قالسا ئۈچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. كېيىۋ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تارىخىي ئەڭ ئۇزۇن شەھەلەرنىڭ بىرى، رۇس مىللەتىنىڭ ئەڭ دەسلەپكى سىياسىي، مەدەنىيەت مەركىزى. كېيىۋ شەھىرىنىڭ ئاساسى مىلادى 2 - ئەسىردە سېلىنغان. 6 - 7 - ئەسىردىن باشلاپ 1480 - يىلىغىچە كېيىۋ شەھىرىنى ئاساس قىلغان رۇس كىنەزلىكىنىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى، ئومۇملاشقان سانائەت مەركىزى. شەھەردە نازۇك ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئايروپىلان، موتوتسىكلىت، پاراخوت، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسى قاتارلىق سانائەتلىرى بىلەن دوختۇرلۇق ئەسۋاب - ئۈسكۈنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلغان ماشىنىسازلىق سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، ماشىنىسازلىق سانائىتىدىن باشقا ھەر خىل يېنىك سانائەت ھەم خىمىيە سانائىتىمۇزور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. كېيىۋ شەھىرى ئۈكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاتاقلىق مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ جايدا نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئۈكرائىنا پەنلەر ئاكادېمىيىسى، ئۈكرائىنا سەنئەت مۇزېيى ۋە 1037 - يىلى قۇرۇلغان مەشھۇر سوفىيە چوڭ چېركاۋىسى قاتارلىق قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار بار.

كيوتو (京都 Kyoto) ياپونىيىنىڭ مەدەنىيەت، سەنئەت بۆشۈكى، قەدىمىي پايتەختى، كيوتو مەمۇرىي رايونىنىڭ مەركىزى. كيوتو 794 - يىلىدىن 1869 - يىلىغىچە ياپونىيىنىڭ پايتەختى بولغان. ئۇنىڭ قۇرۇلۇشلىرى جۇڭگونىڭ تاڭ دەۋرىدىكى پايتەختى چاڭئەننى ئاساس قىلغان ھالدا سېلىنغان. 1975 - يىلى 5 - ئايدا كيوتو بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ شىئەن

مۇھىم سودا، پۇل ـ مۇئامىله مەركىزى. شەھەرنىڭ نەشرىيات، قەغەز، يېمەك ـ ئىچمەك، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش قاتارلىق ساناەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققي قىلغان. گاناگا دۆلەتنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، شەھەردە 14 مۇزېي، ھەر خىل بۇيۇملار ساقلانغان ھازىرقى زامان گۈزەل سەنئەت سارىيى، قەدىمىي قول ھۈنەر مەھسۇلاتلىرى، مۇزىكا، نەشرىيات بۇيۇملىرى، خەلقئارا سودا مەھكىمىسى بار.

گابون (Gabon 加蓬) ئافرىقىنىڭ ئوتتۇرا غەربىي قىسمىغا، ئاتلانتىك ئوكيان بويىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شىمالىي، شەرقي، جەنۇبىي قىسىملىرىنى ئېگىزلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 500 — 1000 مېتر غىچە كېلىدۇ. گابوننىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئېكۋاتور سىزىقى كېسىپ ئۆتىدۇ، ئىقلىمى نەم بولۇپ، تىپىك ئېكۋاتور ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ئىقلىمنىڭ يىللىق پەرقى ناھايىتى كىچىك. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C ئەتراپىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا 2500 — 3000 مىللىمېتر، ئىچكى قۇرۇقلۇق قىسمىدا 1500 مىللىمېتر غا يېتىدۇ. ئۇنىڭ يېرىدە ئۇششاق دەريا تورلىرى كۆپ بولۇپ، ئاساسىي جەھەتتىن ئوگوۋې دەريا سۇ سىستېمىسىغا كىرىدۇ. پۈتۈن گابوننىڭ 85% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئورمان بىلەن قاپلىنىش جەھەتتە دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. گابوننىڭ يەر مەيدانى 267 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 1 مىليون 230 مىڭ (1981) بولۇپ، بۇنىڭ 31% نى فان مىللىتى، 30% نى باكېللى بىلەن بانيابى مىللەتلىرى تەشكىل قىلىدۇ، قالغىنىنى ھىلاۋ، بالىنتا قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى كاتولىك ھەم خرىستىئان

يۈزمنىڭ كەڭلىكى 103 مېتر، قاتناش يولىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 11.3 مېتىر كېلىدۇ، قانالنىڭ ئالتە يېرىدە چوشقۇرگۇسى بار، كەڭلىكى 40 مېتر كېلىدىغان پاراخوتلار ئۆتەلەيدۇ. بىر يىلدا قانالدىن ئۆتىدىغان سودا پاراخوتلىرى 60 مىڭدىن ئاشىدۇ، توشۇلىدىغان يۈك 78 مىليون تونىدىن ئاشىدۇ. ئاساسلىق كۆمۈر، پولات ماتېرىياللىرى، نېفىت، كان رودىسى قاتارلىق مەھسۇلاتلار يۆتكىلىدۇ.

گ

گائاگا (Gravenhage 海牙) گوللاندىيىنىڭ غەربىي دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان چوڭ سانائەت مەركىزى. خان ساراىيى ۋە ھۆكۈمەت ئورگانلىرى تۇرۇشلۇق شەھەر، شەھەر شىمالىي دېڭىز ياقىسىدىن ئۇچ كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئىچكى قۇرۇقلۇققا جايلاشقان. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 700 مىڭدىن ئاشىدۇ. گائاگا 1097 - يىلىدىن باشلاپ شەكىللىنىشكە باشلىغان، 18 - ئەسىرگە كەلگەندە كۆمۈش بۇيۇملىرى بىلەن فارفور بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىدىغان مۇھىم ئورۇنغا ئايلانغان. بۇ جايىنىڭ نەشرىياتچىلىق ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. فرانسىيە ھۆكۈمرانلىق قىلغان مەزگىلدە (1795 -، 1813 - يىللىرى) گائاگانىڭ ئىقتىسادىدا چېكىنىش يۈز بەرگەن. فرانسىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاياغلاشقاندىن كېيىن قايتىدىن فېئودال ئاق سۆڭەكلەر بىلەن ھۆكۈمەت ئورگانلىرىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنىغا ئايلانغان. 1870 - يىلىدىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ دۆلەتنىڭ مۇھىم سودا - سانائەت مەركىزىگە ئايلانغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان بولسىمۇ، ئۇرۇشتىن كېيىن قايتا كېڭەيتىپ قۇرۇلغان. ھازىر ئۇ گوللاندىيىنىڭ

ئېگىز تەكشىلىكىنى خۇددى سوتۇپ قويغان تامدەك ئىككى تەرەپتىن قورشاپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىقلار جايلاشقان ئورنىغا قاراپ شەرقىي گات تاغلىرى، غەربىي گات تاغلىرى دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. شەرقىي گات تاغلىرى غەربىي گات تاغلىرىغا قارىغاندا سەل پەسرەك بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 600 — 700 مېتردىن يېتىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 800 كىلومېتر كېلىدۇ. غەربىي گات تاغلىرى سەل ئېگىز بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000 — 1500 مېتر كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىز ئاناي مودى چوققىسى 2695 مېتردىن يېتىدۇ. غەربىي گات تېغى ئېگىز، شەرقىي گات تېغى پەسرەك بولغانلىقتىن ئۇچۇن غەربىي گات تاغلىقلىرىدىن باشلىنىدىغان كىستىنا، گوداۋارى قاتارلىق نۇرغۇنلىغان دەريالار دېكان ئېگىزلىكى ۋە شەرقىي گلت تاغلىقلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ بېنگال قولتۇقىغا قويۇلىدۇ، شەرقىي گات تاغلىرى دېگىزغا قاراپ پەلەمپەي ھالەتتە پەسىيىپ بارىدۇ، غەربىي گات تاغلىرى غەربتىكى ئەرەب دېڭىزىغا قاراپ تىكرەك ھالەتتە پەسىيىپ بارىدۇ، ئايرىم جايلىرىدا تار، ئۇزۇن سوزۇلغان تۈزلەڭلىكلەر بار. شەرقىي ھەم غەربىي گات تاغلىقلىرىنىڭ كۆپ قىسمى تروپىك، سۇبتروپىك ئورمانلىقلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ.

گارامبا دۆلەت باغچىسى (Garaamba Pare 加兰巴国家公园 Nationaldes) زايىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى تەبىئىي قوغداش رايونى. مەيدانى تەخمىنەن 5000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ جايىنىڭ ئېگىزلىكى دېڭىز يۈزىدىن 700 — 1000 مېتر بولۇپ، تروپىك شالاڭ ئوت ـ چۆپلۈكلىرى بىلەن قاپلانغان. بۇ باغچا 1927 ـ يىلى زىراپە ھەم ئاز ئۇچراپ قالىدىغان قىممەتلىك ھايۋان ئاق كەركىدانىنى قوغداش ئاساسىدا قۇرۇلغان. بۇلاردىن باشقا يەنە 300 خىل ياۋايى ھايۋانات

دىنلىرىغا، قالغىنى ئىپتىدائىي دىنلار بىلەن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. شىمالدا ئولتۇراقلاشقان خەلقلەر قان تىلىنى، جەنۇبتىكى خەلقلەر بانتو تىلىنى، دېگىز قىرغاقلىرىدا ئولتۇراقلاشقان خەلقلەر مىننان تىلىنى قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. گابوندا ئوتتۇرا ئەسىرلەردىن باشلاپلا قەبىلىلەرنى ئاساس قىلغان دۆلەتلەر قۇرۇلغان. 18 - ئەسىردىن باشلاپ فرانسىيەلىكلەر بېسىپ كىرگەن. 1862 — 1891 - يىللار ئارىلىقىدا پۈتۈنلەي فرانسىيە مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. 1910 - يىلى فرانسىيىگە قاراشلىق ئېكۋاتور ئافرىقىسىغا قوشۇلغان، ئىككىنچى يىلى گېرمانىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن قايتا فرانسىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن. 1958 - يىلى فرانسىيە ئۇرتاق گەۋدىسى دائىرىسىدە ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1974 - يىلى 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. گابون ئىقتىسادتا كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. نېفىت، ئورمان، ئۇران، مارگانېتىس ئۇنىڭ تۆت چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ. كان سانائىتىدىن باشقا يەنە ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، خىمىيە، يېمەك-ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، سېمونت، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ بار. ئاھالىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە بانان، كاكائو، كوفى، پالما مېغىزى، مانىخوت، شال، كۆممىقوناق ئاساس قىلىنىدۇ.

گاتس تاغلىرى (Ghats 高止山) ھىندىستاندىكى دىكان ئېگىز تەكشىلىكىنىڭ شەرقى ۋە غەربىدە، شىمال - جەنۇب يۆنىلىشىدە ئورۇن ئالغان تاغلىقلار بولۇپ، بۇ ئىككى تاغ دىكان

قومۇشى، كوفې، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۆگـ
گۈرت، تۈز قاتارلىق كان بايلىقلىرى قېزىلىدۇ. بۇ جايدىكى بالىت
را ئارىلىدا ئايرودروم، سان كروز ئارىلىدا ئۆسۈملۈك ۋە تە
بىئىي مۇھىت ئىلمىي تەتقىقات پونكتى بار. گالاپاگوس ئارال
لىرى بىلەن ئېكۋادور ئارىلىقىدا قەرەللىك ھالدا ئايروپىلان،
پاراخوت قاتناپ تۇرىدۇ.

گالاتس شەھىرى (加拉茨市 Galati) رومىنىيىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى چوڭ شەھەر، مۇھىم دەريا پورتى، گالاتس ناھىيىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر پروت دەرياسى بىلەن سېرىت دەريا ئاغزى ئارىلىقىدىكى دونايې دەرياسىنىڭ سول يېقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 250 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). گالاتس 16 ـ ئەسىردىن باشلاپ مۇھىم سودا ئورنى بولغان. ھازىر رومىنىيىنىڭ ئەڭ چوڭ تېپتىكى پولات ـ تۆمۈر سانائەت ھەم كېمىسازلىق سانائەت مەركىزى، بۇ جايدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان پولات مەھسۇلاتى رومىنىيە پولات مەھسۇلاتىنىڭ 50% نى تەشكىل قىلىدۇ. پولات سانائىتىدىن باشقا يەنە ستانوك، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، خىمىيە، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچىمەك قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. گالاتس گەرچە ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى دونايې دەريا بويىغا جايلاشقان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. قارا دېڭىزدىن دونايې دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا قاراپ يولغا چىققان پاراخوتلىرى شەھەرگە كىرەلەيدۇ. تاشيول، تۆمۈريول ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرى ۋە سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. بۇ جاي ئارقىلىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى، ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ، تۆمۈر رۇدىسى، كوكس، پاختا، ئۇسكۇنىلەر ئىمپورت قىلىنىدۇ.

بار، بۇنىڭ ئىچىدە قىسقا پۇتلۇق ئات، چوڭ بۆكەن ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايدا پىلىنىڭ سانى كۆپ بولۇپ، پىل بېقىش مەركىزىمۇ بار. ھەر يىلى 1 - ئايدىن 4 - ئايغىچە ۋە 8 - ئايدىن 12 - ئايغىچە بولغان ساياھەت مەزگىلىدە بۇ جايغا ناھايىتى نۇرغۇن كىشىلەر كېلىپ ساياھەت قىلىپ قايتىدۇ. بۇ باغچا تاشيول ئارقىلىق ئىسىرو شەھىرى بىلەن تۇتىشىدۇ.

گالاپاگوس تاقىم ئاراللىرى (加拉帕戈斯群岛Galapagos) (كولون تاقىم ئاراللىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى ئېكۋاتورنىڭ تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان يانار تاغ ئاراللىرى بولۇپ، يەر مەيدانى 7976 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ ئاراللار شەرقتە جەنۇبىي ئامېرىكا چوڭ قۇرۇقلۇقىدىن 970 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ، ئۇ يەتتە چوڭ ئارال، 23 كىچىك ئارال ۋە 50 تىن ئوشۇق يوشۇرۇن خادا تاشلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئىسابرا ئارىلىنىڭ دائىرىسى ئەڭ چوڭ بولۇپ، 4275 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇندىن قالسا سانتاكروز (1020 كۋادرات كىلومېتر) ئارىلى تۇرىدۇ. گالا پاگوس ئاراللىرىنىڭ ئاھالىسى 4000 دىن ئاشىدۇ (1974)، ئاھالىنىڭ كۆپى مەركىزىي سان كرىستوبال شەھىرىگە ئولتۇراقلاشقان. گالا پاگوس ئاراللىرى 3 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدىكى ۋولقان ھەرىكىتىدىن شەكىللەنگەن، ئۇ كۆپىنچە پېرو سوغۇق ئېقىمىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن، ھاۋاسى سالقىن، ھۆل - يېغىنى ئازراق بولىدۇ. باكريسو پورتىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23.8°C بولىدۇ. بۇ ئاراللاردا كىچىك كۆللەر، بۇلاقلار بار، دېڭىز قىرغاقلىرىدا كاكتۇس ۋە چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ. گالا پاگوس ئاراللىرىدا ئولتۇراقلاشقان خەلق ئاساسەن بېلىقچىلىق ھەم دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا كۆممىقۇناق، شېكەر

گامبىينىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنى گامبىيە دەرياسىنىڭ لاتىقا چۆكۈندىلىرىدىن شەكىللەنگەن توزلەڭلىكلەر ئىگىلەيدۇ. دۆلەتنىڭ غەربتىن شەرققە ئوزۇنلۇقى 330 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 20 – 50 كىلومېتر كېلىدۇ. دۆلەتتە دەريا تورلىرى كۆپ بولۇپ، پەسىللىك سازلىقلار كۆپ بولىدۇ. ئىقلىمى تروپىك موسسۇنلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C—27°C قا يېتىدۇ، ھۆل – يېغىن مىقدارى ئىچكى قىسىمدا 750 مىللىمېتر، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا 1200 مىللىمېترغا يېتىدۇ. گامبىيە دەرياسىنىڭ ئوزۇنلۇقى 480 كىلومېتر بولۇپ، دۆلەتنى شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئوتىدۇ، دەريانىڭ قىنى كەڭ، سۇيى چوڭقۇر، تۆۋەن ئېقىنىنىڭ كەڭلىكى 1.6 كىلومېتر كېلىدۇ، چوڭقۇرلۇقى 4 مېتر، دەريا ئېغىزىنىڭ كەڭلىكى 8 مېتردىن ئاشىدۇ. ئو گامبىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم سۇ قاتناش يولى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا ئولتۇراقلاشقان ماددىنكو خەلقلىرىنىڭ 1000 يىلدىن ئارتۇق تارىخى بار. گامبىيىگە 1455 – يىلدىن كېيىن پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، فرانسىيە، ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرى ئىلگىرى – ئاخىرى بولۇپ بېسىپ كىرگەن. 1843–يىلى ئەنگلىيىنىڭ قوغداش دائىرىسىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان. 1962 – يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقوقىغا ئېرىشكەن. 1965 – يىلى 2 – ئاينىڭ 18 – كۈنى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن. 1970 – يىلى 4 – ئاينىڭ 24 – كۈنى گامبىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ئو ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. گامبىيە يېزا ئىگىلىك دۆلەت بولۇپ، ئاھالىسىنىڭ 80% يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 50% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئەڭ ئاساسلىق خاسلىق ئوستۇرۇلىدۇ.

www.uyghurkitap.com

گام ئارىلى (甘岛 Gampulau) ھىندى ئوكيانغا جايلاشقان مالدىۋى جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىدىكى بىر ئارال. بۇ ئارال بىلەن دىگوگاتسىيە ئارىلىنىڭ ئارىلىقى 165 كىلومېتر كېلىدۇ، سىرىلانكىنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمىدىن 140 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئەنگلىيە بۇ جايدا دېڭىز ئارمىيە بازىسى قۇرغان. بۇ جايدىكى پورتتا بىرلا ۋاقىتتا 50 چوڭ تىپتىكى پاراخوت توختىيالايدۇ، ئۇندىن باشقا بۇ ئارالدا يېقىلغۇ ئامبىرى، دوختۇرخانا، 15 مىڭ ھەربىي ئورۇنلاشتۇرغىلى بولىدىغان ھەربىي گازارما ۋە زامانىۋى خىزمەت قىلىش كەسپى ئورۇنلىرى، ئايرودرومى بار. ئا ق ش بىلەن ئەنگلىيە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە بۇ ئايرودرومدىن ئورتاق پايدىلانغان. بۇ ئارال ئۆز ۋاقتىدا ئەنگلىيىنىڭ لوندون شەھرى بىلەن سىنگاپور ئارىلىقىدىكى مۇھىم بېكەتلىك رولىنى ئوينىغان. ئەنگلىيە ئىقتىسادىي قىيىنچىلىق تۈپەيلىدىن بۇ جايدىكى دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرىدىن داۋاملىق پايدىلىنىشقا ئىمكان بولمىغاندا 1976 - يىلى گام ئارىلىنى مالۋې جۇمھۇرىيىتىگە ئۆتكۈزۈپ بەرگەن.

گامبىيە (冈比亚 Gambia) غەربىي ئافرىقىدىكى گامبىيە دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا جايلاشقان دۆلەت. ئونىڭ شەرق، شىمال، جەنۇب تەرەپلىرى سېنگال بىلەن ئورۇلۇپ تۇرىدۇ، غەرب تەرىپى ئاتلانتىك ئۇكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 10 مىڭ 367 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 695 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 50% نى ماندىنكو خەلقلىرى، قالغىنىنى ۋولوف، فورانى قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 90% ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ماندىنكو تىلىنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى ئىشلىتىدۇ، پايتەختى بانجۇل شەھىرى.

كاتولىك دىنىغا (تەخمىنەن 42.8%)، قالغىنى ئىسلام دىنى (12%)، ئىپتىدائىي دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. گانا 4 - ئەسىردىن 11 - ئەسىرگىچە غەربىي ئافرىقىدا قۇرۇلغان گانا دۆلىتىنىڭ بىر قىسمى بولغان. گانا دېگەن نام شۇ چاغدا ئولتۇراقلاشقان گانا قەبىلىسىنىڭ نامىغا بېرىلگەن. 13 - ئەسىردىن باشلاپ بۇ جايدا ئاگىن، موشى خەلقلىرى شىمال ۋە جەنۇبىدا ئايرىم - ئايرىم دۆلەت قۇرغان. 1471 - يىلى پورتوگالىيە مۇستەملىكىچىلىرى بۇ جايدا ئالتۇن بارلىقىنى بىلگەندىن كېيىن بۇ جايغا بېسىپ كىرىشكە باشلىغان ھەمدە بۇ جاينى «ئالتۇن قىرغاق» دەپ ئاتىغان. 1595 - يىلىدىن كېيىن گوللاندىيە، ئەنگلىيىلىكلەر بۇ جايدا قۇل سودىسى بىلەن شۇغۇللانغان. 1844 - يىلى گانانىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىنى ئەنگلىيە ئىگىلىگەن. 1901 - يىلى پۈتۈنلەي ئەنگلىيەنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن. 1957 - يىلى 3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشىپ دۆلەت نامىنى گانا دەپ بېكىتكەن. 1960 - يىلى 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى گانا جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ئۇ ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. گانا ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 52% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى 60% تىن ئاشىدۇ. كاكائو، ياغاچ ماتېرىياللىرى، كان بايلىقى ئۇنىڭ ئۇچ چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى بولۇپ، ئېكسپورتىنىڭ 80% تىن كۆپرەكىنى ئىگىلەيدۇ. كاكائو ئۆسۈملۈك مەيدانى پۈتۈن تېرىلغۇ مەيدانىنىڭ 35% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ مەھسۇلاتى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن، خاسىلا، كۆمزە، ياغلىق پالما، كاۋا چوڭ، شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن

ئۇنىڭدىن قالسا كېۋەز، شال، تېرىق تېمىدىكى زىرائەتلەر مانىخوت قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقى بىر قەدەر تەرەققي قىلغان بولۇپ، ئاساسەن كالا بېقىلىدۇ، دەريا ھەم دېڭىزدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. سانائىتىدە ياغ چىقىرىش، يېمەك-ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، كۇندىلىك تۇرمۇشقا كېرەكلىك خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلىرى ئاساسىي ئۇرۇندا تۇرىدۇ. خاسىلا ئېكسپورتتىدىن باشقا پالما مېغىزى، بېلىق قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ، چەت ئەلدىن ئاشلىق، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، مېتال بۇيۇملار ئىمپورت قىلىنىدۇ.

گانا (加纳 Ghana) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ غەربىدىكى گۋېنىيە قولتۇق بويىغا جايلاشقان دۆلەت، يەر مەيدانى 239 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇن سوزۇلغان. بۇ يەرنىڭ شىمالى ئېگىز، جەنۇبى پەس بولۇپ، نۇرغۇن دەريالار شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ گۋېنىيە قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. گانانىڭ ئىقلىمى سۇبترووپىك ساۋاننا ئىقلىمىغا، غەربىي جەنۇب قىسمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمىغا كىرىدۇ. ساۋاننا ئىقلىم رايونلىرىنىڭ يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 800—1200 مىللىمېتر كېلىدۇ. تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم رايونلىرىنىڭ يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 1200—2200 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ئۇنىڭ ئورمان مەيدانى 80 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت يەر مەيدانىنىڭ 34% نى ئىگىلەيدۇ. گانانىڭ ئاھالىسى 12 مىليون 200 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاساسلىق مىللەتلەر-دىن ئاسانتى مىللىتى 44% نى، موشى-داگومبا مىللىتى 16% نى، ئېۋې مىللىتى 13% نى، گا-ئادەنگوبى مىللىتى 9.7% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى خرىستىئان ۋە

سەرىدىق كەندىر، شېكەر قومۇشى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. گانگ دەرياسى ھىندىستانىنىڭ مۇھىم سۇ قاتناش يولى بولۇپ، دەريالار قانالالار ئارقىلىق بىر-بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان.

گانگتوك (甘托克Gangtok) سىككىمنىڭ مەركىزى. ھىمالايا تېغىنىڭ جەنۇبىي ئېتىكىدىكى دېڭىز يۈزىدىن 1650 مېتر ئېگىز بولغان تاغ ئۈستىگە جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭغا «گانگتوك» (تاغ ئۈمۈرتقىسىنىڭ ئۈستى دېگەن مەنىدە) دەپ نام بېرىلگەن. گانگتوكنىڭ ئىقلىمى يىللىق، مۆتىدىل بولۇپ، ھۆل-يېغىن مول، تەبىئىي مەنزىرىسى گۈزەل، ئاھالىسى 15 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەردە ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەر، دوختۇرخانىلار، زامانىۋى ماگىزىنلار، ئاھالە ئولتۇراقلاشقان جايلار، ھەشمەتلىك خان سارايلىرى، ئېلېكتر ئىستانسىسى ۋە باشقا كىچىك تېپىتكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. گانگتوك ئەتراپىدا يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرىدىن كۆممىقوناق، ئارپا، پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. گانگتوك ھىندىستاندىن دۆلىتىمىزنىڭ شىزاڭ رايونىغا بارىدىغان مۇھىم تاشيول تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ.

گايتى (海地Haiti) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى گايىتى ئارىلىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇ ئەتراپىدىكى گوناق قاتارلىق تاقىم ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، شەرقىي تەرىپى دومىنىكا بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 27 مىڭ 700 كۋادات كىلومېتر بولۇپ، پۈتۈن دۆلەتنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. گايىتى تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىنىڭ يىللىق ئوت-

ئۇيغۇر كتاب تۈر بېكىتى www.uyghurkitap.com

تېرىق، شال، كۆممىقۇناق ئۆستۈرۈلىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرى ۋە كۆللەردىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. سانائەتتە كاكائو، يېمەك - ئىچمەك، ياغاچچىلىق سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئاليۇمىن تاۋلاش، پولات - تۆمۈر، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، سېمونت، توقۇمىچىلىق، شېكەر، تاماكا، دورىگەرلىك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. ئۇنىڭ كان سانائىتى خېلى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئالتۇن، ئالماس مەھسۇلاتى جەھەتتە ئافرىقا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. گانا كاكائو، كان مەھسۇلاتلىرى، ئورمان مەھسۇلاتىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. ماشىنا ئۈسكۈنىلىرى، ئاپتوموبىل، ئىستىمال بويۇملىرى، يېقىلغۇ، يېمەك - ئىچمەك مەھسۇلاتلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

گانگ دەرياسى (恒河 Ganges River) غەربىي ئاسىيادىكى ئەڭ ئۇزۇن، كۆلىمى ئەڭ چوڭ دەريا بولۇپ، باش ئېقىنى دۆلىتىمىزنىڭ شىزاڭ رايونى بىلەن ھىمالايا تېغىنىڭ جەنۇبىي باغرىدىن باشلىنىپ، ھىندىستاننىڭ شىمالىدىكى دېۋراياگ ئەتراپىدا ئالاكناندا دەرياسى بىلەن قوشۇلغاندىن كېيىن گانگ دەپ ئاتىلىدۇ. گانگ دەرياسى شەرقىي جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ بېنگالنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا كەلگەندە شىمالدىن ئېقىپ كەلگەن براخما پوترا دەرياسى بىلەن قوشۇلۇپ بېنگال قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. گانگ دەرياسىنى ھىندى خەلقلىرى «مۇقەددەس دەريا» دەپ ئاتايدۇ. ھەر يىلىنىڭ 1 -، 2 - ئايلىرىدا سۇغا چۆمۈلۈش بايرىمىنى ئۆتكۈزىدۇ. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2580 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلىمى 905 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. گانگ دەرياسى ئوتتۇرا - تۆۋەن ئېقىنىدا كەڭ دائىرىلىك تۈزلەڭلىكنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، بۇ ھىندىستان بىلەن بېنگالنىڭ ئەڭ مۇھىم دېھقانچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا ئاساسلىق شال، بۇغداي، كۆممىقوناق،

قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم سانائەت شەھرى ۋە پورتى، گدانسكى ئوڭلكسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر بالتىق دېڭىزىدىكى گداسىنكى قولتۇق بويىغا، ۋىسۋا دەريا ئاغزىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 448 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979)، گدانسكى قەدىمى جاي بولۇپ، مىلادى 997 - يىلىدىن باشلاپلا نامى بار. 1793 - يىلى پروسسىيە ئىگىلىگەندىن كېيىن «دەنزى» گە ئۆزگەرتكەن. 1919 — 1937 - يىللار ئارىلىقىدا «دەنزى ئەركىن شەھرى» بولغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن پولشاغا قايتۇرۇپ بېرىلگەن ھەمدە بۇرۇنقى نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن. ھازىر سوپوت، گىدىنىيەلەر بىلەن بىرلىشىپ ئۈچ شەھەر بىرلەشمىسى شەكىللەنگەن. گدانسكى پولشىنىڭ ئەڭ چوڭ كېمىسازلىق سانائەت مەركىزى. كېمىسازلىقتىن باشقا يەنە خىمىيىۋى ئوغۇت، سىمسىز رادىئو، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دېڭىز - ئوكيان تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

گدىنىيە (格丁尼亚 Gdynia) پولشانىڭ شىمالىي قىسمىدىكى گدانسكى قولتۇق بويىغا جايلاشقان شەھەر. ئۇنىڭ بىلەن گدانسكى شەھرى ئارىلىقى 20 كىلومېتر كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 225 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جاي ئەسلى كىچىك بىر بېلىقچىلىق يېزىسى بولغان، يېقىن ئەتراپىدىكى ئورۇنلارنىڭ سۈيى چوڭقۇر، ئۇنىڭ ئۈستىگە خېرىدىم ئارىلى دېڭىز دولقۇنلىرىنى توسۇپ تۇرغانلىقتىن، پاراخوتلارنىڭ كېلىپ توختىشىغا قولاي شارائىت يارىتىلغان، شۇڭا تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن بۇرۇن پولشانىڭ دېڭىزدىكى بىر - دىن بىر قاتناش ئېغىزى بولغان، ئۇرۇشتىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ مال يۆتكەش مىقدارى جەھەتتە شتىتىدىن پورتىدىن قالسا

www.uyghurkitap.com

تۇرىچە ھاۋا تېمپىراتۇرىسى 24°C—29.5°C ئەتراپىدا بولۇپ
يىللىق ھۆل - يىغىن مىقدارى 1000 مىللىمېترىن ئاشىدۇ.
گايتىنىڭ ئاھالىسى 6 مىليون 250 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)،
بۇنىڭ 90% تىن كۆپرەكىنى نېگىرلار تەشكىل قىـ
لىدۇ، نېگىرلاردىن باشقا فرانسىيە قان سىستېمىسىدىكى ئارىـ
لاش خەلقلەر ياشايدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد
قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى، يەرلىك خەـ
لقلەر كلئور تىلىنى (فرانسىيە تىلى بىلەن ئافرىقا نېگىرلىرىـ
نىڭ ئارىلاش بىر خىل تىلى) قوللىنىدۇ. گايتى ئارىلىغا 1462-
يىلى كولومبو كەلگەن، 1502-يىلىدىن باشلاپ ئىسپانىيىنىڭ مۇسـ
تەملىكىسى بولغان، 1697 - يىلدىكى لىسۋىك كېلىشىمى بويىچە
فرانسىيىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. 1804-يىلى 1-ئاينىڭ 1-كۈنى
مۇستەقىل گايتى جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. ئۇ دۇنيادا بىرىنچى
قېتىم قۇرۇلغان نېگىرلار جۇمھۇرىيىتى ھېسابلىنىدۇ.
1915 - يىلى ئا ق ش تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان،
1934 - يىلى ئا ق ش ئەسكەرلىرى چېكىندۈرۈلگەن.
گايتى ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھا-
لىنىڭ 75%تى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، يېزا ئىگىلىـ
كىدە ئاساسلىق كوفى، شېكەر قومۇشى، تالالىق ئاگاۋى، شال،
كاكائو، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سىرتقى سودىـ
سىنىڭ 40% نى كوفى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا ئالىيۇمىن توپىـ
سى، شېكەر ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سانائەتتە شېكەر، سېمونت،
توقۇمىچىلىق، سوپۇن، تاماكا قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت
ئورۇنلىرى ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. سانائەت ئىشلەپچىقىرىش
قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىـ
تىنىڭ 16.8%نى تەشكىل قىلىدۇ (1983).

گدانسكى (格但斯克Gdansk) پولشىنىڭ شىمالىي

گرۇزىيە (格鲁吉亚Грузия) سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىتتىپاق داش جۇمھۇرىيەتنىڭ بىرى. سىرتقى كاۋكازنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان، غەربىي قارا دېڭىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ، قۇرۇقلۇقتا روسىيە فېدېراتسىيىسى، ئەزەربەيجان، ئەرمىنىيە جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن، غەربىي جەنۇبى تۈركىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 69 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 5 مىليون 203 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، گرۇزىن مىللىتى ئاھالىنىڭ $\frac{3}{5}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا رۇس، ئەرمەن قاتارلىق مىللەتلەر بار. مەركىزى تىبلىس شەھرى. گرۇزىيىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسىم يېرى تاغلىق، كۆپ قىسىم تاغ-لىقلارنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1000 مېتردىن ئاشىدۇ، غەربىي جەنۇب دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۈزلەڭلىكلەر بار، بۇنىڭ ئىچىدە كۇرا دەريا ۋادىسى بىلەن رىئونى دەريا ۋادىسى تۈزلەڭلىكلىرى چوڭراق. ئىقلىمى يەر ۋەزىيىتىنىڭ تىك يۇقىرى كۆتۈرۈلۈشىگە قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايون-لىرى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا، ئېگىز تاغلىقلىرى تاغلىق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ئېگىز تاغلىرىنى يىل بويى قار ھەم مۇزلۇقلار قاپلاپ تۇرىدۇ. يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى غەربىي قىسمىدا 1000 — 3000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، شەرقىي قىسمىدا 300 — 800 مىللىمېتىر ئاردىلىقىدا بولىدۇ. گرۇزىيە 19-ئەسىردە چار رۇسىيە بىلەن بىرلەشكەن، 1921 - يىلى سوۋېت ھاكىمىيىتى قۇرۇلغان. 1922 - يىلى ئەرمىنىيە، ئەزەربەيجانلار بىلەن سىرتقى كاۋكاز سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. شۇ يىلى 12 - ئايدا سوۋېت ئىتتىپاقى تەركى-بىگە كىرگەن. 1936 - يىلى گرۇزىيە سوۋېت سوتسىيالىستىك

ئىككىنچى ئورۇندىكى پورتقا ئايلانغان. بۇ جايدىن كۆمۈر، يېغاچ ماتېرىياللىرى قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ھازىر گدانسكى، سوپوتلار بىلەن بىرلىشىپ ئۈچ شەھەر بىرلەشمىسىگە ئايلاندى. گدىنىيە پولشانىڭ مۇھىم بېلىقچىلىق بازىسى، مۇھىم كېمىسازلىق مەركەزلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە يەنە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەز ھەم كېيىم ـ كېچەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

گراۋېنخرست (Gravenhurst 格雷文赫斯特) جۇڭگو خەلقىنىڭ ياخشى دوستى كانادالىق دوختۇر بېتيۇننىڭ تۇغۇلغان يۇرتى. بۇ جاي ئاق ش بىلەن كانادا چېگرىسىدىكى گورون كۆلىنىڭ گېئورگى قولتۇقىغا ئانچە يىراق بولمىغان ئورۇنغا جايلاشقان. ئۇنىڭ جايلاشقان ئورنى شىمالىي كەڭلىك 44°55′ بىلەن غەربىي ئۇزۇنلۇق 79°22′ نىڭ كېسىشكەن يېرىگە توغرا كېلىدۇ. گراۋېنخرست بازىرى كانادانىڭ مۇھىم بىر چوڭ شەھرى تورونتودىن 150 كىلومېتر شىمالغا توغرا كېلىدۇ، ئاھالىسى 7133 تىن ئاشىدۇ، گراۋېنخرست كىچىك بىر ئورۇن بولسىمۇ، مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى مۆتىدىل، ئۇنىڭ ئەتراپىنى ياپيېشىل ئورمانلار، ئوت ـ چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. بازار ئەتراپىدا ئۇششاق كۆللەر ناھايىتى كۆپ. شۇڭا ئۇ جاينىڭ سایاھەت ئىشلىرى تەرەققي قىلغان. بۇ جايدا بىرنەچچە دوختۇرخانا، ئىجارە ئۆيلىرى، سایاھەت قېيىقلىرى، دەم ئالىدىغان چېدىرلار ۋە باشقا سایاھەت ۋاستىلىرى، مېھمانخانىلار، باشلانغۇچ ۋە ئوتتۇرا مەكتەپلەر بار. سانائەتتە يېنىك سانائەت بىلەن كېمىسازلىقنى ئاساس قىلىدۇ، كېمىسازلىق سانائىتىدە سایاھەت قېيىقلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەر رايونىدا كالا بېقىلىدۇ، سۈت ۋە باشقا يېمەكلىكلەر بىلەن سایاھەتچىلەرنى تەمىنلەيدۇ.

706 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، بۇنىڭ 98% نى گىرېكلار، قالغىنىنى تۈرك، ماكىدون، بولغار قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. پراۋوسلاۋىيە دىنى دۆلەت دىنى، گرېك تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. تۈركلەر ئىسلام دىنىغا ئېيتقاد قىلىدۇ. گرېتسىيە ياۋروپا بويىچە قەدىمىي مەدەنىيەتلىك دۆلەت، ئۇ مىلادىدىن بۇرۇنقى 5 - ئەسىرلەردە خېلى گۈللەنگەن. گرېتسىيە خەلقى قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، مۇزىكا، ئاستىرونومىيە، تىياتىر، پەلسە، دوختۇرلۇق ھەم پەننىڭ باشقا ساھەلىرىدە ئىنسانىيەت ئۈچۈن زور تۆھپە قوشقان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 146 - يىلى رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان، 1396 - يىلى تۈرك ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1829 - يىلى ئۆزىنى ئۆزى باشقۇرىدىغان كىنەزلىك بولۇپ قۇرۇلغان. 1830 - يىلى مۇستەقىللىك ئېلان قىلغان، 1941 - يىلى گېرمانىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1944 - يىلى 10 - ئايىنىڭ 15 - كۈنى قايتا مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1973 - يىلى 6 - ئايدا گرېتسىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. گرېتسىيە ئىقتىسادىي جەھەتتە سانائەت بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. خەلق ئىگىلىكىدە سانائەتتىن بولىدىغان كىرىم ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. سانائەتتە مېتاللورگىيە، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، كان مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، سۈلياۋ، كېمىسازلىق، يېمەك - ئىچمەكلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. گرېتسىيىنىڭ 1983 - يىللىق خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى كىشى بېشىغا 3800 ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كوممىقوناق، ياڭيۇ، شېكەر قومۇشى، تاماكا، ياغلىق زەيتۇن، كېۋەز، ئۈزۈم قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامداپ ئېكسپورت قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 30% يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ (1981)، يېزا ئىگىلىك

جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. گرۇزىيە سۇبىتروپىسك بەلبىغ زىرائەتلىرىنى ئۆستۈرۈشتە سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. لىمون ۋە چاي مەھسۇلاتى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شۇ خىل مەھسۇلاتلىرىنىڭ 99% ۋە 95% تىن كۆپرەكنى ئىگىلەيدۇ. ئۈزۈم، پىلە، تاماكا ئۆسۈملۈكلىرىنى ئۆستۈرۈشتە خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائەتتە ماشىنىسازلىق (ئېلېكتر ئېنېرگىيە ماشىنىلىرى، يۇك ئاپتوموبىلى)، پولات ـ تۆمۈر، توقۇمىچىلىق سانائەتلىرى خېلى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. سىرتقى كاۋكاز تۆمۈريولى پۈتۈن جۇمھۇرىيەتنى ئايلىنىپ ئۆتىدۇ. قۇرۇقلۇق، دېڭىز قاتنىشى قولاي، قارا دېڭىز بويىدىكى باتۇمى، سوخامى، گورى شەھەرلىرى مۇھىم شەھەر ھېسابلىنىدۇ.

گرېتسىيە (希腊 Hellas Grese) بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىغا، يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىگە جايلاشقان دۆلەت. گرېتسىيىدە تاغلىقلار، ئارال، يېرىم ئارالار ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ شەرقىي دېڭىز ياقىسىدىكى ئولىمپىك تېغىنىڭ ئېگىزلىكى 2917 مېتر بولۇپ، دۆلەت بويىچە ئەڭ ئېگىز نۇقتا ھېسابلىنىدۇ. ئىقلىمى سۇبتروپىك يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. قىشلىقى يىللىق كۆپ يامغۇرلۇق، يازلىقى ئىسسىق قۇرغاق كېلىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى دۆلەتنىڭ شىمالىي بىلەن جەنۇبىنىڭ ئوخشىمايدۇ، بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالدا 5°C، جەنۇبتا 11°C بولىدۇ. 7 ـ ئايلىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالدا 25°C، جەنۇبتا 27°C كېلىدۇ، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 400 ــ 700 مىللىمېتر-غا يېتىدۇ، غەربىي شىمالدىكى ئايرىم جايلاردا 1000 مىللىمېتر-دىن ئاشىدۇ. گرېتسىيىنىڭ يەر مەيدانى 132 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئارالارنىڭ مەيدانى 25 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى 9 مىليون

ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ يېرىمى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق پۇراقلىق ماتېرىياللار، كاكاتو، بانان، شېكەر قومۇشى، پالما، كېۋەز قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ پۇراقلىق ماتېرىياللىرى، كاكاتو، بانان ئۇچ خىل ئېكسپورت ماتېرىيالى بولۇپ، پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ. سانائەتتە شېكەر، ھاراق، پالما مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سوپۇن، تاماكا قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. گرېنادانىڭ ھاۋاسى ياخشى، مەنزىرىسى گۈزەل بولغانلىقتىن ساياھەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

گرېنلاندىيە (格陵兰 Greenland) شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ ئارال. يەر مەيدانى 2 مىليون 175 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ شىمالدىن جەنۇبقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 2700 كىلومېتر، غەربتىن شەرققە بولغان كەڭلىكى 1000 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ دانىيىدىن 50 مەسسە چوڭ بولۇپ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا نۇرغۇنلىغان قولتۇق، بوغۇزلار بار. گرېنلاندىيە يېرىنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمى شىمالىي قۇتۇپ دائىرىسىدە بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ ھاۋاسى يىل بويى سوغۇق بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 0°C تىن تۆۋەن بولىدۇ. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 47°C - قا يېتىدۇ. ھۆل - يېغىنى قارنى ئاساس قىلىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىنى 300 — 400 مىللىمېتر‌غا يېتىدۇ. گرېنلاندىنىيىگە قۇياش نۇرىنىڭ چۈشۈشى بەك يانتۇ بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىلىرىدا 6 ئايغا يېقىن قاراڭغۇ كېچە، 6 ئايغا يېقىن كۈندۈز بولىدۇ. ئۇنىڭ 84% نى قار - مۇزلار قاپلاپ تۇرىدۇ. مۇز قاتلىمىنىڭ ئوتتۇرىچە قېلىنلىقى 1500 مېتر، ئەڭ قېلىن جايى 3411 مېتر‌غا يېتىدۇ. گرېنـ

مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 35% ئىگىلەيدۇ. گرېنتسىينىڭ ساياھەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، ھەر يىلى گرېنتسىيىگە كېلىپ ساياھەت قىلىدىغان كىشىلەر 6 مىليون ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ (1984).

گرېنادا (格林纳达 Grenada) ھىندى تاقىم ئاراللىرىغا قاراشلىق ۋىندۋارد تاقىم ئاراللىرىنىڭ جەنۇبىدىكى گرېنادا ئارىلى ھەم گرېنادىنس تاقىم ئاراللىرىنىڭ جەنۇبىدىكى كاراكى قاتارلىق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 344 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە گرېنادا ئارىلىنىڭ مەيدانى 305 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. گرېنادادا نۇرغۇنلىغان ئۆچكەن، يانار تاغلار بار. ئەڭ ئېگىز چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 840 مېتر كېلىدۇ. گرېنادانىڭ ئىقلىمى تروپىك دېڭىز ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىم بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 25°C — 28°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 1900 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ نۇرغۇن ئورۇنلىرى ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. گرېنادانىڭ ئاھالىسى 110 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 80% نى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ، يەرلىك خەلق فرانسۇز تىلىنى ئاساس قىلغان يەرلىك شېۋىدە سۆزلىشىدۇ. گرېنادا 16 - ئەسىرگە كەلگەندە فرانسىيە - ئەنگلىيىلىكلەر تەرىپىدىن بىسۇبلىنغان، 1783 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1967 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1974 - يىلى 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى مۇستەقىللىققا ئېرىشكەن. ئۇ ھازىر ئەنگلىيە ئىنتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى، گرېنادا ئىقتىسادتا دېھقانچىلىق ۋە ساياھەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. تېرىلغۇ مەيدانلىرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 70% نى

گرىنۋىچ (格林威治 Greenwich) ئەنگلىيىنىڭ پايتەختى لوندون شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبى ۋە تېمزا دەريا بويىغا جايلاشقان كىچىك شەھەر، ئاھالىسى 210 مىڭدىن ئاشىدۇ. گرىنۋىچ دېگەن ئىسىم كىشىلەرگە خېلى تونۇش، 1884 - يىلى ئا ق ش نىڭ پايتەختى ۋاشىنگتوندا ئېچىلغان خەلقئارا ۋاقىت يىغىنىنىڭ قارارى بويىچە گرىنۋىچتىن ئۆتكەن مېرىدىئان سىزىقى (0°) ۋاقىت ئۆلچەشنىڭ باشلىنىش نۇقتىسى قىلىپ بېكىتىلگەن. بۇ بەلگىلىمە بويىچە نۆل ۋاقىت رايونىنىڭ شەرقىدىكى رايونلار (0° دىن شەرققە قاراپ تاكى 180° قىچە بولغان رايونلار) ۋاقىت جەھەتتىن غەربتىكى ۋاقىت رايونلىرىدىن بىر كۈن بۇرۇن بولىدۇ دەپ بەلگىلەنگەن، مۇشۇ بەلگىلىمە بويىچە پۈتۈن دۇنيا 24 ۋاقىت رايونىغا ئايرىلغان. ھەربىر ۋاقىت رايونىنىڭ ئۆزىدە يەرلىك ۋاقىت رايونى بار. خەلقئارا ئىشلاردا گرىنۋىچ ۋاقتى قوللىنىلىدۇ. ئەنگلىيە پادىشاھ رەسەتخانىسى 1675 - يىلىدىن 1948 - يىلىغىچە شۇ شەھەردە ئىدى. 1948 - يىلدىن كېيىن شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى كېرۇىدون مەيدىسون دېگەن ئورۇنغا يۆتكەلدى. بۇرۇنقى جايدا ئەنگلىيىنىڭ دېڭىز قاتناش مىنىستىرلىكى بىلەن دېڭىز - ئوكيان مۇزىيى، پادىشاھ دېڭىز ئارمىيە شۆيۈەنى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

گلازگو (格拉斯哥 Glasgow) ئەنگلىيىنىڭ شىمالىدىكى شوتلاندىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، مۇھىم پورتى، ئەنگلىيىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم سودا - سانائەت، مەدەنىيەت ھەم قاتناش مەركىزى. گلازگو شوتلاندىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى پەس جايغا، كلايد دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. گلازگو شەھىرىنىڭ غەربتىكى دەريا ئاغزىغا قەدەر بولغان ئارىلىقى 35 كىلومېتر كېلىدۇ. كلايد دەريا ئاغزىدىن دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا قاراپ يۈرگەن پاراخوتلار گلازگو شەھىرىگە كىرەلەيدۇ.

لاندىيىنىڭ كۆپ قىسمىنى مۇز قاپلاپ تۇرسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ يىللىقراق ئىقلىملىق جەنۇب، غەربىي جەنۇب دېگىز قىرغاق رايونلىرىغا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. بۇ جايلاردا مۇز توڭلىمايدىغان كۈنلەر 157 كۈن ئەتراپىدا بولىدۇ. شۇڭا بۇ جايدا تايگا ئۆسۈملۈكلىرى، ئوت - چۆپلەر ئۆسىدۇ. گىرېنلاندىيە ئاھالىسى 52 مىڭ 300 دىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ %90 نى يەرلىك ئېسكىموسلار بىلەن ياۋروپالىقلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىگىلەيدۇ، دانىيىلىكلەر 8000 دىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ %90 غەربىي دېگىز قىرغاق رايونلىرىغا، %7 شەرقىي دېگىز قىرغاقلىرىغا، 500 — 600 دەك كىشى شىمالىي دېگىز قىرغاقلىرىغا ئولتۇراقلاشقان. يەرلىك خەلق ئېسكىس تىلى بىلەن گىرېنلاندىيە ۋە دانىيە تىللىرىنى قوللىنىدۇ. مەركىزى گودخوپ شەھىرى. گىرېنلاندىيە خەلقلىرى بېلىقچىلىق ھەم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. گىرېنلاندىيىدە يەر ئاستى بايلىقى مول. نېفىت، تەبىئىي گاز، كۆمۈر، تۆمۈر، مىس، قوغۇشۇن، سىنىك، ئۇران، تورى، نىكېل، مولىبدىن، خروم، ۋانادىي، پلاتىنا قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. گىرېنلاندىيە مەمۇرىي جەھەتتىن دانىيىگە قارايدۇ، بۇ جايغا مىلادىدىن بۇرۇنقى 3000 - يىللاردىن باشلاپ ئېسكىس خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان. 10 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى دانىيە بىلەن نورۋېگىيىلىك دېگىزچىلار بۇ جايغا كەلگەن، 1894 - يىلى ئالدى بىلەن دانىيە ئارالىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا مۇستەملىكىچىلىك پونكىت قۇرغان، 1953 - يىلى دانىيىنىڭ بىر قىسمى دەپ ئېلان قىلىنغان، 1979 - يىلى 5-ئاينىڭ 1 - كۈنى رەسمىي ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. ئاپتونومىيە قانۇنىغا ئاساسەن دۆلەتلىك مۇداپىئە، تاشقى ئىشلاردىن باشقا، قالغان ئىچكى ئىشلارنى يەرلىك ھۆكۈمەت ئۆزى باشقۇرىدۇ.

1189 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان، ھازىر شەھەر ئاھالىسى 57 مىڭدىن ئاشىدۇ. 1818 - ، 1826 - يىللىرى ساكسون — كوبوروگ — گوتا شەھەرلىك كىنەزلىكىنىڭ مەركىزى بولغان. 19 - ئەسىردە ماركس بىلەن ئېنگلىس بۇ شەھەردە كۆپ قېتىم ئىنقىلابىي پائالىيەت ئېلىپ بارغان. نۇرغۇن خىتاپنامىلارنى مۇشۇ جايدا يازغان. ھازىر ئۇ مۇھىم تۆمۈرىيول تۈگۈنى، شەھەردە ماشىنىسازلىق، مېتالچىلىق، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، يېمەك - ئىچمەك، نەشرىيات قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ جايدا 12 - ئەسىردە سېلىنغان چېركاۋلار، 18 - ئەسىردە سېلىنغان ھۆكۈمەت بىنالىرى، خان سارايلىرى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

گوتخوب (戈德霍普 Godthaab) گېرېنلاندىيىنىڭ مەركىزى، گېرېنلاندىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر. ئاھالىسى 10 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، گوتخوب 9 - ئەسىردىن 15 - ئەسىرگىچە نورۋېگىيىنىڭ مۇھىم بىر پونكىتى بولغان. دانىيىلىكلەر 1721 - يىلى ئۇ جايدا ئولتۇراق جايلارنى سالغان، كېيىنچە مەمۇرىي ئورگانلار، مەكتەپ، ھاۋارايى ئىستانسىسى، سىمسىز تېلېگراف ئىستانسىسى، شەھەر رايوندا ئايرودروم قاتارلىق ئورۇنلار سېلىنغان. قىشلىقى ئەتراپتىكى دېڭىز قىرغاقلىرى توڭلىمايدۇ. گوتخوب گوللاندىيىنىڭ مۇھىم بېلىقچىلىق پورتى، ئۇ جايدا بېلىقچىلىق ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، شەھەردە بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ.

گوتېبورگ (哥德堡 Goteborg) شۋېتسىيىنىڭ غەربىدىكى دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان مەشھۇر پورت، شۋېتسىيىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، ئەڭ چوڭ سودا پورتى، پورتنىڭ سۈيى قىشتا توڭلىمايدۇ، شۇڭا قىش - ياز پەسىللىرى ئوخشاشلا دېڭىز قاتنىشىغا قولاي. شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق، ئاپتومو-

شەھەرنىڭ يەر مەيدانى 207 كۋادرات كىلومېتر، ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ (1981). گىلازگو مىلادى 6 - ئەسىردە قۇرۇلغان، 19 - ئەسىرگە كەلگەندە تەرەققىي قىلىپ مۇھىم كېمىسازلىق، پولات - تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت مەركىزىگە ئايلانغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن يېڭىدىن ئېلېكترون، رادار، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى قۇرۇلغان. ھازىر ئۇ ئەنگلىيىنىڭ مۇھىم كېمىسازلىق سانائەت مەركىزى بولۇپ، كېمىسازلىق سانائىتى بىلەن ئەنگلىيىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. كلايد دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىدا 10 نەچچە كېمىسازلىق زاۋۇتى بار. بۇنىڭدىن باشقا يەنە كۆمۈر كان، مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق (ئاپتوموبىل، ئېلېكتر ماشىنىلىرى)، توقۇمىچىلىق، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. گلازگو ئەنگلىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، ئۇ جايدا 1451 - يىلى قۇرۇلغان گلازگو داشۇسى، مۇزېيلار، ئۆسۈملۈكلەر باغچىسى قاتارلىقلار بار. گلازگو ئەنگلىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى، گلازگو شەھىرىدىن قانال ئارقىلىق شەرقتىكى فيورت — ئوف فورت قولتۇقىغا چىقىلى بولىدۇ. بىرقانچە تارماق تۆمۈريول، تاشيولار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان ھاۋا يوللىرىمۇ بار. كلايد دەرياسىنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى شەھەرلەر كۆۋرۈكلەر ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ، شەھەردە 96 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيول، 1896 - يىلى قۇرۇلغان 10.5 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى يەر ئاستى تۆمۈريولى بار.

گوتا (Gotha 哥达) گېرمانىيىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، تېئۇرىنگېن تېغىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان شەھەر. گوتا مىلادى 10 - ئەسىردە بىر كىچىك ئورۇن ئىدى،

كەلگەن. 1634 - يىلى گوللاندىيە ئىگىلىگەن. 18 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا ئەنگلىيە ئىگىلىگەن. 1816 - يىلى قايتا گوللاندىيە ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكەن. 1954 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. بۇ ئاراللار ئىقتىسادتا نېفىت سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، كوراسو ۋە ئارۇبا ئاراللىرىدا گوللاندىيە ھەم ئا ق ش كاپىتالى بىلەن قۇرۇلغان چوڭ تېپتىكى نېفىت ئايرىش سانائىت ئورۇنلىرى بار. بۇ جايدىكى نېفىت ئايرىش سانائىت ئورۇنلىرى ۋېنسۇئېلادىن ئىمپورت قىلغان نېفىتنى پىششىقلاپ ئىشلەپ چىقىرىدۇ. نېفىت ئايرىش سانائىتىدىن باشقا يەنە نېفىت خىمىيە، توقۇمىچىلىق، تاماكا، ئالىيومىن تاۋلاش، ئېلېكترون قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. 60 - يىللاردىن باشلاپ سايا-ھەتچىلىك بىلەن كېمىسازلىق سانائىتىمۇ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشتى. يېزا ئىگىلىكى چارۋىچىلىقىنى ئاساس قىلىدۇ، قوناق، تالالىق ئاگاۋى، لېمون قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. نېفىت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 95% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاراللارنىڭ قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ھەربىر ئاراللىدا پورت، ئايرودروم بار. ئارۇبا، سان مارتېن ئاراللىرىدا خەلقئارا ئايرودرومى، كوراسو ئارىلىدا 120 مىڭ تونناللىق پاراخوتلارنى رېمونت قىلىش ئورۇنلىرى بار.

گوركي (高尔基 Горкий) سوۋېت روسىيە فېدېراتسىيە سىدىكى چوڭ شەھەر، گوركي ئوبلاستىنىڭ مەركىزى، روسىيە فېدېراتسىيىسى بويىچە موسكۋا، لېنىنگرادلاردىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھەر. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 399 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، گوركي شەھىرى ۋولگا دەريا سىنىڭ مۇھىم تارمىقى بولغان ئوكا دەريا سىنىڭ ۋولگا دەريا سىغا قويۇلدىغان يېرىگە جايلاشقان. بۇ شەھەر 1221 - يىلى قۇرۇلغان، 16 - ئەسىردىن باشلاپ مۇھىم سودا سانائەت مەركىزىگە ئايلانغان،

بدل ئىشلەپچىقىرىش، نېفىت ئايرىش، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. پورت ئارقىلىق قەغەز، ياغاچ ھەم ياغاچتىن ياسالغان مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ، نېفىت، كان مەھسۇلاتلىرى، ھەرخىل مېۋە ئىمپورت قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدىكى ھىسىنگېن ئارىلىدا دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ كېمە-سازلىق زاۋۇتى بار. شەھەردە يەنە ئايرودروم قاتارلىق مەشھۇر ئورۇنلار بار.

荷属安的列斯岛 گوللاندىيىگە قاراشلىق ئانتىل ئارىلى (De Nederlandse Antillin غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى گوللاندىيە مۇستەملىكىلىرىنىڭ ئومۇمىي نامىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ جايلار جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شىمالىي دېڭىز ياقىسىدىكى كوراسو (مەيدانى 443 كۋادرات كىلومېتر)، ئارۇبا (190 كۋادرات كىلومېتر)، بونېيى (228 كۋادرات كىلومېتر) قاتارلىق ئۇچ ئارال ھەم كىچىك ئانتىل ئاراللىرىنىڭ شىمالىدىكى سان مارتىن ئارىلىنىڭ جەنۇبى (34 كۋادرات كىلومېتر)، سابا (13 كۋادرات كىلومېتر)، سانت ئېيوستاس (21 كۋادرات كىلومېتر) ئاراللىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئومۇمىي يەر مەيدانى 993 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 270 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى نېگىرلار، ئىندىئانلار، ئۇندىن قالسا ئاز ساندىكى ئاق تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. 82% ئاھالىسى كاتولىك دىنىغا، قالغانلىرى خىرىستىيان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى گوللاندىيە تىلىنى قوللىنىدۇ، يەنە ئېنگلىز ئىسپان تىللىرىنىمۇ ئورتاق قوللىنىدۇ، بىراق يەرلىك خەلقلەر ئاپتىمەن يەرلىك تىلنى ئىشلىتىدۇ. گوللاندىيىگە قاراشلىق ئانتىل ئاراللىرىنىڭ مەركىزى ۋىللېمىستار شەھىرى. ئاھالىسى 50 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇ ئاراللار ئىچىدىكى كوراسو ئارىلىغا ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرى 1499 - يىلى

بولۇپ، ئېدىرلىق، ئېگىزلىك دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ نام شەھەرنىڭ جايلاشقان ئورنىغا قاراپ قويۇلغان، بۇ جايدا سوۋېت خەلقىنىڭ ئاتاغلىق رەھبىرى ستالىن 1879 - يىلى دۇنياغا كەلگەن. بۇ شەھەر گرۇزىيە پايتەختى تىبلىس شەھىرىنىڭ 76 كىلومېتر شەرقىي شىمال تەرىپىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 56 مىڭدىن ئاشىدۇ، شەھەردە توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە ستالىن ئۆز ۋاقتىدا تۇرغان جايى، مىللىي قەھرىمانلار خاتىرە سارىيى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

گولان ئېگىزلىكى (戈兰高地Golan Heights) سۇرىيىنىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمىغا، ئىئوردان دەريا ۋادىسىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان ئېگىزلىك. بۇ ئېگىزلىكنىڭ شەرقىي روگگاد دەريا ۋادىسىغا، جەنۇبىي ئارموك دەريا ۋادىسىغا، شىمالىي ھېرمون تېغىنىڭ شەرقىي ئېتىكىگە سوزۇلۇپ بارىدۇ. ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى دېڭىز يۈزىدىن 2724 مېتر كېلىدۇ. بۇ چوققا ھېرمون تېغىغا جايلاشقان، تاغلىقنىڭ شىمالىي قىسمى چارۋىچىلىق مەيدانلىرى، جەنۇبىي قىسمى دېھقانچىلىق ئېتىزلىرىدىن ئىبارەت. بۇ ئورۇننى 1967 - يىلدىكى ئوتتۇرا شەرق ئۇرۇشىدا ئىسرائىلىيە ئىگىلىۋالغان. ھازىرغىچە (1987) ئىسرائىلىيىنىڭ كونترولىدا بولماقتا.

گوندۇراس (洪都拉斯 Honduras) ئوتتۇرا ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شىمالىي، شەرقىي قىسىملىرى كارىب دېڭىز سۈيى بىلەن، غەربىي، جەنۇبىي قىسىملىرى تىنچ ئوكيانىنىڭ فونسىكا قولتۇق سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 112 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 4 مىليون 250 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 91% نى ئىندىئانلار، 2% نى نېگىرلار، 1% نى ئاق

19 ـ ئەسىردىن باشلاپ كېمىسازلىق سانائىتى تېز تەرەققىي قىلغان. ئۆكتەبىر سوتسىيالىستىك ئىنقىلابىدىن كېيىن شەھەرنىڭ باشقا سانائەت تارماقلىرىمۇ تېز تەرەققىي قىلىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاغلىق سانائەت مەركىزىگە ئايلانغان. گورکىي شەھىرى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئاپتوموبىل، ھەرخىل تېپىتكى دەريا پاراخوتلىرى، ئايروپىلان، تانكا ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق، نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. گورکىي شەھىرى سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، مۇھىم تاربخىي شەھەر. بۇجايدا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاقلىق يازغۇچىسى گورکىي (1868 ـ يىلدىن 1936 ـ يىلغىچە) تۇغۇلغان، سوۋېت ھۆكۈمىتى 1932 ـ يىلى گورکىينى خاتىرىلەش ئۈچۈن شەھەرنىڭ نامىنى «گورکىي شەھىرى» گە ئۆزگەرتىشنى قارار قىلغان. شەھەردە گورکىي نامىدىكى خاتىرە سارىيى، نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مەشھور تاربخىي ئورۇنلار بار. گورکىي شەھىرى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، چوڭ تېپىتكى دەريا پورتى. شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، شەھەردىن يولغا چىقىقان پاراخوتلار دەريا، قانالىلار ئارقىلىق ئاق دېڭىز، بالتىق دېڭىز، كاسپى كۆلى، ئازوف دېڭىز ھەم قارا دېڭىزلارغا چىقالايدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدىن غەربىي سىبىر ۋە ئۇرال رايونىدىن كەلگەن نېفىت ۋە تەبىئىي گاز تۇرۇبىلىرى ئۆتىدۇ. نۇرغۇن تۆمۈريول لىنىيىلىرى شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە تۇتىشىدۇ.

گورى (哥里 Гори) سوۋېت ئىتتىپاقى گرۇزىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئەڭ قەدىمىي شەھەرلەرنىڭ بىرى. 7 ـ ئەسىردىن بۇيان بۇ شەھەر تاربخقا يېزىلغان. 1801 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شەھەر نامى گرۇزىنچە

مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

گۇئام (关岛 Guam Island) غەربىي تىنچ ئوكيانىدىكى ماريانا تاقىم ئاراللىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان ئارال بولۇپ، شىمالىي كەڭلىك 13°26′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 144°43′ ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. يەر مەيدانى 540 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 120 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، ئاھالىنىڭ 95% نى شامورۇ خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. يەرلىك خەلقلەر شامورۇ تىلىدا سۆزلىشىدۇ. گۇئام ئارىلىنىڭ جەنۇبىي قىسمى ئېگىز، شىمالىي قىسمى پەسرەك يولۇپ، ئەڭ ئېگىز لاملام تېغىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 407 مېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ غەربىي قىسىم دېڭىز قىرغاقلىرىغا تۇزلەڭلىكلەر جايلاشقان. گۇئام ئارىلىنىڭ ئىقلىمى تروپىك موسسونلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C—27°C قا يېتىدۇ، ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. گۇئام ئارىلى 1565 - يىلى ئىسپانىيە تەرىپىدىن بېسۇۋلىنغان. 1898 - يىلىدىكى ئامېرىكا - ئىسپانىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن ئامېرىكا ئىگىلىگەن، 1941 - يىلى ياپونىيە بېسۇالغان، 1944 - يىلى ئامېرىكا قايتىدىن ئىگىلىگەن. ھازىر بۇ جاي ئامېرىكىنىڭ غەربىي تىنچ ئوكيانىدىكى مۇھىم دېڭىز - ھاۋا ئارمىيە بازىسى ھېسابلىنىدۇ. ئارالنىڭ غەربىي دېڭىز قىرغىقىدىكى ئاپرا سۇنئىي پورتى دېڭىز ئارمىيىسىنىڭ مۇھىم تەمىنات بازىسى ھېسابلىنىدۇ، ئارالنىڭ شىمالىدا ئىددىسون ھاۋا ئارمىيە بازىسى بار. ئارالدا پالما، شال، كاكائو، شېكەر قومۇشى، كۆمىسقۇناق، كۆكتات قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئەتراپىدىكى دېڭىزدىن ھەرخىل بېلىق تۇتۇلىدۇ. سانائەتتە نېفىت ئايرىش، پىۋا ئىشلەش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار،

تەنلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىنى كاتولىك دىنىغا ئېيقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئىسپان تىلى ھېسابلىنىدۇ. پايتەخت تېگوسىگالپا شەھىرى. گوندۇراس تاغلىق دۆلەت. ئۇنىڭ يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تاغلىق ۋە ئېگىزلىكلەر ئىگىلەيدۇ. تاغلىقلار غەربتىن شەرققە سوزۇلغان بولۇپ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار كەتكەن تۈزلەڭلىكلەر بار. ئىقلىمى تروپىك بەلباغ ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23°C بولىدۇ، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى مول بولۇپ، دېڭىز قىرغاقلىرى بىلەن تاغلىقلاردا 3000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. گوندۇراسنىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل-يېغىنى مول بولغانلىقتىن، ئۆسۈملۈكلەر يىل بويى ئۆسەلەيدۇ، ئۇنىڭ 50% يېرىنى تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. گوندۇراس ئەسلىدە ئىنىدىئانلارنىڭ ماكانى بولۇپ، 16-ئەسىرگە كەلگەندە ئىسپانىيە تەرىپىدىن بېسۈۋېلىنغان، 1821-يىلى 9-ئاينىڭ 15-كۈنى ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. گوندۇراس ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 27% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئەمگەك كۈچى پۈتۈن ئەمگەك كۈچىنىڭ 67% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق بانان ئۆستۈرۈلىدۇ، ئۇندىن قالسا كوفې، كېۋەز، شېكەر قومۇشى، كوممىقۇناق، كوكۇس پالمىسى، تاماكا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. سانائەتتە كېچىك تېپتىكى كان سانائىتىدىن، توقۇمىچىلىق، شېكەر، تاماكا، ياغاچ ماتېرىياللىرى، مېتاللۇرگىيە، سېمونت، خىمىيە سانائىتى قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن قالسا كان سانائىتىمۇ خېلى

45% نى ئىندىئانلار، 47% نى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىق-
لاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، قالغىنىنى نېگىر ۋە
باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى كاتو-
لىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، دۆلەت تىلى ئىسپان تىلى ھېسابلىنىدۇ.
گۋاتېمالا ئەسلى ئىندىئان قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقان ئورۇن
بولۇپ، 1524 - يىلى ئىسپانىيە بېسىپ كىرىپ ئۆزىنىڭ مۇس-
تەملىكىسى قىلۋالغان، 1821 - يىلى ئىسپانىيىنىڭ ھۆكۈمرانـ
لىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1939 - يىلى گۋا-
تېمالا جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. گۋاتېمالا ئىقتىسادتا
يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 65% يېزا
ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق كوفې،
ئۇندىن قالسا كېۋەز، ئاپېلسىن، شېكەر قومۇشى، كۆمىستوناق،
شال، بۇغداي ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە كان سانائىتى، سېمونت،
شېكەر، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، تاماكا قاتارلىق سانائەت
ئورۇنلىرى بار. گۋاتېمالا كوفې، ئاپېلسىن، پاختا، شېكەر
قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ، كېرەكلىك سانائەت
مەھسۇلاتلىرى بىلەن ماشىنىسازلىق سانائىتى مەھسۇلاتلىرىنى،
يېمەك - ئىچمەك قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

گۋاتېمالا شەھىرى (危地马拉市Guatemala) ئوتتۇرا تا-
مىرىكىدىكى گۋاتېمالا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ
سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى: شەھەر دۆلەتنىڭ
جەنۇبىي قىسمىدىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزى-
دىن 1493 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 180
مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ئۇ دۆلەت بويىچىلا ئەمەس، ئوتتۇرا
ئامېرىكا بويىچىمۇ ئەڭ چوڭ شەھەر. بۇ شەھەر 1524 - يىلى
سېلىنغان، كېيىن كۆپ قېتىملىق يەر تەۋرەش بىلەن زور
دەرىجىدە ۋەيران بولغان. 1776 - يىلى ھازىرقى جايىغا يۆتـ

ئۇنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، يىلدا بو تارىخ كېلىپ ساياھەت قىلىدىغانلار 300 مىڭ ئادەم قېتىمدىن ئاشىدۇ. سىرتقى سودىسىدا ئاق ش، شياڭگاڭ، ئاۋسترالىيە، ياپونىيە، فىلىپپىن قاتارلىق ئورۇنلار ئاساسىي ئورۇن تۇتىدۇ.

گۋاتېمالا (危地马拉 Guatemala) ئوتتۇرا ئامېرىكىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ جەنۇبىي تىنچ ئوكيان سۇيى ۋە شەرقىي كارىب دېڭىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 108 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، يېرىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تاغلىق ۋە ئېگىز تەكشىلىكلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭدا 30 دىن ئوشۇق ئۇلۇقان بار، بۇنىڭ 10 دىن ئارتۇقى ھەربىكەتتىكى ئۇلقان ھېسابلىنىدۇ. ئۇ جايدىكى تاخۇمولكۇ ئۇلقانىنىڭ ئېگىزلىكى 4211 مېتر كېلىدۇ، ئۇ ئوتتۇرا ئامېرىكا بويىچە ئەڭ ئېگىز تاغ چوققىسى ھېسابلىنىدۇ، ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىدا دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى جايلاشقان، گۋاتېمالانىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى تېروپىك ئورمان ئىقلىمى بىلەن سۇبتروپىك ئورمان ئىقلىمىغا كىرىدۇ. ئۇ جايدا قۇرغاقچىلىق ۋە ھۆلچىلىك پەسلى ئېنىق ئايرىلىدۇ، ھەر يىلى 5 ـ ئايدىن 10 ـ ئايغىچە ھۆلچىلىك پەسلى، 11 ـ ئايدىن ئىككىنچى يىلنىڭ 4 ـ ئايغىچە قۇرغاق پەسلى بولىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمال قىسىملىرىنىڭ يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 2000—3000 مىللىمېتر، جەنۇبىي قىسىملىرىنىڭ 1000 — 1500 مىللىمېتر بولىدۇ. يېرىنىڭ 50% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ جايغا ئىنسانلار خەلقلىرى «گۋاتېمالا ـ ئورمانلىق دۆلەت» دەپ نام بەرگەن. ئورمان بىلەن قاپلانمىغان ئورۇنلار ياپيېشىل ئوت ـ چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. گۋاتېمالانىڭ ئاھالىسى 7 مىليون 700 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، بۇنىڭ

شەھەردە فارفور، مېتالچىلىق، توقۇمىچىلىق، ئاپتوموبىل قۇراش-تۇرۇش، سېمونت، ئاياق كىيىم، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق ساناقلىق ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا يۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، 50 دىن ئوشۇق چېركاۋ، مۇزېيى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

گۋادېلوپا (瓜德罗普 Gwadelupa) شىمالىي ئامېرىكا بىلەن جەنۇبىي ئامېرىكا ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى كىچىك ئانتىل ئاراللار گۇرۇپپىسى-دىكى ئارال. بۇ ئارالنى كولومبو 1493 - يىلى ئامېرىكا قىتئەسكە قىلغان سەپىردە تاپقان ھەم ئىسپانىيەنىڭ ئاتاقلىق چېركاۋىسى «گۋادېلوپا» نامىغا گۋادېلوپا ئارىلى دەپ نام بەرگەن. بۇ ئارال 1635 - يىلى فرانسىيە تەرىپىدىن بېسۇېلىنغان، كېيىن بىر مەزگىل ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسۇېلىنغان. 1815 - يىلى فرانسىيە قايتا ئىگىلىگەن، 1946 - يىلى «فرانسىيەنىڭ سىرتقى ئۆلكىسى» دەپ ئېلان قىلغان. ھازىر بۇ ئارالنى يەنىلا فرانسىيە تەرىپىدىن تەيىنلەنگەن ۋالى باشقۇرىدۇ. گۋادېلوپا ئارىلى مادىگالانت، دېسىراد قاتارلىق ئالتە كىچىك ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، يەر مەيدانى 1780 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئارالنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن كېسىپ ئۆتىدىغان سالىپ دەريا‌سى ئارالنى شەرق ۋە غەرب دەپ ئىككىگە ئايرىپ تۇرىدۇ. غەربىي قىسمى باسسىتېرى، شەرقىي قىسمى گراندې تېررى ئارىلى دەپ ئاتىلىدۇ. ئاھالىسى 338 مىڭ 400 دىن ئوشۇق (1981) بولۇپ، ئەڭ بۇرۇنقى خەلقلىرى كارىب ئىندىئانلىرى ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ئاھالىسىنىڭ كۆپىنى نېگىرلار، نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكى خەلقلەر تەشكىل قىلىدۇ، يەرلىك خەلق كىلئور تىلىنى (فرانسۇز، ئىسپان، ئىنگلىز تىللىرى ئاساسىدا

كەلگەن. 1779 - يىلى مەركەز بولغان. 1823 - يىلى 1838 - يىلغىچە ئوتتۇرا ئامېرىكا ئىتتىپاقىنىڭ پايتەختى بولغان. 1917 —، 1918 - يىللىرى يەر تەۋرەش بىلەن پۈتۈنلەي ۋەيران بولغان، كېيىن ئومۇمىيۈزلۈك قايتا قۇرۇلغان. ھازىر دۆلەتنىڭ ئەڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدىكى سانائەت ئورۇنلىرى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ 50% تىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. سانائەتتە توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، تاماكا، سېمونت، ياغاچ ماتېرىيال لىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىدىن كوفې، كومىمقۇناق، بۇغداي قاتارلىق مەھسۇلاتلار بۇ جايغا توپلىنىپ تارقىتىلىدۇ. شەھەرنىڭ قاتناش ئىشلىرى خېلى تەرەققي قىلغان، شەھەردىن شەرقي شىمالدىكى باررېئوس بىلەن غەربىي جەنۇبتىكى سان خوسې پورتلىرىغا بارىدىغان تۆمۈر يوللار بار. شەھەردە 1676 - يىلى قۇرۇلغان داشۇ، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، مۇزېي، مايا مەدەنىيىتىنىڭ ئەڭ قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلىرى بار.

گۋادالا خارا (Guadalajara 瓜达拉哈拉) مېكسىكىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، خالىسكو ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر مەركىزىي ئېگىز تەكشىلىكنىڭ غەربىدىكى گراندې دەرياسىنىڭ سول ياقىسىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1552 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل قۇرغاق كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 810 مىڭ، شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 340 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەرنىڭ ئاساسىي 1531 - يىلى سېلىنغان. ئۇز ۋاقتىدا فار فور سانائىتى بىلەن دېھقانچىلىق ۋە چارۋىچىلىق سودا مەركىزى بولغان. 1940 - يىلدىن بۇيان تەرەققي قىلىپ مېكسىكىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ سودا، پۇل - مۇئامىلە، سانائەت مەركىزىگە ئايلانغان.

ىنىڭ تىنچ ئوكيان قىرغىقىدىكى ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى. بۇ شەھەر تىنچ ئوكيان ياقىسىدىكى كۋاياكىل قولتۇق بويىغا، گۋاياش دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 970 مىڭدىن ئاشىدۇ. گۋاياكىل شەھىرى 1942 - يىلى قاتتىق يەر تەۋرەشتە ۋەيران بولغان. يەر تەۋرەشتىن كېيىن قايتا قۇرۇلۇپ، زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرىگە ئايلانغان. گۋاياكىل ئېكۋادورنىڭ ئەڭ چوڭ سودا سانائەت مەركىزى، ئاتاقلىق قاتناش تۈگۈنى. شەھەرنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان. شەھەرگە پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت كارخانىلىرىنىڭ يېرىمى توپلانغان، ئاساسىي سانائەت تارماقلىرىدىن يېمەك - ئىچمەك، سېمونت، نېفىت ئايرىش، مېتاللۇرگىيە، خىمىيە (سۇلياۋ، سۈنئىي كاۋچۇك)، ياغاچچىلىق، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەتلەر بار. تۆمۈر يول، تاشيول ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇ دۆلەتنىڭ ئەڭ چوڭ سودا پورتى بولۇپ، پۈتۈن دۆلەتكە دېڭىز ئارقىلىق ئىمپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ 95%، ئېكسپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ 50% مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، شەھەرنىڭ شىمالىدا بولىۋار نامىدىكى داشۆنى مەركەز قىلغان مەدەنىي - مائارىپ ۋە ئىلمىي تەتقىقاد رايونى بار.

گۋىئانا (圭亚那 Guyana) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شىمال تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 214 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، دۆلەتنىڭ شىمالىغا دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى، ئوتتۇرا قىسمىغا ئېدىرلىقلار، جەنۇبىغا گۋىئانا ئېگىزلىكى جايلاشقان، ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى رولەيما چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2810 مېترغا يېتىدۇ. گۋىئانا ئاھالىسىنىڭ 90% ۋە ئاساسىي شەھەرلىرى شىمالدىكى دېڭىز

شەكىلەنگەن يەرلىك تىل) قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ۋە فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى دىنسىز. ئاز قىسمى خرىستيان دىنىغا ئېيتىقاد قىلىدۇ. گۋادېلوپا ئارخىپېلىگىنىڭ كۆپ قىسمىنى ئېگىزلىك، تاغلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئەڭ ئېگىز سوفرىيېرې چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1484 مېتىرغا يېتىدۇ، ئىقلىمى تروپىك بەلباغ يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمى تىپىغا كىرىدۇ. ھاۋاسى يىل بويى يۇقىرى، نەم ئىسسىق بولىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C قا يېتىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 — 3000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ھەممە جايىنى ياپيېشىل ئورمانلار، ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ، ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 25% گە يېتىدۇ. تېرىشقا بولىدىغان يەر 35% نى تەشكىل قىلىدۇ. گۋادېلوپا ئارىلى ئىقتىسادىي جەھەتتە شېكەر قومۇشى، بانان، كاكائو، كوفى ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىدۇ، يىلىغا 140 مىڭ تونىنا ئەتراپىدا بانان ئېكسپورت قىلىدۇ، بۇ جايدا 20 دىن ئوشۇق شېكەر زاۋۇتى بار.

گۋانتانامو (关塔那摩 Guantanamo) كۇبانىڭ شەرقىي جەنۇب دېڭىز ياقىسىدىكى گۋانتانامو قولتۇق بويىغا جايلاشقان مۇھىم پورت شەھەر، ھازىرغىچە ئاق ش ئىگىلەپ تۇرغان مۇھىم دېڭىز ئارمىيە بازىسى، ئۇ غەربتىكى سانت ياگو شەھرىدىن 60 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. گۋانتانامو 1819-يىلى قۇرۇلغان. شەھەر ئاھالىسى 142 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەر ئەتراپىدىكى رايونلاردىن شېكەر قومۇشى، كوفى، كاكائو، بانان قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. شەھەردە شېكەر زاۋۇتى، كوفى، ھاراق، تاماكا قاتارلىق ئىستىمال بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىدىغان سانائەت ئورۇنلىرى بار.

گۋاياكىل (瓜亚基尔Guayaquil) ئېكۋادور جۇمھۇرىيىتى

گۈنىئانا ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 80% تى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شېكەر قومۇشى، شال، ئالىيۇمىن توپىسى، ئۈچ چوڭ ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى بولۇپ، پۈتۈن ئېكسپورت قىممىتىنىڭ 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېكسپورتى تېز ئاشماقتا. گۈنىئانا ئالىيۇمىن توپىسى ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنيادا 4 - ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائەتتە شېكەر سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇندىن سىرت توقۇمىچىلىق، ئەينەك، رادىئو، يېمەك-ئىچمەك، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

گۈنىيە (几内亚 Guinea) گۈنىيە جۇمھۇرىيىتى ئافرىقىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئاتلانتىك ئوكيان دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 248 مىڭ 857 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 6 مىليون 410 مىڭدىن ئارتۇق (1982) بولۇپ، 20 دىن ئارتۇق قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. فولبىلار تەخمىنەن ئاھالىنىڭ 40% نى، مالىنكەيلەر 18% نى، سوسولار 8% نى تەشكىل قىلىدۇ. ھەر قايسى مىللەت-قەبىلىلەرنىڭ ئۆز تىلى بار. ئاھالىنىڭ 85% تى ئىسلام دىنىغا، 13% تى ئېتىقادىي دىنلارغا، 2% تى كاتولىك ھەم خرىستىئان دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. گۈنىيىگە 15 - ئەسىردىن باشلاپ پورتوگالىيەلىكلەر بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. ئارقىدىن ئىسپانىيە، گوللاندىيە، فرانسىيەلەر بېسىپ كىرگەن. 1842 -، 1897 - يىللاردا فرانسىيەلىكلەر يەرلىك كىشىلەرنىڭ باشلىقلىرى بىلەن 30 دىن ئوشۇق «مۇھاپىزەت شەرتنامىلىرىنى تۈزگەن. 1885 - يىلدىكى بېرلىن كىلىشىمى بويىچە گۈنىيە فرانسىيىنىڭ تەسىر دائىرىسىگە ئۆتكەن. 1893 - يىلى فرانسىيىگە قاراشلىق گۈنىيە دەپ ئاتالغان. 1958 - يىلى 10-ئاينىڭ 2 - كۈنى مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. گۈ-

قىرغاق رايونلىرىغا مەركەزلەشكەن. گۋىئانانىڭ ئۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمىغا، غەربىي جەنۇب تەرىپى تروپىك ئوتلاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C — 32°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1500 — 2000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. گۋىئانانىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل-يېغىنى مول بولغانلىقتىن، پۈتۈن دۆلەت يەر مەيدانىنىڭ 85% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ جايدا ھەر خىل قىممەت باھالىق ئورمانلار بار. گۋىئانا ئالىيۇمىن توپسىنىڭ كۆپلۈكى، مەھسۇلاتىنىڭ ئۈستۈنلۈكى بىلەن دۇنيادا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. گۋىئانانىڭ ئاھالىسى 8 مىليون 800 مىڭدىن ئاشىدۇ. (1982)، بۇنىڭ 50% نى ھىندىستانلىقلار، 30% نى نېگىرلار، قالغىنىنى ئىندىئان، پورتوگال، خەنزۇ، فرانسۇز، ئىنگلىز قاتار-لىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. كاتولىك، ھىندى، ئىسلام دىن-لىرىغا ئېتقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئېنگلىز تىلى ھېسابلىنىدۇ. پايتەختى جورجتون شەھىرى. جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان گۋىئانا رايونى 15 - ئەسىردىن باشلاپ پورتوگالىيىلىكلەرنىڭ بۇلاڭ - تالاڭ قىلىشىغا ئۇچرىغان. 17 - ئەسىردىن باشلاپ فرانسىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەت بېسىپ كىرىپ، ئۇلارنىڭ كونتروللۇقىدىكى گۋىئانا رايونلىرى تەشكىل قىلىنغان، ئۇلار بۇ جايدىكى مول يەر ئاستى ۋە يەر ئۈستى بايلىقلىرىدىن كۆپلەپ پايدىلىنىش ئۈچۈن 1840 - يىلدىن باشلاپ ھىندىستاندىن ئادەم يۆتكىگەن، ھازىر بۇ رايوندا ئولتۇراقلىشىپ قالغان ھىندىستانلىقلار شۇ ۋاقىتلاردا يۆتكەلگەن ھىندىستانلىقلارنىڭ ئەۋلادلىرى ھېسابلىنىدۇ.

ۋېزېر، ئېلبا قاتارلىق دەريالار دۆلەتنىڭ جەنۇبى، ئوتتۇرا ھەم شەرقىي قىسمىدىكى تاغلىقلاردىن باشلىنىپ، ئوخشاش بولمىغان يۆنىلىشلەرگە قاراپ ئېقىپ قارا دېڭىز، بالتىق دېڭىز ھەم شىمالىي دېڭىزلارغا قويۇلىدۇ. بۇ دەريالارنىڭ ھەممىسى قانالـلار ئارقىلىق بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، سۇ قاتنىشى جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. گېرمانىيىنىڭ ئىقتىسادىي مۇئىددەل بەلباغ ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. غەربىي قىسمىلرىنىڭ ئىقلىمى دېڭىز - ئوكيان خاراكـتېرلىكى كۈچلۈك بولۇپ، شەرق ھەم شەرقىي جەنۇبقا يۇرگەنسېرى ئىقلىمنىڭ ماتېرىك خاراكتېرلىكى ئېشىپ بارىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسمىلىرىدىكى تۆزلەڭلىكلەرنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 — 700 مىللىمېتر، ئوتتۇرا قىسمـلىرىنىڭ 700 — 1500 مىللىمېتر، جەنۇبىدىكى تاغلىقلارنىڭ 2000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. جەنۇبىدىكى ئالىپ تاغلىقلىرىدا يىل بويى قار - مۇز ساقلىنىپ تۇرىدۇ، دۆلەتنىڭ ھەممە جايلىرىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 9°C بولىدۇ. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شەرقىي رايونلاردا 2°C -، 7- ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20°C بولىدۇ. گېرمانىيىنىڭ ئومۇمىي ئاھالىسى 78 مىليوندىن ئاشىدۇ. (1990)، ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى نېمىسلار تەشكىل قىلىدۇ. باشقا دۆلەتلەردىن كېلىپ ئوتتۇراقلاشقانلار 4 مىليون 500 مىڭدىن ئارتۇقراق بولۇپ، ئازساندا دانىيىلىكلەر، سىگانلار، سۇ بۇ قاتارلىق مىللەتلەر بار. گېرمانىيە خەلقى نېمىس تىلىنى ئورتاق ئىشلىتىدۇ. ئاھالىنىڭ 85% دېگۈدەك خرىستىئان ھەم كاتولىك دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار 3 مىليوندىن ئاشىدۇ. بۇلارنىڭ كۆپىنى ئەرەبـلەر تەشكىل قىلىدۇ. يەھۇدىي دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار 27 مىڭ دىن ئاشىدۇ.

www.uyghurkitap.com

نىيە يېزا ئىگىلىك دۆلىتى بولۇپ، ئاھالىنىڭ 82% تى يېزائىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزائىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، يېزائىگىلىكىدە شال، كۆممىقۇناق، مانىخوت، بانان، ئاناناس، كوفې، خاسىڭ، ياغلىق پالما، ئاپېلسىن قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە ئالىيۇمىننى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تاماكا ئوراش، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. گۋىنىيىنىڭ ئالىيۇمىن، تۆمۈر، كوبالت، ئالتۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. گۋىنىيە سىرتقى سودىدا ئالىيۇمىن توپسى،كوبالت، كوفې، پالما مېغىزى قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. نېفىت، گۈرۈچ، ئۇن، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، شېكەر، قاتناش ۋاسىتىلىرى، ماشىنا ئىمپورت قىلىدۇ.

گېرمانىيە (德国 Germany) ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان، قۇرۇقلۇقتا دانىيە، چىخ ۋەسلۋاكيە، ئاۋسترىيە، شۋېتسارىيە، فرانسىيە، ليوكسمبۇرگ، بېلگىيە ۋە گوللاندىيىلەر بىلەن چېگرىلىندۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىنى بالتىق دېڭىز، شىمالى دېڭىز سۈيى يۇيۇپ تۇرۇدۇ.جەنۇبىي تەرىپنى ياۋروپا بويىچە ئەڭ ھەيۋەت ھەم ئېگىز ئالىپ تاغلىرى ئىگىللەپ تۇرۇدۇ، دۆلەت يېرىنىڭ جەنۇبىي تاغلىق، شىمالىي تۈزلەڭلىك بولۇپ، يەر ۋەزىيىتى جەنۇبىدىن شىمالغا قاراپ تەدرىجىي پەسلەپ بارىدۇ. ئالىپ تاغلىرىنىڭ شىمالى تەرپىگە ئاتاقلىق باۋاردىيە ئېگزلىكى جايلاشقان، دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا يەر ۋەزىيىتى ئانچە ئېگىز بولمىغان گارتىس تيورىنگېن قاتارلىق تاغلىق ھەم ئېدېرلقلار بار. تاغلىق، ئېدېرلقلار ئارلىقىدا نۇرغۇن ئۇششاق كۆللەر، سازلىقلار تارقالغان. گېرمانىيە بويىچە ئاتاقلىق دوناي، رېين،

يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ تۇتقان ئورنى تۆۋەن بولۇپ، 2 % دىن سەل ئاشىدۇ، يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق، تېرىقچىلىقتىن ئىبارەت ئىككى تارماق ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى چارۋىچىلىق ئىگىلەيدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى‌تەمىنلەپ ئاشقىنىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. سىرتتىن ئاز مىقدارداۋاشلىق ئىمپورت‌قىلىدۇ. گېرمانىيىنىڭ قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ھازىر پۈتۈن گېرمانىيىدىكى تاشيوللارنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 547 مىڭ كىلومېتر بولۇپ، زىچلىقى جەھەتتە دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيوللارنىڭ ئۇزۇنلۇقى 10 مىڭ 600 كىلومېترغا يېتىدۇ. تۆمۈر يوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 45 مىڭ كىلومېتر كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئېلېكترلەشكەن‌تۆمۈر يوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 13 مىڭ 300 كىلومېترغا يېتىدۇ. دېڭىز ـ دەريا قاتنىشىدا ـ ھامبۇرگ، بىرېمېن، روستوك، لوبېن، كىل، كېلىن شەھەرلىرى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، ھاۋا قاتنىشىدا بېرلىن، فرانكفۇرت، ھامبۇرگ، بونن شەھەرلىرى مۇھىم ئورۇننى ئىگىلەيدۇ.

گېنۇيا (热那亚 Genova) ئىتالىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سودا پورتى، مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇ فرانسىيىنىڭ مارسىل پورتىدىن قالسا ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاقلىرىدىكى دۆلەتلەر ئىچىدە ئىككىنچى چوڭ پورت ھېسابلىنىدۇ. گېنۇيا ياۋروپا بويىچە مەشھۇر قەدىمىي شەھەر، شەھەرنى لگورىيە، ئاپېنن تاغلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. بىراق، بۇ تاغلار ئارىلىقىدا شىمالىدىكى پو دەرياسى بويىدىكى تۆزلەڭلىك رايونلىرى بىلەن تۇتىشىدىغان تاغ

گېرمانىيە ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا مەغلۇپ بولغاندىكى كېيىن «قىرىم ئاخباراتى»، «پوتسدام كېلىشىمى» گە ئاساسەن ئۇرۇشتا يەڭگەن سوۋېت ئىتتىپاقى، ئامېرىكا، ئەنگلىيە، فرانسە يىلەر تەرىپىدىن ئىگىللىنىپ 1949 - يىلىدىن كېيىن ئايرىم ئايرىم شەرقىي گېرمانىيە، غەربىي گېرمانىيىدىن ئىبارەت ئىككى دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. كېيىن ئىككى گېرمانىيە دۆلەت باشلىقلىرىنىڭ ئۇزۇن مۇددەت كېلىشىملىرى ئاساسىدا 1990 - يىلى 10 - ئاينىڭ 3 - كۈنى بىرلىككە كەلگەن گېرمانىيە دۆلىتى بولۇپ قۇرۇلدى. شۇندىن باشلاپ ئىككى گېرمانىيىنىڭ بۆلۈنۈپ تۇرۇش ھالىتى ئاياغلاشتى. گېرمانىيە زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان دۆلەت. ئۇنىڭ سانائەتلىشىش سەۋىيىسى بەك يۇقىرى، ئىككى گېرمانىيە بىرلەشكەندىن كېيىن ئىقتىسادىي كۈچى جەھەتتە غەرب دۇنياسىدا ئالدى ش، ياپونىيىدىن قالسا ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. پۈتۈن يىللىق مىللىي ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى 2 تىرىليون 500 مىليارد ماركىغا يېتىدۇ (1990)، بۇ ئەنگلىيە، فرانسىيىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ يەنىدىنمۇ يېقىنلىشىدۇ. ئىقتىسادتا ئېغىر سانائەت مۇتلەق ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيدۇ، سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. ماشىنىسازلىق، خىمىيە سانائەت، ئېلېكتر سانائىتى، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى ئۇنىڭ ئەڭ ئاساسىي سانائەت تارماقلىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇندىن قالسا كۆمۈر سانائىتى، كېمىسازلىق سانائىتى، پولات - تۆمۈر، نېفىت، خىمىيە، ئېلېكترون، ئوپتىكا ئەسۋابلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئاۋىئاتسىيە، ئالەم سانائىتى، ئاتوم ئېنېرگىيىسىدىن پايدىلىنىش قاتارلىق سانائەتلەرمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. گېرمانىيىنىڭ يېڭا ئىگىلىمىكمۇ تەرەققىي قىلغان. بىراق، پۈتۈن گېرمانىيە ئىقتىسادىدا

تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار بار. ئۇندىن باشقا گېنۇ ياشەھىرىدىن باشلىنىپ ئىتالىيىنىڭ شىمالىي قىسمىنى بېسىپ ئۆتۈپ شۇېتارىيە ۋە گېرمانىيىلەرگە قەدەر سوزۇلىدىغان مۇھىم نېفىت تۈرۈبىسىمۇ بار. شەھەردە يەنە نۇرغۇنلىغان ئاتاقلىق چېركاۋلار، ئوتتۇرا ئەسىردە سېلىنغان نۇرغۇن تارىخىي ئورۇنلار، مەشھۇر ساياھەت ئورۇنلىرى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

گىلگىت (吉尔吉特 Gilgit) جەنۇبىي ئاسىيادىكى كەشمىرنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان شەھەر. ھازىر كەشمىرنىڭ پاكىستان ئىگىلەپ تۇرغان قىسمىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ شەھەر گىلگىت دەرياسىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىغا جايلاشقان بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن 1454 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. ئاھالىسى 7000 دىن ئاشىدۇ. بۇ جاي ئۆتمۈشتە بۇددا دىنىنىڭ مەركىزى بولغان، ھازىر كەشمىرنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم ئىقتىسادىي، قاتناش، سودا مەركىزى. شەھەردىن شەرقىي شىمالغا قاراپ يۈرسە خونزا دەريا ۋادىسىدىن ئۆتۈپ جۇڭگو-پاكىستان چېگرىسىدىكى مىنتىگەي تاغ ئېغىزى ئارقىلىق دۆلىتىمىزنىڭ شىنجاڭ رايونىغا كىرگىلى بولىدۇ. غەربىي جەنۇبقا قاراپ يۈرسە ھىندى دەريا ۋادىسى ئارقىلىق چىلاس، تاكۇتلارغا بارغىلى بولىدۇ. گىلگىت شەھىرىنىڭ ئەتراپىدا بۇغداي، كۆممىقوناق، ئارپا قاتارلىق دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ.

ل

لاپاس (拉巴斯 Lapas) بولۋىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، قاتناش مەركىزى، دۇنيا بويىچە يەر ۋەزىيىتى ئەڭ ئېگىز شەھەر. ئۇ دېڭىز

ئېغىزلىرى بار. شەھەر دېگىز قىرغىقىنى بويلاپ 32 كىلومېتىر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلغان، شەھەر ئاھالىسى 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1976). گېنۇيا مىلادىدىن بۇرۇنقى 3 - ئەسىردە رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ ئاپتونوم شەھىرى بولغان، مىلادى 11 - ئەسىردە شەھەرلىك جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلۇپ، سىرتقا كېڭىيىشكە باشلىغان. 1797 — يىلى فرانسىيىلىك ناپالىئون تەرىپىدىن بېسۇبلىنغان. 1805 - يىلى فرانسىيە تەۋەلىكىدە بولغان. 1815 - يىلدىكى ۋېنا يىغىنىدىن كېيىن ساردىنىيە پادىشاھلىقىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1861 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھلىقى دائىرىسىگە ئۆتكەن. گېنۇيا ئىتالىيە بويىچە سانائەت مەركىزىنىڭ بىرى، بۇئىتالىيىنىڭ سودا سانائەت ئىشلەپچىقىرىشىدا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇ، ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلتى شۇۋېتسارىيىنىڭ دېڭىزغا چىقىش ئېغىزى ھېسابلىنىدۇ. ئىتالىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىن ئېكسپورت قىلىنىدىغان سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئىمپورت قىلىنىدىغان سانائەت خام ئەشيالىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى گېنۇيا پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. گېنۇيا پورتى تۆمۈر يول ئارقىلىق شۇۋېتسارىيە بىلەن تۇتىشىدۇ. شۇڭا ئۇ شۇۋېتسارىيىنىڭ ئېكسپورت قىلىنىدىغان مالليرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. گېنۇيا ئىتالىيە بويىچە ئەڭ چوڭ كېمەسازلىق سانائەت مەركىزى. ئىتالىيە بويىچە ئىشلەپچىقىرىلىدىغان پاراخوتلارنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى مۇشۇ ئورۇندا ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئۇ كېمەسازلىق سانائىتى بىلەن ئىتالىيىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇندىن باشقا نېفىت ئايرىش، نېفىت خىمىيە، ماشىنىسازلىق، پولات - تۆمۈر قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ ئىتالىيە بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. گېنۇيا ئىتالىيىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرىغا سوزۇلغان بىرنەچچە

ندۇ. دەريانىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا دەريا سۇيى توزۇلۇپ تۇرغانلىقتىن سۇيى تاتلىق كېلىدۇ، شەرقىي جەنۇب قىسمى دېڭىز سۇيىنىڭ تەسىرىدىن توزلۇق كېلىدۇ. ئېقىن مىقدارى تەخمىنەن 42 مىڭ كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. پارانا، ئوروگۋاي دەريالىرى ھەر يىلى ئۆزى بىلەن بىللە كۆپ مىقدارداغا لاتقىلارنى ئېقىتىپ كېلىپ تۇرغانلىقتىن، سۇيى لاي بولىدۇ. دەريا قېنىمدا قۇم دۆۋىلىرى كۆپ بولىدۇ. بۇ قاتناشقا دەخلى قىلىدۇ. بىراق، يەنىلا ئوكيان پاراخوتلىرى قاتناپ تۇرىدۇ. دەريا بويىدا بوئىنوس-ئايرىس (ئارگېنتىنا)، مۇنتىۋىدېئو ئوروگۋاي، لاپلاتا (ئارگېنتىنا) قاتارلىق چوڭ شەھەرلەر بار. دەريادىن بېلىق ناھايىتى كۆپ تۇتۇلىدۇ.

لاپېروز بوغۇزى (Laperouse 拉彼鲁兹海峡) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقىدىكى ساخالىن ئارىلىنى ياپونىيەنىڭ (خوككايدۇ) ئايرىپ تۇرىدىغان بوغۇز. بۇ بوغۇز ياپون دېڭىزىنى ئوخوت دېڭىزى بىلەن تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ، بوغۇزنىڭ كەڭلىكى 43 كىلومېتر كېلىدۇ. بوغۇزنىڭ نامى 1787-يىلى بوغۇزنى ئاچقان فرانسوز دېڭىز ساياھەتچىسىنىڭ نامىغا ئاساسەن قويۇلغان.

لاتۋىيە (拉脱维亚Латвия) سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ياۋروپا قىسمىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان. شىمالدا بالتىق دېڭىزىنىڭ رىگا قولتۇقى قۇرۇقلۇقىغا ئۆچكىرىلەپ كىرىپ تۇرىدۇ. قۇرۇقلۇقتا ئېستونىيە رۇس فېدېراتسىپ جۇمھۇرىيىتى، بېلورۇسىيە، لىتۋا جۇمھۇرىيەتلىرى بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 63 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 2 مىليون 604 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ تەخمىنەن 60% نى لاتۋىيىلىكلەر، 30% نى رۇسلار، قالغىنىنى

يۈزىدىن 3632 مېتىرئېگىز بولغان لاپاس دەريا ۋادا ئويمانلىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 880 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، شەھەر ئاھالىسىنىڭ يېرىمىدىن كۆپىنى ئىندىئان خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ شەھەر 1548 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان. 1827 - يىلى بولۇپ، پېرو خەلقلىرىنىڭ ئىسپانىيەگە قارشى قىلغان ھەل قىلغۇچ ئىياكوچاتو ئۇرۇشىنىڭ غەلىبىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن بۇ شەھەرگە «لاپاس ئىياكوتو شەھىرى» دەپ نام بەرگەن. 1898 - يىلدىن باشلاپ لاپاس شەھىرى ئەمەلىي پايتەختكە ئايلانغان (قانۇنىي پايتەختى بولۇيسىنىڭ جەنۇبىي ئوتتۇراقسىمغا جايلاشقان قىسمىدا، سۇكرې شەھىرى ھېسابلىنىدۇ). ھازىرقى لاپاس شەھىرى 400 يىلدىن ئۇشۇق تارىخقا ئىگە. شەھەرنىڭ سانائەت، پەن - مەدەنىيەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا نېفىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچىمەك، كۆن - خۇرۇم، ماشىنىسازلىق، تاماكا، قەغەز قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا شېكەر قومۇشى، كېۋەز، تاماكا، كۆممىقوناق، يانچۇ، ئارپا قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. لاپاس شەھىرىدە 1830 - يىلى قۇرۇلغان مۇقەددەس ئاندىرى داشۆسى ۋە باشقا ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، چېركاۋلار، مۇزېيلار، ھۆنەر - سەنئەت ئورۇنلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

لاپلاتا دەريا سى (Laplata 拉普拉塔河) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى پارانا دەريا سى بىلەن ئوروگۋاي دەريالىرى قوشۇلۇپ دېڭىزغا قۇيۇلۇشقا قەدەر بولغان قىسمى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 320 كىلومېتر كېلىدۇ، دەريا ئاغزىنىڭ ئەڭ كەڭ جايى 223 كىلومېترغا يېتىدۇ، كۆلىمى 35 مىڭ كۇبادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇ دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ دەريا ئېغىزلىرىنىڭ بىرى ھېسابلى-

ئارالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) 18 مىڭ كۋادرات كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 51 مېتر كېلىدۇ، شىمالىي قىسمىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر جايى 230 مېتر‌غا يېتىدۇ، 908 كۇب كىلومېتر سۇ سىغىدۇ، كۆلنىڭ غەربىي شىمال قىر‌غاقلىرى ئەگرى-بۈگرى كېلىدۇ، جەنۇبىي قىر‌غاقلىر‌دا تاشلىق تۈمشۇقلار كۆپ، مۇز تۆغ-لاش مەزگىلى 3 - 4 ئايغايېتىدۇ. كۆلگە ۋولخوۋ، سۋىر قاتار-لىق دەريالار قۇيۇلىدۇ، كۆلدە دولقۇن كۆپ بولىدۇ، جەنۇبىي ياقىسىدىن ئاق دېڭىز، بالتىق دېڭىز ھەم بالتىق دېڭىز-ۋولگا دەريا قانالىلىرى كېسىپ ئۆتىدۇ. لادوگا مۇھىم سۇ قاتناش يولى ھېسابلىنىدۇ، كۆلدىن خىلمۇ خىل بېلىق تۇتۇلىدۇ.

لاس پالماس (Las palmas 拉斯帕尔马斯) شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانىدىكى كانار تاقىم ئارالىرىنىڭ مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. شەھەر چوڭ كانار ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمال قىر-غىقىغا جايلاشقان، ئاھالىسى 270 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جاي 1478 - يىلى ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ پونكتى بولغان. ھازىر ئىسپانىيىنىڭ سىرتقى ئۆلكىسىنىڭ مەركىزىي شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. شەھەرنىڭ ھاۋاسى مۆتىدىل، مەنزىرىسى گۈزەل، ئەتراپىدا ئۆچكەن يانار تاغلار، قارلىق چوققىلار بار. ئارالدىكى خەلق بېلىقچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، سانائىتىمۇ بېلىق مەھسۇلات-لىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا ھاراق، كېمىسازلىق، كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرىمۇ بار. شەھەرنىڭ ھاۋا، دېڭىز قاتنىشى، سايا‌ھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ياۋ-روپا، ئافرىقا، ئامېرىكا قىتئەلىرى ئارا قاتنايدىغان پاراخوت ھەم ئايە-روپىلانلار بۇ جايدا توختاپ يېقىلغۇ قاچىلاپ يولغا چىقىدۇ، ھەرىيلى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىر‌دىن كەلگەن مېھمانلار سايا‌ھەتچىلەر بۇ جايغا كېلىپ‌دەم ئېلىپ‌قايتىدۇ. سايا‌ھەتچىلىك كىرىمى مۇھىم تاشقى

باشقا ئازسانلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى شەھىرى، لاتۇيە يېزىنىڭ كۆپ قىسمىنى تۇزلەڭلىك، پەسلىكلەر يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولمىغان مۇددىرلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. $\frac{3}{4}$

قىسىم يېزىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 120 مېتىرغا يەتمەيدۇ، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 311 مېتىرغا يېتىدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ كەڭ يوپۇرماقلىق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 550 — 800 مىللىمېتىر ئەتراپىدا بولۇپ، ھاۋاسى بىرقەدەر نەم كېلىدۇ. ئۇششاق كۆللەر، سازلىقلار كۆپ تارقالغان. ئورمانلىقلار پۈتۈن يېزىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى قاپلاپ تۇرىدۇ. لاتۇيە 18 - ئەسىردە چارروسىيە بىلەن بىرلەشكەن، 1919 - يىلى مۇستەقىل بولغان، 1940 - يىلى قايتا سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بىرلەشكەن ھەم لاتۇيە سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى دەپ ئاتالغان، لاتۇيە سانائەتتە ماشىنىسازلىق (پاراۋوز، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، نازۇك ماشىنىلار، رادىئو - پىرىومنىك...) خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەكلىكلەرنى پىشىشقىلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا سۈتلۈك، گۆشلۈك چارۋا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. يېزىنىڭ يېرىمىدا يەم - خەشەك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسەن قارا بۇغداي، ئاسىيا كەندىرى، قىزىلچا ئۆستۈرۈلىدۇ.

لادوگا كۆلى (拉多加湖 Ладожское Озеро) سوۋېت ئىتتىپاقى ياۋروپا قىسمىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان، ياۋروپا بويىچە ئەڭ چوڭ كۆل. بۇرۇن «نىۋا كۆلى» دەپ ئاتالاتتى. بۇ كۆل دېڭىز يۈزىدىن 5 مېتىر ئېگىز كېلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 219 كىلومېتىر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 83 كىلومېتىر، مەيدانى (كۆلدىكى تەخمىنەن 660 قا يېقىن ئۇششاق

دەريانسىنىڭ باش ئېقىنى بولغان راۋى دەريانسىنىڭ بويىغا جايلاشقان. لاھور پاكىستانىنىڭ مۇھىم سودا-سانائەت شەھىرى، ئۇ جايدا ماشىنىسازلىق، پاراۋۇز، خىمىيە سانائەت، كونسېرۋا، ئۇن، ياغ چىقىرىش، توقۇمىچىلىق، ئەينەك قاتارلىق تارماقلىرى بار. لاھور پاكىستانىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، ئاتاقلىق قاتناش تۈگۈنى. لاھوردىن ئىسلام ئاباد، پېشاۋار، ھولتان، لاياپورلارغا باردىغان تۆمۈر يوللىرى بار. لاھوردا بىرنەچچە يۈز مەسچىت بار، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر رايونىدىكى پادىشاھ مەسچىتى دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق چوڭ مەسچىت ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە يەنە پەنجاپ داشۆسى، سانائەت قۇرۇلۇش شۆيۈەنى، شال تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئالىي مەكتەپلەر، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق قەدىمىي تارىخىي ئورۇنلار بار. لاھور ئۆزىنىڭ ئەڭ قەدىمىي دىنىي شەھەر بولۇشى بىلەن دۇنياغا داڭلىق، ھازىر بۇ شەھەردە 2 مىليون 600 مىڭدىن ئوشۇق ئاھالە بار (1981).

لائوس (Laos 老挝) ھىندىچىنى يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. ئۇ جۇڭگو، بىرما، تايلاند، كامبودژا، ۋيېتنام قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ، يەر مەيدانى 236 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 3 مىليون 850 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، 60 نەچچە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى لائوس مىللىتى، قالغىنى مياۋ، كاتەي قاتارلىق مىللەتلەر بىلەن جۇڭگولۇقلار تەشكىل قىلىدۇ، لائوس تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. پايتەختى ۋيېنتيان شەھىرى. لائوس يەر ۋەزىيىتى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، تاغلىقلار بىلەن ئېگىز-ئىكلەر دۆلەتنىڭ 80% يېرىنى ئىگىللەيدۇ، شۇڭا بۇ جاي «ھىند-

پەرھۆوت مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. بولۇپمۇ قىش پەسلى سايامەتچىلىك بەك راۋاج تاپقان مەزگىل ھېسابلىنىدۇ.

لاگوس (Lagos 拉格斯) نېگېرىيەنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى. بۇ شەھەر ئوگون دەريا ئاغزىدىكى ئالتە كىچىك ئارال بىلەن قۇرۇقلۇقنىڭ بىر قىسمىغا جايلاشقان، بۇنىڭ ئىچىدىكى لاگوس ئارىلىغا شەھەرنىڭ مەركىزىي قىسىملىرى جايلاشقان. ئىكۇي، ۋېكتورىيە ئاراللىرى كۆۋرۈك ئارقىلىق چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەر ئاھالىسى تەخمىنەن 5 مىليونغا يېتىدۇ (1982)، ئۇ غەربىي ئافرىقا بويىچە چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. لاگوس نېگېرىيەنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، بۇ جايدا چوڭ تېپتىكى ياغ زاۋۇتلىرى، كاكائو مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، توقۇمىچىلىق، كۈنددىلىك خىمىيەۋى سانائەت مەھسۇلاتلىرى، ياغاچچىلىق ئىشلەپچىقىرىش، كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، قەغەز، كاۋچۇك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. پورتنىڭ ئۇيىچ ئىقۇر، ئۇسكۇنىلىرى خېلى زامانىۋى بولۇپ، مەخسۇسلاشقان نېفىت، كۆمۈر، بېلىقچىلىق قاتارلىق پىرىستانلىرى بار. لاگوس شەھىرى تۆمۈرىيول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى زارىيا، كانو، كادۇنا، مايدۇگورى، جوس قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. لاگوس شەھىرىدە خەلقئارا ئايرودرومى، لاگوس داشۆسى، دۆلەتلىك كۈتۈپخانا، مۇزېي، دېڭىز قىرغاقلىرىدا دەم ئېلىش ھەم سايامەت قىلىش ئورۇنلىرى ۋە باشقا مەشھۇر تارىخىي ئورۇنلار بار.

لاھور(Lahore 拉合尔) پاكىستاننىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، پەنجاپ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، ئۇ پاكىستان بويىچىلا ئەمەس دۇنيا بويىچىمۇ ئاتاقلىق قەدىمىي دىنىي شەھەر. لاھور ھىندى

يەمەك ـ ئىچمەك، سېمونت، توقۇمىچىلىق، كاۋچۇك، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، تاماكا قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. قاتناش ـ ترانسپورتىدا تاشيولنى ئاساس قىلىدۇ. مىكونگ دەرياسى مۇھىم سۇ قاتناش تومۇرى ھېسابلىنىدۇ. لائوس كان مەھسۇلاتلىرى بىلەن دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ، كۈندىلىك سانائەت بۇيۇملىرى بىلەن ماشىنا، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، يېقىلغۇ، گۈرۈچ قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

لايىن تاقىم ئاراللىرى (Line Islands 莱恩群岛) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا، شىمالىي كەڭلىك 6°24′ بىلەن جەنۇبىي كەڭلىك 11°26′، غەربىي ئۇزۇنلۇق 151°48′ بىلەن 162°22′ ئارىلىقىغا جايلاشقان. بۇ ئاراللار غەربىي شىمالغا قاراپ 2600 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ، تىنچ ئوكيانىدا ئەڭ ئۇزۇن سوزۇلغان ئاراللار توپىنىڭ بىرى. بۇ ئاراللار ئىگىمەن خادا تاش ئارىلى، فانىنىڭ، ۋاشىنگتون، روژدېستۋا، مولدېن، كارولىن ھەم فىلىنت قاتارلىق 11 ئاراللار گۇرۇپپىسىدىن تەشكىل بولغان. مەيدانى 767 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 1570 دىن ئاشىدۇ، ئاساسلىق پولىنېزىيە خەلقلىرى ياشايدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ ئىگىمان، پالمىدا، جاۋىس ئاراللىرىنى ئا ق ش ئىگىلىگەندىن سىرت قالغان ئاراللارنى ئەنگلىيە ئىگىلەپ تۇرماقتا. بۇ ئاراللارنىڭ ھاۋاسى يىل بويى ئىسسىق بولىدۇ، پالما، كاكائو قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، مەرۋايىت ئېلىنىدۇ.

لودز (Lodz′ 罗兹) پولشىنىڭ ۋارشاۋا شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، لودز ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، مەركەزگە بىۋاستە قاراشلىق شەھەر، پولشا بويىچە ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزىنىڭ بىرى. بۇ شەھەر، دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى

www.uyghurkitap.com

دەچىننىڭ ئومۇرتقىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. مېكو دەريا بويلىرى قار، ئۇزۇن سوزۇلغان تۆزلەڭلىكلەر بار. ئىقلىمى تىروپىك موسسونلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20°C — 26°C كېلىدۇ، يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 1250—3740 مىللىمېتر‌غا يېتىدۇ. 11-ئايدىن ئىكىكىنچى يىلنىڭ 4-ئايغىچە شەرقىي شىمال پاسسات شامالىرى سوقۇپ تۇرىدۇ، بۇ ۋاقىت قۇرغاق پەسلى دېيىلىدۇ. 5-ئايدىن 10-ئايغىچە غەربىي جەنۇب موسسونلىرى سوقىدۇ، بۇ ھۆلچىلىك پەسلى دېيىلىدۇ. يۇتۇن دۆلەتنىڭ 74% يېرىنى ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇ جايدا قىممەت باھالىق ھەر خىل ياغاچ ماتېرىيالىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئورمانلىقلاردا توز، پىل، يولۋاس، كەركىدان قاتارلىق ھايۋانلار ياشايدۇ. كان بايلىقلىرىدىن تۆمۈر، قەلەي، مىس، كۆمۈر، گىپىس، تۇز قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. لائوس مەدەنىيەتلىك قەدىمىي دۆلەت بولۇپ، بىر مىڭ يىل بۇرۇنلا دۆلەتلەشمىز بىلەن بىرىش-كېلىش قىلغان. 14-ئەسىردە خېلى گۈللەنگەن. 1893-يىلى فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپون تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان، ئۇرۇشتىن كېيىن فرانسىيە قايتا ئىگىلىگەن، 1953-يىلى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1975-يىلى لائوس خەلق دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. لائوس يېزا ئىگىلىك دۆلەت، ئاھالىنىڭ 90%ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شال ئەڭ ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك زىرائىتى ھېسابلىنىدۇ. ئۇندىن قالسا كاۋچۇك، كۆممىقوناق، كاۋاۋىچىن، قاقىلە، كېۋەز، سېرىق كەندىر، كوفې، شېكەر قومۇشى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، قوي، چوشقا ۋە ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. بېلىقچىلىقىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائەتتە شال ئاقلاش، ياغاچ ماتېرىيالىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش،

ئاخىرى كالىفورنىيىدە ئالتۇن كانىنىڭ تېپىلىشى، شەرقىنى تۇ-
تاشتۇرىدىغان تۆمۈريولىنىڭ قۇرۇلۇشى، نېفىت كانىلىرىنىڭ
ئېچىلىشى، پاناما قانىلىنىڭ قېزىلىشىغا ئەگىشىپ شەھەر-
لىشىش تەرەققىياتى تېخىمۇ تېزلىشىپ زامانىۋى شەھەرگە
ئايلانغان. ھازىرقى لوس ئانگېلېس شەھىرى ئا ق ش نىڭ تىنچ
ئوكيان قىرغاق رايون بويىچە ئەڭ س، پۈتۈن ئا ق ش بويىچە
ئەڭ چوڭ سودا-سانائەت، مەدەنىيەت مەركىزىنىڭ بىرى ھې-
سابلىنىدۇ. لوس ئانگېلېس شەھىرى ھەم ئۇنىڭ ئەتراپى رايونـ
لىرى ئا ق ش بويىچە ئايروپىلان سانائىتى بىلەن ئاپتو مو بىل سانا-
ئائىتىنىڭ مۇھىم مەركىزى. بۇنىڭدىن باشقا ھەربىي قورال-
ياراق سانائىتى، نازۇك ئەسۋاب ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى، ئالىي
سۈپەتلىك مېتال مەھسۇلاتلار سانائىتى، ئېلېكترون ئەسۋابلار
سانائىتى، نېفىت ئايرىش، خىمىيە، پولات-تۆمۈر، نەشرىياتـ
چىلىق قاتارلىق جەھەتلەردىمۇ ئا ق ش بويىچە مۇھىم ئورۇن
تۇتىدۇ. لوس ئانگېلېس شەھىرىنىڭ شىمالىدىكى ھوللىۋود دۇنيا
بويىچە ئاتاقلىق كىنو تېلېۋىزىيە سانائىتىنىڭ مەركىزى. بۇ
جايدا 1865-يىلى قۇرۇلغان ئاتاقلىق لوس ئانگېلېس داشۆسى،
1919-يىلى قۇرۇلغان كالىفورنىيە داشۆسىنىڭ لوس ئانگېلېس
شۆبىسى، 1891-يىلى قۇرۇلغان سانائەت شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي
بىلىم يۇرتلىرى، تەبىئەت، تارىخىي مۇزېي، گۈزەل سەنئەت مۇ-
زېيى، مۇزىكا سەنئەت مەركىزى قاتارلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى
بار. لوس ئانگېلېس شەھەر ئەتراپىدا يەنە ئاتاقلىق سايا‌ھەت،
دەم ئېلىش ئورۇنلىرى، خەلقئارا ئايرودومى قاتارلىق ئورۇنلار
بار. لوس ئانگېلېستىكى يەر ئاستى تۆمۈريوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇ-
قى 90 كىلومېتردىن ئاشىدۇ.

لومبوك بوغۇزى (龙目海峡 Selat Lombok) شەرقىـ

ۋىسۋا دەريا‌سى بىلەن ئۇدىرا دەريا تارماقلىرىنىڭ سۇ بۆلۈش رايونىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). لودز 15 - ئەسىردىن باشلاپ قۇرۇلغان. 820 : - يىلدىن كېيىن توقۇمىچىلىق سانائەتلىرى راۋاجلىنىشقا باشلىغان. ھازىر پولشا بويىچىلا ئەمەس ياۋروپا بويىچىمۇ ئەڭ چوڭ توقۇمىچىلىق سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. يۇڭ توقۇمىچىلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئىلمە توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى پۈتۈن دۆلەتنىڭ شۇ خىل مەھسۇلاتلار ئومۇمىي مىقدارىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ‌لاردىن باشقا توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ستاتوك، ئېلېكتر سانائەت ئۈسكۈنىلىرى، خىمىيىۋى تالا، قۇرۇلۇش، بىناكارلىق، كاۋچۇك، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. لودز پولشىنىڭ ئەڭ مۇھىم كىنو لېنتىسى ئىشلەپچىقىرىش، كىتاب نەشرى قىلىش مەركىزى. شەھەرنىڭ ئەتراپىدىكى نۇرغۇنلىغان «توقۇمىچىلىق شەھەرلىرى» بىرلەشىپ چوڭ بىر شەھەرنى تەشكىل قىلىدۇ. شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تۆتاشقان تۆمۈريول، تاشيوللار بار.

لوس ئانگېلېس (洛杉矶Los Angeles) ئا ق ش نىڭ تىنچ ئوكيان بويىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ سودا - سانائەت شەھىرى، نيۇ - يورك، چىكاگودىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھەر، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 7 مىليوندىن ئاشىدۇ (1980). بۇ شەھەردە ئا ق ش بويىچە مېكسىكىلىقلار بىلەن نېگىرلارنىڭ نىسبىتى خېلى يۇقىرى، بۇلاردىن باشقا يەنە خەنزۇ، ياپونلۇقلار، فىلىپپىنلىقلار خېلى كۆپ. لوس ئانگېلېس شەھىرى 1781 - يىلى قۇرۇلغاندىن بېرى تەدرىجىي كېڭىيىپ، تەرەققىي قىلىپ شۇ رايوننىڭ مۇھىم سودا مەركىزىگە ئايلانغان. 19 - ئەسىرنىڭ

بەنەن سانائەت شۆيـۇەنى قاتارلـىق بىلىم يۇرتـلىرى ۋە باشقا تارىخىي ئورۇنلار بار.

لوندون (London 伦敦) ئەنـگلىيـەنىڭ پايتەخـتى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، دۆلەت بويىچە بىرىنچى چوڭ پورت، دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. لوندون تېمىزا دەرـ سەنىڭ تـۆۋەن ئېقىنـىنىڭ ئىككى ياقىـسىغا، دېڭىزدىـن 88 كىـلومېتـر ئىچـكى قۇرۇقـلۇقـتا ئورۇن ئالـغان. تېمىـزا دەريـاسىنى بويـلاپ شەھەر ئىچـىگە ئوكيان پاراخوتلىرى كـە رەلەيدۇ، دەريانىڭ 50 كىلومېتر لىنىيىسىدە پاراخوت توختاش ئورۇنلىرى بار، «چوڭ لوندون» شەھەر ئىچى ۋە ئۇنىڭ ئەترا- پىدىكى 32 شەھەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 10 مىليون 200 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئومۇمـىي يەر مەيـدانى 1605 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. شەھەر ئىچى ئاھالىسى 6 مىليون 765 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1984). لوندون مىلادىدىن بۇرۇنقى 43-يىلى قۇرۇلغان. 16-ئەسىرگە كەلگەندە دېڭىز سودىسى تەرەققىي قىلـ غان، 18-ئەسىردە دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ پورت بولۇپ شەكىللەنـگەن، 19-ئەسـىردە ئەنگلىيـەنىڭ مۇھـىم سـودا، پۇل مۇئامىلە مەركـىزىگە ئايلانغان. ھازىرقى لوندون شەھىرى ئەنگلىيەنىڭ سودا-سانائەت، پۇل مۇئامىلە، قاتناش-ترانسپورت جەھەتلەردە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ھازىر ئەنگلىيەنىڭ تاشقـى سودىسىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمى (50 مىليون تونـنا) لوندون پورتى ئارقىلىق بىز تەرەپ قىلىنـىدۇ، ئۇ جايدا دۇنـيا بويىچە ئاتاقلىق ئالتۇن سودا بازىرى، ئەڭ چوڭ بانكىلار، ستراخوۋـ نىيە شىركەتلىرى بار. لوندون شەھـىرى ئىككى چوڭ قىسمىغا بۆلۈنىدۇ. شەھەرنىڭ غەربىي قىسمىغا خان سارايلىرى، پارلامېت

جەنۇب ئاسىيادىكى ھىندۇنېزىيىنىڭ لومبوك ئارىلى بىلەن بالى ئارالىرى ئارىسىغا جايلاشقان مۇھىم سۇ يولى. بوغۇزنىڭ شىمالىي بالى دېڭىزى بىلەن، جەنۇبى ھىندى ئوكيان بىلەن تۇتىشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 80.5 كىلومېتر كېلىدۇ، ئادەتتىكى چوڭقۇرلۇقى 200 مېتردىن ئاشىدۇ، ئەڭ چوڭقۇر يېرى 1306 مېترغا يېتىدۇ. شىمالىي قىسمىنىڭ كەڭلىكى 36 كىلومېتر، جەنۇبىي قىسمىنىڭ كەڭلىكى 65 كىلومېتر كېلىدۇ. لومبوك بوغۇزى شەرقىي ئاسىيا بىلەن پېرسىيە قولتۇقى ئارىلىقىدىكى ئەڭ مۇھىم قاتناش يولى، مالاككا بوغۇزىدىن ئۆتۈشكە بولمايدىغان 200 مىڭ تونناجدىن يۇقىرى كۆتۈرۈش كۈچىگە ئىگە غايەت زور تېپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى لومبوك بوغۇزى ئارقىلىق ئۆتىدۇ. بوغۇزدا قاتناشقا توسالغۇ بولمىغان يوشۇرۇن خادا تاشلار يوق، پاراخوتلار بۇ جايدىن توختىماي ئۆتۈپ تۇرىدۇ.

لومې (Lome 洛美) توگو جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى. لومې پورتىغا 25 مىڭ تونناجلىق ئوكيان پاراخوتلىرى كېلىپ توختىيالايدۇ، دۆلەتتىن ئېكسپورت، ئىمپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ كۆپ قىسمى لومې پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. لومې شەھىرى تۆمۈرىيول ئارقىلىق دۆلەتنىڭ شىمالىدىكى پالمى ۋە بىلتا شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. لومې توگو جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايدا توقۇمىچىلىق، نېفىت ئايرىش، سېمونت، خىمىيە، مېتالچىلىق، ياغ چىقىرىش، چىگىت ئايرىش، سەرەڭگە، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. لومې شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 370 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، بۇنىڭ 60%ى كاتولىك دىنىغا، 25%ى خىرىستىئان دىنىغا، ئاز قىسمى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى، 1973-يىلى قۇرۇلغان بېنىن داشۆسى،

مۇشۇ جايدا ئىشچىلار ھەرىكىتىگە رەھبەرلىك قىلغان. ماركسـ-
نىڭ قەبرىسىمۇ لوندونغا قويۇلغان. بۇندىن باشقا مەشھۇر قەدىمىي
قۇرۇلۇشلار 110 مېتر ئېگىزلىكتىكى سان پاۋلو چېركاۋىسى، گې-
رىنىۋىچ رەسەتخانىسى، 40 مىڭ خىل ئۆسۈملۈكى بار ئاتاقلىق
پادىشاھ ئۆسۈملۈك باغچىسى بار. لوندون ئەنگلىيەنىڭ مۇھىم
قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تار-
قالغان بىرقانچە تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار، ھەقايسى
دەريالارنى تۇتاشتۇرىدىغان قاناللار بار. دۇنيا بويىچە بىرىنچى
قېتىم 1863 - يىلى لوندون شەھىرىدە يەر ئاستى تۆمۈريولى
سېلىنغان. ھازىر بۇ جايدىكى يەر ئاستى تۆمۈريوللىرىنىڭ ئۇ-
زۇنلۇقى 385.9 كىلومېتر بولۇپ، كۈنىگە بىر مىليون 742
مىڭ ئادەم قېتىم كىشى يۆتكىلىدۇ. لوندون دۇنيادىكى مۇھىم
ئاۋىئاتسىيە تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۇنيانىڭ ھەرقايسى چوڭ شە-
ھەرلىرىگە بارىدىغان نۇرغۇن تارماق ئاۋىئاتسىيە لىنىيىلىرى بار.
لونگ ئارىلى (Long 长岛) ئا ق ش نىڭ شەرقىدىكى
گوددزون دەرياسىنىڭ ئېغىزى بىلەن شەرقىي دەريانىڭ شەرقىگە
جايلاشقان ئارالدىن ئىبارەت. مەيدانى 4356 كۋادرات كىلو-
مېتر كېلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 199 كىلومېتر، كەڭلىكى 19—37
كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئارال مۇزلۇق چۆكمىلىرىنىڭ دۆۋىلىنىشـ
دىن شەكىللەنگەن. ئارالنىڭ غەربىي قىسمى ئا ق ش نىڭ
نيۇ - يورك شەھىرىنىڭ بروكلىن، كونس رايونلىرىدىن ئىبارەت
بولۇپ، كۆۋرۈك ھەم كېمە ئارقىلىق مانخاتتان ھەم برونكس
رايونلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى 5 مىليوندىن
ئاشىدۇ. ئارالنىڭ ئوتتۇرا ھەم غەرب تەرەپلىرى يېزا ئىگىلىك
رايونلىرى بولۇپ، كۆكتات تېرىلىدۇ، ئائىلە قۇشلىرى بېقىلىدۇ،
بېلىقچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېڭىز قىرغاق رايون-
لىرى مۇھىم دەم ئېلىش رايونلىرى بولۇپ، نۇرغۇن مۇلازىمەت
ئورۇنلىرى بار.

بىناسى، تىياتىر خانىلار، يۇقىرى دەرىجىلىك ئولتۇراق جايلار، نۇرغۇن گېزىتخانىلارنىڭ باش تەھرىر بۆلۈملىرى قاتارلىق ئورۇنلار جايلاشقان؛ شەرقىي قىسمىدا پورت، سانائەت رايونى ۋە ئىشچىلار ئولتۇراق جايلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان. لوندوننىڭ سانائەت ئۇچۇ خىلغا ئايرىلىدۇ، بىرى ئىستېمال بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلغان شەھەر ئىچى سانائەت تارماقلىرى، بۇ نەشرىياتچىلىق، كىيىم-كېچەك، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش، يېمەك-ئىچمەك ۋە باشقىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەنە بىرى پورت بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغان سانائەت تارماقلىرى، بۇ سىرتتىن ئىمپورت قىلىنغان مەھسۇلاتلارنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىدىغان ئۇن زاۋۇتى، شېكەر زاۋۇتى، تاماكا زاۋۇتى، قەغەز زاۋۇتى، نېفىت ئايرىش سانائىتى بىلەن رەڭلىك مېتالچىلىق، خىمىيە، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ ئۇچىنچىسى، يېڭى سانائەت تارماقلىرى، بۇ نازۇك ماشىنىلارنى ئىشلەپچىقىرىش. دوختۇرلۇق ئەسۋابلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئېلېكتر ئەسۋابلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ھەر خىل ئەسۋاب-ئۈسكۈنە، ئايروپىلان، ئاپتوموبىل قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ خىل سانائەتلەرنىڭ كۆپى شەھەر ئەتراپىدىكى كىچىك شەھەرچىلەرگە مەركەزلەشكەن. لوندون ئەنگلىيەنىڭ ئەڭ چوڭ ئومۇملاشقان سانائەت مەركىزى. ئۇنىڭ سانائىتى ئەنگلىيەدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. لوندون ئەنگلىيەنىڭ ئەڭ چوڭ مەدەنىيەت مەركىزى، ئۇ جايدا پادىشاھ ئىلمىي جەمئىيىتى، لوندون داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، بىرىتان مۇزېيى، 7 مىليون كىتابى بار بىرىتان كۇتۇپخانىسى قاتارلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار. لوندون مۇھىم تارىخىي شەھەر. بىرىنچى ئىنتېرناتسىئونال 1864-يىلى شۇ جايدا قۇرۇلغان. پرولېتارىياتنىڭ ئۇلۇغ ئۇستازلىرى ماركس، ئېنگېلس ۋە لېنىنلار

لۇئانگۋا دۆلەت باغچىسى (卢安瓜国家公园 Luangwa National Park) زامبىيىنىڭ شەرقىي جەنۇب مۇكەنگا تاغ تىزمىسىنىڭ شەرقىي جەنۇب ئېتىكىگە، لۇئانگۋا دەريا سىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىنىڭ ئوڭ تەرىپىگە جايلاشقان. مەيدانى 12 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ رايون ئافرىقا بويىچە ھايۋانات تۈرلىرى ئەڭ كۆپ زايوننىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ باغچىدا تۈركۈم - تۈركۈم بولۇپ ياشايدىغان ياۋا پىل، ياۋا كالا، چىپار ئات، مۇڭگۈزلۈك ئات، زىراپە ھەم نۇرغۇنلىغان ئۇچارقانات لار، دەريا ئېتى قاتارلىق ھايۋانلار ياشايدۇ. بۇ باغچە زامبىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم سايا ھەت رايونى بولۇپ، ھەر يىلى مىڭلىغان ئونمىڭلىغان زامبىيىلىك ھەم چەت ئەللىك سايا ھەتچىلەر باغچىغا كېلىپ سايا ھەت قىلىدۇ.

لۇپېمبا دۆلەت باغچىسى (卢彭巴国家公园 Parc Nationalde lupemba) زايىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى بىرتە بىسىي قوغداش رايونى. بۇ باغچە لۇپېمبا كۆل رايونى بىلەن كىبارا تېغىنىڭ ئارىسىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 11 مىڭ 730 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1200 — 1860 مېتر كېلىدۇ. بۇ باغچە دائىرىسىدە تۈزلەڭلىكلەر، كۆللەر، تاغ لىقلار، شارقىراتمىلار، كەڭ جىلغىلار ناھايىتى كۆپ بولۇپ، ئۆسۈملۈكلىرى تروپىك ساۋاننا ئۆسۈملۈكلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ باغچە 1939 - يىلى تاغ چىپار ئېتىنى قوغداش ئاساسىدا قۇرۇلغان. باغچىدا شىر، بۆكەن، قانداغاي، پىل، مايمۇن، يىلپىز، سىرتلان قاتارلىق ياۋايى ھايۋانلار بار. كۆلدە ھەرخىل ئۇچار قاناتلار ياشايدۇ. لۇپېمبا دۆلەت باغچىسى تاشيول ئارقىلىق لىكاسى شەھىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ.

لۇساكا (卢萨卡 Lusaka) زامبىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، زامبىيىنىڭ

لۇئا ئېراباڭ (琅物拉邦 Luang Prabang) شەرقىي جەنۇبى ئاسىيادىكى لائوسنىڭ غەربىي شىمالىدىكى مۇھىم شەھەر، لۇئاڭپراباڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. ئاھالىسى 44 مىڭدىن ئاشىدۇ. 1975 - يىلىدىن بۇرۇن پادىشاھ شۇ جايدا تۇرغان. بۇ جاي لائوسنىڭ مۇھىم بوددا دىنى مەركىزى، بۇتخانىلار 30 دىن ئاشىدۇ. ئالتۇن، كۈمۈش، پىل چىشى، يىپەك مەھسۇلاتلىرىدىن ئىشلەپچىقىرىلغان قول سانائەت بۇيۇملىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەر ئەتراپىدا مىس، سۈرمە، قوغۇشۇن، سىنىك، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. شەھەر يېنىدىكى دەريادىن كۆپ مىقداردا بېلىق تۇتۇلىدۇ. لۇئاڭپراباڭ شىمالىي لائوسنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى، نۇرغۇن يەرلىك مەھسۇلاتلار بۇ جايغا توپلىنىپ تارقىتىلىدۇ.

لۇئاندا (罗安达 Luanda) ئانگولا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورتى، مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر بېنگو قولتۇقىنىڭ يېنىغا، كۇانزا دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە جايلاشقان. ئاھالىسى 934 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). لۇئاندا شەھىرى 1575 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان، شەھەرنىڭ تولۇق نامى «سان پاۋلولو ئاندا» بولۇپ، قىسقارتىلىپ لۇئاندا دەپ ئاتىلىدۇ. لۇئاندا ئانگولانىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جايدا كۆلىمى خېلى چوڭ بولغان نېفىت ئايرىش زاۋۇتى، توقۇمىچىلىق فابرىكىسى ۋە باشقا يېمەك - ئىچمەك، سېمونت، ئالىيۇمىن، شېكەر، قەغەز قاتارلىق سانائەت تۈرۈنلىرى بار. لۇئاندا تەبىئىي پورت بولۇپ، بۇ جاي ئارقىلىق نېفىت، تۆمۈر رۇدىسى، كوفى، تالالىق ئاگاۋى، شېكەر قومۇشى، پاختا قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. تۆمۈر يول ئارقىلىق شەرقتىكى مالانژې، دوندو شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ، شەھەرنىڭ يېنىدا خەلقئارا ئايرودرومى بار.

كۆپ يامغۇرلۇق كېلىدۇ. شىمالىي قىسمى تەيفېك بوران-نىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرىدۇ، تۆزلەڭلىك رايونلىرىدا شال، كوكۇس پالمىسى، مانىلا كەندىرى، شېكەر قۇمۇشى، تاماكا قاتار-لىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. لاگونا ئۆلكىسى بىلەن كېسون ئۆلكىلىرى دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ كوكۇس پالمىسى ئىشلەپ-چىقىرىدىغان رايونلار ھېسابلىنىدۇ. ئاراللىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىدا ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مانىلا كەندىرى پۈتۈن ئاراللا-نىڭ ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مانىلا كەندىرىنىڭ 50% نى تەشكىل قىلى-دۇ. بۇ ئاراللا ئالتۇن، مىس، خروم ۋە تۆمۈر رۇدىسى قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئاراللىنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرى بەك ئەگرى - بۈگرى بولۇپ، دېڭىز قىرغاق لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇن-لۇقى 5000 كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئاراللىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى مانىلا قولتۇق بويىغا دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر، بىرىنچى چوڭ پورت مانىلا شەھىرى جايلاشقان. بۇندىن باشقا باگيو، كاۋستى، كېسون، لېگاسپى قاتارلىق چوڭ شەھەرلىرى بار.

لېپسىگ (莱比锡 Lepzig) گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتى-نىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان شەھىرى، لېپسىگ رايونىنىڭ مەركىزى، دۆلەتنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت، مەدەنىيەت، قاتناش مەركەزلىرىنىڭ بىرى. ئۇ دۆلەت بويىچە بېرلىن شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھەر، شەھەر ئاھالە-سى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ. لېپسىگ شەھىرى ۋېسى ئېلبېستېر دەريا بويى بىلەن پلېسىسى دەرياسىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىغا جاي-لاشقان. شەھەر ئەڭ دەسلەپ (1015 - يىلى) كىچىك بىر پوت-كىست بولغان. 1160 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ، مۇھىم سودا مەركىزىگە ئايلانغان. 18-، 19 - ئەسىرگە كەلگەندە ئەدەبىيات - سەنئەت ۋە پرولېتارىيات ئىنقىلابى ھەرىكىتىنىڭ مۇھىم مەركىزى بولغان. ھازىر بۇ شە-

ئەڭ چوڭ شەھىرى. لۇساكا دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئېگىز-لىكىكە جايلاشقان. ئۇنىڭ جايلاشقان ئورنى دېڭىز يۈزىدىن 1265 مېتر ئېگىز كېلىدۇ، شەھەر ئاھالىسى 680 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). بۇ شەھەر 1905 - يىلى قۇرۇلغان. 1935 - يىلىدىن كېيىن مۇستەملىكىچىلەرنىڭ مۇھىم ھۆكۈمرانلىق مەر-كىزىگە ئايلانغان. زامبىيە مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەت-نىڭ پايتەختى قىلىپ بېكىتىلگەن. لۇساكا زامبىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايدا توقۇمىچىلىق، مېتالچىلىق، سېمونت، كاۋچۇك، ماشىنىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى زەمبېزى دەر-ياسىغا چوڭ تىپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى سېلىنغان. شەھەر-دە ئاتاقلىق ئۆسۈملۈك باغچىسى بار، بۇ ئۆسۈملۈك باغچىسىدا 3000 خىلدىن ئارتۇق ئۆسۈملۈك ئۆستۈرۈلىدۇ. لۇساكا شەھىرى-دە خەلقئارا ئايرودرومى، ئالىي مەكتەپلەر، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

لۇسون ئارىلى (吕宋岛 Luzon Island) فىلىپپىننىڭ شىمالىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ ئارال. ئاھالىسى ئەڭ كۆپ، ئىق-تىسادىي تەرەققىياتى دۆلەت بويىچە ئەڭ يۇقىرى تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 105 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 25 مىليون 490 مىڭدىن ئارتۇق (1980) بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ 50% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئەڭ ئېگىز پولوگ چوق-قىسىنىڭ ئېگىزلىكى 2928 مېتر كېلىدۇ، تۈزلەڭلىكلىرى ئاز، ئەڭ چوڭ تۈزلەڭلىكى ئوتتۇرا قىسىمغا جايلاشقان مەركىزىي تۈزلەڭلىك بىلەن شەرقىي جەنۇبقا جايلاشقان بىكور تۈزلەڭلى-كىدىن ئىبارەت. بۇلاردىن باشقا دېڭىز قىرغاق رايونلىرى بىلەن دەريا بويلىرىدا كىچىك دائىرىلىك تۈزلەڭلىكلەر بار. ئارالنىڭ ئېگىز تاغ قىسىملىرىدىن سىرت، باشقا جايلىرىنىڭ ھاۋاسى ئىسسىق،

مۇتلەق كۆپ قىسمى سانائەت، سودا ساھەسىدە ئىشلەيدۇ. يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاھالىسى ئاران 400 دىن ئاشمىدۇ. خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا تەقسىم قىلىنىشى دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. لېچتېنشتېين كىچىك دۆلەت بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان. دۆلەت بويىچە 46 زاۋۇتى بار. بۇ-نىڭ ئىچىدە نازۇك ئەسۋاب، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، يېمەك-ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، كىچىك تېپتىكى ماشىنا قاتار-لىقلار مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئىلغار تېپتىكى ئۆلچەش ئەسۋابلىرى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ مەھسۇلاتلىرى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جاي-لىرىدا سېتىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئەمگەك كۆچى پۈتۈن ئەمگەك كۈچىنىڭ 4% نى ئىگىلەيدۇ، تېرىشقا بولىدىغان يېرى 900 گېكتاردىن ئاشىدۇ. ئاساسەن كۆممىقۇ-ناق، مېۋە-چېۋە، ياڭيۇ، سەي قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈ-لىدۇ. چارۋىچىلىق مەيدانلىرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 40% نى ئىگىلەيدۇ. چارۋىچىلىق يېزا ئىگىلىكىدە ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، ئاساسەن كالا بېقىلىدۇ. لېچتېنشتېننىڭ مۇنتىزم ئار-مىيىسى يوق. پەقەت 66 كىشىدىن تەشكىللەنگەن ساقچى قوشۇ-نى بار. جىددىي ئەھۋالدا 60 ياشتىن تۆۋەن گرازدانلارنىڭ ھەممىسى ھەربىي بولۇش مەجبۇرىيىتى بار.

لېسوتو (Lesotho 莱索托) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ جە-نۇبىي قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى. ئۇنىڭ ئەتـ-راپىنى ئازانىيە (جەنۇبىي ئافرىقا) ئوراپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ قىسمى جەنۇبىي ئافرىقا ئېگىزلىكى دائىرىسىگە كىرىدۇ، يېرىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تاغلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. تاغلىقلارنىڭ ئېگىزلىكى

www.uyghurkitap.com

هەر ئۆزىنىڭ باسما ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر، باسما ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىدىن باشقا ترانسپورت ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ھەر خىل ئەسۋاب ئىشلەپچىقىرىش، چالغۇ ئەسۋابلىرىنى ياساش، توقۇمىچىلىق، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلەرمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. لېپسىگ گېرمانىيىنىڭ مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ جايدا 1409 - يىلى قۇرۇلغان، 1953 - يىلى ماركس نامى بىلەن ئاتالغان ئالىي بىلىم يۇرتى، كۇتۇپخانىلار، مۇزېيلار، ھايۋانات باغچىسى، 12- ئەسىردە قۇرۇلغان سانت توماس نامىدىكى چېركاۋ ۋە 16 - ئەسىردە قۇرۇلغان ھۆكۈمەت بىنالىرى قاتارلىق كونا تارىخىي ئورۇنلار بار. لېپسىگ شەھىرىدە 12 - ئەسىردىن تارتىپ ھەر يىلى كۈز، ئەتىياز پەسىللىرىدە خەلقئارا كۆرگەزمە ئۆتكۈزۈلۈپ تۇرىدۇ.

لېچتېنىشتېن (列支敦士登 Liechtenstein) ئوتتۇرا ياۋروپادىكى شۋېتسارىيە بىلەن ئاۋستىرىيە ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان كىچىك دۆلەت. يەر مەيدانى 160 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 30 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىسىنىڭ كۆپىنى نېمىسلار ئىگىلەيدۇ، ئاھالىنىڭ 90%ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى نېمىس تىلى، پايتەختى ۋادوز شەھىرى. لېچتېنىشتېن 1719- يىلى دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1815- يىلدىن 1866 - يىلغىچە گېرمانىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر قىسمى بولغان، 1866- يىلى مۇستەقىل بولغان، ئىككى قېتىملىق دۇنيا ئۇرۇشىدا بىتەرەپلىك مەيداندا تۇرغان. لېچتېنىشتېن ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن ئىلگىرى يېزا ئىگىلىك دۆلىتى بولۇپ، ئاھالىسى چارۋىچىلىق ۋە باشقا خىزمەت بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ ياۋروپا بويىچە ئەڭ تەرەققىي قىلغان سانائەت دۆلىتىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. ئاھالىنىڭ

ئاساس قىلىدۇ، يەنى ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاھالە پۈتۈن دۆلەت خەلقىنىڭ 83% نى تەشكىل قىلىدۇ. لېسوتو دۇنيادا ئەڭ تەرەققىي قىلمىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى، ئۇنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقى مۇھىم ئىقتىسادىي تارمىقى بولۇپ، دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 45% نى ئىگىلەيدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. دېھقانچىلىقىدا كۆممىقۇناق، تېرىق، قۇناق، پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا، قوي، ئۆچكە بېقىلىدۇ. سانائىتى تەرەققىي قىلمىغان، كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 4% نى ئىگىلەيدۇ. سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى ئىمپورت قىلىنىدۇ.

لېگاسپى (Legaspi 比实牙黎) فىلىپپىنىنىڭ لۇسۇن ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇب قىسمىدىكى شەھەر، ئالباي ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر 1636 - يىلى قۇرۇلغان. 1815 - يىلى ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مايۇن ۋولقانى پارتلىغانلىقتىن شەھەر- نىڭ خېلى بىر قىسمى ۋەيران بولغان. 1907 - يىلى ئالباي شەھىرى بىلەن بىرلىشىپ ئالباي دەپ ئاتالغان. 1925 - يىلدىن كېيىىن ئىسپانىيىنىڭ بىرىنچى باش ۋالىيسى مىگورلوفىس. دې لېگاسپى نامىغا «لېگاسپى» دەپ نام بېرىلگەن. لېگاسپى شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 85 مىڭدىن ئاشىدۇ. لېگاسپى شەھىرى مۇھىم تۆمۈرىيول بېكىتى، مانىلادىن يولغا چىققان پويىز لۇسون ئارىلىنى بويلاپ شەرقىي جەنۇبقا قاراپ يۈرۈپ لېگاسپى شەھىرىگە كېلىدۇ. بۇ جايىنىڭ قۇرۇقلۇق، ھاۋا، سۇ قاتنىشى قولاي. لېگاسپى پورتى ئارقىلىق پالما قۇرۇقى، كەندىر قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە كەندىر توقۇمىچىلىق، قەغەز،

1525 مېتردىن 3350 مېترغىچە كېلىدۇ. ئېگىز تەڭلىكلىك ۋەزىيىتى شەرقتىن غەربكە قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. شەرقتىكى دراكون تېغى دۆلەتلىك شەرقىنى ئۇراپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى سۇبتروپىك ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىمغا كىرىدۇ. ھەر - قايسى ئايلار ئىچىدىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 15°C دىن 25°C ئارىلىقىدا بولىدۇ. تېمپېراتۇرىنىڭ سوتكىلىق پەرقى چوڭ، كېچىسى دائىم دېگۈدەك قىراۋ بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 750 دىن 1000 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ، شەرقتىكى دراكون تاغ باغرىدىن غەربكە قاراپ تەدرىجىي ئازىيىپ بارىدۇ. قىش پەسلى تاغلىق رايونلاردا قار ياغىدۇ. لېسوتو دائىرىسىدىن باشلىنىدىغان بىرنەچچە كىچىك دەريا بو - لۇپ، ئۇلارنىڭ سۇ كۈچى بايلىقى مول. لېسوتونىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 30 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليون 493 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ ئىچىدە كۆپىنى بانتۇ تىل سىستېمىسىدىكى باسو تولىنىد خەلقلىرى بىلەن زولو خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇندىن قالسا ئاز ساندا ياۋروپالىقلار (تەخمىنەن 3 مىڭدىن ئاشىدۇ)، ئاسىيالىقلار بار. ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى خرىستىئان ھەم كاتولىك دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. يەرلىك سى سوتو تىلىنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى ئىشلىتىدۇ. لېسوتو رايونىدا ئەڭ دەسلەپ بوشمەن خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان. 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرى باسو تولىنىدلىقلار بۇجايدا دۆلەت قۇرغان. 1884 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ ھامىيلىقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان. 1966 - يىلى 10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. دۆلەت نامىنى باسوتولىنىددىن لېسوتو پادىشاھلىقىغا ئۆزگەرتكەن. ئۇ ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ ئەزاسى. لېسوتو ئىقتىسادىي جەھەتتە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى

بولۇپ، چارروسىيىنىڭ دېڭىزغا چىقىشتىكى مۇھىم بىر ئاغزى بولغان. 1712 - يىلدىن 1912 - يىلغىچە چارروسىيە ھەم سوۋېت ھاكىمىيىتىنىڭ پايتەختى بولغان. 1917 - يىلى لېنىن مۇشۇ جايدا ئۇلۇغ ئۆكتەبىر ئىنقىلابىغا رەھبەرلىك قىلغان. شەھەر رايونىدا نەچچە يۈزلىگەن كىچىك ئاراللار بار بولۇپ، كۆۋرۈك لەر بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. شەھەر رايونىدا يەر ئاستى تۆمۈر يوللىرى، خەلقئارا ئايرودرومى بار. لېنىنگراد سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى، مۇھىم سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. بۇ جايدا كېمەسازلىق، ئېنېرگىيە ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇلاردىن باشقا خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. بۇ شەھەردە لېنىنگراد داشكۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق رۇس مۇزېيى، قىشلىق ساراي، سىمولنىي سارىيى، شىدلىن كۇتۇپخانىسى قاتارلىق مەشھۇر ئورۇنلار بار.

لىبرېۋىل (Libreville 利伯维尔) ئافرىقىدىكى گابون جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي ئىقتىسادىي مەركىزى، مۇھىم دېڭىز پورتى. شەھەر ئاھالىسى 257 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). لىبرېۋىل شەھىرىدە يېمەك - ئىچمەك، نېفىت ئايرىش، ياغاچ ماتېرىيالىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. لىبرېۋىل پورتى ئارقىلىق نېفت، مارگانتىس رۇدىسى، ياغاچ ماتېرىيالىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. پورتنىڭ يىللىق ئېكسپورت مىقدارى 1 مىليون 300 مىڭ تونىدىن ئاشىدۇ. شەھەرنىڭ سۈ، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىگە، شۇنداقلا ئافرىقا، ياۋروپا قاتارلىق قىتئەلەردىكى دۆلەتلەرگە قاتنايدىغان ھاۋا

ماشىنىسازلىق، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تۈرۈملىرى بار.

لېنا دەرياسى (勒拿河 Лена) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئوتتۇرا سىبىرىيە قىسمىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان چوڭ دەريالارنىڭ بىرى. باش مەنبەسى بايقال تېغىنىڭ غەربىي يان باغرىدىن باشلىنىپ شىمالغا قاراپ ئەگرى ـ بۈگرى ئېقىپ، تۈرمان بەلبېغى، توندىرا بەلباغلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ شىمالىي مۇز ئوكيانىنىڭ لاپتېۋ دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 4400 كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. كۆلىمى 2 مىليون 490 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يۇقىرى ئېقىنىنىڭ ۋادىسى چوڭقۇر، سۈيى تېز، خەتەرلىك تۇرۇنلار كۆپ، ئوتتۇرا ئېقىندىكى كۆپ جايلىرىنىڭ دەريا ۋادىسى كەڭ، سۈيى ئاستا، تۆۋەن ئېقىنىنىڭ دەريا ۋادىسى ئەڭ كەڭ، سۈيى بەك ئاستا، دەريا ئاغزىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 17 مىڭ كۇب مېتر سېكۇنت، يىللىق ئومۇمىي ئېقىن مىقدارى 488 كۇب كىلومېتر كېلىدۇ، كۆپ قىسىم دەريا قېيندا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. مۇز توڭلاش ۋاقتى 7، 8 ئايغا يېتىدۇ، ئوكيان پاراخوتلىرى ئىگارـ كاغا قەدەر كىلەلەيدۇ. دەريا پاراخوتلىرى ياكۇتسكى، ئۈستېروۋو، ئۇستى ـ كۇتلارغا قەدەر كېلىدۇ. لېنا دەرياسىنىڭ غول ھەم تارماق ئېقىنلىرىدا نۇرغۇنلىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى بار.

لېنىنگراد (列宁格勒 Ленинград) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى. 1914 ـ يىلدىن بۇرۇن «پېتېربۇرگ» دەپ ئاتىلاتتى. 1914 ـ يىلدىن 1924 ـ يىلغىچە پېتروگراد دەپ ئاتالغان. 1924 ـ يىلدىن كېيىن لېنىنىڭ نامىغا «لېنىنگراد» دەپ نام بېرىلدى. بۇ شەھەر بالتىق دېڭىزىدىكى فىنلان قولتۇقىنىڭ شەرقىي قىسمىغا، نېۋا دەرياسىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغزى رايونىغا جايلاشقان، شەھەر ئاھالىسى 4 مىليون 867 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ تۇرۇن 1703 ـ يىلى مۇھىم بىر قەلئە

ژولوگىسى چوقۇمسىنىڭ ئېگىزلىكى 1381 مېتر كېلىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرىدا قۇملۇق تاراللار، تېمىز كۆللەر ناھايىستى كۆپ. لىبېرىيىنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى تروپىك موسسونلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 2000—3500 مىللىمېتر بولۇپ، ئافرىقا بويىچە ھاۋا - يېغىن ئەڭ كۆپ رايونلارنىڭ بىرى. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ، پۈتۈن دۆلەتتە ئۇششاق دەريالار ناھايىتى كۆپ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 50% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. لىبېرىيىنىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 100 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 97% نى يەرلىك لىبېرىيە خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە كېپر، باسا، گولا، مالىنكې، كرو، ۋائى مىللەتلىرى ئاساسىي ئورۇننى تۇتىدۇ. ئۆز ۋاقتىدا ئا ق ش دىن يۆتكەپ كېلىنگەن ئامېرىكا نېگىرلىرىنىڭ ئەۋلادلىرى 40 مىڭدىن ئاشىدۇ. يەرلىك خەلق ھەرخىل ئىپتىدائىي دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئاز قىسمى ئىسلام دىنىغا، ئا ق ش دىن يۆتكەپ كېلىنگەن نېگىرلارنىڭ ئەۋلادلىرى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت دىنى خرىستىئان دىنى، دۆلەت تىلى ئىنگلىز تىلى ھېسابلىنىدۇ. مىلادى 9 — 10 - ئەسىرلەردە سەھرايى كەبىر قۇملۇقىنىڭ غەربىدىكى خەلقلەر ھازىرقى لىبېرىيىگە كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. 1462 - يىلىدىن باشلاپ پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيەلەر بېسىپ كىرىپ قەبىە قۇل سودىسى بىلەن شۇغۇللانغان. شۇ ۋاقىتلاردا دېڭىز قىرغاقلىرىدا قارىمۇچ كۆپ چىقىدىغان بولغانلىقتىن «قارىمۇچ قىرغىقى» دەپ ئاتالغان. 1822 - يىلى «ئامېرىكا مۇستەملىكىلەر جەمئىيىتى» لىبېرىيە دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا ئامېرىكىدىن يۆتكەپ كېلىنگەن بىر قىسىم نېگىرلارنى تەشكىللەپ، «ئامېرىكاپەرەس كۆچمەنلەر رايونى»نى قۇرغان. شۇندىن باشلاپ ئا ق ش بۇ جايدىن پايدىلىنىپ تەدرىجىي ئىچكى

www.uyghurkitap.com

يوللىرى بار. سۇقاننىشىدا دەريا قاتنىشى بىلەن دېڭىز قاتنىشىنى ئاسا-
قىلىدۇ. لىبىرېۋىلنىڭ ئورنىنى 1839 - يىلى 2 - ئايدا فرانسىيىلىك
پاراخوت باشلىقى بۇئى ۋېرۇمىز 21 پارچە رەخت، 10 سان-
دۇق (ھەر ساندۇقى 25 جىڭ ئېغىرلىقتا) مىلتىق دورىسى،
20 دانە يەرلىك مىلتىق، ئىككى خالتا تاماكا، بىر تۇڭ ھاراق،
10 دانە باش كىيىم ھېسابىغا گابونىيىنىڭ يەرلىك باشلىقلىرى-
دىن سېتىۋالغان. 1841 - يىلى 3 - ئايدا يەنە يۇقىرىقىدەك ئۇ-
سۇل بىلەن كومۇ دەرياسىنىڭ ئوڭ قىرغىقىدىكى جايلارغىمۇ
فرانسىيىنىڭ دۆلەت بايرىقىنى ئېسىش ھوقۇقىنى قولغا كىرگۈزۈ-
ۋالغان. بۇ ئىككى پارچە يەر لىبىرېۋىلنىڭ ئەڭ دەسلەپكى ئاسا-
سى ھېسابلىنىدۇ. 1849 - يىلى كونگودىن قۇللارنى ئېلىپ يول-
غا چىققان برازېلىيىنىڭ «ئېلچە» ناملىق پاراخوتى توسۇپ
قېلىنغاندىن كېيىن (19 - ئەسىرگە كەلگەندە قۇل سودىسى چەك-
لەنگەن، شۇڭا بۇ پاراخوت توسۇپ قويۇلغان) پاراخوتتىكى 86
كونگولوق نېگىر بوئى ۋېرۇمىز كونتروللۇقىدىكى بۇ جايغا ئېلىپ
كېلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەمدە ھەربىر جۈپ ئەر - ئايال ئۈچۈن
بىر ياغاچ ئۆي، بىر پارچە يەر بېرىلگەن. بوئى ۋېرۇمىز بۇ
ھەرىكىتىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن بۇ جايغا لىبىرېۋىل (ئەركىن شەھەر
دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ) دەپ نام بەرگەن. شۇنىڭدىن باشلاپ
بۇ جاي شۇنداق نام بىلەن ئاتىلىپ كەلگەن.

لىبىرىيە (利比里亚 Liberia) غەربىي ئافرىقىنىڭ غەر-
بىي جەنۇبىغا، ئاتلانتىك ئوكياننىڭ شەرقىي قىرغىقىغا جايلاش-
قان دۆلەت. يەر مەيدانى 111 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر
كېلىدۇ، يەر ۋەزىيىتى شىمالدىكى گۋېنىيە ئېگىزلىكلىرى را-
يونىدىن (ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 400 — 600 مېتر) دېڭىز قىر-
غاق رايونلىرىغا قاراپ پەسلەپ بارىدۇ، ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز بولغان

يى بىلەن يۈيۈلۈپ تۇرىدۇ. قالغان تەرەپلىرى لاتوۋىيە، بېلو-رۇسىيە، روسىيە فېدېراتسىيىسى ھەم پولشا بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 65 مىڭ 200 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 3 مىليون 572 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئاھالىسىنىڭ ئەخمىنەن $\frac{4}{5}$ قىسمىنى لىتۋالىقلار تەشكىل قىلىدۇ، قالغىنىنى رۇس، پولەك قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى ۋىلنىوس شەھىرى. لىتۋانىڭ ئوتتۇرا، غەربىي قىسىملىرىنىڭ دېگىز يۈزى-دىن ئېگىزلىكى 200 مېتردىن تۆۋەن تۇرىدۇ. شەرقىي قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى سەل ئېگىز بولۇپ، دېگىز يۈزىدىن 100—300 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. پەس ئېدىرلىقلار ئارىلىقلىرىدا كۆللەر خېلى كۆپ. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 600—750 مىللىمېترغا يېتىدۇ. پۈتۈن جۇمھۇرىيەت يېرىدىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى يېگانە يوپۇرماقلىق دەرەخلەرنى ئاساس قىلغان ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. لىتۋادا 1240 - يىلى چوڭ كىنەزلىك دۆلەت قۇرۇلغان، 1569—1791 - يىللىرى پول-شا بىلەن بىرلەشكەن. 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى چارروسىيە بىلەن بىرلەشكەن. 1919 - يىلى مۇستەقىل بولغان. 1940 - يىلى قايتىدىن سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن بىرلىشىپ لىتۋاسوۋېت سوتسىيا-لىستىك جۇمھۇرىيىتى دەپ ئاتالغان. سانائەتتە نازۇك ماشىنىساز-لىق، كېمىسازلىق، خىمىيە، ياغاچ ماتېرىيالىلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدۇ. ئاساسەن سۈتلۈك، گۆشلۈك چارۋا بېقىلىدۇ. تېرىلغۇ يېرىنىڭ 50% دىن كۆپرەك-كىدە يەم - خەشەك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. قارا بۇغداي، ئاسىيا كەندىرى، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەرمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ.

رايونلارغا قاراپ كېڭىيىشكە باشلىغان. 1838 - يىلى ھەرقايسى كۆچمەنلەر رايونلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ «لىبېرىيە بىرلەشمىسى»نى قۇرغان. 1847 - يىلى 7 - ئاينىڭ 26 - كۈنى لىبېرىيە ئافرىقا تارىخىدا بىرىنچى قېتىم مۇستەقىللىقىنى ئېلان قىلغان. دۆلەت نامىنى لىبېرىيە جۇمھۇرىيىتى دەپ ئاتالغان. لىبېرىيىنىڭ ئىقتىسادىي تارماقلىرىنى چەت ئەل مونوپول كاپىتالىستلىرى كونترول قىلىدۇ. ئاھالىسىنىڭ 70% ى يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. مانىخوت، شال، كۆممىقوناق ئاساس قىلىندۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلىرىدىن كاۋچۇك (ئافرىقا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ) ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇندىن قالسا كاكائو، كوفې، ياغلىق پالما ئۆسۈرۈلىدۇ. بېلىقچىلىقى تەرەققي قىلغان. سانائەتتە تۆمۈر رۇدىسىنى ئاساس قىلغان كان سانائىتى ئاساسي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ، ئافرىقا بويىچە ئەڭ كۆپ تۆمۈر رۇدىسى ئىشلەپچىقىرىدىغان دۆلەت. تۆمۈر رۇدا ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 14% نى ئىگىلەيدۇ. تۆمۈر رۇدا ئېكسپورت قىممىتى 290 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا، كاۋچۇك ئېكسپورت قىممىتى 87 مىليون 700 مىڭ ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. لىبېرىيە ھۆكۈمىتى لىبېرىيىگە كېلىپ تىزىملانغان چەت ئەل پاراخوتلىرىدىن ئەڭ تۆۋەن دەرىجىدە باج ئالىدۇ، تىزىملاش خىراجىتى تۆۋەن، شۇڭا پۈتۈن دۇنيادىكى لىبېرىيە دۆلەت بايرىقىنى ئاسقان پاراخوتلىرىنىڭ تونناژى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. لىبېرىيە تاشقى سودىسىدا تۆمۈر رۇدىسى، كاۋچۇك، ئالماس قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. ماشىنا ئۈسكۈنە، ئاپتوموبىل، ئىستېمال بۇيۇملىرى بىلەن ئاشلىقنى ئىمپورت قىلىدۇ.

لىتۋا (立陶宛 Литва) سوۋېت ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىرى. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى ياۋروپا قىسمىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپى بالتىق دېڭىز سۈ-

نۇرغۇن ئالىي‌بىلىم‌يۇرتلىرى، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، مۇزېيلار، كۆپ‌لىگەن چېركاۋلار، سائەت شەكلىدىكى مەشھۇر بىنالار، كونىشە‌ھەر خارابىلىرى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار. لىسبونىنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرىدا مەشھۇر سايا‌ھەت ئورۇنلىرى بار.

لىما (Lima 利马) پېرۇ جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، پېرۇ بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. شەھەر ئاھالىسى 5 مىليون 523 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). لىما شەھىرى رىماك دەريا بويىغا، ئاندىس تېغىنىڭ غەربىي ئېتىكىگە جايلاشقان، شەھەر ئۆزىنىڭ سىرتىقى پورتى بولغان كىيائۇ ئارقىلىق تىنچ ئوكيان بىلەن توتىشىپ تۇرىدۇ. لىما تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقتىن، تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ. ئۇنىڭ ياز پەسىللىك ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 21°C—27°C قا يېتىدۇ، سوغۇق مەزگىلدىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 16°C بولىدۇ. لىما شەھىرى 1535 - يىلى 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قۇرۇلۇش باشلىغان. 16 - ئەسىردىن باشلاپ ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ جەنۇبىي ئامېرىكىغا تاجاۋۇز قىلىشتىكى مۇھىم مەمۇرىي، دىن، مەدەنىيەت مەركىزى بولغان. 1821 - يىلى باشلاپ پېرونىڭ پايتەختى بولغان. لىما پېرونىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇ جايىغا پوتۇن دۆلەتتىكى زاۋۇت - فابرىكىلارنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمى مەركەزلەشكەن، شەھەردە توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، تېرە - خۇرۇم، سۇلياۋ، دورا، خىمىيە، مېتالچىلىق، نەپىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. لىما مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، ئاتاقلىق مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بارىدىغان تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋا يوللىرى، خەلقئارا ئايرودرومى بار. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى رەتلىك، شەھەردە نۇرغۇنلىغان مەيدانلار،

لسبون (里斯本 Lisbon) پورتۇگالىيەنىڭ پايتەختى، دۆ-
لەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى،
پورتۇگالىيەنىڭ بىرىنچى چوڭ پورتى، شىمالىي ئامېرىكا، غەر-
بىي ئافرىقا، يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئارىلىقىدىكى سۇ، ھاۋا قاتناش
تۆگۈنى، شەھەر ئاھالىسى 822 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981).
لسبون شەھىرىنىڭ ئاساسىنى مىلادىدىن ئىلگىرى فىنگىيە خە-
لقلىرى سالغان. 1245 - يىلى پورتۇگالىيەنىڭ پايتەختى بولغان.
1755 - يىلى چوڭ يەر تەۋرەش بىلەن ئېغىر دەرىجىدە ۋەيە-
ران بولغان، كېيىن قايتا قۇرۇلۇپ ھازىرقىدەك ھالەتكە كەل-
گەن. لسبون پورتۇگالىيەنىڭ ئەڭ مۇھىم سودا - سانائەت مەركە-
زى، ئۇ ئوزىنىڭ خىمىيە سانائىتى، نېفىت ئايرىش سانائىتى،
ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتـ
لىرى بىلەن پورتۇگالىيىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. لسبون پور-
تۇگالىيە بويىچىلا ئەمەس، ياۋروپا بويىچىمۇ ئاتاقلىق پورتلارنىڭ
بىرى. پورتۇگالىيەنىڭ چەت ئەللەر ئارا بولىدىغان سودا ئالاقە-
سىنىڭ كۆپ قىسمى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ،
پورتنىڭ ئوزۇنلۇقى 14 كىلومېتر بولۇپ، سۈيى چوڭقۇر،
چوڭ تېپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى كېلەلەيدۇ، شەھەر يېنىدىكى
تاخو دەرياسىغا ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئوزۇن ئاسما كۆۋرۈك (ئۇ-
زۇنلۇقى 1013 مېتر) سېلىنغان بولۇپ، دەريانىڭ ئىككى تە-
رىپىنى بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدۇ. لسبون پورتى ئارقىلىق
سىرتقا ئوزۇم ھارىقى، سانائەت مەھسۇلاتلىرى، پروپكا ياغىچى،
ساردىن بېلىق كونسېرۋاسى قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. سىرتـ
تىن سانائەت خام ئەشياسى ئىمپورت قىلىنىدۇ. لسبونـنىڭ قاتـ
ناش - تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان. ئۇ جايدا يەر ئاستى تۆمۈرىيولى
1959 - يىلى قۇرۇلغان، ئوزۇنلۇقى 12 كىلومېتر كېلىدۇ. لس-
بون پورتۇگالىيەنىڭ مۇھىم مەدەنىيـەت مەركىزى، بۇ جايدا

سوزۇلغان لۇئان تاغلىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 240 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 2100 مېتر، ئەڭ ئېگىز كۆرىنىش ـ ئەس سەئۇدا چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3088 مېتر كېلىدۇ، بۇ تاغلىقنىڭ ئېگىز قىسىملىرى قىش پەسلى قېلىن قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ، بۇ جايدا قىشلىق چانا تېيىلىش مۇسابىقىلىرى ئۆتكۈزۈلىدۇ. ياز پەسلىمۇ تاغنىڭ ئېگىز چوققىلىرىدا قار ساقلىنىپ تۇرىدۇ. لۇئاننىڭ ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ھاۋاسى يازلىقى قۇرغاق، ئاز يامغۇرلۇق، قىشلىقى يىللىق، كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ. ھۆل ـ يېغىنى قىش پەسلىگە مەركەزلەشكەن. يىلىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېتر، تاغلىقلاردا 1000 مىللىمېتردىن سەل يۇقىرىراق بولىدۇ. لۇئاننىڭ ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاق بويلىرىدىكى تۈزلەڭلىكلەردە بۇغداي تېرىلىدۇ، ھەر خىل مېۋە، سەي ئۆستۈرۈلىدۇ. لۇئاننىڭ يەر مەيدانى 10 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 160 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئەرەبلەردىن باشقا تۈرك، ئەرمەن، گىرېك قاتارلىق مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان. دىنىي جەھەتتىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار بىلەن خرىستىئان ۋە كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئاھالىنىڭ تەڭ يېرىمىنى تەشكىل قىلىدۇ. لۇئاندا ئولتۇراقلاشقان ئەرەبلەرنىڭ بىر قىسمى خرىستىئان ۋە كاتولىك دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، شۇڭا بۇ جايدا دىنىنى ئاساس قىلغان مىللىي ماجىرا ۋە شۇ سەۋەبتىن كېلىپ چىققان مۇرەككەپ مىللىي زىددىيەتلەر توختىماستىن داۋاملاشماقتا. ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. فرانسۇز ۋە ئىنگلىز تىللىرىنىمۇ قوللىنىدۇ. لۇئان ئۇزۇن تارىخقا ئىگە ئورۇن، ئۇ ئۆز ۋاقتىدا پىنىكىيىنىڭ بىر قىسمى بولغان، كېيىن ئارقا ـ ئارقىدىن مىسىر، ئاسۇرىيە، بابىل، پېرسىيە، رىم، ئەرەب، ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىلىرىنىڭ

چېركاۋلار، مۇزېيلار، جەنۇبىي ئامېرىكا بويىچە ئەڭ كۆپ قەدەمىس ماكوس داشۆسى (1551 - يىلى قۇرۇلغان) ۋە باشقا ئالىي مەكتەپلەر، مەشھۇر ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

لىئون (Lyon 里昂) فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، رونا دەرياسى بىلەن سوئىن دەرياسىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان مۇھىم سانائەت شەھىرى. ئاھالىسى 457 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، فرانسىيە بويىچە پارىژ، مارسېل شەھەرلىرىدىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدۇ. لىئون يەر ئوتتۇرا دېڭىز رايونلىرىدىن شىمالىي ياۋروپاغا بارىدىغان مۇھىم قاتناش يولى ئۈستىگە جايلاشقان. ئۇنىڭ ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ. لىئون مىلادىدىن بۇرۇنقى 43 - يىلى سېلىنىغان، 15 - ئەسىردىن باشلاپ فرانسىيىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، قاتناش مەركىزى بولۇپ، ئۆزىنىڭ يېپەك توقۇمىچىلىق سانائىتى بىلەن دۇنياغا تونۇلغان. ھازىر لىئون شەھىرى ئۆزىنىڭ ئەنئەنىۋى توقۇمىچىلىق سانائىتىدىن سىرت خىمىيىۋى تالا مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون، ئېغىر تېپتىكى ئاپتوموبىل، ھېسابلاش ماشىنىسى قاتارلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن فرانسىيە بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. لىئون فرانسىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن يەتتە تارماق تۆمۈريول دۆلەتلىنىڭ شىمالىدىكى پارىژغا، شەرقىي جەنۇبتىكى گرېنوبل شەھىرىگە، جەنۇبتىكى تۇلون، مارسېل پورتلىرىغا، غەربتىكى نانت، بوردو، تۇلوزا قاتارلىق شەھەرلەرگە تۇتىشىدۇ.

لىۋان (Lebanon 黎巴嫩) يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى تاغلىقلار، ئېگىزلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ، يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىدا تار سوزۇلغان تۈزلەڭلىكلەر بار. شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ

لاشقان. ئەترابىدا كۆرۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. شەھەر ئاھالىسى 742 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). 1867 - يىلدىن 1918 - يىلغىچە ئاۋسترو - ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسى دائىرىسىدە بولغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن پولشاغا قايتۇرۇپ بېرىلگەن. 1939 - يىلى سوۋېتكە قوشۇلغان. سانائەتتە ماشىنىسازلىق (ئاپتوموبىل، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى، كان ماشىنىلىرى، ئېلېكترون قاتارلىق)، توقۇمىچىلىق ھەم يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەردە نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن تەتقىقات، لايىھىلەش ئورۇنلىرى، 16 - ئەسىر-دىن 19 - ئەسىرگىچە سېلىنغان مەشھۇر تارىخىي ئورۇنلار بار. شەھەرنىڭ قانىناش ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

لىۋېرپول (Liverpool 利物浦) ئەنگلىيىنىڭ غەربىي شىمال دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان ئىككىنچى چوڭ پورتى، مۇھىم سودا - سانائەت، قاتناش مەركىزى. لىۋېرپول 1207 - يىلى سېلىنغان. شەھەر ئاھالىسى 539 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايلار 15 - ئەسىردىن باشلاپلا ئەنگلىيىنىڭ مۇھىم سودا پورتى بولۇپ شەكىللەنگەن، ئەنگلىيىنىڭ غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىغا قاراپ كېڭىيىشىدە ناھايىتى مۇھىم ئورۇن تۇتقان. بۇ جايدىكى دەريا ئاغزى كەڭ، سۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى 8.4 مېترغا يېتىدۇ. پورتنىڭ ئۇسكۇنىلىرى زامانىۋى، بۇ پورت ئارقىلىق ئاساسەن ئاشلىق، شېكەر، ئۆسۈملۈك مېيى، پاختا ئىمپورت قىلىنىدۇ، پولات، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، ماشىنا، ئاپتوموبىل قاتارلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. لىۋېرپولنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان. بۇ ئەنگلىيە بويىچە مۇھىم كېمىسازلىق سانائەت مەركىزى، بۇ جايدا ھەرخىل تېپتىكى پاراخوتلارنى ياساش، رېمونت قىلىش ئورۇنلىرى بار. ئۇندىن باشقا، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، دىزېل ماشىنىلىرىنى ئىشلەش، رېئاكتىپ ئايرو-

يىللرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى كېيىن ئۇرانسىيىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدا بولغان، 1943 - يىلى مۇستەقىل بولغانلىقىنى ئېلان قىلغان. بىراق ئەنگلىيە بىلەن فىرانسىيىنىڭ بۇ جايىنى ئىگىلەپ تۇرغان قىسمىلىرى 1946 - يىلى 8 - ئايدا چېكىنىپ چىققان. 1971 - يىلى 11 - ئاينىڭ ۋاكۇنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. لىۋان ئىقتىسادىي جەھەتتىن سودا - سېتىق، يېنىك سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىكىنى ئىبارەت ئۈچ تارماقنى ئاساس قىلىدۇ. پايتەختى بېروتقا دۆلەتنىڭ مۇھىم سودا - سانائەت ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق بانكىلار مەركەزلەشكەن. بېروت خەلقئارادىكى مۇھىم ئەركىن پورت، مۇھىم خەلقئارا پۇل - مۇئامىلە مەركىزى، لىۋان بانكا ساھەسىدىن كۆپ كىرىم قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ھەرخىل مېۋە ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىدۇ، غەربىي ئاسىيا بويىچە مۇھىم مېۋە - چېۋە ئېكسپورت قىلىدىغان دۆلەت. مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈش خەلق ئىگىلىكىدە خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. مۇددىن قالسا ھەر خىل سەي، بۇغداي، ئارپا، كۆممىقوناق قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتەلمەيدۇ. سانائەتتە توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم قاتارلىق يېنىك سانائەتنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىدىن باشقا كۆلىمى خېلى چوڭ بولغان نېفىت ئايرىش زاۋۇتى، سېمونت، رەڭلىك مېتال قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. لىۋانىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان.

لىۋوۋ (利沃夫 Львов) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇكرائىنا جۇمھۇرىيىتىگە قاراشلىق لىۋوۋ ئوبلاستىنىڭ مەركىزىي شەھىرى. ئۇكرائىنانىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ئىقتىساد، مەدەنىيەت ھەم قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر دىنىستى دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنى بىلەن بۇگ دەريانى ئارىلىقىدىكى ئىدىرلىق رايونغا جايـ

يون 759 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 600 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 80% نى ئۇيغۇرلار، قالغىنىنى بېر - بېر خەلقلىرى، گرېكلار، ئىتالىيانلار تەشكىل قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئەرەب تىلى ھېسابلىنىدۇ. لۇئىيە ئافرىقىدىكى ئەڭ قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى، مىلادىدىن بۇرۇنقى 2000 - يىللاردا قەدىمىي مىسىرنىڭ شەكىللىنىش ھەرپىلىرى بىلەن لۇئىيە ھەققىدە يېزىلغان خاتىرىلەر بار. مىلادىدىن بۇرۇنقى 2 - ئەسىردىن 1 - ئەسىرگىچە بولغان ۋاقىتتا ئۇنىڭ يېرىنىڭ بىر قىسمى رىم ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان. 7 - ئەسىرگە كەلگەندە ئەرەب ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 16 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىسىدىن باشلاپ ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسىنىڭ كونترولىلۇقىدا بولغان، 1912 - يىلى ئىتالىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئەنگلىيە، فرانسىيەلەر تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان، 1951 - يىلى 12 - ئاينىڭ 24 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ، لۇئىيە بىرلەشمە پادىشاھلىقى دەپ ئاتالغان، 1963 - يىلى بىرلەشمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، لۇئىيە پادىشاھلىقىنى قۇرغان، 1969 - يىلى 9 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىدرىس پادىشاھلىقىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ئەرەب لۇئىيە جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. 1977 - يىلى 3 - ئاينىڭ 2 - كۈنى دۆلەت نامىنى «ئەرەب لۇئىيە سوتسىيالىستىك خەلق جۇمھۇرىيىتى» گە ئۆزگەرتكەن. لۇئىيە ئىقتىسادىتا كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت، بۇنىڭ ئىچىدە نېفىت، تەبىئىي گاز ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ لۇئىيىنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرى ھېسابلىنىدۇ. لۇئىيە نېفىت تېپىلىشتىن بۇرۇن قالاق يېزا ئىگىلىك دۆلىتى ئىدى. نېفىت تېپىلغاندىن كېيىن نېفىتتىن قىلغان كىرىمى ئاساسىدا ئۇنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك، مەدەنىي مائارىپ قاتارلىق تارماقلىرى تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان.

پىلاننىڭ ماتورىنى ئىشلەش، ئەسۋاب ـ ئۇسكۇنە ئىشلەپچىقىرىش خىمىيە سانائىت مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك ـ ئىچمەك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. لۇبرپول شەھىرى ھەر تەرەپكە قېزىلغان قاناللار ئارقىلىق غەربىي جەنۇبتا بىرىستول شەھىرىگە، شەرقىي جەنۇبتا لوندونغا، شەرقتە گىنگىل قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى بەك قولاي. مېرىسىپي دەريا ئاستىدىن ئۆتىدىغان تونىل (1934 ـ يىلى قاتناش باشلانغان) شەھەرنىڭ ئىككى تەرىپىنى بىر ـ بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. لۇبرپول شەھىرىدىكى 2 ـ دەريا ئاستى تونىلىمۇ 1971 ـ يىلى رەسمىي پۈتۈپ قاتناش باشلانغان. لۇبرپولدىكى يەر ئاستى تۆمۈرىولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 22.1 كىلومېتر كېلىدۇ. لىۋېرپول شەھىرىدە ئوتتۇرا ئەسىردە سېلىنغان كۆپلىگەن قۇرۇلۇشلار، ئەنگلىيە بويىچە ئەڭ چوڭ چېركاۋلار (1904 ـ يىلى سېلىنغان)، 1754 ـ يىلى سېلىنغان شەھەرلىك ھۆكۈمەت بىناسى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

لىۋىيە (利比亚 Libya) شىمالىي ئافرىقىنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ يېرىنىڭ كۆپ قىسمى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 300—600 مېتر كېلىدىغان ئېگىزلىكلەردىن ئىبارەت. شىمالدىكى يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاقلىرىدىلا پەس، تار سوزۇلغان تۆزلەڭلىكلەر بار. ئۇنىڭ يېرىنىڭ 90% نى قۇملۇقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. دۆلەتتە دائىم ئېقىپ تۇرىدىغان دەريالار، چوڭ كۆللەر يوق، قۇملۇقلار ئارىلىقىدا بوستان بار. بۇ رايونلار لىۋىيەنىڭ مۇھىم دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى ھېسابلىنىدۇ. لىۋىيەنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمى تېپىغا، قالغان كۆپ قىسىم جايلىرى تروپىك چۆل ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. لىۋىيەنىڭ يەر مەيدانى بىر مىل

مۇناسىۋەت ئورناتقان. لیۇكسېمبۇرگ یاۋروپا بویىچە كىچىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيىسى یۇقىرى، پولات ئىشلەپچىقىرىش ئۇنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي تۈۋرۈكى ھېسابلىنىدۇ. پولات - تۆمۈر ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن سانائەت، یېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 70%—80% نى، ئېكسپورتىنىڭ 90% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئىشلەپچىقارغان پولات كىشى بېشىغا 15 تونىدىن كۆپرەك توغرا كېلىپ، دۇنیادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. پولات - تۆمۈر سانائىتىدىن باشقا، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى سانائىتى، كىران ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى، پاراۋوز سانائىتى، كۆۋرۈك جاھازلىرىنى یاساش سانائىتى، خىمىیە سانائىتى، یېمەك - ئىچمەك سانائەتلىرى قاتارلىقلار مۇھىم تەرەققىي قىلغان. لیۇكسېمبۇرگ 60 - یىللاردىن باشلاپ خەلقئارا مۇھىم پۇل - مۇئامىلە مەركىزى بولۇپ شەكىللىنىشكە باشلىغان. بۇ جایدىكى خەلقئارا بانكىلار 1965 - یىلدىكى 2، 3 دىن 1984 - یىلى 117 گە، بانكا خادىملىرى 1300 دىن 9400 گە یەتتى. پۇل - مۇئامىلە ساھەسىدىكى كىرىم پۈتۈن مالىیە كىرىمىنىڭ 15% نى تەشكىل قىلىدۇ. ھازىر لیۇكسېمبۇرگ غەربىي یاۋروپا بویىچە لوندوندىن قالسا ئىككىنچى پۇل مۇئامىلە مەركىزىگە ئایلاندى. یېزا ئىگىلىكىدە ئارپا، قارا بۇغداي، یاڭىیۇ، بۇغداي، مېۋە - چېۋە (ئۈزۈم ئاساسىي ئورۇندا) ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقتىمۇ ھەر خىل سۈتلۈك كالا، چوشقا بېقىلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتەلمەیدۇ. سۈت مەھسۇلاتلىرى، مېۋە قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ.

م

ماپۇتو (马普托 Maputo) موزامبىك جۇمھۇرىیىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ پورتى. بۇ شەھەر 1976 - یىلىدىن ئىلگىرى لۇرېنسو ماركىش دەپ ئاتالغان. 1884 — 1885 - یىللىرى ماپۇتو شەھرىنى جەنۇبىي ئافرىقا

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

يېزا ئىگىلىكىدە ئارپا، بۇغداي، كۆممىسقۇناق، ياغلىق زەيتۇن، خاسەك، تاماكا، خورما قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي، كالا، ئات ۋە باشقا ئۇي قۇشلىرىنى باقىدۇ. ئاھالىنىڭ 85% ى يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 2.3% نى تەشكىل قىلىدۇ. لۇئىيە سىرتقا نەپ-غىت، تەبىئىي گاز ئېكسپورت قىلىشتىن سىرت يەنە تۆمۈر رۇدىسى، خاسەك، تېرە قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. نەپغىت سانائەت ئۇسكۇنىلىرى، ماشىنا، ئاشلىق قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ. نەپغىت تۈرۈبا ئارقىلىق ئىتالىيەگە، پاراخوت ئارقىلىق باشقا دۆلەتلەرگە توشۇلىدۇ.

لىيۇكسېمبورگ (Luxembourg 卢森堡) ياۋروپادىكى گەرمانىيە، بېلگىيە، فرانسىيىلەرنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 2586 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئاھالىسى 365 مىڭدىن ئوشۇق (1984) بولۇپ، پۈتۈن ياۋروپا ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{2900}$ نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى لىيۇكسېمبۇر ژگىلىقلار ئىگىلەيدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلى بىلەن نېمىس تىلىنى قوللىنىدۇ. لىيۇكسېمبۇرگ ئەسلى «مۇقەددەس رىم ئىمپېرىيىسى» دائىرىسىدە بولغان، 1347 - يىلغا كەلگەندە لىيۇكسېمبۇرگ پادىشاھلىقى بولۇپ قۇرۇلغان، 15 - ئەسىردىن باشلاپ ئىسپانىيە، فرانسىيە، ئاۋستىرىيە، گىتلېر گېرمانىيىسى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1945 - يىلى گىتلېر گېرمانىيىسى تەسلىم بولغاندىن كېيىن قايتا مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1972 - يىلى 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك

مېتر كېلىدۇ. بىرلا ۋاقىتتا 10 ئوكيان پاراخوتى توختىيالايدۇ. زايىرىنىڭ چەت‌ئەللەر ئارا ئالماشتۇرىدىغان مالليرىنىڭ خېلى بىرقىسمى ماتادى پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ماتادى شەھىرىدە چوڭ تېپتىكى ئۇن زاۋۇتى، ياغ چىقىرىش زاۋۇتى، ياغاچچىلىق كارخانىسى قاتارلىق زاۋۇت - فابرىكىلار بار. ماتادى پورتى تۆمۈريول ھەم نېفىت ئاققۇزۇش تۇرۇبىسى ئارقىلىق پايتەخت كىنشاشا بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. ماتادى شەھىرىدىن 11 كىلومېتر يىراق بولغان دەريانىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىدا زايىرنىڭ بېلىقچىلىق پورتى ئانگو - ئانگو جايلاشقان. ماتادى شەھىرىدىن 30 كىلومېتر يىراق بولغان دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا چوڭ تېپتىكى ئىنگاسۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان.

ماداغاسقار (马达加斯加 Madagascar) ھىندى ئوكيانىڭ غەربىگە، ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شەرقىدىكى دېڭىزغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. يەر مەيدانى 627 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، موزامبىك بوغۇزى ئارقىلىق چوڭ قۇرۇقلۇقتىن ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقى بىلەن بولغان ئارىلىقى 386 كىلومېتر كېلىدۇ. ماداغاسقار ئەسلى ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقى بىلەن بىر تۇتاش بولۇپ، كېيىنكى يەر پوستى ھەرىكىتى نەتىجىسىدە قۇرۇقلۇقتىن ئايرىلغان. پۈتۈن ئارالنى ژولقان جىنسلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمى تاغلىق بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1200 — 1400 مېتر كېلىدۇ، دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇب قىرغاقلىرىدا تۆزلەڭلىكلەر بار. ئەڭ ئېگىز چاراتانانا چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2880 مېتر كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربىي قىسمىدىكى دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىكلىرىنىڭ كەڭلىكى 10 — 20 كىلومېتر كېلىدۇ. ماداـ

بىلەن تۇتاشتۇرىدىغان تۆمۈرىيول قۇرۇلغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. هازىر ئۇ، شەرقىي ئافرىقا بوي-يىچە مۇهىم شەهەرلەرنىڭ بىرى هېسابلىنىدۇ. شەهەر ئاهالىسى 785 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). ماپۇتو موزامبىكنىڭ مۇهىم سىياسىي، ئىقتىسادىي هەم قاتناش مەركىزى. شەهەر-دە چوڭ تىپتىكى نەپىت ئايرىش، ئۇن، توقۇمىچىلىق، شې-كەر، سېمونت، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ماپۇتو پورتى ئارقىلىق يالغۇز موزامبىكنىڭ مالىرى ئېكس-پورت قىلىنىپلا قالماستىن، بەلكى جەنۇبىي ئافرىقا هەم سۇۋە-زالىندلارنىڭ بىر قىسىم مالىرىمۇ ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئىمپورت قىلىنغان مالىلارمۇ شۇ پورت ئارقىلىق جەنۇبىي ئافرىقا هەم سۇۋىزالىندلارغا يۆتكىلىدۇ. ماپۇتو پورتىغا بىرلا ۋاقىتتا 20 دىن ئارتۇق ئوكيان پاراخوتلىرى كېلىپ توختى-يالايدۇ. شەهەردە خەلقئارا ئايرودرومى، دەم ئېلىش ئورۇن-لىرى، مەنزىرىلىك ساياهەت ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

ماتادى (Matadi 马塔迪) زايىر جۇمهۇرىيىتىنىڭ مۇهىم پورت شەهىرى. تۆۋەنكى زايىر رايونىنىڭ مەركىزى، مۇهىم قاتناش تۈگۈنى. شەهەر ئاهالىسى 144 مىڭدىن ئاشى-دۇ. بۇ شەهەر زايىر دەريا ئاغزىدىن تەخمىنەن 135 كىلو-مېتر ئىچكى قۇرۇقلۇقتىكى دەريانىڭ جەنۇبىي ياقىسىغا جاي-لاشقان، زايىر دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ كەڭلىكى 30 كىلومېتردىن ئارتۇق، سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 70 مېتردىن يۇ-قىرى بولغانلىقتىن، ئوكيان پاراخوتلىرى دەريا ئاغزىدىن يۇ-قىرى ئېقىنغا قاراپ ماتادىغا بىمالال كېلەلەيدۇ. شۇڭا ماتا-دى پورتى زايىرنىڭ تەرەققىيات ئىستىقبالىغا زور بولغان مۇهىم پورتىغا ئايلاندى. پورت پرىستانىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 1600

لىكىنى ئاساس قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 90% دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق قاتارلىق كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 40% نى، ئېكسپورتنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ، دېھقانچىلىقىدا شال، مانىخوت، كۆممىقوناق، كوفى، شېكەر قومۇشى، كېۋەز، قەلەمپۇر ۋە خانىدا (پۇراقلىق ماتېرىيال بولۇپ، مەھسۇلاتى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا، چوشقا، قوي، ئۆچكە قاتارلىق چارۋىلار بېقىلىدۇ. ماداغاسقارنىڭ سانائەت ئاساسى ئاجىز، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ ئاران 15% نى تەشكىل قىلىدۇ (1983)، ئاساسلىق يېمەك-ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، مېتالچىلىق، نېفىت ئايرىش، كانچىلىق، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرىنى رېمونت قىلىش قاتارلىق چوڭ-كىچىك 400 دىن ئارتۇق (1983) سانائەت ئورۇنلىرى بار. كوفى، گۈرۈچ، پۇراقلىق ماتېرىياللار، شېكەر ئېكسپورت قىلىدۇ، ماشىنا-ئۇسكۇنە، ئاپتوموبىل، كۈندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرى، ئاشلىق قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

مادراس (Madras 马德拉斯) ھىندىستانىنىڭ شەرقىي جەنۇبى دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان چوڭ شەھەر، مۇھىم پورتى، ھىندىستانىنىڭ يېڭىدىن تەرەققىي قىلغان مۇھىم سودا-سانائەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 5 مىليون 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). مادراس پورتى سۇنئىي پورت بولۇپ، ئىككى تارماق قانال، تۆمۈريول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ئىچكى رايونلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. مادراس ئۆزىنىڭ ئاپتوموبىل سانائىتى، توقۇمىچىلىق سانائىتى بىلەن ھىندىستاندا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، ئۇنىڭدىن سىرت كېمىسازلىق،

غاسقارنىڭ كۆپ قىسمى تروپىك بەلباغقا جايلاشقان بولۇپ، ئۇنىڭ شەرقىي قىسمى بىلەن غەربىي قىسمىنىڭ ئىقلىمى پەرقلىنىدۇ. شەرقىي تەرەپى ھىندى ئوكيان يېللىق نەم ھاۋا-سىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغانلىقتىن، يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمى شەكىللەنگەن، بۇ جايلارنىڭ يېللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. غەربىي قىسمىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بۇ جايلارنىڭ قۇرغاق پەسلى بىلەن ھۆلچىلىك پەسلى ئېنىق بولىدۇ. دۆلەتنىڭ مەركىزىي قىسىملىرىدىكى تاغلىقلارنىڭ ئىقلىمى يېللىق نەم كېلىدۇ. ماداغاسقارنىڭ يېللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى بولۇپ، قىش پەسلى بولمايدۇ، پۈتۈن دۆلەتنىڭ $\frac{1}{6}$ قىسىم يەر-رىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ماداغاسقارنىڭ ئاھالىسى 9 مىل-يون 729 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ئاھالىسىنىڭ 98% نى مالگاشلار تەشكىل قىلىدۇ، مالگاش خەلقلىرى يەتتە قەبىلىگە بۆلۈنىدۇ. مالگاشلاردىن باشقا يەنە فرانسۇزلار، كومورولىقلار، ھىندىلار، خەنزۇلار بار. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنى بىلەن ئېتىقادىي دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ، مالگاش تىلى بىلەن فرانسۇز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. ماداغاسقار ئارىلىغا 16 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە مۇستەملىكچىلىرى ئارقا - ئارقىدىن بېسىپ كىرگەن. 1896 - يىلىدىن باشلاپ فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1958 - يىلى فرانسىيە ئورتاق گەۋدىسى دائىرىسىدە ئاپتونوم جۇمھۇ-رىيەت بولغان. 1960 - يىلى 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى مۇستە-قىل بولۇپ، مالگاش جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. 1975 - يىلى 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى دۆلەت نامىنى ماداغاسقار جۇمھۇرىيە-تىگە ئۆزگەرتكەن. ماداغاسقار ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگە-

ئارىلى بىلەن ياۋا ئارىلىنىڭ ئارىلىقى 3 - 4 كىلومېتر كېـ
لىدۇ. ئارالنىڭ ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 150 كىلومېتر، شىمالـ
دىن جەنۇبقا كېڭىكى 45 كىلومېترغا يېتىدۇ، مەيدانى
5290 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 2 مىليوندىن
ئاشىدۇ. ئارالنى ئېدىرلىقلار تىوغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ، ئەڭ
ئېگىز نۇقتىسى 471 مېتر كېلىدۇ. ئارالدىكى خەلقلەر شال،
كۆمىسقۇناق، تاماكا، پالما، مانىخوت، كاۋاۋىچىن قاتارلىق زىرا-
ئەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. ھەرخىل چارۋا باقىدۇ. سانائىتىدە تۈز،
نېفىت، ماشىنىسازلىق، تالالىق ئاگاۋى تالاسىنى تەييارلاش قا-
تارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. مەركىزى سۇمېنېپ شەھىرىدە
خان قەبرىستانلىقى، خان ئوردىسى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار
بار.

مادېيرا تاقىم ئارالىرى (马德拉群岛 Madeira Islands)
شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا شەرقىي قىسمىغا جاي-
لاشقان ۋولقان ئارالىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، مادېيرا ئارىلى،
پورت - سانتو ئارىلى، دېستاش ئارىلى، ۋېلۇاگىن ئارىلى ھەم
بۇ ئارالارنىڭ ئەتراپىدىكى يوشۇرۇن جاداتاش ئارالارنى ئۆز
ئىچىگە ئالىدۇ. مادېيرا تاقىم ئارالىرى ئافرىقىنىڭ غەربىي
شىمالى قىسمىدىن 580 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ، يەر
مەيدانى 813 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 280
مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى يەھۇدى، مور، پور-
تۇگال قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى پىشار
شەھىرى. مادېيرا تاقىم ئارالىرىنىڭ كۆپ قىسمى ئېگىز -
پەس تاغلىق بولۇپ، ئەڭ ئېگىز قىسمىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن
ئېگىزلىكى 1861 مېتر كېلىدۇ. يەر تەۋرەش كۆپ بولۇپ تۇ-
رىدۇ. ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز تېپىدىكى ئىقلىم تىپىغا
كىرىدۇ. يازلىقى قۇرغاق ئىسسىق، قىشلىقى يىللىق نەم كېلە-

نېغىت ئايرىش، خىمىيىۋى ئوغۇت، تېرە - خۇرۇم، يېمەك ئىچىمەك سانائەتلىرىمۇ خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەر رايونىدىكى پېرامبوردا ھەرخىل تېپتىكى ئاپتوموبىللارنى ئىشلەپ چىقىرىدىغان سانائەت ئورنى، شەھەرنىڭ جەنۇبىغا 80 كىلومېتر كېلىدىغان كالاپپاكام دېگەن جايدا ئاتوم ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. شەھەردە يەنە خەلقئارا ئايرودرومى، كىنو ستۇدىيىسى، مۇزېيخانا، ھايۋاناتلار باغچىسى قاتارلىق مەشھۇر ئورۇنلار بار. مادراس پورتى ئارقىلىق تېرە، يۇڭ، پاختا، كوفې، چىرىمتال قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. مادراس ھىندىستاننىڭ بومباي، مورموگان، ۋىساكاپاتنام، كالىكوتتە لاردىن قالسا بەشىنچى ئورۇندىكى چوڭ پورتى.

مادرىد (马德里 Madrid) ئىسپانىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. ئىسپانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر. مادرىد ئىسپانىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مىستا ئېگىزلىكىگە جايلاشقان بولۇپ، شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 670 مېتر كېلىدۇ، شەھەر ئاھالىسى 3 مىليون 700 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1981). مادرىد ئىسپانىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مۇھىم سانائەت ھەم يېزا ئىگىلىك رايونى، شەھەر ئەتراپىنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، ئېلېكترون، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، خىمىيە، سۈلياۋ، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر بار. شەھەردە يەنە ئالىي مەكتەپلەر، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، تارىخىي ئورۇنلار، مۇزېيلار بار.

مادۇرا ئارىلى (马都拉岛 pulau Madura) ھىندونېزىيىنىڭ ياۋا ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان. مادۇرا

نۇبىي ئافرىقا بويىچە ئەڭ چوڭ كۆل، كۆلىنىڭ ئاستى ۋە ئەتراپىدا زور مىقداردا نېفىت زاپىسى بار، بۇ جايدىن زور مىقداردا نېفىت، تەبىئىي گاز ئېلىنىدۇ. ماراكايبو شەھىرى ۋېنېسۇئېلا بويىچە ئىككىنچى چوڭ شەھەر، مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر 1571 - يىلى قۇرۇلغان، شەھەر ئاھالىسى 895 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، بۇ پورت ئارقىلىق ئاساسلىق كوفى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. 1917 - يىلدىن بۇيان ماراكايبو ئەتراپىدا زور مىقداردا نېفىت بارلىقى ئېنىقلانغاندىن كېيىن، دۇنيا بويىچە مۇھىم نېفىت ئىشلەپچىقىرىش ھەم ئاتاقلىق سودا مەركەزلىرىنىڭ بىرىگە ئايلاندى. ھازىر بۇ جاي ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدىغان نېفىت پۈتۈن دۆلەت بويىچە ئېكسپورت قىلىنىدىغان نېفىتنىڭ 50% نى تەشكىل قىلىدۇ. شەھەردە نېفىت، خىمىيە، سېمونت، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، كۆن - خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ماراكايبو شەھىرىدىن كۆلنىڭ شەرقىگە قاراپ سېلىنغان لافر - ئودانتا كۆۋرۈكى كۆلنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى نېفىت رايونلىرىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. شەھەر ئەتراپىدىكى رايونلاردا سۈتلۈك كالا بېقىلىدۇ. شەھەردىن ئەتراپقا سوزۇلغان تاشيول، تۆمۈريوللار شەھەر بىلەن ھەرقايسى نېفىت رايونلىرىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ.

ماراكەش (Morocco 摩洛哥) ئافرىقا قىتئەسىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شىمالىي يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ شىمالىنى تاغ سوزۇلغان دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى، جەنۇبىنى ئېگىزلىك-لەر بىلەن قۇملۇقلار، غەربىنى ئېگىزلىكلەر بىلەن تۈزلەڭلىك-لەر قاتلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا غەربتىن شەرققە قاراپ سوزۇلغان ئاتلاس تاغلىرىنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى

دۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 750 مىللىمېتردىن يۇقىرى دۇ. بۇ جايدا شۇ يەرنىڭ ئۆزىگە خاس گۈللۈك ئۆسۈملۈكلەر ئۆسىدۇ، ئالاھىدە ئۇچار قاناتلار ياشايدۇ. مادېيرا تاقىم ئارال لىرىنى 1420 - يىلى پورتۇگالىيىلىكلەر ئىگىلىگەن، كېيىن ئۆزىنىڭ بىر سىرتقى ئۆلكىسى قىلىپ ئايرىلغان، 1976 - يىلى 4 - ئايدا پورتۇگالىيىگە قاراشلىق بىر ئاپتونومىيە قىلىپ قۇرغان. بۇ ئاراللاردىكى خەلقلەر ئىقتىسادىي جەھەتتە ھەر-خىل ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى ئۆستۈرۈش، ئاشلىق ئۆستۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئاپېلسىن، ئۈزۈم، شېكەر قومۇشى، ئاناناس، سەي، ئارپا، بۇغداي ئاساسىي ئورۇندا تۇ-رىدۇ. ئۇندىن قالسا چارۋىچىلىق (ئاساسلىق كالا بېقىلىدۇ) ۋە بېلىقچىلىق تەرەققىي قىلغان. ئۇنىڭ يېغاچ ماتېرىيالىرى مۇھىم ئېكسپورت تاۋىقىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. سانا-ئەتتە يېغاچ ماتېرىيالىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچى-لىق، ئۈزۈم ھاردۇقى ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ، بولۇپمۇ ئۈزۈم ھاردۇقى ئىشلەش ئالاھىدە داڭ-لىق. مادېيرا تاقىم ئاراللىرى ياۋروپا، ئافرىقا، ئامېرىكا قىتئە-لىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم سۇ، ھاۋا قاتناش توگۈنى، ئوچ قىتئە ئارىلىقىدا قاتنايدىغان نۇرغۇن پاراخوتلار بۇ جايدا توختاپ يېقىلغۇ قاچىلاپ يەنە يولغا راۋان بولىدۇ. ئۇ جاي مۇھىم قىشلىق ساياھەت ئورنى، قىشلىقى ياۋروپانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ساياھەتچىلەر بۇ جايدا دەم ئالىدۇ. بۇ جايدا چوڭ تېپتىكى ئىككى ئايرودروم، ئىككى پورت بار. مادېيرا ئاراللىرىنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

ماراكايبو (马拉开波 Maracaibo) ۋېنېسۇئېلا جۇمھۇ-رىيىتىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان ماراكايبو كۆلى ھەم كۆلنىڭ يېنىغا جايلاشقان چوڭ شەھەرنىڭ نامى. ماراكايبو كۆلى جە-

قىلىدۇ. فوسفورلۇق مىنېرال ئىشلەپچىقىرىش ھەم ئېكسپورتى جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

مارتىنىكا ئارىلى (Martinique 马提尼克岛) ئوتتۇرا ئامېرىكىدىكى كىچىك ئانتىل ئاراللىرى گۇرۇپپىسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ئارال. مەيدانى 1100 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. جەنۇبتىكى سانت لۇسىيە بىلەن بولغان ئارىلىقى 26 كىلومېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ يەر ئۇستى ئېگىز - پەس بولۇپ، يانار تاغلار كۆپ. ئارالنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى بولغان پېرى يانار چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1365 مېتر كېلىدۇ. مەركىزى فرانسىيورگ ئەڭ ياخشى پورت ھېسابلىنىدۇ. ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 21°C—31°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شامالغا يۈزلەنگەن يان باغرىلىرىدا 5000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، شامالدىن دالدا تەرەپلىرىدە 1000 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. ئارالنىڭ ھاۋاسى يىل بويى ئىسسىق، يامغۇرى مول بولغاچلىقتىن، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئورمان ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى 328 مىڭ 566 كىشى (1982). بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى نېگىرلار بىلەن ئاق تەنلىكلەردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر تەشكىل قىلىدۇ. فرانسۇز تىلىنى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى قوللىنىدۇ، ئاھالىسى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ جايىنىڭ ئەسلى ئاھالىسى كارايىب ئىندىئان خەلقلىرى بولۇپ، 1502 - يىلى 6 - ئايدا كولومبو بۇ ئارالغا چىققان. 1635 - يىلى فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 18 - ئەسرنىڭ ئاخىرى 19 - ئەسرنىڭ باشلىرىدا كۆپ قېتىم ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىپ ئېلىنغان. 1946 - يىلى فرانسىيىنىڭ سىرتقى ئۆلكىسى بولۇپ ئۆزگەرتىلگەن.

4165 مېتر (دىژېۋېل - توبكال چوققىسى) بولۇپ، يىل بىلەن قار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاقلىرى ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، غەرب تەرەپلىرى يىلىلىق مۆتىدىل بەلباغ ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، جەنۇب تەرەپلىرى قۇرغاق چۆللۈك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ماراكەشنىڭ يەر مەيدانى 459 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 20 مىليون 419 مىڭدىن ئوشۇق (1982) بولۇپ، كۆپىنى ئەرەبلەر بىلەن بەربەر خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، دۆلەت تىلى ئەرەب تىلى ھېسابلىنىدۇ، فرانسۇز تىلىنىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. ماراكەشنىڭ ئەڭ قەدىمى خەلقلىرى بېر - بېرلار بولۇپ، 7 - ئەسىردىن باشلاپ ئەرەبلەر كۆچۈپ كېلىشكە باشلىغان، 15 - ئەسىردىن باشلاپ ياۋروپالىقلارنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان، 1912 - يىلىدىن باشلاپ فرانسىيە ھامىيلىقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان، 1956 - يىلى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن، 1957 - يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى دۆلەت نامىنى ماراكەش پادىشاھلىقىغا ئۆزگەرتكەن. 1958 - يىلى 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ماراكەش ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 52.7% ى(1983) يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. بۇغداي، ئارپا، كېۋەز، كۆممىقوناق، ئۈزۈم، لىمون قاتارلىق زىرائەت ھەم مېۋە - چېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇغداي ئىشلەپچىقىرىشتا ئافرىقا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، قوي، ئۆچكە، تۆگە قاتارلىقلار بېقىلىدۇ. سانائەتتە كان سانائىتى، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، نېفىت ئايرىش، خىمىيۋى ئوغۇت، سېمونت، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس

كوفى، پاختا، خمميدۇى ئوغۇت ئىمپورت قىلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 161 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، شەھەردە ئاتاغلىق سايامەت ئورۇنلىرى، كۆپلىگەن ھەيۋەتلىك چېركاۋلار، مۇزەيخانىلار، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار، مارسېل شەھىرىدىكى يەر ئاستى تۆمۈريول لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى و كىلومېتر كېلىدۇ.

مارشالل تاقىم ئاراللىرى (马绍尔群岛 Marshall Islands) غەربىي تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان ئاراللار گۇرۇپپىسى بولۇپ، شىمالىي كەڭلىك °5 بىلەن °15، شەرقىي ئۇزۇنلۇق °162— °173 ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. ئۇ 1190 دىن ئوشۇق مارجان ئاراللىرىدىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا تەخمىنەن 150 كىلومېتر سوزۇلغان ئىككى ئاراللار گۇرۇپپىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئۇلارنىڭ بىرى راتاك تاقىم ئاراللىرى، يەنە بىرى رالىك تاقىم ئاراللىرىدىن ئىبارەت. ئاراللارنىڭ مەيدانى 414 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 25 مىڭدىن ئاشىدۇ (1974)، ئاھالىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى مىكرونېزىيەلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. مارشالل تاقىم ئاراللىرىنىڭ مەركىزى ئولىگا شەھىرى ماجۇرۇ ئارىلىغا جايلاشقان.

马里自治共和国 Марийская) مارى ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى ACCP) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ بىر مەمۇرىي رايونى بولۇپ، ۋولگا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا بۆلىمىغا جايلاشقان. مەيداني 23 مىڭ 200 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، ئاھالىسى 725 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ ئاساسىنى مارى خەلقلىرى، قالغىنىنى رۇس، چۇۋاش، تاتار قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مارى 1920 - يىلى ئوبلاست بولۇپ قۇرۇلغان، 1936 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەتكە ئۆزگەرتىلگەن. مەركىزى يوشكار شەھىرى. مارىنىڭ غەربىي پەس (60—100 مېتر)، جەنۇبىدا

ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىك ئاساس قىلىنىدۇ. ئاساسلىق قوموشى، بانان، ئاناناس قاتارلىق تروپىك مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان. سانائىتىتە شېكەر، ھاراق، ئاناناس كونسېرۋىسى ئىشلەش، ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. سايا‌ھەتچىلىكى تەرەققىي قىلغان. 1597 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا تاشيول، بىر چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى، فرانسىيىنىڭ ھەربىي بازىسى قاتارلىق ئورۇنلار بار. بانان، شېكەر، ئاناناس قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. ئاشلىق، نېفىت، ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنى ئىمپورت قىلىدۇ.

مارسېل (Marseille 马赛) فرانسىيىنىڭ ئوتتۇرا دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان ئىككىنچى چوڭ شەھىرى ھەم چوڭ پورتى. شۇڭا بۇ شەھەر مارسېل—رۇنا قانىلى ئارقىلىق رۇنا دەريا‌سىغا، رۇنا دەريا‌سىدىن گارونىنا دەريا‌سىغا تۇتاشتۇرۇلغان قانالىلار ئارقىلىقئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ بېسكەي قولتۇقىغا تۇتىشىدۇ. رۇنا دەريا‌سىنىڭ يۇقىرى ئېقىندىن رېين دەريا‌سىغا، رېين دەريا‌سىغا تۇتاشتۇرۇلغان قانال ئارقىلىق شىمالدىكى گېرمانىيە، گوللاندىيە، بېلگىيىلەر بىلەنمۇ باغلىنىپ تۇرىدۇ. مارسېلنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان، ئۇ فرانسىيە بويىچە مۇھىم سانائەت رايونلىرىنىڭ بىرى. شەھەردە نېفىت ئايرىش، كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، نېفىت خىمىيە، يېمەكلىك ئىچىمەك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان شەھەر يېنىدىكى فوس قولتۇقى يېنىدا چوڭ تېپتىكى پولات زاۋۇتى قۇرۇلدى. مارسېل پورتى ئارقىلىق نېفىت، تەبىئىي گاز، ئىمپورت قىلىش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. پۈتۈن فرانسىيە بويىچە شۇ خىل مەھسۇلاتلار ئومۇمىي ئىمپورتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، بۇلاردىن باشقا مايلىق دان،

ئارىلى. ھەم ئەتراپىدىكى مارجان ئاراللىرىدىن تەشكىللەنگەن. قۇرۇقلۇق مەيدانى 637 كۋادرات كىلومېتر (گۇئام ئارىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) كېلىدۇ. ئاھالىسى 14 مىڭدىن ئاشىدۇ. مەمۇرىي مەركىزى سايپان ئارىلى. بۇ ئاراللارنى 1565 - يىلى ئىسپانىيە ئىگىلىگەن. 1899 - يىلى گېرمانىيە مۇستەملىكە قىلغان، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ياپونىيە ۋەكالىتەن باشقۇرغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئاق ش ئىك باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. ھازىر بۇ جايدا ئاق ش ئىك مۇھىم ھەربىي بازىلىرى بار. ئاراللا شېكەر قۇمۇشى، پالما، بادان، كاكائو ئۆسۈتۈرۈلىدۇ، بېلىق تۇتۇلىدۇ، يەنە فوسفورلۇق تاش، گۈڭگۈرت، مارگانېتىس قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ بار.

مارىئانا چوڭقۇرى (马里亚纳海沟 MarianaTrench) غەربىي تىنچ ئوكيانىدىكى مارىئانا تاقىم ئاراللىرىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭقۇر چوڭقۇر. شىمالىدا ياپونىيىنىڭ بالكانو ئارىلىدىن باشلىنىپ غەربىي جەنۇبقا قاراپ يابىر ئارىلىغا قەدەر 2550 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ. كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 8000 مېتىردىن ئاشىدۇ، ئەڭ چوڭقۇر جايى 11 مىڭ مېتىردىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ۋىتاز چوڭقۇرلۇقى 11 مىڭ 34 مېتىر بولۇپ، ھازىرغا قەدەر دۇنيادا ئېنىقلانغان ئەڭ چوڭقۇر جاي ھېسابلىنىدۇ.

ماسكات (马斯喀 Muscat) ئۇمان سۇلتانلىقىنىڭ پايتەختى، مۇھىم پورتى، بۇ شەھەر ئۇمان قولتۇقىنىڭ جەنۇبىغا، ھەجەر تېغىنىڭ شەرقىدىكى دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان. شەھەر-نىڭ غەربىي تەرىپىنى تاغلىقلار قورشاپ تۇرىدۇ، شەھەر جايلاشقان ئورۇن غەربتىن شەرققە قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. بۇ ئورۇن 1970 - يىلغىچە كېچىك بىر شەھەر بولۇپ، 7 - 8

چۈڭاش ئېگىزلىكى (100—190 مېتر) بار. ئىقلىمى مۇسسون بەلباغ ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئورمان 50% يېرىنى قاپلاپ تۇرىدۇ. سانائەتتە ئورمان كېسىش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەز سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە قارا بۇغداي، ياڭيۇ، ئاسىيا كەندىرى ئۆستۈرۈلىدۇ.

مارىئانا ئارىلى (马里亚纳岛 Mariana) تىنچ ئوكيان نىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان ئاراللار بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان سايپان، تىنىئان، روتا قاتارلىق 16 ئولقان ئارىلى ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى خادا تاشلىق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ (گۇەندائو ئارىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ). يەر مەيدانى 637 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 16 مىڭ دىن ئاشىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپىنى مېكرونېزىيىلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. مارىئانا ئاراللىرىغا 1565 - يىلى ئىسپانىيىلىكلەر بېسىپ كىرگەن، 1899 - يىلى گېرمانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپونىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن ئاق ش نىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. بۇ جايدا ھازىر ئاق ش نىڭ مۇھىم دېگىز ئارمىيە بازىلىرى بار. يەرلىك خەلق شېكەر قومۇشى، كوكۇس پالمىسى، ئاپېلسىن، كاكائو قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئارالدا فوسفورلۇق مىنېرال، گۈڭگۈرت، مارگانېتس قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار.

مارىئانا تاقىم ئارالىرى (马里亚纳群岛 Mariana Islands) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان. ئورنى شىمالىي كەڭلىك 14°—22°، شەرقىي ئۇزۇنلۇق 144°—146° ئارىلىقىغا توغرا كېلىدۇ. سايپان، تىنىئان، روتا قاتارلىق 16 يانار تاغ

چوققىسى رىئونىئوندىكى قارلىق چوققا بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3096 مېتر كېلىدۇ. تۇزلەڭلىك رايونلىرىنىڭ ئىقلىمى نەم، تاغلىق رايونلىرىنىڭ مۆتىدىل ھەم سالقىن كېلىدۇ. ۋىندۋارد تاغ باغرىلىرىنىڭ يىللىق ھۆل - يىغىن مىقدارى 2000 — 3500 مىللىمېتر بولۇپ، زىچ ئورمان بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. بۇ ئاراللارغا 1507-يىلى پورتۇگالىيىلىكلەر كەلگەن. 17 - ئەسىردىن كېيىن ئىلگىرى - كېيىن بولۇپ گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيىلىكلەر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. بۇ ئاراللار ئىچىدىكى ماۋرىتىئۇس (رودرىگوسنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) 1968 - يىلى مۇستەقىل بولغان. رىئونىئون يەنىلا فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ تۇرماقتا. بۇ ئاراللار ئىقتىسادىي جەھەتتە شېكەر ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا چاي، تاماكا، پۇراقلىق ماتېرىياللار، شال، كۆممىقۇناق قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

ماسېرۇ (马塞卢 Maseru) لېسوتونىڭ پايتەختى. بۇ شەھەر دۆلەتنىڭ غەربىدىكى كالىدون دەرياسىنىڭ سول ياقىسىغا جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1500 مېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 50 مىڭدىن ئاشىدو (1981). ماسېرۇ 1869-يىلى سېلىنغان. ھازىر دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، قاتناش مەركىزى. شەھەردە رەخت توقۇش، كۈندىلىك خىمىيىۋى مەھسۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشى قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. تۆمۈر يول ئارقىلىق جەنۇبىي ئافرىقا بىلەن تۇتىشىدۇ. ھەر خىل يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى بۇ جايغا توپلىنىپ سىرتقا توشۇلىدۇ. ئېكسپورت قىلىنىدىغان مەھسۇلاتلار بۇ شەھەر ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەردە يېزا ئىگىلىك شۆيۈەنى، تېخنىكا مەكتىپى قاتارلىق مەكتەپلەر بار. شەھەرنىڭ 40 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىدىكى روما بوتسۋانا - لىسىتوترشويزالىند داشۆسىنىڭ

مىك ئاھالىسى بار ئىدى. 1970 - يىلدىن كېيىن ئومان دولقۇنىدەك ھەر خىل ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ باردى، ئۇ نېفىت كىرىسىگە تايىنىپ ئىقتىسادنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇردى. بۇنىڭ بىلەن شەھەرنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولدى. شەھەر ئاھالىسى كۆپىيىپ 200 مىڭدىن ئاشتى (1984). ماسكات شەھىرىدە ئېگىز قەۋەتلىك مېھمانخانىلار، سودا ماگىزىنلىرى، مەكتەپلەر، دوختۇرخانىلار، يېڭى ئولتۇراق جايلار سېلىنىپ، شەھەرنىڭ كۆرۈنۈشى يېڭىلاندى. خەلق پۇلسىز ئوقۇش، پۇلسىز داۋالىنىش شارائىستىگە ئىگە قىلىندى. شەھەرنىڭ قاتناش - تىرانسپورتىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلىپ، يۇقىرى سۈرئەتلىك تاشيولىلار سېلىندى. شەھەرنىڭ غەربىدە 1972 - يىلى زامانىۋى خەلىقئارا ئايرودروم سېلىندى. بۇ ھازىر ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقىلارغا بىۋاسىتە مۇھىم ھاۋا قاتناش بازىسىغا ئايلاندى. ماسكات شەھىرىدە تۈزلۈق سۇنى تاتلىق سۇغا ئايلاندۇرۇش زاۋۇتى، سېمونت، خىمىيىلىك ئوغۇت، نېفىت ئايرىش زاۋۇتى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ يېنىدىكى ماتراھ پورتى ئارقىلىق نېفىت، خورما، ئانار، قۇرۇق مېۋە، بېلىق ۋە بېلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

ماسكارېن تاقىمى ئاراللىرى (Mascarene Islands 马斯卡林群岛) ماداغاسقار ئارىلىنىڭ شەرقىدىكى دېڭىزغا جايلاشقان. ماداغاسقار بىلەن بولغان ئارىلىقى 640—800 كىلومېتر كېلىدۇ، تاقىم ئاراللار رېئونىئون، ماۋرېتىئوس، رودرىگوستىن ئىبارەت ئۈچ ئاراللار گۇرۇپپىسىدىن تۈزۈلگەن. ئومۇمىي مەيدانى 4486 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىرمىليون 380 مىڭدىن ئاشىدۇ. ھەرقايسى ئاراللارنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرىدا كەتكەن تۈزلەڭلىكلەر بار. ئوتتۇرا قىسمى ئېگىزلىك، تاغلىقلاردىن ئىبارەت، ئەڭ ئېگىز

گىشىپ تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقتىكى تاشيول، دېڭىزيولى ھەم ھاۋايوللىرىنىڭ مۇھىم تۈگۈنلىرىنىڭ بىرى. شەھەردە كان ماشىنىلىرىنى ئىشلەش، كېمە رېمونت قىلىش، ئاپتوموبىل ھەم تراكتور رېمونت قىلىش، بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ ئورۇن سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقتىكى مۇھىم پەن تەتقىقان مەركىزى بولۇپ، شەرقىي شىمال ئۇنىۋېرسال تەتقىقات ئورنى، سوۋېت بويىچە ئالتۇن ھەم ئاز ئۇچرايدىغان مېتاللارنى تەتقىقات قىلىش قاتارلىق ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ دېڭىز ياقىسىدا سىرتقى پورتى ناگايېۋ پورتى بار.

مالابو شەھىرى (马拉博市Malabo) ئېكۋاتور گۋېنىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى، مۇھىم پورتى. شەھەر ئاھالىسى 80 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئېكۋاتور گۋېنىيىسىدە ئىشلەپچىقىرىلغان كاكائو، كوفى قاتارلىق تروپىك بەلباغ مەھسۇلاتلىرى بۇ جايغا توپلىنىپ تارقىتىلىدۇ. شەھەردە دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، ئورمان كېسىش قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا ھەرخىل يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. بۇ شەھەردىكى پورت يانار تاغ ھەرىكىتىدىن شەكىللەنگەن يېرىم ئاي شەكلىدىكى قولتۇق بويىغا جايلاشقان بولۇپ، سۈيى چوڭقۇر، ئوكيان پاراخوتلىرى بىۋاسىتە كىرەلەيدۇ، پورت ئارقىلىق كاكائو، كوفى، بانان، ياغاچ ماتېرىياللار ئېكسپورت قىلىنىدۇ، شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى بار.

مالاككا (马六甲Melaka) غەربى مالايشىيادىكى مالاككا ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى ھەم مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر مالاككا

تۇرۇشلۇق جايى ھېسابلىنىدۇ.

ماسىراھ ناھىيىسى (马西拉赫 Masirah) ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئومانىنىڭ ئەڭ چوڭ ناھىيىسى، ناھىيە بىلەن ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىنى 16 كىلومېتر كەڭلىكتىكى ماسىرا بوغۇزى ئايرىپ تۇرىدۇ، ناھىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى تاغ ئارىلىنى توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. ئۇنىڭ ئېگىزلىكى 190 مېتردىن ئاشمايدۇ. ناھىيىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 64 كىلومېتر، كەڭلىكى 16 كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ ناھىيە كىچىك بولسىمۇ، ئۇنىڭ ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ، ناھىيىنىڭ شەرقىي شىمال بۇرجىكىدە ھەربىي ئايرودرومى بىلەن دېڭىز ئارمىيە بازىسى بار. ناھىيىدىكى خەلقلەر بېلىقچىلىق ھەم چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ماكېيېۋكا (马克耶夫卡 Макеевка) سوۋېت ئىتتىپاقى ئوكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ دونباس رايونىدىكى ئېغىر سانائەت شەھرى. بۇ شەھەر گرۇزسكا دەريا بويىغا جايلاشقان، غەربىي جەنۇبىدىكى دۇنىسكى بىلەن بولغان ناھىيىلىقى 12 كىلو مېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 436 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). 1899-يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شەھەر ئەتراپىدا كۆمۈر بايلىقى مول، كۆمۈر سانائىتى بىلەن پولات سانائىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. بۇلاردىن باشقا، كوكۇش خىمىيە سانائىتى، پولات تورۇبا سانائىتى، سېمونت قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان.

ماگادان شەھىرى (马加丹市Магадан) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقتىكى تىنچ ئوكيان قىرغىقىغا جايلاشقان شەھەر، ماگادان ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. ئاھالىسى 122 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). بۇ شەھەر 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرى كولىما دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى ئالتۇن كانلىرىنىڭ ئېچىلىشىغا ئە-

مۇملاشتۇرماقتا. مالاۋىگە 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ پورتۇگالىيە، ئەنگلىيىلىكلەر بېسىپ كىرگەن. 1891 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ ھامىلىقىدىكى دۆلەتكە ئايلانغان، 1904 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ بىۋاسىتە باشقۇرۇشىدىكى نىياسسا بولۇپ قۇرۇلغان. 1953 - يىلى ئوتتۇرا ئافرىقا بىرلەشمىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1964 - يىلى 7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ، دۆلەت نامىنى نىياسسادىن مالاۋىگە ئۆزگەرتكەن. 1974- يىلى پايتەختىنى زۇمبە شەھىرىدىن لىلونگۋى شەھىرىگە يۆتكىگەن. مالاۋى ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 80% ى يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ (1984)، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ (1984)، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 95% نى تەشكىل قىلىدۇ (1984)، يېزا ئىگىلىكىدە كۆممىقوناق، تاماكا، خاسىڭ، كېۋەز ئۆستۈرۈلىدۇ. تاماكا ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 55% نى، چاي 20% نى تەشكىل قىلىدۇ (1981). چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق ئۆچكە، كالا بېقىلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ ئېشىنىدۇ. مالاۋى سىرتقى دۆلەتلەر ئارا مال ئالماشتۇرۇشتا موزامبىكنىڭ پورتلىرىدىن پايدىلىنىدۇ. سانائەتتە چاي، تاماكا، ياغ زاۋۇتلىرى بىلەن شېكەر، توقۇمىچىلىق، سېمونت ۋە كان سانائەتلىرى بار. تاشقى سودىسىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ماشىنا ئۈسكۈنىلەر بىلەن ئىستېمال بۇيۇملىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ.

مالاۋى كۆلى (马拉维湖Malawi Lake) شەرقىي ئافرىقىدىكى چوڭ تاتلىق سۇلۇق كۆل. ئۇ بۇرۇن نىياسسا كۆلى دەپ ئاتىلاتتى. ئۇ مالاۋى، موزامبىك، تانزانىيىدىن ئىبارەت ئۈچ

ئۇيغۇرچە كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

دەريانىڭ ئاغزىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 464 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى خەنزۇلار بىلەن ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى ئىگىلەيدۇ. مالاككا شەھىرىنىڭ ئاساسى تەخمىنەن 1400-يىللىرى سېلىنىغان. 1511 - يىلىدىن باشلاپ پورتۇگالىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1641 - يىلى گوللاندىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1826 - يىلى ئەنگلىيەگە قاراشلىق مالاككا بوغۇزى مۇستەملىكىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان. مالاككا مالايشىيانىڭ مۇھىم شەھەرلىرىنىڭ بىرى، شەھەردە نەشرىياتچىلىق، ياغاچچىلىق، قەغەز ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار، شەھەردە مۇستەملىكىچىلەر ۋاقتىدا سېلىنغان بىر قەۋەت ئۆيلەر، 1521 - يىلى سېلىنغان سانت پاۋلو ئىبادەتخانىسى، خرىستىئان دىنى چېركاۋلىرى، ھۆكۈمەت بىنالىرى، مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن باشلاپ بىنا قىلىنىشقا باشلىغان خەنزۇلار قەبرىستانلىقى بار. مالاككا پورتى ئارقىلىق كاۋچۇك، شېكەر، گۈرۈچ قاتارلىق مەھسۇلاتلار بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەردىن كۇئالالۇمپۇر، سىنگاپۇر قاتارلىق شەھەرلەرگە بارىدىغان ھاۋا يوللىرى، تاشيوللار بار.

مالاۋى (Malawi 马拉维)ئافرىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى مالاۋى كۆلىنىڭ بويىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 118 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 6 مىليون 430 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 98% نى بانتو تىل سىستېمىسىدىكى نېگىرلاردىن بولغان مالاۋىلار ماكونا قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. يەرلىك خەلق ئىپتىدائىي دىنلارغا، بىر قىسمى كاتولىك دىنى بىلەن خرىستىئان دىنىغا، ئاسىيالىقلارنىڭ كۆپىي ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. ھازىر مالاۋى ھۆكۈمىتى مالاۋى تىلىنى ئومۇميۈزلۈك قوللىنىشنى ئو-

بىر قىسىم جايلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېرىم ئارالنىڭ ئۈستى قىسمىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنى ئېدىرلىقلار ئىگىلەيدۇ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا تۈزلەڭلىكلەر بار. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. كاۋچۇك، پالما، ياغلىق پالما، ئاتاتاس قاتارلىق يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرى بىلەن قەلەي، ۋولفرام، تۆمۈر، نېفىت قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ.

مالاي تاقىم ئاراللىرى (马来群岛Malay Archipelagoes) ئاسىيا قىتئەسىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا، ھىندى ئوكيان بىلەن تىنچ ئوكيان ئارىلىقىغا جايلاشقان. ئۇ زونىت تاقىم ئاراللىرى، فىلىپپىن تاقىم ئاراللىرىدىن ئىبارەت 20 مىڭدىن ئوشۇق ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 2 مىليون 550 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ھىندۇنېزىيە، مالايشىيا، بېرۇنى ھەم فىلىپپىندىن ئىبارەت دۆلەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 300 مىليونغا يېتىدۇ. ئاھالىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان مىللەتلەر ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ ئاراللاردا يەر تەۋرەش، ۋولقان ھەرىكىتى كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ. مالاي تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئېكۋاتور سىزىقى كېسىپ ئۆتىدۇ، كۈن نۇرى يىل بويى تىك چۈشىدۇ. تۆت پەسىل بولمايدۇ. يىل بويى ئىسسىق، كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتە شال، كاۋچۇك، شېكەر قومۇشى، پالما، كاۋاۋىچىن، خىنىن دەرىخى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. نېفىت، تەبىئىي گاز، قەلەي، مىس، مولىبدېن، ئاليۇمىن توپىسى، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېلىنىدۇ. ئاراللارنىڭ كۆپ قىسمىنى ياپيېشىل تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ.

مالايشىيا (马来西亚Malaysia) شەرقىي جەنۇبى ئاسىياغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ مالايا يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىي قىسمى

www.uyghurkitap.com

دۆلەتنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، يەر قاتلىمىنىڭ چوڭقۇر شىدىن شەكىللەنگەن. سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 472 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 560 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە كەڭلىكى 32 — 80 كىلومېترغا يېتىدۇ. يەر مەيدانى 30 مىڭ 800 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سۈيىنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 273 مېتر، شىمالىي قىسمىدىكى ئەڭ چوڭقۇر جايى 706 مېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلار قورشاپ تۇرىدۇ. شەرقىدە لۇۋىستون تېغى، غەربىدە نىكا ئېگىزلىكى بىلەن ۋىپىيا تېغى بار. بۇ كۆلگە دائىم ئېقىپ تۇرىدىغان 14 دەريا قۇيۇلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە رۇخۇخو دەرياسى ئەڭ چوڭ. كۆل سۈيى جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ سىرى دەرياسى ئارقىلىق زەمبېرى دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. كۆلدە سۇ قۇشلىرى ناھايىتى كۆپ. بېلىقلارنىڭ تۈرى 200 دىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ 80% ى ئاز ئۇچرايدىغان بېلىق تۈرلىرىدىن ئىبارەت. بۇ جايدا بېلىقچىلىق ئىشلىرى راۋاجلانغان، كۆل ياقىسىدا كالونكا، ئىنكاتاجى، ئىنكوتاكوتا، چىبوكا قاتارلىق پورتلار بار. پاختا، كاۋچۇك، شال، خاسىڭ قاتارلىق مەھسۇلاتلار كۆل ئارقىلىق چىبوكا پورتىغا كەلتۈرۈلۈپ پويىز ئارقىلىق سىرتقا يۆتكىلىدۇ.

مالايا يېرىم ئارىلى (马来半岛Peninsular Malaysia)

ئاسىيانىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ھىندىچىنى يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىغا سوزۇلغان قىسمى بولۇپ، شىمالىي چېگرىسى كرا بوينىغىچە كېلىدۇ. شەرقىي تەرىپى جەنۇبىي جۇڭگو دېڭىزى بىلەن، غەربى ئاندامان دېڭىزى ۋە مالاككا بوغۇزى بىلەن ئورىلىپ تۇرىدۇ. مالايا يېرىم ئارىلى مالاككا يېرىم ئارىلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1100 كىلومېتر، كەڭلىكى 50 — 320 كىلومېترغىچە كېلىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن 180 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. بىرما، تايلاند ھەم مالايشىيانىڭ

تىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى ھېسابلىنىدۇ. مالايشىيا ئىقتىسادىي جەھەتتىن يېڭا ئىگىلىك بىلەن كانچىلىقىنى ئاساس قىلىدۇ. كاۋچۇك، پالما يېغى، قەلەي مەھسۇلاتى جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا، نېفىت ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە شەرقىي جەنۇبى ئاسىيادا 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائەتتە قەلەي، نېفىت، تەبىئىي گازنى ئاساس قىلىدۇ. كاۋچۇك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەلەي ئېرىتىش، نېفىت ئايرىش، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، ئېلېكترون، ماشىنىسازلىق، پولات - تۆمۈر، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى ياساش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق قاتارلىق سانائەتلىرى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. مالايشىيانىڭ يېڭا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشتىكى شارائىتى ياخشى، تېرىشقا بولىدىغان يېرى 30% گە يېتىدۇ (ھازىر پايدىلىنىۋاتقىنى 12.7%). يېڭا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 21% نى (1984) تەشكىل قىلىدۇ. ئاساسلىق كاۋچۇك، ياغلىق پالما، كاكائو، كاۋاۋچىن، پالما، شال قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. گۈرۈچ بىلەن ئوز ئېھتىياجىنى تەمىنلەش نىسبىتى 75% گە (1984) يېتىدۇ. ياغاچ مەھسۇلاتىغا باي. بىلىمچىلىقى تەرەققىي قىلغان. چارۋىچىلىقىدا ئوي قوشلىرى، چوشقا، كالا، قوي بېقىلىدۇ.

ماگنىتوگورسكى (马格尼托哥尔斯克Магнитогорск) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ پولات - تۆمۈر سانائەت مەركىزى، جەنۇبىي ئورال تاغلىرىنىڭ شەرقىي باغرى بىلەن ئورال دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان. ئەتراپىدا ئورال رايونى بويىچە ئەڭ چوڭ ماگنىتلىق تۆمۈر كان جايلاشقان. شۇڭا شەھەرگىمۇ «ماگنىتوگورسكى — ماگنىتلىق شەھەر» دەپ نام قويغان. شەھەر ئاھالىسى 410 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، 20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن باشلاپ بۇ جايـ

بىلەن كالىمانتان ئارىلىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ساراۋاك، سابالاردىن ئىبارەت ئىككى چوڭ قىسىمدىن تەشكىللەنگەن، يەر مەيدانى 329 مىڭ كۋادرات كىلومېتر دىن ئاشىدۇ. مالايشىيا شىمالىي كەڭلىك 1° بىلەن 7° ئارىلىقىدىكى تروپىك بەلبېغىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل - يېغىنى مول بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 — 3000 مىللىمېتر، ئايرىم جايلىرىدا 4000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. شۇڭا ھەممە جايلىرىنى يىل بويى ياپيېشىل ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 60% دىن ئاشىدۇ. مالايشىيانىڭ ئاھالىسى 15 مىليون 839 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 47% نى مالاي خەلقلىرى، 34% نى جۇڭگو قان سىستېمىسىدىكى مالايلىقلار، جۇڭگو مۇھاجىرلىرى، 9% نى ھىندىلار، پاكىستانلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى، مالاي تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. مالايشىيا قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، بۇنىڭدىن 2000 يىل بۇرۇنلا دۆلەتسىز بىلەن بېرىش - كېلىش قىلىپ كەلگەن. 16 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، ئىسپانىيە، گوللاندىيە ۋە ئەنگلىيىنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان. 18 - ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىدىن كېيىن ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپونىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان، ياپونىيە ئەسلىم بولغاندىن كېيىن قايتىدىن ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن. 1957 - يىلى 8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ مالايا فېدېراتسىيىسى بولۇپ قۇرۇلغان. 1963 - يىلى 9 - ئاينىڭ 16 - كۈنى مالايا، ساراۋاك، سابا، سىنگاپورلار بىرلىشىپ مالايشىيا ئىتتىپاقى بولۇپ قۇرۇلغان (1965 - يىلى سىنگاپور چېكىنىپ كەتكەن). مالايشىيا ھازىرمۇ ئەنگلىيە ئىتتە-

1798 - يىلى فرانسىيىلىك ناپالىئون ئەسكەرلىرى تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1800 - يىلى ئەنگلىيىلىكلەر تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1814 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1964 - يىلى 9 - ئايىنىڭ 21 - كۈنى مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن، 1974 - يىلى 12 - ئايىنىڭ 23 - كۈنى دۆلەت نامىنى «مالتا جۇمھۇرىيىتى» گە ئۆزگەرتكەن، ھازىر ئۇ يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. مالتا ئىقتىسادىي جەھەتتە تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت. ئىقتىسادتا پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى بىلەن سایاھەتچىلىك، پاراخوت رېمونت قىلىش ھەم پاراخوت ياساش سانائەتلىرى مۇھىم ئورۇن چوڭ ئىقتىسادىي تۈزۈلمىنى ھېسابلىنىدۇ. زامانىۋىلاشقان توقۇمىچىلىق، كېمە - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، تېرە - خۇرۇم، كونسېرۋا قاتارلىق پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرىنىڭ ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 30% نى ئىگىلەيدۇ. مالتاغا ھەر يىلى كېلىپ كېتىدىغان سایاھەتچىلەر 479 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، سایاھەتچىلىك كىرىمى ئومۇمىي كىرىمنىڭ $\frac{1}{4}$ نى، تاشقى پېرىدۇوتنىڭ 30% نى ئىگىلەيدۇ. مالتا ھەر خىل تېپتىكى پاراخوتلارنى رېمونت قىلىش سىرت، 120 مىك تونناللىق پاراخوتلارنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. مالتانىڭ يېزا ئىگىلىكى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان. ئۇ جايدا بۇغداي، ياڭيۇ، ھەر خىل سەي، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. مالتا ئىشلەپچىقارغان بۇغداي بىلەن ئاران بىر نەچچە ھەپتىلىك ئېھتىياجىنى قامدايدۇ، قالغان قىسمىنى ئىمپورت قىلىدۇ.

مالدىۋې (Maldives 马尔代夫) ھىندى ئوكيانىنىڭ شىمالىي ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇنىڭ سىرىلانكا

دىكى مول تۆمۈر كانلىرىنىڭ ئېچىشىغا ئەگىلىشىپ، بۇ سۇۋېت ئىتتىپاقى بويىچە چوڭ تېپتىكى پولات سانائەت بازـ لەشمە كارخانىسى بولۇپ شەكىللەنگەن. پولات سانائىتىدىن باشـ قا ماشىنىسازلىق سانائىتى، كوكس كۆيدۈرۈش سانائىتى، مېتالـ چىلىق سانائىتى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ تۆمۈريول، تاشـ يول، تۇرۇبا ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە كان سانـ ائەت شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

مالتا (马耳他Malta) يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ ئوتتۇرا قىسـ مىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 316 كۋادـ رات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 332 مىڭ بولۇپ (1984)، بۇنىڭ 95% نى مالتالىقلار ئىگىلەيدۇ. بۇلاردىن قالسا ئەرەب، ئىتالىيان، ئىنگلىز قاتارلىق مىللەتلەر بار. مالتا ئاھالىسىنىڭ كۆپى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، مالتا تىلى بىلەن ئىنگلىز تىلىنى ئۇمۇميۈزلۈك قوللىنىدۇ. مالتا بەش ئارالـ دىن تەشكىل تاپقان، ئۇنىڭ ئەڭ چوڭى مالتا ئارىلى، ئۇنىڭدىن قالسا گوزۇ، كەيمۇنا قاتارلىق ئارالـلاردىن ئىبارـ رەت. مالتانىڭ ئىقلىمى يازدا قۇرغاق ئىسسىق، قىشلىقى يىللىق كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ. قىشلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 13.7°C، يازلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېـ راتۇرىسى 22.6°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 560 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. مالتا يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ ئوتتۇرا قىسـ مىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، شۇنداقلا مۇھىم ستراتېگىيـ لىك ئورۇن، ئاتلانتىك ئوكيانىدىن يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرـ قىي تەرەپلىرىگە، ھىندى ئوكيانىغا بارىدىغان پاراخوتلار بۇ جايـ دا توختىماي ئۆتمەيدۇ. مالتا يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شەرق ۋە غەرب تەرەپلىرىنى كونترول قىلىشتا ناھايىتى مۇھىم ئەھمىيەتـ كە ئىگە ئورۇن. 218 - يىلى رىملىقلار مالتانى ئىگىلىگەن،

پورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 90% نى تەشكىل قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا كۆممىقوناق، تېرىق، بانان، كوكۇس پالمىسى، ئەنبەھ، ئاناناس، شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ.

مالۋىناس تاقىم ئاراللىرى (Islas Malvinas 马尔维纳斯群岛) جەنۇبىي ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئاراللار. بۇ ئاراللار بىلەن ئارگېنتىنانىڭ ئارىلىقى 450 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى تەخمىنەن 12 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. بۇ ئاراللار سۇلەيدا (شەرقىي فولكلېند)، چوڭ مالۋىناس (غەربىي فولكلېند) ۋە ئۇلارنىڭ ئەتراپىدىكى تەخمىنەن 200 گە يېقىن ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، مالۋىناس تاقىم ئاراللىرىدىن 1000 كىلومېتر شەرقتىكى ئوكيانغا جايلاشقان جەنۇبىي گېئورگىيە ئارىلى بىلەن جەنۇبىي ساندۋىچ ئاراللىرىمۇ مالۋىناس ئاراللىرىغا تەۋە بولىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ كۆپ قىسمىنى ئېدىرلىقلار، سازلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرى بەك ئەگرى - تۇقاي بولۇپ، كۆپىنچىسى تاشلىق قىرغاقلاردىن ئىبارەت. بۇ ئاراللار سوغۇق بەلباغقا جايلاشقان بولسىمۇ، لېكىن جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى يىلىلىق ئېقىمنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقى ئۈچۈن ھاۋاسى بەك سوغۇق ئەمەس، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 5.5°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 600 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. بۇ جايدا بۇلۇتلۇق، يامغۇرلۇق كۈنلەر 250 كۈندىن ئاشىدۇ. بۇ ئاراللاردا ئولتۇراقلاشقان ئاھالە 1900 دىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 97% نى ئەنگلىيەلىكلەرنىڭ ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. يەرلىك خەلق چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. چارۋىچىلىق مەيدانلىرى كەڭ بولۇپ، ئاساسلىق قوي، كالا، ئات بېقىلىدۇ. بۇ جايدا ھەر خىل دېڭىز قۇشلىرى ياشايدۇ. پىنگۋىنلارنىڭ سانى تەخمىنەن 10 مىليوندىن ئاشىدۇ. بۇ ئاراللار-

بىلەن بولغان ئارىلىقى 640 كىلومېتر كېلىدۇ. مالدىۋې شەھ-
رىدىن جەنۇبقا قاراپ 650 كىلومېترغا سوزۇلغان 19 ئارال مۇ-
رۇپپىسى ۋە ئۇلارغا تەۋە 2000 غا يېقىن ئارال ۋە خادا تاش-
لىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ 200 ئارىلىدا كىشىلەر
ئولتۇراقلاشقان. ئاراللارنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 298 كۋاد-
رات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاراللارنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس بو-
لۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن دېڭىز يۈزىدىن 7 مېتر ئېگىزلىك-
تە كۆتۈرۈلۈپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى تروپىك مۇسسۇنلۇق ئىقلىم
تىپىغا كىرىدۇ، ھاۋاسى نەم ئىسسىق بولىدۇ، ھەر ئاينىڭ ئو-
تتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C — 28°C بولۇپ، يىل بويى
ياز بولىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1800 مىللىمېتر-
دىن ئاشىدۇ. مالدىۋېنىڭ ئاھالىسى 178 مىڭدىن ئاشىدۇ
(1985)، بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى مالدىۋې خەلقلىرى
تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى ئىسلام دىنىغا، ئاز قىس-
مى بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى ھې-
سابلىنىدۇ. دۆلەت ئەمەلدارلىرى دىۋارى تىلىنى قوللىنىدۇ، يۇ-
قىرى قاتلام كىشىلىرى ئىنگلىز تىلىنى ئىشلىتىدۇ، پايتەخ-
تى مالې شەھىرى. مالدىۋېدا بۇندىن 2000 يىل ئىلگىرى كې-
شىلەر ئولتۇراقلاشقان، 1116 - يىلى ئىسلام سۇلتانلىقى قۇرۇل-
غان، 400 يىلدىن بۇيان پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە-
لەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1965 - يىلى 1 - ئاينىڭ 11-
كۈنى دۆلەت نامىنى مالدىۋې جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن،
1972 - يىلى 10 - ئاينىڭ 14 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلو-
ماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. مالدىۋې ئىقتىسادتا دېڭىز تران-
سپورتى، ساياھەتچىلىك، بېلىقچىلىق ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەي-
دۇ. پۈتۈن دۆلەت خەلقىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى بېلىقچىلىق
بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، قۇرۇتۇلغان بېلىق مەھسۇلاتلىرى ئېگ-

ئۆز يېزىقى بار. باشقا مىللەتلەرنىڭ يېزىقى يوق. ئاھالىنىڭ 68% ى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، بەنبالا تىلىنى ئۇمۇمىيۈزلۈك قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. مالى غەربىي ئافرىقىدىكى ئۆزۈن تارىخقا ئىگە دۆلەتلەرنىڭ بىرى، بۇ جايدىكى خەلقلەر 8 - ئەسىردە سېنېگال دەريا سىنىڭ بىلەن نېگىر دەريا سىنىڭ يۇقىرى ئېقىن ئارلىقىدىكى كان - گابا شەھىرىنى مەركەز قىلغان پادىشاھلىق دۆلەت قۇرغان. ئۇستەڭلەرنى قېزىش ئارقىلىق دېھقانچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ فرانسىيە بېسىپ كىرگەن. 1904 - يىلى فرانسىيىگە قاراشلىق غەربىي ئافرىقىنىڭ دائىرىسىگە قوشۇلغان. 1920 - يىلى فرانسىيە ئورتاق گەۋدىسى دائىرىسىدە ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1959 - يىلى سېنېگال - مالى بىرلەشمىسى بولۇپ قۇرۇلغان. 1959 - يىلى 6 - ئايدا مۇستەقىللىك ئېلان قىلغان، 1959 - يىلى 9 - ئاينىڭ 22 - كۈنى دۆلەت نامىنى مالى جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. 1960 - يىلى 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. مالى ئىقتىسادىي جەھەتتە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 8.5% (1983) دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك رايونلىرى نېگىر دەريا بويىغا جايلاشقان بولۇپ، تېرىلغۇ يېرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ ئاران 9.4% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىشتا غەربىي ئافرىقا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئاساسلىق تېرىق تېپىدىكى زىرائەتلەر، قوناق، شال، كۆممىقوناق، كېۋەز، خاسىلا، شېكەر قۇمۇشى، يەرلىك ھەر خىل مېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. چارۋىچىلىقى يېزا ئىگىلىكىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ، چارۋىنىڭ كىشى بېشىغا

غا 1520 - يىللىرى ئەتراپىدا كىشىلەر كۆچۈپ بارغان. 1764 يىلى فرانسىيىلىكلەر بۇ جايدا ئولتۇراق جايلارنى سېلىپ بۇ جايغا «مالۇنېس ئاراللىرى» دەپ نام بەرگەن. كېيىن 1767 - يىلى ئىسپانىيە پادىشاھى بىلەن فرانسىيە ئوتتۇرىسىدا بولغان كېلىشىم بويىچە بۇ ئاراللار ئىسپانىيىگە بېرىلگەن، ئاراللارنىڭ نامىنى مالۇناس ئاراللىرى دەپ قوللانغان. 1982 - يىلى 4 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئارگېنتىنا قايتۇرۇۋالغاندىن كېيىن مالۇناس ئاراللىرى دەپ ئاتالغان. مەركىزىنى مالۇناس پورتىغا ئۆزگەرتتى. بىراق ئۇزۇن ئۆتمەي ئەنگلىيە دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە كۈچلىرى بىلەن بۇ ئاراللارنى قورشاپ قايتا كونترول‌لۇقىغا كىرگۈزۈۋالدى. بۇ ئاراللارنىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى مەسىلىسىدە ئارگېنتىنا بىلەن ئەنگلىيە ئوتتۇرىسىدا تالاش - تارتىش تۇغىمىدى.

مالى (Mali 马里) ئافرىقىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلتى، يەر مەيدانى بىر مىليون 204 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شىمالدىكى سەھرايى كەبىر قۇملۇقنىڭ 300 مىڭ كۋادرات كىلومېتر يېرىنى ئىگىلەيدۇ. دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇب قىسىملىرىدا ئېگىز تەكشىلىك تاغلىقلار بار بولۇپ، ئەڭ ئېگىز گۇن بورى چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1150 مېتىرغا يېتىدۇ. مالىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى تروپىك چوڭ ئىقلىم بىلەن تروپىك ساۋانىنا ئىقلىمىغا كىرەدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شىمالدىكى قۇملۇقلاردا 100 مىللىمېتىر، غەربىي جەنۇب قىسىملىرىدا 500 — 800 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 7 مىليون 530 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 90% نى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، بەنبالا، فولبى، مالىنكې، سېنوپى، سانگاي قاتارلىق مىللەتلەر كۆپ سانلىق ئىگىلەيدۇ. بۇ مىللەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆز تىلى بار. بەنبالا مىللىتىنىڭ

ئىشلەش قاتارلىق سانائەت تۈرۈنلىرى بار. ماناگۇئا مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ باشقا جايلىرىغا بارىدىغان تۆمۈريول، تاشيوللار بار، شەھەردە يەنە خەلقئارا ئايرودرومى، باغچىلار، ھەشەمەتلىك قۇرۇلۇشلار، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئاقلىق سايامەت تۈرۈنلىرى بار.

ماناما (Manama 麦纳麦) ئەرەب (پېرسىيە) قولتۇقىنىڭ غەربىي دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت بەھرەينىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، مۇھىم پورت شەھىرى. شەھەر ئاھالىسى 150 مىڭدىن ئوشۇق (1980) بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ $\frac{3}{5}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ماناما شەھىرى ئۇزۇن يىللاردىن بۇيان پېرسىيە قولتۇقىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم سودا ۋە پۇل مۇئامىلە مەركىزى بولۇپ كەلگەن. 1958 - يىلى ئەركىن شەھەر بولۇپ ئېلان قىلىندى. 1962 - يىلى چوڭقۇر سۇلۇق پورت قۇرۇلدى. ھازىر بۇ شەھەر بىلەن شەھەر يېنىدىكى موخەيراگ ئارىلىدىكى موخەيراگقا 2.5 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا يول سېلىندى. ھازىر بۇ جايدا نېفىت ئايرىش، كېمىسازلىق، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت تۈرۈنلىرى بار. ماناما ئەرەب دۇنياسىدىكى يېڭى پۇل مۇئامىلە مەركىزى. 1973 - يىلدىن باشلاپ تېز تەرەققىي قىلىپ، ئوتتۇرا شەرق بويىچە مۇھىم پۇل مۇئامىلە مەركىزىگە ئايلاندى. ھازىر چەت ئەللەرنىڭ 48 چوڭ بانكىسىنىڭ ماناما دا تۈرۈشلۇق شۆبە بانكىسى بار. بەھرەينىنىڭ ئۆز بانكىسىمۇ 19 غا يېتىدۇ.

ماناۋۇس (Manaus 马瑙斯) برازىلىيەنىڭ غەربىي شىمالىغا، ئامازون دەرياسى بىلەن نېگىرو دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان شەھەر، ئامازون شتاتىنىڭ مەركىزىي شەھىرى،

www.uyghurkitap.com

تەقسىم قىلىنىشى جەھەتتە ئافرىقا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا كالا، قوي، تۆگە بېقىلىدۇ. سانائىتى ئانچە تەرەققىي قىلمىغان، ھازىر بار بولغان تېقىمچىلىق، شېكەر، تاماكا، سەرەڭگە، تېرە - خۇرۇم، شال ئاقلاش، چاي، سېمونت، ياغ چىقىرىش قاتارلىق سانائەتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ ئاران 12% نى تەشكىل قىلىدۇ.

ماناگۇئا (Managua 马那瓜) نىكاراگۇئا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر ماناگۇئا كۆلىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ماناگۇئا ئەسلى ئىندىئان قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقان بىر يېزا ئىدى، كېيىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ ماناگۇئا شەھىرى بىنا بولغان. بۇ شەھەر 1858 - يىلىدىن باشلاپ دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. شەھەرنىڭ نامى ماناگۇئا كۆلىنىڭ نامىغا ئاساسەن قويۇلغان. ماناگۇئا شەھىرى يەر تەۋرەش، ۋولقان ھەرىكىتى كۆپ بولىدىغان بەلباغقا جايلاشقانلىقتىن، يەر تەۋرەشنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچراپ تۇرىدۇ. 1931 - يىلى چوڭ بىر قېتىملىق يەر تەۋرەش بولۇپ، شەھەر زور دەرىجىدە ۋەيران بولغان، كېيىن تەدرىجىي قۇرۇلۇپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلانغان. 1972 - يىلى يەنە بىر قېتىملىق يەر تەۋرەشنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچراپ ۋەيران بولغان، كېيىن يەنە زور كۈچ بىلەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن. ھازىر ئۇ نىكاراگۇئانىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەتنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىدىن كۆپرەكى مەركەزلەشكەن. شەھەردە سېمونت، تېقىمچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە، نېفىت ئايرىش، ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ

قاتارلىق شەھەرچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 1287 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئاھالىسى 2 مىليون 700 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). مانچېستېر 13 - ئەسىردىن تارتىپ تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان، ئۇ ئۆزىنىڭ پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتى بىلەن ئەنگلىيە بويىچىلا ئەمەس، دۇنيا بويىچىمۇ ئاتاقلىق شەھەرلەرنىڭ بىرى. ئۇ 1780 - يىلدىن باشلاپ 40 يىل ئىچىدە پۈتۈن دۆلەتتىكى پاختا توقۇمىچىلىق سانائىتى مەھسۇلاتىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى ئىگىلىدى. ھازىرقى چوڭ مانچېستېر شەھەر رايونى ئەنگلىيىنىڭ ئەڭ چوڭ، ئاتاقلىق سانائەت رايونلىرىنىڭ بىرى. مانچېستېرنىڭ شەرقى توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك، بوياقچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، غەربى ئېلېكتىر ماشىنىلىرى ۋە باشقا ماشىنىسازلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ شەھەردە يەنە يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە ۋە نەشرىيات ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. مانچېستېر ئەنگلىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، چوڭ قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدا 1830 - يىلى دۇنيا بويىچە تۇنجى قېتىم سېلىنغان مانچېستېر لىۋېرپول تۆمۈريولى ۋە باشقا نۇرغۇن تۆمۈريوللار بار. بۇ تۆمۈريوللارنىڭ ھەممىسى مانچېستېر شەھىرىنى دۆلەتنىڭ باشقا شەھەرلىرى بىلەن باغلاپ تۇرىدۇ.

مانخاتتان ئارىلى (曼哈顿岛Manhattan) ئاقشى نىڭ نيۇ - يورك شەھىرىنىڭ مەركىزىي قىسمىدىكى ئارال. گودزون دەريا سۈيى بىلەن شەرقىي دەريا ئارىلىقىغا جايلاشقان، نيۇ - يورك شەھىرىنىڭ بەش رايونىدىكى ئەڭ چوڭ مانخاتتان رايونى ھېسابلىنىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 20 كىلومېتر، كەڭلىكى 4 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 57.7 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. بۇ جاي نيۇ - يورك

www.uyghurkitap.com

مانائۇس شەھىرى تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى ناھايىتى مول، شۇڭا ئۇنىڭ ئەتراپىنى ياپيېشىل ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ، ھاۋاسى ياخشى، مەنزىرىسى گۈزەل. مانائۇس 1669 - يىلى قۇرۇلغان، 1810 - يىلدىن باشلاپ بۇ رايونلاردا كاۋچۇك ئۆستۈرۈشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ بۇ ئورۇننىڭ دائىرىسىمۇ كېڭەيگەن. برازېلىيە ھۆكۈمىتى بۇ جاينىڭ مول تەبىئىي بايلىقلىرىدىن تولۇق پايدىلىنىپ سانائەت، يېزا ئىگىلىكىنى تەرەققىي قىلدۇرۇش ئۈچۈن 1967 - يىلدىن باشلاپ بۇ جاينى ئەركىن سودا رايونى قىلىپ بەلگىلىگەن. شەھەر ئاھالىسى 1968 - يىلدىكى 200 مىڭدىن كۆپىيىپ 700 مىڭغا يەتتى. مانائۇس شەھىرى ھازىر ئامازون دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىدىكى ئەڭ چوڭ دەريا پورتىغا ئايلاندى. شەھەردە نېفىت ئايرىش، كاۋچۇك، كۆن - خۇرۇم، بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئېلېكترون، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردە ئالىي مەكتەپلەر، ئامازون تەتقىقات ئورنى، ئۆسۈملۈك، ھايۋاناتلار باغچىلىرى، خەلقئارا ئايرودروم قۇرۇلدى. شەھەرنىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك، قاتناش - ترانسپورتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، بۇ جايغا كېلىپ ساياھەت قىلىدىغان كىشىلەر كۆپىيىپ، برازېلىيىنىڭ مۇھىم بىر ساياھەت ئورنىغا ئايلاندى.

مانچېستېر (曼彻斯特Manchester) غەربىي ياۋروپادىكى ئەنگلىيىنىڭ غەربىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان ئاتاقلىق پاختا توقۇمىچىلىق سانائەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، پۇل موئامىلە، مەدەنىيەت مەركىزى، شەھەر ئاھالىسى 490 مىڭدىن ئاشىدۇ. چوڭ مانچېستېر شەھىرى ئەتراپىدىكى سالخورد، ستوكپورت، ئولدھېم، روچدېل، بۇرى، بولتون، ۋىگان، ۋارىرىنكىتون

ئېراۋادى دەريياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا قاراپ يولغا چىقىقان پاراخوتلار بىرمىنىڭ پايتەختتى رانگون ئارقىلىق دېڭىزغا چىقالايدۇ. ئۇ ئېراۋادى دەريا بويىدىكى مۇھىم دەريا پورتى ھېسابلىنىدۇ. تۆمۈريول ئارقىلىق جەنۇبتا رانگون شەھىرىگە، شىمالدا مىچىنا شەھىرىگە، بادىۋىن كان رايونى بىلەن نەندوغا، غەربتە ۋاڭلەي قاتارلىق ئورۇنلارغا تۇتىشىدۇ. شەھەردىن ئەتراپقا قاراپ نۇرغۇن تارماق تاشيوللار ياسالغان. شەھەردە چوڭ تىپتىكى ئايرودرومى، نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، خان سارايلىرى، بۇتخانىلار، ئاتاقلىق بۇددا مۇنارلىرى، قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى، مەشھۇر ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

مانقىشلاق (曼格什拉克Мангышлак) كاسپىي دېڭىزنىڭ شەرقىدىكى يېرىم ئارال. مەمۇرىي جەھەتتىن قازاقىستانىنىڭ گورىيېۋ ئوبلاستىغا قارايدۇ. ئارالنىڭ شىمالىي قىسمى بۇزاچى يېرىم ئارىلى بىلەن تۇتىشىدۇ. غەربىي تەرىپى كاسپىي دېڭىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. ئارالنىڭ شەرقىي قىسمىدا ئاق تاغ ۋە قارا تاغ دېگەن تاغلىقلار ئورۇن ئالغان. ئارال دېڭىزغا قاراپ تەدرىجىي پەسلەپ بارىدۇ. يەر ئۇستىنى بور ۋە ئوچىچى دەۋر جىنسلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئارالدا نېفىت، كۆمۈر، مارگانېتىس، فوسفورت قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. مانقىشلاق رايونىدىن يىلىغا 20 مىليون تونىنا نېفىت ئېلىنىدۇ. بۇ رايون سوۋېتنىڭ 4 - باكوسى دەپ ئاتىلىدۇ.

مانىتوبا (马尼托巴 Manitoba) كانادانىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى بىر ئۆلكىسى. يەر مەيدانى 650 كۋادرات كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 21 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئۆلكە مەركىزى ۋىننىپېگ شەھىرى. 1670 - يىلى گودزون شىركىتى ئېلىسون دەريا ئاغزى بىلەن چېرچىل دەريا ئاغزى رايونىدا بىر قەلئە قۇرغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى كېيىمە قاتنىشى بىلەن

شەھىرىنىڭ پۇل مۇئامىلە، سودا مەركىزى. جەنۇبىي بۆلىكىدىكى ئۇئول ستىرېت كوچىسىدا نۇرغۇنلىغان چوڭ بانكىلار، چوڭ سودا قىلىش مەيدانلىرى ۋە مونوپول كاپىتالىستلارنىڭ تەشكىلىي ئاپپاراتلىرى توپلانغان. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ باش ئىش باشقۇرۇش ئورنىمۇ شەرقىي دەريانىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان. شەرقىي ھەم غەربىي دەريا ياقىسىنى بويلاپ ناھايىتى نۇرغۇن پرىستانلار قۇرۇلغان. شەھەرنىڭ باشقا رايونلىرى بىلەن يەر ئاستى تۆمۈر يولى، كۆۋرۈك، ئۆتۈشمە قېيىقلار ئارقىلىق باغلىنىپ تۇرىدۇ.

ماندالاي (曼德勒Mandalay) بىرما ئىتتىپاقى سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، ماندالاي ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر بىرمىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئېراۋادى دەرياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 586 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). ماندالاي بۇددا دىنىنىڭ مەركىزى ھەم بىرمىنىڭ قەدىمىي پايتەختى، بۇ شەھەر 1857 - يىلى قۇرۇلغان. ماندالاي بىرمىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى مۇھىم ئىقتىسادىي مەركىزى. بۇ جايدا گۈنجۈت، پۇرچاق، بۇغداي، خاسىڭ، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. شەھەرنىڭ ئەنئەنىۋى قول ھۈنەر مەھسۇلاتلىرى، يىپەكتىن ئىشلەنگەن مەھسۇلاتلىرى، ئالتۇن، كۈمۈشتىن ياسالغان مەھسۇلاتلار ناھايىتى مەشھۇر. ھازىرقى زامان سانائىتىدىن يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، كېمە رېمونت قىلىش، ياغاچچىلىق، خىمىيە، گۈرۈچ ئاقلاش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. ماندالاي بىرمىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ قاتناش تۈگۈنى، ماندالاي شەھىرىدىن

لانغان، هازىر شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا بويىچە چوڭ شەھەر-لەرنىڭ بىرى، شەھەر ئەتراپىغا فىلىپپىننىڭ مۇھىم سانائەت ئورۇنلىرى مەركەزلەشكەن. شەھەرنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن دۆلەت سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇ-مىي قىممىتىنىڭ 60% نى تەشكىل قىلىدۇ. مانىلا پورتى ئار-قىلىق ئېكسپورت قىلىنىدىغان مالىلار دۆلەت بويىچە ئېكسپورت قىلىنىدىغان مالىلارنىڭ $\frac{1}{3}$ نى، ئىمپورت قىلىدىغان مالىلارنىڭ $\frac{4}{5}$ قىس-مىنى تەشكىل قىلىدۇ. شەھەرنىڭ غەربىگە جايلاشقان بادەندە يې-قىنقى يىللاردىن بۇيان دۆلەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرۇ-دىغان، ئېكسپورت مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىدىغان يېڭى سانائەت رايونى قۇرۇلدى. بۇ جايدا ھەر خىل كىيىم ـ كېچەك، رادىئو، توڭلاتقۇ ۋە ئاپتوموبىل زاپچاسلىرى قاتارلىق ئېكس-پورت مالىلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. ئۇندىن باشقا شېكەر، ياغ، گۈرۈچ ئاقلاش، توقۇمىچىلىق، تاماكا، ئاپتوموبىل، كېچىك تېپىتسكى پولات زاۋۇتى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. مانىلا مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، ئۇ جايدىن پاراخوت بىلەن دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بارغىلى بولىدۇ. مانىلا پورتى شىمالىي پورت، جەنۇبىي پورت دەپ ئىككى قىسمىغا بۆلۈنىدۇ. بۇ پورتقا ھەرخىل تېپىتسكى ئوكيان پاراخوتلىرى كېلىپ توختىيالايدۇ. شەھەردە شەرقىي جەنۇبى ئاسىيا بويىچە چوڭ تېپىتسكى خەلقئارا ئايرودرومى، ئاتاقلىق سايامەت ئورۇنلىرى، مانىلا داشۆسى قاتارلىق ئاتاقلىق بىلىم يۇرتلىرى بار.

ماۋرىتانىيە (Mauritanie 毛里塔尼亚) ئافرىقىدىكى سەھرايى كەبىر قۇملۇقىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. دۆلەتنىڭ كۆپ قىسمىنى قۇملۇق، يېرىم قۇملۇق ئورۇنلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. يەر ۋەزىيىتى شەرقىي شىمال قىسمىدىن غەربىي جە-

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكتى www.uyghurkitap.com

تۆمۈريول قاتنىشى باشلانغاندىن كېيىن تېرە، يۇڭ سودىسى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاق تەنلىكلەر بۇ جايغا كەلگەن. 1870 - يىلى ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغان. بۇ ئۆلكىدە تۆۋزلەڭلىكلەرنىڭ دائىرىسى كەڭ بولۇپ، يەر ۋەزىيىتى شەرقتىن غەربكە، شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئېگىزلەپ بارىدۇ. ئۆلكىنىڭ پەقەت جەنۇبىي تەرىپىگىلا ئوتلاقلار تارقالغان، قالغان كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى ئورمان بىلەن تۇتۇندرا بەلبېغى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۆلكىدە نېلسون، چېرچىل قاتارلىق دەريالار بىلەن ۋىننىپېگ، مانىتوبا قاتارلىق كۆللەر ناھايىتى كۆپ. ئوتلاق رايونلاردا ئاساسلىق يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ جاي كانادانىڭ مۇھىم ئاشلىق رايونىنىڭ بىرى بولۇپ، ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن باشقا ئورمانمۇ ئۆستۈرۈلىدۇ. مانىتوبا ئۆلكىسىنىڭ كانچىلىق، قۇشخانا، گۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سۈت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ھاراق چىقىرىش، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ياساش، كىيىم - كېچەك سانائىتى ئورۇنلىرى تەرەققىي قىلغان. مانىتوبا ئۆلكىسىنىڭ ئاساسىي سانائەتلىرى ۋىننىپېگ شەھىرىگە مەركەزلەشكەن.

مانىلا (Manila 马尼拉) فىلىپپىن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. مانىلا لۇسون ئارىلىنىڭ غەربىدىكى مانىلا قولتۇقى بويىغا جايلاشقان، شەھەرنى پاسىگ دەرياسى ئىككىگە ئايرىپ تۇرىدۇ، چوڭ مانىلا شەھىرى كېسىمى، پاسىگ قاتارلىق 10 نەچچە شەھەر - جىڭنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 920 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 5 مىليوندىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ بىرا مىليون 630 مىڭدىن ئوشۇقراقىنى (1980) شەھەر ئىچى ئاھالىسى تەشكىل قىلىدۇ. مانىلا شەھىرى 1571 - يىلدىن باشلاپ فىلىپپىننىڭ مۇھىم سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزىگە ئايلا-

تىدۇ. دېھقانچىلىقىدا تېرىق، قوناق، كۆممىقۇناق، شال، ئەرەب كاۋچۇكى، خورما قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي، كالا، تۆگە ئاساس قىلىنىدۇ. بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. يىلىغا بىر مىليوندىن بىر مىليون 500 مىڭ تونناغچە بېلىق تۇتىدۇ. سانائىتىدە كان سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇنىڭ تۆمۈر، رۇدا ئىشلەپچىقىرىشى ئافرىقا بويىچە 3 - ئورۇندا تۇرىدۇ. تۆمۈر رۇدا ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىدە دېھقانچىلىق ھەم چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ.

ماۋرىتىئۇس (Mauritius 毛里求斯) ھىندى ئوكيانىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇنىڭ ماداغاسقار بىلەن بولغان ئارىلىقى 800 كىلومېتر، ئافرىقا چوڭ قۇرۇقلۇقى بىلەن بولغان ئارىلىقى 2252 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئۆزى يانار تاغ ئارىلى بولۇپ، ئەتراپىدا نۇرغۇن مارجان ئاراللىرى بار. ئۇنىڭ قاتناش ۋە ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئورنى ئىنتايىن مۇھىم. ماۋرىتىئۇسنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرى تاغلىق، دېڭىز قىرغاقلىرى تۆزلەڭلىك كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىز جايى دېڭىز يۈزىدىن 827 مېتر كېلىدۇ. ماۋرىتىئۇس جەنۇبىي كەڭلىك 20° بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 57° ئارىلىقىدىكى تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقتىن، ئىقلىمى ئىسسىق، كۆپ يامغۇرلۇق كېلىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20°C قا يېتىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1270 مىللىمېتر، ئېگىز لىكلەردە 5000 مىللىمېترغا بارىدۇ. 1 - ئايدىن 4 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتا كۈچلۈك شامال سوقۇپ تۇرىدۇ. ماۋرىتىئۇسقا مىلادى 10 - ئەسىردىن بۇرۇن ئەرەبلەر كېلىپ ئولتۇراقلاشقان

نۇب دېڭىز قىرغاق رايونلىرىغا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. دۆلەتنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى دېڭىز يۈزىدىن 732 مېتىر ئېگىز كېلىدۇ، ئىلىمى قۇرغان ئىسسىق كېلىدۇ. جەنۇبىدىكى سېنېگال دەريا بويلىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى كۆپرەك بولۇپ، 250 — 650 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، شىمالىي تەرەپلىرى قۇرغاق بولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىنى ئاران 50 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا 20°C—30°C، ئىچكى قۇرۇقلۇق قىسمىدا 30°C — 35°C قا يېتىدۇ.

دۆلەتنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسىم يېرىنى چۆل، يېرىم چۆللۈكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ماۋرىتانىيىنىڭ يەر مەيدانى بىر مىليون 185 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليون 700 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ 70% نى مور ئەرەبلىرى، 30% نى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى، ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. ماۋرىتانىيىگە 7 - ئەسىردە ئەرەبلەر كۆچۈپ كېلىپ، فېئوداللىق تۈزۈمدىكى دۆلەت قۇرغان. 15 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان. 19 - ئەسىرگە كەلگەندە، فرانسىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان، 1960 - يىلى 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى فرانسىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىل بولغان ئىدى. 1965 - يىلى 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ماۋرىتانىيە ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 80% يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 26% ى (1983) تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق مۇھىم ئورۇن تۇ-

بىناكارلىق قاتارلىق سانائەت تۈرۈنلىرىمۇ بار. دۆلەتنىڭ قاتناش تراڭسپورتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، 1775 كىلومېتر تاشيول، 144 كىلومېتر تۆمۈريول بار.

ماۋئى ئارىلى (Maui Island 毛伊岛) ھاۋاي تاقىم ئارالىدىكى ئىككىنچى چوڭ ئارال. ئورنى ھاۋاي ئارىلىدىن 41 كىلومېتر غەربىي شىمالغا توغرا كېلىدۇ. مەيدانى 1886 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 46 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئارالدىكى خالېئاكالا يانار تېغىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3063 مېتىرغا يېتىدۇ. بۇ يانار تاغ 1750 - يىلى ئاخىرقى بىر قېتىم ھەرىكەت قىلغان، يانار تاغ ئۈستىدىكى يانار تاغ ئاغزى خىلمۇ خىل رەڭدىكى جىنسلار بىلەن تولغان كۆلچەكتىن ئىبارەت. بۇ كۆلچەك كىشىلەرگە ھەر مىنۇتتا بىر قېتىم رەڭگىنى ئۆزگەرتىپ تۇرغانىدەك تەسىر بېرىدۇ. بۇ جاي خالېئاكالا دۆلەت باغچىسىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ قالدى. بۇ ئارالدا شېكەر قۇمۇشى، ئانانىاس قاتارلىقلار ئۆسۈتۈرۈلىدۇ. ئارالنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ۋايلۇكۇ ئېقىش چوڭ شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. غەربىي جەنۇب دېڭىز ياقىسىدىكى لاخايىنا ئېقىش بۇرۇنقى كىت تۇتۇش پورتى ھېسابلىنىدۇ.

مائىن ئارىلى (Isle of Man 马恩岛) غەربىي يار-روپادىكى ئەنگلىيە بىلەن ئىرلاندىيە ئارىلىقىدىكى ئىرلاندىيىلىك دېڭىزنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان ئارال. بۇ ئارالنىڭ 1828 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيىلىك تەۋەلىكىگە ئۆتكەن، ھازىر ئەنگلىيىگە قاراشلىق بىر ئاپتونومىيىلىك بولۇپ، ئومۇمىي يەر مەيدانى 572 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، بۇ ئارالنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان تاغلىقنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 620 مېتىر، ئارالنىڭ شىمالىدىن جەنۇبقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 48 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە بولغان كەڭلىكى 16 كىلومېتر كېلىدۇ.

قان. 1715 - يىلى فرانسىيە بىسۇالغان، ئەنگلىيە 1810 يىلى ئىراققا يۈرۈش قىلىش قوشۇننى ئەۋەتىپ ماۋرىتىئۇس ئىگىلىۋالغان، 1814 - يىلى فرانسىيە بىلەن ئەنگلىيە ئوتتۇرىسىدا ئىمزالانغان پارىژ كېلىشىمىگە ئاساسەن، ماۋرىتىئۇس ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئاراللار ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى دەپ ئايرىلغان. 1965 - يىلى 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ئۇ، ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. ماۋرىتىئۇسنىڭ يەر مەيدانى 2040 كۋادرات كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 4778 بولۇپ (1983)، بۇنىڭ ئىچىدە ھىندىستانلىقلار بىلەن پاكىستانلىقلارنىڭ ئەۋلادلىرى 67% نى، كىلىئور خەلقىلىرى 29% نى (فرانسۇزلار بىلەن ئافرىقىلىقلارنىڭ ئارىلاشمىسى) تەشكىل قىلىدۇ. خەنزۇلار بىلەن خەنزۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى 30 مىڭ، ياۋروپالىقلار 15 مىڭغا يېتىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپى ھىندى تىلى، كىلىئور تىلى ۋە فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. ئاھالىنىڭ 51% ى ھىندى دىنىغا، 34.3% ى خرىستىئان دىنىغا، 16.6% ى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ (1983). پايتاختى پورت لويىس شەھىرى. ماۋرىتىئۇس ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە شېكەر قۇمۇشى ئۆستۈرۈش دۆلەتنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي جان تومۇرى ھېسابلىنىدۇ. تېرىلغۇ مەيدانىنىڭ 93% دە شېكەر قۇمۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ. سىرتقى سودىسىنىڭ 60% نى شېكەر ئىگىلەيدۇ. بۇنىڭدىن باشقا چاي، تاماكا ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق پۈتۈنلەي دېگۈدەك ئىمپورت قىلىنىدۇ، ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن شال، كۆممىقۇناق ئۆستۈرۈلىدۇ. شېكەر سانائىتىدىن باشقا كونسېرۋا، ھاراق، يېمەك - ئىچمەك، سەرەڭگە، سوپۇن، كۆن - خۇرۇم، قۇرۇلۇش

610 مېتر ئېگىز كېلىدۇ، ئاھالىسى 198 مىڭدىن ئاشىدۇ، مەدىنە شەھىرى بىلەن مەككە شەھىرىنىڭ ئارىلىقى 450 كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئىككى شەھەرنى تاشيولىلار بىر - بىرىگە تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. مەدىنە شەھىرى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مۇھىم سودا مەركەزلىرىنىڭ بىرى، شەھەرنىڭ ئەتراپىدا نۇرغۇن دېھقانچىلىق مەيدانلىرى بولۇپ، خورما، بۇغداي، ئارپا، كۆكتات، مېۋە تۆستۇرۇلىدۇ. شەھەردە خورمىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتى، خىش زاۋۇتى، گىلەمچىلىك فابرىكىسى قاتارلىق زاۋۇت - فابرىكىلار بار. ھاۋا يولى، تاشيوللار ئارقىلىق مەككە ھەم جىددا پورتلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

مەشھەد (马什哈德 Mashhad) ئىرانىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان چوڭ شەھەر، خۇراسان تۆلكىسىنىڭ مەركىزى، ئىرانىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى مۇھىم ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. تۇنىڭ چوڭلۇقى ئىران بويىچە ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئاھالىسى 670 مىڭدىن ئاشىدۇ (ئىران ھۆكۈمىتى بۇ شەھەرنىڭ نامىنى ئىسلام چالۇ دەپ ئۆزگەرتتى). بۇ جايدا مىلادى 809 - يىلى شىئە مەزھىپىدىكى ئىمام ئالى زاسا زىيانكەشلىككە ئۇچراپ ئۆلۈپ ئورۇلگەن، ئۇنىڭ قەبرىسى شۇ جايدا قويۇلغان. ئۇندىن باشقا بۇ جايدا يەنە مەشھۇر ھۈسەيىن، مەشھەد سائا قاتارلىق ئىسلام دىنىنىڭ ئالىيجاناب كىشىلىرىنىڭ قەبرىسى بار. شۇڭا بۇ جاي ئىسلام دىنىنىڭ شىئە مەزھىپىدىكىلەرنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان مۇقەددەس جايىغا ئايلانغان. شەھەرنىڭ نامىمۇ شۇ كىشىلەرنىڭ نامىغا بېرىلگەن. مەشھەد ئىرانىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى مۇھىم سانائەت رايونى، ئۇنىڭ ئەتراپىدا يېزا ئىگىلىكىمۇ خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە توقۇمىچىلىق، كۆن - خۇرۇم،

لىدۇ. مائىن ئارىلىنىڭ ئاھالىسى 60 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاۋىلى ئاپتونومىيەسىنىڭ ئۆز ئالدىغا بايرىقى، قانۇنى، پوچتا ماركىسى، پۇلى بار. ئۇنىڭ دۆلەت مۇداپىئەسى بىلەن دىپلوماتىيەسىنى ئەنگلىيە باشقۇرىدۇ. مائىن ئارىلىدىكى ئاپتونومىيە ھۆكۈمىتى ھەر يىلى 7 - ئايدا ئۇستى ئوچۇق مەيدانىدا سايلام ئارقىلىق بارلىققا كېلىدۇ. گراژدانلار يىغىنىغا قاتنىشىپ ھۆكۈمەت ئىشلىرىدىن خەۋەردار بولىدۇ. ئۆز كۆز قاراشلىرىنى بايان قىلىدۇ. مائىن ئارالىلىرى كىچىك بولسىمۇ قوغۇشۇن، سېنىك، مىس قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. ئارالنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى ياخشى، شۇڭا ئۇنىڭ سایاھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. بۇ ئارالدا 700 دىن ئوشۇق مېھمانخانا، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار. ئارالدا ھەممە كىشى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، پۇلسىز داۋالاش يولغا قويۇلغان. قاتناش ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر ئىككى كىشىگە بىردىن كىچىك ماشىنا توغرا كېلىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي ئىقتىسادىي كىرىمى سایاھەتچىلىكتىن بولىدۇ. بىر قىسىم خەلق ئاشلىق زىرائەتلىرى، ياغىيۇ قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي بىلەن سۈتلۈك كالا ئاساس قىلىنىدۇ.

مەدىنە (Medina 麦地那) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان مۇھىم شەھەر، ئىسلام دىنىنىڭ مەركىزى. 622 - يىلى مۇھەممەت پەيغەمبەر ئۆز قوشۇنىنى باشلاپ مەككىدىن بۇ جايغا كېلىپ ئورۇنلاشقان، مۇھەممەت پەيغەمبەر 632 - يىلى شۇ جايدا ۋاپات بولغان. شەھەردە مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ قەبرىسى، مەشھۇر پەيغەمبەر مەسجىتى بار. مەدىنە شەھىرى 622 - يىلىدىن 661 - يىلىغىچە مۇسۇلمان دۆلەتلىرىنىڭ بىرىنچى پايتەختى بولغان. بۇ شەھەر جايلاشقان ئورۇنىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن

خەنې جايلار، كونىشەھەر خارابلىرى بار. بۇنىڭ ئىچىدە شەھەرنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ئەڭلىيا مەسچىتى (مۇقەددەس مەسچىت) ھەم بۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان «كاباھ» ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئالىي مەكتەپ، زامانىۋى مېھمانخانىلار، سودا رايونى، يېمەك - ئىچمەك زاۋۇتلىرى بار. شەھەر رايونىدا ئاراپات، شىدا، ساۋۇر قاتارلىق تاغلار بىلەن مىنا كەنتى قاتارلىق ئورۇنلار مۇ بار. مۇقەددەس مەسچىتنىڭ كۆلىمى 180 مىڭ كۋادرات مېتر بولۇپ، قۇرۇلۇشى يەك ھەيۋەتلىك، يىلىغا ئىككى قېتىم رېمونت قىلىنىپ ئاقارتىلىدۇ. بۇ جايدا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار ئىسلام دىنىنىڭ ئادىتى بويىچە دىنىي پائالىيەتلەرنى ئۆتكۈزىدۇ.

مەندەب بوغۇزى (Bab el Mandeb 曼德海峡) قىزىل دېڭىزنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، كەڭلىكى 32 كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان پېرىم ئارىلى ئۈنى ئىككىگە بۆلۈپ تۇرىدۇ. پېرىم ئارىلى بىلەن ئافرىقا ئارىلىقىدىكى قىسمىنىڭ كەڭلىكى 25.8 كىلومېتر بولۇپ، چوڭ بوغۇز دەپ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ چوڭقۇرلۇقى 311 مېتر كېلىدۇ. پېرىم ئارىلى بىلەن ئەرەبىستان پېرىم ئارىلى ئارىلىقىدىكى قىسمىنىڭ كەڭلىكى 3.2 كىلومېتر، چوڭقۇرلۇقى 29 مېتر بولۇپ، كىچىك بوغۇز دەپ ئاتىلىدۇ. چوڭ بوغۇز قىسمىدا يەتتە ئارالدىن تەركىب تاپقان ئارال گۇرۇپپىسى بار، بۇلارنى «يەتتە ئاچا - سىڭىل ئارالىرى» دەپ ئاتايدۇ. مەزكۇر بوغۇزنىڭ ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ تىنچ ئوكيان، ھىندى ئوكيان، ئاتلانتىك ئوكيان ئارىلىقىدىكى مۇھىم دېڭىز قاتناش تۈگۈنى، ئاسىيادىن ئافرىقىنىڭ شەرقىي رايونلىرىدىن ياۋروپاغا بارماقچى بولغان پاراخوتلارنىڭ كۆپىنى مۇشۇ يولىنى بېسىپ ئۆتىدۇ.

ئۇيغۇر كتابخانىسى www.uyghurkitap.com

شېكەر، شال، ئاقلاش، ئۇن، ھاراق ئىشلەش، مېۋە كونسېرۋا ئىشلەش، گىلەمچىلىك قاتارلىق كارخانىلار بار. مەشھەد ئىراننىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئافغانىستانلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم سودا، قاتناشىيولى، يىراق شەرق، غەربىي ئاسىيانى تۇتاش تۇرۇپ تۇرىدىغان قەدىمىي يېپەك يولى ئۈستىدىكى مۇھىم بېكەت. شەھەردە نۇرغۇنلىغان مەسچىتلەر، ئالىي مەكتەپلەر، مۇھىم تارىخىي ئورۇنلار بار.

مەككە (麦加 Makkah) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ غەربىي قىسمىدىكى سىرات تېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم دىنىي شەھەر، يەر مەيدانى 26 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 559 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، مەككە قەدىمدە بىرنەچچە قېتىم ۋەيران بولۇپ قايتا قۇرۇلغان. ئىسلام دىنىنىڭ ئىجادچىسى مۇھەممەت پەيغەمبەر 570 - يىلى مەككىدە تۇغۇلغان. 610 - يىلى مۇھەممەت پەيغەمبەر ئىسلام دىنىنى مۇشۇ جايدا ياراتقان. كېيىن بۇ شەھەر تەرەققىي قىلىپ ھەم كېڭىيىپ ئىسلام دىنىنىڭ ئاتاقلىق دىنىي شەھىرى، مۇھىم سودا مەركىزىگە ئايلانغان. 1925 - يىلى سەئۇدى ئەرەبىستان تەركىبىگە قوشۇلغان. ھازىر بۇ شەھەرنى مۇھەممەت پەيغەمبەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى باشقۇرىدۇ. مەككە شەھىرى ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن خېلى زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇش، شانائەت، مەدەنىي - مائارىپ، سەھىيە، قاتناش - تىرانسپورت قاتارلىق جەھەتلىرىدە زور ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلگەن. چەت ئەللەردىن يىلىغا ھەج قىلىشقا كېلىدىغانلارنىڭ سانى 2 مىليونغا يېتىدۇ. بۇ شەھەرده ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس دىنىي ئورۇنلىرى، مۇھىم تارى-

زايىر بىلەن ئۇگەندانىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان. بۇ كۆل 1972 - يىلدىن ئىلگىرى «ئالبېرت كۆلى» دەپ ئاتالغان. يەر پوستىنىڭ ئۈزۈلۈپ ئولتۇرۇشىدىن شەكىللەنگەن، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 619 مېتر كېلىدۇ. غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا ئۇزۇنلۇقى 180 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى تەخمىنەن 45 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 5350 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئەڭ چوڭقۇر يېرى 48 مېتر كېلىدۇ. غەربىي جەنۇبتىكى ئېدۋارد كۆلىدىن ئېقىپ چىقىدىغان سۇ سېمىلىكى دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ، شەرقىي شىمالدىكى كىيۇكا كۆلىدىن ئېقىپ چىقىدىغان سۇ ۋىكتورىيە نىل دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. كۆل ئەتراپىدىكى چۆكمە جىنسىلىق تۈزلەڭلىكلەرنىڭ دائىرىسى خېلى كەڭ بولۇپ، سازلىقلار كەڭ تارقالغان دىلتا شەكىللەنگەن. كۆل سۈيى شىمالغا قاراپ ئالبېرت نىل دەرياسى ئارقىلىق ئاق نىل دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. كۆلنىڭ ئىككى تەرىپى تىك بولۇپ، جوڭقۇر جىلغىلار كۆپ. بېلىق، بېگېموت، تىمساق ھەم ئۇچار قاناتلار ناھايىتى كۆپ ياشايدۇ. كۆل ياقىسىدا پىل، ياۋا كالا، تاغ ئۆچكىسى ۋە باشقا ياۋايى ھايۋانلارمۇ ناھايىتى كۆپ.

موردوۋا ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (莫尔多瓦自治共和国 Мордовская АССР) رۇس تۈزلەڭلىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. مەيدانى 26 مىڭ 200 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 966 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى موردوۋا ھەم رۇسلار ئىگىلەيدۇ. 1928 - يىلى موردوۋا مىللىي رايونى تەسىس قىلىنغان، 1930 - يىلى ئاپتونوم ئوبلاستقا ئۆزگەرتىلگەن، 1934 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولغان. مەركىزىي سارانسكى شەھىرى. موردوۋانىڭ شەرقىنى ۋولگا دەريا بويى ئېدىرلىقلىرى، غەربىنى تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ، ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ماتىرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق

مبابانې (Mbabane 姆巴巴内) ئافرىقىنىڭ جەنۇبىدىكى ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى. سۋازىلاند پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى، مبابانې شەھىرى دۆلەتنىڭ غەربىي شىمالىدىكى دېڭىز يۈزىدىن 1144 مېتر ئېگىز بولغان ئېگىزلىككە جايلاشقان. ئاھالىسى 38 مىڭ دىن ئاشىدۇ (1982). شەھەردە رەخت توقۇش، كۆن ـ خۇرۇم، كونسېرۋا قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرگە چارۋىچىلىق، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى توپلىنىپ سىرتقا تارقىلىدۇ. مبابانې ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى رايونلار دۆلەتنىڭ ئەڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونلىرىنىڭ مەركىزى. مبابانې شەھىرى تۆمۈرىول، تاشيوللار ئارقىلىق ئازانىيە ۋە موزامبىكلار بىلەن تۇتىشىدۇ. سۋازىلاندنىڭ ئېكسپورت قىلىنىدىغان مالىلىرى مبابانې شەھىرىگە توپلىنىپ ئاندىن پويىز ئارقىلىق جەنۇبىي ئافرىقا (ئازانىيە) نىڭ دىربان پورتى بىلەن موزامبىكنىڭ ماپۇتو پورتلىرى ئارقىلىق چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

مسايىد (Msayid 穆塞义德) قاتارنىڭ شەرقىي دېڭىز ياقىسىدىكى پورت. بۇ جاي «ئۇم سايىد» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 15 مىڭدىن ئاشىدۇ. 1949 ـ يىلى قۇرۇلغان. بۇ جايغا قاتارنىڭ غەربىي دېڭىز ياقىسىدىكى دۇخان نېفىتلىكىدىن 117 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى نېفىت تۇرۇبىسى تۇتىشىدۇ. مسايىد قاتارنىڭ يېگانە سانائەت شەھىرى، مۇھىم پورتى. بۇ جايدا ماي ئېسكىلاتى، نېفىت ئايرىش، نېفىت گاز تەييارلاش، خىمىيۋى ئوغۇت، نېفىت خىمىيە، پولات ـ تۆمۈر ھەم ئۇن تارتىش زاۋۇتلىرى بار.

موبۇتۇ كۆلى (Lake Mobutu seseseko 蒙博托湖) ئافرىقىدىكى تاتلىق سۇلۇق كۆل. ئېكۋاتورنىڭ شىمالىدىكى

يەر مەيدانى 799 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ يەر شەكلى غەربىي شىمالەس شەرقىي جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي شىمالىنى دېڭىز يۈزىدىن 500 مېتردىن ئېگىز بولغان تاغلار، ئوتتۇرا قىسمىنى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2000 مېتر ئەتراپىدا بولغان پىلاتغورمىلىق ئورۇنلار، شەرقىي جەنۇبىنى دېڭىز يۈزىدىن 200 مېتردىن پەس بولغان تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. تاغلىقلار پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 31% نى، پىلاتغورمىلىق ئورۇنلار 29% نى، تۈزلەڭلىكلەر 40% نى ئىگىلەيدۇ. موزامبىكنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ئۇ جاي ھۆلچىلىك پەسلى ۋە قۇرغاق پەسلىدىن ئىبارەت ئىككى پەسىلگە بۆلۈنىدۇ. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا، شىمالىي قىسمى ۋە دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 21°C — 27°C كېلىدۇ. ئاھالىسى 13 مىليون 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ تەخمىنەن 98% نى بانتو تىل سىستېمىسىدىكى ماكوكا، سونكا، مالاۋى، ماشونا قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جايدىكى خەنزۇلار بىلەن ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى 200 دىن ئاشىدۇ (1984). ئاھالىنىڭ كۆپى ئىپتىدائىي دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئاز قىسمى كاتولىك، خرىستىئان، ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، پورتۇگال تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. موزامبىك خەلقى قەدىمىي دەۋرلەردىن باشلاپلا شۇ جايلاردا ئولتۇراقلاشقان. 13 - ئەسىرگە كەلگەندە «مونوموتاپا» دۆلىتىنى قۇرغان. 1505 - يىلى پورتۇگالىيىلىكلەر بېسىپ كىرگەن. 1752 - يىلىدىن باشلاپ پۈتۈنلەي پورتۇگالىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. 1975 - يىلى 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى پورتۇگالىيىنىڭ 470 يىللىق مۇستەملىكىچىلىك ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ، موزامبىك جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. شۇ كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇنا-

www.uyghurkitap.com

هۆل - يېغىن مىقدارى 400 — 500 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ئاساسىي دەريالىرى ۋولگا دەرياسىنىڭ تارماقلىرى بولغان موكا، سۇلا دەريالىرىدىن ئىبارەت. سانائەتتە يېمەكلىكنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئورمان كېسىش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كەندىر توقۇمىچىلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. قارا بۇغداي، بۇغداي، كەندىر قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، گۆشلۈك چارۋا بېقىلىدۇ.

موريسبي پورتى (莫尔兹比港 Port Moresby) پاپۇئا-يېڭى گۋېنىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى. موريسبي پورتى ئېرېئان ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان. ئۇ شەرقىي جەنۇبتىكى ئاۋىسترالىيىنىڭ يورك يېرىم ئارىلىدىن 560 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. بۇ پورت چوڭقۇر سۇلۇق فرفاكىس قولتۇقىنىڭ شەرقىي قىرغىقىغا توغرا كېلىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 130 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). موريسبي شەھىرى پاپۇئا - يېڭى گۋېنىيىنىڭ مۇھىم سانائەت بازىسى، بۇ جايدا كېمىزلىق، توقۇمىچىلىق، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، يېمەك - ئىچمەك نەشىرىياتچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. بۇ پورت ئارقىلىق پاپۇئا - يېڭى گۋېنىيىسىنىڭ كاۋچۇك، پالما قېقى، ياغاچ، مىس رۇدىسى قاتارلىق ماتېرىياللىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. موريسبي پورتىدىن ئاۋىسترالىيىنىڭ سېدنى شەھىرىگە پاراخوت، ئايروپىلان قەرەللىك قاتنايدۇ. بۇ جايدا 1965 - يىلى قۇرۇلغان پاپۇئا - يېڭى گۋېنىيىسى داشۆسى ۋە باشقا مەدەنىيەت يۇرتلىرى بار.

موزامبىك (莫桑比克 Moçambique) ئافرىقىنىڭ شەرقىي جەنۇبى دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ شەرقتە موزامبىك بوغۇزى ئارقىلىق ماداغاسقار بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ.

كىزى، دۆلەت بويىچە ئاتاقلىق تۆمۈر يول تۈگۈنى. موسكۋا-نىڭ نازۇك ماشىنا - ئۇسكۇنە ئىشلەپچىقىرىش، ستانوك ئاپتومو-بىل، خىمىيە، سانائەت، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، نەشرىيات-چىلىق سانائەتلىرى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان، بولۇپمۇ ما-شىنىسازلىق سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم بولۇپ، ماشىنىسازلىق سا-نائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن شەھەردىكى سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 50% نى، ماشىنىسازلىق سانائىتىدە ئىشلەيدىغان ئىشچىلار شەھەردىكى سانائەت ئىشچىلا-رىنىڭ 50% نى تەشكىل قىلىدۇ. موسكۋا شەھىرىدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە قاراپ 10 نەچچە تارماق غول تۆمۈريول لىنىيىسى سوزۇلىدۇ. بۇ جايدىن دۇنيادىكى ھەرقايسى چوڭ شەھەرلەر بىلەن دۆلەتتىكى چوڭ شەھەرلەر ئارىلىقىدا قاتا-نايدىغان نۇرغۇن ھاۋا قاتناش لىنىيىلىرى بار. موسكۋانىڭ قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتنىشى ۋە يەر ئاستى تۆمۈريول قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1935 - يىلى قېزىلغان، يەر ئاستى تۆمۈريولىنىڭ 1979 - يىلدىكى ئۇزۇنلۇقى 164.5 كىلومېتر غا، 1980 - يىلدىكى ئۇزۇنلۇقى 198 كىلومېتر غا، يەر ئاستى تۆمۈريول بېكەتلىرى 123 كە يەتكەن. موسكۋا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ جايدىكى قىزىل مەيداندا لېنىن قەبرىسى بار. شە-ھەرده موسكۋا داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، سوۋېت ئىتتىپاقى پەنلەر ئاكادېمىيىسى، نۇرغۇن پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق كرېملى سارىيى، زامانىۋى قۇرۇلۇشلار، نۇرغۇن داڭلىق باغچىلار، دەم ئېلىش، سايا‌ھەت قىلىش ئورۇن-لىرى بار.

موسكۋا قانىلى (莫斯科运河 Канал имёна Москвы) 1947-يىلدىن بۇرۇن «موسكۋا - ۋولگا قانىلى» دەپ ئاتىلاتتى. 1947-

سۈەت ئورناتقان. موزامبىك ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 86.6% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ (1984)، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 41% نى، ئېكسپورتىنىڭ 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. شېكەر، قۇمۇشى، كېۋەز، چاي، كوكۇس پالمىسى، تالالىق ئاگاۋى، تاماكا، ئاپتاپپەرەس ئۇستۇرۇلىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن كۆمىلە قۇناق، شال، بۇغداي ئۇستۇرۇلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتەلمەيدۇ. سانائەتتە نېفىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، تاماكا، سېمونت، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، مېتالچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ.

موسكۋا (莫斯科 Москва) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پايتەختى، روسىيە فېدېراتسىيىسى بىلەن موسكۋا ئوبلاستىنىڭ مەركىزى، سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. موسكۋا شەرقىي ياۋروپا (رۇس تۈزلەڭلىكى) تۈزلەڭلىكىنىڭ ئوتتۇرىسىغا، موسكۋا دەرياسى ھەم ئۇنىڭ تارمىقى بولغان ۋىئوزا دەرياسىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 900 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 8 مىليون 646 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئۇ دۇنيادىكى زامانىۋى چوڭ شەھەرلەرنىڭ بىرى. موسكۋا 1156 ـ يىلى كىچىك بىر شەھەرچە بولۇپ قۇرۇلغان، 13 ـ ئەسىردە موسكۋا كىنەزلىكىنىڭ مەركىزى بولغان، 15 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرىدىن تارتىپ 1918 ـ يىلغىچە چارروسىيىنىڭ پايتەختى، دۆلەتتىكى ئەڭ چوڭ سودا ـ سانائەت مەركىزى بولغان. 1918 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن باشلاپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پايتەختى بولغان. موسكۋا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ چوڭ ئومۇملاشقان سانائەت مەركىزى، مۇھىم خەلقئارا قاتناش مەر-

ئىستانىسى سېلىنغان. بۇ جاي ھازىر مۇھىم سايا‌ھەت رايونىغا ئايلاندى.

موگادىشو (摩加迪沙 Mogadiscio) سومالى دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە دىنىي مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. شەھەر ئاھالىسى 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، سومالى بويىچە ئەڭ چوڭ شەھەر ھېسابلىنىدۇ. موگادىشو سومالىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ جايغا توپلانغان سانائەت ئورۇنلىرى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەتنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئەڭ ئاساسىي سانائەت تارماقلىرى مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىدىن ئىبارەت. بۇ خىل سانائەتنىڭ كۆلىمى چوڭ بولۇپ، سومالى سانائەت تارماقلىرى ئىچىدە ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا تاماكا، سەرەڭگە، سۈت پاراشوكىسى زاۋۇتى، رەختتوقۇش، كۆن ـ خۇرۇم، ماشىنا رېمونت قىلىش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، سېمونت، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. موگادىشو شەھىرىدە يەنە خەلقئارا ئايرودرومى، كونا تارىخىي ئورۇنلار، 150 تىن ئوشۇق مەسچىت، قەھرىمانلار خاتىرە مۇنارىسى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار بار.

موڭغولىيە (蒙古 Монгол) ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى، يەر مەيدانى بىر مىليون 565 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلىتى ھېسابلىنىدۇ. موڭغولىيىنىڭ كۆپ قىسمىنى 1500 مېتر كېلىدىغان ئېگىزلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ، يەر ۋەزىيىتىنىڭ غەربىي شىمالى ئېگىز بولۇپ، شەرقىي جەنۇبقا قاراپ پەسىيىپ بارىدۇ، ئالتاي، خانگاي تاغ چوققىلىرى

www.uyghurkitap.com

يىلدىن كېيىن موسكۋا قانىلى دەپ نام بېرىلدى. بۇ قانال سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ پايتەختى موسكۋانىڭ شىمالىي تەرىپىگە جايلاشقان بولۇپ، موسكۋا دەرياسى بىلەن ۋولگا دەرياسىنى باغلاپ تۇرىدۇ. قانال ۋولگا دەرياسىنىڭ ئوڭ ياقىسىدىكى دۇبىنادىن باشلىنىپ موسكۋا دەرياسىنىڭ سول ياقىسىغا قەدەر بارىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 128 كىلومېتر (بۇنىڭ ئىچىدە سۇ ئامبىرى قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 19.5 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ قانال 1932-1937 - يىللىرى قېزىلغان. قانالنىڭ 9 چۈشۈرگىسى، 6 يېرىدە سۇ ئامبىرى، نۇرغۇنلىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى بار. بۇ قانال قېزىلغاندىن كېيىن موسكۋا بىلەن گوركىي، موسكۋا بىلەن لېنىنگراد ئارىلىقىدىكى قاتناش مۇساپىسى ئايرىم-ئايرىم ھالدا 110 كىلومېتر ھەم 1100 كىلومېتر قىسقاردى.

موسى ئاۋتونىيە شارقىراتمىسى (莫西奥图尼亚瀑布 Mosi Oa Toenja Falls) ئافرىقىدىكى زەمبېزى دەرياسىنىڭ يۇقىرى، ئوتتۇرا ئېقىنىنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان چوڭ شارقىراتما بولۇپ، بۇرۇن «ۋىكتورىيە شارقىراتمىسى» دەپ ئاتالغان. بۇ شارقىراتما زەمبىيىنىڭ مارامبا شەھىرىنىڭ غەربىگە، زەمبىيە بىلەن زىمبابۋىنىڭ چېگرىلانغان يېرىگە جايلاشقان. شارقىراتما بەلباغ رايونىنىڭ شەكلى «z» شەكلىدە بولۇپ، 97 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلغان. ئاساسىي شارقىراتمىنىڭ ئېگىزلىكى 122 مېتر، كەڭلىكى 1800 مېتر كېلىدۇ. شارقىراتما تاشلىق ئارالار ئارقىلىق بەش تارماققا بۆلۈۋېتىلگەن. شارقىراتما رايونىدا كۆتۈرۈلگەن تۇمان 15 كىلومېتر ئارىلىقتا كۆرۈنىدۇ. شارقىراتما ئاۋازى 15 كىلومېتر يىراقلىقتا ئاڭلىنىدۇ. شارقىراتمىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 1400 كۇب مېتر سېكۇنت، يامغۇر پەسلىدە 5000 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. سۇ ئېنېرگىيە زاپىسى ناھايىتى مول. شارقىراتمىنىڭ زەمبىيە تەرىپىگە چوڭ سۇ ئېلېكتر

ئاشىدۇ، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى دېھقانچىلىق-چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 75% — 80% نى، ئېكسپورتنىڭ 80 — 90% نى تەشكىل قىلىدۇ. چارۋىچىلىقتا ئاساسلىق قوي بېقىلىدۇ (59.5%)، ئۇندىن قالسا ئۆچكە (19%)، كالا (1%)، ئات (9%)، تۆگە (25%) بېقىلىدۇ. دېھقانچىلىقى يېزا ئىگىلىكىدە ئانچە مۇھىم ئورۇن تۇتمايدۇ. موڭغۇلىيە سانائەتتە يېنىك سانائەتنى ئاساس قىلىدۇ، گۆش، سۈت، يۇڭ، تېرە قاتارلىق چارۋا مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەت قىممىتى پۈتۈن سانائەت ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا ياغاچچىلىق، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، كانچىلىق قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىمۇ بار. موڭغۇلىيىگە ئېھتىياجلىق ماشىنا ئۈسكۈنىلەرنىڭ 90% ى، كۈندىلىك سانائەت ئىستېمال بۇيۇملىرىنىڭ 70% ى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئېلىنىدۇ.

مولداۋىيە (Молдавия 摩尔达维亚) سوۋېت ئىتتىپاقى تەركىبىدىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەتنىڭ بىرى. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى دۇنېستر دەريالى بىلەن پرۇت دەريالى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. شىمال، شەرق، جەنۇب تەرەپلىرى ئوكرائىنا بىلەن، غەرب تەرىپى رۇمىنىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 33 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 4 مىليون 105 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، مولداۋىيىلىكلەر ئاھالىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى، قالغانلىرىنى ئوكرائىنا، رۇس، يەھۇدى قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى كىشىنېۋ شەھىرى. مولداۋىيىدە ئېدىرلىقلار بىلەن تۈزلەڭلىكلەر ئۆزئارا كىرىشىپ كەتكەن، دېگىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 300 مېتىرغا يەتمەيدۇ. كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ ئىقلىمى

ئۇيغۇر كتاب نەشرىياتى www.uyghurkitap.com

سىك ئېگىزلىكى 3000 مېتردىن ئاشىدۇ. تاغ ئارىلىقلىرىدا كۆللەر، كىچىك ئويمانلىقلار ناھايىتى كۆپ، موڭغۇلىيەنىڭ ئەڭ مۇھىم چارۋىچىلىق مەيدانلىرى شۇ ئورۇنلارغا جايلاشقان. موڭغۇلىيەنىڭ ئىقلىمى تىپىك ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يازلىقى قىسقا، ئىسسىق، قىشلىقى ئۇزۇن، سوغۇق بولىدۇ. بىرىنچى ئايىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 15°C — دىن 35°C — قىچە، 7 - ئايىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 10°C دىن 25°C قىچە بولىدۇ. تېمپېراتۇرىنىڭ پەسىللىك، سوتكىلىق پەرقى ناھايىتى چوڭ بولىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل-يېغىن مىقدارى 200 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. شەرقىي جەنۇبىدىكى گوبىي چۆللۈكىنىڭ ھۆل - يېغىنى 20 — 100 مىللىمېتر غىچە بولىدۇ. ئايرىم تاغ رايونلىرىنىڭ 500 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. يامغۇر مىقدارى كۆپرەك بولغان تاغلىقلار يېڭىنە يوپۇرماقلىق ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. موڭغۇلىيەنىڭ ئاھالىسى بىر مىليون 912 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 90% تىن كۆپرەكىنى موڭغۇللار تەشكىل قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا قازاق، تۇۋا قاتارلىق مىللەتلەر بار، بۇ جايدىكى جۇڭگو مۇھاجىرلىرىمۇ 70 مىڭدىن ئاشىدۇ. خارخا موڭغۇل تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. موڭغۇلىيە ئەسلىدە «سىرتقى موڭغۇل» دەپ ئاتالاتتى. 1921 - يىلى 7 - ئايىنىڭ 11 - كۈنى مۇنارخىيە تۈزۈمىدىكى دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1924 - يىلى 11 - ئايىنىڭ 24 - كۈنى موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. موڭغۇلىيە ئەنئەنىۋى چارۋىچىلىق دۆلىتى، چارۋىچىلىق خەلق ئىگىلىكىنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. ھازىرقى ۋاقىتتىمۇ ئاھالىنىڭ يېرىمىدىن كۆپى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئوتلاق ۋە چارۋىچىلىق مەيدانلىرى 13 مىليون 980 مىڭ گېكتاردىن

باسا كېنىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم سودا - ساتائەت شەھىرى، ئۇ كېـ
نىيە ئۇچۇنلا ئەمەس، ئۇگاندا، تانزانىيە، رۇئاندالار ئۇچۇنـمۇ
ناھايىتى مۇھىم پورت. بۇ جايدا نېفىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق،
ماشىنىسازلىق، ماشىنا رېمونت قىلىش، سېمونت، يېمەك - ئىچـ
مەك قاتارلىق ساتائەت ئورۇنلىرى بار. پورتنىڭ سۈيى چوڭـ
قۇر، ئۇسكۇنىلىرى ياخشى، بۇ پورت غەربىي جەنۇبى قىسمىغا
جايلاشقان كىلىندنې پورتىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چوڭ تۆـ
مۇريول لىنىيىسى ئارقىلىق پايتەختى نايروبىغا، ئۇ جاي ئار-
قىلىق ئۇگانداغا تۇتىشىدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق شۇ دۆلەتلەرنىڭ
كوفى، تالالىق ئاگاۋى، پاختا، چاي، تېرە، پالما قېقى، مىس
ۋە باشقا مېتاللىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا
خەلقئارا ئايرودرومى بار. بۇ جاي ئارقىلىق دۇنيانىڭ باشقا شەـ
ھەرلىرى بىلەن بېرىش - كېلىش قىلغىلى بولىدۇ.

موناكو (摩纳哥 Monaco) يەر ئوتتۇرا دېڭىزنىڭ شىـ
مالىي قىرغىقىغا، فرانسىيىنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان كىـ
چىك دۆلەت. ئۇنىڭ ئۈچ تەرىپىنى فرانسىيە ئوراپ تۇرىدۇ،
بىر تەرىپى يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ.
يەر مەيدانى 1.89 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 27
مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى فرانسۇزلار
بىلەن ئىتالىيانلار ئىگىلەيدۇ، موناكولىقلار ئاران 4481 گە يېـ
تىدۇ (1982)، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىدا سۆز-
لەيدۇ، كاتولىك دىنىي دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. موناكو ئۇزۇن
تارىخقا ئىگە ئورۇن. 1338 - يىلى مۇستەقىل كىنەزلىك بولغان،
1911 - يىلى قانۇن ئاساسىدا بەلگىلەنگەن مۇستەقىل مۇنارخىيە
تۈزۈمىدىكى دۆلەت بولغان. ئۇنىڭ فرانسىيە بىلەن تۈزگەن
نۇرغۇن شەرتنامە - كېلىشىملىرى بار. 1919 - يىلى فرانسىيە
بىلەن تۈزگەن شەرتنامىدە «ئەگەر دۆلەت رەھبىرى ۋاپات بو-

لمى مۆتەدىل بەلباغ يايلاق ئىقلىمغا كىرىدۇ. يىللىق مول يېغىن مىقدارى 300 — 500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جاي 14 - ئەسىردە مولداۋىيە كىنەزلىكىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1812 - يىلى روسىيە تەركىبىگە قوشۇلغان. 1918 - يىلى رۇمىنىيىگە تەۋە بولغان. 1940 - يىلى سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن قوشۇلۇپ، مولداۋىيە سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. مولداۋىيە يېرىنىڭ 60% دە تېرىقچىلىق قىلىنىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئۈزۈمچىلىك بىلەن باغۋەنچىلىك ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۈزۈمچىلىك مەيدانى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى ئۈزۈمچىلىك مەيدانىنىڭ $\frac{1}{3}$ نى تەشكىل قىلىدۇ. ئۈزۈم، تاماكا ھەم ئەترە مېيى مەھسۇلاتى جەھەتتە سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائىتى يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئۈزۈم ھارىقى، مېۋە ھەم سەي كونسېرۋاسى، شېكەر ئىشلەپچىقىرىدۇ. باغۋەنچىلىك تراكتورلىرى بىلەن يەڭگىل ماشىنىسازلىقى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بېلتس، بېندىرىلار مۇھىم شەھەرلىرى ھېسابلىنىدۇ.

مومباسا (蒙巴萨 Mombasa) كېنىيەنىڭ ھىندى ئوكيان بويىدىكى ئەڭ چوڭ پورتى، پايتەختى نايروبى شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھەر. بۇ شەھەر دېڭىز ئىچىدىكى بىر كىچىك ئارالغا جايلاشقان بولۇپ، توسمىغا سېلىنغان تۆمۈر يول كۆۋرۈكى ئارقىلىق چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى 340 مىڭدىن ئاشىدۇ. مومباسا قەدىمدىن تارتىپلا مۇھىم سودا پونكىتى بولغان. 11 - ئەسىردىن تارتىپ ئەرەبلەر سودا سېتىق قىلىپ بۇ جايلارغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. ۋەتىنىمىزنىڭ ئاتاقلىق دېڭىز ساياھەتچىسى جىڭ خې بۇ جايغا كەلگەن. مو-

قىلىدۇ. ئۇلار ئارالنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان. ئۇلارنىڭ ئۆز ئالدىغا مەكتەپلىرى بار. ئاھالىسىنىڭ كۆپىي رىم كاتولىك دىنىغا، قالغىنى يەھۇدى دىنى قاتارلىق دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ جايدا ئەسلى ئىندىئانلىقلار ئولتۇراقلاشقان. 1642 - يىلى فرانسىيلىكلەر كۆچۈپ كىرىشكە باشلىغان. 1760 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، شەھەرنىڭ قۇرۇلۇش، سودا - سانائەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلىپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلانغان. شەھەردە ئەنئەنىۋى سانائەت تارماقلىرىدىن ياغاچچىلىق، تېرە مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ھاراق ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك، بۇلاردىن باشقا يېڭى سانائەت تارماقلىرىدىن پاراۋوز، پولات-تۆمۇر، كېمىسازلىق، نېفىت ئايرىش، ئايروپىلان ياساش، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. مونتىرېئال شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇق، ھاۋا، سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ يەر ئاستى تۆمۈريولى 1966 - يىلى سېلىنغان بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 38.2 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. مونتىرېئال كانادانىڭ ئەڭ مۇھىم بۇغداي ئېكسپورت قىلىدىغان پورتى، بۇ پورت ئارقىلىق نېفىت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇ شەھەردە 1962 - يىلى قۇرۇلغان 45 قەۋەتلىك + (پىلوس) شەكىللىك چوڭ بىنالار، نۇرغۇن يەر ئاستى ماگىزىنلىرى، مېھمانخانىلار، تىياتىرخانىلار، بانكىلار بار.

مونتسېررات (Montserrat 蒙特塞拉特)كارايىب دېڭىزىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى لېۋارد تاقىم ئارالىرىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان يانار تاغ. ئانتىگۇئا ئارىلى بىلەن بولغان ئارىلىقى 43 كىلومېتىر كېلىدۇ. مەيدانى 102 كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. ئېقىلمىسى تروپىك ئېقىلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىلىق ئوتتۇ-

www.uyghurkitap.com

لۇپ، ئىز باسارى بولمىغان ھالدا موناكو فرانسىيە بىلەن بىرلىشىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەن، موناكونىڭ ئۆز خەلقى ئاز بولسىمۇ، ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى شۇلار باشقۇرىدۇ. موناكو يەر ئوتتۇرا دېڭىز ياقىسىدىكى مۇھىم ساياھەت رايونى، ئۇنىڭ ھاۋاسى يىللىق (1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 10°C)، مەنزىرىسى گۈزەل رايون بولغانلىقتىن، ساياھەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. شۇنىڭغا ئەگىشىپ دورا ياساش، رادىئو - پىريومىنىك، توقۇمىچىلىق، ئاياغ كىيىم، يېمەك - ئىچمەك، پەرداز بۇيۇملىرى ئىشلەش، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق ئىشلار زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. ساياھەتچىلىك ۋە پوچتا ماركىسى تارقىتىش ئۇنىڭ مۇھىم كىرىم مەنبەسى بولۇپ، بىر يىللىق ساياھەت كىرىمى 160 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ. بۇ، دۆلەت مالىيە كىرىمىنىڭ 40% نى تەشكىل قىلىدۇ. موناكونىڭ يېرى كىچىك بولغانلىقتىن، خەلق ئاساسىي جەھەتتىن يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللانمايدۇ.

مونترېئال (蒙特利尔Montreal) كانادانىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، سودا - سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر لاۋرېنتسىيە دەرياسى ۋە ئۇنىڭ تارمىقى ئوتتاۋا، لىسەيلۇ قاتارلىق ئۈچ دەريانىڭ قوشۇلغان جايىدىكى مونترېئال ئارىلىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 1200 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. چوڭ مونترېئالنىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 820 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، ئاھالىسىنىڭ 60% نى فرانسۇز، 12% نى ئىنگلىزلارنىڭ ئەۋلادلىرى، 7% نى ئىتالىيە قان سىستېمىسىدىكىلەر، 4% نى يەھۇدىلار، قالغىنىنى نېمىسلار، گرېكلار ۋە باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 40% ى فرانسۇز تىلىدا سۆزلەيدۇ، ئۇلار مونترېئال ئارىلىنىڭ شەرقىي قىسمىغا ئولتۇراقلاشقان. ئىنگلىز تىلىدا سۆزلىشىدىغانلار ئاھالىنىڭ 18% نى تەشكىل

لىقى ئىسسىق كېلىدۇ، بۇ جاي ئەسلى ئىندىئانلار قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقان ئورۇن بولۇپ، 1579 - يىلى شەھەرچە بولۇپ قۇرۇلغان. 1882 - يىلى ئاق ش غا تۇتىشىدىغان تۆمۈر يول قۇرۇلغاندىن كېيىن تەدرىجىي تەرەققىي قىلىپ، مېكسىكىنىڭ ئەڭ چوڭ مېتاللورگىيە سانائەت مەركىزىگە ئايلانغان. 1976 - يىلى شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى بالىساس دەريا بويىدا يىلىغا بىر مىليون 300 مىڭ تونىنا پولات ئىشلەپچىقىرىدىغان پولات زاۋۇتى قۇرۇلغان. ھازىر مونتېررېي شەھىرىدە ئىشلەپچىقىرىلىدىغان پولات پۈتۈن مېكسىكا بويىچە ئىشلەپچىقىرىلىدىغان پولاتنىڭ 50% دىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇنىڭدىن باشقا قوغۇشۇن، مىس، كۇمۇش، ۋىسمۇت، سۇرمە، ئەينەك، سېمونت، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، تاماكا، يېمەك - ئىچىمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر ئەتراپىدا كېۋەز ھەم ھەرخىل مېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ.

مونتېۋىدېئو (Montevideo 亚的维蒙) ئۇرۇگۋاي جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىي ۋە قاتناش مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى. بۇ شەھەر لاپلاتا دەرياسىنىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان. بۇ جاي 1717 - يىلى كىچىك بىر ئورۇن بولۇپ، 1726 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 1828 - يىلى پايتەخت قىلىپ بېكىتىلگەن. ھازىر ئۇ، جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى مۇھىم شەھەرلەرنىڭ بىرى، شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 300 مىڭ دىن ئۇشۇق بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. مونتېۋىدېئو ئۇرۇگۋاينىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇ جايغا پۈتۈن دۆلەتتىكى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمى توپلانغان، شەھەردە

ریچه هاۋا تېمپېراتۇرىسى 30°C يامغۇر مىقدارى 1500 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى 12 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ ئاساسىي قىسمىنى ئېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. خرىستىئان ھەم كاتولىك دىنىلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ ئاراللىغا 1493 - يىلى كولومبو كەلگەن. 1632 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. كېيىن ئىككى قېتىم فرانسىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان. 1783 - يىلى قايتا ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. ھازىر ئەنگلىيىگە بىۋاستە قاراشلىق مۇستەملىكە بولۇپ، ئەنگلىيىنىڭ ئايال پادىشاھى تەيىنلىگەن باش ۋالىي بىۋاستە ھۆكۈمرانلىق قىلىدۇ. مونتېسىررات ئېقتىسادتا يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ جايدا ئاشلىق، كېۋەز، تروپىك بەلباغ مېۋىلىرى، ھەر خىل كۆكتات، دورا ئۆسۈملۈكلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ، چارۋا بېقىلىدۇ. ئاراللىنىڭ سايا‌ھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. سايا‌ھەتچىلىك كىرىمى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 15% نى تەشكىل قىلىدۇ. سانائىتى تېدە سۈلياۋ خالتا ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، ئېلېكترون سانائىتى زاپچاسلىرىنى ئىشلەش، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ.

مونتېررېي (蒙特雷 Monterrey) مېكسىكىنىڭ شەرقىي شىمالىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ شەھىرى، يېڭى لېئون شتاتىنىڭ مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 50 مىڭ، شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ بىر مىليون 920 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، مېكسىكا بويىچە ئۇچىنچى چوڭ شەھەز ھېسابلىنىدۇ. مونتېررېي شەھىرى مېكسىكىدىكى شەرقىي مادىرا تېغىنىڭ سانت كاتارىنا ۋادىسىغا جايلاشقان، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 538 مېتر كېلىدۇ، ئېقلىمى قۇرغاق بولۇپ، قىشلىقى سالقىن، يازـ

يەنەكى ئەڭ ئۇزۇن، كۆلىمى ئەڭ چوڭ دەريا. باش مەنبەسى يېڭى جەنۇبىي ئوتېلىس شتاتىدىكى كوسيوشكو تېغىدىن باشلىنىپ، جەنۇبى ئاۋسترالىيە شتاتىغا كەلگەندە غەربىي جەنۇبقا بۇرۇلۇپ ھىندى ئوكيانىنىڭ ئىنكونتېر قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. دەريانىڭ باش ھەم ئوتتۇرا ئېقىملىرى يېڭى جەنۇبىي ئوتېلىس بىلەن ۋىكتورىيە شتاتلىرىنىڭ تەبىئىي چېگرىسىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2575 كىلومېتر كېلىدۇ. ئەگەر دارلىنگ دەريانىڭ باش ئېقىنى قىلىپ ھېسابلىغاندا ئۇزۇنلۇقى 3719 كىلومېترغا يېتىدۇ. كۆلىمى بىر مىليون كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ سۈيى كۆپ ئەمەس، پەسىللىك ئۆزگىرىشى چوڭ بولىدۇ. مۇررای دەريانىڭ دارلىنگ، مۇررام بېچى قاتارلىق تارماق دەريالىرى بار. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىنىڭ سول تارماقلىرى بويىدا نۇرغۇنلىغان سۇ قۇرۇلۇشلىرى ياسالغان، بۇنىڭ ئىچىدە ئالبېرى ئەترايىدىكى خىيوم سۇ ئامبىرى ئەڭ چوڭ. مۇررای دەريا ۋادىسى ئاۋسترالىيىنىڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونى بولۇپ، بۇغداي، ئۇزۇم ئۆستۈرۈشتە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. چارۋىچىلىقىمۇ كالا، قوي قاتارلىق چارۋىلار بېقىلىدۇ. دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىن ئالبېرى شەھىرىگە قەدەر بولغان 300 كىلومېتر لىنىيىسىدە قاتناش قىلىشقا بولىدۇ.

مۇرمانسكى (摩尔曼斯克 Мурманск) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىدىكى كولا يېرىم ئارىلىنىڭ بارېنتس دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ پورتى، مۇھىم دېڭىز ئارمىيە بازىسى. مۇرمانسكى پورتى شىمالىي قۇتۇپ چەمبىرى دائىرىسىگە جايلاشقان بولسىمۇ، شىمالىي ئاتلانتىسىنىڭ ئوكيان يىللىق ئېقىمىنىڭ كۆچلۈك تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن، قىش پەسلى سۈيى توڭلىمايدۇ. ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىـ

ئۇيغۇرچە كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

يېمەك ـ ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، كېژىن ـ خۇرۇم، سېمونت، ھ... يە، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. مونتېۋىدېئو ئاتاقلىق پورت، بۈتۈن دۆلەتنىڭ ئېكسپورت ـ ئىمپورت قىلىنىدىغان مالالرنىڭ 90% تى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى زامانىۋى، مەنزىرىسى گۈزەل بولۇپ، نۇرغۇنلىغان مەيدانلار، باغچىلار، 1849 ـ يىلى قۇرۇلغان يۇقىرى دەرىجىلىك بىلىم يۇرتلىرى، 1795 ـ يىلى سېلىنغان ھەيۋەتلىك تىياتىرخانىلار، 1837 ـ يىلى قۇرۇلغان تەبىئەت مۇزېيى ۋە باشقا مەشھۇر ئورۇنلار بار. دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا سۈغا چۆمۈلۈش، داۋالىنىش، سايا‌ھەت قىلىش ئورۇنلىرى بار.

مونروۋىيە (蒙罗维亚 Monrovia) لىبېرىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، قاتناش مەركىزى، ئېغىر چوڭ پورتى. بۇ شەھەر سان پاۋلو دەريا ئاغزىدىكى مېسورا تۈمشۇقى بىلەن بوشورود ئارىلىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 362 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، مونروۋىيە لىبېرىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جايدىكى سانائەت ئورۇنلىرى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ 70% نى ئىگىلەيدۇ. ئاساسىي سانائەتلىرىدىن نېفىت ئايرىش، كاۋچۇك، سېمونت، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. مونروۋىيە غەربىي ئافرىقىدىكى ئەركىن پورت، ئۇنىڭ پورت مەيدانى 300 گېكتار كېلىدۇ. بىرلا ۋاقىتتا 90 مىڭ تونناللىق ئوكيان پاراخوتلىرىدىن توقۇزى توختىيالايدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق لىبېرىيىنىڭ تۆمۈر رۇدىسى، كاۋچۇك قاتارلىق مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى، لىبېرىيە داشۆسى، دۆلەتلىك كۇتۇپخانا، مۇزېيلار بار.

مۇررای دەريا‌سى (墨累河 Murray River) ئاۋستىرالىيە

تەرىپى تىنچ ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى بىر مىليون 972 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئوشۇق بولۇپ، لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە برازىلىيە، ئارگېنتىنادىن قالسا ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. مېكسىكا يېرىنىڭ $\frac{5}{6}$ قىسمىنى تاغلىق، ئېگىز تەكشىلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1800 مېتردىن ئاشىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ شەرق، جەنۇب، غەرب تەرەپلىرىنى مادىرا تاغلىرى ئوراپ تۇرىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ۋولقان، يەر تەۋرەش ھەرىكەتلىرى كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تار تۈزلەڭلىكلەر بار. مېكسىكىنىڭ شىمال، غەربىي شىمال قىسىملىرىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاقبولۇپ، يىللىق ھۆل - يېغىنى 250—750 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى 750—1000 مىللىمېتىر-دىن ئاشىدۇ. بۇ ئورۇنلارنىڭ ئىقلىمى يىللىق بولۇپ، ۋاقىتلىق ھالەتتە پەرقلىنىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبى بىلەن غەربىي جەنۇبى دېڭىز قىرغاقلىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى مول بولۇپ، 1500 — 2500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ ئورۇنلارنىڭ ھەممىسى تروپىك ئورمانلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. مېكسىكىنىڭ كان بايلىقلىرى ناھايىتى مول. ئۇنىڭ نېفىت، كۆمۈش، قوغۇشۇن، سىنىك، مىس، ئالتۇن، مارگانېتس، سماب، تۆمۈر ۋە تەبىئىي گاز قاتارلىق كان بايلىقلىرىنىڭ زاپىسى مول بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى جەھەتتە دۇنيادا خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇلاردىن قالسا ئۇران، گۈگۈرت، كۆمۈر ۋە باشقا خىل كان بايلىقلىرىمۇ بار. مېكسىكىنىڭ كۆمۈش زاپىسى 22 مىڭ 800 تونناغا، قوغۇشۇن زاپىسى 3 مىليون 200 مىڭ تونناغا يېتىدۇ. (1984). مېكسىكا لاتىن ئامېرىكىسىدىكى ئەڭ قەدىمىي

دىكى سۈيى مۇزلىمايدىغان بىر دېنبىر مۇھىم پورتى. مۇرمانسكى شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 381 مىڭدىن ئوشۇق (1979) بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ شىمالىغا جايلاشقان چوڭ شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. مۇرمانسكى 1915 - يىلى ھەربىي پورت بولۇپ ئېچىلغاندىن كېيىن دائىرىسى تېز كېڭىيىشكە باشلىدى. ھازىر ئۇ دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ دېڭىز ئارمىيە بازىسىنىڭ بىرى بولۇپ تۇرماقتا. مەلۇماتلارغا قارىغاندا ھازىر بۇ جايدىكى سوۋېت ئىتتىپاقى ھەربىي پاراخوتلىرىنىڭ ئومۇمىي سانى 500 دىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە سۇ ئاستى پاراخوتلىرى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى سۇ ئاستى پاراخوتلىرىنىڭ 60% نى تەشكىل قىلىدۇ. كولا يېرىم ئارىلىدا مۇرمانسكىنى ئاساس قىلغان ھاۋا ئارمىيە ئايرودرومىلىرى 50 تىن ئاشىدۇ.

مېسوپوتامىيە (美索不大米亚 Mesopotamia) غەربىي ئاسىيادىكى تىگىر ھەم ئېفرات دەريالىرى ئارىلىقىدىكى تۆزلەڭلىك بولۇپ، بۇ ئورۇننىڭ ئاساسىي قىسمى ئىراق تەۋەسىگە، ئاز قىسمى سۈرىيەنىڭ شەرقىي، ئىراننىڭ كاروللىن دەريا بويلىرى ھەم كۆرېيتسىنىڭ بىر قىسمىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ تۆزلەڭلىكنىڭ شىمالىي قىسىملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز-پەس بولۇپ، جەنۇبقا بارغانسېرى پەسىيىپ بارىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 200 مېتىر ئەتراپىدا كېلىدۇ. مېسوپوتامىيە ئىراقنىڭ مۇھىم سانائەت، يېزا ئىگىلىك رايونى، بۇ جايىنىڭ تەبىئى شارائىتى خورما ئۆسۈرۈشكە بەك قولاي، شۇڭا ئىراق خورما ئۆستۈرۈشتە دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

مېكسىكا (墨西哥 Mexico) لاتىن ئامېرىكىسىنىڭ غەربىي شىمالىغا، ئا ق ش نىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شەرقىي تەرىپى مېكسىكا قولتۇق سۈيى بىلەن، غەربىي

چارۋا بېقىشقا شارائىتى تولۇق. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن ئەڭ ئاساسلىق كۆممىقۇناق ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىدىن قالسا بۇغداي، شال ئۆستۈرۈلىدۇ. ئىقتىسادتا كېۋەز ئۆستۈرۈش ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. تالالىق ئاگاۋى، تاماكا، بانان قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. پۈتۈن دۆلەت بويىچە چارۋا بېقىلىدىغان مەيدان 97 مىليون گېكتارغا يېتىدۇ. چارۋىچىلىقىدا گۆشلۈك چارۋا ئاساس قىلىنىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە كالا، ئۆچكە، ئات، چوشقا ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. مېكسىكا چەت دۆلەتلەرگە نېفىت، كان مەھسۇلاتلىرى، پاختا، شېكەر، كوفې، كاكائو، سەي، مېۋە-چېۋە، چارۋا ئېكسپورت قىلىدۇ. ماشىنا، ئۇسكۇنە، سانائەت خام ئەشياسىنى ئىمپورت قىلىدۇ.

مېكونگ دەرياسى (湄公河 Mekong River) شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيادىكى بىرىنچى چوڭ دەريا. ئۇنىڭ باش ئېقىنى جۇڭگونىڭ چىڭخەيئۆلكىسىدىكى تاڭگولا تېغىنىڭ شەرقىي ئېتەكلىدىن باشلىنىپ، جۇڭگونىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمىنى، تايلاند، ۋېيتنام، لائوس، كامبودژالارنى بېسىپ ئۆتۈپ، جەنۇبىي جۇڭگو دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. بۇ دەريانىڭ جۇڭگودىكى قىسمى لەنساڭجياڭ دەپ ئاتىلىدۇ، قالغان قىسمى مېكونگ دەرياسى دەپ ئاتىلىدۇ. مېكونگ دەرياسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 4300 كىلومېتر كېلىدۇ، ئومۇمىي كۆلىمى 795 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە مېكونگ دەپ ئاتىلىدىغان قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2647 كىلومېترغا يېتىدۇ. مېكونگ دەرياسى شۇ ئەتراپتىكى دۆلەتلەرنى سۇ، سۇ ئېنېرگىيىسى بىلەن تەمىنلەشتىن سىرت، سۇ قاتنىشىدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بولۇپمۇ ۋېيتنام، لائوس، كامبودژالارنىڭ مۇھىم سۇ قاتناش يولى ھېسابلىنىدۇ. مېكونگ دەريا بويىدىكى خەلقلەر نەچچە مىڭ يىللاردىن بۇيان دەريا سۈيىدىن پايدىلىنىپ تېرىقچىلىق ۋە سۇ قاتناش ئىشلىرى بىلەن

مەدەنىيەتلىك دۆلەت، بۇ جايلاردا ئولتۇراقلاشقان ئىنسانلار خەلقلىرى مىلادىدىن بۇرۇنقى 1000 - يىللاردىن بۇرۇلا تاش قورالالارنى ياسىغان. مىلادى 1 - 2 - ئەسىرلەردە مايا مەدەنىيىتى خېلى تەرەققىي قىلغان. مېكسىكىنىڭ ئاھالىسى 76 مىليون 791 مىڭدىن ئارتۇق (1984) بولۇپ، لاتىن ئامېرىكىسىدا برازىلىيەدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ 90% دىن كۆپرەكنى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىدىكىلەر ئىگىلەيدۇ. 7.8% نى ھىندىئانلار، 0.5% نى ياروپالىق ئاق تەنلىكلەر ئىگىلەيدۇ. مېكسىكا ئىسپانىيىنىڭ بىر نەچچە يۈز يىللىق مۇستەملىكىسى بولغانلىقتىن، ئۇنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، تىل، دىن، ئورپ-ئادەتلىرىدە مېكسىكىغا بولغان تەسىرى ناھايىتى چوڭ. شۇڭا ھازىر مېكسىكا دۇنيا بويىچە ئىسپان تىلىدا سۆزلىشىدىغان خەلقلەر ئەڭ كۆپ بىر دۆلەت بولۇپ شەكىللەنگەن. ئىسپان تىلىمۇ مېكسىكىنىڭ دۆلەت تىلىغا ئايلانغان، ئاھالىنىڭ 95% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. مېكسىكا تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەر ئىچىدە ئىقتىسادىي تەرەققىياتى خېلى يۇقىرى دۆلەت. ئۇنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى يېزا ئىگىلىكىدىن ئۈستۈن تۇرىدۇ. سانائىتىدە نېفىت سانائىتى، نېفىت ئايرىش سانائىتى، نېفىت - خىمىيە، كان مەھسۇلاتلىرىنى قېزىش سانائىتى، پولات - تۆمۈر، ئاپتوموبىل، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، قەغەز ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. بۇ خىل سانائەت تارماقلىرىنىڭ مەھسۇلاتى، تېخنىكىسى خېلى يۇقىرى بولۇپ، تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەتلەر ئىچىدە ئالاھىدە ئورۇن تۇتىدۇ. مېكسىكىنىڭ يېزا ئىگىلىك تارماقلىرى تولۇق، بۇ جايدا ئاشلىق زىرائەتلىرى، ئىقتىسادىي زىرائەتلەر، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈشكە،

قىلىپ قولتۇقىغا قۇيۇلىدىغان ياررا دەريا ئاغزىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 800 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 600 دىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەرنى جۇڭگو مۇھاجىرلىرى «شىن جىڭشەن ــ يېڭى ئالتۇن تاغ» دەپ ئاتايدۇ. بۇ جايىنىڭ ئەتراپىدا 19 ــ ئەسىرنىڭ 50 ــ يىللىرىدىن باشلاپ ئالتۇن كان تېپىلغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. 1901 ــ يىلدىن 1927 ــ يىلغىچە ئاۋسترالىيەنىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر ئاۋسترالىيەنىڭ مۇھىم سانائەت، سودا ۋە قاتناش مەركىزى. شەھەردە ئېغىر ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، ئايروپىلان ياساش، نېفىت ئايرىش، قوغۇشۇن تاۋلاش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى تەرەققىي قىلغان. مېلبۇرن پورتىنىڭ 20 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا پاراخوت توختايدىغان پرىستانلىرى بار، ئۇ مۇھىم خەلقئارا سودا پورتى. بۇ جاي ئارقىلىق ئاۋسترالىيەنىڭ شەرقىي جەنۇبىي رايونلىرىدىكى قوي يۇڭى، گۆش، مېۋە، ئاشلىق قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە 1853 ــ يىلى قۇرۇلغان مېلبۇرن داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، مەشھۇر پادىشاھ ئۆسۈملۈك باغچىسى، دېڭىز قىرغاقلىرىدا نۇرغۇنلىغان دەم ئېلىش، ساياھەت قىلىش ئورۇنلىرى بار.

مېنام دەرياسى (湄南河 Menam River) تايلاندنىڭ ئەڭ چوڭ دەرياسى. مېنام تايلاند تىلىدا «دەريالارنىڭ ئانىسى» دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. بۇ دەريانىڭ باش ئېقىنىدا بىن دەرياسى، ۋاڭ دەرياسى، يۈڭ دەرياسى ۋە نەن دەرياسى دىن ئىبارەت تۆت چوڭ تارماقتىن تەشكىل قىلىنىپ، جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ دەنباڭ ئېگىز تەكشىلىكىنى كېسىپ ئۆتۈپ ناكون ساۋان شەھىرىنىڭ يېنىدا مېنام دەريانىڭ ئاساسىي قىسمى بىلەن قوشۇلىدۇ، ۋاشىن ئەتراپىغا كەلگەندە دەريا ئىككى تارماققا

ئۇيغۇر كتاب تورىبكتى www.uyghurkitap.com

شۇغۇللىنىپ كەلگەن.

مېلانېزىيە (Melanesia美拉尼西亚) تىنچ ئوكيانىدىكى ئوچ چوڭ تاقىم ئاراللارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 180° نىڭ غەربىگە، ئېكۋاتور بىلەن جەنۇبىي تروپىك ئارىلىقىغا جايلاشقان. غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا 4500 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. بىسمارك، سولومون، سانتا كروس، يېڭى كېلېدونىيە (ۋانۇئاتۇ)، يېڭى كالېدونىيە ۋە فىجى قاتارلىق تاقىم ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قۇرۇقلۇقىنىڭ ئومۇمىي مەيدانى 155 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 330 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىسىنىڭ كۆپىنى مېلانېزىيەلىكلەر، ئۇندىن قالسا پاپۇئالىقلار، ياۋروپالىقلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. مېلانېزىيە تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. ئاراللارنىڭ كۆپى ماتېرىك ئاراللىرى تېپىغا كىرىدۇ. يانار تاغلارنىڭ پارتلاش، يەر تەۋرەش ھەرىكەتلىرى كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل-يېغىنى مول بولىدۇ، ھەممەجايىنى ياپيېشىل ئورمان ھەم ئوت - چۆپلەر قاپلاپ تۇرىدۇ. شېكەر قومۇشى، كوفى، كاكائو، كاۋچۇك دەرىخى قاتارلىق دېرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، ھەر خىل قىممەت باھالىق ياغاچ ماتېرىياللىرى ئېلىنىدۇ. نىكېل، خروم، ئالتۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرى خېلى مول. مېلانېزىيە تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى فىجى، سولومون، يېڭى كېلېدونىيە (ھازىرقى ۋانۇئاتۇ) تاقىم ئاراللىرى ھازىر مۇستەقىل دۆلەت بولدى.

مېلبۇرن (Melbourne墨尔本) ئاۋسترالىيەنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان ۋىكتورىيە شتاتىنىڭ مەركىزى، ئاۋسترالىيەنىڭ سىدنېي شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ شەھەر، ئەڭ چوڭ پورتنىڭ بىرى. مېلبۇرن شەھىرى

كەڭلىك 28°13′ بىلەن غەربىي ئۇزۇنلۇق 177°23 سىزىقلىرى-نىڭ كېسىشكەن يېرىگە توغرا كېلىدۇ. بۇ ئارال شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسى بىلەن ئاسىيا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن بۇ ئارالغا مەدۋاي (ئوتتۇرا ئارىلىقتىكى ئارال) ئارىلى دەپ نام بېرىلگەن، بۇ ئارال ئېئاستېرن (شەرقىي ئارال) ۋە ساند ئارىلى (قۇملۇق ئارال) دىن ئىبارەت ئىككى كىچىك ئارال ۋە ئۇلارنىڭ شىمالىدىكى تېيىز سۇلۇق كۆلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئارالنىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 4.7 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ساند ئارىلىنىڭ مەيدانى 3.5 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 43 مېتر كېلىدۇ، شەرقىي ئارالنىڭ مەيدانى 1.2 كۋادرات كىلومېتر، دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 13 مېتر كېلىدۇ. ئىقلىمى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا-يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى 2300 دىن ئاشىدۇ، ئۇ شىمالىي تىنچ ئوكيانىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن. 1903 - يىلىدىن باشلاپ ئا ق ش نىڭ مۇھىم دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىسىغا ئايلانغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ئا ق ش بىلەن ياپونىيە بۇ جايدا قاتتىق سوقۇشقان. ھاۋاي بىلەن فىلىپپىن ئارىلىغا تارتىلغان دېڭىز ئاستى ئېلېكتر سىمى مۇشۇ جايدىن ئۆتىدۇ.

مىسسىسىپى دەرياسى (密西西比河 Mississippi River) شىمالىي ئامېرىكا قىتئەسىگە جايلاشقان چوڭ دەريا. ئەگەر ئۇنىڭ تارمىقى بولغان مىسسورى دەرياسى بىلەن قوشۇپ ھېسابلىغاندا ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6262 كىلومېترغا يېتىدۇ. ئۇ ئۇزۇنلۇقتا دۇنيادا ئامازون، نىل، چاڭجياڭدىن قالسا 4 - ئورۇندا تۇرىدۇ، كۆلەمى دۇنيادا ئامازون، كونگو دەريالىرىدىن

بۆلۈنۈپ تەكشى ھالدا جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ باڭگوك قولتۇقىنى قۇيۇلىدۇ. مېنام دەرياسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1352 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلىمى 170 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. دەريانىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىنىدا كەڭ دائىرىلىك دېلتا تۈزلەڭلىك شەكىللەنگەن. بۇ جاي تايلاندنىڭ ئەڭ مۇھىم شال ئۆستۈرۈش رايونى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا دەريا تورلىرى تەرەپ - تەرەپلەرگە سوزۇلغان بولۇپ، سۇ قاتنىشىغا بەك قولاي، پۈتۈن دەريانىڭ قاتناش لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 400 كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئوكيان پاراخوتلىرى دەريا يولىنى بويلاپ بىۋاسىتە باڭگوك شەھىرىگە كېلەلەيدۇ. مېنام دەرياسىدا لاتقىلار كۆپ بولغانلىقتىن، دەريا ئاغزى ھەر يىلى سىرتقا قاراپ 4.5 مېتردىن 6 مېترغىچە كېڭىيىپ تۇرىدۇ.

مىچىگان كۆلى (密歇根湖 Lake Michigan) ئا ق ش نىڭ شەرقىي شىمالىدىكى بەش چوڭ كۆلنىڭ بىرى، مەيدانى 58 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئەڭ چوڭقۇر يېرى 281 مېترغا يېتىدۇ، كۆل سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ كېمىيىپ بارىدۇ. سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 177 مېتر بولۇپ، گورۇن كۆلى بىلەن تەڭ كېلىدۇ. ماكىناڭ سۇ يولى ئارقىلىق گورون كۆلى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئىلىنوس مىچىگان قانىلى ئارقىلىق مىسسىسىپى دەرياسى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. كۆلنىڭ شىمالىي قىرغاقلىرى ئەگرى-بۈگرى بولۇپ، قولايلىق پورتلار كۆپ، كۆل بويىدا چىكاگو، مىلىيوكى، گىردىن - بېي، ماكىنو شەھىرى قاتارلىق چوڭ - كىچىك پورتلار بار. كۆل ئەتراپىدا ئالما، شاپتولا، نەشپۈت قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

مىدۋاي ئارىلى (中途岛 Midway Islands) شىمالىي ئاتلانتىك ئوكيانغا جايلاشقان مارجان ئارال. ئۇ شىمالىي

مىغا كىرىدۇ. بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C قا، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 50—200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ھۆل - يېغىنى قىش پەسلىگە مەركەزلەشكەن، باشقا كەڭ ئىچكى رايونلار تروپىك قۇملۇق ئىقلىمىغا كىرىدۇ، ھاۋا تېمپېراتۇرىسىنىڭ سوتكىلىق پەرقى چوڭ، قۇملۇقلاردا ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرا 40°C دىن ئاشىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 30 مىللىمېتىر ئەتراپىدا بولىدۇ. ھەر يىلى 4 - ئايدىن 5 - ئايغىچە سەھرايى كەبىر چۆلى تەرەپتىن ئىسسىق شامال سوقۇپ تۇرىدۇ. مىسىرنىڭ ئاھالىسى 50 مىليون 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ 87% نى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئاز سانلىق مىللەتلەردىن كوبوت، بىدۇئىن، نوبىيە قاتارلىق مىللەتلەر بار. ئاھالىنىڭ 90% تىدىن كۆپى ئىسلام دىنىغا ئېيتىقاد قىلىدۇ. ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىنىڭ 99% ى نىل دەريا دېلتىسى بىلەن نىل دەريا ۋادىسىغا ئولتۇراقلاشقان. بۇ جايلاردا ھەر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 1000 دىن ئوشۇق ئادەم توغرا كېلىدۇ. مىسىر ئۇزۇن تارىخقا ئىگە دۆلەت. مىلادى 4 - ئەسىردە فېئودالىق تۈزۈمى دىكى دۆلەتلەر قۇرۇلغان، 640 - يىلى ئەرەبلەر مىسىرغا كۆچۈپ كېلىشكە باشلىغان. 9 - ئەسىردە مىسىرلىقلارنى ئەرەبلەشتۈرۈش ئىشى ئاساسەن تاماملانغان. 1517 - يىلى ئوسمان ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولغان. 1882 - يىلى ئەنگلىيە بېسىۋالغان. 1914 - يىلدىن كېيىن ئەنگلىيە مىسىرنى مۇستەملىكە قىلىۋالغان. 1922 - يىلى 2 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئەنگلىيە مىسىرنىڭ مۇستەقىل بولۇشىنى ئېتىراپ قىلغان. 1953 - يىلى 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنى جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1956 - يىلى 5 - ئاينىڭ 30 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. مىسىر تەرەققىي قىلىۋاتقان دۆلەت. ئۇ ئىقتىسادتا

قالسا ئۇچىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. مىسسىسىپى دەرياسىنىڭ ئاسىي تارمىقى بولغان مىسسورى دەرياسى روككى تاغلىقلىرىنىڭ شەرقىي ئېتەكلىرىدىن باشلىنىپ مىسسىسىپى دەرياسى بىلەن قوشۇلۇپ ئاخىرى مېكسىكا قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. بۇ دەريانىڭ ئاساسىي قىسمى ئا ق ش دىن ئېقىپ ئۆتىدۇ. شۇڭا ئۇ ئا ق ش نىڭ ئەڭ مۇھىم سۇ قاتناش تورىنى ھاسىل قىلىدۇ. مىسسىسىپى دەرياسى قاناللار ئارقىلىق شىمالدىكى بەش كۆل رايونى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. مىسسىسىپى دەرياسىنىڭ 40 دىن ئوشۇق تارمىقىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. ئۇنىڭ سۇ قاتناش مۇساپىسىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 10 مىڭ كىلومېتردىن ئاشىدۇ. بۇ دەريا ئارقىلىق يۆتكىلىدىغان مال پۈتۈن ئا ق ش دىكى دەريا، كۆل، قاناللار ئارقىلىق يۆتكىلىدىغان مالنىڭ 41% دىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ، مىسسىسىپى دەرياسىنىڭ ئەتراپىدا كەڭ كەتكەن تۈزلەڭلىكلەر جايلاشقان بولۇپ، ئۇ ئا ق ش نىڭ ئەڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك ۋە سانائەت رايونى ھېسابلىنىدۇ.

مىسىر (埃及 Egypt) ئافرىقىنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. يېرىنىڭ 94% ى ئافرىقا قىتئەسىگە، 6% ئاسىيادىكى سىناي يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى بىر مىليون 2000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. مىسىرنىڭ 96% يېرىنى قۇملۇقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىدىكى لۋىيە قۇملۇقىنىڭ جەنۇبى ئېگىزرەك، شىمالى پەسرەك بولۇپ، ئېگىز قىسىملىرى دېڭىز يۈزىدىن 1000 مېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى ئەرەب قۇملۇقى پەلەمپەي ھالەتتە جايلاشقان قۇملۇقلاردىن ئىبارەت. بۇ قۇملۇقلار ئارىسىدا يەر ئاستى سۈيى مول بولغان سىۋا، باخالىيە، فورافرا، داخىرا، خاركائو قاتارلىق بوستانلىقلار بار. مىسىرنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق بولىدۇ، ئۇنىڭ يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاق بويلىرى يەر ئوتتۇرا ئىقلىـ

ربنی بەرپا قىلماقتا.

مىكرونېزىيە (Micronesia 密克罗尼西亚) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىگە، شىمالىي كەڭلىك °22 بىلەن جەنۇبىي كەڭلىك °4 ئارىلىقىغا، شەرقىي ئۇزۇنلۇق °130 بىلەن °177 ئارىلىقىغا جايلاشقان ئارال بولۇپ، 2500 دىن ئوشۇق تاقىم ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللار غەربتىن شەرققە 4000 كىلومېتردىن ئارتۇق ئۇزۇنلۇققا جايلاشقان. مارىئانا تاقىم ئاراللىرى، كارولىن تاقىم ئاراللىرى، مارشال تاقىم ئاراللىرى، گىلبېرت تاقىم ئاراللىرى، ناۋرو ئارىلى ۋە ۋېك ئارىلى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قۇرۇقلۇق مەيدانى 2732 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 280 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جايدا ئاساسەن مىكرونېزىيە خەلقلىرى ياشايدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمى خرىستىئان، كاتولىك دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئاراللارنىڭ ئىقتىسادى تروپىك كۆپ يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمىغا كىرىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل ـ يېغىنى كۆپ بولىدۇ، قىش پەسلى بولمايدۇ. بۇ جايدىكى خەلقلەر ئاساسەن پالما، ئاپېلسىن، شېكەر قومۇشى قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. بىر قىسىم ئاراللاردىن كۆپ مىقداردا پوسفات تۇزى ئېلىنىدۇ. بۇ ئاراللار ئىچىدە ناۋرو 1968 ـ يىلى، گىلبېرت 1979 ـ يىلى مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. مارىئانا تاقىم ئاراللىرى بىلەن مارشالل تاقىم ئاراللىرى ئاق شىنكە ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدا تۇرۇۋاتىدۇ.

مىلان شەھىرى (Milano 米兰) ئىتالىيىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، لومبارىيە رايونىنىڭ مەركىزى، ئىتالىيىنىڭ ئاتاقلىق سودا ـ سانائەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى شەھەز رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 6 مىليون 600 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى مىلادىدىن بۇرۇنقى 4 ـ ئەسىردە گاللىي خەلقلىرى تەرىپىدىن سېلىنغان. مىلادى 395 ـ يىلى

يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 60% ى يېزا بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىيات سەۋىيىسى ئافرىقا بويىچە خېلى ئالدىدا تۇرىدۇ. مىسرنىڭ پولات، نېفىت سانائىتى مەھسۇلاتلىرى، توقۇمىچىلىق ۋە ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى ئافرىقىدا جەنۇبىي ئافرىقىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. سانائەتتە يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. 60 - يىللاردىن باشلاپ مېتاللۇرگىيە، خىمىيە سانائىتى، ماشىنىسازلىق، ھەربىي قورال - ياراق، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، نېفىت ئايرىش، ئېنېرگىيە، پولات - تۆمۈر قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تېز تەرەققىي قىلدى. ئۇنىڭ ئاساسىي سانائەتلىرى قاھىرە، ئالېكساندرىيە، ماخاراكوبرا، ئاسۋان قاتارلىق ئورۇنلارغا مەركەزلەشكەن، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 20% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ $\frac{1}{8}$ نى، نېفىت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى 70% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە كېۋەز، بۇغداي، كۆممىقوناق، شال، پۇرچاق تېمىدىكى زىرائەتلەر، شېكەر قومۇشى، خورما قاتارلىقلارنى ئۆستۈرىدۇ. مىسر دۇنيادا ئاتاقلىق پاختا ئۆستۈرىدىغان دۆلەتنىڭ بىرى، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۇزۇن تالالىق پاختىسى دۇنياغا داڭلىق بولۇپ، دۇنيادىكى ئۇزۇن تالالىق پاختىنىڭ 50% تىن كۆپىنى ئىگىلەيدۇ، مىسر پاختا ئېكسپورتىدا دۇنيادا 3 - ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. مىسر ھۆكۈمىتى نېفىت، مۇھاجىرلار كىرىمى، سۈۋەيىش قانىلى كىرىمى، ساياھەتچىلىك كىرىمى قاتارلىق مالىيە كىرىم مەنبەلىرىگە تايىنىپ كۆچمىنى مەركەزلەشتۈرۈپ ھەر خىل سانائەت تارماقلىرىنى قۇرۇش بىلەن بىللە قۇرۇقلۇقلارغا سۇ باشلاپ نۇرغۇن مۇنبەت تېرىلغۇ ئېتىزلىقلىق

پىننىك جەنۇبىغا جايلاشقان ئىككىنچى چوڭ ئارال. مەيدانى تەخمىنەن 94 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 12 مىليون 740 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). ئارالنىڭ دېڭىز قىرغاق لىنىيىسى بەك كېسىلگەن بولۇپ، يېرىم ئاراللار، قولتۇق-لار ناھايىتى كۆپ. شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان تاغلار بىلەن تۆزلەڭلىكلەر ئۆزئارا كىرىشىپ كەتكەن. ئابويا يانار تېغى دۆلەت بويىچە ئەڭ ئېگىز نۇقتا بولۇپ، 2953 مېتر كېلىدۇ. ئارالنىڭ ئىقلىمى تىروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھاۋاسى ئىسسىق بولىدۇ، كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. بۇ جايدا مانىلا كەندىرى، پالما، شال، كۆممىقۇناق، تاماكا، كوفې، ئاناناس قاتارلىق زىرائەتلەر ۋە ئورمان ئۆسۈرۈلىدۇ. تۆمۈر، ئالتۇن، خروم، نېكىل، مىس، كۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. سانائەتتە خىمىيىۋى ئوغۇت، پولات - تۆمۈر، ياغاچ ھەم يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. ئارالداداباۋ، زامبانگا قاتارلىق مۇھىم پورتلار بار.

مىنسكى شەھرى (Минск 明斯克市) سوۋېت ئىتتىپاقى بېلورۇسىيە سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھەم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر بېرېزىنا دەريا-سىنىڭ تارمىقى سۋىسلوچ دەرياسىنىڭ بويىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 472 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1067 - يىلى سېلىنغان. 1793 - يىلى چارروسىيە تەركىبىگە قوشۇلغان. شەھەرنىڭ نامى مىن دەريا-سىنىڭ نامىغا ئاساسەن قويۇلغان. مىنسكى شەھىرى موسكۋا بىلەن ۋارشاۋا ئارىلىقىدىكى مۇھىم تۆمۈريول قاتناش تۈگۈنى. شەھەر-نىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. بۇنىڭدىن باشقا ياغاچ، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق قاتارلىق سانائەتـ

غەربىي رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ مەركىزى بولغان. بۇ شەھەر ۋە 1162 - يىللىرىدىكى ئىككى قېتىملىق ئۇرۇشتا پۈتۈنلەي دېگۈدەك ۋەيران بولغان. 1796 - يىلى فرانسىيىلىك ناپالىئون تەرىپىدىن بەسۋېلىنغان، ئىككىنچى يىلى مىلان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن، 1861 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھلىقى دائىرىسىگە قوشۇلغان. مىلان ئىتالىيە بويىچە ئەڭ چوڭ سودا - سانائەت، پۇل مۇئامىلە مەركىزى، ئۇ ئۆزىنىڭ پولات-تۆمۈر، ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، ئېلېكتر سانائىتى، ستانوك سانائىتى، ھەربىي قورال - ياراق ئىشلەش، نەپقىت - خىمىيە سانائىتى، توقۇمىچىلىق، نەشرىياتچىلىق قاتارلىق ھەر خىل سانائەتلىرىنىڭ تەرەققىياتى بىلەن ئىتالىيە بويىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ جايدا ئىتالىيە بويىچە چوڭ مونوپول مالىيە گۇرۇھلىرىنىڭ ئىش باشقۇرۇش ئورنى ۋە ئاتاقلىق چوڭ بانكىلار توپلىغان. شەھەر ئەتراپىدا تەرەققىي قىلغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى، ئاتاغلىق يېزا ئىگىلىك مەيدانلىرى، مول ئورمان بايلىقى بار. بۇ مىلان شەھرىنى زور ئېنېرگىيە مەنبەسى، يېمەك - ئىچمەك، ياغاچچىلىق، سانائەت خام ئەشيا سى بىلەن تەمىنلەيدۇ. مىلان ئىتالىيىنىڭ ئۆزۈن تارىخقا ئىگە مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. ئۇ جايدا ياۋروپا بويىچە ئاتاقلىق ئۇچ چوڭ چېركاۋنىڭ بىرى بولغان تۇئومو چېركاۋسى بار. بۇ چېركاۋ 1386 - يىلى سېلىنغان. مىلان ئىتالىيە بويىچە مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئالىپ تاغلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ شىمالىي ياۋروپاغا بېرىدىغان مۇھىم خەلقئارا تاشيول، تۆمۈريول قاتناش تۈگۈنى. شەھەرنىڭ قاتناش - ترانسپورتىمۇ تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدىكى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1964 - يىلى سېلىنغان.

مىنداناۋ ئارىلى (Mindanao Island 棉兰老岛) فىلىپ

ن

نابلۇس (纳布卢斯Nablus) پەلەستىننىڭ ئوتتۇرا شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم شەھەر، ئۇنىڭ ئاھالىسى 100 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا يەھۇدىلار ياشايدۇ. ھازىر بۇ جاي پۈتۈن پەلەستىن رايونىغا ئوخشاشلا ئىسرائىلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا تۇرماقتا. نابلۇس شەھىرى برقانچىلىغان ئۇششاق جىلغىلارنىڭ قوشۇلغان يېرىدىكى مۇنبەت تۈپراقلىق ئورۇنغا جايلاشقانلىقتىن ئۇچۇن، يېزا ئىگىلىكى، سودا ـ سانائىتى خېلى تەرەققىي قىلغان. ئۇ مۇھىم پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا سەرەڭگە، سوپۇن زاۋۇتى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. نابلۇس تاشيول، تۆمۈرىيول ئارقىلىق ئىروسالىم، تىل ئاۋىۋ، خەيفا شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

ناجىد (内志 Najd) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان بىر ئۆلكە. ئۇنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 780 مېتر، شىمالدىكى ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 1500 مېترغا يېتىدۇ. بۇ ئېگىزلىكنىڭ شىمالىنى چوڭ نەفود قۇملۇقى، شەرقىنى كىچىك نەفود قۇملۇقى، جەنۇبىنى روب ئەل خالى قۇملۇقى قورشاپ تۇرىدۇ. ناجىد ئەسلى شۇ جايدا قۇرۇلغان كىنەزلىك دۆلەتنىڭ نامى بولغان، 1932 ـ يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ بىر ئۆلكىسىگە ئايلانغان. ناجىد ئۆلكىسىدە ئولتۇراقلاشقان خەلق 2 مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ، ئۇنىڭ مەركىزى رىياد شەھىرى. ناجىد ئۆلكىسىنىڭ مۇھىم شەھەر ھەم يېزا ئىگىلىك رايونلىرى سامار، تاغلىق رايونىغا، گېيشىم، ۋاشىم، ئارىد، خارجى، ئافرىج، داۋامسىر

لىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. شەھەردە بىلوروسىيە پەنلەر ئاكادېمىسى، ئۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، سوۋېت ئىتتىپاقى ۋەتەن ئۇرۇش قەھرىمانلىرىنىڭ خاتىرە مۇنارىسى قاتارلىق تارىخىي ئورۇنلار، مىۋنخېن (München 慕尼黑) گېرمانىيىنىڭ ئالىپ تاغ ئېتىكىگە جايلاشقان ئۇچىنچى چوڭ شەھىرى، باۋارىيە ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. شەھەرنىڭ يېنىدىن دونای دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنى بولغان ئىسار دەرياسى ئېقىپ تۆرىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 320 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). مىۋنخېن گېرمانىيىنىڭ جەنۇبىدىكى ئەڭ مۇھىم سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. شۇنداقلا مۇھىم تارىخىي شەھەر. مىۋنخېن 1158 - يىلى كىچىك بىر ئورۇن ئىدى، 13 - ئەسىرگە كەلگەندە 6 ھەسسە كېڭەيگەن. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى شەھەر ئاھالىسى 100 مىڭدىن ئاشقان. 1880 - يىلدىن كېيىن مۇھىم سودا-سانائەت شەھىرىگە ئايلانغان. بۇ جايىنىڭ ھەرخىل نازۇك ئېلېكترون ئەسۋاب - ئۈسكۇنىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى، قاتناش ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش (ئاساسلىق ئاپتوموبىل، پاراۋوز)، ئېلېكتر ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ھەربىي قورال - ياراق ئىشلەپچىقىرىش، ھاراق ئىشلەش، نەشرىياتچىلىق، كىنىم-كېچەك، يېمەك - ئىچمەك سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. بولۇپمۇ ئېلېكتر ماشىنىلىرى، ئوپتىكا ئەسۋابلىرى ئىشلەپچىقىرىشتا گېرمانىيە بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ يېمۇا ئىشلەش سانائىتى دۇنياغا مەشھور بولۇپ، 700 يىللىق تارىخقا ئىگە، ئۇ يېمۇا شەھىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ. مىۋنخېن گېرمانىيىنىڭ جەنۇبىدىكى مۇھىم تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايول قاتناش تۈگۈنى، شەھەرنىڭ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، بۇ جايدىكى بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1971 - يىلى سېلىنغان، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 18.5 كىلومېتر كېلىدۇ.

قۇرۇلغان. يېرىنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ، شەرقىي شىمال ھەم شەرقىي جەنۇب قىسمىدا كىچىك كاۋكاز تاغلىرى بار. جەنۇبىي ھەم غەربىي جەنۇبىدا ئېگىزلىكى 600 — 1000 مېتر كېلىدىغان ئەرمەنىستان ئېگىزلىكى بار. گازاكس دەرياسى جۇمھۇرىيەتنىڭ جەنۇبىي چېگرىسىنى بويلاپ ئېقىپ ئۆتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى تەخمىنەن 300 مىللىمېتردىن يېتىدۇ. ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، كېۋەز، ئۈزۈم، تاماكا ۋە باشقا ئاشلىق زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائەتتە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ.

ناسسېر سۇئامبىرى(纳赛尔水库 Nasser) ئافرىقىنىڭ چوڭ تېپىتىكى سۇ قۇرۇلۇشى. 1971 - يىلى مىسىرنىڭ جەنۇبىدىكى ئاسۋان رايونىدا ئاسۋان توسمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن بارلىققا كەلگەن غايەت زور سۇنئىي كۆل. سۇ ئامبار توسمىسىنىڭ ئېگىزلىكى 111 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 4200 مېتر كېلىدۇ، سۇ ئامبىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 501 كىلومېتر (بۇنىڭ 101 كىلومېترى سودان ئىچىدە)، مەيدانى 3994 كۋادرات كىلومېتردىن يېتىدۇ. سۇ ساقلاش ئىقتىدارى 163 مىليارد 860 مىليون كۇب مېتر كېلىدۇ. بۇ سۇ ئامبىرىدىن سۇغۇرۇش، توك ئېلىش، تاشقىندىن مۇداپىئە كۆرۈش، قاتناش ھەم بېلىقچىلىق ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ. ئاسۋان ناسسېر سۇ ئامبىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ، بۇ رايوننىڭ سانائىتى، يېزا ئىگىلىكىدە زور يۇكسىلىش بارلىققا كەلدى. ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن باشقا ماشىنىسازلىق، پولات، سېمونت قاتارلىق يېڭى سانائەت ئورۇنلىرى قۇرۇلدى، مىسىرنىڭ يېڭى سانائەت رايونىغا ئايلاندى.

ناگويا (名古屋 Nagoya) ياپونىيىنىڭ خونسيو ئارىلىنىڭ

قاتارلىق بوستانلىقلارغا تارقالغان. بۇ جايلاردا بۇغداي، ئارپا، قوناق، پۇرچاق، شال، سەي، مېۋە، خۇرما قاتارلىق زىرائەتلىك ئۆستۈرۈلىدۇ. ئېگىز ئورۇنلاردا ئات بېقىلىدۇ. قالغان جايلاردا كالا، قوي، ئېشەك، تۆگە قاتارلىقلار بېقىلىدۇ.

ناخا (Naha 那霸) ياپونىيەنىڭ ئوكيناۋا ناھىيىسىنىڭ مەركىزى. ريو - كيۇ تاقىم ئارالىرى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر ئوكيناۋا ئارىلىنىڭ شەرقىي دېڭىز قىرغىقىنىڭ ناخا قولتۇق بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1978). بۇ شەھەرنىڭ ئاساسىي 1921 - يىلى سېلىنغان. پورتتا 10 مىڭ تونناجلىق ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ. ئوكيناۋا ناھىيىسىنىڭ بىر-دىنبىر مۇھىم ئىشكى ھېسابلىنىدۇ. دېڭىزنىڭ سىرتىدىكى جايلار بىلەن قەرەللىك كېمە قاتنايدۇ. ھاۋاي، مانىلا ھەم خاندو ئارىلىغا ئايروپىلان قاتناپ تۇرىدۇ. ناخا — ئوكيناۋا ناھىيىسىدىكى ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، تەخمىنەن $\frac{1}{3}$ قىسىم سانائەت ئورۇنلىرى مۇشۇ جايغا مەركەزلەشكەن. سانائەتتە يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، مارجان، تېرە - خۇرۇم، سىر ئىشلەش، فارفور قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

ناخىچېۋان ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (纳希切凡自治共和国 Нахичевань АССР) سوۋېت ئىتتىپاقى ئەزەربەيجان جۇمھۇرىيىتىنىڭ پىرمەمۇرىي رايونى. شەرق، شىمال تەرەپلىرى ئەرمەنىستان بىلەن، غەرب، جەنۇب تەرەپلىرى ئىران بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 5500 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 267 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئاھالىنىڭ ئاساسىنى ئەزەربەيجانلار، قالغىنىنى ئەرمەن، رۇس قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى ناخىچېۋان شەھىرى. ناخىچېۋان 1924 - يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ

ئاستى تۆمۈريولى 1957 - يىلى قۇرۇلغان. ناگويا شەھىرىدە ناگويا داشۆسى قاتارلىق 30 نەچچە ئالىي بىلىم يۇرتى، قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى ۋە باشقا تارىخىي ئورۇنلار بار. ناگويا پورتى ئارقىلىق ئاپتوموبىل، پولات - تۆمۈر، فارفور قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ناگويا پورتى ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدىغان ئاپتوموبىللار پۈتۈن دۆلەت بويىچە ئېكسپورت قىلىنىدىغان ئاپتوموبىللارنىڭ 30% نى ئىگىلەيدۇ. ناگويا شەھىرىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى تويوتا شەھىرى بىلەن ناگويادا ئىشلەنگەن ئاپتوموبىللار ناگويا پورتى ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدۇ.

نامىبىيە (纳米比亚 Namibia) ئافرىقىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى دېڭىز قىرغىقىغا جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ جايلاشقان ئورنىغا قاراپ «غەربىي جەنۇب ئافرىقا» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. يەرلىك خەلق نامىبىيە دەپ ئاتايدۇ. يەر مەيدانى 824 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، جەنۇبىي ئافرىقا ئېگىزلىكىنىڭ غەربىي قىسمىدىن ئورۇن ئالغان. ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ۋىندخوك ئەتراپىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولۇپ، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 2000 مېترغا يېتىدۇ. يەر ۋەزىيىتى غەربكە قاراپ پەسىيىپ نامىبىيە قۇملۇقلىرى بىلەن تۇتىشىدۇ. ئىقلىمى قۇرغاق سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھۆل - يېغىنى غەربىي جەنۇبتىن شەرقىي شىمالغا قاراپ كۆپەيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى چۆللۈكلەرنىڭ ھۆل - يېغىن مىقدارى 10 مىللىمېتر بولسا، شەرقىي شىمالىدا 700 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 100 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ كۆپىنى ئوۋامبو، گوتتېنتوت خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ، بۇلاردىن باشقا دامارا، ناما، كاۋەنگو مىللەتلىرى ياشايدۇ، ياۋروپالىقلار 76 مىڭ، باشقا مىللەتلەر 41 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى

جەنۇبىي دېڭىز يانتىسىغا جايلاشقان ئاتاقلىق سانائەت مەركىزى، مۇھىم پورتى، ئايچى ناھىيىسىنىڭ مەركىزى. قەدىمىي ناكرىيا شەھىرى 1526 – 1527 – يىللىرى سېلىنغان. بۇ شەھەرنىڭ ئورنى غەربتىكى كىئوتو بىلەن شەرقتىكى توكيو ئوتتۇرىسىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن، جۇڭجىڭ (ئوتتۇرا شەھەر) دەپ ئاتالغان. ناگويا 1612 – يىلى قايتا قۇرۇلغان. 1868 – يىلىدىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. 1889 – يىلى رەسمىي شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. ھازىر ئۇ جۇڭجىڭ سانائەت رايونىنىڭ يادروسى، شەھەر ئاھالىسى 2 مىليون 90 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ناگويا سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى جەھەتتە توكيو، ئوساكا، ئىئوكوگامالاردىن قالسا تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ناگويانىڭ ئېغىر سانائىتى تەرەققىي قىلغان، ئۇ ئۇنۇم ۋېرسال سانائەت رايونى ھېسابلىنىدۇ. سانائەتتە توقۇمىچىلىق ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، نېفىت-خىمىيە، پولات – تۆمۈر، ئېلېكترون، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. ناگويا ياپونىيەنىڭ ئاپتوموبىل پايتەختى، تويوتا شەھىرىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندىكى ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش سانائەت مەركىزى. يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ئەنئۇي سانائەت تارمىقى بولغان توقۇمىچىلىق، فارفور سانائەت، يېمەك – ئىچمەك، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىقلارمۇ تەرەققىي قىلغان. ناگويا ياپونىيەنىڭ مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. ئۇ دۆلەت بويىچە ئىئوكوگاما، كوبىلاردىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ سودا پورتى. يىلىغا 100 مىليون تونناىدىن ئارتۇق يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. تۆمۈر-يول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرى بىلەن تۈتىشىپ تۇرىدۇ. ناگويا شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇشى زامانىۋى ھەم رەتلىك بولۇپ، قاتناش ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ئۇنىڭ يەر

كېتەلمەيدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى، چارۋىچىلىق ۋە چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ. ئوندىن قالسا ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، نېفىت، ماشىنا ياسىلىق، سېمونت، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار.

نانت (南特 Nantes) فرانسىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى لوئارا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا جايلاشقان شەھەر، دەريا ئاغزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 54 كىلومېتر بولۇپ، ئوكيان پاراخوتلىرى بىۋاستە شەھەر رايونىغا كىرەلەيدۇ، شەھەر ئاھالىسى 260 مىڭدىن ئاشىدۇ. نانت فرانسىيىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى مۇھىم سانائەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. شەھەرنىڭ مېتاللۇرگىيە، نېفىت ـ خىمىيە، كېمىسازلىق، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ئايرودرومى بار. تاشقى سودىسىدا نېفىت، تەبىئىي گاز قاتارلىق خام ئەشيالارنى ئىمپورت قىلىشنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەردە يەنە خان سارايلىرى، چېركاۋلار، مەشھۇر قەدىمىي قۇرۇلۇشلار بار.

ناسساۋ (拿骚 Nassau) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئەڭ شىمالىدىكى باھاما فېدېراتسىيىسىنىڭ پايتەختى، مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر يېڭى پروۋىدېنس ئارىلىنىڭ شەرقىي شىمال ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 132 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). 1660 ـ يىلى قۇرۇلۇپ «چارلىس تاۋۇن» دەپ ئاتالغان. 1690 ـ يىلى ھازىرقى نامىغا ئۆزگەرتىلگەن. 1729 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. ھازىر باھامانىڭ مۇھىم خەلقئارا پورتى ھېسابلىنىدۇ. پورتنىڭ سىرتقى تەرىپىنى پارادىسى ئارىلى توسۇپ تۇرىدۇ. ئوكيان پاراخوتلىرى پورتقا كىرىپ توختىيالايدۇ. بۇ جايدىن تالالىق ئاگاۋى، تاشپاختا، ئاپېلسىن، پەمىدۇر، ئاناناس

ئىپتىدائىي دىنلارغا، ياۋروپالىقلار خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. يەرلىك خەلق ئۆز تىلىنى ئىشلىتىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلى بىلەن جەنۇبىي ئافرىقىدىكى گوللاندىيە تىلىنى قوللىنىدۇ. نامىبىيە 15 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان، 1890 - يىلى پۈتۈنلەي گېرمانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1915 - يىلى جەنۇبىي ئافرىقا دائىرلىرى گېرمانىيىگە قارشى ئۇرۇش قىلىشنى باھانە قىلىپ بۇ جايىنى قوراللىق بىسىۋالغان. 1920 - يىلى خەلقئارا ئىتتىپاق بۇ جايىنى جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا تاپشۇرغان. 1949 - يىلى ب د ت ئاسىيا، ئافرىقا دۆلەتلىرىنىڭ تەلىپى بويىچە جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ نامىبىيىگە بولغان ھۆكۈمرانلىقىنى بىكار قىلىشنى قارار قىلغان. 1968 - يىلى ب د ت ئافرىقا خەلقلىرىنىڭ تەلىپى بويىچە جەنۇبىي ئافرىقا دائىرلىرىنىڭ داۋاملىق بۇ جايىنى بىسىپ تۇرۇۋاتقانلىقىنى ئەيىبلەپ قارار ماقۇللىغان. ھەمدە بۇ جايىنىڭ نامىنى «نامىبىيە» گە ئۆزگەرتكەن. نامىبىيە ئىقتىسادىي جەھەتتە كانچىلىق ۋە چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. كان مەھسۇلاتلىرى ئىكسپورتى پۈتۈن ئىكسپورتىنىڭ 70% نى تەشكىل قىلىدۇ. لېكىن ئۇنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرىنى يەنىلا ئەنگلىيە، ئا ق ش ۋە جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ كاپىتالى كونترول قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئىشلەپچىقارغان ئۇران، ۋانادىي، ئالماس، مىس، قوغۇشۇن مەھسۇلاتلىرى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا سىنىك، قەلەي، ۋولفرام، كۆمۈش قاتارلىق كان بايلىقلىرىمۇ ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي، كالا، ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا كۆممىقوناق، ياڭيۇ، خاسىك، تېرىق تېپىدىكى زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ

قىسمى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ناۋرۇ تىلى بولۇپ، ئىنگلىز تىلىنى ئومۇميۈزلۈك قوللىنىدۇ. ناۋرۇ ئەسلى ناۋرۇ خەلقلىرى ئولتۇراقلاشقان ئورۇن بولۇپ، 1888 - يىلى گېرمانىيە ئىگىلىگەن، 1920 - يىلى ئەنگلىيە، ئاۋسترالىيە، يېڭى زېلاندىيىلەرنىڭ ئورتاق ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە ياپونىيە تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان. 1947 - يىلدىن كېيىن ئەنگلىيە، ئاۋسترالىيە، يېڭى زېلاندىيىلەرنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدا بولغان، 1968 - يىلى 1- ئاينىڭ 31 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ، ناۋرۇ جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. ئۇ ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. ناۋرۇ ئىقتىسادتا ئىسسىق بەلباغ مېۋىلىرى بىلەن سەي ئۆستۈرۈش، ئۆي قۇشلىرىنى بېقىش، بېلىقچىلىق، فوسفور كان مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. فوسفور كېنى ئۇنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ، ناۋرۇ دۇنيادا ئەڭ كىچىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولسىمۇ، فوسفات تۇزى كىرىمى 120 مىليون ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ. دۇنيادا مۇھىم فوسفورلۇق مىنېرال ئىشلەپچىقىرىدىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ناۋرۇنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. دۆلەتتە ناۋرۇ ئارەلىنى ئايلىنىدىغان چەمبەر شەكلىدىكى 19 كىلومېتر ئۆزۈنلۇقتا تاشيول، 6 كىلومېتر ئۆزۈنلۇقتا مەخسۇس فوسفورلۇق مىنېرال توشۇيدىغان تار رېلسلىق تۆمۈريول، ئالتە رېئاكتىپ ئايروپىلاندىن تەشكىللەنگەن ھاۋا قاتناش شىركىتى بار.

نايروبى (Nairobi 内罗毕) كېنىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى. بۇ شەھەر دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى دېڭىزىيۇزىدىن 1676 مېتر ئېگىزلىكتىكى ئورۇنغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ (1983). نايروبى

قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. كونسېرۋا، ھاراق، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ ھاۋاسى يىلنىق دېگىز ساھىلىنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل بولۇپ، ئاتاقلىق قىشلىق سايامەت رايونى ھېسابلىنىدۇ. پورتنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا دېگىز ئۈستى باغچىسى بار، سايامەتچىلەر ئەينەكلىك قېيىقلارغا ئولتۇرۇپ دېگىز ئاستىدىكى مارجانلار بىلەن بېلىقلارنى كۆزىتىپ تاماشا قىلىدۇ. ناسساۋ مۇھىم خەلقئارا پۇل مۇئامىلە مەركەزلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، خەلقئارا بانكىلارنىڭ تارماقلىرى خېلى كۆپ سانىنى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى بار بولۇپ، چەت ئەللەر بىلەن بىرىش - كېلىش قىلىپ تۇرىدۇ.

ناۋرۇ (瑙鲁 Nauru) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا غەربىي قىسمىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇ شەرقىي ئۇزۇنلۇق 166°56′ بىلەن جەنۇبىي كەڭلىك 0°31′ نىڭ تۇتاشقان جايىغا توغرا كېلىدۇ. ناۋرونىڭ كۆپ قىسمى مارجان ئاراللىرى بىلەن قورشىلىپ تۇرىدۇ، دېگىز قىرغاقلىرى تىكرەك كېلىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى دېگىز يۈزىدىن 70 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. ناۋرۇنىڭ ئىقلىمى تروپىك ئورمان ئىقلىمى بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 25°C — 35°C قا يېتىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىننىڭ تارقىلىشى تەكشى ئەمەس، ھەر يىلنىڭ 11 - ئايدىن ئىككىنچى يىلنىڭ 2 - ئاينىڭ غىچە يامغۇر پەسلى، قالغان ۋاقىتلىرى قۇرغاق پەسلى بولىدۇ. قۇرغاق پەسلىدە ھۆل - يېغىن ئاز بولىدۇ. ناۋرۇنىڭ يەر مەيدانى 24 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 8400 دىن ئاشىدۇ (1982)، بۇنىڭ ئىچىدە ناۋرۇ خەلقىنىڭ 4990 كىشى، قالغىنىنى گىلبېرت - ئىلىس خەلقىنىڭ، جۇڭگولۇقلار، فىلىپپىنلىقلار، ياۋروپالىقلار ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىي خرىستىئان دىنىغا، ئاز

ئېقىنىدىكى ئوك قىرغىقىغا جايلاشقان. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 400 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). نجامېنا قەدىمدا سەھرايى كەبىر چۆللىنىك جەنۇبىي تەرىپىدىكى مۇھىم سودا پونكىتى بولغان، كېيىن تەدرىجىي كېڭىيىپ، تەرەققىي قىلىپ دۆلەتنىك ئەڭ چوڭ شەھىرىگە ئايلانغان. نجامېنا شەھىرى چادنىك مۇھىم ئىقتىسادىي مەركىزى. بۇ جايغا پاختا، خاسىك قاتارلىق دېھقانچىلىق ھەم چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى توپلىنىپ تارقىتىلىدۇ. بۇ جايدا ياغ چىقىرىش، شېكەر، ئۇن، چىگىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق قاتارلىق كىچىك تېپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. لوگونې، شارى دەريالىرى ئارقىلىق قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. تاشيول ئارقىلىق نېگىرىيە، ئوتتۇرا ئافرىقا، كامېرونلارغا بارغىلى بولىدۇ. بۇ جايدا خەلقئارا ئايرودرومى، چاد داشۆسى، 9 - ئەسىردىن بۇيانقى ئاسارئەتىقىلەر ساقلانغان مۇزېي ۋە باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار.

نورفوك ئارىلى (NorfolkIsland 诺福克岛) جەنۇبىي كەڭلىك 29°02′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 167°57′ نىك تۇتاشقان يېرىگە جايلاشقان. ئاۋسترالىيەنىك چوڭ شەھىرى سىدنېدىن 1700 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. تەبىئىي جەھەتتىن مىلانېزىيە تاقىم ئاراللىرى تەركىبىگە كىرىدۇ، سىياسىي جەھەتتىن ئاۋسترالىيەنىك بىر سىرتقى ئۆلكىسى ھېسابلىنىدۇ. مەيدانى 40 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 1500 دىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىك ئاساسىي قىسمىنى پىتكائىن تاقىم ئاراللىرىدىن كەلگەن خەلقلەر بىلەن ئاۋسترالىيە، يېڭى زېلاندىيە ھەم ئەنگلىيەدىن ئۆز ۋاقتىدا سىياسىي جەنايەتچى قاتاردا كۆچۈرۈپ كېلىنگەنلەرنىك كېيىنكى ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىسى خرىستىئان ھەم كاتولىك دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلى بىلەن پىتكائىن تىلىدا سۆزلىشىدۇ. ئەنگلىيەلىك كوك 1774-

كېنىيېنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇ جايدا توقۇمىچىلىق سېمونت، تېرە - خۇرۇم، يېمەك - ئىچمەك، كۇندىلىك تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى تەييارلاش، تەغەز ئىشلەش، ئافرىقا بويىچە ئاتاقلىق پاراۋۇز ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئايروبى شەرقىي ئافرىقا بويىچە خېلى زامانىۋى شەھەرلەرنىڭ بىرى، شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى خېلى كۆركەم، مەنزىرىسى گۈزەل بولۇپ، «كىچىك لوندون» دەپ ئاتىلىدۇ. شەھەردە يەنە ئافرىقا بويىچە خېلى زامانىۋى خەلقئارا ئايرودروم، بىرنەچچە ئالىي مەكتەپلەر، مۇزېيلار، ئاتاقلىق باغچىلار، مېھمانخانىلار، سايامەت ۋە دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار.

نەمەنگان (纳曼干 Намаган) سوۋېت ئىتتىپاقى ئۆزبېكىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى شەھەر، نەمەنگان ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. پەرغانە ئويمانلىقىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 227 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). بۇ شەھەر 1610 - يىلى قۇرۇلغان، تۆمۈرىيول ئارقىلىق قوقەند، ئەنجان شەھەرلىرى، قىرغىزىستانىنىڭ تاشكۆمۈر رايونى بىلەن تۇتۇشۇپ تۇرىدۇ. شىمالىي پەرغانە قانىلى شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىنى كېسىپ ئۆتىدۇ. سانائەتتە چېگىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك (كونسېرۋا، سۇت مەھسۇلاتلىرىنى تەييارلاش، ھاراق ئىشلەش) قاتارلىقلارنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن باشقا ترانسفورماتور، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى تەييارلاش قاتارلىق سانائەتلەر بىلەن يەرلىك تەزكىرە مۇزېيى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

نجامېنا (恩贾梅纳 Ndjamena) چاد جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، قاتناش مەركىزى، چادنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. نجامېنا شەھىرى دۆلەتنىڭ غەربىي رايونىدىكى لوگونې دەرياسىدىن شارى دەرياسىنىڭ تۆۋەن

غەرب شاماللرى بىلەن شمالىي ئاتلانتىك ئوكيان يىللىق ئېقىم سىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن ئاتلانتىك ئوكيان دېڭىز قىرغاقلىرىدا قىش پەسلى مۇز توڭلىمايدۇ. قىشلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 1°C - 2°C ئەتراپىدا بولىدۇ. نورۋېگىيە سىڭ يەر مەيدانى 387 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 4 مىليون 120 مىڭدىن ئوشۇق (1984) بولۇپ، بۇنىڭ 98% نى نورۋېگىيىلىكلەر، ئۇندىن قالسا فىنلاندىيە، لاپو قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. 94% كىشى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى نورۋېگىيە تىلى ھېسابلىنىدۇ. نورۋېگىيە 9 - ئەسىردە بىرلىككە كەلگەن پادىشاھلىق دۆلەت بولۇپ شەكىللەنگەن، 1397 - يىلغا كەلگەندە دانىيە، شۋېتسىيە بىرلەشمىسىنىڭ دائىرىسىدە بولغان، 1814 - يىلى دانىيە دائىرىسىدىن ئايرىلىپ چىقىپ، شۋېتسىيە بىلەن بىرلىشىپ شۋېتسىيە - نورۋېگىيە بىرلەشمىسىنى قۇرغان، 1905 - يىلى بۇ بىرلەشمىدىن ئايرىلىپ چىقىپ مۇستەقىل پادىشاھلىق دۆلەت بولۇپ قۇرۇلغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن بىتەرەپلىك سىياسىتى ئىجرا قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلغان. 1954 - يىلى 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. نورۋېگىيە تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەت. ئىقتىسادتا دېڭىز قاتنىشى سانائىتى، بېلىقچىلىقى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. نورۋېگىيە دېڭىز قاتنىشى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، ئۇ دۇنيادا باشقا دۆلەتلەرگە مالالارنى توشۇپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۆتەيدۇ. شۇڭا ئۇ دۇنيادا دېڭىز كىراكەش دۆلىتى دەپ ئاتىلىدۇ. نورۋېگىيە دۇنيادا سانائىتى تەرەققىي قىلغان دۆلەت، ئۇنىڭ سۇ ئېلېكتر ئېنېرگىيە، نېفىت ئايرىش، دېڭىز ئاستىدىن نېفىت ئىلىش، پولات - تۆمۈر، خىمىيە، كېمىسازلىق، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەز-

یىلى بۇ ئاراللارنى تاپقان. ھەم نورفوك ئاردلى دەپ نام بەرگەن. 1788 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1913- يىلى ئاۋسترالىيە ھۆكۈمىتىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. نورفوك ئاردلى ياناردتاغ ئاردلى بولۇپ، ئەتراپىنى مارجان رىفلىرى قورشاپ تۇرىدۇ. كىلىماتى سۇبتروپىك بەلباغ دېڭىز - ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىم تېمپىغا كىرىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 15°C، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1300 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولىدۇ. بۇ ئاراللا ئولتۇراقلاشقان خەلقلەر ئاساسلىق كۆكتات، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرىدۇ، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاراللا نورفوك قارىغىيى ۋە باشقا ئورمانلار ئۆسىدۇ. مەركىزى كىنگستون بولۇپ، ئاراللىك جەنۇبىدىكى سېدنى قولتۇق بويىغا جايلاشقان. بۇ مۇھىم ئەركىن پورت ھېسابلىنىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا ئايرودرومى، مەشھۇر سايا‌ھەت ئورۇنلىرى بار. نورفوك ئاردلى سىرتقى سودىسىدا ئاۋسترالىيە، يېڭى زېلاندىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ.

نورۋېگىيە (挪威 Norge) شىمالىي ياۋروپادىكى سكاندىناۋىيە يېرىم ئاردلىنىڭ غەربىي يېرىمىغا جايلاشقان دۆلەت. بۇ ئورۇن شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ تار ئۇزۇن سوزۇلغان، دېڭىز قىرغاقلىرى بەك كېسىلگەن، دېڭىز قىرغاقلىرىدا كەڭلىكى بىرنەچچە يۈز مېتردىن بىرنەچچە يۈز كىلومېتر‌غىچە، ئۇزۇنلۇقى بىرنەچچە كىلومېتردىن بىرنەچچە يۈز كىلومېتر‌غىچە سوزۇلغان قولتۇق — بوغۇز ۋە 150 مىڭدىن ئوشۇق تاقىم ئاراللار بار. بۇ ئاراللار ئىچىدىكى 300 دىن ئوشۇق ئاراللا كىشىلەر ئولتۇراقلاشقان. نورۋېگىيىنىڭ غەربىي دېڭىز قىرغاقلىرى ناھايىتى ئەگرى - توقاي بولۇپ، دېڭىز قاتنىشىغا ئەپلىك بولغان پورتلار ناھايىتى كۆپ. نورۋېگىيە شىمالىي كەڭلىكە (شىمالىي كەڭلىك تەخمىنەن °58 بىلەن '62°30 ئاردلىقىغا) جايلاشقان بولسىمۇ،

قه 1600 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 90 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 7 مىليون 280 مىڭدىن ئاشىدۇ. نوساتىنگارا تاقىم ئاراللىرى جايلاشقان ئورۇن يەر پوستىنىڭ ئەڭ ھەرىكەتچان بەلبېغى بولۇپ، بۇ جايدا ھەرىكەتتىكى ۋولقانلار 20 دىن ئاشىدۇ. يەر تەۋرەش داۋاملىق بولۇپ تۇرىدۇ. نوساتىنگارا تاقىم ئاراللىرى مەمۇرىي جەھەتتىن ھىندونېزىيىگە تەۋە بولۇپ، بالىي، غەربىي نوساتىنگارا، شەرقىي نوساتىنگارا، غەربىي تىموردىن ئىبارەت تۆت ئۆلكىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

نوۋاكشوت (Nouakchott 努瓦克肖特) ماۋرىتانىيە ئىسلام جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. شەھەر ئاھالىسى 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). نوۋاكشوت ئەسلى قۇملۇقتىكى سودا يولىغا جايلاشقان كىچىك بىر يېزا بولۇپ، 1958 - يىلدىن كېيىن كېڭىيىپ يېڭى بىر شەھەرگە ئايلانغان. شەھەرنىڭ ئۈچ تەرىپىنى قۇملۇق ئوراپ تۇرىدۇ، دائىم دېگۈدەك بوران چىقىپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ جايغا خاسانىيە خەلقلىرى ئۆز تىلىدا «نوۋاكشوت ــ بوران ئىغىزى» دەپ نام بەرگەن. 1960 - يىلى 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ماۋرىتانىيە مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدا 1978 - يىلدىن كېيىن چوڭقۇر سۇلۇق پورت قۇرۇلغان. ھازىر شەھەردە توقۇمىچىلىق، كېمىنىم - كېچەك، يېمەك - ئىسمەك، شېكەرنى ئاساس قىلغان سانائەت ئورۇنلىرى، ئىسلەمچىلىك كارخانىسى، قۇشخانا، گۆشنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەت ئورۇنلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

نۇكۇئالوفا (Nukualofa 努库阿洛法) تىنچ ئوكيانىنىڭ جەنۇبىدىكى تونگا پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى، مۇھىم پورتى. بۇ

چىلىك، يېمەك - ئىچمەك سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، نورۇبگىيىنىڭ ئورمان بايلىقى ياۋروپا بويىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئورمان مەيدانى 6 مىليون 660 مىڭ گېكىتارغا يېتىدۇ. بېلىقچىلىق نورۇبگىيىنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي مەنبەسى، ئۇ بېلىق تۇتۇشتا ياپونىيە، سوۋېت ئىتتىپاقى، جۇڭگو، ئا ق ش، پېرولاردىن قالسا 6 - ئورۇندا تۇرىدۇ. يىللىق بېلىق مەھسۇلاتى 2 مىليون 800 تونىدىن ئاشىدۇ، بۇنىڭ 90% نى ئېكسپورت قىلىدۇ.

نورىلسكى (诺里尔斯克 Норильск) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمال رايونىدىكى شىمالىي قۇتۇپ چەمبىرى دائىرىسىدىكى ئەڭ چوڭ كان - سانائەت شەھىرى. بۇ شەھەر كراسنويارىسكى چېگرا رايونىنىڭ غەربىي شىمالى، يېنىسەي دەريا تۆۋەن ئېقىنىنىڭ شەرقىي ياقىسىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 180 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). بۇ شەھەر 1935 - يىلى قۇرۇلغان. شەھەر ئەتراپىدا مىس، نېكىل قاتارلىق كان بايلىقلىرى ناھايىتى مول. تۆمۈرىيول ئارقىلىق يېنىسەي دەريا بويىدىكى پورت ــ دۇدىنكا بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. بۇ جاي سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم رەڭلىك مېتال سانائەت بازىلىرىنىڭ بىرى. نېكىل، مىس، پىلاتىنا، ئالتۇن، كۈمۈش، سىلىن قاتارلىق 10 نەچچە خىل كان بايلىقى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. يەنە كۆمۈر كېنى، ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسىمۇ بار. بۇ شەھەرگە تېيوموندىن قوش لىنىيىلىك گاز تۇرۇبىسى تۇتاشتۇرۇلغان.

نۇسا تېنگارا قاقسىم ئارالىلىرى (努沙登加拉群岛 Kepulauan Nusa Tenggara) ھىندونېزىيىنىڭ ئەڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان ئارالار بولۇپ. ئۇ غەربتە بالىي ئارىلىدىن شەرقتىكى تىمور ئارىلىغا قەدەر بولغان لومبوك، سۇمبە ۋە، سۇمبە، فىلورىس قاتارلىق ئارالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئارالار غەربتىن شەرق-

قاتارلىق مەھسۇلاتلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ.

نېپال (Nepal 尼泊尔) ئاسىيا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىدىكى ھىمالايا تاغلىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. ئۇنىڭ شىمالىي جۇڭگونىڭ شىزاڭ رايونى بىلەن، جەنۇبىي ھىندىستان، شەرقىي سىككىم بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى 141 مىڭ 400 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ يېرىنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار، ئېگىزلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. يېرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 900 مېتردىن ئاشىدۇ. نېپال بىلەن جۇڭگو چېگرىسىغا دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئېگىز چوققا جۇمۇلاڭما چوققىسى (8848 مېتر) جايلاشقان، دۆلەتنىڭ جەنۇبىي تەرەپلىرىدە تۆزلەڭلىكلەر ئورۇن ئالغان، يەر ۋەزىيىتى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ پەلەمپەي ھالەتتە پەسىيىپ بارىدۇ. نېپالنىڭ ئىقلىمى شىمالى بىلەن جەنۇبدا زور پەرق بار، ئۇنىڭ جەنۇبىي سۇبتروپىك ئىقلىمىغا، ئوتتۇرا قىسمى مۆتىدىل بەلباغ ئىقلىمىغا، شىمالىي ئېگىز تاغ سوغۇق ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا - جەنۇب قىسىملىرىنى قېلىن ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. نېپالنىڭ ئاھالىسى 16 مىليوندىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ ئاساسىي قىسمىنى نېپاللىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 89.5% ى ھىندى دىنىغا، 5.3% ى بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، نېپال تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، ئىنگلىز تىلىنىمۇ ئورتاق قوللىنىدۇ. نېپالدا مىلادىدىن بۇرۇنقى 6 - ئەسىردىلا پادىشاھلىق دۆلەت قۇرۇلغان. مىلادى 4 - ئەسىردىن باشلاپ دۆلىتىمىز بىلەن زىچ ئىقتىساد ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇپ كەلگەن. 1814 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسۇبۇلىنغان، 1950 - يىلى ئەنگلىيە نېپالدىن ۋاز كېچىشكە مەجبۇر بولغان، 1951 - يىلى 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى پادىشاھ تىرىبۇۋەن ۋاقىتلىق ئاساسىي قانۇن ئېلان قىلىپ، ئاساسىي قانۇننى يولغا

www.uyghurkitap.com

شەھەر تونگا تاپا ئارىلىنىڭ شىمالىي دېڭىز ياقىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. ئاھالىسى تەخمىنەن 20 مىڭغا يېتىدۇ (1982). دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. پورتقا 10 مىڭ توننىلىق ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ. شەھەر كوچىلىرى دېڭىز قىرغىقى بىلەن ئوخشاش يۆنىلىشتە سوزۇلغان. شەھەردە پالما پىششىقلاپ ئىشلەش، مېتالچىلىق، كىيىم-كېچەك قاتارلىق كىچىك تىپتىكى سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەردىن تىنچ ئوكياندىكى ھەرقايسى دۆلەت، رايونلارغا پاراخوت، ئايروپىلانلار قەرەللىك قاتناپ تۇرىدۇ.

نۇمېئا (努美阿 Noumea) غەربىي جەنۇبى تىنچ ئوكياندىكى يېڭى كالىدونىيىنىڭ مەركىزى، مۇھىم پورتى. بۇ شەھەر ئارالنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 74 مىڭدىن ئاشىدۇ. 1854 - يىلى قۇرۇلغان، دەسلەپتە «فرانسىيە پورتى» دەپ ئاتالغان، 1866 - يىلى ھازىرقى نامغا ئۆزگەرتىلگەن. شەھەرنىڭ ئۈچ تەرىپى تاغ بىلەن قورشىلىپ تۇرىدۇ، بىر تەرىپى دېڭىزغا يۈزلەنگەن. پورتنىڭ سىرتىنى مارجان ئاراللىرى توسۇپ تۇرىدۇ، پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر بولۇپ، غەربىي جەنۇبى تىنچ ئوكياندىكى ئەڭ ياخشى پورتلارنىڭ بىرى. بۇ جايدا سۇ ئۈستى ئايرودرومى بار. ئامېرىكا، ئاۋسترالىيىلەرگە قاراپ يولغا چىققان ئايروپىلان ھەم پاراخوتلار بۇ جايدا توختاپ ئۆتىدۇ. پورتنىڭ 16 كىلومېتر سىرتىدىكى خاداتاش ئۈستىدە 100 يىل ئىلگىرى ياسالغان تۆمۈر جاھازىلىق يول كۆرسىتىش چىرىغى بار، بۇ، ئارالنىڭ مۇھىم سىمۋولى ھېسابلىنىدۇ. شەھەردە خىلمۇ خىل شەكىلدىكى سۇ ئۈستى سارايلىرى بار. سانائەتتە نېكىل تاۋلاش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، كېمىسازلىق ۋە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. نېكىل، نېكىل رۇدىسى، پالما قۇرۇقى، كوفى

4000 مېتردىن ئاشقان تاغ چوققىلىرى ناھايىتى كۆپ، ئەڭ ئېگىز ئوتتۇرا چوققىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 4418 مېتر كېلىدۇ.

نىئاپول (Napoli 那不勒斯) ئىتالىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، گېنۇيا پورتىدىن قالسا ئىتالىيە بويىچە ئىككىنچى چوڭ پورت. كامپانىيە ئوڭلۇقسىنىڭ مەركىزىي شەھىرى. بۇ شەھەر تېررېن دېڭىزىغا تەۋە نىئاپول قولتۇقىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 260 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). نىئاپول مىلادىدىن بۇرۇنقى 600 - يىلى سېلىنغان. بۇ جاي ئۆز ۋاقتىدا رىم ئىمپېراتورىنىڭ دەم ئالىدىغان جايى بولغان. 6 - ئەسىردە ۋىزانتىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان، 8 - ئەسىردە ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل بىر كىنەزلىكنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا بولغان، 12 - ئەسىردە سىتسىلىيە پادىشاھلىقىنىڭ بىر قىسمى بولغان. 1282 - يىلى ئىتالىيىنىڭ جەنۇبى بىلەن سىتسىلىيە ئايرىلغاندا نىئاپول پادىشاھلىقى بولۇپ قۇرۇلغان. 1861 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھلىقى دائىرىسىگە قوشۇۋېتىلگەن. ھازىر ئىتالىيىنىڭ رىم ۋە مىلان شەھىرىدىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھىرى ھېسابلىنىدۇ. نىئاپول سانائەت ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىتالىيىنىڭ ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق، ئايروپىلان، كېمىسازلىق، ھەربىي قورال - ياراق ئىشلەپچىقىرىش، مېتاللۇرگىيە، خىمىيە، نېفىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان، شەھەرنىڭ يېنىدا يېڭىدىن قۇرۇلغان چوڭ تېپىتىكى ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتى يىلىغا 300 مىڭ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرالايدۇ. نىئاپول پورتىنىڭ سۈيى چوڭقۇر بولۇپ، ھەرخىل تېپىتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى توختىتىالايدۇ. پورت ئۆز ئىچىدىن سودا پورتى، پاسساژىر پورتى،

قويغان. شۇ كۈنى نېپالنىڭ مۇستەقىللىك كۈنى قىلىپ بېكىتىلىگەن. 1955 - يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. 1961 - يىلى 10 - ئاينىڭ 5 - كۈنى نېپال بىلەن جۇڭگو ئوتتۇرىسىدا چېگرا شەرتنامىسى ئىمزالانغان. نېپال ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 60% ىنى ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ 91% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسەن شال، بۇغداي، تېرىق، كۆممىقۇناق، پۇرچاق تىپىدىكى زىرائەتلەر، ئىقتىسادىي زىرائەتلەردىن شېكەر قۇمۇشى، سېرىق كەندىر، تاماكا، ياغلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. مۇھىم دېھقانچىلىق رايونى دۆلەتنىڭ جەنۇبىدىكى دىلەي رايونى بولۇپ، بۇ جاي پۈتۈن دۆلەت مەيدانىنىڭ 20% ىنى تەشكىل قىلىدۇ. نېپال تاغلىق ۋە مەنزىرىسى گۈزەل دۆلەت بولغانلىقتىن، ئاسىيانىڭ «شۋېتسارىيىسى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

نېۋادا تاغلىرى (内华达山 Sierra Nevada) دۇنيادا ئىككى نېۋادا دەپ ئاتىلىدىغان تاغلىق بار. ئۇنىڭ بىرسى ياۋروپادىكى ئىبىرىيە يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان ئاندالوسىيە (ئاندالوزىيە دەپمۇ ئاتىلىدۇ) تاغ تىزمىسىدىكى نېۋادا تېغى. بۇ تاغ غەربتىن شەرققە قاراپ 41 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ، بۇنىڭ ئەڭ ئېگىز مولاسىن چوققىسىنىڭ ئىگىزلىكى دېڭىز يۈزىدىن 3478 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. بۇ، پىرىنى (ئىبىرىيە) يېرىم ئارىلى بويىچە ئەڭ ئېگىز نۇقتا ھېسابلىنىدۇ. يەنە بىرى ئا ق ش نىڭ غەربىي قىسمىدا شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان نېۋادا تېغى. ئۇنىڭ شىمالى لاسېن چوققىسىدىن باشلىنىپ، لوس - ئانژېلىس شەھىرىنىڭ شىمالىغا 640 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىقنىڭ

بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتر ئەتـ راپىدا بولىدۇ. پۈتۈن دۆلەتنىڭ 43% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. يەر مەيدانى 130 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 57 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇنىڭ 69% نى ياۋروپالىقلار بىلەن ئىندىئانـلاردىن بولغان ئارىـلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، 17% نى ئاق تەنلىكلەر، 5% نى ئىندىئانلار، 9% نى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ، ئىسپان تىلى دۆلەت تىلى ھېسابـ لىنىدۇ، پايتەختى ماناگونا شەھىرى. نىكاراگۇئا 1724 - يىلىدىن 1821 - يىلىغىچە ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1921 - يىلى 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. نىكاراگۇئا ئىقتـ سادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق كوفې، كېۋەز، شېكەر قومۇشى، كۆممىقوناق، شال، كەندىر قاتارـ لىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىق بىلەن ئورمانچىلىق خەلق ئىگىلىكىدە خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. پۈتۈن دۆلەت ئېكسپورتىنىڭ 50% تىن كـۆپرەكنى كوفې، پاختا، قالـغىنىنى گۆش، ئالتۇن، ياغاچ ماتېرىيالـلىرى، شېكەر ئىگىلەيدۇ. نىكارا- گۇئا ئالتۇن ئىشلەپـچىقىرىشتا لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائەتتە كان سانائىتى، خىمىيە سانائىتى، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمىـك، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ.

نىكوبار تاقىم ئارالـلىرى (尼科巴群岛 Nicobar Islands) ھىندىستاننىڭ بېنگال قولتۇقى بىلەن ئاندامان دېڭىزىنىڭ ئوتـ تۇرىسىغا جايلاشقان تاقىم ئارالـلىردىن ئىبـارەت. شىمالىي 10° بوغۇزى ئارقىلىق ئاندامان تاقىم ئارالـلىردىن (ئارىلىنقى تەخمـ مەن 120 كىلومېتر كېلىدۇ) ئايرىلىپ تۇرىدۇ. بۇ ئىككى چوڭ تاقىم ئارالار بىرلىشىپ بىۋاستە ھىندىستاننىڭ مەركىزىگە قارايـ دۇ. جەنۇبتا ھىندونېزىيىنىڭ سوماتېرا ئارىلىدىن 167 كىلو-

www.uyghurkitap.com

ھەربىي پورت دەپ ئۇچقە بۆلۈنىدۇ. نىئاپول ئىتالىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، ئاتاقلىق سايامەت رايونى، بۇ جايدا دۇنياغا داڭلىق دۆلەتلىك مۇزېيخانا، ئوتتۇرا ئەسىردە سېلىنغان نۇرغۇنلىغان چېركاۋلار، كونا ئاسار ـ ئەتىقىلەر ناھايىتى كۆپ. بۇ جاينىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، ھاۋاسى يېقىملىق بولغانلىقتىن سايامەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان

نىئامېي (Niamey 尼亚美) نېگىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، نىئامېي ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر نېگىر دەرياسىنىڭ سول ياقىسىغا جايلاشقان، ئاھالىسى 344 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). يۇقىرى ۋولت، بىنىڭ قاتارلىق دۆلەتلەرگە ئېكسپورت قىلىنىدىغان ماللار شۇ شەھەرگە توپلىنىپ بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، شەھەرنىڭ ئەتراپىدا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق خېلى تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدا ھازىر توقۇمىچىلىق، سېمونت، قەغەز، مېتال ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك ـ ئىچمەك، تېرە ـ خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. نىئامېي 1926–يىلى فرانسىيىگە قاراشلىق نېگىرنىڭ مەركىزى بولغان. 1960–يىلى 8 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى نېگىر جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن.

نىكاراگۇئا (Nicaragua 尼加拉瓜) ئوتتۇرا ئامېرىكىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ شەرقىي قىسمىنى تۆزلەڭلىك، ئوتتۇرا قىسمىنى ئېگىزلىك، تاغلار ئېگىلەپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي تەرىپى كارىب دېڭىز سۈيى بىلەن، غەربىي تەرىپى تىنچ ئوكيان سۈيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. غەربىي جەنۇب تەرىپىگە نىكاراگوئا كۆلى جايلاشقان، بۇ دۆلەت بويىچە ئاھالىسى ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان، سانائەت، يېزا ئېگىلىكى خېلى تەرەققىي قىلغان رايون. نىكاراگوئا تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى

سىگموند مۇشۇ جايدا مەغلۇپ بولغان. 16 - ، 18- ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرى 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرى چارروسىيە - تۈركىيە ئۇرۇشىدا بۇ جايدا قاتتىق ئۇرۇش بولغان. شەھەر ئاھالىسى ئۇزۇم ئۆستۈرۈش، بېلىقچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇزۇندىن بۇيان بۇ جاي رىم ئىمپېرىيەسىنىڭ قەدىمىي شەھىرى نىكوپوس دەپ خاتا تونۇلغان.

نىكوزىيە (尼科西亚 Nicosia) سىپروسنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ ئىككى چوڭ شەھىرى، مۇھىم دىنىي مەركىزى. ئاھالىسى 120 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). نىكوزىيە سىپروسنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مىسائولىيا تۈزلەڭلىكىدىكى پەيدا بولغان دەريا بويىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 150 مېتر كېلىدۇ. ئۇ، شىمال ۋە ۋە جەنۇبتىكى ئىككى تاغ ئارىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايغا مىلادىدىن بۇرۇنقى 9 - ئەسىرلەردە گرېك خەلقلىرى كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. مىلادى 7 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى سىپروسنىڭ مەمۇرىي مەركىزىگە ئايلانغان. 13 - ، 14 - ئەسىرلەردە مۇھىم شەھەر بولۇپ شەكىللەنگەن. 1489 - يىلى ۋېنىس خەلقلىرى سىپروسنى ئىگىلىگەندىن كېيىن دۇگىلەك شەكىلدىكى شەھەر تېمىسى ۋە قەلئە سېلىنغان. بۇلارنىڭ قالدۇقى ھازىرغا قەدەر ساقلانماقتا. نىكوزىيە شەھىرى 20 - ئەسىردىن باشلاپ سىپىلنىڭ سىرتىغا قاراپ كېڭەيگەن. تامنىڭ ئىچكى قىسمىدىمۇ ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلگەن. نىكوزىيە شەھىرى گرېك مىللىتى ئولتۇرۇشلۇق شەھەر رايونى ۋە تۈرك مىللىتى ئولتۇرۇشلۇق شەھەر رايونى دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ. شەھەردە توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك، تاماكا، ئۇن، ھاراق، سوپۇن، خۇرۇم، فارفور، ستانوك ۋە ئاپتوبۇس قۇراشتۇرۇش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، پراۋوسلاۋىيە چېركاۋلىرى ۋە مەسچىتلەر بار.

مېتر يىراق تۇرىدۇ. نىكوبار تاقىم ئاراللىرى چوڭ- كىچىك 18 ئارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە 11 ئارالدا كىشى لەر ئولتۇراقلاشقان. مەيدانى 1831 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 22 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاساسىي ئاراللىرى چوڭ نىكوبار، كىچىك نىكوبار، تار نىكوبار قاتارلىق ئاراللاردىن ئىبارەت. بۇ ئاراللارنىڭ يەر شەكلى ئېگىز- پەس، ھاۋاسى ئىسسىق، نەم بولۇپ، كۆپرەك پۇرۇپكا دەرىخى بىلەن پالما دەرىخى ئۆستۈرۈلىدۇ. ئورمانلىقلاردا مايمۇن، ياۋا چوشقا، بوغما يىلان ۋە باشقا خىل يىلانلار ياشايدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق پالما، سېپارى، بانان، شېكەر قومۇشى، كۇلى بېھىسى قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. ئەترابىدىكى دېڭىزدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. بۇ ئاراللارنى 1869 - يىلى ئەنگلىيە ئىگىلىگەندىن كېيىن سىياسىي جىنايەتچىلەرنى قامايدىغان ئورۇن قىلغان.

نىكوپول (尼科波尔 Никополь) ① سوۋېت ئىتتىپاقى ئۇكرائىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىغا، دنېپىر دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىدىكى كاخوپكا سۇ ئامبىرىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان شەھەر. ئاھالىسى 146 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). 1782 - يىلى سېلىنغان. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئاتاقلىق مارگانېتس كان مەركىزى. شەھەردە ئاتاقلىق ئۇلاقسىز پولات تۇرۇبا زاۋۇتى، سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ چوڭ تۆمۈر قېتىشمىسى زاۋۇتى بار. كران ھەم كان ئاستى ترانسپورتى ئۇسكۇنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ شەرقىي شىمالىدا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ چوڭ مارگانېتس كان رايونى بار. ② (Никопол) بۇلغارىيىنىڭ شىمالىغا، دونای دەريانىڭ ئوڭ ياقىسىغا جايلاشقان شەھەر. بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 629 - يىلى سېلىنغان. ئۆز ۋاقتىدا ئوزانتىيىنىڭ مۇھىم قورغىنى بولغان. 1396 - يىلى كىرىس ئارمىيىسىنىڭ رەھبىرى ۋېنگرىيىلىك

شەھىرى. نىگېرىيىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى دېڭىز يۈزىدىن 200 — 500 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدىكى ئېگىز-لىكلەر دېڭىز يۈزىدىن 700 — 1000 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىز جايى تەخمىنەن 2000 مېتر كېلىدۇ. ھاۋاسى قۇرغاق ئىسسىق، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شىمالدا 50 مىللىمېتر، جەنۇبتا بارغانسېرى كۆپىيىپ 500 مىللىمېترغا يېتىدۇ. يېرىنىڭ 60% دىن سەھرايى كەبىر قۇملۇقنىڭ بىر قىسمى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىغا تار سوزۇلغان تروپىك ساۋانىنا بەلبېغى جايلاشقان بولۇپ، مۇھىم تېرىقچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ. 10-ئەسىردىن باشلاپ بورنۇ پادىشاھلىقى قۇرۇلغان. 1897 - يىلدىن 1900 - يىلغىچە فرانسىيە ئىگىلىگەن. 1904 - يىلدىن باشلاپ فرانسىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1958 - يىلى فرانسىيە ئورتاق گەۋدىسى دائىرىسىدىكى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 3 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشىپ، نىگېر جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ئىككىنچى يىلى ئورتاق گەۋدىدىن چېكىنىپ چىققان. نىگېر يېزا ئىگىلىك دۆلىتى. ئاھالىنىڭ 87% ى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. تېرىلغۇ يېرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 5% دىن تەشكىل قىلىدۇ. قوناق، مانىخوت، خاسىك، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. 10 مىليوندىن ئوشۇق قوي، كالا قاتارلىق چارۋا بېقىلىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن ئۇرانىدىن باشقا قەلەي، تۆمۈر، گەج، تۇز قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېلىنىدۇ. سانائەتتە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. چەت ئەللەر بىلەن بولغان سودا ئالاقىسى ئاساسلىق نىگېرىيىنىڭ لاگوس پورتى ئارقىلىق بولىدۇ. سىرتقا ئوران رۇدىسى، خاسىك، پاختا، چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىدۇ، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى،

نىكولايېۋ (尼古拉耶夫Николаев)سوۋېت ئىتتىپاقى ئوكرائ-
ئىنا جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىدىكى پورت شەھىر، نىكولايېۋ ئوب-
لاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر جەنۇبىي بۇگ دەريا ئاغزىغا
جايلاشقان، قارا دېڭىز بىلەن بولغان ئارىلىقى 74 كىلومېتر
كېلىدۇ. قارا دېڭىزدىن يولغا چىققان 40 مىڭ توننىلىق ئوكـ
يان پاراخوتلىرى بىۋاستە شەھەر رايونىغا كېلەلەيدۇ. ئاھالـ
سى 441 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979). بۇ جايدا 1788 - يىلى
كېمىسازلىق زاۋۇتى قۇرۇلغان، ئىككىنچى يىلى شەھەرنىڭ ئاسا-
سى سېلىنغان. 1862 - يىلى سودا پورتى بولۇپ ئېچىلغان. بۇ
شەھەر تۆمۈرىيول ئارقىلىق كرىۋويروگ، دونباس ھەم قىرىم
يېرىم ئارىلى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇ-
ھىم كېمىسازلىق سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا سو-
ۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئەڭ چوڭ نىكولايېناشىنكو پاراخوت
زاۋۇتى بار. يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى ۋە كران، ترانسپورت
ئۇسكۇنىلىرى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت-
لەر تەرەققىي قىلغان. شەھەردە يەنە كېمىسازلىق شۆيۈدۈنى،
1821 - يىلى قۇرۇلغان رەسىتخانە، يەرلىك تەزكىرە ھەم سەن-
ئەت مۇزېيى بار.

نىگېر (尼日尔 Niger) غەربىي ئافرىقىدىكى ئىچكى قۇرۇق-
لۇق دۆلەت، مالى، لىۋىيە، ئالجىرىيە، يۇقىرى ۋولتا، بىنىن،
نىگېرىيە، چادلار بىلەن چېگرىلىنىدۇ. يەر مەيدانى بىر مىليون
267 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 6 مىليون
173 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، 55% نى خاۋسا خەلقلىرى،
قالغىنىنى جىرما، سانگاي، فولبې، تۇئارېگ قاتارلىق خەلقلەر
تەشكىل قىلىدۇ. خاۋسا، فولبې قاتارلىق تىللارنى ئومۇمىيۈزلۈك
ئىشلىتىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ.
90% ئاھالىسى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پايتەختى نىئامېي

كىلومېتر كېلىدۇ، كۆل توسمىسىنىڭ ئېگىزلىكى 70 مېتر كېلىدۇ، سۇ ئامبىرىغا بىر مىليارد 500 مىليون كۇب مېتر سۇ قاچىلىنىدۇ. سۇ ئامبىرىنىڭ يېنىغا 980 مىڭ كىلوۋات سائەت توك بېرىدىغان چوڭ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى سېلىنغان. تۆۋەن ئېقىنىدا دەريا ئاغزىدىن تارتىپ 880 كىلومېتر كېلىدىغان ئارىلىقتا ماتورلۇق قېيىقلار قاتنىيالايدۇ، ئوتتۇرا ئېقىندا مالىنىڭ ئانسونگو رايونىدىن يۇقىرى ئېقىنىغا قاراپ كىچىك قېيىقلار قاتنىيالايدۇ.

نىگېرىيە (尼日利亚 Nigeria). گۈنىيە قولتۇق بويىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 920 مىڭ كۋادرات كىلومېتر-غا يېتىدۇ. ئىقلىمى تروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، ئۇنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C قا يېتىدۇ، ھۆل-يېغىنى مول بولۇپ، دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا 3800 مىللىمېتر، ئوتتۇرا قىسىملىرىدا 1200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئەڭ شىمال قىسىملىرى قۇرغاقراق بولۇپ، 250 مىللىمېتر ئەتراپىدا يامغۇر ياغىدۇ. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسىملىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. نىگېرىيەنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسىم يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ياغاچ ماتېرىياللىرى ئىشلەپچىقىرىشتا ئافرىقا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. نىگېرىيەنىڭ تەبىئىي شارائىتى ياخشى بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، بېلىقچىلىق ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا قولاي. ئۇنىڭ يالاقلىرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

نىگېرىيەنىڭ ئاھالىسى 98 مىليوندىن ئوشۇق (1985) بولۇپ، 250 تىن ئوشۇق مىللەت ۋە قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە خاۋسا-فىلانى مىللىتى ئاھالىنىڭ 29.5% نى، يورۇبا مىللىتى

ماشنا، ئاپتوموبىل، يېقىلغۇ، يېمەكلىكلەرنى ئىمپورت قىلىدۇ.

نىگېر دەرياسى (尼日尔河 Niger River) غەربىي ئافرىقىدىكى ئەڭ چوڭ دەريا بولۇپ، گۋېنىيە قولتۇقىنىڭ شىمالىدىكى فوتاجالون ئېگىزلىكىدىن باشلىنىپ، شەرقىي شىمالغا قاراپ ئەگرى - بۈگرى ئېقىپ مالىنىڭ شەرقىدىن شەرقىي جەنۇبىغا بۇرۇلۇپ، نىگېر، بىنىن، نىگېرىيە دۆلەتلىرىنى كېسىپ ئۆتۈپ گۋېنىيە قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 4160 كىلومېتر، كۆلىمى 2 مىليون 100 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاساسىي تارماقلىرىدىن بېنىنەي، بانى قاتارلىق دەريالار بار. دەريا سۈيىنىڭ پەسىللىك ئۆزگىرىشى چوڭ، دەريا ئاغزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 6100 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. ئەڭ كۆپ ھەم ئەڭ ئاز ئېقىن مىقدارى ئايرىم - ئايرىم ھالدا 30 مىڭ ھەم 1200 كۇب مېتر سېكۇنت بولىدۇ. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىندا تېز ئېقىنلىق ئورۇنلار، تىنىز دەريا ۋادىلىرى ناھايىتى كۆپ. سۇ كۆچى بايلىقى مول. ئوتتۇرا ئېقىندا تونۇتودىن يۇقىرى قىسمىنىڭ سۈيى مول، سازلىقلار بىلەن تارماقلىرى كۆپ، ياز، كۈز پەسىللىرىدىكى يامغۇر پەسلىدە چوڭ كۆلگە ئايلىنىدۇ. تۆۋەن ئېقىنى كەڭ، سۈيىنىڭ ئېقىشى تەكشى. بۇ رايوندا بېنىنەي دەرياسى كېلىپ قوشۇلغانلىقتىن سۈيى كۆپىيىدۇ. دەريانىڭ دېڭىزغا قۇيۇلۇش ئاغزىدا 36 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان دېلتا تۈزلەڭلىك شەكىللەنگەن، بۇ رايوندا دەريا تورلىرى زىچ بولۇپ، كەڭ دائىرىلىك سازلىقلار جايلاشقان. مالى دائىرىسىدىكى سىگو ئېتراپىدا سان ساندىن توسمىسى ۋە باشقا سۇغۇرۇش قانالىلىرى بار. نىگېرىيە دائىرىسىدە كائىنجى سۇ ئامبىرى بار. بۇ سۇ ئامبىرى 1968 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇزۇنلۇقى 136 كىلومېتر، كەڭلىكى 24 كىلومېتر، سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 60 مېتر، مەيدانى 1270 كۋادرات

دېي مەنبەسى، ئۇ جايدا 1956 - يىلىدىن باشلاپ رەسمىي نېفىت ئىشلەپچىقىرىلىشقا باشلىغان. نېفىتتىن باشقا تەبىئىي گاز، قەلەي، نىئوبى، كۆمۈر، تۆمۈر، قوغۇشۇن، سىنك قاتارلىق كان مەھسۇلاتلىرى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. قەلەي ئىشلەپچىقىرىشتا ئافرىقا بويىچە ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئىگىرىيە ياغلىق پالما، خاسەك، كاكائو، پاختا ئىشلەپچىقىرىشتا ئافرىقا بويىچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن تېرىق تېپىدىكى زىرائەتلەر، قوناق، كۆممىقۇناق، شال، مانىخوت قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. ئۇنىڭ چارۋىچىلىقى خېلى تەرەققىي قىلغان، ئاساسەن كالا، ئات، قوي، چوشقا بېقىلىدۇ. سانائەتتە نېفىت ئايرىش، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا نېفىت، خىمىيە، سېمونت، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. پۈتۈن ئىگىرىيىدىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك پايتەخت لاگوس شەھىرىگە مەركەزلەشكەن.

نىل دەرياسى (尼罗河 Nile) ئافرىقىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ دەريانىڭ بىرى، ئۇنىڭ غول ئېقىنى بۇرۇندى، تانزانىيە، ھوۋاندا، ئۇگاندا، سۇدان، مىسىر لاردىن ئېقىپ ئۆتۈپ يەر ئوتتۇرا دېڭىزغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 6670 كىلومېتر، كۆلىمى 2 مىليون 870 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ئېپوپىيە، كېنىيە، زايىرنىڭ بىر قىسىم جايلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يۇقىرى ئېقىنى بولغان كاگىرا دەرياسى ۋىكتورىيە كۆلىنىڭ غەربىدىكى يىل بويى كۆپ يامغۇرلۇق تاغلىقلار ئارىسىدىن باشلىنىدۇ. ۋىكتورىيە، موبۇتو كۆللىرىدىن شىمالغا قاراپ ئېقىپ چىققاندىن كېيىن ئاق نىل دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ۋىكتورىيە نىل دەرياسى، ئالبېرت نىل دەرياسى ۋە سۇدان دائىرىسىدىكى ئاق نىل دەرياسىنى ئۆز ئىچىگە

www.uyghurkitap.com

20.3% دىنى، ئىبۇ مىللىتى 16.6% دىنى تەشكىل قىلىدۇ. بۇ-لاردىن باشقا يەنە فولبې، كانورى قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. ئاھالىنىڭ 47% تىن كۆپرەكى ئىسلام دىنىغا، 34.5% ى خرىس-تىئان دىنىغا، 12% باشقا دىنلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. يەرلىك خەلق كۆپىنچە خاۋسا، ئىبۇ، يۇروبا تىللىرىدا سۆزلىشىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. نىگېرىيە ئافرىقا بويىچە ئاھالىسى ئەڭ كۆپ دۆلەت. نىگېرىيە ئافرىقىدىكى قەدىمىي دۆلەت-لەرنىڭ بىرى، ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى نىگېرىيە دەرياسى كېسىپ ئۆتكەنلىكى ئۈچۈن، دۆلەتنىڭ نامىمۇ شۇنىڭغا ئاساسەن نىگېرىيە دەپ ئاتالغان. بۇ جايدىكى خەلقلەر 10 - ئەسىردە شەھەرلىك دۆلەتلەرنى قۇرغان، 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى نۇرغۇنلىغان خاۋسا كىنەزلىكلىرى غەربىي ئافرىقا بويىچە كۈچلۈك سانگاي ئىمپېرى-يىسىنىڭ تەركىبىگە قوشۇلغان، 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرى شىمالىي دىكى فىلانى مىللىتى كۈچلىنىپ خاۋسا مىللەتلىرىنى ئۆزىگە بويسۇندۇرغان. 1472 - يىلى پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر جەنۇب تەرەپتىن تەدرىجىي قۇرۇقلۇقنىڭ ئىچكى قىسمىغا قاراپ تاجاۋۇز قىلىشقا باشلىغان. 1914 - يىلى ئەنگلىيە نىگېرىيىدە قۇرۇلغان ھەرقايسى مۇستەم-لىكە ئورۇنلىرىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، پۈتۈنلەي ئۆز مۇستەملىكە-سى قىلىۋالغان. 1954 - يىلى نىگېرىيە بىرلەشمىسىگە ئۆزگەرتە-كەن. 1960 - يىلى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى نىگېرىيە بىرلەشمە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان، 1971 - يىلى 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. نىگېرىيە ئىقتىسادتا كان مەھسۇلاتلىرىنى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت. ئۇنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىمۇ خەلق ئىگىلىكىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. نېفىت نىگېرىيىنىڭ مۇھىم ئىقتىسا-

تى تۆمۈريول قاتنىشىمۇ تەرەققي قىلغان. ئۇ جايدىكى يەر ئاسـ
تى تۆمۈر يولى 1868 - يىلى سېلىنغان، 1979 - يىلغىچە بول
غان ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 393.5 كىلومېتر بولۇپ، دۇنيادا يەر
ئاستى تۆمۈريوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى جەھەتتە لوندوندىن قالسا
ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ھەر كۈنى بىرنەچچە مىليون كىشى
يەر ئاستى تۆمۈريوللىرى ئارقىلىق قاتنايدۇ. نيۇ - يورك شەھىرى
ئەتراپىدىكى 60 دىن ئوشۇق كىچىك شەھەرچىلەرنى ئۆز ئىچـ
گە ئالغان چوڭ نيو - يورك شەھىرىنى تەشكىل قىلىدۇ. چوڭ
نيو - يورك شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 11 مىليون 570 مىڭدىن
ئوشۇق (1981) بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە نىگېرلار بىر مىليون
600 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئۇ دۇنيا بويىچە نىگېرلار كۆپ مەركەز-
لەشكەن شەھەرلەرنىڭ بىرى. نيو - يورك شەھىرىنىڭ ئاساسي
قىسمى جايلاشقان مانخاتتان ئارىلىغا 1609 - يىلى گوللاندىيە-
نىڭ غەربىي ھىندى شىركىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان ھېنـ
رىي خودسون دېگەن كىشى كەلگەن. ئۇ 1613 - يىلى ئارالنىڭ
جەنۇبىي تەرىپىدە كەپە ياساپ ئەتراپلاردىن يىغقان يۇڭ، تېرە-
لەرنى ساقلىغان ھەم بۇ جايغا «يېڭى ئامىستېردام» دەپ نام
بەرگەن. 1662 - يىلى گوللاندىيىنىڭ غەربىي ھىندى شىركىتى
تەخمىنەن 24 ئامېرىكا دولـلىرى قىممىتىگە ئىگە بىر تـۇركۈم
پىچاق، مارجان، ئويۇنچۇقلار ھېسابىغا شۇ جايدىكى ئىندىئانلار
قولىدىن مانخاتتان ئارىلىنى سېتىۋالغان. دۇنيادا ئەنگلىيە، گول-
لاندىيە ئۇستىدىن ئۇستۇنلۈككە ئىگە بولغانـدىن كېيىـن، بۇ
رايونمۇ ئەنگلىيىنىڭ قولىغا ئۆتكەن.

ھ

ھامبۇرگ (汉堡 Hamburg) گېرمانىيە جۇمـھـۇرىيـيـ
تىنىڭ ئەڭ چـوڭ شەھـىـرى، ئەڭ چـوڭ پورتى. بۇ شەھەر

پۇل مۇئامىلە مەركىزى. 159 دۆلەت ئەزا بولغان (784 - 12 - ئاي) ب د ت نىك باش ئىش باشقۇرۇش ئورنى جاينى لاشقان شەھەر، ئا ق ش نىك ئەڭ چوڭ پورتى، دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ تۆت پورتنىڭ بىرى. نيو - يورك شەھىرى ئا ق ش نىك شەرقىي دېڭىز ياقىسىدىكى گوتزۇن دەريا سىنىڭ ئوڭ قىرغىقىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 830 كۋادرات كىلومېتر دىن ئاشىدۇ. شەھەر مانخاتتان رايونى، بروكلىن رايونى، بروكس رايونى، كونىس رايونى، رىنموند رايونىدىن تۇبارەت بەش رايونغا بۆلۈنىدۇ. نيۇ - يورك ئا ق ش نىك ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، ئۇ يىلىغا 150 مىليون تونىدىن ئارتۇق يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. ئا ق ش نىك چەت ئەللەر ئارا بولىدىغان سودا ئالاقە ئومۇمىي قىممىتىدە 40% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ كىيىم - كېچەك، نەشرىياتچىلىق، پەردازبۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرى دۆلەت بويىچە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. ئۇلاردىن قالسا ماشىنىسازلىق، ھەربىي قورال - ياراق ئىشلەپچىقىرىش، نەپىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، مېتالچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، ئېغىر تېپ تىكى خىمىيە قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. نيۇ - يورك ئا ق ش نىك ئەڭ چوڭ سودا ھەم مەدەنىيەت مەركىزى، بۇ جايدا ھەيۋەتلىك چوڭ بانكىلار، ئاسمان-(111 قەۋەتلىك) سودا ماگىزىنلىرى، چوڭ بانكىلار، ئاسمان-پەلەك بىنالار، تىياتىرخانىلار، باغچىلار، مۇزېيلار، 1754 - يىلى قۇرۇلغان كولومبىيە داشۆسى، 1847 - يىلى قۇرۇلغان نيۇ-يورك داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، كىننېدى ناملىق ئاتاقلىق خەلقئارا ئايرودرومى بار. نيو - يورك شەھىرى ئا ق ش نىك شەرقىي قىسمىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان نۇر-غۇن تارماق تۆمۈريوللار بار. نيۇ - يورك شەھىرىنىڭ يەر ئاس-

رەقىبى قىلغان. ھامبۇرگ گېرمانىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، ئۇ جايدا ئاتاقلىق مەدەنىيەت نورۇنلىرى، بانكىلار، ستراخۇانىيە شېركەتلىرى، ئاتاقلىق ھامبۇرگ داشۇسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، سەنئەت، دېڭىز قاتناش تېخنىكومىلىرى، مۇزېيلار بار.

ھاۋانا (哈瓦那 La Habana) كۇبا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ شەھەر، ھاۋانا كۇبا ئارىلىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئالمىنداردىس دەريا يېنىدىكى ھاۋانا قولتۇقى بويىغا جايلاشقان. چوڭ ھاۋانا شەھىرى گۇاناباكوئا، ماريئاناۋۇ، زېگلا، سانتاماريادي، رۇساريئو قاتارلىق شەھەرچىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 930 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ھاۋانا شەھىرىنىڭ ئاساسىي 1519 - يىلى سېلىنغان. 1898 - يىلدىن باشلاپ كۇبانىڭ پايتەختى بولغان. بۇ پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر بولۇپ، چوڭ تېتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى كېلەلەيدۇ. دەريانىڭ ئىككى تەرىپىدىكى شەھەر قىسمى يەر ئاستى تونېلى ئارقىلىق بىر - بىرىگە باغلىنىپ تۇرىدۇ. ھاۋانا كۇبانىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇ جايدا شېكەر، ھاراق، تاماكا، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، قەغەز، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ھاۋانا پورتى پۈتۈن كۇبا بويىچە ئىمپورت - ئېكسپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. ھاۋانا كۇبانىڭ مۇھىم قاتناش مەركىزى، شەھەردىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان تۆمۈرىيول، تاشيولىلار بار. شەھەر رايونىدا چوڭ تېپتىكى خىمىياتى ناملىق خەلقئارا ئايرودرومى بار. شەھەرده يەنه 1704 - يىلى قۇرۇلغان چېركاۋلار، 1721 - يىلى قۇرۇلغان ھاۋانا داشۇسى، دىپلوماتىيە شۆيۈەنى، تاشقى سودا-

ئېلبا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ ئىككى ياقىسىغا، ئالتىنىڭ بىللىي دەريالىرىنىڭ ئېلبا دەرياسىغا قوشۇلىدىغان يېرىگە جايلاشقان. ئېلبا دەرياسىنىڭ ئىككى ياقىسىغا جايلاشقان قىسىملىرى يەر ئاستى تونېلى ئارقىلىق باغلىنىپ تۇرىدۇ. ھامبۇرگ شەھىرىنىڭ شىمالىي دېڭىزغا قەدەر بولغان ئارىلىقى 120 كىلومېتر بولسىمۇ، ئوكيان پاراخوتلىرى ئېلبا دەرياسىنى بويلاپ كېلەلەيدۇ. شەھەر ئاھالىسى بىرمىليون 650 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 2 مىليون 167 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، 9 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا مۇقەددەس رىم ئىمپېراتورى بۇ جايدا بىر قەلئە قۇرغان بولۇپ، «خاممى» دەپ ئاتالغان، 13 - ئەسىردە شىمالىي گېرمانىيىدىكى پورت شەھەرلىرى بىلەن بىرلىشىپ ئەركىن سودا بىرلەشمىسى بولۇپ قۇرۇلغان. ھامبۇرگ شەھەر رايونىدا دەريا تورلىرى ناھايىتى زىچ بولۇپ، بۇ شەھەرنى 1500 دىن ئوشۇق چوڭ - كىچىك كۆۋرۈك بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدۇ. شۇڭا بۇ ئورۇن ياۋروپا بويىچە كۆۋرۈك ئەڭ كۆپ شەھەر دەپمۇ ئاتىلىدۇ. شەھەردە يەنە تەرەپ - تەرەپكە كەتكەن يەر ئاستى تۆمۈر-يوللىرى كۆپ بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 90 كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ھامبۇرگ پورتى ئىچكى پورت ۋە سىرتقى پورت دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. بۇ پورتلار مۇھىم سۇ قاتناش تۈگۈنى بولۇپلا قالماي، مۇھىم خەلقئارا ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. ھامبۇرگدىن 5 قىتئەگە بارىدىغان 298 ھاۋا قاتناش لىنىيىسى بار. ھامبۇرگ گېرمانىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، ئۇ كېمىسازلىق سانائىتى بىلەن گېرمانىيىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇندىن باشقا نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، مېتاللۇرگىيە، خىمىيە، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ زور دەرىجىدە تە-

زىيىللىكلار، 40% نى ئاق شۇللىلار، 6% نى جۇڭگو قان سىستېمىسىدىكى ئامېرىكىلىقلار، قالغىنىنى فىلىپپىنلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ھاۋاي ئاراللىرىنىڭ مەركىزى ھونولولو شەھىرى. ھاۋاي ئاراللىرىغا 5 - ئەسىردىن باشلاپ جەنۇبىتىن پولىنزىيىلىكلەر كۆچۈپ كەلگەن، 1795 - يىلى كامېخا - مېخا تەرىپىدىن بويسۇندۇرۇلغان، 16 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئىسپانىيە تاجاۋۇزچىلىرى بېسىپ كىرگەن، 1810 - يىلى ھاۋاي پادىشاھلىقى بولۇپ قۇرۇلغان، 1898 - يىلىدىكى ئامېرىكا - ئىسپانىيە ئۇرۇشىدىن كېيىن ئامېرىكا ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكەن، 1959 - يىلى 8 - ئايدا ئاق شتات بىر شتاتى بولۇپ قۇرۇلغان. ھاۋاي خەلقلىرى ئاساسەن يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرىدىن شېكەرقومۇشى، ئاناناس ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلىدۇ، بۇ خىل زىرائەتلەر يېزا ئىگىلىك كىرىمىنىڭ 63% نى تەشكىل قىلىدۇ. بۇلاردىن قالسا كوفې، ئاپېلسىن قاتارلىق مېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، چارۋىچىلىقىدا كالا ئاساس قىلىنىدۇ. ساناۋەتتە شېكەر، مېۋە كونسېرۋاسى ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، يىلىغا بىر مىليون تونىنا ئەتراپىدا شېكەر ئىشلەپچىقىرىدۇ. ھاۋاي ئاراللىرىنىڭ ستراتېگىيىلىك ئورنى ۋە خەلقئارا سۇ، ھاۋا قاتناشتىكى رولى ئىنتايىن مۇھىم، ئۇ شىمالىي ئامېرىكا بىلەن ئاسىيانىڭ شەرقىي قىسىملىرى ۋە ئوكىيانىيە رايونلىرى ئارىلىقىدىكى مۇھىم سۇ، ھاۋا قاتناش تۇگۈنى. 1941 - يىلى 12 - ئاينىڭ 7 - كۈنىدىكى پېرل خاربور ۋەقەسى مۇشۇ جايدا بولغان.

ھورمۇز بوغۇزى (霍尔木兹海峡Hormuz) پېرسىيە (ئەرەب) قولتۇقى بىلەن ئۇمان قولتۇقى ئارىلىقىدىكى مۇھىم سۇ قاتناش تۇگۈنى بولۇپ، بۇ ئورۇننىڭ ستراتېگىيىلىك ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ. بۇ بوغۇزدا كېشىم، خانگام ۋە ھورمۇز

شۆيۈەنى، پەداگوگىكا شۆيۈەنى، تەنتەربىيە شۆيۈەنى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ناھايىتى ھەيۋەت سېلىنغان (25 قەۋەتلىك) تاشقى كېسەللىكلەر دوختۇرخانىسى، تىروپىك بەلباغ دورا ئۆسۈملۈكلىرى تەتقىقات ئورنى، بىئولوگىيە تەتقىقات ئورنى، مەشھۇر خاتىرە مۇنارلىرى، ئاتاقلىق سايامەت ھەم دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار.

ھاۋاي قاقمىقارالىرى(Hawai 夏威夷群岛) تىنچ ئوكيانىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان قاقم قارالار بولۇپ، يەر مەيدانى 16 مىڭ 635 كۋادرات كىلومېتر، ماۋئى، مولوكەي، ۋاخو، كاۋئەي قاتارلىق چوڭ-كىچىك 120 دىن ئوشۇق ۋولقان ھەم مارجان قارالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇ قارالار غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ 3600 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. قارالار ئىچىدىكى چوڭراقلىرى، دېڭىز قاستىدىن كۆتۈرۈلۈپ چىققان ۋولقان قارالىرىدىن ئىبارەت. بۇ جايدىكى ھاۋاي قارىلىغا جايلاشقان ماۋنالو يانار تېغى دېڭىز يۈزىدىن 4170 مېتر ئېگىز، كىلاۋى يانار تېغى 1247 مېتر ئېگىز بولۇپ، ھەممىسى ھەرىكەتتىكى ۋولقانلار ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر ۋولقانلارنىڭ دېڭىز قاستىدىكى قىسمىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا ئېگىزلىكى 8000 مېتردىن قاشىدۇ. بۇ جايدا داۋاملىق يانارتاغلار پارتلاپ تۇرىدۇ. ھاۋاي قارالىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمى بىلەن تروپىك ساۋاننا ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا-يېغىن مىقدارى 1000 — 3000 مىللىمېتر كېلىدۇ، ماۋئەي قارىلىدا 12 مىڭ مىللىمېترغا يېتىدۇ. بۇ جاي دۇنيا بويىچە ئەڭ كۆپ ھاۋا-يېغىنلىق ئورۇنلارنىڭ بىرى بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23°C ئەتراپىدا بولىدۇ. ھاۋاي قارالىرىنىڭ قاھالىسى 900 مىڭدىن قاشىدۇ (1981)، قاھالىنىڭ 37% نى ياپونلۇقلار، 17% نى پولىنـ

60 دىن ئوشۇق ھۈنەر ـ سەنئەت ئورۇنلىرى، 30 دىن ئوشۇق چوڭ بانكا، كۈتۈپخانا، مۇزېيلار ۋە باشقا ئاتاقلىق تەتقىقات ئورۇنلىرى بار. ھوستون شەھىرى ئالەم بوشلۇق سانائىتىدە تۇتقان ئورنىنىڭ مۇھىملىقىغا قاراپ «ئالەم بوشلۇق سانائەت مەركىزى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ھونولۇلۇ (火奴鲁鲁Honolulu) ئا ق ش نىڭ ھاۋاي شتاتىنىڭ مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. بۇ شەھەر تىنچ ئوكيانىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان ھاۋاي ئاراللىرى ئىچىدىكى ۋاخو ئارىلىنىڭ شەرقىي قىرغىقىدىن ئورۇن ئالغان، ئۇنىڭ يېنىدا ئا ق ش نىڭ تىنچ ئوكيانىدىكى مۇھىم دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىسى پېرل خاربور پورتى بار. ھونولۇلۇ شەھىرى ئا ق ش نىڭ مۇھىم قوماندانلىق شتابى جايلاشقان ئورۇن، ئۇنىڭ قاتناش ۋە ستراتېگىيە جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى مۇھىم، تارىختىن بۇيان ئا ق ش نىڭ شەرقىي قىرغاقلىرى بىلەن ئاسىيانىڭ شەرقىي رايونلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم دېڭىز، ھاۋا قاتناش تۆگۈنى بولۇپ كەلمەكتە. ھونولۇلۇنىڭ ئاھالىسى 325 مىڭ بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىنى ياپونلۇقلار، پولىنېزىيەلىكلەر، ئا ق ش لىقلار، فىلىپپىنلىقلار، خەنزۇلار تەشكىل قىلىدۇ. سانائەتتە ئاساسەن شېكەر، كونسېرۋا، نېفىت ئايرىش، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار، شەھەردە چوڭ تىپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى، ئالىي مەكتەپلەر بار. ھونولۇلۇنىڭ ئىقتىسادىي مۇتىدىل بولغانلىقتىن، ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

ھۇدەيداھ (荷台达 Al Hudaydah) ئەرەبىستان يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇب دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان ئەرەب يەمەن دېموكراتىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى. ئۇ يەمەننىڭ پايتەختى سانادىن 155 كىلومېتر غەربكە جايلاش-

ئۇيغۇر كتاب تۈرى بىكىتى www.uyghurkitap.com

قاتارلىق ئارالىلار بار. بوغۇزنىڭ شىمالىدىن جەنۇبقا بولغان ئۇزۇنلۇقى 150 كىلومېتر، تار جاينىڭ كەڭلىكى 48 كىلومېتر كېلىدۇ، ئەڭ چوڭقۇر جايى 219 مېتر، ئەڭ تېيىز جايى 40 مېتر كېلىدۇ.

هوستون شەھىرى (休斯敦 Houston) ئا ق ش نىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ شەھەر. ئۇ تېكساس شتاتىنىڭ شەرقىي جەنۇب، گالۋىستون قولتۇقىنىڭ غەربىي شىمال قىرغىقىغا جايلاشقان. بۇ شەھەر 1836 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇنىڭ تەرەققىياتى ئەتراپىدىكى نېفىتنىڭ كۆپلەپ ئېچىلىشى، 1914- يىلىدىن باشلاپ قېزىلغان هوستون قانىلىنىڭ قېزىلىشى قاتارلىق شارائىتلار بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. هوستون شەھىرىنىڭ قۇرۇلۇش تارىخى ئۇزۇن بولمىسىمۇ، ئۇنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولدى. هازىر بۇ شەھەر ئا ق ش نىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ نېفىت سانائەت مەركىزىگە ئايلاندى. بۇ جايدىكى نېفىت ئايرىش سانائەت مەھسۇلاتلىرى پۈتۈن ئا ق ش دىكى نېفىت ئايرىش سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ 30% نى، سۈنئىي كاۋچۇك مەھسۇلاتىنىڭ 50% دىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. نېفىتتىن باشقا يەنە پولات - تۆمۈر، ئېلېكتر، يەر شارى فىزىكىسى سانائەت ئورۇنلىرى، ئاۋىئاتسىيە ۋە ئالەم بوشلۇقى ئىدارىسى قاتارلىق تەتقىقات ئورۇنلىرى بار. ئا ق ش نىڭ ئايغا بىرىنچى قېتىم قويۇپ بەرگەن ئۇچار كېمىسى مۇشۇ شەھەردىن قويۇپ بېرىلگەن، بىرىنچى قېتىملىق يۈرەكنى ئالماشتۇرۇش ئوپېراتسىيىسى مۇشۇ شەھەردىكى دوختۇرخانىلاردا ئوڭۇشلۇق ئېلىپ بېرىلغان. هوستون ئا ق ش نىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى ئاتاقلىق مەدەنىي - مائارىپ، پەن - تېخنىكا مەركىزى، بۇ شەھەرنىڭ ئاھالىسى بىر مىليون 545 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، بۇ جايدا 24 ئالىي مەكتەپ،

ھېجاز (汉志 Hejaz) سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ بىر ئۆلكىسى بولۇپ، دۆلەتنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. ئۇ قىزىل دېڭىز بويىدىكى تار تۈزلەڭلىكلەر بىلەن ئىچكى قىسمىدىكى سېيت تاغ لىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 1100 كىلومېتر، غەربتىن شەرققە كەڭلىكى تەخمىنەن 400 كىلومېتر-غا يېتىدۇ، يەر مەيدانى 450 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليوندىن ئاشىدۇ. مەركىزى مەككە شەھىرى. ھېجاز ئۆلكىسىدە خورما ئۆستۈرۈلىدۇ، تېرە-يۇڭ، دەرمخ يىلمى قاتارلىقلار ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. بۇ جايىنىڭ نېفىت، تەبىئىي گاز، تۆمۈر، مىس، قوغۇشۇن، سىنك، قەلەي قاتارلىق كان بايلىقلىرى تېخى تولۇق ئېچىلغان ئەمەس. ئىقتىسادىي كەرىمى مۇسۇلمانلارنىڭ كۆپلەپ ھەج قىلىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك، بۇ جايدا ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس جايى بولغان مەككە، مەدىنە، تايىف قاتارلىق مەشھۇر ئورۇنلار ھەم سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى جېددا شەھىرى بار.

ھېرات (赫拉特 Herat) ئافغانىستانىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ شەھىرى، ھېرات ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، ئاتاغلىق قاتناش تۈگۈنى. ھېرات ئىسكەندەرىيە ئىمپېرىيىسى دەۋرىدە سېلىنغان قەدىمىي شەھەر. ئاھالىسى 157 مىڭدىن ئاشىدۇ. ھېرات دەريا ۋادىسىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 922 مېتر كېلىدۇ. تارىختىن بۇيان ئوتتۇرا ئاسىيا، جەنۇبىي ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا ئارىلىقىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى بولۇپ كەلمەكتە. قەدىمىي دەۋردىكى شەرق، غەرب ئارىلىقىدا داۋاملىشىپ كەلگەن ئاتاقلىق يىپەك يولىنىڭ مۇبىر لىنىيىسى مۇشۇ جايىنى بېسىپ ئۆتكەن، بولۇپمۇ ئافغانىستانىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقى ۋە ئىران بىلەن بولىدىغان سودا ئالاقىسى، قاتناش-تىرانسپورتى جەھەتتىكى رولى ناھايىتى چوڭ. ھېرات شەھە-

قان. بۇ ئىككى شەھەر تاشيول ئارقىلىق باغلىنىپ تۇرىدۇ. ھەر ئاھالىسى 100 مىڭدىن ئاشىدۇ. ھۆدەيداھ پورتى 19-ئەسىرگە كەلگەندە مۇخا پورتىنى بەسسىپ ئۆتۈپ، دۆلەت بويىچە بىرىنچى چوڭ پورتقا ئايلاندى. شەھەردە چىگىت ئايرىدىش، توقۇمىچىلىق، تېرە-خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، چوڭ تېپتىكى ئېلېكتر ئىستانسىسى بار. ھۆدەيداھ پورتىنىڭ شىمالىدىكى كاتتا دېگەن جايدا 1961-يىلدىن باشلاپ چوڭقۇر سۇ-لۇق يېڭى پورت قۇرۇلغان. شۇنىڭ بىلەن ھۆدەيداھ پورتىنىڭ دائىرىسى تېخىمۇ كېڭەيگەن.

ھۇرون كۆلى (Lake Huron 休伦湖) شىمالىي ئامېرىكىدىكى بەش چوڭ كۆلنىڭ بىرى بولۇپ، ئوتتارىئو كۆلى بىلەن مىچگان كۆلىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان. ئا ق ش بىلەن كانادا بۇ كۆلدىن ئورتاق پايدىلىنىدۇ. كۆلىمى 5960 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 60 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 229 مېتردىن يېتىدۇ. سۇ يۈزىنىڭ ئېگىزلىكى 177 مېتردىن يېتىدۇ. بۇ كۆل سۇسىنت ماري سۇ يولى ئارقىلىق سۇبلېر كۆلى بىلەن، ماكىنا سۇ يولى ئارقىلىق مىچگان كۆلى بىلەن تۇتىشىدۇ. سانتكلائىر قاتارلىق سۇ يوللىرى ئارقىلىق ئېرى كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. ھۇرون كۆلى بەش كۆل ئىچىدە قىرغاق لىنىيىسى ئەڭ ئۇزۇن، ئارالىرى ئەڭ كۆپ كۆل ھېسابلىنىدۇ. كۆلنىڭ شەرقىي قىسمىدا يېرىم ئارال بىلەن ئارالار ئۆزئارا يېقىنلىشىپ گېئولوگىيە قولتۇقىنى شەكىللەندۈرگەن. كۆلنىڭ ئەتراپىدا ئوران، ئالتۇن، كۆمۈش، مىس قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. كۆلنىڭ ئەتراپى ئا ق ش نىڭ مۇھىم سانائەت رايونى ھېسابلىنىدۇ. سانت كلائىر دەرياسىنىڭ شەرقىي قىرغىقى كانادانىڭ مۇھىم «خىمىيە سانائەت ۋادىسى» ھېسابلىنىدۇ. كۆل ئەتراپىدا بەي-سىتى (ئا ق ش)، ماكىنو (ئا ق ش)، سارنىيە (كانادا) قاتارلىق مۇھىم پورتلار بار.

نىڭ شەرقىي جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان نەڭ چوڭ تارال دۆ-
لەت، ئۇ ئاۋسترالىيە بىلەن ئاسىيا قىتئەسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا
جايلاشقان 1.3 مىڭ 667 تارالنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھىندۇنېزى-
يىنىڭ يەر مەيدانى بىر مىليون 900 مىڭ كۋادرات كىلو-
مېتر دىن ئاشىدۇ. شىمالدىن جەنۇبقا بولغان كەڭلىكى 1800 كى-
لومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 160 مىليون 658 مىڭدىن ئاشىدۇ
(1985). دۇنيادا ئاھالىنىڭ كۆپلۈكى جەھەتتە جۇڭگو، ھىندىستان،
سوۋېت ئىتتىپاقى، ئا ق ش دىن قالسا بەشىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.
ئاھالىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، 150 تىن ئوشۇق
مىللەت بار. بۇنىڭ ئىچىدە ياۋا مىللىتى ئەڭ كۆپ بولۇپ، 47%
نى، زۇنىد مىللىتى 14%نى، مادورا مىللىتى 7% نى ئىگىلەيدۇ،
قالغىنىنى باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جايدىكى جۇڭگو
مۇھاجىرلىرى بىلەن جۇڭگولۇقلارنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرىمۇ 3
مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982)، ھىندۇنېزىيە تىلى
دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئىنگلىز تىلىمۇ ئومۇمىيۈزلۈك قوللا-
نىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 90% تىن كۆپرەكى ئىسلام دىنىغا، قالغانلىرى
خرىستىئان، ھىندى دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھىندۇنېزىيە
دۇنيادا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغانلار ئەڭ كۆپ ئۇلۇتۇراق-
لاشقان ئىسلام دۆلىتى ھېسابلىنىدۇ. ھىندۇنېزىيە يەر پوستىنىڭ
ئەڭ ياش ھەرىكەتچان بەلبەغىغا جايلاشقانلىقتىن، ۋولقان پارت-
لاش، يەر تەۋرەش ھەرىكەتلىرى دائىم بولۇپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ
يېرىنىڭ ئاساسىي قىسمىنى تاغلىق، ئېگىز تەكشىلىكلەر تەشكىل
قىلىدۇ. ھىندۇنېزىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئېكۋاتور سىزىقى
كېسىپ ئۆتكەنلىكتىن، ئىقلىمى تروپىك ئىقلىمىغا كىرىدۇ. بۇ
جايدا يىل بويى ياز بولىدۇ. تېمپېراتۇرىنىڭ يىللىق يەرقى نا-
ھايىتى ئاز بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى
25°C—28°C بولىدۇ. ھاۋاسى نەم بولۇپ، يىللىق ھۆل-يېغىن مىق-

ئۇيغۇر كلاسسىك يازمىلىرى
www.uyghurkitap.com

رىددىن ھەممە تەرەپكە كەتكەن تاشيول تورلىرى بار. شەھەر ئىچى توقۇمىچىلىق، چىگىت ئايرىش، شال ئاخلاش، ئۇن تارتىش، ياغ چىقىرىش، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، شۇنداقلا يىپەك توقۇمىچىلىق، يۇڭ توقۇمىچىلىق، گىلەمچىلىك سانائەت ئورۇنلىرى بار.

ھىمالايا تېغى (The Himalay 喜马拉雅山) ئاسىيا قىتئەسىنىڭ جەنۇبىدىكى غەربتىن شەرققە ئۇزۇن سوزۇلغان تاغ، ئۇ غەربتە پامىر ئېگىزلىدىن باشلىنىپ شەرققە قاراپ جۇڭگو - بىرما چېگرىسىغا قەدەر 2500 كىلومېتر سوزۇلىدۇ. ئۇ جۇڭگو - شىزاڭ رايونىنىڭ جەنۇبىنى، پاكىستان، ھىندىستانىنىڭ شىمالىنى، نېپال، بوتان، سىككىمە رنىڭ كۆپ قىسمىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ تاغ شىمال ياۋزاڭبو دەريا ۋادىسىدىن باشلىنىپ جەنۇبى ھىندىستان چېگرىسىغا قەدەر 200 — 300 كىلومېتر كەڭلىكتە سوزۇلىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 6000 مېتر بولۇپ، دۇنياداكى ئېگىز تاغ ھېسابلىنىدۇ. ھىمالايا تېغى جەنۇبتىن شىمالغا قاراپ ئۇچكە بۆلۈنىدۇ، بىرىنچىسى، تاغ ئېتىكىدىكى پەس ئېدىرلىق بەلباغ. بۇ بەلباغ دېڭىز يۈزىدىن 700 — 1000 مېتر-غىچە بولغان جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىككىنچىسى، كىچىك ھىمالايا دەپ ئاتىلىدىغان قىسمى، بۇنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 3500 — 4000 مېتر كېلىدۇ. ئۇچىنچىسى، چوڭ ھىمالايا قىسمى، بۇ ھىمالايا تېغىنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. بۇ بەلباغنىڭ كەڭلىكى 50 — 60 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 6000 مېتردىن ئاشىدۇ. ھىمالايا تېغىدا دۇنيا بويىچە ئەڭ ئېگىز (8848 مېتر) جۇمۇلاڭما چوققىسى بار، بۇندىن باشقا يەنە دۇنياداكى ئېگىزلىكى 8000 مېتردىن ئاشىدىغان ئون تاغ چوققىسىنىڭ سەككىزى مۇشۇ تاغ رايونىغا جايلاشقان.

ھىندونېزىيە (印度尼西亚 Indonesia) ئاسىيا قىتئەسىدە

تېز تەرەققي قىلدى، ھازىر ھىندۇنېزىيە نېفىت ئىشلەپچىقىرىشتا شەرقي جەنۇبى ئاسىيا بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىدىن نېفىت ئايرىش سانائىتى، كېمىسازلىق سانائىتى، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش سانائىتى، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى سانائىتى، كاۋچۇك، سېمونت، توقۇمىچىلىق، يېمەك-ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. ھىندۇنېزىيە نېفىت، كاۋچۇك، ياغاچ، قەلەي، كوفې، ياغلىق پالما قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، خىمىيە سانائەت مەھسۇلاتلىرى، ماشىنا، قاتناش ئۇسكۇنىلىرى، پولات مەتبرىياللىرىنى ئىمپورت قىلىدۇ.

ھىندىچىنى يېرىم ئارىلى (Indo-China 印度支那半岛 Peninsula) ئاسىيانىڭ شەرقي جەنۇبىغا، جۇڭگو بىلەن ھىندىستان ئارىلىقىغا جايلاشقان. بۇ جايىنى جۇڭگونىڭ جەنۇبىدىكى يېرىم ئارال دەپمۇ ئاتايدۇ. مەمۇرىي جەھەتتىن ۋېيتنام، لائوس، كامبودژا، بىرما، تايلاند، سىنگاپور ھەم مالايشىيالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 2 مىليون 70 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 180 مىليوندىن ئاشىدۇ (1984). ھىندىچىنى يېرىم ئارىلىنىڭ يەر ئۈستى كۆرۈنۈشى مۇرەككەپ، يەر ۋەزىيىتى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ تەدرىجي پەسلەپ بارىدۇ. تاغ ئارىلىقلىرىدا دەريا بويى تۆزلەڭلىكلىرى، چۆكمە جىرالار، ئېگىز تەكشىلىكلەر بار. يېرىم ئارالنى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ ئاققان ئېراۋادى، سالوئىن، مىنەم، مېكونگ، قىزىل دەريا قاتارلىق دەريالار بىرقانچە بۆلەكلەرگە ئايرىپ تۇرىدۇ. ئارالنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ ئىقلىمى تروپىك مۇسسونلۇق ئىقلىم تىپىغا، جەنۇبىي تەرىپىنىڭ ئىقلىمى تروپىك كۆپ يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن قەلەي، ۋولفرام، كۆمۈر، ئېسىل

داری 2000 — 4000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ، ئەڭ ئاز بولغان ئورۇنلاردىمۇ 1000 — 2000 مىللىمېتىر كېلىدۇ. ھەممە جايىنى ياپيېشىل ئوت - چۆپلەر، ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 64% گە يېتىدۇ. ھىندۇنېزىيە ئۆزۈن تارىخقا ئىگە دۆلەت، مىلادى 2 - ئەسىردىن باشلاپلا دۆلەتسىز بىلەن بېرىش - كېلىش قىلغان. 7 - ئەسىرگە كەلگەندە سوماترا ئارىلىدا پادىشاھلىق دۆلەت قۇرۇلغان. بۇ دۆلەت جۇڭگو، ھىند دىستانلار بىلەن زىچ ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇپ كەلگەن. 16 - ئەسىردىن باشلاپ پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە قاتارلىق مۇستەملىكىچىلەر ئارقا - ئارقىدىن بېسىپ كىرىشكە باشلىغان، 19 - ئەسىردىن باشلاپ گوللاندىيىگە قاراشلىق شەرقىي ھىندۇنېزىيە مۇستەملىكە ھۆكۈمىتى رەسمىي قۇرۇلغان. 1942 - يىلى 3 - ئايدا ياپونىيە تەرىپىدىن بېسۇۋىلىنغان. 1945 - يىلى 8 - ئايدا ياپون تەسلىم بولغاندىن كېيىن، شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ھىندۇنېزىيە مۇستەقىللىك ئېلان قىلىپ ھىندۇنېزىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ھىندۇنېزىيە ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 26.4% نى (1983)، يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىنىڭ 70% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق شال، كۆمىسقۇناق، مانىخوت قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. كاۋاۋىچىن، كاۋچۇك، ياغلىق پالما، ياغاچ، پاختا مەھسۇلاتلىرى جەھەتتە دۇنيادا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ، بۇلاردىن باشقا پالما، چاي، تاماكا، كوفى، تالالىق ئاگاۋى، شېكەر قومۇشى ئۆستۈرۈلىدۇ، ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. يېقىنقى بىرنەچچە ئون يىلدىن بۇيان ئونىڭ نېفىت، تەبىئىي گاز، قەلەي، ئالىيومىن توپىسى، مىس ئىشلەپچىقىرىشىنى ئاساس قىلغان كان سانائىتى

تارتىش قىلىدىغان مەسىلىگە ئايلانغان. 1960 - يىلى ئىككى دۆلەت ھىندى دەريا سۈيىدىن پايدىلىنىش كېلىشىمى ئىمزالىغان. بۇ كېلىشىم بويىچە ھىندىستان ھىندى دەريا سۇ مىقدارىنىڭ 20%، پاكىستان 80% سۈيىدىن پايدىلىنىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغان.

ھىندىستان (印度 India) جەنۇبىي ئاسىياغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ قەدىمىي دۆلەت. يەر مەيدانى 2 مىليون 974 مىڭ كۋادرات كىلومېتر دىن ئاشىدۇ، ئۇنىڭ شىمالىنى ئېگىز تاغلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدا كەڭ كەتكەن ھىندى - گانگى دەريا بويى تۆزلەڭلىكلىرى جايلاشقان بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت يەر يۈزىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى ئىگىلەيدۇ. بۇ تۆزلەڭلىكلەرنىڭ ھىندىستان دائىر رىسىدىكى مەيدانى 700 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ھىندىستاندىكى تۆزلەڭلىكلەر مەيدانى پۈتۈن ھىندىستان يەر مەيدانىنىڭ 43% نى ئىگىلەيدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا دىكان ئېگىز تەكشىلىكى جايلاشقان، ئۇ پۈتۈن ھىندىستان يېرىمىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ئېگىزلىكلەرنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000 مېتىرغا يەتمەيدۇ. دىكان ئېگىزلىكىنى غەربىي گات تاغلىرى، شەرقىي گات تاغلىرى قورشاپ تۇرىدۇ. تاغلىقلارنىڭ دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار دېڭىز قىرغاق تۆزلەڭلىكلىرى جايلاشقان. ھىندىستاننىڭ ئىقلىمى تروپىك، سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بىر يىلدا ئىسسىق پەسلى (3 - ئايدىن 5 - ئايغىچە)، ھۆل - يېغىن پەسلى (6 - ئايدىن 9 - ئايغىچە)، سالقىن پەسلى (10 - ئايدىن ئىككىنچى يىلنىڭ 2 - ئايغىچە) دەپ ئۈچ پەسلىگە ئايرىلىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 500—1500 مىللىمېتىر كېلىدۇ، غەربىي شىمالىدىكى تار چۆللۈكىنىڭ

تاشلار بار. ئاش تۇزى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. يېزا ئىگىلىك زىرائەتلىرىدىن ئاساسلىق شال، كاۋچۇك، پالما، ئاناناس، شېكەر قۇمۇشى قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ.

ھىندى دەرياسى (印度河 Indus River) جەنۇبىي ئاسىيا-دىكى چوڭ دەريالارنىڭ بىرى، ئۇنىڭ باش ئېقىنى دۆلىتىمىزنىڭ شىزاڭ رايونىدىن باشلىنىدۇ، بۇ دەريا ئالدى بىلەن غەربىي شىمالغا، ئاندىن جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ كەشمىر، پاكىستانلارنى بېسىپ ئۆتۈپ ئەرەب دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ، دەريانىڭ ئۇزۇنلۇقى 3180 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلىمى 960 كۋادرات كىلومېتر-غا يېتىدۇ، ئۇنىڭ ئاساسىي تارماقلىرى جېخلم، چىناپ، ساتلىچلار-دىن ئىبارەت. ھىندى دەريا سى پاكىستان تېرىتورىيىسىگە ئېقىپ كىرگەندىن كېيىن، دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدا مۇنبەت تۇزلاق-لىكنى شەكىللەندۈرگەن. دەريانىڭ ئاتوكدىن يۇقىرى قىسمى يۇ-قىرى ئېقىن بولۇپ، سۇنىڭ ئېقىشى ناھايىتى تېز، ئاتوكدىن مىتانكوتقىچە بولغان قىسمى ئوتتۇرا ئېقىن بولۇپ، سۇنىڭ ئېقى-شى ئاستىلايدۇ، مىتانكوتتىن دېڭىز ئاغزىغا قەدەر تۆۋەن ئېقىن بولىدۇ. تۆۋەن ئېقىندا سۇنىڭ ئېقىشى ئاستا، لاتقىلار كۆپ بو-لۇپ، دەريا قىنى ئەتراپىدىكى ئورۇنلاردىنمۇ يۇقىرىلاپ كەتكەن. بۇ جايدىكى دەريا قېنىنىڭ ئىككى ياقىسىدا تاشقىندىن مۇداپىئە قىلىش قاشلىرى ياسالغان. دەريانىڭ ھەيدەر ئابادتىن قۇيۇلۇش ئاغزىغا قەدەر بولغان قىسمىدا كېچىك ماتورلۇق قېيىقلار قاتنا-يالايدۇ، بۇ جايدا دەريا نۇرغۇن تارماقلارغا بۆلۈنۈپ، مەيدانى 8000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان دېلتا تۈزلەڭلىكنى شەكىل-لەندۈرگەن. بۇ يەرنىڭ يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان. دەريا ئاغزىنىڭ ئېقىن مىقدارى 7000 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ، ھىندىستان بىلەن پاكىستان بۆلۈنگەندىن كېيىن ھىندى دەريا-سىنىڭ سۇيىدىن پايدىلىنىش مەسىلىسى ئىككى دۆلەتنىڭ تالاش-

ئاھالىنىڭ 80% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. تېرىلغۇ يېرى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 42% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 35% نى تەشكىل قىلىدۇ. ھىندىستان يېزا ئىگىلىكىدە ئەڭ ئاساسلىق شال، بۇغداي، ئارپا، پۇرچاق، قىچا، خاسلىق، كېۋەز، سېرىق كەندىر، شېكەر قومۇشى، چاي، كوكۇس پالمىسى، كاۋچۇك، قارامۇچ قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا، قوي، ئۆچكە بېقىلىدۇ. بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. سانائەتتە ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، پولات ـ تۆمۈر، خىمىيە، يېقىلغۇ، كان سانائەتلىرى ئەڭ ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇلار ـ دىن باشقا نېفىت ئايرىش، سېمونت، يېمەك ـ ئىچمەك، نەشرىياتچىلىق سانائەتلىرىمۇ بار. ھىندىستاننىڭ قول سانائىتى تارىخى تىن بۇيان مۇھىم ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە. ھىندىستان 1948 ـ يىلىدىن باشلاپ ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقارغان، 1961 ـ يىلى تراكتور ئىشلەپچىقىرىشقا باشلىغان. 1972 ـ يىلى بىرىنچى تۈركۈم Mr ـ 21 ماركىلىق ئايروپىلان بىلەن ئوكيان چارلىغۇچى پاراخوتلارنى ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان. ھىندىستان ھازىر خېلى زور بىر قىسىم سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەش باسقۇچىغا يەتتى. بىر قىسىم سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. بىراق ئىلغار تېخنىكا بىلەن ناۋۇك ئەسۋاب ـ ئۇسكۇنىلەر جەھەتتە سىرتقا تايىنىدۇ. ھىندىستاننىڭ قاتناش ـ تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان. تۆمۈر يولىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 67 مىڭ كىلومېتر بولۇپ، ئاسىيادا بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. تاشيوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1 مىليون 337 مىڭ كىلومېترغا يېتىدۇ. دەريا قاتناش لىنىيىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 66 مىڭ كىلومېترغا يېتىدۇ. خەلقئارا دېڭىز قاتنىشىدا بومباي، مورموگان، ۋىساكا پاتنام، كالكۇتتا،

هۆل ـ يىغىنى 200 مىللىمېتر ئەتراپىدا بولۇپ، ھىندىستاننىڭ ئەڭ قۇرغاق رايونى ھېسابلىنىدۇ، دۆلەتنىڭ غەربىي جەنۇبىي قىسمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمىغا، دېكان ئېگىزلىكىنىڭ كۆپ قىسمى سۇبتروپىك ئوتلاق ئىقلىمىغا، دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمال قىسىملىرى سۇبتروپىك نەم ئىقلىمىغا كىرىدۇ، بۇ جايلىكى كاشى ئېدىرلىقلىرى دۇنيا بويىچە ئەڭ نەم، كۆپ يامغۇرلۇق جايلار بولۇپ، يىللىق هۆل ـ يىغىنى ئەڭ كۆپ بولغاندا 13 مىڭ 923 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ھىندىستاننىڭ ئاھالىسى 752 مىليون 938 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ كۆپى ھىندىستان مىللىتى بولۇپ، ئاھالىسى 200 مىليوندىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا ماراتى، بېنگال، ئوردىيا، ئاسام، تېلۇگو، تايمىل، كانادا قاتارلىق بىرنەچچە يۈز مىللەت ۋە قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ھىندىستان ئاھالىسىنىڭ 82% ى ھىندى دىنىغا، 12% ى ئىسلام دىنىغا، قالغانلىرى خرىستىئان، شىك، بۇددا، لاما دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ (1982). ھىندى تىلى دۆلەت تىلى بولۇپ، ئىنگلىز تىلىنى ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى قوللىنىدۇ. ھىندىستان ئەڭ قەدىمىي مەدەنىيەتلىك دۆلەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ، 5000 يىللىق تارىخقا ئىگە. ھىندىستان خەلقى تارىخ، تىنى بۇيان خېلى تەرەققىي قىلغان يېزا ئىگىلىك، قول سانائەت، پارلاق مەدەنىيەتنى يارىتىپ ئىنسانىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن زور تۆھپە قوشقان. بىراق 16 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ پورتۇگالىيە، گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيەلەرنىڭ بۆلۈنۈش ـ تالىشىغا ئۇچرىغان. 1757 ـ يىلدىن باشلاپ ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. 1947 ـ يىلى 8 ـ ئايدا ھىندىستان ئاپتونومىيىسى قۇرۇلغان. 1950 ـ يىلى 1 ـ ئاپرېلنىڭ 26 ـ كۈنى ھىندىستان جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان، ئۇ ھازىر يەنىلا ئەنگلىيە ئىنتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. ھىندىستان تەرەققىي قىلىۋاتقان يېزا ئىگىلىك دۆلەت،

دەريا باسسېين رايونىدا كۆمۈر، تۆمۈر، نېفىت، تەبىئىي گاز، رەڭلىك مېتاللار، ئورمان ھەم سۇ ئېنېرگىيە بايلىقى ناھايىتى مول. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنىدىكى ئىككى تارماق قوشۇلغان يېر ردىن باشلاپ قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. دەريا سۇيىنىڭ مۇزلاش ۋاقتى ئۇزۇن، قاتناش قىلىشقا بولىدىغان ۋاقتى 5 – 6 ئايغا يېتىدۇ. دەريا بويىدا بارناۋۇل، يېڭى سىبىرىسكى قاتارلىق مۇھىم پورتلار بار.

ئوتتاۋا (Ottawa 渥太华) كانادانىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر لاۋرېنتىيە دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان ئوتتاۋا دەرياسىنىڭ جەنۇبىي بىلەن رىدىاۋ دەرياسىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 740 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇ جاي ئەسلى شۇ ئەتراپتىكى تېرە، يۇڭلار-نى ساتىدىغان بازار بولغان. 1826 – يىلى ئونتارىئو كۆلىنى تۇ-تاشتۇرىدىغان قانال پۈتكەندىن كېيىن مۇھىم ھەربىي قورغانغا ئايلانغان. 1827 – يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلۇشقا باشلىغان، 1854 – يىلى رەسمىي شەھەر قىلىپ قۇرۇلغان، 1867 – يىلى كانادانىڭ پايتەختى قىلىپ بېكىتىلگەن. شەھەرنىڭ نامى شۇ جايدە-كى ئوتتاۋا دەرياسىنىڭ نامىغا بېرىلگەن. ئوتتاۋا شەھىرە-نىڭ سانائىتى خېلى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە ياغاچ ماتېرىيال-لىرى سانائىتى، قەغەز سانائىتى، نەشرىياتچىلىق سانائىتى ئاسا-سىي ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا يېمەك – ئىچمەك، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، ماشىنىسازلىق، كېيىم – كېچەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئوتتاۋا مۇھىم تۆمۈريول، سۇ قاتناش تۈگۈ-نى. دۆلەتنى شەرقتىن غەربكە كېسىپ ئۆتكەن مۇھىم غول تۆ-مۈريول لىنىيىسى ئوتتاۋا شەھىرىنى بېسىپ ئۆتىدۇ. ئوتتاۋا دەرياسى ئارقىلىق يولغا چىققان دەريا پاراخوتلىرى بەش كۆل

مادراستىن ئىبارەت بەش چوڭ پورت مۇھىم رول ئويناپدۇ. ھەر دىستان سىرتقى دۆلەتلەرگە كەندىر مەھسۇلاتلىرى، پاختا توقۇ-ماچىلىق مەھسۇلاتلىرى، چاي، تېمە، تۆمۈر، مارگانېتىس رۇدىسى ئېكسپورت قىلىدۇ. سىرتتىن ماشىنا، پاختا، قاتناش ئۇسكۇنلىرى، پولات، نېفىت مەھسۇلاتلىرى، خىمىيەۋى ئوغۇت قاتارلىقلارنى ئىمپورت قىلىدۇ.

ئو

ئوب دەرياسى (Обь) سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى چوڭ دەريالارنىڭ بىرى. باش مەنبەسى ئالتاي تاغلىرىدىن باشلىنىدىغان بىيا ھەم كاتون دەريالىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن ھاسىل بولغان. شەرقىي شىمالدىن غەربىي شىمالغا قاراپ غەربىي سىبىرىيىنى ئۇزۇنىسىغا كېسىپ ئۆتۈپ، شىمالىي مۇز ئوكيانىدىكى كارسكى دېڭىزىنىڭ ئوب قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. ئېكىسى تارماقلىنىڭ قوشۇلغان يېرىدىن ھېسابلىغاندا ئۇزۇنلۇقى 3650 كىلومېتر كېلىدۇ. كېۋلىمى 2 مىليون 975 مىڭ كۋادرات كىلومېتر غا يېتىدۇ. ئېچكى ئېقىن رايونىنىڭ مەيدانىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا 2 مىليون 990 مىڭ كۋادرات كىلومېتر غا يېتىدۇ. مۇھىم تارماقلىرى ئېرتىش، چولىم، توم قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. دەريانىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىن رايونلىرى تۈزلەڭلىك بولغانلىقتىن، دەريا ۋادىسى كەڭ، بۇ جايلاردا سۇنىڭ ئېقىمى چېقىشى ياخشى بولمىغانلىقتىن، كەڭ دائىرىلىك سازلىقلار، كۆللەر ھاسىل بولغان، دەريا ئاغزىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 12 مىڭ 700 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ، يىللىق ئومۇمىي ئېقىن مىقدارى 400 كۇب كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ غول ھەم تارماق لىنىيىلىرىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىدا نۇرغۇنلىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى بار.

يىر، سۇدان قاتارلىق دۆلەتلەر بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 622 مىڭ 984 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 2 مىليون 460 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىنىڭ كۆپ قىسمىنى سۇ-دان تىل سىستېمىسىدىكى باندا، ئازاندې، دوئارا خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئېپتىدائىي دىنلارغا (60%)، قالغانلىرى خرىستىئان، كاتولىك (5%)، ئىسلام (5%) دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. يەرلىك خەلقلەر ئومۇميۈزلۈك سانگو تىلىنى قول-لىنىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى ئىشلىتىدۇ. پاي-تەختى بانگى شەھىرى. ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتىنىڭ كۆپ قىسىم يېرىنى 600 —900 مېتر ئېگىز كېلىدىغان ئازاندې ئېگىزلىكى ئىگىلەيدۇ، بۇ جايىنىڭ يەر ئۈستى كۆپ پارچىلانغان بولۇپ، چوڭقۇر جىلغىلار كۆپ. ئەڭ ئېگىز نىگايا چوققىسى 1420 مېتر كېلىدۇ. ئېگىزلىكىنىڭ شىمالىي، جەنۇبىي قىسىملىرىغا ئېدىر-لىق، ئويمانلىقلار تارقالغان، دەريالىرى شىمال، جەنۇب يۆنىلىش-دە ئېقىپ كونگو دەرياسى بىلەن چاد كۆللىرىگە قۇيۇلىدۇ. لو-گون، شارىي، ئوبانگى، سانگا دەريالىرى ئوتتۇرا ئافرىقا جۇم-ھۇرىيىتىدىكى چوڭ دەريالار بولۇپ، سۇ ئېنېرگىيە بايلىقى مول. دۆلەتنىڭ شىمالىي قىسىملىرى تروپىك ساۋاننا ئېقلىم تىپىغا، جەنۇبىي تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئېقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھۆل-يېغىنى شىمالدا 1000 مىللىمېتر، جەنۇبىدا 1500 مىل-لىمېتردىن ئاشىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 20C° — 30C° ئارىلىقىدا بولىدۇ. ئۇنىڭ ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يۇقىرى، ھۆل-يېغىنى مول بولغانلىقتىن دۆلەتنىڭ 7 مىليون 400 گېكتار يېرىنى ئورمان، قالغان قىسمىنى ساۋاننا ئوتلاقلىرى قاپلاپ تۇ-رىدۇ. ئوتتۇرا ئافرىقىدا و ـ ئەسىردىن باشلاپ قەبىلىلەرنى ئاساس قىلغان كىنەزلىكلەر بارلىققا كەلگەن. 1885 ـ يىلى فرا-نسىيە مۇستەملىكىچىلىرى بېسىپ كىرىشكە باشلىغان، 1894 ـ يىلى

رايوندىكى پورتلار بىلەن بېرىش - كېلىش قىلالايدۇ. ئوتتاۋا شەھىرىدە ئاتاقلىق پارلامېنت بىناسى، ۋالىي مەھكىمە بىناسى، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، مۇزېي قاتارلىق ئورۇنلار، شۇنداقلا ئاتاقلىق چېركاۋلار بار.

ئوتتۇرا ئافرىقا (中非Centrel Africa) شەرقتە شەرقىي ئافرىقا چوڭ ئۇزۇلمە بەلبېغىدىن غەربكە قاراپ تاكى ئاتلانتىك ئوكيان قىرغىقىغا قەدەر، جەنۇبىي كەڭلىك 18° دىن شىمالىي كەڭلىك 23° قا قەدەر بولغان ئورۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 6 مىليون 610 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ رايون شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ بىستى ئېگىزلىكى، چاد كۆل ئويمانلىقى، كامېرون ۋە ئازاندىي ئېگىزلىكى، كونگو ئويمانلىقى ۋە تۆۋەنكى گۇۋىنىيە بىلەن لوندا - كاتانگا ئېگىزلىكىدىن ئىبارەت بەش رايونغا بۆلۈنىدۇ. چاد، ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتى، زايىر، ئانگولا، گابون، كونگو، ئېكۋاتورگۇۋىنىيىسى، كامېرون، سانتو - پىرىنسىپىدىن ئىبارەت توقۇز دۆلەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 6 مىليوندىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىنىڭ 80% دىن كۆپىنى سۇدان تىل سىستېمىسىدىكى نېگىرلار تەشكىل قىلىدۇ. شىمالىي رايونلارنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق ۋە چۆل ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، كامېرون تاغلىرىنىڭ ئىقلىمى نەم بولۇپ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 10 مىڭ 277 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ رايوننىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئېكۋاتور سىزىقى كېسىپ ئۆتكەنلىكتىن، ئىقلىمى بىلەن تەبىئىي جۇغراپىيىلىك بەلباغلىرى ئېكۋاتورنىڭ ئىككى تەرىپىگە قاراپ قانۇنىيەتلىك ئورۇنلاشقان.

ئوتتۇرا ئافرىقا جۇمھۇرىيىتى (中非共和国 Republique Centr Africaine) ئافرىقىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت، ئۇ ئەتراپتا چاد، كامېرون، كونگو، زا-

غانستان بىلەن ئىراقنى كۆرسىتىدۇ. ھازىر قوللىنىۋاتقان ئوتتۇرا شەرق يۇقىرىدا ئىنچىكە ئافغانستان بىلەن ئىراندىن سىرت يەنەمىسىر، پەلەستىن، سۇرىيە، ئىراق، ئىئوردانىيە، لىۋان، يەمەن جۇمھۇرىيىتى، سەئۇدى ئەرەبستان، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى، ئومان، كۇۋەيت، قاتار، بەھرەين، تۇركىيە، سىپروس ۋە ئىسرائىلىيەدىن ئىبارەت دۆلەت ۋە رايونلارنى كۆرسىتىدۇ. ئوتتۇرا شەرقنىڭ مەيدانى 8 مىليون كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. ئاھالىسى 220 مىليونغا يېتىدۇ (1984). ئوتتۇرا شەرق ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقىدىن ئىبارەت ئۈچ قىتئەنى ئارىلىقىدىكى مۇھىم قۇرۇقلۇق، سۇ، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايىنىڭ ستراتېگىيىلىك ئورنى ناھايىتى مۇھىم. ئوتتۇرا شەرق ھازىر ئۆزىنىڭ نېفىت ھەم تەبىئىي گازدىن ئىبارەت مول يەر ئاستى بايلىقى بىلەن دۇنيانىڭ «نېفىت ئامبىرى» دەپ ئاتالماقتا. ئوتتۇرا شەرقتىن ئىلىنىۋاتقان ھەم ئېكسپورت قىلىنىۋاتقان نېفت دۇنيا بويىچە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلىمەكتە.

ئوتتۇق يەر ئارىلى (Isla Grandede 火地岛) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ ئەڭ جەنۇبىغا جايلاشقان ئارال. يەر مەيدانى 48 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، غەربتىن شەرققە بولغان ئۇزۇنلۇقى 450 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا بولغان كەڭلىكى 250 كىلومېتر كېلىدۇ. ئوتتۇق يەر ئارىلىغا دەسلەپ ئىندىئانلار ئولتۇراقلاشقان، 16 - ئەسىردىن باشلاپ ياۋروپالىقلار جەنۇبىي ئامېرىكىغا بېسىپ كىرىپ يەرلىك ئىندىئانلارنى خالىغانچە بۇلاڭ - تالاڭ قىلغاندا بىر قىسىم ئىندىئانلار جەنۇبقا قاراپ سۇرۇلگەن. قالغان ئوندىن ئوشۇق توغقان قەبىلىلەر بىرلىشىپ بىلىقچىلىق ھەم ئوۋچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرگەن. ئوتتۇق يەر ئارىلى مەمۇرىي جەھەتتىن چىلى ۋە ئارگېنتىنادىن ئىبارەت

ئۇيغۇر كتاب تورىيىتى www.uyghurkitap.com

پۇتۇنلەي فرانسىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1910 - يىلى فرانسىيىگە قاراشلىق ئېكۋاتور ئافرىقىسىغا قوشۇۋېتىلگەن. 1958 - يىلى فرانسىيە ئورتاق گەۋدىسى دائىرىسىدىكى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولغان. 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ئوتتۇرا ئافرىقا يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، ئاھالىنىڭ 85% ى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ 33% نى، ئېكسپورتىنىڭ 47% نى تەشكىل قىلىدۇ (1984). يېزا ئىگىلىكىدە تېرىق تىپىدىكى زىرائەتلەر بىلەن قوناق، شال ئۆستۈرۈلىدۇ. ئىقتىسادىي زىرائەتلىرىدىن كېۋەز، خاسىڭ، كوفى، ئەرەب كاۋچۇكى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا قوي، كالا، چوشقا بېقىلىدۇ. دەريا، كۆللەردىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. سانائەتتە دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، كانچىلىق، چىگىت ئايرىش سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. چەت ئەللەرگە پاختا، ئالماس، گۆش، چارۋا، تېرە، ئەرەب كاۋچۇكى ئېكسپورت قىلىدۇ. يېقىلغۇ، ئاپتوموبىل، ئاشلىق، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، مېتال بۇيۇملىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ.

ئوتتۇرا شەرق (中东 Central East) ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقىدىن ئىبارەت ئۈچ قىتئەنىڭ تۇتاشقان يېرىدىكى رايونلارنى كۆرسىتىدۇ. 16 -، 17 - ئەسىرلەردە غەربىي ياۋروپادىكى دۆلەتلەر شەرققە قاراپ كېڭەيگەن ۋاقىتتا، شەرق تەرەپتىكى رايونلارنىڭ غەربىي ياۋروپاغا بولغان يىراق - يېقىنلىقىغا قاراپ شەرقتىكى بەزى دۆلەتلەرنى «يېقىن شەرق»، «ئوتتۇرا شەرق» ۋە «يىراق شەرق» دەپ ئايرىغان. يېقىن شەرق، ئوتتۇرا شەرق دېگەن ئو رۇنلار كۆپ ھاللاردا ئارىلاشتۇرۇپ قوللىنىلىدۇ. بۇ ئىككى ئۇقۇم ئوتتۇرىسىدىكى پەرق ئېنىق ئەمەس. بەزىدە پەقەت ئاف-

يەر ئاستى ئۆڭكۈرى ئارقىلىق ئوخرىد كۆلىگە ئېقىپ كىرىپ تۇرىدۇ. كۆلنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، كۆل ئەتراپىغا نۇرغۇنلىغان سايامەت ھەم دەم ئېلىش ئورۇنلىرى سېلىنغان. كۆل سۈيىدىن ئالبانىيە بىلەن يۇگوسلاۋىيە ئورتاق پايدىلىنىدۇ.

ئودېر دەرياسى (Oder 奥得河) ياۋروپانىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى دەريا. باش مەنبەسى چېخوسلوۋاكىيەنىڭ شىمالىدىكى ئودېر تاغلىرىدىن باشلىنىپ، پولشىنىڭ غەربىي جەنۇبىنى بېسىپ ئۆتۈپ، سول تەرەپتىن ئېقىپ كېلىدىغان نىس دەرياسىنى ئۆزگە قوشقاندىن كېيىن شىمالغا قاراپ پولشا، گېرمانىيەنىڭ چېگرىسىنى بويلاپ ئېقىپ بالتىق دېڭىزىنىڭ شېتسىن قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 903 كىلومېتىرغا يېتىدۇ، كۆلىمى 125 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ دەريانىڭ ۋارتا، نىس، نىس ـ كىفوژكا قاتارلىق تارماقلىرى بار. دەريا بويىدا ئوسسىتراۋا (چېخ)، ئوپولى، بروتسلاۋ، شېتسىن (پولشا)، فرانكفۇرت (گېرمانىيە) قاتارلىق پورتلار بار. دەريانىڭ سۇ قاتلىنىشى تەرەققىي قىلغان. پولشىنىڭ كورلې شەھىرىدىن باشلاپ دەريا پاراخوتلىرى قاتنىيالايدۇ. ئودېرا دەريا ياسسىدىن ئېلبا، ۋىسۋا دەريالىرىنىڭ تارماقلىرىغا تۇتاشتۇرۇلغان قاناللارمۇ بار.

ئودېسسا (敖德萨 Одесса) ئۇكرائىنا سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئەڭ جەنۇبىدىكى قارا دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان مۇھىم پورت شەھىرى، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە لېنىنگرادتىن قالسا ئىككىنچى چوڭ پورت ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى بىر مىليون 126 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئودېسسا شەھىرى ئودېسسا ئوبلاستىنىڭ مەركىزى بولۇپ، بۇ جايدا 1881 ـ يىلى چارروسسىيەدىن كەلگەن كۆچمەنلەر تۆۋەندىكى قۇرۇلۇشقا قاتناشقان. ئودېسسا 18 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىر

رەت ئىككى دۆلەتكە قارايدۇ. 1881 - يىلى ئىككى دۆلەت ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن چېگرا كېلىشىمى بويىچە ئوتلۇق يەر ئارىلىنىڭ 20 مىڭ 392 كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان شەرقىي قىسمىنى ئارگېنتىنا، 28 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان غەربىي قىسمىنى چىلى ئىگىلىگەن. 1970 - يىللىق مەلۇمات بويىچە ئوتلۇق يەر ئارىلىدا ئولتۇراقلاشقان خەلق 40 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ، بۇنىڭ 16 مىڭى ئارگېنتىنا قىسمىغا، قالغىنى چىلى قىسمىغا ئولتۇراقلاشقان. ئوتلۇق يەر ئارىلىدىكى خەلق ئىقتىسادتا ئاساسەن قوي بېقىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئۇندىن قالسا بېلىقچىلىق، ئورمانچىلىق، ئوۋچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئارالنىڭ شىمالىدا قوي بېقىشقا قولاي چارۋا مەيدانلىرى كۆپ بولۇپ، بەزى چارۋا مەيدانلىرىنىڭ دائىرىسى 6 مىليون مودىن ئاشىدۇ. بۇ خىل چارۋا مەيدانلىرىدا بېقىلىۋاتقان چارۋا 200 مىڭدىن ئېشىۋاتىدۇ، 1943 - يىلدىن باشلاپ چىلى دۆلەت نېفىت شىركىتى ئۆزى ئىگىلىگەن غەربىي قىسمىدا زور مىقداردا نېفىت زاپىسىنىڭ بارلىقىنى ئىنىقلىغان. ئارگېنتىنىاغا قاراشلىق شەرقىي قىسمىدىن 1952 - يىلدىن باشلاپ نېفىت ئېلىنىشقا باشلىغان. ئوتلۇق يەر ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى بىرنەچچە ئۇششاق ئارال‌لارنىڭ دۆلەت تەۋەلىك مەسىلىسى تېخى بىر تەرەپ قىلىنمىدى.

ئوخرىد كۆلى (奥赫里德湖 Ohridjezero) ئالبانىيە بىلەن يۇگوسلاۋىيە چېگرىسىغا جايلاشقان. مەيدانى 365 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 30 كىلومېتر، ئوتتۇرىچە كەڭلىكى 12 كىلومېترغا يېتىدۇ. ئەڭ چوڭقۇر جايى 286 مېتر بولۇپ، بالقان يېرىم ئارىلى بويىچە ئەڭ چوڭقۇر تېكتونىكالىق كۆل ھېسابلىنىدۇ. ئوخرىد كۆلى پرېسپا كۆلىدىن 160 مېتر پەس ئورۇنغا جايلاشقانلىقتىن، پرېسپا كۆلىنىڭ سۈيى

كەزى. بۇ شەھەر ساكمارا دەرياسىنىڭ ئوڕال دەرياسىغا قۇيۇلۇش ئاغزىغا يېقىن ئورۇنغا جايلاشقان. ئاھالىسى 520 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1735 - يىلى سېلىنغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم تەبىئىي گاز، ماشىنىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. ئورېنبۇرگدا ئىشلەپچىقىرىلغان تەبىئىي گاز پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە ئىشلەپچىقىرىلغان تەبىئىي گازنىڭ 11% نى (1981) تەشكىل قىلىدۇ. بۇ جايدىن ئېلىنغان تەبىئىي گاز ئوڕال، ۋولگا قاتارلىق رايونلارنى تەمىنلەشتىن سىرت، تۇرۇبا ئارقىلىق پولشا، گېرمانىيە، چېخوسلوۋاكىيە، ۋېنگرىيە قاتارلىق دۆلەتلەرگە تاشىلىدۇ. شەھەردە چوڭ تىپتىكى تەبىئىي گازنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، سانائەت، يېزا ئىگىلىك، مېدىتسىنا ھەم سەۋىيەنى ئۆستۈرىدىغان بار.

ئورىنوكو دەرياسى (奥里诺科河 Rio Orinoco) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى ئۇچىنچى چوڭ دەريا. باش مەنبەسى ۋېنېسۇئېلا بىلەن بىرازىلىيە چېگرىسىدىكى پارىما تېغىدىن باشلىنىدۇ، يۇقىرى ئېقىنىنىڭ سۈيى تېز، شەرقىي جەنۇبتىن غەربىي شىمال يۆنىلىشىدە ئېقىپ سان فېرناندوغا كەلگەندە شىمالغا بۇرۇلۇپ ئېقىپ، 420 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا كولومبىيە بىلەن ۋېنېسۇئېلانىڭ چېگرىسىنى شەكىللەندۈرىدۇ، مېتا دەرياسىغا قوشۇلغاندىن كېيىن شەرقىي شىمالغا بۇرۇلۇپ ئاقىدۇ. بارراڭكاستېن تارتىپ ئاتلانتىك ئوكيانىغا قۇيۇلۇش ئاغزىغا قەدەر 17 تارماق قا بۆلۈنۈپ، مەيدانى 20 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان دېلتا شەكىللەندۈرگەن، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 2730 كىلومېتر غا يېتىدۇ. كۆلىمى 944 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ مېتا، ئاراۋكا، ئاپۇرې كاۋرا ۋە كارونى قاتارلىق مۇھىم تارماقلىرى بار. دەريانىڭ يۇقىرى ئېقىنى كاسكىيارى

www.uyghurkitap.com

ری مۇھىم ھەربىي پورت بولۇپ قۇرۇلغان، 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى مۇھىم سودا پورتىغا ئايلانغان، ھازىر ئۇ ئۇكرائىنانىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم سانائەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدا ماشىنىسازلىق (كران، دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى، نازۇك ستانوك، پاراخوت قاتارلىقلارنى ئىشلەپچىقىرىش)، خىمىيە، نېفىت - خىمىيە، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. ئودېسسا شەھىرىدە نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، رەسەتخانا مۇزېيخانىلار بار. ئودېسسا شەھىرىنىڭ ھاۋاسى يىللىق، مەنزىرىسى گۈزەل بولغانلىقتىن ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، ئۇ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم ساياھەت رايونلىرىنىڭ بىرى.

ئورخون دەرياسى (鄂尔浑河 Орхон гол) موڭغۇلىيىنىڭ شىمالىدىكى سېلېنگا دەرياسىنىڭ ئەڭ چوڭ تارمىقى بولۇپ، خانگاي تاغلىرىنىڭ شىمالىي ئېتەكلىرىدىن باشلىنىپ، شەرقىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ، دۆلەت چېگرىسىغا يېقىن جايدا سېلېنگا دەرياسى بىلەن قوشۇلۇپ، سوۋېت چېگرىسىدىكى بايقال كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1124 كىلومېترغا يېتىدۇ. كۆلىمى 138 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دەريانىڭ تارماق ئېقىنلىرى خېلى كۆپ بولۇپ، چوڭراقلىرى تۇئۇل قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. دەريانىڭ سۈيى تېيىز، سۈيىنىڭ كۆتۈرۈلۈش - پەسىيىش پەرقى چوڭ. مۇز توڭلاش مەزگىلى تۆت ئايغا يېتىدۇ، ياز پەسلى كىچىك قېيىقلار بىلەن قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. دەريا سۈيى ئارقىلىق ياغاچ ماتېرىياللار ئېقىتىپ توشۇلىدۇ.

ئورېنبۇرگ (奥伦堡 Оренбург) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ جەنۇبىي ئورال رايونىغا جايلاشقان ئورېنبۇرگ ئوبلاستىنىڭ مەر-

كى دېڭىز قىرغاق رايونىغا ئېغىر سانائەت بىلەن خىمىيە سا-
نائىتى زور دەرىجىدە مەركەزلەشكەن. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇق،
دېڭىز، ھاۋا قاتنىشىمۇ زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان.
شەھەردىكى يەر ئاستى تۆمۈريوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى
75.6 كىلومېترغا يېتىدۇ. بۇ شەھەر ئارقىلىق ھەرخىل ماشىنا،
خىمىيە، سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن توقۇمىچىلىق سانائەت
مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ، سانائەت خام ئەشياسى
بىلەن يېمەك ـ ئىچمەك، كان مەھسۇلاتلىرى ئىمپورت
قىلىنىدۇ. شەھەردە ئوساكا داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي مەك-
تەپلەر، ئاتاقلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، مەشھۇر بۇتخانىلار بار.

ئوستراۋا (俄斯特拉发 Ostrava) چېخ ۋەسلوۋاكىيەنىڭ ئوتـ
تۇرا شىمالىغا جايلاشقان مۇھىم سانائەت مەركىزى، شىمالىي مورا-
ۋىيە ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئوپاۋا دەرياسى بىلەن
ئوستراۋىسىي دەريالىرىنىڭ ئودېرا دەرياسىغا قوشۇلغان يېرىگە
جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 317 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئوستـراۋا
چېخ ۋەسلوۋاكىيەنىڭ ئەڭ مۇھىم كۆمۈر، پولات ـ تۆمۈر سانائەت
مەركىزى. ئوستراۋا ئۇزۇنىڭ سانائەت رايونلىرىنى مۇھىم يېقىل-
غۇ ئېنېرگىيىسى، سانائەت خام ئەشياسى بىلەن تەمىنلەيدۇ،
شۇڭا ئوستراۋا چېخ ۋەسلوۋاكىيەنىڭ ئەڭ چوڭ پولات ـ تۆمۈر
سانائەت مەركىزى بولۇپ شەكىللەنگەن. كۆمۈر، پولات، تـۆمـۈر
سانائىتىدىن باشقا يەنە خىمىيە، كوكۇس، ئېغىر تېپتىكى ماشىنـا
ياسالىق سانائىتى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە ماشىنـاسازلىق ۋە
كان سانائەت قاتارلىق ئالىي ئېلىم يۇرتلىرى بار.

ئوسلو (奥斯陆 Oslo) نورۋېگىيەنىڭ پايتەختى. دۆلەتنىڭ
سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بېرگېن
پورتىدىن قالسا دۆلەت بويىچە ئىككىنچى چوڭ پورت شەھىرى.
ئوسلو شەھىرى دۆلەتنىڭ جەنۇبىدىكى ئوسلو قولتۇقىنىڭ شىمالـ

قائىلى ئارقىلىق ئامازون دەرياسىنىڭ رىئو ـ نېگرو تارمىقى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان. ئورىنوكو دەرياسى يامغۇرى كۆپ بولغان تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان بەلبېغى بىلەن تروپىك ساۋانىنا بەلباغلىرىدىن ئېقىپ ئۆتىدىغانلىقتىن، سۇيى ناھايىتى مول، تاشقىن مەزگىلىدە (ھەر يىلى 4 ــ 10 ـ ئايلاردا) ئەتراپىدىكى كەڭ دائىرىلىك ئورۇنلارنى سۇ بېسىپ كېتىدۇ. دەريانىڭ غول ھەم تارماق ئېقىنلىرىدا تېپىز ئېقىنلار، شارقىراتمىلار كۆپ، سۇ ئېنېرگىيىسى مول بولۇپ، نۇرغۇن سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان. دەريانىڭ كۆپ قىسمىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. ئاياكوچاۋ پورتىدىن باشلاپ دەريا پاراخوتلىرى، بولۇار شەھىرىدىن باشلاپ ئوكيان پاراخوتلىرى قاتنىيالايدۇ.

ئوساكا (大阪 Osaka) ياپونىيەنىڭ مۇھىم پورتى، ئوكاساكاكوبى سانائەت رايونىنىڭ كەڭ مۇھىم يادروسى، ياپونىيە بويىچە توكيودىن قالسا ئىككىنچى ئورۇنداكى ئومۇملاشقان سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر خونسيو ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى ئوساكا قولتۇقىنىڭ شەرقىي شىمال قىرغىقىغا جايلاشقان. 22 شەھەر رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئاھالىسى 2 مىليون 648 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). قەدىمدە جۇڭگو بىلەن ياپونىيە ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم قاتناش تۇغۇنى بولغان، 1583 ـ يىلى شەھەرچە بولۇپ قۇرۇلغان، 1868 ـ يىلى پورت بولۇپ ئېچىلغان، 1874 ـ يىلى تۆمۈريول سېلىنغان. 1889 ـ يىلى رەسمىي شەھەر بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن شەھەرنىڭ تەرەققىياتى ناھايىتى تېز بولغان. ھازىر بۇ جايىنىڭ پولات ـ تۆمۈر، نېفىت خىمىيە، ترانسپورت ماشىنىلىرى بىلەن ئېلېكتر ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇلاردىن باشقا نەشرىياتچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. شەھەرنىڭ غەربىي جەنۇبىدە

قىسمىدىكى ئوكلاند يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان. شەھەر جايلاشقان يەرنىڭ كەڭلىكى ئاران 26 كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ شەھەر 1840 - يىلى قۇرۇلغان، 1841 - يىلدىن 1865 - يىلغىچە دۆلەتنىڭ پايتەختى بولغان. شەھەرنىڭ نامى ئەنگلىيىنىڭ دېڭىز ئارمىيە داچىنى، ھىندىستاندا تۇرۇشلۇق باش ۋالىيسى ئوكلاند نامىغا بېرىلگەن. ئاھالىسى شەھەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979)، شەھەرنىڭ ئەتراپىدا ئېگىز - پەس ئېدىرلىقلار ناھايىتى كۆپ. شەھەرنىڭ ئىككى تەرىپىدە قولاي پورتلار بار. دېڭىز قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. شۇڭا بۇ جايدا ئاتاقلىق دېڭىز ئارمىيە بازىسى بار. سانائەتتە ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق، گۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، شېكەر، قەغەز، خىمىيەۋى ئوغۇت قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ يېنىدا يەنە پولات - تۆمۈر زاۋۇتى بار. ئوكلاند پورتى يېڭى زېلاندىيە بويىچە بىرىنچى ئورۇننى ئىگىلەيدۇ. يېڭى زېلاندىيىدىن ئېكسپورت - ئىمپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ خېلى كۆپ قىسمى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. پورتنىڭ ئۇسكۇنىلىرى زامانىۋى، شەھەردە خەلقئارا ئايرودرومى بار. شەھەردە يەنە ئوكلاند داشۆسى، مۇزېي، ماۋرى خەلقلىرىنىڭ مەدەنىي بۇيۇملىرىنى كۆرگەزمە قىلىش ئورۇنلىرى قاتارلىق ئورۇنلار بار. شەھەرنىڭ مەنزىرەسى گۈزەل، قۇرۇلۇشى رەتلىك بولۇپ، نۇرغۇنلىغان دەم ئېلىش، ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

ئوكسفورد (中津 Oxford) ئەنگلىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىغا، تېمىزا دەرياسى بىلەن چېرۋىلل دەرياسىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان ئاتاقلىق ئالىي مائارىپ مەركىزى. بۇ جاي مىلادى 912 - يىللىرى نەشر قىلىنغان «ئانگلوساكسونلار يىلنامىسى» ئوكسىناد دەپ ئاتالغان، كېيىن بۇ نام قىسقارتى-

لىي تەرىپىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 447 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). ئوسلو شەھىرىنىڭ تارىخى خېلى ئۇزۇن، ئۇ 1048 - يىلى سېلىنغان. 1814 - يىلى پايتەختتى بولغان. ئوسلو نورۋېگىيىنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، ئۇ جايدا كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، ئېلېكترون، ياغاچ ماتېرىياللىرى، قەغەز، توقۇما-چىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى تەرەققىي قىلغان. ئوسلو شەھىرىنىڭ سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن دۆلەت سانائەت ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ، ئوسلو نورۋېگىيىنىڭ ئەڭ مۇ-ھىم قاتناش تۈگۈنى، ئۇ جاي تۆمۈريول، تاشيوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ، شۇنداقلا ئوسلودىن يولغا چىققان پويىز مەخسۇس پويىز ئارقىلىق گېرمانىيە، دانىيەنىڭ تۆمۈريوللىرىغا ئۇلىنىدۇ. ئىمپورت قىلىدىغان ماللارنىڭ يېرىمىدىن كۆپى ئوسلو پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. ئوسلو شەھىرىنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، قۇرۇلۇشى رەتلىك، سايادەت، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى ناھايىتى كۆپ. شەھەر ئەتراپىدىكى ئېدىرلىق ۋە باشقا تاغلىق لارنى ياپيېشىل ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇ جايدا دۆلەت بويىچە ئاتاقلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئۇستى ئوچۇق مۇزېيخانىلار، قەدىمىي ئاسار - ئەتىقىلەر ۋە باشقا مەدەنىيەت، سەنئەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ يەر ئاستى تۆمۈريولى 1966 - يىلى قۇرۇلغان. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 29.2 كىلومېتر كېلىدۇ.

ئوكلاند (奥克兰 Auckland) يېڭى زېلاندىيەنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، ئەڭ چوڭ پورتى، ئەڭ چوڭ سودا - سانائەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر شىمالىي ئاراللارنىڭ شىمالىي

ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 492 مېتر كېلىدۇ. ئىقتىسادىدا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. شال، شېكەر قومۇشى، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائىتىدە كونسېرۋا ئىشلەش، شېكەر سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. ناخا ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئولىمپىيە (Olympia 奥林匹亚) گرېتسىيىنىڭ پىلۇپونېنس يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى قەدىمىي شەھەر، دۇنيا ئولىمپىك تەنتەربىيە ھەرىكىتىنىڭ كېلىپ چىققان جايى، قەدىمىي گرېتسىيىنىڭ مۇقەددەس دىنىي ئورنى، بۇ جايدا مەشھۇر بۇتخانىلار، ئاتاقلىق نەققاش فدىياسنىڭ مەشھۇر ئەسەرلىرى بار. ئولىمپىيىدە مىلادىدىن بۇرۇنقى 776 - يىلى تۇنجى قېتىم ئولىمپىك تەنھەرىكىتى يېغىنى ئۆتكۈزۈلگەن، شۇنىدىن كېيىن ھەر تۆت يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلىدىغان بولغان. بۇ خىل تەنھەرىكەت يېغىنى تاكى مىلادى 393 - يىلى رىم ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغۇچە داۋاملاشقان. يەنە قىنقى زامان ئولىمپىك تەنھەرىكەت يېغىنىمۇ 1896 - يىلى مۇشۇ جايدا ئۆتكۈزۈلگەن.

ئومان (Oman 阿曼) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىي جەنۇب تەرىپىگە جايلاشقان دۆلەت، ئۇنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسىم يېرىنى ھەجەر تېغى شىمال - جەنۇب يۆنىلىشىدە كېسىپ ئۆتىدۇ، بۇ تاغلىقنىڭ غەربىدە ئېگىزلىكلەر بار، ھەجەر تېغىنىڭ ئەڭ ئېگىز شام چوققىسى دېڭىز يۈزىدىن 3352 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. ھەجەر تېغىنىڭ شەرقىي دېڭىز بويىلىرىدا تار - ئۇزۇن سوزۇلغان تۆزلەڭلىكلەر بار. ئومانىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق بولۇپ، ئىككىلا پەسلى بار، ھەر يىلى 5 - ئايدىن 10 - ئايغىچە قۇرغاق پەسلى بولۇپ، تېمپېراتۇرىسى 40°C قا چى-

لمپ ئوكسفورد قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن. ئوكسفورد شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 115 مىڭدىن ئاشىدۇ، بۇ شەھەر ئەنگلىيەنىڭ پايتەختى لوندون شەھىرىدىن پەقەت 87 كىلومېتر يىراقلىقتا تۇرىدۇ. بۇ جايدا ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، پولات - تۆمۈر، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. ئوكسفورد شەھىرىدە ماتاربىپ ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ئۇ جايدا ئەنگلىيە بويىچە تارىخى ئەڭ ئۇزۇن ئوكسفورد داشۆسى (1168 - يىلى قۇرۇلغان) قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، كۈتۈپخانىلار، مۇزېيلار، رەسەتخانا قاتارلىق ئورۇنلار بار. شەھەردە مۇنار شەكلىدە سېلىنغان قۇرۇلۇشلار ناھايىتى كۆپ، شۇڭا ئۇنى «مۇنارە شەھىرى» دەپمۇ ئاتايدۇ. ئوكسفورد شەھىرىنىڭ شۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، دەريا - قانالىلار ئارقىلىق شىمالدا لۇبرپول شەھىرىگە، شەرقىي جەنۇبتا لوندونغا، غەربىي جەنۇبتا ئەيۋون دەرياسى ئارقىلىق بىرستول قاتارلىق شەھەرلەرگە بارغىلى بولىدۇ. بىرقانچە تارماق تۆمۈريوللار ئارقىلىق دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

ئوكىناۋا ئارىلى (冲绳岛 Oknawa) ياپونىيەنىڭ كىيۇشۇ ئارىلىنىڭ جەنۇبىدىكى ئوكىناۋا تىزما ئارالىلىرى ئىچىدىكى ئاساسىي ئارال. ئۇ رىيۇ - كىيۇ تاقىم ئارالىلىرىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان ئەڭ چوڭ ئارال ھېسابلىنىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 105 كىلومېتر، ئەڭ كەڭ يېرى 31 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 1185 كۋادرات كىلومېتىرغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 946 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ئارالنىڭ شىمالىي تەرىپى تاغلىق بولۇپ، پۈتۈن ئارالنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ناخاداكى، كاتسوئۇداگى، ئونناداكى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

دۆلىتىنى قۇرغان، 1970 - يىلى دۆلەت نامىنى ئومان سۇلتان-لىمقى دەپ ئۆزگەرتكەن. ئومان بۇرۇندىن تارتىپ يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، ئۇنىڭ يېزا ئىگىلىكىدە دېھقانچىلىق بىلەن چارۋىچى-لىق ئاساسىي ئورۇننى ئىگىلەيدۇ، نېفىت زور كۆلەمدە ئېچى-لمىشقا باشلىغاندىن بۇيان، بۇنىڭ خەلق ئىگىلىكىدىكى ئورنى ئۆستى، نېفىت مۇھىم ئىقتىسادىي مەنبەگە ئايلاندى. ئومانىنىڭ تەبىئىي گاز زاپىسىمۇ مول، سانائەتتە نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش زاۋۇتى، كاۋچۇك زاۋۇتى، نېفىت، خىمىيە، سېمونت، ئەينەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىنى قۇرۇۋالدى. 1970 - يىلدىن باشلاپ پۇلسز ئوقۇتۇش، پۇلسز داۋالىنىشنى يولغا قويدى. ئومان ئىقتىسادتا سانائەتنى ئاساس قىلىدۇ. لېكىن يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئاھالىسى 80% نى تەشكىل قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىك تەرەققىيات سەۋىيىسى تۆۋەن. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق خورما ئۆستۈرۈلىدىغان مەيدا-نى پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ 37% نى، يېزا ئىگىلىك كىرىمى-نىڭ 36% نى ئىگىلەيدۇ. خورمىدىن باشقا بۇغداي، كۆمىچە ئوناق، كېۋەز، سەي، شېكەر قومۇشى، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. بېلىق مەھسۇلاتىنىڭ خېلى بىر قىسمىنى ئېكسپورت قىلىدۇ، چارۋىچىلىقىدا تۆگە، قوي، كالا قاتارلىق چارۋىلار ئاساس قىلىنىدۇ.

ئومسكى شەھىرى (鄂木斯克 Омск) سوۋېت ئىتتىپاقى سىبىرىيەسىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى، ئومسكى ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئوم دەرياسىنىڭ ئېرتىش دەرياسىغا قويۇلغان يېرىدىكە جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 108 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئومسكى جايلاشقان ئورۇندا 1716 - يىلى بىر بېكەت قۇرۇلغان. 1895 - يىلى سىبىرىيە چوڭ تۆمۈرىيولى

قىدۇ، 11 - ئايدىن ئىككىنچى يىلىنىڭ 4 - ئايىغىچە سالقىن پەسلى بولۇپ، تېمپېراتۇرىسى 10°C دىن تۆۋەن بولىدىغان كۈنلەر ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ، ھاۋاسى قۇرغاق بولغانلىقتىن، ھۆل - يېغىنى ئاز بولىدۇ. يىللىق ئومۇمىي ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاران 130 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. تاغلىقلارنىڭ ئېچىكى قىسىملىرىدىكى ھۆل - يېغىنى كۆپرەك بولىدۇ. ئومۇمىنىڭ يەر مەيدانى 300 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىنىڭ ئاساسىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەرەبلەردىن باشقا ھىندى، ئوردو، بلوجى مىللەتلىرى بار. ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، ئىنگلىز تىلىمۇ ئورتاق قوللىنىلىدۇ. ئومان قەدىمىي مەدەنىيەتلىك دۆلەت. مىلادىدىن بۇرۇنقى 4000 - يىللاردىن باشلاپلا بۇ جايدا ئول تۇراقلاشقان خەلقلەر مىس ئېرىتىش تېخنىكىسىنى ئىگىلىگەن. مىلادىدىن بۇرۇنقى 2000 - يىللاردا شۇ ۋاقىتتىكى پادىشاھ ئومان ئۆز نامىنى دۆلەت نامى قىلىغان، 7 - ئەسىردە ئۇنىڭ دېڭىز سودىسى تەرەققىي قىلىغان بولۇپ، غەربتە ئافرىقا، شەرقتە جۇڭگوغا قەدەر كەلگەن. ئومان 7 - ئەسىردە ئەرەب ئىمپېرىيىسىنىڭ بىر قىسمى بولغان، 1508 - يىلى پورتۇگالىيە لىكلەر بېسىپ كىرگەن، 1650 - يىلى يەرلىك ئەرەب قەبىلىرى پورتۇگالىيەلىكلەرنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى ئاغدۇرۇپ پادىشاھلىق دۆلەت قۇرغان. 1737 - يىلى پېرسىيەلىكلەر تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان. 1741 - يىلى يەرلىك ئەرەب خەلقلىرى پېرسىيەلىكلەرنى قوغلاپ چىقىرىپ سەئىد پادىشاھلىقىنى قۇرغان. 18 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ماسكات سۇلتانلىقىنى قۇرغان، ئاز ئۆتمەي ئەنگلىيەلىكلەر بېسىپ كىرگەن، 1913 - يىلى تاغلىق رايوندىكى قەبىلىلەر قوزغىلاڭ قىلىپ ئاخىرى ئومان ئىسلام

ئونېگا كۆلى (Онежское Озеро 奥涅加湖) ياۋروپا بويىچە لادۇگا كۆلىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ كۆل بولۇپ، سۇيۈزى ئىتتىپاقى ياۋروپا قىسمىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان. سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 33 مېتىر كېلىدۇ. غەربىي شىمالىدىن شەرقىي جەنۇبقا قاراپ 245 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. ئەڭ كەڭ يېرى 91.6 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆلىمى 9720 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. بۇ كۆل مۇزلۇقلار ھەرىكىتىدىن شەكىللەنگەن تېكتونىكالىق كۆل ھېسابلىنىدۇ. جەنۇبى تېمىز، شىمالى چوڭقۇر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 127 مېترغا يېتىدۇ. شىمالىي قىسمىدا تار، ئۇزۇن قولتۇقلار كۆپ. كۆل ئىچىدە 1360 تىن كۆپ ئۇششاق ئارال، يوشۇرۇن خادا تاشلار بار. مۇزلاش ۋاقتى تۆت ئايغا يېتىدۇ. كۆلگە ۋېتېتگرا قاتارلىق 58 تارماق دەريا قۇيۇلىدۇ، سۇيىر دەريا سى كۆلدىن ئېقىپ چىقىپ لادۇگا كۆلىگە تۇتىشىدۇ. جەنۇبىي قىرغىقى قېزىلغان قاناللار ئارقىلىق ئاق دېڭىز ـ بالتىق دېڭىز ھەم ۋولگا دەريا ـ بالتىق دېڭىزدىن ئىبارەت ئىككى سۇ يولى بىلەن تۇتىشىدۇ. قاتناش ئەھمىيىتى چوڭ. كۆلدىن ھەرخىل بېلىق تۇتۇلىدۇ. كۆى ئارىلىدا ياغاچتىن سېلىنغان قەدىمىي مۇزبي كارىلىسا مىللىي مۇزبىيى بار.

ئوۋېن شارقىراتمىسى (欧文瀑布Owen Falls) ئۇگاندا جۇمھۇرىيىتىنىڭ جەنۇبىدىكى جىنجا شەھىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان ۋىكتورىيە نىل دەريا سىدىكى بىر چوڭ شارقىراتما، ئۇگاندا بويىچە چوڭ تېپتىكى سۇ قۇرۇلۇش ئورنى. بۇ جايدا 1949-يىلدىن باشلاپ توسمىنىڭ ئېگىزلىكى 27 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 170 مېتر كېلىدىغان توسما يا سلىپ، ۋىكتورىيە كۆلىنىڭ ئېقىپ چىقىش يولى توسالغان، سىغىمچانلىقى 150 مىڭ كىلوۋات توك بېرىدىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى سېلىنىدى، بۇ جايدىن

ئۇيغۇر كتاب تورىيىتى www.uyghurkitap.com

بۇ جايدىن ئۆتكەندىن كېيىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنىڭ يىغىلىپ تارقىتىلىدىغان ئورنىغا ئايلانغان. ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەربىي سىبىرىيىدىكى مۇھىم تۆمۈريول، دەريا يولى قاتناش تۈگۈنى، تيۇمېن نېفىتلىكىدىن تارتىلغان نېفىت تۇرۇبىلىرى بۇجايغا تۇتاشتۇرۇلغان. شەھەردە نېفىت ئايرىش، نېفىت ـ خىمىيە، ماشىنىسازلىقنى ئاساس قىلغان سانائەت ئورۇنلىرى بار. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائەت ئورۇنلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. شەھەردە بىرقانچىلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، سىبىرىيە يېزا ئىگىلىك تەتقىقات ئورنى بار.

ئونتارىئو كۆلى (安大略湖 Ontario Lake) شىمالىي ئامېرىكىغا جايلاشقان بەش كۆل ئىچىدىكى ئەڭ كىچىك، ئەڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان كۆل. ئۇ كانادانىڭ ئونتارىئو ئۆلكىسى بىلەن ئا ق ش نىڭ نيو ـ يورك شتاتىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. ئىككى دۆلەت ئورتاق پايدىلىنىدۇ. كۆلىمى 19 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 236 مېتر كېلىدۇ. كۆلنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 75 مېتر بولۇپ، ئېرىي كۆلىدىن 99 مېتر پەس تۇرىدۇ. نىئاگارا دەرياسى ئارقىلىق ئېرىي قاتارلىق تۆت كۆلنىڭ سۈيى بۇ كۆلگە قويۇلۇپ سانت لاۋرېنتسىيە دەرياسى ئارقىلىق ئاتلانتىك ئوكيانغا قۇيۇلىدۇ. 1932 ـ يىلى ۋىلان قانىلىنىڭ قېزىلىشى، 1959 ـ يىلى سانت ـ لاۋرېنتسىيە سۇ يولىنىڭ پۈتۈشىگە ئەگىشىپ، ئونتارىئو كۆلى دۇنيانىڭ دېڭىز قاتنىشىغا بولغان تەسىرى ناھايىتى چوڭ بولدى. ئونتارىئو كۆلىنىڭ ئەتراپىدا ئاھالە ناھايىتى زىچ ئولتۇراقلاشقان. كۆلنىڭ ئەتراپىدا 1 ـ كىنگىستون، تورونتو، گامىلتون (كانادا)، روچېستېر قاتارلىق مۇھىم پورت شەھەرلىرى بار.

مۆنددىل ماتىرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 400 — 600 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. كان بايلىقلىرىدىن نېفىت، تورف قاتارلىقلار بار. ئۇدمۇرت 1920 - يىلى ۋوت ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ بىر قىسمى بولغان، 1934- يىلى ئاپتونوم جۇمھۇرىيەتكە ئۆزگەرتىلگەن. سانائەتتە ماشىنا سازلىق سانائىتىنى (ئاپتوموبىل، ستانوك قاتارلىقلار) ئاساس قىلىدۇ، ئۇنىڭدىن قالسا نېفىت ئېلىش، پولات - تۆمۈر، ياغاچ ماتېرىيالىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان. دېھقانچىلىقىدا قارا بۇغداي، ئاسىيا كەندىرى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. مۇھىم شەھەرلىرى ئىژېۋسكى، سارابۇل، ۋوتكىنسكى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئۇرال تاغلىرى(乌拉尔山脉Урал) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي ياۋروپا تۈزلەڭلىكى بىلەن غەربىي سىبىرىيە تۈزلەڭلىكى ئارىلىقىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ شەرقىي ئېتەكلىرى ياۋروپا بىلەن ئاسىيانىڭ چېگرىسى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمى كارسكى دېڭىزىدىن بايدارسكى قولتۇقىدىن تارتىپ جەنۇبتا ئورسكى ئەترابىغا قەدەر 2000 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ، كەڭلىكى 40 — 150 كىلومېتر كېلىدۇ. تاغلىقنىڭ غەربىي يان باغرى يانتۇ، شەرقىي يان باغرى تىكرەك كېلىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 500 — 1200 مېتر ئېگىز كېلىدۇ، ئەڭ ئېگىز چوققىسى 1895 مېترغا يېتىدۇ. ئوتتۇرا ئۇرال قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەسرەك بولۇپ، 350 مېتر كېلىدۇ. بۇ جاي ياۋروپا بىلەن ئاسىيا ئارىلىقىدىكى قاتناش يولى ھېسابلىنىدۇ. ئۇرالدا تۆمۈر، مىس، سىنىك، ئالىيۇمىن توپىسى، نىكېل، ۋانادىي، تىتان، خروم، كالىي تۇزى قاتارلىق كان بايلىقلىرى، سۇ ۋېردلوۋسكى، ماگنىتوگورسكى، چېلىيابىنسكى، تۆۋەنكى تاغلىل

ئۇيغۇر كتاب تورىيكتى www.uyghurkitap.com

ئېلىنغان توك دۆلەت ئېھتىياجىنى تەمىنلەشتىن سىرت 480 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى يۇقىرى بېسىملىق توك لىنىيىسى ئارقىلىق كېنىيىنىڭ نابروي قاتارلىق شەھەرلىرىگە يەتكۈزۈلمەكتە.

ئويمياكون (奥伊米亚康 Qймякон) سوۋېت ئىتتىپاقى شەرقىي سىبىرىيىسىنىڭ ئويمياكون ئويمانلىقىدىكى بىر يېزا بولۇپ، ئىندىگىركا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا، سۇنىتار - خاياتا تېغى بىلەن تاس - كېستابېتا تېغىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. بۇ ئورۇن كىچىك بىر يېزا بولسىمۇ، ھاۋاسىنىڭ سوغۇقلۇقى بىلەن دۇنياغا مەشھۇر. بۇ جاينىڭ ھەر يىلى 12 - ئايدىن ئىككىنچى يىلى 1 - ئايغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 45°C - بولىدۇ، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرىسى 71°C - قا چۈشىدۇ. شۇڭا بۇ ئورۇن شىمالىي يېرىم شارنىڭ سوغۇق قۇتۇپلىرىنىڭ بىرى دەپ ئاتىلىدۇ.

ئۇ

ئۇدمۇرت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (乌德穆尔特自治共和国 Удмуртская АССР) سوۋېت روسىيە فېدېراتسىيىسى تەركىبىدىكى بىر مەمۇرىي رايون بولۇپ، ئۇرال تاغلىرىنىڭ غەربىگە، كاما دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنى بىلەن ۋىياتكا دەرياسىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 42 مىڭ 100 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى بىر مىليون 559 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 57% نى رۇسلار، 34% نى ئۇدمۇرت خەلقلىرى تەشكىل قىلىدۇ. مەركىزى ئىژېۋسكى شەھىرى. ئۇدمۇرت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ شىمالىي قىسمىنى دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 200 — 300 مېتر كېلىدىغان ئېدىرلىقلار، ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىنى دولقۇنسىمان تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئىقلىمى

(1983)، چارۇدىچىلىقىدا ئاساسلىق قوي بېقىلىدۇ. ئۇنىڭدىن قالسا كالا، ئات، چوشقا بېقىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسلىق بۇغداي، ئۇنىڭدىن قالسا كۆممىقۇناق، شال ۋە ياغلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامداپ ئازراق ئېكسپورت قىلىدۇ. سانائىتىدە گۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىشىشقىلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، كۆن ـ خۇرۇم، ماشىنىسازلىق، خىمىيە سانائىتى، پولات ـ تۆمۈر، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇنىڭ خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا تەقسىم قىلىنىشى 3000 ئامېرىكا دولـلىرى بولۇپ، جەنۇبىي ئامېرىكا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ.

ئۇفا (乌法 Уфа) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىگە قاراشلىق باشقىر ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەركىزى، شۇنداقلا سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ چوڭ نېفىت ئايرىش سانائىتى مەركىزى. بۇ شەھەرنىڭ نېفىت ئايرىش سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ شەھەر ئۇرال تاغلىرىنىڭ غەربىگە، بېلايا، ئۇفا، دېمادىن ئىبارەت ئۇچ دەريانىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 64 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئۇفا شەھەر رايونىدىن ئىككىنچى باكۇ ھەم تېۋىمىن نېفىتلىكىدىن بىر قانچە تارماق نېفىت ھەم تەبىئىي گاز ئۇرۇبىلىرى بېسىپ ئۆتىدۇ، شەھەرنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ئۇفا شەھىرىدىن يولغا چىققان پاراخوتلار دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا قاراپ يۈرسە كۆيبىشېۋ ھەم موسكۋا شەھەرلىرىگە بارالايدۇ. ئۇفا 1574 ـ يىلى كىچىك بىر بېكەت ئىدى، ئۇرال ـ ۋولگا رايونىدىكى نېفىتنىڭ ئېلىنىشىغا ئەگىشىپ شەھەرنىڭ دائىرىسى تېز كېڭىيىپ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم نېفىت سانائەت شەھىرىگە ئايلاندى. بۇ جايدا نېفىت ئايرىش

قاتارلىق ئاتاقلىق سانائەت شەھەرلىرى بار.

ئۇرۇگۋاي (Uruguay 乌拉圭) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي بىلەن ئۇرۇگۋاي دەريياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىنىڭ شەرقىي ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 186 مىڭ 900 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، دۆلەتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى دولقۇنسىمان ھالەتتىكى تۈزلەڭلىكلەر ئىگىلەيدۇ. شىمالىي، شەرقىي قىسمىدىكى ئېدىرلىقلارنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 600 مېترغا يەتمەيدۇ. ئىقلىمى مۆتىدىل ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يازلىق (بىرىنچى ئايلىق) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 22°C، قىشلىق (7 - ئايلىق) ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 10°C بولىدۇ، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 950 — 1250 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئۇرۇگۋاينىڭ ھاۋاسى مۆتىدىل، ھول - يېغىنى مول بولغانلىقتىن كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى ئوت - چۆپلەر، ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ، ئۇ جايدا چارۋا بېقىشقا قولاي بولغان ئوتلاقلار ناھايىتى كۆپ. ئۇرۇگۋاينىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 970 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 90% نى ئاق تەنلىكلەر، قالغىنىنى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، نىگېرلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 8% ى شەھەرلەرگە ئولتۇراقلاشقان، ئاھالىنىڭ كۆپىي كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئىسپات تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئۇرۇگۋاي 17 - ئەسىردىن باشلاپ ئىسپانىيە، پورتۇگالىيەلىكلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا ئۇچرىغان، 1778 - يىلدىن باشلاپ ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1825 - يىلى 8 - ئايىنىڭ 25 - كۈنى ئىسپانىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. ئۇرۇگۋاي ئىقتىسادتا دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 60% نى چارۋىچىلىق مەيدانلىرى تەشكىل قىلىدۇ. چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 85% نى تەشكىل قىلىدۇ

كان بايلىقلىرى ناھايىتى كۆپ. ئۇ ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك بازىسى ھېسابلىنىدۇ. سانائەتتە كان سانائىتى (تۆمۈر، كۆمۈر، مارگانېتس، تەبىئىي گاز قاتارلىقلار)، پولات ـ تۆمۈر، رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق (پاراخوت، تراكتور، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى)، ئېلېكتر ئېنېرگىيە، يېمەك ـ ئىچمەك سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتىنىڭ $\frac{1}{4}$ نى ئىگىلەيدۇ.

كۆزلۈك بۇغداي، كۆمىمىقۇناق، قىزىلچا مەھسۇلاتى سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. چارۋىچىلىقى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، چوشقا، سۈتلۈك كالىلار بېقىلىدۇ. كىيىۋ، خاركوۋ، دنېپرو پېتروۋسك، دونسكى، كرىسۇوي روگ، زاپورودژى، ئودېسا قاتارلىق شەھەرلەر مۇھىم شەھەرلەر ھېسابلىنىدۇ.

ئۇگاندا (Uganda 乌干达) شەرقىي ئافرىقىغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. ئۇنىڭ ئوتتۇرىسىدىن ئېكۋاتور سىزىقى كېسىپ ئۆتىدۇ. يەر مەيدانى 236 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمال، غەرب تەرەپلىرىگە تاغلىقلار جايلاشقان. دۆلەت يېرىنىڭ 42 مىڭ كۋادرات كىلومېتر قىسمىنى كۆللەر، سازلىقلار ئىگىلەيدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىدا ۋېكتورىيە كۆلى (بۇ كۆلنىڭ 42.8% ى ئۇگاندا ئىچىدە)، مومبوتو كۆلى (زايىر بىلەن ئۇگاندا چېگرىسىدا)، كىيېكا كۆلى، ئىدۋارد كۆلى (زايىر بىلەن ئۇگاندا چېگرىسىدا) بار. ئۇگاندانىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن ئېكۋاتور سىزىقى كېسىپ ئۆتىدۇ. لېكىن يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولغانلىقتىن، ھاۋاسى بەك قۇرغاق ئىسسىق بولمايدۇ، ئىقلىمى يېللىق كېلىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 22°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېـ

ساناۋىتتىدىن باشقا يەنە ماشىنسازلىق، نېفىت خىمىيە قاتارلىق ئېغىر سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. شەھەردە سوۋېت پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ باشقىر ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى شۆبىسى، نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

ئۇكرائىنا (украина 乌克兰) سوۋېت ئىتتىپاقىدىكى ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەت بولۇپ، سوۋېت ياۋروپا قىسمىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان. يەر مەيدانى 603 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 50 مىليون 843 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىسىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ئۇكرائىنلار، $\frac{1}{5}$ قىسمىنى رۇسلار، قالغىنىنى يەھۇدى، پولەك قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ، پايتەختى كىيېۋ شەھىرى. ئۇكرائىنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرى تۈزلەڭلىك بولۇپ، شەرقىي، غەربىي، جەنۇبىي قىسىملىرىدا ئانچە ئېگىز بولمىغان ئېندىرلىق، تاغلىقلار بار. كۆپ جايلىرىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ ئوتلاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 300 — 650 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. قىرىم يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىي قىرغاقلىرى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. بۇ جايلاردا ئۆسۈملۈكلەر يىل بويى ياپيېشىل تۇرىدۇ. بۇ يەرنىڭ سايامەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ئۇكرائىنا 1654 - يىلى روسىيە بىلەن بىرلەشكەن. ئۆكتەبىر ئىنقىلابىدىن كېيىن سوۋېت ھاكىمىيىتى قوروللىغان، 1922 - يىلى 12 - ئايدا روسىيە ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيىتى قاتارلىق جۇمھۇرىيەتلەر بىلەن بىرلىشىپ سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى ئىتتىپاقى بولۇپ تەشكىللەنگەن. ئۇكرائىنادا سانائەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇشقا زور بولغان كۆمۈر، تۆمۈر، مارگانېتس قاتارلىق

مىيدۇى ئوغۇت، خىمىيە، تاماكا قاتارلىقلار ئاساس قىلىنىدۇ. بۇلاردىن باشقا كىچىك تېپتىكى پولات ـ تۆمۈر، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 10% نى تەشكىل قىلىدۇ.

ئۇلانباتور (乌兰巴托 Улаан Баатар) موڭغۇلىيە خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر ئورخون دەرياسىنىڭ تارمىقى بولغان تولا دەريا بويىغا جايلاشقان. بۇ ئورۇن دېڭىز يۈزىدىن 1351 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. ئۇلانباتور موڭغۇلىيىنىڭ قەدىمىي شەھەرلىرىنىڭ بىرى، ئۇ دەسلەپ «كورون» دەپ ئاتالغان. 1924 ـ يىلى شەھەرنىڭ نامى «ئۇلانباتور» غا ئۆزگەرتىلگەن. ئۇلانباتور موڭغولىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جايدا 470 مىڭدىن ئوشۇق ئاھالە ئولتۇراقلاشقان (1984). بۇ جايدىكى سانائەت تارماقلىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. سانائەتتە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئوندىن قالسا ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق، ماشىنا ـ سازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇلانباتور موڭغۇلىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، ئۇ جايدا ئاتاقلىق بۇتخانىلار، مۇھىم تارىخىي ئورۇنلار، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيىسى قاتارلىق ئورۇنلىرى بار. ئۇلانباتور موڭغۇلىيىنىڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى شەھەرلىرىگە بارىدىغان تاشيول، ھاۋايول لىنىيىلىرى، سوۋېت ئىتتىپاقى بىلەن جۇڭگونى تۇتاشتۇرىدىغان خەلقئارا تۆمۈريول لىنىيىسى بار.

غىن مىقدارى 1000 — 1200 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 14 مىليون 280 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، 40 تىن ئوشۇق مىللەت ـ قەبىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسلىقى ياگاندا، ياسوكا، ئەنكول، تەيسۇ، نوگوبارا قاتارلىق مىللەتلەر بار. ياگاندا مىللىتىنىڭ ئاھالىسى ئەڭ كۆپ بولۇپ، پۈتۈن دۆلەت ئاھالىسىنىڭ 28% نى تەشكىل قىلىدۇ، ئاھالىسى ئاساسلىق كاتولىك دىنى، خرىستىئان دىنى ۋە ئىسلام دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئۇگاندا تىلىنى ئومۇميۈزلۈك قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلىنى قوللىنىدۇ. پايتەختى كامپالا شەھىرى. ئۇگاندا چېگرىسىدا مىلادى 1000 - يىللاردا بىرلىككە كەلگەن كۈچلۈك دۆلەت قۇرۇلغان. 1877 - يىلى بىرىنچى تۈركۈمدىكى ئەنگلىيىلىك دىن تارقاتقۇچىلار بۇ جايلارغا كىرگەن. 1893 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ ھامىيلىقىدىكى ئورۇنغا ئايلانغان. ئۇگاندا خەلقى ئەنگلىيىنىڭ ئۇزۇن مۇددەتلىك ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى كۈرەش قىلىپ، 1962 - يىلى 10 - ئاينىڭ 9 - كۈنى مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. 1967 - يىلى 9 - ئايدا فېئودالىلىق تۈزۈمنى بىكار قىلىپ ئۇگاندا جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. ئۇگاندا يېزا ئىگىلىك دۆلىتى، ئاھالىنىڭ 90% ى يېزا ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىش كىرىمى پۈتۈن دۆلەت كىرىمىنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق كوفى، كېۋەز، چاي، تاماكا قاتارلىق ئىقتىسادىي زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن تېرىق، كۆممە قوناق، قوناق مانىخوت ۋە پۇرچاق تېپىدىكى زىرائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا، قوي بېقىلىدۇ، كۆلەردىن زور مىقدارىدا بېلىق تۇتۇلىدۇ. سانائەتتە يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش، توقۇمىچىلىق، شېكەر، خىم

ئىقلىمى ماتىرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم بولۇپ، تۈزلەڭلىكلەرنىڭ ھاۋاسى قۇرغاق، يازلىقى تومۇز ئىسسىق بولىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 80 — 90 مىللىمېترغا يېتىدۇ. تاغلىق رايونلارنىڭ ھۆل - يېغىنى خېلى كۆپ بولىدۇ. ئۆزبېكىستاندىكى ئامو، سىر دەريالىرىنىڭ يېزا ئىگىلىك ئىشلىرى ئۈچۈن ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئۆزبېكىستاندا تەبىئىي گاز، كۆمۈر، نېفىت، مىس، قوغۇشۇن، سىنك، ۋولفرام، مولىبدىن، ئالتۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. ئۆزبېكىستاندا قوقاند قاتارلىق خانلىقلار ئۆتكەن. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يېرىمىدا روسىيە تەركىبىگە قوشۇلغان. ئۆكتەبر ئىنقىلابىدىن كېيىن روسىيە فېدېراتسىيىسى تەركىبىدە ئاپتونوم جۇمھۇرىيەت بولغان، 1925 - يىلى ئۆزبېكىستان سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. ئۆزبېكىستان سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم پاختا ئىشلەپچىقىرىش بازىسى، شۇنداقلا تەبىئىي گاز، قارا كۆرپە، يىپەك ئىشلەپچىقىرىلىدىغان مۇھىم ئورنى، پاختىزارلىقلار پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ تەخمىنەن يېرىمىنى، مەھسۇلاتى پۈتۈن سوۋېت ئىتتىپاقى پاختا مەھسۇلاتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى، يىپەك مەھسۇلاتى $\frac{1}{3}$ نى تەشكىل قىلىدۇ. شال، قۇرۇق ئۈزۈم، مېۋە - چېۋە ئىشلەپچىقىرىشتىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. سانائەتتە چىگىت ئايرىش، توقۇمىچىلىق، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش، يېمەك - ئىچمەك، كانچىلىق، ئېلېكتر، خىمىيە سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ.

ئۆلۈك دېڭىز (死海 Deadsea) غەربىي ئاسىيادىكى ئىئوردانىيە بىلەن پەلەستىن ئارىلىقىغا جايلاشقان دېڭىز، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 75 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە بولغان

ئۇلیانوۋسکی شەھری (Ульяновск 乌里扬诺夫斯克) سوۋېت ئىتتىپاقى رۇس فېدېراتسىيىسىگە قاراشلىق ئۇلیانوۋسکی ئوبلاستىنىڭ مەركىزى، سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە مەشھۇر شەھەر، لېنىننىڭ يۇرتى، بۇ شەھەر 1924 - يىلدىن ئىلگىرى «سىمبىرسكى» دەپ ئاتالغان. ئۇلیانوۋسکی شەھىرى ۋولگا دەريا-سىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىغا ياسالغان كۆيبىشېۋ سۇ ئامبىرىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان. ئۇلیانوۋسکىنىڭ ئاساسى 1648 - يىلى سېلىنغان، 18 - ئەسىرگە كەلگەندە مۇھىم سودا مەركىز-لىكە ئايلانغان. ھازىر شەھەر ئاھالىسى 544 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ئۇلیانوۋسکى شەھىرىنىڭ سانائىتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ماشىنىسازلىق سانائىتىنى (ئاپتوموبىل، ئېغىر تېپتىكى ستانوك، ماتور ئىشلەش قاتارلىق) ئاساس قىلىدۇ. شەھەردە بىر نەچچە ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەن - تەتقىقات ئورۇنلىرى، لېنىن ئۇلتۇرغان جايلار، دۆلەتلىك كۇتۇپخانىلار بار.

ئۇ

ئۇزبېكىستان (乌兹别克 Узбекстан) سوۋېت ئىتتىپاق-داش جۇمھۇرىيەتلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، سوۋېت ئىتتىپاقى ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. مەيدانى 447 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 17 مىليون 989 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 68.9% نى ئۇزبېكلەر ئىگىلەيدۇ، قالغان قىسمىنى رۇس قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. پايتەختى تاشكەنت شەھىرى. ئۇزبېكىستانىنىڭ شەرقىي قىسمىنى تېيانشان تاغلىرى بىلەن جىسار ئالاي تاغلىرى قور-شاپ تۇرىدۇ، بۇ جايدا مەشھۇر پەرغانە ۋادىسى بار. ئۇزبې-كىستان بويىچە ئاتاقلىق ئەنجان، نەمەنگان، پەرغانە، مەرغىلان، قوقاند قاتارلىق شەھەرلەر مۇشۇ جايغا جايلاشقان. پەرغانە ۋادى-سىنىڭ يېزا ئىگىلىكى، مېۋىچىلىكى تەرەققىي قىلغان. ئۇزبې-كىستانىنىڭ ئوتتۇرا، غەربىي قىسمىنى قۇملۇقلار قاپلاپ تۇرىدۇ.

مېترغىچە كېلىدۇ. ئۇنىڭ دېڭىز يۈزىدىن پەس بولغان مەيدا-
نى 1408 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئەڭ پەس جايى دېڭىز
يۈزىدىن 85 مېتر تۆۋەن تۇرىدۇ. ئۇ، ئامېرىكا قىتئەسى بو-
يىچە ئەڭ پەس جاي ھېسابلىنىدۇ. بۇ ۋادىنىڭ ئىككى تەرىپە-
دىكى ئاماراگوسا تېغى بىلەن پانامنت تېغى بەك تىك كېلىدۇ،
بۇ جاي ئۆز ۋاقتىدا 4 - دەۋر مۇزلۇقلىرىنىڭ ئېرىشى بىلەن
بىر چوڭ كۆل بولۇپ شەكىللەنگەن. كېيىن بۇ جاينىڭ سۈيى
پارغا ئايلىنىپ، ھازىرقى قۇرغاق جىلغا شەكىللەنگەن. بۇ جاي-
نىڭ ئەڭ يۇقىرى تېمپېراتۇرىسى 56.7°C قا يەتكەن (1913-
يىلى 7 - ئاينىڭ 10 - كۈنى)، ھۆل - يېغىنى 100 مىللىمېتر-
غا يەتمەيدۇ. بۇ جايغا 1849 - يىلى ئالتۇن ئىزدەش ئۈچۈن
49 كىشى كەلگەن، ئۇلار بۇ جىلغىدا يۇرۇپ ئۇسساپ بىر قە-
سىم ئادەملىرىدىن ئايرىلغان، شۇڭا بۇ جىلغىغا «ئۆلۈم ۋادىسى»
دەپ نام بەرگەن.

ئۇ

ئۇچ ماريىياس تاقىم ئارالىدىكى (三玛丽亚斯岛群 Islas Tres Marias) مېكسىكىنىڭ تىنچ ئوكيان قىرغاق بويىغا جايلاشقان ماريىيا مادرىي، ماريىيا ماگدالىنا، ماريىياستىن ئىبارەت ئۇچ ئارالنى كۆرسىتىدۇ، بۇ ئارالار بىلەن مېكسىكا چوڭ قۇ-رۇقلۇقى ئارىلىقى 128 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 262 كۋادـ-رات كىلومېترغا يېتىدۇ. بۇ ئارالار ئىچىدىكى ماريىيا مادرىي ئارىلىنىڭ مەيدانى ئەڭ چوڭ بولۇپ، 144 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ ئارالاردا قۇش مايماقلىرى، تۈز، مارگانېتس، ئورمان قاتارلىق بايلىقلار بار. ماريىياس ئارىلىدا جىنايەتچىلەرنى تەر-بىيىلەپ ئۆزگەرتىش ئورنى بار.

كەڭلىكى 16 كىلومېتر، مەيدانى 1020 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 146 مېتر كېلىدۇ، ئەڭ چوڭ قۇر جايى 392 مېترغا يېتىدۇ. ئۇنىڭ سۇ يۈزى يەر ئوتتۇرا دېڭىز سۇ يۈزىدىن 392 مېتر پەس بولۇپ، دۇنيادا قۇرۇق لۇقلار ئىچىدىكى يەر ۋەزىيىتى ئەڭ پەس ئورۇن ھېسابلىنىدۇ. ئۆلۈك دېڭىز ئىچكى دېڭىز بولۇپ، 4 - دەۋرنىڭ باشلىرىدا ئافرىقىدا شەكىللەنگەن چوڭ شەرقىي ئافرىقا ئۇزۇلمە بەلبېغىنىڭ شىمالىغا سوزۇلغان داۋامى ھېسابلىنىدۇ. قەدىمدە ئۆلۈك دېڭىز سۇ يۈزى ھازىرقىدىن 220 مېتر يۇقىرى بولۇپ، كېيىنكى ئۇزۇن تارىخىي دەۋرلەر جەريانىدا دېڭىز سۈيىنىڭ كۆچلۈك پارغا ئايلىنىشى نەتىجىسىدە سۈيى ئازلاپ، ھازىرقى ھالغا كېلىپ قالغان. بۇ رايوننىڭ كىلىماتى قۇرغاق بولغانلىقتىن، ھۆل - يېغىنى ناھايىتى ئاز، پارغا ئايلىنىشى كۈچلۈك، ياز پەسللىرى ئۆلۈك دېڭىز سۇ يۈزى قىش پەسلىدىكى سۇ يۈزىدىن 3 — 5 مېتر تۆۋەن بولىدۇ. ئۆلۈك دېڭىز ھەقىقەتەن ئىسمىغا جىسمىغا لايىق ئۆلۈك دېڭىز بولۇپ، ئۇنىڭ سۈيىدە جانلىقلار يوقلا بولۇپ قالماستىن، دېڭىز ئەتراپىدىكى جايلار-دىمۇ ھېچقانداق ئوت - چۆپ ئۆسمەيدۇ. ئۆلۈك دېڭىز چوڭ تۇز ئامبىرى بولۇپ، مۆلچەر بويىچە ئۇنىڭدىكى تۇز زاپىسى بىلەن دۇنيادىكى 5 مىليارددىن ئوشۇق خەلقنى 2000 يىل تەمىنلىگىلى بولىدىكەن. تۇزدىن باشقا يەنە 2 مىليارد 200 مىليون تونىنا ئەتراپىدا ماگنىي خلورىد، 2 مىليارد تونىنا كالتسىي خلورىد قاتارلىق خىمىيىۋى ئېلىمېنتلار بار ئىكەن.

ئۆلۈم ۋادىسى (死谷 Death Valley) ئاق ش نىڭ غەربىدىكى سېررانىۋادا تېغىنىڭ شەرقىدىكى غەربىي شىمالدىن شەرقىي جەنۇبقا سوزۇلغان ئۇزۇلمەۋادا. ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى 225 كۋادرات كىلومېتر، كەڭلىكى 6 كىلومېتردىن 26 كىلو-

بولغان. سۈژەيىش قانىلى قىزىلغاندىن كېيىنمۇ بۇ تۈمۈشۈق رايونىنىڭ خەلقئارا سۈ قاتنىشىدىكى رولى، ستراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم بولۇپ تۇرماقتا. ھازىر بۇ جايدىن يىلىغا 600 — 700 دىن ئوشۇق چوڭ تېپتىكى پاراخوتلار قاتناپ تۇرىدۇ. غەربىي ياۋروپا دۆلەتلىرىگە ئېھتىياجلىق نېفتنىڭ 70%ى، باشقا خام ئەشيالارنىڭ 30% ى، يېمەك-ئىچمەكلىك 25% ى، ئامېرىكا ئىمپورت قىلىۋاتقان نېفتنىڭ 60% دېگۈدەك بۇ رايوندىن ئۆتىدۇ.

ۋ

ۋاتىكان (Vaticano 梵蒂冈) ئىتالىيىنىڭ پايتەختتى رىم شەھرىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان شەھەرلىك دۆلەت، پاپا باشچىلىقىدىكى كاتولىك دىنىنىڭ ئالىي ھۆكۈمرانلىق ئورنى، پۈتۈن دۇنيادىكى كاتولىك دىنىنىڭ مەركىزى. ۋاتىكاننىڭ ئومۇمىي يەر مەيدانى 0.44 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى تەخمىنەن 1000 غا يېتىدۇ. بۇنىڭ 85% نى ئىتالىيىلىكلەر، قالغان 15% نى شېۋىتسارىيىلىكلەر بىلەن باشقا دۆلەتتىن كەلگەنلەر ئىگىلەيدۇ. دۆلەت تىلى ئىتالىيە تىلى بىلەن لاتىن تىلى ھېسابلىنىدۇ. مىلادى 756 - يىلى فرانكى پادىشاھى پېپىن رىم شەھرى ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى 4 رايونىنى پاپاغا بەرگەن، كېيىن غەربىي ياۋروپادىكى كاتولىك دىنى مەزھىپىنىڭ سىياسىي پائالىيەت مەركىزىگە ئايلانغان، ئۇنىڭغا بىۋاستە قاراشلىق يەر 40 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يەتكەن. 1870 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھلىقى بىلەن بىرلەشتۇرۇلگەندىن كېيىن، پاپا ئىگىلىگەن رىم شەھرى ھەم ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى رايونلار قايتۇرۇۋېلىنغان.

ئۈمىت تۈمشۇقى (Cape of Good Hope) 地名 ئافرىقىنىڭ ئەڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، جەنۇبىي كەڭلىك 34°21′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 18°30′ نىڭ تۇتاشقان يېرىگە توغرا كېلىدۇ. ئۈمىت تۈمشۇقى بىلەن كىمبېيتا ئۇن شەھىرىنىڭ ئارىلىقى 52 كىلومېتر كېلىدۇ. ئۈمىت تۈمشۇقىنىڭ غەربىي تەرىپىدە تېبىر قولتۇقى، شەرقىي تەرىپىدە فۇلىس قولتۇقى بار، بۇ ئىككى قولتۇق جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ مۇھىم تەبىئىي پورتلىرى ھېسابلىنىدۇ. پورتۇگالىيەلىك ئېكسپېدىتسىيەچى دىئاز 1486 - يىلى بىرىنچى قېتىم ئافرىقىنى ئايلىنىپ ھىندىستانغا بارىدىغان سۇ يولىنى ئېچىش سەپىرىدە بۇ جايغا كەلگەن. ئۇ بۇ جايغا كەلگەندە قاتتىق دېڭىز بورىنىغا دۇچ كېلىپ ئۇنىڭ قېيىقى بىر تۈمشۇق رايونىغا ئىتتىرىلىپ چىقىرۋېتىلگەن. دىئاز ئۆزىمۇ ھالاك بولۇشقا تاس قالغان، شۇڭا بۇ جايغا «بورانلىق تۈمشۇق» دەپ نام بەرگەن ھەمدە داۋاملىق ئالغا ئىلگىرىلەپ يۇرۇشكە جۇرئەت قىلالمايلا پورتۇگالىيەگە قايتقان. 1495 - يىلى يەنە بىر پورتۇگالىيەلىك دېڭىزچى — ۋاسكو. دا. گاما پورتۇگالىيەدىن يولغا چىقىپ، ئافرىقىنىڭ غەربىي قىرغاقلىرىنى بويلاپ جەنۇبقا يۇرۇپ ئاخىرى 1495 - يىلى «بورانلىق تۈمشۇق» نى ئايلىنىپ ئۆتۈپ 1497 - يىلى 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ھىندىستانغا كەلگەن. بۇنىڭ بىلەن پورتۇگالىيە پادىشاھىنىڭ دېڭىز يولى ئارقىلىق ھىندىستانغا بارىدىغان سۇ يولىنى ئېچىش ئۈمىدى ئىشقا ئاشقان. شۇنىدىن باشلاپ بۇ تۈمشۇقنىڭ نامىنى «ئۈمىت تۈمشۇقى» غا ئۆزگەرتكەن. ئۈمىت تۈمشۇق رايونى 1869 - يىلى سۇۋەيىش قانىلى قېزىلغىچە ئاسىيا بىلەن ئافرىقىنىڭ شەرقىي رايونلىرىدىن ياۋروپا، شىمالىي ئامېرىكا، جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى دۆلەتلەرگە بارىدىغان پاراخوتلارنىڭ بىردىنبىر مۇھىم سۇ يولى

قىلىرى تىك بولۇپ، ئەڭ ئېگىز جاي 1228 مېترغا يېتىدۇ. دېڭىز قىرغاق لىنىيىسى ئەگرى - تۇقاي، مارجان ئارالىرى بىلەن قورشىلىپ تۇرىدۇ. ئارالنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدا ھونولۇلۇ شەھىرى بار، بۇ جاي شتاتىنىڭ مەركىزى تۇرۇشلۇق ئورۇن ھېسابلىنىدۇ. ئارالدا شېكەر قومۇشى، ئاناناس، بانان قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. سانائەتتە شېكەر، كونسېرۋا، سېمونت، پولات چىۋىدق، نېفىت ئايرىش، ئاليۇمىن، كېيىم - كېچەك قاتارلىق سانائەتلەر ئاساسىي ئورۇن تۇتىدۇ. ساياھەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ئارالنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان پېرل خاربور پورتى ئا ق ش نىڭ تىنچ ئوكيانىدىكى ئەڭ مۇھىم دېڭىز - ھاۋا ئارمىيە بازىسى ھېسابلىنىدۇ.

ۋاراناسى (瓦拉纳西 Varanasi) ھىندىستاننىڭ شەرقىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان شەھەر. ئۇ 1957 - يىلدىن بۇرۇن بېنارېس دەپ ئاتالغان، ئۇگانگىدەريا سىنىڭ قىرغىقىغا، ۋارنا (قەدىمدە ۋاران دەپ ئاتالغان) ۋە ئاسسى دەريالىرىنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان بولۇپ، ھىندىستاننىڭ مۇھىم تۆمۈر يول، تاشيول، سۇ يول، ھاۋايول قاتناش تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ. ۋاراناسى ھىندىستاننىڭ قەدىمىي شەھىرى، مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى، ھىندى دىنىنىڭ مۇقەددەس جايى، بۇ جايدا 1500 دىن ئوشۇق بۇتخانا ۋە باشقا تارىخىي ئاسارە ئەتىقە ئورۇنلىرى، كونا قورۇلۇشلار، مۇنارىلار، سارايلار بار. بۇنىڭ ئىچىدە 1750 - يىلى سېلىنغان «ئالتۇن سارای» ناھايىتى مەشھۇر. ۋاراناسى شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 607 مىڭ بولۇپ، بۇنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى مۇسۇلمانلار تەشكىل قىلسىمۇ، لېكىن ئۇ يەنىلا ھىندىلارنىڭ مۇقەددەس دىنىي مەركىزى ھېسابلىنىدۇ، ھەر يىلى بۇ شەھەرگە كېلىپ تاۋاپ قىلىپ قايتىدىغان خەلق 2، 3 مىليوندىن ئاشىدۇ.

1929 - يىلى ئىتالىيە ھۆكۈمىتى بىلەن پاپا ئوتتۇرىسىدا «لاتېران شەرتنامىسى» ئىمزالانغان. بۇ كېلىشىمگە ئاساسەن ئىتالىيە ۋاتىكاننىڭ ئىگىلىك ھوقۇقى ئېتىراپ قىلىنغان. ۋاتىكاننىڭ ئۆز پۇلى، پوچتىسى، تېلېگراف ئورۇنلىرى، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، مۇھاپىزەت قوشۇنى بار. كۆپ دۆلەتلەردە يەر ۋە كاپىتالى ھەم زور مىقداردا ئالتۇن ۋە پېرېۋوت زاپىسى بار. ئۇ، دۇنيادا چوڭ خەلقئارا پۇل مۇئامىلە ئورنى ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئىتالىيە ۋە باشقا دۆلەتلەردىكى كاپىتالى نەچچە ئون مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. ئىتالىيىنىڭ ئىقتىسادىي تارماقلىرىدا بولۇپمۇ بانكا، تۇراقلىق مۇلۈك جەھەتتىكى تەسىرى بەك چوڭ. ۋاتىكاننىڭ دۇنيادىكى 106 دۆلەت ھەم رايونىدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى بار. ئۇ ب د ت غا دائىمىي تۇرۇشلۇق كۆزەتكۈچى ئەۋەتىدۇ، ياۋروپا خەۋپسىزلىك كېڭىشىگە ۋەكىل قاتناشتۇرالايدۇ. ۋاتىكان دىھقانچىلىق، سانائەت ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانمايدۇ، زۆزۈر يېمەك - ئىچمەك سانائەت بۇيۇملىرى ئىتالىيىدىن كىرگۈزۈلىدۇ.

ۋاخۇ ئارىلى (瓦胡岛Oahu Island) شىمالىي تىنچ ئوكيانىدىكى ھاۋاي تاقىم ئارالىرى ئىچىدىكى ئۈچىنچى چوڭ ئارال. ئاق ش نىڭ ھاۋاي شتاتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ھەم قاتناش مەركىزى. مەيدانى 1554 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 700 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، ئاھالىسى پۈتۈن ھاۋاي ئارالىرى ئاھالىسىنىڭ 80% تىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ مىللىي تەركىبى مۇرەككەپ بولۇپ، ئاساسلىق يابونلۇقلار، فىلىپىنلىقلار، ئاق ش لىقلار، پولىنېزىيىلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇندىن باشقا خەنزۇلارمۇ بار. ۋاخۇ يانار تاغ ئارىلى بولۇپ، شەرقىي جەنۇبتىن غەربىي شىمالغا سوزۇلغان ئىككى تارماق تېغى بار. تاغلىقلارنىڭ چوققىسى ئوتتۇرا ھېسابتا دېڭىز يۈزىدىن 1000 مېتىر ئېگىز كېلىدۇ. ئەڭ ئېگىز جايى ئاۋالا تاغ چوققىسى بولۇپ، ئېگىزلىكى 1227 مېتىر كېلىدۇ. تاغ ئارىلىدا ئىسسىق ئېقىم ھاۋا رايى بولۇپ، يىللىق ئوتتۇرا تېمپېراتۇرا 24 گرادۇس سېلسىي، يىللىق يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېتىر كېلىدۇ. ئاساسلىق ئېكىنلىرى قەنت قومۇشى، ئانانا، كوكوس ياڭاقى، ئاۋاكادو، ئاپېلسىن، ئاناناس قاتارلىقلار. ئاساسلىق سانائەت تارماقلىرى قەنت ئىشلەپچىقىرىش، ئوزۇق-تۈلۈك بىر تەرەپ قىلىش، توقۇمىچىلىق، ياغاچ بۇيۇملىرى ئىشلەپچىقىرىش، قەغەز ئىشلەپچىقىرىش، ئاساسلىق ئېكسپورت مەھسۇلاتلىرى قەنت، ئانانا، ئاناناس قاتارلىقلار. ئاساسلىق ئىمپورت مەھسۇلاتلىرى ئوزۇق-تۈلۈك، ماشىنا، ئۈسكۈنە، توقۇمىچىلىق بۇيۇملىرى قاتارلىقلار. ئاساسلىق سودا شېرىكى ئامېرىكا قوشما شتاتلىرى، ياپونىيە قاتارلىقلار. ئاساسلىق ئېرودرومى ھونولۇلۇ خەلقئارا ئايرودرومى بولۇپ، ئۇ ئاساسلىق ھاۋا يولى ئۇچۇش ئورنى. ئاساسلىق پورتى ھونولۇلۇ پورتى بولۇپ، ئۇ ئاساسلىق ئوكيان كېمىلىرى ئۇچۇش ئورنى. ئاساسلىق ئېرودرومى ھونولۇلۇ خەلقئارا ئايرودرومى بولۇپ، ئۇ ئاساسلىق ھاۋا يولى ئۇچۇش ئورنى. ئاساسلىق پورتى ھونولۇلۇ پورتى بولۇپ، ئۇ ئاساسلىق ئوكيان كېمىلىرى ئۇچۇش ئورنى.

شۇق ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان، 1919 - يىلىدىن باشلاپ قايتا پولشىنىڭ پايتەختى بولغان. ھازىر ئۇ دۆلەتنىڭ ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، مۇھىم قاتناش تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ. ۋارشاۋا ئۇنىڭ ماشىنىسازلىق سانائىتى پولشا بويىچە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ماشىنىسازلىق سانائىتى، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، نازۇك ماشىنىلار، ستانوك، ئايروپىلان، ئاپتوموبىل، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق تارماقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇلاردىن باشقا پولات - تۆمۈر، خىمىيە توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك قاتارلىق سانائەتلەرمۇ تەرەققىي قىلغان. ۋارشاۋا دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ ئەشرىياتچىلىق سانائەت مەركىزى. ۋارشاۋا دۆلەتنىڭ مۇھىم پەن - مەدەنىيەت مەركىزى، ئۇ جايدا دۆلەتلىك پەنلەر ئاكادېمىيسى، ئۇرغۇنلىغان پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئىلمىي جەمئىيەتلەر، دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ ئۇنىۋېرسال ئالىي بىلىم يۇرتلىرى ۋە باشقا ئالىي مەكتەپلەر، ھەشىمەتلىك قەدىمىي چېركاۋلار، كۇتۇپخانىلار، مۇزېيلار، چوڭ مېھمانخانىلار، ئاتاقلىق بانكىلار، سودا سارايلىرى ۋە باشقا تارىخىي ئورۇنلار، مۇھىم سايامەت، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار. ۋارشاۋا ياۋروپادىكى مۇھىم زاماۋىي شەھەرلەرنىڭ بىرى، شەھەرنىڭ قۇرۇلۇشى رەتلىك، مەنزىرىسى گۈزەل. ئۇ جايدا ۋارشاۋا شەرتنامىسى تەشكىلاتىنىڭ باش ئىشى باشقۇرۇش ئورنى بار. ۋارشاۋانىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان، ۋىسۋا دەرياسى ئارقىلىق دەريانىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا قاراپ بالتىق دېڭىزغا چىقىلى بولىدۇ. يۇقىرى ئېقىنىغا قاراپ يۈرسە كراكوۋ شەھىرىگە بارغىلى بولىدۇ. قاناللار ئارقىلىق شەرقتىكى دنېپر، دون دەريالىرى بىلەن، غەربتىكى ئودېرا دەرياسى بىلەن تۇتىشىدۇ. تۆمۈر يول، تاشيول تورلىرى ئارقىلىق دۆلەتتىكى ھەرقايسى شەھەرلەر بىلەن باغ-

تاۋاپ قىلغۇچىلارنىڭ سۇغا چۆمۈلۈشىگە شارائىت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن گانگى دەريا‌سى بويىغا پەلەمپەيلەر ياسالغان، بۇنىڭ بىلەن قاتار قىلىپ نۇرغۇن سارايلار سېلىنغان، شەھەردە مەخسۇس تاۋاپ قىلغۇچىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىدىغان راھىپ-لار، قېرىلار، دىندارلار، كەمبەغەللەر بار. نۇرغۇن دىن مۇخلىس-لىرى بۇ شەھەرگە توپلىنىپ «ئۆز ئۆمرىنى ياشارتىش» بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. شۇڭا ئۇ ھىندىستان بويىچە ئەڭ قايىنام - تاشقىنلىق شەھەرلەرنىڭ بىرى، شەھەرنىڭ سودىسى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە 1882 - يىلى گانگى دەريا‌سىغا سېلىنغان چوڭ كۆۋرۈك، 1921 - يىلى قۇرۇلغان ھىندىستان داشۆسى، ئەڭ چوڭ ھىندى تىلى كىتابخانىلىرى، قىرائەتخانىلار بار. شەھەردە ئايرودروم، يىپەكچىلىك، گىلەمچىلىك كارخانىلىرى ۋە باشقا ھەر خىل قول سانائەت ئورۇنلىرى بار. زامانىۋى سانائەتلەر-دىن توقۇمىچىلىق، گۈرۈچ ئاقلاش، ياغ چىقىرىش، تېرە - خۇرۇم، ماشىنىسازلىق، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، خىمىيە، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئۇنىڭ ئىچىدىن يانىدىغان دۇنياگاتېل ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى دۆلەت بويىچە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

ۋارشاۋا (华沙 Warszawa) پولشىنىڭ پايتەختى، دۆلەت-نىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، پولشىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، مۇھىم دەريا پورتى. ۋارشاۋا ۋىسۇا دەريا‌سىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىنىنىڭ غەربىي قىرغىقىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 1 مىليون 641 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). ۋارشاۋا 9 - ئەسىردە كىچىك بىر كەنت بولۇپ، ۋار-سوۋىيە دەپ ئاتالغان، ۋارشاۋا 13 - ئەسىردىن باشلاپ كېڭى-يىشكە باشلىغان، 1596 - يىلى پايتەخت بولغان، 18 - ئەسىر-نىڭ باشلىرىدىن باشلاپ چەت مىللەتلەرنىڭ 200 يىلدىن ئو-

شمالدا فىلادېلفىيە، لىيۇ - يورك قاتارلىق شەھەرلەر بىلەن، غەربتە پىتتسبورگ، جەنۇبتا رىچموند شەھەرلىرى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ھاۋا يوللىرى ئارقىلىق دۆلەتتىكى چوڭ شەھەرلەر، باشقا دۆلەتلەر بىلەن بېرىش - كېلىش قىلالايدۇ. شەھەرنىڭ يەر ئۈستى، يەر ئاستى قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ۋاشىنگتوندىكى بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1974 - يىلى سېلىنغان.

ۋاگادۇگۇ (瓦加杜古 Ouagadougou) يۇقىرى ۋولت جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. ۋاگادۇگۇ شەھىرى 9 - ئەسىردىن باشلاپ موشى پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزى بولغان. 1896 - يىلى فرانسىيە مۇستەملىكىچىلىرى يۇقىرى ۋولتقا بېسىپ كىرگەندىن كېيىن فرانسىيىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان. 1960 - يىلى 8 - ئاينىڭ 5 - كۈنى يۇقىرى ۋولت مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. ۋاگادۇگۇ شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 366 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇ جايدا چىگىت ئايرىش، كۆن - خۇرۇم، شال ئاقلاش، ھاراق ئىشلەش، ئاياغ كىيىم، ماشىنا رېمونت قىلىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، خەلقارا ئايرودرومى، خان ساراي قاتارلىق ئورۇنلار بار.

ۋالپارايسۇ (瓦尔帕莱索 Valpaiso) چىلىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مۇھىم پورت شەھىرى، شۇنداقلا جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ تىنچ ئوكيان ياقىسىدىكى ئەڭ چوڭ پورتى. ۋالپارايسو چىلىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. شەھەرنىڭ 100 كىلومېتر شەرقىي جەنۇبىغا، چىلىنىڭ پايتەختى سانتىياگو شەھىرى جايلاشقان. بۇ ئىككى شەھەر تۆمۈريول ئارقىلىق تۇتىشىپ تۇرىدۇ. شەھەر ئاھالىسى 249 مىڭدىن ئاشىدۇ. ۋالپارايسۇ 1536 - يىلى سېلىنغان، كېيىن دېڭىز دولقۇنى، بو-

لىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ يەر ئاستى تۆمۈرىيولىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 8 كىلومېتردىن ئاشىدۇ.

ۋاشىنگتون (Washington 华盛顿) ئا ق ش نىڭ پايتەختى، مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر ئاتلانتىك ئوكيانىغا يېقىن بولۇپ، پوتوماك دەرياسى ئارقىلىق كىچىك تېپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى شەھەر رايونىغا كىرەلەيدۇ. شەھەر ئاھالىسى 637 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ ئىچىدە نېگىرلار 450 مىڭدىن ئاشىدۇ. ۋاشىنگتون شەھىرى 1790 - يىلى ئا ق ش نىڭ بىرىنچى زۇڭتۇڭى ۋاشىنگتوننىڭ تەكلىپى بويىچە پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. ئا ق ش نىڭ پايتەختى 1800 - يىلى بۇرۇنقى پايتەختى فىلادېلفىيە شەھىرىدىن ھازىرقى شەھەرگە يۆتكەپ كېلىنگەن. ۋاشىنگتون شەھىرىدە ئېغىر سانائەت ئورۇنلىرى يوق. پەقەت يېنىك تېپتىكى نەشرىيات، گۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار، بۇ جايدا ھەيۋەتلىك پارلامېنت بىناسى، ئاق سارايى، بەش بۇرجەكلىك بىنا، نۇرغۇن ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، پەنلەر ئاكادېمىيىسى، دۆلەتلىك كۈتۈپخانا، مۇزېي، گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى، ۋاشىنگتون نامىدىكى خاتىرە مۇنارىسى، لىنكولن (1860 - يىلى 11 - ئايدا ئا ق ش غا زۇڭتۇڭ بولغان كىشى)، جېففېرسون خاتىرە مۇنارلىرى، نامسىز قەھرىمانلار خاتىرە مۇنارىسى، 1789 - يىلى قۇرۇلغان گېئورگتون داشۆسى، 1812 - يىلى قۇرۇلغان گېئورگى، ۋاشىنگتون نامىدىكى داشۆ قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتى، پەن - تېخنىكا تارىخى مۇزېيى، ۋاشىنگتون نامىدىكى چوڭ چېركاۋ، ئالەم مۇزېيىخانىسى قاتارلىق مەشھۇر ئورۇنلار بار. شەھەرنىڭ سايامەت ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ۋاشىنگتوننىڭ قۇرۇقلۇق، ھاۋا، سۇ قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. بۇ نۇرغۇن تارماق تۆمۈرىوللار ئارقىلىق شەرقىي

مۇستەقىللىككە ئېرىشكەندىن كېيىن دۆلەتنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. شەھەر ئاھالىسى 14 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇ جايدىكى پورتتا ھەرخىل تىپتىكى چوڭ ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ. مالتانىڭ ئەڭ مۇھىم كېمىسازلىق، ماشىنىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى ۋاللېتتا شەھىرىگە مەركەزلەشكەن. شەھەرنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

ۋالېس (威尔士 Wales) چوڭ برىتانىيە ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بىر قىسمى بولۇپ، شەرقىي تەرىپى ئەنگلىيە قىسمى بىلەن چېگرىلىنىدۇ، غەربى سانت گېئورگىيە بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 20 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 2 مىليون 770 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ئاھالىنىڭ كۆپىنى ۋالېسلىقلار ئىگىلەيدۇ، مەركىزى كاردىفق شەھىرى. ۋالېسنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ، ھاۋاسى قىشتا يىللىق، يازدا سالقىن بولىدۇ. چارۋا مەيدانلىرى پۈتۈن يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. كۆمۈر، بېلىق بايلىقى ناھايىتى مول. ۋالېس 1282 - يىلى ئەنگلىيىگە قاراشلىق كىنەزلىك بولغان. 1535 - يىلى ئەنگلىيە بىلەن بىرلەشكەن. ھازىرمۇ ئەنگلىيىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ۋالېس ئىقتىسادتا چارۋىچىلىق بىلەن كۆمۈر ئېلىش، مېتاللۇرگىيە سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. شىمالدا گۆشلۈك چارۋا، غەربىي جەنۇبىدا سۈتلۈك چارۋا بېقىلىدۇ، دېڭىزدىن كۆپ مىقداردا بېلىق تۇتۇلىدۇ. شەرقىي قىسمى كالا بېقىشتا ئۈستۈنلۈكنى ئىگىلەيدۇ. جەنۇبىي قىسمىدىكى جىلغا رايونلىرىدا سەي، مېۋە - چېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. جەنۇبىي قىسمى كۆمۈر، مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، نېفىت ئايرىش سانائەت رايونى

ران، ئوت ئاپستی، یەر تەۋرەش قاتارلىق سەۋەبلەردىن نۇرغۇن قېتىم ۋەيران بولغان. ھازىرقى شەھەر 1906 - يىلدىكى يەر تەۋرەشتىن كېيىن قايتا سېلىنغان، 1971 - يىلى يەنە بىر قېتىم يەر تەۋرەشنىڭ بۇزغۇنچىلىقىغا ئۇچرىغان. ھازىر بۇ شەھەرنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا دېڭىز دولقۇنلىرىدىن مۇداپىئەلىنىش قاشلىرى بار. پورتنىڭ قۇرۇلۇشى خېلى زامانىۋى بولۇپ، چىلىنىڭ ئىمپورت قىلىدىغان مال-لىرىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ. شەھەردە توقۇمىچىلىق، خىمىيە، يېمەك - ئىچمەك، سىر ئىشلەش، كۆن - خورۇم، كېمىسازلىق، مېتالچىلىق، شېكەر، تاماكا، دورا ياساش، ھاراق ئىشلەش قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. ئۇ چىلى بويىچە پايتەخت سانت ياگودىن قالسا ئىككىنچى مۇھىم سانائەت رايونى ھېسابلىنىدۇ. ۋالپارايسۇنىڭ ئىقتىسادىي يىللىق مۇئامىلىسى مەنزىرىسى گۈزەل، شەھەردە ساياھەت، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، چېركاۋلار، مۇزېيلار، دۆلەتلىك كېمە تەتقىقات ئورنى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

ۋاللېتتا (Valletta 瓦莱塔) مالتا جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي مەركىزى، ئەڭ چوڭ پورتى. ئۇنىڭ ستراتېگىيە ۋە قاتناشتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى زور. ئۇ يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئەتراپىنىڭ دېڭىز قاتنىشىنى كونترول قىلىشتىكى مۇھىم تۈگۈن ھېسابلىنىدۇ. ۋاللېتتا 1798 - يىلى ناپالىئون تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان، 1800 - يىلى ئەنگلىيە تەرىپىدىن بېسىۋېلىنغان. 1814 - يىلدىن باشلاپ ئەنگلىيە بۇ جايدا زور كۆلەملىك دېڭىز، ھاۋا ئارمىيىلىرىنى تۇرغۇزۇپ ئوتتۇرا شەرق ۋە شىمالىي ئافرىقا خەلقلىرىنىڭ ئىنقىلابىي پائالىيەتلىرىنى باستۇرۇشتا پايدىلانغان. 1964 - يىلى 9 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدىن قۇتۇلۇپ،

بار، كانادا بىلەن دۆلتىمىز ئوتتۇرىسىدا ئالماشتۇرىدىغان ماللارنىڭ كۆپىسى ۋانكۇۋېر پورتى ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، دۆلتىمىزنىڭ پاراخوتلىرىمۇ ۋانكوۋېر پورتىغا قاتناپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، شەھەردە ئاتاقلىق باغچىلار، گۈل لۈك مەيدانلار، دەم ئېلىش، ساياھەت قىلىش ئورۇنلىرى، ئاتاقلىق بىلىم يۇرتلىرى بار. ئۇ جايدىكى كونا بىرىتان كولۇمبىيە داشۆسى 1908 - يىلى قۇرۇلغان.

ۋانكۇۋېر ئارىلى (温哥华岛 Vancouver Island) كانادانىڭ غەربىي جەنۇبدىكى تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ ئارال. مەيدانى 34 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 426 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئارالدا قاتناش قىلىشقا بولىدىغان دەريالار يوق. بىراق قۇرۇقلۇققا ئېچكىرىلەپ كىرگەن قولتۇقلار كۆپ، نۇتكا قولتۇقى قۇرۇقلۇققا قاراپ تەخمىنەن 16 كىلومېتر ئېچكىرىلەپ كىرگەن. ئىقلىمى يىلىق، نەم. تاغلىق، ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئالتۇن، مىس، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىقلىرى بار. سانائەتتە ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەز سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. دېڭىز قىرغاقلىرىدا بېلىقچىلىق تەرەققىي قىلغان. بىرىتان كولۇمبىيە ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى — ۋىكتورىيە شەھىرى ئارالنىڭ شەرقىي جەنۇبىغا جايلاشقان. تۆمۈر يول ئارقىلىق جەنۇبىي قىرغاقتىكى ناناىمو پورتى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

ۋان كۆلى (凡湖 Van Gölü) تۈركىيىنىڭ شەرقىي قىسىم رايونىنىڭ ئېچكى قۇرۇلۇقلۇقىدىكى تۈزلۇق كۆل. بۇ جاي ئەسلى يەر قاتلىمىنىڭ چۆككەن قىسمى بولۇپ، مىلادى 1441- يىلى نېمرات يانار تېغى پارتلىغان ۋاقىتتا چىقىقان ۋولقان لاۋىلىرى دەريا يولىنى توسۇۋالغانلىقتىن، كۆل شەكىللەنگەن. كۆلنىڭ شەكلى ئۇچ بۇرجەك بولۇپ، يەر مەيدانى 3738 كۋاد-

www.uyghurkitap.com

هېسابلىنىدۇ. ۋالېسنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى مىلفورد غەربىي ياۋروپا بويىچە ئەڭ چوڭ نېفىت پورتلىرىنىڭ بىرى هېسابلىنىدۇ، بۇ جايدىن سوزۇلغان نېفىت تۇرۇبىلىرى دۆلەتنىڭ جەنوبىدىكى هەرقايسى نېفىت ئايرىش زاۋۇتلىرىغا تۇتاشتۇرۇلغان. ۋالېسنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا سۇ ئۇنىسى، نىيو پورت قاتارلىق شەهەرلەر بار.

ۋانكۇۋېر (温哥华 Vancouver) كانادانىڭ تىنچ ئوكيان قىرغىقىغا جايلاشقان ئەڭ چوڭ پورتى، بىرىتان كولۇمبىيە ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، كانادانىڭ مونتىرىئال، تورۇنتو شەهەرلىرىدىن قالسا ئۇچىنچى چوڭ شەهىرى. ۋانكۇۋېر شەهىرى بۇررارد بوغۇزى بىلەن فراسېر دەريا ئاغزى ئارىلىقىغا جايلاشقان، شەهەر ئاهالىسى شەهەر رايونى بىلەن قوشۇلۇپ بىر مىليون 170 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980)، بۇ جايدا جۇڭگولۇقلارنىڭ نىسبىتى خېلى يۇقىرى تۇرىدۇ. ۋانكۇۋېرنىڭ هاۋاسى يىللىق، قىش پەسلى سوغۇق بولمايدۇ، پورتنىڭ سۇيى توڭلىمايدۇ، بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 2.9°C، 7 -، 8 - ئايلاردىكى ئوتتۇرىچە تېمپېراتۇرىسى 17.7°C بولىدۇ. يىللىق هۆل-يېغىن مىقدارى 1044 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ۋانكۇۋېرغا 1886-يىلى كانادانىڭ تىنچ ئوكيان قىرغىقىنى تۇتاشتۇرىدىغان تۆمۈر يول سېلىنغان، 1887 - يىلى رەسمىي قاتناش باشلانغاندىن كېيىن، شەهەرنىڭ تەرەققىياتى ناهايىتى تېز بولغان. 1910 - يىلغا كەلگەندە ئاهالىسى 100 مىڭدىن ئاشقان، هازىر ئۇ كانادانىڭ تىنچ ئوكيان ياقىسىغا جايلاشقان ئەڭ مۇهىم سودا سانائەت، پۇل مۇئامىلە مەركەزلىرىنىڭ بىرى، بۇ جايدا كېمىسازلىق، بېلىق مەهسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قەغەزچىلىك، ئاپتوموبىل، ئايروپىلان ئىشلەپچىقىرىش، نېفىتنى پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەتلەر

لىدۇ، دۆلەتنىڭ 75% يېرىنى قېلىن ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ۋانۇئاتۇنىڭ ئاھالىسى 123 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، ئاھالىنىڭ 93.8% نى ۋانۇئاتۇلىقلار تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن باشقا يەنە فرانسۇزلار، ئىنگلىزلار، ۋيېتنامىلىقلار، جۇڭگولۇقلار ۋە باشقا مىللەتلەر بار. ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان ۋە كاتولىك دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، يەرلىك خەلق پىكەن تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىنگلىز تىلى، فرانسۇز تىلى ھەم بىسراما تىللىرىدا سۆزلىشىدۇ. ۋانۇئاتۇ 1980 - يىلىدىن بۇرۇن يېڭى گىبرىد ئاراللىرى دەپ ئاتالغان. 1980 - يىلى 7 - ئاينىڭ 30 - كۈنى دۆلەت نامى ۋانۇئاتۇغا ئۆزگەرتىلگەن، بۇ جايلاردا بىرنەچچە مىڭ يىل ئىلگىرىلا خەلقلەر ئولتۇراقلاشقان، 1606 - يىلى ئىسپانىيەلىكلەر كەلگەن، 1768 - يىلى فرانسۇزلار، 1774 - يىلى ئىنگلىزلار ئىگىلەشكە باشلىغان. 1878 - يىلى ئەنگلىيە بىلەن فرانسىيە بۇ جايلارنى بىتەرەپ رايون دەپ ئېلان قىلغان، 1887 - يىلى ب د ت نىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. 1906 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيە، فرانسىيەلەرنىڭ ئورتاق باشقۇرۇشىدا بولغان، 1980 - يىلى 7 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. ۋانۇئاتۇ ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىك ئاھالىسى 86% نى تەشكىل قىلىدۇ (1983)، يېزا ئىگىلىكىدە تروپىك مېۋىلىرىدىن پالما، كوفى، ئاپېلسىن قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ، قىممەتلىك ياغاچ ماتېرىياللىرى چىقىرىلىدۇ. بىلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان، پالما قوۇقى، توڭلىتىلغان بېلىق، مارگانېتس رۇدىسى ئۇنىڭ ئۇچ خىل ئاساسىي ئېكسپورت مالىرى ھېسابلىنىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا بېقىلىدۇ.

ۋايىگاچ ئارىلى (瓦伊加奇岛 Остров Вайгач) شىمالىي مۇز ئوكيانىدىكى ئارال. مەمۇرىي جەھەتتىن سوۋېت ئىتتى

رات كىلومېتر كېلىدۇ، ئوتتۇرا شەرق بويىچە ئىسرائىلنى رېزايى كۆلىدىن قالسا ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ كۆل دېڭىز يۈزىدىن 1646 مېتىر ئېگىز بولۇپ، پەسىلگە قاراپ ئۆزگىرىپ تۇرىدۇ. ئەڭ چوڭقۇر جايى 100 مېتىردىن ئاشىدۇ. ئۇنىڭ ئېقىپچىقىش ئاغزى يوق، كۆل ئەتراپىدىكى تۈزلەڭلىك ئورۇنلاردا مېۋە - چېۋە، ئاشلىق ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. كۆلدىن بېلىق تۇتۇلىدۇ. تۇركىيە ئارقىلىق ئىرانغا بارىدىغان پويىزلار كۆلنىڭ غەربىي ياقىسىدىكى تىنۇ شەھىرىدىن شەرقىي ياقىسىدىكى ۋان شەھىرىگە پاراخوت ئارقىلىق ئۆتكۈزۈلىدۇ، كۆلنىڭ ئەتراپىدا نۇرغۇنلىغان سايامەت ئورۇنلىرى قۇرۇلغان بولۇپ، تۇركىيىنىڭ مۇھىم سايامەت رايونىنىڭ بىرسىگە ئايلانغان.

ۋانۇئاتۇ (瓦努阿图 Vanuatu) غەربىي تىنچ ئوكيانغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. يەر مەيدانى 11 مىڭ 880 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇ، جەنۇبىي كەڭلىك °12 بىلەن °21 ئارىلىقىغا، شەرقىي ئۇزۇنلۇق °166 بىلەن °171 ئارىلىقىغا جايلاشقان. ئۇ تەبىئىي جەھەتتىن مېلانېزىيە تاقىم ئاراللىرى تەركىبىگە كىرىدۇ. ۋانۇئاتۇ جەمئىي 80 دىن ئوشۇق ۋولقان ئارىلىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ سەنتو ئارىلىنىڭ مەيدانى 3947 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. پايتەختى ۋىلا شەھىرى جايلاشقان ئېپات ئارىلىنىڭ مەيدانى 915 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ ئىككى ئارالدىن قالسا يەنە چوڭراق ئاراللاردىن سانت - ئېسپىرىتو، مالكودا، ئېدومانگا ۋە تانا قاتارلىق ئاراللار بار. ۋانۇئاتۇنىڭ ئىقلىمى تروپىك كۆپ يامغۇرلۇق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى شىمالىي قىسمىدا 4000 مىللىمېتر، جەنۇبىي قىسمىدا 2000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ھاۋا تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بو-

دۇوستوك شەھرىنىڭ ئاھالىسى 600 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ جايدا كېمىسازلىق، بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار.

ۋلتاۋا دەرياسى (Vltava 伏尔塔瓦河) چېخ ۋەسلوۋاكىيەنىڭ غەربىدىكى لابا دەرياسىنىڭ سول ياقىسىدىكى ئەڭ چوڭ تارمىقى. دەريانىڭ باش مەنبەسى شوماۋاتېغىنىڭ 1172 مېتر ئېگىز قىسمىدىن باشلىنىپ، ئالدى بىلەن شەرقىي جەنۇبقا، ئاندىن غەربىي شىمالغا بۇرۇلۇپ، چېخ ـ بوجېۋوي ئويمانلىقى ئارقىلىق ئوتتۇرا چېخ ۋەسلوۋاكىيە ئېگىزلىكىنى كېسىپ ئۆتۈپ، چوڭقۇر جىرالارنى شەكىللەندۈرىدۇ، ئەڭ ئاخىردا پراگا شەھىرى ئارقىلىق مېرنىك ئەتراپىدا ئېلبا دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنى ـ لابا دەرياسىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 446 كىلومېترغا يېتىدۇ. كۆلىمى 28 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. پراگا ئەتراپىدىكى يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 142 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. دەريا سۈيى ئەتىيازدا كۆپىيىدۇ، يازدا ئازىيىدۇ. دەريا ئاغزى بىلەن پراگا ئارىلىقىدا 12 چۈشۈرگە بار، دەريا سۈيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 2.1 مېتر كېلىدۇ، يۇقىرى ئېقىنغا قاراپ شىمچېخوۋىسكە قەدەر بولغان 84 كىلومېتر ئارىلىقتا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. قالغان قىسىملىرىدا ياغاچ ئېقىتىلىدۇ. دەريا بويىدا قۇرۇلغان سۇ ئامبىرى ۋە سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىدىن كۆپ مىقدارىدا توك ئېلىنىدۇ، ئېتىز ـ ئېرىقلار سۇغىرىلىدۇ.

ۋورونېژ (沃罗涅日 Воронеж) سوۋېت ئىتتىپاقى مەركىزى قارا تۇپراق رايونىدىكى ئەڭ چوڭ سانائەت ھەم مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر ۋورونېژ دەرياسى بىلەن رون دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىنىڭ ئەتراپىغا جايلاشقان. ئاھالىسى

تىپاقىنىڭ ئارخانگېلسكى ئوبلاستىغا قارايدۇ. چوڭ قۇرۇقلۇقتىن يۇگورسكى شار بوغۇزى بىلەن يېڭى يەر ئارىلىدىن كارا دەرۋازىلىرى ناملىق بوغۇز ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 34 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ ئارالنىڭ يەر ئۇستى ھاك تاشلىق جىنسلاردىن تۈزۈلگەن. دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 100 مېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ. يەر ئۇستىنى سازلىقلار بىلەن ئۇششاق كۆللەر قاپلاپ تۇرىدۇ. ئارالنىڭ نامى 16-ئەسىردە شۇ ئارالنى تاپقان روسىيىلىك ۋايگاچ دېگەن كىشىنىڭ نامىغا بېرىلگەن.

ۋرانگېل ئارىلى (弗兰格尔岛 Остров Врангеля) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىي مۇزئوكيان ياقىسىغا جايلاشقان. ئۇنىڭ شەرقىنى چوكوتكا دېڭىزى، غەربىنى شەرقىي سىبىرىيە دېڭىزى ئوراپ تۇرىدۇ، چوڭ قۇرۇقلۇقتىن 125 كىلومېتر كەكلىكتىكى لانگا بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ، مەيدانى تەخمىنەن 7300 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئارالنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىلىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 1096 مېترغا يېتىدۇ، شىمالىي تەرىپىدە دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى بار، ھاۋاسى سوغۇق، ئەتراپىدىكى دېڭىزلارنى يىل بويى دېگۈدەك لەيلىمە مۇزلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ئاھالىسى شالاڭ، بېلىقچىلىق، ئوۋچىلىق بىلەن تۇرمۇش كەچۈرىدۇ.

ۋلادىۋوستوك (符拉迪沃斯托克 Владивосток) ئەسلى جۇڭگونىڭ يېرى بولۇپ، «خەيشىنۋېي» دەپ ئاتالغان، ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تىنچ ئوكيان قىرغىقىدىكى ئەڭ چوڭ پورتى، سىبىرىيە تۆمۈريولىنىڭ ئاخىرقى بېكىتى، دېڭىز قىرغاق ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ يىراق شەرقىتىكى ئەڭ چوڭ ھەربىي بازىسى، سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ تىنچ ئوكيان ئىسكادرىسىنىڭ باش شتابى مۇشۇ شەھەردە تۇرىدۇ. ۋلا-

غەربتە كالاچىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىپ، شەرقتە ۋولگاگىرادنىڭ جەنۇبىغا 25 كىلومېتر كېلىدىغان قىزىل ئارمىيە شەھىرى يېڭىنغىچە بارىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 101 كىلومېتر (بۇنىڭ ئىچىدە 45 كىلومېترى تەبىئىي دەريا يولى ھەم سۇ ئامبىرى) كېلىدۇ، قانال لىنىيىسىنىڭ 13 يېرىدە پاراخوت ئۆتكۈزۈش ئورنى بار. لېنىن قانىلى 1948 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە قىزىلغان بولۇپ، ۋولگا ھەم دون دەريالىرىنى، ئازوۋ دېڭىزى بىلەن قارا دېڭىز سۇ سىستېمىسىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. 5000 تونناغا يېقىن كۆتۈرۈش كۈچىگە ئىگە پاراخوتلار ئۆتەلەيدۇ.

ۋولگاگراد سۇ ئامبىرى (伏尔加格勒水库 Волгоградское Водохранилище) ۋولگا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىندا قۇرۇلغان سۇ ئامبىرى. بۇ سۇ ئامبار ۋولگاگراد سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنى قۇرۇش ئاساسىدا بارلىققا كەلگەن، دەريا يۆنىلىشى بويىچە ئۇزۇنلۇقى 540 كىلومېتر، ئەڭ كەڭ جايى 17 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 3117 كۋادرات كىلومېتر، ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 10.1 مېتر، سۇ ساقلاش مىقدارى 32 مىليارد 200 مىليون كۇب مېتر‌غا يېتىدۇ. بۇ ئامبار 1950 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان (توسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 600 مېتر، ئېگىزلىكى 48 مېتر كېلىدۇ)، 1958 - يىلى توك تارقىتىشقا باشلىغان، بۇ ۋولگا دەريا بويىدىكى ئەڭ چوڭ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى ھېسابلىنىدۇ. توكنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى موسكۋانى تەمىنلەيدۇ، سۇ ئامبىرىدىن سۇ قاتنىشى، سۇغۇرىش ئىشلىرى، بېلىقچىلىق، شەھەرنى سۇ بىلەن تەمىنلەش ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىدۇ. سۇ ئامبىرى بويىدا ساداتون، ئېنگېلس شەھىرى، كامېشىن، ۋولگسكى قاتارلىق شەھەرلەر بار.

ۋولگاگراد شەھىرى (伏尔加格勒市Волгоград) ۋولگا دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا جايلاشقان شەھەر، 1925 - يىلدىن

850 مىڭدىن ئاشىدۇ(1985). ۋىژرونېز شەھىرى ماشىنىسازلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇندىن قالسا خىمىيە، يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. شەھەرنىڭ قاتناش - ترانسپورتى تەرەققىي قىلغان، شەھەردىن ئەتراپقا سوزۇلغان بىر قانچە تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار بار، ۋورونېژ مۇھىم دەريا پورتى بولۇپ، دون دەرياسى ئارقىلىق باشقا ئورۇنلارغا بارالايدۇ. شەھەر ئەتراپىدا چوڭ تىپتىكى ئاتوم ئېلېكتر ئىستانسىسى، بىر قانچىلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، 17 -، 18 - ئەسىرلەردە سېلىنغان تارىخىي ئورۇنلار بار.

ۋولت سۇ ئامبىرى (沃尔特水库 Volt Reserroir) ئافرىقىدىكى گانانىڭ ۋولت دەريا بويىغا قۇرۇلغان چوڭ تىپتىكى سۇنئىي كۆل. 1967 - يىلى ئاكسۇمبو چوڭ توسمىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن بارلىققا كەلگەن، ئۇزۇنلۇقى 900 كىلومېتر، كەڭلىكى 24 كىلومېتر كېلىدۇ. ئەڭ چوڭقۇر جايى 74 مېترغا يېتىدۇ، مەيدانى 8482 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. 148 مىليارد كۇب مېتر سۇ قاچىلاشقا بولىدۇ، تاشقىندىن مۇداپىئەلىنىش، توك تارقىتىش، سۇغىرىش، قاتناش ھەم بېلىقچىلىق ئىشلىرى ئۈچۈن پايدىلىنىلىدۇ. چوڭ توسمىنىڭ ئېگىزلىكى 110 مېتر كېلىدۇ. بۇ جايغا 912 مىڭ كىلوۋات سائەت توك تارقىتىدىغان بىر سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى قۇرۇلغان. بۇ سۇ ئامبىرى گانانىڭ سانائەت، يېزا ئىگىلىك تەرەققىياتى ئۈچۈن ئەھمىيىتى ناھايىتى زور.

ۋولگا - دون لېنىن قانىلى (伏尔加河-顿河列宁运河 Волго - донской судоходный канал имениб•И•Ленина) بۇ قانالنى قىسقارتىپ «لېنىن قانىلى» دەپمۇ ئاتايدۇ. سوۋېت ئىتتىپاقى ياۋروپا قىسمىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا بولۇپ، ۋولگا دەرياسى بىلەن دون دەرياسىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. بۇ قانال

كېيىن، دېھقانچىلىق ھەم بېلىقچىلىق مەسئۇلاتلىرى توپلىنىپ تارقىتىلىدىغان مەركەزگە ئايلانغان، چاۋشيەن ئۇرۇشى جەريانىدا زور ۋەيرانچىلىققا ئۇچرىغان. ئۇرۇشتىن كېيىن قايتىدىن قۇرۇلۇپ، چاۋشيەننىڭ ستانوك ۋە كېمىسازلىق سانائەت مەركىزى بولۇپشەكىللەنگەن. شەھەردە يۇقىرىقى سانائەت تارماقلىرىدىن باشقا، خىمىيە سانائىتى، يېمەك ـ ئىچمەك سانائىتى قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، باغچىلار، دەم ئېلىش ئورۇنلىرى، سۇغا چۆمۈلۈش مەيدانلىرى بار. ۋونسان شەھىرى تۆمۈرىيول ھەم تاشيوللار ئارقىلىق پايتەخت پيوڭياڭ ۋە باشقا شەھەرلەر بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ.

ۋېراكروس (韦拉克鲁斯 Veracruz) مېكسىكىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى ئەڭ چوڭ شەھىرى، دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ پورتى، ئاھالىسى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەر 1519 ـ يىلى سېلىنغان. سراتېگىيىلىك ئورنى ئىنتايىن مۇھىم بولغانلىقتىن «شەرقتىكى دەرۋازا» دەپ نام ئالغان، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان شەھەر ئەتراپىدىكى يېڭى نېفىتلىكلەرنىڭ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ، شەھەرنىڭ ئىقتىسادىي تەرەققىياتىدا زور ئۆزگىرىشلەر بارلىققا كەلگەن. مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، كېمىسازلىق، خىمىيە، نېفىت پىششىقلاپ ئىشلەش، توقۇمىچىلىق، سېمونت، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان سانائەت تورى شەكىللەنگەن. شەھەر ئەتراپىنىڭ شال، شېكەر قۇمۇشى ئۆستۈرۈشنى ئاساس قىلغان يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىمۇ زور تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن.

ۋېرسال (凡尔赛 Versailles) فرانسىيىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان مۇھىم تارىخىي شەھەر، ئۇ فرانسىيىنىڭ پايتەختى پارىژدىن 18 كىلومېتر غەربىي جەنۇبقا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 94 مىڭدىن ئاشىدۇ. ۋېرسال تارىختا ئۇزۇن

ئىلگىرى «سارتسىن» دەپ ئاتالغان، 1925 - يىلىدىن 1961 - يىلغىچە «ستالىنراد» دەپ ئاتالغان. 1961 - يىلىدىن كېيىن ۋولگاگرادقا ئۆزگەرتىلگەن. شەھەر ئاھالىسى 973 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1589 - يىلى سېلىنغان. 18 - ئەسىردىن باشلاپ مۇھىم ھەربىي پونكىت بولغان، ھازىر سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنى، سودا - سانائەت مەركىزى. ۋولگا - دون قانىلى قېزىلغاندىن كېيىن سوۋېت ئىتتىپاقى ياۋروپا قىسمىنىڭ شەرقىي جەنۇبىدىكى مۇھىم سۇ، قۇرۇقلۇق قاتناش تۈگۈنىگە ئايلانغان. بۇ جايدا 1918 - يىلىدىن 1919 - يىلغىچە ھەم 1942 - يىلىدىن 1943 - يىلغىچە سارتسىننى قوغداش ئۇرۇشى بىلەن ستالىنرادنى قوغداش ئۇرۇشى بولغان سانائەتتە ماشىنىسازلىق (تراكتور، پاراخوت، نېفىت ئۈسكۈنىلىرى ھەم قۇرۇلۇش ماشىنىلىرى)، ئەلا سۈپەتلىك پولات، نېفىت ئايرىش، نېفىت - خىمىيە سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئالىيۇمىن تاۋلاش، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ بار. شەھەردە يەنە نۇرغۇن ئالىي مەكتەپلەر، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى بار.

ۋونسان (元山 Wonsan) چاۋشيەننىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، كاڭۋون - دو ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر يۈكخۇڭ - مان قولتۇق بويىغا جايلاشقان. غەربىي تەرىپى ساڭبوك - سان قاتارلىق تاغلىرى بىلەن قورشىلىپ تۇرىدۇ. پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر، سۇنىڭ كۆتۈرۈلۈشىدە پەسلىك ئۆزگىرىش چوڭ ئەمەس، چاۋشيەننىڭ ئەڭ ياخشى تەبىئىي پورتلىرىنىڭ بىرى. شەھەر ئاھالىسى تەخمىنەن 350 مىڭدىن ئاشىدۇ. ۋونسان 1880 - يىلى پورت بولۇپ ئېچىلغان، 1914 - يىلى جىڭ - يۈەن نۆمۈرىيولىدا قاتناش باشلانغاندىن

غۇق قۇتۇبى» دەپ ئاتىلىدۇ.

ۋېللىنگتون (Wellington 惠灵顿) يېڭى زېلاندىيەنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئوكلاند پورتىدىن قالسا ئىككىنچى چوڭ پورت. 10 مىڭ تونناللىق پاراخوتلار پورت پرىستانىغا كېلەلەيدۇ. ئاھالىسى 340 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). 1840 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغان. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا «برىتانىيە» دەپ ئاتالغان. 1865 - يىلى دۆلەتنىڭ پايتەختى ئوكلاند شەھىرىدىن بۇ شەھەرگە كۆچۈرۈپ كېلىنگەن، شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىنى يېرىم ئاي شەكلىدىكى تاغلار ئوراپ تۇرىدۇ. جەنۇبىدىكى كۆك بوغۇزىغا قاراپ ئېچىلىپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ تەبىئىي پورتى نىكورشىن بۇ جايدىكى مۇھىم پورت ھېسابلىنىدۇ، ۋېللىنگتون يېڭى زېلاندىيەنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جايدىكى ئۆش مەھسۇلاتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ، بۇندىن باشقا ماشىنىسازلىق، خىمىيە، ئېلېكترون، توقۇمىچىلىق، كىيىم - كېچەك قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. بۇ جايدىن گۆش، قوي يۇڭى ئېكسپورت قىلىنىدۇ، نېفىت مەھسۇلاتى، ئاپتوموبىل، كۆمۈر قاتارلىقلار ئىمپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە شىمالىي ئارالنىڭ ھەر قايسى چوڭ شەھەرلىرىنى تۇتاشتۇرىدىغان تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋا يوللىرى بار، قەرەللىك ھالدا ئاۋسترالىيە، ئا ق ش، كانادا، ياۋروپا ئارىلىقىدا قاتنايدىغان ھاۋا لىنىيىلىرى بار. شەھەردە ئاتاقلىق ئوكتوبرىيە داشۆسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، دۆلەت بويىچە ئەڭ چوڭ كۇتۇپخانا قاتارلىق ئورۇنلار، ئاتاقلىق مەيدانلار، دەم ئېلىش، سايا‌ھەت قىلىش ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ ھاۋاسى يىللىق، مەنزىرىسى گۈزەل.

ۋېنا (Wien 维也纳) ئاۋستىرالىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى،

ۋاقىت پادىشاھلارنىڭ خان ئوردىسى، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى تۈ-
رۈشلۈق ئورنى بولغان، ھازىر ئۇ پارىژنىڭ مۇھىم سودا مەر-
كىزى، ئاتاقلىق سايامەت رايونى، مۇھىم ھەربىي ئورۇن. ئۇ
ئۆزىنىڭ بۈيۈك تارىخى بىلەن دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارا
تونۇلغان شەھەر.

ۋېرسال سارىيى (凡尔赛宫Chateaude Versailles)
فرانسىيىنىڭ پايتەختى پارىژنىڭ غەربىي جەنۇبىدىكى ۋېرسال
شەھىرىگە جايلاشقان. 17 - ، 18 - ئەسىرلەردىكى لىيۇدۋىگ 14-
دەۋردە سېلىنغان. بۇ جاي فرانسىيە خانىنىڭ خان سارىيى
ۋە ھۆكۈمەت تۈرۈشلۈق ئورۇن بولغانغا 100 يىلدىن ئاشتى.
1837 - يىلدىن كېيىن فرانسىيە مۇزېيى قىلىپ ئۆزگەرتىلگەن،
ھازىر فرانسىيىنىڭ مۇھىم دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئارا پائالـ
يەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ. پارىژ كوممۇنىسى دەۋرىدە تېيىر
ھۆكۈمىتى بۇ يەرنى مۇھىم ئورۇن قىلغان. 1919 - يىلى بىرىنچى
دۇنيا ئۇرۇشىدا «ۋېرسال شەرتنامىسى» مۇشۇ جايدا ئىمزالانغان.

ۋېرخويانسكى (维尔霍扬斯克 Верхоянск) سوۋېت
ياقۇت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ ۋېرخويانسكى
ئويمانلىقىغا جايلاشقان بىر كەنت بولۇپ، سىبىرىيىنىڭ شەرقىي
شىمالىدىكى يانا دەريا بويىغا جايلاشقان، شەرقىي جەنۇبتىكى
ياقۇتسكىدىن شەھىرى بىلەن بولغان ئارىلىقى 900 كىلومېتر كېـ
لىدۇ. ئاھالىسى تەخمىنەن 2000 دىن ئاشىدۇ. بۇ ئورۇن 1638-
يىلى سېلىنغان بولۇپ، چارروسىيە دەۋردە جىنايەتچىلەرنى
سۈرگۈن قىلىدىغان ئورۇن بولغان. ھازىر بۇ جايدىن قەلەي،
ئالتۇن قاتارلىق كان بايلىقلىرى ئېلىنىدۇ، ھەر يىلى 11 - ئاي-
دىن ئىككىنچى يىلى 2 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە سوتكىلىق ئوتتۇ-
رىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 40°C - ، ئەڭ تۆۋەن تېمپېراتۇرا
70°C - قا چۈشىدۇ، شۇڭا بۇ جاي شىمالىي يېرىم شارنىڭ «سو-

باشقا مەدەنىيەت ئورۇنلىرى، ئالىي مەكتەپلەر، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى، چوڭ باغچىلار، مۇھىم ئەدەبىي ـ سەنئەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ سايامەتچىلىك ئىشلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. ۋېنا مۇھىم خەلقئارا شەھەر، ئۇ، نيۇ ـ يورك، جەنۇۋە شەھەرلىرىدىن قالسا ب د ت نىڭ ئۇچىنچى مۇھىم پائالىيەت مەركىزى.

ۋېنگرىيە (匈牙利 Magyarorszag) ئوتتۇرا ياۋروپاغا جايلاشقان ئىچكى قۇرۇقلۇق دۆلەت. دۆلەتنىڭ $\frac{4}{5}$ قىسمىنى تۆزلەڭلىك، ئىدىرلىقلار، $\frac{1}{5}$ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ. تۆزلەڭلىكلەرنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 100 — 150 مېتر كېلىدۇ. تۆزلەڭلىكلەر دۆلەتنىڭ شەرقىگە جايلاشقان، تاغلىقلار دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا، شىمالىي قىسمىغا كۆپرەك مەركەزلەشكەن، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 1015 مېترغا يېتىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربىي قىسمىدىكى تاغلىق، ئىدىرلىقلار ئاربىسىغا بالاتون كۆلى جايلاشقان. ئۇ ۋېنگرىيە ۋە ئوتتۇرا ياۋروپا بويىچە چوڭ تاتلىق سۇلۇق كۆل بولۇپ، مەنزىرىسى گۈزەل، كۆل بويىدا دەم ئېلىش، سايامەت قىلىش ئورۇنلىرى ناھايىتى كۆپ. ۋېنگرىيىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، 7 ـ ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 18°C—23°C كېلىدۇ، 1 ـ ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 2°C—4°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 450 — 900 ملليمېتر بولۇپ، دۆلەتنىڭ تۆزلەڭلىك رايونلىرىنى ئوت ـ چۆپلەر، تاغلىقلارنى زىچ ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. ۋېنگرىيىنىڭ يەر مەيدانى 93 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 10 مىليون 620 مىڭدىن ئاشىدۇ (1987)، بۇنىڭ 98% نى ماگيار

مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، ۋېنا شەھىرىنىڭ ئاھالىسى بىر مىليون 531 مىڭدىن ئوشۇق (1981) بولۇپ، پۈتۈن ئاۋسترالىيە ئاھالىسىنىڭ $\frac{1}{5}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ، ۋېنا قەدىمىي شەھەر بولۇپ، بىرىنچى ئەسىردە رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ مۇھىم بىر شەھەرچىسى بولغان. 1137 - يىلى رەسمىي شەھەر بولۇپ قۇرۇلۇپ، ئاۋسترالىيە پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزى بولغان، 13 - ئەسىردىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ، خېلى كۆركەم بىر شەھەرگە ئايلانغان، 15 - ئەسىردىن كېيىنكى بىر مەزگىلدە رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ مەركىزى بولغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى ئاۋسترو - ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر ئاۋستىرىيە نىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي مەركىزى، ئۇ جايدا سودا - سانائەت زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن ئاۋستىرىيە ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 30% نى تەشكىل قىلىدۇ. بولۇپمۇ ماشىنىسازلىق، پاراۋوز، ئاپتوموبىل، مېتالچىلىق، ئېلېكتىر، خىمىيە، نەپىت، قەغەز، توقۇمىچىلىق، ئۆي جاھازلىرىنى ياساش سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. شەھەرنىڭ قاتناش - ترانسپورتىمۇ تەرەققىي قىلغان. ئۇ جايدىكى بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈرىيولى 1896 - يىلى سېلىنغان بولۇپ، ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 268 كىلومېتر كېلىدۇ. قۇرۇقلۇقتىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان نۇرغۇن تارماق تۆمۈرىيول، تاشيوللار بار. ۋېنا دونای دەريا بويىدىكى مۇھىم دەريا پورتى، ۋېنا مۇھىم تارىخىي شەھەر، ئاتاقلىق مەدەنىيەت مەركىزى، ئۇ جايدا ھەر قايسى پادىشاھلىقلار دەۋرىدە سېلىنغان ھەرخىل شەكىلدىكى ئاتاقلىق چېركاۋلار، مۇھىم خان سارايلىرى، 1869 - يىلى سېلىنغان مەشھۇر دۆلەتلىك تىياتىرخانىلار ۋە

يىسى يۇقىرى. يېزا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق بۇغداي، ئارپا، كۆمـ
مىقۇناق، ياڭيۇ، سەي ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا چوشقا،
ئۆي قۇشلىرى ئاساس قىلىنىدۇ. ئۇندىن قالسا كالا بېقىلىدۇ.
ۋېنگرىيە ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامداپ ئېكسپورت
قىلىدۇ. ۋېنگرىيىنىڭ باغۋەنچىلىكى تەرەققىي قىلغان بولۇپ،
ھەر خىل مېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. ۋېنگرىيە چەت ئەللەرگە كران،
تراكتور، پاراۋوز، ئاپتوموبىل، ئالىيۇمىن ۋە ئالىيۇمىندىن ئىشـ
لەنگەن مەھسۇلاتلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. كۆمۈر، نېفىت، تۆـ
مۈر رۇدىسى، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلارنى ئىمپورت
قىلىدۇ. ۋېنگرىيىنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.
ساياھەتچىلىك كىرىمى دۆلەتنىڭ مۇھىم كىرىم مەنبەسى
ھېسابلىنىدۇ.

ۋېزېر دەرياسى (威悉河 Weser) گېرمانىيىدىـ
كى بىر دەريا. ئۇ گېرمانىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن باشلىنىدىغان
فوردا دەرياسى بىلەن ۋېررا تارماق دەريالىرىنىڭ قوشۇلۇشىـ
دىن ھاسىل بولغان. ئۇزۇنلۇقى 432 كىلومېتر كېلىدۇ، ئەگەر
ۋېررا دەرياسىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا 724 كىلومېترغا يېتىدۇ.
كۆلىمى 46 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. برېـ
مېن ئەتراپىدىكى ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى 300 كۇب مېتر
سېكۇنتقا يېتىدۇ، بۇ دەريا قاناللار ئارقىلىق ئېلبا، ئېمىس،
رېين دەريالىرى بىلەن تۇتاشتۇرۇلغان بولۇپ، سۇ قاتنىشىدىـ
كى ئەھمىيىتى چوڭ، ئوكيان پاراخوتلىرى دەريانىڭ يۇقىرى
ئېقىنىغا قاراپ يۈرسە، دېڭىز قىرغىقىدىن 80 كىلومېتر يىـ
راقلىقتىكى برېمېن شەھىرىگە كىرەلەيدۇ. برېمېن شەھىرى
گېرمانىيىنىڭ چوڭ پورتى ھېسابلىنىدۇ.

ۋېنېتسىيە (威尼斯 Venezia) ئىتالىيىنىڭ شەرقىي شىمـ

(ۋېنگر) خەلقلىرى، قالغىنىنى ئېمىس، سلوۋاك، رومىن، سېرب بىيە قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىسىنىڭ كۆپى كاتولىك، خرىستىئان دىنلىرىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ۋېنگرىيە تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ، ۋېنگر (ماگيار) خەلقلىرى مىلادىدىن بۇرۇنقى 1000 - يىللار ئەتراپىدا ئورال تاغلىرىنىڭ شەرقىي رايونلىرىدا ئولتۇراقلاشقان، مىلادى 896 - يىلى ئورال زايونىدىن يۆتكىلىپ ھازىرقى جايىغا كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا 7 قەبىلە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ كۆچلۈك قەبىلە مازار قەبىلىسى بولغان. مازار قەبىلىلىرى دەپمۇ ئاتالغان، كېيىن ۋېنگرىيە پادىشاھلىقى قۇرۇلغان، 16 - ئەسىرگە كەلگەندە دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىنى تۈركلەر ئىگىلىۋالغان. 1711 - يىلدىن كېيىن پۈتۈن دۆلەتنى ئاۋستىرىيە بېسىۋالغان، 1867 - يىلى ئاۋستىرىيە بىلەن ۋېنگرىيە بىرلىشىپ ئاۋستىرو-ۋېنگرىيە ئىمپېرىيىسى بولۇپ قۇرۇلغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ئاۋستىرو - ۋېنگرىيە تارمار بولغاندىن كېيىن، 1918 - يىلى ۋېنگرىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. 1919 - يىلى 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ۋېنگرىيە سوۋېت جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. شۇ يىلى 8 - ئايدا ۋېنگرىيە سوۋېت جۇمھۇرىيىتى چېت ئەللەرنىڭ قورالىلىق ئارىلىشىشى ئارقىسىدا ئاغدۇرۇلۇپ تاشلانغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا گىتلېر گېرمانىيىسى بىلەن بىللە ئۇرۇشقا قاتناشقان، 1946 - يىلى 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ۋېنگرىيە خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. ۋېنگرىيە تەرەققىي قىلغان سانائەت ۋە يېزا ئىگىلىك دۆلەت. سانائەتتە ماشىنىسازلىق، ئالىيۇمىن، خىمىيە، ئېلېكترون ئەسۋابلىرى، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. ۋېنگرىيە ئۇزۇم ھاربىقى ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنيادا ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ۋېنگرىيىنىڭ يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان، ئۇنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋ-

رايونلىرىدا ئاھايىتى كۆپ ھەيۋەتلىك مېھمانخانىلار، سۇ ئۈزۈش مەيدانلىرى ياسالغان. شەھەرنىڭ قاتناش - تىرانسپورتى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، سۇ قاتنىشىنى ئاساس قىلىدۇ. شەھەر ئىچىدە قاتنايدىغان ماشىنا يوق، پۈتۈنلەي كەچمەك قەيىقلار ئارقىلىق بېرىش - كېلىش قىلىدۇ.

ۋېنېسۇئېلا (委内瑞拉 Venezuela) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ شىمالىي قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇنىڭ غەربىي شىمالىنى تاغلىقلار، شەرقىي جەنۇبىنى ئېگىزلىكلەر ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا ئورىنوكو تۆزلەڭلىكى جايلاشقان. ۋېنېسۇئېلانىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك يايلاق ئىقلىمى بىلەن تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تېمپا كەربىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 26°C — 28°C قا يېتىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى شىمالىي دېڭىز قىرغاقلىرىدا 550 مىللىمېتر، ئورىنوكو دەريا سىنىڭ يۇقىرىقى ئېقىن بويلىرىدا 3000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ھەر يىلى 5 - ئايدىن 11 - ئايغىچە ھۆل - يېغىن پەسىل، 12 - ئايدىن ئىككىنچى يىلنىڭ 4 - ئايغىچە قۇرغاق پەسلى بولىدۇ. ئورمان مەيدانى پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 53% نى قاپلاپ تۇرىدۇ. (1984). ۋېنېسۇئېلانىڭ كان بايلىقلىرى مول، بۇنىڭ ئىچىدە نېفىت، تەبىئىي گاز، تۆمۈر لاتىن ئامېرىكىسى بويىچە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ. ۋېنېسۇئېلا 16 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1811 - يىلى 7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1819 - يىلى كولومبىيە بىلەن بىرلىشىپ چوڭ كولۇمبىيە بولۇپ قۇرۇلغان، 1830 - يىلى كولۇمبىيىدىن ئايرىلىپ چىقىپ مۇستەقىل جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. 1974 - يىلى 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ۋېنېسۇئېلا-

ئۇيغۇر كتاب تۈرى بىكىتى www.uyghurkitap.com

لىغا، ئادرىياتىك دېڭىزغا تەۋە ۋېنېتسىيە قولتۇقىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان مۇھىم پورت، ئىتالىيىنىڭ مۇھىم سانائەت ۋە سودا مەركەزلىرىنىڭ بىرى. ئاھالىسى 362 مىڭدىن ئاشىدۇ، ۋېنېتسىيە قۇرۇقلۇقتىن 4 كىلومېتر يىراقلىقتىكى دېڭىز تېيىزلىكىدىكى 118 ئارال ئۈستىگە جايلاشقان شەھەر، ئۇنى 117 سۇ يولى، 450 دىن ئوشۇق كۆۋرۈك بىر - بىرىگە باغلاپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئۇ «سۇدىكى پايتەخت» دەپ ئاتىلىدۇ، ۋېنېتسىيە شەھىرىگە مىلادى 5 - ئەسىردە بالقان يېرىم ئارىلىدىن قاچقان بىر قىسىم خەلقلەر كېلىپ ئولتۇراقلاشقان. 6 - ئەسىردە ۋېنېتسىيە شەھىرى سېلىنغان. شەھەرنىڭ نامى لاتىن تىلىدا «ۋېنېتيە» دەپ ئاتالغان، ھازىرقى ۋېنېتسىيە دېگەن نام بۇرۇنقى ۋېنېيەنىڭ ئۆزگەرگەن شەكلى. ۋېنېتسىيە شەھىرى 10 - ئەسىرگە كەلگەندە شەھەرلىك جۇمھۇرىيەت بولۇپ قۇرۇلغان. ئوتتۇرا ئەسىردە يەر ئوتتۇرا دېڭىز بويىدىكى ئەڭ ئاۋات سودا مەركىزىنىڭ بىرىگە ئايلانغان. شىمالىي ھەم جەنۇبىي ئامېرىكىغا بارىدىغان يېڭى سۇ قاتناش يولى ئېچىلغاندىن كېيىن، ۋېنېتسىيىنىڭ بۇرۇنقى يولى تەدرىجىي تۆۋەنلىگەن. 1866 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھلىقى تەركىبىگە قوشۇلغان. ھازىر ئۇ ئىتالىيىنىڭ مۇھىم سودا - سانائەت، ساياھەت مەركىزى ھېسابلىدۇ. ئۇجاينىڭ رەڭلىك مېتاللۇرگىيە، كېمىسازلىق، نېفىت ئايرىش، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، ئەينەك ۋە ھەرخىل ئېسىل قول ھۈنەرۋەنچىلىكى تەرەققىي قىلغان. ۋېنېتسىيە شەھىرىنىڭ يېنىدىكى مارگېرا پورتى ئاتاقلىق ھەم پاساژىر پورتى ھېسابلىنىدۇ. ۋېنېتسىيە ئىتالىيىنىڭ مۇھىم ساياھەت مەركىزى، شەھەردە قەدىمىي ئەۋلىيا مارك مەيدانى ۋە باش ۋالىي مەھكىمىسى، سائەت بىناسى، چوڭ چېركاۋلار، ھەيۋەتلىك مېھمانخانىلار، سودا سارايلىرى ۋە باشقا دەم ئېلىش، ساياھەت قىلىش ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ دېڭىز قىرغاق

دەريا ئاغزى سازلىق رايونى» دەپ ئاتىلىدۇ. دەريانىڭ سۇ ئېنېرگىيە زاپىسى مول، ھازىر دەريا بويىدا نۇرغۇنلىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلدى. دەريانىڭ ئوسۇپتسىم شەھىرىدىن 941 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. مۇھىم دەريا پورتلىرى ۋارشاۋا، كراكوۋ، گىرانسكى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ۋىسۇا دەرياسى، دنېسپر دەرياسى، نېمان دەريالىرى بىلەن توتىشىپ تۇرىدۇ.

ۋېك ئارىلى (威克岛 Wake Island) تىنچ ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا غەربىدىكى ئارال. شىمالىي كەڭلىك 19°18′ بىلەن شەرقىي ئۇزۇنلۇق 166°35′ ئارلىقىدىكى ۋېك قاتارلىق ئۇچ مارجان ئارىلىدىن تەشكىل تاپقان. قۇرۇقلۇق مەيدانى 9 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 300 دىن ئاشىدۇ (1980). بۇ ئارالنى 1568 - يىلى ياۋروپالىقلار تاپقان. 1796 - يىلى ئەنگلىيەلىك ۋىكىنىڭ نامىغا ۋېك ئارىلى دەپ نام بېرىلگەن. 1898 - يىلى ئا ق ش ئىگىلىگەن، ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ياپون تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان. ئۇرۇشتىن كېيىن ئا ق ش قايتۇرۇپ ئالغان. ۋېك ئارىلى تىنچ ئوكيانىنى كېسىپ ئۆتىدىغان قاتناش لىنىيىسىدىكى مۇھىم پونكىت. ئارالدا 1939 - يىلدىن باشلاپ مۇھىم دېڭىز، ھاۋا ئارمىيە بازىلىرى سېلىنغان.

ۋىكتورىيە كۆلى(Lake Victoria 维多利亚湖) ئافرىقىدىكى ئەڭ چوڭ تاتلىق سۇلۇق كۆل بولۇپ، كېنىيە، ئۇگاندا، تانزانىيە دۆلەتلىرىنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان. ئېكۋاتور سىزىقى كۆلنىڭ شىمالىي تەرىپىدىن توغرىسىغا كېسىپ ئۆتىدۇ. بۇ كۆل يەرنىڭ كېڭىيىشى بىلەن شەكىللەنگەن. سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 1134 مېتر ئىگىز كېلىدۇ. مەيدانى 68 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. سۇيىنىڭ ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 40 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 80 مېترغا يېتىدۇ. كۆلگە كاگېرا، مارا،

www.uyghurkitap.com

نىڭ يەر مەيدانى 912 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 16 مىليون 851 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984). بۇنىڭ 66% نى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، 22% نى ئاق تەنلىكلەر، 10% نى نېگىرلار، 2% نى ئىندىئانلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىي كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىسپان تىلىنى قوللىنىدۇ. شەھەر ئاھالىسى پۈتۈن دۆلەت خەلقىنىڭ 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. ۋېنېسۇئېلا ئىقتىسادتا كان مەھسۇلاتلىرىنى ئېلىش، پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. كان سانائىتىدىن باشقا توقۇمىچىلىق، پولات ـ تۆمۈر ئالىيۇمىن تاۋلاش، خىمىيە سانائەت، قۇرۇلۇش، بىناكارلىق، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. يېزا ئىگىلىكىدە كۆممىقۇناق، شېكەر قۇمۇشى، كېۋەز، شال، كوفى، كاكائو ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا، قوي، چوشقا بېقىلىدۇ.

ۋىسۋا دەرياسى (维斯瓦河 wisla) ئوتتۇرا ياۋروپا ھەم بالتىق دېڭىز سۇ سىستېمىسىدىكى بىرىنچى چوڭ دەريا. باش مەنبەسى پولشىنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىكى سىلزىيە بېسكىدى تېغىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن باشلىنىپ، شەرقىي شىمال، غەربىي شىمال يۆنىلىشىدە غايەت زور ياي شەكىلدە بېدكاش شەھىرىنىڭ يېنىغا كەلگەندە گىدانسكى قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 1068 كىلومېتر‌غا يېتىدۇ، كېڭلىمى 195 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ 87% ى پولشا چېگرىسىغا، قالغان قىسمى چېخوسلوۋاكىيە، سوۋېت چېگرىسىغا تۇتىشىدۇ. ۋىسۋا دەريا سىستېمىسىدا بۇغ، سان قاتارلىق ئىككى چوڭ تارمىقى بار. دەريا تۆۋەن ئېقىنىنىڭ دېڭىز قىرغىقىدىن 50 كىلومېتر يىراق بولغان رايوندا دېلتا شەكىللەنگەن، بۇ رايون «ۋىسۋا

شەھەردە چوڭ تىپتىكى زامانىۋىلاشقان نېفىت ئايرىش زاۋۇتى بار بولۇپ، ۋېنېسۇئېلا ھەم كولومبىيىدىن ئىمپورت قىلغان نېفىتنى پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىدۇ. پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر، ئۇسكۇنىلىرى زامانىۋى بولۇپ، غايەت چوڭ تىپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ، نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇ، ۋېنېسۇئېلانىڭ ماراكايبو رايونىدىن ئىشلەپچىقىرىلغان نېفىتنى ئالماشتۇرۇپ يۆتكەش بېكىتى ھېسابلىنىدۇ. شەھەر ئىچىدە گوللاندىيىچە ئۇسلۇبتا سېلىنغان قۇرۇلۇشلار، چېركاۋلار (1769 - يىلى سېلىنغان)، كونىشەھەر خارابىلىرى، مۇزېيلار، شۇنداقلا غەربىي يېرىم شار بويىچە ئەڭ قەدىمىي يەھۇدى دىنىنىڭ چېركاۋى (1732 - يىلى قۇرۇلغان)، قۇل سودا بازىرىنىڭ قالدۇقلىرى بار. ۋىللېمستاد شەھىرى گوللاندىيىگە قاراشلىق ئانتىل ئاراللىرىنىڭ ئەڭ مۇھىم ساياھەت مەركىزى ھېسابلىنىدۇ.

ۋىلنيۇس (维尔纽斯 Вильнюс) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ غەربىي شىمالىدىكى بالتىق دېڭىز بويىغا جايلاشقان لىتۋا جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى، ئەڭ چوڭ شەھىرى ھەم مۇھىم قاتناش تۈگۈنى. ۋىلنيۇس ۋىلىيا دەريا بويىغا جايلاشقان، ئاھالىسى 544 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ شەھەر 1940 - يىلدىن بۇرۇن ۋىلنۇ دەپ ئاتىلاتتى. ۋىلنيۇس لىتۋانىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇ جايدا نازۇك ماشىنىسازلىق سانائىتى (ئېلېكتر ماشىنىلىرى، ستانوك، ئەسۋاب)، توقۇمىچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، ياغاچچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى تەرەققىي قىلغان. شەھەردە لېنىنگراد، ۋارشاۋا، موسكۋا، مىنسك قاتارلىق شەھەرلەرگە بارىدىغان بەش تارماق تۆمۈريول، تاشيول لىنىيىلىرى، لىتۋا پەنلەر ئاكادېمىيىسى ۋە باشقا ئىلمىي

گروممت قاتارلىق دەريالار قۇيۇلىدۇ. كۆل سۇيىنىڭ شىمال تەرەپتىن ئېقىپ چىقىش ئاغزىدا رىپىپون شارقىراتمىسى ھاسىل بولغان، سۇ چىقىرىش مىقدارى 600 كۇب مېتر سېكۇنىتقا يېتىدۇ، بۇ ئاق نىل دەريا سىستېمىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم سۇ مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. كۆلنىڭ قىرغاقلىرى بەك ئەگرى - بۈگرى بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى 7000 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆلدە نۇرغۇن پورتلار بار. كۆلدە ئارالارمۇ ئاز ئەمەس، ئارالارنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 6000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. كۆل رايونى تۇمانلىق، يامغۇرلۇق بولىدۇ. كۆلنىڭ ئەتراپىدا ئىنىدىبى، كىسوم، بوكۇبا، مۇانرا قاتارلىق پورتلار بار. كۆلدە بېلىق ھەم ھەر خىل ئۇچار قاناتلار ناھايىتى كۆپ ياشايدۇ.

ۋىلا پورتى (Vila 维拉港) غەربىي تىنچ ئوكيانىدىكى ۋانۇئاتۇ (يېڭى گىلبېرت) جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى ھەم مۇھىم پورتى، شۇنداقلا مەركەزگە قاراشلىق بىرىنچى رايوننىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئېغات ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبى ياقىسىدىكى مېلىپ قولتۇق بويىغا جايلاشقان، ئاھالىسى 17 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇ جايدىن پالما قۇرۇقى، ياغاچ قاتارلىقلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەردە مۇزېيخانا، يەرلىك سەنئەت بۇيۇملىرى، قۇشلار ئۇلگىلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

ۋىللېمستاد (威廉斯塔德 willemstad) غەربىي ھىندى تاقىم ئارالىرى ئىچىدىكى گوللاندىيەگە قاراشلىق كىچىك ئانتىل تاقىم ئارالىرىنىڭ مەركىزى ھەم مۇھىم پورت شەھىرى. بۇ شەھەر كىيورا - سو ئارىلىنىڭ جەنۇبىي قىرغىقىدىكى سانت ئانىا قولتۇق بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 50 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇ شەھەر 1634 - يىلى سېلىنغان. ھازىر ئۇ گوللاندىيەگە قاراشلىق ئانتىل ئارالىرىنىڭ مۇھىم سودا ھەم سانائەت مەركىزى، شۇنداقلا ئاتاقلىق ئەركىن پورت ھېسابلىنىدۇ.

تۇگۈلى ھېسابلىنىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقىي رايونلىرىدىن غەربىگە يۆتكىلىدىغان ماللار ۋىننىپېگ شەھىرىدىن ئۆتىدۇ. ئۇ، كانادانىڭ غەربىي قىسمىدىكى مۇھىم پۇل مۇئامىلە، سانائەت مەركىزى. شەھەردە قۇشخانا، كۆش مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ئۇن زاۋۇتى، كىيىم ـ كېچەك، ئۆي جاھازلىرى سانائىتى، كۆن ـ خۇرۇم، يۇڭ توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەر تەرەققىي قىلغان. ۋىننىپېگ دۇنيا بويىچە ئەڭ ئاتاقلىق ئاشلىق سودا بازارلىرىنىڭ بىرى، بۇ جايدا خەلقئارا ئايرودرومىي قاتارلىق مەشھۇر ئورۇنلار بار.

ۋىننىپېگ كۆلى (温尼伯湖 Winnipeg Lake) كانادانىڭ مانىتوبا ئۆلكىسىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. كۆلىمى 24 مىڭ 500 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 223 مېتر ئېگىز كېلىدۇ. بۇ كۆلگە ۋىننىپېگ دەريالىرى، دوبىن دەريالىرى، ساسكاچىۋان دەريالىرى ھەم رىبىر دەريالىرى شەرق، غەرب، جەنۇب تەرەپلەردىن قۇيۇلىدۇ. كۆل سۈيى نېلسون دەريالىرى ئارقىلىق شەرقىي شىمالغا قاراپ ئېقىپ گودزون قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. كۆلدە بېلىق كۆپ، كۆل ئەتراپىدا دەم ئېلىش، سايا‌ھەت قىلىش ئورۇنلىرى خېلى كۆپ.

ۋېيتنام (越南 Vietnam) ھىندىچىن يېرىم ئارىلىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. شىمالىدا جۇڭگو بىلەن، غەربتە لائوس، كامبودژالار بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 329 مىڭ 556 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 59 مىليون 950 مىڭدىن كۆپ (1985) بولۇپ، 60 تىن ئوشۇق مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ 89% تىن كۆپرەكنى جىڭ مىللىتى، قالغىنىنى يىزۇ، تەيزۇ، ماك، نۇڭ، مىياۋ، ياۋ، تو قاتارلىق مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. خەنزۇلارمۇ بىرنەچچە يۈز مىڭغا يېتىدۇ. ۋېيتنام تىلى دۆلەت تىلى، پايتەختى خانوي شەھىرى. ۋېيتنام

www.uyghurkitap.com

تەتقىقات ئورۇنلىرى، ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئاتاقلىق مەدەنىيەت ئورۇنلىرى بار.

ۋىندخۇك (温得和克 Windhoek) نامبىيىنىڭ مەركىزى، مۇھىم سانائەت ھەم قاتناش مەركىزى. شەھەر دېڭىز يۈزىدىن 1645 مېتر ئېگىزلىككە جايلاشقان. ئاھالىسى 800 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ يېرىمىنى ئاق تەنلىكلەر ئىگىلەيدۇ. ۋىندخۇك شەھىرى 1870 - يىلى قۇرۇلغان، 1892 - يىلدىن 1915 - يىلغىچە گېرمانىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىق ئورنى بولغان. 1915 - يىلدىن كېيىن جەنۇبىي ئافرىقا ئېرىقچىلار ھۆكۈمرانلىقىغا ئۆتكەن. ھازىر بۇ شەھەردە توقۇمىچىلىق، كىيىم-كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە سانائەت، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر تۆمۈريول ئارقىلىق دېڭىز قىرغىقىدىكى مۇھىم پورت ئولفىشىن شەھىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ يېنىدا خەلقئارا ئايرودرومى، مىنېرال بۇلاقلار بار.

ۋىننىپېگ شەھىرى (温尼伯 Winnipeg) كانادانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان ماناتۇبە شتاتىنىڭ ئوتتۇرا جەنۇبىي قىسمىغا جايلاشقان شەھەر، ئۇ كانادانىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم سودا - سانائەت مەركىزى، شەرق، غەربتىكى تۆمۈر يول، تاشيول قاتنىشىنىڭ مۇھىم تۈگۈنى. شەھەرنىڭ نامى ۋىننىپېگ كۆلىنىڭ نامىغا ئاساسەن بېرىلگەن. ۋىننىپېگ شەھىرىنىڭ ئاھالىسى 540 مىڭدىن ئاشىدۇ. كانادا بويىچە چوڭلۇقى جەھەتتە تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. بۇ جاي ئەسلى تېرە، يۇڭلارنى يىغىپ ساتىدىغان جاي بولغان، 1885 - يىلى تۆمۈريول سېلىنغاندىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. ھازىر ئۇ كانادانىڭ شەرقىي قىسىم رايونلىرى بىلەن غەربىي تىنچ ئوكيان قىرغاق رايونلىرى ئوتتۇرىسىدىكى بىردىنبىر مۇھىم قۇرۇقلۇق قاتناش

ۋيەتنام هەم جەنۇبىي ۋيەتنامدىن ئىبارەت ئىككى رايون بار-لىقتا كەلدى. ۋيەتنام خەلقى جەنۇبىي ۋيەتنامنى ئازاد قىلىش يولىدا 1975 - يىلىغىچە ئامېرىكا هەم جەنۇبىي ۋيەتنام قوراقلىرىغا قارشى كۈرەش قىلدى. 1975 - يىلى 5 - ئاينىڭ 1-كۈنى جەنۇبىي ۋيەتنامنى ئازاد قىلدى. 1976 - يىلى 7 - ئايدا ۋيەتنام دۆلەت مەجلىسى شىمالىي ۋيەتنام بىلەن جەنۇبىي ۋيەتنامنىڭ بىرلىككە كەلگەنلىكىنى، دۆلەت نامىنىڭ «ۋيەتنام سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتى» بولغانلىقىنى ئېلان قىلدى. ۋيەتنام يېڭا ئىگىلىك دۆلەت، يېڭا ئىگىلىكىدە ئاساسلىق شال ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇندىن قالسا كۆممىقۇناق، كېۋەز، شېكەر قۇمۇشى، چاي، كاۋچۇك، كوفى، پالما، كاۋاۋۇچىن قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. يېڭا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى پۈتۈن خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 30% نى، يېڭا ئىگىلىك ئاھالىسى 80% نى تەشكىل قىلىدۇ. سانائىتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى يېنىك سانائەت بىلەن قول سانائىتى ئىگىلەيدۇ. ئۇندىن قالسا پولات - تۆمۈر، سېمونت، ماشىنىسازلىق، كانچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ۋيەتنامنىڭ سۇ، قۇرۇقلۇق قاتنىشى قولاي، دۆلەتنى شىمالدىن جەنۇبقا كېسىپ ئۆتىدىغان 1700 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا غول تۆمۈريول لىنىيىسى بار. دېڭىز قىرغاقلىرىدا خون گاي، خاي-پخوك، كامېران، خۇشىمىن قاتارلىق مۇھىم پورتلىرى بار.

ۋيېنتيان (Vientiane 万象) لائوسنىڭ پايتەختى، ۋيېنتيان ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئولاسنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ۋيېنتيان تۈزلەڭلىكىنىڭ جەنۇبىغا، مېكونگ دەرياسىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 377 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). ۋيېنتيان لائوسنىڭ ئەڭ قەدىمىي شەھىرى بولۇپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 4 - ئەسىردە قۇرۇلۇشقا باشلىغان. كېيىن

شىمالدىن جەنۇبىقا تار، ئۇزۇن سوزۇلغان دۆلەت. ئۇزۇنلۇقى 1650 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە ئەڭ تار جاي 5.0 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاننام تاغلىرى دۆلەتنى شىمالدىن جەنۇبىقا كېسىپ ئۆتىدۇ. تاغلىق ھەم ئېدىرلىقلار پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. شىمالدا قىزىل دەريا تۈزلەڭلىكلىرى (15 مىڭ كۋادرات كىلومېتر). جەنۇبتا مىكونگ دەريا بويى تۈزلەڭلىكلىرى (31 مىڭ كۋادرات كىلومېتر) بار. بۇ جايلار ۋېيتنامنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت، يېزا ئىگىلىك رايونلىرى ھېسابلىنىدۇ. ۋېيتنامنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك بەلباغ ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ھەر يىلى 5—10 ئايغىچە ھۆلچىلىك پەسلى، قالغان ۋاقتى قۇرغاق پەسلى بولىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C. شىمالدا تېمپېراتۇرىنىڭ پەرقى چوڭ، جەنۇبتا ئازراق بولىدۇ. شىمالدا 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 15°C، 7 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 29°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1500—2300 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 40% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ۋېيتنام ئۇزۇن تارىخقا ئىگە قەدىمىي دۆلەت. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ فرانسىيە مۇستەملىكە چىلىرى بېسىپ كىرىشكە باشلىغان. 1884 - يىلى فرانسىيىنىڭ «قوغداش دائىرىسىدىكى دۆلەت» كە ئايلانغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدا ياپون تەرىپىدىن بېسۋېلىنغان. 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1945 - يىلى 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى فرانسىيە قايتا ۋېيتنامغا تاجاۋۇز قىلغان. ۋېيتنام خەلقى 9 يىللىق فرانسىيىگە قارشى ئۇرۇش قىلىپ 1954 - يىلى ئاخىرقى غەلىبىنى قولغا كەلتۈردى. بىراق شىمالىي كەڭلىك 17° سىزىقىنى چېگرا قىلغان ھالدا شىمالىي

ئېدۋارد كۆلى (爱德华湖 Lake Edward) زايىر بىلەن ئۇگاندا دۆلەتلىرىنىڭ چېگرىسىغا، ئېكۋاتورنىڭ دەل جەنۇبىغا جايلاشقان تاتلىق سۇلۇق كۆل. يەر قاتلىمىنىڭ ئۆزۈلۈپ چۆكۈشىدىن شەكىللەنگەن، بۇ كۆل دېڭىز يۈزىدىن 912 مېتر ئىگىز تۇرىدۇ، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 76 كىلومېتر، غەربتىن شەرقە كەڭلىكى 51 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 2150 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. شەرقىي جەنۇبىدا كەڭ ئوتلاقلاردىن ئېقىپ ئۆتىدىغان رۇت چارو دەرياسى كېلىپ قۇيۇلىدۇ، شەرقىي شىمالدا 32 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى كازىنگا سۇ يولى ئارقىلىق گېئورگى كۆلى بىلەن باغلىنىدۇ. كۆل سۇيى شىمالغا قاراپ ئېقىپ سېملىكىي دەرياسى ئارقىلىق موبۇتو كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. كۆلنىڭ جەنۇب، شىمال قىرغاقلىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەسرەك، شەرق، غەرب قىرغاقلىرى تىك كېلىدۇ، كۆلدە بېلىق، ئۇچار قانات تۈرلىرى بىلەن سۇ ئېتى ناھايىتى كۆپ.

ئېلىسىي ئوردىسى(爱丽舍宫 Palais de I'Elysee) پارىژ-دىكى ئېلىسىي مەيدانىنىڭ شىمال تەرىپىگە جايلاشقان. ھازىر فرانسىيىنىڭ زۇڭتۇڭ مەھكىمىسى تۇرۇشلۇق جاي. بۇ ئوردا 1718 - يىلى سېلىنىپ، ئېغلىنىڭ شەخس قورا جايى بولغان. 1793 - يىلى دۆلەت ئىگدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈپ ئېلىنغاندىن كېيىن، ئاممۇي كۆڭۈل ئېچىش مەيدانى قىلىنغان ھەم ئېلىسىي دەپ نام بېرىلگەن. 1848 - يىلى پادىشاھ ئوردىسى قىلىنغان. 1873 - يىلى باشلاپ فرانسىيە زۇڭتۇڭ مەھكىمىسى قىلىنغان. ئاخبارات خەۋەرلىرىدە دائىم قوللىنىلىدىغان ئېلىسىي ئوردىسى فرانسىيە زۇڭتۇڭىنىڭ يەنە بىر خىل ئاتىلمىشى ھېسابلىنىدۇ.

ئېدىنبۇرگ (爱丁堡 Edinburg) ئەنگلىيىنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى شەھەر، شوتلاندىيىنىڭ مەركىزى. ئېدىنبۇرگ فورس

بىرنەچچە قېتىم پايتەخت بولغان. ۋيېنىستيان لائوسىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، بۇ جاي 17 -، 18 - ئەسىرلەردىلا مۇھىم سودا مەركىزى بولغان، ھازىر پۈتۈن لائوستىكى زاۋۇت، فابرىكىلارنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمى مۇشۇ شەھەرگە مەركەزلەشكەن. شەھەردە ياغاچچىلىق، خىش زاۋۇتى، توقۇمىچىلىق، سەرەڭگە، سوپۇن، نەققاشچىلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ۋيېنتيان شەھىر دىكى مەشھۇر بۇتخانىلار، ئاتاقلىق بۇت مۇنارلىرى، شەھەرنىڭ يېنىدا ئاتاقلىق خەلقئارا ئايرودرومى بار. 13 - نومۇرلۇق تاشيول شەھەرنى كېسىپ ئۆتىدۇ.

ئې

ئېبرو دەريا سى (埃布罗河 Ebro) ئىسپانىيەنىڭ شەرقىي شىمالدىكى دەريا بولۇپ، باش قىسمى كاتالونىيە تاغلىرىدىن باشلىنىپ شەرقىي جەنۇبقا قاراپ ئېقىپ تورتوسا تۈمۈشۇقىدا يەر ئوتتۇرا دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 950 كىلومېتىرغا يېتىدۇ. كۆلىمى 85 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ، ئۇ ئىسپانىيە بويىچە ئەڭ چوڭ، ئەڭ ئۇزۇن دەريا ھېسابلىنىدۇ. دەريانىڭ تارماق دەريالىرى خېلى كۆپ، بۇنىڭ ئىچىدە مېگرى، گالېگو قاتارلىقلار مۇھىم تارماقلىرى ھېسابلىنىدۇ. ئېبرو دەريا ۋادىسىغا چوڭ تېپتىكى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، سۇغىرىش ئىنشائاتلىرى سېلىنغان. بۇ دەريا ۋادىسىدىكى ئېلېكتر ئىستانسىسى ئىشلەپچىقارغان توك پۈتۈن دۆلەت سۇ ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىنىڭ 17% نى تەشكىل قىلىدۇ. دەريا ئاغزىدىن تورتوسا شەھىرىگىچە بولغان قىسمىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ.

دەريا‌سى، تـوبول دەريا‌سى، ئوم دەريا‌سى قاتارلىقلار بار. ئېر-تىش دەريا‌سىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغـزىدىكى ئوتتۇرىـچە ئېقىن مىقدارى 2150 كۇب مېتر سېكۇنت كېلىدۇ، يىللىق ئومۇمىي ئېقىن مىقدارى 95 كۇب كىلومېترغا يېتىدۇ. سۇ ئېنېرگىيە بايلىقى مول. دەريانىڭ تارماق ئېقىنلىرى بىلەن غول ئېقىنـ لىرىدا نۇرغۇنلىغان سۇ ئېلېكتر ئىستانسىلىرى قۇرۇلغان. دەريا سۇيىنىڭ مۇزلاش ۋاقتى 5 - 6 ئايغا يېتىدۇ. دەريانىڭ ئۇسـتى كامىنو گورسكى شەھرىدىن تۆۋەن قىسمىدا قاتـناش قىلىشـقا بولىدۇ. پاۋلودار شەھرىنىڭ جەنۇبىدىكى ئېـرماكدىن قارىغانداغا قەدەر بولغان 451 كىلومېتر ئارىلىـقـقا ئېرتـىش - قاراغانـدا قانىلى قېـزىلـغان. بۇ قانال قاراغانـدا سانائەت رايونـىنى سۇ بىلەن تەمىنلەشتە، شۇ ئەتراپتىكى يېزا ئىگىلىك رايونـلىرىـنى سۇغىرىشتا ناھايىتى چوڭ ئەھمىيەتكە ئىگە.

ئېرفۇرت (爱尔福特 Erfurt) گېـرمانىـيە دېموكـراتىـك جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشـقان شەھەر، ئېرفۇرت رايونـىنىڭ مەركىزى. شەھەرنىڭ يەر مەيـدانى 106 كـۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 205 مىـڭدىن ئاشىدۇ. ئېرفۇرت گېرمانىيىنىڭ ئەڭ قەدىمىي شەھەرلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، تارىختا مۇھىـم ھەربىي ئورۇن بولغان. بۇ ئورۇنـنىڭ تارىـخىي گوتا شەھىرىـنىڭ تارىخـىدىنـمۇ ئۇزۇن. ئۇ مىـلادى 8 - ئەسـىرده (724 - يىلى) شەكىللەنگەن. 1120 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلـ غان. 14 - 15 - ئەسىرلەردە «خانىسا ئىتتىپاقى» نىڭ بىر ئە-زاسى بولغان. 1891 - يىلى 10 - ئايدا گېرمانىيە سوتسىيالىـ ىتىك دېموكراتلار پارتىيىسى بۇ جايدا ۋەكىللەر قۇرۇلـتىيىنى ئۆتكۈزۈپ «ئېرفۇرت پروگراممىسى» نى ماقۇللىغان. ئېرفۇرت گېرمانىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركەزلىرىـنىڭ بىرى. بۇ ئورۇنـ نىڭ سانائەت تارماقلىرى بىرقەدەر تولۇق بولۇپ، ماشىنىسازلىق

قولتۇقىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان. بۇ شەھەر 617 - يىلى قۇرۇلۇشنى باشلىغان. 1329 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان، 1437 - يىلدىن 1707 -يىلغىچە شوتلاندىيە پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى بولغان. ئۇ دېڭىزغا مەيدانى 264 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 500 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئۇ دېڭىزغا شوتلاندىيىنىڭ مۇھىم سىياسىي، ئىقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ جايىنىڭ قەغەز، نەشرىياتچىلىق سانائىتىنىڭ تارىخى ناھايىتى ئۇزۇن. ئۇندىن باشقا كېمىسازلىق، خىمىيە، ئېلېكترون، مېتاللۇرگىيە، ماشىنىسازلىق، ئەينەك، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. ئۇ دېڭىزغا ئەنگلىيىنىڭ ئاتاقلىق مەدەنىيەت مەركىزى. ئۇ، 18 - ئەسىردە ياۋروپانىڭ مەدەنىيەت، سەنئەت، پەلسەپە، ئىلىم - پەن مەركىزى بولغان. بۇ جايدا 1583 -يىلى قۇرۇلغان ئېدىنبۇرگ داشۆسى قاتارلىق سەككىز ئالىي مەكتەپ، كونا شەھەر خارابىلىرى، چېركاۋلار، خان سارىيى، گۈزەل سەنئەت ئورۇنلىرى، ئېدىنبۇرگ پادىشاھ ئۆسۈملۈكلەر باغ-چىسى، ھەر خىل خاتىرە مۇنارلىرى، دۆلەتلىك كۈتۈپخانا، مەشھۇر سايامەت ۋە دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار.

ئېرتىش دەريا‌سى (Ertix He 额尔齐斯河) ئوب دەريا-سىنىڭ سول قىرغىقىدىكى چوڭ بىر تارمىقى بولۇپ، باش مەنبەسى جۇڭگودىكى ئالتاي تاغلىرىنىڭ جەنۇبىدىن باشلىنىدۇ. بۇ دەريا جۇڭگو چېگرىسىدىن ئېقىپ چىقىپ سوۋېت ئىتتىپاقى-دىكى زايسان كۆلىگە قۇيۇلۇشتىن ئىلگىرى قارا ئېرتىش دەريا-سى دەپ ئاتىلىدۇ. ئېرتىش دەريا‌سى ئۆز يولىدا چۆل، ئوتلاق، ئورمان رايونلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ خانتى - مانسىسكى ئەتراپىدا ئوب دەريا‌سىنىڭ غول ئېقىنىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 4248 كىلومېتر كېلىدۇ. كۆللىمى بىر مىليون 643 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. مۇھىم تارماقلىرىدىن ئىشىم

يېتىدۇ. بەش كۆل ئىچىدىكى ئەڭ تېمىز كۆل ھېسابلىنىدۇ. بۇ كۆلنىڭ سۇ يۈزى دېڭىز يۈزىدىن 174 مېتر ئېگىزلىكى بولۇپ، گۇرۇن كۆلىدىن ئۇچ مېتر پەس، ئونتارىئو كۆلىدىن 99 مېتر ئېگىز تۇرىدۇ. بۇ كۆلگە سوبىلېر، گۇرۇن، مىچىگان كۆللىرىنىڭ سۇيى يىغىلىپ ئىئاگارا دەريا‌سى ئارقىلىق ئونتارىئو كۆلىگە قۇيۇلىدۇ. كۆلنىڭ ئەتراپىغا ۋىلان، ئېرې قانالىرى قېزىلغان، كۆلنىڭ شەرقىدىن قېزىلغان ئېرې قانىلى شەرقىتە گودزۇن دەريا‌سىغا تۇتاشتۇرۇلغان. كۆلنىڭ ئەتراپىدا دېترويت، تولىدو، كىلىۋلېند، بۇففالو قاتارلىق ئاتاقلىق سانائەت شەھەرلىرى جايلاشقان. كۆلنىڭ بۇلغىنىشى ئېغىر بولغانلىقتىن، بېلىقلار ئاساسىي جەھەتتىن يوقالغان.

ئېستونىيە (爱沙尼亚 Эстония) سوۋېت ئىتتىپاقىداش جۇمھۇرىيىتىنىڭ بىرى بولۇپ، سوۋېت ياۋروپا قىسمىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان. غەرب، شىمال تەرەپلىرى رىگا قولتۇقى، بالتىق دېڭىزى ۋە فىنلان قولتۇق سۇلىرى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. شەرق، جەنۇب تەرەپلىرى روسىيە فېدېراتسىيىسى ۋە لاتۋىيە بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 45 مىڭ 100 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 529 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئېستونىيىلىكلەر ئاھالىسىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىدىن كۆپرەكنى، رۇسلار $\frac{1}{4}$ نى تەشكىل قىلىدۇ. پايتەختى تاللىن شەھىرى. ئېستونىيىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەس، تەكشى بولۇپ، ئارىلاپ ئېدىرلىقلار ئۇچرايدۇ. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى ئادەتتە 100 مېترغا يەتمەيدۇ، ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 317 مېتر كېلىدۇ. ئۇششاق كۆللەر ناھايىتى كۆپ تارقالغان. ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ دېڭىز ـ ئوكىيان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا ـ يېغىن مىقدارى 600—700 مىلـ

سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇنىڭدا ئېغىر تېپىتكى ماشىنا، ئېغىر تېپىتكى قاپقاق ئىشلەپچىقىرىش، نازۇك ئەسۋابلارنى ئىشلەپچىقىرىش، بولۇپمۇ ھېسابلاش ماشىنىسى، خەت بېسىش ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش سانائەتلىرىنىڭ كۆلىمى ناھايىتى چوڭ. بۇلىڭدىن باشقا ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، خىمىيە سانائەت، يېمەك-ئىچمەك ۋە باشقا سانائەت تارماقلىرىمۇ تەرەققىي قىلغان. ئېرىفۇرتنىڭ تەبىئىي شارائىتى ياخشى، شۇڭا بۇ جاي گېرمانىيەنىڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ ھەرقايسى چوڭ شەھەرلىرىگە بارىدىغان بىرقانچە تارماق تۆمۈريول، تاشيوللار بار.

ئېرې قانىلى (伊利运河 Erie Canal) ئامېرىكا نيۇيورك شتاتىنىڭ غەربىي شىمالغا جايلاشقان قانال بولۇپ، ئېرې كۆلىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى بۇفالودىن باشلىنىپ مۇخوك ۋادىسىنى بېسىپ ئۆتۈپ گۇدزون دەريا بويىدىكى ئولبانىغا بارىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 581 كىلومېتر، كەڭلىكى 12 مېتر كېلىدۇ. سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 1.2 مېترغا يېتىدۇ. بۇ قانال 1817 - يىلدىن باشلاپ قېزىلغان، 1825 - يىلى پۈتكەن. كېيىن كۆپ قېتىم كېڭەيتىپ قۇرۇلغان. 1909 - يىلى رېمونت قىلىنغاندىن كېيىن، ئۇزۇنلۇقى 544 كىلومېتر، كەڭلىكى 45 مېتر، سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 3.6 مېترغا يەتكەن. قانال كېڭەيتىپ قۇرۇلغاندىن گېيىن نيۇ - يورك شتاتىدىكى سۇ قاتنىشىنىڭ مۇھىم تۈگۈنىگە ئايلانغان.

ئېرې كۆلى (伊利湖 Lake Erie) شىمالىي ئامېرىكىدىكى بەش كۆلنىڭ بىرى. ئا ق ش بىلەن كانادانىڭ چېگرىسىغا جايلاشقانلىقتىن، ئىككى دۆلەت ئورتاق پايدىلىنىدۇ. كۆلىمى 25 مىڭ 700 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 18 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر يېرى 64 مېترغا

ئاتاقلىق پولات ـ تۆمۈر سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. بۇ جايدا ئۇرغۇنلىغان سانائەت كارخانىلىرىنىڭ ئىش باشقۇرۇش ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ شىمالىي تەرىپىگە كۆمۈر كان رايونلىرى، غەربىگە مۇھىم سانائەت رايونلىرى، جەنۇبىغا ئورمانلىق ۋە تاغلىقلار جايلاشقان. ئېسىسىن مۇھىم قاتناش تۈگۈنى، شەھەرنىڭ قۇرۇقلۇق قاتنىشى بەك تەرەققىي قىلغان. شەھەر تۆمۈر يول، سۇ يول، تاشيوللار ئارقىلىق ئەتراپتىكى سانائەت رايونلىرى بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ.

ئېفىئوپىيە ئېگىز تەكشىلىكى (埃塞俄比亚高原 Ethiopian Highland) ئافرىقا بويىچە ئەڭ ئېگىز تەكشىلىك بولۇپ، ئېپوپىيىنىڭ ئوتتۇرا غەربىي قىسمىغا جايلاشقان. مەيدانى 800 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى دېڭىز يۈزىدىن 2500 مېتردىن ئاشىدۇ، ئەڭ ئېگىز داشەن چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 4620 مېترغا يېتىدۇ. ئېپوپىيە ئېگىز تەكشىلىكى «ئافرىقىنىڭ ئۆگزىسى» دەپ ئاتىلىدۇ. ئۇنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدا شەرقىي شىمال، غەربىي جەنۇب يۆنىلىشىدە سوزۇلغان چوڭ ئۇزۇلمە بەلبېغى بار. كەڭلىكى 40—60 كىلومېترغا يېتىدۇ. ئۇزۇلمە بەلبېغى رايونىدا زىۋاي، ئابايا، چامو قاتارلىق كۆل ئويمانلىقلىرى بار. بۇ ئېگىز تەكشىلىك 2000 مېتر قېلىنلىقتىكى ۋولقان لاۋىلىرى بىلەن قاپلانغان. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ شەرقىي يانباغرىلىرى قۇرغاقراق بولۇپ، يىلىلىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى تەخمىنەن 500 مىللىمېترغا يېتىدۇ. غەربىي يانباغرى نەم بولۇپ، يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 1000—1500 مىللىمېترغا يېتىدۇ، بۇ جايلار نىل دەريا سىستېمىسىنىڭ مۇھىم سۇ بىلەن تەمىنلەش رايونلىرى ھېسابلىنىدۇ. يەر ۋەزىيىتى پەسرەك رايونلار بىلەن دەريا ۋادىلىرى قېلىن تروپىك ئورمانلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. بىرقەدەر

لىمىتىرغا يېتىدۇ. ھاۋاسى نەم كېلىدۇ. ئورمانلىقلار پۈتۈن يېرىنىڭ 36% نى تەشكىل قىلىدۇ. كان بايلىقلىرى مايلىق سلانېتىس، تورفنى ئاساس قىلىدۇ. ئېستونىيە 18 - ئەسىرنىڭ باشلىرى چارروسىيە بىلەن بىرلەشكەن. 1919 - يىلى مۇستەقىل بولغان. 1940 - يىلى قايتا سوۋېت ئىتتىپاقى تەركىبىگە قوشۇلۇپ، ئېستونىيە سوۋېت سوتسىيالىستىك جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتىلگەن. سانائەتتە مايلىق سلانېتىس ئېلىش ھەم پىششىقلاپ ئىشلەش، ماشىنىسازلىق، توقۇمىچىلىق، چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا سۈتلۈك، گۆشلۈك چارۋا ئاساس قىلىنىدۇ. تېرىلغۇ يېرى پۈتۈن يېرىنىڭ 18% نى تەشكىل قىلىدۇ. كۆپ قىسىم جايلىرىدا يەم - خەشەك زىرائەتلىرى، ياڭيۇ، كۆكتات، ئاسىيا كەندىرى قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ.

ئېسسېن (爱森 Essen) گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ غەربىي جەنۇبى قىسمىغا جايلاشقان ئەڭ مۇھىم سانائەت شەھىرى. بۇ شەھەر رور دەرياسى بىلەن رېين - كرنا قانىلى ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 652 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئېسسېن 897 - يىلى قۇرۇلغان، ئۇ دەسلەپ كىچىك بىر قەلئە ۋە ئايال مۇناخ تۇرۇشلۇق ئورۇن بولغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ كۆمۈر، تۆمۈر بايلىقىنى ئېچىش ئاساسىدا شەكىللەنگەن. ئۇ رورد سانائەت رايونىنىڭ مۇھىم مەركىزىگە ئايلانغان. ھازىر ئۇ ھەر خىل تىپتىكى ئېغىر سانائەت ۋە ھەربىي قورال - ياراق سانائىتى بىلەن گېرمانىيىدە ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ پولات - تۆمۈر، ئايروپىلان، ئاپتوموبىل، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، ئېلېكترون، خىمىيە، كۆمۈر، كىيىم - كېچەك سانائەتلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. ئېسسېن گېرمانىيە ۋە ياۋروپا بويىچە

تەختىۋ مالابو شەھىرى. ئارالالارنىڭ كۆپىنچىسى يانار تاغ ھەرىكىتىدىن شەكىللەنگەن بولۇپ، يەر ۋەزىيىتى بەك ئېگىز - پەس كېلىدۇ، ئەڭ ئېگىز سانت ئىسابىل چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3008 مېتر كېلىدۇ. چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا 15—25 كىلومېتر كەڭلىكتە سوزۇلغان تۆزلەڭلىك لەر بار. ئىچكى قىسىملىرى دېڭىز يۈزىدىن 600—900 مېتر ئېگىز بولغان پەس تاغلىقلاردىن ئىبارەت. ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 2000—2500 مىللىمېتر بولۇپ، 70% يېرىنى تروپىك ئورمانلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. بۇ جايدىن ئېسىل، قىممەتباھالىق ياغاچ ماتېرىياللىرى چىقىدۇ. ئېكۋاتور گۈنىنىڭ 15 - ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ پورتۇگالىيەلىكلەر بەرپا كىرگەن. 1778 - يىلدىن باشلاپ ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ، ئىسپانىيەگە قاراشلىق گۈنىيە دېڭىزى ئاتالغان. 1959 - يىلى ئىسپانىيەنىڭ دۆلەت سىرتىدىكى ئىككى ئۆلكىسى دېڭىز ئايرىلغان. 1968 - يىلى 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مۇستەقىل بولۇپ ئېكۋاتور گۈنىيە جۇمھۇرىيىتى دېڭىز ئاتالغان. ئېكۋاتور گۈنىيىسى ئىقتىسادتا دېھقانچىلىق ھەم ئورمانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 80% ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقتا كاكائو، كوفى، بانان، پالما يېغى، مانىخوت، كۆمەكوناق قاتارلىق زىرائەتلەرنى ئۆستۈرىدۇ. سانائىتى تەرەققىي قىلمىغان، كىچىك كۆلەملىك دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن ياغاچ مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، ماشىنا رېمونت قىلىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. چەت ئەللەرگە كاكائو، كوفى، ياغاچ ئېكسپورت قىلىدۇ. بۇ خىل مەھسۇلاتلار پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 90% نى ئىگىلەيدۇ. سىرتتىن ئاشلىق، يېقىلغۇ، ئىستېمال بۇيۇملىرىنى ئىمپورت قىلىدۇ.

قۇرغاق رايونلاردا شالاڭ ئورمانلار ئۆسىدۇ. سۇ بۆلۈگۈچ لاردا چاتقال تىپىدىكى ئۆسۈملۈكلەر بىلەن قۇرغاقچا چىدامىلىق ئورمانلار ئۆسىدۇ. دېڭىز يۈزىدىن 1600 دىن 2600 مېتر-غىچە بولغان ئورۇنلارنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل بولۇپ، بۇ جايلاردا ئاساسلىق يېڭىنە يوپۇرماقلىق ئورمانلار ئۆسىدۇ.

ئېكسۇما تاقىم ئارالىرى (埃克苏马群岛 Exuma Islands) غەربىي ھىندى تاقىم ئارالىرى ئىچىدىكى باھاما ئارال لىرىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان. بۇ ئارالىلار چوڭ ئېكسۇما، كىچىك ئېكسۇما قاتارلىق 350 دىن ئوشۇق ئارال ھەم مارجان خادا تاشلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 290 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 3767 دىن ئاشىدۇ. ئارالىلارنىڭ يەر ئۈستى تەكشى بولۇپ، سازلىقلار كۆپ. ئىقلىمى يىللىق، ئارالدىكى خەلقلەر كېۋەز، مېۋە ـ چېۋە ئۆستۈرىدۇ، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئارالدا زامانىۋىلاشقان چارۋا ئۆستۈرۈش مەيدانى بار. ئارالدىكى گېئولوگىيە توۋۇن ئەتراپىدا ئاق ش ئىجارىگە ئېلىپ قۇرغان دېڭىز ئارمىيە بازىسى بار.

ئېكۋاتور گىۋىنىيىسى (赤道几内亚 GuineaEcuatorial) ئوتتۇرا ئافرىقىنىڭ غەربىي دېڭىز ياقىسىغا جايلاشقان دۆلەت بولۇپ، چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىدىكى مۇنى ئۆلكىسى بىلەن گىۋى-نىيە قولتۇقىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى بىئوكو ئارىلى، پاگالو ئارىلى، كولىسكۇ قاتارلىق ئارالارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قۇرۇقلۇقى كامېرون، گابونلار بىلەن چېگرىلىنىدۇ. مەيدانى 28 مىڭ 51 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983 ـ يىل 7 ـ ئاي)، بۇنىڭ ئىچىدە فان (چوڭ قۇرۇقلۇق قىسمىدا)، بوبى (ئارالىلاردا) مىللەتلىرى ئاساسىي قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى ئىسپان تىلىنى قوللىنىدۇ. پايـ

ئېلبا-خافېل قانىلى (Elbe—Harelkanal 易北-哈韦尔运河)
گېرمانىيە جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى قانال. ئۇنىڭ شەرقى خافېل دەريا بويىدىكى برادېنبورگ شەھىرىدىن باشلىنىپ غەربكە قاراپ ئېلبا دەرياسىغا قەدەر سوزۇلىدۇ. بۇ قانال ئوتتۇرا گېرمانىيە قانىلى بىلەن ئودېرا دەريا سۇ سىستېمىسىنى تۇتاشتۇرىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 56 كىلومېتر، سۇيىنىڭ چوڭقۇرلۇقى 2 مېتر كېلىدۇ. 500—1000 تونناملىق قېيىقلار قاتنىيالايدۇ. قانالنىڭ ئۇچ يېرىگە چۈشۈرگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

ئېلىزابېت پورتى (Port Elizabeth 伊丽沙白港) ئازانىيە (جەنۇبىي ئافرىقا) نىڭ جەنۇبىي قىسمىغا، ھىندى ئوكيان بويىدىكى ئالگوئا قولتۇقىنىڭ غەربىي ياقىسىغا جايلاشقان مۇھىم پورت. ئازانىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم سانائەت رايونلىرىنىڭ بىرى. بۇ شەھەر 1820 - يىلى ئەنگلىيىلىك كۆچمەنلەر تەرىپىدىن سېلىنغان. بۇ جاي ئەسلى بىر ھەربىي قەلئە بولۇپ، شۇ ئاساستا تەرەققىي قىلغان. شەھەر ئاھالىسى 469 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئېلىزابېت پورتى ئازانىيىنىڭ ئەڭ چوڭ قوي يۈڭى بازىرى، مۇھىم سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. بۇ جايدا كۆلىمى چوڭ بولغان ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش ۋە قۇراشتۇرۇش زاۋۇتى، بالون زاۋۇتى، كۆن - خۇرۇم زاۋۇتى، توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، خىمىيە - سانائەت قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. ئېلىزابېت شەھىرىنىڭ سانائەت مەھسۇلات قىممىتى پۈتۈن ئازانىيە سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 5% تىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. پورت ئارقىلىق مارگانېتس رۇدىسى، تۆمۈر رۇدىسى، قوي يۈڭى، كۆن - خۇرۇم، ئاشلىق قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق زىمبابۋېنىڭ ئېكسپورت قىلىنىدىغان بىر قىسىم مالىلىرى بىر تەرەپ

ئېكۋادور (厄瓜多尔 Ecuador) جەنۇبىي ئامېرىكىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. تېررىتورىيىسى شىمالىي كەڭلىك 1° دىن جەنۇبىي كەڭلىك 5° قىچە سوزۇلىدۇ. ئاھالىسى 8 مىليون 72 مىڭدىن ئاشىدۇ (1982). بۇنىڭ 39% نى ھىندىئانلار، 41% نى ئىندىئانلار بىلەن ياۋروپالىقلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، قالغان 20% نى باشقا مىللەتلەر تەشكىل قىلىدۇ. دۆلەت تىلى ئىسپان تىلى بولۇپ، ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پايتەختى كىتو شەھىرى. ئېكۋادور يەرلىك ئىندىئانلارنىڭ كونا ماكانى، ئىندىئانلارنىڭ ئىقتىساد، پەن ـ مەدەنىيىتى خېلى بۇرۇنلا تەرەققىي قىلغان رايونلىرىنىڭ بىرى. ئېكۋادور 1532 ـ يىلدىن باشلاپ ئىسپانىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغاندىن كېيىن كولومبىيە بىرلەشمىسىگە قاتناشقان. 1930 ـ يىلى چوڭ كولومبىيە بىرلەشمىسىدىن ئايرىلىپ ئېكۋادور جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ئېكۋادور تروپىك بەلباغقا جايلاشقانلىقتىن، ئۇ جايىنىڭ ھاۋاسى يىل بويى يۇقىرى، ھۆل ـ يېغىن مول بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 23°C—27°C بولىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى 1000—2000 مىللىمېتر‌غا يېتىدۇ. 50% يېرىنى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. ئېكۋادور ئىقتىسادتا نېفىت ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بانان، كوفى، كاكائو، شال، شېكەر قومۇشى، بۇغداي، كېۋەز قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، تاغلىق رايونلاردا چارۋا بېقىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 50%ى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. سانائەتتە نېفىت سانائىتى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇندىن باشقا يەنە توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق، سېمونت قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ.

يېرىم ئارال. غەربىي تەرىپى ئاتلانتىك ئوكيان، شەرقىي تەرىپى يەر ئوتتۇرا دېڭىز، شىمالي تەرىپى بېسكەي قولتۇق سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. شەرقىي شىمال پىرىنىي تاغلىرى ئارقىلىق فرانسىيە بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. جەنۇبى جەبىلتارىق بوغۇزى ئارقىلىق ئافرىقا بىلەن قارىشىپ تۇرىدۇ. مەيدانى 584 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 60 مىليون 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). مەمۇرىي جەھەتتە ئىسپانىيە، پورتۇگالىيە، ئاندوررا ۋە ئەنگلىيە ئىگىدارچىلىقىدىكى جەبىلتارىقنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يېرىم ئارالىنىڭ دېڭىز قىرغاق لىنىيىلىرى تۇز - تەكشى بولۇپ، ئېگىزلىك كۆپ. غەربىي ھەم غەربىي جەنۇب تەرەپلىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى پەسرەك كېلىدۇ. ئوتتۇرا قىسمىدىكى مىسىت ئېگىزلىكىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 600 مېتر بولۇپ، پۈتۈن ئارالنىڭ 60% نى تەشكىل قىلىدۇ. مۇلاسىمن چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3478 مېتر بولۇپ، يېرىم ئارالنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى ھېسابلىنىدۇ. ئارالدا دۇئېمرو، تاخو، گۋادىئانا ۋە ئېبرو قاتارلىق دەريالار بار، ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. قىشلىقى يىللىق، يازلىقى قۇرغاق ئىسسىق بولىدۇ. تۆمۈر، ۋولفرام، قەلەي، قوغۇشۇن، سىنك، قىزىل تۆمۈر، سىماب، ئۇران قاتارلىق كان بايلىقلىرى مول. سانائەتتە كان سانائىتىنى، مېتاللۇرگىيە، كېمىسازلىق، توقۇمىچىلىق قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كۆممىقوناق، زەيتۇن دەرىخى، ئاپېلسىن، ئۈزۈم قاتارلىقلار ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ خىل زىرائەتلەرنىڭ كۆپى سۇغىرىشقا قولاي بولغان دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭلىكلىرى بىلەن دەريا ۋادىلىرىغا مەركەزلەشكەن. مەركىزي ئېگىز تەكشىلىكتە قۇرغاقچىلىققا چىداملىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقتا قوي بېقىشنى ئاساس قىلىدۇ.

قىلىندۇ. ئېلىزابېت پورتىدىن ئازانىيىنىڭ ئوتتۇرا قىسىمدىكى بلوم فونتېئىن شەھىرىگە، غەربتىكى كېپتائون شەھىرىگە، شەرقتىكى شەرقىي لوندون شەھەرلىرىگە بارىدىغان بىرنەچچە تارماق تۆمۈرىيول، تاشيوللار بار. شەھەرنىڭ يېنىدا ئايرودرومى بار. ئېلىزابېت پورتى ئازانىيىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى مۇھىم قاتناش تۈگۈنى ھېسابلىنىدۇ.

ئېيزېناخ (爱森纳赫 Eisenach) گېرمانىيىنىڭ ئەغەربىي قىسمىغا، تىيورىنگېن تېغىنىڭ شىمالىي باغرىغا، خىرسېل دەريانىڭ بويىغا جايلاشقان مۇھىم شەھەر. ئاھالىسى 51 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئېيزېناخ 1283 - يىلى قۇرۇلغان. 1859 - يىلى گېرمانىيە ئەركىن دېموكراتلار كېڭىشى مۇشۇ جايدا قۇرۇلغان. 1869 - يىلى گېرمانىيەدىكى ھەرقايسى ئىشچىلار كېڭىشى بۇ جايدا چوڭ يىغىن ئۆتكۈزۈپ گېرمانىيە سوتسىيال دېموكراتلار پارتىيەسىنى قۇرغان. ئۇ مۇھىم تارىخىي شەھەرلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئېيزېناخ گېرمانىيىنىڭ مۇھىم ماشىنىسازلىق (ئاپتوموبىل، يېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش)، خىمىيە، مېتالچىلىق، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، توقۇمىچىلىق، ياغاچ ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. ئۇنىڭ ئەتراپىدا ھەر خىل تۈز ئىشلەپچىقىرىدىغان 12-، 13-ئەسىرلەردە قۇرۇلغان چېركاۋلار، 18 - ئەسىردىكى خان سارىيى ۋە قەدىمىي شەھەر خارابىلىرى، مەشھۇر ساياھەت ئورۇنلىرى بار.

ئى

ئىبېرىيە يېرىم ئارىلى (伊比利亚半岛 Iberian Peninsula) ياۋروپانىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان ئىككىنچى چوڭ

كېلىدىغان كىچىك دەريالار كۆپ، سۇ بايلىقى مول، پۈتۈن ئىتالىيە ئېلېكتىر ئېنېرگىيىسىنىڭ 40%نى سۇ ئېنېرگىيىسى ئىگىلەيدۇ. ئىتالىيىنىڭ ئاھالىسى 57 مىليون 72 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ تەخمىنەن 94%نى ئىتالىيانلار، قالغىنى فرانسۇز، گاتەيلون، فلولى قاتارلىق مىللەتلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ، ئىتالىيان تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئىتالىيە ياۋروپادىكى قەدىمىي دۆلەتلەرنىڭ بىرى، رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ كېلىپ چىقىقان جايى، ئىتالىيىنىڭ شىمالىي، ئوتتۇرا قىسىملىرى 10 - 11 - ئەسىرلەردە نۇرغۇنلىغان شەھەرلىك جۇمھۇرىيەتلەر قۇرۇلغان، 1870 - يىلى ئىتالىيە پادىشاھى دۆلەتنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن كاپىتالىستىك تەرەققىياتى تېز بولغان. 1922 - يىلى موسسولىن تەختكە چىقىقاندىن كېيىن فاشىستلىق ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن. 1935 - 1936 - يىلىغىچە ئېپىوپىيىگە تاجاۋۇز قىلغان، 1939 - يىلى ئالبانىيىنى بېسۋالغان، 1940 - يىلى گېرمانىيە، ياپونىيە بىلەن كېلىشىم تۈزۈپ ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىنى قوزغىغان، 1943 - يىلى ئۇرۇشتا يېڭىلىپ تەسلىم بولغان. 1946 - يىلى مۇنارخىيە تۈزۈمىنى بىكار قىلىپ ئىتالىيە جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. ئىتالىيە ئىقتىسادتا تەرەققىي قىلغان سانائەت، يېزا ئىگىلىك دۆلەت. ئۇنىڭ سانائىتى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. نۇرغۇن سانائەت مەھسۇلاتلىرى خەلقئارا ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ. ئىتالىيە غەربىي ياۋروپا بويىچە نېفىت سانائىتىدە بىرىنچى، ئاپتوموبىل سانائىتىدە تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئېغىر سانائەت يېنىك سانائەتنىن ئۇستۇن تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ستانوك، ئاپتوموبىل، ئايروپىلان، ترا كتور، كېمىسازلىق، سانائەت ئورۇنلىرى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان بولۇپ، بۇ خىل

ئىتالىيە (意大利 Italia) جەنۇبىي ياۋروپاغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ ئالىپ تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي باغرى بىلەن يەر ئوتتۇرا دېڭىزغا ئوسۇپ چىققان ئاپپىنىن يېرىم ئارىلى (ئىتالىيە يېرىم ئارىلى دەپمۇ ئاتىلىدۇ)، سېتىلىيە يېرىم ئارىلى ۋە سارىدىنىيە قاتارلىق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يەر مەيدانى 301 مىڭ كۋادرات كىلومېتىر كېلىدۇ. يېرىم ئارال قىسمىنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تار دېڭىز بويى تۆزلەڭلىكلىرى بار. شىمالدىكى تاغلارنىڭ ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 4000 مېتر بولۇپ، ئېگىز قىسمىلىرى يىل بويى قار ـ مۇز بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئەڭ ئېگىز مون بىلان چوققىسى 4810 مېتر بولۇپ، ياۋروپا بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا ھېسابلىنىدۇ. ئالىپ تاغلىرى ناھايىتى ئېگىز بولسىمۇ، ئەمما ئىتالىيە بىلەن شۋېتسارىيە، فرانسىيە، ئاۋستىرىيە قاتارلىق دۆلەتلەر ئارىلىقىدا قاتناشقا قولاي تاغ ئېغىزلىرى بار. ئاپپىنىن تاغلىرىنىڭ جەنۇبىي قىسمىدا ئېتنا، ۋىزووي قاتارلىق ۋولقانلار بار. پۈتۈن دۆلەتتىكى تاغلىق، ئېدىرلىقلار دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{4}{5}$ نى ئىگىلەيدۇ. ئىتالىيىنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمىغا كىرىدۇ. قىشلىقى يىللىق، نەم، يازلىقى ئىسسىق قۇرغاق بولىدۇ. جەنۇب بىلەن شىمالنىڭ ئىقلىمى خېلى زور پەرق بولىدۇ. شىمالدىكى تۆزلەڭلىكلەرنىڭ بىرىنچى ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالدا 0°C، جەنۇبدا 10°C، 7 ـ ئايلىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالدا 23°C ـــ 26°C بولىدۇ. تاغلىق رايونلارنىڭ تېمپېراتۇرىسى تۆۋەن بولىدۇ. يىللىق ھۆل ـ يېغىن مىقدارى شىمالدىكى تۆزلەڭلىكلەر بىلەن دېڭىز قىرغاقلىرىدا 600 ـــ 750 مىللىمېتر، غەربىي شىمال دېڭىز قىرغاقلىرىدا 3000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. ئىتالىيىنىڭ شىمالىدىكى تاغلىقلاردىن ئېقىپ

29 مىليارت كۇب مېتىر سۇ قاچىلىغىلى بولىدۇ. بۇ جايدا سېلىنىۋاتقان سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسىنىڭ قۇرۇلۇشى 1983 - يىلى باشلانغان. بۇ هازىرغا قەدەر دۇنيادا سېلىنىغان سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىلىرى ئىچىدە ئەڭ چوڭ سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسى بولۇپ، پىلان بويىچە 1989 - يىلى پۈتۈرۈلۈپ توك تارقىتىلماقچى، توك تارقىتىش كۈچى 12 مىليون 600 كىلوۋات سائەت بولۇپ، ئاق ش دىكى ئەڭ چوڭ گورى سۇ ئېلېكتىر ئىستانسىسىنىڭ توك تارقىتىش كۈچىدىنمۇ 3 مىليون كىلوۋات سائەت ئوشۇق كېلىدۇ.

ئىراق (伊拉克 Iraq) غەربىي ئاسىيانىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 438 مىڭ 446 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، دۆلەتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنى تۈزلەڭلىك، ئۇششاق كۆللەر، سازلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىن غەربىي ئاسىيا بويىچە ئەڭ چوڭ تېگىر، ئېفرات دەريالىرى كېسىپ ئۆتىدۇ، دېڭىزغا قۇيۇلىدىغان جايدا بىرلىشىپ، ئەرەب دەرياسىنى هاسىل قىلىپ پېرسىيە قولتۇقىغا قۇيۇلىدۇ. ئىراقنىڭ شەرقي قىسمىدا زاگروس تاغلىرىنىڭ بىر قىسمى ئورۇن ئالغان بولۇپ، يەر ۋەزىيىتى ئېگىزەك، غەربىي جەنۇبدا ئەرەب ئېگىزلىكىنىڭ بىر قىسمى، سۇرىيە چۆللۈكلىرىنىڭ داۋامى ئورۇن ئالغان. دۆلەتنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى ماتېرىك خاراكتېرلىك قۇرغاق ئىقلىمغا كىرىدۇ. يازلىق ئوتتۇرىچە هاۋا تېمپېراتۇرىسى 32°C — 34°C، قىشلىق ئوتتۇرىچە هاۋا تېمپېراتۇرىسى شىمالي قىسمىلىرىدا 7°C، جەنۇبتا 11°C بولىدۇ. تۆت پەسىل بولىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە هۆل - يېغىن مىقدارى 152 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. دۆلەتنىڭ شەرقي شىمالىدىكى تاغلىقلاردا كۆپرەك بولۇپ، 700 — 800 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جايلار هەر خىل ئوت - چۆپلەر ۋە

سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. بۇلاوچىن باشقا پولات ـ تۆمۈر، نازۇك ماشىنىسازلىق، نېفىت مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، نېفىت ـ خىمىيە، يېمەك ـ ئىچىمەك، توقۇمىچىلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭمۇ خېلى كۆپ قىسمى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ئىتالىيىنىڭ ئاساسىي سانائەتلىرى دۆلەتنىڭ شىمالىدىكى پو دەريا تۈزلەڭلىكى ئەتراپىغا جايلاشقان. بۇ جايدىكى مىلان، تورىن، گېنوىيا، ۋېرونا، ۋېنېتسىيە قاتارلىق شەھەرلەر ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، كۆمىچاق، شال، ياڭيۇ، قىزىلچا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئىتالىيە دۇنياداۇ ئۈزۈم ئۆستۈرۈش بىلەن داڭلىق، ئۇنىڭ مېۋىچىلىكى تەرەققىي قىلغان، مېۋە، سەي قاتارلىقلارنى ئېكسپورت قىلىدۇ. ئىتالىيە دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق ئۈزۈم هارىقى ئىشلەپچىقىرىدىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئىتالىيىنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. هەر يىلى ئىتالىيىگە كېلىپ ساياھەت قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ سانى 18 مىليوندىن ئاشىدۇ. ساياھەتچىلىك ساپ كىرىمى 6 مىليارد 470 مىليون ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ (1984).

ئىتايپو سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى (Itaipo 伊太普水电站 Station Hedroelectric) لاتىن ئامېرىكىسىدىكى بىرازىلىيە بىلەن پاراگۋاي چېگرىسىغا جايلاشقان. ئىتايپۇ سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسىنىڭ ئورنى پادانا دەرياسىدىكى گوئىرا بىلەن ئىگۇا سۇ ئاربلىقىدىن تالانغان. دەريانىڭ بۇ قىسمىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 180 كىلومېتر، دەريا قىننىڭ ئېگىز ـ پەسلىك پەرقى 120 مېتر كېلىدۇ. بۇ جايدىكى دەريا قىننى توسۇش توسمىسى 1982 ـ يىلى 11 ـ ئايدا قۇرۇلغان، ئۈزۈنلۇقى يەتتە كىلومېتر، ئېگىزلىكى 190 مېتر كېلىدۇ، بۇ جايدا شەكىللەنگەن كۆلگە

قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، قارا بۇغداي، ئارپا، شال، كېۋەز، تاماكا، مۆتىدىل بەلباغ مېۋىلىرى، خورما ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇغداي، ئارپىنىڭ تېرىلغۇ مەيدانى پۈتۈن تېرىلغۇ يېرىنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. ئىراق دۇنيادا خورمىنى ئەڭ كۆپ ئۆستۈرىدىغان دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ئۇنىڭ خورما ئېكسپورتى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. يىلىغا ئېكسپورت قىلىدىغان خورمىسى 300 مىڭ تونىدىن ئوشۇق بولۇپ، پۈتۈن دۇنيادىكى خورما ئېكسپورتىنىڭ كۆپ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. چارۋىچىلىقىتىن كۆپرەكى دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى تاغلىق رايونلارغا مەركەزلەشكەن بولۇپ، ئاساسلىق كالا، قوي، ئات قاتارلىق چارۋىلار بېقىلىدۇ.

ئىران (Iran 伊朗) ئاسىيانىڭ غەربىدىكى ئىران ئېگىز تەكشىلىكىگە جايلاشقان دۆلەت. ئۇ ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقىدىن ئىبارەت ئۈچ قىتئە، كاسپىي دېڭىز، قارا دېڭىز، يەر ئوتتۇرا دېڭىز، قىزىل دېڭىز، ئەرەب دېڭىزىدىن ئىبارەت بەش دېڭىز ئارىلىقىدىكى مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە جاي. ئۇنىڭ يەر مەيدانى بىر مىليون 645 مىڭ كۋادرات كىلومېتر-دىن ئارتۇق بولۇپ، دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1200 مېتر كېلىدۇ. ئۇنىڭ كاسپىي دېڭىز قىرغاقلىرى بىلەن پېرسىيە قولتۇق بويلىرىدا تار، ئۇزۇن سوزۇلغان دېڭىز قىرغاق تۈزلەڭ-لىكلىرى بار. قالغان قىسىملىرىنى تاغلىقلار، قۇملۇقلار، تاغ ئارىسى ئويمانلىقلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. ئۇنىڭ ئەتراپىنى ئېگىز تاغلىقلار قورشاپ تۇرىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ مەركىزىي قىسمىدا دەشتى لوت، دەشتى كەبىر قۇملۇقلىرى بار. ئۇنىڭ شىمالىدىكى ئېلبورىس تېغىدىكى دېماۋەند چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 5604 مېتر بولۇپ، ئىران بويىچە ئەڭ ئېگىز چوققا

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئورمانلار بىلەن قاپلانغان. ئىراقنىڭ ئاھالىسى 14 مىليوندىن ئاشىدۇ(1984)، بۇنىڭ 79% نى ئەرەبلەر، 20% نى كۇردلار، قالغىنى ئىرانلىقلار (پارس)، تۈركلەر، ئەرمەنلەر، ئاسۇرلار، يەھۇدىلار تەشكىل قىلىدۇ. ئەرەب تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىنىڭ 96% ى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئۇلار سۈننىي مەزھىپى (36%) بىلەن شىئە مەزھىپىگە (60%) ئايرىلىدۇ. ئىراق ئۇزۇن تارىخقا ئىگە دۆلەت. ئۇ كېيىنكى دەۋرلەردە پارسىيلىكلەر، ماكېدونىيەلىكلەر تەرىپىدىن بېسۇۋلىنغان، 7 - ئەسىردە ئەرەب ئىمپېرىيىسىنىڭ سىياسىي، مەدەنىيەت مەركىزى بولغان. 17 - ئەسىردىن باشلاپ ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسى تەرىپىدىن بېسۇۋلىنغان. 1920 - يىلىدىن باشلاپ ئەنگلىيەنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدا بولغان. 1921 - يىلى 8 - ئايدا مۇستەقىللىققە ئېرىشكەن. 1958 يىلى 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى پادىشاھلىق تۈزۈمىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ئىراق جۇمھۇرىيىتىنى قۇرغان. ئىراق ئىقتىسادتا نېفىت سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئەنئەنىۋى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىقمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا تەقسىملىنىشى 3629 ئامېرىكا دوللىرىغا يېتىدۇ. نېفىت ئۇنىڭ ئىقتىسادىي جان تومۇرى ۋە دۆلەتنىڭ ئاساسىي كىرىم مەنبەسى، ئۇنىڭ نېفىت زاپىسى مول بولۇپ، غەربىي ئاسىيادا سەئۇدى ئەرەبىستان، كۇۋەيت، ئىرانلاردىن قالسا تۆتىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. نېفىتنىڭ كۆپ قىسمى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. نېفىت ئايرىش، نېفىت - خىمىيە سانائىتىلىرى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان تېز تەرەققىي قىلغان. ئاساسلىق نېفىت ئايرىش، نېفىت - خىمىيە سانائىتى ئورۇنلىرى باسىدا، كىركۇك-تىن ئىبارەت ئىككى چوڭ شەھەرگە مەركەزلەشكەن. ئۇنىڭدىن باشقا يېمەك - ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، سېمونت، تاماكا

مالیه کىرىسىنىڭ 70% لى تەشكىل قىلىدۇ. نېفىتتىن قالسا تەبىئىي گاز ئىشلەپچىقىرىشىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. كان سانائىتىدىن باشقا نېفىت ئايرىش، نېفىت ـ خىمىيە، پولات ـ تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل ئىشلەپچىقىرىش، سېمونت، يېمەك ـ ئىچىمەك، توقۇمىچىلىق، گىلەم توقۇش قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ خېلى تەرەققىي قىلغان. ئىرانىنىڭ يېزا ئىگىلىكى سۇغىرىشقا تايىنىدۇ، ئاھالىنىڭ كۆپى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا بوغداي، ئارپا، شال، كېۋەز، قىزىلچا، ھەرخىل مېۋە ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. چارۋىچىلقىدا ئاساسلىق قوي بېقىلىدۇ. چارۋىچىلىق مەھسۇلاتلىرى قىممىتى پۈتۈن يېزا ئىگىلىك مەھسۇلات قىممىتىنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ.

ئىران ئېگىزلىكى (伊朗高原 Iranian Plateau) ئاسىيانىڭ غەربىي جەنۇبىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىرانىنىڭ ئوتتۇرا ۋە شەرقىي قىسمىنى، ئافغانىستان بىلەن پاكىستانىنىڭ غەربىي قىسىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. غەربىي تەرىپىنى زاگروس تېغى، شەرقىنى سۇلايمان تېغى، شەرقىي شىمالىنى ھىندىقۇش تېغى، شىمالىي تەرىپىنى ئېلبورس تاغلىرى قورشاپ تۇرىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1000 — 2000 مېتىرغىچە كېلىدۇ. ئېگىز تەكشىلىكنىڭ ئوتتۇرا قىسىملىرىدا نۇرغۇنلىغان ئويمانلىق ھەم چۆككەن جايلار بار. ئىران ئېگىز تەكشىلىكنىڭ كۆپ قىسىم جايلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك بەلباغ چۆل ئىقلىمى تىپىغا كىرىدۇ. ئوتلاقلار بىلەن شورلۇق جايلارمۇ خېلى كەڭ دائىرىنى ئىگىلەيدۇ.

ئىركۇتسكى شەھىرى (伊尔库茨克市 Иркутск) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي سىبىرىيە رايونىدىكى ئىككىنچى چوڭ

يۇنيكود كتىل نوربكتى www.uyghurkitap.com

هېسابلىنىدۇ. ئىرانىنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك چۆل ۋە ئوتلاق ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى، ھۆل - يېغىنى زور دەرىجىدە پەرقلىنىدۇ، ئۇنىڭ كاسپىي دېڭىز قىرغاقلىرى بىلەن زاگروس تاغلىرىنىڭ غەربىي تەرەپلىرىنىڭ ئىقلىمى نەم سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. بۇ جايلاردا يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. قۇرۇقلۇقنىڭ مەركىزدىي قىسىملىرىنىڭ ھۆل - يېغىنى ئاز بولۇپ، 50 — 500 مىللىمېتىر ئارىلىقىدا بولىدۇ. ئىراننىڭ ئاھالىسى 44 مىليون 383 مىڭدىن ئوشۇق (1986) بولۇپ، بۇنىڭ 50% نى پارسلار، قالغىنىنى ئەزەربەيجانلىقلار، كوردلار، بەختىيار بەلوجىستانلىقلار، قاشىگى خەلقىلىرى، ئەرەبلەر، ئافغانلار، يەھۇدىلار تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ 90% ى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. دۆلەت تىلى پارس تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئىران قەدىمىي دۆلەت بولۇپ، تارىختا پېرسىيە (پارس) دەپ ئاتالغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 500 - يىللاردا ئانىشان پادىشاھى كىروس ئىراندىكى قەبىلىلەرنى بىرلەشتۈرۈپ پېرسىيە ئىمپېرىيىسىنى قۇرغان، كېيىن دائىرىسىنى كېڭەيتىپ بابىل ۋە يەر ئوتتۇرا دېڭىز قىرغاقلىرىغا قەدەر بارغان. 7 - ئەسىردىن كېيىن ئەرەب، موڭغۇل، ئافغان، تۈرك قاتارلىق مىللەتلەر بىسىپ كىرىپ ھۆكۈمرانلىق قىلغان. 19 - ئەسىردىن باشلاپ چارروسىيە، ئەنگلىيىلەرنىڭ تاجاۋۇز قىلىشىغا ئۇچرىغان. 1921 - يىلى پەھلىۋى پادىشاھلىقى قۇرۇلغان، 1935 - يىلى دۆلەت نامىنى ئىرانغا ئۆزگەرتكەن. 1971 - يىلى 8 - ئايىنىڭ 16 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئىران ئىقتىسادتا نېفىت ۋە كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. نېفىت ئۇنىڭ مۇھىم ئىقتىسادىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. نېفىت ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ 90% نى،

شۇڭا ئۇنىڭ كۆپ قىسمى ياپونىيىلىك ئوت - چۆپلەر بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ئىرلاندىيە قەدىمدىن تارتىپ كىلىمات خەلقىنىڭ ئولتۇراقلاشقان جاي. 12 - ئەسىردىن باشلاپ ئىنگلىزلار تەسىرىنى كىرگۈزۈشكە باشلىغان. 1801 - يىلى ئەنگلىيە بىلەن ئىرلاندىيە ئوتتۇرىسىدا تۈزۈلگەن ئىتتىپاقلىق كېلىشىمى بويىچە، «بۈيۈك بىرىتانىيە ۋە ئىرلاندىيە پادىشاھلىقى» بولۇپ قۇرۇلغان. 1921 - يىلى 12 - ئايدا ئىرلاندىيىنىڭ جەنۇبىدىكى 26 ئوروڭ ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان، شىمالدىكى ئالتە ئوروڭ يەنىلا ئەنگلىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا قېلىۋەرگەن. 1937 - يىلى ئىرلاندىيە جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان. بىراق يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى بولۇپ قالغان. 1949 - يىلى ئەنگلىيە ئىتتىپاقىدىن چېكىنىپ چىققان. ئىرلاندىيە ئىقتىسادتا سانائەت، يېزا ئىگىلىك ۋە ساياھەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. سانائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 29% نى تەشكىل قىلىدۇ (1983). پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ئوت - چۆپ لۇكلەر بىلەن چارۋىچىلىق مەيدانلىرى ئىگىلەيدۇ. پۈتۈن دۆلەتتىكى 12 مىليون مو تېرىلغۇ يېرىنىڭ 90% دە چارۋىچىلىق ئۇچۇن زۆرۈر بولغان يەم - خەشەك زىرائەتلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا، قوي، چوشقا، ئات قاتارلىقلار بېقىلىدۇ. گۆش، سۈت مەھسۇلاتلىرىنى ئاساس قىلغان چارۋا مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتىنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكىنى تەشكىل قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا بۇغداي، ئارپا، ياڭيۇ، قىزىلچا ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ كېتەلمەيدۇ. ساياھەتچىلىك كىرىمى مۇھىم كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. سانائەتتە ئېلېكتىر، خىمىيە، توقۇمىچىلىق،

شەھىرى، ئىركۇتسكى ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر ئىركۇت دەريا‌سى بىلەن ئانگارا دەريالىرىنىڭ قوشۇلغان يېرىدىكى جايلاشقان، شەرقىي جەنۇبستىكى بايقال كۆلى بىلەن بولغان ئارىلىقى 66 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 579 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، بۇ جايدا 1686 - يىلى مۇھىم بىر قورغان قۇرۇلغان، 19 - ئەسىردە چارروسىيە بىلەن جۇڭگو ئارىلىقىدىكى مۇھىم ئالماشتۇرۇش سودا نۇقتىسى بولغان. ھازىر مۇھىم دەريا پورتى، تۆمۈريول ھەم خەلقئارا ھاۋا قاتناش بېكىتى ھېسابلىنىدۇ. سانائەتتە ئېغىر تېپىتكى ماشىنىسازلىق سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. يەنە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، يېمەك - ئىچمەك، چېرىمىتال پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەر - نىڭ شەرقىي جەنۇبىدا سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى، غەربىي جەنۇ - بىدىكى شىلىخوفتا چوڭ تېپىتكى ئالىيۇمىن زاۋۇتى، سىم زاۋۇتى بار. ئىركۇتسكى شەرقىي سىبىرىيەدىكى پەن - مەدەنىيەت، ئىلمىي تەتقىقات مەركىزى ھېسابلىنىدۇ.

ئىرلاندىيە (Ireland 爱尔兰) ياۋروپانىڭ غەربىدىكى ئىرلاندىيە ئارىلىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 7020 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 3 مىليون 510 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ كۆپىنى ئىرلاندىيلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلاردىن باشقا كىلت، دانىيىلىكلەر، نورمانلار، شوتلاندىيىلىكلەر، ئىنگلىزلار بار. ئاھالىنىڭ 90% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىرلاندىيە تىلى بىرىنچى دۆلەت تىلى، ئىنگلىز تىلى ئىككىنچى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئىرلاندىيە - نىڭ جەنۇبىي، شىمالىي قىسىملىرىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىزرەك بولۇپ، پاكار تاغلار، ئېدىرلىقلار بار، ئوتتۇرا قىسىمدا تۆزلەڭ - لىكلەر بار. ئىقلىمى مۆتىدىل ھەم يېللىق بولۇپ، دېڭىز - ئوك - يان خاراكتېرلىكى كۈچلۈك بولىدۇ. يامغۇر مىقدارى مول،

قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. ئىسپانىيە پورتى غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى مۇھىم دېڭىز، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى، شەھەردىن دۆلەتتىنكى ھەرقايسى جايلىرىغا بارىدىغان تاشيول، تۆمۈريوللار بار. پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر بولۇپ، ھەر خىل تىپتىكى ئوكيان پاراخوتلىرى بىۋاستە شەھەر رايونىغا كىرەلەيدۇ. ئىمپورت قىلىدىغان مالىارنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى، ئېكسپورت قىلىنىدىغان مالىارنىڭ بىر قىسمى مۇشۇ پورت ئارقىلىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، شۇنداقلا سۇرىنىام جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئالىيۇمىن توپىسى بىلەن ۋېنېسۇئېلانىڭ تۆمۈر رۇدىسىمۇ مۇشۇ پورت ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ شەرقىدە كارىپ رايونى بويىچە مۇھىم بولغان پىيارکو خەلقئارا ئايرودرومى بار. شەھەردە تارىخىي بىنالار، مەيدانلار، باغچىلار بار. 1818 - يىلى قۇرۇلغان مەشھۇر ئۆسۈملۈك باغچىسىدا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلتۈرۈلگەن تروپىك ئۆسۈملۈكلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. شەھەرنىڭ مەنزىرىسى گۈزەل، سايادەتچىلىكى تەرەققىي قىلغان.

ئىسپانىيە (西班亚 Espaпa) ياۋروپانىڭ ئەڭ غەربىدىكى ئىبېرىدىيە يېرىم ئارىلىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى504 مىڭ 750 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ 85% نى يېرىم ئاراللار ئىگىلەيدۇ. قالغان قىسمىنى يەر ئوتتۇرا دېڭىزىدىكى بالېئار قاتارلىق تاقىم ئاراللار ئىگىلەيدۇ. ئۇنىڭ شىمالىي قىسمىلىرى بىلەن جەنۇبىي قىسمىلىرىنىڭ ئىقلىمى ئوخشىمايدۇ. شىمالىي، غەربىي شىمال قىسمىلىرىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل ئىقلىم بەلبېغىغا، جەنۇبىي قىسمىلىرى سۇبتروپىك يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىمىغا كىرىدۇ. ئەڭ سوغۇق بولىدىغان 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى جەنۇبىدا 8°C — 13°C، شىمالدا 2°C — 10°C بولىدۇ. ئەڭ ئىسسىق بولىدىغان 8 - ئاي-

يېمەك ـ ئىچمەك، ماشىنىسازلىق، سېمونت قاتارلىق سانائەتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ 1973- يىلدىن باشلاپ ياۋروپا ئورتاق بازىرىغا ئەزا بولۇپ كىرگەن.

ئىزمىر (伊兹密尔 Izmir) تۈركىيىنىڭ غەربىدىكى ئەڭ چوڭ پورت شەھىرى، ئىزمىر ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر بۇرۇن «شمىنا» دەپ ئاتالغان. ئىزمىر ئايگىنان دېڭىز زىدىكى ئىزمىر قولتۇقىنىڭ باش قىسمىغا جايلاشقان تەبىئىي پورت. ئاھالىسى 637 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەر ئەتراپى مۇھىم يېزا ئىگىلىك رايونى بولۇپ، دەريا ۋادىسى ئارقىلىق ئىچكى رايونلار بىلەن باغلىنىپ تۇرىدۇ. سىرتقا ئەنجۈر، پاختا، تاماكا، كۆكىتات، ئاشلىق، گىلەم، يىپەك مەھسۇلاتلىرىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. سانائەتتە توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، كېيىم ـ كېچەك قاتارلىق يېنىك سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. يەنە ماشىنىسازلىق، نېفىت ئايرىش، كېمىسازلىق قاتارلىق سانائەتلىرىمۇ بار. شەھەر ئەتراپىدىكى فېس ۋە پېرگاما قاتارلىق قەدىمىي ئورۇنلار بىلەن دەم ئېلىش ئورۇنلىرى مۇھىم سایاھەت مەركەزلىرى ھېسابلىنىدۇ.

ئىسپان پورتى (西班亚港 Port of Spain) تىرىنىداد ۋە توباگو جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى، ئەڭ مۇھىم پورتى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى. بۇ شەھەر تىرىنىداد ئارىلىنىڭ غەربىدىكى فاربىيا قولتۇقى بويىغا جايلاشقان. ئاھالىسى 120 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). بۇ جاي ئەسلى ئىندىئان قەبىلىلىرى ئولتۇراقلاشقان بىر كەنت بولغان. 1595 - يىلى ئىسپانىيىلىكلەر بۇ جايغا بىر شەھەر سالغان. 1774 - يىلىدىن باشلاپ تىرىنىدادنىڭ مەركىزى بولغان. شەھەردە يېمەك ـ ئىچمەك، توقۇمىچىلىق، ئوي جاھازلىرىنى ياساش، نېفىت، خىمىيە، سېمونت، ئاپتوموبىل قۇراشتۇرۇش

قاتارلىق مېۋە - چېۋىلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا چوشقا، كالا، قوي، ئات، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان، يىلىغا بىر مىليون تونىدىن ئوشۇق بېلىق تۇتۇلىدۇ. ئىسپانىيىنىڭ سايahەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، ئىسپانىيىگە بىر يىلدا سايahەت قىلىپ كېتىدىغان كىشىلەر 50 مىليوندىن ئېشىپ (1987)، دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئىستانبۇل (Istanbul 伊斯坦布尔) تۈركىيىنىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى، ئۇ دۇنيا بويىچە بىردىنبىر ئىككى قىتئەگە بۆلۈنگەن شەھەر، ئۇنىڭ شەرقىي قىسمى ئاسىيا قىتئەسىگە، غەربىي قىسمى ياۋروپا قىتئەسىگە تەۋە بولۇپ، بۇ ئىككى قىسمىنى بوسفور بوغۇزى ئايرىپ تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ ستراتېگىيە ۋە قاتناش جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ئىنتايىن مۇھىم، 1973 - يىلىدىن بۇرۇن شەھەرنىڭ ئىككى تەرىپىدىكى قاتناش ئاساسەن پاراخوت ھەم قېيىقلار ئارقىلىق بولاتتى. 1973 - يىلى شەھەرنىڭ ئىككى قىسمىنى تۇتاشتۇرىدىغان چوڭ ئاسما تۆمۈر كۆۋرۈك سېلىندى. ئىستانبول تۈركىيىنىڭ ئەڭ قەدىمىي شەھىرى. شەھەر ئاھالىسى 4 مىليون 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981)، ئۇ مىلادىدىن بۇرۇنقى 660 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلۇپ، ۋىزانتىيە دەپ ئاتالغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 324 - يىللارغا كەلگەندە شەرقىي رىم ئىمپېرىيىسىنىڭ مەركىزى بولغان. شەھەرنىڭ نامى «كونستانتىنوپول» دەپ ئاتالغان. رىم ئىمپېرىيىسى تارمار بولغاندىن كېيىن ۋىزانتىيە ئىمپېرىيىسىنىڭ مەركىزى بولغان. 1453 - يىلى تۈرك سۇلتانلىقى مۇھەممەت II ۋىزانتىيە ئىمپېرىيىسىنى تارمار قىلغاندىن كېيىن ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسىنىڭ پايتەختى قىلىپ ئىستانبۇلغا ئۆزگەرتىلگەن. ئىستانبۇل مىلادىدىن بۇرۇنقى 324 - يىلدىن 1923 - يىلىغىچە بىرقانچە ئىمپېرىيىلەرنىڭ

لىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى شەرقىي جەنۇبى قىسمىدا 24°C — 26°C، شىمالىدا 16°C — 21°C بولىدۇ. ھۆل - يېغىن قىشتا كۆپرەك بولىدۇ. شەرقىي جەنۇب قىسىملىرى يازدا قۇرغاق ئىسسىق، ئاز يامغۇرلۇق، قىشتا يىللىق، كۆپ يامغۇرلۇق بولىدۇ. يۇتۇن ئىسپانىيە بويىچە ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 — 1500 مىللىمېتر غىچە بولىدۇ. شەرقىي جەنۇب قىسىملىرى قۇرغاقراق بولۇپ، 500 مىللىمېتر غا يەتمەيدۇ. ئىسپانىيىنىڭ ئاھالىسى 37 مىليون 650 مىڭدىن ئوشۇق (1981) بولۇپ، ئاھالىنىڭ ئاساسىنى كاستىلىيە خەلقلىرى (ئىسپانلار) تەشكىل قىلىدۇ، ئۇندىن قالسا كاتەيلونىيىلىكلەر، گالىتسىيىلىكلەر، باسك قاتارلىق مىللەتلەر بار. بۇ مىللەتلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ ئۆز ئالدىغا تىلى بار. دۆلەت تىلى ئىسپان تىلى ھېسابلىنىدۇ. پايتەختى مادرىد شەھىرى. ئىسپانىيە كونا مۇستەملىكىچى دۆلەت بولۇپ، 15 — 16 - ئەسىرلەردە پورتۇگالىيە بىلەن بىللە دۇنيادىكى كۈچلۈك دۆلەت بولغان. كېيىن گوللاندىيە، ئەنگلىيە، فرانسىيە، ئا ق ش قاتارلىق دۆلەتلەر تەرەققىي قىلىپ، ئۇنىڭ ئورنى تۆۋەنلىگەن. ئىسپانىيە بىرقەدەر تەرەققىي قىلغان دۆلەت. ئۇنىڭ ئىقتىسادى 60 - يىللاردىن بۇيان تېز تەرەققىي قىلغان. سانائىتىدە كېمە سازلىق، ئاپتوموبىل، سېمونت، كانچىلىق، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق، خىمىيە، كۆن - خۇرۇم، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەتلەرنى ئاساس قىلىدۇ. سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 70% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئاساسلىق ئاپتوموبىل، پولات ماتېرىياللىرى، سېمونت، پاراخوت، تېرە - خۇرۇم، توقۇمىچىلىق مەھسۇلاتلىرى، ئۇزۇم ھاردىقى ئېكسپورت قىلىدۇ، يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورتى پۈتۈن ئېكسپورتنىڭ 30% نى تەشكىل قىلىدۇ. يېزا ئىگىلىكىدە بۇغداي، ئارپا، كۆممىقوناق، شال، قارا بۇغداي ھەم ئاپېلسىن، لىمون، ئۇزۇم

زىنچە چوڭقۇرلۇقى 278 مېتىر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 702 مېترغا يېتىدۇ. 50 تىن ئوشۇق كىچىك دەريا كۆلگە قۇيۇلىدۇ. كۆل سۈيى سەل تۇزلۇق، تۇز مىقدارى 5.8 گە يېتىدۇ. ئىچىش ۋە سۇغىرىشقا بولمايدۇ. قەرەللىك قاتىناش قىلىشقا بولىدۇ، ئەتراپىدىكى ئىسسىق كۆل ئويمانلىقىنىڭ مەيدانى 23 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، مۇھىم ئاشلىق ۋە چارۋىچىلىق رايونى ھېسابلىنىدۇ.

ئىسفاھان (Isfahan 伊斯法罕) ئىرانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىغا جايلاشقان قەدىمىي شەھەر، ئىسفاھان ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى، ئىرانىنىڭ ئىككىنچى چوڭ شەھىرى بولۇپ، 2500 يىللىق تارىخقا ئىگە. شەھەر ئاھالىسى 672 مىڭدىن ئاشىدۇ، بۇ شەھەر قەدىمدىن تارتىپ شىمال، جەنۇب، شەرق، غەرب قاتنىشىنىڭ تۈگۈنى بولغان. ھازىر تۆمۈريولىلار ئارقىلىق كوم، تېھىرانلار بىلەن تۈتىشىپ تۇرىدۇ. ئۇ ئۆز ۋاقتىدىكى يىپەك يولىنىڭ جەنۇبىي بېكىتى ھېسابلىنىدۇ. ئىسفاھان شەھىرىدە ئاتاقلىق تارىخىي ئورۇنلار ناھايىتى كۆپ، ئۇنىڭ ئات بەيگىسى مەيدانى ناھايىتى داڭلىق. ئۇ ئۆز ۋاقتىدا (16 ــ 18 ــ ئەسىر-لەردە) ساپاۋى پادىشاھلىقىنىڭ مەركىزى بولغان. ھازىر ئىراننىڭ مۇھىم ئېغىر، يېنىك سانائەت مەركىزى. سانائەتتە ئاساسەن پولات ــ تۆمۈر، توقۇمىچىلىق، نېفىت ئايرىش، نېفىت ــ خىمىيە، ھەربىي قورال ــ ياراق ئىشلەپچىقىرىش، سېمونت، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ ئىران بويىنچە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. قول سانائىتىدىن گىلەمچىلىك تەرەققىي قىلغان.

ئىسكەندەرىيە (Alexandria 亚历山大) مىسىرنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى. قاھىرەدىن قالسا دۆلەت بويىچە ئىككىنچى چوڭ شەھىرى. ئىسكەندەرىيە نىل دەرياسىنىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىنىڭ غەربىدىكى نۇرغۇنلىغان ئۇششاق تارماق يېرىم ئارالالر ئۈستىگە

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

پايتەختى بولغان. شەھەردە قەدىمىي ئاسار - ئەتىقە ئورۇنلىرى، مەشھۇر قەدىمىي قۇرۇلۇشلار ناھايىتى كۆپ. ھازىر پۈتۈن شەھەردە 700 دىن ئوشۇق مەسچىت بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ، ئەڭ كۆركەم مەسچىت 1616 - يىلى سېلىنغان. ئىستانبول تۈركىيىنىڭ ئەڭ چوڭ زامانىۋى سانائەت ھەم مەدەنىيەت مەركىزى. شەھەرنىڭ توقۇمىچىلىق، ماشىنىسازلىق، تاماكا، كېمىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك، ئەينەك ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەتلىرى تەرەققىي قىلغان. ئىستانبولدىكى ئىشچىلار پۈتۈن دۆلەتتىكى ئىشچىلارنىڭ 50% نى، ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتى پۈتۈن دۆلەتتىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ 51.5% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئىستانبۇل پورتى ئارقىلىق ئېكسپورت قىلىنىدىغان ماللار پۈتۈن دۆلەتتىكى ئېكسپورت قىلىنىدىغان ماللارنىڭ 50% نى، ئىمپورتىنىڭ 15% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئىستانبول شەھىرىدە 34 ئالىي بىلىم يۇرتى، ئىلمىي تەتقىقات ئورۇنلىرى، ھەرخىل نەشرىيات ئورۇنلىرى جايلاشقان بولۇپ، تۈركىيىنىڭ مۇھىم مەدەنىيەت - ئاخبارات مەركىزى شەكىللەنگەن. ئىستانبۇل شەھىرىنىڭ قۇرۇقلۇق، دېڭىز، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. ئۇ جايدىكى بىرىنچى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1875 - يىلى سېلىنغان.

ئىسسىق كۆل (伊塞克湖 Озеро Иссык—Куль) ئۆتمۈشتە جۇڭگولۇقلار «تۇز كۆلچىكى»، «ئىسسىق دېڭىز» ياكى «سۈزۈك كۆلچەك» دېگەن ناملار بىلەن ئاتىغان. بۇ كۆل شىمالىي تىيانشاندىكى سوۋېت قىرغىزىستانىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئىسسىق كۆل ئويمانلىقىغا جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1608 مېتر كېلىدۇ، قىشتا مۇز توڭلىمايدۇ. ئۇزۇنلۇقى 178 كىلومېتر، ئەڭ كەڭ جايى 60 كىلومېتر كېلىدۇ. مەيدانى 6280 كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئوتتۇ-

چىلىق پورتىدىن ئىبارەت. ئىسكەندەرىيە پورتىنى مىسر ھۆكۈمىتى داۋاملىق كېڭەيتىپ قۇرماقتا. شەھەردە نۇرغۇنلىغان ئالىي مەكتەپلەر، پەن - تەتقىقات ئورۇنلىرى، مەشھۇر گىرىك رىم مۇزېي، مەشھۇر تارىخىي ئورۇنلار، ئاتاقلىق خەلقئارا ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار. ئىسكەندەرىيە شەھىرىنىڭ دېڭىز، قۇرۇقلۇق، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىلغان. تۆمۈرىيول، تاشيول، سۇيوللىرى ئارقىلىق مىسىرنىڭ پايتەختى قاھىرە بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ.

ئىسلام ئاباد (Islamabad 伊斯兰堡) پاكىستانىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي مەركىزى، يېڭىدىن قۇرۇلغان زامانىۋى شەھەر. ئۇ دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دېڭىز يۈزىدىن ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 300 — 600 مېتىر كېلىدىغان پوتۇار ئېگىزلىكىگە جايلاشقان. بۇ ئورۇننىڭ شەرقتىن غەربكە بولغان ئۇزۇنلۇقى 240 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 96 كىلومېتردىن ئارتۇق بولۇپ، تەبىئىي شارائىتى ياخشى. بۇ ئورۇن جىلام دەرياسى بىلەن ھىندى دەرياسى ئارىلىقىدىكى ئورۇنغا جايلاشقانلىقتىن ئۇچۇن سوئان، خارو قاتارلىق دەريالار ۋە راۋال قاتارلىق كۆللەر بار. ھاۋاسى يىللىق، مۆتىدىل كېلىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 380 — 510 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. ئىسلام ئاباد نىڭ يەر مەيدانى 909 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 340 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). شەھەرنىڭ شىمالىنى مارگالا تېغى، شەرقىنى راۋال كۆلى ئوراپ تۇرىدۇ. غەربىي جەنۇب قىسمى راۋالپىندى بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. ئىسلام ئاباد نىڭ قۇرۇلۇشى رەتلىك، كۆركەم، مەنزىرىسى گۈزەل. شەھەر ئىچىدە ئايرىم - ئايرىم ھالدا ھۆكۈمەت ئورگانلىرى رايونى، باش ئەلچىخانىلار رايونى، ئاھالە ئولتۇراقلاشقان رايونى، سانائەت رايونى، سودا رايونى ۋە ئىسلام ئاباد دۆلەت

جايلاشقان. ئىسكەندەرىيە مىسرىنىڭ ئەڭ قەدىمىي شەھەرلىرىنىڭ بىرى. بۇ شەھەر مىلادىدىن بۇرۇنقى 332 - يىلى گرېتسىيىدىكى ماكېدونىيە پادىشاھى ئىسكەندەر زۇلقەرنەيىننىڭ بۇيرۇقى بويىچە سېلىنغان. شەھەرنىڭ نامى ئۇنىڭ نامىغا ئىسكەندەرىيە دەپ ئاتالغان. ئىسكەندەرىيە قۇرۇلغاندىن تارتىپ 641 - يىلى ئەرەبلەر مىسرنى بويسۇندۇرغانغا قەدەر مىسرنىڭ پايتەختى بولغان. مىلادىدىن بۇرۇنقى 4 - ئەسىردىن 1 - ئەسىرگىچە بولغان ۋاقىتتا يەر ئوتتۇرا دېڭىزىنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى رايونلارنىڭ مۇھىم سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت مەركىزى بولغان، 16 - ئەسىردە شەھەر تەدرىجىي ۋەيران بولۇشقا باشلىغان. 19 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى يەنە تەدرىجىي ئەسلىگە كېلىشكە باشلىغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن تېز تەرەققىي قىلىپ ئافرىقا بويىچە مۇھىم پورت شەھىرى بولۇپ شەكىللەنگەن، ھازىر شەھەر ئاھالىسى 2 مىليون 500 مىڭدىن ئاشىدۇ (1981). ئىسكەندەرىيە مىسرنىڭ ئەڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى. ئۇ جايدا توقۇمىچىلىق، كېمىسازلىق، خىمىيەۋى ئوغۇت، نېفىت ئايرىش، نېفىت - خىمىيە، ماشىنىسازلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. ئىسكەندەرىيىدىكى سانائەت ئورۇنلىرى پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ $\frac{1}{3}$ نى ئىگىلەيدۇ. ئىسكەندەرىيە پورتى ئارقىلىق ئېكسپورت ھەم ئىمپورت قىلىنىدىغان مالالار پۈتۈن مىسر بويىچە ئېكسپورت ھەم ئىمپورت قىلىنىدىغان مالالارنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. يىلىغا 23 مىليون توننادىن ئارتۇق مالنى بىر تەرەپ قىلالايدۇ. ئىسكەندەرىيە پورتى شەرقىي پورت، غەربىي پورت دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ. غەربىي پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر بولۇپ، چوڭ ئوكيان پاراخوتلىرى توختىيالايدۇ. شەرقىي پورت بىلىق

ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل دېگۈز ئوكيان خاراكتېرلىك ئىقلىمىغا كىرىدۇ. يىلىق ھۆل - يېغىن مىقدارى جەنۇبىي قىسىملىرىدا 2000 مىللىمېتر، شىمالىي قىسىملىرىدا 450 مىللىمېتردىن يېتىدۇ. دۆلەتنىڭ جەنۇبىي قىسىملىرىدا ئورمان بىلەن قاپلىنىش نىسبىتى 25% گە يېتىدۇ. ئىسلاندىيىدە سازلىقلار كۆپ. دېگۈز قىرغاقلىرى بەك ئەگرى - توقاي، يەر ئاستىقى بايلىقى بىلەن سۇ ئېنېرگىيىسى مول. ئىسلاندىيىنىڭ ئاھالىسى 237 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983 - يىلى 12 - ئاي)، بۇنىڭ ئىچىدە كۆپىنى نېمىس مىللىتىگە خاس بولغان ئىسلاندىيىلىكلەر ئىگىلەيدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپىي خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. نېمىس تىل سىستېمىسىغا كىرىدىغان ئىسلاندىيە تىلى دۆلەت تىلى ھېسابلىنىدۇ. ئىسلاندىيىگە 8 - ئەسىرنىڭ ئاخىرى (874 - يىلى) ئىرلاندىيىلىكلەر بىلەن نورۋېگىيىلىكلەر كۆچۈپ كېلىشكە باشلىغان. 13 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرى نورۋېگىيىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىدا بولغان. 1904 - يىلى ئىچكى ئاپتونومىيە ھوقۇقىغا ئىگە بولغان. 1918 - يىلى مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1944 - يىلى 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئىسلاندىيە جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ئىسلاندىيە ئىقتىسادىتا بېلىقچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. سانائىتىدە بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ، ئۇندىن قالسا كېمىسازلىق، يېمەك - ئىچمەك، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى، سېمونت، خىمىيىۋى ئوغۇت قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى تەرەققىي قىلغان. ئىسلاندىيە تەرەققىي قىلغان دۆلەت. ئۇنىڭ خەلق ئىگىلىكى ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ كىشى بېشىغا تەقسىم قىلىنىشى دۇنيا بويىچە ئالدىنقى قاتاردا (كىشى بېشىغا 9000 ئامېرىكا دوللىرىدىن ئاشىدۇ) تۇرىدۇ. ئىسلاندىيىنىڭ تېرىلغۇ يېرى پۈتۈن يېرىنىڭ ئاران 1% نى تەشكىل قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا ئاساسلىق ئوت - چۆپ، يەم - خەشەك قاتارلىقلار

باغچىسى قاتارلىقلار سەلىنغان. ئاھالە ئولتۇراقلاشقان رايوندىكى كوچىلار توپا چاسا قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ھەربىر كوچىغا مەسچىت، ماگىزىن، مەكتەپ، مېھمانخانا، بانكا، باغچا، ئاشخاتا قاتارلىقلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان. ئىسلام ئابادنىك ھۆكۈمەت ئورگانلىرى رايونىغا پارلامېنت بىناسى، دۆلەت كېڭىشى بىناسى، ھۆكۈمەتنىك ھەرقايسى بۆلۈملىرى تۇرۇشلۇق ئورۇنلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان. سانائەت رايونىغا يېمەك - ئىچمەك، كاۋچۇك مەھسۇلاتلىرى، توقۇمىچىلىق، ئېلېكتر ئەسۋابلىرى، خىمىيە، پاراۋوز - ۋاگون ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى ئورۇنلاشتۇرۇلغان. سودا، مەدەنىيەت - مائارىپ رايونى بىلەن 220 كۋادرات كىلومېتر يەرگە ئىگە دۆلەت باغچىسىغا جىننا داشۋىسى، ئىقبال مىرتتىن ئوقۇش داشۋىسى ۋە باشقا ئالىي مەكتەپلەر، ئىرسىيەت تەتقىقات ئورنى، ئاتوم تەتقىقات ئورنى ۋە باشقا تەجرىبىخانىلار ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

ئىسلاندىيە (冰岛 Island) ياۋروپا قىتئەسىنىك غەربىي شىمال بىلەن ئاتلانتىك ئوكيانىنىك شىمالىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇ شىمالىي قۇتۇپ چەمبىرىگە يېقىن تۇرىدۇ. يەرمەيدانى 103 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئۇنىڭ $\frac{3}{4}$ قىسمىنى ئېگىزلىكلەر، $\frac{1}{8}$ قىسمىنى مۇزلۇقلار قاپلاپ تۇرىدۇ، دېڭىز قىرغاقلىرىدا تار كەتكەن تۈزلەڭلىكلەر بار. ئارالدا ۋولقانلار، ئىسسىق سۇلۇق بۇلاقلار، شارقىراتمىلار، كۆللەر، سۇيى تېز دەريالار ناھايىتى كۆپ. پۈتۈن ئارالنىڭ $\frac{1}{3}$ قىسمىنى ۋولقان لاۋىلىرى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئىسلاندىيىدىكى ئىسسىق سۇ-لۇق بۇلاقلار 1500 دىن ئاشىدۇ. ئىسلاندىيىنىك كۆپ قىسىم

لىدۇ. بۇ خىل يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرى ئىكىتوس پورتى ئارقىلىق چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ھازىر بۇ ئورۇن پېرۇنىك ئامازون رايونىدىكى مۇھىم نېفىت سانائەت مەركىزى، پېرۇنىك شەرقىي قىسمىدىكى مۇھىم مەدەنىيەت، دىن، سىياھەت رايونى بولۇپ تۇرماقتا. ئىكىتوس شەھىرى نېفىت سانائىستى بىلەن پېرۇدا مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇندىن باشقا توقۇمىچىلىق، ھاراق ئىشلەش، ياغاچچىلىق، خۇرۇم قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى، ئالىي مەكتەپلەر، ئايرودرومى قاتارلىق ئورۇنلار بار.

ئىندىگىركا دەريياسى (因迪吉尔卡河 Индигирка)

سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دەريا. باش مەنبەسى خاستاخ ھەم تاربىن - يوريياخ دەريالىرىنىڭ قوشۇلۇشىدىن شەكىللەنگەن. بۇ ئىككى دەريا قوشۇلغاندىن كېيىن شىمالغا قاراپ ئېقىپ شەرقىي سىبىرىيە دېڭىزىغا قۇيۇلىدۇ. ئۇزۇنلۇقى 1726 كىلومېتر كېلىدۇ، كۆللىمى 360 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاساسىي تارماقلىرى موما، شېلىنىباخ دەريالىرىدىن ئىبارەت. دەريانىڭ قۇيۇلۇش ئاغزىدىكى يىلىق ئومۇمىي ئېقىن مىقدارى 58.3 كۇب كىلومېتر. دەريانىڭ موما دەرياسىنىڭ قوشۇلغان يېرىدىن تارتىپ 1086 كىلومېتر ئارىلىقىدا قاتناش قىلىشقا بولىدۇ. قىشلىقى 7 - 8 ئاي مۇز تۇتۇلايدۇ.

ئىئوردان دەريياسىنىڭ غەربىي ياقىسى (约旦河西岸 The West Bank ofJordan River)

پەلەستىننىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى ساماريە بىلەن يۇدېيادىن ئىبارەت ئىككى رايونىغا توغرا كېلىدۇ. مەيدانى 5879 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ، ئاھالىسى 800 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983). ئورنى ئىئوردان دەريا-سىنىڭ غەربىگە جايلاشقان. 1947 - يىلى 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىكى ب د ت نىڭ پەلەستىننى بۆلۈش ھەققىدىكى قارارىغا ئاساسەن بۇ رايون قۇرۇلماقچى بولغان ئەرەب دۆلىتىگە تەۋە ئىدى. 1948 -

ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق قوي، ئۇنىڭدىن قالسا كالا بېقىلىدۇ. گۆش، تۇخۇم، سۈت بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ ئېشىنىدۇ.

ئىگۇاسۇ شارقىراتمىسى (伊瓜苏瀑布 Saltos do Iguaçu) جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى ئەڭ چوڭ شارقىراتما. برازىلىيە بىلەن ئارگېنتىنا چېگرىسىدىكى ئىگۇاسۇ دەرياسىنىڭ تۆۋەن ئېقىنىغا، ئىگۇاسۇ دەرياسى بىلەن پارانا دەرياسى قوشۇلىدىغان يېرىگە تەخمىنەن 23 كىلومېتر كېلىدىغان ئورۇنغا جايلاشقان. ئىگۇاسۇ دەرياسى بازالتلىق جىنسلىق ئورۇندىن پارانا دەريا ۋادىسىغا ئېقىپ چۈشكەن جايدا 275 بۆلەك جىددىي ئېقىن ھەم شارقىراتما ھاسىل قىلغان. تاشقىن مەزگىلىدە كەڭلىكى 3 – 4 كىلومېتر، ئېگىزلىكى 60 — 82 مېتر كېلىدىغان چوڭ شارقىراتما ھاسىل قىلىدۇ. يىللىق ئوتتۇرىچە ئېقىن مىقدارى تەخمىنەن 1700 كۇب مېتر سېكۇنتقا يېتىدۇ. شارقىراتمىنىڭ ئاۋازى 25 كىلومېترغا يېتىدۇ. برازىلىيە بىلەن ئارگېنتىنا بۇ جايىنى دۆلەت باغچىسى قىلىپ ئاچقان. ھازىر جەنۇبىي ئامېرىكىدىكى مۇھىم ساياھەت ـ ئېكسكۇرسىيە نۇقتىسى ھېسابلىنىدۇ. دەريانىڭ سۇ ئېنېرگىيە زاپىسى مول.

ئىكىتوس (伊基托斯 Iquitos) پېرۇ جۇمھۇرىيىتىنىڭ شەرقىي شىمالىغا، ئامازون دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىغا جايلاشقان پورت شەھىرى. پېرۇنىڭ شەرقىي شىمال رايونىدىكى مۇھىم سودا ـ سانائەت، قاتناش تۈگۈنى. ئىكىتوس شەھىرىدىن شەرقىتىكى ئاتلانتىك ئوكيانىغا بولغان ئارىلىقى 3700 كىلومېتر كېلىدۇ. ئىكىتوس ئەسلى كىچىك بىر بېلىقچىلىق يېزىسى بولۇپ، 1863 – يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. شەھەر ئاھالىسى 110 مىڭدىن ئاشىدۇ. شەھەر ئەتراپىدا كاۋچۇك، شېكەر قومۇشى، كوفې قاتارلىقلار ئۆستۈرۈ-

رايونلىرىدا 50 مىللىمېتر كېلىدۇ. ئىئوردانىيىنىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 960 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ، ئۇلاردىن باشقا تۈركمەن، ئەرمەن قاتارلىق مىللەتلەر ياشايدۇ. ئىئوردانىيىدىكى پەلەستىنلىكلەر بىر مىليون 200 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، ئاھالىنىڭ 90% دىن كۆپرەكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئەرەب تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. ئىئوردانىيە ئەسلى پەلەستىنىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، مىلادىدىن بۇرۇنقى 6 - ئەسىردىلا نەيبىت خەلقلىرى پادىشاھلىق دۆلەت قۇرغان. 16 - ئەسىرگە كەلگەندە ئوسمان تۈرك ئىمپېرىيىسىنىڭ كونتروللۇقىدا بولغان. بىرىنچى دۇنيا ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئەنگلىيىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكەن. 1921 - يىلى ئەنگلىيە ئىئوردان دەرياسىنى چېگرا قىلىپ ئۆزى ئىگىلىگەن جاينى ئىككىگە ئايرىغان. ئۇنىڭ غەربى پەلەستىن، شەرقى ئىئوردانىيە دەپ ئاتالغان. 1947 - يىلى 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى دۆلەت نامىنى ھاشىم ئىئوردانىيە پادىشاھلىقىغا ئۆزگەرتكەن، 1977 - يىلى 4 - ئاينىڭ 7 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. ئىئوردانىيە ئىقتىسادتا كان سانائىتى بىلەن يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ. بولۇپمۇ فوسفورلۇق مىنېرال ئىشلەپچىقىرىش مۇھىم ئىقتىسادىي مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. ئاھالىنىڭ 80% ى يېزائىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېھقانچىلىقىدا بۇغداي، ئارپا، كۆممىقوناق، كۈنجۈت، تاماكا، ئۈزۈم قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئۇنىڭ مېۋىچىلىكى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، ئۆز ئېھتىياجىنى قامداپ مېۋە ئېكسپورت قىلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى قامدىيالمايدۇ. چارۋىچىلىقىدا تۆگە، قوي، كالا، قېچىر، ئات قاتارلىقلار بېقىلىدۇ. پىششىقلاپ ئىشلەپچىقىرىش سانائىتىدە توقۇمىچىلىق، يېمەك -

www.uyghurkitap.com

1949 - يىلىدىكى ئوتتۇرا شەرق ئۇرۇشىدىن كېيىن بۇ رايون (ئىرىسلىمنىڭ شەرقىي بىلەن) ئىئوردانىيىنىڭ باشقۇرۇشىدا ئۆتكەن. 1967 - يىلدىكى ئوتتۇرا شەرق ئۇرۇشىدىن كېيىن ئىسرائىلىيە ئىگىلىۋالغان. بۇ يەردە تاغلىقلار كۆپ بولۇپ، مۇتەدىل بەلباغ مېۋە - چېۋىلىرى، ئۈزۈم، ياغلىق زەيتۇن، ئەنجۈر ھەم ئاشلىق ئۆستۈرۈلىدۇ. غەربىدىكى يەر ۋەزىيىتى پەسرەك رايونلار بىلەن شەرقتىكى ئىئوردان دەريا ۋادىلىرىدا ئاپېلسىن، بانان، ئامېرىكا ئامۇتى، كۆكتات ئۆستۈرۈلىدۇ. بۇ جايدا نۇرغۇن مۇقەددەس دىنىي ئورۇنلار بار. ئىئوردان دەرياسىنىڭ غەربىدىكى رايونلارنىڭ سايا‌ھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان، سايا‌ھەتچىلىك مۇھىم كىرىم مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ.

ئىئوردانىيە (Iordan 旦约) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان دۆلەت. يەر مەيدانى 96 مىڭ 188 كۋادرات كىلومېتر (ئىئوردان دەرياسىنىڭ غەربىي تەرىپىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) كېلىدۇ. ئۇنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى دېڭىز يۈزىدىن 600 — 1000 مېتىر ئېگىز بولغان ئېگىز-لىكلەردىن ئىبارەت. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىدە شىمالدىن جەنۇبقا سوزۇلغان ئىئوردان دەريا ۋادىسى، ئۆلۈك دېڭىز ۋادىسى، ئەرەب ۋادىسىدىن ئىبارەت ئۇچ ۋادا بار. بۇلارنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرى دېڭىز يۈزىدىن پەس تۇرىدۇ. ۋادىلارنىڭ شەرقىدە ئېگىزلىكى 1000 — 1400 مېتىر كېلىدىغان تاغلىقلار بار. دۆلەتنىڭ شەرقىي جەنۇبى تەرەپلەرنىگە قۇملۇقلار جايلاشقان. ئۇنىڭ كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك بەلباغ چۆللۈك ئىقلىم تىپىغا، غەربىدىكى تاغلىقلار يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئىقلىم تىپىدىكى رايونلارنىڭ يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 500 — 700 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. شەرقىي جەنۇبى

دېڭىز ئەتراپىدا ۋولادىۋوستوك، ۋونسان، پۇسان، كىتاكيوسىيو قاتارلىق مۇھىم پورتلار بار.

ياپونىيە (日本 Japan) ئاسىيا قىتئەسىنىڭ شەرقىگە تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي شىمالىغا جايلاشقان ئاۋال دۆلەت. يەر مەيدانى 377 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، خونسيو، خوكىكايدۇ، كيوسيۇ، سكوكۇ قاتارلىق تۆت چوڭ ئارال ۋە ئەترا-پىدىكى 3500 دىن ئوشۇق ئۇششاق ئارال-لارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ياپونىيە شىمالدىن جەنۇبقا 2400 كىلومېتر، شەرقتىن غەربكە 200 كىلومېتر كەڭلىكتە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. ياپونىيە تاغلىق دۆلەت بولۇپ، تاغلىق، ئېدىرلىقلار پۈتۈن دۆلەت يېرى-نىڭ 71% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇ يەر پوستىنىڭ ھەرىكەتچان بە-لىبغىغا جايلاشقانلىقتىن، يەر تەۋرەش، ۋولقان ھەرىكەتلىرى كۆپ بولۇپ تۇرىدۇ. فۇجى-ياما چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3776 مېتر كېلىدۇ. ياپونىيەنىڭ دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا تۆزلەڭ-لىكلەر بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ چوڭ گۈەندۇڭ تۆزلەڭلىكىنىڭ مەيدانى 15 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، ياپونىيە بويىچە ئەڭ چوڭ تۆزلەڭلىك ھېسابلىنىدۇ. ئۇ ياپونىيەنىڭ ساناقلىق، يېزا ئىگىلىكى ئەڭ تەرەققىي قىلغان، ئاھالىسى ئەڭ زىچ ئول-تۇراقلاشقان رايون ھېسابلىنىدۇ. ياپونىيەنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل بەلباغ دېڭىز ئوكيان خاراكتېرلىك مۇسسۇنلۇق ئىقلىمغا كى-رىدۇ. بىراق ئۇنىڭ شىمالىي، ئوتتۇرا، جەنۇبىي قىسىملىرىنىڭ ئىقلىمىدا زور پەرق بار. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپې-راتۇرىسى شىمالدا 10°C —، كيۇسيو ئارىلىنىڭ جەنۇبىدا 10°C، 7 - ئايدا شىمالدا 18°C، جەنۇبىدا 26°C قا يېتىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 800 — 2500 مىللىمېتر، ئايرىم جايلىرىدا 4000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ياپونىيەنىڭ ئىقلىمى يىللىق مۆتىدىل، ھۆل - يېغىنى مول بولغانلىقتىن، پۈتۈن دۆ-

www.uyghurkitap.com

ئىچمەك، سوپۇن، تاماكا، سېمونت، ئەينەك، نېفىت ئايرىش ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ.

ي

يابلانوۋى تېغى (雅布洛诺夫山脉 Яблоновый Хребет)

سوۋېت ئىتتىپاقى شەرقىي سىبىرىيىنىڭ جەنۇبىدىكى بايقال كۆلىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان. شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ 650 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا، 20 — 120 كىلومېتر كەڭلىكتە سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. ئەڭ ئېگىز جايى 1702 مېتر، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000 — 1500 مېتر كېلىدۇ. بۇ تاغلىق گرانت، كرىستال گېپس، قۇم تاشلاردىن تۈزۈلگەن. دېڭىز يۈزىدىن 1200 — 1400 مېتردىن تۆۋەن بولغان تاغ باغرىلىرى ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. يوپۇرماق تاشلايدىغان قارىغاي، شەمشاد، ئارچا قاتارلىق دەرەخلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ. تاغ چوققىلىرىغا تۇندىرا بەلبېغى جايلاشقان. تاغلىقنىڭ جەنۇبىي بۆلىكى تىنچ ئوكيان بىلەن شىمالىي مۇز ئوكياننىڭ سۇ بۆلگۈچ تېغى ھېسابلىنىدۇ.

ياپون دېڭىزى (日本海 Japan Sea) ئاسىيا چوڭ قۇرۇقلۇقى بىلەن ياپون تاقىم ئاراللىرىنىڭ ئارىلىقىغا جايلاشقان. شەرقىي شىمال تەرىپى تاتار بوغۇزى، لاپېروزا بوغۇزى ئارقىلىق ئوخوت دېڭىزى بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىي تەرىپى چىڭجىن بوغۇزى ئارقىلىق تىنچ ئوكيان بىلەن تۇتىشىدۇ. جەنۇبىي تەرىپى چاۋشيەن بوغۇزى ئارقىلىق شەرقىي جۇڭگو دېڭىزىغا ئۆتىشىپ تۇرىدۇ. مەيدانى تەخمىنەن بىرمىليون 10 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. دېڭىزنىڭ شىمالىي قىسمى تېيزرەك، ئەڭ چوڭقۇر جايى 3712 مېترغا يېتىدۇ. يىللىق ئېقىم دېڭىزنىڭ شەرقىي قىسمىدىن شىمالغا، سوغۇق ئىقىم غەربىي قىسمىدىن جەنۇبقا قاراپ ئاقىدۇ. دېڭىزنىڭ تۇز تەركىبى 33.5‰ گە يېتىدۇ. ياپون دېڭىزى بېلىق ئەڭ كۆپ چىقىدىغان دېڭىزلارنىڭ بىرى.

قاتاردا تۇرىدۇ. بۇلاردىن باشقا توقۇمچىلىق، نازۇك ماشىنسازلىق، ئېلېكتر ماشىنلىرى، ئېلېكترون سانائىتى مەھسۇلاتلىرى بىلەن باشقا ھەر خىل ماشىنسازلىق سانائىتى مەھسۇلاتلىرى جەھەتتىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئۇنىڭ سانائىستى توكيو، يوكوخاما، ئوساشا ، جوڭجىڭ، لەيخۇ ئېچىكى دېڭىز يانلىرى، شىمالىي كيوسيودىن ئىبارەت بەش رايونغا مەركەزلەشكەن. بۇ رايونلار پۈتۈن ياپونىيە يېرىنىڭ 23% نى، ئاھالىسى پۈتۈن ئاھالىنىڭ 10% نى تەشكىل قىلىدۇ. لېكىن پۈتۈن دۆلەتتىكى سانائەت مەھسۇلات قىممىتىنىڭ 70% نى، چوڭ تېپتىكى پولات تۆمۇر كارخانىسىنىڭ 95% نى، ئېغىر تېپتىكى خىمىيە سانائىتىنىڭ 80% نى ئىگىلەيدۇ. ياپونىيە سانائىتىگە كېرەكلىك خام ئەشيانىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى سىرتتىن ئېلىنىدۇ. سانائەت مەھسۇلاتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتا سىرتقى بازارغا تايىنىدۇ. ياپونىيە تاغلىق دۆلەت بولسىمۇ، يېزا ئىگىلىكى تەرەققىي قىلغان. يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنلىشىش سەۋىيىسى ئۇستۇن، ياپونىيىدە ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن ئاساسلىق شال ئۆستۈرۈلىدۇ. شال بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ ئېكسپورت قىلىدۇ. قالغان ئاشلىق زىرائەتلىرىنىڭ مەھسۇلاتى كۆپ ئەمەس. ئۇنىڭ سەيچىلىكى، مېۋىچىلىكى تەرەققىي قىلغان. يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چارۋىچىلىقنى زور كۈچ بىلەن تەرەققىي قىلدۇرماقتا. ياپونىيىنىڭ بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان بولۇپ، بېلىق تۇتۇش جەھەتتە دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ياپونىيىنىڭ قاتناش ترانسپورتى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان، ئۇنىڭ تاشيول، تۆمۇريول تورلىرى ناھايىتى زىچ، يېقىنقى يىللاردىن بۇيان زور كۈچ بىلەن يۇقىرى سۈرئەتلىك، ئېگىز جاھازلىق تۆمۇريول، تاشيول قۇرۇلۇشىنى تەرەققىي قىلدۇرماقتا. ياپونىيە سىرتقا تاۋار چىقىرىشتا ئېغىر سانائەت مەھسۇلاتلىرى بىلەن خىمىيە سانائەت مەھ-

لەتنىڭ 98% تىن كۆپرەكىنى (1981) ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. دەريالارنىڭ ئېقىنى تېز، سۈيى كۆپ، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسىگە باي. ياپونىيىنىڭ ئاھالىسى 120 مىليون 208 مىڭدىن ئوشۇق بولۇپ (1985)، مۇتلەق كۆپ قىسمىنى داخىلى مىللىتى ئىگىلەيدۇ، ئۇلاردىن باشقا، ئائىنو مىللىتى، چاۋشيەنلىكلەر، جۇڭگولۇقلار بار. تەدرىجى دىنى بىلەن بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ياپونىيە مەمۇرىي جەھەتتىن توكيو، خوككايدو، ئوساكا، كيوتو بىلەن 43 ناھىيىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ناھىيە دائىرىسىدە شەھەر، يېزا - بازارلارغا بۆلۈنىدۇ. ياپونىيە قەدىمدىن تارتىپ جۇڭگو بىلەن يېرىش - كېلىش قىلىپ كەلگەن. ئۇ جايدا مىلادى 4-، 5 - ئەسىرلەردە بىرلىككە كەلگەن دۆلەت شەكىللەنگەن. ئۇ قۇللۇق فېئودالىق تۈزۈمىلەرنى باشتىن كەچۈرگەن. 1868 - يىلىدىن بۇرۇن قالاق دۆلەت ئىدى. 1868 - يىلىدىكى مەلۇم جى يېڭىلىقتا كۆچۈش ھەرىكىتىدىن كېيىن كاپىتالىزمنى تېز تەرەققىي قىلدۇرۇپ، تېز ئارىدا تەرەققىي قىلغان كاپىتالىستىك دۆلەت بولۇپ قالغان. 1894 - يىلىدىن باشلاپ سىرتقا تاجاۋۇزچىلىق قىلىشقا باشلىغان. 1941 - يىلى تىنچ ئوكيان ئۇرۇشىنى قوزغىغان، 1945 - يىلى 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شەرتسىز تەسلىم بولغان. ئۇرۇشتىن كېيىن ئىقتىسادنى تېزلىكتە ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بۇرۇنقى سەۋىيىدىن زور دەرىجىدە ئېشىپ كەتكەن. ئۇنىڭ ئۇرۇشتىن كېيىنكى تەرەققىياتى ھەرقانداق كاپىتالىستىك دۆلەتتىن تېز بولغان. ياپونىيە 1968 - يىلىدىن باشلاپ ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئا ق ش، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن قالسا ئۇچىنچى ئورۇنغا ئۆتكەن. ئۇنىڭ سانائەتلىشىش سەۋىيىسى يۇقىرى، تېخنىكىسى ئۇستۇن. نۇرغۇن سانائەت مەھسۇلاتلىرى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئۇ كېمەسازلىق، ئاپتوموبىل، پولات - تۆمۈر، نېفىت - خىمىيە سانائەتلىرى جەھەتتە دۇنيادا ئالدىنقى

ياقۇتلار بىلەن رۇسلارنى ئاساس قىلىدۇ. يېرىمىك $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تاغلىقلار ئىگىلەيدۇ. لېنا دەريياسىنىڭ ئوتتۇرا، تۆۋەن ئېقىنى بىلەن شىمالىي مۇز ئوكيان قىرغاقلىرىغا تۇتاشقان كىلىكلەر جايلاشقان. بۇ جايدا ئولېنوك، لېنا، يانا، ئىندىگىركا قاتارلىق مۇھىم دەريالار بار. 40% يېرى قۇتۇپ چەمبىرى ئىچىگە جايلاشقان. ھاۋاسى سوغۇق، ماتېرىك خاراكتېرى كۈچلۈك. 1 - ئايلىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى $-34°C$ — $-50°C$ — قا چۈشىدۇ. بۇ رايوندىكى ۋېرخويانسكى بىلەن ئويمياكون شەھەرلىرى شىمالىي يېرىم شارنىڭ «سوغۇق قۇتۇپى» دەپ ئاتىلىدۇ. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 140 — 280 ملليمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جايغا دائىم توڭلاپ تۇرىدىغان بەلباغلار بىلەن توك تۇپراقلىق بەلباغلار كەڭ تارقالغان. ئورمانلار پۈتۈن يېرىنىڭ 50% تىن كۆپرەكنى قاپلاپ تۇرىدۇ، ئالماس، ئالتۇن، يۇنمۇ، تۆمۈر، كۆمۈر، تەبىئىي گاز، قەلەي، ۋولفرام قاتارلىق كان بايلىقلىرى ناھايىتى مول. ياقۇت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى 1922 - يىلى قۇرۇلغان. سانائەتتە كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ. ئالماس مەھسۇلاتىدا سوۋېت ئىتتىپاقى بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. ئالتۇن مەھسۇلاتى پۈتۈن سوۋېت ئالتۇن مەھسۇلاتىنىڭ 20% نى تەشكىل قىلىدۇ. ئورمان كېسىش، بېلىق مەھسۇلاتىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. چارۇچىلىقىدا ئاساسەن بۇغا، كالا بېقىلىدۇ. ئاھالىنىڭ بىر قىسمى ئوۋچىلىق ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. مۇھىم شەھەرلىرى ياقۇتسكى ھەم مىرنىلاردىن ئىبارەت.

ياقۇتسكى (雅库茨克 Якутск) سوۋېت روسىيە فېدېراتسىيىسىنىڭ شەرقىدىكى ياقۇت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي،

سۇلاتلىرىنى (ماشىنا، پولات، ئاپتوموبىل، پاراخوت) ئاساسىي قىلىدۇ. بۇلاردىن قالسا خىمىيەۋى تالا مەھسۇلاتلىرى ئىككىنچى چى ئورۇندا تۇرىدۇ. خام ئەشيادا نېفىت، كۆمۈر قاتارلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق يېزا ئىگىلىك مەھسۇلاتلىرىنى ئىمپورت قىلىدۇ.

ياسسي (Iasi 雅西) رۇمىنىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى مۇھىم سانائەت مەركىزى. بۇ شەھەر پرۇت دەريا سىنىڭ تارمىقى بولغان باخلۇئى دەريا بويىغا جايلاشقان. ياسسي 16 ـ ئەسىردىن باشلاپ مولداۋا كىنەزلىكىنىڭ مەركىزى بولغان. يېقىنقى 100 يىلدىن بۇيان «مەدەنىيەت شەھىرى» نامى بىلەن رۇمىنىيىگە تونۇلغان. ھازىر ياسسي داشۆسى ئۇنىڭ مۇھىم سىمۇۋولى ھېسابلىنىدۇ. ياسسي مەدەنىيەت سارىيى 1434 ـ يىلى سېلىنغان بولۇپ، ياسسي شەھىرى بويىچە ئەڭ چوڭ قۇرۇلۇشلارنىڭ بىرى. ياسسي شەھىردە رۇمىنىيە بويىچە ئەڭ بۇرۇن قۇرۇلغان ياسسي داشۆسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شۆبىسى، پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى بار. ياسسي رۇمىنىيىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئەڭ چوڭ سانائەت مەركىزى، شەھەر ئاھالىسى 300 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ شەھەردە پولات ـ تۆمۈر، ماشىنىسازلىق، خىمىيە، توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى خېلى تەرەققىي قىلغان.

ياقۇت ئاپتونوم جۇمھۇرىيىتى (雅库特自治共和国 Якутская АССР) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ رۇس فېدېراتسىيىسىدىكى مەيدانى ئەڭ چوڭ بىر مەمۇرىي رايونى. شىمالدا شىمالىي مۇز ئوكيانىنىڭ لاپتېۋىخ ھەم شەرقىي سىبىرىيە دېڭىز سۇيى بىلەن يۇيۇلۇپ تۇرىدۇ. مەيدانى 3 مىليون 103 مىڭ كۋادرات كىلومېتر‌غا يېتىدۇ. ئاھالىسى 984 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985).

باشلىقلىرى يىغىنى مۇشۇ جايدا ئۆتكۈزۈلگەن.

يامايكا (牙买加Jamaica) غەربىي ھىندى تاقىم ئاراللىرى ئىچىدىكى ئارال دۆلەت. ئۇنىڭ ئەتراپىدا كۇبا، ھايتى قاتارلىق دۆلەتلەر بار. يەر مەيدانى 10 مىڭ 991 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، كۆپ قىسمىنى تاغلىق، ئېگىزلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى دېڭىز يۈزىدىن 2256 مېتر ئېگىز، دېڭىز قىرغاقلىرىدا چۆكمە جىنسلىق تۈزلەڭلىكلەر بار. يامايكىدا كىچىك دەريالار، بۇلاقلار كۆپ، ئۇنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يىللىق ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 27°C قا يېتىدۇ، ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 25% نى ئورمان قاپلاپ تۇرىدۇ. يامايكا ئالىيۇمىن توپىسى ئىشلەپچىقىرىشتا دۇنيا بويىچە مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ. ئالىيۇمىن توپىسىدىن باشقا گېپىس، مەرمەرتاش، تۆمۈر، مارگانېتىس رۇدىسى ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. يامايكىنىڭ ئاھالىسى 2 مىليون 300 مىڭدىن ئاشىدۇ (1983)، بۇنىڭ 76.3% نى نىگېرلار، 15.1% نى ئاق تەنلىكلەر بىلەن نىگېرلاردىن بولغان ئارىلاش قان سىستېمىسىدىكىلەر، ھىندىئانلار، ياۋروپالىقلار، جۇڭگو مۇھاجىرلىرى تەشكىل قىلىدۇ. ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. پايتەختى كىنگىستون شەھىرى. يامايكىدا ئەسلى ئىندىئانلارنىڭ ئاراۋاك قەبىلىسى ئولتۇراقلاشقان. 1509 - يىلى ئىسپانىيىنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان، 1655 - يىلى ئەنگلىيە بېسىپ كىرگەن، 1670 - يىلى ئەنگلىيىنىڭ مۇستەملىكىسىگە ئايلانغان. 17 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن 19 - ئەسىرنىڭ باشلىرىغىچە ئەنگلىيە مۇستەملىكىچىلىرىنىڭ ئافرىقا قۇللىرىنى ساتىدىغان قۇل سودا بازىرى بولغان. 1962 - يىلى 8 - ئاينىڭ 6 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. لېكىن ئۇ يەنىلا ئەنگلىيە ئىتتىپاقىنىڭ بىر ئەزاسى. 1972 -

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

مۇقتىسادىي ۋە مەدەنىيەت مەركىزى. ياقۇت شەھىرى لېنا دەريا
ياسىنىڭ ئوتتۇرا ئېقىمىنىڭ غەربىي تەرىپىگە جايلاشقان.
شەھەر ئاھالىسى 152 مىڭدىن ئاشىدۇ (1979)، بۇ شەھەر
1632 - يىلى لېنا دەريا سىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە سېلىنغان
قورغان ئاساسىدا كېڭەيگەن، 1642 - 1643 - يىللىرى دەريا-
نىڭ غەربىي تەرىپىگە كۆچكەن. بۇ شەھەر ياقۇت ئاپتونوم
جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇھىم ئېقتىسادىي مەركىزى، مۇھىم سۇ، قۇ-
رۇقلۇق، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى. بۇ جايدا كۆن - خۇرۇم، ياغاچ
ماتېرىياللىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش، كېمىسازلىق، ئاپتوموبىل
رېمونت قىلىش، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىق سانائەت
تارماقلىرى بار. ياقۇتسكى شەھىرى لېنا دەريا سى بويىدىكى
مۇھىم دەريا پورتى.

يالتا (雅尔塔 Ялат) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ قارا دېڭىز
بويىغا جايلاشقان قىرىم يېرىم ئارىلىنىڭ جەنۇبىي دېڭىز ياقا-
سىدىكى ئاتاقلىق ساناتورىيە شەھىرى، بۇ شەھەر قارا دېڭىز
بويىغا جايلاشقان بولۇپ، قىرىم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى سىمفېرە-
پول شەھىرىدىن 99 كىلومېتر جەنۇبتا تۇرىدۇ. شەھەر ئاھالە-
سى 77 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ جاينىڭ شىمالىنى تاغلىقلار ئوراپ
تۇرىدۇ. ھاۋاسى يېقىملىق، مەنزىرىسى ناھايىتى گۈزەل. بۇ جاي-
نىڭ قىشلىق ھاۋاسى سوغۇق ئەمەس، يازلىقىمۇ قاتتىق ئىسسىق
بولمايدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 13°C بولىدۇ.
بۇ جايغا نۇرغۇنلىغان ساناتورىيىلەر، ھەرخىل تاماشا قىلىش
مەيدانلىرى، ئاتاقلىق مېھمانخانىلار سېلىنغان. شەھەرنىڭ ئەترا-
پىدا ئۈزۈم ۋە سۇبتروپىك بەلباغ مېۋىلىرى ئۆستۈرۈلىدۇ.
يېمەك - ئىچمەك سانائەتلىرى (ئۈزۈم ھارىقى ئىشلەشنى ئاساس
قىلىدۇ) تەرەققىي قىلغان. ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە
ئامېرىكا، سوۋېت، ئەنگلىيەدىن ئىبارەت ئۈچ دۆلەت

ئىندونېزىيەنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ۋە قاتناش مەركىزى، يائۇندىي شەھىرى كامېرونىنىڭ ئەڭ چوڭ پورتى دوئالادىن 200 كىلومېتر شەرقتە جايلاشقان. شەھەر ئاھالىسى 650 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇ شەھەردە ياغاچ، كاكائو پىششىقلاپ ئىشلەش، شېكەر، تاماكا، كۆن - خۇرۇم زاۋۇتلىرى، خەلقئارا ئايرودرومى، 1962 - يىلى قۇرۇلغان كامېرون داشۆسى قاتارلىق ئالىي بىلىم يۇرتلىرى، ئاتاقلىق ساياھەت ئورۇنلىرى، مەشھۇر ئۆڭكۈرلەر بار. شەھەرنىڭ ساياھەت چىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى ئېدىرلىقلارنى ياپيېشىل ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ. يائۇندىي شەھىرى 1888 - يىلى سېلىنغان. 1889 - يىلى گېرمانىيە مۇستەملىكە چىلىرى بۇ جايغا كېلىپ بىر ھەربىي پونكىت قۇرغان.

ياۋا ئارىلى (爪哇岛 Pulaujava) ھىندونېزىيەنىڭ مۇھىم ئارىلى، ھىندونېزىيەنىڭ ئىقتىساد، پەن - مەدەنىيەت، قاتناش - ترانسپورتى ئەڭ تەرەققىي قىلغان، ئاھالىسى ئەڭ كۆپ ئولتۇراقلاشقان بىر ئارال. ئۇنىڭ يەر مەيدانى 126 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى 970 كىلومېتىر كېلىدۇ. ئاھالىسى 80 مىليوندىن ئاشىدۇ. پۈتۈن ھىندونېزىيە ئاھالىسىنىڭ 50% تىن كۆپرەكى مۇشۇ ئارالغا جايلاشقان. ھەربىر كۋادرات كىلومېتر يەرگە 650 كىشى توغرا كېلىدۇ. ياۋا ئارىلىنىڭ كۆپ قىسمىنى تاغلىق، ئېدىرلىقلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. تاغلىقلاردا ئۇششاق ئويمانلىقلار ناھايىتى كۆپ. ئۇنىڭ شىمالىي دېڭىز قىرغىقىغا تۆۋلەڭلىكلەر جايلاشقان. كۆپ قىسىم ئورۇنلىرىنىڭ ئىقلىمى تروپىك يامغۇرلۇق ئورمان ئىقلىمىغا خاس بولۇپ، تېمپېراتۇرىسى يىل بويى يۇقىرى بولىدۇ، تېمپېراتۇرىنىڭ يىللىق پەرقى چوڭ ئەمەس، يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتىردىن ئاشىدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ

www.uyghurkitap.com

يىلى 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. يامايكا ئىقتىسادتا يېزا ئىگىلىك ۋە كان سانائىتىنى، ساياھەتچىلىكنى ئاساس قىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا شېكەر قومۇشى، ئاپېلسىن، كوفى، كاكائو قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. سانائەتتە ئاساسلىق ئالىيۇمىن توپىسى ئىشلەپچىقىرىشنى ئاساس قىلىدۇ. بۇندىن باشقا شېكەر سانائىتى، يېمەك - ئىچمەك سانائىتى، ئېلېكترون ئۈسكۈنىلىرى سانائىتى، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق، خىمىيە، توقۇمىچىلىق سانائەتلىرى بار. يامايكىنىڭ ساياھەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان.

يانبۇ (延布Yanbu) سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ قىزىل دېڭىز بويىدىكى ئىككىنچى چوڭ پورتى، مەدىنە شەھىرىنىڭ دېڭىزدىن چىقىش ئېغىزى، يېڭى تەرەققىي قىلىۋاتقان مۇھىم سانائەت مەركىزى. شەھەر ئاھالىسى 10 مىڭدىن ئاشىدۇ. پورتنىڭ سۈيى چوڭقۇر، تەرەققىي قىلىش ئىستىقبالى چوڭ. ئاببىاس ئارىلى پورتىنى توسۇپ تۇرىدۇ. يانبۇ پورتىغا سەئۇدى ئەرەبىستاننىڭ پېرسىيە قولتۇق بويىدىن تارتىلغان 1200 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى نېفىت تۇرۇبىسى تۇتاشتۇرۇلغان. بۇ تۇرۇبىدىن يىلىغا 92 مىليون 500 مىڭ توننا نېفىت يانبۇ پورتىغا يەتكۈزۈلۈپ ئاندىن پاراخوتلارغا قاچىلىنىپ چەت ئەللەرگە ئېكسپورت قىلىنىدۇ. بۇ شەھەردە يېقىنقى يىللاردىن بۇيان چوڭ تىپتىكى زامانىۋى نېفىت ئايرىش زاۋۇتى، خىمىيە زاۋۇتى، مېتاللۇرگىيە، سېمونت زاۋۇتلىرى قۇرۇلغان. يانبۇ پورتىدىن كۆپلەپ نېفىت ۋە خورما قاتارلىق مەھسۇلاتلار ئېكسپورت قىلىنىدۇ. ھەر يىلى ھەج قىلىش ئۈچۈن كەلگەن مېھمانلارمۇ مۇشۇ پورتتىن ئۆتىدۇ.

يائۇندې (雅温得Yaounde) كامېرون بىرلەشمە جۇمھۇرىـ

جەنۇبىتا سۇۋەيىش قانىلى ئارقىلىق قىزىل دېڭىزغا چىقىقىلى بولىدۇ. ئۇ ئاتلانتىك ئوكيان بىلەن ھىندى ئوكيانىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدىغان مۇھىم سۇ يولى ھېسابلىنىدۇ. يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئەتراپىدا جەبىلتارىدىق پورتى (ئەنگلىيە)، مارسېل (فرانسىيە)، گېنۇيا، نېئاپول (ئىتالىيە)، بارسېلونا (ئىسپانىيە)، سىپلىت، رىيېكا (يۇگوسلاۋىيە)، دۇررېس (ئالبانىيە) قاتارلىق مۇھىم پورتلار بار.

يەمەن جۇمھۇرىيىتى (Al Yaman، Yemen 地) ئەرەب يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي جەنۇبى بۆلۈكىگە جايلاشقان. ئۇنىڭ غەربىي تەرىپىنى قىزىل دېڭىز، جەنۇبىنى ئەرەب دېڭىز ئوراپ تۇرىدۇ. دۆلەتنىڭ غەربىي قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىزى بولۇپ، ئېگىزلىكى 3000 مېتر دىن ئاشىدىغان تاغلار ئىگىلەپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىقلاردىكى ئايرىم تاغ چوققىلىرىنىڭ دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 3760 مېتر كېلىدۇ. دۆلەتنىڭ يەر ۋەزىيىتى غەربتىن شەرققە قاراپ پەسىيىپ ئېدىرلىق، چۆللۈكلەر بىلەن تۇتىشىدۇ. ئەرەب دېڭىزى بىلەن قىزىل دېڭىز بويلىرىدا تار كەتكەن تۆزلەڭلىكلەر بار. يەمەننىڭ ئىقلىمى تىروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بىراق يەر شەكلى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن ھەرقايسى جايلىرىنىڭ ئىقلىمىدا پەرق چوڭراق. چۆل بىلەن دېڭىز قۇرغاق رايونلىرىنىڭ ئىقلىمى قۇرغاق ئىسسىق كېلىدۇ. يىللىق ھۆل-يېغىن مىقدارى 50 مىللىمېتر دىن 100 مىللىمېتر غىچە كېلىدۇ. ئايرىم جايلىرىنىڭ مىللىمېتر 400 غا يېتىدۇ. ئېگىز تاغلىرى بىلەن ئېدىر-لىقلارنىڭ ئىقلىمى مۆتىدىل كېلىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. ھەر يىلنىڭ 3 ـ، 5 ـ ئايلىرى بىلەن 7 ـ، 9 ـ ئايلىرى ھۆل - يېغىن پەسلى، قالغان پەسىللىرى قۇرغاق پەسلى دەپ ئاتىلىدۇ. قۇرغاق پەسىللىرىنىڭ ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 37°C، ھۆل - يېغىن پەسىللىرىنىڭ ئوتـ

23% يېرى ئورمان، قالغان جايلىرى ئوت - چۆپ ۋە تېرىلىرو زىرائەتلىرى بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. ياۋا ھىندۇنېزىيىنىڭ ئەڭ تەرەققىي قىلغان بىر رايونى، بۇ جايدا ئۆستۈرۈلىدىغان شال، كۆممىقۇناق، مانىخوت، دادۇر، خاسىڭ قاتارلىق بەش خىل مۇھىم زىرائەت مەھسۇلاتى پۈتۈن دۆلەتتە ئۆستۈرۈلىدىغان شۇ خىل زىرائەتلەرنىڭ 65% — 80% نى ئىگىلەيدۇ. ئۇلاردىن باشقا شېكەر قومۇشى، چاي، كوفى، ياغاچ، پاختا، خىنىن دەرىخى، كاۋچۇك، تاماكا قاتارلىقلارمۇ كۆپ ئۆستۈرۈلىدۇ. ياۋا ئارىلىنىڭ تەبىئىي شارائىتى ياخشى، بايلىقى مول، ئەمگەك كۈچى تولۇق، شۇڭا ئۇ ھىندۇنېزىيىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق ئىقتىسادىي رايونى ھېسابلىنىدۇ.

يەر ئوتتۇرا دېڭىزى (地中海 Mediterranean Sea) ياۋروپا، ئاسىيا، ئافرىقىدىن ئىبارەت ئۈچ قىتئەنىڭ ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. شەرقتىن غەربكە ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 4000 كىلومېتر، شىمالدىن جەنۇبقا كەڭلىكى 1800 كىلومېترغا يېتىدۇ، يەر مەيدانى 2 مىليون 505 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يەر ئوتتۇرا دېڭىز ئاپىنىن يېرىم ئارىلى سىتىسىلە بىلەن تۇنىس ئوتتۇرىدىسىكى تۇنىس بوغۇزىنى چېگرا قىلغان ھالدا شەرق، غەرب دەپ ئىككى قىسىمغا ئايرىلىدۇ. يېرىم ئارال، ئاراللار تەرىپىدىن لىگورىيە دېڭىزى، تىررېن دېڭىزى، ئادىرىياتىك دېڭىزى، ئىئون دېڭىزى، ئېگەي دېڭىزى قاتارلىق دېڭىزلارغا بۆلۈنىدۇ. ئوتتۇرىچە چوڭقۇرلۇقى 1500 مېتر، ئەڭ چوڭقۇر جايى 5092 مېتر كېلىدۇ. تۇز تەركىبى بىرقەدەر يۇقىرى بولۇپ، ئەڭ يۇقىرىسى 39.5% گە يېتىدۇ. يەر ئوتتۇرا دېڭىزى غەربتە جەبىلتارىق بوغۇزى ئارقىلىق ئاتلانتىك ئوكيان بىلەن، شەرقىي شىمالىدا داردانىل بوغۇزى، مەرمەر دېڭىزى، بوسفور بوغۇزى ئارقىلىق قارا دېڭىز بىلەن تۇتىشىدۇ. شەرقىي

قىلىدۇ. چارۋىچىلىقىدا تۆگە، كالا ھەم قوي بېقىلىدۇ. يەمەن جۇمھۇرىيىتى سانائەتتە نېفىت ئايرىش سانائىتى بىلەن كان سانائىتىنى ئاساس قىلىدۇ، ئادەن شەھىرى يەمەن جۇمھۇرىيىتى بويىچىلا ئەمەس، دۇنيا بويىچىمۇ مۇھىم نېفىت ئايرىش سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. يۇقىرىقى سانائەت تارماقلىرىدىن باشقا يەنە قۇرۇلۇش ـ بىناكارلىق، توقۇمىچىلىق، يېمەك ـ ئىچمەك، تاماكا، ئالىيۇمىن، بېلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەش قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. سانائەت مەھسۇلاتلىرىنىڭ بىر قىسمىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. يەمەن جۇمھۇرىيىتى قاتناش تىرانسپورتىدا تاشيولىنى ئاساس قىلىدۇ، تۆمۈريول يوق، تاشيول، توپا يوللىرىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلۇقى 530 مىڭ كىلومېتر كېلىدۇ، بۇنىڭ ئىچىدە ئاسفالىت يوللىرىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 4400 كىلومېتر كېلىدۇ. سانا، ئادېن شەھەرلىرى ئەڭ مۇھىم قاتناش تۈگۈنلىرى ھېسابلىنىدۇ.

يوكوخاما (横滨 Yokohama) ياپونىيەنىڭ ئەڭ چوڭ سودا پورتى، دۇنيا بويىچە ئاتاقلىق پورتلارنىڭ بىرى. توكيو، ئوساكالاردىن قالسا ئۈچىنچى چوڭ شەھىرى، توكيو ـ يوكوخاما سانائەت رايونىنىڭ مۇھىم يادروسى. بۇ شەھەر توكيو قولتۇقىنىڭ غەربىگە جايلاشقان بولۇپ، توكيو-نىڭ سىرتقى پورتى بىلەن بولغان ئارىلىقى 30 كىلومېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى 2 مىليون 774 مىڭدىن ئاشىدۇ. يوكوخاما 1859 ـ يىلى پورت بولۇپ قۇرۇلغان. 1889 ـ يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. 1923 ـ يىلى گۈەنىدۇك چوڭ يەر تەۋرىشىدە زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان. ھازىر يىلىغا 100 مىليون تونـنىدىن ئوشۇق يۈكنى بىر تەرەپ قىلالايدىغان زامانىۋى چوڭ پورتقا ئايلاندى. شەھەرنىڭ ماشىنىسازلىق، ئاپتوموبىل، كېمىسازلىق، نېفىت ئايرىش، ئېلېكترو ماشىنىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش،

تەرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 2.7°C ئەتراپىدا بولىدۇ. ئەرەب يەمەن جۇمھۇرىيىتى بىلەن دېموكراتىك يەمەن تارىختا ئەسلى بىر دۆلەت ئىدى، چەت ئەل مۇستەملىكىچىلىرى ۋە سىرتقى كۈچلەرنىڭ ئارىلىشىشى سەۋەبىدىن، يەمەن جەنۇب ۋە شىمالدىن ئىبارەت ئىككى دۆلەتكە بۆلۈنۈپ كەتكەن. 1918 - يىلى شىمالىي يەمەن مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن، 1962 - يىلى 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى دۆلەت نامىنى ئەرەب يەمەن جۇمھۇرىيىتىگە ئۆزگەرتكەن. 1967 - يىلى 11 - ئاينىڭ 30 - كۈنى جەنۇبىي يەمەن مۇستەقىللىككە ئېرىشكەن. 1990 - يىلى 3 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئەرەب يەمەن جۇمھۇرىيىتى بىلەن يەمەن دېموكراتىك خەلق جۇمھۇرىيىتى بىرلىشىپ، يەمەن جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. ئىككى دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ كېلىشىمى بويىچە، يەمەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ پايتەختى سانا شەھىرى بولۇپ بەلگىلەنگەن، دۆلەت تىلى ــ ئەرەب تىلى، دۆلەت دىنى ــ ئىسلام دىنى قىلىپ بېكىتىلگەن. يەمەن جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاھالىسى 11 مىليون 430 مىڭدىن ئاشىدۇ (1986). ئاھالىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمىنى ئەرەبلەر تەشكىل قىلىدۇ. يەمەن ئىقتىسادىي جەھەتتە يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدۇ، ئاھالىنىڭ 70% دىن كۆپرەكى يېزا ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، تېرىقچىلىق بىلەن چارۋىچىلىق يېزا ئىگىلىكىنىڭ ئاساسىي تارمىقى ھېسابلىنىدۇ. بىراق ئاشلىق ھەم چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئۆزىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. تېرىقچىلىقتا ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن قوناق، تېرىق، بۇغداي، كۆممىقوناق، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ، ئىقتىسادىي زىرائەتلىرىدىن كېۋەز، كوفى، تاماكا ئاساسىي ئورۇنغا تۇرىدۇ. پاختا بىلەن كوفى مۇھىم ئېكسپورت ماتېرىيالى ھېسابلىنىدۇ. يەمەننىڭ بېلىق بايلىقى مول، بېلىق مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئۆزىنى تەمىنلەپ قالغىنىنى ئېكسپورت

يەرلىك ئافرىقا ئىشچىلىرى شەھەر سىرتىدىكى بەلگىلەنگەن ئورۇنلاردا ئولتۇراقلاشقان.

يۇرا تېغى (侏罗山Jura) فرانسىيە بىلەن شۋېتسارىيە چېگرىسىغا جايلاشقان. شەرقىي شىمال، غەربىي جەنۇب يۆنىلىشىدە ئالىپ تېغىدىن رونا، بېن دەريا ۋادىسىغىچە 600 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. تاغنىڭ ئۇستى قىسمى سەل تەكشى، ئوتتۇرىچە ئېگىزلىكى 1000 مېتر ئەتراپىدا كېلىدۇ. تاغلىقنىڭ كۆپ قىسمى يۇرا دەۋرىدىكى بور ۋە ئاھاك تاشلاردىن تۈزۈلگەنلىكى ئۈچۈن كارستلىق يەر شەكلى تەرەققىي قىلغان. تاغدىكى ئەڭ ئېگىز بولغان كرېت - دې - لا - نېگى چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 1723 مېترغا يېتىدۇ. تاغلىقتا ئارشاڭ بۇلاقلار كۆپ. تاغنىڭ كۆپ قىسمىنى قېلىن يىڭنە يوپۇرماقلىق ئورمانلار قاپلاپ تۇرىدۇ.

يۇگوسلاۋىيە (南斯拉夫 Jugoslavija) ياۋروپادىكى بالقان يېرىم ئارىلىنىڭ غەربىي شىمالىغا، ئادىرىياتىك دېڭىز بويىغا جايلاشقان دۆلەت. بۇ، ئوتتۇرا ياۋروپادىن يەر ئوتتۇرا دېڭىز بويىدىكى دۆلەتلەرگە ھەم غەربىي ئاسىياغا ئۆتۈشتىكى مۇھىم ستراتېگىيىلىك جاي. يەر مەيدانى 255 مىڭ 804 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يۇگوسلاۋىيە يېرىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى تاغلىق، ئېگىزلىكلەر تەشكىل قىلىدۇ، يەر ۋەرىيىتى غەربىي شىمال، غەرب تەرىپىدىن شەرقىي شىمالىغا قاراپ تەدرىجىي پەسىيىپ بارىدۇ. ئۇنىڭ غەربىي شىمالىنى ئالىپ تاغلىرى، غەربىي رايونلىرىنى دىنار ئالىپ تاغلىرى ئىگىلەپ تۇرىدۇ، بۇ تاغلارنىڭ ئېگىزلىكى 2000 مېترغا يېتىدۇ. دىنار ئالىپ تېغىنىڭ غەربىدىكى دېڭىز قىرغاق رايونلىرى بەك پارچىلانغان بولۇپ، چوڭ قۇرۇقلۇق بىلەن يانمۇيان سوزۇلغان ئۇششاق ئاراللار ناھايىـ

پولات - تۆمۈر، خىمىيە قاتارلىق سانائەتلىرى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. بۇ پورت ئارقىلىق ئاپتوموبىل، پاراخوت قاتارلىق سانائەت مەھسۇلاتلىرى ئېكسپورت قىلىنىدۇ. نېفىت، كۆمۈر قاتارلىق سانائەت خام ئەشيالىرى ئىمپورت قىلىنىدۇ. شەھەرنىڭ سانائىتىدىن باشقا سودا - سېتىق، پەن - تېخنىكا، قاتناش تراڭسپورت، سايامەتچىلىك ئىشلىرى زور دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان. شەھەردىكى يەر ئاستى تۆمۈريولى 1972 - يىلى سېلىنغان.

يوھانىنېسبۇرگ (约翰内斯堡 Johannesburg) جەنۇبىي ئافرىقا (ئازانىيە) نىڭ ئەڭ چوڭ شەھىرى. بۇ شەھەر جەنۇبىي ئافرىقىنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى بال دەريا بويىدىكى ئېگىزلىككە جايلاشقان. دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 1754 مېتىر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 772 مىڭدىن ئاشىدۇ (1980). بۇ جاي ئەسلى كان تەكشۈرۈش پونكىتى بولغان، 1866 - يىلى شەھەر بولۇپ قۇرۇلغان. كېيىن ئالتۇن كانىنىڭ تېپىلىشى ۋە كۆپلەپ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ تەدرىجىي كېڭىيىپ زامانىۋى شەھەرگە ئايلانغان. بۇ شەھەر دۇنيا بويىچە ئەڭ چوڭ ئالتۇن كان رايونىنىڭ مەركىزىگە جايلاشقان. شەھەر ئەتراپىدىكى 240 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى بەلباغدا 60 دىن ئوشۇق ئالتۇن كېنى بار. شۇڭا «ئالتۇن پايتەخت» دەپ نام ئالغان. شەھەرنىڭ سىرتىقى بەلبېغىدا نۇرغۇنلىغان كان سانائەت شەھەرلىرى بار. شەھەر ئىچى بىلەن شەھەر رايونىدا چوڭ تېپتىكى كان ماشىنىلىرى زاۋۇتى بىلەن خىمىيە، توقۇمىچىلىق، ئېلېكتر ماشىنىلىرى، ئاپتوموبىل، كاۋچۇك، پارتلىتىش دورىلىرىنى ئىشلەپچىقىرىش قاتارلىق سانائەت ئورۇنلىرى بار. شەھەرنىڭ پۈل مۇئامىلە، سودا ئىشلىرى تەرەققىي قىلغان. نۇرغۇن چوڭ شىركەتلەر بىلەن چوڭ بانكىلارنىڭ ئىش بېجىرىش ئورۇنلىرى مۇشۇ شەھەرگە جايلاشقان. شەھەرنىڭ تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋايول تراڭسپورتى تەرەققىي قىلغان.

يىلى تۇركىيە يۇگوسلاۋىيىنىڭ كۆپ قىسىم تۇرۇنلىرىنى ئىگىلەپ تالقان، 1945 - يىلى 11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاق جۇمھۇرىيىتى بولۇپ قۇرۇلغان. يۇگوسلاۋىيىنىڭ ئىقتىساھى 1945 - يىلدىن كېيىن تېز تەرەققي قىلغان. سانائىتىدە ماشىنىسازلىق، مېتاللۇرگىيە، كېمىسازلىق، ياغاچچىلىق، يېمەك - ئىچمەك، خىمىيە، نېفىت ئايرىش قاتارلىق سانائەت تارماقلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. يۇگوسلاۋىيە ھازىر ھەر خىل تىپتىكى تراكتور، ئاپتوموبىل، ستانوك، 60 مىك، 70 مىك تونناللىق چوك تېپ تىكى پاراخوتلارنى ئىشلەپچىقىرالايدۇ. سائەت ئىشلەپچىقىرىش قىممىتى سانائەتنە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئومۇمىي قىممىتىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. يېزا ئىگىلىكىنىڭ ماشىنىلىشىش سەۋىيىسى خېلى يۇقىرى. دېھقانچىلىقتا ئاساسەن بۇغداي، كۆممىقۇناق، قىزىلچا، ئاپتاپپەرەس، تاماكا ئۆستۈرۈلىدۇ. يۇگوسلاۋىيىنىڭ باغۋەنچىلىكى تەرەققي قىلغان. چارۋىچىلىقتا كالا، چوشقا، قوي، ئۆي قۇشلىرى بېقىلىدۇ. ئاشلىق، چارۋا مەھسۇلاتلىرى بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلەپ ئېشىنىدۇ. يۇگوسلاۋىيىنىڭ سايامەتچىلىك ئىشلىرى تەرەققي قىلغان. ئادرىئاتىك دېڭىز قىرغاق رايونلىرىدا نۇرغۇن سايامەت ھەم دەم ئېلىش ئورۇنلىرى بار.

يېرېۋان (埃里温 Ереван) سوۋېت ئىتتىپاقى ئەرمەنىستان جۇمھۇرىيىتىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت ھەم قاتناش مەركىزى. بۇ شەھەر 1936 - يىلىغىچە ئېرېۋان دەپ ئاتالغان، كېيىن، رۇسلار گرۇزىيىلىكلەرنىڭ بۇ ھەقتىكى تىلىنى قوبۇل قىلىپ يېرېۋانغا ئۆزگەرتكەن. يېرېۋان شەھىرى ئاراكس دەريانىڭ تارمىقى رازدان دەريانىڭ سول ياقىسىغا جايلاشقان، شەھەر جايلاشقان ئورۇننىڭ دېڭىز

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

بى كۆپ. يۇگوسلاۋىيىنىڭ غەربىدىكى تاغلىقلاردا ئاھاك تاش لىق يەر شەكىللىرى بەك راۋاجلانغان. دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى دونايې، ساۋا موراۋا دەريا بويلىرىدا خېلى كەڭ دائىرىدا تۆزلەڭلىك رايونلار بار. بۇ يۇگوسلاۋىيىنىڭ ئەڭ مۇھىم يېزا ئىگىلىك ساھەسى ئورۇنلىرى ھېسابلىنىدۇ. يۇگوسلاۋىيىنىڭ دېگىز قىرغاق رايونلىرى يەر ئوتتۇرا دېگىز ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. يازلىقى ئىسسىق، قۇرغاق، قىشلىقى يېللىق نەم، كۆپ ھۆل - يېغىنلىق بولىدۇ. يېللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 1000 — 1500 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. بۇ جايلار قېلىن ئورمانلار بىلەن قاپلىنىپ تۇرىدۇ. يۇگوسلاۋىيىنىڭ كەڭ ئىچكى رايونلىرى مۆتىدىل نەم ماتېرىك خاراكتېرلىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ، بۇ جايلار قىش پەسلى سوغۇق، يازلىقى ئىسسىق بولىدۇ. يېللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى 600 — 700 مىللىمېتىرغا يېتىدۇ. يۇگوسلاۋىيە ئىتتىپاقداش جۇمھۇرىيەت بولۇپ، سلوۋېنىيە، خورۋاتىيە، سېربىيە، بوسنىيە، گېرىتسېگوۋىنىيە، قارا تاغ، ماكېدونىيىدىن ئىبارەت ئالتە جۇمھۇرىيەت ۋە كوسوۋو، ۋويۋۇدىنا ئۆلكىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئاھالىسى 22 مىليون 800 مىڭدىن ئوشۇق (1983) بولۇپ، 30 نەچچە مىللەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە سېربىيىلىكلەر پۈتۈن ئاھالىنىڭ 36.3% نى ئىگىلەيدۇ، سېربىيىدىن قالسا خورۋاتلار، سلوۋېنىيىلىكلەر، ماكېدونىلار، قارا تاغلار، ئالبانىلار بار. ۋېنگر، رۇمىن، تۈرك قاتارلىق مىللەتلەرمۇ ئاھالىسى ئازراق. مىلادى 6 - ئەسىردە سلاۋىيان خەلقلىرى كاراپات تاغلىرىنى بېسىپ ئۆتۈپ بۇ جايلاردا ئولتۇراقلاشقان، ئۇزۇن يىللار جەريانىدا يەرلىك خەلقلەر ئاسسىمىلياتسىيە قىلىنىپ ھازىرقى جەنۇبىي سلاۋىيانلار شەكىللەنگەن. 9 - ئەسىردىن باشلاپ خورۋاتىيە، سېربىيە، ماكېدونىيە قاتارلىق دۆلەتلەرنى قۇرغان. 1459 -

لەردىن بولغان ئاربلاش قان سستېمىسىدىكىلەر، 19% نى بانتو تىل سستېمىسىدىكى ئافرىقىلىقلار، 1% نى ياۋروپالىقلار (ئاساسلىق پورتۇگالىيەلىكلەر) تەشكىل قىلىدۇ. يەرلىك خەلق كىلىمۇر تىلىدا سۆزلىشىدۇ، ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. ئاھالىسىنىڭ 98% ى كاتولىك دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. پايتەختى پىرايا شەھىرى. يېشىل تۇمشۇق تاقىم ئاراللىرىغا 1462 - يىلى پورتۇگالىيەلىكلەر بېسىپ كىرگەن، 1495 - يىلدىن تارتىپ 1975 - يىلغىچە پورتۇگالىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولغان. 1975 - يىلى 7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مۇستەقىل بولغان. 1976 - يىلى 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى دۆلىتىمىز بىلەن دىپلوماتىك مۇناسىۋەت ئورناتقان. يېشىل تۇمشۇق يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت. ئاھالىسىنىڭ 80% ى دېھقانچىلىق، بېلىقچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ، دېھقانچىلىقتا كوفى، كاكائو، كۆممىقوناق، شېكەر قومۇشى، ئاپېلسىن ئۆستۈرۈلىدۇ. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. ئۇنىڭ بېلىقچىلىقى تەرەققىي قىلغان. يىلىق بېلىق مەھسۇلاتى 9000 تونىدىن ئاشىدۇ. يېشىل تۇمشۇق ئاراللىرىدا تەبىئىي پورت، چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى بار. ئۇنىڭ قاتناشتىكى ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭ.

يېڭى بېرتان ئارىلى (新不列颠岛New Britain Island) غەربىي جەنۇب تىنچ ئوكيانىدىكى بىسمارك تاقىم ئاراللىرىدىنىڭ ئەڭ چوڭ ئارىلى. بۇ ئارال شەرقىي شىمالدىن غەربىي جەنۇبقا قاراپ تەخمىنەن 480 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتا سوزۇلىدۇ. كەڭلىكى تەخمىنەن 80 كىلومېتر كېلىدۇ، مەيدانى 37 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يېتىدۇ. ئاھالىسى 215 مىڭدىن ئاشىدۇ. بۇ ئاراللىقنىڭ يەر شەكلى ئېگىز - پەس، كۆپ تاغلىق، ھەربىكەتتىكى يانار تاغلارمۇ نۇرغۇن، ئەڭ ئېگىز ئۇلاۋان چوققىسىنىڭ

www.uyghurkitap.com

يۈزىدىن ئېگىزلىكى 900 — 1300 مېتر كېلىدۇ. ئاھالىسى بىر مىليون 113 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). يېرىۋان شەھىرىنىڭ ئاساسى سىلادى 6 - ئەسىرلەردىن باشلاپ سېلىنغان. 1936 - يىلىدىن باشلاپ ئەرمەنىستاننىڭ مەركىزى بولغان. يېرىۋان ئەرمىنىيىنىڭ مۇھىم سانائەت مەركىزى، پۈتۈن جۇمھۇرىيەتتىكى سانائەت ئورۇنلىرىنىڭ يېرىمى دېگۈدەك بۇ شەھەرگە توپلانغان. بۇ جاي كاۋكاز رايونى ئويىچە مۇھىم سىتانوك، ئېلېكتر ماشىنىلىرى ئىشلەپچىقىش مەركىزى. خىمىيە سانائەت، رەڭلىك مېتالچىلىق سانائىتىمۇ مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. شەھەر ئەتراپىدا بىرنەچچە سۇ ئېلكېتىر ئىستانسىسى، ئاتوم ئېلېكتر ئىستانسىسى، ئەرمەنىستان پەنلەر ئاكادېمىيىسى، نۇرغۇنلىغان ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

يېشىل تۇمشۇق ۋە يېشىل تۇمشۇق جۇمھۇرىيىتى(佛得角共和国 Cape Verde) ئاتلانتىك ئوكيانىنىڭ ئوتتۇرا شەرق قىسمىدىكى يېشىل تۇمشۇق تاقىم ئاراللىرىغا جايلاشقان دۆلەت. ئۇ ياۋروپا بىلەن جەنۇبىي ئامېرىكا، جەنۇبىي ئافرىقا ئوتتۇرىسىدىكى مۇھىم دېڭىز، ھاۋا قاتناش تۈگۈنى، مۇھىم ستراتېگىيىلىك ئورۇن. مەيدانى 4033 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، سانتوئانتاۋ، سال فوگو، بوئاۋستا، سانت ياگو قاتارلىق 15 تىن ئارتۇق چوڭ - كىچىك ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ ئاراللارنىڭ كۆپى يانار تاغ ئاراللىرىدىن ئىبارەت. بۇ جايدا دېڭىز يۈزىدىن 2829 مېتر ئېگىز بولغان فوگو ھەرىكەتتىكى ۋولقانى بار. بۇ جايلارنىڭ ئىقلىمى تروپىك قۇرغاق ئىقلىمىغا كىرىدۇ، يىللىق ئوتتۇرىچە ھاۋا تېمپېراتۇرىسى 24°C قا يېتىدۇ. ھۆل - يېغىن مىقدارى ئاران 100 — 300 مىللىمېترغا يېتىدۇ. يېشىل تۇمشۇق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاھالىسى 310 مىڭدىن ئاشىدۇ (1984)، بۇنىڭ 80% نى ئافرىقىلىقلار بىلەن پورتۇگالىيىلىك

قاتناش تۈگەيدۇ. بۇ جايدىن دۆلەتنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى كالكۇتتا، شىمالىدىكى ئامرىتسەر، غەربتىكى ئەخمەد ئاباد، بومباي قاتارلىق شەھەرلەرگە بارىدىغان نۇرغۇن تارماق تۆمۈريول تاشيولىلار بار. شەھەرنىڭ يېنىدا چوڭ تېپتىكى خەلقئارا ئايرودرومى بار. دېھلى ھىندىستاننىڭ مۇھىم مەدەنىيەت مەركىزى. ئۇ جايدا قەدىمىي دەۋرلەردە سېلىنغان نۇرغۇن خان سارايلىرى، ئاتاغلىق بۇتخانا، مەسچىتلەر، قەدىمىي قۇرۇلۇشلار، يېڭى دېھلى داشۆسى قاتارلىق نۇرغۇن ئالىي بىلىم يۇرتلىرى بار.

يېڭى زېلاندىيە (新西兰 New Zealand) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇب قىسمىغا جايلاشقان ئارال دۆلەت. ئۇ شىمالىي ئارال، جەنۇبىي ئارالدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ ئارال ۋە ئۇلار ئەتراپىدىكى ئۇششاق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. مەيدانى 268 مىڭ 46 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. بۇنىڭ ئىچىدە شىمالىي ئارالنىڭ يەر مەيدانى 115 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. شەرق قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز، ۋولقانلار كۆپ، ئوتتۇرا قىسمىدا كۆللەر، كۆللەرنىڭ ئەتراپىدا تۈزلەڭلىكلەر تارقالغان، شىمالىي ئارالنىڭ ئەڭ ئېگىز قىسمى 2796 مېتر ئېگىزلىكتىكى رۇئاپخۇ ياناردىغ ھېسابلىنىدۇ. جەنۇبىي ئارالنىڭ يەر مەيدانى 150 مىڭ كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، بۇ جايدا مۇزلۇق دەريالار، كۆللەر ناھايىتى كۆپ. بۇ ئارالدىكى جەنۇبىي ئالىپ تېغى شىمالدىن جەنۇبقا قاراپ سوزۇلۇپ تۇرىدۇ. بۇ تاغلىق پۈتۈن جەنۇبىي ئارالنىڭ يېرىمىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ جايدىكى كۆك چوققىسىنىڭ ئېگىزلىكى 3764 مېترغا يېتىدۇ. يېڭى زېلاندىيە يەر پوستىنىڭ ھەرىكەتچان بەلبېغىغا جايلاشقانلىقى ئۈچۈن مىنېرال بۇلاقلار، ئارشاڭلار كۆپ، بۇ جايدىكى يەر ئاستى ئىسسىقلىقى مۇھىم ئىسسىنىش مەنبەسى ھېسابلىنىدۇ. يېڭى زېلاندىيىنىڭ شىمالىي ئارىلىنىڭ

دېڭىز يۈزىدىن ئېگىزلىكى 2300 مېترغا يېتىدۇ. دېڭىز قىرغاق لىنىيىلىرى ئەگرى - بۈگرى بولۇپ، ياخشى پورتلار كۆپ. ھاۋاسى نەم ئىسسىق كېلىدۇ. بۇ ئاراللارنى 1884 - يىلى گېرمانىيە ئىگىلىگەن. 1944 - يىلى ئاۋسترالىيىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدىكى يېڭى گۋېنىيىنىڭ بىر قىسمى بولغان. ھازىر پاپوئا يېڭى گۋېنىيىسىگە تەۋە. بۇ جايدىن پالما، كاكائۇ، كوفى، ياغاچ ماتېرىيالىرى چىقىدۇ. پالما قۇرۇقىنى ئېكسپورت قىلىدۇ. مۇھىم شەھرى — رابائۇل.

يېڭى دېھلى (新德里 New Delhi) ھىندىستانىنىڭ پايتەختى، دۆلەتنىڭ سىياسىي مەركىزى. بۇ شەھەر 1911 - يىلدىن 1929 - يىلغىچە كونا دېھلى شەھىرىنىڭ غەربىي جەنۇبى بىلەن جۇمونا دەرياسىنىڭ غەربىي تەرىپىدە سېلىنغان، 1931 - يىلى پايتەخت كونا دېھلىدىن يېڭى دېھلىغا يۆتكەپ كېلىنگەن، 1947 - يىلى ھىندىستان مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن ھىندىستانىنىڭ پايتەختى قىلىپ بەلگىلەنگەن. يېڭى دېھلى بىلەن كونا دېھلى بىرلەشتۈرۈلۈپ دېھلى شەھىرى دەپمۇ ئاتىلىدۇ، بۇ ئىككى شەھەرنىڭ ئارىلىقى تەخمىنەن 9 كىلومېتر كېلىدۇ، ھازىر بۇ ئىككى شەھەر ئەمەلىيەتتە بىرلىشىپ كەتكەن. كونا دېھلى شەھىرى جۇمونا دەرياسىنىڭ شىمالىي قىرغىقىغا جايلاشقان، ئۇ ھىندىستانىنىڭ قەدىمىي شەھەرلىرىنىڭ بىرى. يېڭى دېھلى ھىندىستانىنىڭ ئوتتۇرا قىسمىدىكى مۇھىم سودا - سانائەت مەركىزى. ئۇ جايدا پاختا، يۇڭ توقۇمىچىلىق، خىمىيە، ياغاچچىلىق، مېتالچىلىق، نەشرىياتچىلىق، يېمەك - ئىچمەك قاتارلىق سانائەت تارماقلىرى بار. بۇ جاينىڭ قول ھۈنەر مەھسۇلاتلىرى بەك داڭلىق بولۇپ، ئالتۇن، كۈمۈش، ئىسىل تاشلار، پىل چىشىدىن ياسالغان زىننەت بۇيۇملىرى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. يېڭى دېھلى مۇھىم تۆمۈريول، تاشيول، ھاۋا يول

يېڭى سىبىرىيە (Новосибирск 新西伯利亚) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ سىبىرىيىسىدىكى ئەڭ چوڭ شەھىرى، ئىقتىساد، مەدەنىيەت مەركىزى، يېڭى سىبىرىيە ئوبلاستىنىڭ مەركىزى. بۇ شەھەر غەربىي سىبىرىيە تۆزلەڭلىكىنىڭ شەرقىي جەنۇبى، ئوب دەرياسىنىڭ يۇقىرى ئېقىنىنىڭ ئىككى قىرغىقىغا جايلاشقان. ئاھالىسى بىر مىليون 393 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ ئو- رۇن 1893 - يىلى سىبىرىيە چوڭ تۆمۈريولىنىڭ قۇرۇلۇشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلىشقا باشلىغان. شەھەردە ماشىنىسازلىق، ئېلېكتىر ماشىنىلىرى، مېتاللۇگىيە سانائەتلىرى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ. شەھەرنىڭ قۇرۇلۇقى، سۇ، ھاۋا قاتنىشى تەرەققىي قىل- غان. شەھەرنىڭ شەرقىي جەنۇبىدا پەن - تېخنىكا شەھىرى، سو- ۋېت پەنلەر ئاكادېمىيىسىنىڭ شۆبىسى بار.

يېڭى كالېدونىيە تاقىم ئاراللىرى (新喀里多尼亚群岛 Nourelle Caledonia) تىنچ ئوكيانىنىڭ غەربىي جەنۇبىغا، ئاۋستـ رالىيە ماتېرىكىنىڭ شەرقىگە جايلاشقان يېڭى كالېدونىيە ئارىلى، لويادى تاقىم ئاراللىرى، بىلەپپو تاقىم ئاراللىرى، پەيمۇن ئارىلى قاتارلىق چوڭ - كىچىك 80 دىن ئوشۇق ئاراللارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قۇرۇقلۇق مەيدانى 19 مىڭ 103 كۋادرات كىلومېتر بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يېڭى كالېدونىيە ئارىلىنىڭ مەيدانى 16 مىڭ 750 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. ئاراللارنىڭ ئاساسىنى قۇرۇقلۇق ئاراللىرى تەشكىل قىلىدۇ، كۆپ قىسمىنىڭ يەر ۋەزىيىتى ئېگىز بولۇپ، ئەتراپىنى مارجان ئاراللار قاپلاپ تۇرىدۇ. يېڭى كالېدونىيە ئاراللىرىنىڭ ئىقلىمى سۇبتروپىك ئىقلىم تىپىغا كىرىدۇ. ئاراللارنىڭ شەرقىي تەرەپلىرىنىڭ يىل- لىق ھاۋا - يېغىن مىقدارى 2000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ، غەربىي تەرەپلىرىنىڭ 1000 مىللىمېترغا يېتىدۇ. بۇ ئاراللاردا مولىبدېن، خروم، مىس، كوبالت، تۆمۈر قاتارلىق كان بايلىق-

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئىقلىمى سۇيىتروپىك ئىقلىم تېپىغا كىرىدۇ. يېڭى زېلاندىيە ئوكيان ئىقلىملىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ تۇرغانلىقتىن ئۇچۇن ئىقلىمى يىللىق بولۇپ، ئىسسىق مەزگىلى بىلەن سوغۇق مەزگىلى ئارىلىقىدىكى پەرق چوڭ ئەمەس. يىللىق ھۆل - يېغىن مىقدارى شىمالىي ئارالدا 1000 — 1500 مىللىمېتر، جەنۇبىي ئارالدا 600—1000 مىللىمېتر كېلىدۇ. بىراق جەنۇبىي ئالىپ تېغىنىڭ غەربىي جەنۇب يانباغرىدا 6000 مىللىمېتردىن ئاشىدۇ. تۇرمانلىقلار پۈتۈن دۆلەت يېرىنىڭ 25% نى، ئوت - چۆپلۈكلەر 47% نى ئىگىلەپ تۇرىدۇ. يېڭى زېلاندىيىنىڭ ئاھالىسى 3 مىليون 291 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985)، ئاھالىنىڭ 86% نى ئەنگلىيىلىكلەرنىڭ كېيىنكى ئەۋلادلىرى تەشكىل قىلىدۇ. يەرلىك ماۋرى خەلقلىرىنىڭ ئاھالىسى 9% نى ئىگىلەيدۇ. خەنزۇلار ۋە ئۇلارنىڭ ئەۋلادلىرى 15 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئاھالىنىڭ 72% ى شىمالىي ئارالغا ئولتۇراقلاشقان. ئاھالىنىڭ كۆپى خرىستىئان دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ. ئىنگلىز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ، يەرلىك ماۋرىلار ئۆز تىلىدا سۆزلىشىدۇ. يېڭى زېلاندىيە ئىقتىسادىنى چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ، تېرىلغۇ يېرى بىلەن ئوتلاقلار پۈتۈن يېرىنىڭ $\frac{2}{3}$ قىسمىنى ئىگىلەيدۇ. بولۇپمۇ چارۋىچىلىقى ئالاھىدە مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. چارۋىچىلىقىدا ئاساسلىق كالا، قوي بېقىلىدۇ. دېھقانچىلىقىدا بۇغداي، ئارپا ئۆستۈرۈش، باغۋەنچىلىك ئالاھىدە تەرەققىي قىلغان. ئاشلىق بىلەن ئۆز ئېھتىياجىنى تەمىنلىيەلمەيدۇ. سانائىتىدە چارۋىچىلىق، دېھقانچىلىق مەھسۇلاتلىرىنى پىششىقلاپ ئىشلەشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۇندىن قالسا ياغاچ ماتېرىياللىرى، قەغەز، توقۇمىچىلىق پولات - تۆمۈر، ئالیومىن، نېفىت ئايرىش، ئېلېكتىر سانائەتلىرىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇندا تۇرىدۇ.

پىدا كۆمۈر زاپىسى ناھايىتى مول. بۇ شەھەر 1929 - يىلى كۆزلەنتسكى پولات - تۆمۈر شىركىتىنىڭ قۇرۇلۇشى ھەم كۆمۈر-لۇكلەرنىڭ ئېچىلىشىغا ئەگىشىپ تەرەققىي قىلغان شەرقىي رايوندىكى ئەڭ چوڭ ئېغىر سانائەت مەركەزلىرىنىڭ بىرى. سانائەتتە پولات - تۆمۈر، كۆمۈر، ماشىنىسازلىق (كان ماشىنىلىرى، پاراۋوز قاتارلىقلار)، كوكۇس، خىمىيە سانائەتلىرىنى ئاساس قىلىدۇ. بۇلاردىن باشقا ئالىيومىن، قۇرۇلۇش - بىناكارلىق سانائەت ئورۇنلىرىمۇ بار. شەھەرنىڭ شەرقىدىكى مىسكى رايونىدا چوڭ تىپتىكى ئوت ئېلېكتر ئىستانسىسى بار، شەھەردە يەنە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شەرقىي رايونى بويىچە مۇھىم مېتاللۇرگىيە تەتقىقات - لايىھىلەش مەركىزى بار.

يېڭى يەر ئارىلى (新地岛 Новая Земля) سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ شىمالىي مۇز ئوكيان ياقىسىغا جايلاشقان بولۇپ، رۇس فېدېراتسىيىسىنىڭ ئارخانگېلسكى ئوبلاستىنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. ئورنى بارېنتس دېڭىزى بىلەن قارا دېڭىز ئوتتۇرىسىغا توغرا كېلىدۇ. جەنۇبتا ۋاگاچى ئارىلىدىن كارسكى بوغۇزى ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ. ئۇزۇنلۇقى تەخمىنەن 1000 كىلومېتر، كەڭلىكى 40 — 110 كىلومېترغا يېتىدۇ، مەيدانى 82 مىڭ 600 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. يېڭى يەر ئارىلىنى ماتوچكىن بوغۇزى شىمال ھەم جەنۇبتىن ئىبارەت ئىككى ئارالغا ئايرىپ تۇرىدۇ. ئارالنىڭ يەر شەكلى تافلىق، شىمالىي ئېگىز، جەنۇبىي پەس. شىمالىي قىسمىدىكى ئەڭ ئېگىز نۇقتىسى 1547 مېترغا يېتىدۇ. ھاۋاسى سوغۇق بولۇپ، شىمالىي ئارالنىڭ يېرىمىنى مۇز قاپلاپ تۇرىدۇ، مۇز قاتلىمىنىڭ قېلىن يېرى 300 مېتر كېلىدۇ. جەنۇبىي ئارالنىڭ كۆپ قىسمىنى تۇندرا بەلبېغى قاپلاپ تۇرىدۇ. ئاھالە بەك شالاڭ. دېڭىز ھەم قۇرۇقلۇقتا بېلىق، تېۋىلغۇ، مورژ قاتارلىق ھايۋانلار ياشايدۇ.

لىرى مول. يېڭى كالېدونىيەنىڭ ئاھالىسى 145 مىڭدىن ئو-شۇق (1983) بولۇپ، ئاساسىي قىسمىنى مېلانېزىيەلىكلەر (64 مىڭ كىشى) تەشكىل قىلىدۇ. بۇ ئاراللاردا ئولتۇراقلاشقان ياۋروپالىقلار (فرانسۇزلار) 55 مىڭدىن ئاشىدۇ. ئۇندىن باشقا تايتى خەلقلىرى، ھىندۇنېزىيەلىكلەر، ۋىيېتنامليقلار، خەنزۇلار بار. يەرلىك خەلق ئۆز مىللەت تىلى بىلەن فرانسۇز تىلىنى ئورتاق قوللىنىدۇ. ھۆكۈمەت ئەمەلدارلىرى فرانسۇز تىلىنى قوللىنىدۇ. مەركىزى نومىئا شەھىرى. يېڭى كالېدونىيە ئىقتى-سادتا كانچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ. ئاساسلىق مولبدېن، تۆمۈر، خروم قېزىپ ئېلىنىدۇ، بولۇپمۇ مولبدېن زاپىسى دۇنيادا بىرىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. باشقا سانائەت تارماقلىرىدىن يېمەك-ئىچمەك، ئاپتوموبىل رېمونت قىلىش، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، سۇلياۋ، ئېلېكتر ئېنېرگىيىسى قاتارلىقلار بار. يېزا ئىگىلىكىدە كوكۇس پالمىسى، كوفې، كېۋەز، كۆممىقوناق قاتارلىق زىرا-ئەتلەر ئۆستۈرۈلىدۇ. چارۋىچىلىق بىلەن ياغاچ ماتېرىياللىرىمۇ خېلى مۇھىم ئورۇن تۇتىدۇ. ئورمان مەيدانى 250 مىڭ گېك-تار كېلىدۇ. يېڭى كالېدونىيەنىڭ دېڭىز، ھاۋا قاتنىشى خېلى تەرەققىي قىلغان. ھەر قايسى دۆلەتلەرگە قاتنايدىغان دېڭىز، ھاۋا لىنىيىلىرى بار. سىرتقى سودىسىدا فرانسىيە، ئاۋسترالىيە، سىنگاپور، ئىران، ياپونىيە، ياۋروپا ئورتاق بازىرى. ئا ق ش، يېڭى زېلاندىيەلەر ئاساسىي ئوزۇننى ئىگىلەيدۇ.

يېڭى كۇزنېتسكى (新库兹涅茨克 Новокузнецк) بۇ شەھەر غەربىي سىبىرىيەدىكى كۇزنېتسكى ئويمانلىقىنىڭ جەنۇبىغا، توم دەرياسى ۋە ئۇنىڭ تارماقلىرى بولغان ئابا، كوندوما دەريالا-رىنىڭ قوشۇلغان يېرىگە جايلاشقان. دەسلەپتە «كۇزنېتسكى» دەپ ئاتالغان. 1961 ـ يىلىدىن كېيىن ھازىرقى نامغا ئۆز-گەرتىلگەن. شەھەر ئاھالىسى 579 مىڭدىن ئاشىدۇ (1985). بۇ شەھەرنىڭ ئاساسى 1617 ـ يىلى سېلىنغان. شەھەر ئەترا-

责任编辑：古丽娜尔·巴拉提
封面设计：加拉力丁·巴合拉木

世界地名解释词典（维吾尔文）
热合曼·铁木尔夏编

新疆人民出版社出版
（乌鲁木齐市建中路54号　邮政编码830001）
新疆新华书店发行　新疆新华印刷厂印刷
850×1168毫米　32开本30印张6插页
1992年4月第1版　1992年4月第1次印刷
印数：1——3,720

ISBN7—228—01768—4/K·160定价：11.00元

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى
www.uyghurkitap.com

مەسئۇل مۇھەررىرى: گۈلنار بارات
مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: جالالىدىن بەھرام

دۇنيا يەر ئاملىرى ئىزاھلىق لۇغىتى
تۈزگۈچى: راخمان تۆمۈر شاھ

*

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى نەشىر قىلدى
(ئۈرۈمچى شەھىرى جيەنجۇڭ كوچىسى №54)
شىنجاڭ شىنخۇا كىتابخانىسىدىن تارقىتىلدى
شىنجاڭ شىنخۇا باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 850×1168 مىللىمېتر 1/32
باسما تاۋىقى: 30 فىستورما ۋاراقى: 6
1992 - يىل 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
1992 - يىل 4 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى 3.720 ——— 1
ISBN7—228—01768—4/K·160
باھاسى: 11.00 يۈەن